

ילקוט שמעוני - בראשית

מיסודו של רבינו שמעון הדרשן מפרנקפורט

• [פרשת בראשית](#) • [פרשת נח](#) • [פרשת לך לך](#) • [פרשת וירא](#) • [פרשת חיי שרה](#) • [פרשת תולדות](#) • [פרשת ויצא](#) • [פרשת וישלח](#) • [פרשת וישב](#) • [פרשת מקץ](#) • [פרשת ויגש](#) • [פרשת ויחי](#)

פרשת בראשית

[פרק א](#) [פרק ב](#) [פרק ג](#) [פרק ד](#) [פרק ה](#) [פרק ו](#)

פרשת נח

[פרק ז](#) [פרק ח](#) [פרק ט](#) [פרק י](#) [פרק יא](#)

פרשת לך לך

[פרק יב](#) [פרק יג](#) [פרק יד](#) [פרק טו](#) [פרק טז](#) [פרק יז](#)

פרשת וירא

[פרק יח](#) [פרק יט](#) [פרק כ](#) [פרק כא](#) [פרק כב](#)

פרשת חיי שרה

[פרק כג](#) [פרק כד](#) [פרק כה](#)

פרשת תולדות

[פרק כו](#) [פרק כז](#) [פרק כח](#)

פרשת ויצא

[פרק כט](#) [פרק ל](#) [פרק לא](#) [פרק לב](#)

פרשת וישלח

[פרק לג](#) [פרק לד](#) [פרק לה](#) [פרק לו](#)

פרשת וישב

[פרק לז](#) [פרק לח](#) [פרק לט](#) [פרק מ](#)

פרשת מקץ

[פרק מא](#) [פרק מב](#) [פרק מג](#) [פרק מד](#)

פרשת ויגש

פרשת ויחי

בראשית

פרשת

פרק א

א רמז א 'בעשרה מאמרות נברא העולם' ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד היה יכול להבראות, אלא לפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות ולתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות.

שנו רבותינו, הני עשרה מלכיות כנגד מי. אמר רבי יוחנן, כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם ומאי ניהו, אי נימא ויאמר ויאמר דבראשית, הני תשעה הווי בראשית נמי מאמר הוא דכתיב (תהלים לג, ו) "בדבר ה' שמים נעשו".

אמר רבי עקיבא, אלו עשרים ושתים אותיות שבהן נתנה כל התורה כלה והן חקוקין בעט שלהבת על כתר נורא של הקדוש ברוך הוא, ובשעה שבקש לבראות את העולם גרדו ועמדו לפני הקדוש ברוך הוא, זה אומר לפניו בי תברא את העולם וזה אומר לפניו בי תברא את העולם. בתחלה נכנס תי"ו לפניו ואמר לפניו, רבונו של עולם, רצונך שתברא בי את העולם, שבי אתה עתיד לתן תורה לישראל על ידי משה, שנאמר "תורה צוה לנו משה". השיב הקדוש ברוך הוא ואמר, לאו, מפני שאני עתיד לעשות בך רשם על מצחות האנשים שנאמר (יחזקאל ט, ד) "והתוית תו", מיד יצא מלפניו בפחי נפש. ואחר כך נכנס שי"ן וכן כל אות

ואות. ואחרי כן נכנס ב"ת ואמר לפניו, רבונו של עולם, רצונך שתברא בי את העולם, שבי אומרים בכל יום (תהלים פט, ג) "ברוך ה' לעולם אמן ואמן" השיב הקדוש ברוך הוא, הן, ברוך הבא בשם ה'. מיד קבלו הקדוש ברוך הוא וברא בו את העולם בב"ת, שנאמר "בראשית ברא". ואל"ף, כיון שראה את הקדוש ברוך הוא שקבל ממנו לברא את העולם עמד לו לצד אחד ושתק עד שקרא לו הקדוש ברוך הוא ואמר לו, אל"ף, מפני מה אתה שותק ואין אתה אומר לי כלום השיב אל"ף ואמר לו, רבונו של עולם, מפני שאין בי כח לומר לפניך כלום, שכל האותיות מחשבים במנין מרובה ואני במנין מועט, ב"ת בשתיים, גימ"ל בשלשה וכו' כלם, ואני באחד. השיב הקדוש ברוך הוא ואמר לו, אל"ף, אל תתגרא, שאתה ראש לכלן כמלך, אתה אחד ואני אחד והתורה אחת שאני עתיד לתן בך לעמי ישראל שנאמר "אנכי ה' אלהיך".

רמז ב ומנין שאל"ף נקרא אחד, שנאמר (דברים לב, ל) "איכה ירדף אחד אלקי". ומנין שהקדוש ברוך הוא נקרא אחד, שנאמר (דברים ו, ד) "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד". ומנין שהתורה נקראת אחת, שנאמר (במדבר טו, כט) "תורה אחת יהיה לכם" "אנכי" ראש כל הדברות, ואל"ף ראש כל האותיות.

אמר רבי יהודה בר שלום, "מקדם" ו"מתחלה ברא אלהים" אין כתיב כאן, אלא "בראשית", בזכות ישראל שנקראו "ראשית", שנאמר "קדש ישראל לה' ראשית תבואתה". משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שלא היה לו בן, ואומר, טלו מלני וקלמרין לבני. והיו הכל אומרים, בן אין לו והוא אומר טלו מלני וקלמרין לבני. חזרו ואמרו המלך אסטרולוגוס וכו'.

דרש רבי יהודה בן פזי, למה בב"ת, להודיעך שהן שני עולמות, העולם הזה והעולם הבא דבר אחר, למה בב"ת, שהיא לשון ברכה, ולמה לא באל"ף, שהיא לשון אריה דבר אחר, למה לא באל"ף, שלא לתן פתחון פה לאפיקורוס לומר, היאך העולם יכול לעמד והוא נברא בלשון אריה אלא אמר הקדוש ברוך הוא, הריני בורא אותו בלשון ברכה, הלואי יעמד.

דבר אחר, למה בב"ת, לפי שיש לה שני עוקצין, אחת למעלה ואחת (מלמטה) מאחוריו אומר לב"ת, מי בראך בעולם, והוא מראה להם בעוקצו של מעלה, ואומר להם, זה של מעלה בראני. ומה שמו, והוא מראה להם עוקצו של אחוריו ואומר להם, "ה' אחד ושמו אחד".

רבי אלעזר בר אבינא אומר, עשרים וששה דורות היה אל"ף קורא תגר לפני הקדוש ברוך הוא. אמר לפניו, רבונו של עולם, אני ראשון של אותיות, ולא בראת עולמך בי. אמר לו הקדוש ברוך הוא, העולם ומלואו לא נבראו אלא בזכות

התורה, שְׁנַאֲמַר (משלי ג, יט) "ה' בְּחֶכְמָה יָסַד אֶרֶץ" לְמַחֵר אֲנִי עֲתִיד לְתַנֶּה בְּסִינִי וְאִינִי פּוֹתַח אֶלָּא בְּדָ, שְׁנַאֲמַר "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ".

בַּר חוּנְיָא אָמַר, לְמָה נִקְרָא שְׁמוֹ אֶל"ף, שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְסַכֵּים לְתַן תּוֹרָה לְאֶלְפֵי דוֹר שְׁנַאֲמַר (תהלים קה, ח) "דְּבַר צְנָה לְאֶלְפֵי דוֹר".

רַבִּי הוֹשַׁעְיָא רַבָּה פָּתַח, (משלי ח, ל) "וְאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אֲמוּנָה" אָמַן. הַתּוֹרָה אָמַרָה, אֲנִי הֵייתִי כְּלִי אֲמֻנוֹתוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. בְּנֶהֱגַ שְׁפַעוּלָם, מְלֵךְ בְּשֵׁר וְדָם בּוֹנֵה פְּלִטְרִין וְאִינוּ בּוֹנֵה אוֹתוֹ מִדַּעַת עֲצָמוֹ אֶלָּא מִדַּעַת הָאָמֵן, וְהָאָמֵן אִינוּ בּוֹנֵה מִדַּעַת עֲצָמוֹ אֶלָּא דְפִטְרָאוֹת וּפְנִקְסָאוֹת יֵשׁ לוֹ, לִידַע הֵיאֵךְ הוּא עוֹשֶׂה חֲדָרִים וְהֵיאֵךְ הוּא עוֹשֶׂה פְּשָׁפְשִׁין כֶּף הָיָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבִיט בַּתּוֹרָה וּבּוֹרָא אֶת הָעוֹלָם, וְהַתּוֹרָה אָמַרָה "בְּרֵאשִׁית" בִּי רֵאשִׁית בְּרֵא אֱלֹהִים שְׁנַאֲמַר "בְּרֵאשִׁית בְּרֵא אֱלֹהִים", וְאִין רֵאשִׁית אֶלָּא תּוֹרָה, כְּהֵיךְ דְּאֵת אֲמַרְת "ה' קִנְנִי רֵאשִׁית דְּרַכּוּ".

רַבִּי בְּרַכְיָה אוֹמַר, בְּזִכּוֹת מוֹשֶׁה נִבְרָא הָעוֹלָם, שְׁנַאֲמַר "בְּרֵאשִׁית", וּכְתִיב (דברים לג, כא) "וַיִּרְא רֵאשִׁית לוֹ".

רַבִּי הוֹנָא בְּשֵׁם רַבִּי מִתְנָה בְּזִכּוֹת שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נִבְרָא הָעוֹלָם, בְּזִכּוֹת חֵלָה, וּבְזִכּוֹת מַעֲשֵׂר וּבְזִכּוֹת בְּכוֹרִים שְׁנַאֲמַר "בְּרֵאשִׁית בְּרֵא אֱלֹהִים", וְאִין "רֵאשִׁית" אֶלָּא חֵלָה, כְּהֵיךְ דְּאֵת אֲמַרְת (במדבר טו, כ) "רֵאשִׁית עֲרִיסַתְכֶם חֵלָה", וְאִין "רֵאשִׁית" אֶלָּא מַעֲשֵׂר, כְּהֵיךְ דְּאֵת אֲמַרְת (דברים יח, ד) "רֵאשִׁית דְּגַנְךָ", וְאִין "רֵאשִׁית" אֶלָּא בְּכוֹרִים, כְּהֵיךְ דְּאֵת אֲמַרְת "רֵאשִׁית בְּכוֹרֵי אֲדָמְתְךָ".

תְּנָא דְּבִי רַבִּי יִשְׁמַעְיָא, אֵל תִּקְרָא "בְּרֵאשִׁית" אֶלָּא "בְּרֵאשִׁית" שֵׁיתִין מִשְׁשֶׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית נִבְרָאוּ, שְׁנַאֲמַר, (שיר השירים ז, ב) "חֲמוּקֵי יִרְכִיזָה כְּמוֹ חֲלָאִים" אֵלוֹ שֵׁיתִין הַחֲלוּלִים וַיִּרְדִּים עַד הַתְּהוֹם. "מַעֲשֶׂה יְדֵי אָמֵן" מַעֲשֶׂה אֲמֻנוֹתוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

שְׁמַעוֹן בֶּן עֲזַאי אוֹמַר, (תהלים יח, לו) "וְעֲנֹתֶךָ תִּרְבְּנִי" בְּשֵׁר וְדָם מְזִכִּיר שְׁמוֹ וְאַחַר כֶּף שְׁבָחוֹ, פְּלוֹן אֶגּוֹסְטָא פְּלוֹן פְּרִטָאטָא אֶבְל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אִינוּ כּוֹ, אֶלָּא (מִשֶׁ) בְּרֵא צְרָכֵי עוֹלָמוֹ וְאַחַר כֶּף הַזִּכִּיר אֶת שְׁמוֹ, שְׁנַאֲמַר "בְּרֵאשִׁית בְּרֵא" אַחַר כֶּף "אֱלֹהִים".

רמז ג תְּנִי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי, מִנִּין שְׁלֵא יֵאמַר אָדָם "לֵה עוֹלָה", "לֵה מִנְחָה", "לֵה שְׁלָמִים", אֶלָּא יֵאמַר "עוֹלָה לֵה", "מִנְחָה לֵה", "שְׁלָמִים לֵה", תִּלְמוּד לומַר (ויקרא א, ב) "קִרְבָּן לֵה" וְהֵלֵא דְּבָרִים קַל וְחֹמֶר, וּמָה מִי שֶׁעֲתִיד לְהַקְדִּישׁ אֲמַרָה תּוֹרָה לֹא יְחוּל שֵׁם שְׁמִים אֶלָּא לְהַקְרִיבוֹ קִרְבָּן, מִי שֶׁאִינוּ עֲתִיד לְהַקְדִּישׁ,

כגון המחרפיו והמגדפיו ועובדי אלילים על אחת כמה וכמה שימחו מן השמים ומן העולם.

מעשה בתלמי המלך שכנס שבעים ושנים זקנים והושיבם בשבעים ושנים בתים, ולא גלה להן על מה הכניסן. נכנס אצל כל אחד ואחד ואמר לו, כתבו לי תורת משה רבכם. נתן הקדוש ברוך הוא בלב כל אחד ואחד, והסכימה דעתן לדעת אחת, וכתבו לו "אלהים ברא בראשית" "אעשה אדם בצלם ובדמות" (להלן ב, ב) "ויכל בששי וישבת ביום השביעי" (להלן ה, ב) "זכר ונקבה בראו" (להלן יא, ז) "הבה ארדה ואבלה שם שפתם" "ותצחק שרה בקרוביה" (שם מט, ו) "כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס" "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושאי בני אדם" (שם יב, מ) "וימושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות ארבע מאות ושלשים שנה" (שם כד, ה) "וישלח את זאטוטי בני ישראל" "ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו" (במדבר טז, טו) "לא חמד אחד מהם נשאתי" (דברים ד, יט) "אשר חלק ה' אלהיך אותם להאיר לכל העמים" (שם יז, ג) "ויילך ויעבד אלהים אחרים אשר לא צויתו לעבדם" וכתבו לו "את צעירת הרגלים" ולא כתבו לו "את הארנבת", מפני שאשתו ארנבת שמה, שלא יאמר שחקו בי היהודים והטילו שם אשתי בתורה.

רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא, אמר לו, בשביל ששמשת את נחום איש גם זו עשרים ושנים שנים "אכיו" ו"רקיו" מעוטין "אתיו" ו"גמיו" רבויין הדין "את" דכתיב הכא מהו אמר ליה אלו נאמר "בראשית ברא אלהים שמים וארץ" הייתי אומר אף שמים וארץ אלהות הן אמר ליה (דברים לב, מז) "כי לא דבר רק הוא" ואם רק הוא "מפס" הוא רק לפי שאין אתם יודעים לדרש בשעה שאי אתם יגיעים בו, אלא "את השמים", לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות, "ואת הארץ", לרבות אילנות ודשאים וגו' עדן.

אמר רבי צחק, מתחלת בריתו של עולם "ראש דברך אמת", דכתיב "בראשית ברא אלהים", ואין "אלהים" אלא אמת שנאמר (ירמיה י, י) "וה' אלהים אמת" (תהלים שם) "וילעולם כל משפט צדקך" שכל גזרה וגזרה שאתה גוזר על בריותיך הם מצדיקים עליהם את הדין ומקבלין אותן באהבה ואין כל בריה חלוקה לומר, שתי רשויות נתנו את התורה, שתי רשויות בראו את העולם, "ויאמרו אלהים" אין כתיב כאן אלא "ויאמר אלהים", בראו" אין כתיב כאן אלא "ברא".

אותיות של אמת בשתי רגלים ושל שקר ברגל אחד כל שעושה אמת מקים ושקר אינו מקים אותיות של אמת מרחקין זה מזה ושל שקר מקרבין אמת קשה לעשות ושקר עומד אחרי און כדתיי דבי רבי ישמעאל, בא לטמא פותחין לו בא לטהר מסייעין אותו.

רבי יהודה בן סימון אומר, מתחלת בריתו של עולם הוא "גלא עמיקתא ומסתרתא" "בראשית ברא אלהים את השמים", ולא פרש והיכן פרש, להלן שנגמר (ישעיה מ, כב) "הנוטה כדק שמים" "ואת הארץ", ולא פרש והיכן פרש, להלן, שנגמר (איוב לו, ו) "כי לשלג יאמר הוא ארץ" (להלן פסוק ג) "ויאמר אלהים יהי אור", ולא פרש והיכן פרש, להלן, שנגמר "עטה אור כשלמה".

רבנו אמריו, בשר ודם בונה בנין, בשעה שהבנין עולה ביזו הוא מרחיב ועולה ואם לאו הוא מרחיב מלמטה ומצר מלמעלה. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, אלא "את השמים", השמים שעלה במחשבה "ואת הארץ", הארץ שעלתה במחשבה.

רבי הונא בשם רבי אליעזר בשם של רבי יוסי הגלילי אומר, אפלו אותו שכתוב בהן (ישעיה סה, יז) "כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה", כבר הם ברואים מששת ימי בראשית, הלא הוא דכתיב "כי כאשר השמים החדשים" "כי כאשר שמים חדשים" אין כתיב כאן, אלא "החדשים".

"שמים", אש ומים נטלו הקדוש ברוך הוא ופתכן זה בזה, ומהו נעשו שמים. דבר אחר, שהן שמים מעשיהן של בריות, אם זכו (תהלים נ, ו) "ויגידו שמים צדקו" ואם לאו (איוב כ, כז) "יגלו שמים עונו" דבר אחר, שהבריות משתוממין של מה הם, של מים או של אש, ממה דכתיב "המקרה במים עליותיו", הרי של מים הן.

דבר אחר, המים מה המים הללו, מהו אדמיו, מהו ירקיו, מהו לבנים, מהו שחורים, כך הם שמים, פעמים אדמים, פעמים ירקיו, פעמים לבנים פעמים שחורים.

דבר אחר, שא מים, טעון מים משל לחלב הנתון בקערה, עד שלא תרד בקערה טפה של מסו הוא מרפרף כיון שיירד לתוכה טפה של מסו מיד קופא ועומד, כך עמודי שמים ירופפו כההיא דאמר רב, לחין היו שמים ביום ראשון ובשני קרשו.

רמז ד בית שמאי ובית הלל, בית שמאי אומרים, שמים נבראו תחלה ואחר כך ארץ משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה אפירין שלו שנגמר (ישעיה סו, א) "פה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדם רגלי" ובית הלל אומרים, הארץ נבראת תחלה ואחר כך שמים. משל למלך שבנה לעצמו פלטרון, משבנה את התחתונים אחר כך בונה את העליונים, שנגמר (להלן ב, ד) "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים".

רבי יוחנן אומר משום חכמים, לבריא שמים קדמו, שנגמר בראשית ברא וגו', לשכלול הארץ קדמה, שנגמר (שם) "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים" וגו'.

אמר רבי שמעון בר יוחאי, תמהני היאך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריאת שמים וארץ, אלא שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה שנאמר "קרא אני אליהם ועמדו יחדו", אמר רבי אלעזר בן רבי שמעון, אם פדעת אבא למה פעמים הוא מקדים ארץ לשמים ופעמים שמים לארץ אלא מלמד ששניהם שקולים זה כזה.

בכל מקום מקדים אברהם ליצחק ויצחק ליעקב, ובמקום אחד הוא אומר (ויקרא כו, מב) "וזכרתי את בריתי יעקוב" וגו', מלמד ששלתם שקולים זה כזה בכל מקום מקדים משה לאהרן, ובמקום אחד הוא אומר "הוא אהרן ומשה" מלמד ששניהם שקולים זה כזה. בכל מקום מקדים יהושע לכלב, ובמקום אחר הוא אומר (במדבר יד, ל) "כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון" מלמד ששניהם שקולים זה כזה. בכל מקום מקדים כבוד אב לאם, ובמקום אחד הוא אומר (ויקרא יט, ג) "איש אמו ואביו תיראו", מגיד ששניהם שקולים זה כזה.

רבי שמעון אומר, כבשים קודמים את העזים בכל מקום יכול מפני שהן מבחרין תלמוד לומר (ואם עז קרבנו) [ואם כבש יביא קרבנו] מלמד ששניהם שקולים תורים קודמין את בני יונה בכל מקום יכול מפני שמבחרין תלמוד לומר וכן יונה או תר לחטאת מלמד ששניהם שקולים.

תנא, אמרו להם בית הלל לבית שמאי, לדבריכם אדם בונה עליה ואחר כך בונה בית, שנאמר (עמוס ט, ו) "הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה" אמרו להם בית שמאי לבית הלל, לדבריכם אדם עושה שרפרף ואחר כך כסא שנאמר (ישעיה סו, א) "השמים כסאי והארץ הדם רגלי" וחקמים אומרים, אחד זה ואחד זה כאחד נבראו, שנאמר (שם מח, יג) "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם ועמדו יחדו" ואידך האי "יחדו" דלא משתלפי מהדדי.

אמר רב יהודה אמר רב, עשרה דברים נבראו ביום ראשון, (א) שמים, (ב) ארץ, (ג) תהו, (ד) ובהו, (ה) רוח, (ו) מים, (ז) אור, (ח) חשך, (ט) מדת יום, (י) ומדת לילה שמים וארץ דכתיב בראשית ברא וגו'. תהו ובהו דכתיב והארץ היתה תהו ובהו וגו'. אור דכתיב (פסוק ה) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד תהו זהו קו גרם המקיף את כל העולם שממנו יוצא חשך בהו אלו אבנים המפלמות המשקעות בתהום שמהם יוצאים מים ואור ביום ראשון איברי ביום רביעי איברי, שנאמר "ויתן אתם אלהים ברקיע השמים", וכתיב (שם פסוק יט) "ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי" אמר רבי אלעזר, אור שברא הקדוש ברוך הוא ביום ראשון היה אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו, וכיון שנסתכל ברשעים שמעשיהן מקלקלים עמד וגנזו, שנאמר (איוב לח, טו) "וימנע מרשעים אורם", ולמי גנזו, לצדיקים לעתיד לבא שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב, ואין טוב אלא

צדיק, שֶׁנֶאֱמַר "אָמְרוּ צְדִיק כִּי טוֹב" וְגו', וְכָתִיב (תהלים צז, יא) "אוֹר זָרַע לְצַדִּיק" (משלי יג, ט) וְאוֹר צְדִיקִים יִשְׁמַח".

תִּבְנֶה אֵיזֶד, שְׁמִנָּה דְבָרִים נִבְרָאוּ בְיוֹם רֵאשׁוֹן, שְׁמַיִם, וְאָרֶץ, אוֹר, חֹשֶׁךְ, תְּהוֹ, וְבָהוּ, רוּחַ, מַיִם. שֶׁנֶאֱמַר וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל וְגו'. וַיֵּא אֶף יוֹם וְלִלְיָה שֶׁנֶאֱמַר (פסוק ה) וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד.

עֲשֶׂה דְבָרִים שָׂאֵל אֶלְכֶסְנֶדְרוֹס מוֹקְדוֹן אֶת זְקַנֵי הַנְּגִב. א) אָמַר לָהֶם מִן הַשְּׁמַיִם לְאָרֶץ רְחוֹק אוֹ מִמְזָרַח לְמַעְרָב אָמְרוּ לוֹ, מִמְזָרַח לְמַעְרָב רְחוֹק תִּדְעַ שְׁהַרֵי חֲמָה בְּמִזְרָח הַכֹּל מִסְתַּכְּלִין בָּהּ חֲמָה בְּמַעְרָב הַכֹּל מִסְתַּכְּלִין בָּהּ חֲמָה בְּאֲמֻצֵּעַ רְקִיעַ אֵין הַכֹּל מִסְתַּכְּלִין בָּהּ וְחֲכָמִים אוֹמְרִים, זֶה וְזֶה שְׁוִין שֶׁנֶאֱמַר "כִּי כִגְבָהּ שְׁמַיִם עַל הָאָרֶץ", וְכָתִיב (שם, יב) "כִּרְחוֹק מִזְרָח מִמַּעְרָב", וְאִי חַד נִפְיֵשׁ לְכַתּוּב תִּרְוִיְהוּ כִּי הֵהוּא דְנִפְיֵשׁ אֶלָּא מֵאִי טַעְמָא חֲמָה בְּאֲמֻצֵּעַ רְקִיעַ אֵין הַכֹּל מִסְתַּכְּלִין בָּהּ מִשּׁוּם דְּקָאִי לְהִדְיָא וְלֹא אֶכְסִי לָהּ מִיַּדִּי ב) אָמַר לָהֶן, שְׁמַיִם נִבְרָאוּ תַחֲלָה אוֹ אָרֶץ אָמְרוּ לוֹ, שְׁמַיִם נִבְרָאוּ תַחֲלָה, דְּכָתִיב בְּרֵאשִׁית בְּרָא [אֱלֹהִים אֶת הַשְּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ] וְגו' א) אָמַר לָהֶן, אוֹר נִבְרָא תַחֲלָה אוֹ חֹשֶׁךְ אָמְרוּ לוֹ, הָא מְלַתָּא לִית לָהּ פִּתְרַ וְלָמְרוּ לִיָּה חֹשֶׁךְ נִבְרָא תַחֲלָה, דְּכָתִיב וְהָאָרֶץ הֵיְתָה תְהוֹ וְבָהוּ וְחֹשֶׁךְ, וְהִדְר וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר סְבָרִי דְלָמָא אֶתָּא לְשִׁיּוּלֵי מָה לְמַעְלָה מָה לְמַטָּה מָה לְפָנִים מָה לְאַחוֹר אִי הֲכִי שְׁמַיִם נִמִּי לֹא לָמְרוּ לִיָּה מַעֲיֻקְרָא סְבָרִי אֶקְרָאִי בְּעֵלְמָא הוּא דְקָא מְשִׁיל כִּיּוֹן דְחִזּוּ דְהִדְר מְשִׁיל סְבָרִי לֹא נִימָא לִיָּה דְלָמָא אֶתָּא לְשִׁיּוּלֵי מָה לְמַעְלָה מָה לְמַטָּה ד) אָמַר לָהֶם, אֵיזֶדִין מִתְקַרֵי חֲכָם אָמְרוּ לוֹ, הֲרוּאָה אֶת הַנוֹלָד ה) אָמַר לָהֶם, אֵיזֶדִין מִתְקַרֵי גְבוּרַ הַכּוֹבֵשׁ וְכוּ'. ו) אָמַר לָהֶם אֵיזֶדִין מִתְקַרֵי עֲשִׂירַ הַשְּׁמַח בְּחֻלְקוֹ ז) מָה יַעֲשֶׂה אָדָם וַיְחַיָּה, יָמִית אֶת עַצְמוֹ ח) מָה יַעֲשֶׂה אָדָם וַיָּמוּת, יְחַיָּה אֶת עַצְמוֹ ט) מָה יַעֲשֶׂה אָדָם וַיִּתְקַבֵּל עַל הַבְּרִיּוֹת, יִשְׁנָא מְלָכוּ וְשִׁלְטוֹן אָמַר לָהֶן, דִּיִּדִי עֲדִיפָא מִדִּיִּדְכוּ יְרַחֵם מְלָכוּ וְשִׁלְטוֹן וַיַּעֲבַד טִיבּוּ עִם בְּנֵי אֲנָשָׁא י) אָמַר לָהֶן, בְּנִימָא יָאִי לְמִידְר אוֹ בְּנִיבְשִׁתָּא אָמַר לִיָּה, בְּנִיבְשִׁתָּא דְהָא כָּל נְחוּתֵי יָמָא לֹא מִיְתַבָּא דְעִתֵּיהוּ עַד דְּסֻלְקִין לִיְבִשִׁתָּא אֵיזֶדִין מִנִּיכּוּ חֲכָם טִפִּי אָמְרוּ לוֹ, כְּלָנָא כְּחֻדָּא שְׁוִין דְהָא כְּחֻדָּא פְתִרְנָא לָךְ מָה דִּין אֶתְרִיסְתוֹן לְקַבְּלֵי אָמְרוּ לִיָּה, שְׁטָנָא נְצַח אָמַר לָהֶן, אָנָּא קְטִילָנָא לְכוּן בְּגִזְרַת מְלָכִין אָמַר לִיָּה, שְׁלִטוֹן בְּיַד מְלָכוּ וְלֹא יָאִי לְמַלְכָּא כְּזָב מִיַּד אֶלְבְּשִׁינוֹן אֶרְגָּוֹן וְשׁוּי מְנִיכָא דְדַהֲבָא עַל צוּאֲרִיהוֹן.

ב וְהָאָרֶץ הֵיְתָה תְהוֹ, מְכַדִּי בְשְׁמַיִם פִּתַח בְּרִישָׁא מֵאִי טַעְמָא מְפָרֵשׁ מִלֵּי דְאָרֶץ בְּרִישָׁא. מְשַׁל לָמָה הַדְּבַר דּוּמָה, לְמַלְךְ בְּשַׁר וְדָם שְׁאָמַר לְעַבְדֵּי תִשְׁפִּימוּ לְפִתְחֵי, הַשְּׁפִים וּמְצָא אֲנָשִׁים וְנָשִׁים לְמִי מְשַׁבַּח לְמִי שְׁאֵין דְרַכּוּ לְהַשְּׁפִים וְהַשְּׁפִים.

דְּבַר אַחַר, אֶת הַשְּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְהָאָרֶץ הֵיְתָה תְהוֹ. לָמָה הַדְּבַר דּוּמָה, לְמַלְךְ שְׁהִיוּ לוֹ שְׁנֵי שְׁמֵשִׁים וְהִתְחִיל אֶחָד מְזַמֵּר וְאֶחָד בּוֹכָה. אָמַר הַמְּלָךְ, לָמָה אֶתָּה

בוֹכָה וְהִלָּא הַשְׁוִיטִי שְׁנִיכֶם כְּאַחַד. אָמַר לִיה, אֲדוֹנִי, חֲבָרֵי שְׂרׁוּי אֶצְלָךְ וְנִהְיָה מִן שְׁלַחְנֶךָ דִּין הוּא שְׁיִזְמַר, אָבֵל אֲנִי שְׂרַחֲקִתַּנִּי וְתִלִּית מְזוֹנִי בִּיּוֹדֵי אַחֲרִים לְכָךְ אֲנִי בּוֹכָה. כִּךְ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁמִים וְאַרְצָ [לְפָנָיו] שְׁוִים, דְּכַתִּיב "קִרָא אֲנִי אֵלֵיהֶם יַעֲמָדוּ יַחַד", הַשְׁמִים מְזַמְרִים שְׁנֵאֲמַר (תהלים יט, ב) "הַשְׁמִים מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֱלֹהִים", וְהָאֲרֶץ בּוֹכָה. אָמְרָה לְפָנָיו, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, שְׁמִים וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהוּ נִהְיִין מְזִיו שְׁכִינָה וְאִין מְלֶאֶךְ הַמְּוֹת שׁוֹלֵט בְּהוֹן, לְפִיכְךָ הוּן מְזַמְרִין, אֲנִי שְׁתִּלִּית מְזוֹנִי בְּיַד אַחֵר וְכָל מַה שְׁעָלִי מְלֶאֶךְ הַמְּוֹת שׁוֹלֵט בְּהוֹן לְפִיכְךָ אֲנִי בּוֹכָה. אָמַר לָהּ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵל תִּירָאִי, אֵף אֶת עֲתִידָה לְזַמַּר, שְׁנֵאֲמַר (תהלים צו, א) "ה' מְלֶאֶךְ תִּגְלַח הָאֲרֶץ", וְכַתִּיב "מִכְּנֶגֶד הָאֲרֶץ זָמַרְתָּ שְׁמַעֲנוּ".

רַבִּי בְּרַכְיָה אָמַר, (משלי כ, יא) "גַּם בְּמַעֲלָלוֹ יִתְנַכֵּר נֶעֱר" עַד דְּהִיא פָּגָה אֶפְקַת כּוֹבָה הוּא שְׁהֲנַבִּיא עֲתִיד לְהִתְנַבְּאוֹת עָלֶיהָ בְּסוּף (ירמיה ד, כג) "רִאִיתִי אֶת הָאֲרֶץ וְהִנֵּה תָהוּ וְבָהוּ".

וְהָאֲרֶץ הִיָּתָה תָהוּ, רַבִּי אֲבָהוּ אֹמַר, מְשַׁל לְמֶלֶךְ שְׁקִנָּה שְׁנֵי עֲבָדִים בְּאוֹנֵי אֶחָד וּבְטִימֵי אַחַת, עַל אֶחָד גָּזַר שְׁיִהָא אוֹכֵל מְטַמְּיוֹן וְעַל אֶחָד גָּזַר שְׁיִהָא יָגַע וְאוֹכֵל, וְיִשֵּׁב לוֹ אוֹתוֹ שְׁגָזַר עָלָיו שְׁיִהָא יָגַע וְאוֹכֵל תּוֹהָה וּבּוֹהָה אָמַר שְׁנֵינוּ נִקְנִינוּ בְּטִימֵי אַחַת וּבְאוֹנֵי אֶחָד, זֶה נִזְוֹן מְטַמְּיוֹן וְאֲנִי אִם אֵינִי יָגַע אֵינִי אוֹכֵל. כִּךְ יִשְׁבָּה לָהּ הָאֲרֶץ תּוֹהָה וּבּוֹהָה וְאָמְרָה, הַעֲלִיּוֹנִים וְהַתְּחַתּוֹנִים נִבְרָאוּ כְּאַחַת, הַעֲלִיּוֹנִים נִזְוִין מְזִיו הַשְׁכִּינָה, וְהַתְּחַתּוֹנִים אִם אֵינִם יָגַעִים אֵינִן אוֹכְלִין.

רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימּוֹן אֹמַר, מְשַׁל לְמֶלֶךְ שְׁקִנָּה שְׁתֵּי שְׁפָחוֹת בְּאוֹנֵי אֶחָד וּבְטִימֵי אֶחָד, עַל אַחַת גָּזַר שְׁלֵא תִזְוֹן מְפֻלְטִין, וְעַל אַחַת גָּזַר טִירוּדִין יִשְׁבָּה לָהּ נְטֻרְדַּת תּוֹהָה וּבּוֹהָה אָמְרָה, שְׁנֵינוּ בְּאוֹנֵי וּבְטִימֵי אֶחָד, זֶה אֵינָה זְזָה מְפֻלְטִין וְעָלִי גָזַר טִירוּדִין, כִּךְ יִשְׁבָּה לָהּ הָאֲרֶץ תּוֹהָה (וְכוּי) [וּבּוֹהָה], אָמְרָה, הַעֲלִיּוֹנִים חַיִּים וְהַתְּחַתּוֹנִים מֵתִים, לְפִיכְךָ וְהָאֲרֶץ הִיָּתָה תָהוּ.

אָמַר רַבִּי תַנְחוּמָא לְבָן מְלָכִים שְׁהִיָּה זְשׁוֹן עַל גְּבִי עָרִיסָה וְהִיָּתָה מְנִיקְתּוֹ תּוֹהָה וּבּוֹהָה שְׁהִיָּתָה יוֹדַעַת שְׁעֲתִידָה לְטַל אֶת שְׁלָה מִתּוֹךְ יָדוֹ, כִּךְ הָאֲרֶץ צְפִתָּה לְטַל אֶת שְׁלָה מִתּוֹךְ יָדָיו שֶׁל אָדָם שְׁנֵאֲמַר (להלן ג, יז) "אֲרִירָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוֹרְךָ", לְפִיכְךָ וְהָאֲרֶץ הִיָּתָה תָהוּ וְבָהוּ.

רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימּוֹן פִּתְרַן קַרְיָא בְּדוֹרוֹת וְהָאֲרֶץ הִיָּתָה תָהוּ, זֶה אָדָם הָרָאשׁוֹן, שְׁהִיָּה לְלָמָּה וְלֹא כְלוּם. וְבָהוּ, זֶה קִיּוֹן, שְׁבִקֵשׁ לְהַחְזִיר כָּל הָעוֹלָם לְבָהוּ וְחֻשְׁךָ, זֶה דוֹר אָנוּשׁ, שְׁנֵאֲמַר "וְהִיָּה בְּמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם" עַל פְּנֵי תְהוּם, זֶה דוֹר הַמְּבוּל, שְׁנֵאֲמַר (להלן ז, יא) "נִבְקָעוּ כָּל מַעֲיָנוֹת תְּהוּם". וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם, עַל שֵׁם "וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאֲרֶץ" אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, עַד מְתֵי

יְהִי הָעוֹלָם מִתְנַהֵג בְּאַפְלָה תְּבֵא אוֹרָה (פסוק ג) "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר", זֶה אֲבֵרָהֶם שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מא, ב) "מִי הֵעִיר מִמְזֹרַח" וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם", זֶה יַעֲקֹב "וְלַחֲשֹׁךְ קָרָא לַיְלָה" זֶה עָשׂוּ "וַיְהִי עָרֵב" זֶה עָשׂוּ "וַיְהִי בֹקֶר", זֶה יַעֲקֹב "יוֹם אֶחָד", שֶׁנֶּתַן לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹם אֶחָד, וְאִי זֶהוּ זֶה יוֹם הַכַּפּוּרִים.

רִישׁ לְקִישׁ פֶּתֵר קֶרֶא בְּמִלְכִיּוֹת וְהֶאֱרָךְ הִיְתָה תַּהוּ, זֶה בְּבָל, דְּכַתִּיב (ירמיה ד, כג) "רְאִיתִי אֶת הָאֶרֶץ וְהִנֵּה תַּהוּ". וְבַהּ, זֶה הֶמֶן דְּכַתִּיב (אסתר ו, יד) "וַיִּבְהֲלוּ לְהִבְיֵא אֶת הֶמֶן" וְחֲשֹׁךְ, זֶה גֵּן, שֶׁהַחֲשִׁיכָה עֵינֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּגִזְרוֹתֶיהָ, שֶׁהִיְתָה אוֹמֶרֶת לָהּ כִּתְבוּ עַל קֶרֶן הַשּׁוֹר שֶׁאֵין לָכֶם חֶלֶק בְּאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. עַל פְּנֵי תַּהוֹם, זֶה מַלְכוּת הַרְשָׁעָה שֶׁאֵין לָהּ חֶקֶר כִּתְהוֹם הִזָּה שֶׁאֵין לוֹ חֶקֶר וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת, זֶה רוּחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, דְּכַתִּיב (ישעיה יא, ב) "וְנָחָה עָלָיו רוּחַ ה'", בְּאִיזָה זְכוּת מִמְשַׁמְשֵׁת וּבִאָה בְּזְכוּת תְּשׁוּבָה שֶׁנִּמְשָׁלָה לְמִים, שֶׁנֶּאֱמַר "שִׁפְכִי כַּמִּים לַבַּד".

דָּבָר אַחֵר, וְרוּחַ אֱלֹהִים, זֶה רוּחוֹ שֶׁל אֲדָם הֶרְאִשׁוֹן דְּכַתִּיב (תהלים קלט, ה) "אַחֲרוֹר וְקָדָם צִרְתַּנִּי", אַחֲרוֹר לְמַעֲשֵׂה יוֹם אַחֲרוֹן וְקָדָם לְמַעֲשֵׂה יוֹם רִאשׁוֹן.

רַבִּי חֲגִי בָּשֵׁם רַבִּי פֶּדַת אוֹמֵר, וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת, בְּרִית כְּרוּתָה לְמִים, אֶפְלוּ בְשַׁעַת שָׂרֵב רוּחָא שִׁיפָא.

וּכְבֵר הִזָּה רַבִּי שֶׁמַּעוֹן בֶּן זֹמָא עוֹמֵד וְתוֹהָא עֵבֶר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְשָׂאֵל בְּשִׁלּוּמוֹ פַּעַם וּשְׁתַּיִם וְלֹא הִשְׁבִּיבוּ שְׁלִישִׁית הִשְׁבִּיבוּ בְּבִהִילוֹת אָמַר לִיה, מָה זֶה בֶּן זֹמָא, מֵאֵין הַרְגֵלִים אָמַר לִיה, מַעֲיֵן הִיְתִי אָמַר לוֹ, מַעֲיֵד אֲנִי עָלֶי שְׁמִים וְאֶרֶץ שְׁאִינִי זֶה מִכָּאן עַד שֶׁתּוֹדִיעַנִי מֵאֵין הַרְגֵלִים אָמַר לִיה, מִסְתַּפְּלֵל הִיְתִי בְּמַעֲשֵׂה בְּרִאשִׁית וְלֹא הִזָּה בֵּין מִים הַעֲלִיּוֹנִים לְמִים הַתַּחְתּוֹנִים אֶלָּא שֶׁלֹּשׁ אֲצַבְעוֹת בְּלֶבֶד, שֶׁנֶּאֱמַר וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת, מְנַשְׁבֶּת אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא מְרַחֶפֶת, כְּעוֹף זֶה שֶׁהוּא מְרַפְּרֵף בְּכַנְפָיו וְנוֹגְעוֹת וְאֵינָן נוֹגְעוֹת, כְּדְכַתִּיב "עַל גּוֹזְלֵי יְרַחֵף". נִהְפֵּךְ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְאָמַר לְתַלְמִידוֹ הֲלָךְ לוֹ בֶּן זֹמָא, וְלֹא הָיוּ יָמִים מַעֲטִים וּבֶן זֹמָא בְּעוֹלָם.

מִכְדֵי וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת אֵימַת כְּתִיב, בְּיוֹם רִאשׁוֹן, וְהִבְדֵּלָה בְּיוֹם שְׁנֵי הוּא דִּהְוָה, דְּכַתִּיב (להלן פסוק ו) וַיְהִי מִבְּדִיל בֵּין מִים לְמִים.

רַבִּי אֲבָהוּ אָמַר, מִתְחַלֵּת בְּרִיתוֹ שֶׁל עוֹלָם צָפָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַעֲשִׂיהֶן שֶׁל צְדִיקִים וּמַעֲשִׂיהֶן שֶׁל רְשָׁעִים וְהֶאֱרָךְ הִיְתָה תַּהוּ, זֶה מַעֲשִׂיהֶן שֶׁל רְשָׁעִים וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר, זֶה מַעֲשִׂיהֶם שֶׁל צְדִיקִים אֲבָל אֵינִי יוֹדֵעַ בְּאִי זֶה מִהֶן חֶפֶץ, מִמָּה דְכַתִּיב וַיִּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב, הָיוּ בְּמַעֲשִׂיהֶן שֶׁל צְדִיקִים וּמַעֲשִׂיהֶן הוּא חֶפֶץ, וַאֲיֵנו חֶפֶץ בְּמַעֲשִׂיהֶן שֶׁל רְשָׁעִים.

רבי חניא רבה אומר, מתחלת בריתו של עולם צפה הקדוש ברוך הוא בית המקדש בנוי וחרב ובנוי בראשית ברא אלהים וגו', הרי בנוי, כהאיך דאת אמרת (ישעיה נא, טז) "לנטע שמים וליסד ארץ" והארץ היתה תהו, הרי חרב כהאיך דאת אמרת "ראיתי את הארץ והנה תהו", ויאמר אלהים יהי אור בנוי ומשכלל לעתיד לבא, כהאיך דאת אמרת (ישעיה ס, א) "קומי אורי כי בא אורך" וגו'.

ג-ה ויאמר אלהים יהי אור, רבי יהודה אומר, האורה נבראת תחלה משל למלך שבקש לבנות פלטרין, והיה אותו מקום אפל. מה עשה, הדליק נרות ונכנס לדע היאך הוא קובע תמליוסין רבי נחמיה אומר, שמים וארץ נבראו תחלה, משל למלך שבנה פלטרין ועטרה בנרות. רבי שמואל בר רב יצחק אומר, (תהלים קיט, קל) "פתח דבריך יאיר", מפתח פומך הוי לן נהור ויאמר אלהים יהי אור.

רבי יהודה בר סימון אומר, (תהלים לג, ו) "בדבר ה' שמים נעשו" לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא בדבר ה'.

רבי יהושע בן יהוצדק שאל לרבי שמואל בר נחמני, אמר לו, מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהיכן נבראת האורה. אמר לו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא בשלמה לבנה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו, ואמר ליה בלחישא אמר ליה, מקרא מלא הוא "עטה אור בשלמה", ואת אמר לי בלחישא אמר לו, כשם ששמעתיך בלחישא כד אמרתיך בלחישא, ואלולי דרשא לא אפשר מימרינה. מקמי כן מה הווי אמרין, ממקום בית המקדש נברא שנתאמר "והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרוך הקדים וגו' והארץ האירה מכבודו", ואין כבוד אלא בית המקדש, שנתאמר (ירמיה יז, יב) "כפסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו".

אמר רבי סימון, חמשה פעמים כתיב כאן אורה, כנגד חמשה חמשי תורה (א) יהי אור, כנגד ספר בראשית שבו נתעסק הקדוש ברוך הוא וברא את עולמו. (ב) ויהי אור, כנגד ספר ואלה שמות שבו יצאו ישראל מאפלה לאורה (ג) וירא אלהים את האור כי טוב, כנגד ספר ויקרא, שהוא מלא הלכות רבות (ד) ויבדל אלהים בין האור, כנגד ספר וידבר שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים לבאי הארץ (ה) ויקרא אלהים לאור יום, כנגד משנה תורה שהוא מלא הלכות רבות מתיבין ליה והלא ספר ויקרא מלא הלכות רבות אמר להם, אף הוא שונה בו דברים.

וירא אלהים את האור, מנין שאין מברכין על הנר עד שיאורו לאורו מהכא וירא אלהים את האור ויבדל.

רמז ה אמר רבי אלעזר, אפלו בשביל צדיק אחד העולם נברא, שנתאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיק, שנתאמר "אמרו צדיק כי טוב".

וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים, רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימּוֹן [אָמַר], הַבְּדִיל לוֹ רַבֵּנּוּ אָמְרִין, הַבְּדִילוּ לְצַדִּיקִים לְעֵתִיד לָבֵא. מְשָׁל לְמַלְךְ שֶׁהָיָה לוֹ מְנָה יָפָה וְהַבְּדִילוּ לְבָנוּ. וַיִּבְדֵּל, הַבְּדִלָּה מִמֶּשֶׁל מְשָׁל לְמַלְךְ שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי אִיֶּסְטֶרְטִיגִין אֶחָד שְׁלִיט בְּעִיר וְאֶחָד שְׁלִיט בְּמַדִּינָה, וְהָיוּ שְׁנֵיהֶן מְרִיבִין זֶה עִם זֶה, זֶה אֹמֵר בַּיּוֹם אֲנִי שְׁלִיט וְזֶה אֹמֵר בַּיּוֹם אֲנִי שְׁלִיט. קָרָא הַמֶּלֶךְ לְרֵאשׁוֹן וְאָמַר, יוֹם יְהִיָּה תַחֲוֹמָךְ, וְכֹן לְשֵׁנִי, לִיְלָה יְהִיָּה תַחֲוֹמָךְ הוּא שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר לְאִיּוֹב (אִיּוֹב לַח, יב) "הַמִּימָיִךְ צְוִיָּתְךָ בְּקֶרֶד יִדְעָתְךָ הַשֹּׁחַר מִקוֹמוֹ", כְּהֵאִיף דְּאֵת אֲמַרְתָּ (ישעיה מה, ז) "יּוֹצֵר אֹר וְבוֹרֵא חֹשֶׁךְ", "עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו", (כְּשֶׁבְרָאוּ) [כְּשֶׁבְרָאִם] עֲשֵׂה שְׁלוֹם בֵּינֵינוּ.

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם, לֹא הוּא אֹר וְלֹא הוּא יוֹם תְּנִי אֹרָה שֶׁנִּבְרָא בְּשֵׁשֶׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית לְהַאִיר בַּיּוֹם אֵינָה יְכוּלָה, שֶׁהִיא מְכַהֶה גְלָגַל חֲמָה וּבִלְיָלָה אֵינָה יְכוּלָה שֶׁלֹּא נִבְרָאת אֶלָּא לְהַאִיר בַּיּוֹם. וְהֵיכֵן הִיא גְנוּזָה וּמִתְקַנֶּת, לְצַדִּיקִים לְעֵתִיד לָבֵא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ל, כו) וְהָיָה אֹר הַלְבָנָה כְּאֹר הַחֲמָה וְאֹר הַחֲמָה יְהִיָּה" וְגוֹ' וְלֹא בְּרַבִּיעֵי נִתְלוּ הַמְּאוֹרוֹת אֶלָּא כְּאֲנֵשׁ דְּאָמַר כֹּן וְכֹן אֲנֵא אֶפְקֵד לְשַׁבְּעַת יוֹמֵי דְמִשְׁתַּתִּי.

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם אֵין הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מֵיַחַד שְׁמוֹ עַל הַרְעָה אֶלָּא עַל הַטּוֹבָה וְלַחֲשׂוֹךְ קָרָא אֱלֹהִים לַיְלָה אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא וְלַחֲשׂוֹךְ קָרָא לַיְלָה.

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם, לְמַאִיר וּבָא קָרָא יוֹם. אֶלָּא מֵעַתָּה וְלַחֲשׂוֹךְ קָרָא לַיְלָה לְמַחֲשִׁיף וּבָא קָרָא לַיְלָה הָא קִימָא לוֹ דְּעַד יְצִיאַת הַכּוֹכָבִים לְאוֹ לַיְלָה הוּא אֶלָּא קָרָא רַחֲמָנָא לְנְהוֹרָא וּפְקֻדִיָּה אֶמְצוּתָא דִּימְמָא קָרָא רַחֲמָנָא לְחֲשׂוֹכָא וּפְקֻדִיָּה אֶמְצוּתָא דְלִילָא.

וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר [יוֹם אֶחָד]. לֹא דְמִפְסְקֵי מִהֲדָדִי, מֵאֵי קָאֵמַר יְמָמָא וְלִילָא חַד יוֹמָא הוּא.

יְהִי עֶרֶב אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא וַיְהִי עֶרֶב מְגִיד שֶׁהָיָה סֵדֵר זְמַנִּים קוֹדֵם לְכֹן.

יוֹם אֶחָד שָׁבוּ נִבְרָאוּ אַרְבַּעַה דְּבָרִים (א) הָרִים (ב) שְׁמַיִם, (ג) וְאֶרֶץ (ד) וְאוֹרָה.

[אָמַר רַבִּי יוֹדֵן] שָׁבוּ הָיָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יַחֲדִיד בְּעוֹלָמוֹ אֶתְיָא כְּרַבִּי יוֹחָנָן דְּאָמַר בְּשֵׁנֵי נִבְרָאוּ הַמְּלָאכִים, דְּכְתִיב (תהלים קד, ג) "הַמְּקַרָּה בְּמִים עֲלִיוֹתָיו" וְכְתִיב (שם, ד) "עֲשֵׂה מְלָאכָיו רוּחוֹת" וְלֹא אֶתְיָא כְּרַבִּי חֲנִינָא דְּאָמַר בְּחִמְיָשִׁי נִבְרָאוּ שְׁנַאֲמַר "וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל הָאֶרֶץ" וְכְתִיב (ישעיה ו, ב) "וּבְשֵׁתַיִם יְעוֹפֵף" הַכֹּל מוֹדִים שֶׁלֹּא נִבְרָאוּ בַּיּוֹם רֵאשׁוֹן מְלָאכִים, שֶׁלֹּא תֵאֵמַר מִיְכָאֵל הָיָה מוֹתֵם בְּדְרוֹמוֹ שֶׁל רְקִיעַ וְגַבְרִיאֵל בְּצְפוֹנוֹ וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְמַדְד בְּאֶמְצָעִיתוֹ אֶלָּא (אֲנִי) ["אֲנִי"] ה'.

עשה כל נטה שמים לבדי רקע הארץ מיאתי", "מי אתי", כתיב, מי הנה אתי שתף בבריתו של עולם.

מתחלת בריתו של עולם נתאנה הקדוש ברוך הוא לעשות לו שתפות בתחתונים ממה נפשך אם לענן החשבון לא הוי צריך קרא למימר אלא אחד שנים שלשה או ראשון שני ושלישי, שפא אחד שני שלישי אימתי פרע להן הקדוש ברוך הוא בהקמת המשכן, שנאמר (במדבר ז, יב) "ויהי המקריב ביום הראשון", ראשון לבריתו של עולם.

רמז ו יהי רקיע בתוך המים. בשני ברא את הרקיע והמלאכים ואש של בשר ודם ואשו של גיהנום והלא השמים נבראו ביום ראשון ואיזה רקיע נברא ביום שני, רקיע שעל ראשי החיות. שנאמר (יחזקאל א, כב) "וידמות על ראשי החיה רקיע [כעין הקרח הנורא]", מהו "כעין הקרח הנורא", של אבנים טובות ומרגליות וכשמש שהוא מאיר כצהרים, שנאמר "ונהורא עמה שרא", ובאותו אור עתידין צדיקים להאיר לעתיד לבא, שנאמר (שם יב, ג) "והמשכילים יזהרו כזהר הרקיע".

כתיב (תהלים קד, ג) "המקרה במים עליותיו", בנהג שבועולם מלך בשר ודם בונה פלטרון ומקרה בעצים באבנים ובעפר, שפא במים אבל הקדוש ברוך הוא לא קרה את עולמו אלא במים, כדכתיב יהי רקיע בתוך המים.

[יהי רקיע בתוך המים] גלדה טפה אמצעית ונעשו שמים התחתונים ושמי השמים העליונים. רב אמר, לחין היו שמים ביום ראשון ובשני קרשו יהי רקיע ותחזק רקיע.

יהי רקיע בתוך המים, בינים ובינתים אלו נאמר ויבדל בין המים אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים. כשהוא אומר בין המים אשר מעל לרקיע, הוי אומר המים העליונים תלויין במאמר כהדיו קנדלגא ופירוטיהן אלו גשמים.

כותי אחד שאל את רבי מאיר, אפשר המים העליונים תלויין במאמר אמר ליה, הבה לי אפרכס הביא לו, נתן עליו טס של זהב ולא עמדו מים טס של כסף ולא עמדו מים, כשנתן עליו אצבעו עמדו מים אמר ליה אצבעך אתה נותן אמר ליה, ומה אני שאני בשר ודם אצבעי מעמדת את המים, אצבעו של הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה הוי אומר המים העליונים תלויים במאמר.

אמר ליה אפֿשר אותו שִׁפְתוֹב בו (ירמיה כג, כד) "הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא", הִיָּה מְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה בֵּין בְּדֵי אַרוֹן אָמַר לִי הִבֵּא לִי מִרְאוֹת גְּדוֹלוֹת הַבֵּיא לוֹ. אָמַר לִי, רֵאָה בְּבוֹאָהּ שְׁלֶף, רֵאָה אוֹתָהּ גְּדוֹלָה. אָמַר לִי, הִבֵּה לִי מִרְאוֹת קִטְנוֹת הַבֵּיא לוֹ, אָמַר לִי, רֵאָה בְּבוֹאָהּ שְׁלֶף, רֵאָה אוֹתָהּ קִטְנָה. אָמַר לִי, וַיִּמָּה שְׂאֵתָה בְּשׁוֹר וְדָם אֶתָּה מְשַׁנָּה אֶת מִרְאָךְ לְכָל מָה שֶׁתִּרְצֶה מִי שְׂאֵמַר וְהִיָּה הָעוֹלָם עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. פְּעָמִים שְׂאִין הָעוֹלָם וּמְלוֹאוֹ מִחֲזִיק אֱלֹהוֹתוֹ, פְּעָמִים שֶׁהוּא מְדַבֵּר עִם אָדָם מִבֵּין שְׁעָרוֹת רֵאֲשׁוֹ, הִדָּא הוּא דְכִתִּיב "וַיַּעַן ה' אֶת אִיּוֹב מִן הַסַּעֲרָה", מִבֵּין שְׁעָרוֹת רֵאֲשׁוֹ.

וְעוֹד שְׂאֵלוֹ אָמַר לִי, אָפֿשֶׁר (תהלים סה, י) "פִּלְגֵי אֱלֹהִים מְלֵא מִיָּם" מִשְׁשֵׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית וְאִינוֹ חֶסֶר כְּלוּם אָמַר לִי, הַכֶּנֶס לְמִרְחָץ וּרְחֹץ עֲצָמָךְ וְשִׁקְל עֲצָמָךְ עַד שְׂלֵא תִכְנֵס וְשִׁקְל עֲצָמָךְ לְאַחַר שֶׁתִּכְנֵס הִלְדָּ וְעֵשָׂה כֵּן וְלֹא חֶסֶר כְּלוּם אָמַר לִי, כָּל הַזְּעָה שֶׁיִּצְתָּה לֹא מִמָּךְ הִיָּתָה אָמַר לִי, הֵן. אָמַר לִי, וַיִּמָּה אֶתָּה שְׂאֵתָה בְּשׁוֹר וְדָם וְלֹא חֶסֶר מִעֲיָנְךָ כְּלוּם, מִעֲיָנְךָ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה אָמַר רַב יוֹחָנָן, נִטַּל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כָּל מִי בְּרֵאשִׁית וּנְתַנֵּם חֲצִים בְּרִקִיעַ וְחֲצִים בְּאוֹקֵינוֹס, הִדָּא הוּא דְכִתִּיב "פִּלְגֵי אֱלֹהִים" גו', פִּלְגָא הַרְקִיעַ דְּזוּמָה לְבִרְכָה, וְלִמְעַלָּה מִן הַבִּרְכָה כַּמָּה וְהִיא מְזַעַת טַפִּין עֲבוֹת וְהוּן יוֹרְדִין לְתוֹךְ מִיָּם הַמְּלוּחִים וְלֹא מִתְעַרְבִין וְאֵל תִּתְמָה, הִדָּא יִרְדָּנָא עוֹבֵר בְּיַמָּה דְּטַבְרִיָּא וְלֹא מִתְעַרְבַּהּ בָּהּ, אָדָם כּוֹבֵר חֲטִין אוֹ תִבְּן בְּכַבְרָה עַד שְׂלֵא יִרְדוּ שְׁתִּים שְׁלֵשׁ אֲצַבְעוֹת מִתְעַרְבִין וְאֵלוֹ מְהַלְכִים מִהִלְדָּ כַּמָּה שְׁנִים וְלֹא מִתְעַרְבִין, כָּל טַפָּה וְטַפָּה שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מוֹרִיד לָנוּ מִגְרַע זוֹ מִזוֹ, כְּהֵאִידָ דְּאֶתָּה אָמַר (איוב לו, כז) "כִּי יִגְרַע נְטִפֵי מִיָּם" וְכִתִּיב (ויקרא כז, יח) "וְנִגְרַע מִעֲרֶכְךָ". וּמוֹרִידוֹן בְּמִדָּה, שְׂנַאָמַר "וַיִּמָּם תִּכֵּן בְּמִדָּה".

כְּעֵבְיָה שֶׁל אֶרֶץ כָּל עֵבְיָה שֶׁל רְקִיעַ שְׂנַאָמַר (ישעיה מ, כב) "הִישָׁב עַל חוּג הָאֶרֶץ", וְכִתִּיב (איוב כב, יד) "וְחוּג שָׁמַיִם יִתְהַלֵּךְ" חוּג חוּג לְגִזְרָה שְׁנִיָּה. רַבִּי אֶחָא אָמַר כְּטַס הִזָּה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֵּר נַחְמָנִי אוֹמַר, (בְּשִׁתִּים) [בְּשִׁתִּים] וְשִׁלְשׁ אֲצַבְעוֹת. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֵּן פָּזִי אוֹמַר, הַמִּיָּם הָעֲלִיוֹנִים יִתְרִים עַל הַתַּחְתּוֹנִים כְּשִׁלְשִׁים כְּסוֹסְטִיאוֹת בֵּין מִיָּם לְמִיָּם לִמ"ד תִּלְתִּין רַבְּנָן אָמְרִין, מְחַצָּה עַל מְחַצָּה.

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הַרְקִיעַ, זֶה אֶחָד מִן הַמִּקְרָאוֹת שֶׁהֲרַעִישׁ בֵּן זוּמָא אֶת הָעוֹלָם, וַיַּעַשׂ, אֶתְמָהָא, וְהֵלֵא בְּמִאָמַר הוּן, דְּכִתִּיב (תהלים לג, ו) "בְּדַבֵּר ה' שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ".

לָמָּה אֵין כְּתִיב בְּשִׁנֵי כִי טוֹב, לָפִי שֶׁבוּ נִבְרָא גִיְהֵנוּם, שְׂנַאָמַר "כִּי עָרוּךְ מֵאֶתְמוֹל תִּתְפַּתֵּה" יוֹם שְׁנִישׁ בוֹ אֶתְמוֹל וְלֹא שְׁלִשׁוֹם רַבִּי חֲנִינָא אוֹמַר, שֶׁבוּ נִבְרָא מִחֲלֻקָּת, שְׂנַאָמַר וַיְהִי מִבְּדִיל בֵּין מִיָּם לְמִיָּם וַיִּמָּה מִחֲלֻקָּת שֶׁהוּא לְתַקּוּנוֹ וְלִישׁוּבוֹ שֶׁל עוֹלָם אֵין כְּתִיב בוֹ כִי טוֹב, מִחֲלֻקָּת לְעַרְבוּבוֹ שֶׁל עוֹלָם עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

דָּבַר אַחֵר, שֶׁלֹּא נִגְמְרָה מְלֻאכֶת הַמַּיִם לְפִיכָךְ כִּתְּבַב בְּשִׁלְיֵשִׁי שְׁנֵי פְעָמִים כִּי טוֹב, אֶחָד לְמְלֻאכֶת הַמַּיִם וְאֶחָד לְמְלֻאכֶת הַיּוֹם. מִטְרוֹנָא אַחַת שְׁאַלְהָ אֶת רַבִּי יוֹסִי, מִפְּנֵי מָה אֵין כְּתִיב בְּשְׁנֵי כִי טוֹב. אָמַר לָהּ, אֵף עַל פִּי כּוֹ חֲזַר וּכְלָלוּ כִּלְוֹ בַסּוּף, שְׁנֵי אֶמְרָא (לְהַלֵּן פְּסוּק לֹא) "וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וַהֲנִה טוֹב". אֶמְרָה לוֹ, מִשָּׁל שְׁשֶׁה בְּנֵי אָדָם בָּאִין אֶצְלָךְ וְאַתָּה נוֹתֵן לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מְנָה וּלְאֶחָד אֵין אַתָּה נוֹתֵן, וְאַתָּה חוֹזֵר וְנוֹתֵן לְכָל מְנָה, נִמְצָא בְּיַד כָּל אֶחָד מְנָה וּשְׁתוּת וּבְיַד אֶחָד שְׁתוּת חֲזַר וְאָמַר לָהּ, לְפִי שֶׁלֹּא נִגְמְרָה מְלֻאכֶת הַמַּיִם וְכוּ'.

אָמַר רַבִּי בְּנֵינָהּ, מִפְּנֵי מָה לֹא נֶאֱמַר כִּי טוֹב בְּשְׁנֵי, מִפְּנֵי שְׁנֵי אֶמְרָא בּוֹ אִזְרָא שֶׁל גִּיהֵנָם, וְחִלְלָה שֶׁל גִּיהֵנָם נִבְרָא קוֹדֵם שְׁנֵי אֶמְרָא הַעוֹלָם. וְאִזְרָא דִּינָן עָלָה בְּמַחְשְׁבָה לְבִרְאִיתָא בְּעֵרְבַת שַׁבָּת וְלֹא אֵיבְרִי עַד מוֹצָאֵי שַׁבָּת. דְּתִנְיָא, שְׁנֵי דְבָרִים עָלוּ בְּמַחְשְׁבָה לְהִבְרָאִיתָא עֵרְבַת שַׁבָּת וְלֹא נִבְרָאוּ עַד מוֹצָאֵי שַׁבָּת. וּבְמוֹצָאֵי שַׁבָּת נָתַן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּיָנָה בְּאָדָם הָרֵאשׁוֹן מֵעֵין דְּגָמָא שֶׁל מַעְלָה, וְהִבִּיא שְׁנֵי אֲבָנִים וְטַחְנוּ זֶה בְּזֶה וְנִצָּא מֵהוּ אִזְרָא שְׁתֵּי בְּהֵמוֹת וְהִרְכִּיב זֶה עַל זֶה וְנִצָּא מֵהוּ פְּרָד.

רַבִּין שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, פְּרָד בְּיָמֵי עֲנָה הָיָה, שְׁנֵי אֶמְרָא "הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מִצָּא אֶת הַיָּמִים". דּוֹרְשֵׁי חֲמוּרוֹת אוֹמְרִים, עֲנָה פְּסוּלָה הָיָה וְהִבִּיא פְּסוּלָה לְעוֹלָם, שְׁנֵי אֶמְרָא (שֵׁם, כ) "אֵלֶּה בְּנֵי שְׁעִיר הַחַרִּי יִשְׁבִּי הָאֶרֶץ לוֹטֵן וְשׁוֹבֵל וְצַבְעוֹן וְעֲנָה" וְכִתְּיב (שֵׁם, כד) וְאֵלֶּה בְּנֵי צַבְעוֹן וְאֵינָה וְעֲנָה הוּא עֲנָה וְגוֹ' מְלַמֵּד שֶׁבָּא צַבְעוֹן עַל אִמּוֹ וְהוֹלִיד מִמֶּנָּה עֲנָה וְדַלְמָא תְּרִי עֲנָה הוּא, "הוּא עֲנָה" עֲנָה דְּמַעְקָרָא.

דָּבַר אַחֵר צָפָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִשָּׁה קְרוּי טוֹב וְעֵתִיד לְטַל אֶת שְׁלוֹ מֵעַל יְדֵי הַמַּיִם לְפִיכָךְ לֹא כִּתְּבַב בְּהוּ כִּי טוֹב. דָּבַר אַחֵר, מִשָּׁל לְמַלְךְ שְׁהִיָּה לוֹ לְגִיּוֹן קִשָּׁה, אָמַר הַמְּלָךְ, הוּאִיל וְלְגִיּוֹן קִשָּׁה הוּא אֵל יִכְתְּבַב שְׁמִי עָלָיו. כִּךְ אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הוּאִיל וְהַמַּיִם הִלְלוּ יְלִקּוּ בְּהוּ דוֹר אֲנוּשׁ, דוֹר הַמַּבּוּל, דוֹר הַפְּלָגָה, לְפִיכָךְ אֵל יִכְתְּבַב בְּהוּ כִּי טוֹב.

וּבִין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לְרַקִּיעַ וַיְהִי כּוֹ, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְרִשְׁעִים, אֲנִי בְּרֵאִיתִי אֶת הַעוֹלָם, שְׁנֵי אֶמְרָא בּוֹ וַיְהִי כּוֹ וְאַתָּם אוֹמְרִים לֹא כּוֹ אֲנִי אוֹמֵר לֹא כּוֹ וְאַתָּם אוֹמְרִים כּוֹ חֵיִיכֶם "לֹא כּוֹ הִרְשָׁעִים כִּי אִם כַּמֶּץ עַל כּוֹ לֹא יִקְמוּ רִשְׁעִים בְּמִשְׁפָּט". וְהָא טַב לְהוּן, אֵלֶּה כְּאֲנִשׁ דְּאָמַר קַם פְּלוּנִי בְּדִינָא וְלֹא הוּי לִיָּה הַקְּמַת רְגֵל.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, לְשֵׁשֶׁה יָמִים נִבְרָא הַעוֹלָם בְּמַעֲשֵׂה כָּל יוֹם וְיוֹם כְּתִיב וַיְהִי כּוֹ. וְרַבִּי נְחֻמִּיָּה אוֹמֵר, מִיּוֹם הָרֵאשׁוֹן נִבְרָא כָּל הַעוֹלָם. שְׁנֵי אֶמְרָא (לְהַלֵּן פְּסוּק כד) "תִּנְצָא הָאֶרֶץ", דָּבַר שְׁהִיָּה מוּכָן מִבְּרֵאשִׁית.

מִטְרוֹנָא שְׁאַלְהָ לְרַבִּי יוֹסִי בֶּן חֲלַפְתָּא, לְכַמָּה יָמִים בְּרֵאִיתִי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת הַעוֹלָם. אָמַר לָהּ, מִן הַיּוֹם הָרֵאשׁוֹן. אֶמְרָה לִיָּה, מִנִּין אָמַר לָהּ, עֲשִׂית אֲרִיסְטוֹן

אמרה ליה, הן. אמר לה, וכמה מיניו היו לך. אמרה ליה, כך וכך אמר לה, וכלן נתת לפניהם בבת אחת. אמרה ליה, לא, אלא בשלתי כל התבשילין כאחד והכנסתים לפניהם אחד אחד וכלם ממקרא "כי יוצר הכל הוא".

ט רמז ז ויאמר אלהים יקוו המים, יעשה מדה למים כהאיך דאת אמר (זכריה

א, טז) "וקו ינטה על ירושלים" דבר אחר, יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהן למה הדבר דומה, למלך שבנה פלטרין והושיב בה דירין אלמים והם משכימין ושואלין בשלום המלך ברמיזה ובאצבע ובמטולין אמר המלך, ומה אלו שהן אלמים שואלים בשלום אלו פקחין על אחת כמה וכמה הושיב המלך לתוכה דירין פקחין, עמדו והחזיקו בפלטין. אומרין אין פלטין זו של מלך, שלנו הוא אמר המלך, תחזור הפלטין לכמות שהיתה. כך מתחלת בריתו של עולם לא היה קלוסו של הקדוש ברוך הוא עולה אלא מן המים, הדא הוא דכתיב (תהלים צג, ד) "מקלות מים רבים", ומה היו אומרים "אדיר במרום ה'". אמר הקדוש ברוך הוא, ומה אלו שאין להן פה ולא אמירה ולא דבור הרי הן מקלסין אותי, לכשאברא בני אדם על אחת כמה וכמה. עמד דור אנוש ומרד בו, דור המבול ומרד בו, אמר הקדוש ברוך הוא יפנו אלו ויבואו אותן הדא הוא דכתיב (להלן ז, יב) "ויהי הגשם על הארץ" וגו'.

כל העולם פלו מים במים ואת אמרת אל מקום אחד משל לעשר נודות נפוחות מנחות בטרקליו נגרד המלך למקומן מתירן ומוציא ריחן ומסלקן לזוית אחת כך דרד הקדוש ברוך הוא כל מי בראשית וסלקן לאוקינוס, הדא הוא דכתיב "הן יעצר במים ויבשו", ואומר (שם ט, ח) "ודרד על במתי גם".

דבר אחר, בנהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא לתוך כלי ריקו, שמא תוך כלי מלא כך העולם פלו מים במים ואת אמרת אל מקום אחד אלא מכאן שהמעט מחזיק את המרבה. ודכותה (במדבר כ, י) "ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע", כמלא פי כברה קטנה היתה וכל ישראל עומדין שם, אלא מכאן שהמעט מחזיק את המרבה. ודכותה "קחו לכם מלא חפניכם" וכי חפנו של משה מחזיק שמנה קמצים לא דמי ההוא דחפן לההוא דקמצ דההוא דחפן תרי כההוא דקמצ, וכתיב (שם) "ויזרקו משה" נמצאת חפנו של משה מחזיקת שמנה קמצים אלא מכאן שהחזיק מעט את המרבה. ודכותה (יהושע ג, ט) "ויאמר יהושע גשו הנה ושמעו את דברי ה'", זקפן בין שני בדי ארון. דבר אחר, צמדן (סמכו) דבר אחר, צמדן בין שני בדי ארון אמר להם יהושע, ממה שהחזיקו שני בדי ארון אתכם אתם יודעים "כי אל חי בקרבכם" אף ירושלים כן דתנינן (אבות פ"ה מ"ז) עומדים צפופים ומשתחיים ורחים ארבע אמות לכל אחד ואחד, ואמה מכל צד, כדי שלא יהא אחד מהן שומע תפלת חברו. אף לעתיד לבוא כן, שנאמר "יקראו לירושלים

כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים", וכי מחזקת היא אלא הקדוש ברוך הוא אומר לה, האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיה, שנאמר (ישעיה נד, ב ג) הרחיבי מקום אהלך כי זמין ושמאול תפריצי וגו'.

רמז ח ויקרא אלהים ליבשה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה רבי יצחק אומר, "אני אל שדי", אני הוא שאמרתי לעולמי די, שאלו לא כן עדין היו שמים וארץ נמתחין והולכין.

ולמקוה המים קרא ימים, והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה דג העולה מעכו ומצידן לעולה מאספמא.

בשלישי היתה הארץ מישור כבקעה, והמים מכסין על פני כל הארץ, וכשיצא הדבר מפי הקדוש ברוך הוא יקוו המים הרים וגבעות נתפרדו על פני כל הארץ, ונעשה עמקים עמקים, עלה תוכה של ארץ ונתגלגלו המים ונקוו המים שנאמר ולמקוה המים קרא ימים. מיד נתגאו המים ועלו לכסות את הארץ כבתחלה עד שגער בהן הקדוש ברוך הוא וכבשן ונתנן תחת כפות רגליו ומדדן בשעלו שלא לפחות ושלל להוסיף ועשה חול גדר הים כאדם שעושה גדר לכרמו, כשהן עולים ורואין את החול לפניהם חוזרין לאחוריהם, שנאמר (ירמיה ה, כב) "האותי לא תיראו" וגו'.

כל הימים כמקוה שנאמר ולמקוה המים קרא ימים, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר ים הגדול כמקוה ולא נאמר ימים אלא שיש בו מיני ימים הרבה.

רבי יוסי אומר, כל הימים מטהרין בזוחליו, ופסולין לזבין ולמצרעין ולקדש בהן מי חטאת.

יא-יב ותוצא הארץ דשא. עברה על הצווי, שאמר לה הקדוש ברוך הוא עץ פרי עשה פרי מה הפרי נאכל אף העץ נאכל, והיא לא עשתה כן, אלא ותוצא הארץ דשא עץ עשה פרי פרי נאכל ואין העץ נאכל, לפיכך נתקללה (בראשית ג, יז) "ארוהה האדמה בעבורך". רבי פנחס אומר, הוסיפה על הצווי, סמך לעשות רצון בוראה, עץ עשה פרי, אפלו אילני סרק עשו פירות, ולמה נתקללה אלא כאניש דאמר ליטון ביזא דהדין אינוק.

תניא רבי אליעזר אומר, מנין שבתשרי נברא העולם, שנאמר ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע אי זהו חדש שהארץ מלאה דשאים והאילנות מלאין פירות, הוי אומר זה תשרי ואותו הפרק זמן רביעה היה וירדו גשמים וצמחו, שנאמר "ואד יעלה מן הארץ". רבי יהושע אומר, מנין שבניסן נברא העולם, שנאמר ותוצא

הָאָרֶץ אֵינָהּוּ חֲדָשׁ שֶׁהָאָרֶץ מְלֵאָה דְשָׂאִים הָיִי אֹמֵר זֶה נִיסוֹ, וְאוֹתוֹ הִפְרָק זְמַן בְּהֵמָה וְחִיָּה שְׂמִזְדִּיגִין זֶה לָזֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סה, יד) "לְבָשׁוּ כְרִים הַצֵּאן וְעֲמֻקִּים יַעֲטֹפוּ בָר" וְאִידֵךְ הָא כְּתִיב עַץ פְּרִי הַהוּא לְבִרְכָה לְדוֹרוֹת וְאִידֵךְ נִמִּי הָא כְּתִיב וְתוֹצֵא הָאָרֶץ דְשָׂא הַהוּא לְכַדְרֵבִי יְהוֹשִׁעַ בֶּן לֵוִי כָּל מַעֲשֵׂה בְרָאשִׁית לְדַעְתָּם נִבְרָאוּ בְּקוֹמָתָן נִבְרָאוּ לְצַבִּיוֹנָם נִבְרָאוּ שֶׁנֶּאֱמַר (להלן ב, א) "וְכָל צְבָאָם" אֵל תִּקְרִי 'צְבָאָם' אֵלֶּא 'צַבִּיוֹנָם'.

דְּרַשׁ רַבִּי חֲנִינָא בְּר פִּפְא, מֵאִי דְכְּתִיב (תהלים קד, לא) "יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם" פְּסוּק זֶה שֶׁר הָעוֹלָם אָמְרוּ, בְּשַׁעָה שֶׁאָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִינְהוּ בְּאֵילָנוֹת נִשְׂאוּ דְשָׂאִים קַל וְחֹמֶר בְּעֶצְמָן. אָמְרוּ, אִם רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְצִאת בְּעַרְבוּבֵינָא לְמָה נֶאֱמַר לְמִינְהוּ בְּאֵילָנוֹת, וְעוֹד קַל וְחֹמֶר וּמָה אִם אֵילָנוֹת שְׂאִין דְרַכְּוּ לְצִאת בְּעַרְבוּבֵינָא אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִינְהוּ אָנוּ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. מִיָּד כָּל אֶחָד וְאֶחָד יָצָא לְמִינְהוּ. בְּאוֹתָהּ שַׁעָה פָּתַח שֶׁר הָעוֹלָם וְאָמַר, "יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם" בְּעִי רַבִּינָא, הִרְכִּיב שְׁנֵי דְשָׂאִים זֶה עַל גֵּב זֶה, לְרַבִּי חֲנִינָא בְּר פִּפְא מְהוּ, כִּיּוֹן דְלֹא כְּתִיב בְּהוּ לְמִינְהוּ לֹא מְחִיב, אוֹ דְלִמָּא כִּיּוֹן שֶׁהִסְפִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל יָדוֹ כְּמֵאן דְכְּתִיב בְּהוּ דְמִי, תִּיקוּ.

רַב אֶסִּי רַמִּי, כְּתִיב וְתוֹצֵא הָאָרֶץ דְשָׂא בְּתִלְתָּא בְּשַׁבְּתָא וְכְּתִיב "וְכָל שִׁיחַ הַשְּׂדֵה טָרָם יִהְיֶה" בְּמַעֲלֵי שַׁבְּתָא מְלַמֵּד שֶׁיִּצְאוּ דְשָׂאִים וְעֲמְדוּ עַל פְּתַח הַקְּרָקַע וְלֹא צְמַחוּ עַד שֶׁבָּא אָדָם הָרֵאשׁוֹן וּבִקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים וְיִרְדוּ גִשְׁמִים וְצְמַחוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ו) "וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ" וְגו', לְלַמֵּדֵךְ שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְתַאָּוֶה לְתַפְלָתָן שֶׁל צְדִיקִים. רַבִּי חֲנִינָא בְּר פִּפְא הָיִי לִיה גִּנְתָּא שְׂדָא בִּיה בִּיזְרְנִי וְלֹא צְמַח, לְאוֹרְתָא בְּעִי רַחֲמֵי וְצְמַח.

יג וְיִהִי עֶרֶב וְיִהִי בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי, שֶׁנִּבְרָאוּ בּו גְבוּרִים כְּהֵאִידֵךְ דְּאֵת אָמַר "שְׁלֹשִׁים וּקְרוּאִים רַכְבֵּי סוּסִים כָּלָם" כִּיּוֹן שֶׁנִּבְרָא בְּרָזַל הִתְחִילוּ אֵילָנוֹת מְרַתְתִּין. אָמַר לְהוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, עַץ מְכָס אֵל יִכְנַס בּו וְאִין אֶחָד מְכָס נְזוּק.

יד-טו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאוֹרֹת, לֹא נִבְרָא לְהֵאִיר אֵלֶּא גִלְגַּל חֲמָה בְּלִבָּד, שֶׁנֶּאֱמַר יְהִי מְאוֹרֹת (מְאוֹרֹת כְּתִיב) אִם כֵּן לְמָה נִבְרָאת לְבָנָה, אֵלֶּא צְפָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׂאֵמוֹת הָעוֹלָם עֲתִידִין לַעֲשׂוֹתָן אֱלֹהוֹת, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מָה אִם בְּשַׁעָה שֶׁהֵם שְׁנִיִּים וְהֵם מְכַחֲשִׁים זֶה אֵת זֶה אֵמוֹת הָעוֹלָם עוֹשִׂים אוֹתָם אֱלֹהוֹת, אֵלוּ הָיוּ אֶחָד עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה רַבִּי בְּרַכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי סִימָא אֹמֵר, שְׁנִיָּהֶם נִבְרָאוּ לְהֵאִיר, שֶׁנֶּאֱמַר (יְהִי מְאוֹרֹת) וְהָיוּ לְמְאוֹרֹת וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרַקִּיעַ הַשָּׁמַיִם לְהֵאִיר.

וְהָיוּ לְאֹתוֹת, אֱלוֹ שִׁבְתוֹת, דְּכָתִיב (שמות לא, יז) "בִּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתֵי הַיָּא לְעֹלָם". וְלְמוֹעֲדִים, אֱלוֹ יָמִים טוֹבִים, דְּכָתִיב (ויקרא כג, ד) "אֶלֶּה מוֹעֲדֵי ה'". וְלִיָּמִים, אֱלוֹ רָאשֵׁי חֲדָשִׁים, דְּכָתִיב "עַד חֲדָשׁ יָמִים". וְשָׁנִים, אֱלוֹ רָאשֵׁי שָׁנִים.

טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים. וַיִּמְאַחַר שְׁקָרָא אוֹתוֹן גְּדֹלִים חוּזָר וְקוֹרָא אֶת הַמְּאֹרֹת הַקְּטָן אֶלָּא עַל יְדֵי שְׁנַכְנַס בְּתַחֲמוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ.

בְּכָל הַקְּרִבְנוֹת כְּתִיב "שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד לְחֻטָּאת", וּבְרָאשׁ חֲדָשׁ כְּתִיב (במדבר כח, טו) "לְחֻטָּאת לַה'", אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֲנִי גְרַמְתִּי לוֹ לְכַנֵּס בְּתַחֲמוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ. וְמָה אִם זֶה שְׁנַכְנַס בְּרִשׁוֹת כֶּךָ פָּגְמוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הַנְּכַנֵּס שְׁלָא בְּרִשׁוֹת עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן עֲזַאי רַמִּי, כְּתִיב וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים וְכָתִיב וְאֵת הַמְּאֹרֹת הַקְּטָן. אֲמַרְהָ גֵרַח לְפָנָי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֲפָשָׁר לְשָׁנֵי מְלָכִים שְׁיִשְׁתַּמְשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד, אֲמַר לָהּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לְכִי מַעֲטִי אֶת עֲצָמָךְ. אֲמַרְהָ לְפָנָיו, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הוֹאִיל וְאֲמַרְתִּי לְפָנֶיךָ דְּבַר הַגּוֹן אֵלֶיךָ וְאֲמַעִיט אֶת עֲצָמִי, אֲמַר לָהּ, יְיָ וּמִשׁוֹל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה. אֲמַרְהָ לְפָנָיו, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, שְׁרָגָא בְּטִיְהָרָא מֵאֵי מַהֲנִי אֲמַר לָהּ, לְכִי וַיִּמְנּוּ בְּךָ יִשְׂרָאֵל יָמִים וְשָׁנִים. דִּידָה נְמִי לָא סָגִי דְלֹא אֵימְנִי בִּיהַ דְּכָתִיב וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים. אֲמַר לָהּ, לְכִי וַיִּקְרָאוּ צְדִיקִים עַל שְׁמֶךָ יַעֲקֹב הַקְּטָן שְׁמוֹאֵל הַקְּטָן דָּוִד הַקְּטָן לֹא הוֹת מִיְתָבָא דְעֵתָהּ, אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הִבִּיאוּ כַּפָּרָה עָלַי עַל שְׁמַעְטִיתִי אֶת הַיָּרַח. וְהִינּוּ דְאֲמַר רִישׁ לְקִישׁ, מַה נִּשְׁתַּנָּה שְׁעִיר שֶׁל רָאשׁ חֲדָשׁ שְׁנַכְנַס בּוֹ (במדבר כח, טו) "לַה'" אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁעִיר זֶה יְהִי כַּפָּרָה עַל שְׁמַעְטִיתִי אֶת הַיָּרַח.

דָּרָךְ אַרְצָא הוּא, הַגְּדֹל מוֹנֵה לְגְדוֹל וְהַקְּטָן מוֹנֵה לְקְטָן. עֲשׂוּ מוֹנֵה לְחַמָּה, שְׁהִיא גְדוֹלָה, מַה חַמָּה זֶה שׁוֹלְטָת בַּיּוֹם וְאֵינָה שׁוֹלְטָת בַּלַּיְלָה, כֶּךָ עֲשׂוּ יֵשׁ לוֹ חֶלֶק בְּעוֹלָם הַזֶּה וְאֵין לוֹ חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. וַיַּעֲקֹב מוֹנֵה לְלִבְנָה שְׁהִיא קְטַנָּה, מַה הַלְבָּנָה הַזֶּה שׁוֹלְטָת בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, כֶּךָ יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לוֹ חֶלֶק בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא. כָּל זְמַן שְׁאוּרוֹ שֶׁל גְּדוֹל מִבְּהִיק בְּעוֹלָם אֵין אוֹרוֹ שֶׁל קְטָן מִפְּרָסָם, שְׁקַע אוֹרוֹ שֶׁל גְּדוֹל נִתְפָּרַס אוֹרוֹ שֶׁל קְטָן, כֶּךָ כָּל זְמַן שְׁאוּרוֹ שֶׁל עֲשׂוּ מִבְּהִיק בְּעוֹלָם אֵין אוֹרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב מִתְפָּרַס, שְׁקַע אוֹרוֹ שֶׁל עֲשׂוּ נִתְפָּרַס אוֹרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב. הִדָּא הוּא דְכָתִיב (ישעיה ס, א ב) "קוֹמִי אוּרִי כִּי בָא אוֹרְךָ וְגוֹ' כִּי הִנֵּה חֲשׂוֹךְ וְגוֹ'".

רמז ט וְאֵת הַכּוֹכָבִים, מִשָּׁל לְמַלְךְ שְׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי אֶפּוֹטְרוֹפִסִין, אֶחָד שְׁלִיט בְּעִיר וְאֶחָד שְׁלִיט בְּמִדְיָנָה. אֲמַר הַמְּלֶכֶךְ, הוֹאִיל וַיַּמְעֵט זֶה אֶת עֲצָמוֹ לְהִיּוֹת שְׁלִיט בְּעִיר גּוֹזְרָנִי עָלָיו, בְּשַׁעָה שְׁהוּא יוֹצֵא תְהָא בּוּלִי וְדִמּוּס יוֹצֵאִין עֲמוֹ, וּבְשַׁעָה שְׁהוּא נְכַנֵּס תְהָא בּוּלִי וְדִמּוּס נְכַנֵּסִין עֲמוֹ. כֶּךָ אֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הוֹאִיל וּלְבָנָה מַעֲטָה

את עצמה להיות שולטת בבלילה, גוזרני עליה, בשעה שהיא יוצאה יהו כוכבים יוצאים עמה, ובשעה שהיא נכנסת יהו כוכבים נכנסין עמה.

ודכותה "ושם אחיו יקטן" שהיה מקטין את עצמו ואת עסקיו ומה אם הקטן היה מקטין את עסקיו זכה להעמיד שלש עשרה משפחות, גדול שמקטין את עסקיו על אחת כמה וכמה ודכותה (שם מח, יד) "וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר", וכי מן התולדות אין אנו יודעין שהוא הצעיר אלא שהיה מצעיר את עסקיו לפיכך זכה לבכורה.

ז ויתן אתם אלהים ברקיע השמים, נתנו המאורות מתנה לעולם וכן התורה, "וייתן אל משה", וכן הגשמים (ויקרא כו, ד) "ונתתי גשמיכם", וכן השלום (שם, ו) "ונתתי שלום", וכן הישועה, כדכתיב "ותתן לי מגן ישעך".

היכן חמה ולבנה ברקיע שני, שנאמר ויתן אתם אלהים ברקיע השמים מקרא מלא הוא ואנשי כנסת הגדולה פרשוהו, (נחמיה ט, ו) "אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם" היכן הם כל צבאם נתונין, ברקיע השני שהוא למעלה מן השמים.

כתיב [ו]נגידו שמים צדקו", לעתיד לבא שמים מתנים צדקה שעשה הקדוש ברוך הוא עם עולמו שלא נתנה ברקיע הראשון, שאילו כן לא הייתה בריה יכולה לעמוד מפני אשו של יום.

ח ולמשל ביום ובלילה, אם לעננו המאורות הלא כבר נאמר את המאור הגדל לממשלת היום וגו'. אלא אלו הצדיקים שהם שולטים במה שנברא להאיר ביום ובלילה הלא הוא דכתיב (יהושע י, יג) "וידם השמש וירח עמד הלא היא כתובה על ספר הישר". מיתי ליה מהכא, ולמשל ביום ובלילה.

יא רבי שמואל ברבי יצחק, מיתי ליה מסיפיה דספרא (בראשית מח, יט) "ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים", אפשר כן אלא זה יהושע שעמד ממנו שהוא מעמיד חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו. רבי חנו מיתי ליה מסיפיה דאורייתא שנאמר "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ", אפשר כן אלא זהו יהושע בן נון אמר רבי שמעון בן יוחאי, ספר משנה תורה היה סגנון ליהושע בשעה שנגלה עליו הקדוש ברוך הוא מצאו יושב וספר משנה תורה בידו. אמר לו, חזק יהושע, אמצ יהושע (יהושע א, ח) "לא ימוש ספר התורה הזה מפיד". נטלו והראהו גלגל חמה ולבנה. אמר להם, כשם שלא דממתי מזה אף אתם דמו מפני, מיד "וידם השמש וירח עמד". אמר להם, עבדא בישא, לא זבינת כספא דאבא את לא כד ראה אותך

אָבא בַּחלוּם (להלן לז, יט) "וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים" וְגו' מִיַּד "וַיִּדְם הַשֶּׁמֶשׁ וַיָּרַח עֲמַד".

כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל הַמַּיִם, כְּתִיב (תהלים פו, ח) "אֵין כְּמוֹד בְּאֱלֹהִים ה' וְאֵין כְּמַעֲשֵׂיָיו", בְּנִהַג שְׁבַעוֹלָם מְלֻךְ בְּשָׂר וְדָם צָר צוּרָה בַּיְבֻשָׁה שְׁמָא יוּכַל לְצוּר אוֹתָהּ בַּמַּיִם, אָבַל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא צָר צוּרָה בַּמַּיִם, שְׁנֵאמַר יִשְׂרָאֵל הַמַּיִם.

יַעֲקֹב אִישׁ כָּפַר צְפוּרֵי הוֹרָה בְּצוּר דְּגִים טְעוּנִין שְׁחִיטָה. שְׁמַע רַבִּי חַנִּי, שְׁלַח, תָּא לְקִי אָמַר לִיה, בַּר נֶשׁ דְּאָמַר מִיִּלֵּי דְאֹרִיתָא לְקִי אָמַר לִיה, וּמַהוּ מִיִּלֵּי דְאֹרִיתָא אָמַר לִיה דְּכְתִיב יִשְׂרָאֵל הַמַּיִם שְׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף מָה עוֹף טְעוּן שְׁחִיטָה אִף דְּגִים טְעוּנִים שְׁחִיטָה. אָמַר לִיה, לֹא הוֹרִיתָ טַבַּת אָמַר לִיה, וּמִן הֵן אֵת מוֹדִיעַ לִי אָמַר לִיה, רַבִּיעַ וְאָנָּא מוֹדֵעַ לָךְ כְּתִיב "הַצֵּאן וּבִקֵּר יִשְׁחַט לָהֶם וּמָצָא לָהֶם אִם אֵת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם", יִשְׁחַט אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא "יֵאָסֵף" אָמַר לִיה, רְצוּן רְצָףָּ דְהוּא טַבָּא לְאוּלְפָּנָא.

רמז יב וְעוֹף יְעוּפָּי, בְּנִהַג שְׁבַעוֹלָם מְלֻךְ בְּשָׂר וְדָם בּוֹנָה פְּלִטִין מְשָׁרָה דִּיּוּרִין בְּעֵלְיוֹנִים וּבַתְּחִתּוֹנִים, שְׁמָא בְּחָלָל אָבַל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשָׁרָה דִּיּוּרִין בְּחָלָל, שְׁנֵאמַר וְעוֹף יְעוּפָּי.

דְּגִים דְּלָאוּ בְּנֵי שְׁחִיטָה נִינְהוּ מְנַלָּן, אֵילִימָא מִדְּכְתִיב (שם) "הַצֵּאן וּבִקֵּר יִשְׁחַט לָהֶם אִם אֵת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף", בְּאֶסִּיפָה בְּעֵלְמָא, אֶלָּא מַעֲתָה (שם, לב) "וַיֵּאָסְפוּ אֵת הַשָּׁלוּ" הַכִּי נִמְי דְּלָאוּ בְּנֵי שְׁחִיטָה נִינְהוּ אִמְרִי, הַתָּם לֹא כְּתִיב אֶסִּיפָה בְּמִקּוֹם שְׁחִיטָה דְּאִתְרִינִי, הַכָּא כְּתִיב אֶסִּיפָה בְּמִקּוֹם שְׁחִיטָה דְּאִתְרִינִי דְּרַשׁ עוּבְרֵי גְלִילָאָה, בְּהַמָּה שְׁנַבְרָאָת מִן הַיְבֻשָׁה הַכְּשֶׁרָה בְּשִׁנֵּי סִימְנִין, דְּגִים שְׁנַבְרָאוּ מִן הַמַּיִם הַכְּשֶׁרָן בְּלֹא כְלוּם, עוֹף שְׁנַבְרָא מִן הַרְקַק הַכְּשֶׁרוֹ בְּסִימָן אֶחָד. אָמַר רַב שְׁמוּאֵל קַפּוּטְקָאָה, תַּדַּע שְׁהָרֵי עוֹפּוֹת יֵשׁ לָהֶן קַשְׁקָשִׁים בְּרַגְלֵיהֶם כְּדְּגִים.

וְעוֹד שְׁאֵלוּ, יִשְׂרָאֵל הַמַּיִם שְׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף, אֶלְמָא מִמֵּינָא אֵיבְרוּ, וּכְתִיב (להלן ב, יט) "וַיִּצַּר ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף", אֶלְמָא מֵאֲרַעָא אֵיבְרוּ. אָמַר לִיה, מִן הַרְקַק נַבְרָאוּ רָאָה תַלְמִידֵיו מְסַתְּכָלִין זָה אֵת זָה, אָמַר לָהֶם, קֶשֶׁה בְּעֵינֵיכֶם שְׁדַחִיתִי אֵת אוֹיְבֵי בְּקֶשׁ, מִן הַמַּיִם נַבְרָאוּ וְלָמָּה הֵבִיאוּם אֶל הָאֲדָם לְקֶרָא לָהֶם שְׁמוֹת. וַיֵּשׁ אוֹמְרִים, בְּלִשׁוֹן רֵאשׁוֹן אָמַר לְתַלְמִידֵיו, וּבְלִשׁוֹן אַחֲרוֹן אָמַר לְאוֹתוֹ הַגְּמוּן, מִשׁוּם דְּכְתִיב עַל וַיִּצַּר.

כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֵת הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים, אוֹרְזִילֵי דִינְמָא רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, זָה לְוִיתָן נְחֹשׁ בְּרִיחַ וְלְוִיתָן נְחֹשׁ עַקְלָתוֹן שְׁנֵאמַר "יִפְקֹד ה' בְּחַרְבּוֹ הַקְּשָׁה וְהַגְּדוּלָה וְהַחֲזָקָה

על לוינתו נחש ברח ועל לוינתו עקלתו וחרג את התנין אשר בים" וכוי (ב"ב עד, ב),
עין שם.

תנינם כתיב זהו לוינתו ובהמות שאין להן זוגות אמר ריש לקיש, בהמות יש לו
בן זוג, אבל אין לו תאנה, שנאמר "גידי פחדו ישורגו".

ועוף יעופף, הצבוע הזה מטפה של לבן הוא, ויש בו שלש מאות וששים וחמש
צבעונים כמנן ימות החמה.

רבי ירמיה כהנא שאליה לריש לקיש, המרביע מחית הים מהו אמר ליה, אף הן
כתיב בהן "למינהו", מעתה כלאים נוהג בהם. והלא דגים כתיב בהן "למינהו"
ואיך עבידא אמר רבי יונה, יכיל אנא מקים ליה משום מנהיג, אביא שני דגים
חד אכס וחד חור וקושטרם בגמי וממשיכה דתננא אסור לחרש ולמשך ולהנהיג.

ואת כל עוף כנף, זה טוס.

כז תוצא הארץ נפש חיה, זה רוחו של אדם הראשון וכן הוא אומר (להלן ב, ז)
"ויהי האדם לנפש חיה".

כח ויעש אלהים את חית הארץ למינה, זה הנחש בנפשות, הוא אומר ארבע
ובגופים הוא אומר שלש אלו שדים שברא הקדוש ברוך הוא את נשמתו ובא
לבראות גופן וקדש שבת ולא בראו, ללמד דרדך ארץ מן התורה, שאם יהיה ביד
אדם חפץ טוב או מרגלית טובה ערב שבת עם חשכה אומרים לו השלך מידך,
שמי שאמר והיה העולם היה עוסק בבריתו של עולם וברא נשמתו של שדים
וקדש השבת ולא ברא גופן.

כט ויאמר אלהים נעשה אדם, זה אחד מן הדברים ששנו לתלמי המלך (שאר
קיטעא כתיב לעיל ברמז ג).

אמר רב יהודה אמר רב, בשעה שבקש הקדוש ברוך הוא לבראות את העולם
ברא פת אחת של מלאכי השרת, אמר להם רצונכם נעשה אדם, אמרו לפניו
(תהלים ח, ה) "מה אנוש כי תזכרנו", הושיט אצבעו ביניהן ושרפן. וכן פת שניה.
שלישית אמרה לפניו, ראשונים שאמרו לפניך מה הועילו, כל העולם שלך הוא,
כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה. כיון שהגיעו אנשי דור המבול ואנשי
דור הפלגה שמעשיהן מקלקליו אמרו לפניו, לא יפה אמרו ראשונים. אמר להם,
"ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל".

רמז יג אמר רבי יוחנן, כל מקום שפקרו האפיקורסים תשובתן בצדן נעשה אדם ויברא אלהים את האדם (להלן יא, ז) "הבה נרדה ונבלה שם שפתם", (שם, ה) "ויירד ה' לראת את העיר". (שם לה, ז) "כי שם נגלו אליו האלהים" "האל הענה אתי ביום צרתי". (דברים ד, ז) "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו". "אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם". (דניאל ז, ט) "עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב".

תניא אידך, אמר הקדוש ברוך הוא לתורה, נעשה אדם אמרה לפניו, רבונו של עולם, האדם הזה קצר ימים ושבע רגז ובא לידי חטא ואם אין אתה מאריך אפך עמו הרי הוא כאלו לא בא לעולם. אמר לה, ועל חנם אני נקראתי (שמות לד, ו) "אך אפים ורב חסד". התחיל לקבץ עפרו מארבע פנות העולם אדם, שחר, לבן, ירקרק. אדם, זה הדם. שחר, אלו הקרבים. ירקרק זה גוף. ולמה מארבע פנות העולם, שאם בא מן המזרח למערב ויגיע קצו להפטר מן העולם שלא תאמר הארץ אין עפר גופך משלי, חזר למקום שנבראת, אלא כל מקום שאדם הולך משם הוא גופו ולשם הוא חוזר.

דבר אחר, ויאמר אלהים נעשה אדם. במי נמלך, במלאכת שמים וארץ. למלך שהיה לו שני סנקליטין ולא היה עשה דבר חוץ מדעתו. רבי שמואל בר נחמני אמר, במעשה כל יום ויום נמלך. משל למלך שהיה לו סנקטדרין ולא היה עשה דבר חוץ מדעתו. רבי אמי אומר, בלבן נמלך. משל למלך שבנה פלטין על ידי אדריכל ראה אותה ולא ערבה לו, על מי היה לו להתרעם לא על האדריכל, כך "ויתעצב אל לבו".

אמר רבי ברכיה, בשעה שבא הקדוש ברוך הוא לבראות את האדם הראשון ראה צדיקים ורשעים עומדין ממנו מה עשה הקדוש ברוך הוא, הפליג דרך של רשעים מנגד פניו ושתף בו מדת רחמים ובראו. הדא הוא דכתיב (תהלים א, ו) "כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד" אבדה מפנגד פניו. רבי חנינא אמר, לא כן אלא בשעה שבא לבראותו נמלך במלאכי השרת אמרו לו, מה טיבו אמר להם, צדיקים עומדין ממנו. הדא הוא דכתיב (שם) "כי יודע ה' דרך צדיקים", כי הודיע דרך צדיקים למלאכי השרת, (שם) "ודרך רשעים תאבד", אבדה מהם שלא גלה להם שרשעים אלו עומדים ממנו.

רבי סימן אומר, נעשו מלאכי השרת פתות פתות חבורות חבורות, הדא הוא דכתיב "חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו". חסד אומר יברא, שהוא גומל חסדים, אמת אומר אל יברא, דכלו שקר, צדק אומר יברא, שהוא עשה צדקות שלום אומר אל יברא, שכלו קטטה אמר רבי הונא רבה דצפורי, עד שמלאכי

השָׁרֵת מְדַיְנֵינוּ זֶה עִם זֶה בְּרָאוּ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אָמַר לָהֶן מָה אַתֶּם מְדַיְנֵינוּ, כָּבֵר נַעֲשֶׂה אָדָם.

רבי הונא בשם רבי אומר, בדעת בראו שברא צרכי מזונותיו ואחר כך בראו. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, (תהלים ח, ה) "מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו", הִדָּא עֲקֵתָא לָהֶן מְבָרִיא אָמַר לָהֶם, אִם כֵּן "צָנָה וְאַלְפִים כֵּלָם" לָמָּה נִבְרָאוּ, (שם, ט) "צַפֵּר שְׂמִים וּדְגֵי הַיָּם" לָמָּה נִבְרָאוּ, מְגַדֵּל מָלֵא כָּל טוֹב וְאִין לוֹ אוֹרְחִים מַה הִנְיָה לְבַעֲלֵיו. אָמְרוּ לְפָנָיו, (שם, י) "הִי אֲדַיְנֵנוּ מָה אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל הָאָרֶץ", עֲבִיד מַה דְּהִנֵּי לָךְ.

רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי, בנפשותן של צדיקים נמלך, הִדָּא הוּא דְכָתִיב "הַמָּה הַיּוֹצְרִים יִשְׁבִּי נְטָעִים" (וגו') עַל שֵׁם (להלן ב, ז) "וַיִּצְרֶה ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם", "וַיִּשְׁבִּי נְטָעִים" עַל שֵׁם (שם, ח) "וַיִּטַּע ה' אֱלֹהִים גֶּן בְּעֵדֶן" "וַיְגַדְרָה", עַל שֵׁם (ירמיה ח, כב) "אֲשֶׁר שָׁמַתִּי חוֹל גְּבוּל לָיִם" "עַם הַמְּלָךְ בְּמִלְאכְתּוֹ" וְגו', עִם הַמְּלָךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יֵשְׁבוּ נַפְשוֹתֵם שֶׁל צַדִּיקִים שְׂבָהֶן נְמַלְךְ וּבְרָא אֶת הָעוֹלָם.

רבי שמואל בר נחמני אומר, בשעה שהיה משה כותב התורה היה כותב מעשה כל יום ויום. כִּינּוּן שֶׁהִגִּיעַ לְפָסוּק נַעֲשֶׂה אָדָם אָמַר לְפָנָיו, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, לָמָּה אַתָּה נוֹתֵן פְּתִחוֹן פֶּה לְאֶפִּיקוֹרְסִים אָמַר לוֹ, כְּתַב וְהִרְוָצָה לְטַעוֹת יִטְעָה. אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשְׁהָ, הָאָדָם שֶׁאֲנִי בּוֹרָא גְדוֹלִים וְקַטְנִים אֲנִי מַעֲמִיד מִמֶּנּוּ, שְׂאֵם לֹא יָבֵא הַגְּדוֹל לְטַל רְשׁוּת מִן הַקָּטָן אָמַר לוֹ לְמַד מִבוֹרְאָךְ, כִּינּוּן שֶׁבָּא לְבְרָאוֹת אָדָם נְמַלְךְ בְּמִלְאכֵי הַשָּׁרֵת אָמַר רְבִי לְוִי, לֵית הָכָא מְלָכוּ אֵלָא לְמַלְךְ שְׁהִיָּה מְטִיל עַל פְּתַח פְּלִטִין וְרָאָה בְּלוֹרִין אַחַת מִשְׁלֶכֶת. אָמַר, מַה נַעֲשֶׂה בָּהּ. מִהֵן אוֹמְרִים דְּמוֹסִיאוֹת וּמְרַחֲצָאוֹת מִהֵן אוֹמְרִים פְּרִיבְטָאוֹת אָמַר הַמְּלָךְ, אֲנִידְרִטִין אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָהּ, מִי מַעֲכָב.

כז רמז יד אפיקורן שאָלוּ אֶת רְבִי שְׁמֵלָאִי, כַּמָּה אֱלֹהוֹת בְּרָאוּ אֶת הָעוֹלָם אָמַר לָהֶם, אֲנִי וְאַתֶּם נִשְׂאָל לְיָמִים רִאשׁוֹנִים הִדָּא הוּא דְכָתִיב "כִּי שִׂאֵל נָא לְיָמִים רִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם", בְּרָאוּ אֱלֹהִים אִין כְּתִיב כָּאן אֵלָא "בְּרָא אֱלֹהִים". חֲזָרוּ וְשִׂאֵלוּ, מַהוּ דְכָתִיב נַעֲשֶׂה אָדָם אָמַר לְהוֹן, קָרוּן מָה דְּבִתְרִיהּ וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, וַיִּבְרָאוּ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמֵיהֶם אִין כְּתִיב כָּאן אֵלָא וַיִּבְרָא אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ. הָא בְּכָל מְקוֹם שֶׁפָּקְרוּ הָאֶפִּיקוֹרְסִים אַתָּה מוֹצֵא תְּשׁוּבָתָן בְּצַדָּן. כִּינּוּן שֶׁנִּצְּאוּ אָמְרוּ לוֹ תְּלַמְּדֵנוּ, רְבִי, לֹאֵלוּ דְחִיתָ בְּקֶשׁ, לָנוּ מָה אַתָּה מְשִׁיב אָמַר לָהֶם, בְּתַחֲלָה אָדָם נִבְרָא מִן הָאָדָמָה וְחִוָּה מֵאָדָם, מִכָּאן וְאֵילָךְ בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ, לֹא אִישׁ בְּלֹא אִשָּׁה וְלֹא אִשָּׁה בְּלֹא אִישׁ, וְלֹא שְׁנֵיהֶם בְּלֹא שְׁכִינָה.

כַּשֶׁם שֶׁקְלוּסוֹ אֵינוֹ אֵלָא בְּאַחְרוּנָהּ, דְּכַתִּיב (תהלים קמח, ז) "הִלְלוּ אֶת ה' מִן הָאָרֶץ", וּלְבִסּוּף "מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים", כֶּד בְּרִיאַתּוֹ אֵינוֹ אֵלָא אַחַר כָּל בְּהֵמָה וְחַיָּה וְעוֹף, בְּתַחֲלָה (לעיל פסוק כד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה, וְאַחַר כֶּד נַעֲשֶׂה אָדָם.

וְכֵן תּוֹרַתּוֹ בְּתַחֲלָה (ויקרא יא, מו) "זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכָל נֶפֶשׁ הַחַיָּה" וְגו', וּלְבִסּוּף "אִשָּׁה כִּי תִזְרִיעַ וַיִּלְדָּה זָכָר".

אַרְבַּע בְּרִיּוֹת בְּרָאוּ מִלְמַעַל עוֹמֵד וּמַדְבֵּר וּמַבִּין וְרוֹאֶה כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרַת. וּבְהֵמָה אֵינָה רוֹאֶה אֵלָא מְצַדֶּדֶת פְּנִיָּה וְזֶה אֵינוֹ מְצַדֵּד פְּנִיּוֹ וְאַרְבַּע מִלְמַטָּן אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וּפָרָה וְרָבָה וּמְטִיל גְּלָלִים וּמֵת כְּבֵהֶמָה הָעֲלִיוֹנִים נִבְרָאוּ בְּצֶלֶם וּבְדַמּוֹת וְאֵינָם פָּרִים וְרָבִים וְהַתְּחַתּוֹנִים פָּרִים וְרָבִים וְלֹא נִבְרָאוּ בְּצֶלֶם וּבְדַמּוֹת. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הַרְיֵנִי בּוֹרָא אוֹתוֹ בְּצֶלֶם וּבְדַמּוֹת מִן הָעֲלִיוֹנִים וּפָרָה וְרָבָה מִן הַתְּחַתּוֹנִים. אָמַר רַבִּי תַפְדָּאי בְּשֵׁם רַבִּי אֲחָא, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִם אֲנִי בּוֹרָא אוֹתוֹ מִן הָעֲלִיוֹנִים הוּא חַי וְאֵינוֹ מֵת, וְאִם אֲנִי בּוֹרָא אוֹתוֹ מִן הַתְּחַתּוֹנִים הוּא מֵת וְאֵינוֹ חַי אֵלָא הַרְיֵנִי בּוֹרָא אוֹתוֹ מִן הָעֲלִיוֹנִים וּמִן הַתְּחַתּוֹנִים, אִם (יַחֲיָה) [יִחְטָא] יָמוּת וְאִם (יָמוּת) [יִזְכָּה] יַחֲיָה.

כז-כט וַיְרַדוּ בְּדַגַּת הַיָּם, אִם זָכוּ, וַיְרַדוּ וְאִם לֹא יֵרְדוּ אֶת שְׂהוּא בְּצִלְמֵנוּ כְּדַמּוֹתֵנוּ וַיְרַדוּ וְשִׂאֵינוּ בְּצִלְמֵנוּ כְּדַמּוֹתֵנוּ יֵרְדוּ.

רמז טו אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, אָדָם הָרֵאשׁוֹן לֹא הִתֵּר לוֹ בְּשֵׁר לְאַכִּילָהּ, שְׂנַאֲמַר לָכֶם יְהִיָּה לְאַכִּילָהּ וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וְלֹא חַיַּת הָאָרֶץ לָכֶם. וּכְשֶׁבָאוּ בְּנֵי נֹחַ הִתֵּר לָהֶם, שְׂנַאֲמַר (להלן ט, ג) "כִּי־יִרְקַע עֵשֶׂב נִתְתִּי לָכֶם אֶת כָּל" מִיַּתִּיבִי, וַיְרַדוּ בְּדַגַּת הַיָּם מֵאֵי לָאוּ לְאַכִּילָהּ, לֹא לְמַלְאָכָה. וְדָגִים בְּנֵי מַלְאָכָה נִינְהוּ, אִיו, כְּדַבְּעֵי רַחֲבָה הִנְהִיג בְּעֵזָא וְשִׁבּוּטָא מַהוּ תָּא שְׂמַע, וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם, מֵאֵי לָאוּ לְאַכִּילָהּ, לֹא, לְמַלְאָכָה, כְּדַבְּעֵי רַבָּה בַּר רַב הוֹנָא, דָּשׁ בְּאַנְזִין וּבְתַרְנַגּוּלִין לְרַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי יְהוּדָה מַהוּ תָּא שְׂמַע וּבְכָל חַיָּה הַרְמִשְׁתָּ, הַהוּא נְחֹשׁ הוּא, דְּתַנְנָא, רַבִּי שְׂמַעוֹן בְּן מְנַסֵּיָא אוֹמַר, חֲבַל עַל הַשְּׂמֶשׁ גְּדוֹל שְׂאֲבַד מִן הָעוֹלָם, שְׂאֲלַמְלִי לֹא נִתְקַלַּל נְחֹשׁ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל הָיוּ מְזַדְּמָנִין לוֹ שְׁנֵי נְחֹשִׁים טוֹבִים אֶחָד מְשַׁגְּרוּ לְצַפּוֹן וְאֶחָד מְשַׁגְּרוּ לְדָרוֹם לְהַבִּיא לוֹ סַנְדְּלָכוֹנִין טוֹבִים וְאַבְנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת, וְלֹא עוֹד אֵלָא שְׂמַפְשִׁיל לוֹ רְצוּעָה תַּחַת זָנְבוֹ וּמוֹצִיא בּוֹ עֶפֶר לְגַנְתּוֹ וּלְחַרְבָּתּוֹ. מִיַּתִּיבִי, הָיָה רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר, אָדָם הָרֵאשׁוֹן מִסַּב בְּגוֹן עֵדוֹן הָיָה, וְהָיוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרַת צוֹלִים לוֹ בְּשֵׁר וּמְצַנְנִים לוֹ יָיו, הַצִּיץ בּוֹ נְחֹשׁ וְרָאֶה בְּכַבּוּדוֹ וְנִתְקַנָּא בּוֹ. הִתֵּם בְּבִשְׂרֵי הַיּוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם כִּי הָא דְרַבִּי שְׂמַעוֹן בְּן חַלְפָּתָא הָוִי קְאָזִיל בְּאוֹרְחָא, פָּגְעוּ בֵּיהּ הַנְדָּא אַרְיֹתָא וְהוּוּ קָא נְהַמִּי לְאַפִּיָּה אָמַר (תהלים קד, כא) "הַכְּפִירִים שְׂאֵגִים לְטָרְף", נְחַתּוּ לִיָּה תִרְתִּי אֲטַמְתָּא חֲדָא אֲכַלּוּהּ וְחֲדָא שְׁבַקָּהּ אֲתִיָּא וְאֲתִיָּא לְבִי מְדַרְשָׁא בְּעֵי

עליה דְּבַר טָמֵא הוּא זֶה אוֹ טְהוֹר, אָמְרוּ לוֹ, אֵין דְּבַר מְטָמֵא יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם.
בְּעַא מִנִּיה רַבִּי זִירָא מֵרַבִּי אַבְהוֹ, יָרַד דְּמוֹת חֲמוֹר מַהוּ אָמַר לִיה, תַּנִּין שׁוּטָה הָרִי
אָמְרוּ אֵין דְּבַר טָמֵא יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם.

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ. רַבִּי בִּנְיָמִן הוּי מְצִין מְעַרְתָּא דְרַבִּנּוּן כִּי מְטָא
לְמְעַרְתָּא דְאַבְרָהָם אֲשֶׁרְחִייה לְאַלְיַעֲזָר עֶבֶד אַבְרָהָם דְקָאֵי קָמִי בְּבֵא אָמַר לִיה,
מֵאֵי קָא עֶבֶד אַבְרָהָם, אָמַר לִיה, גְּנִי בְכַנְפֵיהָ דְשָׂרָה וְקָא מְעִינָא לִיה בְּרִישֵׁיה.
אָמַר לִיה, זֵיל אָמַר לִיה בִּנְיָמִן קָאֵי אַבְבָּא אָמַר לִיה, לַעוּל וְלִיתִי, מִידַע יָדַע דְיִצְרָר
הָרַע בְּהֵאֵי עֲלָמָא לִיכָא עַל צִין וְנִפְק כִּי מְטָא לְמְעַרְתָּא דְאַדָם הָרֵאשׁוֹן יִצְחָק בֵּת
קוֹל וְאָמַרָה לוֹ, הַסְתַּפְלַת בְּדָמוֹת דִּיּוֹקְנֵי בְדִיּוֹקְנֵי עֲצָמָה אַל תַּסְתַּפְלַל. הָא בְּעִינָא
לְצִיּוּנֵי מְעַרְתָּא, כְּמַדַּת הַחִיצוֹנָה כְּדָּ מַדַּת הַפְּנִימִית, וְלִמָּאן דְאָמַר שְׁנֵי בְּתִים זֶה
לְמַעַלָּה מְזָה אָמַר לִיה כְּמַדַּת הָעֲלִיּוֹנָה כְּדָּ מַדַּת הַתַּחְתּוֹנָה אָמַר רַבִּי בִּנְיָמִן,
נְסַתְפְּלִיתִי בְּשְׁנֵי עֲקֻבְיָו שֶׁל אָדָם הָרֵאשׁוֹן וְדוּמִין לְשְׁנֵי גִלְגְּלֵי חֲמָה. הַכֹּל בְּפָנֵי שָׂרָה
כְּקוּף בְּפָנֵי אָדָם, שָׂרָה בְּפָנֵי חוּהָ כְּקוּף בְּפָנֵי אָדָם, שׁוּפְרִיה דְרַב כְּהֵנָא מְעִין שׁוּפְרִיה
דְרַב, דְרַב מְעִין דְרַבִּי אַבְהוֹ, דְרַבִּי אַבְהוֹ מְעִין דְיַעֲקֹב אַבִּינוּ, דְיַעֲקֹב אַבִּינוּ מְעִין
דְאַדָם הָרֵאשׁוֹן, דְאַדָם הָרֵאשׁוֹן מְעִין דְשִׁכְנָה.

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם, לְפִיכָּד נִבְרָא הָאָדָם יְחִידִי, לְלַמְדָּדָּ שְׁפַל הַמְּאָבָד נִפְשׁ
אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל מְעַלָּה עָלָיו כְּאֵלוֹ אַבְד עוֹלָם מְלֵא וְכֹל הַמְּקִיָּם נִפְשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל
מְעַלָּה עָלָיו כְּאֵלוֹ קִיָּם עוֹלָם מְלֵא. וּמִפְּנֵי שְׁלוֹם הַבְּרִיּוֹת שְׁלֵא יֵאמַר אָדָם לְחֻבְרוֹ
אַבָּא גְדוֹל מְאֹבִיד וְשְׁלֵא יְהוּ אֶפִּיקוֹרְסִים אוֹמְרִים שְׁתֵּי רְשׁוֹת בְּשָׁמַיִם. וְלַהֲגִיד
גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁאַדָם טוֹבַע כְּמָה מְטַבְּעוֹת
בְּחוּתָם אַחַד כּוֹלֵן דוּמוֹת זֶה לָזָה, וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא טוֹבַע כֹּל אָדָם בְּחוּתָמוֹ שֶׁל
אָדָם הָרֵאשׁוֹן וְאֵין אַחַד דוּמָה לְחֻבְרֵוֹ וְלִפִּיכָּד צְרִיף כֹּל אַחַד לומר בְּשִׁבְלֵי נִבְרָא
הָעוֹלָם.

תַּנִּינָא, אָדָם יְחִידִי נִבְרָא, מִפְּנֵי הַצְּדִיקִים שְׁלֵא יְהוּ אוֹמְרִים אָנוּ בְּנֵי צְדִיקִים
וְרִשְׁעִים בְּנֵי רִשְׁעִים דְּבַר אַחַר, מִפְּנֵי הַמְּשֻׁפְּחוֹת שְׁלֵא יְהוּ מְתַגְרָת זֹו בְּזוֹ, וּמָה עֲכָשׁוּ
שְׁנִבְרָא יְחִידִי מְתַגְרִים, אִם נִבְרָאוּ שְׁנֵים עַל אַחַת כְּמָה וְכָמָה. דְּבַר אַחַר, וּמָה
עֲכָשׁוּ שְׁנִבְרָא יְחִידִי גּוֹזְלִין וְחוּמְסִין, אִם נִבְרָאוּ שְׁנֵים עַל אַחַת כְּמָה וְכָמָה. וּמִפְּנֵי
מָה אֵין פְּרַצוּפוֹתֵיהֶן דוּמוֹת זֶה לָזָה, שְׁלֵא יִרְאָה אָדָם אִשָּׁה נְאָה וְדִירָה נְאָה לְחֻבְרוֹ
וְיֵאמַר שְׁלֵי הוּא, שְׁנִבְרָא (אִיּוֹב לַח, טו) "וְיִמְנַע מִרִשְׁעִים אוֹרְסִים" הִיָּה רַבִּי מֵאִיר
אוֹמַר בְּשִׁלּוּשָׁה דְבָרִים נִשְׁתַּנָּה אָדָם מְחַבְרוֹ, בְּקוֹל, בְּמִרְאָה, בְּדַעַת. בְּקוֹל
וּבְמִרְאָה, מְשׁוּם עֲרוּהָ. וּבְדַעַת, מִפְּנֵי הַגְּזֻלְנִין וְחוּמְסִין. תַּנּוּ רַבִּנּוּן, אָדָם בְּעָרְב שְׁבֵת
נִבְרָא, שְׁלֵא יְהוּ אֶפִּיקוֹרְסִים אוֹמְרִים שְׁתֵּי הִיָּה לְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּמַעֲשֵׂה
בְּרֵאשִׁית. דְּבַר אַחַר, שְׁאִם תַּזוּחַ דַּעַתוֹ עָלָיו אוֹמְרִים לוֹ יְתוּשׁ קְדָמָּךְ דְּבַר אַחַר,
כְּדִי שְׁיִכְנַס לְמַצּוֹה מִיָּד. דְּבַר אַחַר, כְּדִי שְׁיִכְנַס לְסַעוּדָה מִיָּד מְשַׁל לְמֶלֶךְ בְּשׂוֹר וְדָם

שָׁבַח פְּלִטין וְהִתְקִין סְעוּדָה וְאַחַר כֵּן הִכְנִיס אוֹרְחִים, שְׁנֵאמַר "חֻכְמוֹת (נָשִׁים) בְּנִתָּה בֵּיתָה".

אָמַר רַבִּי אֶתָּא בַּר חֲנִינָא, שְׁתֵּים עָשָׂרָה שָׁעוֹת הָיָה הַיּוֹם, שָׁעָה רִאשׁוֹנָה הֶצְבֵּר עֲפָרוֹ. שְׁנִיָּה נִעְשָׂה גֶלֶם. שְׁלִישִׁית נִמְתָּחוּ אֲבָרָיו. רְבִיעִית נִזְרְקָה בּוֹ נִשְׁמָה. חֲמִישִׁית עָמַד עַל רַגְלָיו. שִׁשִּׁית קָרָא שְׁמוֹת. שְׁבִיעִית נִזְדַּוְּגָה לוֹ חֲנָה. שְׁמִינִית עָלוּ לְמִטָּה שְׁנַיִם וַיִּרְדּוּ אַרְבָּעָה תְּשִׁיעִית נִצְטָוָה עֲשִׂירִית סָרַח אַחַת עֲשָׂרָה נִדּוּן. שְׁתֵּים עָשָׂרָה נִטְרַד וְהִלָּךְ לוֹ, דְּכַתִּיב (תהלים מט, יג) "וְאָדָם בִּיקָר בַּל יִלְיוֹ".

רמז טז אָדָם הָרִאשׁוֹן נִבְרָא מֵהוּל, שְׁנֵאמַר וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ וְכֵן אִיּוֹב "אִישׁ תָּם וַיִּשְׁר" וְכֵן שֵׁת (להלן ה, ג) "וַיּוֹלֵד בְּדַמּוֹתָיו כְּצַלְמוֹ" וְכֵן נֹחַ (להלן ו, ט) "אִישׁ צַדִּיק תָּמִים", וְכֵן שָׁם, "וַיִּמְלְכֵי צֶדֶק מְלָךְ שְׁלָם" וְכֵן יַעֲקֹב (להלן כה, כז) אִישׁ תָּם. וְכֵן יוֹסֵף, (להלן לו, ב) "אֱלֹהֵי תִלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף" וְכֵן מֹשֶׁה, (שמות ב, ב) "וַיִּתְּרָא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא" וְכֵן בְּלָעָם "נִבְאָם שְׁמַע אֲמַרִי אֵל" וְכֵן שְׁמוּאֵל, (שמואל א ב, כו) "וַיִּהְיֶה שְׁמוּאֵל הַלֵּךְ וְגִדְל וְטוֹב" וְכֵן דָּוִד, "לְדָוִד מִכְתָּם" וְכֵן יִרְמְיָהוּ, (ירמיה א, ה) "בְּטָרָם אֶצְרָךְ בְּבָטָן יִדְעֵתִיד" וְכֵן זְרוּבָבֶל, (חגי א, כג) "בַּיּוֹם הַהוּא וְגו' אֶקְחָךְ זְרוּבָבֶל".

זָכַר וּנְקָבָה בְּרָא אֹתָם, אָמַר רַבִּי יִצְחָק, כִּינּוּן שְׂפָא זָכַר לְעוֹלָם בָּא שְׁלוֹם, זָכַר זֶה כִּר דְּכַתִּיב "שְׁלַחוּ כֹר" וְגו' כִּינּוּן שְׂפָא זָכַר בָּא כְּכָרוֹ עֲמוֹ, זָכַר זֶה כִּר דְּכַתִּיב (מ"ב ו, כג) "וַיִּכְרָה לָהֶם כְּרָה" נִקְבָּה אִין עֲמָה כְלוּם, נִקְבָּה נִקְיָה בָּאָה, עַד דְּאִמְרָה מְזוּנִי לָא יִהְיֵי לָהּ מִכְּלָל שְׁאִחְרִיו מַעֲשָׂה, וְאִינוּ אֶלָּא פְּרִטוּ שֶׁל רִאשׁוֹן כִּינָד, וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, הָרִי זֶה כְּלָל. וְאַחַר כֵּן פְּרִט מַעֲשָׂיו (להלן ב, ז) "וַיִּצְרָךְ ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם" (שם כא כב) "וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תִּרְדָּמָה עַל הָאָדָם, וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצְּלַע", הַרְוָאָה סְבוּר שֶׁהוּא מַעֲשָׂה אַחַר וְאִינוּ אֶלָּא פְּרִטוּ שֶׁל רִאשׁוֹן. כִּינָדָא בּוֹ, "חֲזוֹן יִשְׁעִיהוּ" כְּלָל וְאַחַר כֵּן פְּרִט, (שם ו, א) "בְּשַׁנַּת מוֹת הַמֶּלֶךְ עֲזִיָּהוּ", "בְּשַׁנַּת מוֹת הַמֶּלֶךְ אַחֲזוּ", (שם לו, א) "וַיִּבְרָבַע עֲשָׂרָה שָׁנָה לְמֶלֶךְ חִזְקִיָּהוּ", הַשׁוֹמֵעַ סְבוּר שֶׁהוּא מַעֲשָׂה אַחַר וְאִינוּ אֶלָּא פְּרִטוּ שֶׁל רִאשׁוֹן.

כח וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ, תַּנִּי בַר קַפְרָא, בְּתוּלָה נְשֵׂאוֹת בְּרַבִּיעִי וְנִבְעֵלַת בְּחַמִּישִׁי, הוֹאִיל וְנִאֲמָרָה בּוֹ בְּרָכָה לְדָגִים אֲלֻמְנָה נְשֵׂאוֹת בְּחַמִּישִׁי וְנִבְעֵלַת בְּשִׁשִּׁי, הוֹאִיל וְנִאֲמָרָה בּוֹ בְּרָכָה לְאָדָם אֲלֻמְנָה נְמִי תִבְעֵל בְּחַמִּישִׁי הוֹאִיל וְנִאֲמָרָה בּוֹ בְּרָכָה לְדָגִים, בְּרָכָה דְּאָדָם עַדִּיפָא לִיה. אִי נְמִי, מִשׁוּם שְׁקִדּוֹ, דְּתַנְיָא, מִפְּנֵי מָה אָמְרוּ אֲלֻמְנָה נְשֵׂאוֹת בְּחַמִּישִׁי וְנִבְעֵלַת בְּשִׁשִּׁי, שָׂאָם אֶתָּה אוֹמֵר תִּבְעֵל בְּחַמִּישִׁי לְמַחַר מִשְׁכִּים לְאֻמְנוֹתוֹ וְהוֹלֵךְ שְׁקִדּוֹ חֻכְמִים עַל תִּקְנַת בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל שְׂיָהָא שְׂמִיחַ עֲמָה שְׁלֹשָׁה יָמִים, חֻמִּישִׁי בְּשַׁבָּת, וְעָרַב שַׁבָּת וְשַׁבָּת. מֵאִי אֶכָּא בֵּין בְּרָכָה לְשְׁקִדּוֹ אֶכָּא בֵּינֵיהוּ אָדָם בְּטַל אִי נְמִי, יוֹם טוֹב שְׁחַל לְהִיּוֹת עָרַב שַׁבָּת.

אית דמפקיו בהאי לישנא, תמן תנינן בתולה נשאת ליום הרביעי ואלמנה ליום החמישי, למה, שכתוב בהו ברכה והלא אין כתיב ברכה אלא בחמישי לדגים ובששי לאדם בר קפרא אומר, רביעי אור לחמישי חמישי אור לששי.

האיש מצוה על פריה ורביה, ואין האשה מצוה על פריה ורביה, דאמר קרא ומלאו את הארץ וכבשה, איש דרכו לכבש, ואין אשה דרפה לכבש, אדרבה וכבשוה תרתי משמע, אמר רבי יצחק, וכבשה כתיב האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק, שאם הרפתה רגל באה לידי זנות, לידי קלקול, וכן אפה מוצא גבי דינה בת יעקב (להלן לד, א ב) "ותצא דינה בת לאה וירא אתה שכם בן חמור".

רב יוסף אומר, מהכא "אני אל שדי פרה ורבה", ולא כתיב פרו ורבו. רבי יוחנן בן ברכה אומר, על שניהם הוא אומר ויברך אתם אלהים. ואין הלכה כרבי יוחנן בן ברכה. דההיא דאתאי לקמה דרבי אמר לה, לא מפקדת אמרה ליה, לא בעינא הך אתתא חוטרא לידה ומרא לקבורה אמר, כי האי ודאי פנינן יהודית דביתהו דרבי חניא הוי לה צער לידה, שנאי מנא ואתאי לקמה אמרה ליה, אתתא מפקדתא אפריה ורביה, אמר לה, לא אזלא אשתאי סמא דעקריתא לסוף גלגא ליה מלתא אמר לה, איפו זלדת לי חדא פרסא אחריתא דאמר מר, יהודא וחזקיה אחי פזי וטוי אחותא.

מעשה בצידו באחד שנשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה. אתון לקמה דרבי שמעון בן יוחאי. בעי למשבקה אמר לה, כל חפץ שיש לי בתוך ביתי טלי אותו ולכי לבית אביך. אמר ליה רבי שמעון בן יוחאי, כשם שנודגנתם מתוך מאכל ומשתה, כך אי אתם פורשים זה מזה אלא מתוך מאכל ומשתה. מה עשתה, עשתה סעודה גדולה ושפרתו יותר מדאי, ורמזה לשפחתה ואמרה להן טלו אותו לבית אבא. בחצי הלילה ננער משנתו, אמר לה היכן אתון נתון אמרה לו, לא כך אמרת לי כל חפץ שיש לי בתוך ביתי טלי אותו ולכי לבית אביך, וכדו אין לי חפץ טוב ממך וכיון ששמע רבי שמעון בן יוחאי נתפלל עליהם ונפקדו והלא דברים קל וחמר ומה בשר ודם שמח שמחה משמח את הכל כשניבא הקדוש ברוך הוא לשמח את ירושלים וישראל מצפין לישועתו של הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה.

אמר רבי אבהו, נטל הקדוש ברוך הוא כוס של ברכה וברכו מיכאל וגבריאל היו שושבינים של אדם הראשון, מצינוו שהקדוש ברוך הוא מברך חתנים, דכתיב ויברך אתם אלהים וגו', מקשט פלות, (להלן ב, כב) "ויבן ה' אלהים את הצלע" מברק חולים, (להלן יח, א) "וירא אליו ה'" וגו' קובר מתים, (דברים לד, ו) "ויקבר אתו בגי", מראה פנים לאבל, "וירא אלהים אל יעקב וגו' ויברך אתו", מה ברכו, ברכת אבליים ברכו.

לא ויִרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד, מִכַּאֲן שֶׁהִיא בּוֹרֵא עוֹלָמוֹת
וּמְחַרְיָבֵן עַד שֶׁבָרָא אֶת אֱלוֹ. אָמַר, דִּין הִנָּן לִי וְתַהוֹן לָא הִנָּן לִי.

וִיִרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה, מְלַךְ בְּשֵׁר וְדָם בּוֹנֵה פְּלִטִין מִבֵּיט בְּעֵלְיוֹנִים בְּרֵאִיהָ
אֶחָת וּבִתְחִתּוֹנִים בְּרֵאִיהָ אֶחָת אֲבָל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִבֵּיט בְּעֵלְיוֹנִים
וּבִתְחִתּוֹנִים בְּרֵאִיהָ אֶחָת וְהִנֵּה טוֹב, זֶה הָעוֹלָם הַזֶּה מְאֹד, זֶה הָעוֹלָם הַבָּא. הַבֵּיט
בְּהוֹן הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּרֵאִיהָ אֶחָת.

לְמַלְךְ שֶׁבָנָה פְּלִטִין, רָאָה אוֹתָהּ וְעָרְבָה לוֹ. אָמַר, פְּלִטִין פְּלִטִין הַלְוֹאִי תַהֵא מַעֲלַת
חוֹ בְעֵינַי כָּל עֵת כְּשֵׁם שֶׁהַעֲלִית חוֹ לְפָנַי בְּשַׁעָה זֹו לְמַלְךְ שֶׁהִיא מְשִׂיא בִתּוֹ וְעָשָׂה לָהּ
חֲפָה וְסִידָה וְכִבְרָה וְרָאָה אוֹתָהּ וְעָרְבָה לוֹ. אָמַר לָהּ, בִּתִּי בִתִּי הַלְוֹאִי וְתַהֵא חֲפָה
זֹו מַעֲלַת חוֹ לְפָנַי כּוֹ.

בְּתוֹרְתוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר מְצָאוּ כְּתוּב וְהִנֵּה טוֹב זֹו מְנוֹת רֵאוּי הִיא אָדָם הָרֵאשׁוֹן שֶׁלֹא
יְטַעַם טַעַם מִיְתָה, אֲלֵא צָפָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁנְּבוֹכְדַנְצַר מְלַךְ בָּבֶל וְחִירָם מְלַךְ
צוּר עֲתִידִין לַעֲשׂוֹת עֲצָמָן אֱלֹהוֹת, לְפִיכֹךְ נִקְנְסָה מִיְתָה עַל הָאָדָם. הַדָּא הוּא
דְּכַתִּיב (יחזקאל כח, יג) "בְּעֵדוֹן גֵּן אֱלֹהִים הִיִּיתָ", וְכִי בְעֵדוֹן גֵּן הִיא חִירָם, אֲלֵא אָמַר
לוֹ אַתָּה גְרַמְתָּ לְאוֹתוֹ שֶׁבְעֵדוֹן שְׂמִימוֹת. אִם כֵּן יִגְזַר מִיְתָה עַל הַרְשָׁעִים וְאֵל יִגְזַר
מִיְתָה עַל הַצְדִּיקִים, אֲלֵא שֶׁלֹא יְהוּ הַרְשָׁעִים עוֹשִׂים תְּשׁוּבָה שֶׁל רַמְאוֹת וְאוֹמְרִים
כְּלוּם הַצְדִּיקִים חִיִּין אֲלֵא שֶׁהוּן מְסַגְלִין מְצוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים נִמְצָאוּ עֲשִׂיתָן שֶׁלֹא
לְשִׁמּוֹ.

וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד, זֹו שִׁינָה. וְכִי שִׁנָּה טוֹב מְאֹד, וְהֵא תְּגִינָן יִין וְשִׁנָּה לְרְשָׁעִים הִנָּה
לָהֶם וְהִנָּה לְעוֹלָם, שְׂאִין חֲטָאִין לְצַדִּיקִים רַע לָהֶם וְרַע לְעוֹלָם. אֲלֵא מִתּוֹךְ שֶׁהוּא
יִשׁוֹן קִמְעָא הוּא עוֹמֵד וְיִגַּע בְּתוֹרָה הַרְבֵּה.

וְהִנֵּה טוֹב, זֶה יִצְרָר טוֹב. מְאֹד, זֶה יִצְרָר הָרַע. וְכִי יִצְרָר הָרַע טוֹב מְאֹד, אֲלֵא אֱלוֹלִי
יִצְרָר הָרַע לֹא בָנָה אָדָם בֵּית וְלֹא נִשְׂא אִשָּׁה וְלֹא הוֹלִיד בֶּן, וְלֹא נִשְׂא וְנָתַן וְכֵן שְׁלֵמָה
הוּא אוֹמֵר "כִּי הִיא קִנְאָת אִישׁ מִרְעֵהוּ".

וְהִנֵּה טוֹב, זֹו מִדַּת הַטוֹב. מְאֹד, זֹו מִדַּת יְסוּרִין שֶׁעַל יְדִיהָ הַבְּרִיּוֹת בָּאִין לְחַיִּי
הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו, כג) "וְיִדְרֹךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוֹסֵר". וְהִנֵּה טוֹב, זֶה גֵן
עֵדֵן. מְאֹד זֶה גִּיהֵנָם. לְמַלְךְ שֶׁהִיא לוֹ פְּרִדָּס וְהַכְּנִיס לְתוֹכָהּ פּוֹעֲלִין וּבָנָה אוֹצָר עַל
פְּתָחוֹ. אָמַר, כָּל מִי שֶׁמִּתְכַּפֵּשֵׁר בְּמִלְאֶכֶת הַפְּרִדָּס יִכְנָס לְאוֹצָר וְכָל מִי שֶׁאִינוּ מִתְכַּפֵּשֵׁר
אֵל יִכְנָס. כֹּךְ כָּל מִי שֶׁמְסַגֵּל מְצוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים יִכְנָס לְגוֹן עֵדֵן, וְאִם לָאוּ, הָרִי
גִּיהֵנָם.

והנה טוב, זה מלאך חיים. מאד, זה מלאך המות למלאך שעשה סעודה וזמן את האורחים ואמר כל מי שאוכל ומברך את המלאך יאכל ויערב לו, ואם לאו יתז ראשו בסיף.

והנה טוב, זו מדת טוב, מאד, זו מדת פרענות. וכי מדת הפרענות טובה היא, אלא שוקד על הפרענות היא להביאה כל המדות בטלו במדה במדה לא בטלה.

והנה טוב מאד, הוא אדם, אתנו דין פאתנו דין.

והנה טוב, זה מלכות שמים. מאד, זה מלכות הארץ שהיא תובעת דקיון של בריות, שנאמר (ישעיה מה, יב) "אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי".

ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, זו שעה שמוסיפין מחול על הקדש ובה נגמרה מלאכת העולם, דאמר רבי סמון, על כן כתיב הששי עד כאן מונין לבריתו של עולם מכאן ואילך מונין מנין אחר.

אמר רבי שמעון בן לקיש, מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית אם ישראל מקימין את התורה אתם מתקימין, ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהו. הינו דכתיב "משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה", אם "יראה" למה "שקטה", ואם "שקטה" למה "יראה", אלא מתחלה "יראה" ולבסוף "שקטה".

פרק ב

א ויכלו השמים והארץ, לאמבטי שהיתה מלאה מים והיו בה שני דיסקסים נאים, כל זמן שהיתה מלאה מים לא היתה מלאכת דיסקסים נראית, כיון שפותקה ונער המים מתוכה נראית מלאכת דיסקסים. כך כל זמן שהיה תהו ובהו בעולם, לא היתה מלאכת שמים וארץ נראית, לאחר שנגעקו תהו ובהו נראית מלאכת שמים וארץ ונעשו כלים.

דבר אחר, אין ויכלו אלא לשון מכה וכליה למלאך שנכנס למדינה וקלסוהו מעוט להם בריצה והרפה להם בהדיוכין כך יש מזל שהוא גומר הלוכו לשנים עשר חדש, זה חמה וכן כוכב ויש לשתיים עשרה שנה, והוא צדק, יש מזל לשלשים יום,

והוא לבנה, ויש לשלשים שנה, והוא שבתי, חוץ מכוכב נגה ומאדים שהן גומרים הלוחן לארבע מאות ושלשים שנה.

בנות שוח שביעית שלהן בשנה שניה שהן עושות לשלש שנים ואותו היום עשו פירות של יומן אבל לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מרפא אותה מכה שנקאמר (ישעיה ל, כו) "ומחץ מפתו ירפא", מפתו של עולם.

אמר רבי יהושע, נתפללו השמים בחמה ולבנה ומזלות ונתפללה הארץ באילנות ודשאים, וגו' עדן. דבר אחר, מקלליו היו המעשים והיו מותחין והולכין.

וכל צבאם, שלש צבאים הן א) צבא לשמים ולארץ דכתיב ויכלו השמים והארץ וכל צבאם ב) צבא לתלמידים "כל ימי צבאי איחל" ג) צבא ליסורין (שם ז, א) "הלא צבא לאנוש" "עלי ארץ".

אמר רב ואיתמא ר"י, אפלו יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומר ויכלו, דאמר רב המנונא, המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שתף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית אל תקרי ויכלו אלא ויכלו כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהם על ראשו ואומרים לו (ישעיה ו, ז) "וסר עונך וחסאתך תכפר".

רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר, כן התפלל אבא של שבת בערב שבת ורבי יוחנן מקשי, כן התפלל אבא של שבת בערב שבת ולא הוי צריך מקשי, דהא חמרא הוי סלקין מן ערב לצפורי ואמרין כבר התפלל רבי חנינא ברבי דוסא בעירו ואי בעית מקשי על הדין קשיא כן התפלל אבא של אחד בשבת בשבת אמר רבי יוסי אף דין לא תקשי, דהא רבי הוי יתיב ודריש ואמר לאבא יודן אמורה אכרוז קמי צבורא יצלו דחולא עד יומא קאם.

כתוב בסוף הפרשה: **ב** מהו ויכל אלהים ביום השביעי, כזה שמכה בקרנס על גבי הסדן, אגבהה מבעוד יום והורידה משתחשף בשר ודם שאינו יודע לא עתו ולא רגעיו ולא שעויתו מוסיף מחול על הקדש, אבל הקדוש ברוך הוא שהוא יודע רגעיו ועויתו ושעויתו נכנס בו כחוט השערה.

דבר אחר, ויכלו, למלך שעשה לו חפה וסידה וכירה וצירה, מה היתה חפה חסרה, כלה שתכנס לתוכה. כך, מה העולם היה חסר, שבת.

וזה אחד מן הדברים ששנו לתלמי המלך כתוב ברמז ג'.

מִכָּל מְלֹאכְתּוֹ, לֹא בַעֲמַל וְלֹא בִיגִיעָה בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ אֲלֵא
לְהַפְרֵעַ מִן הַרְשָׁעִים שְׁמַאבְדִּין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַעֲמַל וּיְגִיעָה וּמָה נִבְרָא בּוֹ,
שֶׁאֵין וְבִטָּח, שְׁלוֹה וְהַשְׁקֵט.

ג כָּל זְמַן שֶׁהָיוּ יָדֵי קִנְהוּ מִמְשִׁמְשִׁין בָּהֶם הָיוּ נִמְתַּחֲוּ וְהוֹלְכִין כִּינּוּן שֶׁנֶּחֱוּ יָדֵי
קוֹנֵינֵהוּ נִתְּנוּ לָהֶם חֲנֻנָּה, "וַיִּנַּח" לְעוֹלָמוֹ "בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי". בְּשָׁר וְדָם בְּשַׁעַה שֶׁהוּא
עֹשֶׂה אִיסְטָטִיבָא אֵינּוּ נוֹתֵן דּוֹנְטִיבָא אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נוֹתֵן דּוֹנְטִיבָא וְעוֹשֶׂה
אִיסְטָטִיבָא שֶׁנֶּאֱמַר וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים וַיִּשְׁבֹּת.

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי, (משלי י, כב) "בְּרַכַּת ה' הִיא תַעֲשִׂיר" זֶה יוֹם הַשְּׁבֹת
"וְלֹא יוֹסִיף עֲצָב עִמָּה", זֶה הָאֲבֵל כְּמָה דְאֵת אֲמַרְת (שמואל ב יט, ג) "נֶעְצָב הַמֶּלֶךְ
עַל בְּנוֹ".

מְקוֹם שֶׁנֶּחֱגוּ לְשָׂאֵל בְּשָׁלוֹם אֲבָלִים בְּשַׁבָּת, שׁוֹאֲלִין. וּבִדְרוֹם שׁוֹאֲלִין. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ
אָזַל לְחַד אֶתֶר חֲמָא אֲבַלְיָא בְּשַׁבְתָּא שָׂאֵל בְּהוֹן אָמַר, אָנִי אֵינִי יוֹדֵעַ מִנְהַג
מְקוֹמְכֶם אֲלֵא שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם כְּמִנְהַג מְקוֹמֵנוּ. רַבִּי יוֹסִי הָוִי מִשְׁתַּבַּח בְּרַבִּי מֵאִיר
קוֹימִי צַפְרָאִי דְאָדָם גָּדוֹל הוּא, אָדָם קָדוֹשׁ וְצַנוּעַ. חַד זְמַן חֲמָא אֲבַלְיָא בְּשַׁבְתָּא
וְשָׂאֵל בְּשָׁלוֹמְהוֹן. אָמְרִין לֵיה, רַבִּי, אֵהוּ דְאֵת מְתִנִּי בְּשַׁבְחָה אָמַר לוֹן, מָה עָבַד,
אָמְרִין לֵיה כְּדָ וְכָד אָמַר לְהוּ, בְּעוּ אֶתְוֹן מִיַּדַּע מֵאִי חִילִיָּה בָּא לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁאֵין
אֲבָלוֹת בְּשַׁבָּת דְּכַתִּיב (משלי י, כב) "בְּרַכַּת ה' הִיא תַעֲשִׂיר".

בְּרָכוּ בְּפוֹן, שְׁכַל יְמוֹת הַשְּׁבוּעַ עֵמֶר אֶחָד וּבַעֲרַב שַׁבָּת שְׁנֵי עֶמְרִים, וְקָדְשׁוּ בְּפוֹן, שְׁלֵא
יָרַד בּוֹ כָּל עֵיקֶר. בְּרָכוּ בַעֲטִיפָה וְקָדְשׁוּ בְּמִקְוֹשֵׁשׁ, רַב כְּהֵנָּא אוֹמַר, צָרִיךְ לְהַחֲלִיף
רַבִּי יוֹחָנָן אוֹמַר צָרִיךְ לְעָרַב אֲבָא בַר חֲסִדָּאִי אוֹמַר, צָרִיךְ לְשַׁלְשֵׁל בְּגָדָיו רַבִּי
אֲלֵיעֶזֶר אוֹמַר, בְּרָכוּ בְּנֵר, וּבִי הָיָה מַעֲשֶׂה, פַּעַם אַחַת הִדְלַקְתִּי נֵר בַּעֲרַב שַׁבָּת
וּבְמוֹצָאֵי שַׁבָּת מְצֵאתִי אוֹתוֹ דּוֹלֵק וְלֹא חֶסֶר כְּלוּם. בְּרָכוּ בְּאוֹר פְּנֵיו שֶׁל אָדָם וְלֹא
דוֹמָה אוֹר פְּנֵיו שֶׁל אָדָם כָּל יְמוֹת הַשְּׁבוּעַ כְּמוֹת שֶׁהוּא בְּשַׁבָּת.

בְּרָכוּ בְּמֵאוֹרוֹת, שְׂאָף עַל פִּי שֶׁנִּתְקַלְלוּ הַמֵּאוֹרוֹת בַּעֲרַב שַׁבָּת לֹא לְקוֹי עַד מוֹצָאֵי
שַׁבָּת. שְׁלֵשִׁים וְשֵׁשׁ שָׁעוֹת שֶׁמִּשָּׁה אוֹתָהּ אוֹרָה, שְׁתֵּים עָשָׂרָה שָׁעוֹת שֶׁל עָרַב שַׁבָּת,
וּשְׁתֵּים עָשָׂרָה שָׁעוֹת שֶׁל שַׁבָּת וּשְׁתֵּים עָשָׂרָה שָׁעוֹת שֶׁל לַיִל שַׁבָּת. כִּינּוּן שֶׁשְׂקָעָה
בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת מָה עֹשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, זְמַן לוֹ שְׁנֵי רְעָפִים וְהַקִּישׁוֹן זֶה בְּזֶה
וְנִצָּאָה הָאוֹר וּבְרָךְ עָלֶיהָ. מִפְּנֵי מָה מְבָרְכִין עַל הַנֵּר בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, מִפְּנֵי שֶׁהוּא
תַּחֲלַת בְּרִיתוֹ. אֵף בְּמוֹצָאֵי יוֹם הַכַּפּוּרִים מְבָרְכִין עָלָיו מִפְּנֵי שֶׁשַׁבָּת כָּל הַיּוֹם.

בָּרְכוּ בְּיָצִיאָהּ כָּל יוֹם שֵׁשׁ בּוֹ חֲסָרוֹן, יֵשׁ בּוֹ בְּרָכָה וְאֵינּוּ חָסֵר כָּלוּם, בְּחֲמִישֵׁי
נִבְרָאוּ עוֹפוֹת וְדָגִים, וּבְנֵי אָדָם שׁוֹחֲטִין וְאוֹכְלִין, צָדִין דָּגִים וְאוֹכְלִין, וְכָתַב בּוֹ
בְּרָכָה וְאֵינּוּ חָסֵר כָּלוּם, בְּשִׁבְעֵי מַאי אֵית לָךְ לְמִימַר מִפְּנֵי הוֹצָאָה.

דָּבָר אַחֵר, מִפְּנֵי הָאִיסְטָנִיסִין בָּרְכוּ בְּטַעֲמִים רַבְנּוּ הַקְדוֹשׁ עֲשֵׂה סְעוּדָה
לְאַנְטוֹנִינוּס בְּשַׁבָּת. הֵבִיא לְפָנָיו תְּבַשְׂלִין צוֹנְנִין, אֶכֶל וְעָרַב לוֹ. וְעֲשֵׂה לוֹ סְעוּדָה
בְּחוּל. הֵבִיא לְפָנָיו תְּבַשְׂלִין רוֹתְחִין. אָמַר לוֹ, אוֹתָן עָרְבוּ לִי יוֹתֵר מֵאֵלוּ אָמַר לוֹ,
תְּבַלִּין אַחַד הֵן חֲסָרִין אָמַר לוֹ וְכִי קוֹרְלִין שֶׁל מְלֶךְ חֲסֵר כָּלוּם אִיל שַׁבָּת הֵן חֲסָרִין
אֵית לָךְ שַׁבָּת.

יוֹסֵף מוֹקִיר שֶׁבִי הָיָה הָיָה גוֹי בְּשִׁיבְבוֹתִיהָ דְהוּוּ נְפִישֵׁי נִכְסֵי טוֹבָא. אָמְרוּ לִיהּ
כְּלָדָי כְּלָהוּ נִכְסֵי יוֹסֵף מוֹקִיר שֶׁבִי אֶכֶל לְהוּוּ זְבִנְיָהוּ לְכִלְהוּ נִכְסֵי, זָבֵן בְּהוּ
מִרְגְּנִיתָא, אוֹתְבָה בְּסַדִּינִיהָ בְּהָהוּא דְקָא עָבַר מִבְּרָא אֶפְרָחָה זִיקָא לְסַדִּינִיהָ וְשִׁדָּה
בְּיָמָא בְּלַעְוָה) הָהוּא כְּוָרָא אֶשְׁכַּחוּהָ, אֶתִּיּוּהָ אֶפְנִיָא דְמַעְלֵי שַׁבְּתָא אָמְרִי מָאן זְבַנְיָה
הִשְׁתָּא אָמְרוּ לְהוּ, זִילוּ אִמְטִיאוּ לְגַבֵּי יוֹסֵף מוֹקִיר שֶׁבִי דְרָגִיל לְמִיזְבֵּן אִמְטִיּוּהָ
לְגַבִּיּוּ, זְבַנְיָה, קָרְעָה וְאֶשְׁפַּח בֵּיהּ מִרְגְּנִיתָא [ד]זְבַנְיָה בְּתַלְיִסָר עֲלִיתָא דְדִינְרֵי
דְדִהָבָא פָּגַע בֵּיהּ הָהוּא סָבָא, אָמַר לִיהּ, מָאן דִּיזִיף שַׁבְּתָא פְּרַעִיהָ שַׁבְּתָא.

רַבִּי יִשְׁמַעֵאל בְּרַבִּי יוֹסֵי שְׁאֲלִיהָ לְרַבִּי, בְּנֵי בָבֶל בְּזָכוֹת מַה הֵם מִתְעַשְׂרִין, אָמַר
לִיהּ, בְּזָכוֹת הַתּוֹרָה. וּבְנֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, בְּזָכוֹת מַעֲשָׂרוֹת וּבְנֵי חוּצָה לְאֶרֶץ, בְּזָכוֹת
שַׁבְּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים אִיר חִיָּא בַר אַבָּא, פַּעַם אַחַת זָמַנְנִי אָדָם בְּלוּדְקָא וְהֵבִיא
לְפָנָיו דְּסַקִּיוֹס אַחַד טָעוֹן בְּשִׁשָּׁה עָשָׂר מוֹטוֹת וּבּוֹ כָּל מַה שֶׁנִּבְרָא בְּשִׁשָּׁת יָמֵי
בְּרָאשִׁית וְתִינוּק הָיָה יוֹשֵׁב בְּאִמְצָעֵיתוֹ וְהָיָה מְכַרִּיז לְה' הָאֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ וְגוֹ'. וְכָל
כֶּדָּ לְמָה, כְּדִי שְׁלֵא תִגְבֶּה דַעְתּוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת עָלָיו. אָמַרְתִּי לוֹ, בְּנֵי מַהִיכֵן זָכִיתָ
לְכָל הַכְּבוֹד הַזֶּה, אָמַר לִי, קִצְבַּת הַיִּתִּי וְכָל בְּהֵמָה יָפָה שֶׁהֵייתִי רוֹאָה כָּל יָמוֹת
הַשְּׁבוּעָה הַיִּתִּי מִפְּרִישָׁה לְשַׁבָּת, וְאִמְרִיתִי לוֹ, בְּרוּךְ הַמְּקוֹם שֶׁזָּכָךְ לְכָךְ.

אָמַר רַבִּי תַנְחוּמָא עוֹבְדָא הָהוּא בְּרוּמֵי בְּעִירוֹבְתָא דְצוּמָא רַבָּה וְהָיָה תַמָּן חַד חֲזִיט
וְאָזַל מִזְבֵּן לִיהּ חַד נוּן וְאֶשְׁפַּח הָאִי טְלִיָא דְאִיפְרָכָא קְזָמִין עֲלוֹי הָיָה הַדִּין מְסִיק
לִיהּ בְּטִימֵי וְהַדִּין מְסִיק לִיהּ בְּטִימֵי עַד זָמַנִּין דְּמַטִּי תַרְיִסָר דִּינְרִין מַאי הָיָה בְּעִית
דְּאֶתִי לָךְ בְּתַרְיִסָר דִּינְרִין אָמַר לִיהּ מָאן הוּא יְהוּדָאִי אָמַר לִיהּ, בַּר נָשׁ פְּלוֹנִי. שִׁדָּר
בְּתַרְיָה וְאֶתָא קַמִּיהָ וְאָמַר, כִּד חֲמִיתוֹן חַד חֲזִיט יְהוּדָאִי אֶכֶל נוּן בְּתַרְיִסָר דִּינְרֵי.
אָמַר לִיהּ, מְרִי, מַאי נִכְפַּר מִינְךָ, אֵית לָךְ חַד יוֹמָא כָּל חוּבִין דְּאֶגְן עֲבָדִין פּוּלֵי שַׁתָּא
הוּא מְכַפֵּר עָלָן וְכִד הוּא אֶתִי לִית אֲנּוּ צְרִיכִים מוֹקִיר יְתִיָה אָמַר, מֵאַחַר שֶׁהֵבִיא
רְאִיָה לְדַבְּרֵיו שֶׁבְּקוֹנִיָה.

טוֹרְנוֹסְרוֹפּוּס הִרְשָׁע שָׁאֵל אֶת רַבִּי עֲקִיבָא מַה יּוֹם מִיּוֹמִים אָמַר לִיהּ, מַאי גָבַר מְגוּבְרִין אָמַר לִיהּ, מַאי אָמַרְתָּ לָּךְ וּמַאי אָמַרְתָּ לִּי אָמַר לִיהּ מַה יּוֹם מִיּוֹמִים מַאי שָׁנָא שְׁבִתָּא מִכָּל יוֹמֵיָא מַאי שָׁנָא גָבַר מְגוּבְרִין מַאי שָׁנָא רּוֹפּוּס מִכָּל גָּבְרָא. אָמַר לִיהּ, שְׂרָצָה הִמְלִיךְ לְכַבְדָּנִי. אָמַר לִיהּ, אֲפִי זֵו שְׂרׁוּצָה הִמְלִיךְ לְכַבְדָּהּ אָמַר לִיהּ, וּמִן הוּ אֶת מוֹדַע לִי א"ל נְהַר סַמְבִּטְיוֹן יוֹכִיחַ, שְׁהוּא מוֹשֵׁף אֲבָנִים כָּל יְמוֹת הַחוּל וּבְשִׁבְתָּהּ הוּא נַח. אָמַר לִיהּ, לְנִגְדָא אֶת נִגִיד לִי אָמַר לִיהּ הִרִי הַמַּעֲלָה בְּזָכוֹר יוֹכִיחַ, שְׁהוּא עוֹלָה כָּל יְמֵי הַשְּׁבִתָּה וְאִינוּ עוֹלָה בְּשִׁבְתָּהּ. וְהוּא גָבְרָא לְבָדֵק בְּאַבּוּי חַד זְמַן צְרִיף וּבְדֵק בְּאַבּוּי כָּל יְמוֹת הַשְּׁבִתָּה הוּי סְלִיק לִיהּ, וְלֹא סְלִיק בְּשִׁבְתָּא. בְּתַר שְׁבִתָּא אֲסַקִּיהּ, אָמַר לִיהּ מִן דְּמִיתַת אֶתְעַבְדַת יְהוּדָאי אָמַר לִיהּ, כָּל מִי שְׂאִינוּ מְשַׁמֵּר הַשְּׁבִתָּה אֲצַלְכֶם בְּרַצוֹנוֹ כְּאִן מְשַׁמְרָה בְּעַל כְּרַחוּ. אָמַר לִיהּ, וְכִי מָה עָמַל יֵשׁ לְכֶם כָּל יְמוֹת הַשְּׁבִתָּה וּבְשִׁבְתָּה אַתֶּם נוֹחִים. אָמַר לִיהּ, כָּל יְמוֹת הַשְּׁנָה אָנוּ נְדוֹנִים וּבְשִׁבְתָּה אָנוּ נוֹחִים. חֲזַר אֲצַל רַבִּי עֲקִיבָא, אָמַר לִיהּ, אִם כְּדַבְּרִיף שְׁהַקְדוּשׁ בְּרוּף הוּא חֲפֵץ בְּכַבּוּדוֹ שֶׁל שְׁבִתָּה אֵל יֵשִׁיב בָּהּ אֶת הַרוּחוֹת וְאֵל יוֹרִיד בָּהּ גְּשָׁמִים וְאֵל יִצְמִיחַ בָּהּ אֲדָמָה. אָמַר לִיהּ, תַּפַּח רוּחָה דְּהוּא גָבְרָא, אֲמַשְׁל לָךְ מְשַׁל לְמָה הַדְּבַר דּוֹמָה כְּזֵה שְׁמַטְלִטַל בְּאַרְבַּע אֲמוֹת וְכוּ'.

וְלָמָּה בְּרַכּוֹ, שְׂאִין לוֹ בֶּן זוּג, חַד בְּשַׁבָּא, תְּרִי, תְּלַתָּא אַרְבַּעַתָּא, חַמְשָׁתָּא עֶרּוּבַתָּא שְׁבִתָּא לִית לִיהּ בֶּן זוּג דְּבַר אַחַר, שְׂאִינוּ נְדַחָה יוֹם טוֹב נְדַחָה יוֹם הַכַּפּוּרִים נְדַחָה, שְׁבִתָּה אִינוּ נְדַחָה אֲמַרָה שְׁבִתָּה לְפָנֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּף הוּא, רַבּוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, לְכָל יֵשׁ בֶּן זוּג וְלִי אִין בֶּן זוּג. אָמַר לָהּ הַקְדוּשׁ בְּרוּף הוּא, יִשְׂרָאֵל יְהִיָּה בֶּן זוּגָה. וְכִינּוּ שְׁעָמְדוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַר סִינַי אָמַר לָהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּף הוּא, הוּוּ זְכוּרִים לְאוֹתוֹ דְּבַר שְׁאֲמַרְתִּי לְשִׁבְתָּה, כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל הִיא בֶּן זוּגָה, שְׁנַאֲמַר "זְכוּר אֶת יוֹם הַשְּׁבִתָּה לְקַדְּשׁוּ".

שְׁלֹשׁ בְּרִיּוֹת בְּרָא הַקְדוּשׁ בְּרוּף הוּא בְּכָל יוֹם, בְּרָא שׁוֹן בְּרָא שְׁמִים וְאַרְץ וְאוֹרָה, בְּשֵׁנֵי בְּרָא גִיהֶנוֹם וְרַקִּיעַ וּמְלָאכִים, בְּשִׁלְשֵׁי בְּרָא אֵילָנוֹת וּדְשָׁאִים וְגַן עֵדֶן, בְּרַבִּיעֵי בְּרָא חֲמָה וּלְבָנָה וּמַזְלוֹת, בְּחַמִּישֵׁי עוֹפוֹת וְדָגִים וְלוֹיִתוֹ, בְּשִׁשִּׁי אָדָם וְחַוָּה וְרִמָּשׁ, רַבִּי פְּנַחֵס אוֹמַר, (בְּרָאשִׁית) [בְּשִׁשִּׁי] בְּרָא אָדָם וְחַוָּה וְרִמָּשׁ וּבַהֲמָה וְחַוָּה וּמְרִיאִים אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים וְעָשָׂה אִין כְּתִיב כָּאִן, אֵלָא לַעֲשׂוֹת, מַה שְׁהִיָּה עֲתִיד לְבְרָאוֹת בְּשִׁבְתָּה הַקְדוּשׁ וּבְרָא אוֹתוֹ בְּשִׁשִּׁי.

כִּי בּוֹ שְׁבִתָּה מִכָּל מְלָאכָתוֹ. מְלָאכָתָה עוֹלְמוֹ שְׁבִתָּה מְלָאכָתָה הַצְּדִיקִים וְהַרְשָׁעִים לֹא שְׁבִתָּה אֵלָא פּוֹעֵל עִם אֵלוֹ וּפּוֹעֵל עִם אֵלוֹ מְרָאָה לְאֵלוֹ מַעִין דְּגַמְטְרִין שְׁלָהוּן וּמְרָאָה לְאֵלוֹ מַעִין דְּגַמְטְרִין שְׁלָהוּן. וּמִנִּין שְׁפִרְעָנוּת שֶׁל רְשָׁעִים נִקְרָאת מְלָאכָה, שְׁנַאֲמַר (ירמיה נ, כה) "פְּתַח ה' אֶת אוֹצְרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כָּלִי זַעֲמוֹ כִּי מְלָאכָה הִיא", וּמִנִּין שְׁמִתּוֹ שְׁכָרוֹ שֶׁל צְדִיקִים נִקְרָאת מְלָאכָה, שְׁנַאֲמַר (תהלים לא, כ) "מַה רַב טוֹבָף אֲשֶׁר צְפַנְתָּ לִירְאִיף פְּעֻלָּתָה לְחוֹסִים בְּדָף".

אלה תולדות השמים והארץ, זה ראשה של תורה (שמות יב, ב) "החדש הזה לכם" ראש הספר. "אמר אויב ארדף", ראש השירה, ולמה עשה הקדוש ברוך הוא מקדם ומאחר בתורה מפני נסי הרוח שלא יקרא כהן בבראשית ויאמר אני התחלתי התורה. הקדוש ברוך הוא נמלך במלאכים, אמר להן, עולם אני מבקש לבראות. אמרו לו, למה, אמר להן, בשביל עם אחד שנקרא ישראל. אמרו לו, ומה טיבן. אמר להם, כשם שהבדלתי בין אור לחושך כך במצרים (שמות י, כז) "ולכל בני ישראל הזה אור במושבותם", כשם שהבדלתי בין מים העליונים לתחתונים אף להן אני עתיד לעשות כן, שנאמר "והמים להם חומה מימינם", בשלישי בראתי זרעים ודשאים אף להן אני עתיד לעשות כן, שנאמר (במדבר יא, ז) "והמן כזרע גד", ואומר (תהלים כג, ב) "בנאות דשא רביצני" בראתי מאורות להבדיל בין יום ובין לילה, אף אני עתיד לעשות להן כן, שנאמר "לא ימיש עמוד הענן", בראתי עופות ודגים, אף להן (במדבר יא, לא) "ורוח נסע מאת ה'", בראתי אדם (להלן פסוק ז) "ויפח באפיו" אף להם (משלי ג, יח) "עץ חיים היא למחזיקים בה" אמרו לו, רבוננו של עולם, מה עשה לך העם הזה שאתה כל כך מחבבו, אמר להם, ביום ראשון בראתי שמים ומתחתים, שנאמר "הנוטה כדוק שמים" וגו' אף הם אני משרה שכניתי ביניהן שנאמר (שמות כה, ח) "ועשו לי מקדש", בשני הבדלתי בין מים למים, אף הן "והבדילה הפרכת לכם", ביום השלישי בראתי דשאים וזרעים אף הן אוכלין ירקות בליל פסח ומביאין לחם הפנים ברביעי בראתי מאורות, אף הן (שם כה, לא) "ועשית מנורת זהב", בחמישי בראתי עופות, אף הן (שם כ) "והיו הפרובים פורשים כנפים", בששי בראתי אדם, אף הן "בזאת יבא אהרן לשמש לפני".

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, בוראן משבחן מי מגנו, בוראן מקלסן מי יתן בהם דפי, אלא נאין הן ומשבחין.

אמר רבי יודן, בזכות התורה נברא העולם, שנאמר (ויקרא כו, מו) "אלה החקים והמשפטים והתורות" דבר אחר, בזכות השבטים שנאמר (יחזקאל מח, א) "ואלה שמות השבטים" (להלן מט, כח) "כל אלה שבטי ישראל".

כל מקום שנאמר "אלה" פסל את הראשונים "ואלה" מוסיף על הראשונים נאמר כאן אלה פסל תהו ובהו וחושך.

רבי יהודה אומר, "ויכלו השמים והארץ", בזמנו "ויכל צבאם", בזמנו. אמר ליה רבי נחמיה, והכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם שביים שנבראו בו הוציאו תולדות אמר ליה רבי יהודה, והכתיב (לעיל א, ה) "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד", שניי שלישיי רביעי "חמישיי" ששיי אמר רבי נחמיה כמלקטי תאנים היו, כל אחד ואחד הופיע בזמנו "ותוצא הארץ דשא", דשא שהיה פקוד בידה.

(שמות כ, יא) "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם", שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הִלְלוּ הוּן עָשׂוּ בְרִיתוֹ וְשָׁהוּ מְשַׁלְשָׁה שְׁלֹשָׁה יָמִים וְהוֹצִיאוּ מְשַׁלְשׁ שְׁלֹשׁ תּוֹלְדוֹת, הָאָרֶץ בְּרֵאשׁוֹן כְּבֵית הַלֵּל וְשִׁהֲתָה שְׁלֹשָׁה יָמִים, רֵאשׁוֹן, שְׁנִי, שְׁלִישִׁי, וְהוֹצִיָּאָה שְׁלֹשׁ תּוֹלְדוֹת אֵילָנוֹת, דְּשָׂאִים וְגַן עֵדֶן, רְקִיעַ, בְּשֵׁנִי וְשָׁהוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים, שְׁנִי, שְׁלִישִׁי, רְבִיעִי, וְהוֹצִיאוּ שְׁלֹשׁ תּוֹלְדוֹת, חֲמָה וּלְבַנָּה וּמְזֻלוֹת, הַיָּם בְּשְׁלִישִׁי, וְשָׁהוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים, שְׁלִישִׁי, רְבִיעִי, חֲמִישִׁי, וְהוֹצִיָּא שְׁלֹשׁ תּוֹלְדוֹת, עוֹפוֹת וְדָגִים וְלוֹיְטוֹן. רַבִּי עֲזַרְיָה לֹא אָמַר כֵּן, אֶלָּא בַּיּוֹם עָשִׂתָּ ה' אֶרֶץ וְשָׁמַיִם שְׁנֵי דְבָרִים הוּן עֵיקַר בְּרִיתוֹ שֶׁל עוֹלָם, שָׁהוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים וְנִגְמְרָה מְלַאכְתּוֹ בְּרְבִיעִי. שְׁמַיִם בְּרֵאשׁוֹן כְּבֵית שְׁמַיִם שָׁהוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים, רֵאשׁוֹן, שְׁנִי וְשְׁלִישִׁי וְנִגְמְרָה מְלַאכְתּוֹ בְּרְבִיעִי וּמָהוּ גַּם מְלַאכְתּוֹ, מְאֻרוֹת, הָאָרֶץ בְּשְׁלִישִׁי (לעיל א, יב) "וַתֵּצֵא הָאָרֶץ דְּשָׂא" וְשִׁהֲתָה ג' יָמִים שְׁלִישִׁי, רְבִיעִי, חֲמִישִׁי וְנִגְמְרָה מְלַאכְתּוֹ בְּשֵׁשִׁי אָדָם שְׁנֵי אָדָם שְׁנֵי אָנָּכִי עֲשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם עָלֶיהָ בְּרֵאשִׁיתִי".

תּוֹלְדוֹת, כָּל תּוֹלְדוֹת שֶׁבְּמִקְרָא חֲסֵרִין, בַּר מוֹ תַּרְוִין (רות ד, יח) "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פְּרָצִי" וְהִדִּין וּמִפְּנֵי מָה אֲנֹחַ חֲסֵרִין מִפְּנֵי שֵׁשֶׁה דְבָרִים שֶׁנִּטְלוּ מֵאָדָם הֵרֵאשׁוֹן זִיוו, וְחִיּוֹ, וְקוֹמָתוֹ פְּרִי הָאָרֶץ וּפְרִי הָאֵילָן וְהַמְּאֻרוֹת. זִיוו מִנְּיָן, שְׁנֵי אָדָם (איוב יד, כ) "מִשְׁנֵה פְּנֵי וַתִּשְׁלַח הוּ" חִיּוֹ מִנְּיָן (להלן ג, ט) "וְאֵל עֶפְרַת תְּשׁוּב", קוֹמָתוֹ מִנְּיָן, שְׁנֵי אָדָם "וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם", קוֹמָתוֹ נִעְשָׂה שֶׁל מֵאָה אִמָּה, פְּרִי הָאָרֶץ וּפְרִי הָאֵילָן, שְׁנֵי אָדָם (שם יז) "אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבְרֵךְ", מְאֻרוֹת לָקוּ בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת וְעוֹד אֵינָן חוֹזְרִין לְתַקּוּנָן עַד שֶׁבָּא בֶן פְּרָצִי, "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פְּרָצִי" זִיוו מִנְּיָן (שופטים ה, לא) "וְאֹהֲבֵיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ", חִיּוֹ מִנְּיָן, שְׁנֵי אָדָם (ישעיה סה, כב) "כִּימִי הֵעֵץ יָמִי עַמִּי" קוֹמָתוֹ מִנְּיָן שְׁנֵי אָדָם "וְאֹלֶךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוֹת", בְּקוֹמָה זְקוּפָה וְלֹא תִירָאוּ מִכָּל בְּרִיָּה.

רמז יח רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, מֵאָה אִמָּה רַבִּי נְחֻמְיָה אוֹמֵר, מְאֻרוֹת אִמָּה רַבִּי אֶלְעִיָּזָר אוֹמֵר, שְׁלֹשׁ מְאֻרוֹת אִמָּה. "קוֹם" מֵאָה, "מִיּוֹת" מְאֻרוֹת רַבִּי אֶבְהוֹ אוֹמֵר, תִּשְׁעַ מְאֻרוֹת אִמָּה הַשְּׁקִמָּה הַזֹּאת עוֹשָׂה בְּאֶרֶץ שֵׁשׁ מְאֻרוֹת שְׁנֵה, וְהוֹלֵד יוֹצֵא כְּאִמָּה גְדוּמָה מִמְּעֵי אִמּוֹ צֵא וְחֲשׁוּב אִמָּה וּמְחַצָּה בְּכָל שְׁנֵה הַרִי תִשְׁעַ מְאֻרוֹת פְּרִי הָאָרֶץ (זכריה ח, יב) "הִגְפָּן תִּתֵּן פְּרִיָּה" הַמְּאֻרוֹת (ישעיה ל, כו) "וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחֲמָה".

לְכָל יֵשׁ תּוֹלְדוֹת. שְׁמַיִם וְאֶרֶץ יֵשׁ לָהֶן תּוֹלְדוֹת, שְׁנֵי אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשְּׁמַיִם. מְטָר יֵשׁ לוֹ תּוֹלְדוֹת, שְׁנֵי אָדָם (איוב לח, כח) "הַיֵּשׁ לְמְטָר אָב אוֹ מִי הוֹלִיד" וְגוֹ'. תְּנִי, כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ תּוֹלְדוֹת מֵת וְכֵלָה וְנִבְרָא וְאֵינוֹ בּוֹרָא וְכָל מִי שֶׁאֵין לוֹ תּוֹלְדָה לֹא מֵת וְלֹא כֵלָה וּבּוֹרָא וְאֵינוֹ נִבְרָא, כְּלָפִי מַעֲלָה אֲמוּרִין הַדְּבָרִים.

וְכָל מָה שֶׁאֵתָה רוּאָה תּוֹלְדוֹת שְׁמַיִם וְאֶרֶץ הוּן, בְּרֵאשׁוֹן בְּרֵא שְׁמַיִם וְאֶרֶץ בְּשֵׁנִי בְּרֵא רְקִיעַ מִן הָעֲלִיּוֹנִים, בְּשְׁלִישִׁי מִן הַתַּחְתּוֹנִים תִּדְשָׂא הָאָרֶץ, בְּרְבִיעִי מִן

העליונים, (שם יד) "יהי מארת", בחמישי מן התחוננים, "ישרצו המים", בששי בא לבראות האדם, אמר, אם אני בורא אותו מן העליונים עכשו רבים העליונים על התחוננים ברזה אחת ואין שלום ביניהם ואין שלום בעולמי, מן התחוננים, עכשו הם רבים על העליונים ברזה אחת ואין שלום בעלמי, אלא הריני בורא אותו מן העליונים ומן התחוננים, הדיא הוא דכתיב (להלן ז) "ויצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה", מן התחוננים, "ויפח באפיו נשמת חיים", מן העליונים.

בהבראם באברהם, בזכות אברהם הדיא הוא דכתיב (נחמיה ט, ו) "אתה עשית את השמים ואת הארץ", כל האונקוס הזה בשביל מה, בשביל "אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם".

בהבראם, בה' בראם מה ה' זה אינו תופס את הלשון כד לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, אלא (תהלים לג, ו) "בדבר ה' שמים נעשו" וכן הוא אומר (ישעיה כו, ד) "כי ביה ה' צור עולמים".

רמז יט בשתי אותיות ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו. העולם הזה נברא בה' מה ה' זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלמטה, רמז שכל המתים יורדין לשאול ועקצו למעלה רמז שהן עתידין לעלות והחלון הזה שמון הצד רמז לבעלי תשובה והעולם הבא נברא ביו"ד, מה זה קומתו כפופה כד הרשעים קומתו כפופה ופניהם משחירות לעולם הבא. הדיא הוא דכתיב (ישעיה ב, יז) "ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא".

מפני מה נברא העולם בה' מפני שדומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יוצא. מאי טעמא תליא פריעה דאי הדר בתשובה מעיל ליה ולעיליה בהד לא מסתיעא מלתא כדריש לקיש, בא לטהר כו', והיינו דכתיב "אם ללצים הוא זליץ" וגו' מאי טעמא אית ליה תנא אמר הקדוש ברוך הוא, אם חוזר בו אני קושר לו פתך כמותי. העולם הבא ביו"ד מפני שצדיקים שבו מעטים וכפוף ראשו מפני שצדיקים כפופים ראשיהם מפני מעשיהן שאין דומין אלו לאלו.

בהבראם (תהלים לג, ו) "בדבר ה'" וכבר "שמים נעשו" משל למלך שנוף בעבדו ועמד לו תמה כד עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערותו.

כתיב כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות, אלה תולדות השמים אלא יום נכנס ויום יוצא, שבת יוצא ושבבת נכנס, חדש יוצא וחדש נכנס, שנה יוצאת ושנה נכנסת בהבראם. רבי יצחק וריש לקיש, רבי יצחק אומר, בשר ודם מותח אהל אנקי על ידי שהות הוא רפי קמעא ברם הקא (איוב לו, יח) "תרקיע עמו לשחקים" ואם תאמר שהם רפים תלמוד לומר (שם) "חזקים כראי מצק",

ריש לקיש אָמר, בְּשֶׁר וְדָם מִצִּיק כְּלִים אֲנִי עַל יְדֵי שֶׁהִיוּ מַעֲלָה חֲלָדָה בְּרָם הִכָּא
”חֲזָקִים כְּרָאֵי מִצָּק”, נִרְאִין כְּבִשְׁעַת יִצְיָקְתָּן כְּמִין תִּרְקָא.

בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם. בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים, מִחֻשְׁבָּה בְּלִילָה וּמַעֲשֵׂה
בְּיוֹם וּבֵית הֵלֵל אוֹמְרִים, מִחֻשְׁבָּה וּמַעֲשֵׂה בְּיוֹם אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, תַּמְהֵנִי
הֵיאֵךְ נִחְלְקוּ אַבּוֹת הָעוֹלָם בֵּית שְׁמַאי וּבֵית הֵלֵל עַל בְּרִיאַת שְׁמַיִם וָאָרֶץ אֲלָא
מִחֻשְׁבָּה בִּין בְּיוֹם בִּין בְּלִילָה וּמַעֲשֵׂה עִם דְּמַדּוּמֵי חַמָּה.

ה' אֱלֹהִים. מִשָּׁל לְמַלְךְ שֶׁהָיוּ לוֹ כּוֹסוֹת רַקִּים אָמַר, אִם אֲנִי נוֹתֵן לְתוֹכוֹ חַמִּין הֵן
נִבְקָעִין צוֹנֵן מִיָּד הֵם מִקְרִישֵׁין מָה עָשָׂה, עָרַב חַמִּין בְּצוֹנֵן וְעָמְדוּ. כִּדְּהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא אוֹמֵר, אִם אֲנִי בּוֹרָא הָעוֹלָם בְּמַדַּת הַדִּין הֵיאֵךְ הָעוֹלָם יָכוֹל לַעֲמֹד בְּמַדַּת
רַחֲמִים הַיּוֹא חֲטִיא סְגִיאִין אֲלָא הַרִינִי בּוֹרָא אוֹתוֹ בְּמַדַּת הַדִּין וּבְמַדַּת הַרַחֲמִים
הַלּוֹאֵי יַעֲמֹד.

אֶרֶץ וְשָׁמַיִם, מִשָּׁל לְלִגְיוֹן שֶׁהַמְּלִיךְ אֶת הַמְּלָךְ תַּחֲלָה, אָמַר הַמְּלָךְ, הוֹאִיל וְהַלְגִּיוֹן
הַזֶּה הַמְּלִיכְנִי תַּחֲלָה הַרִינִי נוֹתֵן לוֹ פְּרוּקָפִי שְׁלֵא תִזְוֹז מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם. הַדָּא הוּא
דְּכָתִיב ”יִסַּד אֶרֶץ עַל מְכוּנִיהָ בַּל תִּמּוּט עוֹלָם וָעֶד”.

ה רמז כ וְכָל שֵׁיחַ הַשְּׁדָה, הִכָּא אוֹמֵר וְכָל שֵׁיחַ הַשְּׁדָה וְלַהֲלֹן (פסוק ט) הוּא אוֹמֵר
”וַיִּצְמַח ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה” לַהֲלֹן לָגוֹ עֵדוֹ וְכָאֵן לְיִשׁוּבוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵלּוֹ וְאֵלּוֹ
לֹא צָמְחוּ עַד שֶׁיִּרְדּוּ עֲלֵיהֶן גְּשָׁמִים.

וְכָל שֵׁיחַ הַשְּׁדָה, כָּל הָאֵילָנוֹת כָּאֵלּוֹ מְשִׁיחִין אֵלּוֹ עִם אֵלּוֹ וּכְאֵלּוֹ מְשִׁיחִין עִם
הַבְּרִיּוֹת כָּל הָאֵילָנוֹת לַהֲנַאֲתָן שֶׁל בְּרִיּוֹת נִבְרָאוּ מַעֲשֵׂה בְּאֲדָם א' שֶׁבְּצַר אֶת כְּרָמוֹ
וְלֹן בְּתוֹכוֹ וּבָא הָרוּחַ וּפְגָעָתוֹ כָּל שִׁיחָתָן שֶׁל הַבְּרִיּוֹת אֵינָן אֲלָא עַל הָאָרֶץ, עֲבָדָא
אֲרַעָא לֹא עֲבָדָא כָּל תַּפְלָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֵינּוּ אֲלָא עַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

כִּי לֹא הַמְטִיר מְטֵר מִשְׁקָה וּמְרֻוּהָ, מְזַבֵּל וּמַעֲדָן וּמִמְשִׁיךְ, מֵאֵי קַרְאָה (תהלים סה,
יא) ”תִּלְמִיחָה רִוּחַ נַחַת גְּדוּדָהּ וְגו' צְמַחָה תִּבְרָךְ”.

כִּי לֹא הַמְטִיר ה' אֱלֹהִים, שֵׁם מְלֵא הַזְּכִיר עַל עוֹלָם מְלֵא, כְּשֵׁם שֶׁהַזְּכִיר שֵׁם מְלֵא
עַל עוֹלָם מְלֵא כִּדְּ מְזַכֵּיר שֵׁם מְלֵא עַל יְרִידַת גְּשָׁמִים, שְׁלֵשָׁה דְּבָרִים שְׁקוּלִים זֶה
כֶּזֶה, אָדָם, אֶרֶץ, מְטֵר וּשְׁלֵשָׁתָן מְשֻׁלֵּשׁ שְׁלֵשׁ אוֹתִיּוֹת, לְלַמְּדָךְ שְׁאֵם אֵין אֶרֶץ אֵין
מְטֵר וְאֵם אֵין מְטֵר אֵין אֶרֶץ וְאֵם אֵין שְׁנִיחָם אֵין אָדָם.

וְאָדָם אֵין לַעֲבַד אֶת הָאֲדָמָה, לֹא נִבְרָא הָאָדָם אֲלָא לְעַמְלָ זָכָה, עֲמָלוֹ בְּתוֹרָה, לֹא
זָכָה עֲמָלוֹ בְּאֶרֶץ, אֲשֶׁרִי שְׁעַמְלוֹ בְּתוֹרָה.

כי לא המטיר וגו', אלמלא אדם אין ברית כרותה לארץ להמטיר עליה שנאמר (איוב לח, כו) "להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו".

מתחלה ואד יעלה מן הארץ וחזר בו הקדוש ברוך הוא שלא תהא שותה אלא מלמעלה מפני ארבעה דברים, מפני בעלי זרוע ובשביל להדית טללים רעים ושתהא גבוה שותה פנמוה ויהיו הכל תולין עיניהן כלפי מעלה הדא הוא דכתיב "לשום שפלים למרום".

ומהיכן הארץ שותה, רבי אליעזר אומר, ממי אוקינוס שנאמר "ואד יעלה מן הארץ" אמר ליה רבי יהושע, והלא מי אוקינוס מלוחין הו אמר ליה מתמתקין הם בעבים, דכתיב (שם לו, כח) "אשר יזלו שחקים", היכן הו נוזליו בשחקים. רבי יהושע אומר, מפנים העליונים דכתיב "למטר השמים תשתה מים" והעננים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע ומקבלין אותן כמפי הנד דכתיב (איוב לו, כז) "יזוקו מטר לאדו" וחושרין אותו ככברה ואין טפה אחת נוגעת בחברתה דכתיב (שמואל ב כב, יב) "חשרת מים עבי שחקים" למה קורא אותן שחקים, שהו שוחקין את המים דבר אחר, כדקין הללו של בהמה.

רבי יוחנן אומר, אין עננים אלא מלמעלה שנאמר וארו עם ענני שמיא". ריש לקיש אומר, אין עננים אלא מלמטה שנאמר (תהלים קלה, ז) "מעלה נשיאים מקצה הארץ" על דעתיה דרבי יוחנן, לאחד שפכד את חברו בחבית של יין וקנקנה רבי שמעון [בו לקיש] אומר, לאחד שאמר לחברו תו לי סאה של חטין, אמר ליה הבא קפתך ומדד כן אמר הקדוש ברוך הוא לארץ, אתי עננד וקבלי מטר.

חמשה שמות נקראו לו, אד ענו נשיא עב חזיו עב שהוא מעבב פני רקיע אד שהיא שובר לבעלי שערים ענו, שהיא עושה את הבריות ענוים אלו לאלו נשיא, שעושה את הבריות נשיאים אלו על אלו חזיו, שעושה חזיונות ברקיע ומשנה רוח הקדש על הבריות כדרך אומר (ישעיה א, א) "חזון ישעיהו".

ארבעה שמות נקראו לארץ כנגד ארבע תקופות ארץ כנגד תקופת ניסן (שהנה) [שהיא] מריצה את פרותיה תבל, כנגד תמוז שמתבלת פרותיה אדמה, כנגד תקופת תשרי שהארץ עשויה בולין בולין של אדמה ארקא, כנגד תקופת טבת שהיא מורקת את פרותיה.

ואד יעלה מן הארץ, עולה שבר מן הארץ מיד והשקה את כל פני האדמה. וכו' הוא אומר (דברים לב, ב) "יערף כמטר" שברו בריות ערפן מיד המטר יורד.

והשקה את כל פני האדמה, הכל מתברך משא ומתן מתברך, והפרגמטוטין מרויחין, ומפי שחין וחולין מרויחין, ואבריהו רפין עליהו אבימי מן חבריא הוי מבקר בישא כד הוי רביעיתא נחתא הוי אמר להו מה אנון עבדין הוי אמרו לו נוחו אף אבן טובה מרגשת אף הדגים מרגישין עובדא הוי בהדא עכו דצדו חד נון ושמו יתיה תלת מאה לטרין ושקלו יתיה ואשכחויגיה מאתו לטרין. הוי תפון חד סב אמר להם דלא נחתא רביעיתא וכיון דנחתא רביעיתא צדו חד נון ושמו יתיה מאתו לטרין ושקלויגיה ואשכחו תלת מאה לטרין.

והשקה את כל פני האדמה. אין הארץ שותה אלא לפי חסומה אם כן מה יעשו שרשי חרוב, שרשי שקמה, ששרשיהם עד תהום שרשי חטין בוקעין בארץ חמשים אמה, שרשי גפנים ותאנים בוקעין בצור. ואחד לשלשים יום תהום עולה ומשקה אותה, מאי טעמא "אני ה' נוצרה לרגעים אשקנה" אמר רבי הושע בן לוי, בשעה שהמטר יורד עושה פנים לאדמה.

ואד יעלה מן הארץ, העבים שואבים מים מן הים, שנאמר (תהלים קלה, ז) "מעלה נשיאים מקצה הארץ", ובכל מקום שיפקד להם המלך שם הם מגשימים, מיד הארץ מעברת וצומחת, כאשה אלמנה מעברת מזנות אבל כשירצה הקדוש ברוך הוא לברך צמחה של ארץ ולתן צידן של בריות פותח אוצרו הטוב שבשמים וממטיר על הארץ שהו מים זכרים, מיד הארץ מעברת וצומחת של ברכה, שנאמר "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב" וגו'. רבי יהודה אומר, פעם אחת בכל חודש וחודש סילונות עולים מן התהום להשקות את פני כל האדמה שנאמר ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה.

וויצר ה' אלהים את האדם. אמר רבי יוסי בן קצרתא, כאשה הזו שהיא מקשקשת עסתה במים ומגבהת חלתה מבינתים כך בתחלתה ואד יעלה מן הארץ ואחר כך וויצר את האדם וכן הוא אומר (משלי כט, ד) "ואיש תרומות יהרסנה", זה אדם הראשון שהוא גמר חלתו של עולם ונקראת חלה תרומה, שנאמר (במדבר טו, כ) "חלה תרימו תרומה".

וויצר שתי יצירות, יצירה לאדם, יצירה לתנוה, יצירה לשבעה יצירה לתשעה נוצר לשבעה או לתשעה חי, לשמנה אינו חי. נוצר לתשעה ונולד לשבעה אינו חי קל וחמר לשמנה בעון קומי רבי אבהו מנין שהנוצר לשבעה חי. אמר לון, מדידכון אנא ממטי לכון זיטא אפטא איטא אוכטא.

וויצר שתי יצירות, יצירה מן העליונים ומן התחתונים, אוכל ושותה כבהמה כוי כדלעיל.

וַיֵּצֵר. שְׁנֵי [יְצָרִים] יֵצֵר טוֹב וַיֵּצֵר הָרָע. שְׁאֵלוּ הִיָּה בְּהֵמָה שְׁנֵי [יְצָרִים] כִּינּוּן שְׁהִיָּתָה רוּאָה סִכּוּן בְּיַד אָדָם לְשַׁחֲטָה הִיָּתָה מִשְׁחָרַת וּמָתָה. וְהָרִי אָדָם יֵשׁ לוֹ שְׁנֵי יְצָרִים כְּתִיב "וַיֵּצֵר רוּחַ אָדָם בְּקִרְבוֹ", נִשְׁמָתוֹ שֶׁל אָדָם צְרוּרָה בְּקִרְבוֹ שְׁאֵלוּלִי כִּן כִּינּוּן שְׁהִיָּתָה הַצָּרָה בָּאָה הִיָּה שׁוּמְטָה וּמִשְׁלִיכָה.

וַיֵּצֵר, שְׁתֵּי יְצִירוֹת, בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא.

דָּרַשׁ רַב נַחֲמָן בַּר רַב חֲסָדָא, מַאי דְכְּתִיב וַיֵּצֵר בְּשְׁנֵי יוֹדִי"ן, שְׁנֵי יְצָרִים יֵשׁ בּוֹ בְּאָדָם, יֵצֵר טוֹב וַיֵּצֵר רָע. מִתְקִיף לָהּ רַב נַחֲמָן בַּר רַב יְצָחָק, גְּבִי בְּהֵמָה דְלֹא כְּתִיב בָּהּ וַיֵּצֵר הָכִי נִמְי דְלֹא שְׁלִיט בָּהּ יֵצֵר הָרָע, הָא חֲזִינָן דְנִכְתְּתָה וּבְעֻטָּה וּבְטֻשָּׁה אֵלָּא כְּרַבִּי יְרֵמְיָה בֶּן אֱלִיעֶזֶר, דּוּ פְרָצוּפִים בְּרָא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאָדָם הָרֵאשׁוֹן שְׁנֵאמַר (תהלים קלט, ה) "אֲחֹר וְקִדְּם צְרַתְנִי" וְכְתִיב (להלן פסוק כב) "וַיִּבֶן ה' אֶת הַצֶּלַע", חַד אָמַר פְּרָצוּף וְחַד אָמַר זָנָב, בְּשִׁלְמָא לְמַאן דְאָמַר פְּרָצוּף הֵינְנוּ דְכְּתִיב "אֲחֹר וְקִדְּם צְרַתְנִי" אֵלָּא לְמַאן דְאָמַר זָנָב מַאי "אֲחֹר וְקִדְּם". כְּדַרְבֵּי, דְאָמַר "אֲחֹר" לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית הֵינְנוּ דְלֹא אֵיבְרִי אֵלָּא בְּמַעְלֵי שְׁבִתָּא אֵלָּא קִדְּם לְפִרְעָנוּת דְמַאי דְמַבּוּל, דְכְּתִיב (להלן ז, כג) "וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה", אָדָם בְּרִישָׁא וְהָדַר בְּהֵמָה. בְּשִׁלְמָא לְמַאן דְאָמַר פְּרָצוּף הֵינְנוּ דְכְּתִיב וַיֵּצֵר, אֵלָּא לְמַאן דְאָמַר זָנָב מַאי וַיֵּצֵר. כְּדַרְבֵּי שְׁמַעוֹן בֶּן פִּזִּי, אוֹי לִי מֵיְצָרִי אוֹי לִי מֵיְצָרִי. בְּשִׁלְמָא לְמַאן דְאָמַר פְּרָצוּף הֵינְנוּ דְכְּתִיב "זָכַר וּנְקָבָה בְּרָאָם" אֵלָּא לְמַאן דְאָמַר זָנָב מַאי "זָכַר וּנְקָבָה". כְּדַרְבֵּי אַבְהוּ, דְרַבִּי אַבְהוּ רְמִי, כְּתִיב "זָכַר וּנְקָבָה בְּרָאָם" וְכְתִיב (להלן ט, ו) "כִּי בְצַלְסִים אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" בְּתַחֲלָה עָלוּ בְּמַחְשָׁבָה לְבְרֵאשׁוֹת שְׁנַיִם וּלְבַסוּף לֹא נִבְרָא אֵלָּא אֶחָד. בְּשִׁלְמָא לְמַאן דְאָמַר פְּרָצוּף הֵינְנוּ דְכְּתִיב "וַיִּסְגֹּר בְּשַׁר תַּחְתָּנָה", אֵלָּא לְמַאן דְאָמַר זָנָב מַאי "וַיִּסְגֹּר", לֹא נִצְרָכָה אֵלָּא לְמַקּוּם חֲתָף. בְּשִׁלְמָא לְמַאן דְאָמַר זָנָב הֵינְנוּ דְכְּתִיב "וַיִּבֶן" אֵלָּא לְמַאן דְאָמַר פְּרָצוּף מַאי "וַיִּבֶן" כְּדַרְבֵּי שְׁמַעוֹן בֶּן מְנַסְיָא, מְלַמֵּד שְׁקִלְעָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְחִנּוּה וְהִבִּיאָה לְאָדָם, שְׁפָן בְּכַרְפֵי הַיָּם קוֹרִין לְקִלְעִיתָא בִּינִיתָא דְבַר אַחַר, "וַיִּבֶן", מְלַמֵּד שְׁבִנְיָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְחִנּוּה כְּבִנְיָן אוֹצֵר, מָה אוֹצֵר זֶה רָחַב מְלַמְטָה וְקָצֵר מְלַמְעֵלָה כְּדִי לְקַבֵּל הַפִּירוֹת אִף אִשָּׁה רְחֵבָה מְלַמְטָה וְקָצֵרָה מְלַמְעֵלָה כְּדִי לְקַבֵּל הַנֹּלָד. (שם כב) "וַיִּבְיָאָה אֶל הָאָדָם", מְלַמֵּד שְׁנַעֲשָׂה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שׁוֹשְׁבִין לְאָדָם, מִכָּפֵאן לְמַדָּה תּוֹרָה דְרַךְ אֶרֶץ שְׁיַעֲשָׂה גְדוֹל שׁוֹשְׁבִין לְקִטּוֹן וְלֹא יָרַע לוֹ. וְלְמַאן דְאָמַר דּוּ פְרָצוּפִין בְּרָאוּ הֵי מְנִיחוּ אֲזַל בְּרִישָׁא, מְסַתְּבָרָא דְגַבְרָא אֲזַל בְּרִישָׁא, כְּדַתְנִיָּא, לֹא יַחֲלֵף אָדָם אַחֲרֵי אִשָּׁה בְּדִרְךָ וְאַפְלוּ הִיא אִשְׁתּוֹ וְאַפְלוּ הִיא אַחוֹתוֹ וְאַפְלוּ בֵּתוֹ, נִזְדַּמְנָה לוֹ עַל הַגֶּשֶׁר יְסַלְקָנָה לְצַדִּידִים שְׁכָל הַעוֹבֵר אַחֲרֵי אִשָּׁה בְּדִרְךָ לֹא יִנְקָה מְדִינָה שֶׁל גֵּיהֶנֶם.

בְּשַׁעֲה שְׁבָרָא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת הָאָדָם בְּרָאוּ אֲנִדְרוּגִינוּס שְׁנֵאמַר (להלן ה, ב) "זָכַר וּנְקָבָה". רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר, דּוּ פְרָצוּפִין בְּרָאוּ נְסָרוּ וְעָשְׂאוּ גְבִים

מכאן וגבאים] מכאן שְׁנַאֲמַר "אַחֹר וְקִדְם צְרַתְנִי". מְתִיבִין לִיה וְהִכְתִּיב (להלן פסוק כא) "וַיִּקַּח אַחַת מִצְלָעֵתָיו" אָמַר לִיה, מִן סְטְרוּהִי כְּמוֹ דְאַתָּה אָמַר (שמות כו, כ) "וּלְצֹלַע הַמִּשְׁכָּן".

(תהלים שם) "אַחֹר וְקִדְם צְרַתְנִי", מְתִיבִין נִבְרָא מִן הָאֲרֶץ עַד לְרִקִיעַ, וְכִשְׂרָאוֹ אוֹתוֹ מִלְאֲכֵי הַשָּׁרַת נִזְדַּעְזְעוּ וְנִתְיָרָאוּ מִלְפָּנָיו. מָה עָשׂוּ, עָלוּ כָּלֵן לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַעַלָּה, אָמְרוּ לְפָנָיו, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, שְׁתֵּי רְשִׁיאוֹת יֵשׁ בְּעוֹלָם הַנִּיחַ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יָדוּ עַל רֵאשׁוֹ, וּמַעֲטוֹ וְהַעֲמִידוֹ עַל אֶלְף אִמָּה.

שְׁנֵי רַבּוֹתֵינוּ, הַמְּפָלֶת כְּמִין בְּהֵמָה חַיָּה וְעוֹף בֵּין טְמֵאִים בֵּין טְהוֹרִים, אִם זָכַר, תִּשָּׁב לְזָכַר אִם נִקְבָּה, תִּשָּׁב לְנִקְבָּה אִין יָדוּעַ תִּשָּׁב לְזָכַר וְלִנְקָבָה דְבָרֵי רַבִּי מֵאִיר. וְחֻכְמִים אוֹמְרִים, כָּל שְׂאִין בּוֹ מִצּוֹרֵת הָאָדָם אֵינוֹ וָלֵד. מֵאִי טַעֲמָא דְרַבִּי מֵאִיר, הוֹאִיל וְנִאֲמָרָה בְּהוֹ יִצְיָרָה כְּאָדָם וּמִפְּנֵה מִשְׁנֵי צְדָדִין, מִפְּנֵה גַבִּי אָדָם וּמִפְּנֵה גַבִּי בְּהֵמָה, מֵאִי מִפְּנֵה גַבִּי בְּהֵמָה, דְּכַתִּיב "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ", וְכַתִּיב (להלן פסוק יט) "וַיִּצָּר מִן הָאָדָמָה", וּמִפְּנֵה מִשְׁנֵי צְדָדִין לְמִדִּין וְאִין מְשִׁיבִין.

אֶת הָאָדָם. בְּזִכּוֹתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם דְּכַתִּיב "הָאָדָם הַגָּדוֹל בְּעֵנְקִים", זֶה אַבְרָהָם. וְלָמָּה קוֹרָא אוֹתוֹ אָדָם גָּדוֹל, שֶׁהִיָּה לוֹ לְהַבְרָאוֹת קִדְם אָדָם הָרֵאשׁוֹן, אֶלָּא אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׂמָא יִקְלָקֵל וְאִין מִי שְׂיָבֵא וַיִּתְקַן אַחֲרָיו, אָדָם שְׂיֵשׁ לוֹ קוֹרָה שׁוֹפְעַת הֵיכָן הוּא נוֹתְנָה, לֹא בְּאִמְצַע פְּלִטִין, כְּדִי שְׂתִּסְבַּל קוֹרוֹת שְׂלִפְפִינָה וְשְׂלֵאֲחֲרִיָּה, כְּדִי נִבְרָא בְּאִמְצַע הַדּוֹרוֹת שְׂיִסְבּוֹל דּוֹרוֹת שְׂלִפְפִינָיו וְשְׂלֵאֲחֲרָיו, מְכַנִּיסִין אֶת הַמְּתַקְנֵת לְבֵיתָה שֶׁל הַמְּקַלְקֵלֵת וְאִין מְכַנִּיסִין מְקַלְקֵלֵת לְבֵיתָה שֶׁל מְתַקְנֵת.

עֶפֶר עוֹלָם עַל מְלֻאֲתוֹ אִף חֲנוּהָ עַל מְלֻאֲתָהּ נִבְרָאת. אָדָם וְחֲנוּהָ כְּבָנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה נִבְרָאוּ, "עֶפֶר", זָכַר, "מִן הָאָדָמָה", נִקְבָּה, הַיּוֹצֵר הוּא מְבִיא עֶפֶר זָכַר וְאָדָמָה נִקְבָּה כְּדִי שְׂיֵהוּ כְּלִיו בְּרִיאִין.

מִן הָאָדָמָה. מִמְּקוֹם כְּפָרְתוֹ נִבְרָא כְּמוֹ דְאַתָּה אָמַר (שמות כ, כא) "מִזִּבְחַת אָדָמָה תִּעָשֶׂה לִּי", אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הַרִינִי עוֹשֶׂה אוֹתוֹ מִמְּקוֹם כְּפָרְתוֹ, הַלּוֹאֵי יַעֲמֵד.

וַיִּפַּח בְּאַפּוֹ מִלְמַד שְׂהַעֲמִידוֹ גִּלְם מִן הָאֲרֶץ וְעַד לְרִקִיעַ, וְזָרַק בּוֹ נִשְׁמָה לְפִי שְׂבַע עוֹלָם הַזֶּה בְּנִפְיָהּ אֶבֶל לְעֵתִיד לְבֵא, בְּנִתְיָנָה (יחזקאל לו, יד) "וַיִּנְתְּנִי רוּחִי בְּכֶם וַחֲיִיתֶם".

חֲמִשָּׁה שְׁמוֹת נִקְרָאוּ לוֹ נִפְשׁ, זֶה הַדָּם שְׁנַאֲמַר "כִּי הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ". "רוּחַ", שֶׁהִיא עוֹלָה וַיּוֹרְדָת (קהלת ג, כא) "מִי יוֹדַע רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעוֹלָה הִיא לְמַעַלָּה", "נִשְׁמָה", זֶה הָאוֹפִיתָא בְּרִיתָא אָמְרִין זֶה אוֹפִיתָא טְבָא "חַיָּה", שְׂכָל הָאֲבָרִים

מתים והיא חיה בגוף, "יחידה", שכל האברים שנים שנים והיא יחידה בגוף, הנשמה הזו ממלאה את כל הגוף ובשעה שהוא ישן עולה ושואבת לו חיים מלמעלה ועל כל נשימה שאדם נושם צריך לקלס להקדוש ברוך הוא, ומה טעם (תהלים קנ, ו) "כל הנשמה תהלל יה", על כל נשימה.

ויהי האדם לנפש חיה, מלמד שעשה לו עקץ כחיה והעבירו ממנו מפני כבודו. עשאו עבד מכדון דאי לא לעי לא נגיס דכתיב (איכה א, יד) "נתנני חי" וגו' לעי באוריתא בליליא וביממא ולא מטי.

כאן הוא עושה נשמה נפש ולהלן הוא עושה נשמה רוח מנין לתן את האמור להלן כאן ואת האמור כאן להלן, תלמוד לומר "חיים חיים" לגזרה שוה.

רבי יוסי אומר, אין אדם רשאי לסגף עצמו בתעניות שמא יצטרף לבריות ואין הבריות מרחמין עליו. מאי טעמא דרבי יוסי, דכתיב "ויהי האדם לנפש חיה", אמרה תורה, נשמה שנתתי לך החיה אותה.

ח ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם, למה מזכיר שם מלא בנטיעה זו, שמתחלת ברייתה היא צריכה כוון קדם שלא נוצרה ממעי אמה אדם צריך לכון רוחותיה כקריני חגבים היו ועקרון הקדוש ברוך הוא ושתלן בתוך גן עדן.

גן בעדן. רבי יהודה אומר, גן גדול מעדן "ויקנאהו בו כל עצי עדן אשר בגן" ואומר, (שם כח, יג) "בעדן גן אלהים הייתה" רבי יוסי אומר, עדן גדול מגן, שנאמר ויטע גן בעדן, והכתיב "ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן" על דעתיה דרבי יוסי, תמצית בית פור שותה תרקב על דעתיה דרבי יהודה כפיגי שהיא נתונה בגנה ומשקה את כל הגנה והא רבי יהודה יש לו שני מקראות ורבי יוסי אין לו אלא מקרא אחד האיר הקדוש ברוך הוא את עיני רבי יוסי, מצא לו מקרא אחר מכריע, שנאמר (ישעיה נא, ג) "וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה'".

מקדם. את סביר קדם ברייתו של עולם ואינו, אלא, קדם אדם הראשון אדם נברא בששי וגן עדן נברא בשלישי. הדא הוא דכתיב (תהלים עד, יב) "ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות", הא פעלא טבא שהעמיד לי שכרי עד שלא עמדתי לפעל.

וישם שם את האדם. רבי יהודה אומר, עלה אותו כמו דאת אמר "שום תשים עליך מלך" רבי נחמיה אומר, פתה אותו למלך שעשה סעודה והזמין אורח.

את האדם בזכותו של אברהם הדא הוא דכתיב (תהלים קלט, ב) "בנתה לרעי מרחוק" באיזה זכות יעצת לבראותי, בזכות אותו שבא מרחוק, כמה דאת אמר (ישעיה מו, יא) "קורא ממזרח" גוי "איש עצתי".

ט ויצמח ה' אלהים מן האדמה תני, עץ שהוא מהלך על פני כל החיים עץ חיים מהלך חמש מאות שנה וכל מי בראשית מתפלגין תחתיו, לא סוף דבר נופו אלא אפלו קרתו מהלך חמש מאות שנה.

אמר רבי יהושע בן לוי, שני שערי כדכד יש בגן עדן, ועליהם ששים רבוא מלאכי השרת, וכל אחד מהם זיו פניהם כזהר הרקיע מבהיק, ובשעה שהצדיק בא אצלם מפשיטין מעליו הבגדים שעמד בהן בקבר, ומלבישין אותו שמונה בגדים של ענני כבוד, ושני כתרים נותנין על ראשו אחד של אבנים טובות ומרגליות ואחד של זהב פרוים ונותנין שמנה הדסים בגדו, ומקלסין אותו ואמרים לו (קהלת ט, ז) "לך אכל בשמחה לחמד", ומכניסין אותו למקום נחלי מים מקור שמונה מאות מיני ורדיו והדסים וכל אחד ואחד יש לו חפה בפני עצמו לפי כבודו, שנאמר "כי על כל כבוד חפה", ומשכין ממנה ארבעה נהרות, אחד של חלב ואחד של יין ואחד של דבש, וכל חפה וחפה למעלה ממנה גפן של זהב ושלשים מרגליות קבועות בו, וכל אחד מבהיק זיוו כזיו הנגה, וכל חפה וחפה יש בה שלחן של אבנים טובות ומרגליות, וששים מלאכים עומדים לראש כל צדיק וצדיק ואמרים לו לך אכל בשמחה דבש, שעסקת בתורה שנמשלה כדבש, שנאמר (תהלים יט, יא) "ומתוקים מדבש", ושתי יין המשמר בענביו מששת ימי בראשית, שעסקת בתורה שנמשלה כזון, שנאמר "אשקף מיני הרקח", והכעור שבהן כדמותו של יוסף וכדמות רבי יוחנן, ופריטי רמון של כסף מקור כנגד השמש ואין אצלם לילה, שנאמר (משלי ד, יח) "ואורח צדיקים כאור נגה", ומתחדש עליהם לשלש משמרות, משמרה ראשונה נעשה קטן ונכנס למחיצת קטנים ושמש שמחת קטנים, משמרה שניה נעשה בחור ונכנס למחיצת בחורים ושמש שמחת בחורים, משמרה שלישית נעשה זקן ונכנס למחיצת זקנים ושמש שמחת זקנים, ויש בגן עדן שמונים רבוא מיני אילנות בכל זויותיו הקטן שבהן משבח מכל עצי בשמים, בכל זווית יש בו ששים רבוא של מלאכי השרת מזמרים בקול נעים, ועץ החיים באמצע ונופו מכסה כל גן עדן ויש בו חמש מאות אלף טעמים ואין דמותו של זה דומה לזה ואין ריחו של זה דומה לשל זה (וזה) ענני כבוד למעלה הימנו, ומארבע רוחות מכין אותו וריחו הולך מסוף העולם ועד סופו, ותחתיו תלמידי חכמים שמבארין את התורה, וכל אחד יש לו שתי חפות, אחת של כוכבים ואחת של חמה ולבנה, בין כל חפה וחפה פרגוד של ענני כבוד ולפנים ממנה [גו] עדן שבה שלש מאות ועשרה עולמות שנאמר (שם ח, כא) "להנחיל אוהבי יש", "יש" בגימטריא שלש מאות ועשרה, ובתוכו שבעה בתים

שֶׁל צְדִיקִים, ראשונה הרוגי מלכות כגון רבי עקיבא וחבריו, שניה טבועים בים שלישית רבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו, מה היה כח, שפך היה אומר אם כל השמים יריעות וכל בני האדם לבלרין וכל היערים קולמוסין אינו יכולין לכתב מה שלמדתי מרבתי, ולא חסרתי מהם אלא ככלב המלקק בים, פת רביעית אלו שירד הענן וכסה עליהן פת חמישית, אלו בעלי תשובה, במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינו עומדין, פת ששית, אלו רוקים שלא טעמו טעם חטא מימיהם, פת שביעית, אלו עניים שיש בהן מקרא ומשנה ודרך ארץ, עליהם הפתוב אומר "וישמחו כל חוסי בך לעולם רננו", והקדוש ברוך הוא יושב ביניהן ומבאר להן את התורה, שנאמר (שם קא, ו) "עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי" וגו', ולא פרסם הקדוש ברוך הוא כבוד המתקן להם יותר ויותר, שנאמר (ישעיה סד, ג) "עין לא ראתה אלהים זולתך ועשה למחפה לו".

שבעה דברים נבראו קדם שנברא העולם, תורה, מנין, שנאמר (משלי ח, כב) "ה' קנני ראשית דרכו" תשובה, מנין, שנאמר "בטרים הרים יולדו" וגו' "ותאמר שובו בני אדם", גן עדן מנין, שנאמר ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם גיהנם, מנין, שנאמר (ישעיה ל, ג) "ערוך מאתמול תפתה" כסא הכבוד ובית המקדש מנין, שנאמר "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו" שמו של משיח מנין, שנאמר (תהלים עב, יז) "לפני שמש ינון שמו".

ויש אומרים, התורה וכסא כבוד נבראו והאחרים עלו במחשבה להבראות, והתורה קדמה לכסא הכבוד, דכתיב (משלי ח, כב) "ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז", קדם לכסא הכבוד שפתוב בו "נכון כסאך מאז".

רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, בל"ב מדות האגדה נדרשת, וזה אחד מהן, דבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר. כיצד, ויטע ה' אלהים גן בעדן ויצמח ה' כל עץ, שומע אני שברא הקדוש ברוך הוא בגן עדן כל עץ מאכל וכל מיני מגדים, אבל לא שמענו שברא לו חפזות של זהב ואבנים טובות ומרגליות, והיכן שמענו, להלן, (יחזקאל כח, יג) "בעדן גן אלהים היתה".

רמז כא מפלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון כיצד, (לעיל א, כז) "ויברא אלהים את האדם בצלמו", הרי זה כלל. ואחריו פרט מעשיו, (להלן פסוק כא כב) "ויפל ה' אלהים תרדמה ויבן את הצלע", כדלעיל בסימן י"ו.

ועץ הדעת טוב ורע. מה היה אותו האילן שאכל ממנו אדם הראשון. רבי מאיר אומר, חטים היו, כד לא הנה בבר נש דעה אנון אמרין לא אכל ההוא גברא פתא דחטין מן יומי אפשר חטין היו והכתיב עץ, מתמרות היו כפארז לבנון (החלפיו דבריהם). רבי יהודה אומר, ענבים היו, שנאמר "ענבמו ענבי רוש" וגו', אותו

אֲשֶׁכּוֹלוֹת הֵבִיאוּ מְרֹרֶת לְעוֹלָם. רַבִּי אֲבָא דְמִן עֵכוּ אָמַר, אֶתְרוּג הִיָּה, הִדָּא הוּא, דְכָתִיב (להלן ג, ו) "וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָלִי וְגו', אָמַרְתְּ אֵיזָה אֵילָן שֶׁהָעֵץ נֶאֱכָל כְּפָרִי, אֵין אַתָּה מוֹצֵא אֶלָּא אֶתְרוּג. רַבִּי יוֹסִי אֹמֵר, תְּאַנִּים הָיוּ, לְמַד מֵעֲנִינוּ לָבוֹן מְלָכִים שֶׁקִּלְקַל בְּאַחַת מִשְׁפָּחוֹתָיו, כִּיּוֹן שֶׁשְׂמַע הַמֶּלֶךְ טָרְדוֹ וְהוֹצִיאוֹ חוּץ לְפִלְטִיו, וְהִיָּה מְחִזֵּר עַל פְּתִיחֵהוּן שֶׁל שְׂפָחוֹת וְלֹא הָיוּ מְקַבְּלוֹת אוֹתוֹ, אֲבָל אוֹתָהּ שֶׁקִּלְקַל עָמָה פְּתִיחָה דְלִתָּהּ וְקַבְּלָתוֹ כִּדְ בְּשַׁעָה שֶׁאֲכַל אָדָם הָרֵאשׁוֹן מֵאוֹתוֹ אֵילָן, טָרְדוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְהוֹצִיאוֹ חוּץ לָגוֹן עֵדוֹן וְהִיָּה מְחִזֵּר עַל כָּל הָאֵילָנוֹת וְלֹא קַבְּלוּהוּ, מָה הָיוּ אוֹמְרִים לוֹ הֵא גִנְבָא דְגִנְבֵי דְעֵתִיָּה דְבְרִיָּיָה הִדָּא הוּא דְכָתִיב "אֵל תְּבוֹאֲנִי רָגַל גְּאוּהָ", רָגַל שֶׁנִּתְגָּאָה עַל בּוֹרְאוֹ, "וַיֵּד רְשָׁעִים אֵל תִּנְדְּנִי", לֹא תִסָּב מְנִי טְרַפִּין אֲבָל הִתְאַנָּה עַל יְדֵי שֶׁאֲכַל מִפְּרוֹתֶיהָ פְּתִיחָה דְלִתָּהּ וְקַבְּלָתוֹ, הִדָּא הוּא דְכָתִיב (להלן ג, ז) "וַיִּתְּפְרוּ עֲלֶיהָ תְּאַנָּה". מָה הִיָּתָה אוֹתָהּ תְּאַנָּה, (מִין תֵּאנָה הַנִּקְרָא) בְּרַת שְׁבַע, דְאִמְטִיוֹת שְׁבַע יוֹמֵי דְאֲבֵלָא לְעֵלְמָא. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לׁוֹי אֹמֵר, חֵס וְשָׁלוֹם לֹא גָּלָה אוֹתוֹ אֵילָן וְלֹא עָתִיד לְגַלוֹתוֹ, רָאָה מָה כָּתִיב (ויקרא כ, טז) "וְאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרַב אֶל כָּל בְּהֵמָה לְרַבְעָה" וְגו', אִם אָדָם חָטָא בְּהֵמָה מָה חָטָא, אֶלָּא שֶׁלֹּא תִהְיֶה בְּהֵמָה עוֹבְרַת בְּשׁוֹק וַיֹּאמְרוּ זֶה הִיא בְּהֵמָה שֶׁנִּסְקָלָת פְּלוֹנִית עַל זָדָה, וְאִם עַל כְּבוֹד תּוֹלְדוֹתָיו חֵס הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל כְּבוֹד עֲצָמוֹ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

י וְנִהַר יוֹצֵא מֵעֵדוֹן בְּשַׁעָה שֶׁהִיָּה מְשָׁלֵם לְבוֹרְאוֹ אַרְבָּעָה נְהָרוֹת הִיָּה פּוֹתֵק בְּמַגְרוּפִית אַחַת.

יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן. מְגִדֵל פִּשְׁתָּן. וְשְׁמֵימִיו מְהַלְכִין בְּשִׁפִּי הוּא הַסּוֹבֵב אֶת כָּל אֶרֶץ הַחַוִּילָה, עֵדוֹן לֹא הִיָּתָה חַוִּילָה אֶלָּא "מְגִיד מְרֵאשִׁית אַחֲרִית" אֲשֶׁר שֵׁם הַזָּהָב, זָהָב וְדָאִי.

יב וְזָהָב הָאֶרֶץ הִיא טוֹב, טוֹבֵי דְהוּא בְּבֵיתָא טוֹבֵי דְהוּא בְּלוּיָתָא טוֹבָה גְּדוּלָה חֲלַק הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְעוֹלָמוֹ, אָדָם פּוֹרֵט זָהוּב אֶחָד מוֹצִיא כַּמָּה יְצִיאוֹת לֹא הִיָּה הָעוֹלָם רָאוּי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּזָהָב, וְלָמָּה נִבְרָא, בְּשִׁבִיל בֵּית הַמְּקֻדָּשׁ, וְזָהָב הָאֶרֶץ הִיא טוֹב, כַּמָּה דָּאֵת אָמַר (דברים ג, כה) "הִקָּר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבָּנוֹן" שֵׁם הַבְּדֵלַח וְאָבוֹן הַשֶּׁהֵם, אֶת סְבוּר כְּבֵדֵלַח שֶׁל פְּטָמִים וְיִגִּיד עֲלֵיו רְעוּ מָה זֶה אָבוֹן טוֹבָה אֶף זֶה אָבוֹן טוֹבָה.

יג הוּא הַסּוֹבֵב אֶת כָּל אֶרֶץ כּוּשׁ. עֵדוֹן לֹא עָמַד כּוּשׁ אֶלָּא (ישעיה מו, י) "מְגִיד מְרֵאשִׁית אַחֲרִית".

יד פָּרַת. אֹתֵינִינְטִין שֶׁל ד' נְהָרוֹת, דְּכַתִּיב (להלן טו, ח) "עַד הִנָּהָר הַגָּדוֹל נָהַר פָּרַת". וְהַכְּתִיב "הֵייתִי עַל יַד הִנָּהָר הַגָּדוֹל הוּא חֲדָקָל". לְפִי שְׁדִנְיָאֵל רָאָה שְׁנֵי חֲלוּמוֹת, אֶחָד בְּחֲדָקָל וְאֶחָד בְּאוֹבֵל, וְחֲדָקָל נִרְאָה גָּדוֹל מְאוֹבֵל, לְפִיכֶּן קוֹרָא אוֹתוֹ גָּדוֹל. דְּבַר אַחַר, לְפִי שְׁעָלָה פָּרַת וְהִקִּיף כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, דְּכַתִּיב בֵּיה (דברים ד, ז) "כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל", נִקְרָא גָּדוֹל מְשַׁל הַדְּיוּט אֹמֵר, עֶבֶד מְלֶךְ מְלֶךְ, הַדְּבָק לְשַׁחֲרֹר וְיִסְגְּדוֹן לָךְ.

רמז כב הוּא פָּרַת, וְהוּא נָהַר כְּבָר, פָּרַת, שֶׁהוּא פָּרָה וְרָבָה עַד שְׁעוֹבְרִין בּוֹ בְּסַפִּינָה. פָּרַת, שֶׁהוּא מִפְּרִיד וְהוֹלֵךְ עַד שֶׁהוּא כָּלָה וּפּוֹתֵחִין אוֹתוֹ בְּמַגְרָפָה כְּבָר שְׁמִימִיו קָלִין עַד שֶׁפִּירוֹתָיו גָּסִין וְאֵינָן יוֹרְדִין בְּכַבְרָה.

זְכוּרֵתָא דְמִיָּא פָּרַת, דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, הַנּוֹדֵר מִן הַמַּיִם הַבָּאִים מִפָּרַת אָסוּר בְּמַיִם שְׁבַעוּלָם, דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, כָּל הַנְּהָרוֹת לְמַטָּה מִשְׁלֶשָׁה נְהָרוֹת וּשְׁלֶשָׁה נְהָרוֹת לְמַטָּה מִפָּרַת. וְהָא אִכָּא עֵינְתָא דְמַדְלָן הֵי סְלָמִי דְפָרַת נִינְהוּ רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר, יוֹבֵל שָׁמוּ שְׁנַאָמַר "וְעַל יוֹבֵל יִשְׁלַח שְׂרָשָׁיו" וְחֲכָמִים אֹמְרִים, פָּרַת שָׁמוּ, שְׁמִימִיו פָּרִין וְרַבִּין מְסִיעַ לִיה לְשִׁמוּאֵל דְּאָמַר נִהָרָא מְכִיפִיה מִיבְרִיךְ, וּפְלִיגָא דְרַב, דְּאָמַר רַב, מְטָרָא בְּמַעְרְבָא סְהַדָּא רַבָּה פָּרַת.

רַב הוֹנָא אָמַר, "פָּרַת" בְּפִנֵּי עֶצְמוֹ, "כְּבָר" בְּפִנֵּי עֶצְמוֹ, אֹמְרִים לְפָרַת לָמָּה אֵין קוֹלֶךְ הוֹלֵךְ. אֹמֵר לָהֶם, מַעֲשֵׂי מוֹדִיעִין אוֹתִי, אָדָם נוֹטֵעַ בֵּי נְטִיעָה הוּא עוֹלָה לְשְׁלֵשִׁים יוֹם, זוֹרְעִין בֵּי זְרִיעָה עוֹלָה לְשְׁלוֹשָׁה יָמִים. אֹמְרִים לְחֲדָקָל לָמָּה קוֹלֶךְ הוֹלֵךְ. אֹמֵר, הַלּוֹאִי אֲשָׁמִיעַ קוֹלִי וְנִרְאָה אֹמְרִים לְאֵילָנִי מֵאֲכָל לָמָּה אֵין קוֹלְכֶם נִשְׁמַע. אֹמְרִים לָהֶם, אֵין אָנוּ צָרִיכִין, פִּירוֹתֵינוּ מוֹדִיעִין עֲלֵינוּ. אֹמְרִים לְאֵילָנִי סָרְק, לָמָּה קוֹלְכֶם הוֹלֵךְ. אֹמְרִים לָהֶם, הַלּוֹאִי נִשְׁמַע קוֹלְנוּ וְנִרְאָה רַב הוֹנָא אָמַר, לֹא מִן הַטַּעַם הוּא זֶה אֶלָּא אֵילָנִי מֵאֲכָל עַל יְדֵי שְׁכַבְדִּין בְּפִירוֹתֵיהוֹן אֵין קוֹלְךָ הוֹלֵךְ, אֵילָנִי סָרְק עַל יְדֵי שְׁקָלִין בְּפִירוֹתֵיהוֹן לְפִיכֶּן קוֹלְךָ הוֹלֵךְ, הִדָּא הוּא דְכַתִּיב (ישעיה ז, ב) "וַיִּנַּע לִבָּבוֹ וּלְבָב עַמּוֹ כַּנֵּעַ עֲצֵי יַעַר" וְגו'.

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אֹמֵר, עֲתִיד הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַשְׁקוֹת כּוֹס תִּרְעָלָה לְעַפְוִים מִמְּקוֹם שֶׁהִדִּין יוֹצֵא מֵה טַעַם, וְנִהָר יוֹצֵא מֵעֵדוֹן אֵלּוּ אַרְבַּע מַלְכִּיּוֹת כְּנֶגֶד אַרְבַּעָה רָאשִׁים. שֵׁם הָאֶחָד פִּישוֹן, זֶה בְּבֵל, עַל שֵׁם (חבקוק א, ח) "וּפָשׁוּ פְרָשָׁיו" הוּא הַסּוֹבֵב אֶת כָּל אֶרֶץ הַחַוִּילָה, עָלָה וְהִקִּיף אֶת כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, דְּכַתִּיב בְּהוּ "הוֹחִילִי לְאֱלֹהִים" "כִּי עוֹד אוֹדְנוּ". אֲשֶׁר שֵׁם הַזֶּהָב, אֵלּוּ דְבָרֵי תוֹרָה שֶׁהוּן נְחֻמְדִּין מְזֶהָב וְזֶהָב הָאֶרֶץ הֵיחָא טוֹב, מְלַמֵּד שְׁאֵין תוֹרָה כְּתוּרַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְלֹא חֲכָמָה כְּחֲכַמַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֵׁם הַבְּדֵלַח וְאָבוֹן הַשְּׁהַם, מְקָרָא, מְשֻׁנָּה, תִּלְמוּד, תוֹסַפְתָּא וְאֶגְדָּה. וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁנִי גִיחוֹן, זֶה מְדִי שֶׁהִזָּה הֶמֶן שׁוֹף כְּנַחֲשׁ, עַל שֵׁם (להלן ג, יד) "עַל גְּחוֹנוֹךְ תִּלְדָּךְ". הוּא הַסּוֹבֵב אֶת כָּל אֶרֶץ כּוֹשׁ, עַל שֵׁם (אסתר א, יא) "הַמְּלֶךְ מֵהַדּוּ"

ועד כושי". ושם הנהר השלישי חדקל, זו נון, שהיתה חדה וקלה בגזרה, שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. הוא ההולך קדמת אשור, כל המלכים נקראו על שם אשור, על שם שמתעשרות מישראל, כל המלכיות נקראו על שם נינה על שם שמתנאות מישראל, כל המלכיות נקראו על שם מצרים על שהן מצרות לישראל. והנהר הרביעי הוא פרת, זה מלכות רביעית שהפירה והצרה לבניו, שהפירה והצרה לעולם, פרת, שפירה ורבה מברכתו של זקן פרת, שאני עתיד להפרע לה בסוף פרת, על שם סופה, (ישעיה סג, א) "פורה דרכתי לבדי".

אמר רבי יהושע בן לוי, כל העולם פלו מתמצית גן עדן הוא שותה שנאמר ונהר יוצא מעדן וגו'. תנא, מתמצית (דגן עדן ס' פעמים נגד כל העולם דהא א' פור ל' סאה וסאה ד' קבין) בית כור שותה תרקב.

וזהב הארץ היא טוב, מפלל דאפא זהב שאינו טוב. אמר רב חסדא, שבעה זהבים הו, זהב וזהב טוב וזהב אופיר וזהב מופז וזהב שחוט וזהב סגור וזהב פרים. זהב וזהב טוב, דכתיב וזהב הארץ היא טוב היא טוב אופיר, דאתי מאופיר. זהב מופז שדומה לפז. זהב שחוט, שנטוה פחוט זהב סגור, בשעה שנפתח כל חניות נסגרות זהב [פריס], שדומה לדם הפריס רב אמר, חמשה הו, וכל חד וחד אית ביה זהב וזהב טוב.

טו ויחח ה' אלהים את האדם ויניחחו בגן עדן. רבי יהודה אומר, עלה אותו כמו דאת אמר "ולקחום עמים והביאם אל מקומם". רבי נחמיה אומר, פתח אותו כמו דאת אמר (הושע יד, א) "קחו עמכם דברים" וגו'. רבי יודן אומר, הניח לו, והגן עליו ועדנו מכל אילגי גן עדן.

ויניחחו, שנתן לו מצות שבת, כמו דאת אמר "ויניח ביום השביעי". לעבדה, (שם ט) "ישבת ימים תעבד" ולשמרה, (דברים ה, יב) "שמור את יום השבת" דבר אחר, לעבדה ולשמרה, אלו הקרבנות שנאמר "תעבדון את האלהים על החר הזה", (במדבר כח, ב) "תשמרו להקריב לי במועדו".

ויניחחו בגן עדן לעבדה. שמא תאמר יש מלאכה בגן עדן, לפתח ולשדד את האדמה, והלא כל האילנות נצמחים מאליהן, או שמא תאמר יש בו מלאכה בגן עדן להשקות את הגן, והלא (לעיל פסוק י) "נהר יוצא מעדן להשקות את הגן", אלא לעבדה ולשמרה, לעסק בדברי תורה ולשמור מצותיה, שנאמר (להלן ג, כד) "לשמור את דרך עץ החיים" כמו דאת אמר "עץ חיים היא למחזיקים בה".

טז וַיֵּצֵא ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם, תָּנוּ רַבָּנָן, שֶׁבַע מִצְוֹת נִצְטוּ בְּיַד נֹחַ, (א) דִּינִין, (ב) וּבְרִפְתַּת הַשֵּׁם, (ג) עֵיז, (ד) וְגִלּוּי עֲרִיּוֹת, (ה) וְשִׁפְכֵיכּוֹת דָּמִים, (ו) וְגִזְלָה. (ז) וְאִבְרַת מִן הַחַי. רַבִּי חֲנִינְא בְּו גַּמְלִיאַל אוֹמֵר, אַף עַל הַדָּם מִן הַחַי. רַבִּי חַדְקָא אוֹמֵר, אַף עַל הַסְּרוּס. רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר, אַף עַל הַכְּשׁוּף. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר, כֹּל הָאָמוֹר בְּפִרְשֵׁת מְכַשֵּׁף בְּו נֹחַ מְזַהֵר עָלָיו, (דברים יח, י יב) "לֹא יִמָּצֵא בְּךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וְגוֹ' וּבְגִלְלַת הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפְּנֵיךָ" לֹא עָנַשׁ אֶלְאָ אִם כֹּן הַזְּהִיר. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, אַף עַל הַכְּלָאִים. מִתְרִין בְּנִי נֹחַ לְלַבֵּשׁ כְּלָאִים וְלִזְרַע כְּלָאִים, אִין אֲסוּרִין אֶלְאָ בְּהַרְבַּעַת בְּהֵמָה וּבְהַרְבַּבַת אֵילָן. מִנָּא הֵנִי מִיְלִי, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, דָּאָמַר קָרָא וַיֵּצֵא, אֵלוֹ דִּינִין, וְכֹן הוּא אוֹמֵר "כִּי יִדְעַתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוָה" וְגוֹ', ה', זֹו בְּרִפְתַּת הַשֵּׁם, וְכֹן הוּא אוֹמֵר (ויקרא כד, טז) "וְנוֹקֵב שֵׁם ה'", אֱלֹהִים, זֹו עֲבוּדַת אֱלִילִים, וְכֹן הוּא אוֹמֵר (שמות כ, ג) "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אַחֲרָיִם", עַל הָאָדָם, זֶה שְׁפִיכוֹת דָּמִים וְכֹן הוּא אוֹמֵר "שֶׁפֶךְ דָּם הָאָדָם", לֹאמַר, זֶה גִלּוּי עֲרִיּוֹת, וְכֹן הוּא אוֹמֵר, (ירמיה ג, א) "לֹאמַר הֵן יִשְׁלַח אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ", מִכַּל עַץ הָגֵן, וְלֹא גִזְלָה אֶכְלַת תֹּאכַל וְלֹא אִבְרַת מִן הַחַי כִּי אֲתָא רַבִּי יִצְחָק תְּנִי אֶפְכָא, וַיֵּצֵא זֶה עֲבוּדַת אֱלִילִים. מֵאִי מְשַׁמַּע, רַב חֲסִידָא וְרַב יִצְחָק בְּרַ אֲבָדִימִי, חַד אָמַר, (שמות לב, ח) "סָרוּ מִהֵרָ מִן הַדְרָךְ" וְגוֹ'. וְחַד אָמַר (הושע י, יא) "עֲשׂוּק אֶפְרַיִם רְצוּץ מִשְׁפָּט כִּי הוֹאִיל הִלְךְ אַחֲרֵי צוֹ" אֶכָּא בִּינִיחוּ, גוֹי שְׁעָשָׂה אֱלִילִים] וְלֹא הִשְׁתַּחֲוָה [לָהֶם], מֵאִן דָּאָמַר "עֲשׂוּ" מְשַׁעַת עֲשִׂיהָ מֵאִן דָּאָמַר "כִּי הוֹאִיל הִלְךְ אַחֲרֵי צוֹ", עַד אֲזַיִל בְּתַרְיָה וּפְלַח לָהּ.

תָּנוּ רַבָּנָן "אֵד בְּשֶׁר בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ" זֶה אֲבָר מִן הַחַי. רַבִּי חֲנִינְא בְּו גַּמְלִיאַל אוֹמֵר, עַל הַדָּם מִן הַחַי. מֵאִי טַעְמָא דְּרַבִּי חֲנִינְא בְּו גַּמְלִיאַל, קָרִי בִּיהַ "בְּשֶׁר בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ" דָּמוֹ בְּנִפְשׁוֹ לֹא תֹאכְלוּ. וְרַבָּנָן, הַהוּא לְמִשְׁרֵי שְׂרָצִים הוּא דָּאָתָא כִּיּוֹצֵא בּוֹ אֶתָּה אוֹמֵר (דברים יב, כג) "רַק חֵזֶק לְבַלְתִּי אֶכּוֹל הַדָּם" וְרַבָּנָן, הַהוּא לְדָם הַקֹּזֶה שֶׁהִנְשָׁמָה יוֹצֵאת בּוֹ לְמָה לִי לְמַכְתָּב בְּבִנִי נֹחַ וְלְמָה לִי לְמַכְתָּב בְּסִינֵי כְּדָרְבִי יוֹסִי בְּרַבִּי חֲנִינְא דָּאָמַר, כֹּל מִצְוָה שֶׁנֶּאֱמָרָה לְבִנִי נֹחַ וְנִשְׁנִית בְּסִינֵי לְזֶה וְלְזֶה נֶאֱמָרָה.

רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר, אַף עַל הַכְּשׁוּף דְּכַתִּיב "מְכַשֵּׁפָה לֹא תַחֲיֶיהָ", וּכְתִיב (שם יח) "כֹּל שׁוֹכֵב עִם בְּהֵמָה" וְגוֹ', כֹּל שֶׁיִּשְׁנֶנּוּ בְּכֹלל "כֹּל שׁוֹכֵב" יִשְׁנֶנּוּ בְּכֹלל "מְכַשֵּׁפָה לֹא תַחֲיֶיהָ" רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, אַף עַל הַכְּלָאִים, דָּאָמַר קָרָא (ויקרא יט, יט) "אֶת חֲקוֹתֵי תִשְׁמֹרוּ" חֲקִים שֶׁחֲקִיתִי לְךָ כְּבָר, "בְּהִמְתָּד לֹא תִרְבִּיעַ כְּלָאִים שְׂדֵדָה לֹא תִזְרַע כְּלָאִים" מַה בְּהִמְתָּד בְּהַרְבַּעָה אַף שְׂדֵדָה בְּהַרְבַּבָה, מַה בְּהִמְתָּד בֵּין בְּאֶרֶץ בֵּין בְּחוּץ לְאֶרֶץ אַף שְׂדֵדָה וְכוּ'. אֶלְאָ מַעַתָּה "וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֹתַי" וְגוֹ', חֲקִים שֶׁחֲקִיתִי לְךָ כְּבָר. הַתָּם (שם יח, ה) "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֲקוֹתַי", חֲקִים דְּהַשְׁתָּא, הִכָּא "אֶת חֲקוֹתַי תִּשְׁמֹרוּ" חֲקִים דְּמַעִיקְרָא תִשְׁמֹרוּ.

וְדִינֵינוּ בְּנֵי נֹחַ אֶפְקוֹד, וְהִתְנַנָּא, עֶשֶׂר מִצּוֹת נִצְטוּוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַרְה, שְׁבַע שְׁקִבְלוּ עֲלֵיהֶן בְּנֵי נֹחַ, וְהוֹסִיפוּ עֲלֵיהֶן דִּינֵינוּ, דְּכַתִּיב (שמות טו, כה) "שָׁם שָׁם לֹא חֹק וּמִשְׁפָּט", שְׁבַת וְכַבּוּד אָב וְאָם, דְּכַתִּיב (דברים ה, טז) "כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ", וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב כַּאֲשֶׁר צִוָּה בְּמַרְה. אָמַר רַב פָּפָא, הָאִי תַנָּא דְּבִי מְנַשָּׁה הִיא אֶפִיק ד"ך וּמְעִיל ס"ך דְּתַנָּא דְּבִי מְנַשָּׁה, שְׁבַע מִצּוֹת נִצְטוּוּ בְּנֵי נֹחַ, עֲבוּדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרִיּוֹת וּשְׁפִיכוֹת דְּמִים, גְּזֵל וְאֶבֶר מִן הַחֵי, סְרוּס וְכֻלְאִים. רַבִּי יְהוּדָה אֹמְרֵי אֵף עַל בְּרַפְתַּת הַשֵּׁם וַיֵּשׂ אֹמְרִים, אֵף עַל הַדִּינֵינוּ כְּמָאן אֲזֵלָא הָא דְאָמַר רַב יְהוּדָה "וַיֵּצֵא ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם", אֱלֹהִים אָנִי וְלֹא תִקְלָלְנִי אֱלֹהִים אָנִי וְאֵל תִּמְיִרְנִי אֱלֹהִים אָנִי, יְהִי מוֹרְאֵי עֲלֶיךָ כְּמָאן, כִּיֵּשׂ אֹמְרִים וְתַנָּא דְּבִי מְנַשָּׁה, אִי לֹא דְרִישׁ וַיֵּצֵא הַנִּי מִנָּא לִיה. לְעוֹלָם לֹא דְרִישׁ, וְהַנִּי כָּל חֲדָא בְּאֶפִי נִפְשִׁיהוּ כְּתִיבֵי, ע"א וְגִלּוּי עֲרִיּוֹת, דְּכַתִּיב "וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ" וְתַנָּא דְּבִי רַבִּי יִשְׁמַעְיָא, כָּל מְקוּם שְׁנַאֲמַר הַשְּׁחַתָּה אֵינוּ אֵלָא עֲבוּדַת אֱלִילִים וְגִלּוּי עֲרִיּוֹת, עֲבוּדַת אֱלִילִים דְּכַתִּיב (דברים ד, טז) "פֶּן תִּשְׁחַתּוּן", עֲרִיּוֹת דְּכַתִּיב "כִּי הִשְׁחִית כָּל בְּשָׂר" וְאִידָךְ בְּעוּבְדִיהוּ הוּא דְקָא מְגַלִּי שְׁפִיכוֹת דְּמִים, דְּכַתִּיב (להלן ט, ו) "שׁוֹפֵךְ דָּם הָאָדָם", וְאִידָךְ קִטְלִיהוּ הוּא דְקָא מְגַלִּי גְזֵל דְּכַתִּיב (שם ג) "כִּיִּרְקַע עֵשֶׂב נִתְתִי לְכֶסֶם", וְאָמַר רַב לׁוֹי, כִּיִּרְקַע עֵשֶׂב וְלֹא כִיִּרְקַע גִּנְהָ וְאִידָךְ, הַהוּא לְמִשְׁרֵי בְשָׂר הוּא דְאֶתָּא אֶבֶר מִן הַחֵי, דְּכַתִּיב "אֵךְ בְּשָׂר בְּנִפְשׁוֹ דְּמוֹ" וְאִידָךְ, הַהוּא לְמִשְׁרֵי שְׂרָצִים הוּא דְאֶתָּא סְרוּס, דְּכַתִּיב (שם ז) "שְׂרָצוֹ בְּאָרֶץ וַרְבוּ בָהּ", וְאִידָךְ, לְבִרְכָה בְּעֵלְמָא כְּלָאִים, דְּכַתִּיב (להלן ו, כ) "מִהָעוֹף לְמִינְהוּ" וְאִידָךְ, לְצוּתָא בְּעֵלְמָא.

יז כִּי בְיוֹם אֶכְלֶךָ מִמְנוּ מוֹת תָּמוּת. מִיְתָה לְאָדָם, מִיְתָה לְחַנְיָה, מִיְתָה לּוֹ, מִיְתָה לְתוֹלְדוֹתָיו.

יח וַיֹּאמֶר ה' לֹא טוֹב וְגו'. זֶהוּ אֶחָד מֵעֲשָׂרָה מְאֻמְרוֹת שֶׁנִּבְרָא בָהֶן הָעוֹלָם. וְאִית דְּאָמַר (להלן א, ב) "וַרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת", רַבִּי יַעֲקֹב בֶּן קוֹרְשָׁאִי אֹמְרֵי, מְאֻמְרֵי נִתְּן לְרוּחַ בְּפִנֵי עֲצָמוֹ.

אָמַר רַב נַחֲמָן אָמַר שְׁמוּאֵל, אֵף עַל פִּי שַׁיֵּשׁ לּוֹ לְאָדָם כְּמָה בְּנִים אָסוּר לְעֲמוּד בְּלֹא אִשָּׁה, מִשּׁוּם שְׁנַאֲמַר "לֹא טוֹב הָיִוֹת" וְגו'.

רמז כג אָמַר רַבִּי תַנְחוּם בַּר חֲנִילָאִי, כָּל אָדָם שְׂאִין לּוֹ אִשָּׁה שְׂרוּי בְּלֹא טוֹבָה, דְּכַתִּיב "לֹא טוֹב הָיִוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ" בְּלֹא שְׂמַחָה, דְּכַתִּיב "וַשְׂמַחְתָּ אֶתָּה וּבֵיתְךָ" בְּלֹא בְּרַכָּה, דְּכַתִּיב (יחזקאל מד, לו) "לְהַנִּיחַ בְּרַכָּה אֶל בֵּיתְךָ" בְּלֹא תוֹרָה, דְּכַתִּיב "הָאֵם אֵין עֲזָרְתִי בִי" וְגו', בְּלֹא חוּמָה דְּכַתִּיב (ירמיה לא, כא) "נִקְבָה תִסּוּבֵב גְּבַר", בְּלֹא שְׁלוֹם, דְּכַתִּיב (איוב ה, כד) "וַיִּדְעַתְּ כִּי שְׁלוֹם אֶהְלֶךְ".

אמר רבי אלעזר, כל אדם שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר "זכר ונקבה בראם" וגו'. אמר רבי אלעזר, מאי דכתיב "אעשה לו עזר כנגדו", זכה עזרתו, לא זכה כנגדו אפא דאמרי, זכה כנגדו, לא זכה מנגדו אמר ליה רבי יוסי לאליהו, במה אשה עזרתו לאדם. אמר ליה, אדם מביא חטים, חטים כוסס פשתן, פשתן לובש לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו.

תני, כל מי שאין לו אשה, שרוי בלא עזר, שנאמר "אעשה לו עזר כנגדו", בלא כפירה, (ויקרא טז, ו) "וכפר בעדו ובעד ביתו", בלא חיים, (קהלת ט, ט) "ראה חיים עם אשה".

אעשה לו עזר. זכה, עזר. ואם לאו, כנגדו. זכה כאשתו של חנניה בן חכניאי ואם לאו, כאשתו של רבי יוסי הגלילי. רבי יוסי הגלילי הוה נסיב לברתא דאחתייה והייתה מבזה אליו, אמרין ליה תלמידי, שבקה אמר להון, לית לי מן הו ליתן לה פורנה אמרין ליה, אנו יתבינו פורנה שבקה ואזלת ונסבת לסנטרא דקרתא בסופה נתעור והות צינה בגדה ומחזרא ליה על שקקה דקרתא פיון דהות מטא לשקקיה דרבי יוסי הגלילי, הות קימא לה וחרה לאחורה מן דהוה ארגיש בה יום קמא ויום תנו שרי מחי לה, נחת רבי יוסי הגלילי לקלהו אמר ליה למה את מחי לה, אמר ליה כל יומא היא מובדא פרנסתה דהדין שקקא מיני פיון דשמע רבי יוסי הגלילי בן, נסיבהו ונהב יתהוון בחד ביתא והוה מפרינס לון מן דידיה כל יומי חיייהו על שם (ישעיה נח, ז) "ומבשרך לא תתעלם".

יט-כ ויצר ה' אלהים מן האדמה. כבר כתיב 'ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה' להלן לבריאה וכאן לכבוש כמה דאת אמר (דברים כ, יט) "כי תצור אל עיר". בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לבראות את האדם נמלך במלאכי השרת, אמר להם, "נעשה אדם". אמרו לו, אדם זה מה טיבו, אמר להם, חכמתו מרבה משלכם. הביא לפניהם בהמה חיה ועוף, אמר להם, זה מה שמו ולא היו יודעין, העבירו לפני אדם, אמר לו, מה שמו, אמר לו, זה שמו שור וזה חמור וזה סוס וזה גמל. אמר לו, ואתה מה שמך, אמר לו, אני נאה להקראות אדם, שנבראתי מן האדמה. ואני מה שמי, נאה לך להקראות ה', שאתה אדון לכל. אמר הקדוש ברוך הוא, אני ה' הוא שמי, שקרא לי אדם הראשון. חזר והעבירו לפניו זוגות זוגות. אמר, לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג, "ולאדם לא מצא עזר כנגדו", ולמה לא בראה לו בתחלה, אלא צפה הקדוש ברוך הוא שהוא סופו לקרות עליה תגר לא בראה לו עד שתבעה בפיו.

כא ויפל ה' אלהים תרדמה. בשעה שברא הקדוש ברוך הוא אדם הראשון טעו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש. משל למה הדבר דומה, למלך ואיפרכוס

שָׁהָיוּ בְּקְרוּנָיו וְהָיוּ בְּנֵי הַמְּדִינָה מִבְּקָשָׁיו לומר הַמְּנוּן וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִין אֵיזָה הוּא
מָה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ, נָטְלוּ וַדְּחָפוּ וְהוֹצִיאוּ חוּץ לְקְרוּנָיו, וַיִּדְעוּ הַכֹּל שֶׁהוּא אֵיפְרָכּוּס.
כִּי עָשָׂה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הִפִּיל עָלָיו שִׁינָה וַיִּדְעוּ הַכֹּל שֶׁהוּא אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה
ב, כב) "חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאֶפֶס".

וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה. תְּחִלַּת מִפְּלַת שִׁינָה דְמָדָ לִיָּה לֹא לְעֵי בְּאוּרִינְתָא, דְמָדָ לִיָּה
לֹא עֲבִיד עֲבָדָא שְׁלֹשׁ תְּרַדְמֹת הֵן (א) תְּרַדְמַת שִׁינָה "וַיִּפֹּל ה' תְּרַדְמָה", (ב) תְּרַדְמַת
נְבוּאָה (להלן טו, יב) "וַתְּרַדְמָה נִפְלָה עַל אַבְרָם", (ג) תְּרַדְמַת מְרֻמָּה "אֵין רוּאָה
וְאֵין יוֹדֵעַ וְאֵין מְקִיץ כִּי כָלָם יִשְׁנִים כִּי תְּרַדְמַת ה' נִפְלָה עֲלֵיהֶם". וַיֵּשׁ אוֹמְרִים אָף
תְּרַדְמָה שֶׁל שְׁטוּת, (ישעיה כט, י) "כִּי נִסְדָּ עֲלֵיכֶם ה' רוּחַ תְּרַדְמָה וַיַּעֲצֹם אֶת
עֵינֵיכֶם". שְׁלֹשׁ נֹבְלוֹת הֵן, נֹבְלוֹת מִיתָה, שִׁינָה נֹבְלוֹת נְבוּאָה, חִלוּם נֹבְלוֹת
הַעוֹלָם הַבָּא, שְׁבֵת וַיֵּשׁ אוֹמְרִים נֹבְלוֹת אוֹרָה שֶׁל מַעֲלָה, גִּלְגַּל חֲמָה נֹבְלוֹת חֲכָמָה
שֶׁל מַעֲלָה, תוֹרָה.

וַיִּקַּח אַחַת מִצְלַעְתָּיו. מִבֵּין ב' עֲלֵעוּהֵי תַחְתְּיָה אֵין כְּתִיב כָּאן, אֲלֵא תַחְתְּנָה,
מִתְחִלַּת הַסֵּפֶר וְעַד כָּאן אֵין כְּתִיב סִמְ"ף כִּינּוּן שֶׁנִּבְרָאת חוּהָ נִבְרָא סֵטָן אִם יֹאמֵר
לִךְ אָדָם (לעיל פסוק יא) "הוּא הַסֵּבֵב אֶת כָּל אֶרֶץ הַחוּלָה" אָמור לו, בְּנִהְרוֹת
הַכְּתוּב מְדַבֵּר.

תַּחְתְּנָה. עָשָׂה לוֹ נוֹי לְתַחְתְּיָתוֹ שֶׁלֹּא יִתְבַּזֶּה כְּבִהְמָה, עָשָׂה לוֹ מִנְעוּל וְאִפְיֹפּוֹרָן כְּבוֹשׁ
עָלָיו שֶׁלֹּא יְהֵא מִצְטָעֵר בְּשַׁעָה שֶׁהוּא יוֹשֵׁב עָשָׂה לוֹ כְּסִתוֹת עָשָׂה לוֹ קְבוּרָה, עָשָׂה
לוֹ תַכְרִיכָיו.

מִטְרוּנָא שְׁאֵלָה אֶת רַבִּי יוֹסִי, לָמָּה בִּגְנֻבָה אָמַר לָהּ, מִשָּׁל אִם הִפְקִיד אָדָם אֶצְלָךְ
אוֹיִנְקָא שֶׁל כֶּסֶף בְּחֻשָׁי וְהִחְזַרְתָּ לוֹ לִיטְרָא שֶׁל זָהָב בְּפִרְהָסְיָא, זֹו גְּנֻבָה אָמַרָה
לוֹ, וְלָמָּה בְּמִטְמוּנִית אָמַר לָהּ, בְּתַחֲלָה בְּרָאָה לוֹ וְרָאָה אוֹתָהּ וְהִפְלִיגָה מִמֶּנּוּ וְחִזַּר
וּבְרָאָה לוֹ פֶּעַם שְׁנִיָּה. אָמַרָה לוֹ, מוֹסֶפֶת אָנִי עַל דְּבָרֶיךָ, אָמַרָה הֵייתִי לְהַנְשֵׂא
לְאִחֵי אִמָּא, וְעַל יְדֵי שֶׁגִּדְלַתִּי עָמוּ בְּבֵית נְתַפְעָרְתִּי בְּעֵינָיו וְהִלֵּךְ וְנִשָּׂא לוֹ אִשָּׁה
אַחֶרֶת וְאִינָה נָאָה כְּמוֹתִי. מַעֲשָׂה בְּחֻסִּיד אָחִד שֶׁהִזָּה נְשׁוּי לְחֻסִּידָה אַחַת וְלֹא
הֶעֱמִידוּ בְּנִים. אָמַרוּ, אֵין אָנוּ מוֹעִילִין לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּלוּם, הִלֵּךְ וְגִרְשָׁהּ. הִלֵּךְ
זֶה וְנִשָּׂא רְשָׁעָה אַחַת וְעָשְׂתָה אוֹתוֹ רְשָׁע וְהִלְכָה זֹו וְנִשָּׂאת לְרְשָׁע וְעָשְׂתָה אוֹתוֹ
צְדִיק, הָיוּ שֶׁהַכֹּל מִן הָאִשָּׁה.

שְׁאֵלוּ אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, מִפְּנֵי מָה אִישׁ יוֹצֵא וּפְנֵיו לְמִטָּה וְאִשָּׁה יוֹצֵאָה וּפְנֵיהָ לְמַעֲלָה.
אָמַר לָהֶם, הָאִישׁ מִבֵּיט לְמִקוֹם בְּרִיתוֹ וְהָאִשָּׁה לְמִקוֹם בְּרִיתָהּ מִפְּנֵי מָה הָאִשָּׁה
צָרִיכָה לְהַתְּבַשֵּׂם וְהָאִישׁ אֵין צָרִיךְ לְהַתְּבַשֵּׂם, אָמַר לָהֶם, אָדָם נִבְרָא מִן הָאָדָמָה
וְהָאָדָמָה אִינָה מִסְרַחַת, וְחוּהָ נִבְרָאת מִעֲצָם, אִם תִּנְיַח בְּשָׂר שֶׁלֹּשָׁה יָמִים בְּלֹא

מלח מיד מסריח. מפני מה אשה קולה הולך והאיש אין קולו הולך, אמר להם, אם תמלא את הקדרה בשר אין קולה הולך, וכיון שאת נותן לתוכה עצם מיד קולה הולך מפני מה האיש נוח להתפתות ואין האישה נוחה להתפתות. אמר להם אדם נברא מאדמה, כיון שאתה נותן לתוכה טפה אחת של מים מיד היא נשרית וחוה נבראת מעצם, אפילו אתה שורה אותו כמה פעמים אינו נישור.

מפני מה האיש תובע באשה ואין האשה תובעת באיש, אמר להם משל למה הדבר דומה, לאחד שאבד אבדה, הוא מבקש אבדתו, ואבדתו אינה מבקשתו. מפני מה האיש מפקיד זרע באשה, ואין האשה מפקדת זרע באיש, אמר להם לאחד שהיה בידו פקדון, מבקש אדם נאמן שיפקדנו אצלו מפני מה האיש יוצא וראשו מגלה והאשה יוצאה וראשה מכסה, אמר להם, לאחד שעבר עברה והוא מתבייש מפני אדם לפיכך יוצאה וראשה מכסה מפני מה מהלכות אצל המת תחלה, לפי שהו הביאו מיתה לעולם, מפני מה נתן לה מצות נדה, לפי ששפכה דמו של אדם הראשון, מפני מה נתן לה מצות חלה, על ידי שקלקלה אדם הראשון שהיה גמר חלתו של עולם מפני מה נתן לה מצות גר שבת, על ידי שכבתה נשמתו של אדם שקרוי (משלי כ, כז) "גר ה' נשמת אדם".

אמר לו קיסר לרבו גמליאל, אלהיכם גנב הוא, דכתיב "ויפל ה' תרדמה על האדם אמרה ליה ברתיה, שבקה, דאנא מהדרנא ליה. אמרה לו, תן לי דיוס אחד אמר לה, למה לך. אמרה לו לסטין באו עלינו הלילה ונטלו ממנו קיתות של כסף, והניחו לנו קיתות של זהב. אמר לה, ולואי שיבאו עלינו בכל יום. אמרה לו, ולא יפה היה לו לאדם הראשון שנטל ממנו צלע אחד ונתן לו שפחה פמותי לשמשו. אמר לה, הכי קאמינא, לשקליה בהדיא אמרה לו אתי לי אומצא איתי לה, אותבה תותי בחשא אפיקתה אמרה לו אכל, אמר לה מאיסא לי אדם נמי, אי שקלה בהדיא הוה מאיסא ליה.

כב ויבן ה' אלהים את הצלע. כוחלת אסור בשבת משום כותבת גודלת ופוקסת משום בונה, דכתיב ויבן את הצלע, מלמד שקלעה הקדוש ברוך הוא לחוה. ולא תעבר שרק על פניה מפני שצובעת.

תמן תנינן, בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין בת שתיים עשרה שנה ויום אחד נדריה קימין, ובדקין כל שתיים עשרה שנה. בן שנים עשר שנה ויום אחד נדריו נבדקין, בן שלש עשרה שנה ויום אחד נדריו קימין, ובדקין כל שלש עשרה שנה. קדם לזמן הזה אף על פי שאמרו יודעין אנו לשם מי נדרנו לשם מי הקדשנו אין נדריהו נדר ואין הקדשו הקדש. לאחר הזמן הזה אף על פי שאמרו אין אנו יודעים לשם מי נדרנו לשם מי הקדשנו נדריהו נדר והקדשו הקדש, אלו דברי רבי. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר, דברים האמורים בתינוקת בתינוק

אמורים, דברים האמורים בתינוק בתינוקת אמורים אמר רב חסדא, מאי טעמא דרבי, דכתיב "ויבן ה' אלהים את הצלע", מלמד שנתן הקדוש ברוך הוא בינה באשה יותר מבאיש. ואידך, ההוא מפעיי ליה לכדרבי שמעון בן מנסיא, "ויבן ה' אלהים את הצלע", מלמד שקלעה הקדוש ברוך הוא לחנה וכו'. ורבי אלעזר ברבי שמעון, מאי טעמא מתוך שהתינוק מצוי בבית רבו נכנסה בו ערמומית תחלה.

רמז כד ויבן. קשטה ככלה והביאה לו. את סבור שמתחת חרוב אחד או מתחת שקמה אחת הביאה לו אלא משקשטה בעשרים וארבעה מיני תכשיטין, ואחר כך הביאה לו, הדיא הוא דכתיב "בעדן גו אלהים היית כל אבן יקרה" וגו', ועשה לו כתלים של זהב וקתראות של אבנים טובות ומרגליות.

ויבן. התבונן מהיכן לבראותה, לא ברא אותה מן הראש, שלא תהא קלת ראש, ולא מן העין, שלא תהא סקרנית ולא מן האזן, שלא תהא ציתנית, ולא מן הפה, שלא תהא דברנית, ולא מן הלב, שלא תהא קנאתנית ולא מן היד, שלא תהא משמשנית ולא מן הרגל, שלא תהא פרסנית אלא ממקום צנוע באדם, ואפילו הוא ערום אותו מקום מכסה. ועל כל אבר ואבר שהוא בורא, היה אומר לה אשה צנועה. ואף על פי כן (משלי א, כה) "ותפרעו כל עצתי", לא בראתי אותה מן הראש, ומקלת ראשה, "ותלכנה נטויות גרון", ולא מן העין, והרי היא סקרנית, שניאמר (שם) "ומשקרות עינים", ולא מן האזן, והרי היא ציתנית. שניאמר (להלן יח, י) "ושרה שומעת", ולא מן הלב, והרי היא קנאתנית, שניאמר "ותקנא רחל באחותה", ולא מן היד, והרי היא משמשנית, שניאמר (שם לא, יט) "ותגנב רחל", ולא מן הרגל, והרי היא פרסנית, שניאמר (להלן לד, א) "ותצא דינה בת לאה", ולא מן הפה, והרי היא דברנית, שניאמר (במדבר יב, א) "ותדבר מרים".

ויבאה אל האדם. טובי לקיריא דמלכא ששביניה.

כג ויאמר האדם זאת הפעם. בתחלה בראה לו וראה אותה מלאה רירים ודם והפליגה וחרז ובראה לו פעם שניה. הדיא הוא דאמר זאת הפעם דבר אחר, שעתידה להקיש עלי כזוג כמה דאת אמר "פעמן זהב", היא שמפעמתני כל הלילה. מפני מה אין כל החלומות מיגעין את האדם וזו מיגעת את האדם שמתחלת בריתה אינה אלא בחלום עצם מעצמי ובשר מבשרי. נשא אדם אחת מקרובותיו, עליו הוא אומר עצם מעצמי ובשר מבשרי.

אמר רבי אלעזר, מאי דכתיב "זאת הפעם", מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה, ולא נתקרה דעתו עד שעה שנזדווגה לו חנה.

לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה. רבי יהושע בן קרחה אומר, על שם בשר ודם נקרא אדם. ומשבנה לו עזר נקרא שמו איש והיא אשה. מה עשה הקדוש ברוך הוא, נתן שמו ביניהם, אם הולכין הן בדרךיו הרי שמי נתון ביניהן ומציל אותן מכל צרה, ואם לאו הריני נוטל את שמי והו נעשין אש ואש והאש אוכלת אש, (איוב לא, יב) "כי אש היא עד אבדון תאכל".

לזאת יקרא אשה כי מאיש מכאן שנתנה תורה בלשון הקדש כשם שנתנה בלשון הקדש כד נברא העולם בלשון הקדש שמעת מימיה אומר גיני גינא, אנתרופי אנתרופיא גבר גברתא אלא איש ואשה למה, שהלשון הזה נוכל על הלשון הזה.

כד על כן יעזב איש. דרש רבי עקיבא, איש ואשה זכו שכונה ביניהן לא זכו אש אוכלתן אמר רבא, ודאשה עדיפא מאיש האי מצטרף והאי לא מצטרף.

על כן יעזב איש את אביו ואת אמו. רבי אליעזר אומר, אביו אחות אביו אמו אחות אמו. רבי עקיבא אומר, אביו אשת אביו, אמו אמו ממש. ודבק ולא בזכור באשתו, ולא באשת חברו. והיו לבשר אחד, מי שנעשים לבשר אחד זצאו בהמה וחייה שאין נעשין בשר אחד אמר מר, רבי אליעזר אומר, אביו אחות אביו. אימא אביו ממש, היינו ודבק ולא בזכור. ואימא אשת אביו, היינו באשתו ולא באשת חברו. אימא לאחר מיתה דומיא דאמו, מה אמו דלאו דאישות אף אביו דלאו דאישות. אמו אחות אמו, אימא אמו ממש, היינו באשתו ולא באשת חברו, אימא לאחר מיתה, דומיא דאביו, מה אביו דלאו ממש אף אמו דלאו ממש. רבי עקיבא אומר, אביו אשת אביו. אימא אביו ממש, היינו ודבק ולא בזכור. אי הכי אשת אביו נמי, היינו באשתו, ולא באשת חברו, לאחר מיתה. אמו אמו ממש, היינו באשתו ולא באשת חברו אמו מאנוסתו במאי קמיפלגי, רבי אליעזר סבר אביו דומיא דאמו, ואמו דומיא דאביו לא משכחת לה אלא באחיה ורבי עקיבא סבר, מוטב לאוקמיה באשת אביו דאקרי ערות אביו לאפוקי אחות אביו, דשאר אביו איקרי ערות אביו לא איקרי.

רמז כה מיתיבי "ויקח עמרם את יוכבד דדתו" דודתו מן האב (להלן כ, יב) "וגם אמנה אחותי בת אבי היא אד לא בת אמיי", מכלל דבת האם אסירא ותסברא, אחותו הנאי, בת אחיו הנאי וכיון דהכי לא שנא מן האם לא שנא מן האב שריא אלא הכי קאמר ליה, קורבה דאחיה אית לי בהדה מאבא ולא מאמא אמר רב, גוי שבא על אשת חברו שלא כדרך פטור. מאי טעמא, באשתו ולא באשת חברו, ודבק ולא שלא כדרך.

תני, גר שנתגיר והיה נשוי לאחותו בין מן האב בין מן האם, בין קדם מתן תורה בין לאחר מתן תורה, יוציא דברי רבי מאיר. וחקמים אומרים, מן האם יוציא,

מִן הָאֵב יִקָּיֵם שְׂאִין אֵב לְגוֹי. אֶתִּיבִין לִיה, וְהִכְתִּיב (להלן כ, יב) "וְגַם אֶמְנָה אַחוֹתַי בֵּת אָבִי הִיא" אָמַר לְהוֹן, כְּשִׁטְתָּן הִשִּׁיבָן אֶתִּיב לְהוֹן רַבִּי מְאִיר, "עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ" וְגוֹ' אֶת אָבִיו, סָמוּךְ לְאָבִיו אֶת אִמּוֹ סָמוּךְ לְאִמּוֹ. וְהִכְתִּיב "וַיִּקַּח עִמָּרָם אֶת יוֹכָבֵד דָּדָתוֹ" אֶפְלוּ כִּבְנֵי נֹחַ לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל נוֹהֲגִין קִדְּם מִתַּן תּוֹרָה, וּפְשָׁטוֹ לִיה "עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ" וְגוֹ' סָמוּךְ לוֹ מְאָבִיו וּמְאָמוֹ.

בְּנֵי נֹחַ עַל הַנְּשׂוֹאוֹת חִיבִין וְעַל הָאָרוּסוֹת פְּטוּרִין. זֹנָה שֶׁהִיא עוֹמֶדֶת בְּשׁוֹק וּבָאוּ עָלֶיהָ שְׂנִיָּם, הָרְאִישׁוֹן פְּטוּר וְהַשְּׂנֵי חִיב וְכִי נִתְּכָן הָרְאִישׁוֹן לְקִנּוּתָהּ בְּבַעֲלָהּ הִדָּה אֶמְרָה בְּעִלָּה בְּבְנֵי נֹחַ קוֹנָה שְׁלֹא כְּדָת וְאִין לְהוֹ גְּרוּשִׁין אוֹ שְׂנִיָּהוּ מְגִרְשִׁין זֶה אֶת זֶה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֲשֶׁתּוֹ מְגִרְשָׁתוֹ וְנוֹתְנָת לוֹ דּוּפְרָן.

תְּנֵי רַבִּי חִיָּא, מִי שֶׁגִּרַשׁ אֶת אֲשֶׁתּוֹ וְהִלְכָה וְנִשְׂאָת לְאַחַר וְהִלְכוּ שְׂנִיָּהֶם וְנִתְּגִירוּ אִינֵי קוֹרָא עָלָיו (דברים כד, ד) "לֹא יוּכַל בְּעִלָּה הָרְאִישׁוֹן אֲשֶׁר שְׁלָחָה".

בֶּן נֹחַ שָׁבָא עַל אֲשֶׁתּוֹ שְׁלֹא כְּדַרְכָּהּ חִיב מִיתָה, כָּל אִסוּר שֶׁהוּא בְּבְנֵי נֹחַ, אִינּוֹ לֹא בַעֲשָׂה וְלֹא בְּלֹא תַעֲשֶׂה אֶלָּא בְּמִיתָה וְהִיךְ עֲבִידָא "וְדַבַּק בְּאֲשֶׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד", בְּמִקּוֹם שֶׁשְׂנִיָּהוֹן עוֹשִׂין בְּשָׂר אֶחָד.

כה וַיְהִי שְׂנִיָּהֶם עֲרוּמִים. שְׁלֹשָׁה הֵם שְׁלֹא הִמְתִּינוּ בְּשִׁלּוֹתָן שֵׁשׁ שְׁעוֹת, **א** אָדָם הָרְאִישׁוֹן, דְּכִתִּיב "וְלֹא יִתְבַּשְׂשׁוּ", לֹא בָּאוּ שֵׁשׁ וְהוּא בְּשִׁלּוֹתוֹ **ב** יִשְׂרָאֵל, (שמות לב, א) "וַיִּרְא הָעָם כִּי בִשֵׁשׁ מְשָׁה", כִּי בָּאוּ שֵׁשׁ וְלֹא בָּא מְשָׁה. **ג** סִיסְרָא (שופטים ה, כח) "מִדּוּעַ בִּשְׁשׁ רָכְבוּ לְבוּא", לְמוֹד הָיָה לְבוּא בְּשִׁלְשׁ וְאַרְבַּע שְׁעוֹת וְעִכְשָׁיו בָּאוּ שֵׁשׁ וְלֹא שְׁלֹשׁ וְלֹא אֶחָד.

פרק ג

א וְלֹא יִתְבַּשְׂשׁוּ וְהִנְחָשׁ הָיָה עָרוּם. לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאֲשֶׁתּוֹ כְּתוּבָת עוֹר וַיִּלְבַּיְשֵׁם" לְהוֹדִיעַ מְאִיזָה חֲטָא קִפְץ עָלָיו אוֹתוֹ רָשָׁע, מִתּוֹךְ שֶׁרָאָה אוֹתָם מִתְּעַסְקִין בְּדַרְדָּר אַרְץ נִתְּאָנָה לָהּ אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב, שְׁלֹא לְהַפְסִיק בְּפִרְשָׁתוֹ שֶׁל נְחֹשׁ.

והנחש היה ערום, הדא הוא דכתוב (קהלת א, יח) "כי ברב חכמה רב כעס", לפי גדלתו של נחש היתה מפלתו, ערום מכל, ארוור מכל, דיקרסוס היה עומד בקומה ורגלים היו לו, אפיקורס היה כגמל היה, טובה גדולה חסר בעולם שאלמלא כן היה אדם משלח פרקמטיא בידו והיה הולך ובא.

אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא "מה אדם ויתדעו אדם להבל דמה". אמר להם מה שענתה מקלסין אותי בעליונה, הוא מיחד שמי בתחתונה, ולא עוד אלא שקורא שמות, וכיון שראו כן אמרו, אם אין אנו באין בעצה שייחטא לפני בוראו אין אנו יכולין לו. והיה סמאל שר גדול בשמים, וחיות מארבע כנפים, ושרפים משש כנפים, וסמאל משתים עשרה מה עשה סמאל, לקח כת שלו וירד וראה כל בריות ולא מצא בהם חכם להרע כנחש, שנאמר "והנחש היה ערום", והיתה דמותו כעין גמל, ועלה ורכב עליו, והיתה התורה צועקת (איוב לט, יח) "כעת במרום תמריא" רבון העולמים (שם) "תשחק לסוס ולרכבו" משל למה הדבר דומה, לאדם שיש בו רוח רעה, כל מעשים שהוא עושה וכל מה שמדבר אינו מדעתו אלא מדעת רוח רעה שיש בו, כך הנחש כל מעשים שעשה לא דבר אלא מדעתו של סמאל. משל למה הדבר דומה, למלך שנשא אשה והשליטה על כל מה שיש לו חוץ מחבית אחת שהיא מלאה עקרבים. בא זקן אצלה, שואל חמץ. אמר לה, מה מלך נוהג עמך. אמרה לו, לפה נהג עמי, השליטני על כל מה שיש לו חוץ מן החבית הזו שהיא מלאה עקרבים. אמר לה, והלא קוזמין של המלך הרי הן בחבית זו, אלא הוא מבקש לישא אשה אחרת ולתנם לה. מה עשתה, הושיטה ידה, התחילו מנשכות אותה. כיון שבא בעלה שמע קולה צוחת, אמר לה, שפא באותה חבית נגעת כך המלך, זה האדם, והאשה, זו חנה, שואל חמץ, זה נחש דין דן נחש בינו לבין עצמו, אם הולך אני ואומר לאדם יודע אני שאינו שומע לי, שהאיש לעולם קשה. אלא הולך אני ואומר לחנה, שאני יודע שהיא שומעת לי, שהנשים נשמעות לכל הבריות. והלך הנחש ונגע באילן. התחיל האילן לצוח, רשע, אל תגע בי, "אל תבואני רגל גאונה". והלך הנחש ואמר לאשה, הרי נגעתי באילן ולא מתי, אף את תגעני ולא תמותני, מיד נגעה בו וראתה מלאך המוות בא כנגדה אמרה, אוי לי, עכשו אני מתה, והקדוש ברוך הוא עשה אשה אחרת ונותנה לאדם, מיד "ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה" וגו'.

אליהו ז"ל שאל את רבי נהוראי, מפני מה ברא הקדוש ברוך הוא שקצים ורמשים. אמר ליה, לצרף נבראו, בשעה שהבריות חוטאים הקדוש ברוך הוא מביט בהן ואומר, ומה אלו שלא נבראו לצרף הריני מקימן, אלו שנבראו לצרף על אחת כמה וכמה. אמר ליה, עוד יש בהן צרף, זבוב לצרעה פשפש לעלוקה נחש לחכפית שבלול לחזזית סממית לעקרב.

אמר רב יהודה אמר רב, כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה, יתוש לנחש, זבוב לצרעה וכו'.

רמז כו והנחש היה וגו', מתקן לפרענות (להלן פסוק כב). "הו האדם היה", מתקן למיתה (להלן ד, ב) "וקין היה", מתקן לגלות. (יחזקאל לג, כד) "אחד היה אברהם", מתקן להדריד את כל העולם בתשובה. "ומשה היה", מתקן לגואל.

אף כי אמר אלהים, ארבע שפתחו באף ואבדו באף, א הנחש אף כי אמר אלהים, ב שר האופים, (להלן מ, טז) "אף אני בחלומי", ג עדת קרח, "אף לא אל ארץ זבת חלב", ד המן, (אסתר ה, יב) "אף לא הביאה אסתר".

ב ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל. והיכן היה אדם הראשון באותה שעה, נתעסק בדרך ארץ וישן לו. רב אמר, נטלו הקדוש ברוך הוא והחזירו בכף העולם. ואמר לו, כאן בית נטע כאן בית זרע, הדא הוא דכתיב (ירמיה ב, ו) "ארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם", לא ישב אדם הראשון שם.

ג ולא תגעו בו. הדא הוא דכתיב "אל תוסף על דבריו, פן יוכיח בך", שלא תעשה את הגדר יותר על העיקר, שלא יפל וקצץ את הנטיעות. כך הקדוש ברוך הוא אמר "ביום אכלך ממנו" ועמדה והעידה עדות שקר "לא תגעו בו פן תמותו", כיון שראה שכזבה דחפה עליו. אמר לה, כמה דלא דמיכה במקרביה אף לא במיכליה.

אמר חזקיה, מנין שכל המוסף גורע, שנאמר ולא תגעו בו רב משרשיא אמר, מהכא, (שמות כה, י) "אמתים וחצי ארפו". רב אשי אמר, (שם כו, ז) "עשתי עשרה יריעות".

ה רמז כז כי ידע אלהים. כי יודעים אלהים אין כתיב כאן התחיל אומר דלטוריא על בוראו, אמר לו, מאילן זה אכל וברא את העולם, והוא אמר לכם לא תאכלו ממנו שלא תבראו עולמות אחרות, דכל אנש סני בר אומנותיה כל מה שנברא אחר חברו שליט בחברו, שמים בראשון, ורקיע בשני, אינו סובלן רקיע בשני, דשאים בשלישי, אינו מספקין את מימיו דשאים בשלישי, מאורות ברביעי, וכו' עופות בחמישי, זיו שדי, עוף טהור הוא, בשעה שהוא פורח מכהה לגל חמה. ואתם נבראתם אחר הכל לשלט בכל, קדמו ואכלו עד שלא יברא עולמות אחרות וישלטו בכם. הדא הוא דכתיב (פסוק ו) ותרא האשה כי טוב, ראתה דבריו של נחש.

ו כי טוב העץ למאכל. שלשה דברים נאמרו בעץ הדעת, **א** טוב למאכל, **ב** ויפה לעינים, **ג** ומוסיף חכמה. נחמד העץ להשפיל כמה דאת אמר "משפיל לאיתן האזרחי".

ותקח מפריו ותאכל. סחטה ענבים ונתנה לו אמרה לו, מה אתה סבור שאני מתה ונתנה אחרת נבראת לך (קהלת א, ט) "אין כל חדש" וגו', מה אתה סבור שאני מתה ואתה יושב אטליס "לא תהו בראיה" וגו', התחילה מיללת עליו בקולה.

גם. רבוי, האכילה את הבהמה חיה ועוף, הכל שמעו לה חוץ מעוף אחד ושמו חול, הדא הוא דכתיב (איוב כח, יח) "וכחול" וגו'. אסף שנים הוא חי, ולבסוף אש יוצאה מתוך קנו ושורפתו ומשתיר בו כביצה, והוא חוזר ומגדל אברים וחי. רבי יודן אומר, בסוף אסף שנים גופו כלה, וכנפיו מתמרטים ומשתיר בו כביצה, והוא חוזר ומגדל אברים.

ז ותפקחנה עיני שניהם. וכי סומין היו, לעירונני שהיה עובר לפני חנותו של זגג והיתה לפניו קפה מלאה כוסות ודיטרותין והפשיל מקלו ושברן. עמד ותפסו. אמר ליה דע אנא דלית אנא מהני מנד כלום אלא בא וראה כמה טובות אבדת. כך הראה להם כמה דורות אבדו. כי ערומים הם, אפילו מצוה אחת שהיתה בידם נתערטלו ממנה. ויתפרו עלה תאנה, עלה שהביאה תואנה לעולם אמר רבי יצחק, קלקלת עובדך סב חוט וחוט ויעשו להם חגורות. חגורה אין כתיב כאן אלא חגורות איסטכיון, גליון סדינין ולאשה צלצליון, דקיסלון, סבכיון.

ח עשר ירדות נרד הקדוש ברוך הוא על הארץ, **א** אחת בגן עדן **ב** ואחת בדור הפלגה, **ג** ואחת בסדום, **ד** ואחת בסנה **ה** ואחת במצרים **ו** ואחת בסיני **ז** ואחת בנקרת הצור **ח ט** ושתיים באהל מועד **י** ואחת לעתיד לבא אחת בגן עדן. דכתיב וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן, וכתיב (שיר השירים ו, ב) "דודי נרד לגנו", ישב לו בדיון, אמר לו, מפני מה ברחת מלפני. אמר לפניו, כי עירם אנכי, ממצעים, מפעל ומצווי. מה היה לבושו של אדם הראשון, עור צפרן וענן כבוד מכסה עליו. וכיון שאכל הפרי נפשט עור צפרן ונסתלקה ענן כבוד מעליו וראה את עצמו ערום הביא שלשתו ונתן עליהם גזר דין מתשע קללות ומות, **א** (ו)הפיל את סמאל ואת בת שלו ממקום קדשתו מן השמים **ב** וקצץ רגליו של הנחש **ג** ואררו מפל החיה, **ד** ומפל הבהמה, **ה** ופקד עליו להיות מפשיט עורו ומצטער אחת לשבע שנים בעצבון גדול **ו** ואררו שיהא שואף במעיו על הארץ, **ז** ומזונו נהפך במעיו לעפר, **ח** ומרורת פתנים בפיו **ט** ונתן שנאה בין בניו ובין אשה שיהו רוצצים את ראשו, ואחר כל קללה מות.

וְנָתַן לְאִשָּׁה תְּשַׁע קְלָלוֹת וּמֹת, (א) עֲנוּי דָם נִדְתָּהּ (ב) וְעֲנוּי דָם בְּתוּלִים, (ג) עֲנוּי הַרְיוֹן הַבֶּטֶן, (ד) עֲנוּי לֵידָה, (ה) עֲנוּי גְדוּל בְּנִים (ו) וּמְכֻסָּה אֶת רֵאשִׁי כְּאֵבֶל, (ז) וּמְגַדֶּלֶת שֶׁעַר כְּלִילִית (ח) וְאֵינָהּ מְגַלָּה רֵאשִׁי כִּי אִם בְּלִילוֹת (ח) וְרָצַע אֶת אֲזָנָהּ כְּעֶבֶד עוֹלָם וְכִשְׁפָּחָה מְשֻׁרְתֶּת אֶת בַּעֲלָהּ, (ט) וְאֵינָהּ נֹאמַנֶּת בְּעֵדוּת, וְאַחַר כָּל אֵלֶּה מוֹת. וְהוֹצִיא (דְּמִים) [דִּינִים] לְאָדָם בְּתִשְׁעֵי קְלָלוֹת וּמֹת, (א) קִצֵּר כַּחוּ, (ב) קִצֵּר קוֹמָתוֹ, (ג) טְמֵאָת הַזָּב, (ד) טְמֵאָת קָרִי, (ה) טְמֵאָת תְּשֻׁמִּישׁ הַמַּטָּה, (ו) זֶרַע חֲסִים וְקוֹצִים קוֹצֵר, (ז) וּמֵאֲכָלוֹ (ב) עֵשֶׂב הָאָרֶץ כִּבְהֵמָה (ח) לַחֲמוֹ בְּדֹאגָה, (ט) וּמִזֹּנוּתוֹ בְּזִיעַ, וְאַחַר כָּל אֵלֶּה מוֹת.

אִם אָדָם חָטָא, הָאָרֶץ מָה חָטָאָה. שְׁלֵא הִגִּידָה אֶת הַמַּעֲשֶׂה. וּבִשְׁעָה שֶׁאָדָם חוֹטָא הִיא מְנַכָּה פְּרוּתֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרָךְ.

וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱלֹהִים מִתְּהִלָּךְ בְּגוֹן. שְׁמַעְנוּ שְׁיֵשׁ הַלּוֹף לַקּוֹל, הַלּוֹף לְאִשׁ לֹא שְׁמַעְנוּ, וְהִיכֹן שְׁמַעְנוּ, לְהִלֵּן (שְׁמוֹת ט, כג) "וַתְּהִלָּךְ אִשׁ אֲרָצָה".

מִהִלָּךְ אֵין כְּתִיב כָּאֵן אֶלָּא מִתְּהִלָּךְ, מְקַפֵּץ וְעוֹלָה. עֵיקַר שְׂכִינָה בְּתַחְתּוֹנִים הִיָּתָה, כִּיּוֹן שְׁחָטָא אָדָם הָרֵאשׁוֹן נְסִתְלַקָּה לְרַקִּיעַ רֵאשׁוֹן. עָמַד קִיּוֹן וְחָטָא, נְסִתְלַקָּה לְרַקִּיעַ שְׁנִי, עָמַד דוֹר אֲנוּשׁ נְסִתְלַקָּה לְרַקִּיעַ שְׁלִישִׁי, דוֹר הַמַּבּוּל, נְסִתְלַקָּה לְרַקִּיעַ רְבִיעִי, דוֹר הַפְּלָגָה, נְסִתְלַקָּה לְרַקִּיעַ חֲמִישִׁי, סְדוּמִיִּים, נְסִתְלַקָּה לְרַקִּיעַ שְׁשִׁי, מִצְרַיִם, נְסִתְלַקָּה לְרַקִּיעַ שְׁבִיעִי. וְעָמְדוֹ שְׁבַעַה צְדִיקִים וְהוֹרִידוּ אוֹתָהּ לְאָרֶץ, אֲבָרְהָם, יִצְחָק, וְיַעֲקֹב, לְוִי, קָהָת, עֲמֶרָם, וּמִשֶּׁה. דְּכָתִיב (תְּהִלִּים לז, כט) "צְדִיקִים יִירְשׁוּ אֲרָץ" וְגוֹ' וְרִשְׁעִים מָה עוֹשִׂים פּוֹרְחִין בְּאֹיִר, אֶלָּא צְדִיקִים יִשְׁכְּנוּ שְׂכִינָה בְּאָרֶץ.

וַיִּשְׁמְעוּ. קוֹלָן שֶׁל אֵילָנוֹת אוֹמְרִים הָא גְּנָבָא דְגָנְבַּ דְעֵתָהּ דְּבְרִיָּיהָ שְׁמַע קוֹלָן שֶׁל מְלַאכֵי הַשָּׁרֵת אוֹמְרִים, מִתְּהִלָּךְ מוֹת, הִלָּךְ לוֹ אוֹתוֹ שְׁבַגְנוּ. א"ל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לְרוּחַ הַיּוֹם, הַרְוִיחוּ לוֹ אֶת הַיּוֹם, כֶּף אֲמַרְתִּי לוֹ (לְעִיל ב, יז) "כִּי בְיוֹם אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת", אֵי אַתֶּם יוֹדְעִים אִם יוֹם אֶחָד מִשְׁלִי, אוֹ יוֹם אֶחָד מִשְׁלַכְכֶם, הַרְיִנִי נוֹתֵן לוֹ יוֹם אֶחָד מִשְׁלִי שֶׁהוּא אֶלְף שָׁנִים וְהוּא חֵי תְּשַׁע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, וּמִנִּיחַ שְׁבַעִים לְבָנִים. הֲדָא הוּא דְכָתִיב "יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָּהֶם שְׁבַעִים שָׁנָה".

לְרוּחַ הַיּוֹם. לְרוּחַ מְזֻרְחִית דְּנוּ, לְרוּחַ שֶׁהוּא עוֹלָה עִם הַיּוֹם. זְבָדִי בְּן לְוִי אָמַר, לְרוּחַ מְעַרְבִית דְּנוּ, לְרוּחַ שֶׁהִיא שׁוֹקַעַת עִם הַיּוֹם. עַל דְּעֵתִיהָ דְרַב הַקְּשָׁה עָלָיו כָּל שְׁהִיּוֹם עוֹלָה הוּא מְרַתַח עַל דְּעֵתִיהָ דְזְבָדִי רַתַּח עָלָיו, כָּל שְׁהִיּוֹם שׁוֹקַע הוּא צוֹנֵן.

וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם. גָּרַע קוֹמָתוֹ וְנַעֲשָׂה מֵאָה אָמָה. בְּתוֹךְ עֵץ הַגֶּן, רָמַז לְתוֹלְדוֹתָיו שְׁיִהְיוּ נְתוּנִין בְּאֲרוֹנוֹת שֶׁל עֵץ.

ט-יא אל יכנס אדם פתאום לבית חברו, וילמדו כל אדם דרוך ארץ מן המקום, שעמד על פתח הגן וקרא לו לאדם, שנאמר ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה.

רבי יוחנן פד הנה סליק למשאל בשלמיה דרבי חנינא הנה מבעבע על שם (שמות כח, לה) "ונשמע קולו". אמר רבי שמעון ארבעה דברים הקדוש ברוך הוא שנאן ונאני אין אני אהבו, האוחז באמתו ומשתין והמשמש מטתו ערום והאומר דברים שבינו ובין אשתו בפרהסיא והנכנס לביתו פתאם וכל שכן לביתו של חברו.

רבי אבהו בשם רבי יוסי ברבי חנינא, "והמה כאדם עברו ברית", אמר הקדוש ברוך הוא, אדם הראשון הכנסתיו לגן עדן וצויתיו, ועבר על צוויי ודנתיו בגרושין ובשלוחין וקוננתי עליו איכה. הכנסתיו לגן עדן (לעיל ב, טו) "ויקח ה' אלהים את האדם וגו', וצויתיו, שנאמר (שם טז) "ויצו ה' אלהים על האדם", ועבר על צוויי, "המן העץ אשר צויתיד", ודנתיו בשלוחין, "וישלחהו ה' אלהים", ודנתיו בגרושין, (להלן פסוק כד) "ויגרש את האדם", וקוננתי עליו איכה, ויאמר לו איכה כתיב. אף בניו הכנסתים לארץ ישראל, דכתיב (ירמיה ב, ז) "ואביא אתכם אל ארץ הפרמל", וצויתים (ויקרא כד, ב) "צו את בני ישראל", ועברו על צוויי "וכל ישראל עברו [את] תורתך", ודנתיו אותם בגרושין, (הושע ט, טו) "מפיתי אגרשם", ודנתיו אותם בשלוחים, "שלח מעל פניי", ויצאו וקוננתי עליהם (איכה א, א) "איכה ישבה בדד".

רמז כח ויקרא ה' אלהים אל האדם איכה. איך הנה לך אתמול לדעתי ועכשיו לדעתו של נחש, אתמול מסוף העולם ועד סופו ועכשיו בתוך עץ הגן.

אמר רב יהודה אמר רב, אדם הראשון מיו הנה, שנאמר "ויאמר לו איכה", לאן נוטה לבד. רבי יצחק אמר, מושך בערלתו הנה, שנאמר (הושע ו, ז) "והמה כאדם עברו ברית", וכתיב "את בריתי הפר". רב נחמן אמר, כופר בעיקר הנה, כתיב הקא "כאדם עברו ברית", וכתיב התם (דברים כט, כד) "על אשר עזבו את בריתי".

מי הגיד לך. לשואלת חמץ שנכנסה אצל אשת חבר אמר לה, מה בעליך עושה עמך. אמרה ליה, כל טוב הוא עושה עמי, חוץ מחבית זו שהיא מלאה נחשים ועקרבים שאינו משליטני עליה. אמר לה, כל קוזמירין שלו בתוכה והוא מבקש לישא אשה אחרת ולתן אותה לה. הושיטה ידה לתוכה והתחילו נחשים מנשכין אותה. כיון שבא בעלה שמע קולה מצוחת, אמר לה, שמא באותה חבית נגעת בו, המן העץ אשר צויתיד.

יב ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי. ארבעה הם שהקיש הקדוש ברוך הוא על קנקנו ומצאן עביט של מימי רגלים, אדם, שנאמר "האשה אשר נתתה עמדי", (ב קו, שנאמר (להלן ד, ט) "לא ידעתי השמר אחי אנכי" (ג בלעם, במדבר כב, ט) "מי האנשים האלה עמך ויאמר בלק בן צפור ד) חזקיהו, "מאין גבאו אליך (האנשים) ויאמר מארץ רחוקה באו" אבל יחזקאל נמצא בקי מכלו, שנאמר (יחזקאל לו, ג) "התחיינה העצמות האלה ויאמר ה' אלהים אתה ידעת", משל לצפור שהיתה נתונה ביד ציד, פגע באחד אמר ליה, זו שבידי מה היא, חיה או מתה, אמר ליה, אין בעית חיה, אין בעית מתה.

היא נתנה לי מן העץ ואכל. ואכלתי אין כתיב פאן, אלא ואכל, אכלתני ואכל לא נטרד אדם הראשון מגן עדן עד שחרף וגדף שנאמר "ויקו לעשות ענבים ויעש וגו'.

יג הנחש השיאני. חיבני והטעני גרני גרני, כדרך אומר (תהלים פט, כג) "לא ישיא אויב בוי", חיבני, כדרך אומר (דברים כד, י) "כי תשה ברעך" הטעני כדרך אומר "אל ישיא (אתכם) [לכם] חזקיהו".

שנו רבותינו, אין מעמידין בהמה בפונדקאות של כותים, מפני שחשודין על הרביעה, ואפלו נקבות אצל נקבות מפני שכותים מצויין אצל נשי חבריהן, פעמים שאין מוצאה ורובעה ואי נמי מוצאה בהמת ישראל עדיפה ליה, דאמר מר חביבין עליהן בהמתן של ישראל יותר מנשותיהן, דאמר רבי יוחנן בשעה שפא נחש על חיה הטיל בה זחמא, ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זחמתן, כותים שלא עמדו על הר סיני, לא פסקה זחמתן.

יד-טו רמז כט שנו רבותינו, סוטה נתנה עיניה במי שאינו ראוי לה, מה שבקשה לא נתן לה ומה שבגדה נטלו הימנה וכן מצינו בנחש הקדמוני שנתן עינו במה שאינו ראוי לו ומה שבגדו נטלו הימנו, אמר הקדוש ברוך הוא אני אמרתי יהא מלך על כל בהמה וחיה עכשו ארור (הוא) [אתה] מכל הבהמה, אני אמרתי יהלך בקומה זקופה עכשו על גחנך תלך, אני אמרתי יהא מאכלו מאכל אדם, עכשו עפר תאכל, הוא אמר אהרג את האדם ואשא את חנה, עכשו ואיבה אשית בינך ובין האשה, וכן מצינו בקין וקרח ובלעם דואג ואחיתופל וגיחזי ואבשלום ואדוניהו ועזיהו והמן שנתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם מה שבקשו לא נתנו להם, ומה שבגדו נטלו מהם.

רמז ל ויאמר ה' אלהים אל הנחש. אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן, מנין שאין טועניו למסית מנחש הקדמוני, דאמר רבי שמלאי, הרבה טענות היה

לו לנחש לטעון ולא טען ומפני מה לא טען לו הקדוש ברוך הוא, לפי שאין טוענין למסית. מאי הוה ליה למימר, דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין.

תניא, רבי אומר, בגדלה מתחילין מן הגדול, דכתיב "ויאמר משה אל אהרן ולא לעזר", ובקלקלה, מתחילין מן הקטן, שבתחלה נתקלל נחש ואחר כך חנה ולבסוף נתקלל אדם.

הכל משמטין פנים כנגד ערף, חוץ משלשה, מפני שעמהם דבר הקדוש ברוך הוא. ואלו הן, אדם, ונחש, ודג. אדם, שנאמר (להלן פסוק יז) "ולאדם אמר", נחש, "ויאמר ה' אלהים אל הנחש", דג, (יונה ב, יא) "ויאמר ה' לדג".

כי עשית זאת. כל מה שעשית בשביל זאת כל פעלה שלך לא בשביל זאת מתחלת הספר ועד כאן שבעים ואחד אזכרות, מגיד שנדון בסנהדרין שלךמה.

ארו בצרעת, הליו סלעיא דביה, צרעו אנון.

ארור (הוא) [אפה] מכל הבהמה. ראית מימיה מאחר שאדם מכה את חברו במקל הוא חוזר ומכה אותו ברצועה כך "ארור אפה מכל הבהמה" לא כל שכן "מכל חית השדה". תני, בהמה גסה טהורה יולדת לתשעה חודשים, בהמה גסה טמאה יולדת לשנים עשר חודשים, בהמה דקה טהורה יולדת לחמשה חודשים, הכלב לחמשים יום, החתול לחמשים ושנים החזיר לששים יום, הנמיה לשבעים יום, השועל לששה חודשים, ושאר כל השרצים לששה חודשים, הארי והדב והנמר והפיל והקוף והקפוד לשלש שנים, והנחש לשבע שנים, והאפעה לשבעים שנה פילוסוף אחד בקש לדע נחש לכמה מוליד. כיון שראה אותו עסוקים זה עם זה נטלו ונתנו בחבית והיה מספיק להן מזונות עד שיילדו. כיון שעלו הזקנים לרומי ראה את רבן גמליאל. אמר לו, לכמה הנחש מוליד, ולא יכל להשיבו. נתפרקמו פניו פגע בו רבי יהושע, אמר לו למה פניך חולנית. אמר לו, שאלה אחת נשאלתי ולא יכלתי להשיבה. אמר לו, מה היא. אמר לו לכמה הנחש מוליד. אמר לו, לשבע שנים. אמר לו, מנין. אמר לו, הכלב חיה טמאה מוליד לחמשים יום, ובהמה טמאה יולדת לשנים עשר חודש, וכתיב "ארור אפה מכל הבהמה ומכל חית השדה", כשם שהבהמה ארוה מן החיה שבעה כך נחש ארוה מן בהמה שבעה כמפני רמשא סלק ואמר להם התחיל להטיח ראשו בפתל, אמר, כל מה שעמלתי ונגעתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד.

רמו לא תנו רבנן, דג טמא משריץ דג טהור מטיל ביצים כל המוליד מיניק מטיל ביצים מלקט חוץ מעטלף, שאף על פי שמטיל ביצים מיניק, הדולפינין פריין ורבין כבגי אדם מאי דולפינין, אמר רב יהודה, בני נמא וכל שזכרותו מבחוץ מוליד, מבפנים, מטיל ביצים, כל שתשמישו ביום מוליד ביום נפקא מינה לכדרב

מרי בריה דרב כהנא, דאמר, בדק בקנה של תרנגלת מערב יום טוב ולא מצא בה ביצה ולמחר השכים ומצא בה ביצה מתר לאכלה ביום טוב והלא בדק אימור יצתה רבה וחזרה דאמר רבי יוחנן, ביצה שיצתה רבה מערב יום טוב וחזרה, מתר לאכלה ביום טוב. כל שתשמישו ביום יוליד ביום, תרנגלת, תשמישו בלילה יוליד בלילה, עטלף, תשמישו בין ביום ובין בלילה יוליד בין ביום ובין בלילה, אדם וכל דדמי ליה, כל שתשמישו ועבורו שוה יולדו ומגדלו זה מזה, אין תשמישו ועבורו שוה, אין יולדו ומגדלו זה מזה.

תרנגלת לאחד ועשרים יום וכנגדו באילן לוי, כלב לחמשים וכנגדו באילן תאנה, חתול לחמשים ושנים וכנגדו באילן תות, חזיר לששים וכנגדו באילן תפוח, שועל וכל מיני שרצים לששה חדשים, וכנגדו תבואה, בהמה דקה טהורה לחמשה חדשים וכנגדה באילן גפן, בהמה גסה טהורה לתשעה וכנגדה באילן זית, בהמה גסה טמאה לשנים עשר חדש וכנגדה באילן דקל, הזאב והדב והארי והנמר והברדלס הפיל והקוף וקפוד לשלש שנים וכנגדו באילן בנות שוח, אפעה לשבעים שנה וכנגדו באילן חרוב, חרוב זה משעת נטיעה ועד שנת גמר פריו שבעים שנה וימי עבודו שלש שנים, נחש לשבע שנים, לאותו רשע לא מצינו חבר. ויש אומרים מוכססין (מנהגי) [מנא הני] מילי אמר רב יהודה אמר רב, ומטו בה משמיה דרבי יהושע, ארור אתה מפל הבהמה, אם מהבהמה נתקלל מחיה לא כל שפן אלא לומר לך כשם שהבהמה ארוה מחיה אחד לשבעה, ומאי ניהו חמור מחתול כף נתקלל הוא מהבהמה אחד לשבעה דהוה ליה שבע שנים. אימא כשם שנתקללה חיה מבהמה אחד לשלש, ומאי ניהו ארי מחמור, כף נתקלל הוא מחיה אחד לשלש, דהוה ליה תשע שנים. מי כתיב מפל החיה ומפל הבהמה מפל הבהמה ומפל החיה כתיב ארור הוא מבהמה שנתקללה מחיה, ואימא כשם שנתקללה מחיה בהמה מחיה אחד לשלש ומאי ניהו עז מחתול כף נתקלל הוא מבהמה אחד לשלש, דהוה ליה חמיסר ירחי איתבו מפל הבהמה כתיב ואיתבו קללה הוא שדי קללה עלוי אמר ליה קיסר לרבי יהושע בן חנניה, נחש לכמה אעבר ומוליד. אמר ליה לשבע שנים. והא סבי דבי אתונא ארבעינהו ואוליד לתלת הנהו מעברן הוו מעיקרא ארבע שני. והא קמשמשי שמושי אינהו נמי משמשי פאדם והא אינהו חכימי אנו חכימנו מניהו אי חכמת זיל זכינהו ואיתינהו ניהלי אמר ליה, כמה הוו. אמר ליה, שתין גברי. אמר ליה עביד לי ספינתא דאית בה שתין בתי וכל ביתא שדי ביה שתין ביסתרקי עבד ליה וכו' עד פי מטא אמרו ליה מאי עבדתין? אמר להו, חכימי דיהודאי אנא ואתאי למגמר חכמתא מניכו. אמר ליה, אי הכי נבעי מנך מלתא אמר להו לחיי אי זכיתו לי עבדו בי כל דבעיתו, אי זכינא לכו, אתו אכלו לחמא בהדאי בספינתא וכו' עד זכינהו איתנהו לכל חד וחד כד חזא שתין ביסתרקי סבר פלהו חברי להקא אתו אמר ליה לספנא, שרי ספינתך בהדי דאתו אתי עפרא מעפריהו כי מטא בי בליעי שקיל כוזא דמיא מבי בליעי כי אתא

אוקמינהו קמי קיסר, חזנהו דהו מעני אמר ליה, לאו אינהו נינהו שקל מעפריהו
שדא עליהו אקשו לאפי מלכא אמר ליה יהבו לך, כל דבעית עביד בהו אייתי הנהו
מיא דאתי מבי בליעי, שדנהו בתיגדא אמר להו מליוה לה ואיזילו לכו שדו ביה
קמאי, הנה קא בלע להו מלו עד דשמייט כתיפיהו וכלו ואזול.

על גחנך תלך. בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לנחש כף, ירדו מלאכי השרת
וקצצו ידיו ורגליו, והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו. בא נחש ללמד על
מפלתה של מצרים, ששאמר (ירמיה מו, כב) "קולה כנחש ילך" ונמצא למד הימנה
אמר הקדוש ברוך הוא, אתה גרמת לבריותי שיהו מהלכין גחונין על מיתיהון,
אף אתה "על גחנך תלך". אף קללתו של הקדוש ברוך הוא יש בה ברכה, אפולי
שאמר ליה הקדוש ברוך הוא על גחנך תלך האין היה בורח לכתל ונצל ועפר
תאכל. לא עפר מכל צד אלא בוקע ויורד עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה ושמיט
גידי אדמה ואוכל ולעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מן הנחש וגבעונים, נחש,
דכתיב "ונחש עפר לחמו", גבעונים, דכתיב, (יחזקאל מח, יט) והעבד העיר ועבדוהו
מכל שבטי ישראל.

טז אמר רבי שמואל בר נחמני כל אשה שתובעת בעלה הוין לה בנים שאפלו
בדורו של משה לא היו כמותו, דאלו בדורו של משה כתיב "הבו לכם אנשים
חכמים וידועים" ואלו נבונים לא אשכחין ואלו גבי לאה כתיב אלי תבא וכתיב
(דברי הימים א' יב, לב) "מבני יששכר יודעי בינה". איני, והאמר רבי יצחק, עשר
קלות נתקלה חנה, דכתיב (י'א) האשה אמר הרבה ארבה", אלו שני טפי
דמים, (א) דם נדה, (ב) דם בתולים, (ג) עצבונך, זה צער גדל בנים, (ד) והרנך, זה
צער העבור (ה) בעצב תלדי בנים כמשמעו (ו) ואל אישך תשוקתך מלמד שהאשה
משתוקקת (על) ללבעלה בשעה שהוא יוצא לדרך, (ז) והוא ימשל בך, מלמד
שהאשה תובעת בלב והוא תובע בפה וזו מדה טובה שפנשים. כי קאמינא
דמרצנא ארצי קמיה הני שבע הוין כי אתא רב דמי אמר (ח) עטופה כאבל (ט)
ומנדה מכל אדם. (י) וחבושה בבית האסורין. מאי היא, אילימא משום דאסור
לה יחוד בהדי גברי דלאו דינדה, הוא נמי אסיר ליחודי בהדי נשי דלאו דינדיה,
אלא דאסירא לבי תרי במתניתא תנא, מגדלת שער כלילית יושבת ומשתנת מים
כבהמה ונעשית פר לבעלה, ואידך הני שבח הוא לה, דאמר רבי חייא, מאי דכתיב
(איוב לה, יא) "מלפנו מבהמות ארץ" זו פרדה, שכורעת ומשתנת מים.

הרבה ארבה עצבונך והרנך. כל שהוא במאתים ושנים עשר יום חי. רבי חנינא
אמר, נוצר לתשעה ונולד לשבעה כו', כדלעיל. לעולם אין האשה יולדת, אלא
למאתים שבעים ואחד או למאתים שבעים ושנים או למאתים שבעים ושלוש (או)
לתשעה הן ועבוריהן חייא בר אבא הנה יתיב קמי רב, מספר ליה ולא סבר אמר

ליה, למה לית את סבר אמר ליה, דהא חמרתני בעי למילד ואני מתירא שלא תצטנו ותמות אמר ליה, ומה אכפת לך, פעמים שהיא פוחתת פעמים שהיא מוספת, אין פוחתת מימות הלבנה ואין מוספת על ימות חמה אמר ליה, והכתיב (איוב לט, א ב) "הינדעת עת לדת יעלי סלע תספר ירחים תמלאנה" אמר ליה, להלן בדקה וכאן בגסה אמר ליה, והלא בקרות של אנטונינוס היתה רובעת והרביעו ממנה בקרות של בית רבי, ויש מהן שילדו עכשיו ויש מהן שילדו אחר זמן אמר ליה, להלן בטורה וכאן בטמאה.

עצבונך. זה צער העבור, והרנך, זה צער העדוי בעצב, זה צער הנפלים, תלדי, זה צער הלידה, בנים, זה צער גדול בנים. אמר רבי אלעזר בן רבי שמעון, נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד משל זיתים בגליל, ולא לגדל תינוק אחד בארץ ישראל.

אמר רבי יוחנן, קשין מזונותיו של אדם כפלים פיולדה, דאלו פיולדה כתיב "בעצב תלדי בנים", ואלו במזונות כתיב (להלן פסוק יז) "בעצבון תאכלנה" אמר רבי לוי, קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה, דאלו בגאולה כתיב, (להלן מח, טז) "המלאך הגאל אותי", מלאך בעלמא, ואלו במזונות כתיב, "האלהים הרעה אותי".

על שלש עברות נשים מתות בשעת לדתן מכאן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הספנה. רבי פנחס ורבי ירמיה בשם רבי חייא בר אבא, (במדבר כז, כא) "ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו", בסדר האורים אין כתיב כאן אלא "במשפט האורים", אלא מלמד, בשעה שישאל ישראל יוצאין למלחמה בית דין של מעלה יושבין עליהו בדין אם לנצח אם להנצח. אמר רבי חייא בר אבא, כתיב "כי תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דבר רע", הא אם אינו יוצא אינו צריך שמירה מכאן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הספנה. רבי שמעון בר ביסנא בשם רבי לא, כתיב (ישעיה לז, ג) "יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה", הא יום אחר לא אלא מכאן שאין השטן כו' אמר רבי אחא בר יעקב, "וקראהו אסון בדרך", הא בבית לא, אלא מכאן וכו' אמר איבו בר נגרי, (תהלים קט, ז) "בהשפטו יצא צדיק" אין כתיב כאן, אלא "יצא רשע", מכאן וכו' רב אמר, היושב בבית רעוע עושה מלאך המות דניסטט שלו שנאמר "ישיא מות עלימו" כמה דאת אמר (דברים כד, י) "כי תשה ברעך משאת מאומה", אמר רבי אבא בר כהנא, נסר שהוא מתוח מגג לגג רחבה כמה אסור להלך עליו, למה, שאין השטן וכו' אמר רבי לוי, בשלשה מקומות השטן מצוי לקטרג, המהלך בדרך בעצמו והישן בבית אפל בעצמו והמפרש בים הגדול.

שנו רבותינו, על שלש עברות נשים מתות בשעת לדתן, על שאינן זהירות בנדה, בחלה ובהדלקת הנר, כדדריש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא, אמר הקדוש

ברוך הוא רביעית דם נתתי בכם, על עסקי דם הזהרתי אתכם, ראשית קראתי אתכם על עסקי ראשית הזהרתי אתכם, נשמה שנתתי בכם קרויה נר על עסקי נר הזהרתי אתכם, אם אתם מקימין מוטב, ואם לאו אני נוטל נשמתכם ומאי שנא בשעת לדתו, אמר רבא, נפל תורא חידד לספינא אביי אמר, תפיס תירס אמתא בחד מחטרא ליהוי רב חסדא אמר, שבקיה לרוינא דמנפשיה נפיל מר עוקבא אמר, רענא חגיגרא ועיזי רהיטי אבב חוטרא מילי, ואבי דרי חושבנא רב פפא אמר, אבב חנואתא נפישא אחי ונפישא מרחמי, אבב בזיוני לא אחי ולא מרחמי וגברי היכא מבדקי אמר ריש לקיש בשעה שעוברין על הגשר רבא לא עבר במברא דאית ביה כותי, אמר דלמא מפקיד עליה דינא ואטפל בהדיה. שמואל לא עבר אלא במברא דאית ביה גוי, אמר שטנא בתרי אמי לא שליט רבי נאי בדק ועבר, דאמר רבי נאי, לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס, שפא אין עושין לו נס, ואם עושין לו נס מנפין לו מזכיותיו.

רמז לב אמר רבי חנו, מאי קראה (בראשית לב, יא) "קטנתי מכל החסדים" רבי זירא ביומא דשותא לא נפיק ביני דיקלי אמר רב יצחק בר רב יהודה, לעולם יבקש אדם רחמים שלא יהא חולה, שאם חלה אומרים לו הבא זכות והפטר שפאמר (דברים כב, ח) "כי יפל הנפל ממנו", ממנו להביא ראיה.

למה נמסרו לאשה, היא כבתה גרו של עולם, דכתיב "גרו ה' נשמת אדם", לפיכך תשמור מצות גר, היא טמאה חלתו של עולם, זה אדם הראשון, דכתיב (לעיל ב, ו) "ואד יעלה מן הארץ", וסמיך ליה "וייצר ה' אלהים את האדם", כאשה שמקשקשת עסיה במים ואחר כך נוטלת חלה, לפיכך תשמור מצות חלה, היא שפכה דמו של אדם הראשון, דכתיב (להלן ט, ו) "שפך דם האדם באדם דמו ישפך", תשמור נדתה שיתכפר לה.

אמר רבי יהושע בן לוי, חיב אדם לפקד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך שפאמר (איוב ה, כד) "וינדעת כי שלום אהלך ופקדת נוד ולא תחטא". הא מהתם נפקא, מהכא נפקא, ואל אישך תשוקתך מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך. לא נצרכה סמוך לנסתה, ואף על גב דאמור רבנן חיב אדם לפרש מאשתו סמוך לנסתה הני מילי לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה לא.

ואל אישך תשוקתך. ארבעה תשוקות הן, **א** אין תשוקתה של אשה אלא על אישה, **ב** ואין תשוקתו של יצר הרע אלא על קין וחבריו שפאמר "ואליך תשוקתו". **ג** ואין תשוקתו של גשמים אלא על הארץ, שפאמר (תהלים סה, ו) "פקדת הארץ ותשקקה", **ד** ואין תשוקתו של הקדוש ברוך הוא אלא על ישראל. שפאמר (שיר השירים ז, יא) "ועלי תשוקתו".

דָּבַר אַחַר, וְאֵל אִישׁוֹ תְּשׁוּקָתוֹ. בְּשִׁעָה שֶׁהָאִשָּׁה יוֹשֶׁבֶת עַל הַמִּשְׁבֵּר הִיא אוֹמֶרֶת עוֹד אֵינִי זוֹקֶקת לְבַעֲלִי מֵעַתָּה, וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לָהּ תְּשׁוּבִי לַתְּשׁוּקָת אִישׁוֹ. לְפִי שְׂרַפְרָפָה בְּלִבָּהּ לְפִיכָךְ תִּבְיֵא קַרְבָּנָה מְרַפְרָף (ויקרא יב, ח) "וְלִקְחָה שְׂתִי תָרִים". וְהוּא יִמְשֵׁל בָּךְ. יְכוּל מִמְשָׁלָה מְכַל צַד תִּלְמוּד לּוֹמֵר "לֹא יִחַבֵּל רַחֲמִים וְרָכַב" מֵעֲשֶׂה בְּאִשָּׁה אַחַת מִשָּׁל בֵּית טוֹרְיָנוּס שֶׁהִיְתָה נְשׂוּאָה לְלִסְטִים, כִּיִּן שִׁבְעָה לְפָנֶי חֲכָמִים הוֹצִיָּאָה לְפָנֶיהֶם מְנוּרָה שֶׁל זָהָב וְנָר שֶׁל חָרָס עַל גִּבָּה לְקַיֵּם מָה שֶׁנֶּאֱמַר וְאֵל אִישׁוֹ תְּשׁוּקָתוֹ.

יז וּלְאָדָם אָמַר כִּי שְׂמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ. אַרְבָּעָה שׁוֹמְעִין הוּן, יֵשׁ שׁוֹמֵעַ וְהַפְסִיד, יֵשׁ שׁוֹמֵעַ וְנִשְׁכָּר, וְיֵשׁ לֹא שׁוֹמֵעַ וְהַפְסִיד, וְיֵשׁ לֹא שׁוֹמֵעַ וְנִשְׁכָּר. שׁוֹמֵעַ וְהַפְסִיד, זֶה אָדָם הַרְאִשׁוֹן, כִּי שְׂמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ, וּמָה הַפְסִיד (להלן פסוק יט) "כִּי עָפַר אֶתְּהָ וְאֵל עָפַר תְּשׁוּב". שׁוֹמֵעַ וְנִשְׁכָּר, זֶה אַבְרָהָם אַבְיָנוּ, "כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֱלֹהִים שָׂרָה שְׂמַע בְּקוֹלָהּ", וְנִשְׁכָּר, (שם) "כִּי בִיצְחָק יִקְרָא לָךְ זָרַע". לֹא שׁוֹמֵעַ וְנִשְׁכָּר, זֶה יוֹסֵף (להלן לט, י) "וְלֹא שְׂמַע אֱלֹהִים לְשָׁכַב אֶצְלָהּ", וּמָה נִשְׁכָּר, "וְיוֹסֵף הוּא הַשְּׁלִיט עַל הָאָרֶץ". לֹא שׁוֹמֵעַ וְהַפְסִיד, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, (ירמיה יז, כג) "וְלֹא שְׂמַעוּ (אֱלֹהִים) וְלֹא הִטּוּ אֶת אָזְנָם", וּמָה הַפְסִידוֹ, (שם טו, ב) "אֲשֶׁר לַמּוֹת לַמּוֹת".

כִּי שְׂמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ. לְדַבְרֵי אִשְׁתְּךָ אֵין כְּתִיב כָּאֵן אֶלָּא לְקוֹל, הַתְּחִילָה מִיַּלְדָּת עָלָיו, מָה אֶת סְבוּר שְׂאֵנִי מֵתָה וְכוּי כְּדִלְעִיל (אות שצא).

וּתֹאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְהִזְהִיר אֶת הַחַיָּה וְאֶת הַבְּהֵמָה, וְלֹא דִּיךָ שֶׁלֹּא הִזְהַרְתָּ אֶלָּא שְׂנַתְתָּ לָהֶם וְאָכְלוּ.

אֲרוּרָה הָאָדָמָה בְּעֵבוּרָךְ. שְׂתֵהָא מַעֲלָה לָךְ דְּבָרִים אֲרוּרִים כְּגוֹן יְתוּשׁ, פְּרַעוֹשִׁין וְזַבּוּבִין, וְתַעֲלָה לוֹ גָּמַל אִף הוּא יֵשׁ בּוֹ הַנָּאָה שֶׁהוּא מוֹכְרוֹ וְנִהְיָה מִדְּמִיו.

בְּעֲצָבוֹן תֹּאכְלֶנָּה. קִשָּׁה הִיא הַפְּרָנְסָה כְּפָלִים כְּלִידָה וְכוּי כְּדִלְעִיל.

אָמַר רַבִּי יְצַחָק, לְמָה הַדְּבַר דּוּמָה, לְמַלְךְ שֶׁאָמַר לְעַבְדּוֹ, אֵל תִּטְעֵם אֶת הַתְּבַשִּׁיל עַד שֶׁאֲבֵא מִן הַמְּרֻחָץ, אָמְרָה לוֹ אֲשֵׁיתוּ טֵעַם אֶת הַתְּבַשִּׁיל הַזֶּה שֶׁלֹּא יְהֵא מְבַקֵּשׁ לִיתֵן בְּתוֹכּוֹ אוֹ מִלַּח אוֹ מוּרִיס, בָּא הַמְּלָךְ וּמָצָא אוֹתוֹ טוֹעֵם בְּשִׁפְתוֹתָיו אָמַר לִיהַ הַמְּלָךְ וּלְשִׁפְתוֹתַי שְׂמַעְתָּ יוֹתֵר מִמֶּנִּי. כִּד הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר לְאָדָם (לעיל ב, יז) "וּמַעַץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל", מָה עֲשִׂיתָ חֲנוּהַ הַאֲכִילָה אוֹתוֹ. אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וּלְחֲנוּהַ שְׂמַעְתָּ יוֹתֵר מִמֶּנִּי, מִיָּד נְטַרְד, "וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם".

שְׁלֹשָׁה נִכְנְסוּ לְדִין וְיִצְאוּ אַרְבָּעָה מִחֲיָבִין, אָדָם וְחֲנוּהַ וְנַחֲשׁ, נִכְנְסוּ לְדִין וְנִתְקַלְלָה הָאָרֶץ עִמָּהֶן וְכוּי כְּדִלְעִיל בְּפִרְשָׁה ה'.

יח אָמַר רִישׁ לְקִישׁ, בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לִיָּה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאָדָם הַרְאֵשׁוֹן "וְקוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ לָךְ" זָלְגוּ עֵינָיו דְּמָעוֹת. אָמַר לְפָנָיו רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, אָנִי וְחַמּוּרֵי נֹאכַל בְּאַבוּס אָחַד. כִּיּוֹן שֶׁאָמַר לוֹ בְּזַעַת אַפֵּיךָ תֹאכַל לֶחֶם נִתְקַרְרָה דַּעְתּוֹ. אָמַר רִישׁ לְקִישׁ, אֲשֶׁרִינוּ אִם עֲמַדְנוּ בְּרֵאשׁוֹנָה וְאֶכְתִּי לֹא פְלִטִינוּ מִנָּה, דָּקָא אֶכְלִינוּ עֲשָׂבָא דְדַבְרָא.

וְקוֹץ, זֶה קוֹיְנָדָס. וְדַרְדַּר, זֶה עֲכָבִיּוֹת וְאִית דְּמַחְלָפִן שֶׁהִיא עֲשׂוּיָה דְרִין דְרִין וְאֶכְלָתָ אֶת עֵשֶׂב הַשְּׂדֵה, אֵלּוּ זְכִיתָ הֵייתִי מַעֲלָה לָךְ מִכָּל אֵילָנֵי גֹן עֵדֶן, עֲכָשׁוּ קוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ לָךְ. אֵלּוּ זְכִיתָ הֵייתָ נוֹטֵל עֲשָׂבִים מִתּוֹךְ גֹּן עֵדֶן, וְטוּעִים בְּהוֹן טַעַם כָּל מַעֲדָנִים שֶׁבְּעוֹלָם, עֲכָשׁוּ וְאֶכְלָתָ אֶת עֵשֶׂב הַשְּׂדֵה. עַל דּוֹרוֹת הַלְלוּ הוּא אוֹמֵר שֶׁאָדָם מִשְׁלִיף שְׂדֵהוּ וְאוֹכְלָה עַד שֶׁהוּא עֲשָׂב כִּיּוֹן שֶׁשָּׁמַע אָדָם הַרְאֵשׁוֹן כִּן הִזְיָעוּ פָּנָיו. אָמַר, מָה אָנִי נִקְשֵׁר לְאַבוּס כְּבִהְמָה. אָמַר לִיָּה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, הוּאֵיל וְהִזְיָעוּ פָּנֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם, [אָמַר רַבִּי לִוִּי], נוּחַ הָיָה לוֹ לְאָדָם אֵלּוּ עֲמַד בְּקַלְלָתוֹ הַרְאֵשׁוֹנָה (בְּזַעַת אַפֵּיךָ תֹאכַל לֶחֶם).

יט **רמז לג** שֶׁשָּׁה דְבָרִים סִימָן יָפָה לַחֹלָה, **א** עֲטוּשׁ, דְּכַתִּיב (איוב מא, י) "עֲטִישְׁתִּיו תִּהְיֶה אֹרֶךְ יָמָי", **ב** יָעָה, דְּכַתִּיב בְּזַעַת אַפֵּיךָ תֹאכַל לֶחֶם **ג** שְׁלֵשֶׁל, דְּכַתִּיב (ישעיה נא, יד) "מִהֵר צַעָה לְהַפְתִּחַ", וְגו', **ד** קָרִי, דְּכַתִּיב "יִרְאָה זָרַע יִאֲרִיף יָמִים", **ה** שִׁינָה, דְּכַתִּיב (איוב ג, יב) "יִשְׁנָתִי אֲזִי נִוּחַ לִי", **ו** חִלּוּם, דְּכַתִּיב (ישעיה לח, טז) "וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיִינֵנִי".

עַד שׁוֹבֵף אֶל הָאֲדָמָה. אָמַר לִיָּה, קִמְץ עֶפֶר שֶׁנִּבְרָאתָ מִמֶּנּוּ לֹא גִזְלָה הִיא בְּיָדְךָ, כִּי עֶפֶר אֲתָה וְאֶל עֶפֶר תֵּשׁוּב, מִכָּאֵן רָמְזוּ לַתַּחֲנוּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה, כִּי עֶפֶר אֲתָה וְאֶל עֶפֶר תֵּלָף לֹא נֵאָמַר, אֶלָּא תֵשׁוּב, הִנְהוּ קַפּוּלָאֵי דְהוּוּ מְקַפְּלֵי בְּאַרְעָא דְרַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, נַחַר בְּהוּ רַב אַחֲמַי בַּר יֵאֲשִׁיָּה אָמְרוּ לִיָּה לְרַב נַחְמָן, נַחַר בֶּן גְּבֵרָא אֲתָה אָמַר לִיָּה מִנּוּ מֵר אָמַר לִיָּה אֲנָא אַחֲמַי בַּר יֵאֲשִׁיָּה. אָמַר לִיָּה וְלֹא אָמַר רַב מְרִי עֲתִידִין צְדִיקֵי דְהוּוּ עֶפְרָא. אָמַר לִיָּה וּמִנּוּ מְרִי דְלֹא יִדְעָנָא לִיָּה הַכְּתִיב (קהלת יב, ז) "וְיֹשֵׁב הָעֶפֶר עַל הָאָרֶץ". אָמַר לִיָּה דְאֶקְרִינִי קַהֲלָת לֹא אֶקְרִינִי מִשְׁלִי, דְּכַתִּיב "וְיִרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה", מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ קִנְאָה בְּלָבוּ עֲצָמוֹתָיו מְרַקִּיבִין וְשִׂאִין קִנְאָה בְּלָבוּ אֵין עֲצָמוֹתָיו מְרַקִּיבִין. (אֶ)חֲזִיָּה דְאִית בֵּיה מִשְׁשָׂא אָמַר לִיָּה לְקוּם מֵר לְגוּ בֵּיתָא, אָמַר לִיָּה, גְּלִית אֲדַעְתִּיךָ דְאֶפְלוּ נְבִיאֵי לֹא אֶקְרוּ לָךְ, דְּכַתִּיב (יחזקאל לו, יג) "וַיִּדְעָתָם כִּי אָנִי ה' בְּפִתְחֵי אֶת קַבְרוֹתֵיכֶם" אָמַר לִיָּה, וְהַכְּתִיב כִּי עֶפֶר אֲתָה וְאֶל עֶפֶר תֵּשׁוּב הֵהוּא שְׁעָה אַחַת קִדְּם תַּחֲנוּת הַמֵּתִים.

כ ויקרא האדם שם אשתו חנה. נתנה לו לחיותו, ומיעצתו כחונא דבר אחר, חנה לה כמה דורות אבדה. אמר רבי אחא חונא חונא, ואת חונא דאדם.

כי היא היתה אם כל חי. רבי שמעון בן אלעזר אמר, עם כל חי, תני, העשיר עולה עמו, העני אינה יורדת עמו רבי סימן אומר, אם כל חי, אמן של כל החיים. דאמר רבי סימן כל מאה ושלשים שנה שפירשה חנה מאדם, היו רוחות הזכרים מתחממין בה והיא יולדת מהן, ורוחות נקבות מתחממות מאדם ויולדות ממנו. הדא הוא דכתיב "אשר בהעלותו והוכחתיו בשבט אנשים" "ובנגעי בני אדם" בנוי דאדם קדמא מאן דאמר רוחי דביתא טבין דרבין עמיה ומאן דאמר דאנון בישין דחכמין יצריה מאן דאמר רוחי דחקלא טבין דלא חכמין יצריה מאן דאמר דאנון בישין דלא רבין עמיה.

אמר רב פפא, בדיק לן רבא, היא אומרת להניק והוא אומר שלא להניק, שומעין לה, צערא דידה הוא הוא אומר להניק והיא אומרת שלא להניק מהו, כל היכא דהיא לאו אורחא והוא לאו אורחיה מאי, בתר דידיה אזלינן או בתר דידה אזלינן ופשוטנא ליה עולה עמו ואינה יורדת עמו מאי קראה (להלן כ, ג) "והיא בעלת בעל", בעלותו של בעל ולא בירדתו של בעל. רבי אלעזר אמר, מהכא, כי היא היתה אם כל חי, לחיים נתנה ולא לצער נתנה.

כא ויעש ה' אלהים וגו' פתנות עור. רב ושמואל, חד אמר, דבר הבא מן העור וחד אמר, דבר שהעור נהנה ממנו דרש רבי שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים, דכתיב (דברים לד, ו) "ויקבר אותו בגי". אמר רבי חמא בר חנינא, מאי דכתיב "אחרי ה' תלכו", אפשר לו לאדם להלך אחרי השכינה והלא כבר נאמר (שם ד, כד) "אש אכלה הוא", אלא הלך אחר מדותיו, הקדוש ברוך הוא הלביש ערמנים, שנאמר פתנות עור וילבישם, אף אתה הלביש ערמנים, הקדוש ברוך הוא בקר חולים, דכתיב (להלן יח, א) "וירא אליו ה' באלני ממרא" אף אתה בקר חולים, הקדוש ברוך הוא נחם אבלים, דכתיב (להלן כה, יא) "ויחי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו" אף אתה נחם אבלים, הקדוש ברוך הוא קבר מתים, דכתיב "ויקבר אותו בגי", אף אתה קבור מתים.

את זו דרש רבי יהושע בן חנניא, ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו פתנות עור, מלמד שאין הקדוש ברוך הוא עשה עור לאדם אלא אם כן נוצר תחלה רבי יהושע לטעמיה, דאמר המפלת שפיר שאינו מרקם, אפלו צלול, אמו טמאה לידה ונחמים אומרים, אינו ולד. ואין הלכה כרבי יהושע.

רמז לד בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב פתנות אור אלו בגדיו של אדם הראשון שהיו דומין לפנס רחבין מלמטה וצריין מלמעלה, חלקין כצפורין ונאים כמרגלית, ככלי פשתן הדקין הבאין מבית שאן. פתנות עור, שהן דבקין לעור ובהן היו הבכורות משמשים. רבי שמואל בר נחמן אמר, צמר גמלים וצמר ארנבים היו. פתנות עור, שהיו באין מעור. אמר רבי לוי למדתך תורה דרף ארץ, לפנים חילף אכל (לעיל ב, טז) מפל עץ הגן תאכל, ופרא מן מה דאת לביש "וינעש לאדם ולאשתו פתנות עור", ויותר ממה דאת שרי שהרי שנים הוון שרויין בכל העולם פלו.

דבר אחר, פתנות עור, אמר רבי אלעזר, מן העור שהפשיט הנחש לקח הקדוש ברוך הוא ועשה להם פתנות כבוד לאדם ולעזרו.

בין השמשות דמוצאי שבת הנה אדם מהרהר בלבו או לי שמא הנחש שהתענה אותי יבוא וישופני, ונשתלח לו עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מפל רע. ראה אדם ושמח בלבו ופשט ידיו לאורו ואמר ברוך אתה ה' בורא מאורי האש. אמר, עכשו אני יודע שנבדל יום הקדש מיום החול שאין להבעיר אש ביום השבת וכך מי שמבדיל במוצאי שבת או שומע מן המבדיל הקדוש ברוך הוא קורא לו קדוש וסגלה, ומצילו מצרת העמים, שנאמר "והייתם לי סגלה מפל העמים". באחד בשבת נכנס אדם במימי גיחון העליון עד שהגיעו המים עד צנארו והנה מתענה שבע שבתות ימים עד שנעשה גופו כלבו עד שאני בחיים אבנה לי בית מלון לרביצי אמר, ומה הלוחות על ידי שהן עתידין לכתוב באצבעו של הקדוש ברוך הוא עתידין מימי הירדן לברח מפניהם גופי שגבלו שתי ידיו ורוח נשמת פיו שנפח באפי על אחת כמה וכמה ולאחר מיתתי יבואו ויקחו את עצמותי ויעשו להם ע"ז, אלא הריני מעמיק את ארוני למטה בארץ, מערה לפנים ממערה, לפיכך נקראת מערת המכפלה.

כב-כד הן האדם, הנה מתקון למיתה.

אמר רבי ברכיה, כשבקש הקדוש ברוך הוא לבראות העולם, תחלת ברייתו לא התחיל אלא אדם, ונעשאו גלם. בא לזרק בו נשמה, אמר, אם אני מעמידו עכשיו, יאמרו שתף נעשה עמי במעשה בראשית אלא הריני מניחו גלם עד שאברא הכל. משגמר הכל אמרו לו מלאכי השרת, אי אתה עשה אדם שאמרתי. אמר להם כבר עשיתו ואינו חסר אלא זריקת נשמה, והעמידו וכלל בו העולם, בו התחיל בו סיס, דכתיב (תהלים קלט, ה) "אחור וקדם צרתני", אמר הקדוש ברוך הוא, "הן האדם הנה כאחד ממנו" דבר אחר, מה כתיב למעלה "וינעש ה' אלהים פתנות עור וילבישים", מלמד שעשה לו הקדוש ברוך הוא בגדי כהנה כענין שנאמר (יחזקאל ט, יא) "והנה [ה]איש לבש הבדים", וכתיב "פתנת בד קדש ולבש" מפאן

אתה למד שפיהן גדול דומה למלאך, (מלאכי ב, ז) "כי מלאך ה' צבאות הוא" למה הדבר דומה, למלאך שראה קרתי אחד, והלבישו כבני פלטין, אמרו בני פלטין למלאך, אפלו אותו שהוא קרתי הוא כמונו. כך אמרו המלאכים לפני הקדוש ברוך הוא, אפלו אדם שהוא יציר עפר הרי הוא כמונו. הן האדם היה כאחד ממנו. למלאך שחבב עבדו ועשה לו מויניק של זהב, סרח, נטלו ממנו ונתנו עליו כבליו כך עשה לו הקדוש ברוך הוא בגדי כהנה, וכשחטא העבירו ממנו, שנאמר (לעיל ג, ז) "וינתפרו עלה תאנה". דבר אחר, למלאך שהיה לו בן בית והשליטו על כל אשר לו, התחילו הכל אומרים שתפנו הוא, מה עשה המלאך טרדו, כך וישלחחו ה' מגן עדן. דבר אחר, למלאך שנשא אשה ועשה לה שלשלת של מרגליות, סרחה, נטלו הימנה וכתב לה גט. כך הקדוש ברוך הוא הניחו לאדם בגן עדן ועשה לו עשר חפות, כיון שחטא נתן לו גט, שנאמר "וישלחחו", ואין שלוח אלא גט, שנאמר (דברים כד, א) "ושלחה מביתו".

דרש רבי פפייס, "הן האדם היה כאחד ממנו", כאחד ממלאכי השרת אמר לו רבי עקיבא, דניך פפייס אלא שנתן הקדוש ברוך הוא לפניו שתי דרכים ועזב דרך חיים וברר לו דרך המות רבי יהודה ברבי סימון אמר, כיחידו של עולם, שנאמר "ה' אלהינו ה' אחד" רבנן אמרין, כגבריאל, שנאמר (דניאל י, ה) "והנה איש אחד לבוש הבדים". ריש לקיש אמר, כיונה מה זה בורח אף זה בורח.

ויגרש את האדם. מלמד שנתן לו הקדוש ברוך הוא גרושין כאשה וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים, מלמד שהכרובים קודמין לכל מעשה בראשית ואת להט החרב, זו גיהנם, לשמר את דרך, זו דרך הארץ, מלמד שדרך ארץ קדמה לעץ החיים. ואין עץ אלא תורה, שנאמר "עץ חיים היא".

מה זה לא לן כבודו עמו אף זה לא לן כבודו עמו רבי ברכיה אמר, כאלהו, מה זה לא טעם טעם מיתה אף זה לא היה ראוי לטעם טעם מיתה. כל זמן שהיה אדם היה כאחד כיון שנטלה ממנו צלעתו שב לדעת טוב ורע.

ועתה, מלמד שפתח לו ה' בה פתח של תשובה. כמה דאית אמר (דברים י, יב) "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך".

וישלחחו. רבי יהודה אומר, שלוח מגן עדן בעולם הזה ובעולם הבא. הקשה עליו רבי נחמיה אומר, שלח מגן עדן בעולם הזה ולא שלח בעולם הבא. ודא מסייעא לרבי נחמיה, (תהלים יז, טו) "אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך", לכשיקץ אותו שנברא כתמונתך באותה שעה אני מצדיקו מאותה גזרה.

וַיִּשְׁלַחְהוּ ה' אֱלֹהִים. כְּשֶׁבָרְאוּ בְרָאוּ בְּמִדַּת רַחֲמִים וּבְמִדַּת הַדִּין וּכְשֶׁטְרָדוּ טְרָדוּ בְּמִדַּת רַחֲמִים הוּן הָאָדָם, לֹא זָכַל לַעֲמֹד בְּצוּוּיָדָא אֶפְלוּ שְׁעָה אַחַת, וְהָרִי בְּנִיף מִמֵּתִינִין לְעַרְלָה שְׁלֹשׁ שָׁנִים, שְׁנַאָמַר "שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרָלִים לֹא יֵאָכֵל".

וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם. לְמַלְךְ שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁלֹשָׁה אוֹהֲבִין וְלֹא הָיָה עוֹשֶׂה דְבָר חוּץ מִדַּעְתָּן. פַּעַם אַחַת בִּקֵּשׁ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת דְבָר חוּץ מִדַּעְתָּן. נָטַל אֶת הָרֵאשׁוֹן טְרָדוּ וְהוֹצִיאוֹ חוּץ מִפְּלִטִין שְׁלוֹ. הַשְּׁנִי, חֲבָשׁוּ בְּבֵית הָאֲסוּרִין וְנָתַן אֶסְפְּרוֹס עָלָיו. שְׁלִישִׁי, שֶׁהָיָה עָלָיו חֲבִיב בְּיֹתֵר, אָמַר, אֵינִי עוֹשֶׂה דְבָר חוּץ מִדַּעְתָּן. כִּדְ אָדָם הָרֵאשׁוֹן וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם, נַח, (להלן ז, טז) "וַיִּסְגֹּר ה' בְּעָדוֹ", אַבְרָהָם, שֶׁהָיָה חֲבִיב עָלָיו בְּיֹתֵר אָמַר אֵינִי עוֹשֶׂה דְבָר חוּץ מִדַּעְתָּן, שְׁנַאָמַר (להלן יח, יז) "וַיִּהְיֶה אָמַר הַמְּכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם".

וַיִּגְרַשׁ. הָרָאָה לוֹ חֲרָבֵן בֵּית הַמְּקֻדָּשׁ, כְּמָה דָּאֵת אָמַר (איכה ג, טז) "וַיִּגְרַס בְּחָצָץ שָׁנִי". לְמַגְרָשָׁה שֶׁל גֹּן עֵדֶן טְרָדוּ וְהוֹשִׁיב עָלָיו שׁוּמְרִים שְׁיִשְׁמְרוּ אוֹתוֹ.

מִקְדָּם. רַב אָמַר, בְּכָל מְקוֹם רוּחַ מְזֻרְחִית קוֹלְטַת קִין, "וַיִּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד קִדְמַת עֵדֶן", רוֹצֵחַ, (דברים ד, מא) "אִזּוּ יַבְדִּיל מֹשֶׁה שְׁלֹשׁ עָרִים וְגוֹ' מְזֻרְחָה שְׁמֹשׁ". דְבָר אַחֵר, מִקְדָּם לְגֹן עֵדֶן נִבְרָאוּ הַמְּלֶאכִים, הַדָּא הוּא דְכֹתִיב "הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי וְאָדַע כִּי כְרוּבִים הֵמָּה" וְאֵת לַהֲטַת הַחֲרָב. עַל שֵׁם (תהלים קד, ד) "מְשַׁרְתִּינוּ אֲשׁ לַהֲטַת" הַמְּתַהַפְּכֵת. שֶׁהוּן מְתַהַפְּכִין פְּעָמִים אֲנָשִׁים פְּעָמִים נָשִׁים פְּעָמִים רוּחוֹת פְּעָמִים מְלֶאכִים.

דְבָר אַחֵר, מִקְדָּם לְגֹן עֵדֶן נִבְרָא גִיהֶנֶם גִּיהֶנֶם נִבְרָא בְּשָׁנִי וְגֹן עֵדֶן בְּשְׁלִישִׁי, "וְאֵת לַהֲטַת הַחֲרָב" עַל שֵׁם (מלאכי ג, יט) "וְלַהֲטַת אֶתְּם הַיּוֹם הַבֹּא".

הַמְּתַהַפְּכֵת. שֶׁהִיא מְתַהַפְּכֵת עַל הָאָדָם וּמְלַחֲטָתוֹ מְרֵאשׁוֹ וְעַד רַגְלָיו וּמְרַגְלָיו וְעַד רֵאשׁוֹ. אָמַר אָדָם, מִי מַצִּיל אֶת בְּנֵי מֵאֵשׁ לַהֲטַת, זֹו חֲרָב מִיִּלְהָ, שְׁנַאָמַר "עֲשֵׂה לָדָא חֲרָבוֹת" רַבָּנָן אֲמַרְיִן, חֲרָב תּוֹרָה, שְׁנַאָמַר (תהלים קמט, ו) "וְחֲרָב פִּיפְיוֹת בְּיָדָם". וְכִיּוֹן שֶׁרָאָה אָדָם שֶׁבְּנָיו עֲתִידִין לְאַבֵּד בְּגִיהֶנֶם מַעֲט מַעֲטוֹ מִפְּרִיָה וּרְבִיָה, וְכִיּוֹן שֶׁרָאָה שְׂאֵחַר עֲשָׂרִים וְשִׁשָּׁה דוֹרוֹת עֲתִידִין בְּנָיו לְקַבֵּל הַתּוֹרָה, נִזְקַק לְהַעֲמִיד תּוֹלְדוֹת. (להלן ד, א) וְהָאָדָם יָדַע אֶת חוּהָ אֲשֶׁתוֹ.

וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם. יָצָא אָדָם וַיִּשֶׁב לוֹ חוּץ לְגֹן עֵדֶן בְּהַר הַמּוֹרִיָה, שְׁשַׁעֲרֵי גֹן עֵדֶן סְמוּךְ לְהַר הַמּוֹרִיָה, וּמִשָּׁם לָקְחוּ וּלְשָׁם הִחְזִירוּ שְׁנַאָמַר "לְעַבְדָּא אֶת הָאָדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם".

עשרים וששה דורות קדמה דרדך ארץ את התורה, שנאמר "לשמר את דרדך עץ החיים", "דרדך", זה דרדך ארץ. ואחר כך "עץ החיים", זה תורה.

פרק ד

א רמז לה והאדם ידע את חנה אשתו, לא שמשה ברה קדם לאדם הראשון, והוא ידע אין כתיב כאן, אלא והאדם ידע הודיע לכל דרדך ארץ. דבר אחר, ידע מאיזה שלוח נגלה הודיע מה עבדת ליה חנא.

ותהר ותלד את קין. שלשה פלאים נעשו באותו יום, בו ביום נבראו, בו ביום שמשו, בו ביום הוציאו תולדות, עליו למטה שנים ויחדו שבעה קין ותאומתו, הבל ושתו תאומותיו ותאמר קניתי איש את ה', חמת לה אתתא בנין, היא אמרה הא קינו בעלי בנדי.

רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא, בשביל ששמשת את נחום איש גם זו עשרים ושתיים שנה, אתיו גמין רביין, אכין ורקין מעוטין, הדין את דכתיב הכא מהו. אמר ליה, אלו כתיב "קניתי איש ה'", הנה הדבר קשה אמר ליה, (דברים לב, מז) "כי לא דבר רק הוא", ואם רק הוא מכס הוא רק, שאין אתם יודעים לדרש, אלא את ה' לשעבר, אדם נברא מאדמה וחוה נבראת מאדם, מכאן ואילך "בצלמנו כדמותנו", לא איש בלא אשה, ולא אשה בלא איש, ולא שניהם בלא שכינה.

בא עליה רוכב הנחש ועברה את קין, ואחר כך בעלה אדם ועברה את הבל, שנאמר "והאדם ידע את חנה אשתו", מהו ידע, ידע שהיתה מעברת, וראתה את דמותו שלא היה מן התחתונים אלא מן העליונים והבינה ואמרה קניתי איש את ה'. רבי מיאשה אמר, נולד קין, ואשתו תאומתו עמו, ונולד הבל, ואשתו תאומתו עמו. רבי אומר, קין והבל תאומים היו, שנאמר ותהר ותלד את קין, בההיא שעתא אספת למילד, ותוסף ללדת את אחיו.

הדא מסייעא להא דעלוי למטה שנים ויחדו שבעה תוספת ללידה ולא תוספת לעבור.

ב ויהי הבל רעה צאן. שלשה היו להטין אחר אדמה ולא נמצא בהן תועלת (א) קין היה עבד אדמה, (ב) נח (להלן ט, כ) "ויחל נח איש האדמה", (ג) עזיהו, "אכרים וכרמים בהרים ובפרקל פי אהב אדמה היה".

ג-ד ויהי מקץ ימים. מאן דאמר בתשרי נברא העולם עשה הבל קים מן החג ועד החנכה מאן דאמר בניסן נברא העולם עשה הבל קים מן הפסח ועד העצרת, בין לדברי זה בין לדברי זה לא עשה הבל בעולם יותר מחמשים יום.

ויבא קין מפרי האדמה. מן הפסלת משל לאריס רע שהיה אוכל את הבכורות ומכבד למלך בסיפות.

הגיע ליל יום טוב של פסח, קרא אדם לבניו. אמר, עתידין ישראל להקריב קרבנות פסחיהו, הקריבו גם אתם לפני בוראכם, והביא קין מותר מאכלו קליות זרע פשתו, והבל הביא מבכורות צאנו, כבשים שלא נגזזו רבי יהושע בן קרחה אמר, אמר הקדוש ברוך הוא חס ושלום לא יתערבו מנחת קין והבל לעולם אפלו באריגת בגד, שנאמר (דברים כב, יא) "לא תלבש שעטניז", ואפלו היא מרקמת לא תעלה עליך, שנאמר (ויקרא יט, יט) "ויבגד כלאים שעטניז לא יעלה עליך".

בית שמאי אומרים, שני זכרים. ובית הלל אומרים, זכר ונקבה. מאי טעמא דבית שמאי, ילפי ממשנה דכתוב (וי) בני משה גרשום ואליעזר". ובית הלל ילפי מביתו של עולם, אדם וחנה. ובית שמאי, אין דנין אפשר משאי אפשר ובית הלל נמי גילפו ממשנה. משה דעבד מדעתיה רבי נתן אומר, בית שמאי אומרים שני זכרים ושתי נקבות, דכתיב ותסוף ללדת את אחיו את הבל, הבל ואחותו, וקין ואחותו, וכתיב (להלן ד, כה) "כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל" ורפנו, אודויי הוא דקא מודיא תניא אידך, רבי נתן אומר בית שמאי אומרים זכר ונקבה, ובית הלל אומרים זכר או נקבה, דכתיב (ישעיה מה, יח) "לא תהו ברעה לשבת יצרה" והוא עבד ליה שבת.

והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו. רבי אלעזר ורבי יוסי בר חנינא, חד אמר קרבו שלמים לבני נח שנאמר "והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהו", איזהו דבר שחלבו קרב וכלו אינו קרב, הוי אומר זה שלמים וחד אמר, לא קרבו שלמים דכתיב (שיר השירים ד, טז) "עורי צפון ובואי תימן", התנערי אמה שמעשיה בצפון ותבוא אמה שמעשיה בצפון ודרום ומר נמי הכתיב "ומחלבהו" משמני דידהו ואידך והכתיב "עורי צפון ובואי תימן" ההוא בקבוץ גליות הוא דכתיב.

רמז לו והקתיב "ויאמר משה גם אתה תתן בגדנו זבחים ועלת", זבחים לאכילה ועולות להקרבה. והקתיב (שם יח, יב) "ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלהים" יתרו אחר מתן תורה הנה. ולמאן דאמר קדם מתן תורה הנה מאי אפא למימר, קסבר קרבו שלמים לבני נח.

תניא אידך, רבי אלעזר אמר, שלמים הקריבו בני נח, ורבי יוסי בר חנינא אמר, עולות הקריבו, איתיביה רבי אלעזר, והקתיב ומחלבהו, מדבר שחלבו קרב מה עבד לה רבי יוסי בר חנינא משמניהון מתיב רבי אלעזר, "וישלח את נערי בני ישראל" וגו' מה עבד ליה רבי יוסי שלמין בלא הפשט ונתוח מתיב רבי אלעזר, (שם יח, יב) "ויקח יתרו חתן משה" כמאן דאמר יתרו לאחר מתן תורה בא ונדא מסייעא לרבי יוסי (שיר השירים ד, טז) "עורי צפון" זו העולה שהיתה נשחטת בצפון, ומהו "עוריי" דבר שהיה ישן ונתעורר, "ובואי תימן", אלו שלמים שהן נשחטין בדרום, ומהו "ובואי" דבר של חדוש אף הדין קריא מסייע ליה (ויקרא ו, ב) "זאת תורת העלה היא העלה", שהיו בני נח מקריבין וכד הוא מטי לגבי שלמים (שם ז, יא) "וזאת תורת זבח השלמים", אשר הקריבו אין קתיב כאן, אלא "אשר יקריבו" מפאן ולהבא.

ה-ז וישע ה' אל הבל. נתפיס הימנו ואל קין ואל מנחתו לא שעה, לא נתפיס הימנו. ויחר לקין מאד ויפלו פניו נעשו כאור.

הלוא אם תיטיב שאת. ברכה. ואם לא תיטיב "שאת", קללה, דבר אחר, אם תיטיב, אני מוחל על עונותך. ואם לאו, חטאו של אותו האיש גדוש ומגדש (תהלים לב, א) "לדוד אשרי נשוי פשע", אשריו לאדם שהוא גבה מפשעו ולא פשעו גבה ממנו "לפתח חטאת" רבצת אין קתיב כאן, אלא "רבץ", בתחלה הוא תש פנקבה ואחר כך הוא מתגבר כזכר. אית כלבין ברומי ידעין למשתדלא אזיל ויתיב גבי פלטרא ועבד גרמיה מתנמנם ומרי פלטרא מתנמנם והוא שמט (עגלא) [עגולא] אארעא ועד דאליו מצמתין הנה משתכח טפי (עגלא) [עגולא] ומהלך בה אמר רבי אבא, היצר הזה דומה ללסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים. כל מאן דהנה עבר בה אומר ליה הב מה דעלך. עבר פקח אחד וראה שאין בו תוחלת לגזול לו כלום, התחיל מכתתו כך כמה דורות אבד יצר הרע, דור אנוש, דור המבול, דור הפלגה, כיון שעמד אברהם אבינו וראה שאין בו תוחלת התחיל מכתתו, הדא הוא דכתיב "וכתותי מפניו צריו".

רמז לז אסי בן יהודה אומר, חמשה מקראות בתורה שאין להן הכרע, ואלו הן, שאת, ארור, מחר, משקדים, וקם. א שאת, "אם תיטיב שאת", או "שאת אם לא תיטיב" (ב) (להלן מט, ו ז) "ויברצנם עקרו שור ארור אפס" (ג) "וצא הלחם בעמלק מחר", או "מחר אנכי נצב על ראש הגבעה" (ד) (שם כה, לד) "ויבמנרה

אַרְבַּעַה גְּבַעִים מְשַׁקְדִים", או "מְשַׁקְדִים כְּפִתְרִיהָ וּפְרָחֶיהָ". (ה) (דברים לא, טז)
"הִנֵּךְ שָׁכַב עִם אֲבֹתֶיךָ וְקָם" או "וְקָם הָעַם הַזֶּה וְזָנְהוּ". רַבִּי תַנְחוּמָא מוֹסִיף עוֹד
חַד, "וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן הַשָּׂדֶה כְּשִׁמְעָם" או "כְּשִׁמְעָם וַיִּתְעַצְבוּ הָאֲנָשִׁים".

תַּנּוּ רַבֵּנּוּ (דברים יא, יח) "וְשִׁמְתֶם סֵם תָּם לָמָּה נִמְשָׁלָה תוֹרָה לְסֵם חַיִּים. מְשָׁל
לְאָדָם שֶׁמִּכָּה אֶת בְּנוֹ מִכָּה גְדוֹלָה וְהַנִּיחַ לוֹ רְטִיָּה עַל מִכְתּוֹ וְאָמַר לוֹ, בְּנִי, כָּל זָמַן
שֶׁרְטִיָּה זֹו עַל מִכְתֶּךָ אָכַל מֵה שֶׁהִנָּאֲתָךְ וְשִׁתָּה מֵה שֶׁהִנָּאֲתָךְ וּרְחֵץ בֵּין בְּחַמּוּן בֵּין
בְּצוּנָן, וְאֵי אֲתָה מִתְיָרָא, וְאִם אֲתָה מִעֲבִירָה הָרִי הִיא מַעֲלָה נוֹמֵי כֶּךָ אָמַר הַקְדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, בְּנִי, בְּרֵאתִי יֵצֵר הָרַע בְּרֵאתִי לוֹ תוֹרָה תִּבְלִין, אִם אֲתָם
עוֹסְקִין בַּתוֹרָה אֵי אֲתָם נִמְסָרִין בִּידּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר הֲלֹא אִם תִּיטִיב שְׂאֵת, וְאִם אֵין
אֲתָם עוֹסְקִין בַּתוֹרָה אֲתָם נִמְסָרִין בִּידּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר לִפְתַּח חֲטָאת רַבָּץ. וְלֹא עוֹד, אֲלֹא
שֶׁכָּל מִשְׁאוֹ וּמִתְנֹו בְּךָ וְאֵלֶיךָ תִּשׁוּקְתּוֹ, וְאִם אֲתָה רוֹצֵה אֲתָה מוֹשֵׁל בּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר
וְאֲתָה תִּמְשָׁל בּוֹ.

רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר, כָּל תַּנְאֵי שְׂאֵינוֹ כְּתַנְאֵי בְּנֵי גֵד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֵינוֹ תַנְאֵי, שֶׁנֶּאֱמַר
(במדבר לב, כט ל) "וַיֹּאמֶר מִנְּשֵׂה אֲלֵיהֶם אִם יַעֲבְרוּ וְגוֹ' וְאִם לֹא יַעֲבְרוּ" וְגוֹ' רַבִּי
חֲנִינָא בֶן גַּמְלִיאֵל אֹמֵר, צְרִיךְ הָיָה הַדָּבָר לְאָמְרוֹ שֶׁאֵלְמָלָא כֹּן יֵשׁ בְּמִשְׁמַע שְׂאֵף
בְּאַרְץ כְּנַעַן לֹא יִנְחִלוּ בְּשִׁלְמָא לְרַבִּי מֵאִיר הֵינּוּ דְכָתִיב הֲלוֹא אִם תִּיטִיב שְׂאֵת וְאִם
לֹא תִיטִיב לִפְתַּח חֲטָאת רַבָּץ אֲלֹא לְרַבִּי חֲנִינָא לָמָּה לִי. סִלְקָא דְעֵתָךְ אֲמִינָא וְכוּ'
לֹא אֲגָרָא וְלֹא צַעֲרָא, קָא מִשְׁמַע לָן.

רמז לח אָמַר שְׁמוּאֵל, יֵצֵר הָרַע כְּמִין חֲטָה הוּא רוֹבֵץ עַל מִפְתַּחֵי הַלֵּב, שֶׁנֶּאֱמַר
לִפְתַּח חֲטָאת רַבָּץ.

עַד שֶׁהוֹלֵד בְּמַעֵי אָמוֹ מְלַמְדִין אוֹתוֹ כָּל הַתוֹרָה כְּלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ד, ד) "וַיִּרְנֵי
וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ דְּבָרֵי לְבָבְךָ" וְגוֹ'. וְכִיּוֹן שֶׁיֵּצֵא לְאוּרֵי הָעוֹלָם, בָּא מְלֵאךְ וְסִטְרוֹ עַל
פִּיו וּמִשְׁכַּח כָּל הַתוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר לִפְתַּח חֲטָאת רַבָּץ.

אָמַר לִיָּה אֲנִטוּנִינוּס לְרַבִּי, מֵאִימְתֵי יֵצֵר הָרַע נִתּוֹן בְּאָדָם, מִשְׁעַת יְצִיאָה אוֹ מִשְׁעַת
יְצִירָה. אָמַר לִיָּה מִשְׁעַת יְצִירָה. אָמַר לִיָּה, אִם כֹּן בַּעַט בְּמַעֵי אָמוֹ וַיֵּצֵא, אֲלֹא
מִשְׁעַת יְצִיאָה. אָמַר רַבִּי, דְּבָר זֶה לְמַדְנֵי אֲנִטוּנִינוּס וּמְקָרָא מְסִיעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר לִפְתַּח
חֲטָאת רַבָּץ. אָמַר לִיָּה אֲנִטוּנִינוּס לְרַבִּי, נִשְׁמָה מֵאִימְתֵי נִתְּנָה בְּאָדָם מִשְׁעַת יְצִירָה
אוֹ מִשְׁעַת פְּקֻדָּה אָמַר לִיָּה מִשְׁעַת יְצִירָה. אָמַר לִיָּה, אֲפֹשֶׁר לְחֲתִיכָה שֶׁל בְּשׂוֹר
שֶׁתִּתְקִים בְּלֹא מֶלַח שֶׁלְשָׁה יָמִים וְאֵינָה מְסַרְחַת אֲלֹא מִשְׁעַת פְּקֻדָּה. אָמַר רַבִּי,
דְּבָר זֶה לְמַדְנֵי אֲנִטוּנִינוּס וּמְקָרָא מְסִיעוֹ, "חַיִּים וְחֹסֵד עֲשִׂיתָ עִמָּדִי וּפְקֻדָּתְךָ
שֶׁמְרָה רוּחִי".

ח ויאמר קין אל הבל אחיו. על מה היו מדיינין. אמרו באו ונחלוק את העולם. אחד נטל את הקרקעות, ואחד נטל מטלטלין דין אמר חלץ ודין אמר פרח מתוך כך "ויקם קין" וגו'. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר, שגיהם נטלו את הקרקעות ושגיהם נטלו את המטלטלין ועל מה היו מדיינין, זה אומר בתחומי יבנה בית המקדש וזה אומר בתחומי יבנה, שנגאמר ויהי בהיותם בשדה, ואין שדה אלא בית המקדש, כמה דאית אמר (מיכה ג, יב) "ציון שדה תחרש". רבי יהודה אומר, על חנה הראשונה היו מדיינין. אמר רבי אבהו, חנה הראשונה חזרה לעפרה ועל מה היו מדיינין. אמר רבי הונא, על תאומה יתרה שנולדה עם הבל, זה אומר אני נוטלה, שאני בכור, וזה אומר אני נוטלה, שנולדה עמי, ומתוך כך ויקם קין.

אמר רבי יוחנן, הבל היה גבור מקין, שאין תלמוד לומר ויקם אלא מלמד שהיה נתון תחתיו אמר ליה שגיינו בעולם, מה אתה הולך ואומר לאבא, נתמלא עליו רחמים, מיד עמד עליו והרגו. מן תמן אנון אמרין טב לביש לא תעביד וכו'.

ונהרגו. במה הרגו, רבן שמעון בן גמליאל אומר, בקנה הרגו, דכתיב "ויילד לחברתי" דבר שהוא עשה חבורה. ורבנין אמרי, באבן הרגו, שנגאמר (שם) "כי איש הרגתי לפצעני", דבר שהוא עושה פצעים. ויש אומרים, נתבונן קין מהיכן שחט אביו אותו הפר, שנגאמר (תהלים סט, לב) "ותיטב להי משור פר", ומשם הרגו, מן הצנאר מקום הסימנין. ומי קברו, אמר רבי אלעזר בן פדת, עופות השמים וחיית טהורות קברוהו ונתנו להם הקדוש ברוך הוא שכתן לשתי ברכות שמברכין עליהן אחד לשחיטה ואחד לכסוי הדם.

ט-י רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר, כתיב "חרב פתחו רשעים" וגו'. "חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם", זה קין "להפיל עני ואביון לטבח ושרי דרד", זה הבל "חרבם תבא בלבם" וגו' (להלן פסוק יב) נע ונד תהיה בארץ.

אי הבל אחיד וגו'. משל לאפרכוס שהיה מהלך באמצע פלטגא. מצא הרוג אחד ואחד עומד על גביו. אמר לו מי הרגו. אמר לו מה את בעי ליה גבי ואנא בעי ליה גבך אמר לו לא אמרת כלום אלא משל לאחד שנגנס לגינה ולקט תיתים ואכל, והיה בעל הגנה רץ אחריו. אמר לו מה בידך, אמר לו אין בידי כלום. אמר לו והלא ידך מלכלכות. כך אמר קין להקדוש ברוך הוא השמר אחי אנכי. אמר ליה הקדוש ברוך הוא, הא רשע קול דמי אחיד צעקים אלי מן האדמה. משל לאחד שנגנס למרעה וחסף גדי אחד והפשילו לאחוריו והיה בעל המרעה רץ אחריו. אמר ליה, מה בידך, אמר ליה, אין בידי כלום. אמר ליה, והלא הוא מפעה אחריו. כך קול דמי אחיד. (שאר קיטעא פתוב לעיל ברמז כ"ח).

קול דְּמֵי אַחִידָּהּ. שְׁלֹא כְּדֵינִי מְמוֹנוֹת דֵּינִי נְפֹשׁוֹת, דֵּינִי מְמוֹנוֹת אָדָם נוֹתֵן מְמוֹן מִתְּכַפֵּר לוֹ, דֵּינִי נְפֹשׁוֹת, דָּמוֹ וְדָם זְרַעִיוֹתָיו תְּלוּיִין בּוֹ עַד סוֹף הָעוֹלָם, שְׁכֵן מְצִינוֹ בְּקִינָה שְׁהַרְגָה אֶת אַחִיו, שְׁנֵאמַר קוֹל דְּמֵי אַחִידָּהּ, אֵינוֹ אוֹמֵר דָּם אַחִידָּהּ, אֶלָּא דְּמֵי אַחִידָּהּ, דָּמוֹ וְדָם זְרַעִיוֹתָיו. דָּבָר אַחֵר, דְּמֵי אַחִידָּהּ, שְׁהִיָּה דָּמוֹ מְשֻׁלָּף עַל הָעֵצִים וְעַל הָאֲבָנִים. אָמַר רַב יְהוּדָה בְּרִיהַ דְּרַבִּי חֲנִיָּא, מְלַמֵּד שְׁעָשָׂה קִינָה בְּהַבֵּל אַחִיו פְּצִיעוֹת פְּצִיעוֹת חֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת שְׁלֹא הִיָּה יוֹדֵעַ מֵהֵיכָן הִנְשָׂמָה יוֹצֵאָהּ, עַד שְׁהִגִּיעַ לְצִנְאוֹרוֹ. וּמִיּוֹם שֶׁפְּתַחַהּ הָאֶרֶץ וְקִבְּלָתָהּ לְדָמוֹ שֶׁל הַבֵּל שׁוֹב לֹא פְּתַחַהּ, שְׁנֵאמַר (ישעיה כד, טז) "מִכְּנֶפֶת הָאֶרֶץ זְמִירַת שְׁמַעֲנוּ", מִכְּנֶפֶת הָאֶרֶץ וְלֹא מִפִּי הָאֶרֶץ. אֵיתִיבִיהּ חֲזִיקָה אַחִיו, (במדבר טז, לב) "וַתִּפְתַּח הָאֶרֶץ אֶת פִּיהָ", אָמַר לִיהּ, לְרַעַה פְּתַחַהּ, לְטוֹבָה לֹא פְּתַחַהּ.

אָמַר רַב יְהוּדָה בְּרִיהַ דְּרַבִּי חֲנִיָּא, גְּלוּת מְכַפֶּרֶת מְחַצָּה. מַעֲיַקְרָא כְּתִיב נֶעַ וְנָד וּלְבַסוּף כְּתִיב "וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד" אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, גְּלוּת מְכַפֶּרֶת שְׁלֵשָׁה דְּבָרִים שְׁנֵאמַר (ירמיה לח, ב) "כֹּה אָמַר ה' הַיֹּשֵׁב בְּעִיר הַזֹּאת יָמוּת בְּחָרָב (ו) בְּרַעַב וּבְדָבָר", רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, גְּלוּת מְכַפֶּרֶת עַל הַכֹּל, שְׁנֵאמַר "כְּתִבוּ אֶת הָאִישׁ עֲרִירִי", וּבִתְרָה דְּגָלָה כְּתִיב (דברי הימים א' ג, יז) "וּבְנֵי יַכְנָנִיָּה אִסָּר שְׁאֵלֶתִי אֵל בְּנוֹ".

רַבִּי יוֹדָן אָמַר, דָּמוֹ וְדָם זְרַעִיוֹתָיו, (מ"ב ט, כו) "אִם לֹא אֶת דָּם נְבוֹת וְאֶת דָּם בְּנֵי" אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא "אֶת דְּמֵי נְבוֹת וְאֶת דְּמֵי בְנֵי", דָּמוֹ וְדָם זְרַעִיוֹתָיו. רַבִּינִין אָמְרִין, "וְנִמְתַּבְּדָם בְּן יְהוֹנָדָע" אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא "בְּדְמֵי בְּן יְהוֹנָדָע", דָּמוֹ וְדָם זְרַעִיוֹתָיו.

צוּעֵקִים אֵלֵי. אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בְּן יוֹחָאִי, קִשָּׁה הַדְּבָר לְאָמְרוֹ וְאֵי אֶפְשָׁר לָפָה לְפָרְשׁוֹ. מְשַׁל לְשֵׁנֵי אֶטְלִיטִין שְׁהִיוּ עוֹמְדִים וּמִתְּגוֹשְׁשִׁין לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ. אֵלוֹ רָצָה הַמֶּלֶךְ פְּרָשׁוֹ, לֹא רָצָה הַמֶּלֶךְ לְפָרְשׁוֹ נִתְחַזַּק אֶחָד עַל חֲבֵרוֹ וְהִרְגוּ, וְהִיָּה מְצִיחַ וְאוֹמֵר, מֵאֵן יִבְעִי דֵּינִי קָדָם מְלָכָא כְּדָם דְּמֵי אַחִידָּהּ וְגוֹ', לְעֵלוֹת לְמַעְלָה לֹא הִיָּתָה יְכוּלָה, שְׁהִרִי עֲדִין לֹא עֲלָתָה לְשֵׁם נְשָׂמָה וּלְמִטָּה לֹא הִיָּתָה יְכוּלָה לְעַמֵּד שְׁעֲדִין לֹא נִקְבֵּר שֵׁם אָדָם וְהִיָּה דָּמוֹ מְשֻׁלָּף עַל הָעֵצִים וְעַל הָאֲבָנִים.

יא וְעַתָּה אֲרוּר אֲתָה. אָמַר רַבִּין שְׁמַעוֹן בְּן גַּמְלִיאֵל בְּשֵׁלֶשָׁה מְקוֹמוֹת דְּבָרוֹ הַכְּתוּבִים בְּלִשׁוֹן מַעֲטָא (א) וְעַתָּה אֲרוּר אֲתָה, (ב) (במדבר טז, ל) "וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא ה'" (שופטים א, לה) ג) "וְאֵנֹכִי פְּצִיתִי פִי (לה) [אֶל ה'"].

(פסוק יב) כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֱדֻמָּה לֹא תִסֹּף תֵּת כְּחָה לָךְ. רַבִּי אֶלְעָזָר וְרַבִּי יוֹסִי בֵּר חֲנִינָא, רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר, לָךְ אֵינָה נוֹתֶנֶת, וְלֹא אַחֵר נוֹתֶנֶת רַבִּי יוֹסִי בֵּר חֲנִינָא אָמַר, לֹא לָךְ וְלֹא לְאַחֵר וְדְכוּתָהּ, "זָרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה", רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נַחֲמָנִיָּה, רַבִּי

יהודה אומר זורע סאה ומכניס סאה, אומר רבי נחמיה, אם כן פרנסה מנין, אלא הראויה לעשות עשרים עושה עושה עשר.

יג-טו גדול עוני מנשוא. לעליונים ולתחתונים אתה סובל ולפשעי אי אתה סובל. דבר אחר, גדול עוני מנשוא, משל אבא אבא עבר על מצוה קלה ונטרד מגן עדן, זו שהיא עברה חמורה, שפיקות דמים, על אחת כמה וכמה. הן גרשת אותי. אתמול גרשת את אבא ועכשו את מגרשני, שמא מפניך אסתר.

תנו רבנן שלשה באו בעלילה קין ועשו ומנשה. (א) קין, דכתיב גדול עוני מנשוא (ב) עשו, דכתיב (להלן כו, לח) "הברכה אחת היא לך אבי" (ג) מנשה בתחלה קרא לאלהות הרבה ולבסוף קרא לאלהי אבותיו.

כיון שהגיע קצו של אדם, הכל מושליו בו שניאמר והיה כל מוצאי יהרגני. רבא אומר, מן הדיו קרא "למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך".

רבי צדוק אומר, נכנסה שגאה גדולה בלבן של קין על מנחתו שנתרצית. ולא עוד אלא שהיתה תאומתו של הבל יפה בנשים וחמד אותה בלבן, שניאמר (לעיל פסוק ח) "ויהי בהיותם בשדה", זו אשה שנמשלה לשדה רבי יוחנן אומר, לא היה יודע קין שנסתרות לפני הקדוש ברוך הוא ולקח נבלתו של הבל וטמנה בשדה. אומר לו הקדוש ברוך הוא, אי הבל אחיך. אומר לפניו רבונו של עולם, שומר שדה וכרם שמתני, השמר אחי אנכי. אומר קין, גדול עוני מנשוא, ולא עוד אלא עכשו יעמד צדיק אחד בארץ ויזכיר שמך הגדול עלי ויהרגני. מה עשה הקדוש ברוך הוא, נטל אות אחת מעשרים ושתיים אותיות שבתורה ונתן על זרועו של קין שלא יהרג, שניאמר וישם ה' לקין אות. הכלב שהיה משמר צאנו של הבל הוא היה שמר נבלתו מכל חיות ומכל עוף השמים והיו אדם ועזרו יושבים ובוכים ומתאבלין עליו, ולא היו יודעים מה לעשות. עורב אחד שמת רעהו אומר, אני מלמד לאדם זה מה לעשות נטל את רעהו וחרפו בארץ לעיניהם וקברו. אומר אדם, כעורב הזה נעשה. נטל נבלתו של הבל וקברו בארץ. ושלם הקדוש ברוך הוא שכר טוב לעורבים בעולם הזה, כשהו מולידו בגיהן ורואין אותו לבנים בורחין מלפניהן סבירים שהם בני נחש, נותן מזון בלי חסר, שניאמר (איוב לח, מא) "מי יכין לערב צידו", ולא עוד אלא קוראים לתן מטר על הארץ, הקדוש ברוך הוא ענה אותם, שניאמר "נותן לבהמה לחמה" וכיו'.

לכו כל הרג קין. רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר, נתפנסו בהמה חיה ועוף לתבוע דמו של הבל, אומר להן הקדוש ברוך הוא לכו אני אומר כל הרג קין להרג יהיה. אומר רב לוי, בא נחש הקדמוני לתבוע דינו של הבל, אומר לו הקדוש

ברוך הוא, לכן אני אמר כל הרג קין להרג יהיה לא כדין של רוצחניו דינו של קין, קין הרג ולא היה יודע ממי ללמד, מפאן ואילך כל הרג קין יהרג.

וישם ה' לקין אות. רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר, הזרים לו גלגל חמה אמר רב נחמיה, לאותו רשע היה מזרים לו הקדוש ברוך הוא גלגל חמה אלא מלמד שהזרים לו את הצרעת, כמה דאת אמר (שמות ד, ח) "והאמינו לקול האת האחרון" רב אמר, קלב מסר לו. דבר אחר, קרן הצמיח לו. דבר אחר, עשאו אות לרוצחניו דבר אחר, עשאו אות לבעלי תשובה ויש אומרים, תלאו ברפיון ובא מבול ושטפו.

טז ויצא קין מלפני ה'. מהיכן יצא, הפשיל דברים לאחוריו ויצא כגב דעת העליונה. דבר אחר, יצא כמערים וכמרמה בבוראו. דבר אחר, יצא שמת, כמה דאת אמר (שמות ד, יד) "הנה הוא יוצא לקראתך". פגע בו אדם הראשון, אמר לו, מה נעשה בדיןך. אמר לו, עשיתי תשובה ופשרתי. התחיל אדם הראשון מטפח על פניו ואמר, כך הוא כח של תשובה ולא הייתי יודע. מיד עמד אדם הראשון ואמר (תהלים צב, א ב) "מזמור שיר ליום השבת. טוב להדת לה", אמר רב לוי, המזמור הזה אדם הראשון אמרו ונשתכח מדורו, ובא משה וחדשו על שמו "מזמור שיר ליום השבת טוב להדת".

יז ויהי בנה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך. זה שאמר הכתוב (תהלים מט, יב) "קראו בשמותם עלי אדמות".

יח ויולד לחנוך את עירד וגו'. אמר רבי יהושע בן לוי, כולהו לשון מרדות הו, עירד, עורדן אני מן העולם, מחויאל, מוחן אני מן העולם, מתושאל, מתישן אני מן העולם, למך, מה לי ללמד ולתלדותיו.

יט ויקח לו למך שתי נשים וגו'. אמר רב עזריה בשם רבי יהודה ברבי סימון, כך היו אנשי דור המבול עושין, היה כל אחד מהן לוקח לו שתי נשים, אחת לפריה ורביה, ואחת לתשמיש. זו שהיתה לפריה ורביה היתה יושבת כאלו היא אלמנה בחייה, זו שהיתה לתשמיש היה משקה אותה כוס עיקרין שלא תלד והיתה יושבת אצלו מקשטת כיונה, הדא הוא דכתיב "רעה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב". תדע לך שהוא כן, שהרי הברור שבהו היה למך והלך ולקח לו שתי נשים, הדא הוא דכתיב ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה, דעדה מנה ושם השנית צלה, שהיתה יושבת בצלו.

כ יֵשֶׁב אֶהָל וּמִקְנָה. לְשַׁעֲבֵר הָיוּ מְקַנְיִן לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּמִטְמוּנִים, חֲזָרוּ לְהִיּוֹת מְקַנְיִן אוֹתוֹ בְּפִרְהֶסְיָא, הִדָּא הוּא דְכָתִיב (יחזקאל ח, ג) "שָׁם מוֹשֵׁב סִמָּל הַקְנָאָה הַמִּקְנָה".

כא-כב כָּל תַּפֵּשׁ כְּנֹר וְעוֹגֵב. אֲדַרְכְּלִין וְכַרְבְּלִין תּוֹבֵל קִין, תִּבֵּל עֲבוּדְתוֹ שֶׁל קִין, קִין הָרַג וְלֹא הִזָּה לוֹ בַּמָּה לְהַרְגוֹ, אֲבָל זֶה לְטֵשׁ כָּל חֲרֹשׁ נְחֹשֶׁת וּבִרְזָל. נֶעְמָה אֲשֶׁתוֹ שֶׁל נֹחַ הִיָּתְהָ, וְלָמָּה הָיוּ קוֹרִין אוֹתָהּ נֶעְמָה, שֶׁהָיוּ מַעֲשֵׂיהָ נְאִים וּנְעִימִים. רַבְּנֵי אַמְרֵי, נֶעְמָה אַחֲרֵת הִיָּתְהָ וְלָמָּה הָיוּ קוֹרְאִים אוֹתָהּ נֶעְמָה, שֶׁהִיָּתְהָ מִנְעֻמַּת בְּתוּף לְעֲבוּדָה זָרָה.

כג-כד וַיֹּאמֶר לְמֹד לְנִשְׂיוֹ וְגוֹ'. תִּבְעֹן לְתַשְׁמִישׁ. אַמְרוּ, לְמַחֵר מִבּוֹל בָּא וְנִהְיָה פְרוֹת וְרְבוֹת לְמֵאֲרָה, אָמַר לָהּ, כִּי אִישׁ הֲרַגְתִּי לְפָצְעִי, שְׂיָבֵאוּ עָלַי פְּצָעִים בְּשִׁבִילוֹ, וַיֵּלֶד לְחַבְרָתִי, שְׂיָבֵאוּ עָלַי חֲבוּרוֹת בְּשִׁבִילוֹ, אֶתְמַהָּא, קִין הָרַג וְנִתְלוֹ לוֹ שֶׁבַע דוֹרוֹת, אֲנִי שְׂלֵא הֲרַגְתִּי אִינוֹ דִּין שְׂיָתְלוֹ לִי שֶׁבַעִים וְשִׁבְעָה דוֹרוֹת. רַבֵּי אוֹמְרֵי, הָרִי זֶה קַל וְחֹמֶר שֶׁל חֲשָׁד אִם כֵּן מֵהֵיכָן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא גוֹבֵה שְׁטֵר חוֹבוֹ אִם אִישׁ, לָמָּה יָלַד, וְאִם יָלַד לָמָּה אִישׁ, אִישׁ לְאֲבָרִים וַיֵּלֶד לְשָׁנִים. אַמְרוּ לוֹ, אֵיתָא נִיזְל גַּבֵּי אָדָם אֲזָלוּ לְגַבֵּי אָדָם, אָמַר לָהֶם, עֲשׂוּ אֶת שְׁלֹכְכֶם וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲשֵׂה אֶת שְׁלוֹ. אַמְרוּ לִיהִ, אֲסִיָּא אֲסִי חֲגִירְתָּד כְּלוּם פְּרִשְׁתָּ מַחְנָה מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנִים אֶלָּא כְּדִי שְׂלֵא תוֹלִיד מִמְּנָה בּוֹ, אֶתְמַהָּא. כִּינּוּן שֶׁשְׂמַע כֵּן נִזְקַק לְהַעֲמִיד תּוֹלְדוֹת.

(וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד), שְׂמַעֵן קוֹלִי. לְפִי שֶׁהָיוּ פוֹרְשׁוֹת מִמְּנוֹ מִתַּשְׁמִישׁ, לְפִי שֶׁהָרַג אֶת קִין וְאֶת תּוֹבֵל קִין, שֶׁהָיָה לְמֹד סוּמָא וְתוֹבֵל קִין רָאָה אֶת קִין וְנִדְמָה לוֹ כְּחִיָּה וְאָמַר לְאֲבִיו לְמַשָּׁד בְּקִשְׁתָּ וְהָרַגוּ וְכִינּוּן שֶׁיִּדְעַע שֶׁהוּא קִין זָקֵנוּ, הִכָּה כֹּף אֶל כֹּף וְסִפֵּק אֶת בְּנוֹ בִּינְיָהוּן וְהָרַגוּ וְהָיוּ נִשְׂיוֹ פוֹרְשׁוֹת מִמְּנוֹ וְהוּא מְפִיֶסוּן וְכִי אִישׁ אֲשֶׁר הֲרַגְתִּי וְכִי פָצְעֵתִיו מִזִּיד, שֶׁיְהֵא הַפָּצַע קְרוּי עַל שְׁמִי, וַיֵּלֶד אֲשֶׁר הֲרַגְתִּי לְחַבְרָתִי נְהָרַג, הֲלֵא שִׁגְגָה הִיָּתְהָ, קִין שֶׁהָרַג מִזִּיד נִתְלָה לְשִׁבְעָה דוֹרוֹת, אֲנִי שֶׁהֲרַגְתִּי שׁוֹגֵג לֹא כָּל שָׁפוֹן.

רמז לט אָמַר לִיהִ הַהוּא אֶפִיקוֹרוֹס לְרַבֵּי יִשְׁמַעֵאל בְּרַבֵּי יוֹסִי, כְּתִיב (להלן יט, כד) "וְהָיָה הַמְּטִיר עַל סֹדֶם וְעַל עַמְרָה גְּפָרִית וְאֵשׁ מֵאֵת ה'...", מֵאֵתוֹ מְבַעֵיא לִיהִ. אָמַר לִיהִ הַהוּא כּוּבֵס, שֶׁבְקִיָּה דְמֵהֲדַרְנָא לִיהִ אֲנָא, וַיֹּאמֶר לְמֹד לְנִשְׂיוֹ עֲדָה וְצָלָה שְׂמַעֵן קוֹלִי נִשְׂיוֹ לְמֹד, נִשְׂיוֹ מְבַעֵיא לִיהִ, אֶלָּא מִשְׁתַּעֵי קָרָא הִכִּי הִכָּא נִמִּי מִשְׁתַּעֵי קָרָא הִכִּי. אָמַר לִיהִ, מִנָּא לָךְ הָא. אָמַר לִיהִ, מִפְּרָקִיָּה דְרַבֵּי מֵאִיר שְׂמִיעָא לִי, דְאָמַר רַבֵּי יוֹחָנָן, כִּי הָוָה דְרִישׁ רַבֵּי מֵאִיר בְּפְרָקִיָּה הָוָה דְרִישׁ תִּלְתָּא שְׂמִיעָתָא תִּלְתָּא אֲגַדְתָּא, תִּלְתָּא מִתְּלִי.

מְצִינּוּ בַתּוֹרָה בַּנְּבִיאִים וּבַפְּתוּבִים שֶׁהַדְּיוּט מְזַכֵּיר שְׁמוֹ פְּעַמִּים בְּפָסוּק אֶחָד בַּתּוֹרָה, וַיֹּאמֶר לְמַדְּ לְנַשְׂיוּ בַּנְּבִיאִים "וַיֹּאמֶר לָהֶם הַמֶּלֶךְ קָחוּ אֶת עַבְדֵי אֲדֹנֵיכֶם וְהִרְפַּבְתֶּם אֶת (בְּן הַמֶּלֶךְ) [שְׁלֹמֹה בְּנִי] בַּפְּתוּבִים, (אסתר ח, ח) "כִּי כָתַב אֲשֶׁר נִכְתַּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ" וְאֵת תַּמָּה שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְזַכֵּיר שְׁמוֹ שְׁנֵי פְּעַמִּים בְּפָסוּק אֶחָד.

כה וַיַּדַע אָדָם עוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ. נִתְנוּסַף לוֹ תַּאֲוָה עַל תַּאֲוָתוֹ, לְשַׁעֲבֵר אִם לֹא הָיָה רוּאָה לֹא הָיָה מִתַּאֲוָה, עֲכָשׁוּ בֵּין רוּאָה בֵּין אֵינוֹ רוּאָה מִתַּאֲוָה. רָמְזוּ לַמְּפָרְשֵׁי יָמִים שֶׁיְהִיוּ נִזְכָּרִין לְבַתְּיָהוּן וּבְאִין מִיַּד.

וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שֵׁת לִי אֱלֹהִים זָרַע אַחֵר וְגו'. רַבִּי תַנְחוּמָא בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל אָמַר, נִסְתַּפְּלָה אוֹתוֹ זָרַע שֶׁהוּא קָם מִמְּקוֹם אַחֵר וְאֵי זֶה זֶה, מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ.

תַּחַת הֶבֶל כִּי הִרְגוּ קִין. מַחֲטִייה שֶׁל הֶבֶל נִהְרַג קִין לְשֵׁנֵי אֵילָנוֹת שֶׁהוּן סְמוּכִין זֶה לְזֶה, פְּכָרָה הָרוּחַ אַחַת מֵהוּן וְנִפְּלַע עַל חֲבֵרוֹ וּפְכָרוֹ כִּד תַּחַת הֶבֶל כִּי הִרְגוּ קִין, מַחֲטִייה שֶׁל הֶבֶל נִהְרַג קִין.

כו וּלְשֵׁת גַּם הוּא יָלַד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֶנוֹשׁ. בְּעוֹן קוּמֵי אָבָא כְּהוּן בְּרַדְלָא, אָדָם שֵׁת אֶנוֹשׁ וְשֵׁתָק אָמַר לָהּ, עַד כָּאֵן בְּצַלְמִים וּבַדְמוּת מַכָּאֵן וְאֵילָף נִתְקַלְקְלוּ הַדּוֹרוֹת וְנִבְרְאוּ קִנְטְרִין קִינְן קִנְטוֹרִין.

אַרְבַּעַה דְּבָרִים נִשְׁתַּנּוּ בְּיָמֵי אֶנוֹשׁ בֶּן שֵׁת, (א) הִקְרִים נַעֲשׂוּ טְרָשִׁין (ב) וְהִתְחִיל הַמֵּת מִרְחִישׁ (ג) וְנַעֲשׂוּ פְּגִיָּהוּן פְּקוּפִין, (ד) וְנַעֲשׂוּ חֲלִין לְמַזִּיקִין. אָמַר רַב יַצְחָק, הוּן הוּן גְּרָמוּ לְעַצְמָן לְהִיּוֹת חֲלִין לְמַזִּיקִין, וּמִי גָרַם לָהֶן, שֶׁהִיוּ אוֹמְרִים מַה בֵּין דְּגַחֲחִין לְצַלְמָא לְמֵאֵן דְּגַחֲחִין לְבַר נִשׁ.

אִז הוּחַל לְקִרְוָא בְּשֵׁם ה' אָמַר רַבִּי סִימּוֹן בְּשֵׁלְשָׁה מְקוֹמוֹת נֶאֱמַר בְּלִשׁוֹן הַזֶּה לְשׁוֹן מְרַד, (א) אִז הוּחַל לְקִרְוָא בְּשֵׁם ה' (ב) (להלן ו, א) וַיְהִי כִּי הִחַל הָאָדָם, (ג) (להלן י, ח) הוּא הִחַל לְהִיּוֹת גְּבוּר, אֵיתִיבוּן, וְהִכְתִּיב "וְזֶה הִחַל לְעֲשׂוֹת" אָמַר לָהֶן, קִפַּח עַל רֵאשׁוֹ שֶׁל נְמֻרֹד וְאָמַר, זֶה הִמְרִידוֹן עָלַי אָמַר רַבִּי לׁוֹי, לְאִשָּׁה שֶׁאֲמָרָה לְבַעֲלָהּ, רְאִיתִי בְּחִלּוּמֵי שְׁאֵתָה מְגַרְשֵׁנִי אָמַר לָהּ וְלָמָּה בְּחִלּוּם, וְהִלֵּא בְּבִירוֹר אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אַתֶּם עֲשִׂיתֶם עֲצָמְכֶם עֲבוּדָה זָרָה וְקִרְאתֶם לְשִׁמְכֶם אֶף אֲנִי אֶקְרָא לְמִי הַיָּם לְשִׁמִּי וְאֶכְלָה לְאוֹתָן הָאֲנָשִׁים מִן הָעוֹלָם.

דָּרַשׁ רַבִּי אֲבָהוּ, אוֹקִינּוֹס גְּבַהּ מִכָּל הָעוֹלָם, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן מִנְחֵם, וְהִלֵּא מְקָרָא מְלֵא הוּא (עמוס ה, ח) "הַקּוֹרָא לְמִי הַיָּם וַיִּשְׁפָּכֶם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ ה' שְׁמוֹ", אַתְמָהָא, כְּזֶה שֶׁהוּא מְלַמְעֵלָן לְמַטָּן. שְׁתֵּי פְּעַמִּים כְּתִיב "הַקּוֹרָא לְמִי הַיָּם" כְּנֻדָּ שְׁתֵּי פְּעַמִּים שֶׁעָלָה הַיָּם וְהִצִּיף אֶת הָעוֹלָם. וְעַד הֵיכָן עָלָה בְּרֵאשׁוֹנָה, וְעַד הֵיכָן

עלה בשננה. רבי יודן ורבי אבהו ורבי אלעזר בשם רבי חנינא, בראשונה עלה עד
עכו ועד יפו ובשננה עלה עד כפי ברבריאה רבי חנניה ורבי אחא בשם רבי חנינא,
בראשונה עלה עד כפי ברבריאה ובשננה עד עכו ועד יפו. הדא הוא דכתיב "ואמר
עד פה תבוא ולא תסיף ופה ישית בגאון גליד", "עד פה תבוא ולא תסיף" עד עכו
"תבוא ולא תסיף" "ופה ישית" בגפו "בגאון גליד". רבי אלעזר בשם רבי חנינא
אמר, בראשונה עלה עד קלבריאה ובשננה עלה עד כפי ברבריאה.

פרק ה

א רמז מ זה ספר תולדות אדם. אמר רב יהודה בר סימון, עד שאדם הראשון
מטל לפני מי שאמר והיה העולם הרהא לו דור דור וחקמיו, דור דור וסופריו,
דור דור ופרנסיו, דור דור ומנהיגיו. הדא הוא דכתיב (תהלים קלט, טו) "גלמי ראו
עינך ועל ספרך כלם יכתבו".

זה ספר תולדות אדם. ראוי היה אדם הראשון שתנתן תורה על ידו, ומה טעם, זה
ספר תולדות אדם, אמר הקדוש ברוך הוא, יציר כפי ואיני נותנה לו. חזר הקדוש
ברוך הוא ואמר, שש מצות נתתי לו וכו' תרניג מצות, על אחת כמה וכמה.
ויאמר, לא לאדם אני נותן אלא לבניו, שנאמר זה ספר תולדות אדם.

ראוי אדם הראשון שיעמדו ממנו שנים עשר שבטים, מה טעם, זה ספר תולדות
אדם, מננו ז"ה חזר הקדוש ברוך הוא ואמר, שני בני נתתי לו ועמד אחד מהן
על חברו והרגו והיאך אני נותן לו שנים עשר ויאמר, לא לאדם אני נותן אלא
לבניו, שנאמר זה ספר תולדות אדם מננו זה תריסר.

זה ספר תולדות. אלו תולדות ואין הראשונות תולדות, ומה היו, אלהות בעון
קומי אבא פהו ברדלא וכו' ואין הראשונות תולדות אלא רוחות שכל מאה
ושלשים שנה שפירש מחנה וכו' אלו תולדות ואין הראשונות תולדות, למה שהם
כלים במים.

כל אומנות שבעולם למד אדם הראשון, מה טעם, (ישעיה מד, יא) "חלשים המה
מאדם", מאדם הראשון אפלו סרגולו של ספר אדם הראשון למד, שנאמר זה
ספר וסרגולו.

תולדות אדם ביום ברא. הָדָא מְסִיעָא לְהֵיחֵא, שְׁלֵשָׁה פְּלָאִים נַעֲשׂוּ בְּאוֹתוֹ יוֹם, בּוּ בְיוֹם נִבְרָאוּ, וְכוּ'.

בן עזאי אומר, זה ספר תולדות אדם כָּלֵל גְּדוֹל בְּתוֹרָה, רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, "וְאֶהְבֶּתָ לְרַעְדָּךְ כְּמוֹד", כָּלֵל גְּדוֹל בְּתוֹרָה שְׁלֵא תֵאמֵר הוֹאִיל וְנִתְבַּזְּיִיתִי יִתְבַּזֶּה חֲבָרֵי עַמִּי, הוֹאִיל וְנִתְקַלְלִיתִי יִתְקַלֵּל חֲבָרֵי עַמִּי, אִם עֲשִׂיתָ כֵּן דַּע לְמִי אַתָּה מְבַזֶּה, בְּדַמּוֹת אֱלֹהִים עֲשֵׂה אֹתוֹ.

רמז מא אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, אָדָם הִרְאֵשׁוֹן בְּלִשׁוֹן אֲרַמִּי סֵפֶר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קלט, יז) "וְלִי מַה יִּקְרוּ רַעִידָא אֵל" וְהִינְנוּ דְאָמַר רִישׁ לְקִישׁ, מַאי דְכַתִּיב זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם, מְלַמֵּד שֶׁהִרְאָה לּוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאָדָם הִרְאֵשׁוֹן דוֹר דוֹר וְדוֹרָשׁוֹ וְכוּ' כִּינּוּן שֶׁהִגִּיעַ לְדוֹרוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא שְׂמַח בְּתוֹרָתוֹ וְנִתְעַצֵּב בְּמִיתָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְלִי מַה יִּקְרוּ רַעִידָא אֵל".

דָּבָר אַחֵר, זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם. הֶעֱבִיר לְפָנָיו כָּל הַדּוֹרוֹת, הִרְאָהוּ דָּוִד חַיִּים חֲקוּקִין לּוֹ שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת אָמַר לְפָנָיו, רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, לֹא תִהְיֶה תִּקְנָה לָזֶה, אָמַר כָּךְ עָלְתָה בְּמַחְשָׁבָה לְפָנָי. אָמַר לִיהִ כַּמָּה שְׁנֵי חַיִּי, אָמַר לִיהִ אֶלֶף שָׁנִים. אָמַר לִיהִ יֵשׁ מִתְּנָה בְּרַקִּיעַ, אָמַר לִיהִ הֵן. אָמַר לִיהִ, שְׁבַעִים שָׁנִים מִשְׁנוֹתַי יִהְיוּ לְמַזְלָךְ זֶה מַה עֲשֵׂה אָדָם, הִבִּיא אֶת הַשֵּׁטֶר וְכָתַב עָלָיו שֵׁטֶר מִתְּנָה, וְחַתַּם עָלָיו הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וּמְטַטְרוֹן וְאָדָם. אָמַר אָדָם, רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם יִפְיוֹת זֹו מְלָכוּת וְזַמִּירוֹת הִלְלוּ נְתוּנוֹת לּוֹ בְּמִתְנָה שְׁבַעִים שָׁנָה שְׁיַחֲיָהּ, וִיהֵא מְזַמֵּר לְפָנָיִךְ, וְזֶה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב (שם מ, ח) "הִנֵּה בָאתִי בְּמַגֵּלֶת סֵפֶר כְּתוּב עָלָי".

דָּבָר אַחֵר, זֶה סֵפֶר. הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עֵבֵר אֶת הַשָּׁנָה וְאַחֵר כָּךְ מְסַר לְאָדָם הִרְאֵשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם הִרְאֵשׁוֹן מְסַר לְחֲנוּךְ, וְנִכְנַס בְּסוֹד הָעֵבֵר וְעֵבֵר אֶת הַשָּׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן פסוק כד) "וַיִּתְּהַלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת הָאֱלֹהִים" חֲנוּךְ מְסַר לְנֹחַ וְעֵבֵר אֶת הַשָּׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר "עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ" וְגו'. לֹחַ מְסַר לְשֵׁם, וְעֵבֵר אֶת הַשָּׁנָה וְנִקְרָא כֹהֵן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קי, ד) "בְּשֵׁבַע ה' וְלֹא יִנְחַם אֶתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם עַל דְּבַרְתִּי מִלְכֵי צָדֵק, "וּמִלְכֵי צָדֵק מְלֹךְ שְׁלֵם" וְגו', וְכִי כֹהֵן הָיָה, אֶלֶּא עַל יְדֵי שְׁהִיָּה בְּכוֹר וְהָיָה מְשֵׁרֵת לְאֱלֹהֵיו בְּיוֹם וּבְלֵילָה נִקְרָא כֹהֵן. וְשֵׁם מְסַר לְאַבְרָהָם, וְעֵבֵר אֶת הַשָּׁנָה, וְנִקְרָא כֹהֵן, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) "וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֲלִיוֹן" אַבְרָהָם מְסַר לְיִצְחָק וְעֵבֵר אֶת הַשָּׁנָה לְאַחֵר מִיתָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן כה, יא) "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֵךְ" וְגו', עַל יְדֵי שֶׁנִּכְנַס בְּסוֹד הָעֵבֵר בְּרָכּוֹ בְּרַכַּת עוֹלָם. יִצְחָק מְסַר לְיַעֲקֹב יִצְאָא יַעֲקֹב לְחוּצָה לְאָרֶץ וּבִקֵּשׁ לְעֵבֵר אֶת הַשָּׁנָה. אָמַר לּוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיַעֲקֹב, אִין לָךְ לְעֵבֵר, הִרִי יִצְחָק אֲבִיךָ יַעֲבֵר אֶת הַשָּׁנָה בְּאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד", לָמָּה "עוֹד", שֶׁפַּעַם רִאשׁוֹנָה נִגְלָה עָלָיו וּמְנַעוּ מִלְעֵבֵר אֶת הַשָּׁנָה בְּחוּץ לְאָרֶץ, וּכְשָׁבָא לְאָרֶץ אָמַר לּוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, קוּם עֵבֵר אֶת

השנה, ועל שנכנס בסוד העבור ברכו ברפת עולם. יעקב מסר ליוסף ואחיו, והיו מעבירים את השנה בארץ מצרים, מת יוסף ואחיו נתמעטו העבירים, וכך עתידין להתמעט בסוף מלכות רביעית וכשם שנגלה הקדוש ברוך הוא על משה ואהרן כך עתיד להגלות על מלך המשיח.

ב רמז מב זכר ונקבה בראם. אמר רב אלעזר, כל אדם שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר זכר ונקבה בראם וגו'.

ג אמר רבי אלעזר בן עזריה, כל אותו השנים שהיה אדם הראשון בנדיי הוליד שדין ורוחין וליין שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו, מכלל דעד האידנא לאו בצלמיה אוליד. מיתבי, היה רבי מאיר אומר, אדם הראשון חסיד גדול היה, כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו עמד וישב בתענית מאה ושלשים שנה, והעלה זרזי תאנה על בשרו, ופרש מן האשה. כי קאמרינן בשבת זרע שיצא ממנו לאונסו.

ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו. מכאן אתה למד שלא היה קין לא מזרעו ולא מדמותו ולא מצלמו עד שנולד שת. רבי שמעון אומר, משת עלו ונתיחסו כל הדורות של צדיקים וכו'. רבי מאיר אומר, גלוי בשר ערוה, היו מהלכין כבהמה וכו', רבי יהושע אומר, המלאך אש לוחט והאש בא בבגילה בבשר ודם ואינה שורפת הגוף אלא משעה שנפלו ממקום קדשתו כחן וקומתו כבני אדם ולבושן גוש עפר. רבי צדוק אומר, מהם נולדו הענקים, (להלן ו, ד) "הנפלים היו בארץ", רבי יהושע בן קרחה אומר, ישראל נקראו בני אלהים, (דברים יד, א) "בנים אתם" וגו', והמלאכים נקראו בני אלהים, שנאמר (איוב לח, ז) "בן יחד" וגו' ואלו עד שהיו במקום קדשתו נקראו בני אלהים.

תקנו ויולד בדמותו. מלמד שנולד מהול.

כז ויתהלך חנוף. אינו נכנס בתוך טימוסן של צדיקים, אלא בתוך טימוסן של רשעים רבי איבו אומר, חנוף היה חנף, פעמים צדיק פעמים רשע, אמר הקדוש ברוך הוא עד שהוא בצדקו אסלקנו בראש השנה דנו בשעה שהוא דן כל באי עולם.

שאלו האפיקורסים את רבי אבהו, אין אנו מוצאים מיתה לחנוף אמר להם, למה, אמרו לו, נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה, "כי ה' לקח את אדניך מעל ראשך" אמר להם, אם ללקיחה אתם דנין נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן (יחזקאל כד, טז) "הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה", אמר רב תנחום, לפה

השיבן רבי אבהו. מטרונה שאלה את רבי יוסי, אין אנו מוצאין מיתה בחנוך. אמר לה, אלו נאמר ויתהלך חנוך ושתק הייתי אומר כדברך, כשהוא אומר ואיננו כי לקח אתו אלהים, איננו בעולם כי לקח וכוי.

מאדם ועד המבול אלה ויש מאות חמשים ויש חנוך קבר את אדם ויהי אחריו חמשים ושמנה שנים. מתושלח הוציא שנותיו עד המבול. יעקב שמש את אברהם אבינו חמש עשרה שנים ואת שם חמשים ושמנה שנה, שם שמש מתושלח תשעים ושמנה שנה, מתושלח את האדם הראשון מאתים ארבעים ושלש שנה. נמצאת אומר ארבעה אנשים בתוך עשרים ושלשים דורות. שבעה הן שקפלו את העולם פלו א) אדם הראשון, ב) מתושלח ג) שם, ד) יעקב, ה) עמרם, ו) אחיה השילוני, ז) ואלהיו והוא עדין קים.

תשעה נכנסו בחייהם לגן עדן, ואלו הן, א) חנוך, ב) ומשיח, ג) ואלהיו, ד) ואליעזר עבד אברהם, ה) ועבד מלך הפושי ו) וחרם מלך צור ז) ויעבץ בנו של רבי יהודה הנשיא, ח) וסרח בת אשר, ט) ובתיה בת פרעה. ויש אומרים, הוציאו חירם ונכנס תחתיו רבי יהושע בן לוי.

כז ויהיו כל ימי מתושלח. אמרו, מתושלח צדיק גמור היה וכך דבור ודבור שהיה יוצא מפיו היה משל מאתים ושלשים משלים בשבחו של הקדוש ברוך הוא, והיה שנה תשע מאות סדרי משנה כיון שמת שמעו קול רעש ברקיע שהיו עושין לו הספד והיו יורדין דמעות מעיני חיות על מקום פטירתו. כיון שראו כך עשו לו הספד מלמטה. וקבע להן הקדוש ברוך הוא זמן אחר זמן לדור המבול בשכר שהספידוהו שבעה ימים.

כח-כט ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו. לא השם הוא המדרש ולא המדרש הוא השם לא הנה צריך קריאה למימר אלא נח זה ינחמנו, או נחמן זה ינחמנו אלא בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון השליטו על הכל הפרה היתה נשמעת לו לחרש, התלם היה נשמע לחרש, וביום שחטא המרידו עליו ונחו. כיון שעמד נח נחמן, נאמר כאן נחא ונאמר להלן "למען ינוח שורך", מה נחא, שנאמר להלן נחת שור, אף נחא האמורה כאן נחת שור ריש לקיש אמר, לא השם הוא המדרש וכוי אלא עד שלא עמד נח היו המים עולין ומציפין אותן בקבריהן שני פעמים דכתיב (עמוס ה, ח ט, ו) "הקורא למי הגים" אהד בשחרית ואחד בערבית הדא הוא דכתיב כמו (תהלים פח, ו) "חללים שכבי קבר", שוכבים שלהן חללים היו וכיון שעמד נח נחו נאמר כאן נחא ונאמר להלן "יבוא שלום ינוחו על משכבותם", מה נחא האמורה להלן נחת קבר אף נחא האמורה כאן נחת קבר.

רבי אליעזר אָמר, לְשֵׁם קִרְבָּנוּ נִקְרָא (להלן ח, כא) "וַיִּרְחַח ה' אֶת רִיחַ הַנִּיחָחִים". רבי יוסי אומר, על שם נִיחַת הַתְּבָה נִקְרָא, שֶׁנֶּאמַר (שם ד) "וַתִּנַּח הַתְּבָה".

ויולד בן. מפני מה לא אמרו בשמו כקינו, כמהללאל, כגירד, כחנוד מלמד שמתושלח חכם גדול היה והיה מזהיר לאביו שלא יקראנו בשמו, שאנשי דור המבול מכשפים הן שמא יתרגוהו בכשפים וכיון שנולד הוא קראו נח ולאביו אמר קרא אותו מנחם שהוא מנחם את דורו, אמרו זה ינחמנו ממצעשנו. אמר להם אם אתם חוזרים בתשובה הוא מנחם אתכם.

דבר אחר, ויולד בן, שממנו נבנה העולם זה ינחמנו. וכי נביא היה למד, אמר רבי שמעון בן יהוצדק, מסרת היה לאדם, כשנאמר לו (לעיל ג, יז) "ארוהה האדמה בעבורך" אמר לפניו, רבנו של עולם עד מתי, אמר לו עד שיולד אדם מהול ממעי אמו, וכיון שנולד אמר זה ינחמנו.

תנו רבנן, רשע בא לעולם רעה באה לעולם שנאמר "בבוא רשע בא גם בוא". אבד רשע מן העולם, טובה באה לעולם, שנאמר (שם יא, י) "ובאבד רשעים רנה". צדיק נפטר מן העולם רעה באה לעולם, שנאמר "הצדיק אבד ואין איש שם על לב" וגו'. צדיק בא לעולם, טובה באה לעולם, שנאמר זה ינחמנו ממצעשנו.

רמז מג מן האדמה אשר אררה ה'. עשרה מיני רעבון באו לעולם. א) אחד בימי אדם הראשון, (לעיל ג, יז) "ארוהה האדמה בעבורך", ב) ואחד בימי למד, מן האדמה אשר אררה ה', ג) ואחד בימי אברהם, (להלן יב, י) "ויהי רעב בארץ", ד) ואחד בימי יצחק, "ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון", ה) ואחד בימי יעקב, (להלן מה, ו) כי זה שנתים הרעב", ו) ואחד בימי שפט השופטים, (רות א, א) "ויהי רעב בארץ", ז) ואחד בימי דוד, (שמואל ב כא, א) "ויהי רעב בימי דוד שלש שנים", ח) ואחד בימי אליהו, "אם היה השנים האלה טל ומטר", ט) ואחד בימי אלישע, (מ"ב ו, כה) "ויהי רעב גדול בשמרון", י) ואחד שהוא מתגלגל ובא, ואחד לעתיד לבא, "לא רעב לקחם ולא צמא למים כי אם לשמע (דבר) [דברי] ה'".

רבי שמואל בר רב יצחק אומר, עיקר אתוונטוא שלו היה בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול, אלא על ידי שהיה שאול גרופית של שקמה (ויש אומרים נטיעה קטנה) ולא היה יכל לעמד בו טלטלו הקדוש ברוך הוא והביאו בימי דוד מתלא אמרין, שילא חטא ויוחנא משתלמא לפיכך לא באו בימי בני אדם שופים אלא בימי בני אדם גבורים שהן יכלין לעמד בהן. משל לזג שהיה בידו קפה מלאה כוסות ודיטריטון בשעה שהוא מבקש לתלות קפתו הוא מביא יתד ותיקעה ונתלה הוא בה תחלה ואחר כך הוא תולה קפתו. רבי ברכיה הנה קרי עליהון נותו לייעף כח.

לב נסתכל נח שהו מכעיסין להקדוש ברוך הוא. אמר, מה לי להזקק לפריה ורביה, לפיכך לא הוליד עד חמש מאות שנה, ואחר כך אמר, ימות האיש ההוא בלא בנים, והקדוש ברוך הוא אמר (לעיל א, כח) "פרו ורבו", מיד נזקק לפריה ורביה.

ויהי נח בן חמש מאות שנה. מה טעם כל דורו מוליד למאה ולמאתים, והוא מוליד לחמש מאות שנה, אלא אמר הקדוש ברוך הוא, אם רשעים הן אין רצוני שיאבדו במים, ואם צדיקים הן אטריח עליו ויעשה תבות הרבה, וכבש הקדוש ברוך הוא מעינו והוליד לחמש מאות שנה, שאפלו יפת שהוא גדול לכשיבא המבול אינו בן מאה שנה לענשין.

ויולד נח את שם. והלא יפת הוא הגדול, אלא בתחלה אתה דורש שהוא צדיק ושנולד מהול, ושיחד הקדוש ברוך הוא שמו עליו ואברהם יוצא ממנו, ושישמש בכהנה גדולה ושבנה בית המקדש בתחומו, ומנגן אותיותיו תלה הקדוש ברוך הוא לדורות מן דור המבול עד דור הפלגה שלש מאות וארבעים שנה.

פרק ו

א ויהי כי החל האדם לרב. מלמד שהיו שופכין את זרעם על העצים ועל האבנים ולפי שהיו שטופין בזנות, רבה להן הקדוש ברוך הוא בנקבות. דכתיב ובנות ילדו (להן) [להם]. רבי שמעון ברבי ילדה לו אשתו נקבה. חמתיה רבי חיא רבה, אמר לו, התחיל הקדוש ברוך הוא לברקך. אמר לו, מה הן אמר לו, דכתיב ויהי כי החל האדם לרב וגו'. עלה אצל אביו אמר לו, שמחך הבבלי אף על פי כן צריך לזון וצריך לחמץ, צריך לזון יותר מחמץ צריך לחטין וצורך לשעורין, צריך לחטין יותר מן השעורין. משאדם משיא את בתו ומוציא את יציאותיו הוא אומר לה לא יהא לך מחזורי להכא רבן גמליאל אסיב ברתיה. אמרה ליה, אבא, צלי עלי אמר לה, לא יהא לך מחזורי להכא ילדה בן זכר, אמרה ליה, אבא צלי עלי. אמר לה, לא ישלה וי מפומך אמרה ליה, אבא בשתי שמחות שבאו לי את מקללני. אמר לה, תרויחו צלן אנון מן גו דאת הויא שלם בביתך לא יהא לך מחזורי להכא ומן גו דהוי בריך קים לא ישלה וי מן פומך וי דלא אכל ברי, וי דלא שתי ברי, וי דלא אזיל ברי לבי כנשתא.

דָּבָר אַחֵר, וַיְהִי כִּי הִחַל הָאָדָם לָרֵב, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, רַבִּינָה בָּאָה לְעוֹלָם וַרִישׁ לְקִישׁ אָמַר, מְרִיבָה בָּאָה לְעוֹלָם אָמַר לִיה רִישׁ לְקִישׁ לְרַבִּי יוֹחָנָן, לְדִידָךְ דְּאִמְרַת רַבִּינָה, מִפְּנֵי מָה לֹא הִכְפְּלוּ בְנוֹתָיו שֶׁל אִיּוֹב. אָמַר לִיה, אֵף עַל פִּי שְׁלֹא הִכְפְּלוּ בְשֵׁמוֹת הִכְפְּלוּ בְּיָפִי, דְּכָתִיב (אִיּוֹב מֵב, יד) "וַיִּקְרָא שֵׁם הָאֵחָת יְמִימָה", שְׁדוּמָה לְיוֹם, "קְצִיעָה", שְׁרִיחָה נוֹדָף כְּקְצִיעָה, "קָרָן הַפּוֹד" כְּכַרְכָּמָא דְרִשְׁקָא תַרְגוּם נְרָדִים רִשְׁקִין. רַבִּי שְׁמַעוֹן בְּרַבִּי אֶתְנִלְדָא לִיה בְּרַתָּא אָמַר לִיה אַבּוּהָ, רַבִּינָה נוֹלַד לָךְ. אָמַר לִיה בַּר קַפְרָא, תַנְחוּמִין שֶׁל הֶבֶל נִחְמָד אַבּוּד, דְּתַנְגָּא, אִי אֶפְשָׁר לְעוֹלָם בְּלֹא זְכָרִים וּבְלֹא נִקְבוֹת, אֲשֶׁרִי מִי שְׁבַנְיָו זְכָרִים, אוֹי לוֹ לְמִי שְׁבַנְיָו נִקְבוֹת.

ב וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים. בְּנֵי דִינָא כָּל פְּרָצָה שְׁאִינָה מִן הַגְּדוֹלִים אֵינָה פְּרָצָה כְּמַרְיָא גְּנָבִין אֶלְהָא מֵאֵן מוּמִי בִּיה, אוּ מֵאֵן מְקַרְב, וְלָמָּה הוּא קוֹרָא אוֹתָן בְּנֵי הָאֱלֹהִים, שְׁהַרְבּוּ יָמִים בְּלֹא צַעַר וּבְלֹא יְסוּרִין, וְכָל כָּד לָמָּה, כְּדִי לַעֲמֹד עַל הַתְּקוּפוֹת וְעַל הַמְּזֻלוֹת וּכְדִי שְׁיִטְלוּ אֶת שְׁלֵהֶן וְשֶׁל דוֹרוֹת הַבָּאִין אַחֲרֵיהֶן רַבִּי שְׁמַעוֹן בַּר יוֹחָאי מְקַלְל לְכָל מֵאֵן דְּקָרִי לְהוֹן בְּנֵי אֶלְהָא כִּי טַבַּת הֵנָּה. טַבַּת כְּתִיב מְשֻׁהִיו מְטִיבִין אֲשֶׁה לְבַעֲלָהּ הַגְּדוֹל מֵהֶן נִכְנָס וּבּוֹעֲלָהּ תַחֲלָה. כִּי טַבַּת הֵנָּה, אֵלוּ הַפְּנוּיוֹת, וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים, אֵלוּ נְשֵׁי אֲנָשִׁים. מִכָּל אֲשֶׁר בְּחָרוּ, זֶה זְכוּר וּבְהֵמָּה. וְלֹא נִמְחוּ מִן הָעוֹלָם עַד שֶׁכְּתַבּוּ גַּמְמָסִיוֹת לְזָכוּר וּלְבְּהֵמָּה.

בְּכָל מְקוֹם שְׁאֵת מוֹצֵא זְנוּת, אַנְדְּרַלְמוּסִיָּא בָּאָה לְעוֹלָם וְהוֹרְגַת הַטּוֹבִים וְהָרַעִים. עַל הַכָּל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְאַרְיָךְ אֶפּוֹ חוּץ מִן הַזְּנוּת. מַה טַעַם, וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בְּחָרוּ, וּכְתִיב בַּתְּרִיָּה וַיֹּאמֶר ה' אֶמְחָה אֶת הָאָדָם.

רמז מד כָּל אוֹתָהּ הַלִּילָה הָיָה לוֹט מִבְּקֵשׁ רַחֲמִים עַל הַסְּדוּמִיִּים וְהָיוּ מְקַבְּלִין מִיָּדוֹ, כִּינּוֹן שְׁאֶמְרוּ (לְהֵלֵן יט ה) "אֵינָה הָאֲנָשִׁים הוֹצִיאָם אֵלֵינוּ וְנִדְעָה אֹתָם" לְתַשְׁמִישׁ, מִיָּד אֶמְרוּ לוֹ (שֵׁם יב) "עַד מִי לָךְ פֹּה" עַד כָּאֵן הָיָה לָךְ רְשׁוֹת לְלַמֵּד סַנְגוֹרִיָּא, מִכָּאֵן וַאֲיִלָּךְ אֵין לָךְ רְשׁוֹת.

שְׁאֵלוּ תַלְמִידָיו אֶת רַב יוֹסֵף, מַהוּ "עֲזָאֵל". אָמַר לָהֶם כִּינּוֹן שְׁעַמְדוֹ דוֹר הַמַּבּוּל וְעַבְדּוֹ עֲבוּדָה זָרָה הָיָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְּעַצֵּב. מִיָּד עַמְדוֹ שְׁנֵי מְלָאָכִים שְׁמַחְזָאִי וְעֲזָאֵל וְאֶמְרוּ לְפָנָיו, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הֲלֹא אֶמְרָנוּ לְפָנֶיךָ כְּשֶׁבְרַאתָ אֶת עוֹלָמְךָ (תְּהֵלִים ח, ה) "מָה אָנוּשׁ כִּי תִזְכְּרָנוּ". אָמַר לָהֶם, וְעוֹלָם מַה יְהֵא עָלָיו. אֶמְרוּ לוֹ, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הֵינּוּ מְסַתְּפָקִין בּוֹ. אָמַר לָהֶם, גְּלוּי וַיְדוּעַ לְפָנֵי אִם אֲתָם שְׁרוּיִין בְּאַרְץ הָיָה שׁוֹלֵט בְּכֶם יֵצֵר הָרַע וְהֵייתֶם קָשִׁים מִבְּנֵי אָדָם. אֶמְרוּ לוֹ, תָּן לָנוּ רְשׁוֹת וְנִדּוֹר עִם הַבְּרִיּוֹת וְתַרְיָא אֵיךְ אָנוּ מְקַדְּשִׁין שְׁמֵךְ. אָמַר לָהֶם, רְדוּ וְתַדּוּרוּ עִמָּהּ. מִיָּד קִלְקְלוּ עִם בְּנוֹת הָאָדָם שֶׁהָיוּ יָפוֹת וְלֹא יָכְלוּ לְכַבֵּשׁ אֶת יֵצֵרָן. מִיָּד רָאָה שְׁמַחְזָאִי רִיבָה אַחַת וּשְׁמָה אִיסְטָהַר. נָתַן עֵינּוֹ בָּהּ, אָמַר, הַשְּׁמַעִי לִי. אֶמְרָה לִיה, אֵינִי שׁוֹמַעַת לָךְ עַד שֶׁתַּלְמִידֵי שֵׁם הַמְּפָרֵשׁ שְׁאֵתָהּ עוֹלָה בּוֹ לְרַקִּיעַ

בשעה שאתה זוכרהו. למדה אותו שם, הזכירה אותו ועלתה לרקיע ולא קלקלה. אמר הקדוש ברוך הוא, הואיל ופרשה עצמה מן העברה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים הללו כדי שתזכו בהן לעולם ונקבעה בכימה פיון שראו שמחזאי ועזאל כך עמדו ונשאו נשים והולידו בנים הינא והנא. ועזאל היה על מיני צבעונין ועל מיני תכשיטין של נשים שמפתים את בני האדם להרהור עברה, מיד שגר מטטרון שליח לשמחזאי ואמר ליה, עתיד הקדוש ברוך הוא להחריב עולמו ולהביא מבויל לעולם. מיד עמד בבכי והיה מצטער על העולם ועל בניו, מה יעשו בניו, ממה יאכלו אם העולם חרב, שכל אחד ואחד היה אוכל בכל יום אלף גמלים ואלף סוסים ואלף שורים. בלילה ראו הינא והנא שניהם חלומות. אחד מהו ראה אבן גדולה פרוסה על הארץ כשלחו, והיתה הארץ חרוטה וכתובה שטות שטות, והיה מלאך יורד מן הרקיע ובגדיו כמין ספין והיה גורר ומוחק כל אותן השטות ולא היה משיר בה אלא ארבע תבות. והאחד ראה פרדס גדול משבח נטוע מכל מיני אילנות, והיו בו מלאכים ובגדו קרדמות והיו מקצצין כל האילנות ולא שירו בו אלא אילן אחד של שלשה ענפים. פיון שנגערו עמדו בבהלה ובאו אצל אביהם. אמר להם, עתיד הקדוש ברוך הוא להביא מבויל ולא ישיר אלא נח ובניו. פיון ששמעו כך היו צועקין ובוכין. אמר להם, אל תצטערו, ששמותיכם לא יכלו מן הבריות, שכל זמן שגוזר גזרות או מעלין אבנים או ספינות שמותיכם הן מזכירין הינא והנא. מיד נתקררו דעתן. שמחזאי חזר בתשובה ותלה עצמו בין שמים לארץ ראשו למטה ורגליו למעלה ועדין הוא תלוי בתשובה. עזאל לא חזר בתשובה ועדין הוא עומד בקלקולו להסית בני אדם לדבר עברה בבגדי צבעונין של נשים, ולכך היו ישראל מקריבין קרבנות ביום הכפורים איל אחד לה' שיכפר על ישראל ואיל אחד לעזאל שייסבל עונותיהם של ישראל והוא עזאל שבתורה.

ג לא ידון רוחי באדם לעלם. איני נותן רוחי בהן בשעה שאני נותן מתן שכרן של צדיקים וכו' דבר אחר, אין הרוחות הללו נדונות לפני העולם דבר אחר, בשעה שאני מחזיר רוחן לנדיניהן איני מחזיר רוחן. אמר רב חנא בר אבא, איני ממלא רוחי בהן בשעה שאני ממלא רוחי באדם, לפי שבעולם הזה הרוח היא נבזקת באחד מאבריו, אבל לעתיד לבא היא נבזקת בכל הגוף, כדכתיב "ואת רוחי אתן בקרבכם". אמר רב יודן בן בתירא, עוד איני דן בדין הזה לעולם רבי הונא בשם רבי יוסף אמר, (להלן ח, כא) "לא אסף" "לא אסף" לסגי לסגי רבנן אמרין, "לא אסיף" לבני נח, "לא אסיף" לדורות, אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהן והן לא בקשו, הריני משגמן ביסורין אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהן והן לא בקשו הריני משגמן אלו באלו דאמר רבי אלעזר, אין לה שמתחייב באדם אלא אדם פיוצא בו רבי נתן אומר, אפלו כלב אפלו זאב רבי הונא בר גוריון אמר, אפלו מקל, אפלו רצועה, דכתיב "כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדגן" כיום הדין. אמר רב אחא, אפלו אילגי סרק עתידין לתן דין וחשבון

דְּכַתִּיב (דברים כ, יט) "כִּי הָאָדָם יַעַץ הַשָּׂדֶה", מָה הָאָדָם נוֹתֵן דִּין וְחֻשְׁבוֹן אֶף הַעֲצִים נוֹתְנֵין דִּין וְחֻשְׁבוֹן. אָמַר רַב יְהוֹשֻׁעַ בַּר נַחֲמִינָה, אֵינִי דָן רוּחוֹ בְּעַצְמוֹ שֶׁבִּשְׂרָר וְדָם הוּא, אֲלָא הַרִינִי מִבֵּיא עֲלֵיהוֹן מְעוּט שְׁנַיִם שְׁקֻצְבִּיתִי לָהּוּ בְּעוֹלָם הִזָּה וְאַחַר כֹּךְ אֲנִי מְשַׁגְּמוֹן בְּיִסּוּרֵין מִי גָרַם שְׂיִמְרָדוֹ בִּי, לֹא עַל יְדֵי שְׂלָא שְׁגַמְתִּי אוֹתָן בְּיִסּוּרֵין, הַדְּלֵת הִזָּה מִי מְעַמִּידוֹ, שְׁגַמְיָו אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, בְּכָל מְקוֹם שְׂאִין דִּין יֵשׁ דִּין רַב בְּיָבִי בְּרִיה דְּרַבִּי אָמִי בְּשִׁטַּת רַבִּי אֶלְעָזָר, לֹא גְדוֹן רוּחִי. אָמַר רַבִּי מֵאִיר, הוּן לֹא עָשׂוּ מִדַּת הַדִּין לְמִטָּה אֲנִי עוֹשֶׂה לָהּוֹן מִדַּת הַדִּין לְמַעְלָה הִדָּא הוּא דְּכַתִּיב (איוב ד, כא) "הֲלֹא נָסַע יְתָרָם בָּם יָמוּתוּ וְלֹא בְּחֻכְמָה", בְּלֹא חֻכְמַת הַתּוֹרָה "מִבְּקָר לְעָרֵב יִפְתּוּ מִבְּלֵי מְשִׁים לְנֶצַח יֵאבְדוּ", וְאִין מְשִׁים אֲלָא דִּין שְׁנַאָמַר, (שמות כא, א) "וְאֵלֶּה הַמְּשֻׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמַע לְפָנֶיהֶם", עוֹד אֵינִי דָן מִדַּת הַדִּין כְּגַד מִדַּת רַחֲמִים.

אֲפֵלוּ נַח שְׁנִשְׁתִּיר מֵהוּן לֹא שְׁהִיָּה כְּדָא, אֲלָא שְׂצַפְהַּ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁמֹשֶׁה עֲתִיד לְעַמְד מִמֶּנּוּ, שְׁנַאָמַר בְּשִׁגְמָה זֶה מֹשֶׁה, דְּחֻשְׁבְּנִיהַּ דְּדִין הוּא חֻשְׁבְּנִיהַּ דְּדִין רַבָּן מִיָּתִי לָהּ מִהֲכָא, וְהִיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה, וּמֹשֶׁה חָיָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה.

תְּנוּ רַבָּנָן, דְּזוּר הַמְּבוּל אִין לָהֶם חֵלְק לְעוֹלָם הַבָּא, שְׁנַאָמַר (להלן ז, כג) "וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְּקוּם", בְּעוֹלָם הִזָּה, "וַיִּמְחֹו", לְעוֹלָם הַבָּא, דְּבָרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר, לֹא חִיִּין וְלֹא נְדוּנִין, שְׁנַאָמַר לֹא גְדוֹן רוּחִי בְּאָדָם, לֹא דִין וְלֹא רוּחַ. דְּבָר אַחַר, לֹא גְדוֹן, שְׂלָא תְהֵא נִשְׁמַתָּן חוֹזְרֵת לְנִדְנָה רַבִּי מְנַחֵם בְּרַבִּי יוֹסִי אוֹמַר, אֲפֵלוּ בְּשַׁעַה שְׁהַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מַחְזִיר נְשָׁמוֹת לְפָגְרִים מִתִּים קֶשֶׁה לָהֶם בְּגִיָּהֶנּוּם, שְׁנַאָמַר (ישעיה לג, יא) "תִּהְיוּ חֹשֶׁשׁ תִּלְדוּ קֶשׁ רוּחְכֶם אֵשׁ תֹּאכְלְכֶם".

רמז מה שְׂשֶׁה נִקְרָאוּ בְּשִׁמּוֹתָם עַד שְׂלָא נוֹלְדוּ, וְאֵלוּ הוּן, (א) יִשְׁמַעֵאל, (ב) וַיִּצְחָק, (ג) וּמֹשֶׁה, (ד) וּשְׁלֹמֹה, (ה) וַיֵּאשְׁיָהוּ, (ו) וּמִלְכָּהּ הַמְּשִׁיחַ. (א) יִשְׁמַעֵאל מִנִּין, שְׁנַאָמַר "הַיָּד הָרַח וְלִדְתָּ בּוֹ" וְגוֹ'. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ יִשְׁמַעֵאל, שְׁעֲתִיד הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְשַׁמַּע בְּאַנְקַת הָעַם מִמָּה שְׁבָנִי יִשְׁמַעֵאל עוֹשִׂין לָהֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים (ב) וַיִּצְחָק שְׁנַאָמַר (להלן יז, יט) "אֲבָל שָׂרָה אֲשֶׁתִּי" וְגוֹ' וְלָמָּה נִקְרָא וַיִּצְחָק יי עַל עֲשָׂרָה נְסִיוֹנוֹת צ' שָׂרָה הִיָּתָה בֵּית תִּשְׁעִים כְּשֶׁהוֹלִידָה, ח' שְׁנַמּוּל לְשִׁמְנָה ק' מֵאָה שְׁנַיִם הִיָּה אֲבָרְהָם כְּשֶׁהוֹלִיד. (ג) מֹשֶׁה "לֹא גְדוֹן רוּחִי "בְּשִׁגְמָה", בְּגִימְטְרִיא מֹשֶׁה (ד) שְׁלֹמֹה, "הִנֵּה בֶן נוֹלָד לָךְ וְגוֹ' שְׁלֹמֹה [יְהִיָּה] שְׁמוֹ", עַל שֵׁם שְׁלוֹם וְשִׁקְט שְׁהִיָּה בְּיָמָיו. (ה) וַיֵּאשְׁיָהוּ, (מ"א יג, ב) "הִנֵּה בֶן נוֹלָד לְבֵית דָּוִד וַיֵּאשְׁיָהוּ שְׁמוֹ שְׁנַרְצָה כְּשֶׁה עַל גְּבֵי הַמְּזֻבָּח. (ו) מִלְכָּהּ הַמְּשִׁיחַ, (תהלים עב, יז) "יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם לְפָנֵי שְׁמֵשׁ יָנוֹן שְׁמוֹ", שְׁהוּא עֲתִיד לִיאָנָן לְעַפּוּיָם.

רמז מו מִנִּין לְמֹשֶׁה מִן הַתּוֹרָה, שְׁנַאָמַר בְּשִׁגְמָה הוּא בְּשָׂר מִנִּין לְהֶמֶן מִן הַתּוֹרָה, שְׁנַאָמַר "הֶמֶן הַעֲצ" מִנִּין לְאֶסְתֵּר מִן הַתּוֹרָה, דְּכַתִּיב (דברים לא, יח) "וְאֵלֶּכֶי הַסִּתֵּר

אסתיר" מנין למרדכי מן התורה, דכתיב (שמות ל, כג) "ואתה קח לך בשמים ראש
מר דרור וגו', ומתרגמינן מירא דכיא.

ד רמז מז הנפלים היו בארץ. שבעה שמות נקראו להם, (א) אמים, (ב) רפאים,
(ג) גבורים, (ד) זמזמים, (ה) ענקים, (ו) עוים, (ז) נפילים. (א) אמים, שכל מי שרואה
אותם אימתו נופלת עליו. (ב) רפאים, שכל מי שראה אותם היה לבו רפה כשענה.
(ג) גבורים, רבי אבא בר כהנא בשם רבי יוחנן אמר, מוח קליתו של אחד מהם
היתה נמדדת שתים עשרה אמה. (ד) זמזמים, אמר רבי יוסי בר חנינא, מנטרומין
מגיסטי מלחמה. (ה) ענקים, רבנן ורבי אחא, רבנן אמרי, שהיו מרבים ענקים על
גבי ענקים רבי אחא אמר, שהיו ענקים גלגל חמה ואומרים הורד לנו גשמים. (ו)
עוים, שצדו את העולם ושהצדו מן העולם ושיגרמו לעולם שיצוד כמה דאת אמר
(יחזקאל כא, לב) "ענה ענה ענה אשימנה", אמר רב אלעזר ברבי שמעון, שהיו
בקיאוין בעפרות כנחשים בגלילא צוחין לחויא עויא (ז) נפילים, שהפילו את
העולם, ושינפלו מן העולם, ושמלאו את העולם נפלים בזנות שלהם.

וגם אחרי כן. בתראי לא ילפי מקדמאי דזר המבול מדזר אנוש, ודזר הפלגה מדזר
המבול.

וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם. אמר רבי ברכיה, היתה
אשה יוצאה בשוק וכו' והיתה הולכת ומשמששת מטתה והיתה מעמדת בחור
כיוצא בו.

תקצד אנשי השם. אמר רב אחא, "בני נבל גם בני בלי שם" ואת אמרת אנשי
השם, אלא שהשימו את העולם ושהשמו מן העולם ושיגרמו לעולם שישם. רבי
לוי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר, אנשים שנתפרשו שמותן למען דאמר רבי
יהושע בן לוי, כל השמות הללו לשון מרדות הן, (לעיל ד, יח) "עירד" עורדן מן
העולם, "מתושאל" מתישן אני מן העולם, "לקמד" מה לי לקמד ולתלודותיו אמר
רבי יוחנן, המה הגברים אשר מעולם אנשי השם ומי פרש מעשיהו, אליפז
התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי רבי אומר, אלו לא בא איוב לעולם אלא
לפרט לנו מעשה המבול דיו. אמר רב חנן, אלו לא בא אליהו אלא לפרש לנו
מעשה ירידת גשמים דיו, דאמר רבי יוחנן, כל אורה שניאמר באליהו אינה אלא
בירידת גשמים רבי הושעיא רבה אמר, אינה אלא במתן תורה, כמה דאת אמר
"כי נר מצוה ותורה אור".

רבי אחא בשם רבי יהושע בן לוי אמר, קשה היא המחלקת כדזר המבול, נאמר
כאן אנשי השם, ונאמר להלן (במדבר טז, ב) "נשיאי עדה קראי מועד אנשי שם,
מה אנשי שם שניאמר להלן מחלקת אף אנשי השם שניאמר כאן מחלקת.

ה וַיֵּרָא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם. רַבָּה וְהוֹלֵכֶת שְׂמֵעָנוּ בְּדוֹר הַמִּבּוּל שְׂנֵדוֹנוּ בְּמֵיִם, וְהַסְּדוּמִיִּים שְׂנֵדוֹנוּ בְּאֵשׁ. מִנֵּינָן לִתְנוּ אֶת הָאָמּוֹר כָּאֵן לְהֵלֶן, וְאֶת הָאָמּוֹר לְהֵלֶן כָּאֵן תִּלְמוּד לֹאֲמַר רַבָּה רַבָּה לְגִזְרָה שְׂוָה.

וְכָל יֵצֵר מִחֻשְׁבֵּת לְבוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם. מִשְׁהִיָּתָה חֲמָה זוֹרַחַת וְעַד שְׁהִיָּתָה שׁוֹקַעַת לֹא הִיָּתָה בְּהוֹן תּוֹחֵלֶת, הִדָּא הוּא דְכֹתִיב (אִיּוֹב כד, יד) "לֹאֲוֹר יָקוּם רוּצַח וּבִלְיָלָה יִהְיֶה כְּגִנְבִי".

קִשָּׁה יֵצֵר הָרַע שְׁאֵפְלוּ יוֹצְרוֹ קְרָאוּ רַע, שְׂנֵאָמַר "כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע". אָמַר רַב יִצְחָק, יֵצֵרוֹ שֶׁל אָדָם מִתְחַדֵּשׁ עָלָיו בְּכָל יוֹם, שְׂנֵאָמַר "רַק רַע כָּל הַיּוֹם".

ו וַיִּנָּחַם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בְּאֶרֶץ. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לָפָה עֲשִׂיתִי שְׁתַּקְנִיתִי לְהֵם קְבוּרָה, כְּתִיב הִכָּא וַיִּנָּחַם וּכְתִיב הִתָּם (לֵהֲלוֹן נ, כא) "וַיִּנָּחַם אוֹתָם וַיַּדְבֵּר עַל לִבָּם".

דְּבַר אַחֵר, וַיִּנָּחַם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם. תְּהוּת הִיָּתָה לְפָנַי שְׁבָרָאֲתִי אוֹתוֹ מִלְמָטָה, שְׂאֵלוּ בְּרָאֲתִי אוֹתוֹ מִלְמָעְלָה לֹא הָיָה מוֹרַד בִּי. רַבִּי נַחֲמִיָּה אוֹמַר, מִתְנַחֵם אֲנִי שְׁבָרָאֲתִי אוֹתוֹ מִלְמָטָה, שְׂאֵלוּ בְּרָאֲתִי אוֹתוֹ מִלְמָעְלָה כְּשֵׁם שְׁהַמְרִיד בִּי אֶת הַתְּחַתּוֹנִים כְּדָה הָיָה מְמַרְיֵד בִּי אֶת הָעֲלִיוֹנִים, תְּהוּת הִיָּתָה בְּלִבִּי שְׁבָרָאֲתִי בּוֹ יֵצֵר הָרַע, שְׂאֵלוּ לִי לֹא בְּרָאֲתִי בּוֹ לֹא הָיָה מוֹרַד בִּי, מִתְנַחֵם אֲנִי שְׁעֲשִׂיתִי אוֹתוֹ וְנִתְּנוּ בְּאֶרֶץ. וַיִּתְעַצֵּב אֵל לְבוֹ. גוֹי אֶחָד שְׂאֵל אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קַרְחָה, אָמַר לִיָּה, אִי אַתָּם אוֹמְרִים שְׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רוֹאֶה אֶת הַנוֹלָד. אָמַר לִיָּה, הִיֵּן. וְהָא כְּתִיב "וַיִּתְעַצֵּב אֵל לְבוֹ". אָמַר לִיָּה, נוֹלַד לָדָה בֶּן זָכַר מִיְמִידָה, אָמַר לִיָּה הִיֵּן, אָמַר לִיָּה, וְיָמָה עֲשִׂיתִי. אָמַר לִיָּה שְׁמַחְתִּי (וּ) וְשְׁמַחְתִּי אֶת הַכֹּל. אָמַר לִיָּה, וְלֹא הִיָּתָה יוֹדַע שְׁסוּפּוֹ לְמוֹת. אָמַר לִיָּה, בְּשַׁעַת חֲדוּהָ חֲדוּהָ בְּשַׁעַת אֲבֵלָה אֲבֵלָה. אָמַר לִיָּה, כְּדָה הָיָה מַעֲשֵׂה לְפָנַי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁבַעַת יָמִים נִתְאַבֵּל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל עוֹלָמוֹ קִדְּם שְׁלֹא הִבִּיא הַמִּבּוּל, מַה טַעַם, וַיִּתְעַצֵּב אֵל לְבוֹ, וְאִיֵּן עֲצָבָה אֵלָּא אֲבִלוֹת, כְּמָה דְאֵת אָמַר (שְׁמוּאֵל ב יט, ג) "נִעֲצַב הַמֶּלֶךְ עַל בְּנוֹ".

ז-ח וַיֹּאמֶר ה' אֶמְחָה אֶת הָאָדָם. מַה הֵן סְבוּרִים חִילוֹת גִּיסְטְרִיּוֹת אֲנִי צָרִיד, וְהִלֵּא בְּדַבָּר בְּרָאֲתִי אֶת הָעוֹלָם דְּבַר אֲנִי מוֹצִיא וּמְכַלָּה אוֹתָם מִן הָעוֹלָם. אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה, כָּלוּם בְּרָאֲתִי אוֹתוֹ אֵלָּא מִן הָעֶפֶר, מִי מְמַחָה אֶת הָעֶפֶר לֹא הַמֵּיִם.

וַיֹּאמֶר ה' אֶמְחָה אֶת הָאָדָם. רַבִּי לְוִי בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, אֲפֵלוּ אֲצִטְרוּבוּלִין שֶׁל רַחֲמִים נִמְחָה. רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימֹן בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, אֲפֵלוּ עֶפְרוֹ שֶׁל אָדָם

הראשון נמחה רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יהוּצְדָק אומר, אֶפְלוּ לוֹ שֶׁל שְׂדֵרָה (אֶפְלוּ נָךְ שְׂדֵרָה) שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִיץ מִמֶּנָּה אֶת הָאָדָם לְעֵתִיד לְבֹא נִמְחָה.

אֲדַרְיָנוּס שְׂחִיק עֲצָמוֹת שָׁאֵל אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה, מֵהֵיכָן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִיץ אֶת אָדָם לְעֵתִיד לְבֹא. אָמַר לִיָּהּ, מִנָּךְ שְׂדֵרָה. אָמַר לִיָּהּ, מִנִּין אֲתָה יוֹדֵעַ. אָמַר לִיָּהּ, אֵינִי יוֹדֵעַ לְיָדֵי אֵינִי, הַשְּׁלִיכוּ לְאוֹר וְלֹא נִשְׂרַף, בְּמִים וְלֹא נִמְחָה, טָחְנוּ בְּרַחִים וְלֹא נִטְחָן, נִתְּנוּ עַל הַסֵּדֶן וְנִבְקַע הַפְּטִישׁ וְהוּא לֹא חָסַר.

אֲמַחָה אֶת הָאָדָם. אֲנִי אֲמַחָה אֶת בְּרִיּוֹתַי וְאִין בְּרִיּוֹתַי מִמַּחִין עַל נְדִי.

מֵאָדָם (ו) עַד בְּהֵמָה. לְמַלְךְ שְׁמֶסֶר בָּנוּ לְפַדְגוֹג וְהוֹצִיאוּ לְתַרְבוֹת רָעָה. כָּעַס הַמְּלָךְ עַל בָּנוּ וְהִרְגוּ. אָמַר לִיָּהּ הַמְּלָךְ, כָּלוּם הוֹצִיָא אֶת בָּנֵי לְתַרְבוֹת רָעָה אֲלֵא זֶה, בָּנֵי אֲבָד וְזֶה קִיָּם לְפִיכֶךְ מֵאָדָם (ו) עַד בְּהֵמָה וְגוֹ.

לְמַלְךְ שֶׁהִזָּה מִשִּׂיא אֶת בָּנוּ וְעָשָׂה לוֹ חֶפֶה וְסִיָּדָה וְכִיָּרָה וְצִיָּרָה כָּעַס הַמְּלָךְ עַל בָּנוּ וְהִרְגוּ. מָה עָשָׂה, נִכְנָס לְתוֹךְ חֶפֶה וְהִתְחִיל לְשַׁבֵּר בְּקִנְקָנִים וּמִבְקִיעַ בְּחִיצָאוֹת וּמְקַרַע בְּמִילָאוֹת אָמַר הַמְּלָךְ, כָּלוּם עָשִׂיתִי אֲלֵא מִפְּנֵי בָנֵי, בָּנֵי אֲבָד וְזוֹ קִיָּמַת לְפִיכֶךְ מֵאָדָם (ו) עַד בְּהֵמָה, הִדָּא הוּא דְכָתִיב (צפניה א, ב ג) "אֲסוּף אֲסוּף כָּל מַעַל פְּנֵי הָאָדָמָה נֹאֵם ה' אֲסוּף אָדָם וּבְהֵמָה אֲסוּף עוֹף הַשָּׁמַיִם וְדָגֵי הַיָּם וְהַמְּכַשְׁלוֹת אֶת הַרְשָׁעִים", הֵם הַכְּשִׁילוּ אֶת הַרְשָׁעִים, כִּד הוּא צִיד עוֹפֵא וְאָמַר לִיָּהּ זֵיל וְאִשְׁתַּמֵּן וְאִתִּי וְהוּא אֲזַל וּמִשְׁתַּמֵּן וְאִתִּי.

מֵאָדָם (ו) עַד בְּהֵמָה. הַכֹּל קִלְקְלוּ מַעֲשֵׂיהֶם בְּדוֹר הַמַּבּוּל, הַכֹּלֵב הוֹלֵךְ אֲצֵל הַזָּאֵב, הַתַּרְנַגּוּל אֲצֵל טוֹס. הִדָּא הוּא דְכָתִיב "כִּי הִשְׁחִית כָּל בֶּשֶׂר אֶת דְּרָכּוֹ עַל הָאָרֶץ", וְהָאָרֶץ זֵינָת, הוּוּ זָרְעִין לָהּ חֲטִין וְהִיא מִפְּקָא זוּנִין אֵלֶיךָ זוּנִיָא רַבִּי מִן דְּרָא דְמַבּוּלָא.

כִּי נִחְמַתִּי כִּי עָשִׂיתֶם וְנַח. אֶפְלוּ נַח שְׁנִשְׁתַּיֵּר מֵהֶם לֹא הָיָה כְּדָאִי, אֲלֵא שְׁמַצָּא חוֹן הִדָּא הוּא דְכָתִיב (יחזקאל ז, יא) "הַחֲמֵס קוֹם לְמַטָּה רְשַׁע לֹא מֵהֶם וְגוֹ' וְלֹא מֵהֵמָּה וְלֹא נָה בָּהֶם".

"יִמְלִט אֵי נְקִי" אוּנְקִיָא אַחַת בְּיַד נַח, אִם כֹּן לְמָה "נִמְלִט" אֲלֵא "בְּבֵר כְּפִיד" שְׁמַצָּאת חוֹן.

שְׁלֶשָׁה מְצִיאוֹת מְצָא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. (נחמיה ט, ח) "וּמְצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ", (תהלים פט, כא) "מְצָאתִי דָוִד עַבְדִּי", "כַּעֲנָבִים בְּמִדְבָּר מְצָאתִי יִשְׂרָאֵל". וְהִתְחִיב וְנַח מְצָא חוֹן, אָמַר לִיָּהּ, הוּא מְצָא וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹא מְצָא לְאָחָד שֶׁהָיָה בְּדָרְךְ וְרָאָה אָחָד וְדָבְקוֹ, עַד הֵיכָן, עַד דְּקִשֵּׁר עִמּוֹ אֲהַבָּה נֶאֱמַר כֹּאן חוֹן

וְנֹאמֵר לְהֵלֵךְ (להלן לט, ד) "וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן" דָּבָר אַחֵר, לְאַחַד שֶׁהָיָה מְהֻלָּךְ וְרָאָה אֶחָד וְדָבְקוֹ, עַד הַיָּכֹן, עַד שֶׁהִשְׁלִיטוּ, נֹאמֵר כָּאֵן חוֹ וְנֹאמֵר לְהֵלֵךְ (אסתר ב, טו) "וַתְּהִי אֶסְתֵּר נְשֵׂאת חַן", לְאַחַד שֶׁהָיָה מְהֻלָּךְ בְּדַרְדָּר וְרָאָה אֶחָד וְדָבְקוֹ, עַד הַיָּכֹן, עַד שֶׁנָּתַן לוֹ בְּתוֹ, נֹאמֵר כָּאֵן חוֹ, וְנֹאמֵר לְהֵלֵךְ (זכריה יב, י) "וְשִׁפְכְתִי עַל בַּיִת דָּוִד, וְגוֹ' רוּחַ חוֹ וַתַּחֲנוּנִים", עַד שֶׁיּוֹדֵעַ לְהַבְחִין אִיזוֹ חֵיָה נְזוּגִית בְּשִׁפְתֵי שְׁעוֹת בַּיּוֹם וְאִיזוֹ חֵיָה נְזוּגִית בְּשִׁלְשׁ שְׁעוֹת בַּיּוֹם.

מְצִינּוֹ שֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה חֶסֶד עִם הָאֲחֵרוּנִים בְּזָכוֹת הָרֵאשׁוֹנִים, וּמְצִינּוֹ שֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה חֶסֶד עִם הָרֵאשׁוֹנִים בְּזָכוֹת הָאֲחֵרוּנִים, וְנִחַ מְצָא חוֹ בְּעֵינֵי ה', בְּאִיזָה זְכוּת, בְּזָכוֹת תּוֹלְדוֹתָיו, אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נַח.

אֲנוּשׁ בֶּן שֵׁת בְּיָמָיו הִתְחִילוּ הַבְּרִיּוֹת לְהִכָּעֵס לְיוֹצְרָן בְּעִבּוּדָה זָרָה. וְהוּא הָיָה הַדּוֹר הַשְּׁלִישִׁי, וְהִכָּעִסוּ בְּשִׁלְשָׁה עֲבָרוֹת, שֶׁנֹּאמֵר (לעיל ד, כ) "אָבִי יֹשֵׁב אֶהֱל וּמִקְנָה", (א) וּמִקְנָה בְּסִתֵּר, חֲזָרוּ לְהִכָּעֵס בְּגִלּוּי וּמִשְׁמִיעִים אֶת קוֹלָם, שֶׁנֹּאמֵר "אָבִי כָל תַּפְשׁ כְּנֹר וְעוֹגֵב", (ב) חֲזָרוּ לְהִיּוֹת עוֹשִׂין צְלָמִים וְקוֹרְאִין אוֹתָם בְּשֵׁם בּוֹרְאָן, שֶׁנֹּאמֵר (שם כו) "אֲזוּ הוֹחֵל לְקַרְא בְּשֵׁם ה'", (ג) חֲזָרוּ מִתְבָּלִין בְּכָל פֶּעַס, שֶׁנֹּאמֵר (שם כז) "תּוֹבֵל קִין וְאַחֹת תּוֹבֵל קִין" שֶׁחֲזָרוּ לְהִתְבָּל בְּזָנוּת, כְּעֵינֵן שֶׁנֹּאמֵר "תְּבַל עֲשׂוּ" וְנִגְזַר עֲלֵיהֶן שִׁלְשָׁה גְזָרוֹת כְּנֶגֶד הַפֶּעַס שֶׁהִכָּעִסוּ, (א) אַחַת שֶׁנִּקְרַע אוֹקֵינוֹס וְהִצִּיף שְׁלִישׁ הַיָּבֵשָׁה, (ב) וְאַחַת שֶׁהָיָה כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ מִישׁוֹר וְעֶרְבָה, וְנִעְשָׂה הָרִים וּטְרָשִׁים וְגִימִיּוֹת וְעֵתִיד לְעֵתִיד לְבֹא לְחֲזוֹר לְמִישׁוֹר, שֶׁנֹּאמֵר (זכריה יד, י) "יִסּוֹב כָּל הָאָרֶץ כְּעֶרְבָה" כְּמוֹ שֶׁהָיָה, (ג) וְאַחַת שֶׁנִּתְמַעְטָה קוֹמָתוֹ, כְּמָה שֶׁנֹּאמֵר (ישעיה י, ל) "וְהִגְבַּהִים יִשְׁפְּלוּ". וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה, שֶׁהִרְבֵּה הָיָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצַטְעֵר עַל דּוֹרוֹ שֶׁל מִבּוֹל שָׁלָא יֵאבְדוּ, לְפִיכָךְ הִתְרַה בְּהוֹ מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְהָיוּ מְכַעֲסִין יוֹתֵר מִדְּאִי.

דָּרַשׁ רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לִקְיֵשׁ, שֶׁבְּעָה חֲנֻכּוֹת הוֹ (א) הָרֵאשׁוֹן, (לעיל א, א ג) "בְּרֵאשִׁית בְּרָא וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר", הָרִי גַר אֶחָד, (ב) וּבַיּוֹם הַשְּׁנִי "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֵר", מִשָּׁל לְאַרְכִּיטֶקְטִי שֶׁהָיָה מְבַקֵּשׁ לְקַבֵּעַ תַּלְמִיּוֹס "וְנִטַּל גַּר וְהֵאִירָה, כִּי הֵאִירָה הַתּוֹרָה, שֶׁנֹּאמֵר (משלי ו, כג) "כִּי גַר מְצוּנָה וְתוֹרָה אוֹר" (ג) בַּיּוֹם שְׁלִישִׁי נִבְרָאוּ הָאֵילָנוֹת וְשָׁמֶן זַיִת מֵאִיר, שֶׁנֹּאמֵר "וַיִּקְחוּ אֶלֶיךָ שָׁמֶן זַיִת" וְגוֹ', (ד) בַּיּוֹם רְבִיעִי נִבְרָאוּ הַמְּאֹרוֹת וְכִסְאוֹ שֶׁל דָּוִד, שֶׁנֹּאמֵר (תהלים פט, לה) "וְכִסְאוֹ כַּשְּׁמֶשׁ נִגְדִי", וְכִתִּיב (שם קלב, יז) "אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עֶרְכְתִי גַר לְמִשְׁיַחִי", (ה) בַּיּוֹם חֲמִישִׁי נִבְרָאוּ בְּרָקִים, שֶׁנֹּאמֵר "קוֹל רַעַמָּךְ בְּגִלְגַּל הָאִירוֹ בְּרָקִים" (ו) בַּיּוֹם שְׁשִׁי נִבְרָאוּ אָדָם וְחַוָּה, שֶׁנֹּאמֵר (משלי כ, כז) "גַּר ה' נִשְׁמַת אָדָם", בַּיּוֹם שְׁבִיעִי אֵי אֶתָּה מוֹצֵא גַר, אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לִקְיֵשׁ, מִשָּׁל לְמַלְאָךְ שֶׁהָיָה מֵאָרֶס אֶת בְּתוֹ, וְהָיָה עוֹמֵד בְּתוֹךְ הַחֲפָה, צָרִיךְ אֶתָּה לְשָׂאֵל אִם הָיָה כְּלוֹ אוֹר וּמְצִינּוֹ אֶתָּה אוֹמֵר שֶׁכָּל שְׁבַעֲת הַיָּמִים הָיָה אוֹר, שֶׁנֹּאמֵר (ישעיה ל, כו) "וְהָיָה אוֹר הַלְּבָנָה" וְגוֹ'.

פעם אחת הִזָּה רַבִּי אֲבָהוּ מִהֲלִיךְ בְּדֶרֶךְ וְנִתְלוּוּ לוֹ גוֹיִם. אָמְרוּ לוֹ, כָּתוּב בַּתּוֹרָה (לעיל ב, טז) "וַיֵּצֵא ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם", אָדָם נִצְטוּנָה שְׁלֵא יִחָטָא, אָבֵל הָאִשָּׁה לֹא נִצְטוּנָתָה אָמַר לָהֶם, מָה אָמַר הַכָּתוּב עַל הָאָדָם "לֹא מָר" מֵהוּ "לֹא מָר" לְאַבְרָיו, וְחִנּוּה נְבִרָאָת מִצְלֵעוּתָיו.

(לעיל ב, ב) "וַיִּכַּל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי", אֵין אֶת מוֹצָא בְּשַׁבַּת לִילָה, בְּכָל יוֹם וַיּוֹם כְּתִיב "וַיְהִי עֶרֶב" (וְעֶרֶב) [וַיְשַׁבַּת אֵין] שֵׁם לִילָה לָמָּה, שְׁכַלָּה אִזְרָא.

פרשת נח

ט אֵלָה תּוֹלְדוֹת. בְּכָל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אֵלָה פָּסַל אֶת הָרֵאשׁוֹנִים, וְאֵלָה מוֹסִיף עַל הָרֵאשׁוֹנִים, כָּאֵן שֶׁנֶּאֱמַר אֵלָה מָה פָּסַל פָּסַל לְדוֹר הַמִּבּוּל.

אֵלָה תּוֹלְדוֹת. זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "קַל הוּא עַל פְּנֵי מַיִם", גִּזְרָה נִגְזְרָה שְׁיֵאבְדוּ בַּמַּיִם, (שם) "וַתִּקַּל חִלְקֹתֶם בְּאַרְצְךָ" מִי שֶׁפָּרַע מִדּוֹר הַמִּבּוּל, כָּל כֶּף לָמָּה "לֹא יִפְנֶה דְרָךְ כְּרָמִים" לֹא הִיָּתָה כּוֹנֵנָתוֹ אֵלָה לְמַטְעַת כְּרָמִים אָבֵל נַח לֹא הִיָּתָה כּוֹנֵנָתוֹ אֵלָה לְפָרוֹת וּלְהַרְבּוֹת בְּעוֹלָם וּלְהַעֲמִיד בָּנִים.

רמז מח אֵלָה תּוֹלְדוֹת נַח נַח. כָּל מִי שֶׁנִּכְפַּל שְׁמוֹ יֵשׁ לוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה וַיֵּשׁ לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. מִתִּיבִין וְהַכְּתִיב (בראשית יא, כז) "וְאֵלָה תּוֹלְדוֹת תִּרְח" תִּרְח יֵשׁ לוֹ לְעוֹלָם הַזֶּה וַיֵּשׁ לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא אִף הִיא לֹא תִבְרָא דְכְּתִיב "וְאֵתָה תִּבּוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם", בְּשָׁרוֹ שֶׁיֵּשׁ לְאָבִיו חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא (שם) "תִּקְבֹּר בְּשִׂיבָה טוֹבָה" בְּשָׁרוֹ שֶׁיִּשְׁמַעְאֵל עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה.

אֵלָה תּוֹלְדוֹת נַח נַח. אֶתְמַהָא, לֹא הָוָה צָרִיךְ קָרָא לְמִימַר אֵלָה תּוֹלְדוֹת נַח שֵׁם, אֵלָה נִיחָא לוֹ נִיחָא לְעוֹלָם נִיחָא לְאֲבוֹת נִיחָא לְבָנִים נִיחָא לְעֵלְיוֹנִים נִיחָא לְתַתְּיוֹנִים נִיחָא בְּעוֹלָם הַזֶּה נִיחָא לְעוֹלָם הַבָּא.

אֵלָה תּוֹלְדוֹת נַח נַח אִישׁ צָדִיק. הַדָּא הוּא דְכְּתִיב (משלי יא, ל) "פְּרִי צָדִיק עֵץ חַיִּים", צָדִיק מֵה פְּרוּתָיו מִצּוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים (שם) "וְלִקְחָם נִפְשׁוֹת חָכָם" שֶׁזֶן וּמִפְרִיָס כָּל הַבְּרִיּוֹת שְׁנִים עֶשֶׂר חֹדֶשׁ בַּתְּבָה. אַחַר כָּל הַשְּׁבִיחַ הַזֶּה "הוּ צָדִיק בְּאַרְצְךָ יִשְׁלָם" בָּא לְצֵאת וְנִשְׁתַּלֵּם, אֶתְמַהָא דְאָמַר רַבִּי הוֹנָא מִשׁוּם רַבִּי אֶלְיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסִי

הגלילי, נח כשהוא יצא מן התבה הכישו ארי ושברו ולא היה פשר להקריב והקריב שם בנו תחתינו, (שם) "אף כי רשע וחוטא" זה דור המבול.

איש. כל מקום שנאמר איש צדיק מומחה שכל מאה ועשרים שנה היה נוטע ארזים וקוצצן. אמרין ליה, למה פדין אמר להו, פד אמר לי מרי עלמא דהוא מייתי מבולא על עלמא. אמרין, אי אתי מבולא לא אתי אלא על ביתיה דההוא גברא פיון שמת מתושלח אמרי ליה, הא לא אתי מבולא אלא ביתיה דההוא גברא.

תמים. כל מי שנאמר בו תמים השלים שנותיו למדת שבווע.

היה. כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו הוא צדיק. התיבון ליה והקתיב "אחד היה אברהם" אמר להון, אף היא לא תברא דרבי חנינא ורבי יוחנן תרנויהו אמרי, בן ארבעים ושמונה שנה הפיר אברהם את בוראו ריש לקיש אמר, בן שלש, שנאמר (להלו כו, ה) "עקב אשר שמע אברהם בקלי", מנן עק"ב ומה אני מקיים היה שהיה מתקן להדרין את כל העולם פולו בתשובה. (לעיל ג, כב) "הו האדם היה", מתקן למיתה "והנחש היה", מתקן לפרענות (לעיל ד, ב) "קין היה", מתקן לגלות. (שמות ג, א) "משה היה", מתקן לגואל. (אסתר ב, ה) "מרדכי היה", מתקן לגאולה. "איוב היה", מתקן ליסוריו. נח היה, מתקן לגס.

רבי לוי ורפון, רבי לוי אמר כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש.

+4(רמז מט) אמר רבי שמואל חמשה הן א) נח אתמול (איוב יד, יט) "אבנים שחקו מיס", דאמר רבי לוי בשם רבי יוחנן, אפילו אצטרויבולין של רחים נמחה במים, והקא את אמר "ויהיו בני נח היצאים מן התבה", אתמיהא, אלא ראה עולם חדש. ב) יוסף אתמול (תהלים קה, יח) "ענו בכפל רגלו ברזל באה נפשו" ועכשיו (בראשית מב, ו) "ויוסף הוא השליט על הארץ", אלא שראה עולם חדש. ג) משה. אתמול בורח מפני פרעה ועכשיו משקעו בים, אלא שראה עולם חדש. ד) איוב. אתמול "ישפך לארץ מרתי" ועכשיו (שם מב, י) "ויסוף ה' את כל אשר לאיוב למשנה", אלא שראה עולם חדש. ה) מרדכי. אתמול היה מתקן לצליבה ועכשיו הוא צולב את צולביו אלא שראה עולם חדש.

רבנו אמרי, כל מי שנאמר בו היה זן ומפרנס. נח זן ופרנס כל שנים עשר חדש בתבה, יוסף זן ופרנס, (בראשית מז, יב) "ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו", משה זן ופרנס כל ארבעים שנה במדבר, איוב זן ופרנס, (איוב לא, יז) "ואכל פתי לבדי" שפא לא אכל יתום ממנה, מרדכי זן ומפרנס, פעם אחת חוזר על המניקות ולא מצא לאסתר מניקה והיה הוא מניקה, פד דרשה רבי אבהו בציונרא גחך ציונרא לקליה אמר להון ולאן מתניתא היא חלב הזכר טהור.

בְּדַרְתָּיו. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, בְּדוֹרוֹתָיו הָיָה צַדִּיק, הָא בְּדוֹרוֹת מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לֹא הָיָה צַדִּיק. בְּשׁוֹק סִמְיָא צְנוּחִין לְעוֹיָרָא סְגִי נְהוֹר מְשַׁל לְאַחַד שְׁהָיָה לוֹ מִרְתָּף שֶׁל יַיִן פֶּתַח חֲבִית רֵאשׁוּנָה וּמְצָאָה חֲמִץ וְכֹן שְׁנֵינָה, (וְכֹן) שְׁלִישִׁית וּמְצָאָה תּוֹסֵס אָמַר, לֵית (אֵית) הֶכָא טַב מִינָה כְּךָ בְּדוֹרוֹתָיו הָיָה צַדִּיק, הָא אֱלוֹ הָיָה בְּדוֹרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לֹא הָיָה צַדִּיק. רַבִּי נַחֲמִיָּה אָמַר, מָה אִם בְּדוֹרוֹתָיו הָיָה צַדִּיק אֱלוֹ הָיָה בְּדוֹרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה עַל אַחַת כְּפָה וְכַמָּה מְשַׁל לְצְלוּחִית שֶׁל פְּלִיטוֹן מוֹקֶפֶת בְּצַמִּיד פְּתִיל וּמִנְחַת בְּבִית הַקְּבָרוֹת וְהֵיטָה רִיחָה נוֹדֵף, אֱלוֹ הֵיטָה חוּץ לְבֵית הַקְּבָרוֹת עַל אַחַת כְּפָה וְכַמָּה מְשַׁל לְבַתּוּלָה שְׁהֵיטָה שְׂרוּיָה בְּשׁוֹק שֶׁל זֹנוּת וְלֹא יֵצֵא עָלֶיהָ שֵׁם רַע, אֱלוֹ הֵיטָה בְּשׁוֹק שֶׁל כְּשָׁרוֹת עַל אַחַת כְּפָה וְכַמָּה.

רמז נ אֵת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נַח. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, לְמַלְךְ שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי בָּנִים אָחַד גָּדוֹל וְאָחַד קָטָן וְאָמַר לְקָטָן הֲלֵךְ עִמִּי וְלַגְדוֹל אָמַר הֲלֵךְ לְפָנַי, כְּךָ אַבְרָהָם שְׁהָיָה כְּחוֹ יִפְהָ "הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וְהָיָה תְּמִים" אָבֵל נַח שְׁהָיָה כְּחוֹ רַע אֵת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נַח. רַבִּי נַחֲמִיָּה אָמַר, לְאוּהָבוֹ שֶׁל מְלֶךְ שְׁהָיָה מְשַׁתְּקֵעַ בְּטִיט. הֲצִיץ הַמְּלֶךְ וְרָאָה אוֹתוֹ, אָמַר לוֹ, עַד שְׁאַתָּה מְשַׁתְּקֵעַ בְּטִיט בּוֹא וְהֲלֵךְ עִמִּי הֲדָא הוּא דְכָתִיב אֵת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נַח. וְלָמָּה אַבְרָהָם דּוֹמָה, לְאוּהָבוֹ שֶׁל מְלֶךְ שְׁרָאָה אֵת הַמְּלֶךְ מִהֲלֵךְ בְּמִבּוֹאוֹת אֲפִלִּים וְהִתְחִיל מֵאִיר לוֹ דְרָךְ הַחֲלוֹן. אָמַר לוֹ, עַד שְׁאַתָּה מֵאִיר לִי דְרָךְ הַחֲלוֹן בּוֹא וְהָאֵר לְפָנַי. כְּךָ אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ, עַד שְׁאַתָּה מֵאִיר לִי מֵאַסְפְּמִיָּא וְחִבְרוּתֶיהָ בּוֹא וְהָאֵר לִי בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל. הֲדָא הוּא דְכָתִיב (לְהֵלֵךְ מַח, טו) "וַיִּבְרָךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכְּנוּ אֲבוֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וַיְצַחֵק". רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר לְרוּעָה שְׁהָיָה עוֹמֵד וּמִבִּיט בְּצֹאנוֹ רִישׁ לְקִישׁ אָמַר, לְנִשְׂיָא שְׁהָיָה מִהֲלֵךְ וַיִּקְנִים לְפָנָיו עַל דְּעֵתָה דְּרַבִּי יוֹחָנָן אָנוּ צְרִיכִין לְכַבּוֹדוֹ, עַל דְּעֵתָה דְּרִישׁ לְקִישׁ הוּא צְרִיךְ לְכַבּוֹדָנוּ.

נַח אִישׁ צַדִּיק תְּמִים. מְלַמֵּד שְׁנוּלַד מְהוּל.

לָמָּה נִכְתָּב שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים נַח בְּפָסוּק שְׁזָה אָחַד מְשַׁלְשָׁה בְּנֵי אָדָם שְׁעֲבָרוּ עֲלֵיהֶם שְׁלֹשׁ עוֹלָמוֹת לְפִיכְךָ הַכְּתוּב מְזוּוֹגָן "נַח דְּנָאֵל וְאִיּוֹב".

וַיּוֹלַד נַח שְׁלֹשָׁה בָּנִים אֵת שֵׁם אֵת חָם וְאֵת יֶפֶת. דְּרָךְ חֲכָמְתָן קָא חָשִׁיב לְהוּ דְכָתִיב (לְעִיל ה, לב) "וַיְהִי נַח בֶּן חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלַד נַח אֵת שֵׁם" וְגו' שֵׁם גְּדוֹל מִיֶּפֶת שָׁנָה, נִמְצָא שֵׁם גְּדוֹל מִיֶּפֶת שְׁתֵּי שָׁנִים, וְכָתִיב (לְהֵלֵךְ ז, ו) "וְנַח בֶּן שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמְּבּוּל הָיָה", וְכָתִיב "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן מֵאֵת שָׁנָה וַיּוֹלַד אֵת אַרְפַּכְשָׁד שְׁנַתִּים אַחַר הַמְּבּוּל", בַּר מֵאָה וְתַרְתִּין הָוָה אֵלָּא דְרָךְ חֲכָמְתָן קָא חָשִׁיב לְהוּ. רַב כְּהֵנָּא אָמַר, אָנוּ מִהֲכָא מִתְנִינָן לֵה (לְהֵלֵךְ י, כא) "וַיִּלְשֵׁם יֶלֶד גַּם הוּא אָבִי כָל בְּנֵי עֶבֶר אַחֵי יֶפֶת הַגְּדוֹל".

יא ותשחת הארץ. תנא דבי רבי ישמעאל, כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא עבודה זרה וגלוי עריות. עבודה זרה, דכתיב (דברים ד, טז) "פן תשחתונו" וגו' גלוי עריות, דכתיב ותשחת הארץ וגו'.

יב כי השחית כל בשר. מלמד שהרביעו בהמה על חיה, וחיה על בהמה, והכל על אדם, ואדם על הכל. אמר רבי אבא, וכלן חזרו חוץ מתושלמי דלא הדר.

יג קח כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס. אמר רבי אלעזר, כמה גדול כחה של חמס, שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נתחתם עליהם גזר דין עד שפשוטו ידיהם בגזל, שנאמר כי מלאה הארץ חמס, וכתיב (יחזקאל ז, יא) "החמס קם למטה רשע", מלמד שזקוף עצמו כמקל, ועמד לפני הקדוש ברוך הוא, אמר לפניו, רבונו של עולם, "לא מהם ולא מהמהם" "ולא נה בהם". ואף על נח נתחתם גזר דין שנאמר (לעיל פסוק ז ח) נחמתי כי עשיתם ונח.

רמז נא רבי אלעזר אומר, כל האוחז באמה ומשתין כאלו מביא מבול לעולם שנאמר כי השחית כל בשר, אמר רבי יוחנן, כל המוציא שכבת זרע לבטלה חייב מיתה, שנאמר "ויירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אתו". רבי יצחק דבי רבי אמר, כאלו שופך דמים, שנאמר (ישעיהו נז, ה) "הנחמים באלים תחת כל עץ רענו שחטי הזלדים", אל תקרי שחטי אלא 'סוחטי'. רב אשי אמר כאלו עובד עבודה זרה, כתיב הקא (שם) "תחת כל עץ רענו" וכתיב התם "על ההרים הרמים ותחת כל עץ רענו". אמר רב אשי, כל המביא עצמו לידי הרהור אין מכניסין אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא, כתיב הקא, (בראשית לח, י) "ויירע בעיני ה'" וכתיב (תהלים ה, ה) "לא יגרף רע" מאי דכתיב (ישעיהו א, טו) "ידיכם דמים מלאו" אלו המנאפים ביד דדתנא דבי רבי ישמעאל "לא תנאף" לא יהיה בך נאף בין ביד בין ברגל. רבי אמי אמר, המקשה עצמו לדעת נקרא עובד אלילים, שפך אמונתו של יצר הרע היום אומר לו עשה כן למחר אומר לו לך עבוד עבודה זרה.

ויאמר אלהים לנח קח כל בשר בא לפני. הגיע זמנו ליקצץ, הגיע זמנו לעשות בוסר הגיע קטיגוריא שלהן הגיע זמנו ליעשות בפתה כל כן למה. כי מלאה הארץ חמס מפניהם. חמס, שנה פרוטה, גזל, פחות משנה פרוטה היה אחד מהם מוצא קפתו מלאה תורמוסין היה זה בא ונוטל פחות משנה פרוטה וזה בא ונוטל פחות משנה פרוטה, עד מקום שאינו יכול להוציא ממנו בדין. אמר להם הקדוש ברוך הוא, אתם עשיתם שלא כשורה אף אני אעשה עמכם שלא כשורה הדא הוא דכתיב (איוב ד, כא) "הלא נסע יתרום בם ימותו ולא בחכמה" בחכמת תורה, "מבקר

לַעֲרֹב יִבְתּוּ מִבְּלֵי מַשִּׁים לְנֹצַח יֵאבְדוּ", וְאִין מַשִּׁים אֶלֶּא דִּין שְׁנַאֲמַר (שמות כא, א) "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׁים לִפְנֵיהֶם".

דָּבָר אַחֵר, כִּי מְלֶאכֶה הָאֶרֶץ חֲמָס. חֲמָס זֶה עֲבוּדָה זָרָה, דְּכַתִּיב כִּי מְלֶאכֶה הָאֶרֶץ חֲמָס חֲמָס זֶה גְלוּי עֲרִיּוֹת (ירמיה נא, לה) "חֲמָסִי וְשֹׁאֲרֵי עַל בְּבַל" חֲמָס זֶה שְׁפִיכוֹת דָּמִים "מִחֲמָס בְּנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר שָׁפְכוּ דָם נָקִיא בְּאֶרְצָם", חֲמָס כְּמִשְׁמָעוֹ.

וְהִנְנִי מִשְׁחִיתֶם אֶת הָאֶרֶץ. אֲפִילוֹ שְׁלֹשָׁה טַפְחִים שֶׁל מַחְרָשָׁה נִמְחוּ לְבָן מְלָכִים שֶׁהָיָה לוֹ פְּדָגוֹג כֹּל זָמַן שֶׁהָיָה סוֹרֵחַ הָיָה פְּדָגוֹג שֶׁלּוֹ נִרְדָּה וּלְבָן מְלָכִים שֶׁהָיָה לוֹ מְנִיקָה, כֹּל זָמַן שֶׁהָיָה סוֹרֵחַ הָיָה מְנִיקָתוֹ נִרְדִּית כִּד הִנְנִי מִשְׁחִיתֶם אֶת הָאֶרֶץ, הָא אֲנִי מְחַבְּלָהוֹן וּמְחַבֵּל אֶרְעָא עִמָּהוֹן.

יד רמוז נב עֲשֵׂה לָךְ תִּבְתַּת עֲצֵי גֹפֶר. בְּאֶרְבָּעָה מְקוֹמוֹת נֶאֱמַר בְּלִשׁוֹן הַזֶּה בְּשִׁלְשׁ נִתְפָּרֵשׁ בְּאַחַד לֹא נִתְפָּרֵשׁ. **א** עֲשֵׂה לָךְ תִּבְתַּת עֲצֵי גֹפֶר אֲעִי דְקֶרְדוּס **ב** (יהושע ה, ב) "עֲשֵׂה לָךְ חֲרָבוֹת צָרִים" גְּלַבִּין דְטִינְרִין **ג** (במדבר י, ב) "עֲשֵׂה לָךְ שְׁתֵּי חֲצוּצֹת כֶּסֶף", נִתְפָּרֵשׁ **ד** (במדבר כא, ח) "עֲשֵׂה לָךְ שֶׁרָף" לֹא נִתְפָּרֵשׁ "יִשְׁמַע חֲכָם וְיוֹסֵף לְקַח" זֶה מִשָּׁה, אֲמַר, אִם אֲנִי עוֹשֶׂה אוֹתוֹ שֶׁל זָהָב אִין הַלְשׁוֹן הַזֶּה נּוֹפֵל עַל הַלְשׁוֹן הַזֶּה, וְכֵן שֶׁל כֶּסֶף, אֶלֶּא הִרִינִי עוֹשֶׂה אוֹתוֹ שֶׁל נְחֹשֶׁת, לָמָּה שֶׁהַלְשׁוֹן הַזֶּה נּוֹפֵל עַל הַלְשׁוֹן הַזֶּה (במדבר כא, ט) "וַיַּעַשׂ מִשָּׁה נְחֹשֶׁת נְחֹשֶׁת", מִכָּאן שֶׁנִּתְנָה תּוֹרָה בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, וְכֵשֶׁם שֶׁנִּתְנָה בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ כִּד נִבְרָא הָעוֹלָם בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ שֶׁמִּעַתָּה מִיָּמֵינוּ אוֹמַר גִּינֵי גִינָא אֲנִתְרוּפִי אֲנִתְרוּפֵתָא, גְּבַר גְּבַרְתָּא, אֶלֶּא אִישׁ וְאִשָּׁה, מִכָּאן שֶׁנִּבְרָא בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ.

קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת הַתְּבָה. מֵה הַקּוֹן הַזֶּה מְטַהֵר אֶת הַמְצָרַע, אִף תִּיבְתַד מְטַהֵרְתָּד.

רמוז נג וְכִפְרַת אֶתְּה מִבֵּית וּמְחוּץ בַּכֶּפֶר. וְלַהֲלֹן אֶתְּ אֲמַר "וַתַּחְמְרָה בַּחֲמָר וּבִזְזָת" אֶלֶּא לַהֲלֹן עַל יְדֵי שֶׁהָיוּ הַמִּים תְּשִׁין "וַתַּחְמְרָה בַּחֲמָר וּבִזְזָת", בַּחֲמָר מִפְּנֵי הָרִיחַ וּבִזְזָת מִפְּנֵי הַמִּים.

טו וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֶתְּה. זֶה וְזֶה עֲתִיד אֶחָד לְמוֹד בְּאַמְתָּדָה הַדָּא הוּא דְכַתִּיב (דברי הימים ב' ג, ג) "הָאֶרֶץ אֲמוֹת בַּמִּדָּה הִרְאִשׁוּנָה אֲמוֹת שְׁשִׁים וָרֹחַב אֲמוֹת עֶשְׂרִים" וְלָמָּה הוּא קוֹרָא אוֹתְה תְּבִיקוֹן שֶׁהָיוּ מִתְבִּיאוֹת בָּה וְרַבְּנִין אֲמַרִין, עַל שֵׁם תִּיבְתּוֹ שֶׁל נֹחַ.

שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֲמָה אֶרֶץ הַתְּבָה וְגו'. בַּר חוּנְיָא אֲמַר, (תהלים קיט, טו טז) "בְּכִפְיוֹדִידָה אֲשִׁיחָה, בְּחִקְתִּידָה אֲשִׁתַּעֲשֶׂע" לְמִדְתָּד תּוֹרָה דְרַדְרָה אֶרֶץ, שְׁאֵם יַעֲשֶׂה סְפִינָה שֶׁתְּהֵא עוֹמְדָת בְּלִמּוֹן יַעֲשֶׂה רַחְבָּה אֶחָד מִשְׁשָׁה בְּאֶרְכָּה וְגִבְהָה אֶחָד מִעֲשָׂרָה בְּאֶרְכָּה.

וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ. בְּאַצְבַּע הָרֶאֱחָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לָנַח כְּזֶה וְכֵזֶה תַּעֲשֶׂה וְעַד שְׁלֹא בָּאוּ יְמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ הַטְּמֵאִין מְרוּבִין מִטְּהוֹרִין. צְנֵה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַרְבוֹת הַטְּהוֹרִין וּלְמַעַט הַטְּמֵאִין, וְאָמַר לוֹ, "מִכַּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה" וְגו'.

טז צַהַר תַּעֲשֶׂה לַתְּבָה. רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר, אָבֹן אַחַת שֶׁל מְרַגְלִית הִיְתָה תְלוּיָה בַתְּבָה וְהִיְתָה מֵאִירָה לְכָל הַבְּרִיּוֹת שֶׁבַתּוֹכָהּ, כְּגַר שֶׁהוּא מֵאִיר בְּתוֹךְ הַבַּיִת וְכִשְׁמֹשׁ הִזָּה שֶׁהוּא מֵאִיר בַּצְּהָרִים.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לָנַח, קִבַּע בָּהּ אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת שִׁיְהוּ מֵאִירוֹת לְהוֹן כַּצְּהָרִים.

וְאֵל אִמָּה תִכְלָנָה מְלַמַּעְלָה. דְּבַהֲכִי קִיָּמָא תַחְתִּימִים לְזַבְלִים, שְׁנַיִם לְאָדָם, שְׁלִישִׁים לְבַהֲמָה.

צַהַר תַּעֲשֶׂה לַתְּבָה. רַבִּי אַבָּא בַר כַּהֲנָא אָמַר, חֲלוּן. רַבִּי לִוִּי אֹמֵר, מְרַגְלִית. כָּל שְׁנַיִם עָשָׂר חֲדָשׁ שֶׁהָיָה נֹחַ בַּתְּבָה לֹא הָיָה צָרִיךְ לֹא לְאוֹר הַחֲמָה בַּיּוֹם וְלֹא לְאוֹר הַלְּבָנָה בַּלַּיְלָה, אֲלָא מְרַגְלִית הִיְתָה לוֹ, בְּשַׁעַה שֶׁהִיְתָה כְּהָהּ הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא יוֹם, וּבְשַׁעַה שֶׁהִיְתָה מִבְּהֻקַּת הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא לַיְלָה אָמַר רַב הוֹנָא, עֲרַקִּין הוֹיָנָן מִקְמִי גוֹנְדִיָא בַּהֲדָא בִּיטְסָא דְטַבְרִיָה וְהָיוּ בְּיַדֵּינוּ גְרוֹת, בְּשַׁעַה שֶׁהָיוּ כְּהָיוּ הָיוּ יוֹדְעִים שֶׁהוּא יוֹם וְכו'.

וְאֵל אִמָּה תִכְלָנָה מְלַמַּעְלָה. רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נַחֲמִיָה, רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר, שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וּשְׁשִׁים קִלְיוֹן כָּל קִיל וְקִיל עָשָׂר אֲמוֹת עַל עָשָׂר אֲמוֹת וּשְׁתֵּי פְלִטְיָאוֹת שֶׁל אַרְבַּע אֲמוֹת, וְקִילִין מִכָּאן וְקִילִין מִכָּאן וּשְׁתֵּי אֲמוֹת לְצַדְדֵינוּ רַבִּי נַחֲמִיָה אֹמֵר, תִּשְׁעַ מֵאוֹת קִילִין הָיוּ בָּהּ, כָּל קִיל וְקִיל שֹׁשׁ אֲמוֹת עַל שֹׁשׁ אַרְבַּע קִילִין בְּאַמְצַע וּשְׁלֹשׁ פְּלִטְיָאוֹת שֶׁל אַרְבַּע אַרְבַּע וְקִיל מִכָּאן וּמִכָּאן וּשְׁתֵּי אֲמוֹת לְצַדְדֵינוּ עַל דְּעֵתִיָה דְרַבִּי יְהוּדָה נִיחָא וְעַל דְּעֵתִיָה דְרַבִּי נַחֲמִיָה לֹא נִיחָא רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר כְּאַמְתָּא מְלַמַּטָּה כְּדֵ אַמְתָּא מְלַמַּעְלָה.

+4(רמז נד) וְאֵל אִמָּה תִכְלָנָה מְלַמַּעְלָה. רַבִּי נַחֲמִיָה אֹמֵר, כְּמִין קַמְרוּטִין הִיְתָה, וְהָיָה מִשְׁקִיף בָּהּ וְעוֹלָה, וּמִשְׁקִיף בָּהּ וְעוֹלָה, עַד שֶׁהֶעֱמִידָה עַל אַמְתָּא, שֶׁנֶּאֱמַר וְאֵל אִמָּה תִכְלָנָה מְלַמַּעְלָה (וְאִית דְּאִמְרֵי רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וּשְׁלוּשִׁים קִילִים הָיוּ בָּהּ, וּמִפְרָשׁ, אַרְבַּע קִילִין הָיוּ בְּרַחֲבָהּ, אַרְבַּע פְּעָמִים שְׁלֹשִׁים יַעֲלוּ מֵאָה וְעֶשְׂרִים קִילִין, תַּחְתִּיִּים מֵאָה וְעֶשְׂרִים, וּשְׁנַיִים מֵאָה וְעֶשְׂרִים, יַעֲלוּ מֵאֵתִים וְאַרְבָּעִים, שְׁלִישִׁים הֶעֱלִינוּ לֹא הָיוּ אֲלָא שְׁלֹשָׁה שׁוֹרוֹת, שֶׁהָיָה מִצַּר וְעוֹלָה וְלֹא הָיָה רַחֲב הַתְּבָה אֲלָא אַרְבָּעִים אֲמוֹת, וּשְׁלֹשׁ שׁוֹרוֹת עוֹלִין תִּשְׁעִים, וְעוֹד מֵאֵתִים וְאַרְבָּעִים, הִנֵּה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וּשְׁלוּשִׁים קִילִין לְדַבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. לְרַבִּי יְהוּדָה נִיחָא כִּי גוֹבַהּ הַקִּילִין עַד לַגַּג. וְרַבִּי נַחֲמִיָה, כְּמִין קַמְרוּטִין

הָיָה, מְשַׁפֵּעַ וְיורֵד כַּגַּג הַמְשַׁפֵּעַ). וּפְתַח הַתְּבָה בְּצִדָּה תִּשָּׂים. לְמִדְתָּהּ תוֹרָה דָּרָךְ אֶרֶץ
שָׂאִים עֲשֵׂה אָדָם טְרַקְלִין עֲשֵׂר עַל עֲשֵׂר יְהִי עוֹשֵׂה פְתָחוֹ מִן הַצַּד.

תְּחַתִּים שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים. תְּחַתִּים לְזָבְלִים, וְהַשְּׁנַיִם לוֹ וּלְבָנָיו וּלְטָהוֹרִין וְהַעֲלִינִים
לְטַמְאִים. וְיֵשׁ שְׂמַחֲלָפִין, תְּחַתִּים לְטַמְאִים, וְהַשְּׁנַיִם לוֹ וּלְבָנָיו וּלְטָהוֹרִים,
וְהַעֲלִינִים לְזָבְלִים כִּי־צַד הָיָה עוֹשֵׂה אֵלָּא כְּמִין קְטַרְקָטוֹן הָיָה לוֹ וְהָיָה פּוֹתְחוֹ מִן
הַצַּד.

תַּעֲשֶׂהָ, אֵף הִיא מְסַיַּעַת אֶת עֲצָמָה.

יז וְאֵנִי הַנְּנִי מֵבִיא. הַנְּנִי מִסְכִּים לְדַבְרֵי מְלָאכִים שֶׁאָמְרוּ "מָה אֲנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ".

אֶת הַמְּבּוּל מִיָּם עַל הָאֶרֶץ. מִיָּם הָיוּ וְכִיּוֹן שֶׁהָיוּ יוֹרְדִין עַל הָאֶרֶץ הָיוּ נֹעֲשִׂין מְבּוּל,
כָּל אֲשֶׁר בָּאֶרֶץ יִגָּוַע יִצְמוֹק.

יח וְהַקְּמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ. בְּרִית אֶתְּךָ צָרִיךְ, הַגְּבוּרִים אֶחָד מֵהֶן הָיָה נוֹתֵן אֶת
רְגְלוֹ עַל הַתְּהוֹם וְסוֹתְמוֹ, וְנוֹתֵן יָדוֹ עַל חִלּוֹן וְסוֹתְמוֹ וְהָיָה בָּא לִיכְנֹס לַתְּבָה וְהָיוּ
רְגְלוֹ מִתְּעַרְפְּלוֹת הַדָּא הוּא דְכְּתִיב (אִיּוֹב כו, ה) "הֲרִפְּאִים יְחוּלְלוּ מִתְּחַת מִיָּם
וְשִׁכְנִיָּהֶם". אֲרִי הָיָה בָּא לִיכְנֹס לַתְּבָה וְהָיוּ שְׁנֵי קְהוֹת, הַדָּא הוּא דְכְּתִיב (אִיּוֹב ד,
ו) "שִׁאֲגַת אֲרִיָּה וְקוֹל שְׁחַל וְשְׁנֵי כְּפִירִים נִתְּעוּ", בְּרִית אֶתְּךָ צָרִיךְ מִפְּנֵי פִירוֹת
שֶׁאֶתְּךָ כּוֹנֵס שֶׁלֹּא יַעֲפֹשׂוּ וְשֶׁלֹּא יִרְקְבוּ וְשֶׁלֹּא יִשְׁתַּנּוּ. וּבֵאתְּ אֶל הַתְּבָה, אָמַר רַבִּי
חֲזִיא בְּרַ אַבָּא, נִגְרַ הֵייתְּ וְאֵלּוּלֵי בְּרִיתִי שֶׁהֵייתְּ אִתְּךָ לֹא הֵייתְּ יָכוֹל לְכַנּוֹס הַדָּא
הוּא דְכְּתִיב וְהַקְּמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ, אֵימַתִּי כְּשֶׁבֵּאתְּ אֶל הַתְּבָה.

אֶתְּךָ וּבְנִיךָ. רַבִּי יְהוּדָה בְּרַ סִימּוֹן וְרַבִּי חֲנִין בְּשֵׁם רַב שְׁמוּאֵל בְּרַ יִצְחָק, נַח כִּיּוֹן
שֶׁנִּכְנַס אֶל הַתְּבָה נֶאֱסַר לוֹ פְּרִיָּה וְרַבִּיָּה, הַדָּא הוּא דְכְּתִיב אֶתְּךָ וּבְנִיךָ לְעֲצָמוֹ,
וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי בְנֵיךָ לְעֲצָמוֹ. (אִיּוֹב ל, ג) "בְּחֶסֶד וּבְכֶפֶן גְּלֻמוֹד" אִם רְאִיתְּ חֶסֶד וְאִם
לְעוֹלָם הָיוּ רֹאֵה אֶת אִשְׁתְּךָ כְּאֵלּוּ הִיא גְּלֻמוֹדָה, שְׁכֵן בְּכַרְכֵי הַיָּם קוֹרִין לְנִדָּה
גְּלֻמוֹדָה. אָמַר רַב הוֹנָא, "וּלְיוֹסֵף יֵלֵד שְׁנֵי בָּנִים" אֵימַתִּי "בְּטָרָם תִּבּוֹא שְׁנַת
הַרְעָב". כִּיּוֹן שֶׁיִּצְא הַתִּיר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הַדָּא הוּא דְכְּתִיב (לֶחֱלוֹ ח, טז) "צֵא
מִן הַתְּבָה אֶתְּךָ וְאִשְׁתְּךָ".

יט וּמִכָּל הַחַי מִכָּל בְּשָׂר. אֶפִּילוֹ רּוּחוֹת נִכְנְסוּ לַתְּיָבָה שֶׁנֶּאֱמַר וּמִכָּל הַחַי אוֹתוֹן
שֶׁנִּבְרָאוּ לָהֶם נַפְשׁוֹת וְלֹא נִבְרָאוּ לָהֶן גּוּפִים. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, רְאִים לֹא נִכְנְסוּ
בַתְּיָבָה אֲבָל גּוּרִיו נִכְנְסוּ. רַבִּי נְחֻמָּה אוֹמֵר, לֹא הוּא וְלֹא גּוּרִיו, אֵלָּא קִשְׁרוֹ נַח
בַתְּיָבָה וְהָיָה מִתְּלַם תְּלַמִּיּוֹת כְּמוֹ טְבַרְיָא לְסוּסֵיתָא הַדָּא הוּא דְכְּתִיב "הַתְּקַשֵּׁר

רים בתלם עבותו אם ישדד עמקים אחריד". בימי רבי חייא בר אבא עלה גור אחד בארץ ישראל ולא הניח אילן עומד עד שעקרו, ועשו תענית והתפלל רבי חייא וגעת אמו מן המדבר וירד לקולה.

רמז נה זכר ונקבה יהיו. אם ראית זכר רך אחר נקבה קבלהו ואם נקבה רצה אחר זכר אל תקבלהו.

בשלמא לרבי יוחנן דאמר לא גרד מבול לארץ ישראל היינו דקם רימא התם אלא לריש לקיש היכא קם רימא. אמר רבי ננאי, גוראות הראם הכניסו לתוכה. והאמר רבה בר בר חנה, לדידי חזי לי אויזילא דרימא בר יומא והוי כהר תבור, והר תבור כמה הוי, ארבעים פרסה, משכא דצוואריה תלתא פרסה בי מרבעתא דרישיה פרסה ופלגא רמא כפא, סכריה לירדנא אמר רבי יוחנן, ראשו הכניסו לתיבה. סוף סוף הא אמרת בי מרבעתא דרישיה פרסה ופלגא, אלא חטמו הכניסו לתיבה והאמר רבי יוחנן לא גרד מבול לארץ ישראל. לדבריו דריש לקיש קאמר. [והא קסגיא תיבה], קרניו קשרו לתיבה. והאמר רב חסדא בני דור המבול ברותחין קלקלו וברותחין נדונו ולטעמיך תיבה היכי סגיא עוג מלך הפשו היכי קם, אלא נס נעשה ונצטננו צדי התיבה (זבחים קיג, ב).

אמר רבי אלעזר, מנין למחוסר אבר שאסור לבני נח שנגאמר ומכל החי מכל בשר אמרה תורה הבא בהמה שחיון ראשי אברים שלה. האי מיבעיא ליה למעוטי טרפה, טרפה (להלו ז, ג) מ"לחיות זרע" נפקא. הניחא למאן דאמר טרפה אינה יולדת, אלא למאן דאמר טרפה יולדת, מאי איכא למימר. אמר קרא אתך בדומין לך. ודילמא נח גופיה טרפה הוה, "תמים" כתיב ביה. ודילמא תמים בדרכיו (שם) "צדיק" כתיב ביה. ודילמא תמים בדרכיו וצדיק במעשיו לא סלקא דעתך, דאי סלקא דעתך נח טרפה הוה, אמר ליה רחמנא דכוותך עייל, שלמים לא תעיל והשתא דנפקא ליה מאתך, "לחיות זרע" למה לי, אי מאתך הוה אמינא לצוותא בעלמא ואפילו סריס, כתב רחמנא "לחיות זרע".

כא ואתה קח לך מכל מאכל. רבי אבא בר כהנא אמר, הכניס עמו דבילה תני משום רבי נחמיה, רוב מכניסו דבילה רבי אבא בר כהנא אמר, הכניס עמו זמורות לפילים, חצובות לצבאים, זכוכיות לנעמיות. רבי לוי אומר, הכניס עמו זמורות לנטיעה, יחורים לתאנה, גרופיות לזיתים על דעתיה דרבי אבא בר כהנא והיה לך ולחם דבר שהוא לך ולחם, על דעתיה דרבי לוי והיה לך ולחם, אתה עיקר והם טפלים לך. ואספת אליך אין אדם פוגם דבר אלא אם כן היה צריך לו.

פרק ז

א ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אותך ראיתי צדיק לפני. מציינו שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו, שלא בפניו מהו אומר, (לעיל ו, ט) "נח איש צדיק תמים היה", בפניו מהו אומר, צדיק לפני בדור הזה.

ב מכל הבהמה הטהורה תקח לך וגו' איש ואשתו. אישות לבהמה מי איפא. אומר רבי שמואל בר נחמני אומר רבי יוחנן, מאותו שלא נעבדה בהו עבירה מנא ידע, אומר רב חסדא, העבירן לפני התיבה, כל שהתיבה קולטתו בידוע שלא נעבדה בהו עבירה, רבי אבהו אומר, מאותו הבאים מאליהם.

אמר רבי יהושע בן לוי, לעולם אל יוציא אדם מפיו דבר מגונה, שהרי עקם הפתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה, שנאמר (להלן פסוק ח) "וימן הבהמה אשר איננה טהורה" רב פפא אומר, תשע שנאמר "כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור" רבינא אומר, עשר, וי"ו דטהור רב אחא בר יעקב אומר, שש עשרה, שנאמר (שמואל א' כ, כו) "כי אומר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור" תנא דבי רבי ישמעאל, לעולם ידבר אדם בלשון כבוד, שהרי בזב קראו "מרפב", ובזבה קראו (שם, כג) "מושב" ואומר (איוב טו, ה) "ותבחר לשון ערומים" מאי ואומר, וכי תימא הני מילי בדאורייתא אבל בדרבנן לא, תלמוד לומר "ותבחר לשון ערומים" וכי תימא הני מילי בדרבנן, אבל במילי דעלמא לא, תלמוד לומר "ודעת שפתי ברור מללו". ובאשה לא כתיב מרפב, והכתיב (בראשית כד, סא) "ותקם רבקה ונערוותיה ותרכבנה", התם משום ביעתותא דגמל אורחיה הוא והכתיב (שמות ד, כ) "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם", התם משום בניו אורחיה הוא. והכתיב (שמואל א' כה, כ) "והיא רכבת על החמור", התם משום ביעתותא דליליא אורחא הוא, ואיתימא ביעתותא דליליא ליפא מיהו וכו'. ובאורייתא מי לא כתיב טמא, אלא כל היכא דכי הדדי ניהו משתעי בלשון כבוד, כל היכא דנפיש מילי משתעי בלשון קצרה דאמר רב הונא משום רבי מאיר לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה, והא רוכבת וישבת דכי הדדי ניהו וקאמר רכבת כתיב הנהו תרי תלמידי דהוו בשיבבותא דרב ויתבי קמיה. חד

אמר, שויתן להא שמעתא כדבר אחר מסנן וחד אמר, כגדי מסנן, ולא אשתעי רב בהדי דהיאך הנהו תרי תלמידי דהו זתבי קמיה דהלל, וחד מניהו רבן יוחנן בן זכאי, ואמרי לה קמה דרבי, וחד מניהו רבי יוחנן, חד אמר, מפני מה בוצרין בטרה ומוסקין בטמאה, וחד אמר, מפני מה בוצרין בטרה ואין מוסקין בטרה, אמר, מובטח אני בזה שיורה הוראה בישראל, ולא היו ימים מעטין עד שהורה הוראה בישראל. הנהו תלתא פהני, חד אמר הגיעני כפול, וחד אמר הגיעני כזית, וחד אמר כזבב הלטאה, בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול והתנגא אין בודקין מן המזבח ולמעלה אלא אימא שחץ פסול. ואי בעית אימא, איהו הוא דארע נפשיה ההוא גוי דהנה סליק ואכיל פסחא בירושלים, אמר, כתיב "כל ערל לא יאכל בו" וכתיב (שם מג) "כל בן נכר לא יאכל בו", ואנא קא אכילנא משופרי שופרי. אמר ליה רבי יהודה בן בתירא כי סלקת התם אימא להו ספו לי מאליה. כי סליק אמר להו ספו לי מאליה אמרו ליה, אליה לגבוה סלקא. אמרו ליה, מאן אמר לך הכי, אמר להו רבי יהודה בן בתירא אמרו, מאי האי דקמן בדקו בתריה ואשפחוהו דגוי הוא וקטלוהו. שלחו ליה לרבי יהודה בן בתירא, שלם לך רבי יהודה בן בתירא, דאת בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים. רב כהנא חלש, שדרו רבנו לרבי יהושע בריה דרב אידי, אמרו ליה, זיל בדוק מאי דיניה אזל אשפחיה דנח נפשיה, קרעיה ללבושיה ואהדריה לקרעיה לאחוריה ואתא. אמרו ליה, נח נפשיה, אמר להו אנא לא קאמינא "וימוצא דבה הוא כסיל". יוחנן חקוקאה נפק לקריתא כי אתא אמרו ליה חטין נעשו יפות, אמר להו שעורים נעשו יפות אמרו ליה, צא ובשר לסוסים ולחמורים, דכתיב (מלכים א' ה, ח) "והשערים והתבן לסוסים", מאי הוה ליה למימר, אשתקד נעשו יפות, אי נמי עדשים נעשו יפות.

רב, בר אחנה דרבי חינא, ובר אחתיה דרבי חינא, כי סליק להתם, אמר ליה אבא קזים אמר ליה אמא קימת אמר ליה אימא קימת, אמר ליה אבא קזים אמר ליה לשמעיה, חלוץ לי מנעלי והולך אחרי כלי לבית המרחץ שמע מינה תלת, שמע מינה אבל אסור בנעילת הסנדל, ושמע מינה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד ושמע מינה מקצת היום ככלו.

(ויקרא יא, ד) "את הגמל" כי לא מפריס פרסה אין כתיב כאן, אלא כי מעלה גרה הוא "ואת השפן" כי איננו מפריס פרסה אין כתיב כאן, אלא כי מעלה גרה הוא, (שם, ז) "ואת החזיר כי איננו מעלה גרה אין כתיב כאן, אלא "כי מפריס פרסה הוא".

ג גם מעוף השמים וגו'. אם תאמר שבעה מכל מין נמצא אחד מהן שאין לו בן זוג אלא שבעה זכרים ושבוע נקבות מכל מין, לא שאני צריך להן אלא לחיות זרע על פני כל הארץ.

ד **רמז נו** כי לקמים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וגו'. אמר רבי שמעון בר יוחאי, הם עברו על התורה שנתנה לארבעים יום לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה. אמר רבי יוחנן בן זכאי, הם קלקלו את הצורה שנתנה לארבעים יום לפיכך ארבעים יום וארבעים לילה.

ומחיתי את כל היקום. רבי ברכיה אומר, קיומיה, רבי אבין אמר, יקומיניה רבי לוי וריש לקיש אמרי, זה קין שהיה תלוי ברפיון ובא מבול ושטפו, שנאמר וימח את כל היקום.

ה ויעש נח ככל אשר צוהו ה'. זה שיכון לכנוס בהמה חיה ועוף.

ו ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים וגו'. רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר, שנת המבול אינה עולה מן המנין אמר ליה רבי נחמיה, אף על פי שאינה עולה מן המנין עולה היא בתקופות וחסבונות.

ז ויבא נח וגו' מפני מי המבול. אמר רבי יוחנן, נח מחסר אמנה הנה, אלו לא שהגיעו מים עד קרסליו לא היה נכנס בתבה.

ט שנים שנים באו אל נח. אתא שיקרא בעי למיעל. אמר ליה נח, לית את זכיל אלא אם כן נסבת לך זוג פגע בפחתא אמר ליה, מן אן את אתי אמר ליה, מן גבי נח דאזלת בעי למיעל לתיבותא ולא שבק לי אלא אמר לי אי אית לך בר זוג את מיעל ואי את בעי תהי זוגי אמר ליה, ומה את יהיב לי אמר ליה, אנא מתקן עמד דכל מה דאנא מסגל את נסבת אתקן ביניהון דכל דשקרא מכנס תהא פחתא נסבא, ועלון תרויהון לתיבותא, פיו דנפיק הוה שיקרא אזל ומכנס ופחתא נסבא דקדמי קדמי אתא שיקרא אמר ליה אן אינון כל דסגילית אמר ליה, ולאו כן אתקנת עמי דכל מה דאת מכנס אנא נסבא, ולא הוה ליה פתחון פה, לכך נאמר (תהלים ז, טו) "והרה עמל וילד שקר".

י ויהי לשבעת הימים. אמר רבא, אלו ימי אבלו של מתושלח הצדיק, ללמדך שהספדן של צדיקים מערב את הפרענות. דבר אחר, ויהי לשבעת הימים, ששינה

עליהן הקדוש ברוך הוא סדרי בראשית שהיתה חמה יוצאה ממערב ושוקעת במזרח. דבר אחר, לשבעת הימים מלמד שקבע להן זמן קטן אחר זמן גדול דבר אחר, לשבעת הימים, שהטעין הקדוש ברוך הוא מעין העולם הבא, לידע כמה טובה מנעו מהן.

דבר אחר, ויהי לשבעת הימים, מלמד שתלה להן הקדוש ברוך הוא שבע ימי אבולו של מתושלח הצדיק כדי שיעשו תשובה ולא עשו. דבר אחר, שבעת ימים נתאבל הקדוש ברוך הוא על עולמו (קודם) עד שלא הביא המבול מה טעם (לעיל ו, ו) "ויתעצב אל לבו", ואין עצבה אלא אבל, כהאיך דאת אמרת "נעצב המקלך על בנו".

רבי צדוק אומר, בעשרה במרחשון נכנס לתבה ובשבעה עשר בו ירדו מי המבול מן השמים שהן מים זכרים, ועלו מי התהומות שהן מים נקבות, ונצמדו אלו עם אלו וגברו להחריב את העולם, שנאמר (להלן פסוק יט) "והמים גברו" ונמחו כל היקומים חוץ מנח שנאמר "וישאר אך נח" וחוץ מעוג מלך הבשן, כי ישב לו על עץ אחד תחת סולמו של תבה ונשבע לנח ולבניו שיהיה להם עבד עולם, מה עשה נח, נקב חור אחד בתבה והיה מושיט לו מזונו בכל יום ויום, ונשאר גם הוא, שנאמר (דברים ג, יא) "כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים", וחוץ מארץ ישראל שלא ירדו עליה מי מבול שנאמר (יחזקאל כב, כד) "בן אדם [אמר לה] את ארץ לא מטהרה [היא] (ו)לא גשמה ביום זעם".

ומי המבול היו על הארץ. הן חטאו בגלגל של עין שדומה למים אף הקדוש ברוך הוא לא פרע מהן אלא במים. הן קלקלו סילונוט שלהן אף הקדוש ברוך הוא שינה עליהן סדרו של עולם, דרך ארץ המטר יורד והתהום עולה ביום הכא ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה.

יא-יב בשנת שש מאות שנה לחיי נח. רבי אליעזר אומר, אותו היום שבעה עשר במרחשון היה יום שפזל כימה עולה ביום ומעינות מתגברים ומתוך ששנו מעשיהן שינה הקדוש ברוך הוא עליון מעינות מתמעטים ומתוך ששנו מעשיהן שינה עליהן הקדוש ברוך הוא סדרי בראשית והעלה מזל כימה ביום ונטל שני פוכבים מן כימה והביא מבול לעולם. ורבי יהושע אומר, אותו היום שבעה עשר באדר היה יום שפזל כימה שוקע ביום ומעינות מתמעטים ומתוך ששנו מעשיהן שינה עליהן הקדוש ברוך הוא סדרי בראשית והעלה מזל כימה ביום ונטל שני פוכבים מן כימה והביא מבול לעולם. בשלמא לרבי יהושע היינו דכתב שני אלא לרבי אליעזר מאי שני, שני לדון בשלמא לרבי יהושע היינו ששינה אלא לרבי אליעזר מאי שינה, כרב דאמר רב דזר המבול ברותחין קלקלו וברותחין נדונו כתיב הכא "וישכו המים", וכתיב התם (אסתר ז, י) "וחמת המקלך שככה".

וַיְהִי הַגֹּשֶׁם עַל הָאָרֶץ. עַד עֶשְׂרִים וְשֶׁבַע בְּכֶסֶלּוֹ (להלן פסוק כד) "וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם חֲמִשִּׁים וּמֵאֵת יוֹם" עַד אֶחָד בְּסִיּוֹן וְהַמַּיִם הָיוּ עוֹמְדִין וְדוֹמְמִין וְהַרְשָׁעִים נִדְוָגִין בָּהֶן כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי מַעֲשָׂיו, מַעֲשָׂרִים וְשֶׁבַע בְּכֶסֶלּוֹ עַד אֶחָד בְּסִיּוֹן. (להלן ח, ג) "וַיִּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמֵאֵת יוֹם", מִן אֶחָד בְּסִיּוֹן הִתְחִילוּ לַחְסוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהַמַּיִם הָיוּ הַלּוֹף וְחִסּוֹר עַד הַחֲדָשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ", עֲשִׂירִי לְיָרִידַת גְּשָׁמִים זֶה אָב שֶׁמִּקְצֵת הַיּוֹם כִּכְלוֹ וְהַמַּיִם הָיוּ גְבוּהִים חֲמִשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה כָּלוּ לְשִׁישִׁים יוֹם אַמָּה לְאַרְבָּעָה יָמִים, טַפַּח וּמְחַצָּה בְּכָל יוֹם (שם, ד) "וַתִּנַּח הַתֵּבָה בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי" זֶה סִיּוֹן כְּשֶׁאֲתָה מִתְחִיל לְמָנוֹת מִשְׁפָּסְקוֹ גְּשָׁמִים מְלִירַד נִמְצְאוֹת הַתֵּבָה נוֹחָה לִי"ו יוֹם הָרִי כְּמָה הִיָּתָה גְבוּהָה מִן הָאָרֶץ אַרְבַּע אַמּוֹת וּמִשְׁקַעַת בְּתוֹךְ הַמַּיִם י"א אַמָּה "וַיְהִי מִקֶּץ אַרְבָּעִים יוֹם" לְקֶץ שֶׁהִתְחִיל הַמַּיִם לַחְסוֹר בְּעֶשְׂרֵה בְּתַמוּז. "וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת חַלּוֹן הַתֵּבָה", (שם ח) "וַיִּשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה", שָׁהָה שֶׁבַעֵה יָמִים "וַיִּוֹסֶף שְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה", שָׁהָה שֶׁבַעֵה יָמִים עוֹד וַיִּשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה וְלֹא יִסְפָּה שׁוֹב אֵלָיו עוֹד, אֶלָּא הִלְכָה וַיִּשְׁבָּה לָּהּ עַל אֶחָד הַהָרִים, (שם, ה) "בְּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ נִרְאוּ רְאֵשֵׁי הַהָרִים", הָאֵל כְּשֶׁאֲתָה מִתְחִיל לְמָנוֹת מֵאֶחָד בְּאָב עַד אֶחָד בְּתִשְׁרִי נִבְלְעוּ הַמַּיִם.

וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה בְּרֵאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ. לְמִדְּנוּ שְׁיּוֹם אֶחָד שְׁנַכְנֵס לַחֲדָשׁ כִּכְלֵ הַחֲדָשׁ חֲדָשׁ אֶחָד מִן הַשָּׁנָה כִּכְלֵ הַשָּׁנָה יוֹם אֶחָד נִכְנָס בַּחֲדָשׁ מוֹנִין אוֹתוֹ חֲדָשׁ שָׁלֵם, חֲדָשׁ אֶחָד נִכְנָס בַּשָּׁנָה מוֹנִין אוֹתוֹ שָׁנָה שְׁלֵמָה (שם) "חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ" נִבְלְעוּ בְּמִקּוֹמָן וַעֲדוֹן הָאָרֶץ לָחָה וַעֲשׂוּיָה כְּמִקְפָּה, הַמְתִּינִי וְלֹא זָרְעוּ עַד שֶׁיָּרְדוּ לָהֶם גְּשָׁמִים, מִפְּנֵי שָׁמַי הַמַּבּוּל הָיוּ לִקְלָלָה וְלֹא בְּכָלֵל בְּרָכָה. (שם, יד) "וַיַּחֲדָשׁ הַשָּׁנִי בְּשֶׁבַעֵה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֲדָשׁ" זֶה מִרְחֶשְׁוֹן "וַיִּבְשֶׁה הָאָרֶץ" וַנַּעֲשֶׂה גֵרֵד. הָרִי י"ב חֲדָשׁ וִי"א יוֹם. וְאֵלוּ י"א יוֹם. וְאֵלוּ י"א יוֹם מֵה טִיבּוֹ, מְלַמֵּד שְׁיִמּוֹת הַחֲמָה יִתְרִין עַל יְמּוֹת הַלְבָנָה י"א יוֹם.

וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם נִפְתַּחוּ. נָטַל שְׁנֵי כּוֹכְבִים מִכִּימָה וְהִבִּיא מַבּוּל לְעוֹלָם, וְנָטַל שְׁנֵי כּוֹכְבִים מֵעַשׂ וְהִחְזִירָם לְכִימָה, וַיִּמְלֵא מִדִּידִיָּה אֵין הַבּוֹר מִתְמַלֵּא מִחֻלָּיתוֹ.

מִדָּה טוֹבָה מְרוּבָה מִמִּדַּת פְּרַעְנוֹת, בְּמִדַּת פְּרַעְנוֹת הוּא אוֹמֵר וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם נִפְתַּחוּ, בְּמִדָּה טוֹבָה מֵה הוּא אוֹמֵר (תהלים עח, כג) "וַיִּצְוּ שְׁחַקִּים מִמַּעַל וְדַלְתֵי שָׁמַיִם פָּתַחוּ".

ג בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ. אִם נִכְנָס נֹחַ לַתֵּבָה בְּלִילָה עֶכְשָׂיו הָיוּ אוֹמְרִים כָּל דּוֹרוֹ בְּכָךְ וְכָךְ לֹא הָיִינוּ יוֹדְעִין, שְׁאֵלוּ הָיִינוּ יוֹדְעִין בּוֹ לֹא הָיִינוּ מְנִיחִין אוֹתוֹ לִיכְנָס, אֶלָּא בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וַדְרָגִישׁ לִיָּה יִמְלַל.

יד חמה וְכַל חַחֲיָהּ. הוּ עֵיקָר וְהַכֵּל טָפֵל לָהֶם.

כֹּל צְפוּר כֹּל כָּנֹף. פָּרֵט לְמְרוּטִים וְלִקְטוּעִים וְלִסְרִיסִים וְלִמְחוּסְרֵי אַבְרִים שֶׁהוּ פְּסוּלִין לְבָנֵי נֹחַ לְקַרְבָּנוֹת.

טו-יח וְהַבָּאִים זָכָר וְיִנְקָבָה. אָמַר לֵיהּ קִנְיָגִי אֲנָא אָמַר לֵיהּ, לֹא אֵיכַפֵּת לָךְ, מוּבָאִים אֵין כְּתִיב כָּאֵן אֶלָּא הַבָּאִים מֵאַלְיָהוּן הָיוּ בָּאִין.

וְיָהִי הַמְּבוּל אַרְבַּעַיִם יוֹם עַל הָאָרֶץ. כִּד הָיְתָה תִּיבְתּוֹ שֶׁל נֹחַ מְשַׁקֵּעַת בְּמַיִם כִּסְפִינָה זֹו שֶׁהִיא עוֹמֶדֶת בַּלְמֹן.

וְיִגְבְּרוּ הַמַּיִם. כִּד הָיְתָה תִּיבְתּוֹ שֶׁל נֹחַ שְׁטָה עַל פְּנֵי הַמַּיִם כְּעַל שְׁתֵּי קוֹרוֹת כְּמִטְבָּרְיָא לְסוּסִיתָא.

רמוז נו וַיִּסְגֵּר ה' בַּעֲדוֹ. סָגַר הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חִמָּה וְלִבְנָה וְלֹא הָיוּ מְאִירִים כֹּל י"ב חֲדָשׁ, שְׁנֶאֱמַר הָאֵמֶר לְחָרֶס וְלֹא יִזְרַח". וְהֵי אִדָּךְ הָיָה נֹחַ מְשַׁמֵּשׁ, זָמַן לוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אָבֹן טוֹבָה וְנִשְׁתַּמֵּשׁ לְאוֹרָה, כִּינּוּן שֶׁרָאוּ הָרְשָׁעִים שֶׁהוּ אַבּוּדִים בְּקִשּׁוֹ לְהַפּוֹד אֶת הַתִּבְּהָ, הַקִּיף אַרְיֹות לְתִבְּהָ וְהָיוּ אוֹכְלִין אוֹתָן שְׁנֶאֱמַר וַיִּסְגֵּר ה' בַּעֲדוֹ שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר (דְּנִיאל ו, כג) אֱלֹהֵי שְׁלַח מִלְּאֲכִיָּה וַיִּסְגֵּר פֶּסַם אַרְיֹותָא וְלֹא חִבְלוּנֵי.

יט-כ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אֲמָה מִלְּמַעְלָה גָּבְרוּ הַמַּיִם וְכוּ'. וְכִי אֵיזָה מִדָּה מְרוּבָה מִדָּה טוֹבָה אוֹ מִדָּת פְּרַעְנוּת, הֵנִי אוֹמֵר מִדָּה טוֹבָה מְרוּבָה בְּמִדַּת פְּרַעְנוּת הוּא אוֹמֵר "וַאֲרַבֵּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ", בְּמִדָּה טוֹבָה הוּא אוֹמֵר "וַיִּצְוּ שְׁחָקִים מִמַּעַל וַדְּלַתֵּי שָׁמַיִם פָּתַח, וַיִּמְטַר עֲלֵיהֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיִּדְגּוּ שָׁמַיִם גִּתּוֹ לְמוֹ" כִּפְּמָה אַרְבּוֹת בְּדַלַּת אַרְבַּע אַרְבַּע הָרִי שְׁמוֹנָה נִמְצָא מִן שְׁיָרֵד לְיִשְׂרָאֵל גְּבוּהָ שְׁשִׁים אֲמָה, מִי דָמִי, הֵתָם בְּאַרְבַּעַיִם יָמִים הֵכָא חַד שְׁעֵתָא, הֵתָם לְכוּלֵי עֲלֵמָא הֵכָא לְיִשְׂרָאֵל לְחוּדֵייהוּ, אֶלָּא רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעֵי פְּתִיחָה פְּתִיחָה גָּמַר אֲסִי בֵּן יְהוּדָה אוֹמֵר, מִן שְׁיָרֵד לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל הָיָה מִתְגַּבֵּר וְעוֹלָה עַד שְׁרוּאִין אוֹתוֹ כֹּל מַלְכֵי מְזָרַח וּמַעֲרָב, שְׁנֶאֱמַר (תְּהִלִּים כג, ה) "תַּעֲרֹךְ לְפָנַי שְׁלַחַן נֶגֶד צַרְרֵי דְשִׁנְתָּ בְּשִׁמּוֹן רֹאשֵׁי כּוֹסֵי רְוּיָה". אָמַר אַבְיֵי, שְׁמַע מִינָה פְּסָא דְדוּד לְעֵלְמָא דְאַתֵּי מִחֲזִיק מְאֵתָן וְעֵשְׂרִין וְחַד לּוּגָא, שְׁנֶאֱמַר "כּוֹסֵי רְוּיָה" ר״ה בְּגִימְטְרִיָּא הֵכִי הֵנִי.

וַיִּכְסּוּ הַהָרִים. רַבִּי יוֹנָתָן סָלִיק לְמַצְלִיָּה בִירוּשָׁלַיִם, לָוָה נִהְלָה חַד עִם דְּאַרְעָא עֲבַר בְּהַדִּין פְּלִטְנִיס וְחִמְתִּיָּה חַד שְׁמַרְיֵי אָמַר לֵיהּ, לְהִיכּוֹן אֶתְּ אֲזַל, אָמַר לֵיהּ, לְמַצְלִיָּה בִירוּשָׁלַיִם, אָמַר לֵיהּ, לֹא טָב לְמַצְלֵי בְּהַדִּין טוֹרָא בְּרִיכָא וְלֹא בְּהֵיָא קִלְקֵלְתָא אָמַר לֵיהּ, וּבְמָה הוּא בְּרִיךְ, אָמַר לֵיהּ דְּלֹא טוֹף בְּמִיָּא דְּמִבּוּלָא נִתְעַלְמָה הַלְכָה

מעיני רבי יונתן לשעה, אמר ליה חמריה, רבי, תרשני ואני משיבו אמר ליה, הדין טורא מה תעביד ליה, אי מן טורים רמים את עביד ליה הכתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים, ואם מן מכיאי את עביד ליה לא אשגח עליה קרא ולא חשבה לכלום בהווא עונתא נחית ליה רבי יונתן מעל חמרא וארפביה גי מילין, וקרא עליו גי קראין (דברים ז, יד) "ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך" אפילו בבחמין שפך והדין, "כל כלי יוצר עליך לא יצלח" והדין, (שיר השירים ד, ג) "כפלח הרמון רקתך", הריקנים שפך רצוף תשובות פרמון.

חמש עשרה אמה מלמעלה. רבי יהודה אומר, חמש עשרה בהר, וחמש עשרה בבקעה רבי נחמיה אומר, חמש עשרה בהר אבל בבקעה כל שהן.

כב כל אשר נשמת רוח חיים. כאן הוא עושה נשמה רוח וכו' כתוב לעיל.

מכל אשר בחרבה מתו. פרט לדגים ויש אומרים אף הן בכלל מאוספין אלא שפרחו לים הגדול.

כג וישאר אף נח. "אף" מעוט, שאף הוא היה גונח דם מפני הצניחה.

אמר שמואל, אין הראש פוטר בנפלים שנאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, כל היכא דנשמת רוח חיים באפיו הוא דחשיב רישה ואידך, לא חשיב רישה. תנן, הבא אחר הנפלים (אף על פי) שיצא ראשו חי וכן תשעה שיצא ראשו מת בכור לנחלה ואינו בכור לכהן תיבתא דשמואל תיבתא.

רבי יוחנן אמר, לא נרד מבול לארץ ישראל. וריש לקיש אמר, נרד מבול לארץ ישראל. איתבייה רבי שמעון בן לקיש לרבי יוחנן, מכל אשר בחרבה מתו. בשלמא לדידי משום הכי מתו, אלא לדידך ממאי מתו מהבלא, דאמר רב חסדא, בני דור המבול ברותחין קלקלו וברותחין נדונו איכא דאמרי, איתבייה רבי יוחנן לריש לקיש מכל אשר בחרבה מתו. בשלמא לדידי היינו דאיכא חרבה אלא לדידך מאי חרבה, חרבה דמעקרא וכו'.

וימח את כל היקום וגו'. אם אדם חטא בהמה מה חטאה, תנא משום רבי יהושע בן קרחה, משל לאדם שעשה חופה לבנו, והתקין בה את כל מיני סעודה, לימים מת בנו עמד ובלבל את חפתו, אמר, כלום עשיתי אלא בשביל בני עכשיו שמת בני חופה למה לי, אף הקדוש ברוך הוא אמר, כלום בראתי בהמה וחייה אלא בשביל אדם, עכשיו שאדם חטא חיה ובהמה למה לי.

אמר רב אמי, (תהלים קלט, ה) "אחור וקדם צרתני" אחור למעשה בראשית וקדם לפרענות, דכתיב וימח את כל היקום מאדם ועד בהמה, ברישא אדם והדר בהמה. (דברי רבי יוסי הגלילי) רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, "אף" "רק" "מן" מעוטין. "אף" למעט כיצד, וישאר אף נח מה תלמוד לומר אף, שאף נח היה גונח דם בתבה מפני הצניח.

כיוצא בדבר אתה אומר (ויקרא כג, כג) "אף בעשור לחדש". יכול שהוא מכפר על השבים ועל שאינן שבים, תלמוד לומר "אף" מעט את הפרה. "רק" למעט כיצד, "כי אמרתי רק אין יראת אלהים", יכול לא היו יראים מן השם כל עיקר, תלמוד לומר "רק", אמור מעתה עד שלא שמעו באזניהם לא היו יראים, מששמעו באזניהם היו יראים. וכן הוא אומר (בראשית כ, ח) "וייראו האנשים מאד". כיוצא בו "ויאמר אליו המלך, עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת", מלמד שלא אמרה מכל לבו אלא שהיה יהושפט מלך יהודה שם.

"מן" למעט כיצד, (שמות יח, יג) "ויצמד העם על משה מן הבקר עד הערב". יכול כל היום היה דן אם כן אימתי היו למדין, תלמוד לומר "מן", מעט, שלא היה דן אלא עד שש שעות. כיוצא בו (שמואל ב' כב, יד) "ירעם מן שמים ה'", יכול רעם במשמע מכל קצות שמים תלמוד לומר "מן", שאינו נשמע אלא מן אפרכנא שנתבע לה וכן הוא אומר "ירעם אל בקולו נפלאות".

פרק ח

א ויזכור אלהים את נח וגו'. זה שאמר הכתוב (תהלים לו, ז) "צדקתך כהררי אל", צדקה שעשית עם נח בתבה כהררי אל, הדיא הוא דכתיב (שם פסוק ד) "ותנח תהום רבה", "משפטיך תהום רבה" משפטים שעשית עם דורו דקדקת עמהם עד תהום רבה, הדיא הוא דכתיב (לעיל ז, יא) "ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה", ולא עוד אלא כשזכרתו לא לו לבדו נזכרת אלא לו וכל מי שהיה עמו בתבה, הדיא הוא דכתיב ויזכר אלהים את נח.

אדם עולה בספינה ועמו בהמה אם עמד סער ביים מה הן עושין משליכין את הבהמה לים ומקימין את האדם, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, כשריחם על נח ריחם על הבהמה, שאמר ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה.

"יודע צדיק נפש בהמתו", יודע צדיקו של עולם נפש בהמתו (נחום א, ז) "טוב ה' למעוז ביום צרה וידע חסי בו".

אוי להם לרשעים שהופכים מדת רחמים למדת הדין, בכל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים שנאמר "ה' ה' אל רחום וחנון" וכתוב (בראשית ו, ה ז) "וירא ה' כי רבה רעת האדם, וינחם ה' כי עשה את האדם, ויאמר ה' אמהה את האדם אשריהם הצדיקים שהן הופכין מדת הדין למדת רחמים בכל מקום, שנאמר אלהים זו מדת הדין, שנאמר (שמות כב, כז) "אלהים לא תקלל" "עד האלהים יבא דבר שניהם" וכתוב ויזכר אלהים את נח (בראשית ל, כב) "ויזכר אלהים את רחל", (שמות ב, כד) "וישמע אלהים את נאקתם", מה זכירה נזכר לו, שזו ופרנס כל י"ב חדש בתבה. את נח בזכות הטהורים שהיו עמו בתבה.

ב ויסכרו מעינת תהום. לטובה, אבל לא כל מעינות, חוץ ממעין טבריא ואבלונים ומערת פמיס, לרעה (לעיל ז, יא) "ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום".

אמר רבי יוחנן, שלשה נשתיירו מהן בלועא דגרדי וחמי טבריא ועינא רבתי דתורם.

רמז נח תנו רבנן, דור המבול לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להן הקדוש ברוך הוא, אמרו, כלום אנו צריכין אלא לטיפה של גשמים, יש לנו נהרות ומעינות שאנו מסתפקין מהן, אמר הקדוש ברוך הוא, בטובה שהשפיעתי להם מכעיסין אותי, בה אני דן אותן, שנאמר "ואני הנני מביא את המבול מים". אמר רבי יוחנן, דור המבול ברבה קלקלו (שם ה) "וירא ה' כי רבה רעת האדם", ברבה נדונו, "כל מעינות תהום רבה".

ו ויפתח נח את חלון. הדא מסייעתא לההוא דאמר רב אבא בר כהנא חלון.

ז וישלח את העורב. הדא הוא דכתיב (תהלים קה, כז) "שלח חשך ויחשך".

ויצא יצוא ושוב. התחיל משיבו תשובה מכל בהמה ועוף שיש כאן אי אתה משלח אלא לי, אמר ליה, מה צורך לעולם בך לא לאכילה ולא לקרבן, אמר ליה הקדוש ברוך הוא, קבלהו, שעתיד העולם ליצטרף לו, אמר ליה אימתי, אמר ליה עד יבשת המים, עתיד צדיק אחד לעמוד וליבש את העולם, הדא הוא דכתיב (מלכים א' יז, ו) "והערבים מביאים לו לחם".

אמר ריש לקיש, תשובה נצחת השיבה עורב לנח, אמר ליה, רבך שנאני ואתה שנאתני, רבך שנאני "מכל הבהמה הטורה תקח לך שבעה", ואתה שנאתני, הנחת מין שבעה ושגרת מין שנים, אלמלי פוגע בי שר חמה או שר צנה לא נמצא העולם חסר ברירה אחת, או שמא לאשתי אתה צריך. אמר ליה, רשע במופתר לי נאסר לי בנאסר לי לא כל שכן. מנלן דנאסר לו, דכתיב (לעיל ו, יח) "ובאת אֶל התבה אתה ובניך" מכאן שנאסרו בתשמיש המטה.

תנו רבנן, שלשה שמשו בתבה, וכלן לקו. ואלו הן, חם וכלב ועורב, כלב נקשר, עורב רק חם לקה בעורו ונצא ממנו כוש, דכתיב (להלן י, ו) "ובני חם כוש ומצרים".

וישלח את העורב. לידע מה בעולם והלך ומצא נבלת אדם משלכת בראשי ההרים וישב לו על מאכלו ולא השיב שליחותו, ושלח את היונה והשיבה את שליחותו. מכאן אמרו, השולח דברים ביד טמא כשולח ביד כסיל, והשולח דברים ביד טהור (משלי ז, יג) "כציר נאמן לשלחיו".

ח-יא וישלח את היונה מאתו. מכאן שדירתו של עופות טהורות אצל צדיקים.

והנה עלה זית טרף בפיה. אמרה יונה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידיך, ואל יהיו מתוקין כדבש ומסורים ביד אדם, ומאי משמע דהאי טרף לישנא דמזוני הוא, שנאמר "הטריפני לחם חקיי".

רמז נט ולא מצאה היונה מנוח. אלו מצאה מנוח לא הייתה חוזרת. ודכוותה (איכה א, ג) "היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח", אלו מצאה מנוח לא היו חוזרין. ודכוותה "ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכוף רגלך" אלו מצאו מנוח לא היו חוזרין.

ויחל עוד שבעת ימים. שלשה שבועים ימים.

והנה עלה זית טרף בפיה. מהו טרף, קטיל כהאיך דאת אמרת (בראשית לו, לג) "טרף טרף יוסף". אמר לה, אלו לא קטלתיה, אילן רב הנה מתעבד מהיכן הביאה אותו רבי לוי אומר, משבשושין שבארץ ישראל הביאה אותו, היא דבריינתא אמרין ארעא דישראל לא טפת במינא דמבולא הדא הוא דכתיב (יחזקאל כב, כד) "את ארץ לא מטהרה [היא] (ו)לא גשמה ביום זעם". רב ביבי אמר, שערי גן עדן נפתחו לה ומשם הביאה אותו. ולא היה להביא דבר מעולה כגון קנמון ובלסמון אלא רמז רמזה לו, אמרה ליה, מרי מר מזה מתחת ידיו של הקדוש ברוך הוא ולא מתוק מתחת ידך.

יב ויִיחַל עוֹד. מְסִיעַ לְאוֹמֵר שְׁלֹשׁ שָׁבָעִין.

יג-יד וַיְהִי בְּאַחַת וָשֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. תַּנִּינוּ, מְשַׁפֵּט דוֹר הַמִּבּוּל שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, הָא כִּיצַד, בְּשָׁנַת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי נֹחַ" וְגו' וּכְתִיב (שם יב) "וַיְהִי הַגֹּשֶׁם אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה", זֶה מֵרַחֲשֵׁנוּ וְכִסְלֵינוּ (שם כד) "וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם" וְגו', הָרִי טַבַּת וְשִׁבְט וְאֶדָר וְנִיסוֹן וְאֵייר (ח, ד) "וַתִּנַּח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי" זֶה סִינוֹן שֶׁהוּא שְׁבִיעִי לִירִידַת גֹּשְׁמִים, לְשֵׁשׁ עָשָׂר יָמִים חֲסָרוּ אַרְבַּע אֲמוֹת לְאַרְבָּעָה יָמִים אֲמָה, טַפַּח וּמְחָצָה בְּכָל יוֹם נִמְצְאָתָּ אוֹמֵר שֶׁהֵיטָה הַתֵּבָה מְשׁוֹקֶעֶת בַּמַּיִם י"א אֲמָה וְכוּלְהוֹן לְשָׁשִׁים יוֹם חֲסָרוּ, הֵדָא הוּא דְכְתִיב "וְהַמַּיִם הָיוּ הַלּוֹף וְחֲסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי", זֶה אָב שֶׁהוּא עֲשִׂירִי לִירִידַת גֹּשְׁמִים וַיְהִי בְּאַחַת וָשֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְגו' נַעֲשִׂיתָ כְּמִקְפָּה וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁנַיִ בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ, נַעֲשֶׂה כְּגֵרִיד וְזָרְעוּ אוֹתָהּ וְלֹא צְמַחָהּ, לָמָּה, שֶׁהָיָה סִימָן קִלְקָלָה וְאִין סִימָן קִלְקָלָה חוּזָר לְבִרְכָּהּ, וְהִמְתִּינוּ עַד שֶׁיִּרְדּוּ גֹשְׁמִים וְזָרְעוּ. וְלֹא הָיָה צָרִיף קָרָא לְמִימָר אֶלָּא שֶׁשָּׂה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ וּמָה תִּלְמוּד לּוֹמֵר בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם, אֶלָּא אֶחָד עָשָׂר יוֹם שְׁיָמוֹת הַחֲמָה יִתְרִין עַל יָמוֹת הַלְּבָנָה. אֲמַר רַבִּין שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, הָרוּצָה לִידַע שְׁיָמוֹת הַחֲמָה יִתְרִין י"א יוֹם, יְשָׁרוּט שְׁרִיטָה אַחַת בְּכַתְּלָהּ בְּאַחַד בְּתַקּוּפַת תַּמּוּז וּלְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן אִין חֲמָה נוֹגַעַת לְשָׁם עַד י"א יוֹם.

טו-טז וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ לֵאמֹר צֵא מִן הַתֵּבָה. כְּתִיב (קהלת י, ד) "אִם רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מִקּוֹמְךָ אֶל תִּנַּח", אֲמַר נֹחַ, כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַסְתִּי לַתֵּבָה בְּרִשׁוֹת כָּךְ אֵינִי יוֹצֵא אֶלָּא בְּרִשׁוֹת אֲמַר רַבִּי יוֹדֵן, אֵלּוּ הֵיטָה שֶׁם הֵיטָה שׁוֹבְרָה וְיוֹצֵא לִי, אֶלָּא אֲמַר נֹחַ כְּשֵׁם שֶׁלֹּא נִכְנַסְתִּי אֶלָּא בְּרִשׁוֹת כָּךְ אֵינִי יוֹצֵא מִמֶּנּוּ אֶלָּא בְּרִשׁוֹת.

צֵא מִן הַתֵּבָה. מְשַׁל לְפָרְנֵס שֶׁיִּצָּא מִן הַמְּקוֹם וְהוֹשִׁיב אַחַר תַּחְתִּיו, כִּינּוֹן שֶׁבֵּא אֲמַר לוֹ צֵא מִמְּקוֹמְךָ מְשַׁל לְסוּפֵר שֶׁיִּצָּא לְמְקוֹם אֶחָד וְהוֹשִׁיב אַחַר תַּחְתִּיו, כִּינּוֹן שֶׁבֵּא אֲמַר לוֹ צֵא מִמְּקוֹמְךָ, כָּךְ נֹחַ.

צֵא מִן הַתֵּבָה. וְלֹא קִבַּל עָלָיו לְצֵאתָּ, אֲמַר, אֵצֶה וְאֶהְיָה פָּרָה וְרִבָּה לְמֵאֲרָה, עַד שֶׁנִּשְׁבַּע לוֹ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁאֵינּוּ מְבִיא מִבּוּל לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי מִי נֹחַ זֹאת לִי" וְגו'.

יז כָּל הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּךָ. אֲמַר רַבִּי יוֹדֵן, הוֹצֵא כְּתִיב הַיִּצָּא קָרִי וְשָׂרְצוּ בְּאֶרֶץ וְלֹא בַתֵּבָה, וּפְרוּ וּרְבוּ (בְּאֶרֶץ) [עַל הָאֶרֶץ] וְלֹא בַתֵּבָה.

יט כָּל הַחַיָּה כָּל הָרֶמֶשׂ וְגוֹי כָּל רוֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ. אָמַר רַבִּי זִירָא, רוֹמֵשׁ מְלֵא כְּתִיב, פָּרֵט לְכַלְאִים לְמִשְׁפַּחוֹתֵיהֶם, פָּרֵט לְסָרִיס.

אָמַר רַבִּי יְרֵמְיָה בֶּן אֶלְעָזָר, לְמִשְׁפַּחוֹתֵיהֶם וְלֹא הֵם אָמַר לִיה אֶלְעָזָר לְשֵׁם רַבָּה כְּתִיב לְמִשְׁפַּחוֹתֵיהֶם יֵצְאוּ מִן הַתְּבָה אֲתוֹן הֵיכִי הִוִּיתוּן אָמַר לִיה, צַעַר גְּדוֹל הָיָה לָנוּ בַּתְּבָה, בְּרִיָּה שֶׁדַּרְכָּהּ לְהֵאֲכִילָהּ בַּיּוֹם הֵאֲכִילָנוּהָ בַּיּוֹם, בְּלִילָהּ הֵאֲכִילָנוּהָ בְּלִילָהּ. הַאִי זָקִיתָא לֹא הָוָה יָדַע אַבָּא מֵאִי אֲכָלָהּ, יוֹמָא חַד הָוָה יְתִיב וְקָא פְּלִי רוֹמְנָא נָפַל תּוֹלְעָתָא מְנִיָּה וְאֲכַלְתִּיהָ, מִכָּאן וְאֵילָךְ הָוָה גָּבִיל לָהּ חִיזְרָא כִּי מִתְּלַע וְאֲכָלָהּ. אַרְיָא אִישְׁתָּא זְנִיתִיהָ דְאָמַר רַב, הַאִי אַרְיָה לֹא פָּחוֹת מִשִּׁיתָא וְלֹא טָפִי מִתְּרִיסָר זְיִינְיָה אִישְׁתָּא אוֹרְשִׁינָא אֲשֶׁכְּחִינְיָה אַבָּא דְהָוָה גְּנִי בְּסַפְנָא דְתִיבּוּתָא אָמַר לִיה, מֵאִי טַעֲמָא לֹא בְּעִית מְזוּנִי, אָמַר לִיה, חֲזִיתִךְ דְּהוֹת טְרִידָא, אֲמִינָא, לֹא אֲצַטְרִיד אָמַר לִיה, חֲזִישֵׁת מִצַּעְרִי, יְהִי רַעְוָא דְלֹא תָמוּת, שְׁנַאֲמַר (אִיּוּב כֵּט, יח) "וְאָמַר עִם קִנֵּי אֲגוּעַ וְכַחוּל אַרְבָּה יָמִים".

כ וַיָּבֹן נֹחַ מִזְבֵּחַ. הַתְּבִינֵן נֹחַ מֵה טַעַם רִיבָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּטַהוּרָה יוֹתֵר מִן הַטְּמֵאָה, אֶלֶּא שֶׁהוּא רוֹצֵה לְהַקְרִיב מִהוֹן, מִיָּד וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וַיַּעַל עֹלֹת בְּמִזְבֵּחַ, עַל מִזְבֵּחַ הַגְּדוֹל שֶׁבִירוּשָׁלַיִם שֶׁשָּׁם הַקְרִיב אָדָם הָרֵאשׁוֹן, שְׁנַאֲמַר (תְּהִלִּים סט, לב) "וְתִיטֵב לְה' מִשׁוֹר פָּרִי".

עַד שֶׁלֹּא הוּקַם הַמִּשְׁכָּן, הָיוּ הַבְּמוֹת מִתְּרוֹת, וְעִבּוּדָה בְּבִכּוּרוֹת, וְהַכֵּל כְּשָׂרִים לְהַקְרִיב, בְּהֵמָה חַיָּה וְעוֹף, זְכָרִים וּנְקֵבוֹת, תְּמִימִים וּבְעָלִי מוּמִין, טְהוּרִים אֲבָל לֹא טְמֵאִים, וְהַכֵּל קָרְבוֹ עוֹלוֹת, וְעוֹלָה שֶׁהַקְרִיבוּ יִשְׂרָאֵל טְעוּנָה הַפְּשֵׁט וְנִתּוּחַ, וְגוֹיִם בְּזִמְן הַזֶּה רִשְׁאִין לַעֲשׂוֹת כֹּן מִנָּא הֵנִי מִיָּלִי, אָמַר רַב הוֹנָא, דְאָמַר קָרָא וַיָּבֹן נֹחַ מִזְבֵּחַ לְה' וְגוֹי בְּהֵמָה וְעוֹף כְּמִשְׁמַעֲן, חַיָּה הָרִי הִיא בְּכָלל בְּהֵמָה, זְכָרִים וּנְקֵבוֹת תְּמִימִים וּבְעָלִי מוּמִין, תְּמוֹת וְזָכוֹרִים בְּבֵהֵמָה וְאִין תְּמוֹת וְזָכוֹרִים בְּעוֹפוֹת בְּעָלִי מוּמִין לְאִפּוּקֵי מַחְסַר אֲבָר דְלֹא. דְאָמַר רַב אֶלְעָזָר, מִנִּין לְמַחוּסַר אֲבָר שְׁנַאֲסַר לְבָנֵי נֹחַ, דְכְּתִיב "וּמִכָּל חַיִּי וְכוּ" כְּדָכְתוּב לְעִיל (בְּרֵאשִׁית נ"ד) טְהוּרָה אֲבָל לֹא טְמֵאָה, טְהוּרָה וְטְמֵאָה בְּהֵמָה שֶׁעָתָא מִי הָוִי אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן אָמַר רַב יוֹנָתָן, מֵאוֹתָן שֶׁעָתִידִין לִיטְהַר מִנָּא יָדַע, אָמַר רַב חֲסִידָא, הֶעֱבִירוּם לְפָנֵי הַתְּבָה, כָּל שֶׁהִתִּיבָה קוֹלְטָתוֹ טְהוּר רַבִּי [אַבְהוּ] אָמַר, הַבָּאִים מֵאֲלִיהוֹן הַכֵּל קָרְבוֹ עוֹלוֹת, כְּמֵאן דְאָמַר לֹא קָרְבוֹ שְׁלָמִים לְבָנֵי נֹחַ. וְגוֹיִם בְּזִמְן הַזֶּה רִשְׁאִין לַעֲשׂוֹת כֹּן, דְתַנּוּ רַבִּנּוּ (וַיִּקְרָא יז, ב) "דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְצוּוִין עַל שְׁחוּטֵי חוּץ, וְאִין הַגּוֹיִם מְצוּוִין לְפִיכָךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד הוֹלִיךְ וּבּוֹנֵה בְּמָה לַעֲצֵמוֹ, וּמִקְרִיב עָלֶיהָ כָּל מֵה שְׁיִרְצָה, וְאֲסוּר לְסַיְעֵן, וְאֲסוּר לַעֲשׂוֹת שְׁלִיחוּתוֹ, וְאוּרוּי לְהוֹ שָׂרִי.

רבי יוסי אומר, המעלה בחוץ אינו חייב עד שיעלה לראש המזבח רבי שמעון אומר, אפלו לא העלה אלא על הסלע או על האבן חייב. אמר רב הונא, מאי טעמא דרבי יוסי, דכתיב ויבן נח מזבח לה' אמר רבי יוחנן, מאי טעמא דרבי שמעון, דכתיב (שופטים יג, יט) "ויקח מנוח את גדי העזים ויעלה(הו) על הצור לה'" ויידך נמי הכתיב ויבן נח מזבח, ההוא גובהה בעלמא ויידך נמי הכתיב "ויקח מנוח", הוראת שעה היתה, ואיתיהמא היינו טעמא דרבי שמעון פדכתיב "מזבח... פתח אהל מועד", ואין מזבח בבמה.

כא רמז ס וירח ה' את ריח הניחוח. אמר רב חנינא, כל המתפתה בינו יש בו מדעת קונו, דכתיב וירח ה' את ריח אמר רב, כל שדעתו מישבת עליו בינו יש בו מדעת של שבעים זקנים, יין נתן בשבעים וסוד נתן בשבעים נכנס יין יצא סוד, וזה הואיל ולא יצא סודו שקול הוא כסנהדרין של שבעים. אמר רב חנינא בר פפא, כל שאין יין נשפך בביתו פמים אינו בכלל ברכה שנגאמר (שמות כג, כה) "ויברך את לחמך ואת מימך", מה לחם נקח בכסף מעשר אף הנך דנקחין בכסף מעשר, וקא קרי לה מים, אי לא נשפך בביתו פמים אינה ברכה.

וירח ה'. (א) הריח ריחו של אברהם אבינו עולה מכבשן האש, (ב) הריח ריחו של חנניה מישאל ועזריה עולין מכבשן האש, משל לאוהבו של מלך שפבדו בדורון נאה בדיסקוס נאה עמד בן בנו וכבדו, אמר, דמי דורון דידך לדורון דסבך (ג) כף הריח ריח של שמד.

רמו סא ויאמר ה' אל לבו. הרשעים הן ברשות לבן, "אמר נבל בלבבו", (בראשית כז, מא) "ויאמר עשו בלבבו", (מלכים א' יב, כו) "ויאמר ירבעם בלבבו". "ויאמר הקן בלבבו", אבל הצדיקים לבן ברשותן (שמואל א' א, יג) "וחנה היא מדברת על לבה" (שמואל א' כז, א) "ויאמר דוד אל לבו" (דניאל א, ח) "וישם דניאל על לבו", דומין לבוראן.

ויאמר ה' אל לבו לא אסף לא אסף. ליסגי ליסגי לא אוסיף לנח לא אוסיף לדורות.

כי יצר לב האדם רע. עלובה היא העסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה, עלוב הוא השאור שמי שברא אותו מעיד עליו שהוא רע, שנגאמר "כי הוא ידע יצרנו", עלובה היא הנטיעה שמי שנטעה מעיד עליה שהיא רעה, שנגאמר (ירמיה יא, יז) "וה' צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה". שאל אנטונינוס את רבינו, אמר ליה, מאימתי יצר הרע נתן באדם, אמר ליה, עד שלא יצא ממעי אמו, אמר ליה לאו, שאלו כן היה חוטט את בני מעיה ויוצא, והודה לו רבי שהשוה לדעת המקרא, כי יצר לב האדם רע מנעריו כתיב בשעה שהוא נינער לעולם. ועוד שאלו, מאימתי

נתנה נשמה באדם, משיצא ממעי אמו או עד שלא יצא ממעי אמו, אמר ליה משיצא ממעי אמו, אמר ליה לאו, משל אם תניח בשר שלשה ימים בלא מלח מיד הוא מסריח, והודה לו רבי שהשנה דעתו לדעת המקרא, שנאמר "חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי", מאימתי נתנה נשמה בי משעה שפקדתני.

תנו רבנן, קשה יצר הרע שאפילו יוצרו קראו רע, שנאמר כי יצר לב האדם רע.

שבעה שמות יש לו ליצר הרע. א) הקדוש ברוך הוא קראו רע, ב) משה קראו ערל, שנאמר (דברים י, טז) "ומלתם את ערלת לבבכם". ג) דוד קראו טמא, שנאמר (תהלים נא, יב) "לב טהור ברא לי אלהים", מכלל דאיכא טמא. ד) שלמה קראו שונא, שנאמר "אם רעב שנאד האכילהו לחם" ה) ישעיה קראו מכשול, שנאמר (ישעיה נז, יד) "הרימו מכשול מדרך עמי". ו) יחזקאל קראו אבן, שנאמר (יחזקאל יא, יט) "והסירתי לב האבן מבשרם". ז) יואל קראו צפוני, שנאמר (יואל ב, כ) "ואת הצפוני ארחיק מעליכם".

כב עד כל ימי הארץ וגו'. רבי יודן בשם רבי שמואל מה סבורין בגי נח שבריתן ברוחה עומדת לעד, אלא כל זמן ששמים וארץ קימין ברייתן קימת, כשיבא אותו היום שכתוב בו "כי שמים כעשן נמלחו והארץ כפגד תבלה", באותה שעה (ראה זכריה יא, יא) ותופר ביום ההוא.

אמר רב אחא, מי גרם להם שמרדו בי, לא על ידי שהיו זורעין ולא קוצרין יולדין ולא קוצרין מכאן ואילך זרע וקציר וקור וחם, חמה חכאכית קיץ וחורף מקיץ אני עליהן את העוף כהאיך דאת אמרת "וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחורף", מעשה היה באחד מגדולי הדור שהיה חושש את ראשו, אמר, חמון מה עבד לו דרא דמבולא.

דבר אחר, עד כל ימי הארץ. רב הונא בשם רב אחא מה סבורין בגי נח שבריתן ברוחה ועומדת לעד, כך אמרתי להם עד כל ימי הארץ וגו', אלא כל זמן שהיום ולילה קימין ברייתם קימת, לכשיבא אותו היום שכתוב בו (זכריה יד, ז) "והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה" באותה שעה (ראה זכריה יא, יא) "ותופר ביום ההוא".

אמר רב יצחק, מי גרם להם שמרדו בי, לא על ידי שהיו זורעים ולא קוצרין דאמר רב יצחק אחד לארבעים שנה היו זורעין ומהלכין מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה, ומתלשין ארזי לבנון בהליכתו, והיו אריות ונמרים חשובין עליהן

ככלמתא בבשרו, הא כיצד היה להם אויר יפה כמן הפסח ועד העצרת, דכתיב ימי הארץ זרע וקציר.

רבי שמעון בן אלעזר משום רבי מאיר, וכן היה רבי דוסא אומר כדבריו, חצי תשירי ומרחשון וחצי כסלו זרע, חצי כסלו טבת וחצי שבט חרף, חצי שבט אדר וחצי ניסן קור, חצי ניסן איר וחצי סיון קציר, חצי סיון תמוז וחצי אב קיץ חצי אב אלול וחצי תשירי חום. רבי יהודה מונה מתשירי רבי שמעון מונה ממרחשון נח עבר את השנה.

רבי שמעון בן לקיש אומר, כותי ששבת חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבתו, ואמר מר אזהרה שלהן זו היא מיתתן. פשיטא אמר רב הונא, ואפילו בשני בשבת וליחשביה גבי ז' מצות, כי קא חשיב שב ואל תעשה, קום עשה לא קא חשיב, והרי דינין דקום עשה וקא חשיב, קום עשה ושב ואל תעשה נינהו.

פרק ט

ב ומוראכם וחתכם. תנאי רבי שמעון בן אלעזר אומר, תינוק בן יומו חי אין צריך לשמרו מן החלדה ומן העכברים, שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ, כל שאדם חי אימתו מוטלת על הבריות, וכיון שמת אדם נטלה אימתו.

מורא וחתות חזרו ורדדיה לא חזרה ואימתי חזרה, בימי שלמה, "כי הוא רודה בכל עבר הנהר" תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת, אפילו כדוד מלך ישראל שמת אין מחללין עליו את השבת תינוק בן יומו חי אינו צריך שמור מן הנחשים ומן החלדה שלא ינקרו את עיניו, ארי רואה אותו ובורח, אבל כעוג מלך הבשן שמת משמרין אותו שלא ינקרו את עיניו.

ג-ז כירק עשב וגוי' אף בשר בנפשו. אדם הראשון שלא הותר בבשר תאוה וכו' אבל בני נח וכו'.

ואף את דמכם לנפשתיכם. אשכח רבי יעקב בר אחא בספר אגדתא דבי רב, בן נח נהרג בעד אחד בדן אחד, שלא בהתראה, מפי איש ולא מפי אשה, ואפילו

קרוב. משום רבי ישמעאל, אפילו על העופרים מנא הני מילי, אמר רב יהודה, דאמר קרא ואף את דמכם לנפשתיכם אדרש, אפילו בדן אחד, מיד כל חיה, אפילו שלא בהתראה, אדרשנו אפילו בעד אחד, מיד איש ולא אשה, אחיו ואפילו קרוב. משום רבי ישמעאל, אף על העופרין, דכתיב שופף דם האדם באדם איזהו אדם שהוא באדם הוי אומר זה העופר.

רודף שהיה רודף אחר חבירו להרגו, אומר לו ראה שישאל הוא וכן ברית הוא והתורה אמרה שופף דם האדם באדם דמו ישפף אמרה תורה הצל דמו של זה בדמו זה.

ותנא קמא תנא דבי מנשה הוא, דאמר כל מיתה האמורה לבני נח אינה אלא חנק, ושדי ליה האי "אדם" אסיפא דקרא ודרוש ביה הכי האדם באדם דמו ישפף, איזהו שפיכות דמים שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה חנק אימא בת נח שהרגה לא תהרג מיד איש כתיב ולא מיד אשה, אמר רב יהודה שופף דם מכל מקום. בת נח שזינתה לא תהרג (לעיל ב, כד) "על כן יעזב איש" ולא אשה, אמר רב "והיו לבשר אחד" הדר ערבינהו קרא.

כשם שחייב על נזקי חבירו כך חייב על נזקי עצמו, מתלש בשער, מקרע בכסותו, משבר את כליו, מפזר מעותיו בחמתו, פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים, שנאמר ואף את דמכם לנפשתיכם אדרש. רבי שמעון בן אלעזר אומר מתלש בשער, מקרע את כסותו, משבר את כליו, מפזר מעותיו יהא בעיניך כעובד עבודה זרה, שאלו אמר ליה יצרו לך עבוד עבודה זרה כך היה עושה, לפי שפך הוא אמנותו של יצר הרע.

ואף את דמכם לנפשתיכם. להביא את החונק עצמו יכול כשאול תלמוד לומר אף, יכול כחנניא מישאל ועזריה, תלמוד לומר אף. מיד כל חיה, ארבע מלכיות ומיד האדם מיד האדם, מיד איש אחיו (לעיל לב, יב) "הצילני נא מיד אחי", אדרש את נפש האדם (יחזקאל לד, לא) ("ואתנה) [ואתן] צאני צאן מרעיתי אדם אתם".

שופף דם האדם. תנא, רבי אליעזר אומר, כל שאינו עוסק בפריה ורביה כאלו שופף דמים, שנאמר שופף דם האדם, וכתיב ואתם פרו ורבו. רבי עקיבא אומר, כאלו ממעט את הדמות שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם, ומה כתיב אחריו ואתם פרו ורבו. בן עזאי אומר, כאלו שופף דמים וממעט את הדמות, אמר לו לכן עזאי, יש נאה דורש ונאה מקיים אתה נאה דורש ואינך נאה מקיים. אמר ליה, נפשי חשקה בתורה, יתקיים העולם על ידי אחרים.

שרצו בארץ. אמר רבי שמעון בן לקיש, ברית נחלקה לאוירות רבי שמעון בן לקיש הוי לעי באורייתא בחדא אילטיס דטבריא נפקין תרתין נשין מן תמן. אמר חדא לחברתה, בריך רחמנא דאפקו מן הדא אוירא בישא צוח להו, אמר לון, מן הן אתון אמרין, מן מזגא אמר ריש לקיש, אנא חכים מן מזגא ולית בה אלא תרתין עמודין אמר, ברוך שנתן חן למקום על יושביו. חד תלמיד מן דרב אסי הנה יתיב קודמוי. הנה מסבר ליה ולא סביר אמר ליה, למה לית את סבר, אמר ליה, דאנא גלי מן אתרי אמר ליה, מהיכן אתר את, אמר ליה, מן גובת ומה אינון אוירא דתמן, אמר ליה, כד ינוקא מתגליד אנון שייפין מוחיה דלא יכלוגיה ותושגא אמר, ברוך שנתן חן המקום בעיני יושביו. אף לעתיד לבא בן שנאמר "והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר", לב בוסר בחלקו של חברו.

ח-ט ויאמר אלהים אל נח וגוי ואני הנני מקים. רבי יהודה אומר, לפי שעבר על הצווי לפיכך נתבזה ורבי נחמיה אמר, הוסיף על הצווי ונהג בקדשה לפיכך זכה הוא ובניו לדבור ויאמר אלהים אל נח ואל בניו וגוי.

ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם וגוי, לדרת עולם. אמר רב יודן, לדרת פתיב פרט לבי דורות, דורו של חזקיהו, ודורו של אנשי כננסת הגדולה, שלא עמדו אלא בזכות עצמן. רבי חזקיה מוציא דורו של אנשי כננסת הגדולה ומביא דורו של רבי שמעון בר יוחאי אליהו ז"ל ורבי יהושע בן לוי הוו יתבין תנין פחדא מטון חד שמועה דרבי שמעון בר יוחאי אמרין, הא מרא דשמעתא ניעול ונשאליניה עאל אליהו ז"ל לגביה אמר ליה מאן עמד אמר ליה, גדול הדור, רבי יהושע בן לוי, אמר ליה, נראתה הקשת בימיו, אמר ליה הו, אמר ליה, אם בן לית הוא פדאי למחמי סבר אפאי רבי חזקיה בשם רבי ירמיה אמר, כד הנה אמר רבי שמעון בן יוחאי בקעה בקעה התמלאי דיגרי זהב והיתה נתמלאת כד אמר רבי שמעון בן יוחאי, אי בעי אברהם למקריביה מן גביה עד גבי ואנא מקרב מן גבי עד מלכא משיחא ואין לא בעי יצטרף אחיה השילוני עמי ואנא מקריביה מן אברהם עד מלכא משיחא.

כד אמר רבי שמעון בן יוחאי, אין העולם יכול לעמד בפחות משלשים צדיקים כאברהם אבינו, מה טעם, (להלן יח, יח) "ואברהם היו יהיה", מנן יהיה תלתין. אי תלתין אינון אנא וברי תרין מנהון ואם עשרים אינון אנא וברי תרין מנהון, ואם עשרה אינון אנא וברי מנהון, ואם חמשה אינון אנא וברי מנהון, ואם תרין אינון אנא וברי הם, ואם חד הוא אנא הוא.

יג את קשתי נתתי. את קשתי דבר שהוא מוקש לי, אפשר בן אלא קשין דפירי.

יד והִזָּה בְּעַנְנֵי עָנָן. לְאַחַד שְׁהִיָּה בְּיָדוֹ קְלוֹב רוֹתַח בְּקֶשׁ לְתַנּוֹ עַל בְּנוֹ וּנְתַנּוֹ עַל עַבְדּוֹ.

מְכַרְיוֹ רַבִּי יוֹחָנָן הַזֵּהָרוּ מְזַבְּבֵי בְּעַלְי רְאֵתָן עַד אַרְבַּע אַמּוֹת רַב אֲמִי וְרַב אֲסִי לֹא הָיוּ אֲכָלִי מִבֵּיַעי דְּהָהוּא מְבוּי. רַב יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִי מִיְכָרִיף בְּהוּ וְעָסִיק בְּתוֹרָה אָמַר, "אֵיִלֶּת אֶהְבִּים וְיַעֲלֶת חוֹ", אִם מַעֲלַת חוֹ עַל לוֹמְדֵיהָ אֲגוּנֵי לֹא מִגְנָא כִּי הָוָה קָא שְׂכִיב אֲמַרִי לִיהָ לְמַלְאָךְ הַמָּוֶת, אֲזִיל עָבִיד לִיהָ רְעוּתִיהָ אֲזִל אֲתַחֲזִי לִיהָ, אָמַר לִיהָ, אֲחֲזִי לִי דוּכְתָאִי אָמַר לִיהָ, לְחַיִּי אָמַר לִיהָ, הַב לִי סְכִינָךְ דְּלֹא מִבְּעַתַּת לִי בְּאַרְחָא יְהִיבִיהָ נִיהַלִּיהָ, כִּי מְטָא לְהֶתֶם דְּלִיָּה וְקָא מַחֲזִי לִיהָ אָמַר לִיהָ, דְּלִיָּין טְפִי פוּרְתָא, דְּלִיָּיא. שְׁוֹאֵר נְקֻטִיָּה בְּקֻרְנָא דְּגְלִימִיהָ אָמַר לִיהָ, שְׁבוּעָתָא דְּלֹא אֲתִינָא אָמַר לִיהָ קוּדְשָׁא בְּרִיף הוּא, אִי אֵיתִשׁוּל עַל שְׁבוּעָתִיהָ נִיהַדְר, וְאִי לֹא לֹא נִיהַדְר, אָמַר לִיהָ, הַב לִי סְכִינָאִי, לֹא הָוָה קָא יְהִיב לִיהָ נְפֻקַת בְּרַת קְלָא, אָמַר, הָבִי נִיהַלִּיהָ דְּמִבְּעִיָּיהָ לְבְרִיָּיתָא מְכַרְיוֹ אֲלֵיהּ קָמִיהָ, פְּנוּ מְקוּם לְבֵר לִינְאִי, אֲזִל אֲשַׁכַּח לְרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי דְּהָוָה יְתִיב עַל תְּלִיסַר תְּכַתְּקֵי פִיזָא אָמַר לִיהָ, אֲנִתְּ הוּא בֵּר לִינְאִי, אָמַר לִיהָ, אִין, נְרָאֲתָהּ הַקְּשֶׁת מִנְּמִיף, אָמַר לִיהָ אִין, אָמַר לִיהָ, אִם כּוֹ אִין אֲתָ בֵּר לִינְאִי וְלֹא הִיא וְלֹא מִיָּדִי וְהָא דְּאָמַר הָכִי סְבַר לֹא אֲחֲזִיק טִיבוּתָא לְנַפְשָׁאִי.

טו וְלֹא יְהִיָּה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל. אָמַר רַב אֶלְעָזָר, לֹאֻ שְׁבוּעָה הֵן שְׁבוּעָה, בְּשַׁלְמָא לֹאֻ שְׁבוּעָה, דְּכַתִּיב וְלֹא יְהִיָּה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל וְכַתִּיב (ישעיה נד, ט) "כִּי מִי נַח זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי", אֶלָּא הֵן שְׁבוּעָה הִיא מִנְּלָן, סְבָרָא הוּא מְדַלְאוּ שְׁבוּעָה הֵן נַמִּי שְׁבוּעָה. אָמַר רַבָּא, וְהוּא דְּאָמַר לֹאֻ לֹאֻ תְּרִי זְמַנִּי, וְהוּא דְּאָמַר הֵן הֵן תְּרִי זְמַנִּי, דְּכַתִּיב (לעיל פסוק יא) "וְלֹא יִכְרַת כָּל בְּשָׂר" "וְלֹא יְהִיָּה עוֹד מַבּוּל" וּמְדַלְאוּ תְּרִי זְמַנִּי, הֵן נַמִּי תְּרִי זְמַנִּי.

רַבִּי אוֹמַר, מַבּוּל שֶׁל כָּל בְּשָׂר אִין. אֲבָל מַבּוּל שֶׁל יְחִידִים יֵשׁ. כִּיֻּצַּד, נָפַל לַיִם וְנָמַת טְבַעָה סְפִינְתוֹ בַּיָּם וּמָת זֶהוּ מַבּוּלוֹ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר, מַבּוּל שֶׁל מַיִם אִין מְבִיא, אֲבָל מַבּוּל אֵשׁ וְגַפְרִית מְבִיא כְּדָרְךָ שְׁהוּבָא עַל סְדוּמִיִּם. רַבִּי יוֹסִי אוֹמַר, מַבּוּל שֶׁל מַיִם אִינוּ מְבִיא, אֲבָל מַבּוּל שֶׁל דְּבַר מְבִיא עַל עַפּוּיִם לִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ, שְׁנֶאֱמַר "וְנֶאֱקַח אֶת מִקְלֵי אֶת נוֹעַם וְנֶאֱגִדְעוּ וְגו' וְתוֹפַר (בְּרִית) בַּיּוֹם הַהוּא".

אִי כְּתִיב וְלֹא יְהִיָּה מַיִם לְמַבּוּל וְשֶׁתֵּק, הָוָה אֲמִינָא מַבּוּל שֶׁל מַיִם אִינוּ מְבִיא אֲבָל שֶׁל מַבּוּל אֵשׁ מְבִיא, שְׁנֶאֱמַר "כִּי בְּאֵשׁ ה' נִשְׁפָּט", כְּתִיב לְשַׁחַת כָּל בְּשָׂר, לֹא מַבּוּל שֶׁל אֵשׁ וְלֹא מַבּוּל שֶׁל מַיִם.

טז וְהִיָּתָה הַקְּשֶׁת בְּעָנָן בֵּין אֱלֹהִים. זֶה מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַעֲלָה. וַיְבִין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה, זֶה מִדַּת הַדִּין שֶׁל מִטָּה. מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַעֲלָה קִשָּׁה, וּמִדַּת הַדִּין שֶׁל מִטָּה רַפָּה.

יח-יט ויהיו בני נח. זה שאמר הכתוב (דברים לב, ח) "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל". ויהיו בני נח, לפת ובניו חמש עשרה חס ובניו שלשים ושתים ושם ובניו עשרים ושבע ומאלה נפצה כל הארץ שבעים וארבע היו, ולא נחלק העולם אלא לשבעים (שם) "יצב גבולות עמים", יעקב ובניו בירידתו למצרים שבעים היו, אמר מעתה שם וארפכשד ושלח ועבר צדיקים היו ולא נכללו עם האומות.

ויהיו בני נח היוצאים מן התבה. נכנסו בשלום ויצאו בשלום. וחס הוא אבי כנען, אבוהי דפחתא.

כ ויחל נח. נתחלל ונעשה חולין, למה ויטע כרם, לא הנה לו ליטע דבר אחר שהוא של תקנה, לא יחור של זית ולא גרופיה של תאנה. ומהיכן הנה לו, הכניס עמו זמורות ונטיעות, גרופים לזיתים, יחורים לתאנה, הדא הוא דכתיב (לעיל ו, כא) "ואספת אליך", אין אדם כונס אלא אם כן הנה צריך לו.

איש האדמה. כתוב לעיל בפסוק "וקין הנה עובד אדמה".

איש האדמה. שעשה פנים לאדמה שבשבילו נתלחלחה האדמה ושמלא את כל פני האדמה איש האדמה בורגר לשם בורגרותיה.

חביב הנה משה מנח. נח משנקרא "איש צדיק" נקרא איש האדמה, אבל משה משנקרא (שמות ב, יט) "איש מצרי", נקרא "איש האלהים", דהנה סופיה אלהים.

ויטע כרם. בשעה שהנה הולך ליטע פגע ביה שידיא שמדון אמר ליה, שותפי עמך, אלא אזדהר דלא תעול בחלקי, ואין עלת בחלקי אנא חבל בך.

דרש עובר גלילאה, שלש עשרה ווין נאמרו בנין. א) ויחל נח איש האדמה וידע את אשר עשה לו. רב ושמואל, חד אמר סרסו, וחד אמר רבעו. כתיב הכא וירא חס אבי כנען, וכתיב התם (להלן לד, ב) "וירא אותה שכם בן חמור", בשלמא למאן דאמר סרסו משום הכי קללו ברביעי משום דקלקלו ברביעי, אלא למאן דאמר רבעו מאי שנא רביעי, נלטייה בהדיא הא והא הוואי.

ויחל נח איש האדמה. אמר ליה הקדוש ברוך הוא לנח, לא הנה לך ללמוד מאדם הראשון שלא גרם לו אלא יין כמאן דאמר אותו אילן שאכל ממנו אדם הראשון גפו הנה, שאין לך דבר שמביא יללה לעולם אלא יין.

כ-כג ויטע פֿרם. מֶצָא גָפֶן שְׁגֵרוּפָה מִגֶּן עֵדֶן וְאֲשְׁכֹלוֹתֶיהָ עִמָּה, וְשָׁתַל מִפְּרוֹתֶיהָ וְאָכַל וְשָׁמַח בְּלִבּוֹ, שְׁנֵאמַר (שופטים ט, יג) "הַמְּשַׁמַּח אֱלֹהִים וְאֲנָשִׁים". וּבּוֹ בַּיּוֹם נִשְׁתַּגְּשְׁגוּ פְּרוֹתֶיהָ וְשָׁתָה מִמֶּנּוּ וְנִתְגַּל, וְנִכְנַס כְּנָעַן וְרָאָה אֶת עֲרוֹת נַח קָשֶׁר חוּט בְּבֵרִיתוֹ וְסָרְסוּ, וְיָצָא וְהִגִּיד לְאַחִיו וְנִכְנַס חָם וְרָאָה וְלֹא שָׁם עַל לִבּוֹ מִצְוֹת כְּבוֹד וְהִגִּיד לְשֵׁנֵי אָחִיו בַּחוּץ כְּמִשְׁחַק בְּאָבִיו, וְנִגְעָרוּ בּוֹ שֵׁנֵי אָחִיו שְׁנֵאמַר וַיִּקַּח שָׁם וַיִּקְּתָה.

לא גלגל הקדוש ברוך הוא והביא את אברהם לעולם אלא בשכרו של שם, שנתנבא על כל אומות העולם ארבע מאות שנה ולא קבלו ממנו ולא גלגל הקדוש ברוך הוא והביא מלכות נון לעולם אלא בשכרו של יפת שנהג כבוד באביו ולא גלגל והביא מלכות רומי לעולם אלא בשכרו של עשו, שהיה בוכה ומתאנח בשעה שברך יצחק את יעקב אבינו, לא גלגל הקדוש ברוך הוא והביא סנחריב בעולם אלא בשביל אשור שהיה איש פשוט ובו עצתו של אברהם אבינו היה. לא גלגל הקדוש ברוך הוא והביא נבוכדנצר לעולם אלא בשכרו של מרודך שנהג כבוד באביו שבשמים לא גלגל הקדוש ברוך הוא והביא מדי לעולם אלא בשכרו של פורש שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהחריבו גוים את בית המקדש לא גלגל הקדוש ברוך הוא והביא המן לעולם אלא בשכרו של אגג שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהיה חבוש בבית האסורין שמה יאבד זרעו מן העולם.

ויטע פֿרם. בא לקראתו השטן. אמר לו, רצונך שנטענה יחדו אני ואתה, אמר לו, הן. מיד הביא תחלה רחלה אחת ושחטה על הגפן, ואחר כך הביא אריה אחד ושחטו על אותו הגפן, ואחר כך חזיר אחד ושחטו על אותו הגפן. מפני מה עשה כן השטן, כשאדם שותה כוס אחד הוא כרחלה עניו ושפל רוח, וכשהוא שותה שתי כוסות מיד נעשה גבור כארי ומתחיל לדבר גדולות ואומר מי כמוני, וכשהוא שותה ג' או ד' מיד הוא נעשה כחזיר שמתלכלך בטיט ורפש, אף הוא מתלכלך ואף במי רגלים.

וישת מן היין. שתה בלא מדה ונתבזה, בו ביום נטע, בו ביום שתה, בו ביום נתבזה. ויתגל בתוך אהלה, ויגל אין כתיב כאן אלא ויתגל גרם גלות לו ולדורות, עשרת השבטים לא גלו אלא בשביל היין, הדא הוא דכתיב "הוי משפמי בבקר שחר ירדפו מאחרי בנשף יין ודליקם", שבט יהודה ובנימין לא גלו אלא בשביל היין, שנאמר (שם כח, ז) "וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו", בתוך אהלה כתיב, בתוך אהלה של אשתו.

נח כשיצא מן התבה הפישו הארי ושברו, ובא לו לשמש מטתו ונתפזר זרעו. לעולם אל תהי להוט אחר היין שכל פרשת היין כתיב בה ווי ארבעה עשר פעמים, ויחל, ויטע, וישת, וישכר, ויתגל, וירא, ויגש, ויקח, וישימו, ויילכו, ויכסו, וייקח, וידע, ויאמר.

וַיֵּרָא חָם אֲבִי כְנָעַן. אָמַר לְהוֹן וְאַגִּיד לְהוֹן אָמַר לוֹ, אָדָם הָרָאוּשׁוֹן הָיָה לוֹ שְׁנֵי בָנִים וְעָמַד אֶחָד וְהָרַג אֶת חֲבִירוֹ, וְזֶה יֵשׁ לוֹ שְׁלֵשָׁה וְהוּא מִבְּקֵשׁ לַעֲשׂוֹת אֲרָבָעָה.

מה טעם העבד יוצא בשן ועין, מן הכא וירא ויגד.

וַיִּקַּח שָׁם וַיָּפֶת אֶת הַשְּׂמֵלָה. שָׁם הִתְחִיל בַּמַּצּוֹה וּבָא יָפֶת וְנִשְׁמַע לוֹ, לְפִיכָךְ זָכָה שָׁם לְטָלִית וַיָּפֶת לְפִיוּלָא.

מִמִּשְׁמַע שְׁנֵי אֲמָר וַיִּלְכוּ אַחֲרֵינִי אֵינִי יוֹדֵעַ שְׁעָרוֹת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ, אֲלֹא מִלְמַד שְׁנֵינֵנוּ יָדִיעָם עַל פְּנֵיהֶם וְהָיוּ מְהַלְכִין לְאַחֲרֵיהֶן וְנִהְגוּ בּוֹ כְּבוֹד כְּמוֹרָא הָאֵב עַל הַבֵּן. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְשָׁם, אֶתְּהָ כְּסִיתָ אֶת עָרוֹת אֲבִיךָ, חֲיִידָ שְׁאֵנִי פּוֹרְעָה לְבָנֶיךָ, שְׁנֵי אֲמָר (דניאל ג, כא) "בְּאֵדֶיךָ גְּבַרְיָא אֵלֶיךָ כְּפָתוֹ בְּסַרְבְּלֵיהוֹן" אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיָפֶת, אֶתְּהָ כְּסִיתָ עָרוֹת אֲבִיךָ חֲיִידָ שְׁאֵנִי פּוֹרַע לְךָ, שְׁנֵי אֲמָר (יחזקאל לט, יא) "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶתְּךָ לְגוֹג מְקוֹם שָׁם קִבְרִי". אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְחָם, אֶתְּהָ בְּזִיתָ עָרִיתָא דְאַבוּךָ חֲיִידָ שְׁאֵנִי פּוֹרַע לְךָ, "כֵּן יִנְהַג מְלָךְ אֲשׁוּר אֶת שְׁבִי מִצָּרִים וְאֶת גְּלוֹת כּוּשׁ נְעָרִים וְזִקְנִים עָרוֹם וְיַחַף וְחֲשׂוּפֵי שֵׁת עָרוֹת מִצָּרִים".

אֲשֶׁרֵיהֶם הַצְּדִיקִים לֹא דִיִּין שְׁזוֹכִין לַעֲצָמוֹן אֲלֹא שְׁמֹזְכִין לְבָנֵיהֶם וְלְבָנֵי בָנֵיהֶם עַד סוּף כָּל הַדּוֹרוֹת, הַרְבֵּה בָּנִים הָיוּ לוֹ לְאַהֲרֹן שְׂרָאוּיִן לִישָׁרָף כְּנָדָב וְאַבְיָהוּא שְׁנֵי אֲמָר (ויקרא י, יב) "הַנּוֹתָרִים", אֲלֹא שְׁזוֹכוֹת אֲבִיהֶם גְּרָמָה לְהֶם, אוֹי לְהֶם לְרָשָׁעִים שְׁמַחֲיִיבִין לַעֲצָמוֹן וְלְבָנֵיהֶם וְלְבָנֵי בָנֵיהֶם עַד סוּף עַל הַדּוֹרוֹת, הַרְבֵּה בָּנִים הָיוּ לוֹ לְכְנָעַן שְׂרָאוּיִן לְסַמְדָּ כְּטָבִי עֲבָדוֹ שֶׁל רַבֵּן גַּמְלִיאֵל, אֲלֹא שְׁחוּבַת אֲבִיהוֹ גְּרָמָה לְהֶם.

אָמַר רַב יְהוּדָה, כּוּתֵי עָרוֹם אָסוּר לְקָרוֹת קָרִיאת שְׁמַע כְּנָגְדוֹ, [פְּשִׁיטָא], מַהוּ דְתִימָא הוּאִיל וְכִתִּיב בְּהוּ "אֲשֶׁר בְּשָׂר חֲמוּרִים בְּשָׂרִים", אֵימָא חֲמוּר בְּעֵלְמָא הוּא, קָא מִשְׁמַע לֹן לַעֲנִין עָרְוָה אֲקָרוּ נְמִי עָרְוָה, שְׁנֵי אֲמָר וְעָרוֹת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ.

כז וַיִּיקַּח נֹחַ מֵיֵינוֹ. פָּרְקוּ יֵינוֹ וַיִּדַע אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן, בְּנוֹ הַפְּסוּל כְּמָה דְאֶתְּ אָמַר (מלכים א' ח, סד) "כִּי מִזְבַּח הַנְּחֻשֶׁת אֲשֶׁר לְפָנַי ה' קָטָן מִהַכִּיל".

כח וַיֵּאמֶר אֲרוּר כְּנָעַן. חָם חָטָא וְכְנָעַן נִתְקַלַּל רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, לְפִי שְׁכָתוּב (לעיל ט, א) "וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בְּנָיו", וְאִין קָלְלָה הַזֶּה בְּמְקוֹם בְּרָכָה, לְפִיכָךְ וַיֵּאמֶר אֲרוּר כְּנָעַן.

רַבִּי נַחֲמִיָּה אוֹמֵר כְּנָעַן רָאָה וְהִגִּיד לְפִיכָךְ תּוֹלִין הַקְּלָקְלָה בְּמְקוֹלְקָל. דְּבַר אַחַר הַרְבֵּה צָעַר נְצַטְעַר נֹחַ בְּתִיבָה שְׁלֵא הָיָה לוֹ בֶן קָטָן שִׁישְׁמִשְׁנוּ, אָמַר, לְכִשְׁאַצָּא אֲנִי מִעַמִּיד לִי בֶן קָטָן שִׁישְׁמִשְׁנִי, כִּיִּין שְׁעָשָׂה לוֹ חָם אוֹתוֹ מַעֲשָׂה אָמַר לוֹ, אֶתְּהָ מְנַעַתָּ

מלִּהְעֵמִיד לִּי בֵּן שְׁיִשְׁמִשְׁנִי, לְפִיכֶךָ יִהְיֶה אוֹתוֹ הָאִישׁ עֶבֶד לְאַחֲיוֹ שֶׁהוּ עֲבָדִים לִּי. דָּבָר אַחֵר, אֶתְּהַ מְנַעֶת מִלִּהְעֵמִיד לִּי בֵּן רְבִיעִי, לְפִיכֶךָ בֵּן רְבִיעִי שֶׁלֶּךָ מְקַלֵּל, אֶתְּהַ מְנַעֶת אוֹתִי מִלְעֲשׂוֹת דָּבָר שֶׁהוּא בְּאַפְלָה לְפִיכֶךָ יִהְיֶה אוֹתוֹ הָאִישׁ כְּעוֹר וּמְפוּחָם.

חֵם וְכֶלֶב שֶׁמִּשּׁוּ בַּתְּבָה, לְפִיכֶךָ יֵצֵא חֵם מִפִּחָם וְכֶלֶב יֵצֵא מִפִּרְסָם בְּתִשְׁמִישׁוֹ. אָמַר רַב יוֹי, לְאַחַד שֶׁקָּבַע מוֹנִיטוֹן שְׁלוֹ בְּתוֹךְ אֶהְלוֹ שֶׁל מֶלֶךְ אָמַר הַמֶּלֶךְ, גּוֹזְרָנִי שִׁיתְּפַחְמוּ פָּנָיו וַיִּפְסַל מִטְּבַעוֹ.

כז יִפְתַּ אֱלֹהִים לְיַפֵּת וַיִּשְׁכֹּן בְּאַהֲלֵי שָׁם. זֶה כּוֹרֵשׁ שֶׁגָּזַר לְבָנוֹת בֵּית הַמֶּקְדָּשׁ, אֶף עַל פִּי כּוֹן וַיִּשְׁכֹּן בְּאַהֲלֵי שָׁם, אֵין שְׂכִינָה שׁוֹרָה אֶלָּא בְּאַהֲלֵי שָׁם בַּר קַפְרָא אָמַר, יְהוּ דְבָרֵי תוֹרָה נְאֻמְרִין בְּלִשׁוֹנוֹ שֶׁל יַפֵּת בְּתוֹךְ אֶהְלֵי שָׁם רַבִּי יוֹדֵן אֹמֵר, מִכָּאֵן לְתַרְגוּםִּים מִן הַתּוֹרָה וְכֵן הוּא אֹמֵר "וַיִּקְרָאוּ בְּסֵפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים" זֶה מְקַרָּא "מְפוֹרָשׁ" זֶה תַּרְגוּם, "וַיִּשׂוֹם שְׂכָלִי", אֵלוֹ הַטְּעָמִים, "וַיִּבְיֵנוּ בְּמִקְרָא" אֵלוֹ רַאשֵׁי הַפְּסוּקִים רַבִּי הוֹנָא בֶּן לִוְלִינֵי אֹמֵר, אֵלוֹ הַהֲכָרְעוֹת וְהַרְאָיוֹת רַבְּנֵי דְקַסְרֵי אִמְרֵי, מִכָּאֵן לְמִסוּרַת רַבִּי זְעִירָא וְרַבִּי חֲנַנְיָא בְּשֵׁם רַבִּי, אֶפִּילוֹ אָדָם רְגִיל בְּתוֹרָה כְּעִזְרָא לֹא יִהְיֶה קוֹרָא מִפִּי וְכוּתֵב וְהָא תְּנִי, מַעֲשֵׂה שְׁהִיָּה רַבִּי מֵאִיר בְּאַסְיָא וְלֹא הָיָה שָׁם מְגַלַּת אֶסְתֵּר וְקָרָא לוֹ מִפִּי וְכַתְּבָהּ, תַּמּוֹן אִמְרִין שְׁתֵּי מְגַלּוֹת כְּתֵב גָּזוּ אֶת הַרְאִשׁוֹנָה וְקִיָּם אֶת הַשְּׁנִיָּה.

רַבּוֹן שֶׁמְעוֹן בֶּן גְּמְלִיאֵל אֹמֵר, אֶף הַסְּפָרִים הַתִּירוּ שִׁיכְתְּבוּ יוֹנִית, שְׁנַאֲמַר יַפֵּת אֱלֹהִים לְיַפֵּת, דְּבָרִים שֶׁל יַפֵּת יְהוּ בְּאַהֲלֵי שָׁם, אֵי הָכִי גְמָר וּמְגוֹג נְמִי הָכִי קְאָמַר יַפִּיתוֹ שֶׁל יַפֵּת יִהְיֶה בְּאַהֲלֵי שָׁם.

פּרָק י

ב-ט בְּנֵי יַפֵּת גְמָר וּמְגוֹג. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר אַמִּי, זֶה אֶפְרַיִקִי וְגַרְמַנְיָא וּמְדִי וּמְקַדוֹנְיָא אִיסְנְיָא וְתוֹנְיָה. תִּירָס זֶה פָּרְס וְתוֹרְקִי. וּבְנֵי גְמָר, אֶשְׁכְּנֵנּוּ וְרִיפַת וְתַגְרָמָה אָסָא וְחָרִיף וְגַמְנְיָא. רַבִּי בְּרַכְיָה אָמַר, גּוֹרְמַנְיָקִיָּא. וּבְנֵי יוֹן אֶלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ, אֶלְסוּטְרוּס אִיטְלְיָא וְדַרְדְּנְיָא, כְּתוּב אַחַד אֹמֵר וְדַרְדְּנִים וְכַתּוּב אַחַד אֹמֵר (דְּבָרֵי הַיָּמִים א' א, ז) "וְרוֹדְנִים". רַבִּי סִימוֹן וְרַבִּי חֲנִין רַבִּי סִימוֹן אֹמֵר, דַּרְדְּנִים שְׁהֵם בְּנֵי דְדִיחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, "רוֹדְנִים" שֶׁהוּ בָּאִים וְרוֹדִין אוֹתוֹ, אָמַר רַב

חנין בשעה שישראל נתונים בעליה אינון אמרין דודיכוון אנו, ובשעה שהו נתונין בירידה הו באין ורודין.

ובני חס כוש ומצרים ופוט וכנען. אמר רבי שמעון בן לקיש היינו סבורין שנתבלעה משפחתו של פוט בא יחזקאל ופרש (יחזקאל ל, ה) "כוש ופוט ולוד וכל הערב".

על כן יאמר כנמרד גבור ציד. אין פתיב, אלא כנמרוד מה זה צד את הבריות בפיו לא גנבתי מאן גנב עמד לא קטלתי מאן קטל עמד.

הוא החל להיות גבר בארץ וכו'. (פתיב לעיל ברמז מ'').

רמז טב הוא היה גבר ציד. חמשה "הוא" לטובה א) "אברם הוא אברהם". ב) (שמות ו, כז) "הוא משה ואהרן". ג) "והוא יחזקיהו המלך". ד) (עזרא ז, ו) "הוא עזרא עלה מבבל". ה) (שמואל א יז, יד) "ודוד הוא הקטן וחמשה "הוא" לרעה. א) הוא היה גבר ציד. ב) "הוא עשו אבי אדום". ג) (במדבר כו, ט) "הוא דתן ואבירם". ד) (דברי הימים ב כח, כב) "הוא המלך אחז". ה) (אסתר א, א) "הוא אחשוורוש". רבי ברכיה אמר, אף אית לן חד דהוא טב מפלהון "הוא ה' אלהינו" שמדת רחמיו לעולם.

הוא היה גבר ציד. רבי יהודה אומר, הכתנת שעשה הקדוש ברוך הוא לאדם ולעזרו היו עם נח בתבה, והנחילים לנמרוד, ובשעה שהיה לובש אותם כל בהמה חיה ועוף שהיו רואין את הכתנת על נמרוד באין ונופלים על פניהו לפניו, והיו בני אדם סבורים שהוא מגבורתו לפיכך המליכו אותו עליהם. ואמר לעמו (להלן יא, ד) "הבה נבנה לנו עיר" עד שפנו אותה גבוהה כ"ז מילין, ומעלות היה לו במזרחו ומערבו, ואלו שהיו מעלים לבנים היו עולים ממזרחו, ואלו שהיו יורדים היו יורדין ממערבו, ואם נפל אדם ומת לא היו שמים את לבם עליו, ואם נפלה לבנה היו יושבין ובוכים, ואומרים אוי לנו אימתי תעלה אחרת תחתיה. עמד אברהם והלעיג בם וקללם בשם אלהיו, שנאמר בלע ה' פלג לשונם, ומאסו את דבריו כאבן משלכת על גבי קרקע ועליו הכתוב אומר (תהלים קיח, כב) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה.

מאי בבל, אמר רבי יוחנן בלילה במקרא, בלילה במשנה, בלילה בתלמוד.

ותהי ראשית ממלכתו בבל וארץ ואפד וכלנה. ארם ונציבין וקטיפין. בארץ שנער זו בבל שהיא מנוערת מן המצוות בלא תרומה ובלא מעשר ובלא שביעית, שנער שהן מתים בתשנוק בלא גר ובלא מרחץ שנער ששריה מתים נערים שנער ששריה

מביטין בתורה עד שהן נערים דבר אחר, שנער שהעמידה שונא וצר להקדוש ברוך הוא, ואי זה, זה נבוכדנאצר.

יא-יב מן הארץ ההיא יצא אשור. מן העצה ההיא יצא אשור כיון שראה שהן באין לחלוק על הקדוש ברוך הוא פנה מארצו, אמר ליה הקדוש ברוך הוא, אתה יצאת לך מארצך חידך שאני פורע לך ונותן לך ארבע, ויבן את נינה ואת רחבת עיר ואת כלח ואת רסן, ולא עשה אלא כיון שבא ונשתתף עמם בחרבן בית המקדש אמר ליה הקדוש ברוך הוא אתמול אפרוח עכשיו ביצה, אתמול מפריח מצות ומעשים טובים עכשיו מכונן כביצה אתמהא, לפיכך (תהלים פג, ט) "היו זרוע לבני לוט סלה", ללוט.

ואת רסן ביו נינה ובין כלח וגו'. (ואת רסן) אין אנו יודעין אם רסן היא העיר הגדולה, אם נינה היא העיר הגדולה מן מה דכתיב "ונינה היתה עיר גדולה", הוי נינה עיר הגדולה.

יג-יד ומצרים ילד את לודים. מוניטון של מצרים אינו אלא פסולין. פתרים ואת פסלחים היו מעמידין הטליסון והיו אלו מגנבין נשותיהן של אלו ואלו מגנבין נשותיהן של אלו, ומה יצאו מהן פלשתים גבורים, פתרים גנבים, כפתרים ננסין.

כא ולשם ילד גם הוא. אין אנו יודעין אם שם הוא הגדול אם יפת הוא הגדול, [מן מה דכתיב (להלן יא, י) "אלה תולדות שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול" הוי יפת הוא הגדול].

כה שם האחד פלג. רבי יוסי אומר, הראשונים על ידי שהיו מכירין את יחוסיהן היו מוציאין שמו לשם המארע אבל אנו שאין אנו מכירין יחוסינו אנו מוציאין לשם אבותינו רבן שמעון בן גמליאל אומר, הראשונים על ידי שהיו משתמשין ברוח הקדש היו מוציאין לשם המארע אבל אנו שאין אנו משתמשין ברוח הקדש וכו'.

אמר רבי יוסי, נביא גדול היה עבר שקרא את שם בנו פלג ברוח הקדש, שנאמר כי בימיו נפלגה הארץ, אם תאמר בתחלת ימיו והלא יקטן אחיו היה קטן ממנו והוליד משפחות הרבה ונתפלגו, ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש אלא בסוף ימיו. אברהם אבינו היה בה(ה)פלגה בן ארבעים ושמונה שנים.

וְשֵׁם אָחִיו יִקְטָן. שֶׁהָיָה מְקַטֵּין אֶת עַצְמוֹ וְאֶת עַסְקָיו.

כו וַיִּקְטָן יֵלֶד אֶת אֱלֹמוֹדֵד. וְגוֹי מְקוֹם הוּא שֶׁשָּׂמוֹ חָצַר מִנְתָּ שֶׁהוּן אוֹכְלִים כְּרִישֵׁין וְלוֹבְשֵׁין כְּלֵי פְּפִיר וּמְצַפִּין לְמִיתָה בְּכָל יוֹם, וְשִׁמוֹאֵל אָמַר, אֲפִילוֹ כְּלֵי פְּפִיר אֵין לָהֶם.

ל וַיְהִי מוֹשְׁבָם מִמֶּשָׁא. מִשָּׂא מִיתָה מְדֵי חוֹלָה עֵילָם וּגוֹנְבֵי גוֹסְסוֹת חֶבֶל יִמָּא תַכְלֶתָא דְּבַבֵּל צוֹר צִיר תַכְלֶתָא דְּחֶבֶל יִמָּא בֵּין הַנְּהָרוֹת כְּגוֹלָה לְיוֹחֶסֶין הַר הַקְּדָם טוֹרֵי מְדִינְחָא.

תִּשְׁעָ מֵאוֹת וּשְׁבַעִים וְאַרְבַּעָה דוֹרוֹת עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם יָשָׁב הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְדָרַשׁ וְחָקַר וּבָחַן וְצָרַף אֶת כָּל הַתּוֹרָה בְּלָה, וּמִיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם עַד אוֹתָהּ שְׁעָה, וְכָל דָּבָר וְדָבָר שֶׁהוּא מְדַבְּרֵי תּוֹרָה דָּרְשׁוּ וְחָקְרוּ וּבָחֲנוּ וְצָרְפוּ בְּמֵאֵתִים אַרְבַּעִים וּשְׁמוֹנֶה פְּעָמִים כְּנֶגֶד מֵאֵתִים אַרְבַּעִים וּשְׁמוֹנֶה אַבְרָם שְׁבַעֲדָם, וְאַחַר כֵּן הוֹצִיאוּ מִתּוֹךְ פִּיּוֹ וְקִבְעוּ בְּתוֹרָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יב, ז) אִמְרוֹת ה' אִמְרוֹת טְהוֹרוֹת וְגוֹי, וְכָל דָּבָר וְדָבָר שֶׁקִּבַּע בְּתוֹרָה אִם זֶז מִמְקוֹמוֹ קִמְעָא קִלְקַל אֶת הָעוֹלָם כְּלוֹ וּבִדְעִתּוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא לִיתֵּן פְּתִחוֹן פֶּה לְבַהֲמָה וּמִתּוֹךְ שֶׁנָּתַן פְּתִחוֹן פֶּה לְנַחֲשׁ קִלְקַל אֶת כָּל הָעוֹלָם. עֲשָׂרָה דוֹרוֹת מֵאֲדָם וְעַד נֹחַ, בְּדַעְתּוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְפָקֵד עוֹן אָבוֹת עַל בְּנֵים, וְלֹא פָקֵד, אֲלֵא כָּל אֶחָד וְאֶחָד עֲשָׂאוּ מַלְךְ עַל אֲשֵׁתוֹ וְעַל בְּנֵי בֵיתוֹ, אֵין לָהֶם לֹא אֵימַת מַלְכוּת וְלֹא מֵדַת פְּרַעֲנוּת, אֲלֵא אוֹכְלִין וְשׂוֹתִין וּשְׂבַעִין וּבוֹעֲטִין מִתּוֹךְ הַטּוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כא, יד) "וַיֹּאמְרוּ לֵאלֹהֵי סוֹר מִמְּנוֹ" עֲשָׂרָה דוֹרוֹת מִנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם בְּדַעְתּוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְחַלְקֵם לְשַׁבְּעִים לְשׁוֹן, וְהוּא לֹא עֲשָׂה כּוֹ, אֲלֵא עֲשָׂאן כְּלוֹ לְשׁוֹן אֶחָד וּבִקְשׁוּ לְהַחְרִיב אֶת כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי כָּל הָאָרֶץ שָׁפָה אֶחָת.

פרק יא

א וַיְהִי כָּל הָאָרֶץ שָׁפָה אֶחָת. הוֹצִיאוּ מִפִּיהֶם וְאָמְרוּ אֶחָד לְאֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּחֲמִשִּׁים וְשֵׁשׁ [שָׁנִים] הִרְקִיעַ הַזֶּה מִתְמוֹטֵט אֲלֵא בּוֹאוּ וְנַעֲשֶׂה לוֹ סְמוּכוֹת אֶחָד מִן הַצְּפוֹן וְאֶחָד מִן הַדְּרוֹם וְאֶחָד מִן הַמְּעַרֵב וְזֶה שֶׁפָּאוּ סְמִכּוֹ מִן הַמְּזָרָח.

וּדְבָרִים אֲחָדִים. דְּבָרִים אֲחֻדִים מַעֲשֵׂה דוֹר הַמְּבוּל נִתְפָּרֵשׁ מַעֲשֵׂה דוֹר הַפְּלֵגָה לֹא נִתְפָּרֵשׁ, וְאָמְרוּ דְבָרִים עַל שְׁנֵי אֲחָדִים, עַל "אֲחָד הָיָה אֲבָרְהָם" וְעַל (דְּבָרִים ו, ד) "ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". אָמְרוּ, לֹא כָּל הַיָּמֵנוּ לְבוּר לוֹ אֶת הָעֲלִיּוֹנִים וְלִתֵּן לָנוּ אֶת הַתְּחִתּוֹנִים, אֲלֵא בּוֹאוּ וְנַעֲשֶׂה לָנוּ מִגְדָּל וְנִתֵּן עֲבוֹדָה זָרָה בְּרֹאשׁוֹ וְנִתֵּן חֶרֶב בְּיָדָהּ וְתִהְיֶה נִרְאִית כְּאֵלוֹ עוֹשֶׂה עִמּוֹ מִלְחָמָה.

דָּבָר אַחֵר, שְׁפָה אֶחָת. לְאֶחָד שֶׁהָיָה לוֹ מִרְתֵּף שֶׁל יַיִן, פָּתַח חֲבִית רֵאשׁוֹנָה וּמִצָּאָהּ חֲמֻץ, שְׁנִיָּה וּמִצָּאָהּ חֲמֻץ, שְׁלִישִׁית מִצָּאָהּ חֲמֻץ, אָמַר, הֲאֵל מִיִּסְתַּיָּא דְכָלֵּא בִישָׂא אִיזָה מִהוֹן קִשָּׂה, זֶה שֶׁהוּא אוֹמֵר לְמַלְךְ אוֹ אֲנִי אוֹ אֶת בְּפִלְטִין, אוֹ זֶה שֶׁהוּא אוֹמֵר לְמַלְךְ אֲנִי וְלֹא אֶת בְּפִלְטִין, הָיִי אוֹמֵר זֶה שֶׁהוּא אוֹמֵר אֲנִי וְלֹא אֶת, כִּד דוֹר הַמְּבוּל אָמְרוּ "מַה שְׂדֵי כִי נַעֲבָדְנוּ", דוֹר הַפְּלֵגָה אָמְרוּ לֹא כָּל הַיָּמֵנוּ לְבוּר לוֹ אֶת הָעֲלִיּוֹנִים וְכוּ' אוֹתָן לֹא נִשְׁתַּיֵּר מִהוֹן פְּלִטָה, וְאֵלּוֹ נִשְׁתַּיֵּר מִהוֹן אֲלֵא דוֹר הַמְּבוּל עַל יְדֵי שֶׁהָיִי שְׂטוּפִין בְּגִזְל (אִיּוֹב כד, ב) "גְּבֻלוֹת יִשְׁיִגּוּ עֵדֶר גִּזְלוֹ וַיִּרְעוּ" לְפִיכֶךָ לֹא נִשְׁתַּיֵּר מִהוֹן פְּלִטָה, אֲבָל אֵלּוֹ עַל יְדֵי שֶׁהָיִי אוֹהֲבִין זֶה לְזֶה, שְׁנֵאֲמַר וַיְהִי כָּל הָאָרֶץ שְׁפָה אֶחָת, לְפִיכֶךָ נִשְׁתַּיֵּר מִהוֹן פְּלִטָה.

גְּדוֹל הַשְּׁלוֹם שֶׁאֲפִילוֹ יִשְׂרָאֵל יַעֲבֹדוּ עֲבוֹדַת אֱלִילִים וְשְׁלוֹם בִּינְיָהוֹן כְּבִכּוֹל אֵינּוּ יָכוֹל לְשְׁלוֹט בָּהוֹן, שְׁנֵאֲמַר (הוֹשֵׁעַ ד, יז) "חֲבוּר עֲצָבִים אֲפָרִים הִנַּח לוֹ", אֲבָל מִשְׁנַחֲלָקוֹ מֵהוּ אוֹמֵר "חֲלַק לְבָם עֲתָה יֵאָשְׁמוּ".

ב וַיְהִי בְּנִסְעָם מִקֶּדֶם, לְמִיתֵי מִדִּינָחָא דְדָבָר אַחֵר, הִסִּיעוּ עֲצָמֵן מִקֶּדְמוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אָמְרוּ אִי אֲפִשִׁינוּ לֹא בּוֹ וְלֹא בְּאֱלֹהוֹתוֹ.

וַיִּמְצְאוּ בְּקַעָה. רַבֵּי יְהוּדָה אוֹמֵר, נִתְפַּנְסוּ כְּלָם לִידַע אִיזוֹ בְּקַעָה מַחֲזִיקָת לָהֶם רַבֵּי נַחֲמִיָּה אוֹמֵר, וַיִּמְצְאוּ (מִשְׁלֵי ג, לד) "אִם לִלְצִים הוּא יְלִיץ".

וַיֵּשְׁבוּ שָׁם. כָּל מְקוֹם שֶׁאֶת מוֹצֵא יִשְׁיֵבָה הַשֶּׁטֶן קוֹפֵץ, כָּל מְקוֹם שֶׁאֶת מוֹצֵא נַחַת רוּחַ הַשֶּׁטֶן מְקַטְרֵג, בְּכָל מְקוֹם שֶׁאֶת מוֹצֵא אֲכִילָה וְשִׁתְיָה הַשֶּׁטֶן מְקַטְרֵג.

ג וַיֵּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ. מִי אָמַר לָמִי, מִצָּרִים אָמַר לְכוּשׁ וְנִשְׁרָפָה לְשִׁרְפָה, עֲתִידִין אֲלֵינוּ עֲמֻמָּיָא מִן גּוֹ עֲלָמָא לְמִשְׁתַּרְפָּא וְתִהְיִי לָהֶם הַלְבָּנָה לְאָבוֹן, מִצְּלָחָא בִּידִיהוֹן, אֲתִי לְמַבְנֵי חֲדָא וְהוּא בְּנֵי תַרְתֵּי אֲתִי לְמִישַׁע חֲדָא וְהוּא שְׂיַע אַרְבָּעָה.

ד-ה וַיֵּאמְרוּ הֵבָה נִבְנָה לָנוּ עִיר. אָמַר רַבֵּי יוֹדָן מִגְדָּל בְּנוּ, עִיר לֹא בְנוּ הַתִּיבּוֹן וְהַקְּתִיב וַיִּרְדַּד ה' לְרֹאֵת אֶת הָעִיר וְאֶת הַמְּגִדָּל, אָמַר לְהוֹן, קְרוּן דְּבַתְרִיָּה וַיִּחְדְּלוּ לְבָנוֹת הַמְּגִדָּל אִין כְּתִיב כָּאֵן, אֲלֵא לְבָנַת אֶת הָעִיר.

המגדל הזה שבנו שלישו שקע ושלישו קטף ושלישו קיים ואם תאמר שהוא קטן, כל מי שהוא עולה לראשו רואה דקלים שלפניו כאלו חגבים.

ונעשה לנו שם. תני רבי ישמעאל, אין שם אלא עבודה זרה. פן נפוצ על פני כל הארץ, אמר רבי שמעון בן חלפתא, (משלי יח, ז) "פי כסיל מחתה לו" ונפץ ה' אתם משם.

ויירד ה' לראות את העיר. זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה.

דבר אחר, הכל גלוי לפני הקדוש ברוך הוא, אלא ללמד לבריות דרך ארץ.

אשר בנו בני האדם. אמר רבי ברכיה, וכי מה נאמר בני חמרים בני גמלים, אלא בנוהי דאדם קדמא מה אדם הראשון אחר כל הטובה שעשיתי עמו אמר (בראשית ב, יב) "האשה אשר נתתה עמדי" כך מדור המבול עד דור הפלגה שלש מאות וארבעים שנה ויהי כל הארץ שפה אחת.

ו ויאמר ה' הן עם אחד. אם עושין תשובה אני מקבלם רבי נחמיה אמר, מי גרם שימרדו בי על ידי שהם עם אחד ושפה אחת. ועתה לא יבצר וגו', אמר רב אבא בר כהנא, מלמד שפתח להם פתח של תשובה, אין ועתה אלא לשון תשובה, כמה דאת אמר "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל" וגו', והן אמרין, לא, אמר הקדוש ברוך הוא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות, הכפרם הזה בשעה שאינו עושה פירות מה בעליו עושין לו מגממין אותו.

דבר אחר, אמרו אפילו אותו האנשים נבצרים אינן עושין תשובה שנאמר (ירמיה ו, ט) "כבוצר על סלסלות".

ז-ט הבה נרדה ונבנה שם שפתם. אמר רב אבא בר כהנא, משפתן אעשה עמהון נבלה הנה חד מנהון אמר לחבריה אמטי לי מים, והוא ממטי ליה עפר, הנה מחי ליה ופצע מוחיה אמטי לי כולב והוא מייתי ליה מגרופי הנה מחי ליה ופצע מוחיה.

רבי שמעון אומר, קרא הקדוש ברוך הוא לשבעים מלאכים הסובבין פסא כבודו ואמר להם, בואו ונבלבל לשונם לשבעים גוים ולשבעים לשון, והפילו גורלות, שנאמר "בהנחל עליון גוים" וגו' ונפל גורלו של הקדוש ברוך הוא על אברהם ועל זרעו, שנאמר (שם ט) "כי חלק ה' עמו יעקב". אמר הקדוש ברוך הוא, חבל וגורל שנפל עלי רצתה נפשי בו, שנאמר (תהלים טז, ו) "חבלים נפלו לי בנעימים" וירד ה' לראות את העיר וכו' וחצי העולם שם נפל וכו' שנאמר ונפץ ה' אותם משם.

דֹר הַפְּלָגָה אֵין לָהֶן חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּפָּץ ה' אֶתֶם מִשָּׁם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וּמִשָּׁם הִפִּיצָם ה', לְעוֹלָם הַבָּא.

מֵאֵי עֶבֶד, אֲמַרִי דְּבִי רַבִּי שְׁלֵא, אֲמַרוּ, נִבְנָה מִגְדָּל וְנִעְלָה לְרִקִיעַ וְנִכְהוּ בְּקִרְדּוֹמוֹת כְּדִי שְׂיִזּוּבוּ מִימִיו, שֶׁנֶּאֱמַר הִבֵּה נִבְנָה לָנוּ עִיר וְגוֹ'. מִחֲכוּ עֲלֵה בְּמַעְרְבָא, אִם כֵּן לִיבְנֵן אֶחָד טוֹרָא אֲמַר רַבִּי יִרְמְיָה בֶּן אֶלְעָזָר, נִחְלְקוּ לְשֵׁלֶשׁ כְּתוּבֹת, אַחַת אוֹמֶרֶת נִעְלָה וְנִשָּׁב שָׁם, וְאַחַת אוֹמֶרֶת נִעְלָה וְנִעְבַּד עֲבוֹדָה זָרָה, וְאַחַת אוֹמֶרֶת נִעְלָה וְנִעְשָׂה מִלְחָמָה, זֹו שֶׁאֲמָרָה נִעְלָה וְנִשָּׁב שָׁם מִשָּׁם הִפִּיצָם ה', וְזֹו שֶׁאֲמָרָה נִעְלָה וְנִעְשָׂה מִלְחָמָה נִעְשׂוּ קוֹפִין וְרוֹחִין וְשׂוֹדִין וְלִילִין וְזֹו שֶׁאֲמָרָה נִעְלָה וְנִעְבַּד ע"ז, כִּי שָׁם בְּלָל ה' שְׁפַת כָּל הָאָרֶץ.

רַבִּי נֶתָן אוֹמֵר, כָּלֶם לְעֲבוֹדָה זָרָה נִתְפָּוּנוּ, כְּתִיב הֲכָא וְנִעְשָׂה לָנוּ שָׁם וּכְתִיב הֲתָם "וְשָׁם אֱלֹהִים אַחֲרִים לֹא תִזְכְּרוּ", מַה לְהֵלֵן ע"ז, אִף כָּאֵן ע"ז.

אֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מִגְדָּל שְׁלִישׁ נִשְׂרַף, שְׁלִישׁ נִבְלַע שְׁלִישׁ קָיָים אֲמַר רַב, אֲוִיר מִגְדָּל מִשְׁכַּח אֶת הַתְּלָמוֹד.

אֲמַר רַב יוֹסֵף, בְּבָבֶל בּוֹרְסִיף סִימָן רַע לְתוֹרָה בְּבָבֶל כִּי שָׁם בְּלָל ה' שְׁפַת כָּל הָאָרֶץ, בּוֹרְסִיף בּוֹר שְׁאֵפִי.

וַיִּפָּץ ה' אֶתֶם מִשָּׁם. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, הִלְכוּ לָהֶן בְּנֵי צוֹר לְצִידוֹן וּבְנֵי צִידוֹן לְצוֹר רַבִּי נְחֻמְיָה אוֹמֵר, נִתְפָּנְסוּ כָּל הָאֲרָצוֹת בְּרֵאשֵׁי טוֹרִין וְהִיָּתָה כָּל אַחַת בּוֹלַעַת אֲנָשִׁי מְקוֹמָם רַבֵּן אֲמַרִי, הֲצִיף מִהֶן שְׁלִשִׁים מִשְׁפָּחוֹת, מִהֵיכָן עָמְדוּ מֵאֲבָרְהָם שְׁשָׁה עָשָׂר מִבְּנֵי קִטּוֹרָה וּשְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה מִיִּשְׁמַעֵאל, וְאֵלִין תְּרִיתִין (לְהֵלֵן כַּה, כַּג) "שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנָד".

עַל כֵּן קָרָא שְׁמָה בְּבָבֶל. חַד תְּלָמִיד דְּרַבִּי יוֹחָנָן הֵוָה מְסַבֵּר לִיהּ וְלֹא סָבַר אֲמַר לִיהּ, לָמָּה לִית אֶת סָבַר אֲמַר לִיהּ, דְּאֵנָּא גְּלִי מִן אֲתָרָאִי אֲמַר לִיהּ, מִהֵיכָן אֶתְ, אֲמַר לִיהּ מִן בּוֹרְסִיף, אֲמַר לִיהּ לֹא תֵאֱמַר כֵּן אֶלָּא מִבּוֹל סוֹף כִּי שָׁם בְּלָל ה' שְׁפַת כָּל הָאָרֶץ.

כז וְאֵלָה תּוֹלְדוֹת תְּרַח (כְּתוּב בְּרֵמֶז מ"ח).

כח וַיָּמַת הָרֶן עַל פְּנֵי תְּרַח. מוֹכֵר צְלָמִים הֵוָה, חַד זָמַן נָפַק לְחַד אֶתְרַ וְהוֹשִׁיב אֲבָרְהָם מוֹכֵר תְּחִתָּיו, הֵוָה אֶתִי בַר נַח בְּעֵי מְזַבִּין לִיהּ אֲמַר לִיהּ, בַּר כְּמָה שְׁנִין אֶתְ אֲמַר לִיהּ בַּר חֲמִשִּׁים בַּר שְׁשִׁים, אֲמַר לִיהּ, וַיִּלְהֵוָה גְּבָרָא דְהוּא בַר חֲמִשִּׁים בַּר שְׁשִׁים וּבְעֵי לְמִסְגָּד לְהַדִּין דְּעֶבֶד יוֹמָא דִּין כֵּינּוּן דְּהוּי אֲמַר לִיהּ כֵּן הֵוָה מִתְבַּיֵּשׁ

והולך. חד זמן אתת חדא אתתא טענא חד פינד דסלת אמרה ליה, הא לך קרב קדמיהון קם נסב בוקלקסא ותברינון, זיהב בוקלקסא בינדא דרבה דהוה ביניהון פיון דאתא אבוה אמר ליה, מאן עבד לון פדיו אמר ליה, מה נכפר מינד אתת חדא אתתא טענא לי חד פינד דסלת אמרה לי קרב קדמיהון, הוה דין אמר אנא אכיל קדמי ודין אמר אנא אכיל קדמי, קם חדא רבה דהוה ביניהון ונסב בוקלקסא ותברינון אמר ליה, מה את מפלי בי, וידעין אינון אמר ליה, ולא ישמעו אונד מה פיד מדבר נסביה ומסריה לנמרוד אמר ליה נסגוד לנורא, אמר ליה, נסגוד למיא דמטפין נורא אמר ליה, ונסגוד למיא, אמר ליה, נסגוד לעננא דטעין מיא אמר ליה, ונסגוד לעננא, אמר ליה, נסגוד לרוחא דמבדרי לעננא אמר ליה, ונסגוד לרוחא, אמר ליה, נסגוד לבר נש דסביל רוחא אמר ליה, מלין את משתעי, אני אני משתחוה אלא לאור, הריני משליכך לתוכו ויבא אלוה שאתה משתחוה לו ויציל אותך ממנו הוה תמן הון ופליג, אמר מה נפשך, אי אברם נצח מן דאברם אנא, ואי נמרוד נצח מן נמרוד אנא, פיון שירד אברם לכבשו האש ונצל אמר ליה מן דמאן את, אמר להו, דאברם אנא נטלוהו והשליכוהו לאור ונחמרו בני מעיו ויצא ומת על פני תרח אביו.

כט ויקח אברם ונחור להם נשים. אברם גדול מנחור שנה נחור גדול מהרון שנה וכתוב ויקח אברם ונחור להם נשים וגו' ואמר רבי יצחק, יסכה זו שרה, ולמה נקרא שמה יסכה, שסוכה ברוח הקדש, והיינו דכתוב (בראשית כא, יב) "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה". דבר אחר, יסכה שהכל סוכין בפינה, וכתוב "ויפל אברם על פניו ויצחק" וגו' כמה קשיש אברם משרה עשר שנין, וקשיש מאחיה תרתיין שנין, אשתפח כי אוליד הון לשרה בתמיני אולידה וממאי, דלמא אברם זוטא דאחי הוה, ודרך חכמתו קא חשיב להון, תדע דקא חשיב קרא דרך חכמתו, דכתוב (בראשית ה, לב) "ויולד נח את שם את חם ואת יפת" וגו' אלא מהכא "ויבצאל בן אורי בן חור" וגו', כדכתוב ברמז תי"ג.

ל ותהי שרי עקרה. אמר רבה בר (אחיה) [אבוה] שרה היתה אילונית, שנאמר ותהי שרי עקרה אין לה ולד אפילו בית ולד אין לה. רבי אמי אמר, אברם ושרה טומטומים היו, דכתוב (ישעיה נא, א ב) "הביטו אל אברם אביכם ואל שרה תחוללכם, הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם".

אמר רבי לוי, כל מקום שנאמר אין לה הוה לה שנאמר ותהי שרי עקרה אין לה ולד והוה לה, (בראשית כא, א) "וה' פקד את שרה", "וילחנה אין ילדים" והוה לה, (שם ב, כא) "ותלד שלשה בנים", (ירמיהו ל, יז) "ציון היא דרש אין לה" והוה לה, (ישעיה נט, כ) "ויבא לציון גואל".

משנולד יעקב עד שאמרו בניו שירה על הים שלש מאות וארבעים שנה, מן המבול ועד דור הפלגה שלש מאות וארבעים שנה מדה כנגד מדה, מפני שהיה העולם בברכה מן המבול ועד הפלגה ומרדו בהקדוש ברוך הוא מתוך השלוח, לפיכך משנולד יעקב אבינו עד שאמרו בניו שירה על הים היו גרים ותושבים ומשעבדים והודו להקדוש ברוך הוא מתוך מדת היסורין ואמרו לפניו שירה, לכך בחר ביעקב ובבניו שהן משבחין אותו, שנאמר "עם זו יצאתי לי" וגו', וכי כל בריותיו אין משבחין אותו, והלא כבר נאמר (מלאכי א, יא) "כי ממזרח שמש ועד מבואו" וגו', מכאן אין ערב לו אלא ישראל, שנאמר "נעים זמירות ישראל", ואומר (תהלים כב, ד) "ואתה קדוש יושב" וגו', ואומר (שם קלה, ד) "כי יעקב בחר לו זה" וגו'. אבל הגוים כאן נגדו, ואומר "הן גוים כמר מדלי", ולמה הן בעולם, שלא יצדה העולם אבל לעתיד לבא (שיר השירים ו, ג) "אני לדודי ודודי לי", ואומר (דברים לב, יב) "ה' בך ינחננו". באותה שעה (ישעיה ס, יב) והגוים חרב וחרבו.

"את האלהים התהלך נח", כיון שאבד דור המבול תפס בידו של נח והיה מטייל עמו, ואמר הקדוש ברוך הוא, בני נח צדיק הנה והייתי תופס בידו ומטייל עמו, אף אתם שנקראתם צדיקים, שנאמר (ישעיה ס, כא) "ועמד כלם צדיקים" וגו', לעתיד לבא אף אני עתיד להיות מטייל עמכם, שנאמר "והתהלכתי בתוכם". אמר הקדוש ברוך הוא, לבהמה ולחיה שאינן פלום חסתי משפחותיהם, שנאמר (לעיל ח, יט) "למשפחותיהם יצאו מן התבה", ולנח ובניו איני מיחס, מה עשה קפץ על בניו ויחסם, שנאמר (לעיל ט, יח) "ויהיו בני נח היצאים מן התבה".

לד

לד

פרשת

פרק יב

א-ב ויאמר ה' אל אברהם, רבי יצחק פתח (תהלים מה, יא) "שמעי בת וראי והטי אזנך" "ושכחי עמו ובית אביך", אמר רבי יצחק, משל לאחד שהיה עובר ממקום

למקום, ורָאָה בִּירָה אַחַת דּוֹלֶקֶת אָמַר, תֹּאמַר שֶׁהַבִּירָה הַזֹּאת בְּלֹא מְנַהֵג הִצִּיץ עָלָיו בַּעַל הַבִּירָה וְאָמַר, אֲנִי בַּעַל הַבִּירָה כִּי לִפִּי שֶׁהִיָּה אֲבָרָהּם אֲבִינוֹ אוֹמֵר תֹּאמַר שֶׁהָעוֹלָם בְּלֹא מְנַהֵג, הִצִּיץ עָלָיו הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְאָמַר, אֲנִי הוּא בַּעַל הָעוֹלָם (שם יב) "וַיִּתְּאוּ הַמַּלְאָךְ לַפָּגוּד", לִיְפוּתָךְ בַּעוֹלָם (שם) "כִּי הוּא אֲדַנִּיךָ וְהַשְׁתַּחֲוִי לוֹ", הֵי וַיֹּאמֶר ה' אֶל אֲבָרָם.

רַבִּי בְּרַכְיָה פָּתַח, "לְרִיחַ שְׁמַנִּיךָ טוֹבִים", אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה, לָמָּה אֲבִינוֹ אֲבָרָהּם דוֹמָה, לְצִלוּחִית שֶׁל אֲפָרְסִמוֹן הַמִּקְפֶּת צְמִיד פְּתִיל וּמוֹנַחַת בְּקֶרֶן זְוִית, וְלֹא הִיָּה רִיחָה נוֹדֵף, כִּינּוֹן שֶׁהִיָּתָה מְטֻלְטֶלֶת, הִיָּה רִיחָה נוֹדֵף, כִּי אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאֲבָרָהּם, טֻלְטֵל עֲצָמָךְ מִמְּקוֹם לְמְקוֹם וְשִׁמְךָ מִתְגַּדֵּל בַּעוֹלָם.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אֲבָרָם לֵךְ לָךְ. רַבִּי בְּרַכְיָה פָּתַח, (שִׁיר הַשִּׁירִים ח, ח) "אֲחוֹת לָנוּ קִטְנָה", זֶה אֲבָרָהּם, שֶׁאִיחָה אֶת כָּל בְּאֵי הָעוֹלָם בַּר קַפְרָא אוֹמֵר, כִּיזֶה שֶׁהוּא מְאַחָה אֶת הַקָּרַע. "קִטְנָה", שֶׁעַד שֶׁהוּא קָטָן הִיָּה מְסַגֵּל מְצוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוּ'. "אִז הִיָּתִי בְּעֵינָיו כְּמוֹצֵאת שְׁלוֹם", שֶׁנִּכְנַס בְּשְׁלוֹם וַיֵּצֵא בְּשְׁלוֹם.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אֲבָרָם לֵךְ לָךְ. "וְהַחֲכָמָה תֵּעַז לְחַכָּם", זֶה אֲבָרָהּם, "מַעֲשֶׂרָה שְׁלִיטִים", מַעֲשֶׂרָה דוֹרוֹת שְׁמֵנָח וְעַד אֲבָרָהּם. מִכֶּלֶם לֹא דָבַר עִם אֶחָד מֵהוּן אֶלָּא עִמוֹ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל אֲבָרָם לֵךְ לָךְ.

רַבִּי אַחָא פָּתַח: "אֶהְבֶּתְ צִדְקָה וְתִשְׁנֵא רְשָׁעִים". מִדְּבַר בְּאֲבָרָהּם אֲבִינוֹ. בְּשַׁעָה שֶׁבִּקֵּשׁ רַחֲמִים עַל סְדַמִּיִּים, אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: אֲבָרָהּם, אֶהְבֶּתְ צִדְקָה, לְצִדְקָה בְּרִיּוֹתֵי, וְשִׁנְאֵת מְלַחֲמֵי, "עַל כֵּן מִשְׁחָד אֱלֹהִים אֱלֹהֵיךָ שְׁמוֹן שָׁאוֹן מִחֲבַרְךָ" מִנַּח וְעַד אֶצְלֶךָ עֲשֶׂרָה דוֹרוֹת, וּמִכֶּלֶן לֹא דְבַרְתִּי עִם אֶחָד מֵהוּן אֶלָּא עִמָּךְ.

מֵה כְּתִיב לְמַעַלְה מִן הָעֲנָנוּ: "וַיָּמַת תֵּרַח בְּחָרָו". וְאַחַר כֵּן: וַיֹּאמֶר ה' אֶל אֲבָרָם. אִם לְעֲנָנוּ הַחֲשִׁבוֹן, עוֹד מִתְבַּקֵּשׁ לוֹ חֲמֵשׁ וְשָׁשִׁים שָׁנָה. אֶלָּא בְּתַחֲלָה אֶתְה דוֹרְשׁ, שֶׁהַרְשָׁעִים אֶפְלוּ בְּחִיָּהֶם קְרוֹיִים מֵתִים. לִפִּי שֶׁהִיָּה אֲבָרָהּם אֲבִינוֹ מִתְפַּחַד וְאוֹמֵר: אֵצָא, וַיְהִי מִחֲלָלִים בִּי שֵׁם שְׁמַיִם וַיֹּאמְרוּ: הִנֵּיח אֲבִינוֹ לְעַת זְקִנְתּוֹ וְהִלְךְ לוֹ. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: לֵךְ לָךְ, לֵךְ אֲנִי פּוֹטֵר מִכְּבוֹד אָב וְאִם, וְאִין אֲנִי פּוֹטֵר לְאַחַר מִכְּבוֹד אָב וְאִם. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שְׁאַנִּי מִקְדָּיִם מִיְתַתּוֹ לִיצִיאָתְךָ. בְּתַחֲלָה: "וַיָּמַת תֵּרַח", וְאַחַר כֵּן: וַיֹּאמֶר ה' אֶל אֲבָרָם לֵךְ לָךְ.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: לֵךְ לָךְ, שְׁנֵי פְעָמִים. אֶחָד מֵאַרְס נְהָרִים, וְאֶחָד מֵאַרְס נְחוּר. רַבִּי נַחֲמִיָּה אוֹמֵר: אֶחָד מֵאַרְס נְהָרִים וּמֵאַרְס נְחוּר, וְאֶחָד שֶׁהַפְּרִיחוֹ מִבְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים וְהַבִּיאוֹ לְחָרוֹן. אָמַר רַבִּי לִוִּי: בְּשַׁעָה שֶׁהִיָּה אֲבִינוֹ אֲבָרָהּם מֵהִלְךְ בְּאַרְס נְהָרִים וּבְאַרְס נְחוּר, וְרָאָה בְּגִי אָדָם אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים וּפּוֹחֲזִים, אָמַר: הִלְוֵאִי לֹא יְהֵא חֲלָקִי בְּאַרְץ הַזֹּאת. כִּינּוֹן שֶׁהִגִּיעַ לְסִלְמָה שֶׁל צַר, וְרָאָה בְּגִי אָדָם עֲסוּקִים

בנכוש בשעת נכוש, בעדור בשעת העדור, אמר: הלואי זה חלקי בארץ הזאת. אמר לו הקדוש ברוך הוא: "לזרעך אתן את הארץ הזאת".

אמר רבי לוי: שני פעמים כתיב "לך לך" אין אנו יודעין איזו חביבה, אם הראשונה או השנייה. מן מה דכתיב: "אל ארץ המריה", הוי: שנייה חביבה מן הראשונה. אמר רבי יוחנן: לך מארצה, מאפרכה שלך. ממולדתך, זה שכוונתך. ומבית אביך, זה בית אביך. אל הארץ אשר ארצה. ולמה לא גלה לו, כדי לחבבה בעיניו, ולתן שכר על כל פסיעה ופסיעה. ודכונתה: "קח נא את בנך". אמר לו: לאיזה בן, אמר לו: "את יחידך". אמר לו: זה יחיד לאמו, וזה יחיד לאמו. אמר לו: "אשר אהבת". אמר לו: ואית תחומין במעיא, אמר לו: "את יצחק". ולמה לא גלה לו, כדי לחבבו בעיניו, ולתן לו שכר על כל דבור ודבור. משקדוש ברוך הוא מתהי ומתלה בעיניו של צדיקים ואחר כך הוא מגלה להם טעמו של דבר. כך: אל הארץ אשר ארצה. ודכונתה: "על אחד ההרים אשר אמר אליך". ודכונתה: "ויקרא אליה את הקריאה אשר אני דבר אליך". ודכונתה: "קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך".

למלך שהיה עובר ממקום למקום, ונפלה מרגלית מעל ראשו. והעמיד המלך פמליא שלו, ועשה צבורים, והביא מכבדות, וכבר את הראשון ולא מצאה, השני ולא מצאה, בשלישי מצאה. אמרו: מצא המלך מרגלית שלו. כך אמר הקדוש ברוך הוא: מה צריך היה לי ליחס שם ארפכשד עבר פלג רעו שרוג נחור תרח, לא בשבילך, הדא הוא דכתיב: "וימצאת את לבבו נאמן לפניך". כך אמר הקדוש ברוך הוא לדוד: מה צריך היה לי ליחס פרח חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בעז עובד ישי, לא בשבילך, הדא הוא דכתיב: "מצאתי דוד עבדי".

רמז סג דבר אחר: לך לך, למאה שנה יהיה לך בן, מנן לך לך. דבר אחר: אמר לו הקדוש ברוך הוא: נסיון ראשון ונסיון אחרון איני מנסה לך אלא בלשון זה: לך מארצה, "ולך לך אל ארץ המריה".

א-ב יא אמר רבי יצחק: ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם. אלו הן: צדקה, צעקה, שנוי השם, ושנוי מעשה. צעקה, דכתיב: "ויצעקו אל ה' בצר להם, וממצוקתיהם יוציאם". צדקה, דכתיב: "ויצדקה תציל ממות". שנוי השם, דכתיב: "שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי, כי שרה שמה". וכתיב: "ויברכתני אתה וגם נתתי ממנה לך בן". שנוי מעשה, דכתיב: "וירא האלהים את מעשיהם". ויש אומרים: אף שנוי מקום. דכתיב: ויאמר ה' אל אברם לך לך, וחדר: ופעשך לגוי גדול. ואידך, ההוא זכותא דארעא ישראל דאחנא לה.

דָּבַר אַחַר : לְמָה הַדְּבַר דּוֹמָה, לְמַלְאֵךְ שֶׁנִּכְנַס לְמִדְיָנָה, וְרָאָה בְּחֹר נָאָה מְסִיק בְּקָמִין בְּמִרְחָץ. אָמַר לוֹ הַמְּלָךְ : בּוֹא עִמִּי, וְאֲנִי נֹתֵנְךָ בְּפִלְטִין שְׁלִי. הֲלֵךְ עִמּוֹ, וְעֲשֹׂאוּ פְּקוּסְטוֹר, אָמְרוּ בְּנֵי פִלְטִין : אֲתָמוּל מְסִיק בְּקָמִין, וְעֲכָשׁוּ פְּקוּסְטוֹר, כִּךְ אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא : בּוֹא אַחֲרַי, וְאֲנִי עוֹשֶׂה אוֹתְךָ כִּהוֹן גָּדוֹל כְּאֲדָם הָרִאשׁוֹן. שֶׁנֶּאֱמַר : וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל, וְכִתִּיב : "וְהִכְהִיחַ הַגָּדוֹל מֵאַחֲיוֹ", וְכִתִּיב : "אֲתָה כִּהוֹן לְעוֹלָם עַל דְּבַרְתִּי מִלְּפִי צְדָק".

רמז טד רבי אליעזר אומר : חֲמִשׁ אוֹתִיּוֹת נִכְפְּלוּ, וְכָלָן לְשׁוֹן גְּאֻלָּה. כ"כ, שֶׁנֶּאֱמַר אֲבִינוּ אֲבָרְהָם מֵאוֹר כְּשֵׁדִים, שֶׁנֶּאֱמַר : לֵךְ לֵךְ מֵאַרְצְךָ. מ"מ, בּוֹ נִגְאָל אֲבִינוּ וְצָחַק מִיַּד פְּלִשְׁתִּים, שֶׁנֶּאֱמַר : "לֵךְ מֵעַמָּנוּ כִּי עֲצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מֵאֲד". נ"נ, בּוֹ נִגְאָל אֲבִינוּ וְעָקַב מִיַּד עֵשׂוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר : "הֲצִילֵנִי נָא מִיַּד אַחִי". פ"פ, בּוֹ נִגְאָלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר : "פִּקְדוֹת פִּקְדוֹתַי". צ"צ, בּוֹ עֲתִיד הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְגַאֵל לְיִשְׂרָאֵל בְּסוּף מַלְכוּת רְבִיעִית, שֶׁנֶּאֱמַר : "אִישׁ צָמַח שָׁמוֹ וּמִתְחַתֵּיו יִצְמַח". וְכָלָן נִמְסְרוּ לְאֲבִינוּ אֲבָרְהָם, וְנִמְסְרוּ לְצָחַק, וְנִצְחַק לְעָקַב, וְנִעָקַב לְיוֹסֵף, וְיוֹסֵף לְאַחִיו, שֶׁאָמַר לָהֶם : "פִּקְדוֹת יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם". וְאֲשֶׁר בֵּן יַעֲקֹב מְסַר סוּד גְּאֻלָּה לְסֶרַח בִּתּוֹ. וְכִשְׁבָּאוּ מִשָּׁה וְאֶהְרֹן אֶל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְעֲשׂוּ אוֹתוֹת לְעֵינֵיהֶם, הִלְכוּ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶצֶל סֶרַח בִּת אֲשֶׁר, אָמְרוּ לָהּ : בָּא אָדָם אֶחָד וְעֲשֶׂה אוֹתוֹת לְעֵינֵינוּ כִּךְ וְכָךְ. אָמְרָה לָהֶם : אֵין בְּאוֹתוֹת הַלָּלוּ מִמֶּשׁ. אָמְרוּ לָהּ : וְהִלּוּא אָמַר 'פִּקְדוֹת פִּקְדוֹתַי אֶתְכֶם'. אָמְרָה לָהֶם : הוּא הָאִישׁ, לְגַאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל בָּא. שֶׁכֵּךְ שֶׁמֵּעֵתִי מֵאַבָּא : פ"פ. מִיַּד "וַיֵּאמֶן הָעָם".

וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל. אָמַר לוֹ : אוֹתָהּ אָמָה שֶׁכְּתוּב בָּהּ : "כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל", אֲנִי מֵעַמִּיד מִמֶּךָ. 'אֲתֵנְךָ', 'אֲשִׁימְךָ' אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא 'וְאֶעֱשֶׂךָ', מִשְׁאַנִּי בּוֹרָא אוֹתְךָ בְּרִיָּה חֲדָשָׁה אֶת פָּרָה וְרֵבָה. שְׁלֹשׁ גְּדֻלוֹת וְאַרְבַּע בְּרָכוֹת כְּתִיב כָּאן. בְּשׂוֹר, שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת וְאַרְבַּע אִמָּהוֹת. לְפִי שֶׁהִדְרִיךְ גּוֹרְמֵת לְשִׁלְשָׁה דְּבָרִים : מִמַּעֲטַת פְּרִיָּה וְרֵבִיָּה, וּמִמַּעֲטַת הִצִּיאָה, וּמִמַּעֲטַת אֶת הַשֵּׁם. מִמַּעֲטַת פְּרִיָּה וְרֵבִיָּה, וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל. מִמַּעֲטַת אֶת הִצִּיאָה, וְאַבְרָכְךָ. וּמִמַּעֲטַת אֶת הַשֵּׁם, וְאַגְדְּלָה שְׁמֶךָ. לְפָס דְּאָמְרֵי אֲנָשִׁי : מִבֵּית לְבִית, חֲלוּק, מֵאַתֵּר לְאַתֵּר, נֶפֶשׁ, בְּרַם אֶת, לֹא נֶפֶשׁ אֶת חֶסֶר וְלֹא מָמוֹן. וְאַגְדְּלָה שְׁמֶךָ, שֶׁיֵּצֵא לוֹ מוֹנִיטוֹן בְּעוֹלָם. אַרְבַּעָה הֵן שְׁיֵצֵא לָהֶם מוֹנִיטוֹן בְּעוֹלָם. אֲבָרְהָם, וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל. וּמָהוּ מוֹנִיטוֹן שְׁלוֹ, זָקוֹ וְזִקְנָה מְכָאן, בְּחֹר וּבִתּוּלָה מְכָאן. יְהוֹשֻׁעַ יֵצֵא לוֹ מוֹנִיטוֹן בְּעוֹלָם, "וַיְהִי ה' אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שְׁמֵעוֹ בְּכָל הָאָרֶץ", וּמָהוּ מוֹנִיטוֹן שְׁלוֹ, שׂוֹר מְכָאן וְרֵאֵם מְכָאן, עַל שֵׁם : "בְּכֹר שׂוֹרוֹ הִדְרָ לֹ וְקִרְנֵי רֵאֵם קִרְנֵיו". דוֹד יֵצֵא לוֹ מוֹנִיטוֹן בְּעוֹלָם, "וַיֵּצֵא שֵׁם דָּוִד בְּכָל הָאָרְצוֹת", וּמָהוּ מוֹנִיטוֹן שְׁלוֹ, מִקַּל וְתִרְמִיל מְכָאן, וּמִגְדָּל מְכָאן, עַל שֵׁם : "כְּמִגְדָּל דָּוִד צִנְאָרְךָ". מְרַדְּכֵי יֵצֵא לוֹ מוֹנִיטוֹן בְּעוֹלָם, "כִּי גָדוֹל מְרַדְּכֵי בְּבֵית הַמְּלָךְ וְשִׁמְעוֹ הוֹלֵךְ בְּכָל הַמְּדִינוֹת", וּמָהוּ מוֹנִיטוֹן שְׁלוֹ, שֶׁק וְאַפְרָ מְכָאן, וְעֲטָרַת זָהָב מְכָאן. אָמַר רַבִּי יוֹדוֹן : קוֹבַע אֲנִי לֵךְ בְּרֵכָה בְּשִׁמוּנָה עֲשֶׂרָה. אֲבָל אֵין אֶת יוֹדַע אִם שְׁלִי קוֹדְמַת לְשֶׁלְךָ אִם שְׁלֵךְ קוֹדְמַת לְשֶׁלִּי. מִשְׁהוּא אוֹמַר 'מִגֵּן אֲבָרְהָם' אוֹמַר 'מִחֲנִיָּה הַמֵּתִים'. רַבִּי

אָבֵהוּ אָמַר: 'הִבֵּט נָא הַשָּׁמַיִם' אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא "הַשָּׁמַיִם", בְּה"א בְּרֵאשִׁית אֶת הָעוֹלָם, הִרְיֵנִי מוֹסִיפּוֹ עַל שְׁמֶךָ וְאַתָּה פָּרָה וְרַבָּה. אָמַר רַבִּי יוֹדֵן: אוֹתִיּוֹתֶיךָ מִנֵּן 'אֲבָרְכָה'. מָה 'אֲבָרְכָה' רַמ"ח, אֵף אוֹתִיּוֹתֶיךָ רַמ"ח. לֹא שֵׁם אָדָם פָּרָה מֵאַבְרָהָם עַד שְׁנֵתְבָרַךְ, וְלֹא שְׁמָה לוֹ עַד שְׁמֵתְבָרַךְ. אֲבָרְהָם הָיָה מִתְפַּלֵּל עַל הַעֲקָרוֹת וְהָיוּ נִפְקָדוֹת, וְעַל הַחוֹלִים וְהֵם מִתְרוֹחֵין. רַב הוֹנָא אָמַר: לֹא סוּף דְּבָר אֲבָרְהָם הוֹלֵךְ אֶצֶל הַחוֹלָה, אֶלָּא הַחוֹלָה רוֹאָה אוֹתוֹ וְהוּא מְרוֹיחַ. אָמַר רַבִּי חֲזִינָא: אֶפְלוֹ סְפִינּוֹת שֶׁהָיוּ מִפְּרִשׁוֹת בְּיָם הַגְּדוֹל הָיוּ נִצּוֹלוֹת בְּזִכּוּתוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם. וְלֹא שֶׁל יֵין נֶסֶךְ הָיוּ, אֶלָּא חֲלָא מוֹזִיל חֲמָרָא. בְּכָל מְקוֹם שֶׁיֵּין נֶסֶךְ מְצוּי, יֵין שֶׁל יִשְׂרָאֵל נִמְכָּר בְּזוֹל. אָמַר רַבִּי יֶצְחָק: וְאַף לְאִיּוֹב עָשָׂה כֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: "מַעֲשֵׂה יָדָיו בְּרַכְתִּי". לֹא נִטַּל אָדָם פְּרוּטָה מֵאִיּוֹב, וְהֶצְרַךְ לִטַּל מִמֶּנּוּ פַעַם שְׁנֵי. וְהָיָה בְּרַכָּה. קָרִי בֵּה בְּרַכָּה. מָה הַבְּרַכָּה הַזֹּאת מְטַהֶרֶת אֶת הַטְּמֵאִים, אֵף אֶת מְקַרְבֵי אֶת הַרְחוּקִים וּמְטַהֶרֶם לְאַבְיָהֶם שְׁבַשְׁמִים. אָמַר רַבִּי בְּרַכָּה: כְּבָר כְּתִיב 'וְאַבְרָכָה', מָה תִּלְמוּד לּוֹמַר 'וְהָיָה בְּרַכָּה', אֶלָּא אָמַר לוֹ: עַד כָּאן הָיִיתִי זְקוּק לְבָרַךְ אֶת עוֹלָמִי, מִכָּאן וְאֵילָךְ הָרִי הַבְּרַכּוֹת מְסוּרוֹת לָךְ. לְמָאן דְּחִזִּי לָךְ לְבָרְכָא, בְּרַךְ.

אָמַר רִישׁ לְקִישׁ: וְאַעֲשֶׂה לְגוֹי גְּדוֹל, זֶה שְׁאוּמְרִים 'אֱלֹהֵי אֲבָרְהָם'. וְאַבְרָכָה, זֶה שְׁאוּמְרִים 'אֱלֹהֵי יֶצְחָק'. וְאַגְדָּלָה שְׁמֶךָ, זֶה שְׁאוּמְרִים 'אֱלֹהֵי יַעֲקֹב'. יָכוֹל יְהוָה חוֹתֵמִין בְּכֶלֶן, תִּלְמוּד לּוֹמַר: וְהָיָה בְּרַכָּה, בְּדֵ חוֹתֵמִין, וְאֵין חוֹתֵמִין בְּכֶלֶן.

ג רמז סה וְאַבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ. הַחֲמִיר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדוֹ שֶׁל צְדִיק יוֹתֵר מִבְּכַבּוּדוֹ. כְּתִיב: וְאַבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֵּץ אֶאֱר, אֲנָא. וּבְכַבּוּדוֹ כְּתִיב: "כִּי מִכְבְּדֵי אֲכַבֵּד וּבְזֵי יֶקְלוּ". וְנִבְרַחוּ בָךְ. הַגִּשְׁמִים בְּזִכּוּתֶךָ, הַטְּלָלִים בְּזִכּוּתֶךָ. הַדָּא הוּא דְכְתִיב: "וַיִּנְדַע הַדָּבָר לְמַרְדְּכִי וַיִּגַּד לְאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה, וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְמִלְךָ בְּשֵׁם מַרְדְּכִי". זֶה מְהוּל וְזֶה עֶרְל, וְחָס עָלָיו, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר: "מְזַקְנִים אֶתְבוֹנְנוּ", יַעֲקֹב בְּרַךְ אֶת פְּרָעָה, "וַיְבָרַךְ יַעֲקֹב אֶת פְּרָעָה", יוֹסֵף לֹא גָלָה לְפְרָעָה אֶת חֲלוּמוֹ, דְּנִיָּאל לֹא גָלָה לְנְבוּכַדְנֶצַּר אֶת חֲלוּמוֹ, אֵף אֲנִי "וַיִּגַּד לְאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה". רַבִּי נַחֲמָיָה אוֹמַר: אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם: וְנִבְרַחוּ בָךְ כָּל מְשַׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה. אִם לְעֵתְרָא, אֲנִינוּ עֲתִירִין מִנּוּ. אֶלָּא כְּשֶׁנִּכְנְסִין לְצָרָה, הֵן שׁוֹאֲלִין לָנוּ וְאֲנִינוּ מְגַלִּין לָהֶם. [כְּתִיב בְּרַמְזוֹ תִשְׁט, נִשָּׂא אוֹת קִלְב].

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: מֵאֵי דְכְתִיב: וְנִבְרַחוּ בָךְ כָּל מְשַׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה, אֶפְלוֹ מְשַׁפְּחוֹת הַדְּרוֹת בְּאֲדָמָה אֵין מִתְבָּרְכִין אֶלָּא בְּשִׁבִיל יִשְׂרָאֵל. "כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ", אֶפְלוֹ סְפִינּוֹת הַבָּאוֹת מִגְּלִיא לְאַסְפְּמֵיא אֵין מִתְבָּרְכוֹת אֶלָּא בְּשִׁבִיל יִשְׂרָאֵל. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם: שְׁתֵּי בְּרִיכוֹת טוֹבוֹת יֵשׁ לִי לְהַבְרִיךְ בָּךְ: רוֹת הַמוֹאֲבִיָּה וְנַעֲמָה הַעַמּוֹנִית.

[סו] אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: שְׁלֹשָׁה דְבָרִים מְקַצְרִין יָמָיו שֶׁל אָדָם. מִי שֶׁנֹּתְנִין לוֹ סֶפֶר תּוֹרָה לְקִרְוֹת וְאֵינוֹ קוֹרֵא, דְּכַתִּיב: "כִּי הוּא חִיִּף וְאֶרְךָ יָמָיִךְ" וְכוּס שֶׁל בְּרָכָה לְבָרֵךְ וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ, דְּכַתִּיב: וְאַבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְנַהֵיג עֲצָמוֹ בְּרַבְּנוּת, דְּאָמַר רַבִּי חֲמַא בַּר חֲנִינְא: מִפְּנֵי מָה מֵת יוֹסֵף קֹדֶם אַחִיו, מִפְּנֵי שֶׁהִנְהִיג עֲצָמוֹ בְּרַבְּנוּת.

ד רמז סו וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו ה' וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט. לוֹט טָפַל לוֹ. וְאַבְרָם בֶּן חָמֶשׁ וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מִחָרָן. כְּתִיב: "וַיְהִי אִמֵּן אֶת הַדְּסָה". אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם: אַתָּה יָצָאתָ מִבֵּית אָבִיךָ בֶּן חָמֶשׁ וְשִׁבְעִים שָׁנָה חִיִּף, גּוֹאֵל שְׂאֵנִי מֵעַמִּיד מִמָּדָה תִּהְיֶה בֵּת חָמֶשׁ וְשִׁבְעִים שָׁנָה, מִנְּנֹן 'הַדְּסָה'.

אַבְיָנוֹ אַבְרָהָם הָיָה בֶּן שִׁבְעִים שָׁנָה בְּשָׁעָה שֶׁדִּבֶּר עִמּוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים. שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיְהִי מִקֶּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה". וְחֹזֵר לְחָרָן, וְעָשָׂה שֵׁם חָמֶשׁ שָׁנִים. שְׁכֵן הוּא אוֹמֵר: וְאַבְרָם בֶּן חָמֶשׁ וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מִחָרָן. נִמְצְאָתָּ מִן הַפְּלִגָּה עַד שֶׁיָּצָא אַבְרָהָם אֲבִינוֹ מִחָרָן, שֶׁשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. הֵן שְׁתַּיִם עָשְׂרָה שָׁנָה שֶׁעָבְדוּ אֶת כְּדָר לְעֹמֶר, וּבְאַרְבַּע עָשְׂרָה שָׁנָה בָּא כְּדָר לְעֹמֶר. אוֹתָהּ שָׁנָה שֶׁיָּצָא אַבְרָהָם מִחָרָן, הִיא שְׁנַת הָרָעַב, וַיֵּרֵד לְמִצְרַיִם וְעָשָׂה שֵׁם שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים, וּבָא וַיֵּשֶׁב לוֹ בְּחָבְרוֹן. הִיא הַשָּׁנָה שֶׁכָּבַשׁ אֶת הַמְּלָכִים.

ה (כא) וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת שָׂרִי אִשְׁתּוֹ וְגו'. אִם מִתְּכַנְּסִין כָּל אַמּוֹת הָעוֹלָם לְבִרְאֵת אֲפֵלוֹ יִתּוּשׁ אֶחָד וְלִהְטִיל בּוֹ נֶשֶׁמָה, אֵינָן יְכוֹלִין, וְאַתָּה אִמְרַת: וְאַתָּה הִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרָן. אֵלֹהֵי הַגֵּרִים שֶׁגִּירוּ. וְנִימָא 'שֶׁגִּירוּ', לָמָּה אָמַר 'שֶׁעָשׂוּ', אֵלֹהֵי הַלְּמַדְּךָ: שְׁכַל מִי שֶׁמְקַרֵּב אֶת הַגּוֹי, מַעֲלָה עָלָיו כְּאֵלוֹ עֲשָׂאוֹ. וְלִימָא 'אֲשֶׁר עָשָׂה', לָמָּה אָמַר 'אֲשֶׁר עָשׂוּ', אָמַר רַב הוֹנָא: אַבְרָהָם הָיָה מְגִיר אֶת הָאֲנָשִׁים, וְשָׂרָה מְגִירַת אֶת הַנָּשִׁים.

אָמַר רִישׁ לְקִישׁ: כָּל הַמְּלַמֵּד אֶת בֶּן חִבְרוֹ תּוֹרָה, מַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאֵלוֹ עֲשָׂאוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאַתָּה הִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרָן. רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר: כְּאֵלוֹ עֲשָׂאוֹ לְדַבְרֵי תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּשְׂמַרְתֶּם אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם". אֵל תִּקְרִי 'אֹתָם', אֵלֹהֵי 'אֹתָם'. אָמַר רַבִּי אֶבְהוֹ: כָּל הַמְּנַהֵיג אֶת חִבְרוֹ לְדַבֵּר מִצְוָה, מַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאֵלוֹ עֲשָׂאוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמִטָּף אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר". וְכִי מִשָּׂה הִכָּה, וְהִלּוֹא אַחֲרָן הִכָּה, אֵלֹהֵי לוֹמֵר לָךְ: כָּל הַמְּנַהֵיג אֶת חִבְרוֹ לְדַבֵּר מִצְוָה, מַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאֵלוֹ עֲשָׂאוֹ.

וְאַתָּה הִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרָן. גְּמִירִי: בְּהֵיחָד שֶׁעָתָּה אַבְרָהָם בַּר חָמֶשׁ וְשִׁבְעִים שָׁנִין. וְכִי מְעִינָתָּ, מִיֹּאֵת הַנִּפְשׁוֹ עַד מִתֵּן תּוֹרָה תִּמְ"ח הוּוּ.

ט-ו רמז סז וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאַרְצָא עַד מְקוֹם שְׂכָם. עַד עַכְשָׁו מִתְבַּקֵּשׁ לָהֶם זְכוּת בְּאַרְצָא. וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזָרְעֲךָ אַתָּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיָּבֹן שָׁם מִזְבֵּחַ. זֶה שָׁכֵן לְבִשׁוּרַת הָאָרֶץ. וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם הֶהָרָה מִקְדָּם. לְשַׁעֲבֹר הָיָה נִקְרָא בֵּית אֵל, וְעַכְשָׁו הַיָּא נִקְרָאת בֵּית אֱוֹן. וַיֵּט אֶהְלֵה. 'אֶהְלֵה' כְּתִיב. בְּתַחֲלָה נָטָה אֶהְלֵה שָׁל שָׁרָה, וְאַחַר כֵּן נָטָה אֶהְלוּ.

וַיָּבֹן שָׁם מִזְבֵּחַ. שְׁלֹשָׁה מִזְבְּחוֹת בָּנָה: אֶחָד לְבִשׁוּרַת הָאָרֶץ, וְאֶחָד לְקַנְיָנָה, וְאֶחָד שְׁלֵא יָפְלוּ בָּנָיו בְּעַי. הַדָּא הוּא דְכְּתִיב: "וַיִּקְרַע יְהוֹשֻׁעַ שְׁמַלְתָּיו וַיַּפֵּל עַל פְּנָיו אֶרְצָה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עִפְרָל עַל רֵאשִׁים". הַתְּחִילוּ מִזְכִּירֵין זְכוּת אֲבוֹת, זְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אֲבִינוּ, שְׁאָמַר: "וְאַנְכִי עִפְרָל וְאַפְרָל". כְּלוּם בָּנָה מִזְבֵּחַ בְּעַי, אֲלֵא שְׁלֵא יָפְלוּ בָּנָיו בְּעַי. וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'. צַלִּי. דְּבַר אַחַר, וַיִּקְרָא, הַתְּחִיל מְגִיר.

ט וַיִּסַּע אַבְרָם הַלּוֹךְ וַנְּסוּעַ הַנְּגִבָה, מְחַקָּה וְהוֹלֵךְ וּמְכוּוֹן כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

י וַיְהִי רָעַב בְּאַרְצָא וַיֵּרַד אַבְרָם מִצְרַיִמָה. "הִנֵּה עַיִן ה' אֵל יִרְאִיו" זֶה אַבְרָהָם (לְהַלּוֹן כַּב, יב) כִּי עָתָה יְדַעְתִּי כִּי יִרְא אֱלֹהִים אֶתְּהָ. (תְּהַלִּים שֵׁם) "לְמַיְחֲלִים לְחִסְדָּו" זֶה אַבְרָהָם, "תִּתֵּן אֶמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם", (תְּהַלִּים לֵג, יט) "לְהַצִּיל מִמּוֹת נַפְשָׁם", מִמֵּיתָתוֹ שֶׁל נִמְרוֹד, (שֵׁם) "וַיִּלְחִיזְתֶּם בְּרָעַב", וַיְהִי רָעַב בְּאַרְצָא.

(שֵׁם צַד, יב) "אַשְׁרֵי הַגִּבֹּר אֲשֶׁר תִּיַסְרְנוּ יָה", וְאַם בָּא לְהַקְפִּיד "וּמִתּוֹרַתְךָ תִּלְמַדְנוּ" מַה כְּתִיב בְּאַבְרָהָם (לְעִיל פְּסוּק ב) וְאַבְרָכָךָ וְאַגְדְּלָה שְׁמֹךְ וְכִיּוֹן שְׂיַצֵּא קַפְצָא עֲלֵיו רָעֲבוֹן, וְלֹא הַקְפִּיד, וְלֹא קָרָא תִגָּר, אֲלֵא וַיֵּרַד אַבְרָם מִצְרַיִמָה "טָרַף נָתַן לִירְאִיו", טִירוֹף נָתַן לִירְאִיו בְּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל בְּעוֹלָם הַבָּא (שֵׁם) "יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ". מַה כְּתִיב בְּאַבְרָהָם (לְעִיל פְּסוּק ב) "וְאַגְדְּלָה שְׁמֹךְ" וְכוּ'.

עֲשָׂרָה מֵינֵי רָעֲבוֹן וְכוּ'.

תְּנוּ רַבָּנוּ, רָעַב בְּעִיר פְּזָר רִגְלִיךָ שְׁנַאֲמַר, וַיְהִי רָעַב בְּאַרְצָא וַיֵּרַד אַבְרָם מִצְרַיִמָה, וְאוֹמֵר "אַם אֶמְרֵנוּ נְבוֹא הָעִיר וְהָרָעַב בְּעִיר" מַאי וְאוֹמֵר, וְכִי תִימָא הַיְי מִיְלֵי הִיכָא דְלִיכָא סַפְק נְפִשׁוֹת אֲבָל הִיכָא דְאִיכָא סַפְק נְפִשׁוֹת לֹא, תִּלְמוּד לּוֹמֵר "אַם אֶמְרֵנוּ נְבוֹא הָעִיר".

יא-יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לְבוֹא מִצְרַיִמָה וְגו' כָּל הַשָּׁנִים הִלְלוּ הִיא עֲמוֹ, וְעַכְשָׁיו אוֹמֵר לָהּ, הִנֵּה נָא יְדַעְתִּי אֲלֵא שְׁעַל יְדֵי הַדְּרָךְ אָדָם מִתְבַּזָּה דְּבַר אַחַר, הִלְכְּנוּ בְּאַרְס נְהַרִים וּבְאַרְס נַחוּר וְלֹא מְצִאנוּ אִשָּׁה יָפָה כְּמוֹתְךָ, וְעַכְשָׁיו אָנוּ נִכְנָסִין לְמְקוֹם כְּעוֹרִים וּשְׁחוֹרִים.

אמרי נא אחתי את. שני בני אדם היו עיקר ועשו עצמן טפלה, אברהם וברק. ברק, (שופטים ד, ו) "ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם "ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתיי". רבי יהודה אומר, אם תלכי עמי לקדש אלך עמו לחצור וכיו רבי נחמיה אומר, אם תלכי עמי לשירה אלך עמו למלחמה ותאמר, "הלך אלך עמו אפס כי לא תהיה תפארתך", אמרה לו, מה אתה סבור שתפארתה של שירה נמסרת לך לבדך ונעשה טפלה, "ותשר דבורה וברק בן אבינעם" אברהם היה עיקר, (לעיל פסוק ה) "ויקח אברהם את שרי אשתו" ועשה עצמו טפל, שאמר אמרי נא אחתי את ונעשה טפל לה, ולאברהם היטיב בעבורה.

הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את אמרי נא. באיוב (לא, א) כתיב, "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה", בלא דידיה לא איסתכל, בדידיה איסתכל, אברהם אפילו בדידיה לא איסתכל, דכתיב, הנה נא ידעתי, מכלל דמעקרא לא הוה ידע כל כך.

יד ויהי כבא אברהם מצרימה. ושרה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה, כיון דמטא למכסא אמרין ליה הב מכסא אמר, אנא זיהב, אמרין ליה, מאנין את טעין, אמר להו, אנא זיהב דמאנין אמרין ליה, מטכסין את טעין, אמר אנא זיהב דמטכסין, אמרין ליה, מרגליו את טעין, אמר להו, אנא זיהב דמרגליו, אמרין ליה, אי אפשר אלא פתחינן וחמינן מה בגוה כיון שפתחה הבחיקה כל ארץ מצרים מאורה רבי עזריה ורבי יונתן בר חגי משום רבי יצחק אמר, איקונין של חנה נמסרו לראשי דורות, להלן הוא אומר, "והנערה יפה עד מאד" מגעת עד איקונין של חנה, ברם הכא כי יפה היא מאד מאיקונין של חנה.

טו ויראו אתה שרי פרעה ויהללו אתה אל פרעה. מתעלה והולכת דין אמר, אנא זיהב מאה דינרין ואיעלל עמה והדין אמר, אנא זיהב מאתו דינרין ואעלל עמה, אין לי אלא בעלינתו בירידתו מנין, (ירמיה לח, ו) "ויקחו את ירמיה וגו'" מעליו אותו אין לי אלא בעולם הזה, לעולם הבא מנין, תלמוד לומר "ולקחום עמים (רבים) והביאום אל מקומם".

רמו טח ותקח האשה בית פרעה. עשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכפו. הנס הראשון, כשנולד בקשו כל גדולי מלכות והקוסמים להרגו, ונחבא בארץ שלש עשרה שנה שלא ראה את השמש ואת הירח, ולאחר כך צא מדבר בלשון הקדש ומאס באלילים. הנס השני, נחבש בבית האסורין עשר שנים, שלש בכותא ושבע בכרדו, ויש אומרים שבע בכותא ושלוש בכרדו, ואחר כך נתנוהו בתוך כבשן האש, ומלך הכבוד פשט יד ימינו והצילו, שנאמר, (להלן טו, ז) "אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים". הנס השלישי, טלטלו מבית אביו, שנאמר, (לעיל

פסוק א) "ויאמר ה' אל אברהם לך לך", והטלטול קשה לאדם יותר מכל. הנס הרביעי, "ויהי רעב בארץ" ולא בכל הארצות, אלא בארץ כנען לנסותו ולהורידו למצרים. הנס החמישי, נלקחה שרה, שנאמר, ותקח האשה בית פרעה, ואותה לילה היה יום טוב של פסח, והביא הקדוש ברוך הוא על פרעה ועל ביתו נגעים, להודיע שפך הוא עתיד להפכות את ארצו, שנאמר, "עוד נגע אחד אביא על פרעה" פרעה מאהבתו אותה כתב לה שטר כתובתה מכל ממונו, בין כסף בין זהב, בין עבדים בין שפחות וקרקעות, וכתב לה את ארץ גשו, לפיכך ישבו ישראל בארץ גשו, וכתב לה את בתו, הגר מפלגשיו לשפחה. ואף אבימלך לקחה, וירד מיכאל המלאך ושלף חרב עליו להרגו. הנס הששי, באו עליו כל המלכים להרגו, ואמרו נתחיל ראשון בך אחיו ובשביל לוט, לקחו את כל רכוש סדום ועמורה ובא מיכאל והגיד לאברהם, שנאמר, (להלן יד, יג) "ויבא הפליט" הדא הוא דכתיב, (קהלת י, כ) "ויבעל כנפים וגיד דבר". ולמה נקרא שמו פליט, אלא בשעה שהפיל הקדוש ברוך הוא לסמאל מקדושתו מן השמים אחז בכנפו של מיכאל להפילו עמו, ופלטו הקדוש ברוך הוא מידו. לפיכך נקרא שמו פליט. ועליו אמר יחזקאל, (יחזקאל לג, כא) "בא אלי הפליט מירושלים לאמר הכתה העיר". השפים אברהם ולקח שלש תלמידיו ענר אשכול וממרא ואת אליעזר ורדף אחריהם עד דן, ושם נתעבב מפני עבודה זרה שנאמר, "ואת האחד בן". ושם הניח שלשה תלמידיו ולקח את עבדו אליעזר שמנן אותיות שמו שמונה עשר ושלש מאות ורדף אחריהם עד משמאל לדמשק. (להלן יד, טו) "ויחלק עליהם לילה", הוא הלילה שניצאו ישראל ממצרים "וישב את כל הרכוש". עמד אברהם והיה מתפלל, רבון העולמים לא בלתי עשיתי, אלא בלתי ימנך שאתה מגן לי בעולם הזה ובעולם הבא, וענו העליונים ואמרו, ברוך אתה ה' מגן אברהם.

טז לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה מרבה לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, שאין הברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו, שנאמר, ולאברהם היטיב בעבורה. אמר להו רבא לבני מחוזה, אוקירו נשיכו פי היכי דתתעתרו.

יז-כ **רמז סט** וינגע ה' את פרעה. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, על שבעה דברים נגעים באין א) על לשון הרע, דכתיב, (תהלים קא, ה) "מלשני בסתר רעהו אותו אצמית". ב) על שפיכות דמים, דכתיב, (שמואל ב ג, כט) "[ו]אל יפרת מבית יואב זב ומצורע" ג) על שבועת שווא דכתיב, "הואל (וקח כפרים" ואין אלה אלא שבועה, שנאמר, (ויקרא ה, א) "ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה". וכתב, (מ"ב ה, כז) "וצרעת נעמן תדבק בך". ד) ועל גלוי עריות דכתיב, "וינגע ה' את פרעה" ה) ועל גסי הרוח, דכתיב, (דברי הימים ב' כו, טז) "ויחזקתו גבה לבו"

וכתיב, "והצרת זרחה במצחו". (ו) ועל הגזל, דכתיב, (ויקרא יד, לו) "וצנה הכהן ופנו את הבית", תנא, הוא כנס ממון שאינו שלו, גבא הכהן ויפזר ממונו. (ז) ועל צרות עין, דכתיב, "ובא אשר לו הבית". ותנא דבי רבי ישמעאל, מי שייחד ביתו לו.

ויצו עליו פרעה אנשים. אמר רבי יהושע בן לוי, בשביל ארבע אמות שלנהו פרעה לאברהם, שנאמר, ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו וגו' נשתעבדו בניו ארבע מאות שנה, שנאמר, (להלן טו, יג) "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה".

אמר ליה הקדוש ברוך הוא לאברהם, צא וכבש הדרך לפני בניך אתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתיב בבניו. באברהם כתיב, (לעיל פסוק י) ויהי רעב בארץ, ובישראל כתיב, "כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ". באברהם כתיב, (לעיל פסוק י) וירד אברם מצרימה, ובישראל כתיב, (במדבר כ, טו) וירדו אבותינו מצרימה. באברהם כתיב, לגור שם, ובישראל כתיב, (להלן מז, ד) "לגור בארץ פאנו" באברהם כתיב, ויהי כאשר הקריב, ובישראל כתיב, (שמות יד, י) "ויפרעה הקריב". באברהם כתיב, והרגו אותי ואותך יחי, ובישראל כתיב, (שמות א, כב) "כל הברו היולד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון" באברהם כתיב, (לעיל פסוק יג) למען יטב לי בעבורך, ובישראל כתיב, "וייטב אלהים למילדות". באברהם כתיב, (לעיל פסוק יד) ויהי כבוא אברם מצרימה, ובישראל כתיב, (שם א) "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה". באברהם כתיב, (להלן יג, ב) ואברם כבד מאד במקנה וגו' ובישראל כתיב, "ויוציאם בכסף וזהב". באברהם כתיב, וישלחו אותו, ובישראל כתיב, (שמות יב, לג) "ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ". באברהם כתיב, "ויילך למסעיו", ובישראל כתיב, (במדבר לג, א) "אלה מסעי בני ישראל".

וינגע ה' את פרעה. כתיב, (תהלים צב, יג) "צדיק כתמר יפרח", מה תמרה זו כל העולה לראשה אם אינו משמר עצמו נופל, כך כל מי שבא להזדוג לישראל סופו לטול את שלו מתחת ידיהם. תדע לך שכן הוא, שכן שרה על ידי שמשכה פרעה לילה אחד לקה הוא וכל ביתו בנגעים, הדא הוא דכתיב, וינגע ה' את פרעה. ריש לקיש בשם בר קפרא, פרעה לקה בראתו אמר רבי שמעון בן גמליאל, מצאני זקן אחד מכה שחין בצפורי ואמר לי, עשרים וארבע מיני שחין הן, ואין לך מכלן שהתשמיש קשה לו אלא ראתו בלבד, ובו לקה פרעה הרשע. ואת ביתו, אפלו קורות ביתו לקו והכל אומרים על דבר שרי אשת אברם, על דטולמיסון למקרב למסאנא דמטרונא וכל אותה הלילה היתה שרה שטוחה על פניה, ואומרת רבונו של עולם אברהם יצא בהבטחה ואני יצאתי באמנה אברהם יצא חוץ לסירה, ואני בסירה אמר לה הקדוש ברוך הוא, כל מה שאני עושה בשבילך אני עושה, והכל אומרים על דבר שרי אשת אברם.

אמר רבי לוי, כל אותו הלילה היה המלאך עומד ומגלב בגדו ואי היה אמרה ליה מחי היה מחי, ואי אמרה ליה שביק היה שביק וכל כך למה שהיתה אומרת לו אשת איש אני ולא היה פורש.

שמענו בפרעה שלקה בצרעת ואבימלך שלקה בעצור מנין ליתן האמור פאן להלן ואת האמור להלן פאן תלמוד לומר על דבר על דבר לגזרה שנה.

פרק יג

ב ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב הדיא הוא דכתיב, "ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושלי".

ג וילך למסעיו, במסעות שהלך בהן חזר והלך לפרע הקפותיו.

אמר רב יהודה אמר רב, מנין שלא ישנה אדם אכסניא שנאמר, (אל) [עד] המקום אשר היה שם אלה בתחלה. רבי יוסי בר חנינא אומר, מהכא, וילך למסעיו מאי בינייהו, איכא בינייהו אכסניא דאקראי עד היכן לא ישנה אדם אכסניא שלו, רב אמר, עד הפאה ושמואל אמר, עד שיפשיל לו פליו לאחוריו בהפאה דידיה כולי עלמא לא פליגי בהפשלת פליו לאחוריו נמי לא פליגי, כי פליגי בהפאה דדביתהו מר סבר פליו דלדידיה לא קא מצער ליה מאי נפקא ליה מינה ומר סבר אתי לאטרוידי כל כך למה דאמר מר אכסניא פוגם ונפגם.

ד אמר רבי אלעזר, לעולם יקדים אדם תפלה לצרה, שאלמלי לא הקדים אברהם אבינו תפלה בין בית אל ובין העי לא נשתירו מישראל שריד ופליט, וכתיב (איוב לו, יט) "היערף שועף לא בצר".

ה רמז ע וגם ללוט ההולך את אברם וגו'. ארבעה דברים טובים היה לו ללוט בעבור אברהם. (א) (לעיל יב, ד) "וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט" (ב) וגם ללוט ההולך את אברם (ג) (להלן יד, טז) "וישב את כל הרכוש וגם את לוט אחיו ורכושו". (ד) "ויהי בשחת אלהים את ערי הכפר ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט". וכנגדן היו.

צָרִיכִין לְפָרַע לְבָנָיו טוֹבוֹת, וְלֹא דִין שְׁלֵא פָרְעוּ לָהֶם טוֹבוֹת אֲלֵא רְעוֹת א) הָדָא הוּא דְכְתִיב, (במדבר כב, ד ו) "וַיִּשְׁלַח מִלְּאָכִים אֶל בְּלָעַם" ב) "וַיִּאָּסֹף אֱלֹוֹ [אֶת] בְּנֵי עַמּוֹן" ג) (דברי הימים ב' כ, א) "וְאַחֲרֵי כֵן בָּאוּ (אֱלֹוֹ) [בְּנֵי] מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן" ד) וְהָדִין (איכה א, י) "יָדוּ פָרֶשׁ צָר עַל כָּל מַחְמַדֵּיהָ" וְנִכְתָּב חֲטָא שְׁלָהוּ בְּאַרְבַּע מְקוֹמוֹת. א) "לֹא גָבַא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְמוּ" ב) (מיכה ו, ה) "עַמִּי זָכַר נָא מַה יָּעָץ" ג) (נחמיה יג, ב) "כִּי לֹא קִדְמוּ... יִשְׂרָאֵל בְּלָחֶם [וּבִמִּים] וַיִּשְׁכַּר (עליד) [עֲלִיו] אֶת בְּלָעַם לְקַלְלוֹ" וְעַמְדוֹ אַרְבַּעָה נְבִיאִים וְחַתְמוּ גִזְרֵי דִינָם. יִשְׁעִיהוּ אָמַר, (ישעיה טו, א) "מִשָּׂא מוֹאָב כִּי בְלִיל שֵׁדַד עָר מוֹאָב נִדְמָה" וְגו'. וַיִּרְמִיהוּ אָמַר, "הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֹאֵם ה' וְהִשְׁמַעְתִּי אֶל רַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תְּרוּעַת מְלַחְמָה". וַיַּחְזְקֵאל אָמַר, (יחזקאל כה, י יא) "לְבָנֵי קָדָם עַל בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּתְּתֵיהָ לְמוֹרְשָׁה לְמַעַן לֹא תִזְכַּר בְּנֵי עַמּוֹן בְּגוֹיִם וּבְמוֹאָב אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים". צְפַנְיָה אָמַר, "לָכֵן חִי אֲנִי נֹאֵם ה' צְבָאוֹת וְגו' כִּי מוֹאָב כְּסָדוּם תִּהְיֶה וּבְנֵי עַמּוֹן כְּעַמּוֹרָה".

הָיָה צֵאֵן וּבִקְרָ וְאֶהְלִים. שְׁנֵי אֶהְלִים רוּת הַמוֹאָבִיָּה וְנַעֲמָה הַעַמּוֹנִית וְדְכֻנְתִּיהָ (להלו יט, טו) "קוּם קַח אֶת אֲשֶׁתְּךָ וְאֶת שְׁתֵּי בְנוֹתֶיךָ הַנְּמֻצָאוֹת" שְׁתֵּי מְצִיאֹת, רוּת הַמוֹאָבִיָּה וְנַעֲמָה הַעַמּוֹנִית. (תהלים פט, כא) "מְצִאתִי דָוִד עַבְדִּי", הֵיכָן מְצִאתִיו, בְּסָדוּם.

וַיְהִי רִיב בֵּין רוּעֵי מְקַנְהַ אַבְרָם וּבֵין רוּעֵי מְקַנְהַ לוּט. בְּהִמְתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ הִיָּתָה יוֹצְאָה זְמוּמָה וּבְהִמְתּוֹ שֶׁל לוּט לֹא הִיָּתָה יוֹצְאָה זְמוּמָה. אָמְרוּ לָהֶם רוּעֵי אַבְרָהָם, הוֹתֵר הַגָּזֵל אָמְרוּ לָהֶם רוּעֵי לוּט, כִּךָ אָמַר לִיָּה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם, "לְזַרְעֶךָ אֶתְּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת", וְאַבְרָהָם פָּרְדָּה עֲקָרָה וְאִינוּ מוֹלִיד, לְמַחֵר מֵת וְלוּט בֶּן אַחִיו יוֹרְשׁוֹ וְאִין אַכְלִין מִן דִּידְהוֹן אַכְלִין אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲנִי אֲמַרְתִּי "לְזַרְעֶךָ אֶתְּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת", אִימַתִּי לְכַשְׂיַעֲקֹרוּ שְׁבָעָה עֶמְמִין מִתּוֹכָה, וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי אִזּוּ בְּאָרֶץ עַדִּין וּמִבְּקֶשׁ לָהֶן זְכוּת בְּאָרֶץ.

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוּט. כְּמָה שֶׁהָיָה רִיב בֵּין רוּעֵי אַבְרָם וּבֵין רוּעֵי לוּט כִּךָ הָיָה רִיב בֵּין אַבְרָהָם וּבֵין לוּט. הָדָא הוּא דְכְתִיב, אֵל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְגו' כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנַחְנוּ, וְכִי אַחִים הָיוּ אֲלֵא שֶׁהָיָה קְלִסְתֵּר פְּנִיו דּוּמָה לוֹ.

הֲלֵא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הַפְּרָד, הַבְּדֵל אִין כְּתִיב כָּאֵן אֲלֵא הַפְּרָד, כְּשֵׁם שֶׁפְּרָדָה זוֹ אִינָה קוֹלְטַת זָרַע, כִּךָ אִי אֶפְשָׁר לְאוֹתוֹ הָאִישׁ לְהִתְעַרֵב בְּזָרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם.

אִם הַשְּׂמַאל וְאִימְנָה וְגו'. אָמַר לוֹ, אִם אֶתְּ לְשִׂמְאֵלָה אֲנָא לְדְרוּמָה, וְאִם אֲנָא לְדְרוּמָה אֶתְּ לְשִׂמְאֵלָה מִן כָּל אֶתְרָ אֲנָא לְדְרוּמָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לְשִׁנֵּי בְנֵי אָדָם שֶׁהָיָה לָהֶם כּוֹרֵם אֶחָד שֶׁל חֲטִים וְאֶחָד שֶׁל שְׁעוּרִים. אָמַר, אִי חֲטִיא דִּידִי שְׁעָרִי

דידך, אי שערי דידך חטא דידי, מכל מקום חטא דידי. ואשמאלה אין כתיב
כאן אלא ואשמאלה מן כל אתר אנא משמאל לההוא גברא.

׀ וישא לוט את עיניו, כל מי שהוא להוט אחר בלמוס של עריות סוף שמאכילין
אותו מבשרו.

אמר רבי יוחנן, כל הפסוק הזה לשום עבירה נאמר. וישא לוט (בראשית לט, יז)
"ותשא אשת אדוניו". את עיניו, (שופטים יד, ג) "כי היא ישרה בעיניו". וירא, (להלן
לד, ב) "וירא אותה שכם בן חמור". את כל כפר הירדן, "כי בעד אשה זונה עד
כפר לחם" כי בלה משקה, (הושע ב, ז) "אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי וגו'
שמני ושקוי".

דבר אחר, כי בלה משקה, כהאיך דאת אמרת "והשקה את האשה". לפני שחת
ה', כהאיך דאת אמרת (להלן לח, ט) "והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה".
כגן ה' בארץ מצרים, כגן ה' לאילנות בארץ מצרים לזרעים.

׀ ויבחר לו לוט את כל כפר הירדן, כאנש דבחר פורנא דאמיה ויסע לוט
מקדם, הסיע עצמו מקדמונו של עולם, אמר, אי אפשר לא באברהם ולא באלהיו.

׀ אברם ישב בארץ כנען. אין לה רע שבכרכים אלא סדום, תדע, כשאדם רע
קורין אותו סדומי. ואין לה קשה בעממים מאמורי, תדע, כשאדם קשה קורין
אותו אמורי. אמר רבי יוסי, אין לה יפה בכרכים כסדום, שחזר לוט על כל ערי
הכפר, ולא מצא מקום יפה כסדום.

׀ ואנשי סדום רעים, אלו לאלו חטאים בגלוי עריות לה', בעבודה זרה, מאד,
בשפיות דמים.

אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא, אבל עומדין בדין, שנאמר, רעים
וחטאים, רעים בעולם הזה, וחטאים לעולם הבא. רבי נחמיה אומר, אלו ואלו
אין עומדין בדין, שנאמר, (תהלים א, ה) "על כן לא יקומו רשעים במשפט" זה דור
המבול "וחטאים בעדת צדיקים" אלו אנשי סדום אמרו לו, בעדת צדיקים אינן
עומדין, אבל עומדין הן בעדת רשעים.

רבי יהודה אומר, רעים בגופם, וחטאים בממונם. רעים בגופם דכתיב, (להלן לט,
ט) "ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת". חטאים בממונם, דכתיב, (דברים טו, ט)
"והיה בך חטא". לה' זו ברכת השם. מאד שמתכוננין וחוטאין. במתניתא תנא,

רעים בממונון, דכתיב, (שם) "וְרָעָה עֵינֶיךָ בְּאֶחִיד הָאֲבִיוֹן". חטאים בגופם, דכתיב, "וְחִטָּאתִי לֹא־לֵהִים". לה' זו ברפת השם, מאד, זה שפיכות דמים, שנאמר, (מ"ב כא, טז) "וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַךְ מִנִּשְׁחָה הִרְבֵּה מְאֹד".

תנו רבנו, אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להן הקדוש ברוך הוא. כתיב, "אֲרָץ מִמֶּנָּה יֵצֵא לֶחֶם מְקוֹם סֹפִיר אֲבִנֶיהָ נְתִיב לֹא יִדְעוּ עֵיט". אמרו וכי מאחר שממנה יצא לחם ועפרות זהב לו למה לנו עוברי דרכים, שאין באין אלא לחסרנו בואו ונשפח תורת רגל מארצנו שנאמר, (שם, ד) "פָּרַץ נַחַל מַעַם גָּר הַנְּשֻׁכִּים מִנִּי רָגַל". אמרו, דאית ליה תורא מרעי חד יומא, דלית ליה לירעי תרי יומי ההוא נתמא בר ארמלתא דלא הוה ליה תורא, יתבו ליה תורי למירעי, אזל שקלינהו וקטלינהו אמר להו, דאית ליה תורא נשקול חד משכא, דלית ליה נשקול תרי דעבר במברא נתיב חד זוזא דלא עבר במברא נתיב תרי דהוה ליה דרא דלבני אתי כל חד וחד ושקיל חד. אמרו לו, אנא חד הוא דשקלי דהוה שדי תומי או שמכי אתא כל חד וחד ושקיל חד אמר, אנא חד הוא דשקלי מאן דעבר במברא יתיב ארבע זוזי, ומאן דעבר במיא יתיב תמניא זוזי. זמנא חדא אתא ההוא פובס להתם. אמרו לו, הב לי ארבע זוזי כוי אמרו לו, הב לי תמניא פדעיה אתיה לדיינא, אמרו ליה, זיל הב ליה ארבע זוזי דשקל לך דמא ותמניא דעברת במיא ארבעה דייני הוו בסדום, שקריי, ושקרורי, זייפאי, ומצלי דין דמחי לה לאיתתא דחבריה ומפלה, אמרי ליה יתבה נהליה עד דמעברא לך דפסיק ליה לאודניה דחבריה דחבריה אמרי ליה יתבה נהליה עד דקרחא אודניה דפצעיה ליה לחבריה אמרי ליה הב ליה אגרא דשקל לך דמא. איליעזר עבד אברהם אתרמי להתם, פדעיהו ואתא לקמא דדיינא. אמר לו, הב ליה אגרא דשקל לך דמא, שקל גלליה פצעיה איהו לדיינא אמר לו, מההוא אגרא דנפיק לי מינד הב ליה את, וזוזיי כדקיימי קיימי.

הוה להו הלולא, אתא איליעזר יתיב אסיפא דכולהו אמר לו, מאן זימנד להכא, אמר לו, אנת שקל גלימא ורהט יתיב גבי אחרינא, אמר לו הכי, נפק עד דנפקי כולהו ואכיל לסעודתא הוה להו פוריא דהוו מגנו אורחין עלה, כי אריז גיזי מניה, וכי גוץ מתחי ליה איקלע איליעזר להתם. אמרי ליה, קום גני אפוריא אמר להם, נדרא נדרי מיומא דמיתת שרה לא גנינא אפוריא כי הוה מתרמי להו עניא יתיב ליה כל חד וחד דינר וכתוב שמה עלה וריפתא לא הוו ממטי ליה כי הוה מיית אתי כל חד וחד שקיל דידיה הוואי ההיא רביתא דהנות מפקא ריפתא לעניא בחצבא הנות תלתא יומי ולא מיית. אתו פולי עלמא ומצערי ליה איגלאי מילתא ושפיוה דובשא, אוקמוה על אגר שורא אתו זיבורי ואכלוה שנאמר (להלן יח, כ) "זַעַקַת סְדוֹם וְעִמּוֹרָה כִּי רַבָּה", אמר רב יהודה אמר רב, על עסקי ריבה, והיינו דכתיב "אֲרַבְדָּה נָא וְאֲרַאָה הַכְּצַעֲקָתָהּ" כצעקת ריבה זו.

אמר ליה, רב המנונא להווא מרבנן דהנה מסדר אגדתא קמיה, מנא הא מילתא דאמרו רבנן (משלי י, ז) "זכר צדיק לברכה" וכו' מדאורייתא מנלן, דכתיב, (להלן יח, יז) "וה' אמר המכסה אני מאברהם" וגו' מנא הא מילתא (משלי י, ו) "וישם רשעים ירקב" דכתיב, ויאהל עד סדום ואנשי סדום רעים וחסטאים.

יד וה' אמר אל אברהם אחרי הפךד לוט מעמו. רבי יהודה אמר, פעס הנה לאברהם אבינו כשפרש בן אחיו ממנו אמר הקדוש ברוך הוא, לכל הוא מדבק, וללוט בן אחיו אינו מדבק. רבי נחמיה אומר, פעס הנה לו מהקדוש ברוך הוא בשעה שהיה לוט מהלך עמו, אמר הקדוש ברוך הוא, כך אמרתי לו "לזרעך נתתי את הארץ הזאת" והוא מדבק את לוט בן אחיו כדי לירשו אם בן ילד ויביא לו שני פרסתקין מן השוק ויורישם את שולו, כמו שהוא רוצה בן אחיו, הדא הוא דכתיב, (משלי כב, ז) "גרש לך ויצא מדון" "גרש לך ויצא מדון", זה לוט ויהי ריב בין רועי מקנה אברהם (שם) "וישבית דין וקלון", (לעיל פסוק ח) ויאמר אברהם אל לוט אל נא תהי מריבה.

טז ושמתי את זרעך בעפר הארץ. מה הארץ מסוף העולם ועד סופו, כך בניד מסוף העולם ועד סופו. ומה עפר הארץ אין מתברך אלא במים, כך בניד אין מתברך אלא בזכות התורה שנמשלה למים ומה עפר הארץ מכלה כלי מתכות, כך ישראל העכו"ם בטלים והם קימים. ומה עפר הארץ עשוי דיש כך בניד עשויין דיש למלקיות, הדא הוא דכתיב, "ושמתיה ביד מוגיד", אליו דממיגין לך ואפלו בן לטובתך מקשקשין לך מן חוביך כהאיך דאת אמרת, (תהלים סה, יא) "ברביבים תמוגגנה צמחה תברך". (ישעיה שם) "אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה", מה היו עושים, מרביצין אותן בפלטראות ומעבירין ורדיו עליהן והא סימן טב מה פלטרא זו מכלה את העוברים ואת השבים והיא קימת כך בניד מכלים את העכו"ם והן קימין.

טז-יז רמז עא קום התהלך בארץ לארצה ולרחבה. תני, הלך בשדה בין לארצה בין לרחבה קנה עד מקום שהלך, שהיה רבי אליעזר אומר הילוך קונה, וחקמים אומרים לא קנה עד שיחזיק מאי טעמא דרבי אליעזר, קום התהלך בה ורבנן אמרי, משום חביבותיה דאברהם הוא דקאמר ליה הכי וכו'.

וכשבא בלעם וראה את המדבר מלא ערלות של ישראל, אמר, מי יוכל לעמד בזכות דם ברית מילה זאת שהיא מכסה בעפר, שנאמר, (במדבר כג, ז) "מי מנה עפר יעקב". מפאן התקינו חכמים שיהיו מכסין את הערלה ואת הדם בעפר הארץ, שנמשלו לעפר, שנאמר, ושמתי את זרעך בעפר הארץ, וכך היו ישראל

מליו עד שֶׁנֶחֱלְקוּ לְשֵׁתֵי מַמְלָכוֹת, אֲפָרִים מָנְעוּ מֵהֵם בְּרִית מִילָה, וְעָמַד אֲלֵיהֶם זְכוֹר לְטוֹב וְקָנָא קִנְיָה גְדוֹלָה "וַיֹּאמֶר קָנָא קִנְיָתִי". אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לְעוֹלָם אֲתָה מְקַנָּא, קִנְיָתְךָ בְּשֵׁטִים עַל גְּלוּי עֲרִיּוֹת וְקִנְיָתְךָ כָּאֵן, חֲיִידָךְ שְׂאִין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין בְּרִית מִילָה עַד שְׂאֲתָה רוּאָה בְּעֵינֶיךָ. מִכָּאֵן הִתְקִינוּ חַכְמֵים לְהִיּוֹת עוֹשִׂין מוֹשֵׁב כְּבוֹד לְמִלְאָךְ הַבְּרִית שְׁנִקְרָא אֲלֵיהֶם ז"ל מִלְאָךְ הַבְּרִית, שְׁנִנְאָמַר, (מִלְאכֵי ג, א) "וּמִלְאָךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אֲתֶם חֲפָצִים".

אֲבָרְהָם שְׂאִין כְּתִיב בּוֹ שְׁמִירַת שַׁבָּת יִרְשׁ אֶת הָעוֹלָם בְּמִדָּה, שְׁנִנְאָמַר, קוּם הִתְהַלֵּךְ וְגו'. יַעֲקֹב שְׁפָתוֹב בּוֹ שְׁמִירַת שַׁבָּת, "וַיִּחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר", נִכְנָס עִם דְּמִדּוּמֵי חֲמָה וְקִבַּע תְּחוּמֵי מִבְּעוֹד יוֹם יִרְשׁ אֶת הָעוֹלָם שְׁלֹא בְּמִדָּה, שְׁנִנְאָמַר, (לֵהֲלוֹ כַח, יד) "וּפְרָצְתָּ יָמָה וְקִדְמָה וְצַפּוֹנָה וְנִגְבָּה".

פרק יד

א רמז עב וַיְהִי בַיָּמֵי אֲמֶרְפֶּל. כְּתִיב, (תהלים לו, יד טו) "חָרַב פְּתָחוֹ רְשָׁעִים... חָרַבְתָּ תְּבֵא בְּלָבָם". מַעֲשֵׂה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקָנוֹס שֶׁהָיוּ אֲחֵיו חוֹרְשִׁים בְּמִשׁוֹר וְהוּא הָיָה חוֹרֵשׁ בְּהַר, וְנִשְׁבְּרָה רֶגֶל פְּרָתוֹ, וְנִשְׁבְּרָה לְטוֹבָתוֹ בְּרַח וְהִלְךְ אֶצֶל רַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זַפְאִי, וְהָיָה אוֹכֵל קְזוּזוֹת אֲדָמָה עַד שֶׁהָיָה בְּפִיו רִיחַ רַע. הִלְכוּ וְאָמְרוּ לוֹ לְרַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זַפְאִי, רִיחַ פִּיךָ שֶׁל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר קָשָׁה. אָמַר לוֹ, כְּשֶׁם שֶׁהִבְאֵשְׁתָּ רִיחַ פִּיךָ עַל הַתּוֹרָה, כִּד רִיחַ תִּלְמוּדֶךָ יֵהָא הוֹלֵךְ מִסוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ. לְאַחַר יָמִים עָלָה אָבִיו לְנִדְוֹתוֹ מִנְכָסָיו וּמִצָּאוֹ שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ, וְכָל גְּדוּלֵי הַמְּדִינָה יוֹשְׁבֵינָה לְפָנָיו, צִיצִית הַכֶּסֶת וְנִקְדִימוֹן בֶּן גּוּרְיוֹן וְבֶן כְּלָבָא שְׁבוּעָה, וּמִצָּאוֹ יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ הַפְּסוּק הַזֶּה.

"חָרַב פְּתָחוֹ רְשָׁעִים [וְ]דָרְכוּ קְשָׁתָם", זֶה אֲמֶרְפֶּל וְחַבְרִיו (שם) "לְהַפִּיל עָנִי וְאֲבִיוֹן", זֶה לוֹט. "לְטָבוֹחַ יִשְׂרָאֵל דָּרְדָךְ", זֶה אֲבָרְהָם "חָרַבְתָּ תְּבֵא בְּלָבָם", (להלן יד, טו) "וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם לִילָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיִּפְּסֵם". אָמַר לוֹ, לֹא עָלִיתִי לְכָאֵן אֶלָּא לְנִדְוֹתֶךָ מִנְכָסֵי הָרִי לָךְ כּוּלָן נִתּוּנֵינוּ בְּמִתְנָה, אָמַר, הָרִי הוּא עָלֵי חָרָם וְאֵינִי אֶלָּא שׁוֹהַ בָּם לְאַחֵי.

(קהלת ה, טו) [וְ]גַם זֶה רָעָה חוֹלָה כָּל עַמַּת שְׁבֵא בֶן יִלְדָךְ". כְּמָא דְאַתָּא בְּחִלְטִין כִּד הוּא אֲזִיל בְּחִלְטִין כְּשֶׁם שֶׁפָּתַח בְּאַרְבַּע מַלְכִּיּוֹת כִּד אֵינּוּ חוֹתֵם אֶלָּא בְּאַרְבַּע

מַלְכֵי־יָוֵן, בְּבֶל מְדֵי־יָוֵן וְאַדּוּם. לָמָּה, כָּל אֱלֹהֵי חִבְרוֹ אֶל עֵמֶק הַשְּׂדִים כְּדֵי שְׂיָבֹאוּ וַיִּפְּלוּ בְּיַד אַבְרָהָם.

דָּבָר זֶה עָלָה בְּיַדְּנוֹ מִן הַגּוֹלָה, כָּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי, בַּיָּמִי צָרָה וְכוּ' (פְּדָתִיב בְּרִישׁ מַגְלַת אֶסְתֵּר).

שְׁלֹשׁ שְׁמוֹת נִקְרְאוּ לוֹ כּוֹשׁ, נִמְרוֹד, אִמְרָפֶל. כּוֹשׁ שֶׁהָיָה כּוֹשֵׁי וְדַאי נִמְרוֹד, שֶׁהָעֵמִיד מִרְדָּ בְּעוֹלָם אִמְרָפֶל, שֶׁהָיָה אִמְרָתוֹ אֶפְלָה דְאִמְרֵי וְאַפְלֵי בְּעֵלְמָא דְאִמְרֵי וְאַפְלֵי בְּאַבְרָהָם, שֶׁאָמַר לוֹ לִירֵד לְכַבֵּשׁן הָאֵשׁ. וְתִדְעַל מְלֶךְ גּוֹיִם, אֲתֵר הוּא תִמְן בְּרוֹמֵי וְנִטְלוּ אָדָם אֶחָד וְהִמְלִיכוּ אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם וְתִדְעַל שְׁמוֹ. דָּבָר אַחֵר, וַיְהִי בַּיָּמִי אִמְרָפֶל מְלֶךְ שְׁנַעַר זֶה בְּבֶל, וְאַרְיוֹף מְלֶךְ אֶלְסָר זֶה יָוֵן, כְּדָרְלַעְמָר מְלֶךְ עֵילָם זֶה מְדֵי, וְתִדְעַל מְלֶךְ גּוֹיִם זֶה מַלְכוּת הַרְבִּיעִית שֶׁמִּכְתָּבֵת טִירוֹנְיָא מְכַל הָאֲמוֹת. אִם רְאִיתָ מַלְכֵי־יָוֵן מִתְגַּרְוֹת אֱלֹהֵי צַפָּה לְרַגְלֵי שֶׁל מְשִׁיחַ. תִּדְעַל לָךְ, שֶׁכֵּן מְצִינֵנוּ בַּיָּמִי אַבְרָהָם עַל יְדֵי שְׁנַתְגָרוֹ מַלְכֵי־יָוֵן אֱלֹהֵי צַפָּה, בְּאֵה גְדוּלָה לְאַבְרָהָם.

רַב וְשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר נִמְרוֹד שְׁמוֹ, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ אִמְרָפֶל, שֶׁהִפִּיל אַבְרָהָם אֶבְיָנוּ לְתוֹף כְּבִשׁוֹן הָאֵשׁ, וְחַד אָמַר אִמְרָפֶל שְׁמוֹ, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ נִמְרוֹד, שֶׁהִמְרִיד כָּל הָעוֹלָם כְּלוּ עֲלָיו בְּמַלְכוּתוֹ.

ב עָשׂוּ מַלְחָמָה אֶת בְּרַע מְלֶךְ סְדוּם. רַבֵּי מֵאִיר הָיָה דוֹרֵשׁ שְׁמוֹת, בְּרַע בְּן רַע, בְּרַשַׁע בְּן רַשָּׁע. שְׁנֵאֲב, שֶׁהָיָה שׂוֹאֵב מָמוֹן, וְשִׁמְאֵב שֶׁהָיָה פּוֹרֵחַ וּמִבִּיא מָמוֹן. וּמְלֶךְ בְּלַע הִיא צַעַר שְׁנַתְבְּלַעוּ דִּיּוֹרִיָּה.

ג כָּל אֱלֹהֵי חִבְרוֹ אֶל עֵמֶק הַשְּׂדִים. שְׁלֹשׁ שְׁמוֹת נִקְרְאוּ לוֹ, (א) עֵמֶק הַשְּׂדִים, (ב) עֵמֶק שְׁוֵה (ג) עֵמֶק סְכוֹת עֵמֶק הַשְּׂדִים, שֶׁהָיָה מְגַדֵּל סְדָנִים דָּבָר אַחֵר, שֶׁהוּא עֲשׂוֹי שְׂדִים שֶׁהוּא מְנִיק אֶת בְּנָיו כְּשִׂדִים "עֵמֶק שְׁוֵה", שֶׁשָּׁם הוֹשִׁיּוּ כָּל הָאֲמוֹת וְקִצְצוּ לוֹ אֲרָזִים וְעָשׂוּ לוֹ בֵּימָה וְהוֹשִׁיבוּהוּ לְמַעַלָּה וְהָיוּ מְקַלְסִין אוֹתוֹ, וְאָמְרוּ, שֶׁמְעַנּוּ אֲדוֹנֵי, נְשִׂיא אֱלֹהִים אֲתָה בְּתוֹכְנוּ, אָמְרוּ לוֹ, מְלֶךְ אֲתָה עֲלִינוּ נְשִׂיא אֲתָה עֲלִינוּ אֱלֹהִים אֲתָה עֲלִינוּ. אָמַר לָהֶם, אֶל יַחְסַר הָעוֹלָם מְלַכּוֹ אֶל יַחְסַר הָעוֹלָם אֱלֹהֵי. עֵמֶק סְכוֹת שֶׁהָיָה מְסוּכָּד בְּאֵלְנוֹת גִּפְּו וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן, אֶגּוֹז וְשִׁקְד, תִּפְּוִחַ וְאַפְרָסְק הוּא יָם הַמֶּלַח לֹא הָיָה שָׁם יָם אֶלָּא צְנוּרוֹת הַיָּאָר נִתְבְּקְעוּ וְנִעְשׂוּ יָם, הִדָּא הוּא דְכָתִיב, "בְּצוּרוֹת יְאוּרִים בְּקַע".

ד-ה שְׁתֵּים עָשָׂרָה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת כְּדָרְלַעְמָר. רַבֵּי יוֹסִי אוֹמֵר, שְׁתֵּים עָשָׂרָה וּשְׁלֹשׁ עָשָׂרָה הָרִי עָשָׂרִים וְחֲמֵשׁ רַבּוֹ שְׁמַעוֹן בְּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, כְּלַהוֹן שְׁלֹשׁ עָשָׂרָה שָׁנָה

היו וימה מקיים רבן שמעון בן גמליאל ובארבע עשרה שנה בארבע עשרה שנה למרדו.

ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר. בעל קורה טוען בעובדה ויכו את רפאים בעשתרות קרנים, בעשתרות דקרנא ואת היוזים בהם, נת זינתנא דבהון ואת האימם בשוה קריתים. תרתין אינון.

ו ואת החורי. זו מטרפולין שבררו אותה ונצאה לה לחירות בדור הפלגה עד איל פארו, עד מישרא דפארו.

ז וישובו ויבואו אל עין משפט היא קדש. לא באו להזדוג אלא בתוך גלגל עינו של עולם בקשו לסמותה וכו' (בב"ר פמ"ב).

ויכו את כל שדה העמלקי, עדיו לא עמד עמלק אלא מגיד מראשית אחרית. וגם את האמורי היושב בחצון תמר, בעין גדי דתמרנא.

ט ארבעה מלכים את החמשה, ויכלו להם.

י ועמק השדים בארות בארות חמר, ביריו ביריו מסקו חמרא וינוסו מלך סדום ועמורה ויפלו שמה. רבי יהודה אומר, ויפלו שמה, אלו האכלוסים, והנשארים הרה נסו, אלו המלכים. רבי נחמיה אומר, ויפלו שמה אלו המלכים והנשארים הרה נסו האכלוסין. על דעתיה דרבי יהודה ניחא על דעתיה דרבי נחמיה לא ניחא בשעה שיגדו אברהם לכבשן האש ונצול, יש מאמות העולם שהיו מאמינים, ויש מהם שלא היו מאמינים. כיון שיגדו מלך סדום לחמר ונצול, התחילו מאמינים לשעבר.

יא ואת כל אכלם, אלו הכותבות.

יב ויקחו את לוט ואת רכושו בן אחי אברם, כך עשו ללוט, נתנו אותו בסירה ונטלו אותו עמהם, כל כך למה, והוא יושב בסדום, לקיים מה שנאמר, "הולך את חכמים יחכם" וגו'.

יג ויבא הפליט. הוא עוג הוא פליט. ולמה נקרא שמו עוג, שבא ומצא אברהם עוסק במצות עוגות והוא לא נתפנון לשם שמים, אמר אברהם זה קנאי הוא,

עכשיו אני אומר לו שששבה בן אחיו, והוא יוצא למלחמה ונהרג, ואני נוטל את שרי אשתו. אומר ליה הקדוש ברוך הוא, שכר פסיעותיך אתה נוטל שאתה מאריך ימים. ועל שחשבת להרג את הצדיק, חייך שאתה רואה אלהים מביניו, ואין סופו של אותו האיש לפול אלא בידם, שנאמר, (במדבר כא, לד) "ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו".

מפדי סיחון ועוג אחי הו, דאמר מר, סיחון ועוג בני [אחיה בר שמחזאי] הווי מאי שנא דמסיחון לא מסתפי ומעוג קא מסתפי אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי, מתשובתו של אותו צדיק אתה יודע מה היה בלבו, אמר, שמא תעמד לו זכות אברהם אבינו, דכתיב, ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי, ואמר רבי יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול.

ויש אומרים, פליט זה מיכאל (פתוב לעיל ברמז ס"ח).

רמז עג ויגד לאברהם העברי. רבי יהודה אומר, כל העולם כלו מעבר אחד, והוא מעבר אחד ורבי נחמיה אומר, שהוא מבני בניו של עבר ורפון אמרי, שבא מעבר הנהר ושהוא משיח בלשון עברי. והוא שוכן באלוני ממרא. רבי יהודה אומר, במישרא דממרא. רבי נחמיה אומר, בפלטין דממרא על דעתיה דרבי יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא, ועל דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא. ולמה נקרא שמו ממרא, שהמרה פנים באברהם בשעה שאמר ליה הקדוש ברוך הוא למול, הלך ונמלך בשלושה אוהביו. אמר ליה ענר, כבר בן מאה שנה אתה, ואת הולך ומצטער עצמך. אמר לו אשכל, מה את הולך ומסרס [נ"א ומסיים עצמך בין שונאיד]. אמר לו ממרא, ולא עמד לך אלהיך בכבשן האש, ברעבון, ובמלכים, והדבר הזה שהוא אומר לך למול אין את שומע אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה נתת לו עצה, חייך, איני נגלה עליו לא בפלטין של ענר, ולא בפלטין של אשכל, אלא בפלטין שלך, הדא הוא דכתיב, (להלן יח, א) "וירא אליו ה' באלוני ממרא".

יד-טו וישמע אברהם כי נשבה אחיו. "משמועה רעה לא ירא", זה אברהם,

(להלן כב, יב) "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה" (תהלים שם) "נכון לבו בטוח בה" (נחמיה ט, ח) "ומצאת את לבבו נאמן לפניך" "סמוך לבו לא ירא" (להלן טו, א) "אל תירא אברהם אנכי מגן לך", "עד אשר יראה בצריו" ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויפם.

כי נשבה אחיו, וכי אחיו הנה, אלא קלסתר פניו היה דומה לו (ראה בר"ר מא ו).

וירק את חניכיו. רבי יהודה אומר, הן הוריקו פנים כנגד אברהם אמרו, חמשה מלכים לא יכלו לעמד בהם ואנו יכולין לעמד בהם. רבי נחמיה אומר, אברהם

הוריק פנים פנגדן. אמר, אצא ואפול על קדוש שמו של הקדוש ברוך הוא. רבי אבא בר זבדא אמר, בכלי זין הוריקון פהאיך דאת אמרת (תהלים לה, ג) "והרק חנית וסגר לקראת רודפי". ריש לקיש אמר, באבנים טובות ומרגליות הוריקון פהאיך דאת אמרת "ואברותיה בירקרק חרוץ". רבי לוי אומר, בפרשת שוטרם הוריקון פהאיך דאת אמרת (דברים כ, ח) "מי האיש הגרא ורף הללב". חניכיו לידי ביתו, בעלי חניכתו שמם אברהם פשמו.

שמונה עשר ושלוש מאות, ריש לקיש בשם בר קפרא אליעזר לבדו היה, מנין אליעזר הכי הוי.

וירדף עד דן, שם עבודה זרה, היא מכה לפניה וירדף עד דן מכה לאחריה (ירמיה ח, טו) "מדן נשמע נחרת סוסיו".

ויחלק עליהם לילה. הלילה נחלק מאליו רבנו אמרין, יוצרו חלקו אמר הקדוש ברוך הוא, אברהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצות הלילה. ואימתי, במצרים, שנאמר, (שמות יב, כט) "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור". אית דאמר בלישנא אחרינא, אמר הקדוש ברוך הוא, אברהם יצא בחצות הלילה אף אני יוצא בחצות, "כה אמר ה' בחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים".

ויפס וירדפם. וכי יש לך אדם רודף הרוגים רודפיו של אברהם אבינו הרוגים היו שנאמר, (תהלים סט, כז) "כי אתה אשר הכית רדפיו", הדא הוא דכתיב, "מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו וגו'" חי עולמים היה מאיר לו מכל מקום שהיה הולך אמר רבי ברכיה, מזל צדק היה מאיר לו, צדקה היתה צונחת ואומרת אם אין אברהם עושה אותי אין מי שיעשה אותי.

אמר רבי יוחנן, אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם, לילה שמו שנאמר, (איוב ג, ג) "והלילה אמר הורה גבר". רבי יצחק נפחא אמר, שנעשה לו מעשה לילה שנאמר, (שופטים ה, כ) "מן שמים נלחמו וגו'". אמר רבי שמעון בן אלעזר, טבא דנפחא מדבר נפחא.

וירדף עד דן. אמר רבי יוחנן, פיון שהגיע אותו צדיק לדן תשש כחו, ראה שעתידין בניו לעבד עבודה זרה, ואף אותו רשע לא נתגבר עד שהגיע לדן, שנאמר, "מדן נשמע" וגו'.

רבי יהודה ורבי נחמיה, חד מנהון אמר, אברהם היה משליך עליהם עפר והוא נעשה חרבות, קש והוא נעשה חצים. אמר ליה חבריה, (ישעיה מא, ב) ותן עפר אין כתיב פאו, אלא "כעפר", הוה היו משליכין חרבות על אברהם ונעשות עפר, חצים ונעשו קש, הדא הוא דכתיב, (שם ג) "ירדפם ועבר שלום" פסיעותיו של אברהם

אָבִינוּ מִיֵּלִין רַבִּי יְהוּדָה בַּר רַבִּי סִימוֹן אָמַר, מִיל, שְׁנַאֲמַר, (שם) "אוֹרַח בְּרַגְלֵינוּ לֹא יָבֵא" רַבִּי נַחֲמִיָּה בְּשֵׁם רַבִּי אַבְהוֹ, לֹא נִתְאַבְּקוּ רַגְלֵיהֶם, אֲלֵא כְּזֶה שֶׁהוּא הוֹלֵךְ מִבֵּיתוֹ לְבֵית הַכְּנֶסֶת.

טז וַיֵּשֶׁב אֶת כָּל הָרְכוּשׁ וְגַם אֶת לוֹט (בן) אָחִיו וַרְכוּשׁוֹ הֵשִׁיב. אָמַר רַבִּי יוֹדָן, אֲנָשִׁים וְנָשִׁים הִחְזִירוּ, וְטוֹף לֹא הִחְזִירוּ עִמָּדוֹ וְנִתְגַּנְּרוּ הֵדָא הוּא דְכַתִּיב, "וְהִבַּאתִי רְעֵי גוֹיִים" אֵלֹהֵי אֲנָשֵׁי סְדוּם, דְּכַתִּיב, (לעיל יג, יג) "וְאֲנָשֵׁי סְדוּם רְעִים".

יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סְדוּם לְקַרְאֲתוֹ, הִתְחִיל לְכַשְׁפֵּשׁ בְּזַנְבוֹ אָמַר לִיה, מַה אַתָּה גֵרֻדָּתִי לְכַבֵּשׁן הָאֵשׁ וְנִצַּלְתָּ, אִף אֲנִי גֵרֻדָּתִי לְחַמֵּר וְנִצַּלְתִּי.

אֶל עַמְקַ שְׁוָה, שְׁשֵׁם הוֹשְׁוּוּ כָּל הָאֲמוֹת וְקִצְצוּ אֲרָזִים, וְהוֹשִׁיבוּהוּ עֲלֵיהֶם וְכוּ' (לעיל רמז ע"ב).

יח רמז עד וּמִלְכֵי צָדֵק מֶלֶךְ שְׁלָם הוֹצִיא לְחָם וְגִין. "וּבֵת צוֹר בְּמִנְחָה פָּנִיךָ יִחַלּוּ עֲשִׂירֵי עָם" "בֵּת צוֹר", זֶה אַבְרָהָם, בֶּן שְׁהִיצַר לְמִלְכִים, בֶּן שְׁהִיצַר מִלְכִים לוֹ. "בְּמִנְחָה פָּנִיךָ יִחַלּוּ", וּמִלְכֵי צָדֵק מֶלֶךְ שְׁלָם מִלְכֵי צָדֵק מִצְדִּיק אֶת יוֹשְׁבָיו מִלְכֵי צָדֵק (יהושע י, א) "אֲדוֹנֵי צָדֵק" נִקְרְאוּ יְרוּשָׁלַיִם צָדֵק, (ישעיה א, כא) "צָדֵק יִלִּין בָּהּ". מֶלֶךְ שְׁלָם שְׁנוֹלֵד מֵהוֹל הוֹצִיא לְחָם וְגִין, הִלְכוּת כְּהוֹנָה גְדוּלָה מְסַר לוֹ, לְחָם, זֶה לְחָם הַפְּנִים, וְגִין, אֵלֹהֵי הַנְּסֻכִים. רַבֵּנּוּ אָמְרִי, תוֹרָה גְלָה לוֹ שְׁנַאֲמַר, "לְכוּ לְחַמוּ בְּלַחְמֵי וְשִׁתּוּ בַיַּיִן מִסְכְּתֵי".

וְהוּא כְהֵן לְאֵל עֲלִיוֹן. רַבִּי אַבְאָה בַּר כְּהֵנָא אָמַר, כָּל יַיִן שֶׁכְּתוּב בְּתוֹרָה עוֹשֶׂה רִשָּׁע חוּץ מִזֶּה רַבִּי לִוִי אָמַר, אִף לֹא יֵצְאוּ מִיָּדוֹ שְׁמֵשׁ קָרָא עֲלָיו (להלן טו, יג) "וַעֲבָדוּם וַעֲנוּ אוֹתָם".

וּמִלְכֵי צָדֵק מֶלֶךְ שְׁלָם שְׁנוֹלֵד מֵהוֹל וְכוּ' (כְּדַכְּתִיב לְעִיל בְּפָסוּק וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ) (בְּרַמְזוֹ מ"ז) [ט"ז].

יט-כ בְּקֶשׁ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהוֹצִיא כְּהוֹנָה מִשֵּׁם שְׁנַאֲמַר, וְהוּא כְהֵן לְאֵל עֲלִיוֹן, כִּי שֶׁהַקְּדִים בְּרַכְתָּ אַבְרָהָם לְבְרַכְתָּ הַמְּקוֹם הוֹצִיאָו מֵאַבְרָהָם שְׁנַאֲמַר, וַיִּבְרַכְהוּ וַיֹּאמְרוּ בְּרוּךְ אַבְרָם וְגו' אָמַר לוֹ אַבְרָהָם, וְכִי מִקְדִּימִין בְּרַכְתָּ עֶבֶד לְבְרַכְתָּ רַבּוֹ, מִיָּד נִתְּנָה לְאַבְרָהָם, שְׁנַאֲמַר, (תהלים קי, א ד) "נָאֵם ה' לְאֲדוֹנָי וְגו' עַל דְּבַרְתִּי מִלְכֵי צָדֵק" וְהֵינּוּ דְכַתִּיב, וְהוּא כְהֵן לְאֵל עֲלִיוֹן, הוּא כְהֵן וְאִין זְרַעוֹ כְהֵן.

ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. שלשה קנניו הן א) תורה קננו אחד, דכתיב, (משלי ח, כב) "ה' קנני ראשית דרכו" ב) שמים וארץ קננו אחד, דכתיב קונה שמים וארץ. ג) ישראל קננו אחד, "עד יעבר עם זו קניתי".

ואית דאמרי, חמשה קנניו. א) תורה. ב) ושמים וארץ ג) וישראל. ד) אברהם ה) ובית המקדש. דכתיב, (תהלים עח, נד) "ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו".

קונה שמים וארץ. מאי קנאן פאינש דאמר, פלן עינוהי יאי, שעריה יאי אברהם הנה מקבל את העוברים והשבים, ומשקו אוכלין ושותין הוא אמר להון, ברכו. ואמרין ליה, מה נימר. אמר להון, ברוך אל עולם שאכלנו משלו. אמר ליה הקדוש ברוך הוא, אני לא הנה שמי נפר בביריותי, והפרת אותי לביריותי, מעלה אני עליך פאלו אתה שותף עמי בביריתו של עולם הדא הוא דכתיב, ברוך אברם לאל עליון וגו'.

וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך. שהפך מגנון שלך על צריך כמה מנגינאות עשיתי כדי להביאם תחת ידי אוהבים היו זה לזה משלחין כתבים זה לזה משלחים דורות זה לזה, והמרדתי אלו באלו, כדי שיבואו ויפלו תחת ידי.

ויתן לו מעשר מכל. רבי יהודה בר רבי סימון אמר, מכח אותה ברכה אכלו שלש יתדות גדולות בעולם, אברהם יצחק ויעקב. באברהם כתיב, "וה' ברוך את אברהם בכל", בזכות ויתן לו מעשר מכל. ביצחק כתיב, (להלן כז, לג) "ואוכל מכל", בזכות ויתן לו מעשר מכל. ביעקב כתיב, (להלן לג, יא) "כי חנני אלהים וכי יש לי כל", בזכות ויתן לו מעשר מכל.

כא תן לי הנפש והרכוש קח לך, מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו במצרים מאתים ועשר שנה, מפני שעשה אנגרא בתלמידי חכמים, שנאמר, ויירק את חניכיו ילידי ביתו. ושמואל אמר, מפני שהפריז על מדותיו של הקדוש ברוך הוא, שאמר (להלן טו, ח) כמה אדע כי ארשנה. רבי יוחנן אמר, מפני שהפריש בני אדם מלהפגס תחת פני השכינה, שנאמר, תן לי הנפש והרכוש קח לך. שמואל אמר, שהוריקו כדלעיל.

כב רמו עה הרימותי ידי אל ה'. זה שאמר הפסוק, (משלי א, ח) "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמוך". אבות הראשונים הפרישו תרומות ומעשרות. אברהם הפריש תרומה גדולה הרימותי ידי אל ה', ואין הרמה אלא תרומה, כמה דאית אמר (במדבר יח, כו) "והרמותם ממנו תרומת ה'". יצחק הפריש מעשר שני, "ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא וגו' מאה שערים". והלא אין

הַבְּרָכָה שׁוֹרָה לֹא עַל הַמְדוּד וְלֹא עַל הַשְּׁקוּל וְלֹא עַל הַמְּנוּי, לָמָּה מְדַדוּ, בְּשִׁבִיל לְעִשְׂרוֹן, הֲדָא הוּא דְכְּתִיב, (שם) "וַיִּבְרַכְהוּ ה'". יַעֲקֹב הַפְּרִישׁ מֵעֵשֶׂר רֵאשִׁוֹן הֲדָא הוּא דְכְּתִיב, "וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עֵשֶׂר אֲעִשְׂרֶנּוּ לְךָ".

כּוֹתֵב אֶחָד שָׁאַל אֶת רַבֵּי מֵאִיר, אָמַר לִיה, לִית אַתּוֹן אֲמַרְיִן דְּיַעֲקֹב אָבוּכוֹן קוּיִשְׁטָא אָמַר לִיה, אִין, דְּכְּתִיב, (מיכה ז, כ) "תִּתֶּן אֶמֶת לְיַעֲקֹב", אָמַר לִיה, (וכו') הַפְּרִישׁ שְׁבִטוֹ שֶׁל לְוִי אֶחָד מֵעִשְׂרֵה לְשִׁבְטִים, לֹא הָיָה לוֹ לְהַפְרִישׁ עוֹד לְשָׁנִים אָמַר לִיה, אֶת אֲמַרְתָּ דְּאִינוֹן תְּרִיסָר וְאַנָּא אָמַר דְּאִינוֹן אַרְבָּסָר (להלן מח, ה) "אֲפָרִים וּמְנֻשָׁה כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהִיו לִי". אָמַר לִיה, יְהֵא טְבוּת, לִית אֶת מְסִיעֵ לִי, אוֹסְפֵת קָמַח אָמַר לִיה, לִית אֶת מוֹדָה לִי שְׁהוֹן אַרְבַּע אֲמָהוֹת אָמַר לִיה, צֵא מִהוֹן אַרְבַּע בְּכוֹרוֹת שֶׁל אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁאִין הַבְּכוֹר מִתְעֵשֶׂר. לָמָּה הוּא קֹדֶשׁ וְאִין קֹדֶשׁ מוֹצִיא קֹדֶשׁ אָמַר לִיה, טְבוּי לְאוּמַתָּךְ דְּאֶת בְּגוּוּה.

רַבֵּי יְהוּדָה אוֹמַר, הַרִימוּתֵי יְדֵי, עֲשֹׂאֵן תְּרוּמָה כְּמָה דְּאֶת אָמַר "וְהִרְמוּתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת ה'". רַבֵּי נַחֲמִיָּה אוֹמַר, עֲשֹׂאֵן שְׁבוּעָה כְּמָה דְּאֶת אָמַר (דניאל יב, ז) "וַיִּגְרַם יְמִינוֹ וּשְׂמָאלוֹ אֶל הַשָּׁמַיִם וַיִּשְׁבַּע בְּחַי הָעוֹלָם" וְרַבְּנָן אֲמַרִי, עֲשֹׂאֵן שְׁיָרָה כְּמָה דְּאֶת אָמַר (שמות טו, ב) "אֱלֹהֵי אָבִי וְאַרְמְמָנְהוּ".

כג רמז עו אִם מְחוּט וְעַד שְׁרוּף נֶעַל. אָמַר לִיה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶתְּהָ אֲמַרְתָּ אִם מְחוּט חֲיִיד שְׁאַנִּי נוֹתֵן לְבָנֶיךָ מִצְוֹת צִיצִית, כְּמָה דְּאֶת אָמַר (במדבר טו, לה) "עַל צִיצֵת הַכֶּנֶף פְּתִיל תִּכְלֶת". וּמִתְרַגְּמִינָן חוּטָא דְּתִכְלֶתָא. אֶתְּהָ אֲמַרְתָּ נֶעַל, חֲיִיד שְׁאַנִּי נוֹתֵן לְבָנֶיךָ מִצְוֹת יְבָמָה, כְּמָה דְּאֶת אָמַר "וְחִלְצָה נֶעַלוֹ". דְּבָר אַחֵר, אִם מְחוּט זֶה הַמְּשֻׁפָּן, שְׁהֵיָה מְצִיר בְּתִכְלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וּבִשֵׁשׁ וְכוּי וְעַד שְׁרוּף נֶעַל זֶה חוּט הַסִּיקָרָא, דְּתַנִּי וְכוּי חוּגְרוֹ בְּאֲמָצַע לְהַבְדִּיל בֵּין דְּמִים הָעֵלְיוֹנִים לְדְּמִים הַתַּחְתּוֹנִים, וְעַד שְׁרוּף נֶעַל אֵלּוּ פְּעַמֵי רְגְלִים כְּמָה דְּאֶת אָמַר (שיר השירים ז, ב) "מָה יָפוּ פְּעַמֶיךָ בְּנֶעְלִים".

דָּרַשׁ רַבָּא, בְּשִׁכְרָא שְׁאַמַר אַבְרָהָם אִם מְחוּט וְעַד שְׁרוּף נֶעַל זְכוּ בְּנֵיו לְשִׁתֵּי מִצְוֹת, חוּט שֶׁל תִּכְלֶת וְרִצּוּעָה שֶׁל תִּפְלִין בְּשִׁלְמָא רִצּוּעָה שֶׁל תִּפְלִין דְּכְּתִיב, "וְרֵאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שָׁם ה' נִקְרָא עֲלֶיךָ וְיִרְאוּ מִמֶּךָ", וְתַנְיָא, רַבֵּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אוֹמַר, אֵלּוּ תִפְלִין שְׁבָרָאֵשׁ. אֶלּא חוּט שֶׁל תִּכְלֶת מֵאִי הִיא דְּתַנְיָא, הָיָה רַבֵּי מֵאִיר אוֹמַר, מָה נִשְׁתַּנָּה תִּכְלֶת מִכָּל מִינֵי צְבָעוֹנִין מִפְּנֵי שֶׁהַתִּכְלֶת דּוֹמָה לָיִם וְיָם דּוֹמָה לְרִקִיעַ וְרִקִיעַ דּוֹמָה לְכֶסֶף הַכְּבוֹד שְׁנֵאָמַר, (שמות כד, ו) "וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלָיו כַּמַּעֲשָׂה לְבֵנֵת הַסַּפִּיר", וְכְּתִיב, (יחזקאל א, כו) "כְּמִרְאֵה אֲבֹן סַפִּיר דְּמֹת כֶּסֶף".

אתה אמרת אם מחוט, בו אני משבח בנדי, "כחוט השני שפתותיך" אתה אמרת עד שרוך נעל, בזכות כך אני פורע משונאיהם, (תהלים ס, י) "על אדום אשליך נעלי".

כז אמר רבא, קשה גזל הנאכל שאכלו צדיקים גמורים אינו יכולין להחזירו, שניאמר, בלעדי רק אשר אכלו הנערים וגוי' (חולין פט.). הדא הוא דכתיב, (שמואל א, ל, כב כה) "ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד וגוי' ויאמר דוד לא תעשו כן אחי את אשר נתן ה' לנו וישמור אותנו וגוי' ומי ישמע לכם לדבר הזה וגוי' ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמך לחק" וגוי'. והלאה אין כתיב כאן, אלא "ומעלה" מפי למד, מאברהם זקנו, שאמר בלעדי רק אשר אכלו הנערים.

פרק טו

א הנסיון השביעי. אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם, לכל הנביאים נראה להם בחזון, ולאברהם נגלה במראה ובחזון. במראה מנין, "וירא אליו". בחזון מנין, אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם במחזה. אמר לו, אברהם, אל תירא שאני מגן לך רבי אומר, הוציא את אברהם החוצה בליל יום טוב של פסח ואמר לו, (להלן פסוק ה) "כזה היה זרעך".

רבי אליעזר אומר, הראה הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו בברית בין הבתרים ארבע מלכיות מושליו ואובדיו, שניאמר, "ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת", זו מלכות אדום שהיא כעגלה דשה "עז משלשת" זו מלכות נון, שניאמר, (דניאל ח, ח) "ויצפיר העזים הגדיל עד מאד" "ואיל משלש" זו מלכות מדי ופרס, שניאמר, (שם כ) "האיל אשר ראית בעל הקרנים" "ותור" אלו בני ישמעאל, תור בלשון ארמית שור, תור אי לארץ, פשיצמד שור זכר עם הנקבה, יפתחו וישדדו את כל העמקים "וגוזל" אלו ישראל, שנמשלו לגוזל, "יונתי בחגוי הסלע", (שם ו, ט) "אחת היא יונתי". לא נאמר לשון משלשת אלא גבורי כח, כמה דאת אמר (קהלת ד, יב) "והחוט המשלש לא במהרה ינתק". רב משרשיא אמר, משלשים יהיו, שלש פעמים עתידים למשל בארץ ישראל, פעם ראשונה כל אחד ואחד בפני עצמו, פעם שני בשנים שנים. פעם שלישי כלן כאחד להלחם עם בית דוד, שניאמר, (תהלים ב, ב) "יתיצבו מלכי ארץ" וגוי'.

רבי יהושע אומר, לקח אברהם חרבו ובתר אותם את כל אחד לשנים, שנאמר, ויקח לו את כל אלה ויבית אותם בתוך, אלו לא בתר אותם לא היה העולם יכול לעמד, אלא הואיל ובתר אותם תש כחו וכוי' (להלן פסוק י) "ואת הצפור לא בתר" וכוי'. לא היה שם אלא בן יונה וירד העיט על הפגרים זה דוד בן ישי שנמשל כעיט, (ירמיה יב, ט) "העיט צבוע נחלתי לי", כצאת השמש מן המזרח היה אברהם יושב מניף עליהם בסודרו כדי שלא ימשל בהן העיט עד שבא הערב רבי אלעזר בן עזריה אומר, מכאן אתה למד שאין מושלן של ארבע מלכיות הללו אלא יום אחד מיזמו של הקדוש ברוך הוא אמר לו רבי אלעזר בן ערד, כדברך, שנאמר, (איכה א, יג) "נתנני שוממה כל היום דוה" חוץ משתי ידות שעה תדע לך שהוא בן, בא וראה כשהחמה נוטה לבא במערב, שתי ידות שעה תש אורו אין נוגה לו, וכן עד שלא יבא הערב יצמח אורן של ישראל, שנאמר, "והיה לעת ערב יהיה אור".

עמד אברהם והיה מתפלל לפני הקדוש ברוך הוא שלא ישתעבדו בניו בארבע מלכיות, ונפלה עליו שנת תרדמה וישן לו וכי יש לך אדם שהוא שוכב וישן ויכול להתפלל, אלא ללמדך שהיה אברהם ישן מכח התפלה כדי שלא ישתעבדו בניו. אימה זו מלכות הרביעית שנאמר, (דניאל ז, ז) "דחילו ואמתניי" חשכה זו מלכות יון, שהחשיכה עיניהן של ישראל. גדולה זו מלכות מדי, שגדלה למפר ישראל חנם. נופלת זו מלכות בבל, שנאמר, (ישעיה כא, ט) "נפלה נפלה בבל". עליו אלו בני ישמעאל, שעליהם בן דוד יצמח, שנאמר, (תהלים קלב, יח) "אויביו אלביש בשת ועליו יציץ נזרו". רבי זעירא אמר, לא נבראו הללו אלא עצים לגיהנם, שנאמר, והנה תנור עשן, ואין תנור אלא גיהנם, שנאמר, (ישעיה לא, ט) "נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים".

"האל תמים דרפו" זה אברהם (להלן יז, א) "התהלך לפני והיה תמים". (תהלים סם) "אמרת ה' צרופה", שצרפו הקדוש ברוך הוא בכבשן האש. "מגן הוא לכל החוסים בו", אל תירא אברהם אנכי מגן לך.

למדנו מאברהם שמתחלת מעשיו היה גרא מלפני הקדוש ברוך הוא, שנאמר, אל תירא אברהם, אין אומר אל תירא, אלא למי שהוא ירא שמים לאמתו. משלו משל למה הדבר דומה, למלך שאמר לבנו, צא והרג את הלסטים הללו, ואם יפלו בידך אל תהנה מממונם כדי שלא יאמרו לא יצא בן המלך להרוג את הלסטים הללו אלא בשביל לקפח את הממון, יצא והרג אותן, בהזרתו יצא אביו לקראתו. אמר לו, בני, ברוך אתה ותהא לך קורת רוח בעולם שלא נהנית מממונם כלום, ועכשיו הרי אני משלם לך מבית גנזי בכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעולם. לך נדמה אברהם אבינו בשעה שהרג את המלכים. יצא מלך סדום לקראתו, אמר לו, תן לי הנפש וגוי'. אמר לו, שוטה שבעולם, וכי לכסף וזהב, ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה אני צריך משלך, אם מחוט ועד שרוף נעל

וגו', לְכֹד נֹאמֵר אֲנֹכִי מִגֵּן לְךָ וְגו'. לְמַדְנוּ מִיִּצְחָק שֶׁמִּתְחַלֵּת מַעֲשָׂיו הָיָה יָרָא מִלִּפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. בֶּן שְׁבַעִים וְחֲמִשׁ שָׁנָה הָיָה יִצְחָק בְּשָׁעָה שֶׁנִּפְטַר אַבְרָהָם אָבִינוּ. אָמַר, אוֹי לִי שָׁמָּה אֵין בֵּי מַעֲשִׂים טוֹבִים כְּמוֹ שֶׁהָיוּ בְּאַבְרָם, וַיִּמָּה תִּהְיֶה עָלַי מִלִּפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. מִיָּד נִתְגַּלְגְּלוּ רַחֲמָיו שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְדָבַר עִמּוֹ בְּאוֹתוֹ הַלַּיְלָה, שֶׁנֹּאמֵר, (לְהֵלֵךְ כֹּה, יֵא) "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם" וְגו'. לְמַדְנוּ מִיִּצְחָק שֶׁמִּתְחַלֵּת מַעֲשָׂיו הָיָה יָרָא שָׁמַיִם, שֶׁנֹּאמֵר, (לְהֵלֵךְ לֵה, ד) "וַיִּתְּנוּ אֶל יַעֲקֹב אֶת כָּל אֱלֹהֵי הַנֶּכֶר" וְגו', וְכֵן אֲבוֹתֵינוּ הִרְאִי שׁוֹנִים, שֶׁנֹּאמֵר, (שְׁמוֹת יֵד, לֵא) "וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה" וְגו', לְלַמֶּדֶךָ שֶׁבְּשִׁכְרָה יִרְאָה וּבְשִׁכְרָה אֲמוּנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ בּוֹ מִתְחַלָּה עֲתִיד הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׂיִבֵּא וַיִּפְדֶּה אוֹתָם מִבֵּין אַמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֹּאמֵר, "חֹוֹלֵי וְגוֹחֵי בֵּת צִיּוֹן" וְגו'.

(משלי יא, יח) "רָשָׁע עוֹשֶׂה פְּעוּלֹת שֶׁקֶר", זֶה נִמְרֹד, שֶׁהָיוּ פְּעוּלוֹתָיו שֶׁל שֶׁקֶר "וְזוֹרַע צִדְקָה", זֶה אַבְרָהָם (לְהֵלֵךְ יח, יט) "וַיִּשְׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צִדְקָה" (משלי שם) "שֶׁכָּר אֶמֶת", שֶׁכָּרָךְ הִרְבֵּה מְאֹד.

רַבִּי לִוִּי אָמַר, לְפִי שֶׁהָיָה אָבִינוּ אַבְרָהָם מִתְפַּחַד וְאוֹמֵר, תֹּאמַר הָאֲכֹלוֹסִין שֶׁהִרְגֵּיתִי הָיָה בְּהוֹן צְדִיק אֶחָד, אוֹ יָרָא שָׁמַיִם אֶחָד. מִשָּׁל לְאֶחָד שֶׁהָיָה עוֹבֵר לִפְנֵי פְּרִדְסוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, רָאָה חֲבִילָה שֶׁל קוֹצִים וַיִּרַד וַיִּנְטְלָהּ, וַהֲצִיץ הַמֶּלֶךְ, וַהֲתַחִיל מִיִּטְמַר מִפְּנֵיו. אָמַר לוֹ, מַה אַתָּה מִיִּטְמַר, פּוֹעֲלִים הֵייתִי צָרִיף שֶׁיִּקְשָׁקְשׁוּ אוֹתָהּ, עֲכָשׁוּ שֶׁשֶׁשֶׁקְשֶׁת אוֹתָהּ, בֵּא וְטוֹל שֶׁכָּרָךְ. כִּד אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם, אוֹתָן אֲכֹלוֹסִין שֶׁהִרְגֵּת קוֹצִים כְּסוּחִים הָיוּ, הִדָּא הוּא דְכַתִּיב, "וְהָיוּ עַמִּים מִשְׁרָפוֹת סִיד קוֹצִים" וְגו'. רַבִּי לִוִּי אָמַר חוֹרֵי לְפִי שֶׁהָיָה אָבִינוּ אַבְרָהָם מִתְפַּחַד וְאוֹמֵר, תֹּאמַר, אוֹתָן הַמֶּלְכִים שֶׁהִרְגֵּיתִי שֶׁבְּנֵיהֶם מְכַנְסִין אֲכֹלוֹסִין וְעוֹשִׂין עִמִּי מִלְחָמָה. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵל תִּירָא אֲנֹכִי מִגֵּן לְךָ, מַה מִּגֵּן זֶה אֶפְלוּ כָּל הַחֲרָבוֹת בְּאוֹת עָלָיו הוּא עוֹמֵד כְּנִגְדָן, אֵף אַתָּה נִלְחַם כְּנִגְדָן. וְרַבֵּנּוּ אָמְרִין, לְפִי שֶׁהָיָה אָבִינוּ אַבְרָהָם מִתְפַּחַד וְאוֹמֵר, יִרְדֵּיתִי לְכַבֵּשׁן הָאֵשׁ וְנִצַּלְתִּי, לְרַעְבוֹן וְנִצַּלְתִּי, עֲשִׂיתִי מִלְחָמָה עִם הַמֶּלְכִים וְנִצַּלְתִּי, תֹּאמַר שֶׁקְבַּלְתִּי שֶׁכָּרִי בְּעוֹלָם הַזֶּה וְאֵין לִי כְּלוּם לְעוֹלָם הַבָּא. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵל תִּירָא אֲנֹכִי מִגֵּן לְךָ. מִגֵּן עֲשִׂיתִי עִמָּךְ בְּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל שֶׁכָּרָךְ מִתְקַן לְעֵתִיד לְבֵא. שֶׁכָּרָךְ הִרְבֵּה מְאֹד כִּמְהָ דְאַתָּה אָמַר, (תְּהִלִּים לֵא, כ) "מַה רַב טוֹבָךְ אֲשֶׁר צִפְנִית לִירְאִיךָ".

רַב יוֹדָן וְרַב הוֹנָא תַרְוִיחוּן בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסִי בֶּן זִמְרָא. רַב יוֹדָן אָמַר, כָּל מְקוֹם שֶׁנֹּאמֵר "אַחֲרַי" סְמוּךְ "אַחֵר" מְפָלֵג רַב הוֹנָא אָמַר, כָּל מְקוֹם שֶׁנֹּאמֵר אַחֵר סְמוּךְ, אַחֲרַי מְפָלֵג.

אַחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. הִרְהוּרֵי דְבָרִים הָיוּ שָׁם. מִי הִרְהַר, אַבְרָהָם הִרְהַר. אָמַר לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, כְּרַת בְּרִית עִם נַח שְׂאִין אַתָּה מְכַלָּה אֶת

העולם, עמדתתי וסגולתי מצוות ומעשים טובים יותר ממנו ודחית בריתי לבריתו
תאמר שאחר עומד ומסגל מצוות ומעשים טובים יותר ממני ותדחה בריתי
לבריתו אמר לו הקדוש ברוך הוא, מנח לא העמדתתי מגינים של צדיקים, ממך
אני מעמיד מגינים של צדיקים. ולא עוד אלא בשעה שיהיו בניך באין לידי עבירה
ומעשים רעים, אני רואה צדיק אחד שהוא יכול לומר למדת הדין די, אני נוטלו
ומכפר עליהם.

היה דבר ה' אל אברהם במחזה. י' לשונות נקראת נבואה. א' חזון ב' הטפה ג'
דבור ד' אמירה ה' צווי ו' משא ז' משל ח' מליצה ט' חידה י' נבואה ואי זו היא
קשה שבכולן, רבי אליעזר אומר, חזון, שנאמר, (ישעיה כא, ב) "חזות קשה הוגד
לי". רבי יוחנן אומר, דבור, שנאמר, (להלן מב, ל) "דבר... אדוני הארץ אתנו
קשות". ורפון אמרין, משא כמשמעו, שנאמר, "כמשא כבד וכבדו ממני". גדול
כחו של אברהם שנדבר עמו בדבור ובחזון.

אל תירא אברהם. ממי נתירא, רבי ברכיה אומר, משם נתירא, הדא הוא דכתיב,
(ישעיה מא, ה) "ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון", מה איים
הקלו מסימים בים כך היו אברהם ושם מסימים בעולם. "וייראו" זה נתירא מזה
וזה נתירא מזה. אברהם נתירא, תאמר שיש בלבו עלי שהרגתי בניו ושם נתירא,
תאמר שיש בלבו עלי שהעמדתתי רשעים. "קצות הארץ" זה שרוי בקצו של עולם
וזה שרוי בקצו של עולם. "קרבו ויאתיון", קרבו זה לזה. "איש את רעהו יעזורו"
זה עזר את זה בברכות, (לעיל יד, יט) "ויברכהו ויאמר ברוך אברהם" וגו' וזה עזר
את זה במתנות, (שם כ) "ויתן לו מעשר מפל". "ויחזק חרש" זה שם שעשה את
התבה "את צורף" זה אברהם שצרפו הקדוש ברוך הוא בכבשן האש. "מחליק
פטיש את הולם פעם", שהחליק פטישו והלם כל באי עולם פעם אחת "אומר
לדבק טוב הוא" אלו אמות העולם שהן אומרים מוטב לידבק באלהיו של
אברהם ולא לידבק בעבודה זרה של נמרוד. "ויחזקהו במסמרים", ויחזק
אברהם את שם במצוות ומעשים טובים, "ולא פוט" אברהם.

ב ויאמר אברהם ה' אלהים מה תתן לי. אומר רבי יונתן, שלשה הן שנאמר בהן
שאל, ואלו הן, א' שלמה, כתיב, (מ"א ג, ה) "בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום
הלילה ויאמר [אלהים] שאל מה אתן לך". ב' אחז, כתיב, (ישעיה ז, יא) "שאל לך
אות מעם ה' אלהיך". ג' מלך המשיח, כתיב, (תהלים ב, ח) "שאל ממני ואתנה
גוים נחלתך". רבי ברכיה ורבי אחא בשם רב שמואל בר נחמני אומר, אנו מביאין
עוד שנים מן האגדה, אברהם ויעקב. אברהם, כתיב ביה, מה תתן לי, אינו אומר
מה תתן לי אלא שאמר לו שאל יעקב אומר, "וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו" וגו'.

אמר רבי יוחנן, שני בני אדם אמרו דבר אחד, אברהם אמר, רבנו של עולם, אם עתיד אני להוליד בנים ולהכעיסך מוטב לי (וכו') ואנכי הולך עירי ודוד אמר, (תהלים קלט, כג כד) "חקרני אל ודע לבבי", דע הפורשים ממני "אם דרך עץ בי ונחני בדרך עולם". אמר לפניו, רבנו של עולם, אם אני עתיד להוליד בנים ולהכעיסך, מוטב לי "ונחני בדרך עולם".

רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא, ובו משק ביתי, זה לוט שנפשו שוקקת עלי לירשני הוא דמשק אליעזר, שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני אל. ריש לקיש בשם בר קפרא אמר, ובו משק ביתי, בר ביתי הוא דמשק אליעזר, שעל ידו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני אל, ואליעזר שמו, "ויקק את חניכיו שמונה עשר ושלש מאות", ומנן אליעזר הכי הוי.

תשעה נכנסו בגן עדן בחייהם. אלו הן, (א) חנוך. (ב) ומשיח. (ג) ואליהו. (ד) ואליעזר (ה) ועבד מלך הכושי (ו) וחרם מלך צור (ז) ויעבץ בנו של רבי יהודה הנשיא. (ח) וסרח בת אשר. (ט) ובתיה בת פרעה. ויש אומרים הוצא חירם ונכנס תחתיו רבי יהושע בן לוי.

ג ויאמר אברהם הן לי לא נתתה זרע. אמר רב שמואל בר יצחק, המזל דוחקני ואומר לי אברהם אין את מוליד. אמר לו הקדוש ברוך הוא, יהי כדברך, אברהם אינו מוליד, אברהם מוליד, שרי לא ילדה, שרה ילדה.

ד והנה דבר ה' אליו לאמר. מלאך אחר מלאך, דבור אחר דבור, אני ושלשה מלאכים נגליו עליך ואומרים לך, לוט ליטא לא ירית אברהם.

ה ויוצא אותו החוצה. וכי מחוץ לעולם הביאו שאמר הכתוב ויוצא אותו החוצה, אלא אחוי ליה שקקי שמנא כמה דאת אמר (משלי ח, כו) "עד לא עשה ארץ וחוצות", והעלה אותו למעלה מכפת הרקיע, הוא דאמר ליה הבט נא השמימה, ואין הבטה אלא מלמעלה למטה, כמה דאת אמר (תהלים יג, ד) "הביטה ענני ה' אלהי". ויוצא אותו החוצה, צא מאצטגנינות שלך נביא אתה ואין אתה אסטרוגלוס שנאמר, "השב אשת האיש פי נביא הוא".

בימי ירמיהו בקשו ישראל לבא לידי מדה זו ולא הניח להם הקדוש ברוך הוא, שנאמר, (ירמיה י, ב) "כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו" וגו', כבר אברהם אביכם בקש לבא לידי מדה זו ולא הנחתי לו. אמר רב לוי, עד דסנדלא ברגלך דרוס כובא כל מי שהוא נתון למטה מהם מתגרא מהם, אבל אתה, שאת נתון למעלה מהם, דושם.

אמר רב יהודה אמר רב, מנין שאין מזל לישראל, שנאמר, ויוצא אותו החוצה וכו'. אמר לפניו, רבונו של עולם, נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני רואי לך. אמר לו הקדוש ברוך הוא, צא מאצטגנינות שלך, אין מזל לישראל מאי דעתיד דקאי צדק במערב מהדרנא ליה ומוקמינא ליה במזרח והיינו דכתב, (ישעיה מא, ב) "מי העיר ממזרח צדק וקראהו לרגלו" וגו'.

רמז עז אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. אמרו, בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם לתוך כבשן האש, אמר לפניו גבריאל, רבונו של עולם, ארד ואציל את הצדיק מכבשן האש. אמר לו, אני יחיד בעולמי, והוא יחיד בעולמו, נאה ליחיד להציל את היחיד. ולפי שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה אמר לו, תזכה ותציל שלשה מבני בניו.

אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. כפתוהו ועקדוהו לאברהם, והניחוהו על גבי הארץ, והקיפו לו עצים מארבע רוחותיו, חמש אמות לכל צד, ונגבהו של עצים חמש אמות, ועד אותה שעה לא הכיר תרח את בוראו. מיד באו שכניו ובני עירו וטפחו לו על ראשו, אמרו לו, בשפת בושח גדולה וכלמה, בן שהיית אומר עליו שהוא יורש העולם הזה והעולם הבא שרפו נמרוד באש. מיד נתגלגלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא ונרד והצילו. אמר תרח בלבו, שמא יעמדו ויהרגו את בני, עמד ויצא משם, שנאמר, (לעיל יא, לא) "ויקח תרח וגו'" ובשכר שיצא משם לשם שמים, המליכו הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו בחייו שלושים וחמש שנה שנאמר, "נשיא אלהים אתה", ולהלן הוא אומר, (ויקרא ד, כב) "אשר נשיא יחטא". מה להלן שאין על גביו אלא ה' אלהיו וארבעים שנה מלך אחר מיתתו, הרי שבעים וחמש שנה, ועליו הוא אומר, "לבבתיני אחותי כלה".

אמר רב חנו בר רבא אמר רב, עשר שנים נחבש אברהם אבינו שלוש בכותא, שבע בקרדו ורב דימי מנהרדעא מתני אפכא אמר רב, עיברא זעירא דכותא זה הוא אור כשדים.

הדא הוא דכתב, (דברים ד, ז) "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו". בנהג שבעולם, בשר ודם עושה לו פטרון שיהא מתקנים עליו, והוא נתפס באנקליטיו הלכו ואמרו לו נתפס בן ביתך, אמר להם, אני מתקנים עליו וצא ליהרג, היכן הוא והיכן פטרונו אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן. אמרו מלאכי השרת, נתפס אברהם בן ברייתך. אמר להם, אני מתקנים עליו. אמרו לו, הרי הוא עומד לפני אמרפל, הרי אפומנימא שלו נקראין הרי הוא יוצא לשרף. אמר להם, הריני מתקנים עליו. השלך לכבשן האש, נרד הקדוש ברוך הוא והצילו, אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים.

תָּרַח הָיָה רוֹאֵה בַּמַּזְלוֹת, רוֹאֵה מַזְלוֹ שֶׁל הָרֶן שֶׁהוּא נִשְׁרָף, וּמַזְלוֹ שֶׁל הָרֶן שֶׁהַעוֹלָם מֵתִמְלֵא הַיָּמָנוּ. נִכְנָסוּ אֲמוֹת הָעוֹלָם אֶצֶל אַבְרָהָם אֲבִינוּ. אָמְרוּ לוֹ, שֶׁל מִי אַתָּה, אָמַר לָהֶם, לְעוֹלָם לֹא אָנִיחַ אֶת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁבַשְׁמִים, מִיַּד הַשְּׁלִיכוּהוּ לְכַבֵּשׁן הָאֵשׁ. לֹא יָרַד עִמּוֹ לֹא עִיר וְלֹא שָׂרָף וְלֹא מִלְאָךְ אֶלָּא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֶצְמוֹ, שְׁנֵאָמַר, אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ. הָרֶן הָיָה לְבוֹ חֲלוּקָה, הָיָה נוֹטָה עַל דְּבָרֵי אֲבִיו נִכְנָסוּ אֶצְלוֹ. אָמְרוּ לוֹ, שֶׁל מִי אַתָּה, אָמַר בְּלִבָּבוֹ, אַבְרָהָם אַחִי הוּא גְדוֹל מִמֶּנִּי, אִם רְאִיתִיו שֶׁנִּמְלֵט אוֹמֵר אֲנִי שֶׁל אַבְרָהָם אֲנִי מִיַּד הַשְּׁלִיכוּהוּ לְכַבֵּשׁן הָאֵשׁ, וְלֹא הַסְּפִיק לִירַד עַד שֶׁהִמִּיתוּ הָאֵשׁ וַיִּטְלוּ הַמֶּלֶךְ וְהַשְּׁלִיכוֹ לִפְנֵי אֲבִיו, שְׁנֵאָמַר, (לְעִיל יֵא, כח) "וַיָּמַת הָרֶן עַל פְּנֵי תָּרַח אֲבִיו", וְתָרַח אֲבִיו יָפָה רָאָה שֶׁהַעוֹלָם מֵתִמְלֵא מִמֶּנּוּ וְאִינוּ יוֹדְעֵי אִם מִן הָאֲנָשִׁים אִם מִן הַנְּשִׁים, שָׂרִי הִיָּתָה בְּתוֹ שְׁנֵאָמַר, "בֵּת הָרֶן אֲבִי מִלְכָּה וְאֲבִי יִסְכָּה" וְנִתְמַלֵּא כָּל הָעוֹלָם מִמֶּנָּה.

שְׁבַעָה דְּבָרֵי מוֹפֵת נַעֲשׂוּ בְּעוֹלָם שֶׁלֹּא נִבְרָאוּ כְּמוֹתֵם מִיּוֹם שֶׁנִּבְרָאוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ. מוֹפֵת הָרְאֵשׁוֹן, שֶׁנִּצְלַל אַבְרָהָם מִכַּבֵּשׁן הָאֵשׁ, שְׁנֵאָמַר, אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים. וְהַמוֹפֵת הַשֵּׁנִי, שֶׁיִּלְדָּה שָׂרָה בֵּת תִּשְׁעִים שָׁנָה, וְלֹא הֵאֱמִינוּ עַד שֶׁהִנִּיקָה בָּנִים שָׂרָה מוֹפֵת הַשְּׁלִישִׁי, שֶׁנִּזְרְקָה בּוֹ שִׁיבָה בְּאַבְרָהָם שְׁנֵאָמַר, (לְהִלּוֹן כד, א) "וְאַבְרָהָם זָקוּן". מוֹפֵת הָרְבִיעִי, לֹא הָיָה אָדָם עוֹטֵשׁ וְחִיָּה, אֶלָּא בְּכָל מְקוֹם הִיָּתָה נִפְשׁוֹ יוֹצֵאָה, בֵּין בְּשׁוּק בֵּין בְּדֶרֶךְ, עַד שֶׁבָּא יַעֲקֹב אֲבִינוּ וּבִקֵּשׁ רַחֲמִים עַל הַדְּבָר, וְאָמַר, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם אֵל תִּקַּח נַפְשִׁי מִמֶּנִּי עַד שֶׁאֲצִוְּהָ עַל בְּנֵי וְנִעְתֵּר לוֹ, שְׁנֵאָמַר, (לְהִלּוֹן מח, א) "וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חוֹלֶה". לְפִיכָךְ חִיָּב אָדָם בְּעֵטִישָׁה לְהוֹדוֹת לְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁנִּהְפָּךְ מִמּוֹת לְחַיִּים, שְׁנֵאָמַר, (אִיּוֹב מא, י) "עֲטִישׁוֹתַי תִּהְיֶה אוֹר". מוֹפֵת הַחֲמִשִּׁי, "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבֶשֶׁת". מוֹפֵת הַשֵּׁשִׁי, (יְהוֹשֻׁעַ י, יב) "שִׁמְשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם", שֶׁבָּא יְהוֹשֻׁעַ וַעֲשָׂה מִלְחָמָה יִשְׂרָאֵל וְהִגִּיעַ עָרֵב שֶׁבֵּת וְרָאָה בְּצָרְתוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יִחְלְלוּ אֶת הַשֶּׁבֵּת עַד שֶׁרָאָה חֲכָמֵי הַגּוֹיִים רוֹגְשִׁים בַּמַּזְלוֹת לְבֹא עַל יִשְׂרָאֵל. מָה עָשָׂה, פָּשַׁט אֶת יָדוֹ לְאוֹר הַשִּׁמְשׁ וְהִירָח וְהִזְכִּיר עֲלֵיהֶם אֶת הַשֵּׁם וַעֲמַד כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּמִקְוָמוֹ שְׁלוֹשִׁים וְשֵׁשׁ שָׁעוֹת עַד מוֹצָאֵי שֶׁבֵּת. מוֹפֵת הַשְּׁבִיעִי, לֹא הָיָה אָדָם עוֹמֵד מִחֲלָיו עַד שֶׁבָּא חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַעֲמַד וְחִיָּה, שְׁנֵאָמַר, "מִכְתָּב לְחִזְקִיָּהוּ בְּחִלּוֹתוֹ וַיְחִי מִחֲלָיו", וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּה מַה אוֹת, אָמַר לִיָּה, אָחִז אָבִיךָ רָגַשׁ בַּמַּזְלוֹת, וְהָיָה מִשְׁתַּחֲוֶה לְשִׁמְשׁ, וַיִּרַד הַשִּׁמְשׁ וַיִּבְרַח בַּמַּעְרָב עֶשֶׂר מַעְלוֹת אִם רוֹצֵה אַתָּה יָרַד עֶשֶׂר מַעְלוֹת. אַחֲרָיִת. אָמַר חִזְקִיָּה, לֹא כִי אֶלָּא אוֹתוֹ עֶשֶׂר (שָׁעוֹת) [מַעְלוֹת] שֶׁתִּרְדַּד וַעֲמַד בְּמִקְוָמוֹ וְנִעְתֵּר לוֹ, שְׁנֵאָמַר, (שִׁם לח, ח) "הִנְנִי מְשִׁיב אֶת צֶל וְגו' אֲשֶׁר יִרְדָּה בְּמַעְלוֹת אַחֲזוּ". כְּשֶׁרָאָה חִזְקִיָּהוּ שְׁלוּחֵי מֶלֶךְ בְּבֹל נִתְגָּאָה בְּלִבּוֹ לְמַעְלָה וְהִרָאָה לָהֶם אֶת כָּל הָאוֹצְרוֹת וְעוֹד שְׁפַתָּה הָאָרוֹן וְהִרָאָה לָהֶם אֶת הַלּוּחוֹת, אָמַר לָהֶם, בּוֹ אָנוּ עוֹשִׂין מִלְחָמָה וְנוֹצְחִין. כָּעַס עָלָיו הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אָמַר לוֹ, לֹא דֵי לָךְ שֶׁהִרָאָתָּ לָהֶם אוֹצְרוֹת מְלִכֵי יְהוּדָה וְאֶת כָּל אוֹצְרוֹת בֵּית קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים וְעוֹד שְׁפַתָּתָּ לָהֶם אֶת הָאָרוֹן וְהִרָאָתָּ לָהֶם הַלּוּחוֹת

מעשה ידי, חניף, הם יעלו ויקחו את כל האצרות, ותחת הלוחות יהיו בנין סריסים בהיכל מלך בבל, אלו חנניה מישאל ועזריה.

ח לעולם ישמר אדם בלבבו שלא יבא לידי חטא ואפלו חטא הקל, צא ולמד מאבותינו הראשונים שלא ירדו למצרים אלא בשביל דבר קל, שדבר אברהם בפה אדע. ובשכר יראה קמעא שירא ישמעאל את אביו לא נתן הקדוש ברוך הוא רשות לכל אמה ומלכות שישלטו בבניו. ובשכר שתי דמעות שהוריד עשו (כדלהן כז, לח) נתנו לו את הר שעיר, שאין גשמי ברכה פוסקין ממנו לעולם. ובשכר שנטל את בליו והלך לו מפני יעקב אחיו נתנו לו מאה מדינות. ובשכר ששמע יעקב אל יוסף, נענש עליו עשרים ושתים שנה ובשביל מי מריבה נענשו משה ואהרן. אמרו חכמים, אם אש אחזה בלחים, מה יעשו יבשים. ועל אותה שעה הוא אומר (תהלים צ, א) "תפלה למשה". חזר הקדוש ברוך הוא לרצות את משה, אמר לו, לא אני הוא שאתם בני ואני אביכם, אתם אחי ואני אחיכם, אתם רעי ואני רעכם, אתם דודי ואני דודכם. כלום אסרתי לכם, איני מבקש מכם אלא כשם שבלשתי בעצמי ומצאתי י"א מדות, כך איני מבקש מכם אלא י"א מדות, ואלו הן, הולך תמים ופועל צדק וגו'. שוב חזר הקדוש ברוך הוא לרצות את משה, אמר לו, כלום יש לפני משא פנים בין ישראל בין גוי בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה, עשה מצוה שכרה בצדה, שנאמר, (שם לו, ז) "צדקתך כהררי אל" וגו'. מפאן אמרו, כל המרבה כבוד שמים וממעט כבוד עצמו כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה, וכל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו כבוד שמים במקומו וכבודו מתמעט. מעשה באיש אחד שהיה עומד בבית הכנסת ובנו עומד כנגדו, וכל העם עונין אחר התבה הללויה, ובנו עונה דברים של תפלות אמרו לו, ראה בנדך שהיא עונה דברים של תפלות. אמר להם, ומה אעשה לו, תינוק הוא, ישחק. שוב למחר עשה כך, וכל אותן שמונה מי החג ולא אמר לו דבר, ולא יצאה אותה שנה ולא שנתים ולא שלש עד שמת אותו האיש ומתה אשתו ומת בנו ובן בנו, ויצאו לו חמש עשרה נפשות מתוך ביתו ולא נשתייר לו אלא זוג אחד, אחד חגר וסומא ואחד שוטה ורשע. שוב מעשה באדם אחד, שהיה מתחרט שלא קרא ושלל שנה. פעם אחת היה עומד בבית הכנסת וכיון שהגיע העובר לפני התבה לקדושת השם, הגביה את קולו ואמר, קדוש קדוש קדוש. אמרו לו, מה ראית שהגביהת את קולך, אמר להם, לא זכיתי לא למקרא ולא למשנה, ועכשיו שנתנו לי רשות לא אגביה את קולי ותשוב נפשי עלי. ולא יצאה אותה השנה ולא שנתים ולא שלש עד שעלה אותו האיש מבבל לארץ ישראל ועשאוהו שר החיל של קיסר, ומינוהו ראש על כל ברניות שבארץ ישראל, ונתנו לו מקום ובנה עיר וישב עליה וקראו לו קלנאי לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות מעשה בכהן אחד שהאכיל את בהמתו תרומה, ונפלה עליו אש ואכלה ממנו שלשים כרים ושלשים בגדים וארבעה ועשרים כדים של יין וששה עשר כדים של שמן ושאר ממון שהיה

לו. ובא ועמד לפני חכמים, סיפר להם מה שארע לו. אמר להם, כהן אני, והאכלתי את בהמתי תרומה, ושמעו חכמים ואמרו, ברוך המקום שאין לפניו משא פנים, וכי תרומה וקדש שאין להם אוכלים כלום הולכים אלא לשרפה, אמר להם, לא פך למדתני, פרשיני תרומה מאכילין אותם לבהמה ולחיה ולתרנגולים. לא אמרו אלא פרשינין שמתחלתן אוכלי בהמה הן ובשנת רעבון התירו לבני אדם לאכל אותן, לפיכך גזר עליהן דוד מכאן ואמרו, כל המאכיל את בהמתו תרומה אפלו מתרומת חוץ לארץ, עליו הכתוב אומר, (משלי יט, טז) "בוזה דרכיו ימות". ואומר, "ואת קדשי בני ישראל לא תחללו" וגו'.

ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה. רבי חמא בר חנינא, לא פקורא תגר אלא כאומר באיזה זכות, אמר ליה: בכפרות שאני נותן לבניך.

ט-י ויאמר אליו, קחה לי עגלה משלשת, שלשה מיני פרים פר יום הכיפורים ופר הבא על כל המצוות ועגלה ערופה. ועז משלשת, שלשה מיני שעירים, שעירי רגלים ושעירי ראשי חדשים ושעירת יחיד. ואיל משלש, אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של יחיד. ותור וגוזל תור ובני יונה ויקח לו את כל אלה. רבי שמעון אומר, כל הכפרות כן הראה לו, עשירית האיפה לא הראה לו ורבנן אמרין, אף עשירית האיפה הראה לו, נאמר כאן את כל אלה ונאמר להלן (ויקרא ב, ח) "והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לה" וגו'. ואת הצפור לא בתר, הראה לו שמבדילין בעולת העוף ואין מבדילין בחטאת העוף.

דבר אחר, קחה לי עגלה משלשת, זו בבבלי, שמעמדת שלשה נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר. ועז משלשת, זו מדי, שמעמדת שלשה, כורש ודריוש ואחשורוש. ואיל משלש, זו גון שמעמדת שלשה דאמר רבי אלעזר, כל הרוחות כבשו, ורוח מזרחית לא כבשו. אמר ליה רבי יוחנן, והכתיב "ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה... ועשה כרצונו והגדיל" הוא דעתיה דרבי אלעזר דלא אמר מזרחה ותור וגוזל, זו מלכות רביעית תור הוא אלא שגזלן הוא.

ויקח לו את כל אלה. רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר, שרי אמות העולם הראה לו (וכו') על דעתיה דרבי יהודה קתדרין דדין לקבל קתדרין דדין ועל דעתיה דרבי נחמיה ששם היתה סנהדרין גדולה יושבת וחוקת דייניהם של ישראל.

ואת הצפור לא בתר, הראה לו, כל מי שהוא מעמיד פנים בגל הגל שוטפו וכל מי שאין מעמיד פנים בגל אין הגל שוטפו.

יא ויירד העיט על הפגרים וישב אותם אברם. נסב אברהם מכישה והוה מכיש להון ולא הווי מתפתשין ואף על פי כן וישב אותם אברם בתשובה אמר רבי עזריה, לכשיעשו בניך פגרים בלא גידים ובלא עצמות זכותך עומדת להם.

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי, מיום שברא הקדוש ברוך הוא את העולם, לא היתה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא אדון, עד שבא אברהם וקראו אדון, שנאמר, (לעיל פסוק ח) ויאמר אדני אלהים וגוי' ואף דניאל לא נענה אלא בזכות אברהם, שנאמר, (דניאל ט, יז) "והאר פניך על מקדשך השמים למען אדני", למען מבעיה ליה, אלא למען אברהם שקראו אדון.

אמר רבי יוסי, אלמלא מעמדות לא נתקומו שמים וארץ שנאמר, ויאמר אדני אלהים במה אדע. אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, שמא חס ושלום ישראל חוטאין ואתה עושה להם פאנשי דור המבול וכאנשי דור הפלגה אמר לו, לאו. במה אדע אמר לו, (לעיל פסוק ט) קחה לי עגלה משלשת אמר לפניו, תינח בזמן שבית המקדש קים, בזמן שאין בית המקדש קים מה תהא עליהם, אמר לו, כבר תקנתי להם סדר קרבנות שכל זמן שקוראים בהן מעלה אני עליהם כאלו הקריבו לפני קרבן, ואני מוחל להם על כל עוונותיהם.

יב ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי, תחלת מפלת שינה דמיך ליה ולא לעי באורייתא דמיך ליה ולא לעי בעבידתא רב אמר, שלש תרדמות הן (א) תרדמת שינה, (לעיל ב, כא) "ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם וישן". (ב) תרדמת נבואה, ותרדמה נפלה על אברם. (ג) תרדמת מרמיטה שנאמר, (שמו"א כו, יב) "ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת ה' נפלה עליהם". ורבנן אמרין, אף תרדמה של שטות, שנאמר, "כי נסד עליכם נהי רוח תרדמה". רבי חנינא ברבי יצחק אמר, שלש נובלות הן. (א) נובלות מיתה שינה (ב) נובלות נבואה חלום (ג) נובלות העולם הבא שבת רבי אבין מוסיף, תרתין, (א) נובלות אורה של מעלה גלגל חמה (ב) נובלות חכמה של מעלה תורה.

והנה אימה, זו בבב, דכתיב, (דניאל ג, יט) "באדן נבוכדנאצר התמלי חמה" חשכה, זה מדי, שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית. גדולה, זו גון, רבי סימון, אמר שהיא מעמדת מאה ועשרים דוכסין, מאה ועשרים איפרכין, מאה ועשרים אסטרטיוטין ורבנן אמרין, מששים ששים דכתיב, "נחש שרף ועקרב" מה עקרב זו יולדת לששים כך מלכות גון מעמדת מששים ששים. נופלת זו מלכות רביעית דכתיב, (ירמיה מט, כא) "מקול נפלים רעשה הארץ". ויש שמחליפים, נופלת, זו בבב, דכתיב, (ישעיה כא, ט) "נפלה נפלה בבבל". גדולה זו מדי, דכתיב, "גדל המלך אחשורוש". חשכה, זו גון, שהחשיכה עיניהם של

ישראל בגזרות, שהיו אומרים כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. אימה, זו מלכות רביעית, (דניאל ז, ז) "דחילה ואמתני ותקיפא".

יג ויאמר לאברהם ידע תדע, ידע שאני מפזרן, תדע שאני מכנסן. ידע שאני משעבדן, תדע שאני גואלן. כי גר יהיה זרעך, משתראה לך זרע ארבע מאות שנה אמר רבי יודן, גרות עבדות וענוי בארץ לא להם, ארבע מאות שנה לאספטיה שלהן.

יד-טו וגם את הגוי אשר יעבודו. גם לרבות ארבע מלכיות דן אנכי, בשתי אותיות הללו הבטיח הקדוש ברוך הוא את אברהם אבינו שהוא גואל את בניו, ושם יעשו תשובה גואלן בשבעים ושתים אותיות. דאמר רב יודן, (דברים ד, ד) (לד) מ"לבוא לקחת לו גוי" עד "ובמוראים גדולים" את מוצא שבעים ושתים אותיות ואם יאמר לך אדם שבעים וחמש הם, אמור לו צא מהם גוי שני שאינו עולה מן המנין. רב אבין אמר, בשמו גואלן, ששמו של הקדוש ברוך הוא ע"ב אותיות.

ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, אחר אין כתיב כאן, אלא אחרי משאביא עליהן עשר מכות לאחר כן יצאו. אמר לו אף אני בשעבוד, אמר לו, ואתה תבא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה.

אמר ריש לקיש, שלשה הן שפתוב בהן בשיבה טובה, אברהם ודוד ושוה להן גדעון ולא שוה לו למה, (שופטים ח, כז) "ויעש אותו גדעון לאפוד", לעבודה זרה.

אמר ליה הקדוש ברוך הוא אתה אמרת במה אדע, חייך שני פעמים ידע תדע רבי אלעזר בן עזריה אומר, והלא לא ישבו ישראל במצרים אלא מאתים ועשר שנים, תדע שהוא כן, בא וראה כשירד יוסף למצרים היה בן שבע עשרה שנה, ובעמדו לפני פרעה היה בן שלשים, ושבע שני השבע, ושתים שני הרעב, הרי שלשים ותשע, ולוי היה גדול מיוסף שש שנים ובירידתו למצרים היה בן ארבעים וחמש ושני חזיו במצרים תשעים ושתים שנה, הרי כלם מאה שלשים ושבע שנה, "ושני חזי לוי שבע ושלשים ומאת שנה", ובירידתו למצרים ילדה לו אשתו יוכבד בתו, ובת מאה ושלשים ילדה את משה ומשה בן שמונים שנה בעמדו לפני פרעה הרי מאתים ועשר שנים וכאן הוא אומר ועבדים וענו אותם ארבע מאות שנה. אמר לו רבי אלעזר בן ערף, לא אמר לו הקדוש ברוך הוא לאבינו אברהם אלא משתיה לו זרע, שנאמר, כי גר יהיה זרעך ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה אמר לו, והכתיב (שמות יב, מ) "ומושב בני ישראל וגוי אמר לו, מאתים ועשר שנים ישבו ישראל במצרים, וחמש שנים עד שלא ירד יעקב למצרים נולד ליוסף שני שבטים מנשה ואפרים, הרי מאתים וחמש עשרה שנה,

ימים וְלילות, הָרִי אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁדָּלַג הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַקָּץ
בְּזָכוֹת אָבוֹת שֶׁהוּן הָרִי עוֹלָם, וּבְזָכוֹת בְּנֵי יַעֲקֹב שֶׁהוּן גְּבֻעוֹת עוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר, "קוֹל
דְּוִדִי הִנֵּה זֶה בָּא וְגו'".

נֶאֱמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים זָדַע תִּדַע כִּי גַר יִהְיֶה זָרְעֶךָ זֶה יִצְחָק,
שֶׁנֶּאֱמַר, (להלן כא, יב) "כִּי בִּיצְחָק יִקְרָא לְךָ זָרַע". (להלן כה, כו) "וַיִּצְחָק בֶּן שָׁשִׁים
שָׁנָה בְּלִדְתוֹ אוֹתָם", יַעֲקֹב אָבִינוּ אָמַר "יָמֵי שָׁנֵי מְגוּרֵי שְׁלֹשִׁים וּמֵאֵת שָׁנָה", הָרִי
מֵאָה וְתִשְׁעִים שָׁנִים, נִשְׁתַּיֵּר מֵאֵתֵים וְעֶשְׂרִי סִימָן שְׁנוֹתָיו שֶׁל אִיּוֹב וּבְאוֹתוֹ הַפָּרֶק
נוֹלַד אִיּוֹב, (איוב מב, טז) "וַיַּחֲזִי אִיּוֹב אַחֲרָי זֹאת מֵאָה וְאַרְבָּעִים שָׁנָה", וְאוֹמֵר (שם
י) "וַיִּוֹסֵף ה' אֶת כָּל אֲשֶׁר לְאִיּוֹב לְמִשְׁנֵהוּ" נִמְצְאָתָּ אוֹמֵר כְּשֶׁיָּרְדוּ יִשְׂרָאֵל לְמִצְרַיִם
נוֹלַד אִיּוֹב, וְכִשְׁעָלוּ מֵת. אוֹ זְכוֹל כָּל אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה הָיוּ בְּמִצְרַיִם, וְהֵלֵא קִהַת
מִיִּזְרְדִי מִצְרַיִם הָיָה, (שמות ו, יח) "וַיִּשְׁנֵי חַיֵּי קִהַת שְׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמֵאֵת שָׁנָה",
"וַיִּשְׁנֵי חַיֵּי עֶמְרָם שְׁבַע, וּשְׁלֹשִׁים וּמֵאֵת שָׁנָה", וּשְׁמוֹנִים שָׁנִים שֶׁל מִנְשֵׁה, הָרִי שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת וְחַמְשִׁים שָׁנָה וּמָה תִלְמוּד לֹוֹמֵר וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, כָּל
זְמַן שֶׁזָּרְעוּ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְעַבְדוּם אֵלּוּ יָמֵי הַשְּׁעִבוּד וְעָנּוּ אֹתָם,
אֵלּוּ יָמֵי הָעֲנוּי, כִּלְכֹן אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה.

זֶה שֶׁאָמַר הַפְּתוּב, (שמות יד, ב) "וַיִּשְׁבּוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירוֹת" כָּאִן נִתְקַיֵּם וְאַחֲרָי
כֵּן יִצְאוּ בְּרַכְשׁ גְּדוֹל. אָמַר לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, זֶה הֵיא מֵהַבְּטָחָה שֶׁהַבְּטָחָתִי
לוֹ, יַחֲזִרוּ לְאַחֲוֵיָהֶם שֶׁכָּל כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁכִּנְסָ יוֹסֵף הָיָה נִתְּנוֹן בְּבַעַל צָפוֹן, וְכִשְׁחָזְרוּ
נִטְלוּהוּ שֶׁנֶּאֱמַר, "כִּנְפֵי יוֹנָה נִחְפָּה בְּכֶסֶף" וְגו'.

טז הַנֶּפֶטֶר מִן הַמֵּת אֵל יֹאמֵר לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם, אֶלֵּא לֵךְ בְּשָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה תִּבְאֵ
אֵל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם. הַנֶּפֶטֶר מִחֲבָרוֹ אֵל יֹאמֵר לוֹ לֵךְ בְּשָׁלוֹם, אֶלֵּא לֵךְ לְשָׁלוֹם, שֶׁהָרִי
דָּוִד אָמַר לְאַבְשָׁלוֹם (שמואל ב טו, ט) "לֵךְ בְּשָׁלוֹם", וְהֵלֵךְ וְנִתְּלָה, יִתְּרוֹ אָמַר לְמִנְשֵׁה
(שמות יד, ח) "לֵךְ לְשָׁלוֹם", הֵלֵךְ וְהִצְלִיחַ.

וְאַתָּה תִּבּוֹא אֵל אֲבוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם, בְּשָׁרוֹ שֶׁיֵּשׁ לְאַבְיוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, תִּקְבְּרָה
בְּשִׂיבָה טוֹבָה, בְּשָׁרוֹ שֶׁיִּשְׁמַעְאֵל יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה בְּיָמָיו.

וְאַתָּה תִּבּוֹא אֵל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם, וְכִי הַנֶּפֶשׁ יוֹצֵאָה מִן הַגּוּף וְהוּא שָׁלוֹם אֶלֵּא
שֶׁהַצְּדִיקִים מְקַדְּמִין אוֹתוֹ וְאוֹמְרִים לוֹ בֹּא בְּשָׁלוֹם, וְכִתִּיב "וַיִּצְאֶסֶף אֵל עַמּוּי", כָּל
הַנֶּפְשׁוֹת חוֹזְרוֹת צְדִיקִים עִם הַצְּדִיקִים וְהַרְשָׁעִים עִם הַרְשָׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שם)
"וַיִּצְאֶסֶף אֵל עַמּוּי".

יז וַיְהִי הַשְּׁמֶשׁ בָּאָה וְעֵלְטָה הָיָה, אֲמִיטָתָא הֵנָּה וְהִנֵּה תִנּוּר עֶשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ רַבִּי
שֶׁמְעוֹן בֶּר אֲבָא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, אַרְבָּעָה דְּבָרִים הָרָאָה לוֹ, גַּהֲנָם וּמַלְכִּיּוֹת

ומתן תורה ובית המקדש אמר ליה, כל זמן שבנידו יהו עוסקין בשתיים הו נצולין משתיים פרושו משתיים הו נדונין בשתיים, ועתיד בית המקדש לחרב וקרבות לבטל. במה אתה רוצה שירדו בנידו בגהנם או במלכות. רבי חנינא בר פפא אמר, אברהם ברר לו את המלכות, בר חנינא אמר, הקדוש ברוך הוא ברר לו את המלכות הדיא הוא דכתיב, (דברים לב, ל) "אם לא כי צורם מכרם", זה אברהם. "וה' הסגירם", מלמד שהקדוש ברוך הוא הסכים לדבריו. רב הונא בשם רב אחא אמר, כך היה אברהם יושב ותמה כל אותו היום במה אברר בגהנם או במלכות, אמר ליה הקדוש ברוך הוא קטע הדין מלניא מלבד ברור לך את המלכות, הדיא הוא דכתיב, (תהלים סו, יב) "הרפתת אנוש לראשונו", ארפתת אומיא לרישון "באנו באש ובמים", רבי יהושע בן לוי אמר, אף קריעת ים סוף הראה לו, דכתיב, אשר עבר בין הגזרים, כמה דיאת אמר (תהלים קלו, יג) "לגוזר ים סוף לגזרים".

יח רמז עח פיוס ההוא פרת ה' את אברהם ברית. שבעה אבות פורתי ברית. (א)

באברהם פתיב פיוס ההוא פרת וגו'. ביצחק פתיב "ואת בריתי אקים את יצחק". (ג) ביצחק פתיב (ויקרא כו, מב) "וזהכרתי את בריתי יעקוב". (ד) במשה פתיב (שמות לד, כז) "בריתי אתך בריתי". (ה) באהרן פתיב "בריתי היתה אתו החיים והשלוים" (ו) בפנחס פתיב (במדבר כה, יג) "והיתה לו ולזרעו אחריו בריתי". (ז) בדוד פתיב (תהלים פט, ד) "בריתי ברית לבחירי".

שבעה אבות שכבו בכבודו של עולם ולא שלטה בהם רמה. ואלו הן, (א) אברהם. (ב) יצחק. (ג) יעקוב. (ד) משה. (ה) אהרן. (ו) ימרים. (ז) ובנימין בן יעקוב. ויש אומרים, אף דוד, שנאמר, (תהלים טז, ט) "לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח".

לזרעה נתתי את הארץ הזאת. רב הונא ורבי דוסתאי בשם רב שמואל בר נחמני אמרי, אף מאמרו של הקדוש ברוך הוא מעשה שנאמר, לזרעה נתתי, אתו אין פתיב פאן אלא נתתי "יאמרו גאולי ה' אשר גאלם" אין פתיב, אלא "אשר גאלם". (ירמיה לא, י) "כי פודה ה' את יעקוב" אין פתיב פאן, אלא "כי פדה". "אשרקה להם ואקבצם כי אפדם" אין פתיב פאן, אלא "כי פדיתים". (ישעיה ד, ה) "ויברא ה' [כל] על מכון הר ציון" אין פתיב פאן, אלא "ויברא ה'" כבר היא ברואה ומיתקנא.

יט-כא את הקיני ואת הקנזי. לפי שאין מזכיר פאן חוי לפיכך הוא מביא

רפאים תחתייהם עלה בדעתו של מקום שהוא מנחיל לישראל עשרה עממים, את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני אינון תלתא ואחרניתא ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים ואת האמורי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבויסי, הרי עשרה.

ולא נתן להם אלא השבעה. ואיזה השלשה שלא נתן להם, רב אומר, ערבים שלמניים נטיים רבי שמעון בן יוחאי אומר, דרמקסים ואסיים ואספמיים. רבי אליעזר בן יעקב אומר, אסיא וטרקי וקרטיגיא. רבן אמרי, אדום ומואב וראשית בני עמון הם השלשה שלא נתן להם בעולם הזה, אדום שניאמר, (דברים ב, ה) "כי לא אתן לך מארצו ירושה" ובמואב כתיב, "אל תצר את מואב", קיני הוא עשו, קניזי וקדמוני, עמון ומואב. לימות המשיח נחזרו ויהיו לישראל, כדי לקיים מאמרו של הקדוש ברוך הוא (ישעיה יא, יד) "אדום ומואב משלח ידם ובני עמון משמעתם" אבל עכשיו נתן להם שבעה, שניאמר, (דברים ז, א) "שבעה גוים רבים נעצומים ממך".

פרק טז

א אומר רב יצחק, חזירתא רעיא בעשרה, ואמרתא לא בחד כל אליו אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם דיהיב ליה את הקיני ואת הקניזי וגו' ועדו ושרי אשת אברם לא ילדה לו.

כתיב (משלי כב, כב) "אל תגזל דל" וגו', עני במה יקרא שמו לפניך, עשיר יקרא שמו על שם זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות אבל עני במה יקרא שמו לפניך, על שם בנו, כיצד, עמד בנו וקרא בתורה אומר בן מי הוא זה, אומר בן פלוני עני הוא וכן הוא אומר, "כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעייהם נפש". פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום, מצאתי זקן אחד, אמרתי לו, רבי, מפני מה בעלי בתים שבישראל נעצרים על הבנים מהיות להם. אמרתי לו, בני, מפני שהקדוש ברוך הוא אהבן אהבה גמורה ושמח (בו) [בהם]. ומצרפן בהן כדי שירבו רחמים לפניו, צא ולמד מאברהם ושרה שהיו עקרים מיצחק שבעים וחמש שנה והרבו רחמים עד שבא יצחק ושמחו בו, צא ולמד מרבקה שהיתה עקרה עשרים שנה, והרבתה רחמים, עד שבא יעקב ושמחו בו. צא ולמד מרחל שהיתה עקרה ארבע עשרה שנה משני ילדים והרבתה רחמים, עד שבאו שניהן ושמחה בהן. צא ולמד מחנה שהיתה עקרה תשע עשרה שנה וששה חודשים, עד שבא שמואל ושמחה בו.

ושרי אשת אברם לא ילדה לו. (משלי לא, י) "אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה". מהו "מכרה" עבודה כמה דאת אמר "מכרתין ומלדתין". אברהם היה גדול מנחור שנה נחור גדול מהרן שנה. [נמצא] אברהם גדול מהרן שתי שנים,

[שְׁנָה] לְעִבּוּרָה שֶׁל מַלְכָּה, וְשָׁנָה לְעִבּוּרָה שֶׁל יְסָכָה. הָרֶן מוֹלִיד לְשֵׁשׁ וְאַבְרָהָם אֵינוֹ מוֹלִיד.

וְשָׂרִי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, לוֹ לֹא יָלְדָה, אֲלוֹ נִשְׂאֵת לְאַחַר יָלְדָה רַבִּי נְחֻמֵּי אָמַר, לֹא לוֹ וְלֹא לְאַחַר וּמָה מְקִיָּם רַבִּי נְחֻמֵּי (אָמַר) לֹא יָלְדָה לוֹ, אֲלֵא לוֹ וְלָהּ וְלָהּ שִׁפְחָה מְצָרִית. שִׁפְחַת מְלוּג הִיְתָה, וְהִיא חָזְבָה בְּמִזְוֹנוּתֶיהָ, וְלֹא הִיא רִשָּׁאִי לְמַכְרָה.

בְּעוֹ מֵרִישׁ לְקִישׁ, מָהוּ דִּתְנִינָא מְלוּג אָמַר לֵיהּ, כִּמְה דְאַתְּ אָמַר מְלוּג מְלוּג.

אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, הָגַר בֵּיתוֹ שֶׁל פְּרַעָה הִיְתָה, כִּיּוֹן שֶׁרָאָה פְּרַעָה מַעֲשִׂים שְׁנַעֲשׂוּ לְשָׂרָה בְּבֵיתוֹ, נָתַן לָהּ בֵּיתוֹ. אָמַר, מוּטָב שֶׁתְּהֵא בֵּיתִי שִׁפְחָה בְּבֵיתָהּ זֶה, וְלֹא תְהֵא מְטָרוֹנִיתָא בְּבֵית אַחַר. הִדָּא הוּא דְכָתִיב, וְלָהּ שִׁפְחָה מְצָרִית וּשְׂמָהּ הָגַר הָא אֲגָרִיד אֶף אֲבִימֶלֶךְ כִּיּוֹן שֶׁרָאָה נְסִים שְׁנַעֲשׂוּ לְשָׂרָה בְּבֵיתוֹ נָתַן לָהּ בֵּיתוֹ לְשִׁפְחָה. אָמַר, מוּטָב שֶׁתְּהֵא בֵּיתִי שִׁפְחָה בְּבֵיתָהּ זֶה וְלֹא תְהֵא מְטָרוֹנִיתָא בְּבֵית אַחַר. הִדָּא הוּא דְכָתִיב, (תְּהִלִּים מֵה, י) "בְּנוֹת מְלָכִים בִּיקְרוּתֵיהֶן" בְּנוֹתֵיהֶם שֶׁל מְלָכִים, "נִצְבָּה שָׁגַל לִימִינֶךָ", זֶה שָׂרָה.

ב רמז עט וּתְאָמַר שָׂרִי אֶל אַבְרָם הִנֵּה נָא עֲצָרְנִי ה'. אָמְרָה שָׂרָה, יוֹדַעַת אֲנִי מֵהֵיכָן הִיא מִפְתֵּי לֹא מִפְּנֵי כְּשָׁפִים, וְלֹא מִפְּנֵי קָמִיעַ שְׁאֲנִי צָרִיכָה, אֲלֵא עֲצָרְנִי ה' מְלָדָת.

אוּלַי אֲבָנָה גַּם אֲנָכִי מִמְּנָה. תְּנִי, כָּל מִי שְׂאִין לוֹ בָּנִים [כְּאֵלוֹ מֵת], כְּאֵלוֹ הָרוּס. כְּאֵלוֹ מֵת, שְׁנַאֲמַר, (לְהַלּוֹ ל, א) "וּתְאָמַר אֶל יַעֲקֹב הֲבֵה לִי בָּנִים וְאִם אֵין מֵתָה אֲנָכִי". כְּאֵלוֹ הָרוּס, אוּלַי אֲבָנָה מִמְּנָה, וְאֵין בּוֹנִין אֲלֵא הָהָרוּס.

וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרִי, לְקוֹל רוּחַ הַקֹּדֶשׁ שְׁבָה, כִּמְה דְאַתְּ אָמַר "וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דְּבָרֵי ה'".

ג וּתְקַח שָׂרִי אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת הָגַר, לְקַחְתָּהּ בְּדְבָרִים. אָמְרָה לָהּ, אֲשֶׁרִידָּךְ שְׂאֵת מִדְּבַקַת לְגוּף הַקְּדוּשׁ הַזֶּה.

תְּנוּ רַבָּנוּ, נִשְׂאָה אִשָּׁה וְשָׂהָה עִמָּה עֶשֶׂר שָׁנִים וְלֹא יָלְדָה, אֵינוֹ רִשָּׁאִי לְבָטֵל, וַיּוֹצִיא וַיִּתֵּן כְּתוּבָה שְׂמָא לֹא זָכָה לְבָנִים מִמְּנָה. וְאֵף עַל פִּי שְׂאִין רָאָה לְדָבָר זָכָר לְדָבָר, שְׁנַאֲמַר, מִקֶּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשִׁבְתָּה אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן לְלַמְדָּךְ שְׂאִין יְשִׁיבַת חוּצָה לְאֶרֶץ עוֹלָה מִן הַמְּנִינָה לְפִיכָךְ הִיא הוּא חוֹלָה אוֹ הִיא חוֹלָה אוֹ שְׁהִיוּ שְׁנֵיהֶם חֲבוּשִׁין בְּבֵית הָאִסּוּרִין, אֵין עוֹלָה לָהֶן מִן הַמְּנִינָה. אָמַר לֵיהּ רַבָּא לְרַב נַחְמָן, וְלִילֵף מִצְחָק

דְּכַתִּיב, (להלן כה, כ) "וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה" וגו' (שם כו) "וַיִּצְחָק בֶּן שָׁשִׁים שָׁנָה בְּלִדְתָּ אֹתָם", אָמַר לִיה, יִצְחָק עָקוּר הָיָה אִי הָכִי אֲבָרְהָם נִמְי עָקוּר הָיָה, אֲלֵא הֵהִיא מִבְּעֵינָא לִיה לְכַדְרַבִּי חִיָּא בַר אַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לָמָּה נִמְנָו שְׁנוֹתָיו שֶׁל יִשְׁמַעְיָאל, כְּדִי לִיחַס בְּהוֹן שְׁנוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב.

וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִשָּׁה, וְלֹא לְאַחֵר לְאִשָּׁה וְלֹא לְפִלְגֶשֶׁת.

ד וַיָּבֵא אֶל הָגֵר וַתִּהְרֶה. מִבִּיָּאָה רֵאשׁוֹנָה נִתְעַבְרָה. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, לְעוֹלָם אֵין הָאִשָּׁה מִתְעַבְרַת מִבִּיָּאָה רֵאשׁוֹנָה. הֵתִיבוּן לִיה וְהַכְּתִיב (להלן יט, לו) "וַתִּהְרֶינּוּ שְׁתֵּי בָנוֹת לוֹט מֵאַבְיָהוֹן" אָמַר רַב תַּנְחוּם, שְׁלֹטוֹ בְּעַצְמוֹן וְהוֹצִיאוּ עֲרוֹתָו, וְנִתְעַבְרוּ כְּמִבִּיָּאָה שְׁנֵינָה. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בֶּן פִּזִּי, הַקּוֹצִים הִלְלוּ אֵינָן לֹא נְכוֹשִׁין וְלֹא נַחְרָשִׁים וְלֹא נִזְרָעִין וּמֵאַלְיָהוֹן יוֹצְאִים וּמִתְרוֹמְמִים וְעוֹלִין, הַחֲטִים הִלְלוּ כְּמָה צַעַר וְכְמָה יְגִיעָה עַד שְׁיַעֲלוּ.

וְלָמָּה נִתְעַקְרוּ הָאִמָּהוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְאַוָּה לְתַפְלָתָו וּמִתְאַוָּה לְשִׁיחָתָו, הִדָּא הוּא דְכַתִּיב, "וַיֹּנְתִי בְּחֻגֵי הַסֵּלַע" וגו', מִפְּנֵי מָה עָקְרָתִי אֲתַכְּסִם, בְּשָׁבִיל "הִרְאִינִי אֶת מִרְאִיד" רַבִּי חֲנִינָא בַר פֶּפְאָה אָמַר, כְּדִי שְׁיָהוּ מִתְרַפְּקוֹת עַל בְּעַלְיָהוֹן בְּנוֹן. רַבִּי חִיָּא בַר אַבָּא אָמַר, כְּדִי שְׁיִצְאוּ רוּב הַשָּׁנִים בְּלֹא שְׁעִבוּד רַבִּי מֵאִיר אוֹמַר, כְּדִי שְׁיִהְיוּ מֵהוֹן בְּעַלְיָהוֹן, שְׁכָל זְמַן שֶׁאִשָּׁה מְקַבֶּלֶת עֲבָרִין הִיא מִתְפַּעֲרַת וּמִתְעַבֶּבֶת מִבְּעַלָּהּ, שְׁכָל תַּשְׁעִים שָׁנָה שֶׁלֹּא יִלְדָּה שָׂרָה הֵיטָה כְּכֹלָה בְּתוּךְ חֲפָתָהּ וְהָיוּ מִטְרוֹנִיּוֹת בָּאוֹת לְשָׂאֵל בְּשִׁלּוּמָהּ, וְהִיא אוֹמְרַת לָהֶם צֵאוּ וְשִׂאֵלוּ בְּשִׁלּוּם שֶׁל עֲלוּבָה זֶו וְהָגֵר אוֹמְרַת לָהֶם, שְׂרִי גְבֵרְתִי אֵין סִתְרָה כְּגִלוּיָהּ, נִרְאִית צְדָקָת וְאִינָה צְדָקָת, אֵלוּ הֵיטָה צְדָקָת. רָאוּ כְּמָה שָׁנִים לֹא נִתְעַבְרָה וְאֵנִי בְּלִילָה אֶחָד נִתְעַבְרָתִי. וְשְׂרִי אוֹמְרַת, עִם דָּא אֲנָא מְשֻׁגָּחָא מִיִּסְבּ וּמִיתָו, הִלְוֵאִי נְסִיב וְנִיתָו עִם מָרָה.

ה וַתֹּאמֶר שְׂרִי אֶל אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ. רַב יוֹדֵן בְּשֵׁם רַבִּי יְהוּדָה בַר רַבִּי סִימּוֹן חוֹמְסֵנִי אֶתָּה בְּדַבְרִים לָמָּה, שֶׁאֶתָּה שׁוֹמֵעַ בְּזִיוְנִי וְשׁוֹתֵק. רַב אַבָּא בַר כְּהֵנָא אָמַר, יִבְעִי דִינִי גַבְיָךְ מְשָׁל לְשִׁנֵי בְּנֵי אָדָם שֶׁהָיוּ חֲבוּשִׁין בְּבֵית הָאֲסוּרִין, נִמְצָא הַמְּלָךְ עוֹבֵר, אָמַר חַד, תִּבְעֵ דִקְיוֹן דִּידִי אָמַר, אֶפְקוּיָנִיה אָמַר לִיה חֲבָרִיָּה, יִבְעִי דִינִי גַבְיָךְ, אֵלוּ אֲמַרְתָּ תִבְעֵ דִקְיוֹן דִּידוֹ, כְּמָה דְאַפְקוּךָ הוּא מִפְּקִי לִי עֲכָשִׁיו שְׁאֲמַרְתָּ דִּיקְיוֹן (דִּידִי) [דִּידִי], לָךְ אֶפְיָק, לִי לֹא אֶפְיָק כְּךָ אֲמַרְתָּ שָׂרָה, אֵלוּ אֲמַרְתָּ וְאֵנִי הוֹלְכִים עֲרִירִים, כְּמָה דְיָהִיב לָךְ כֹּן יָהֵב לִי, וְכַדוֹ דְאַמְרַת (לעיל טו, ב) "וְאֲנֹכִי הוֹלְךָ עֲרִירִי", לָךְ יָהִיב, לִי לֹא יָהִיב מְשָׁל לְשִׁנֵי בְּנֵי אָדָם שֶׁהִלְכוּ לְלוֹת זָרַע מִן הַמְּלָךְ, אָמַר לִיה חַד, אֲשִׁאִיל לִי זָרַע, אָמַר הַמְּלָךְ, הָבִינּוּ לִיה. אָמַר לוֹ חֲבָרִיָּה, יִבְעִי דִינִי גַבְיָךְ, אֵלוּ אֲמַרְתָּ אֲשִׁאִיל לָךְ זָרַע, כְּמָה דְיָהֵב לָךְ כֹּן הוּוֹה יָהֵב לִי, עֲכָשִׁיו דְאַמְרַת אֲשִׁאִיל לִי,

לך זהב, לי לא זהב. הקא נמי אלו אמרת הו לנו לא נתתה זרע, כמה דיהיב לך הווא זהב לי, וכדו דאמרת "הו לי לא נתתה זרע", לך זהב לי לא זהב. רבי נחמיה בשם רב אבין אמר, חמסה בפינו ורבנו אמרי, ארבע מדות נאמרו בנשים גרגרניות וכו' אף איסטטניות.

חמסי עליך וכו' (פדכתוב ברמי כ"ד).

אמר רבי חנו, כל המוסר דין על חברו, הוא נענש תחלה, שנאמר, ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך, וכתוב (להלן כג, ב) "ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה" והני מילי דאית ליה דינא בארעא.

אמר רבי יצחק, אוי לו לצועק יותר מן הנצעק. תניא נמי הכי, אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע אלא שממחריו לצועק יותר מן הנצעק.

שלשה דברים מזכירים עוונותיו של אדם, קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חברו.

ישפט ה' ביני וביניך. ובנדך כתיב כבד כתיב ויבא אל הגר ותהר, ומה תלמוד לומר (להלן פסוק יא) "הנדך הרה, אלא מלמד שנכנסה בה עין הרע והפילה עברה. אמר רבי חנין, אלו אלישע הנביא אמרה ברוח הקדוש די.

ו ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתך בנדך וגו'. אמר לה, מה אכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה כתיב "לא תתעמר בה" וגו', ודא מאחר שצערנו אותה אנו משעבדים אותה לא אכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה, כתיב (שמות כא, ח) "לעם נכרי לא ימשל למכרה" וגו' וזו מאחר שעשינוה גבירה נעשה אותה שפחה לא אכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה.

ותענה שרי ותברח מפניה. רב אבא בר כהנא אמר, מנעתה מתשמיש המטה. רבי ברכיה אמר, קפחתה בקורדיקון על פניה רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר, דליין וסנדלריאות הוליקה לה למרחץ.

ז בדרך שור, באורחא דחלוצא.

ח-יא ויאמר, הגר שפחת שרי. מתלא אמר, אם אמר לך חד, אודניך דחמר לא תהימן תרין, עביד לך פרומי כד אברהם אמר, הנה שפחתך בנדך, המלאך אמר הגר שפחת שרי, ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברכת.

מנא הא מילתא דאמרי אינשי חברך קרייה חמרא אוכפא מוש לגביך דכתיב ויאמר, הגר שפחת שרי וגו' ויאמר לה מלאך ה' שובי אל גברתך, אף על פי שתתעני תחת ידיה.

כמה מלאכים נזדוּגוּ לה רב חמא בר חנין אמר, חמשה, כל מקום שנאמר אמרה מלאך הוא רבנן אמרין, ארבעה, בכל מקום שנאמר מלאך אמר רבי חיא, בא וראה כמה בין אחרונים לראשונים, מנוח אמר לאשתו (שופטים יג, כב) "מות נמות כי אלהים ראינו", והגר שפחת שרי רואה חמשה מלאכים בזה אחר זה ואינה מתיראה מהם. אמר רבי חיא, צפרנן של אבות ולא פרסן של בנים אמר רבי יצחק, (משלי לא, כז) "צופיה הליכות ביתה", בני ביתו של אברהם אבינו צופים היו, והיתה רגילה לראות בהם.

וקראת שמו ישמעאל, נקרא בשמו עד שלא נולד וכו' (פדכתיב ברמז מ"ה).

יב והוא יהיה פרא אדם, רבי יוחנן אמר, שהכל גדליו בשוב והוא גדל במדבר ריש לקיש אמר, פרא אדם ודאי שהכל בזזין ממון והוא בזז נפשות.

ידו בכל יד כל בו. [קרי ביה כלבו] ידו ויד כלבו שוות, מה כלבו אוכל נבלות, אף הוא אוכל נבלות. אמר רבי אלעזר, אימתי יד כל בו, כשיבא אותו שכתוב בו "ובכל די דארין בני אנשא חיות ברא ועוף שמאי ירב בידך והשלטך בכלהון" הדיא הוא דכתיב, (ירמיה מט, כח) "לקדר ולממלכות חצור אשר הפה נבוכדראצר מלך בבל", שעצרו במדבר והרגו.

ועל פני כל אחיו ישכן. הכא אמר ישכן, ולהלן את אמר "על פני כל אחיו נפל", אלא כל הימים שהיה אברהם אבינו קים ישכן, כיון שמת נפל. עד שלא פשט ידו בבית המקדש ישכן, משפשט ידו בבית המקדש נפל. בעולם הזה ישכן, אבל לעתיד לבא נפל.

יג רמז פ ותקרא שם ה' הדבר אליה. על ידי מלאך רבי יהודה בר רבי סימון ורבי יוחנן בשם רבי אלעזר בר רבי שמעון, מעולם לא נזקק הקדוש ברוך הוא להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא על ידי עילה רבי אבא בר כהנא בשם רבי בירי אמר, כמה דברים וכמה פרפורים פרפר בשביל להשיח עמה שנאמר, (להלן יח, טו) "ויאמר לא כי צחקת", והכתיב ותקרא שם ה' הדבר אליה רבי יהושע בר רבי נחמיה בשם רב אידי, על ידי מלאך, והכתיב (להלן כה, כג) "ויאמר ה' לה", רב לוי בשם רב חנינא בר רב חמא אמר, על ידי מלאך. רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא, על ידי שם.

אתה אל ראי. אמר רבי איבו, אתה הוא הרוצה בעלבונו של עלובים. כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי ראי. אמרה, לא די שנוקקתי לדבור אלא למלכות כדא דאת אמר "כי הביאתני עד הלם". לא די שנוקקתי עם גברתי אלא ביני לבין עצמי אמר רבי שמואל, משל למטרוניתא שאמר לה המלך עברי לפני, עברה לפני והיתה מסתמכת על שפחתה וצמצמה פניה ולא ראתה המלך, והשפחה ראתה.

פרק יז

א הנסיון השמיני. ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים. אמר לו הקדוש ברוך הוא, עד עכשיו לא היית תמים לפני אלא מל את בשר ערלתך והיה תמים. שהערלה היא חרפה (להלן לד, יד) "כי חרפה היא לנו", והערלה היא טמאה מכל הטמאות, שנאמר, (ישעיה נב, א) "כי לא יוסיף זבא בך עוד ערל וטמא". רבן גמליאל אומר, שלח אברהם וקרא לשם בן נח ומל את בשר ערלתו, וישמעאל בנו (להלן פסוק כו) "בעצם היום", בגבורת השמש בנחצי היום בעשור לחדש ביום הכפורים, כתיב היום "כל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה", וכתיב הכא (להלן פסוק כו) "בעצם היום הזה נמול", ובכל שנה ושנה הקדוש ברוך הוא רואה דם ברית מלתו של אברהם אבינו, ומכפר על עוונותיהם של ישראל, שנאמר, "כי ביום הזה יכפר עליכם".

(הושע ט, י) "כענבים במדבר מצאתי ישראל כבפורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם". התאנה היא בתחלה אורין אותה אחת אחת, ואחר כך שתיים שתיים, ואחר כך שלש עד שאורין בסלים ובמגרפות, כך בתחלה (יחזקאל לג, כד) "אחד הזה אברהם" ואחר כך שנים אברהם ויצחק, ואחר כך אברהם יצחק ויעקב פרו וישרצו וגו'. מה התאנה היא אין בה פסלת אלא עוקצה בלבד, העבר אותה ובטל המום, כך התהלך לפני והיה תמים אין בה פסלת אלא הערלה, העבר אותה ובטל המום.

"לכל זמן ועת לכל חפץ", זמן הזה לו לאברהם אבינו אימתי שנתנה לו המלה, (להלן פסוק כו) "בעצם היום הזה נמול אברהם" זמן הזה שימולו בניו (יהושע ה, ה) "כי מלים היו כל העם היצאים" וימול בן ארבעים ושמונה שנה, היה בשעה שהפיר לבוראו, אלא שלא לנעל דלת בפני גרים ואם תאמר, ימול בן (ע"ה)

[שבועים] בשעה שנדבר עמו בברית בין הבתרים אלא כדי שיצא יצחק מטפה קדושה ימול בן שמונים ושש שנה בשעה שנולד ושמעאל אמר הקדוש ברוך הוא, כקנמון שאני מעמיד בעולם, מה קנמון זה כל זמן שאתה מזבל ומעדרו הוא עושה פרות כך אברהם משנצרך דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו.

אמר, אם חביבה היא המילה למה לא נתנה לאדם הראשון אמר לו הקדוש ברוך הוא, אברהם, דייך אני ואתה בעולם ואם אין אתה מקבל עליך למול דיו לעולמי עד כן ודיה לערלה עד כן ודיה למילה שתהא עגומה עד כן אמר עד שלא מלתי היו באין ומזדוגין לי תאמר משמלתי שהם באין ומזדוגין לי אמר לו הקדוש ברוך הוא, דייך שאני פטרונה ולא לך לבדך אלא דיו לעולם שאני אלוהו שאני פטרונו.

רמז פא אני אל שדי. אני הוא שאמרתי לעולמי די, שאלמלא שאמרתי לשמים וארץ די עד עכשיו היו מותחין והולכין. אני הוא שאין העולם ומלואו פדאי לאלהותי.

אמר רב לוי, למטרונא שאמר לה המלך עברי לפני ועברה לפני ונתפרכמו פניה אמרה תאמר שמצא בי מום, אמר לה המלך, אין בך פסלת אלא צפרן של אצבע קטנה שלך גדולה קמעא העבירי אותה ובטל המום. כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם, אין בך פסלת אלא הערלה בלבד העבר אותה ובטל המום.

התהלך לפני והיה תמים וגו'. רבי שמעאל אמר, אברהם פהו גדול היה, שנאמר, (תהלים קי, ד) "אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק" אמר, אם ימול מן האזן אינו פשר להקריב מן הפה אינו פשר להקריב, מן הלב אינו פשר להקריב. הוי אומר זה ערלת הגוף רבי עקיבא אומר, ארבע ערלות הן, נאמר ערלה באזן "הנה ערלה אזנים", ונאמר ערלה בפה, (שמות ו, יב) "ואני ערל שפתים", ונאמר ערלה בלב, "וכל לבית" ישראל ערלי לב" ונאמר לו התהלך לפני והיה תמים. אם ימול מן האזן אינו תמים, מן הפה אינו תמים, מן הלב אינו תמים, ומיהיכן ימול ויהא תמים, הוי אומר זה ערלת הגוף. אם ימול מן האזן, אינו שומע. מן הפה, אינו יכול לדבר. מן הלב, אינו יכול לחשב. הוי אומר, זה ערלת הגוף.

ב רב הונא בשם בר קפרא אמר, ישב אברהם ודן גזרה שנה, נאמר ערלה באילן, ונאמר ערלה באדם, מה ערלה האמורה באילן מקום שעושין פרות, אף ערלה האמורה באדם מקום שעושין פרות. רבי חנינא בן פזי אומר, וכי כבר נתנו גזרות שוות לאברהם, אתמהא, אלא רמז רמזה לו ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך וכו'.

אמר רבי תנחום, מסתברא, הדא קרא, (להלן פסוק יד) "וערל זכר", וכי יש ערל נקבה, אלא ממקום שהוא נכר אם זכר אם נקבה משם מלין אותו.

נאמר ערלה באילן, (ויקרא יט, כג) "וכי תבאו אל הארץ וערלתם ערלתו" אין העץ האמור כאן אלא עץ הגפן ואם אין כורתין את ערלתו כל פרות שהוא עושה עוללות קטופים ולא טובים למראה לאחר שכורתין אותו פירות שהוא עושה טובים למראה ונבחר יינם להקריב על גבי המזבח. כך אבינו אברהם עד שלא נמול, הפרי שעשה לא היה טוב במעשיו ונפסל מעל גבי המזבח, וכשנמול, הפרי שעשה טוב במעשיו ונבחר להקריב על גבי המזבח, מכאן אתה למד שכל מי שהוא מגיש את בנו למילה כאלו כהן גדול מקריב מנחתו ונסכו על גבי המזבח מכאן אמרו, חייב אדם לעשות משתה ושמחה באותו היום שזכה למול את בנו.

רבי אומר, גדולה מילה שכל המצוות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל, שנאמר, התהלך לפני והיה תמים.

ב-ד אמר רב יהודה אמר רב, בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם התהלך לפני והיה תמים אחזתו רעד. אמר, שמא יש בי דבר מגונה כיון שאמר לו ואתנה בריתי ביני ובינך, מיד נתקרה דעתו. אמר רבי הושעיא, כל המתמם עצמו שעה עומדת לו, שנאמר, התהלך לפני והיה תמים והיית לאב המון גוים.

רבי אלעזר בן עזריה אומר, מאוסה היא הערלה שנתגנו בהן רשעים, שנאמר, "כי כל הגוים ערלים". רבי ישמעאל אומר, גדולה מילה ששלש עשרה בריתות נכרתו עליה רבי יוסי הגלילי אומר, גדולה מילה שהיא דוחה את השבת החמורה רבי יהושע בן קרחה אומר, גדולה מילה שלא נתלה למשה רבינו אפלו שעה אחת רבי נחמיה אומר, גדולה מילה שהיא דוחה את הנגעים גדולה מילה שאילולי היא לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, שנאמר, (ירמיה לג, כה) "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וגו'". רבי יהושע בן קרחה אומר, גדולה מילה שכל זכיות שעשה משה רבינו לא תלו לו בשעה שנתרשל מן המילה, שנאמר, (שמות ד, כד) "ויפגשהו [ה'] ויבקש המיתו". אמר רבי יוסי, חס ושלום שמושה רבינו נתרשל מן המילה, אלא אמר, אמול ואצא סכנה היא שנאמר, (להלן לד, כה) "ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים", אשהה שלשה ימים הקדוש ברוך הוא אמר לי "שב מצרים", אלא מפני מה נענש מפני שנתעסק במלון תחלה, שנאמר, (שם כד) "ויהי בדרך במלון" דבר אחר, גדולה מילה ששקולה ככל התורה כולה שנאמר, "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית".

התהלך לפני והיה תמים (פתיב ברמז נ).

לְמַלְאֵךְ שֶׁהָיָה לוֹ אוֹהֵב אֶחָד קִרְתָּנִי וְהָיָה מְבַקֵּשׁ לְגַדְלוֹ וְלַעֲשׂוֹתוֹ דּוֹכּוֹס וְלֹא הָיָה יְכוֹל שֶׁהָיָה בּוֹ פָּגָם. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ, חָגוֹר לָךְ זַיִינִי וְאַנִּי עוֹשֶׂה אוֹתָךְ דּוֹכּוֹס. אָמַר לוֹ, אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ, הוֹדִיעֵנִי הֵי אֲנִי אוֹזְרָה, אָמַר לוֹ, כְּאַשֶׁר הִרְאִיתִיךָ כִּן עֲשֵׂה. כָּךְ אֲבָרְהֶם, הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִרְאָהוּ, זֶהוּ שֶׁאָמַר הַפְּתוּב, (תהלים מה, ד) "חָגוֹר חֲרָבָךְ עַל יָרֵךְ גִּבּוֹר" וְגו'.

דָּבָר אַחֵר, לְמִטְרוֹנָא שֶׁנִּכְנָסָה לְשָׂאֵל בְּשִׁלּוֹם הַמֶּלֶךְ, אָמַר הַמֶּלֶךְ, כִּמְהָ הִיא יָפָה אֲלֵא שְׂיֵשׁ בָּהּ מוֹם קִמְעָא. אָמְרָה לוֹ, בְּבִקְשָׁה מִמֶּךָ אָמוֹר לִי מַה מוֹם שְׁלִי, אָמַר לָהּ עֲשֵׂי צַפְרָנִיךְ וְאַתְּ שְׁלֵמָה, אָמְרָה לוֹ, אֵינִי יוֹדַעַת לְטָלָן, פֶּשֶׁט הַמֶּלֶךְ אֶת יָדוֹ וְנִטְלָן. כָּךְ אָמַר לוֹ אֲבָרְהֶם, (שם קיט, לט) "הַעֲבֵר חֲרָפְתִּי" מִיָּד "וְיִכְרֹת עֲמוֹ הַבְּרִית", וְכֹתִיב, (שיר השירים ז, ב) "חֲמוּקֵי יִרְכָּבֶיךָ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יָדֵי אָמֹן".

ה מִנִּין לְנוֹטְרִיקוֹן מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, כִּי אֵב הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְתִּיף אֵב נִתְתִּיף בְּאוֹמוֹת בַּחֹר נִתְתִּיף בְּאוֹמוֹת חֲבִיב נִתְתִּיף בְּאוֹמוֹת מְלָךְ נִתְתִּיף בְּאוֹמוֹת נְאֻמָּן נִתְתִּיף לְאוֹמוֹת (שמות כ, ב) "אֲנֹכִי" אֲנֵא נִפְשֵׁי כְּתָבִית יְהִבִית אֲמִירָה כְּתִיבָה נְעִימָה יְהִיבָה יְהִיבָה נְעִימָה אֲמִירָה. (במדבר כב, לב) "נִרְט הַדֶּרֶךְ" יְרָאֲתָה יְרָאֲתָה, נִטְתָּה. "כְּרָמְל" כִּר מְלֵא (להלן מד, טז) "נִצְטָדֶק" נְכוּנִים צְדִיקִים טְהוֹרִים דְּכִים קְדוֹשִׁים.

וְהָיָה שֶׁמֶךָ אֲבָרְהֶם. אָמַר רַמִּי בֵּר חֲמָא, בְּתַחֲלָה הַמְּלִיכּוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל רַמִּיג אֲבָרִים וְלְבִסוּף הַמְּלִיכּוֹ עַל רַמִּיח וְאֵלּוּ הֵן, שְׁתֵּי עֵינַיִם וְשְׁתֵּי אֲזָנַיִם וְרֹאשׁ הַגּוֹיָה.

ז אַחֲרִים אוֹמְרִים, כֹּל מִי שֶׁאֵינּוּ עוֹסֵק בַּפְּרִיָּה וּרְבִיָּה גוֹרֵם לְשִׁכְיָנָה שְׁתַּסְתַּלַּק מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר, לִהְיוֹת לָךְ לְאֱלֹהִים וּלְזָרְעֶךָ אַחֲרִיךָ, בְּזַמַּן שֶׁזָּרְעֶךָ אַחֲרִיךָ, שְׁכִינָה שׁוֹרָה, אֵין זָרְעֶךָ אַחֲרִיךָ, שְׁכִינָה עַל מִי שׁוֹרָה, עַל הַעֲצִים אוֹ עַל הָאֲבָנִים. אֲבָא חֲנַן מְשׁוּם רַבִּי אֶלְיעֶזֶר אוֹמֵר, חֲתִיב מִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר, (במדבר ג, ד) "וּבְנֵי לֹא הָיוּ לָהֶם", אִם הָיוּ לָהֶם בְּנִים לֹא מָתוּ.

דָּבָר אַחֵר, מֵאִי קָא מְזַהֵר לִיָּה רַחֲמָנָא, הֵכִי קָאֵמַר לִיָּה, לֹא תִנְסוּב גּוֹיָה וְשִׁפְחָה, דְּלֹא לִיזִיל זָרְעֶךָ בְּתָרָה.

ח-ט אֲתַמַּר, מִנִּין לְמִילָה בְּגוֹי שֶׁהִיא פְּסוּלָה, דְּרִי בֵּר פְּפֵא מְשִׁמִּיהָ דְּרַב אָמַר, וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמַר רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, (להלן פסוק יג) "הַמּוֹל זְמוּל" מֵאִי בִּינִיָּהוּ, אֵיכָא בִּינִיָּהוּ אֲשֶׁה, מֵאִן דְּאָמַר וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמַר לֵיכָא, דְּאֲשֶׁה לֹא בֵּת מִילָה הִיא, וְלִמָּאן דְּאָמַר הַמּוֹל זְמוּל אֵיכָא, דְּאֲשֶׁה כְּמַהוּלָה דְּמִיָּא. וּמִי אֵיכָא

למאן דאמר אשה לאו בת מילה היא, והכתיב "ותקח צפורה צר", קרי ביה ותקח והא כתיב (שם) "ותכרות" קרי ביה ותכרת.

כל מצוה שנגמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה והרי מילה שנגמרה לבני נח ואתה את בריתי תשמר, ונשנית בסיני (ויקרא יב, ג) "וביום השמיני ימול", ולישראל נאמרו ולא לבני נח ההיא למישרי שבת הוא דאתא "וביום" ואפלו בשבת. ואי בעית אימא, מילה מעקרא לאברהם הוא דקא מזהר ליה רחמנא ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחריך אין, אינש אחרינא לא. אלא מעתה בני ישמעאל ליחבבו (להלן כא, יב) "כי ביצחק יקרא לך זרע". בני עשו ליחבבו, "ביצחק" ולא כל יצחק. בני קטורה ליחבבו, "את בריתי הפר" לרבות בני קטורה.

לעולם אל תהי מצות העמר קלה בעיניך, שעל ידי מצות העמר זכה אברהם אבינו לירש את ארץ כנען, הדא הוא דכתיב, ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגיד, על מנת ואתה את בריתי תשמר, ואיזו, זו מצות העמר.

(לעיל פסוק ג) "ויפל אברם על פניו", שני פעמים נפל אברם על פניו כנגד פן נטלה מילה מפניו שתי פעמים, אחד במצרים, ואחד במדבר. במצרים בא משה ומלן, במדבר בא יהושע ומלן.

דרש בר קפרא (וכו') אלא מעתה הקורא לשרה שרי הכי נמי התם קודשא בריך הוא אמר לו לאברהם "שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי" אלא מעתה הקורא לישראל יעקב נמי, שאני התם דהדר אהדריה קרא דכתיב (להלן מו, ב) "ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב". ואברהם לא אהדרי והכתיב (נחמיה ט, ז) "בחרת באברם", נביא הוא דקא מסדר שבחיה דאברהם.

בר קפרא אמר, כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה. אמר רבי לוי, בעשה ולא תעשה, "ולא יקרא עוד את שמך אברם", הרי בלא תעשה, "והיה שמך אברהם", הרי בעשה. והרי אנשי כנסת הגדולה קראוהו אברם (נחמיה ט, ז) "אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם". שניא היא שעד שהוא אברם בחרת בו ודכותה הקורא שרי עובר בעשה, (ולא) הוא שנגצטוה עליה ודכותה הקורא לישראל יעקב עובר בעשה, תני, לא שיעקר שם יעקב, אלא (להלן לה, י) "כי אם ישראל יהיה שמך", ישראל עקר ויעקב טפל רב זכריה בשם רב אחא אמר, מפל מקום יעקב שמו אלא "כי אם ישראל יהיה שמך", יעקב עקר וישראל מוסיף עליו.

רמז פב ונתתי לך ולזרעך אחריך. רב יודן אמר, חמש א) אם מקבלין בניך אלהותי אני אהיה להון לאלהים לפטרון ואם לאו לא אהיה להון לאלהים לפטרון. ב) אם נכנסין בניך לארץ הו מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין

אֱלֹהוֹתַי (ג) אִם מְקַיְמִין בְּנִידָא אֶת הַמִּילָה הֵן נִכְנָסִין לְאַרְצָא וְאִם לֹא אִין נִכְנָסִין לְאַרְצָא (ד) אִם מְקַיְמִין בְּנִידָא אֶת הַמִּילָה אֶהְיֶה לְהֵן לְפִטְרוֹן, וְאִם לֹא לֹא אֶהְיֶה לְפִטְרוֹן (ה) שְׂאִם מְקַבְּלִין בְּנִידָא אֶת הַמִּילָה הִם מְקַבְּלִין אֱלֹהוֹתַי, וְאִם לֹא אִין מְקַבְּלִין אֱלֹהוֹתַי רַב בְּרַכְיָה אָמַר, (יְהוֹשֻׁעַ ה, ד) "וְזֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר מִל יְהוֹשֻׁעַ" "דְּבָר" אָמַר לְהוֹן וּמְלֵן, אָמַר לְהֵם, מַה אַתֶּם סְבוּרִים שְׂאִתֶּם נִכְנָסִים לְאַרְצָא עַרְלִים, כִּד אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם לִד וּלְזֶרְעָא אַחֲרֵיךְ עַל מְנַת וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמַר אַתָּה וְזֶרְעָא אַחֲרֵיךְ.

רב הונא אמר, ואתה אתה, מכאן למוהל שיהא מהויל רבי יוחנן אמר, המול ימול, מכאן למוהל שיהא מהויל, תני, ישראל ערל אינו מוהל, קל וחומר גוי ערל.

יא וּנְמַלְתֶּם אֶת בֶּשֶׂר עַרְלַתְכֶם. פְּנוּמֵי הַזֶּה שְׁהִיא תְלוּיָה בְּגוּף מַעֲשֵׂה בְּמוֹנְבֹז וּבְזוּטוּס בְּנִין שֶׁל תַּלְמֵי הַמֶּלֶךְ, שְׁהִיוּ יוֹשְׁבֵין וְקוֹרִין בְּסִפְרָא בְּרֵאשִׁית, כִּיּוֹן שְׁהִגִּיעוּ לְפִסּוּק זֶה וּנְמַלְתֶּם אֶת בֶּשֶׂר עַרְלַתְכֶם, הַפֶּד זֶה פְּנִיו לְכַתֵּל וְהַתְּחִיל בּוֹכָה, וְזֶה פְּנִיו לְכַתֵּל וְהַתְּחִיל בּוֹכָה, הִלְכוּ זֶה וְזֶה וּמְלוּ עֲצָמוֹן לְאַחַר יָמִים הָיוּ יוֹשְׁבֵין וְקוֹרִין בְּסִפְרָא בְּרֵאשִׁית, כִּיּוֹן שְׁהִגִּיעוּ לְפִסּוּק זֶה, אָמַר אֶחָד לְחַבְרוֹ, אִי לִד אַחֵי אָמַר לוֹ, אֶת אִי לִד, אָבֵל אֲנִי לֹא אִי לִי גְלוּ אֶת הַדְּבָר זֶה לְזֶה כִּיּוֹן שְׁהִרְגִישָׁה אִמָּם בְּהֵם הִלְכָה וְאַמְרָה לְאַבְיָהֶם, בְּנִידָא עַלֵת נוּמֵי בְּבִשְׂרָם, וְגִזַר הַרּוּפָא שְׁיִמּוּלוּ אָמַר לְהֵם, וְיִמּוּלוּ. מַה פֶּרַע לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, בְּשַׁעָה שְׁיִצְאָ לְמַלְחָמָה עָשׂוּ לוֹ סִיעָה שֶׁל פִּסְטוֹן וְיָרַד הַמֶּלֶאךָ וְהִצִּילוֹ.

יב וּבֶן שְׁמוֹנֵת יָמִים וְגו'. תְּנִי, הַלּוּקֵחַ עֶבֶר שְׁפָחְתּוֹ שֶׁל גוֹי, רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, יְמוּל לְשְׁמוֹנָה (ויקרא יב, ו) "לְבָן אוֹ לְבַת", "לְבָן" מִכָּל מְקוֹם "לְבַת" מִכָּל מְקוֹם.

יג הַמּוּל יְמוּל יְלִיד בֵּיתָא וּמִקְנֵת כְּסָפָא יֵשׁ יְלִיד בֵּיתָא שְׁנִמּוּל לְאַחַד בְּלוּקֵחַ שְׁפָחָה לְעֵבְרָה דְּלֹא קִנְיָא לִיה וּלְמֵאן דְּאָמַר קִנְיָן פְּרוּתָא כְּקִנְיָן הַגּוֹי דְּמֵי בְּלוּקֵחַ שְׁפָחָה עַל מְנַת שְׁלֵא לְהַטְבִּילָה יֵשׁ יְלִיד בֵּיתָא שְׁנִמּוּל לְשְׁמוֹנָה, לְקַח שְׁפָחָה וְנִתְעַבְּרָה אֲצִלוּ יֵשׁ מִקְנֵת כְּסָף שְׁנִמּוּל לְשְׁמוֹנָה, לְקַח שְׁפָחָה וְאַחַר כִּד יְלִידָה יֵשׁ מִקְנֵת כְּסָף שְׁנִמּוּל לְאַחַד, שְׁלַקֵּחַ שְׁפָחָה וּוְלִידָה עֲמָה רַב חֲמָא אָמַר, יְלִיד בֵּיתָא שְׁנִמּוּל לְאַחַד, כְּגוֹן שְׁיְלִידָה וְאַחַר כִּד הַטְבִּילָה יְלִיד בֵּיתָא שְׁנִמּוּל לְשְׁמוֹנָה כְּגוֹן שְׁהַטְבִּילָה וְאַחַר כִּד יְלִידָה מִקְנֵת כְּסָף שְׁנִמּוּל לְשְׁמוֹנָה, כְּגוֹן שְׁלַקֵּחַ שְׁפָחָה וְאַחַר כִּד יְלִידָה. מִקְנֵת כְּסָף שְׁנִמּוּל לְאַחַד, כְּגוֹן שְׁלַקֵּחַ שְׁפָחָה וּוְלִידָה עֲמָה.

המול ימול, לרבות ציצין המעכבין את המילה.

יד את בריתי הפר לרבות המשוּף מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, דאמר רב הונא, דבר תורה משוּף אוכל בתרומה, ומדבריהם גזרו עליו מפני שנראה כערל.

תני, ישראל מל את הכותי, כותי לא ימול את ישראל, מפני שמל לשם הר גרזים, דברי רבי יהודה. אמר ליה רבי יוסי, וכי היכן מצינו מילה בתורה לשמה, אלא מל והולך עד שתצא נפשו אמר רב חסדא, מאי טעמא דרבי יהודה, דכתיב "לה' המול" ורבי יוסי, המול ימול כתיב. ואידך נמי הכתיב "לה' המול", ההוא בפסח כתיב ואידך נמי הכתיב המול ימול, דברה תורה כלשון בני אדם.

למה התינוק נמול [לשמונה] ימים, [שנתו] הקדוש ברוך הוא רחמים עליו להמתין לו עד שיהא בו כח. וכשם שרחמיו על האדם, כך רחמיו על הבהמה, שנאמר, (ויקרא כב, כז) "ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן", וכתיב (שם, כח) "אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד".

המול ימול, מילה ופריעה מילה וציצין.

המול ימול, מפאן למוהל שיהא מהול.

המול ימול להביא את שנולד מהול תני, רבי שמעון בן אלעזר אומר, לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על הנולד מהול שצריך להטיו ממנו דם ברית, מפני שהיא ערלה כבושה. על מה נחלקו על שנתגיר כשהוא מהול שבית שמאי אומרים, צריך להטיו ממנו דם ברית, ובית הלל אומרים, אינו צריך. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על זה ועל זה שצריך להטיו ממנו דם ברית. על מה נחלקו, על שנולד מהול וכל יום שמיני שלו להיות בשבת, שבית שמאי אומרים, צריך להטיו ממנו דם ברית, ובית הלל אומרים, אינו צריך והלכה כדברי התלמיד.

וערל זכר, וכי יש ערל נקבה, אלא במקום שהוא נכר אם זכר אם נקבה, משם מלין אותו.

את בריתי הפר זה המשוּף תני, המשוּף צריך למול, רבי יהודה אומר, לא ימול, מפני שהיא ערלה כבושה אמרו לפני רבי יהודה, והלא הרבה היו כך בימי בן כוזבא, לכולהון בנין. חזרין ומלין הדא הוא דכתיב, המול ימול, אפלו ארבעה וחמשה פעמים.

טו ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי "אשת חיל עטרת בעלה", אמר רבי אחא, בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרת בבעלה רבנן

אמרין, מרתא דבעלה בכל מקום האיש גוזר ברם הקא (להלן כא, יב) "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה".

אמר רבי יהושע בן קרחה, יו"ד שנטל הקדוש ברוך הוא משרי נחלק חציו לשרה וחציו לאברהם אמר רבי שמעון בן יוחאי, יו"ד שנטל הקדוש ברוך הוא משרי הנה טס ופורח סביב כסאו של הקדוש ברוך הוא, אמר לפניו, רבונו של עולם בשביל שאני קטנה שבאותיות הוצאתני משמה של צדקת. אמר לה הקדוש ברוך הוא, לשעבר היית נתון בשם נקבה ובסוף אותיות, עכשיו תהיה נתון בשם זכר ובראש אותיות, הדיא הוא דכתיב, (במדבר יג, טז) "ויקרא משה להושע בן נון יהושע". אמר רבי מני, לשעבר היית שרי לעמה ועכשיו שרה לכל באי העולם.

טז וברכתי אותה. רבי יהודה אומר, וברכתי אותה ליתן לה בן. וברכתי לברכה בחלב. אמר לו רבי נחמיה, וכי כבר נתבשרה וכי, אלא מלמד שהחזירה הקדוש ברוך הוא לימי נערוותה רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנין נותן אני וראתה על כל אומות העולם, דלא יהו מונין לה וקורין לה עקרתא רבי יודן בשם רבי שמעון בן לקיש עקר מטרין לא הנה לה, ונלף לה הקדוש ברוך הוא עקר מטרוון. מלכי עמים ממנה יהיו, מפאן דרש אברהם והחזיר קטורה.

יז ויפל אברהם על פניו ויצחק, רבי פנחס בשם רבי לוי, שני פעמים נפל אברהם על פניו וינגדן נטלה מילה מבניו שתי פעמים, אחד במצרים, ואחד במדבר. במצרים בא משה ומלו, במדבר בא יהושע ומלו.

הלבו מאה שנה וילד למה ששרה בת תשעים שנה תלד (וכי) האיש אינו מזקין והאשה מזקנת איזו היא זקנה, כל שקורא אותה אפא פלונית ואינה מקפדת.

יח לו ישמעאל יחיה לפניך. לאזהבו של מלך שהיה מעלה לו אנונא אמר ליה אני מבקש לכפל אנונא שלך, אמר ליה, אל תמלי רוחי קריר הלואי קדמתא לא תמנע מני כך לו ישמעאל יחיה לפניך.

כ-כא ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אתו. רבי יוחנן אמר, פאן בן האמה למד מבן הגבירה הנה ברכתי אתו זה יצחק, והרבייתי אתו זה יצחק, והפרייתי אתו זה יצחק. ולישמעאל כבר שמעתי אותו על ידי מלאך רב אבא בר כהנא בשם רב בירי, פאן בן הגבירה למד מבן האמה, הנה ברכתי אתו, זה ישמעאל, קל וחמר ואת בריתי אקים את יצחק.

שָׁנִים עָשָׂר נְשִׂאִים יוֹלִיד, כְּתִיב (להלן מט, כח) "כָּל אֵלֶּה שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל שָׁנִים עָשָׂר", וַיִּשְׁמַעֲאֵל אֵינּוּ מַעֲמִיד שָׁנִים עָשָׂר אֶלֶּא אוֹתָם נְשִׂאִים כְּמָה דְּאֵת אָמַר "נְשִׂאִים וְרוּחַ וְגֹשֶׁם אֵין", אֲבָל אֵלוּ מִטּוֹת כְּמָה דְּאֵת אָמַר (חבקוק ג, ט) "שְׁבוּעוֹת מִטּוֹת אוֹמַר סְלֵה".

הַרְוָאָה יִשְׁמַעֲאֵל בְּחִלוּם תִּפְלְתוּ נִשְׁמַעַת, שְׁנַאֲמַר וַלִּישְׁמַעֲאֵל שְׁמַעַתִּיד. וְהִנֵּי מִיֵּלִי יִשְׁמַעֲאֵל בְּן אֲבָרְהָם, אֲבָל יִשְׁמַעֲאֵל מִמָּשׁ וְלֹא כְּלוּם.

וְאֵת בְּרִיתִי אֶקִּים אֵת יִצְחָק (כְּתוּב בְּרָמִז מ"ה).

וְאֵת בְּרִיתִי אֶקִּים אֵת יִצְחָק אוֹתָהּ שְׁנָה מְעַבְרַת הַיְתָה.

כב וַיְכַל לְדַבֵּר אֶתוֹ תַּנִּי, הַנִּפְטָר מִחֲבֵרוֹ בֵּין גְּדוֹל בֵּין קָטָן צָרִיד לְטוֹל מִמֶּנּוּ רְשׁוּת מִמִּי אֵת לְמַד מֵאֲבָרְהָם. פַּעַם אַחַת הָיָה אֲבָרְהָם מְדַבֵּר עִם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, בָּאוּ מִלְּאֲכֵי הַשָּׁרַת לְדַבֵּר עִמּוֹ אָמַר לָהֶן, נִפְטָר מִן הַשְּׂכִינָה שֶׁהִיא גְּדוֹלָה מִכֶּם תִּחַלָּה, וְאַחַר כֵּן אֲנִי מְדַבֵּר עִמְכֶם. כִּיִּן שְׁדַבֵּר כָּל צָרְכֵי אָמַר לְפָנָיו, רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, צָרִיד אֲנִי לְדַבֵּר לְמִלְּאֲכֵים. אָמַר לוֹ, הַפְּטָר בְּשָׁלוֹם. הֲדָא הוּא דְכְּתִיב, וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אֲבָרְהָם.

אָמַר רִישׁ לְקִישׁ, הָאֲבוֹת הֵן הֵן הַמְּרַכְּבָה, שְׁנַאֲמַר, "וַיַּעַל מֵעַלְיוֹ".

כג וַיִּקַּח אֲבָרְהָם אֵת יִשְׁמַעֲאֵל בְּנוֹ, בְּשַׁעָה שְׁמַל אֲבָרְהָם אֵת יְלִידֵי בֵיתוֹ הַעֲמִידוֹן גְּבַעָה עָרְלוֹת, וְזָרְחָה עֲלֵיהֶם חֲמָה וְהַתְּלִיעוֹ, וְעָלָה רִיחוֹן לְפָנָיו הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּקִטְרֵת סַמִּים וַיְכַעוֹלָה שֶׁהִיא כְּלִיל לְאִישִׁים. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, בְּשַׁעָה שֶׁיְהִיוּ בְּנָיו בָּאוּ לִידֵי מַעֲשִׂים רָעִים, אֲנִי נִזְכָּר אוֹתוֹ הַרִיחַ וּמִתְמַלֵּא עֲלֵיהֶן רַחֲמִים.

כד-כה וְאֲבָרְהָם בְּן תַּשְׁעִים וְתַשְׁעֵי שָׁנָה בְּהַמְלוֹ בֶּשֶׁר עָרְלָתוֹ וַיִּשְׁמַעֲאֵל בְּנוֹ בְּן שְׁלֹשׁ עָשָׂרָה שָׁנָה בְּהַמְלוֹ אֵת בֶּשֶׁר עָרְלָתוֹ, הֲכָא אֵת אָמַר בֶּשֶׁר עָרְלָתוֹ וְלַחֲלוֹן אֵת אָמַר "אֵת" בֶּשֶׁר עָרְלָתוֹ, אֶלֶּא אֲבָרְהָם עַל יְדֵי שְׁנַתְּמַעַד עַל יְדֵי אִשָּׁה בֶּשֶׁר עָרְלָתוֹ. אֲבָל יִשְׁמַעֲאֵל שְׁלֹא נִתְמַעַד עַל יְדֵי אִשָּׁה אֵת בֶּשֶׁר עָרְלָתוֹ.

כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אֲבָרְהָם. כְּתִיב, (ישעיה מח, טז) "לֹא מִרְאֵשׁ בְּסִתְרָה דְּבִרְתִּי", אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵלוּ מִלְּ אֲבָרְהָם בְּלִילָה, עֲכָשְׁיוֹ יְהוּ כָּל דּוֹרוֹ אָמַרִין כֵּן וְכֵן, [אלו] הַיְיָנוּ יוֹדְעִים לֹא הַיְיָנוּ מִנִּיחוּן אוֹתוֹ לְמוֹל, אֶלֶּא בְּעֶצֶם הַיּוֹם וְדָרְגַשׁ לִיהַ יִמְלַל.

נמול אברהם, הרגיש ונצטער כדי שיכפל לו הקדוש ברוך הוא שְכָרו אִמֵר רַבִּי לוי, מִל אַבְרָהָם אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא נִמּוּל אַבְרָהָם, בְּדַק עֲצֻמוֹ וְנִמְצָא מִהוּל בְּהֵיָא עוֹנֵתָא אֶקִיל רַב בְּרַכְיָה לְרַבִּי לוי, אִמֵר לֵיה כְּזָבְנָא שְׁקָרָנָא אֶתְ אֶלָּא הִרְגִישׁ וְנִצְטֵער כְּדֵי שְׁיִכְפֵּל הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁכָרו.

כז וְכָל אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יֵלִיד בֵּית וְגוֹ'. תְּנִי, הוֹלְכִין לְרִיד שֶׁל גוֹיִים בְּחוּל הַמּוֹעֵד וְלוֹקְחִין מֵהֶם בָּתִּים שְׂדוֹת וְכַרְמִים וְעַבְדִּים וְשִׁפְחוֹת. רַב אֲמִי בְּשֵׁם רִישׁ לְקִישׁ אִמֵר, לֹא סוּף דְּבָר עַבְדִּים מִהוּלִים הוּא לֹקֶחַ, אֶלָּא אֶפְלוּ עַבְדִּים עַרְלִים מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְכַנְיָסוֹן תַּחַת כְּפֵי הַשְּׂכִינָה.

כָּל הָעַבְדִּים שֶׁנִּמּוּלוּ עִם אַבִּינוֹ אַבְרָהָם לֹא נִתְקַיְמוּ לֹא הֵם וְלֹא זֶרְעָם בְּיִשְׂרָאֵל, וְלָמָּה מָלֵן, בְּשִׁבִיל טְהָרָה, שֶׁלֹּא יִטְמְאוּ אֶת אֲדוֹנֵיהֶם בְּמֵאֲכָלֵיהֶם וּבְמִשְׁתֵּיהֶם (פִּדְר"א פכ"ט).

אִמֵר אַבְרָהָם עַד שֶׁלֹּא מִלְתִּי הָיוּ הָעוֹבְרִים וְשָׁבִים בָּאִים אֶצְלִי, תֵּאמֵר מִשְׁמִלְתִּי שְׂאִין בָּאִים אֶצְלִי, אִמֵר לוֹ הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַד שֶׁלֹּא מִלְתָּ הָיוּ בָּאִים בְּנֵי אָדָם עַרְלִים אֶצְלָךְ, עֲכָשְׁיוּ אֲנִי בְּכַבּוּדִי נִגְלָה עָלֶיךָ. הִדָּא הוּא דְכְּתִיב וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאַלְנֵי מִמְרָא.

וירא

פרשת

פרק יח

א כְּתִיב "אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תֵּלְכוּ" (פְּתוּב בְּרַמְזוֹ י"ו וּבְרַמְזוֹ ל"ג).

(איוב יט כו) "ואחר עזרי נקפו זאת ומבשרי אֶחְזָה אֱלוֹהִי". אָמַר אַבְרָהָם אַחַר שְׁמִלְתִּי עֲצָמִי, הֲרֵבָה גָרִים בָּאִים לְהַדְבִּק לְזֹאת אוֹת הַבְּרִית "וּמִבְּשָׂרִי אֶחְזָה אֱלוֹהִי" אֵילוּלִי שְׁעֵשִׂיתִי כִּן מֵהֵיכָן הִזָּה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נִגְלָה עָלַי, וַיֵּרָא אֵלָיו ה'.

רַבִּי לִוִּי פָתַח, (ויקרא ט, ד) "וְשׁוֹר וְאֵיל לְשִׁלְמִים לְזִבְחַ לְפָנַי הִ" וְגו'. אָמְרוּ אִם זֶה שֶׁהַקָּרִיב שׁוֹר וְאֵיל לְשָׁמַי הָרִי אָנִי נִגְלָה עָלָיו וּמִבְּרָכּוֹ, אַבְרָהָם שָׁמַל עֲצָמוֹ לְשָׁמַי, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה וַיֵּרָא אֵלָיו ה'.

(ישעיה לג, טו) "הֲלֹךְ צְדָקוֹת", זֶה אַבְרָהָם, שְׁנֵאָמַר, "וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה". (ישעיה שם) "וְדַבֵּר מִיִּשְׂרָאֵל חֲלָלָה לָךְ "מֵאִס בְּבַצַּע מַעֲשֵׂי־קוֹת" (לעיל יד, כג) "אִם מַחוּט וְעַד שְׁרוֹף נֶעֱלִי". (ישעיה שם) "נִעַר כְּפָיו מִתְמַלֵּךְ בְּשׁוֹחַד" "הַרְיִמוֹתַי נָדִי אֶל הִ" (ישעיה שם, טז) "הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן", הֵעֲלָה אוֹתוֹ לְמַעְלָה מִכַּפֶּת הַרְקִיעַ, שְׁנֵאָמַר, (להלן טו, ה) "הַבֵּט נָא הַשָּׁמַיִמָּה" וְכו' כְּדִלְעִיל (ישעיה שם) "מְצָדוֹת סִלְעִים מִשְׁגָּבֹו", אֵלוֹ עֲנִי כְּבוֹד "לְחַמוֹ נִתָּן" (להלן פסוק ה) "וְאֶקְחָה פֶת לָחֵם". "מִיָּמִיו נֶאֱמָנִים" (להלן פסוק ד) "יִקַּח נָא מֵעַט מִיָּס". (ישעיה שם יז) "מִלֶּךְ בְּנִפְיוֹ תִחַזְּקֶנָּה עֵינֶיךָ", וַיֵּרָא אֵלָיו ה'.

אָמַר רַב חֲמָא בַר חֲנִינָא, אוֹתוֹ הַיּוֹם יוֹם שְׁלִישִׁי לְמִילְתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הִזָּה, וּבָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשָׁאַל בּוֹ.

מְשָׁל לְחֲנֻנִי אֶחָד שֶׁהִזָּה לוֹ אוֹהֵב כֶּהֵן וְהִזָּה לוֹ טִמְאָה בְּחֻצּוֹ. אָמַר לוֹ הַכֶּהֵן, אִם מִבְּקֵשׁ אֶתְּךָ שֶׁאֶפְנֶס לְחֻצְךָ פָּנָה הַטִּמְאָה מִמֶּנָּה. עָמַד וּפָנָה וְנִכְנַס הַכֶּהֵן לְחֻצְךָ, כִּי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹהֵב לְאַבְרָהָם אֶלָּא שֶׁהִזָּה הָעֶרְלָה תִּלְוֶיהָ בּוֹ, וְכִינּוֹ שָׁמַל מִיָּד וַיֵּרָא אֵלָיו ה'.

רַבּוֹ גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא כְּשֶׁנִּמּוֹל אָבִינוֹ אַבְרָהָם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי הִזָּה לוֹ כָּאֵב הֲרֵבָה מְאֹד לְמִכְתּוֹ מָה עָשָׂה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא (לְנִסּוֹתוֹ), נִקַּב חוֹר אֶחָד מִתּוֹךְ גִּיהֶנֶס, וְהִרְתִּים אֶת הָעוֹלָם כְּיוֹמָן שֶׁל רְשָׁעִים, וְיִצָּא וְיֵשֵׁב לוֹ בְּפֶתַח הָאֵהֶל לְרוּחַ הַיּוֹם, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת, גִּרַד וַיִּבְקַר אֶת הַחוֹלָה אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַלְאָכִים, בּוֹאוּ וּרְאוּ כִּי הָאֵל מִלְּפָנֶיךָ עַד שֶׁלֹּא נִמּוֹל הִזָּה נוֹפֵל עַל פָּנָיו, וְאַחַר כִּי הִיִּיתִי מְדַבֵּר עִמוֹ, וְעַכְשָׁיו שֶׁנִּמּוֹל הוּא יוֹשֵׁב וְאָנִי עוֹמֵד וְהוּא יוֹשֵׁב כְּתִיב.

"וַתִּתֵּן לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ" זֶה אַבְרָהָם (לעיל טו, א) "אֲנֹכִי מָגֵן לָךְ". (תהלים שם) "וַיִּמְיֶנֶךָ תִּסְעַדְנִי" בְּכַבְּשׁוֹן הָאֵשׁ בְּרַעְבוֹן וּבְמַלְכִים (שם) "וְעֵנֹתֶךָ תִּרְבֵּנִי", מַה עָנָה הֲרֵבָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם, שֶׁהִזָּה יוֹשֵׁב וְהַשְׁכִּינָה עוֹמֵדֶת שְׁנֵאָמַר, וְהוּא יוֹשֵׁב יוֹשֵׁב כְּתִיב בְּקֵשׁ לְעַמֶּד. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֵׁב, אֶתְּךָ סִימָן לְבָנֶיךָ, מַה אֶתְּךָ יוֹשֵׁב וְהַשְׁכִּינָה עוֹמֵדֶת, כִּי בְּנֵיךָ יוֹשְׁבִים וְהַשְׁכִּינָה עוֹמֵדֶת שְׁנֵאָמַר, "אֱלֹהִים נִצָּב בְּעֵדֶת

אל" עומד אין כתיב, אלא "נצב" איטימוס כהא דאית אמר (שמות לג, כא) "ונצבת לי שם על הצור".

פתח האהל פתח טוב פתחת לעוברים ושבים פתח טוב פתחת לגרים האהל שאילולא את לא בראתי שמים וארץ, "וימתחם כאהל לשבת" שאילולא את לא בראתי גלגל חמה, (תהלים יט, ה) "לשמש שם אהל בהם" שאילולא את לא בראתי הגר, (איוב כה, ה) "הן עד גרם ולא יאהיל".

אמר רבי לוי, לעתיד לבא אברהם יושב על פתח גיהנם ואין מניח אדם מהול מישראל לירד בתוכה, ואותן שחטאו יותר מדאי מהו עושה להם, מעביר את הערלה מעל גבי תינוקות שמתו עד שלא מלו, ומניחן עליהן, ומורידן לגיהנם הדין הוא דכתיב, "שלח ידיו בשלמיו חלל בריתו" כחם היום לכשיבא אותו יום (מלאכי ג, יט) "כי הנה היום בא בווער פתנור".

כחם היום תני (שמות טז, כא) "וחם השמש ונמס", בארבע שעות או אינו אלא בשש שעות, כשהוא אומר כחם היום בשש שעות אמור, או חלופי בארבע טולא קריר ושמשא שריב בשש שעות טולא ושמשא שריבין, ואין צל לבריה תחתיו.

כחם היום נקב נקב מגיהנם והרתיח כל העולם לשעה קלה, אמר הקדוש ברוך הוא, צדיק זה בצער והעולם ברוח.

כחם היום הדין אמרה שהחמין יפה למכה.

ב אמר עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באין אצלי, תאמר משמלתי שאין באים אצלי, אמר לו הקדוש ברוך הוא, עד שלא מלת היו בני אדם ערלים באים אצלי, עכשיו אני ופמליא שלי נגליו לך, הדין הוא דכתיב, וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו.

וירא "וירא" בשכינה, "וירא" במלאכים.

אמר רבי חנינא, שמות חדשים עלו בגדס מבבל ריש לקיש אמר, אף שמות מלאכים מיכאל גבריאל רפאל אמר רבי לוי אחד נדמה לו בדמות סירקי ואחד נדמה לו בדמות נוטי ואחד נדמה לו כדמות ערבי. אמר, אם אני רואה שכינה ממתנת להם, אני יודע שהן בני אדם הוגנים ואם רואה אני אותם שהן חולקין כבוד זה לזה וכו', כיון שראה שהשכינה ממתנת להם וחולקין כבוד זה לזה ידע שהן הוגנים.

אמר רבי אבהו, פולונו של אברהם אבינו מפולש הנה כהדא דרומלוס אמר אם אני רואה אותם שהפליגו וכו' וכו' אני יודע שהו באין אצלי, כיון שראה אותם שהפליגו מיד וירץ לקראתם.

וירא אליו, אותו היום יום שלישי למילתו מה עשה הקדוש ברוך הוא הוציא חמה מנתיקה כדי שלא יטריח אמר לו לאליעזר, קום חזי בשוקא אי אתו אורחים. קם חזה אתא לגביה אמר לא אתו אמר אברהם עבדי לית בהו הימנותא, קם נפק איהו לא חזא חזייה הקדוש ברוך הוא דקא שרי ואסר אמר לאו אורח ארעא למיקם הכא והיינו דכתיב אל נא תעבר מעל עבדך.

תניא שלשה שהיו מהלכין בדרך הרב באמצע, גדול מימינו וקטן משמאלו, וכן מצינו בשלשה מלאכי השרת שבאו אצל אברהם, מיכאל באמצע, גבריאל בימינו, ורפאל משמאלו. תרגמה דמצד אצדודי אבל ההולך לימין רבו הרי זה בור, ואחורי רבו הרי זה מגסי הרוח.

אין מכבדו בדרךים ועין שם.

כתיב, וישא עיניו וירא, וכתיב וירץ לקראתם, כד חזויהו דהנה קא שרי ואסר פירשו, מיד וירץ לקראתם.

מאן נינהו שלשה אנשים, מיכאל, גבריאל, ורפאל. מיכאל בא לבשר את שרה. ורפאל בא לרפאת את אברהם. גבריאל בא להפך את סדום. והכתיב (להלן יט, א) "ויבאו שני המלאכים סדומה" שהוא דאתא לשזבי ללוט דיקא נמי דכתיב "ויהפך".

מאי שנא גבי אברהם דכתיב (להלן פסוק ה) כו תעשה כאשר דברת, ומאי שנא גבי לוט דכתיב "ויפצר בם מאד", מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול.

ג אמר רבי יוחנן, גדולה הכנסת אורחים כהשפמת בית המדרש, דקתני מפנין אפלו ארבע וחמש קפות של תבן ושל תבואה מפני האורחין ומפני בטול בית המדרש רב דימי מנהרדעא אמר, יותר מהשפמת בית המדרש, דקתני מפני האורחים ברישא. אמר רב יהודה אמר רב, גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה, דכתיב, ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך אמר רבי אלעזר, בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אין קטן אומר לגדול המתן עד שאבא אצלך, אבל בהקדוש ברוך הוא כתיב אל נא תעבר מעל עבדך.

אמר רבי יוחנן, ששה דברים שאדם עושה אותם, אוכל מפרותיהם בעולם הזה והקרו קיימת לו לעולם הבא, ואלו הן, (א) הכנסת אורחים, (ב) ובקור חולים, (ג) והשפמת בית המדרש, (ד) ועיון תפלה, (ה) והמגדל בניו לתלמוד תורה, (ו) והדן את חברו לכהן זכות. ובהני שייכי נמי כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלן.

כל שמות האמורים באברהם קדש חוץ מזה שהוא חול ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך, חנניה בן אחי רבי יהושע ורבי אליעזר משום רבי אלעזר המודעי אמרו אף זה קדש, כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב, גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה כמאן פאותו הזוג.

ד-ו יקח נא, אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה אמרת יקח, בו בלשון אני גואל את בניך, (שמות ו, ז) "ולקחתי אתכם לי לעם", הרי בעולם הזה, בעולם הבא מנין (ירמיה ג, יד) "ולקחתי אתכם אחד מעיר".

רבי אליעזר בשם רבי סימון אמר, אמר הקדוש ברוך הוא לאבינו אברהם אתה אמרת יקח נא מעט מים, חייך שאני פורע לבניך, הדא הוא דכתיב, "אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר". הרי במדבר, בארץ כנען מנין, (דברים ח, ז) "ארץ נחלי מים" וגו'. לעתיד לבא מנין, (זכריה יד, ח) "ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים". אתה אמרת ורחצו רגליכם, חייך שאני פורע לבניך, (יחזקאל טז, ט) "וארחצוך במים". הרי במדבר, בארץ מנין, "רחצו הזכור". לעתיד לבא מנין, (שם ד, ד) "אם רחץ ה' את צאת בנות ציון". אתה אמרת והשענו תחת העץ, חייך שאני פורע לבניך "פרש עגן למסד". הרי במדבר, בארץ מנין, (ויקרא כג, מב) "בסכת תשב שבעת ימים". לעתיד לבוא מנין, (ישעיה ד, ו) "וסכה תהיה לצל יומם". אתה אמרת וקחה פת לחם, חייך שאני פורע לבניך, "הנני ממטיר לכם לחם". הרי במדבר, בארץ מנין, (דברים ח, ח) "ארץ חטה ושערה". לעתיד לבא מנין, שאמר, (תהלים עב, טז) "יהי פסת בר בארץ בראש הרים". (להלן פסוק ז) ואל הבקר רץ אברהם חייך שאני פורע לבניך, "ורוח נסע מאת ה' ויגזו שלמים". הרי במדבר, בארץ מנין, (שם לב, א) "ומקנה רב היה לבני ראובן". לעתיד לבא מנין, "והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר". (להלן פסוק ח) והוא עמד עליהם, חייך שאני פורע לבניך, (שמות יג, כא) "וה' הלך לפנייהם יומם". הרי במדבר, בארץ מנין, "אלהים נצב בעדת אל". לעתיד לבא מנין, (מיכה ב, יג) "עלה הפרץ לפנייהם".

ורחצו רגליכם אמרו לו שמה כערביים חשבתנו שמשתחוים לאבק רגליהם, כבר יצא ממך ישמעאל.

אמר רב יהודה אמר רב, כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת הוא בעצמו עשה הקדוש ברוך הוא לבניו על ידי עצמו, וכל מה שעשה אברהם למלאכים על ידי שליח, עשה הקדוש ברוך הוא לבניו על ידי שליח. ואל הבקר רץ אברהם (במדבר יא, לא) "ורוח נסע מאת ה'" וגו' (להלן פסוק ח) ויקח חמאה וחלב ויתן לפניהם, "הנני ממטיר לכם לחם". והוא עומד עליהם, (שם יז, ו) "הנני עומד לפניך שם על הצור". "ואברהם הולך עמם לשלחם", (שמות יג, כא) "וה' הולך לפניכם יומם". יקח נא מעט מים, (שם יז, ו) "והכית בצור" ויצאו ממונו מים". ופליגא אדרב חמא בר חנינא בשכר שלש זכו לשלש בשכר חמאה וחלב זכו למון, בשכר והוא עומד עליהם, זכו לעמוד הענן, בשכר יקח נא מעט מים, זכו לבארה של מרים.

כתיב ואקחה פת לחם, וכתיב "ויקח חמאה וחלב" אמר רבי אליעזר, צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה. רשעים אומרים הרבה, ואפלו מעט אינם עושים מעפרון, דכתיב (להלן כג, טו) "אך ארבע מאות שקל כסף", וכתיב (שם טז) "וישמע אברהם" וגו' והוא לא שקל מניה אלא קנטרי.

כתיב קמח וכתיב סלת מכאן שהאשה צרה עיניה באורחיו יותר מן האיש.

אמר רבי יצחק בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דהדא פתא מזוניתא דלבא בתורה, ואקחה פת לחם וסעדו לבכם. בנביאים, (שופטים יט, ה) "סעד לבד פת לחם". בכתובים, "ולחם לבב אנוש יסעד".

אמר רבי אחא, וסעדו לבבכם אין כתיב כאן, אלא וסעדו לבכם הדא אמרה שאין יצר הרע שולט במלאכים, דאמר רבי אחא (תהלים מח, ד) "שיתו לבכם לחילה" הדא אמרה שאין יצר הרע לעתיד לבא.

כי על כן עברתם על עבדכם, מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו הייתם מזמנים לבא אצלי ויאמרו כן תעשה כאשר דברת, אנו אין לפנינו אכילה ושתיה, אתה שלפניך אכילה ושתיה, כן תעשה לעצמך. כאשר דברת, יהי רצון שתזכה לעשות סעודה אחרת לבר דכר דיתיליד לך.

וימהר אברהם האהלה אל שרה וגו', מהרי שלש סאים, תשע סאין אפה, שלש לעוגות, שלש לחביץ שלש למיני מלטמא.

לושי ועשי עגות, הדא אמרה פרס הפסח הנה.

רבי יונה בשם רבי חמא בר חנינא הוא מדבר סין הוא מדבר אלוש הוא מדבר קדש, מאיזה זכות זכו ישראל שנתן להם מן במדבר בזכותו של אברהם, שאמר לושי ועשי עגות.

ז-ח וְאֵל הַבְּקָר רָץ אַבְרָהָם, אָמַר רַבִּי לֹוִי, רָץ לְקָדָם אוֹתָהּ אוֹמֵה שְׁפָתוֹב בָּהּ
"עֲגָלָה מְלַמְּדָה [אֲהַבְתִּי] לְדוֹשׁ". וַיִּקַּח בֶּן בְּקָר, יָכוֹל גְּדוֹל, תַּלְמוּד לֹוֹמֵר רָץ. אִי רָץ
יָכוֹל חֲסוּל תַּלְמוּד לֹוֹמֵר וְטוֹב.

וַיִּתֵּן אֶל הַנַּעַר, זֶה יִשְׁמַעְאֵל, כְּדֵי לְזַרְזוֹ בְּמִצּוֹת.

מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן מֵתִיא, שֶׁאָמַר לְבָנוֹ צֵא וּשְׂכַר לָנוּ פּוֹעֲלֵינוּ וְהִלֵּךְ וּפְסַק לָהֶם
מְזוֹנוֹת, וּכְשֶׁבֵּא אֶצֶל אָבִיו אָמַר לוֹ, בְּנִי, אֶפְלוּ אֶתָּה עוֹשֶׂה לָהֶם כְּסֻעוּדַת שְׁלֹמֹה
בְּשִׁעְתּוֹ אִי אֶתָּה יוֹצֵא יָדֵי חוֹבְתֶךָ מִפְּנֵי שֶׁהוּן בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב אֶלְא עַד שֶׁלֹּא
יִתְחִילוּ בְּמִלְאָכָה צֵא וְאָמֹר לָהֶם אֵין לָכֶם עָלַי אֶלְא פֶת וְקִטְנִית בְּלָבָד. רַבִּי שְׁמַעוֹן
בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, אֵינוֹ צָרִיךְ, הַכֹּל כְּמִנְהַג הַמְּדִינָה. לְמִימְרָא דְסֻעוּדָה דְאַבְרָהָם
עַדִּיפָא מִדְּשְׁלֹמֹה, וְהִכְתִּיב (מ"א ה, ב) "וַיְהִי לָהֶם שְׁלֹמֹה לְיוֹם אֶחָד שְׁלֹשִׁים כָּר
סֻלַּת וְשְׁשִׁים כָּר קַמַּח" וְהִלְלוּ לַעֲמִילָן שֶׁל טַבְּחִים וּלְצִיִּקֵי קַדִּירָה, וְאֶלְף נְשִׁים הָיוּ
לוֹ לְשְׁלֹמֹה, וְכָל אַחַת וְאַחַת עֲשֶׂתָּה בְּבֵיתָהּ כָּף, סְבוּרָה שְׁמָא אֶצֶלָה סוֹעֵד הַיּוֹם,
וְאֵלוּ גַבֵּי אַבְרָהָם כְּתִיב וְאֵל הַבְּקָר רָץ אַבְרָהָם וְגוֹ' וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, בֶּן
בְּקָר אֶחָד, רָץ שְׁנַיִם. וְטוֹב שְׁלֹשָׁה. אָמַר לִיָּהּ, הֲתָם תִּתְּלָתָא תִּנְרָא לְתִתְּלָתָא גַבְרִי,
הָכָא לְיִשְׂרָאֵל כְּלָהוּ, שְׁנַאָמַר, (שם ד, כ) "יְהוּדָה וַיִּשְׂרָאֵל רַבִּים כְּחוּל הַיָּם". רָץ
וְטוֹב וְאֵימָא חַד כְּדִאֲמַרִי אֲנִשִּׁי רַבִּיךָ וְטוֹב. אָמַר לִיָּהּ לְכַתֵּב קְרָא רָץ טוֹב, מֵאִי רָץ
וְטוֹב, לְדַרְשָׁא אֵימָא תְרִי מְדֻטוֹב לְדַרְשָׁא רָץ גַּמִּי לְדַרְשָׁא. מֵתִיב רַבָּא בַר עוֹלָא,
וַיִּתֵּן אֶל הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ, כָּל חַד וְחַד יְהִיבִיהּ לְחַד נַעַר. וַיִּקַּח חֲמֵאָה וּבֶן
הַבְּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה, קָמָא קָמָא דְתִקְוָן אֲתִיבָהּ לְקַמֵּייהוּ כָּל כָּף לָמָּה אָמַר רַב יְהוּדָה
אָמַר רַב כְּדֵי לְהַאֲכִילָן שְׁלֹשׁ לְשׁוֹנוֹת בְּחַרְדָּל.

וְהוּא עֲלִיָּהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֵּאֲכֹלוּ, אָמַר רַבִּי תַנְחוּם בַּר חֲנִילָאִי, לְעוֹלָם אֵל יִשְׁנָה
אָדָם מִמִּנְהַג הַמְּדִינָה, שֶׁהָרִי מוֹשֶׂה עָלָה לְמָרוֹם וְלֹא אָכַל וְלֹא שָׁתָה. וּמִלְּאֲכִי הַשָּׂרֵת
יָרְדוּ לְמִטָּה וְאָכְלוּ וְשָׁתוּ. אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין סִלְקָא דְעֵתָךְ אֶלְא נִרְאִין כְּאֵלוּ אוֹכְלִין
וְשׁוֹתִין.

וַיִּקַּח חֲמֵאָה וְחִלְבַּת הַמַּעוּלָה אֶחָד מִשְׁשִׁים, בֵּינוּנֵי אֶחָד מֵאַרְבַּעִים, הַקְּבֵר אֶחָד
מַעֲשָׂרִים. רַבִּי יוֹנָה אָמַר הַמַּעוּלָה אֶחָד מִמַּאָּה, בֵּינוּנֵי אֶחָד מִחֲמִשָּׁים הַקְּבֵר אֶחָד
מַעֲשָׂרִים. וּפֶת הֵיכָן הָיָה, אֶפְרַיִם מִקְּשָׁאָה תַלְמִידוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר בְּשֵׁם רַבִּי מֵאִיר,
שָׂרָה אֲמַנּוּ פְרָסָה נְדָה וְנִטְמַאת הָעִיסָה רַבְּנָן אֲמַרִי, אֶפְלוּ פֶת הַבַּיִת לְפָנֵיהֶם וּמָה
אִם דְּבָרִים שֶׁלֹּא אָמַר לָהֶם הַבַּיִת לְפָנֵיהֶם, דְּבָרִים שֶׁאָמַר לָהֶם עַל אַחַת כַּמָּה
וְכַמָּה.

והוא עִמָּד עֲלֵיהֶם, הִכָּא אֶתְ אֲמַר וְהוּא עִמָּד עֲלֵיהֶם, וְלִהְלֹךְ אֶתְ אֲמַר נֶצְבִים עֲלֵיו
אֶלָּא עַד שְׁלֹא יִצְאוּ (וְדִיֶּהֶם נֶצְבִים עֲלֵיו וְכִיּוֹן שְׁיִצְאוּ) וְדִיֶּהֶם וְהוּא עִמָּד עֲלֵיהֶם,
אֵימָתוֹ מוּטָלֶת עֲלֵיהֶם, מִיכָּאֵל מְרַתֶת גְּבֵרִיאֵל מְרַתֶת.

אֲמַר רַבִּי תַנְחוּם מְשׁוּם רַבִּי אֶלְעָזָר וְרַבִּי אֵיבּוֹ בְּשֵׁם רַבִּי מֵאִיר, מִתְּלָא אֲמַר עֲלֵתָ
לְקַרְתָּא הִלְדָּ בְּנִימוּסָה לְמַעְלָה שְׁאִין אֲכִילָה וְשִׁתְיָה עֲלָה מְשָׁה וְנִדְמָה לָהֶם, "וְאִשְׁב
בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לָחֵם לֹא אֲכַלְתִּי וַיִּמֵּם לֹא שְׁתִּיתִי". אֲבָל לְמִטָּה
שְׁיִש אֲכִילָה וְשִׁתְיָה, וְהוּא עִמָּד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכְלוּ, וְכִי אוֹכְלִין הִיוּ, אֶלָּא
נִרְאִין כְּאוֹכְלִין, וְרֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן מְסַתְּלָק.

יְשֻׁמֵר אָדָם דְּבָרִים בְּלִבָּבוֹ שְׁלֹא יֹאכַל עִם עַם הָאָרֶץ עַל הַשְּׁלַחַן מִפְּנֵי שְׁעִמֵי הָאָרֶץ
מִמַּעֲטִין בְּמַעֲשָׂרוֹת וּבְשִׁבְעִיעִית. הַפְּתוּב אוֹמֵר, (יִרְמִיָּה כג, ח) "מָה לְתַבֵּן אֶת הַבֵּר"
כָּל עוֹף לְמִינֵו וְשָׁכַן וּבֵן אָדָם לְדוֹמָה לוֹ וְכֵן דָּוִד הוּא אוֹמֵר (תְּהִלִּים כו, ד ט) "לֹא
יִשְׁבְּתִי עִם מְתֵי שְׂוֹא", "שְׁנֵאתִי קֹהֵל מְרַעִים" וְגוֹ' "אֶרְחֹץ בְּנִקְיוֹן כְּפִי" וְגוֹ' "אֵל
תִּיאֲסֹף עִם חֲטָאִים נִפְשִׁי" לְעוֹלָם יִרְבֶּה אָדָם סְעוּדָתוֹ עִם תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים, וְלֹא עִם
עַם הָאָרֶץ, לְפִי שְׁלֹאֲחַר שְׁעָה מְסַפְרִין עֲלֵיו לְשׁוֹן הָרַע לְעוֹלָם יִטוֹל אָדָם רְשׁוּת מְרַבּוֹ
וְאַחַר כֵּן יַעֲשֶׂה רְצוֹן תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים הַבָּאִין אֵלָיו, שְׁנֵאֲמַר, אִם נָא מְצֵאתִי חוֹ
בְּעֵינַיִךְ וְגוֹ'.

הַאוֹמֵר שְׁלֹא אֲכָלוּ הַמַּלְאָכִים אֶצֶל אַבְרָהָם לֹא אֲמַר כְּלוּם אֶלָּא בְּצַדִּיקוֹתָו שֶׁל אוֹתוֹ
צַדִּיק, וּבְשִׁכְר טוֹרַח שְׁהִטְרִיחַ פְּתַח לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא פִּיהֶם וְאֲכָלוּ, שְׁנֵאֲמַר,
עִמָּד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכְלוּ.

בְּשִׁכְר קִיתוֹן שֶׁל מֵיִם שְׁרַחְצוּ וְדִיֶּהֶם נִתְּנוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּאֵר לְיִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים
שָׁנָה. בְּזַמַּן שְׁיִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ מִשְׁכַּמֶּת וְהוֹלְכֶת וְנוֹבַעַת בְּמִקּוֹם שְׁיִשְׂרָאֵל
חוֹנִים, וּבְזַמַּן שְׁאִין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ הִיָּתָה מְאַחֲרַת בְּשַׁעָה, בְּשִׁתִּים, בְּשִׁלְשׁ,
בְּאַרְבַּע, בְּחֲמֵשׁ, עַד שְׁיִוְצָאִים תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים וְנִעְרִים וּקְטַנִּים וְאוֹמְרַת (בְּמַדְבַּר
כֹּא, יז) "עֲלֵי בְּאֵר" בְּזִכּוֹת אַבְרָהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב בְּזִכּוֹת מְשָׁה וְאַהֲרֹן וּמִרְיָם, וְאַחַר
כֵּן הוֹלְכֶת וְנוֹבַעַת בֵּין שִׁבְט יְהוּדָה לְשִׁבְטוֹ שֶׁל יִשְׂשַׁכָּר, שְׁנֵאֲמַר, "בְּאֵר חֲפְרִיהָ
שָׂרִים" וְגוֹ'.

וְכָל הַמְּרַבֶּה סְעוּדָתוֹ עִם עַם הָאָרֶץ אֵין דְּבָרִיו נִשְׁמָעִין וְסוֹף שְׁהַמְחַלְקוֹת רַבּוֹת עֲלֵיו
וּמְזַלְזֵל תּוֹרָתוֹ וּמְחַלֵּל שְׁמוֹ שֶׁל מְקוֹם, וּמְאַלְמֵן אֶת אֲשֵׁתוֹ וּמִיתָם אֶת בְּנָיו וְאֵינוֹ
מִמֵּלָא אֶת יָמָיו וְקוֹשֵׁר שֵׁם רַע לוֹ וּלְבָנָיו וּלְבָנֵי בֵיתוֹ עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת.

מְשׁוּם אָדָם אֶחָד אֲמָרוּ גְּדוֹלָה צְדָקָה שְׁמִיּוֹם שְׁנֵבְרָא הָעוֹלָם וְעַד אוֹתָהּ שְׁעָה הָרִי
זָה מִשְׁתַּבַּח וְקוֹלֵט עֲצָמוֹ מְדִינָה שֶׁל גִּיהֶנֶם, שְׁנֵאֲמַר, (תְּהִלִּים מא, ב) "אֲשָׁרִי מִשְׁכִּיל
אֵל דָּל בְּיוֹם רָעָה יְמַלְטָהוּ ה'", וְאֵין יוֹם רָעָה אֶלָּא יוֹם דִּינָה שֶׁל גִּיהֶנֶם שְׁנֵאֲמַר,

"וגם רָשַׁע לַיּוֹם רָעָה", וְאוֹמֵר (תהלים קו, ג) "אֲשֶׁרִי שׁוֹמְרֵי מִשְׁפָּט עוֹשֵׂה צְדָקָה בְּכָל עֵת". אֲבוֹתֵינוּ הִרְאִישׁוּנֵים, מִפְּנֵי מַה זָכוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ וְלְעוֹלָם הַבָּא, מִפְּנֵי שְׁנֵהֲגוּ עֲצָמוֹ בְּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, (להלן פסוק יט) "כִּי יִדְעֵתִיו" וְכוּ'. יִצְחָק לֹא נִשְׁתַּבַּח אֶלָּא בְּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, "וַיִּזְרַע יִצְחָק", וְאִין זְרִיעָה אֶלָּא צְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, (הושע י, יב) "זָרְעוּ לָכֶם לְצְדָקָה". יַעֲקֹב לֹא נִשְׁתַּבַּח אֶלָּא בְּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, (להלן לב, יא) "קִטְנֵתִי מִכָּל הַחֲסָדִים". אִין קִטְנֵתִי אֶלָּא מַעַט, וְאִין מַעַט אֶלָּא צְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, (משלי טו, ח) "טוֹב מַעַט בְּצְדָקָה". מִשָּׂה לֹא נִשְׁתַּבַּח אֶלָּא בְּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, "צְדָקַת ה' עֲשֵׂה". אֲהֲרֹן לֹא נִשְׁתַּבַּח אֶלָּא בְּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, (מלאכי ב, ו) "תּוֹרַת אֱמֶת הִיטָה בְּפִיהוּ", וְאִין אֱמֶת אֶלָּא צְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, "אֱמֶת מֵאֲרָץ תִּצְמַח" וְגו'. דָּוִד לֹא נִשְׁתַּבַּח אֶלָּא בְּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, (תהלים עב, א) "וַיִּצְדַּקְתָּ לְבֶן מְלֹךְ". אֶף הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נִשְׁתַּבַּח בְּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, (ישעיה ה, טז) "וְהָאֵל הַקְּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בְּצְדָקָה". אֶף כֶּסֶא הַכְּבוֹד נִשְׁתַּבַּח בְּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, "צְדָק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כֶּסֶאֲדָ".

אָדָם נוֹתֵן צְדָקָה לַחֲבֵרוֹ מִתְּפוֹן אֱלֹוֵי שְׂיִחְיָהּ וְלֹא יָמוּת, אֶף הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נוֹתֵנָה שְׂיִחְיָהּ וְלֹא יָמוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, (משלי יא, ד) "וַיִּצְדַּקְתָּ תִצְלִל מִמּוֹת". מִנֵּין אֲתָה אוֹמֵר שְׂמִי שְׂיִשׁ סְפוּק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וְאִינוֹ עוֹשֵׂה, לְקַיֵּם נְפִשׁוֹת וְאִינוֹ מְקַיֵּם גּוֹרָם מִיָּתָה לַעֲצָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, (שמואל א כ"ה יא) "וַיַּעַן נָבָל אֶל עֶבְדֵי דָוִד וַיֹּאמֶר מִי דָוִד וּמִי בֶן יִשְׂרָאֵל וְלִקְחֵתִי אֶת לַחֲמִי" וְגו', וּכְתִיב, "שֵׁם לַח" וַיְהִי כַּעֲשָׂרַת הַיָּמִים וַיִּגַּף ה' אֶת נָבָל". מִנֵּין שֶׁמֵּאֲרַכֶּת יָמָיו שֶׁל אָדָם שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁלּוּחַ הַקּוֹן בְּמִצְוֵה קָלָה שֶׁבַתוֹרָה "לְמַעַן יִיטֵב לָךְ וְהֵאֲרַכְתָּ יָמִים", קַל וְחֹמֶר לְצְדָקָה שֶׁהִיא חֲמוּנָה בַּתּוֹרָה. מִנֵּין שֶׁהִיא מְבִיאָה אֶת הָאָדָם לַחֲיֵי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, (תהלים א, א) "אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הִלָּךְ" וְגו', וּכְתִיב "אֲשֶׁרִי שׁוֹמְרֵי מִשְׁפָּט עֹשֵׂה צְדָקָה" וְגו', מַה אֲשֶׁרִי הָאָמוֹר לְהִלֵּךְ בֶּן הָעוֹלָם הַבָּא אֶף אֲשֶׁרִי הָאָמוֹר כָּאִין בֶּן הָעוֹלָם הַבָּא, מִנֵּין שְׁשׁוֹת לַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, (ויקרא כו, ג) "אִם בְּחֻקֵּי תִלְכוּ", וְאוֹמֵר (שם ו) "וְנִתְּתִי שְׁלוֹם בְּאֲרָץ", וּבְצְדָקָה הוּא אוֹמֵר, "וְהִיָּה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שְׁלוֹם". וּמִנֵּין שֶׁהַתּוֹרָה מְשׁוּלָּה בְּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר, (דברים ו, כה) "וַיִּצְדַּקְתָּ תִהְיֶה לָנוּ כִּי נִשְׁמָר לַעֲשׂוֹת" וְגו'. וּמִנֵּין שֶׁהִיא מְמַהֶרֶת לְהַבִּיא אֶת יָמוֹת הַמְּשִׁיחַ וְאֶת יָמוֹת הַגְּאוּלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר, (ישעיה נו, א) "שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוּבָה יִשׁוּעָתִי" וְגו'. וּמִנֵּין שֶׁהִיא מַעֲלָה וּמוֹשִׁיבָה אֶת נוֹתְנָה כְּנֶגֶד כֶּסֶא הַכְּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר, (שם לג, טו טז) "הוֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדוֹבֵר מִיִּשְׂרָאֵל וְגו' הוּא מְרוֹמֵם יִשְׁכּוֹן".

וְאֵל הַבְּקָר רָץ אֲבָרָהִם, בָּרַח מִלְּפָנָיו וְנִכְנַס לְמַעַרַת הַמְּכַפְלָה וְנִכְנַס אַחֲרָיו שָׁם וְרָאָה שָׁם אָדָם וַעֲזָרוֹ שׁוֹכְבִים וַיִּשְׁנִים וְנִרוֹת דּוֹלְקִים עֲלֵיהֶם, וְרִיחַ טוֹב עֲלֵיהֶם כְּרִיחַ נְחוֹת, לְפִיכֶךָ חֲמַד מַעַרַת הַמְּכַפְלָה. אָמַר לְבָנֵי יְבוּס (נְהֵלֵא חֲתָיִים הִיוּ, אֶלָּא עַל שֵׁם הָעִיר יְבוּס נִקְרָאוּ יְבוּסִים) לְקִנּוֹת מֵהֶם בְּמִמְכָּר זָהָב וּבִכְתָב עוֹלָם לְאַחֲזוֹת קָבֶר, וְלֹא קָבְלוּ עֲלֵיהֶם. הִתְחִיל כּוֹרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר, "וַיִּשְׁתַּחֲוּ אֲבָרָהִם לְפָנָיו עִם הָאֲרָץ". אָמְרוּ לוֹ, כָּרוֹת עֲמָנוּ בְּרִית וְשְׁבוּעָה שָׂאִין זָרְעֶךָ יוֹרֵשׁ אֶת עִיר יְבוּסִי,

וְאֵנוּ מוֹכְרִין לָךְ. כָּרַת עִמָּהֶם בְּרִית וּשְׁבוּעָה. מָה עָשׂוּ אַנְשֵׁי יְבוּס, עָשׂוּ לָהֶם צְלָמֵי נַחֲשָׁת, וְהַעֲמִידוּ אוֹתָן בְּרַחוּב הָעִיר, וְכָתְבוּ עֲלֵיהֶם בְּרִית שְׁבוּעַת אַבְרָהָם. וּכְשֶׁבֵּאוּ יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ כְּתִיב, (שופטים א, כא) "וְאֵת הַיְבוּסִי יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַיִם" וְגו', וְדוּד הַמֶּלֶךְ רָצָה לְהַכְנִיס וְלֹא הִנִּיחוּהוּ שֶׁנֶּאֱמַר, "וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי יְבוּס לֹא תָבוֹא הֵנָּה", וְכִי מָה הָיָה כְּתוּב שֶׁל אַנְשֵׁי יְבוּס לומר לְדוּד "לֹא תָבֹא", וְהֵיוּ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם, אֲלֵא מִכַּח הַשְׁבוּעָה, [כִּי אִם] הִסִּירָךְ הָעוֹרִים וְהַפְּסָחִים, אֵלֹהֵי הַצְּלָמִים שֶׁעִינֵינוּ לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ וְרָגְלֵיהֶם וְלֹא יִהְלְכוּ.

אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם, בְּזָכוֹת שֶׁלֹּשׁ רִיצוֹת שֶׁרָצָתָ, חֲיִידָךְ כְּשֶׁאָבֵא לְתוֹן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁאֵנִי רָץ בְּפָנֶיהֶם. שֶׁלֹּשׁ רִיצוֹת שֶׁרָץ אַבְרָהָם, (א) וְנִרְץ לְקִרְאָתְךָ, (ב) וְאֵל הַבְּקָר רָץ אַבְרָהָם, (ג) וַיִּמְהַר אַבְרָהָם. וּפְרַע לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא (דברים לג, ב) "וַיֹּאמֶר ה' מְסִינֵי בְּא" וְגו'.

רַבִּי סִימוֹן בֶּשֶׁם רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר מִי שֶׁעוֹשֶׂה חֶסֶד עִם מִי שֶׁאֵינוֹ צָרִיד חֶסֶד. אַבְרָהָם עָשָׂה חֶסֶד עִם מְלָאכֵי הַשָּׂרָת, דְּכָתִיב, וְהוּא עֹלֵם עֲלֵיהֶם וְגו'. רָאָה מָה פָּרַע לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְבָנָיו, הֵמָּן וְהַבְּאָר וְהַשְּׁלִי וְעַנְנֵי כְּבוֹד מְקִיפִין אוֹתָן. וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחֹמֶר, וַיְמַה זֶה שֶׁעָשָׂה חֶסֶד עִם מִי שֶׁאֵינוֹ צָרִיד חֶסֶד, כִּד פָּרַע לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מִי שֶׁעוֹשֶׂה חֶסֶד עִם מִי שֶׁצָּרִיד חֶסֶד עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה. דְּבָר אַחֵר, וַיְמַה אִם מִי שֶׁלֹּא עָשָׂה חֶסֶד עִם מִי שֶׁאֵין צָרִיכִין חֶסֶד, עִמּוֹן וּמוֹאֵב עִם יִשְׂרָאֵל, דְּכָתִיב, (דברים כג, ה) "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְמוֹ" וְגו'. וְכִי צָרִיכִין הָיוּ וְהֵלֵא כָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַר הַיָּם יוֹרֵד, וְהַבְּאָר עוֹלָה, וְהַשְּׁלִי מְצוּי, וְעַנְנֵי כְּבוֹד מְקִיפִין עֲלֵיהֶן, מָה פָּרַע לָהֶן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא "לֹא יָבֵא עִמּוֹנִי וּמוֹאֲבִי בְּקַהֲלֵי ה'", וְהָרִי דְבָרִים קַל וְחֹמֶר וַיְמַה מִי שֶׁלֹּא עָשָׂה חֶסֶד עִם מִי שֶׁאֵין צָרִיכִין חֶסֶד, כִּד פָּרַע לָהֶן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה חֶסֶד עִם מִי שֶׁהוּא חָיָב לוֹ כְּגוֹן יְתָרוֹ עִם מֹשֶׁה, דְּכָתִיב, (שמות ב, כ) "וְגַם דָּלָה דָּלָה לְנוֹ" פָּרַע לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּיָמֵי שָׁאוּל, דְּכָתִיב, (שמואל א טו, ו) "וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֵל הַקִּינִי לָכֹן סוּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עַמְלֵקִי פֶן אוֹסִיף עִמּוֹ וְאַתָּה עֹשִׂתָה חֶסֶד" וְגו'. וְכִי עִם כָּל יִשְׂרָאֵל עָשָׂה יְתָרוֹ חֶסֶד, וְהֵלֵא עִם מֹשֶׁה בְּלִבָּד עָשָׂה, אֲלֵא לְמַדָּד שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה חֶסֶד עִם אַחַד מִגְּדוּלֵי יִשְׂרָאֵל מֵעֲלִין עָלָיו כְּאֵלוֹ עָשָׂה חֶסֶד עִם כָּל יִשְׂרָאֵל. וְהֵלֵא דְבָרִים קַל וְחֹמֶר וַיְמַה אִם מִי שֶׁעוֹשֶׂה חֶסֶד עִם מִי שֶׁהוּא חָיָב לוֹ, רָאָה מָה פָּרַע לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁכָּרוֹ, מִי שֶׁעוֹשֶׂה חֶסֶד עִם מִי שֶׁאֵינוֹ חָיָב לוֹ עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה.

ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אֵיךְ שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ, אִיו נְקוּד, לְמַ"ד אֵינוֹ נְקוּד. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, בְּכָל מְקוֹם שֶׁאֵת מוֹצֵא כְּתִב רַבָּה עַל הַנְּקוּדָה אֵת דּוֹרֵשׁ אֵת הַכְּתִב נְקוּדָה רַבָּה עַל הַכְּתִב אֵת דּוֹרֵשׁ אֵת הַנְּקוּדָה, כְּאֵן שֶׁהַנְּקוּדָה רַבָּה עַל הַכְּתִב אֵת דּוֹרֵשׁ אֵת הַנְּקוּדָה אִיו אַבְרָהָם, כְּשֶׁם שֶׁאָמְרוּ לְאַבְרָהָם אֵיךְ שָׂרָה, כִּד אָמְרוּ לְשָׂרָה אִיו אַבְרָהָם.

וַיֹּאמֶר הַנֵּה בְּאֵהָל, הַדָּא הוּא דְכִתְיִב, (שופטים ה, כד) "תְּבַרְךָ מְנַשִּׁים יַעַל אֶשֶׁת חֵבֶר
הַקִּינִי מְנַשִּׁים בְּאֵהָל תְּבַרְךָ" רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר, מְנַשִּׁי בְּנֵי הַמִּדְבָּר.

דָּבָר אַחֵר אֵינָה שְׂרָה אֲשֶׁתָּךְ, יוֹדְעִין הָיוּ הַיְכֹן הִיְתָה, אֶלָּא לְהוֹדִיעַ שְׂרָה אֲמַנּוּ
צְנוּעָה הִיְתָה כְּדִי לְחַבְּבָה עַל בְּעֵלָהּ רַבִּי יוֹסִי בַר חֲנִינָא אָמַר, כְּדִי לְשַׁגֵּר לָהּ כּוֹס שֶׁל
בְּרָכָה.

תָּנָא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסִי, לְמָה נִקְוֶה עַל אִינוּ שְׂבָאֲלִיו לְמִדְתָּךְ תּוֹרָה דְּרָךְ אַרְצָא שְׂיִשְׁאֵל
אָדָם בְּאַכְסֵנְיָא שְׁלוֹ וְהָאֵמַר שְׂמוּאֵל אֵין שׂוֹאֲלִין בְּשֵׁלוּם אֲשָׁה, עַל יְדֵי בְעֵלָהּ שְׂאֵנִי.

אַחֲרֵי בְּלַתֵּי הִיְתָה לִי עֲדָנָה, אַחֵר שְׁנַתְּבַלָּה הַבְּשָׂר נִתְפַּשְׁטוּ הַקְּמָטִים וְחֹזֵר הַיּוֹפִי
לְמִקוּמוֹ.

גְּדוֹל הַשְּׁלוֹם שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שָׂנָה בּוֹ, שְׂנַאָמַר (להלן פסוק יג) וַיֹּאמֶר ה' אֵל
אַבְרָהָם לְמָה זֶה צַחֲקָה שְׂרָה יֹאמַר הָאֵף אֲמַנְם אֵלֶּד וְאֲנִי זָקְנָתִי.

׀ וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶשׁוּב אֵלֶיךָ כְּעַת חַיָּה וְהַנְּה בֵן לְשְׂרָה אֲשֶׁתָּךְ, בְּפִסַּח נוֹלַד יֶצְחָק.
מִנְלוֹ, דְכִתְיִב, "כְּעַת חַיָּה" לְמוֹעֵד הַזֶּה אֵימַת קָאִי, אֵלִימָא בְּפִסַּח וְקָאֵמַר בְּעֵצְרָת,
בְּחַמְשֵׁין יוֹמֵי מִי קָא יִלְדָה, אֶלָּא דְקָאִי בְּעֵצְרָת וְקָאֵמַר בְּתִשְׁרִי, אֶפְתִּי בְּחַמְשָׁא
יְרַחֵי מִי קָא יִלְדָה, אֶלָּא דְקָאִי בְּתִשְׁרִי וְקָאֵמַר בְּנִיסוֹן, אֶפְתִּי בְּשִׁיתָא יְרַחֵי מִי קָא
יִלְדָה, אוֹתָהּ שָׂנָה מְעַבְרָת הִיְתָה. סוּף סוּף כִּי מִדְּלִי מַר יְמֵי טְמֵאָה בְּצָרִי לְהוּ, אָמַר
מַר זּוּטְרָא, אֶפְלוּ לְמַאן דְּאָמַר יוֹלְדָת לְתִשְׁעָה אֵינָה יוֹלְדָת לְמִקְוִטְעִין יוֹלְדָת
לְשִׁבְעָה יוֹלְדָת לְמִקְוִטְעִין, שְׂנַאָמַר, "וַיְהִי לְתַקּוּפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חַנָּה וַתֵּלֶד",
מַעֲוִט תַּקּוּפוֹת שְׁנַיִם וּמַעֲוִט יָמִים שְׁנַיִם.

וְשְׂרָה שׁוֹמַעַת, מִכָּאן שְׁהַנְּשִׁים צִיְתָנִיּוֹת הֵן וְכוּ' (בְּרַמְזוֹ כ"ד).

וְהוּא אַחֲרִיו, זֶה יִשְׁמַעְאֵל וְהוּא אַחֲרִיו מִפְּנֵי הַיַּחֲוֹד וְהוּא אַחֲרִיו הַמְּלֵאךְ הַרְגִישׁ
שְׂבָאָה אוֹרָה.

יא וְאַבְרָהָם וְשְׂרָה זָקְנִים. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כְּבָר כְּתִיב וְאַבְרָהָם וְשְׂרָה זָקְנִים, מַה
תְּלַמּוּד לּוֹמַר (להלן כד, א) "וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בְּיָמָיו" אֶלָּא לְפִי שֶׁהַחֲזִירָן הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא לִימֵי נְעוּרֵתוֹ, נִצְרָךְ פְּעַם שְׁנֵינָה "וְאַבְרָהָם זָקֵן". אָמַר רַבִּי אֲמִי כָּאן זָקְנָה
שְׂיִשׁ בָּהּ לְחַלּוּחִית לְהֵלֵן זָקְנָה שְׂאִין בָּהּ לְחַלּוּחִית. חֲדַל לְהִיּוֹת לְשְׂרָה אֵרַח כְּנִשִּׁים
כְּדָא דְאֵת אָמַר (דברים כג, כג) "וְכִי תִחַדַּל לְנִדָר" פְּסִק, כְּדָא דְאֵת אָמַר "וְחֲדַל
לְעֲשׂוֹת הַפִּסַּח".

יב ותצחק שרה בקרבה לאמר, זה אחד מן הדברים ששנו לתלמי המלך (כתוב ברמז ג).

אחרי בלתי היתה לי עדנה, האשה הזאת כל זמן שהיא ילדה יש לה תכשיטין, ואני אחרי בלתי היתה לי עדנה תכשיטין, כדא דאית אמר (יחזקאל טז, יא) "ואעדך עדי". האשה הזאת כל זמן שהיא ילדה יש לה עמו ולדות דבר אחר עדנה, עדנין וסתנית טוחן ולא פולט.

יג אמר רבי יהודה בשם רבי סימון, אתם מילדים עצמכם ומזקינים אדוניכם ואני זקנתי מלעשות נסים.

בר קפרא אמר, גדול השלום, ששנה הכתוב, היא אמרה ואדני זקן, והקדוש ברוך הוא אמר ואני זקנתי, כדי להטיל שלום בין אברהם לשרה.

יד היפלא מה דבר רבי יודן בר רבי סימון אמר, משל לאחד שהיו בידו שני קופליות הוליכן אצל נפח אמר ליה, יכול איתא לתקנם אמר ליה לבראתו כבתחלה אני יכול, ולתקנם איני יכול כד לבראתו כבתחלה אני יכול, ולהחזירו לימי נערוותו איני יכול.

טו ותכחש שרה לאמר, מפאן שהנשים פסולות לעדות, ואילוי שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם שהוא נותן בן משרה, לא היתה יולדת, שלא האמינה.

ויאמר לא כי צחקת מעולם לא נזקק הקדוש ברוך הוא לדבר ולהסיח עם אשה, אלא עם אותה הצדקת, ואף היא על ידי עילה רבי אבא בר כהנא אמר בשם רבי אורי, כמה כרפורין כרבר כדי להסיח עמה ויאמר לא כי צחקת רבי אליעזר אומר, והכתוב (לעיל טז, יג) "ותקרא שם ה' הדובר אליה" על ידי מלאך, והכתוב (להלן כה, יג) "ויאמר ה' לה", רבי חמא אמר, על ידי מלאך, רבי יוסי בן זמרא אמר, על ידי שם.

טז ואברהם הלך עם לשלחם, מתלא אמר, אכלית אשקיית לוויית, כד ואברהם הלך עם לשלחם.

יז-יט וה' אמר המכסה אני מאברהם רבי יצחק פתח, "זכר צדיק לברכה, ושם רשעים ירקב", כל מי שמזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה. מה טעם "זכר צדיק לברכה" וכל המזכיר רשע ואינו מקללו עובר בעשה, מה טעם

"וּשְׁם רִשְׁעִים יִרְקַב", אָרוּר הָמוֹן אֲרוּרִים בְּנֵיו, חֲרִבּוֹנָה זְכוּר לְטוֹב. מְצִינּוּ שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְזַכֵּיר שְׁמוֹן שָׁל יִשְׂרָאֵל וּמְבָרְכֵן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קטו, ב) "ה' זָכְרָנוּ יְבָרֵךְ", אֵין לִי אֶלָּא שְׁשִׁים רְבּוּא, מִנֵּין שְׁפָל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְזַכֵּיר שְׁמוֹ וּמְבָרְכוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, וְה' אָמַר הַמְּכַסֶּה אֲנִי וְגו' וּכְתִיב וְאַבְרָהָם הָיוּ יְהִיָּה, לֹא הָיָה צָרִיךְ קָרָא לְמִימַר, אֶלָּא "וַיֹּאמֶר ה' זַעֲקֵת סְדוֹם וְעִמּוֹרָה", אֶלָּא אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הַזְּכָרְתִּי אֶת הַצַּדִּיק וְאֵינִי מְבָרְכוֹ וְאַבְרָהָם הָיוּ יְהִיָּה.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, מִבְּרַכְתֵּן שָׁל צַדִּיקִים אֲתָה לְמַד קִלְלָה לְרִשְׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר, כִּי יִדְעִיתִי לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוָה וְגו', וּכְתִיב (להלן פסוק כ) "וַיֹּאמֶר ה' זַעֲקֵת סְדוֹם וְעִמּוֹרָה". וּמִקְלָלְתֵן שָׁל רִשְׁעִים אֲתָה לְמַד בְּרָכָה לְצַדִּיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר, (לעיל יג, יג) "וְאֲנָשֵׁי סְדוֹם רָעִים וְחֲטָאִים", וּכְתִיב, "וְה' אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי הַפָּרֶד לוֹט" וְגו'.

לְמָה גָּלָה לוֹ לְפִי שֶׁהָיָה אַבְרָהָם מְהַרְהֵר בְּלִבּוֹ עַל דוֹר הַמַּבּוּל, אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהֶם צַדִּיקִים שֶׁיִּסְלַח לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּזִכּוּתָם, תִּדְעַ לָךְ שֶׁאַף בְּסְדוֹם אָמַר (להלן פסוק כג) "הֲאֵף תִּסְפָּה צַדִּיק עִם רִשָּׁע" לְמָה (שם כה) חֲלִילָה לָךְ שְׁנֵי פְעָמִים, בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא.

בַּתְּחִלָּה הָיָה סוּד לִירְאִים, (תהלים כה, יד) "סוּד ה' לִירְאָיו", וְאַחַר כֵּן לִישְׁרִים, "וְאֵת יִשְׁרִים סוּדוֹ", וְאַחַר כֵּן לְנִבְיָאִים, (עמוס ג, ז) כִּי אִם גָּלָה סוּדוֹ אֶל עַבְדֵּי הַנְּבִיאִים". אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אַבְרָהָם זֶה יָרָא שְׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר, "כִּי יָרָא אֱלֹהִים אֲתָה". אַבְרָהָם זֶה יִשָּׁר, שֶׁנֶּאֱמַר, (שיר השירים א, ד) "מִיִּשְׁרִים אֶהְבּוֹד". אַבְרָהָם זֶה נְבִיא, שֶׁנֶּאֱמַר, (להלן כ, ז) "כִּי נְבִיא הוּא", וְאֵינִי מְגַלֶּה לוֹ.

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי מִשָּׁל לְמַלְךְ שֶׁנָּתַן פְּרִדָּס מִתְּנָה לְאוֹהָבוֹ. לְאַחַר זֶמַן בִּקֵּשׁ הַמֶּלֶךְ לְקוֹץ מִתּוֹכוֹ חֲמִשָּׁה אֵילָנֵי סָרְק. אָמַר הַמֶּלֶךְ, וְאֵלּוּ מִן פִּטְרִיקוֹן שָׁלוּ הָיִיתִי מִבִּקֵּשׁ לֹא הָיָה מְעַכֵּב וּמָה בְּכָךְ נִמְלָךְ בּוֹ. כֵּן אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, כְּבָר נִתְתִּי הָאָרֶץ מִתְּנָה לְאַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר, "לְזָרְעֶךָ נִתְתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת", וְחֲמִשָּׁה כְּרָכִין הִלְלוּ בְּתוֹךְ שָׁלוֹ הוּ, וְאֵלּוּ מִן פִּטְרִיקוֹן זֶה הָיִיתִי מִבִּקֵּשׁ לֹא הָיָה מְעַכֵּב, וּמָה בְּכָךְ נִמְלָךְ בּוֹ.

לְמַלְךְ שֶׁהָיָה לוֹ שְׁלֵשָׁה אוֹהָבִים וְכו' (כְּדָתוּב בְּרַמְזוֹ לְד).

דָּבָר אַחַר לְמַלְךְ שֶׁהָיָה לוֹ סְנִקְתַּדְרִין אֶחָד וְלֹא הָיָה עוֹשֶׂה דָּבָר חוּץ מִדְּעִתּוֹ. פְּעַם אַחַת בִּקֵּשׁ לְעִשׂוֹת דָּבָר חוּץ מִדְּעִתּוֹ. אָמַר הַמֶּלֶךְ כְּלוּם עֲשִׂיתִי אוֹתוֹ סְנִקְתַּדְרִין שְׁלִי אֶלָּא שֶׁלֹּא לְעִשׂוֹת דָּבָר חוּץ מִדְּעִתּוֹ. כֵּן אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּלוּם קָרָאתִי לְאַבְרָהָם (ישעיה מו, יא) "אִישׁ עֲצָתִי", אֶלָּא שֶׁלֹּא לְעִשׂוֹת דָּבָר חוּץ מִדְּעִתּוֹ. דָּאָמַר רַבִּי יוֹדֵן, כֵּן אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הָרִי יֵשׁ שֵׁם לוֹט בֶּן אַחִיו וְאֵינִי מְגַלֶּה לוֹ וְרַבֵּן

אמרי, כָּבֵר קָרָאתִי אֲבִיהֶן שֶׁל כּוֹלֵן (לעיל יז, ה) "כִּי אֵב הַמּוֹן גּוֹיִים נִתְתִּיד" דָּנִין אֶת הַבֵּן בְּלֹא דַעְתּוֹ שֶׁל אָב.

גִּיהֲנִם גְּלִיתִי לוֹ. מִתֵּן תּוֹרָה גְּלִיתִי לוֹ. דִּינָה שֶׁל סְדוּם מָחַר וְאֵינִי מְגַלֶּה לוֹ רַבִּי אַחָא בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן בְּשֵׁם רַבִּי נִתָּן אָמַר, אֶפְלוּ הַלְכוֹת עֲרוּבֵי חֲצוֹת הָיָה אֲבָרְהָם יוֹדֵעַ אֶפְלוּ שֵׁם חֲדָשׁ שְׁעֵתִיד הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְקִרְאָת לִירוּשָׁלַיִם, שְׁנֵאמַר, (ירמיה ג, יז) "בַּעַת הַהִיא יִקְרָאוּ לִירוּשָׁלַיִם כְּסֵא ה'", הָיָה אֲבָרְהָם יוֹדֵעַ. רַבִּי חִזָּא וְרַבְּנָן דִּתְמָן בְּשֵׁם רַבִּי יְהוּדָה, אֵין לָךְ כָּל יוֹם וְיוֹם שְׂאִין הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְחַדֵּשׁ הַלְכָה בְּבֵית דִּין הָעֵלְיוֹן, מַה טַעַם וְהִגָּה מִפִּי יֵצֵא", וְאֵין הִגָּה אֶלָּא דְבָרֵי תּוֹרָה, שְׁנֵאמַר, "וְהִגִּיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה". אֶפְלוּ אוֹתָהּ הַלְכָה הָיָה אֲבָרְהָם יוֹדֵעַ.

וְאֲבָרְהָם הָיוּ יְהִיָּה, רַבִּי תַנְחוּם בְּשֵׁם רַבִּי בְּרַכְיָה, בְּשָׂרוֹ שְׂאִין הָעוֹלָם חֲסָר מִשְׁלֵשִׁים צְדִיקִים כְּאֲבָרְהָם.

כִּי יִדְעֵתִיו לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוָה וְגו', רַבִּי יוֹדֵן בְּשֵׁם רַבִּי אֶלְכָסְנָדְרִי לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, זֶה גְּמִילוֹת חֲסָדִים. רַבְּנָן אֲמַרִי, זֶה בְּקוֹר חוֹלִים. רַבִּי יְהוּדָה בַּר רַבִּי סִימּוֹן אָמַר, בְּתַחֲלָה צְדָקָה וּלְבַסּוֹף מִשְׁפָּט, הָא כִּי צִד, אֲבָרְהָם הָיָה מְקַבֵּל עוֹבְרִים וְשׁוֹבִים, מִשְׁהִיּוֹ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין הֵנּוּ אָמַר לָהֶם, בְּרַךְ. אָמְרוּ לוֹ, מַה נִּימָא. אָמַר, בְּרוּךְ אֵל עֵלְיוֹן שְׂאֶכְלָנוּ מִשְׁלוֹ. אִם קִבֵּל עֲלֵינוּ וּבְרַךְ הֵנּוּ אֶכִּיל וְשָׂתִי וְאֶזִּיל וְאִם לֹא הֵנּוּ אָמַר לָהֶם הֵב מַה דְּעֲלָךְ וְהֵנּוּ אָמְרוּ לוֹ מַה אֵית לָךְ עָלֵי, אָמַר לָהֶם, חַד קְשִׁיטָה דְחַמְרָה בְּעֵשְׂרָה פְּלָרִין, וְחַדָּא לִיטְרָא דְקִפְרָה בְּעֵשְׂרָה פְּלָרִין, וְחַד עֵיגוּל דְּפִיתָא בְּעֵשְׂרָה פְּלָרִין, מֵאן יְהֵב לָךְ חַמְרָא בְּמַדְבְּרָא, מֵאן יְהֵב לָךְ קִפְרָה בְּמַדְבְּרָה, מֵאן יְהֵב לָךְ פִּיתָא בְּמַדְבְּרָא, מֵאן יְהֵב לָךְ עֵיגוּלָה בְּמַדְבְּרָא, מִן דְּהֵנּוּ חָמִי הֵיא עֲקֵתָא דְהֵנּוּ עָקִי לָהּ הֵנּוּ אָמַר בְּרוּךְ אֵל עֵלְיוֹן שְׂאֶכְלָנוּ מִשְׁלוֹ, הֵנּוּ מִתְחַלָּה צְדָקָה וּלְבַסּוֹף מִשְׁפָּט.

לְמַעַן הִבִּיא ה' עַל אֲבָרְהָם אֶת אֲשֶׁר דָּבָר לוֹ, אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא דְבָר עֲלֵינוּ וְכו'.

זֶה שְׂאֵמַר הַכְּתוּב, (שמואל ב כא, ב) "וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לַגְּבַעֲנִים... וְהַגְּבַעֲנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה" דָּוִד גָּזַר עֲלֵיהֶן. אָמַר דָּוִד שְׁלוּשָׁה סִימְנִין יֵשׁ בְּאוּמָה זֶה, רַחְמָנִים, בִּישְׁנָיִם, גּוֹמְלֵי חֲסָדִים. רַחְמָנִים "וְנִתְּנוּ לָךְ רַחְמִים" בִּישְׁנָיִם דְּכְתִיב, (שמות כ, יז) "וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יְרֵאתוֹ עַל פְּנֵיכֶם". גּוֹמְלֵי חֲסָדִים דְּכְתִיב, כִּי יִדְעֵתִיו לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוָה וְגו' כָּל מִי שֵׁיֵשׁ בּוֹ שְׁלֹשָׁה סִימְנִין הִלְלוּ רֵאוּי לְהַדְּבִק בְּאוּמָה זֶה, וְכָל מִי שְׂאִין בּוֹ שְׁלֹשָׁה סִימְנִין הִלְלוּ, אֵין רֵאוּי לְהַדְּבִק בְּאוּמָה זֶה.

רמז פג כְּתִיב (דברים ז, יב) "וְשָׁמַר ה' אֶלְהֵיךָ לָךְ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֲסֵד". אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן חֲלֶפְתָּא, לָמָּה הַדְּבָר דּוּמָה, לְמַלְךְ שְׁנֵשָׂא מִטְרוּנָא וְהַכְּנִיסָה לוֹ שְׁנֵי

אָרִיסִין אָף הַמֶּלֶךְ זָקֵף לָהּ כְּנִגְדּוֹן שְׁנֵי אָרִיסִין. אַבְדָּה מִטְרוֹנָא אֶת שְׁלָה, אָף הַמֶּלֶךְ נָטַל אֶת שְׁלוֹ. לְאַחַר זְמַיִם עֲמָדָה מִטְרוֹנָא וְקִשְׁטָה עֲצָמָה וְהִבִּיאָה שְׁנֵי אָרִיסִין, אָף הַמֶּלֶךְ מְבִיא אֶת שְׁלוֹ. אָמַר הַמֶּלֶךְ, אֵלּוּ וְאֵלּוּ יַעֲשׂוּ עֶטְרָה וַיִּנְתְּנוּ בְּרֵאשָׁה שֶׁל מִטְרוֹנָא. כִּף אֶת מוֹצָא אַבְרָהָם נִתְּנוּ לְבָנָיו שְׁנֵי אָרִיסִין, צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, שְׁנַאָמַר, כִּי יִדְעִיתִי לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה וְגו' אָף הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא זָקֵף לָהֶם כְּנִגְדּוֹן שְׁנֵי אָרִיסִין חֶסֶד וְרַחֲמִים, שְׁנַאָמַר, "וַיִּשְׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ נֶאֱמַר הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד" וְאָמַר (שם יג, יח) "וַיִּנְתְּנוּ לְךָ רַחֲמִים" וְגו', אַבְדּוֹ יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁלָהוֹ, שְׁנַאָמַר, (עמוס ה, ז) "הַהִפְכִּים לְלַעֲנָה מִשְׁפָּט וְצְדָקָה לְאַרְצָ [הַנִּיחוּי]" אָף הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נָטַל אֶת שְׁלוֹ, שְׁנַאָמַר, (ירמיה טז, ה) "כִּי (אִם) אֲסַפְתִּי אֶת שְׁלוֹמִי מֵאֵת הַעַם הַזֶּה... אֶת הַחֶסֶד וְאֶת הַרַחֲמִים", עֲמָדוֹ וְכִשְׁרוֹ עֲצָמוֹ, וְהִבִּיאוּ אוֹתוֹ שְׁנֵי אָרִיסִין, שְׁנַאָמַר, "צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדֶּה וְשִׁבְיָהּ בְּצְדָקָה", אָף הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבִיא אֶת שְׁלוֹ, שְׁנַאָמַר, (שם נד, ו) "כִּי הֵהָרִים יִמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תִּמְוֹטִינָה וְחִסְדֵי מֵאֲתָךְ לֹא יִמוּשׁוּ" וְגו'. אָמַר, אֵלּוּ וְאֵלּוּ יַעֲשׂוּ עֶטְרָה וַיִּנְתְּנוּ (בְּרֵאשׁוֹ) [בְּרֵאשׁוֹ], שְׁנַאָמַר, "וְאִרְשִׁיתֶיךָ לִי בְּצִדְקָה וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים".

כ זַעֲקַת סְדוּם וְעִמְרָה כִּי רָבָה. רַבִּי חֲנִינָא אָמַר, רַבָּה וְהוֹלֶכֶת רַבִּי בְּרַכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן, שְׁמַעֲנֵנוּ בְּדוֹר הַמִּבּוּל שְׁנִדְוִנוּ בְּמַיִם, וְסִדְוִמִים שְׁנִדְוִנוּ בְּאֵשׁ, מִנִּין לִיתֵן הָאֱמוּרָה כָּאֵן לְהֵלֵן וְהָאֱמוּרָה לְהֵלֵן כָּאֵן תִּלְמוּד לֹמַר רַבָּה "רַבָּה" לְגִזְרָה שְׁוָה.

כא אַרְדָּה נָא וְאַרְאֶה, תְּנִי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, זֶה הִיא אַחַת מֵעֶשֶׂר יְרִידוֹת כְּתוּב בְּרַמְזוֹ כ"ו).

אַרְדָּה נָא, אָמַר רַבִּי אַבָּא בְּרַ פְּהֵנָא, מְלַמֵּד שְׁפַתְחָ לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא פֶּתַח שֶׁל תְּשׁוּבָה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עֲשׂוּ כְּלָהּ כְּלָהּ הֵם חֲתֻבִים, וְאִם לֹא אֲדַעָה, אוֹדִיעַ בְּהֵם מִדַּת הַדִּין בְּעוֹלָם.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר, הַכְּרִיזוּ בְּסִדְוּם כָּל מִי שֶׁהוּא מְחֻזֵּק בְּפֶת לָחֶם לָעֵנִי וְאֶבְיוֹן יִשְׂרָאֵל בְּאֵשׁ. פְּלוּטִית בְּתוֹ שֶׁל לוֹט, הִיתָה נְשׂוּאָה לְאַחַד מִגְדוּלֵי סְדוּם, רָאִתָּה עֲנִי אַחַד מִדּוּקָא בְּרַחוּב הָעִיר, וְעִגְמָה עָלֶיהָ נִפְשָׁה. מַה הִיתָה עוֹשָׂה, בְּכָל יוֹם כְּשֶׁהִיתָה יוֹצֵאָה לְשֵׂאב מַיִם הִיתָה נוֹתֶנֶת בְּכַד שְׁלָהּ מִכָּל מַה שֶׁבִּיטָה וּמֵאֲכָלֶת לְאוֹתוֹ עֲנִי. אָמְרוּ, מֵאֵין חֵי הָעֵנִי הַזֶּה, וְכִשְׁיָדְעוּ בְּדַבְּרֵי הוֹצִיאוּהָ לְיִשְׂרָאֵל. אָמְרָה, רַבּוֹן הַעוֹלָמִים, עֲשֵׂה מִשְׁפָּטִי וְדִינִי, וְעֲלֵתָה צַעֲקָתָה לִפְנֵי פֶסַע הַכְּבוֹד, בְּאוֹתָהּ שְׁעָה אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אַרְדָּה נָא [וְאַרְאֶה] אִם צַעֲקַת הַנְּעִרָה הַזֹּאת עֲשׂוּ אֲנִשֵּׁי סְדוּם, אֶהְפֹּךְ יְסוּדוֹתֶיהָ לְמַעַלָּה, הַכְּצַעֲקָתָם אֵינּוּ אוֹמַר אֶלָּא הַכְּצַעֲקָתָהּ.

ואית דמפקין בהאי לשנא, אמר רבי לוי, אפלו אני מבקש לשתק מדינה, מדת הדיו אינה מניחה אותי לשתק. מעשה בשתי נערות שירדו למלאות מים מן המעיין. אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות. אמרה לה, פלו מזונותינו וכבר אנו הולכין למוות. מה עשית, מלאה הכד קמח והחליפו. נטלה זו מה שביד זו, וזו מה שביד זו, וכיון שהרגישו בדבר שרפוה.

עקר שלותה של סדום לא היה אלא חמשים ושתים שנה ומהם עשרים ושתים שנה היה הקדוש ברוך הוא מרעיש עליהם הרים, ומביא עליהם זועות, כדי שייעשו תשובה, ולא עשו, הדא הוא דכתוב, (איוב ט, ה) "המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו".

כב ויפנו משם האנשים, הדא אמרה שאין ערף למלאכים.

ואברהם עוֹדְנו עומד, אמר רבי ישמעאל, תקון סופרים הוא זה שהשכינה היתה ממתנת לאברהם.

כג ויגש אברהם ויאמר וגו'. רבי יהודה ורבי נחמיה ורפון, רבי יהודה אומר, הגשה למלחמה (דברי הימים א' יט, יד) "ויגש יואב והעם אשר עמו וגו' למלחמה". רבי נחמיה אומר, הגשה לפיוס, כהאיך דאת אמר "ויגשו בני יהודה אל יהושע" לפיוס. רפון אמרין הגשה לתפלה, כהאיך דאת אמר (מ"א יח, לו) "ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל" וגו'. רבי אלעזר פשיט ליה אם למלחמה אני בא, אם לפיוס אני בא, אם לתפלה אני בא. רבי פנחס ורבי לוי בשם רבי יוחנן, זה שהוא עובר לפני התבה אין אומרים לו בא ועשה בא וקרב בא ועשה קרבן של צבור אלא בא וקרב להתפלל.

אמר רבי תנחומא, למה התקינו ברפת חמש עשרה עד שומע תפלה כנגד חמש עשרה אזכרות שב(תהלים כט, א י) "הבו לה' בני אלים" עד "ה' למבול ישב" שהוא מכלה את הפרענות מלבוא לעולם.

רבי הונא בשם רבי אחא האף תספה, אתה גורר את האף והאף לא יגררך אמר רבי יהושע ברבי נחמיה, אף שאתה מביא לעולם אתה מכלה בו הצדיקים עם הרשעים ולא דייך שאיך תולה לרשעים בשביל הצדיקים, אלא שאתה מכלה הצדיקים עם הרשעים רבי ורבי יונתן, רבי אומר, בשר ודם חמה כבשתו אבל הקדוש ברוך הוא כובש את החמה, שנאמר, (נחום א, ב) "נקם ה' ובעל חמה" רבי יונתן אומר, בשר ודם קנאה כבשתו, אבל הקדוש ברוך הוא כובש את הקנאה, שנאמר, "אל קנא ונקם ה'".

הארף תנספה, רבי שמלאי שאל לרבי יונתן, מאי דכתיב (משלי יג, כג) "יש נספה בלא משפט", אמר ליה, בלא משפט מקומו מעשה באחד שנשתלח לגבות בני טבריא ובני צפורי, כשהוא גובה בטבריא ראה אחד מצפורי ותפסו. אמר לו, מצפורי אני אמר לו, יש בידי לגבות בני צפורי. לא הספיק לגבות בני טבריא עד שבאת רוחא לצפורי, נמצא נספה בלא משפט מקומו רבי לוי אמר, לדוב שהיתה משפלת בחיה, ולא מצאה לשכל בחיה ושפלה בבהמה. למגל כוסחת כובין ולא שלים לה, שושנה ולא שלים לה.

כד-כה חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע. נשבעת ואמרת

שאין אתה מביא מבול לעולם. מה את מערים על השבועה, מבול של מים אין אתה מביא, ושל אש אתה מביא. אם כן לא יצאת ידי השבועה, "השפט כל הארץ לא יעשה משפט", אם עולם אתה מבקש אין דין, ואם דין אתה מבקש אין עולם. את תפוס חבלא בתרין ראשין בעי עלמא ובעי דינא, אם לית אתה מותר צבחר לית עלמא יכיל קאים אמר לו הקדוש ברוך הוא, לאברהם "אהבת צדק ותשנא רשע". "אהבת צדק" לצדק בריותי, "ותשנא רשע" שנאת מלחיך, "על כן משחך וגו' ששון מחבריך", מהו "מחבריך", מנח ועד אצלך עשרה דורות, ומכלם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמד.

אמר רבי יודן, חלילה היא, חולין היא לך בדעה היא לך, חלול השם יש בדבר מעשת דבר אין כתיב כאן אלא כדבר, לא היא ולא דכוותה ולא דפחיתא מינה.

אמר רבי לוי, שני בני אדם נאמר בהו דבר אחד, אברהם ואיוב, אברהם אמר חללה לך וגו', איוב אמר (איוב ט, כב) "אחת היא על כן אמרתי תם ורשע" וגו', אברהם נטל עליה שכר, איוב נענש עליה וכו'.

רבי חיאי בר אבא אמר, ערבובי שאלות יש כאן, אברהם אמר חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, והקדוש ברוך הוא אמר והיה כצדיק כרשע ותלה לרשעים בשביל צדיקים, דהא אינם אלא צדיקים ניכלי דאמר רבי יוחנן, כל צדיקים שנאמר בסדום צדיקים כתיב היא דעתיה דרבי יוחנן דאמר רבי יוחנן (יהושע ט, יא) "ויאמרו אלינו זקינינו וכל ישבי ארצנו", זקינינו כתיב זקני אשמאי, היינו סבי דבהתא.

אמר רבי יהושע בן לוי, אמר אברהם צרף מעשי ויעלו למנו חמשים. אמר רבי יהודה בן רבי סימון, לא את צדיקו של עולם, צרף עצמו עמהו ויעלו למנו חמשים. אמר רבי יהודה בן רבי סימון, כך אמר לו אברהם, מלך בשור ודם תולין לו אנקליטון מדוכוס לאיפרכוס מאיפרכוס לאיסטרטליטי ואת בשביל שאין לך מי שיתלה לך אנקליטון לא תעשה משפט.

אמר רבי יהודה בר רבי סימון, כשבקשת לדון את עולמך מסרת אותו ביד שנים רומוס ורומילוס שאם בקש אחד מהם לעשות דבר מעכבו חברו ואת בשביל שאין מעכבך לא תעשה משפט.

אמר רבי אבא בר כהנא, מאי חללה לך מעשת פדבר הזה להמית צדיק עם רשע ולא, והכתיב "והכרתי ממך צדיק ורשע", בצדיק שאינו גמור.

כו אמר אביי, הני דאמרי מאי אהנו לן רבנו, לדידהו קרו, לדידהו תנו, הוי מגלה פנים בתורה דכתיב, (ירמיה לג, כה) "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי" אמר רב נחמן בר יצחק, מהכא נמי שמעת מינה ונשאתי לכל המקום בעבורם.

רבי יהושע בן לוי אמר, (איוב לד, לא) "כי אל אל האמר נשאתי לא אחבל", הדיא הוא דכתיב ונשאתי לכל המקום בעבורם, "לא אחבל" איני ממשכנו כדא דאת אמר (שמות כב, כה) "אם חבל תחבל" והו חובלין עלי דברים ואומרים איני דן פשוטה. "בלעדי אקה" בר מיני זיל פשפש דינא ואם טעיתי (שם) "אתה הרני ואם עול פעלתי" עם הראשונים "לא אסיף" עם אחרונים "לא אחריש בדיו" לך אני מחריש, ולבדים היוצאים ממך לאברהם שאמר חללה לך. למשה שהוא אומר (שמות לב, יא) "למה ה' יחרה אפך". ליהושע שהוא אומר (יהושע ז, ז) "למה העברת העביר את העם הזה". לדוד שהוא אומר "למה ה' תעמד ברחוק" וגו'. (איוב שם) "ודבר גבורות וחסין ערכו" חו נתן בעריכות שפתיו בשעה שבקש רחמים על סדומיים.

כז ויעו אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר, דרש רבא בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצוות, עפר סוטה, ואפר פרה, והא איכא נמי עפר כסוי התם, הכשר מצוה איכא, הנאה ליכא.

אמר אברהם אלו הרגני אמרפל לא הייתי עפר, ואלו שרפני נמרוד לא הייתי אפר אמר (לו) הקדוש ברוך הוא, אתה אמרת ואנכי עפר ואפר חידד שאני נותן לבניך כפרה בהן שנאמר, (במדבר יט, יז) "ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת", (שם, ט) "ואסף איש טהור את אפר הפרה".

תמן תנינן סדר תעניות כיצד, מוציאין את התבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה עליה, רבי יודן בר מנשה ורבי שמואל בר נחמן, חד אמר זכותו של אברהם וחד אמר זכותו של יצחק מאן דאמר זכותו של אברהם ואנכי עפר ואפר, ומאן דאמר זכותו של יצחק אפר מקלה בלבד מילתא דרבי יודן (בן פזי) פליגא אהא דרבי יודן בן פזי הוה מכריז בצבורא ואמר כל מאן דלא מטא שליחא דצבורא

לגביה למיתן קיטמא ברישיה יסב איהו קיטמא ויהב ברישיה ומלתיה דרבי יהודה בן פזי אמרה הוא עפר והוא אפר.

כח אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה, אמר רבי חי'א בר אבא, בקש אברהם לירד מחמשים לחמשה אמר ליה הקדוש ברוך הוא, חזור בך למפרע אמר רבי לוי לחלף סדרא מלאה מים כל זמן שהיא מלאה מים סניגור מלמד זכות, פעמים מבקש הדן שילמד הסניגור והוא אומר הוסיפו מים לתוכה.

לב ויאמר אל נא יחר לה' וגו' ולמה עשרה, כנגד פניסה לכלן דבר אחר, למה עשרה, שכבר נשתיר בדור המבול שמונה ולא נתלה לעולם בזכותם. דבר אחר למה עשרה, שהיה סבור הרי שם לוט ואשתו וארבע בנותיו וארבעה חתניו. רבי יהודה בן רבי סימון ורבי חנין בשם רבי יוחנן, כאן עשרה ובירושלים אפלו אחד, דכתיב "שוטטו בחוצות ירושלים" וגו'.

לג רמז פד וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם, הדן הזה כל זמן שהסניגור מלמד זכות הוא ממתין, נשתתק הסניגור עמד לו הדן, והקטיגור הולך לעשות שליחותו, כך וילך ה' כאשר כלה. הסניגור הזה כל זמן שהדן מסביר לו פנים הוא מלמד זכות עמד לו הדן נשתתק הסניגור, כך ואברהם שב למקומו. הקטיגור הזה כל זמן שהסניגור מלמד זכות והדן מסביר לו פנים הוא ממתין, עמד לו הדן ונשתתק הסניגור הקטיגור הולך לעשות שליחותו, שנאמר, וילך ה' כאשר כלה ויבאו שני המלאכים סדמה וגו'.

פרק יט

א ויבאו שני המלאכים סדמה בערב, כתיב, (יחזקאל א, יד) "והחיות רצוא ושוב" וגו', רצות אין כתיב כאן, אלא "רצוא", רצין לעשות שליחותו נפטרין מאברהם בשש שעות ובאין סדומה בערב אלא מלאכי רחמים היו, והיו ממתנינים, סבורים שמא אברהם מוצא להם זכות, וכיון שלא מצא להם זכות, ויבאו שני המלאכים סדמה בערב.

תני אין מלאך אחד עושה שני שליחות, ולא שני מלאכים שליחות אחד ואת אמר שני מלאכים אלא מיכאל אמר בשורתו ונסתלק. גבריאל, נשתלח להפוך את סדום. ורפאל, להציל את לוט.

ויבאו שני המלאכים סדמה, הכא את אמר מלאכים, ולהלן אומר "אנשים", אלא להלן שהיתה שכינה על גביהן, קראם אנשים, וכאן שנסתלקה שכינה מעל גביהן לבשו מלאכות. אמר רבי תנחומא, אמר רבי לוי, אברהם שהיה כחו לפה נדמו לו בדמות אנשים, אבל לוט על ידי שהיה כחו רע נדמו לו בדמות מלאכים. אמר רבי חנינא, עד שלא עשו שליחותן קראם אנשים, משעשו שליחותן מלאכים אמר רבי תנחומא, לאחד שנטל הגמוניא מן המלך, עד שלא הגיע לבית אורין שלו היה מהלך כגפן כיון שהגיע לבית אורין שלו היה מהלך כקלמין כך עד שלא עשו שליחותן עדין אנשים, כיון שעשו שליחותן קראו מלאכים.

סדמה תני משום רבי נחמיה, כל דבר שצריך למ"ד בתחלתו תן לו ה"א בסופו, סדמה. "שעירה". (לעיל יב, י) "מצרימה". חרנה. התיבון ליה והכתוב (תהלים ט, יח) "ישבו רשעים לשאולה" רבי אבא בר זבדא אמר, לביטי התחתונה שבשואל.

בערב בא ערבה של סדום ושקעה שמשה ונתחתם גזר דינה. אמר רבי לוי, אין הקדוש ברוך הוא דן את אומות העולם אלא בלילה, בשעה שהם ישנים מן העברות ואינו דן את ישראל אלא ביום, בשעה שהן עוסקים במצוות, הדא הוא דכתיב, "והוא ישפט תבל בצדק" וגו'.

ולוט ישב בשער סדום, ישב כתיב, אותו היום מנו אותו ארכי הדנינו חמשה ראשי דנינו היו בסדום, (א) קץ שקר, (ב) רב שקר, (ג) רב נבל, (ד) רב מסטירין, (ה) וקלפנד ולוט היה ארכי הדנינו שבכלו, בשעה שהיה אומר להם דברים שהן ערבים להן, היו אומרים לו גש הלאה סק לעיל וכשהיה אומר להם דברים שאין ערבים להן, היו אומרים לו האחד בא לגור וגו'.

זה שאמר הכתוב, (משלי יג, כ) "הולך את חכמים יחכם ורעה כסילים ירוע". "הולך את חכמים" למה הוא דומה, לאדם שהוא נכנס לבית המרקחים אף על פי שלא לקח ולא נתן, ריח טוב לקח. "ורועה כסילים" למה הוא דומה, לנכנס לבית הבורסקי אף על פי שלא לקח ולא נתן, ריח רע לקח. כך לוט כשהיה מהלך עם אברהם אבינו למד מדרכיו. אברהם אבינו עשה לו בית חוץ לתרו, וכל מי שהיה נכנס ויצא היה מקבלו מאכילו ומשקהו, ואומר אלהי אברהם אחד הוא בעולם. וכשבא לוט לסדום כך היה עושה, וכיון שהכריזו כל מי שהוא מחזיק יד בפת לחם ישראל, היה מתירא מעשות יומם ועשה לילה. שנאמר, ויבאו שני המלאכים סדמה בערב, וכשם שהחזיק ידם כך החזיקו ביזו (וגו') ואמר להם אל

תבטיטו אחרים שיהרי ירדה השכינה וכו'. עדית, אשתו של לוט, נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום, והביטה אחריה לראות אם הולכות הן אחריה, אם לא, וראתה אחריה השכינה, ונעשית נציב מלח.

ב ויאמר הנה נא אדני רבי יודן אמר אפלו איני כדאי אתם עוקמין עלי את הדרך רבי הונא אמר עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראין באים אצלי.

אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם, אברהם היה מקדים רחיצה ללינה ולוט מקדים לינה לרחיצה, אלא אברהם היה מקפיד על טנופת עבודה זרה ולוט לא היה מקפיד. ויש אומרים אף זה פשוטה עשה כדי שיצאו ויראו אבק על רגליהן שלא יאמרו היכן לנו.

ויאמרו לא כי ברחוב גליו, ממאנין לקטן ואין ממאנין לגדול.

ג ויפצר בם מאד, הכניס בם אף וצרה ויסרו אליו ויבאו אל ביתו הדא מסייעא למאן דאמר (לעיל אות קמב) עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראין באים אצלי.

ויעש להם משתה בביתו של אברהם היה, שהיה מקבל עוברים ושבים.

ומצות אפה ויאכלו, אמר רבי יצחק, מצות גדולה עמדה על המלח, דהוא אמר לה הב לאלין אכסנאי קליל מלח, והות אמרה ליה אוף הדין סוניתא בישא את בעי מולפא הקא.

ד טרם ישכבו התחילו שואלין אותו שאלות אמרו לו אנשי העיר מה הם, אמר להון, כל אתר אית בה טבין ובישין, ברם הקא סוגיא בישין ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית אין אחד מהן מעבב.

ה-ח ויקראו אל לוט ויאמרו לו, רבי יהושע בן לוי בשם רבי פדגה אמר, כל אותו הלילה היה לוט מבקש רחמים על הסדומים והיו מקבלין ממנו, וכיון שאמרו לו הוציאם אלינו ונדעה אותם, לתשמיש אמרו לו (להלן פסוק יב) "עוד מי לך פה" קרי ביה עוד מי לך פה, עד כאן היה לך רשות ללמד עליהם סניגוריא, מכאן ואילך אין לך רשות.

רק לאנשים האל. (אל תעשו) הקשות, דבר אחר אלהות הן אלו כי על כן באו בצל קרתי, לא בזכותי אלא בזכות אברהם דבר אחר מלמד שהטו את הבית עליהם, אמר ליה אי בעית לקבלינהו קבלינהו בחולקד.

ט ויאמרו האחד בא לגור וישפט שפוט, דין שדנו ראשונים את בא לענות. רבי נחמיה משום רב ביבי כן התנו אנשי סדום ביניהם כל אכסנאי שבא לכאן (נהא) [יהו] בועלין אותו ונוטלין ממנו ממונו.

יא ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסגורים מקטן ועד גדול. מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפרענות, לפיכך הכו בסגורים מקטן ועד גדול ודכוותה, "וּצְבֹתָהּ בְטָנָה וְנִפְלָה יִרְכָה" אבר שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחילה הפרענות ודכוותה, (לעיל ז, כג) "וימח את כל היקום" וגו' מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפרענות. ודכוותה, "והכיתי כל בכור בארץ מצרים" וגו' מי שהתחיל בעבירה וכו'. ודכוותה, (שם יד, יז) "ואקבדה בפרעה ובכל חילו". ודכוותה, (דברים יג, טז) "הכה תכה את יושבי העיר ההיא" וגו'. וילאו למצא הפתח, ולעיון פדא דאת אמר "ונלאו מצרים".

יב כי משחתים אנחנו. רבי לוי בשם רבי נחמן מלאכי השרת על ידי שגלו מסתורין של הקדוש ברוך הוא לפיכך נדחו ממחיצתן מאה ושלושים ושמונה שנה רבי חמא בר חנינא אמר על שנתגאו ואמרו כי משחתים אנחנו.

יד ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו, ארבע בנות היו לו שתיים נשואות ושתיים ארוסות. לקוחי אין כתיב אלא לקחי ויהי כמצחק בעיני חתניו. אמרו ליה, אדרבילון ופרדבלין במדינה והעיר נהפכת.

טו וכמו השחר עלה וגו', אמר רבי חנינא, משיעלה עמוד השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ארבעה מילין, משהאיר המזרח עד הנה החמה אדם מהלך ארבעה מילין, שנאמר, וכמו השחר עלה וכתיב (להלן פסוק כג) השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה, ומסדום לצוער ארבעה מילין אמר רבי זעירא, המלאך הזה מקדר לפניהם את הדרך ומנין משיעלה עמוד השחר עד שיאיר המזרח אדם מהלך ארבעה מילין, כמו וכמו מילתא דמא למילתא אם יאמר לך אדם הדא כוכבא דצפרא אילתא דשחרא הוא שקרא הוא, פעמים פוחתת פעמים מוספת אלא כמין תרתין קרניו דנהורו סלקיו מן מדינתא ומנהרין לעלמא.

עד מי לך פה (כתוב ברמז מ"ד).

מעלות השחר עד הַנֶּץ החמה חמשה מילין, דכתיב, וכמו השחר עלה וכתיב (להלן פסוק כג) השמש יצא על הארץ וגו' ואמר רבי חנין לדידי חזי לי ההוא אתרא והויא חמשה מילין.

קום קח את אשתך ואת שתי בנותיך הנמצאות. שתי מצואות רות המואבית ונעמה העמונית (תהלים פט, כא) "מצאתי דוד עבדי", היכן מצאתי, בסדום. וכתיב, "הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי".

טז-יז ויתמהמה. תמהון אחר תמהון אמר, בפה אברר בכסף וזהב באבנים טובות ומרגליות הדא הוא דכתיב, (קהלת ה, יב) "עושר שמור לבעליו לרעתו". רבי יהושע בן לוי אמר, זה לוט רבי שמואל בר נחמן אמר, זה קרח רבי יהודה בר סימון אמר, זה נבות רבי לוי אמר, זה הקן. רבי יצחק אמר, זה שבט ראובן וגד רבנן אמרי, זה איוב, דהנה מתמסרין וחזר למה דהנה (גירסא אחרת) זה שבטו של לוי דהנה עתיר ונתמסרין וחזר למה דהנה).

ויחזיקו האנשים בגדו ובגיד אשתו ובגיד שתי בנותיו בחמלת ה' עליו. מי היה זה זה רפאל. אתיבון והכתיב ויצאהו וינחהו וכתיב ויהי כהוציאם אתם החוצה אמר ליה, קרון מה דבתריה ויאמרו המלט על נפשך, אין כתיב כאן, אלא ויאמר המלט על נפשך.

ההרה המלט וגו', בזכותו של אברהם שגדול כהר, כדא דאת אמר, "מדלג על ההרים".

יח-יט הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וגו' רבי ברכיה ורבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא שני בני אדם אמרו דבר אחד לוט וצרפית צרפית אמרה עד שלא באת אצלי היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשה עירי, והיו מעשי רבים על מעשה עירי עכשיו שבאת אצלי באת להזכיר עוני ולהמית בני. ולוט אמר עד שלא הלכתי אצל אברהם היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשה עירי עכשיו שאני הולך אצל אברהם מעשי רבים משלי, ואיני יכול לעמד בגחלתו, הדא הוא דכתיב, ואנכי לא אוכל להמלט.

רבי ברכיה בשם רבי לוי מן הן תנינן כשם שהננה הרע בודק כך ננה יפה בודק מן הקא ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני, וסדום בעמקא היא לפום כן הוא אומר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה שרי בעמיקתא ואינון אמרין ליה פוק

לְטוֹרָא וְהוּא אָמַר הָכִין לֹא אוֹכַל לְהַמְלִיט הַהֲרָה הַדָּא אָמְרָה אֶפְלוּ מִנּוּה הָרַע לְנֹוּה
הַיָּפָה הָרִי שְׁהַנּוּה הַיָּפָה בּוֹדֵק.

כָּל שְׁמוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּלוֹט חוֹץ מִזֶּה הֵנָּה נָא מְצָא עֲבָדְךָ חוֹן בְּעֵינֶיךָ מִי שְׁיֵשׁ
בְּגִדוֹ לְהַמִּית וּלְהַחֲיוֹת זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

כ אָמַר רַב, לְעוֹלָם יַחֲזֹר אָדָם לִישֵׁב בְּעִיר שְׁיִשְׁיַבְתָּהּ קְרוּבָה שְׁמִתוֹךְ שְׁיִשְׁיַבְתָּהּ
קְרוּבָה עוֹנוֹנוֹתֶיהָ מוֹעֵטִין. אָמַר רַב חֲנָן, מֵאֵי קָרָא, דְּכַתִּיב, הֵנָּה נָא הָעִיר הַזֹּאת
קָרְבָה מֵאֵי קְרוּבָה אֵילִימָא דְמִקְרָבָא וְזוּטְרָא הָא חֲזִי לָהּ אֵלָא מִתּוֹךְ שְׁיִשְׁיַבְתָּהּ
קְרוּבָה עוֹנוֹנוֹתֶיהָ מוֹעֵטִין. וְאָמַר רַבִּי יִצְחָק, יִשְׁיַבְתָּהּ שֶׁל צוֹעֵר חֲמִישִׁים וְאַחַת שָׁנָה,
שְׁנָאֵמַר, אִמְלִטָה נָא בְּגִימְטְרָא נ"א, וְשֶׁל סְדוּם חֲמִישִׁים וְשִׁתִּים, וְשִׁלְתָהּ עֶשְׂרִים
וְשִׁשָּׁה דְכַתִּיב (לעיל יד, ד) "שִׁתִּים עֶשְׂרִים שָׁנָה עֲבָדוּ" וְגו'.

כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֵנָּה נִשְׂאֲתִי פְּנֶיךָ וְגו', אָמַר רַבִּי חֵלְפָתָא דְמוֹן קִסְרָא, וּמָה אִם
לְלוֹט עַל יְדֵי שְׁכַבְדָּ לְמִלְאָךְ נִשְׂא לּוֹ פְּנִים, לָךְ לֹא אִשָּׂא פְּנִים מִפְּנֶיךָ וּמִפְּנֵי אֲבוֹתֶיךָ
(במדבר ו, כו) "יִשָּׂא ה' פְּנָיו אֵלֶיךָ".

כג-כד מֵהַר הַמְּלִט שְׁמָה, לְמַדִּינָה שְׁהִיָּה לָהּ שְׁנֵי פְטְרוֹנִים אֶחָד בֶּן מְדִינָה,
וְאֶחָד עִירוֹנִי, וְכַעַס (עֲלֵיהֶם) הַמְּלִךְ וּבִקְשׁ הַמְּלִךְ לְרֹדוֹת לְבַגֵּי הַמְּדִינָה, אָמַר הַמְּלִךְ,
אִם אֲנִי רוֹדֶה אוֹתָם בְּפְנֵי בֶן הַמְּדִינָה, עֲכָשְׁיוּ יְהוּ אוֹמְרִים אֵלָיו הִנֵּה עִירוֹנִי כָּאֵן
הִנֵּה מְתַקֵּים עֲלֵינוּ [וְאִם רוֹדֶה אֲנִי אוֹתָם בְּפְנֵי בֶן עִירוֹנִי עֲכָשְׁיוּ הֵן אוֹמְרִים אֵלָיו הִנֵּה בֶן
מְדִינָה כָּאֵן הִנֵּה מְתַקֵּים עֲלֵינוּ]. כֵּן לְפִי שְׁהִיּוּ סְדוּמִיִּים מִהֵן עוֹבְדִין לְחַמָּה, מִהֵן
לְלִבְנָה, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִם אֲנִי רוֹדֶה אוֹתָם בַּיּוֹם, הֵם אוֹמְרִים אֵלָיו
הִנֵּה לְבַנָּה שֶׁם הִנֵּה מְתַקֵּימָת עֲלֵינוּ, וְאִם אֲנִי רוֹדֶה אוֹתָם בְּלַיְלָה יְהוּ אוֹמְרִים
אֵלָיו הִנֵּה חַמָּה שֶׁם הִנֵּה מְתַקֵּימָת עֲלֵינוּ, אֵלָא אֲנִי רוֹדֶה אוֹתָם בְּשִׁשָּׁה עֶשְׂרֵן
בְּנִיֶסוֹן בְּשִׁעָה שְׁשִׁתֵּיהֶן עוֹמְדוֹת בְּרַקִּיעַ הַדָּא הוּא דְכַתִּיב, הַשֶּׁמֶשׁ יֵצֵא עַל הָאָרֶץ,
וְכַתִּיב וְה' הַמְטִיר עַל סְדוּם.

וְה' הַמְטִיר, "כִּמוֹ שֶׁבְּלוֹל תִּמָּס יִהְיֶה גִפְלָא אֲשֶׁת בַּל חֲזוּ שְׁמֵשׁ", כִּהְדָּא סְלִי בְּלִי
כְּשִׁלְשׁוּל זֶה שֶׁהוּא נִמְחָה בְּצוּאָה כְּאֲשׁוֹת הַזֹּאת שֶׁהִיא אֵינָה מְסַפֶּקֶת לְרֵאוֹת שְׁמֵשׁ
עַד שֶׁהִיא חוֹזֶרֶת לְעַפְרָה. דְּבַר אַחַר, כְּאֲשֶׁת אִישׁ שְׁזַנְתָּה וְהִיא מִתְבַּיֶּשֶׁת שְׁלֹא
תִרְאֶה עֲבָרָה וְהִיא מְשַׁלְכָתוֹ קוֹדֵם שְׁלֹא תִחַזְנָה שְׁמֵשׁ, הַדָּא הוּא דְכַתִּיב, הַשֶּׁמֶשׁ
יֵצֵא עַל הָאָרֶץ וְגו'.

וה' המטיר על סדום, לשתי מדינות שמרדו במלך, אמר המלך, אחת תשרף באש משלה, ואחת תשרף מן טמיון כד להלן, באדום (ישעיה לד, ט) "וננהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית", ברם הכא וה' המטיר על סדום.

אמר רבי אבין, לשפחה שהיתה רודה פת בתנור, בא בנה ורדת גחלים ונתנה לו, בא בן גברתה רדת פת ונתנה לו, גחלים ופת יצאו מן התנור. כד להלן, (שמות טז, ד) "ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים", ברם הכא וה' המטיר על סדום.

וה' המטיר על סדום, זה גבריאל מאת ה', זה הקדוש ברוך הוא, כל מקום שנגאמר, וה' הוא ובית דינו, הקדוש ברוך הוא מזכיר שמו שני פעמים כדכתוב ברמז ל"ט.

רמז פה גפרית ואש מאת ה', הדא הוא דכתיב, (תהלים יא, ו) "ימטר על רשעים פחים" גומרין, ומצדין, אש וגפרית, אמר רבי יודן, אדם מריח גפרית נפשו סולדת עליו למה, שהיא יודעת שנדונת בו לעתיד לבא "ורוח זלעפות מנת כוסם", רבי ישמעאל בר נחמן משום רבי יונתן, כפיילי פוטירין לאחר המרחץ.

אמר רבי חנינא, אין דבר רע יורד מלמעלה איתבון והכתיב (תהלים קמח, ח) "אש וברד שלג וקיטור" אמר ליה, רוח סערה היא עושה דברו, מלתא דרבי שמעון בן לקיש פליגא אהא דאמר רבי חנינא בן פזי, "יפתח ה' לדך את אוצרו הטוב", מכאן שיש לו אוצרות רעות.

מאת ה' מן השמים, כמרתק מן גבר.

כה ויהפך את הערים האל, רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן, חמשת פרכים הללו יושבין על צור אחד, שלח המלאך את ידו והפכו, הדא הוא דכתיב, (איוב כח, ט) "בחלמיש שלח ידו" חד אמר כל היד, וחד אמר בחלמיש שלח אצבע שהיא מחמש אפיק למ"ד מחלמיש.

אמר רבי יהושע, וצמח האדמה, אפלו צמחי אדמה לקו. אמר רבי יהושע בן לוי, עד עכשיו אם יקלט אדם מטר מאוירה של סדום ויתן בערוגה אחרת אינה מצמחת.

כו-כט ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח, רבי יצחק אמר, על שחטאה במלח. באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט מה היא עושה, הולכת אל כל שכנותיה ואומרת להן, תנו לי מלח שיש לנו אורחים, והיא מתכוננת שיכירו בהם אנשי העיר, על כן ותהי נציב מלח.

וַיְהִי בְּשַׁחַת אֱלֹהִים אֶת עָרֵי הַכֶּפֶר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם וְגוֹ', שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, הַרְוָאָה אֲשֶׁתּוֹ שֶׁל לוֹט מְבַרֵךְ שְׂתִים, עַל אֲשֶׁתּוֹ מְבַרֵךְ דִּין הָאָמֶת. וְעַל לוֹט מְבַרֵךְ בְּרוּךְ זֹכֵר הַצְּדִיקִים, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֶפְלוּ בְּשַׁעַת כַּעֲסוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא זֹכֵר אֶת הַצְּדִיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיְהִי בְּשַׁחַת אֱלֹהִים אֶת עָרֵי הַכֶּפֶר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם וְגוֹ'.

מה זכירה זכר לו ללוט שתיקה ששנתק לאברהם שאמר לשרי אחותי היא והוא היה יודע ושותק.

רמז פו (פסוק כז) וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר, תְּפִלוֹת אָבוֹת תִּקְנוּם. אַבְרָהָם תִּקְוֶה תְּפִלָּה שֶׁל שָׁחַר, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם יִצְחָק תִּקְוֶה תְּפִלָּה שֶׁל מִנְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר, "וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוּמַת בְּשִׂדְהָ" וְאִין שִׁיחָה אֶלָּא תְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר, (תהלים קב, א) "תְּפִלָּה לְעֵנִי כִי יַעֲטֹף" וְגוֹ'. יַעֲקֹב תִּקְוֶה תְּפִלָּה שֶׁל עֲרֵבִית, שֶׁנֶּאֱמַר, (להלן כח, יא) "וַיִּפְגַּע בְּמִקּוֹם" וְכֹתִיב (ירמ' ז, טז) "וַאֲתָה אַל תִּתְּפַלֵּל בְּעַד וְגוֹ' וְאֵל תִּפְגַּע" וְגוֹ'.

כָּל הַיּוֹם כָּשֶׁר לְמִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר, "וַיְבִיִּים הַשָּׁמַיִם יְמוּלוּ", אֶלָּא שְׁזַרְיָזִין מְקַדִּימִין לְמַצּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר.

קוֹמֵץ מֵאִמְתִּי מֵתִיר שִׁירִים בְּאֶכִּילָה רַבִּי חֲנִין אוֹמֵר, מִשְׁמִשְׁלָה בּוֹ הָאוֹר רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, מִשְׁתַּצַּת אֵשׁ בְּרַבּוֹ, וְטַעֲמָא דְרַבִּי יוֹחָנָן דְּכֹתִיב, וְהִנֵּה עָלָה קִיטָר הָאָרֶץ כְּקִיטָר הַכֶּבֶשׂוֹן, אִימְתִּי מַעֲלָה הַכֶּבֶשׂוֹן קִיטָר מִשְׁתַּצַּת אֵשׁ בְּרַבּוֹ.

וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט מֵתוֹדֵה הַהַפְּכָה, רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן אָמַר שֶׁהִיא שְׂרׁוּי בְּהוֹ רַבָּנוּ אֲמַרִּין שֶׁהִיא מְלוֹה אוֹתָם בְּרַבִּית.

וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיִּשָּׁב בְּהָר, הִדָּא הוּא דְּכֹתִיב, (תהלים נו, א) "לְמַנְצַח אֵל תִּשְׁחַת לְדוֹד מִכְּתָם בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי שְׂאוּל בְּמַעֲרָה". אָמַר לְפָנָיו, רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, עַד שֶׁלֹּא נִכְנַסְתִּי לְמַעֲרָה עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם אַחֵרִים בְּשִׁבְלִי עֲכָשִׁיו שְׂאֵנִי נָתַן בְּמַעֲרָה יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ "אֵל תִּשְׁחַת".

לא וְאִישׁ אֵין בְּאָרֶץ, שֶׁהִיוּ סְבוּרוֹת שְׁנֵתְפִלָּה הָעוֹלָם כְּדוֹר הַמַּבּוּל.

לב לָכֵה נִשְׁקָה אֶת אַבִּינוּ יִין וְגוֹ', רַבִּי תַנְחוּמָא מְשׁוּם רַבִּי שְׁמוּאֵל, וּנְחִיָּה מֵאַבִּינוּ זָרַע וּנְחִיָּה מֵאַבִּינוּ בֶּן אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא וּנְחִיָּה מֵאַבִּינוּ זָרַע אוֹתוֹ זָרַע שֶׁהוּא בָּא מִמִּקּוֹם אַחֵר וְאִי זֶה זֶה מְלַךְ הַמְּשִׁיחִים.

לג ולא ידע בשכבה ובקומה, נקוד על וי"ו של ובקומה שבשכבה לא ידע ובקומה ידע.

ומנין הנה להו ינו במערה אלא שהיה להם מרה והיו כונסין אותו במערות. אמר רבי יהודה ברבי סימון, מעין דוגמת העולם הבא נעשה להו כדא דאת אמר, "והנה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס".

ולא ידע בשכבה ובקומה, אמר רבי יוחנן מאי דכתיב, (הושע יד, י) "כי ישרים דרכי ה' וצדקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם". משל ללוט ובנותיו, הם שנתפנו לשם שמים "צדקים ילכו בם", הוא שנתפנו לשם עבירה, "ופושעים יכשלו בם" (ותשקין את אביהו) והא מינס אנסי, תנא משום רבי יוסי בר חוני למה נקוד על וי"ו שבקומה של בכירה, לומר שבשכבה לא ידע מאי הנה ליה למעבד מאי דהנה הנה, נפקא מינא דלפניא אחרינא לא אתבעי ליה למשתי חמרא, (משלי יח, יט) "אח נפשע מקרית עז" (וכו') "לתאנה יבקש נפרד" וכו'.

לו ותהרין שתי בנות לוט, שלטו בעצמן והוציאו ערותן.

אמר רבי נחמן בר חנין, כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות סוף מאכילין אותו מבשרו אין אנו יודעים אם לוט נתאנה לבנותיו או אם בנותיו נתאו לו, ממה דכתיב (משלי יח, א) "לתאנה יבקש נפרד" הוי לוט נתאנה לבנותיו ובנותיו לא נתאו לו. אין לך כל שבת ושבת [נ"א שנה ושנה] שאין קורין בה פרותו של לוט, מאי טעמא, דכתיב, (שם) "בכל תושיה תגלע" התגלעו אין כתיב כאן, אלא "יתגלע" אנשים נתרחקו ונשים נתקרבו.

הדא הוא דכתיב, (ירמיה מח, ל) אני ידעתי וגו' עברתו ולא כן בדיו רבי הונא בר פפא ורבי סימון, רבי הונא אמר תחלת עבירו של מואב לא הנה לשם זנות, אלא לשם שמים "בדיו" לא עשו כן לשם שמים אלא לשם זנות, שנאמר, "ויחל העם לזנות אל בנות מואב". דבר אחר תחלת עבירו לא הנה לשם שמים, אלא לשם זנות, בדיו לא עשו כן לשם זנות, אלא לשם שמים, שנאמר, (רות ג, ו) "ותרד הגרן ותעש ככל אשר צותה חמותה".

דבר אחר, ותהרין שתי בנות לוט מאביהו, מאביהו הנה הדבר ראה מה כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה נקוד למה שהיה שכור מאמש, אבל בלילה פג יינו והרגיש בה. מפני כן הוא מתפרסם בכל שבת הרי הוא חייב לעצמו.

לז-לח ותיקרא את שמו מואב. אמר רבי חניא בר אבא אמר רבי יוחנן, אין הקדוש ברוך הוא מקפח אפלו שכר שיחה נאה דאלו בכירה דקאמרה מואב מן אב, אמר הקדוש ברוך הוא למשה, "אל תתגר בם מלחמה". מלחמה הוא דלא הא אנגריא עביד בהו, ואלו צעירה דקאמרה בן עמי אמר הקדוש ברוך הוא למשה, (שם יט) "וקרבת מול בני עמון אל תצרם ואל תתגר בם" "דאפלו אנגריא לא תעביד בהו.

רמז פז ואמר רבי יהושע בן קרחה, לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שבשביל לילה אחד שקדמתה בכירה לצעירה, קדמתה ארבעה דורות בישראל, עובד, ישי, דוד, שלמה, ואלו צעירה עד רחבעם שנאמר (מ"א יד, כא) "ישם אמו נעמה העמונית".

רבי יודן בשם רבי איבו הבכירה על ידי שבזתה כבוד אביה אמרה מואב אמר הכתוב, "אל תתגר בם מלחמה", אבל אתה מפתק נהרות שלהן ומצית גדישין שלהן באש, אבל הצעירה על ידי שחסתה על כבוד אביה ואמרה בן עמי בן מי שהיה עמי (שם יט) ("אל תתגר בם" (מלחמה) כל עיקר. אמר רבי יהודה בר סימון ורבי חנין בשם רבי יוחנן, בנותיו של לוט הולכות לעבר עבירה ונתפקדו, בזכות מי, בזכות אברהם, מואב מאב (לעיל יז, ה) "כי אב המון גוים נתתיך".

פרק כ

א ויסע משם אברהם ארצה הנגב. (איוב יד, יח) "ואולם הר נופל ובול", זה לוט שנפל מהר. "וצור יעתק ממקומו", זה אברהם שגרם לו שפינה ממקומו.

דבר אחר, לפי שתרב מקומה של סדום, ופסקו העוברים והשבים, אמר, מה אני מפסיק צדקה מביתי, הלך ונטה לו אהל בגרר. הדא הוא דכתוב, ויסע משם אברהם.

(משלי יח, יט) "אח נפשע מקרית עז", זה לוט שהיה בן אחיו של אברהם שפשע באברהם, כפרת ביה שקרת ביה ומה גרם לו, שהביא עליו "ומדינים כבירים" בית ארמונו של הקדוש ברוך הוא, זה בית המקדש. מה להלן (דברי הימים ב' כד, יט)

"לא יבא טמא לכל דבר" בבית המקדש. אף כאן (דברים כג, ד) "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'", לכך סמך ויסע משם אברהם.

חכם לב יקח מצוות זה אברהם, לפי שחרב מקומה וכו'.

ויסע משם, פינה מקומו מפני ריח רע שהיו אומרים לוט בן אחי אברהם בא על בנותיו.

ארצה הנגב, שבעה שמות נקראו לו (א) דרום, (ב) נגב, (ג) ים, (ד) תימנה, (ה) ימין, (ו) חדר, (ז) וסינים התיבון, והכתיב, (תהלים עה, ז) "ולא ממדבר הרים", אמר להם אף הוא דרום הוא.

אמר רבי חיא בר אבא, עבר הוינא קמי פנישתא דבבלאי דצפורי ושמעית ונקיא יתבין וקרין ויסע משם אברהם ארצה הנגב אמרתי גדולים דברי חכמים שאומרים הזהר בגחלתן שלא תכונה, שנשיכתן נשיכת שועל, וכל דבריהם כגחלי אש. משעה שנתפרש אברהם אבינו מלוט היתה פרישתו פרישת עולם.

ויגר בגר, בגרדיקו.

ב רמז פח וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה, אפשר שהלכה מדעתה, אלא לקחה בעל פרה שלא בטובתה.

ג ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה, מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם, אין הקדוש ברוך הוא נגלה על נביאי אומות העולם אלא בחצי דבור, שנאמר, (במדבר כג, ד) "ויקר אלהים אל בלעם", אין לשון ויקר אלא לשון טומאה, כדא דאף אמר, (דברים כג, יא) "כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה", אבל לישראל נגלה בלשון טהרה בלשון קדושה בלשון ברור. "ויקרא אל משה", בלשון שמלאכי השרת מקלסין אותו, שנאמר, (ישעיה ו, ג) "וקרא זה אל זה ואמר" וגו'. "רחוק ה' מרשעים", אלו נביאי אומות העולם (שם) "ותפלת צדיקים ישמע" אלו נביאי ישראל, אין הקדוש ברוך הוא נגלה על נביאי אומות העולם אלא בשעה שדרך לפרש אלו מאלו, הדא הוא דכתיב, (איוב ד, יב ג) "בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים ואלי דבר יגנב". מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם, למלך שהיה הוא ואוהבו בטרקליו והיה תולה את היילון וכופלו ומדבר עם אוהבו ורבנן אמרי, למלך שהיה לו פילגש כשהוא בא אצל אשתו הוא בא בפרהסיא, כשהוא בא אל פילגשו הוא בא במטמוניות, כך אין הקדוש ברוך הוא נגלה על אומות העולם אלא בלילה, שנאמר, "ויבא אלהים אל בלעם לילה", (להלן לא, כד) "ויבא אלהים אל לבו הארמי בחלם הלילה", אבל

נביאי ישראל ביום (לעיל יח, א) "והוא יושב פתח האהל כחם היום", (שמות ו, כח) "ויהי ביום דבר ה'", "ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה'".

ויאמר לו הנד מת על האשה, מכאן שאין התראה לבני נח.

איתמר פסביר בהמה ונמצא אדם, גוי ונמצא גר תושב, רבא אמר חייב רב חסדא אמר פטור, רבא אמר חייב, אומר מתר קרוב למזיד הוא, רב חסדא אמר פטור, אומר מותר אנוס הוא. איתביה רבא לרב חסדא, הנד מת על האשה אשר לקחת מאי לאו בידי אדם, לא בידי שמים, דכתיב, (להלן פסוק ו) מחטו לי. ולטעמיך "וחטאתי לאלהים", לאלהים ולא לאדם אלא דינו מסור לאדם הכא נמי דינו מסור לאדם. איתביה (להלן פסוק ד) הגוי גם צדיק תהרג התם כדקא מהדרי עליה וכי.

רמז פט תנו רבנן, כל אלו שאמרו דמי בושתי, אבל צערו אפלו הביא כל אילי נביות אינו נמחל לו, עד שיבקש הימנו שניאמר, ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא, אשת נביא הוא דתהדר דלאו נביא לא תהדר, הכי קאמר ליה ועתה השב אשת האיש מכל מקום, ודקאמרת הגוי גם צדיק תהרג הלא הוא אמר לי אחותי היא, נביא הוא, וממד אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה, שואלין אותו, או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא אחותך היא. מכאן לכן נח שנהרג על שהיה לו ללמד ולא למד.

תמן תנינן האשה נקנית בשלש דרכים, בכסף, בשטר ובביאה. בביאה מנלו, אמר רבי אבהו, אמר רבי יוחנן אמר קרא והיא בעולת בעל מלמד שנעשה לה בעל על ידי בעילה, אמר ליה רבי זירא לרבי אבהו, כעורה (משנה) זו ששנה רבי (דברים כד, א) "ובעלה", מלמד שנקנית בביאה. אי מהתם הוה אמינא עד דמקדש והדר בעיל קא משמע לן. מתקיף לה רבי אבא בר ממל אם כן נערה המארסה דאמר רחמנא בסקילה היכי משפחת לה, אי דקדיש ובעיל בעולה היא, ואי דקדיש ולא בעיל לאו כלום הוא, אמר רב נחמן בר יצחק משפחת לה כגון שקדשה בשטר הואיל וגומר ומוציא גומר ומכניס ורבי יוחנן האי "ובעלה" מיבעיה ליה זו נקנית בביאה, ואין אמה העבריה נקנית בביאה. סלקא דעתך אמינא הואיל וכתיב "אם אחרת קח לו", הקישה הכתוב לאחרת, מה אחרת נקנית בביאה אף אמה העבריה, קא משמע לן. ורבי האי סברא מנא ליה, אם כן לכתב רחמנא ובעל מאי "ובעלה" שמע מינה תרתי. ולרבא דאמר בר אהינא אסברה לי (דברים כד, א) "כי קח איש אשה ובעלה" קדושין המסורין לביאה הווי קדושין, שלא נמסרו לביאה לא הווי קדושין, מאי איכא למימר, אם כן לכתב רחמנא או בעל מאי "ובעלה" שמע מינה כולהו. ורבי האי בעולת בעל מאי עביד ליה, מיבעיה ליה בעל עושה אותה בעולה [שלא כדרכה], ואין אחר עושה אותה בעולה [שלא כדרכה], ומודה

רבי לענין קנס דכולהו משלמי, ומאי שגא מקטלא, דאמר רבי באו עליה עשרה בני אדם ועדין היא בתולה הראשון בסקילה, וכולן בחנק, שאני התם דאמר קרא (דברים כב, כה) "וימת האיש (ההוא) אשר שכב עמה לבדו". ורבי יוחנן האי סברא מנא ליה, אם כן לכתב רחמנא בעולת איש מאי בעולת בעל, שמע מיניה תרתי.

תני רבי חנינא, והיא בעולת בעל, בעולת בעל יש להם, נכנסה לחפה ולא נבעלה אין להם.

והיא בעולת בעל, בעולתו של בעל.

והיא בעולת בעל, אמר רב, בעלה נתעטר בה, והיא לא נתעטרה בבעלה רבן אמרי, מרתא דבעלה, בכל מקום האיש גוזר ברם הקא (להלן כא, יב) "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה".

ד רמו צ ואבימלך לא קרב אליה ויאמר אדני הגוי גם צדיק תהרג. אמר אם כך דנת לדור המבול ולדור הפלגה צדיקים היו אמר רבי ברכיה, אם גוי זה תהרג צדיק תהרג.

ה-ו הלא הוא אמר לי אחתי היא, והיא גם הוא אף חמריא וגמליא ובני בייתה כולם אמרו כן בתם לבבי ובנקין כפי עשיתי זאת. אמר ליה אמת באחד תום יש לך נקיון בפנים אין לך, ממה שהשיבו גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת, הלא אמרה משמוש ידים הנה שם.

על כן לא נתתיך לנגע אליה. לגבור שהיה רוכב על הסוס, והיה הסוס רץ מפתחתי וראה תינוק אחד משלך בדרך, ומשך הסוס ולא הזיק למי מקלסין לסוס או לרוכב, הוי אומר לרוכב, כך על כן לא נתתיך לנגע אליה, מחטו לי, יצרך המחטיאך בדי הוא מסור ואני מנעתיד מלחטא, משכתיך מן החטא, והשבח שלי הוא ולא שלך.

ז ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא. אמר ליה, מי מפיסו ומודיעו שלא נגעתי בה. אמר ליה, כי נביא הוא. אמר ליה, ומי מודיע לכל אמר ליה, ויתפלל בעדך וחייה.

ואם אינך משיב, דע כי מות תמות. מכאן שאין התראה לבני נח.

ח וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו. לפי שהיו רואים עשנה של סדום עולה ככבשן האש, אמר, תאמר אלו מלאכים שנשתלחו לסדום באו לכאן, לפיכך ויראו האנשים מאד.

ט-יב מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי, בכל מקום היתה רוחא מקדמתך וכאן קדמך רעבון.

ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים וגם אמנה אחתי בת אבי היא (ברמז נ"ו).

מה עשית לנו הנך מת על האשה ומה חטאתי לך דע כי מות תמות כי הבאת עלי כי עצר עצר ה' (ברמז כ"ה).

רמז צא וגם אמנה אחתי בת אבי כשיטתו השיבן.

יג ויהי כאשר התעו אתי, אמר רבי חנוך, הלואי נדרוש הדין קרא בתלתא אפין ונפוק ידוהי כך אמר אברהם בשעה שבקשו אומות העולם להזדוג לי עד שאני בבית אבא נתקיים עלי הקדוש ברוך הוא ובשעה שבקשו אומות העולם לענות אותי נגלה עלי הקדוש ברוך הוא ובשעה שבקשו אומות העולם לתעות אותי מדרכיו של הקדוש ברוך הוא העמיד להן הקדוש ברוך הוא שני גדולים משל בית אבא, כגון, שם ועבר והיו מתרים בהם.

טז ולשרה אמר הנה נתתי אלהי כסף לאחיך אזלת למצרים סחרת בה אתית הכא סחרת בה אם ממון את בעי הא לך ממון וכסי עינד מנאי.

דבר אחר, עשה לך כסות, שיהיו הכל מביטין בו בכסות ולא בפיפה, נטל לבוש מלכות והלבישה, ועשאה מטרונא ולמה, כדי שלא יתבע אדם אותה אלא יהו שומעין שהיא מלכה, ומתיראין לתבע אותה, שהיא מכוסה מן העין. ריש לקיש אמר, בקש להקנותה בפני בעלה, לומר כל השנים הללו היתה עמו, ולא עשה לה דבר, וזה היתה עמו לילה אחת ועשה לה כל הכבוד הזה.

דבר אחר, אמר להם אתם כסיתם ממני את העין בן שאתם מעמידים יהיה כסות עינים.

אסור להסתכל בצלם דמות רשע, שנאמר, "לולי פני יהושפט אני נשא אם אביט אליך ואם אראך" רבי אלעזר אמר, עיניו כהות, שנאמר, (להלן כו, א) "ויהי כי

זָקוּ וַיִּצְחַק וַתִּכְהֶינּוּ עֵינָיו מִרְאוֹתַי, מִשּׁוּם דְּאִסְתַּכַּל בֵּיהּ בְּעֵשׂוֹ הַרְשָׁע. וְהָא גִרְמָא לִיהּ, וְהָאֵמֵר רַבִּי יִצְחָק, לְעוֹלָם אֵל תְּהִי קִלְלַת הַדְּיוּט קִלְהָ בְּעֵינַיִךְ, שְׁהִרִי אַבְימְלָךְ קִלְלָא אֶת שְׂרָה וְנִתְקַיִם בְּזַרְעָהּ, שְׁנַאֲמַר, הִנֵּה הוּא לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם, אֵל תִּקְרִי כְּסוּת אֶלָּא כְּהוּת עֵינַיִם, שְׁנַאֲמַר, "וַתִּכְהֶינּוּ עֵינָיו", הָא וְהָא גִרְמָא לִיהּ.

אָמַר לָהּ, הוֹאִיל וְכִסִּית מְנַאי וְלֹא גְלִית לִי שֶׁהוּא אִישׁךְ וְגִרְמַת לִי הִצַּעַר הַזֶּה, יְהִי רְצוֹן שְׂיִהְיוּ לָךְ בָּנִים כְּסוּיֵי עֵינַיִם.

וְאֵת כָּל וְנוֹכַחַת, אָמַר לָהּ, כְּבָר תּוֹכַחְתִּיהּ דִּהְהוּא גְבָרָא גְבִיהַּ דִּתְנִינָן הַמּוֹרְדָת עַל בְּעָלָהּ פּוֹחַתִּין לָהּ מִכְּתוּבָתָהּ שְׁבַעַה דִּינָרִין בְּשַׁבַּת לָמָּה שְׁבַעַה, שְׁהִיתָה מִתְחַיֶּבֶת שְׁבַע מְלָאכּוֹת וְכוּי, וְכֵן הַמּוֹרְד בְּאִשְׁתּוֹ מוֹסִיפִין לָהּ עַל כְּתוּבָתָהּ שְׁלֹשָׁה דִּינָרִין בְּשַׁבַּת, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִתְחַיֵּב לָהּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים, שְׂאֵר, כְּסוּת וְעוֹנָה.

יז-יח וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים, מִתְחַלֵּת הַסֵּפֶר עַד כָּאן לֹא נֶאֱמַר בְּלִשׁוֹן הַזֶּה וְכִיּוֹן שֶׁנִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם הוֹתֵר אוֹתוֹ הַקָּשֶׁר.

כִּי עָצַר עָצַר ה', (נֶאֱמַר) עֲצִירָה בְּפֶה (וְנֶאֱמַר) עֲצִירָה בְּגֵרוֹן עֲצִירָה בְּאֶזְוֹ עֲצִירָה מִלְּמַעְלָה עֲצִירָה מִלְּמַטָּה וְהַכֹּל עַל דְּבַר שְׂרָה אִשְׁתְּ אַבְרָם.

אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה, עַל דְּטוֹלְמוֹס לְמִקְרַב לְמִסְאָנָא דְּמִטְרוֹנָא, וְכוּי.

"לְמוֹעֵד הַזֶּה כָּעַת חַיָּה אֶת חֲבֵקֶת בּוֹ" מֵה כְּתִיב שֵׁם "וַתֵּהָר וַתֵּלֵד בֶּן לְמוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישֶׁע", דְּבָרֵינוּ שֶׁל בֶּשֶׁר וְדָם מִתְקַיְמִין דְּבָרֵינוּ שֶׁל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה וְה' פִּקַּד אֶת שְׂרָה.

(חֲבִקוּק ג, יז) "כִּי תֵאֵנָה לֹא תִפְרָח", זֶה אַבְרָהָם כְּדָא דְאֵת אָמַר, "כְּבִכּוּרָה בְּתֵאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָה" וְגו'. (חֲבִקוּק שם) "וְאֵין יְבוּל בְּגִפְנַיִם", זֶה שְׂרָה כְּדָא דְאֵת אָמַר, "אֲשֶׁתְךָ כְּגִפְוֹ פּוֹרְיָה". (חֲבִקוּק שם) "כִּחֲשׁ מַעֲשֵׂה זֵית", וְכִי אוֹתָם הַמְּלֹאכִים שְׁבַשְׂרוּ אֶת שְׂרָה כְּחֲשִׁים הָיוּ "מַעֲשֵׂה זֵית", הָאִירוּ פְּנִיהַּ כְּזֵית, "וּשְׂדֵמוֹת לֹא עָשָׂה אֶכְל", אוֹתָן הַשְּׂדִים לֹא עָשׂוּ אֶכְל, "גְּזַר מִמְּכָלָה צֹאן" כְּדָא דְאֵת אָמַר, (יִחְזַקְאֵל לֵד, לֹא) "וְאֵתָן צֹאנִי צֹאן מִרְעִיתִי אֲדָם אֲתָם". (חֲבִקוּק שם) "וְאֵין בְּקָר בְּרַפְתִּים" כְּדָא דְאֵת אָמַר, "וְאֶפְרַיִם עֲגָלָה מְלַמְדָה", חֲזָרָה וְאֶמְרָה שְׂרָה מֵה אָנָּה מוֹבְדָא סְבָרִי מִן בְּרִי, חֵס וְשְׁלוֹם לִית אָנָּה מוֹבְדָא סְבָרִי מִן בְּרִי אֶלָּא (חֲבִקוּק שם, יח) "וְאֵנִי בֵּה" וְגו'. אָמַר לָהּ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵת לֹא אוֹבְדָת סְבָרִיךְ, אֵף אָנָּה לֹא מוֹבִיד סְבָרִיךְ אֶלָּא וְה' פִּקַּד אֶת שְׂרָה.

"יְבֶשׁ חֲצִיר נְבִל צִיץ", יְבֶשׁ חֲצִירוֹ שֶׁל אַבְימְלָךְ נְבִל צִיצוֹ שֶׁל אַבְימְלָךְ, "כִּי עָצַר עָצַר ה'". (ישעיה מ, ח) "וַיְדַבֵּר אֱלֹהֵינוּ יְקוּם לְעוֹלָם", "וְה' פִּקַּד אֶת שְׂרָה".

(במדבר כג, יט) "לא איש אל ויכזב" וגו'. אמר רבי שמואל, פסוק זה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו "לא איש אל ויכזב" וגו', "ההוא אמר ולא יעשה" וגו', אלא בשעה שהקדוש ברוך הוא גוזר להביא טובה לעולם "לא איש אל ויכזב", ובשעה שהוא גוזר להביא רעה לעולם "ההוא אמר ולא יעשה". בשעה שאמר לאברהם, "כי ביצחק יקרא לך זרע" "לא איש אל ויכזב", ובשעה שאמר לו, (שם כב, ב) "קח נא את בנד" וגו', "ההוא אמר ולא יעשה". בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה, (שמות ג, טז) "פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים", "לא איש אל ויכזב", ובשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא, (דברים ט, יד) "הרף ממני ואשמידם", "ההוא אמר ולא יעשה". בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם, "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי", "לא איש אל ויכזב", ובשעה שאמר לו, (שם יג) "ועבדים ונענו אותם" "ההוא אמר ולא יעשה" כשאמר, "למועד אשוב אליך", "לא איש אל ויכזב", אלא וה' פקד את שרה.

(תהלים קיג, ט) מושיבי עקרת הבית, זו שרה (לעיל יא, ל) "ותהי שרי עקרה". "אם הבנים שמחה", "היניקה בנים שרה".

וה' פקד את שרה כאשר אמר, מה שאמר לה באמירה ויעש ה' לשרה כאשר דבר, מה שאמר לה בדבור וה' פקד את שרה כאשר אמר, על ידי מלאך ויעש ה' לשרה כאשר דבר, מה שאמר לה הוא רבי יהודה אומר, וה' פקד את שרה ליתן לה בן. ויעש ה' לשרה כאשר דבר לברכה בחלב. אמר ליה רבי נחמיה, וכי כבר נתבשרה בחלב אלא מלמד שהחזירה הקדוש ברוך הוא לימי נעוריתה רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא, נותן אני יראתה על כל אומות העולם, דלא יהו מונין לה וצווחין לה עקרה רבי יהודה בשם ריש לקיש, עקר מטרין לא היתה לה וגלף לה הקדוש ברוך הוא עקר מטרין.

אמר רבי אחא, הקדוש ברוך הוא בעל פקדונות עמלק הפקיד אצל הקדוש ברוך הוא חבילות של קוצים והחזיר לו הקדוש ברוך הוא חבילות של קוצים, שפאמר, (שמואל א טו, ב) "פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל". שרה הפקידה אצלו מצוות ומעשים טובים והחזיר לה הקדוש ברוך הוא מצוות ומעשים טובים וה' פקד את שרה.

אמר רבי יצחק, אמר הקדוש ברוך הוא, פתיב (במדבר ה, כח) "ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע", וזאת שנכנסה לבית פרעה ולבית אבימלך ויצתה טהורה, אינו דין שתפקד.

אמר רבי יהודה בר רבי סימון, אף על גב דאמר רב הונא מלאך הוא שממונה על התאנה אבל שרה לא נצרכה לדברים הללו, אלא הקדוש ברוך הוא הוא בכבודו פקדה, שנאמר, וה' פקד את שרה.

וה' פקד את שרה, הוא וסנקליטון שלו.

מה כתיב למעלה מן הענין (לעיל כ, יז) ויתפלל אברהם. משל למלאך שהיה לו אוהב, והיה מחבבו יותר מדאי וכל מה שהיה אוהבו שואל ממנו היה עושה וכיון שיצדעו בו, כל מי שהיה מבקש שררה היה בא אצלו, והוא מבקש מן המלאך והמלאך עושה לו חפצו, ולאותו אוהב לא נתן שררה. אמרו לו בני פלטין שלו, אדונינו המלאך אוהבך זה מבקש לאחרים שררה ולנפשו אינו מבקש אמר המלאך בדיון הוא שאיתן לו.

רמז צב בראש השנה נפקדה שרה, רחל, חנה. מנלן, אמר רבי אלעזר, אתיא זכירה זכירה אתיא פקידה פקידה, כתיב ברחל, "ויזכר אלהים את רחל", וכתיב בה בחנה, (שמואל א א, יט) "ויזכרה ה'", ואתיא זכירה זכירה מראש השנה, דכתיב, "זכרון תרועה" ואתיא פקידה פקידה, כתיב בה בחנה, (שמואל א ב, כא) "כי פקד ה' את חנה", וכתיב בה בשרה, וה' פקד את שרה.

כל מקום שאתה מוצא דבריו של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי באגדה עשה אגדה כאפרכסת. בשלושים ושישים מדות האגדה נדרשת, אחד מרבו, כיצד הרבוי, שלש לשונות, "את", "אף", "גם". "את" לרבות כיצד, וה' פקד את שרה אלו נאמר פקד שרה הייתי אומר שרה לבדה נפקדה, כשהוא אומר את, מלמד שכל העקרות נפקדו כמוה, וכן הוא אומר, (להלן פסוק ו) "צחק עשה" וגו' פיוצא בו "את פני מבין חכמה" אלו אומר פני מבין הייתי אומר לשעתו בלבד כשהוא אומר "את", ריבה הכל לדורי דורות. וכן הוא אומר, (שם לא, כה) "עז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון".

גם לרבות כיצד, (שמות יב, לב) "גם צאנכם גם בקרכם קחוו", אלו נאמר "צאנכם ובקרכם" הייתי אומר לא נתן להם אלא צאנכם ובקרכם כשהוא אומר גם, ריבה, מלמד שנתן להם דורון משלו, לקיים מה שנאמר, (שם י, כה) "גם אתה תתן בידנו זבחים" וגו'. פיוצא בו אתה אומר, "וימתו גם שניהם", אלו נאמר "שניהם", הייתי אומר האשה שנתחבה מיתה ממתנין לה עד שתילד, תלמוד לומר "גם" לרבות את הולד למיתה.

אף לרבות כיצד, (מ"ב ב, יד) "ויקח את אדרת אליהו אשר נפלה מעליו [וגו'] אף הוא ויכה את המים" מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו, שבפעם ראשונה היתה זכות שני צדיקים עומדת, ובשניה לא היה אלא זכות

צדיק אחד וכן הוא אומר, "ויהי נא פי שנים ברוחך אלי", אתה מוצא שמונה מופתים ביד אליהו וששה עשר מופתים באלישע, כפיצא בו (איוב לו, יא) "אף ברי יטריח עב" מלמד שענני מטר קשין והבורא מטריח עליהם להספיק יכול שאין המטר יורד כל צרכו, תלמוד לומר "אף" ריבה.

ב ותהר ותלד שרה, הקיש עבורה ללידתה, מה עבורה שלא בצער, אף לידתה שלא בצער.

בן לזקניו, מלמד שהיה זיו איקונין שלו דומה לו.

למועד אשר דבר אתו אלהים, רבי יודן אמר לתשעה חדשים נולד שלא יהו אומרים גרוף הוא מביתו של אבימלך רבי חמא אמר, לשבעה שלמים שהם תשעה מקטעים, רבי הונא בשם רבי חזקיה, בחצות היום נולד, נאמר כאן מועד, ונאמר להלן, (דברים טז, ו) "כבא השמש מועד צאתך ממצרים.

ג ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק, יצא חק דרוריה לעולם יצחק יי עשרה, כנגד עשרה דברות שעתידין בניו לקבל. צ' תשעים "ואם שרה הבת תשעים שנה תלד". ק' מאה (שם) "הלכן מאה שנה יולד". ח' שמונה, כנגד שמונה ימי המילה.

ד וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים כפי אשר צוה אתו אלהים, והיכן דבר, (לעיל יז, יב) "ויבן שמנת ימים ימול לכם כל זכר".

כל מצוות הבן המוטלות על האב לעשות לבנו, אנשים חביבים ונשים פטורות. תנינא להא דתנו רבנן חביב אדם לבנו למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, ולהשיאו אשה, וללמדו אומנות, ויש אומרים אף להשיטו בנהר רבי יהודה אומר, כל שאינו מלמד את בנו אומנות כאלו מלמדו ליסטיות למולו מנא לן דכתיב, וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים כפי אשר צוה אתו, אותו ולא אותה והיכא דלא מהליה אביה מיחביבי בי דינא למימהליה, דכתיב (לעיל יז, ט) "המול לכם כל זכר", והיכא דלא מהליה בית דין מיחביב איהו למימהל נפשיה דכתיב, "וערל זכר אשר לא ימול" וגו'. אשפתן מיד, לדורות מנא לן, תנא דבי רבי ישמעאל, כל מקום שנאמר צנאה, אינו אלא זרוז מיד ולדורות. זרוז דכתיב, (דברים ג, כח) "וצו את יהושע וחיזקהו ואמצהו". מיד ולדורות, דכתיב, "מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם".

רמז צג ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי. רבי ברכיה בר רבי יהודה בר רבי סימון בשם רבי שמואל בר רבי יצחק, ראובן בשמחה, שמעון מה אכפת ליה, אם שרה נפקדה אחרות מה אכפת להו אלא בשעה שנפקדה שרה אמנו הרבה עקרות נפקדו עמה, הרבה חולים נתרפאו עמה, הרבה חרשים נתפקחו עמה, הרבה סומים נתפתחו, הרבה שוטים נשתנו נאמר כאן עשיה ונאמר להלן, (אסתר ב, יח) "והנחה למדינות עשה". מה עשיה הנאמר להלן נתן דרוריה לעולם אף עשיה הנאמר כאן נתן דרוריה לעולם רבי לוי אמר, הוסיף על המאורות נאמר כאן בעשיה, ונאמר להלן (לעיל א, טז) "ויעש אלהים את שני המאורות".

רמז צד ותאמר מי מלל לאברהם, מי דבר אין כתיב כאן, אלא מי מלל. רמזו שהוליד למאה שנה רבי פנחס בשם רבי חלקיה, קמותיו של אביהם היו יבשות ונעשו מלילות.

רבי ברכיה בשם רבי לוי, את מוצא כיון שילדה אמנו שרה את יצחק היו אומות העולם אומרים חס ושלום לא ילדה שרה את יצחק, אלא הגר שפחת שרה היא ילדה אותו. מה עשה הקדוש ברוך הוא, יבש דדי נשותיהן של אומות העולם, והיו מטרוניות באות ונושקות עפר רגליה של שרה ואומרים לה עשי מצוה והיניקי בנים שלנו. שרה היתה צנועה יותר מדאי אמר לה אברהם אבינו, שרה אין זו שעת הצניעות, אלא גלי את דדיך ויתקדש שמו של הקדוש ברוך הוא ושבי בשוק, והיניקי בניהן, כדי שיגדעו הכל שהתחיל הקדוש ברוך הוא לעשות לנו נסים, וגלתה דדיה והיו נובעות כשתי מעינות והיו מטרוניות באות ומניקות את בניהם ממנה, ואומרים, אין אנו כדי להניק את בנינו מחלב של יצחק הדא הוא דכתיב, היניקה בן. היניקה בן אין כתיב כאן, אלא בנים. רבן ורבי אחא, רבן אמרי, כל מי שבא לשם שמים נעשה ירא שמים רבי אחא אמר אף מי שלא בא לשם שמים נתן לו ממשלה בעולם הזה כיון שהפליגו עצמן בסיני, ולא קבלו את התורה, נטלה מהם אותה הממשלה, הדא הוא דכתיב, "מוסר מלכים פתח" וגו'.

ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה, וכמה בנים היניקה תנא אותו היום שגמל אברהם אבינו את יצחק בנו עשה משתה גדול והיו אומות העולם אומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנינו הוא, ולא עוד אלא שעשו משתה גדול כדי להעמיד דבריהם. מה עשה אברהם אבינו, עמד וזמן כל גדולי הדור, ואף שרה אמנו זמנה את נשותיהם וכל אחת ואחת הביאה את בנה ולא הביאה מניקתה, נעשה נס ונתפתחו דדיה כשני מעינות והניקה את כולן, ועדין אומרים שרה בת תשעים שנה תלד, אברהם בן מאה שנה יוליד, מיד נהפך

קלסתר פנים של יצחק ונדמה לאברהם, באותה שעה אמרו (להלן כה, יט)
"אברהם הוליד את יצחק".

ח מאי דכתיב, ויגדל היגדל עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סעודה לצדיקים ביום
שיגמל הסד לזרעו של יצחק לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו לאברהם פוס של
ברכה לברך אומר איני מברך שיצא ממני ישמעאל. אומר ליצחק טול וברך אומר
איני מברך שיצא ממני עשו. אמר ליעקב טול וברך אומר איני מברך שנשאתי
שתי אחיות בחייהם. אומר למשה טול וברך אומר איני מברך שלא זכיתי לפנס
לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי. אומר ליהושע טול וברך אומר איני מברך
שלא זכיתי לבן, דכתיב, (דברי הימים א' ז, כז) "נון בנו יהושע בנו" אומר לדוד טול
אתה וברך, ואומר אני אברך, ולי נאה לברך, שנאמר, (תהלים קטז, יג) "פוס
ישועות אשא" וגו'.

רמו צד ויגדל היגדל ויגמל, שנגמל מיצר הרע ליצר טוב ורפגן אמרי שנגמל
מחלבו.

ויעש אברהם משתה גדול, גדול עולמים הנה שם. "ויעש המלך משתה גדול" גדול
עולמים הנה שם הדא הוא דכתיב, (דברים ל, ט) "כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב",
בימי מרדכי ואסתר "כאשר שש על אבותיך", בימי אברהם. דבר אחר, משתה
גדולים היו שם, עוג וכל גדולי מלכות היו עמו אמרו לו לעוג לא היית אומר
אברהם פרדה עקרה ואינו מוליד. אמר להם, ועכשיו מתנתו מה היא, לאו שפיפא
היא אי יחייב אנא אצבע עלוייה פחים יתיה אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה מבזה
על מתנתי, חייך שאתה רואה אלהים ורבי רבבות יוצאים מפני בניו, ואין
סופו של אותו האיש לפול אלא בגדס, שנאמר, (במדבר כא, לד) "ויאמר ה' אל
משה אל תירא אותו כי בגדך נתתי אותו" אמר רבי לוי, לא נדנדה עריסה תחלה,
אלא בביתו של אברהם אבינו דאמר רבי יהושע בן מנחמה, אותם שלושים ושנים
מלכים שהרג יהושע פולם בביתו של אברהם אבינו היו במשתה, ולא שלושים
ואחד היו אלא כי ההיא דאמר רבי ברכיה ורבי חלבו ורבי פרנך משום רבי יוחנן
(יהושע יב, ט) "מלך יריחו אחד", שאין תלמוד לומר "אחד", אלא הוא ואנטיקסר
שלו.

ט-יא ותרא שרה את בן הגר המצרית. אמר רבי שמעון, רבי עקיבא הנה
אומר בו דבר לגנאי ואני אומר בו דבר לשבח. דרש רבי עקיבא, מצחק אין מצחק
אלא גלוי עריות כדא דאת אמר "בא אלי העבד העברי וגו' לצחק בי", מלמד
שהיתה שרה אמנו רואה את ישמעאל מכבש גנות וצד נשי אנשים ומענה אותן
תנא רבי ישמעאל, אין מצחק אלא לשון עבודה זרה, שנאמר, (שמות לב, ו) "ויקמו

לצחק", מלמד שהיתה שרה אמנו רואה את ישמעאל בונה בימוסיות וצד חגבים ומקטיר עליהם. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, אין אמר רבי אלעזר, שתי עצירות אלו למה, אחת באיש שכבת זרע, שתיים באשה, שכבת זרע ולידה. במתניתא תנא שתיים באיש שכבת זרע וקטנים, שלש באשה, שכבת זרע, וקטנים ולידה. רבינא אומר, שלש באיש, שכבת זרע וקטנים ופי טבעת, ארבע באשה, שכבת זרע וקטנים ופי טבעת ולידה. בעד כל רחם, אפלו תרנגלת של אבימלך לא הטילה ביצתה.

מנין שאם לא מחל אדם לחברו שהוא אכזרי, שנאמר, ויתפלל אברהם אל האלהים.

אמר ליה רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמרו רבנו כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה, שנאמר, (איוב מב, י) "וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו". אמר ליה את אמרת מהתם אנא אמרי מהכא ויתפלל אברהם אל האלהים, וכתוב וה' פקד את שרה כאשר אמר נוגו', כאשר אמר] אברהם על אבימלך.

החובל בחברו אף על פי שלא בקש החובל מן הנחבל, צריך שיבקש עליו רחמים, שנאמר, ויתפלל אברהם. וכן אתה מוצא באיוב, (איוב מב, ח) "ואיוב עבדי יתפלל עליכם" וכן הוא אומר "ונתן לך רחמים", כל זמן שאתה רחמן ורחם עליך המקום.

פרק כא

א וה' פקד את שרה. זה שאמר הכתוב, (יחזקאל יז, כד) "ויגדעו כל עצי השדה", אלו הבריות. פדא דאת אמר "כי האדם עץ השדה", (יחזקאל שם) "כי אני ה' השפלתני עץ גבה", וזה אבימלך, כי עצור עצר. "והפרכתני עץ גבש" זה שרה. "אני ה' דברתי ועשיתי". לא כאלו דאמרין ולא עבדו, דברתיי" (לעיל יח, יד) "למועד אשוב אליך" "ועשיתי" ויעש ה' לשרה כאשר דבר.

"האנש מאלוה יצדק", וכי אפשר לו לבשר ודם להיות צדיק יותר מבוראו, (שם) הלא "אם מעושהו יטהר גבר", וכי אפשר להיות טהור יותר מבוראו. מה אלישע אמר לשונמית, (מ"ב ד, טז) הלשון הזה אלא שפיכות דמים. כמה דאת אמר

(שמואל ב ב, יד) "יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו". אמר זה לזה גלד ונראה חלקינו בשדה, והיה ישמעאל נוטל קשת וחצים ומורה כלפי צחק ועושה בעצמו כאלו מצחק. הדא הוא דכתוב, "כמתלהלה הירה זקים חצים וגו' כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני". ואני אומר אין הלשון היה אלא ירושה, שבשעה שנולד צחק היו הכל שמחים אמר להם ישמעאל שוטים אתם, אני בכור ואני נוטל פי שנים שמתשובה שאמרה שרה לאברהם, אתה למד "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם צחק" עם בני אף על פי שאינו צחק, עם צחק אף על פי שאינו בני, קל וחמר עם בני שהוא צחק.

וירע הדבר מאד בעיני אברהם, הדא הוא דכתוב, (ישעיה לג, טו) "ועצם עיניו מראות ברע".

הנסיון התשיעי, נולד ישמעאל ונתרבה בקשת, שנאמר, "ויהי אלהים את הנער" וגו' נטל קשת וחצים והיה מורה אחר הפרגוד וראה את צחק יושב לבדו וירה עליו חץ להרגו, וראתה שרה והגידה לאברהם ואמרה ליה, כזה וכזה עשה ישמעאל ליצחק. עמד וכתב ליצחק כל מה שנשבע הקדוש ברוך הוא לתן לך ולזרעך, שאין בן האמה הזאת יורש עם בני צחק. אמרה שרה כתב גט גרושין, שלח את האמה הזאת ואת בנה מעלי ומעל צחק בני מן העולם הזה ומן העולם הבא. ומכל הרעות שבאו על אברהם הרע בעיניו הדבר הזה.

יב כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. יש שומע ונשפך (כדכתוב ברמז ל"ג).

כי ביצחק יקרא לך זרע. ביצחק ולא כל צחק ביצחק ב' תרין במי שהוא מודה בשני עולמות.

יד ויקח להם וחמת מים, שכן דרך עבדים שהם שואבים מים בכדיהם שם על שכמה ואת היגד, בן שבע עשרה שנה היה ואת אמרת שם על שכמה, אלא מלמד שהכניסה בו שרה עין הרע, ומתוך כך חלה ונכנסה בו חמה ואכזביות תדע לך שהוא כן, דכתוב, (פסוק טו) ויכלו המים מן החמת, שכן דרך החולה להיות שותה בכל שעה.

ותשלף את היגד תחת אחד השיחים, רתם היה, שכן דרך הרתמים גדלים במדבר. שיחים ששם הסיחו עמה מלאכי השרת.

טז-יז ותלך ותשב לה מנגד, וכו' הכא את אמר מנגד הרחק ולהלן הוא אומר (יהושע ג, ד) "אף רחוק היה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה", הא למדנו נגד

מנגד הרחק מ"רחוק" דבר אחר כמטחוי קשת שני טוחים בקשת מיל אמר רבי ברביה כמטחת דברים כלפי בוראה, אמרה, אתמול אמרת לי "הרבה ארבה את זרעך" ועכשיו הוא מת בצמא.

הדא הוא דכתיב (תהלים נו, ט) "נדי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך". כאותה בעלת נוד "הלא בספרתך", כשם שכתוב בספר שלך (שם לט, יג) "אל דמעתי אל תחרש" דמעתי של הגר, לא החרשתי, ולדמעתי תחריש ואם תאמר על ידי שהיתה גיורת היתה חביבה, אף אני כן (שם) "כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי".

ויקרא מלאך אלהים אל הגר, בזכותו של אברהם באשר הוא שם, בזכות עצמו. יפה תפלת החולה לעצמו מתפלת אחרים. קפצו מלאכי השרת לקטרגו. אמרו לפניו, רבונו של עולם, אדם שעתיד להמית בניד בצמא, אתה מעלה לו הבאר, אמר להם, עכשיו מה הוא, צדיק או רשע, אמרו לו, צדיק, אמר להם, איני דן את האדם, אלא לפי שעתו.

אמר קונם שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומוותר באומות העולם, והאיכא ישמעאל כי ביצחק יקרא לך זרע כתיב והאיכא עשו ביצחק ולא כל יצחק.

רמז צה וישפם אברהם וגו' ויקח לחם וגו' וישלחה, בגט גרושיו, ולקח את הרדיד וקשר במתניה, לנדע שהיא שפחה. ולא עוד אלא שרצה לראות את ישמעאל בנו, ולידע את הדרך אשר הלכו בה. בן שבע עשרה שנה היה ישמעאל בצאתו מבית אביו ובזכות אברהם אבינו לא חסרו המים מן החמת. וכיון שהגיע לפתח המדבר, התחילה תועה אחר עבודה זרה של בית אביה, ומיד חסרו המים ועיפה נפשו של ישמעאל בצמא, והלך והשליך עצמו תחת חרולי המדבר להיות ישן עליו, ואמר, אלהי אברהם אבי, יש לפניך תוצאות מות, קח את נפשי ולא אמות בצמא ונענתי לו, שניאמר, כי שמע אלהים אל קול הנער, ושם נפתח לו הבאר שנברא בין השמשות, והלכו ושתו ומלאו החמת, ומשם נשאו רגליהן והלכו כל המדבר, עד שהגיעו למדבר פארן, ומצאו שם מוצאי מים וישבו. שלח ישמעאל ולקח לו אשה מבנות מואב ועשהיה הנה שמה. לאחר שלש שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל ונשבע לשרה שאינו יורד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם, והגיע לשם בחצי היום, ומצא שם אשתו של ישמעאל. אמר לה, היכן הוא ישמעאל, אמרה ליה, הלך הוא ואמו להביא פרות ותמרים מן המדבר. אמר לה, תני לי מעט לחם ומעט מים, כי עיפה נפשי מדבר המדבר. אמרה לו, אין לי לא לחם, ולא מים. אמר לה, כשיבא ישמעאל תגיד לו את הדברים האלה, ואמרי לו חלף את מפתן ביתך שאינה טובה לך ולא ראויה לך.

וּכְשָׁבָא יִשְׁמַעְעַל הַגִּידָה לוֹ אֶת הַדְּבָרִים, וּבֶן חָכָם כְּחָצִי חָכָם, וְהַבֵּן יִשְׁמַעְעַל וְשִׁלְחָה. שְׁלַחָה אָמוּ וְלַקְחָה לוֹ אִשָּׁה מִבֵּית אָבִיהָ וּפְטִימָה שְׁמָה. וְעוֹד לְאַחַר שְׁלֹשׁ שָׁנִים הִלְךְ אַבְרָהָם לְרֵאוֹת אֶת יִשְׁמַעְעַל, וְנִשְׁבַּע לְשָׂרָה שְׂאִינוֹ יוֹרֵד מִן הַגְּמֶל בְּמָקוֹם שִׁישְׁמַעְעַל שְׂרוּי שָׁם, וְהִגִּיעַ לְשָׁם בְּחָצִי הַיּוֹם, וּמָצָא אֶת אִשְׁתּוֹ שֶׁל יִשְׁמַעְעַל (וְכוּי' עַד) מִיַּד הוֹצִיאָה וְנִתְּנָה לוֹ. עָמַד אַבְרָהָם וְהָיָה מִתְפַּלֵּל לְפָנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּנוֹ וְנִתְמַלֵּא בֵּיתוֹ שֶׁל יִשְׁמַעְעַל מִכָּל טוֹב, וּמִמּוֹן וּבְרָכוֹת, וּכְשָׁבָא יִשְׁמַעְעַל הַגִּידָה לוֹ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וַיִּדַע יִשְׁמַעְעַל שֶׁעַד עַכְשָׁיו רַחֲמָיו עָלָיו "כִּרְחַם אָב עַל בָּנָיו".

יח-יט קוּמִי שְׂאִי אֶת הַנַּעַר וְתִלְדִּי וְתִמְלֵא אֶת הַחֲמַת, הֲדָא אָמְרָה מְחַסְרַת אֲמָנָה הִיתָה.

כ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת הַנַּעַר וַיַּגְדֵּל. שָׁאַל רַבִּי יִשְׁמַעְעַל אֶת רַבִּי עֲקִיבָא, אָמַר לִיה בְּשִׁבִיל שְׁשִׁמְשֵׁת אֶת נַחוּם אִישׁ גַּם זֶה עֲשָׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה, שֶׁהָיָה דוֹרֵשׁ אֲכִין וְרַקִּין מַעוּטִין, אֶתִּין וְגַמִּין רַבּוּיִין. אֶת דְּכַתִּיב הַכָּא מֵהוּ אָמַר לִיה אֱלוֹ כְּתִיב וַיְהִי אֱלֹהִים הַנַּעַר הָיָה הַדְּבָר קֶשֶׁה אֲלָא אֶת הַנַּעַר. אָמַר לִיה, (דְּבָרִים לֵב, מַז) "כִּי לֹא דָבָר רַק הוּא" וְאִם "רַק" הוּא מִכָּס הוּא רַק, שְׂאִין אֲתָם יוֹדְעִים לְדָרֵשׁ, אֲלָא אֶת הַנַּעַר הוּא וְחַמְרוּהִי וְגַמְלוּהִי וּבְנֵי בֵּיתָה.

וַיְהִי רַבָּה קֶשֶׁת, רַבָּה וְקִשְׁיוֹתוֹ עִמּוֹ רַב עַל כָּל הַמּוֹרִים בְּקֶשֶׁת.

כא וַתִּקַּח לוֹ אָמוּ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, אָמַר רַבִּי יִצְחָק זְרוּק חוּטְרָא לְאֹיְרָא אַעִיקְרִיהָ קָאִי כָּד לְפִי שְׁפָתוֹב "וְלָהּ שְׁפָחָה מִצְרַיִת וּשְׁמָהּ הָגֵר", לְפִיכָד וַתִּקַּח לוֹ אָמוּ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.

יִשְׁמֹר אָדָם דְּבָרִים בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה שְׁתַּפוּת דְּבָרִים עִם הַגּוֹי, סוּף שֶׁהוּא כּוֹרֵת בְּרִית עִמּוֹ. אַבְרָהָם כָּרַת בְּרִית עִם אַבְיִמְלֵךְ שְׁנַאֲמַר, וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וְגוֹי. אָמְרוּ מִלְּאֲכֵי הַשָּׂרָת, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אָדָם יַחֲדָא בְּרַתְּ לָךְ מִשְׁבָּעִים לְשׁוֹנוֹת, וְכָרַת בְּרִית עִם אוֹמוֹת הָעוֹלָם. אָמַר לָהֶם, בְּן יַחֲדָא נְתַתִּי לוֹ, וְאַנִּי אוֹמֵר לוֹ הַעֲלֵהוּ עוֹלָה לְפָנֵי, אִם יַעֲלֵהוּ הָרִי מוּטָב וְאִם לֹא יִפָּה אֲתָם אוֹמְרִים, שְׁנַאֲמַר, (לֵהֲלֹן כֵּב, א) "וַיְהִי אַחֲרַי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֵלֶּהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם". מִכָּאן אָמְרוּ אֵין לָךְ אוּמָה בְּעוֹלָם שְׁנִשְׁתַּעֲבָדוּ בָּהּ בְּיִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִמֶּנָּה, בְּשִׁכַר בְּרִית שְׁפָרַת אַבְרָהָם אֶת אַבְיִמְלֵךְ מְלֵךְ פְּלִשְׁתִּים (בְּלִבְד). מִכָּאן אָמְרוּ, כָּל הָעוֹשֶׂה שְׁתַּפוּת דְּבָרִים עִם הַגּוֹי, סוּף שֶׁהוּא כּוֹרֵת עִמּוֹ בְּרִית. וְאִם תִּלְמִיד חָכָם הוּא, מְזַלְזֵל בְּתוֹרָתוֹ, וּמְזַלְזֵל שָׁם אָבִיו, וּמְאַלְמֵן אֶת אִשְׁתּוֹ וּמִיַּתָּם אֶת בְּנָיו, וְאִינוֹ מְמַלֵּא אֶת יָמָיו, וְקוֹשֵׁר שָׁם רַע לוֹ וְלִבְנָיו וְלִבְנֵי בְּנָיו עַד סוּף כָּל הַדּוֹרוֹת.

כב-כג וַיְהִי בַעַת הַהִיא וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ, (משלי טו, ז) "בְּרָצוֹת ה' דַּרְכֵי אִישׁ"
זֶה אַבְרָהָם "גַּם אוֹיְבָיו יִשְׁלִים אֹתוֹ".

וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ וּפִיכֹל שֶׁר צָבָאוּ, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, פִּיכֹל הָיָה שְׁמוֹ רַבִּי נַחֲמִיָּה
אוֹמֵר, פֶּה שְׁפָל צָבָאוֹתָיו נוֹשֵׁקִין לוֹ עַל פִּיו.

אֱלֹהִים עִמָּךְ בְּכֹל אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה, לְפִי שֶׁהָיוּ אוֹמוֹת הָעוֹלָם אוֹמְרִים אֱלוֹ הָיָה
צַדִּיק, הָיָה מוֹלִיד. וְכִיּוֹן שֶׁהוֹלִיד, אָמְרוּ לוֹ, אֱלֹהִים עִמָּךְ בְּכֹל אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה. אֱלוֹ
הָיָה צַדִּיק לֹא הָיָה שׁוֹמֵעַ לְקוֹל אֲשֶׁתּוֹ לְדַחוֹת אֶת בְּנוֹ, וְכִיּוֹן שֶׁאָמַר (לוֹ) אֱלֹהִים,
"כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֲלֵיךָ שָׁרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ", אָמְרוּ אֱלֹהִים עִמָּךְ בְּכֹל אֲשֶׁר אַתָּה
עֹשֶׂה. אֱלוֹ הָיָה צַדִּיק לֹא הָיָה דוֹחָה בְּנוֹ בְּכוֹרוֹ כִּיּוֹן שֶׁרָאוּ מַעֲשָׂיו אָמַר אֱלֹהִים עִמָּךְ
וְגוֹ' הוֹאִיל וְאֱלֹהִים עִמָּךְ הִשְׁבַּעָה לִּי, אִם תִּשְׁקַר לִי וּלְנִינִי וּלְנִכְדֵי, עַד כָּאן רַחֲמֵי
הָאֵב עַל הַבֵּן. עַד כָּאן לְאַחֵיו הַשְׁתַּכְּפִין.

כְּתִיב, (תהלים לח, כ) "וְאֵיבֵי חַיִּים עָצְמוּ" מֵה שֶׁנִּתֵּן לְאַבְרָהָם לְשִׁבְעָה דוֹרוֹת, נִתֵּן
לְאַבְיִמֶלֶךְ לְשִׁלְשָׁה דוֹרוֹת לָמָּה (שמות יג, יז) "לֹא נָחַם אֱלֹהִים דַּרְךְ אַרְצָ פְּלִשְׁתִּים"
שֶׁעֲדִין נִכְדוֹ קָיָם.

כְּחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמָּךְ, מֵה חֶסֶד עָשָׂה לוֹ, (לעיל כ, טו) "הִנֵּה אֶרְצִי לְפָנֶיךָ", וְלֹא
קִבַּל.

כה וְהוֹכַח אַבְרָהָם אֶת אַבְיִמֶלֶךְ, כָּל אֲהַבָּה שָׂאִין בָּהּ תוֹכַחָה אֵינָה אֲהַבָּה.
תוֹכַחָה מְבִיאָה לִיַּדִּי שְׁלוֹם כָּל שְׁלוֹם שָׂאִין עִמּוֹ תוֹכַחָה אֵינּוּ שְׁלוֹם.

עַל אֲדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ, אֵיזָהוּ גָזְלוֹן שֶׁהוּא גּוֹזֵל בְּפִרְהֶסְיָא, כְּדָא דְאַתְּ אָמַר,
"וַיִּגְזְלוּ [את] כָּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם בַּדָּרֶךְ, מֵה דָּרֶךְ בְּפִרְהֶסְיָא, אִף גָּזֵל בְּפִרְהֶסְיָא.
רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי מֵיִיתֵי לָהּ מֵהָכָא, (מלאכי א, יג) "וְהִבְאַתֶּם גְּזוּל וְאֶת הַפֶּסַח
וְאֶת הַחֹלֶה", מֵה פֶּסַח וְחֹלֶה מוֹמִין שֶׁבְּגָלוּי אִף גָּזֵל בְּגָלוּי. רִישׁ לְקִישׁ אָמַר לְפָנֵי
עֲשָׂרָה גָזְלוֹ. רַבִּי תַנְחוּם אָמַר, לְעוֹלָם אֵינּוּ גָזְלוֹן, עַד שֶׁיִּגְזְלוּנוּ מִתַּחַת יָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר,
"וַיִּגְזֹל אֶת הַחֲנִית מִיַּד הַמְּצָרִי".

כו וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ מִי עָשָׂה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְגַם אַתָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִּי עַל יָדֶךָ, וְגַם
אֲנִכִּי לֹא שִׁמְעֵתִי עַל יָדִי מִלֶּאדָּךְ.

ל כִּי אֶת שְׁבַע כְּבָשׁוֹת תִּקַּח מִיַּדִּי, אָמַר לִי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אַתָּה נָתַתָּ לוֹ שְׁבַע
כְּבָשׁוֹת חֵיִיד שְׁאֵנִי מִשְׁהָה מִשְׁמַחַת בְּנִידָה שְׁבַעָה דוֹרוֹת אַתָּה נָתַתָּ לוֹ שְׁבַע כְּבָשׁוֹת,

כַּנְגֵד בֵּן הוֹרְגִים מִבְּנֵיךָ שֶׁבָעָה צְדִיקִים אֵלוֹ הוּן שֶׁמְשׁוֹן, חֶפְנִי, וּפְנַחֵס, וְשֹׁאוֹל וְשִׁלְשֵׁת בָּנָיו. אֶתְּהָ נִתְּתָ לּוֹ שֶׁבַע כְּבָשׂוֹת, חֵיִיךָ כַּנְגֵד בֵּן מַחְרִיבֵינִי מִבְּנֵיךָ שֶׁבָעָה מִשְׁכָּפוֹת. וְאֵלוֹ הוּן, אֶהֱל מוֹעֵד, נוֹב, גִּלְגָּל, וְגִבְעוֹן, וְשִׁילָה, וּבֵית עוֹלָמִים שְׁנַיִם. אֶתְּהָ נִתְּתָ לּוֹ שֶׁבַע כְּבָשׂוֹת, כַּנְגֵד בֵּן אֲרוֹנֵי חוֹזֵר בְּשִׂדָה פְּלִשְׁתִּים שֶׁבָעָה חֲדָשִׁים.

רַבֵּנוּ אָמְרִי, רוֹעֵי אֲבִימֶלֶךְ הָיוּ מִדִּינֵינוּ עִם רוֹעֵי אֲבָרְהָם, אֵלוֹ אָמְרוּ שְׁלָנוּ הַבָּאָר, וְאֵלוֹ אָמְרוּ שְׁלָנוּ הַבָּאָר, אָמְרוּ רוֹעֵי אֲבָרְהָם כָּל מִי שֶׁהֵמִים רוֹאֵין אֶת צֹאֲנוֹ וְעוֹלָיִם שְׁלוֹ הִיא, כִּיֹּן שָׂרְאוֹ הֵמִים צֹאֲנוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם מִיַּד עָלוּ. אָמַר לִיהִ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶתְּהָ סִימָן לְבָנֶיךָ, מֵהָ אֶתְּהָ כִּיֹּן שָׂרְאוֹ הֵמִים צֹאֲנֶךָ מִיַּד עָלוּ, אִף בָּנֶיךָ כִּיֹּן שֶׁהַבָּאָר רוֹאֵה אוֹתָן מִיַּד תִּהְיֶה עוֹלָה מֵאֵלֶיךָ, הַדָּא הוּא דְכִתְיִב, (בְּמִדְבַר כֹּא, יז) "אִזּוֹ יִשְׂרָאֵל וְכוּ' עָלֵי בָאָר אָמַר רַבִּי יִצְחָק, "בְּעֵבוֹר הַיְתָה לִי" אֵין כְּתִיב כָּאֵן, אֶלֶּא בְּעֵבוֹר תִּהְיֶה לִי לְעֵדָה.

לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל בְּבָאָר שֶׁבַע, מִלְּמַד שֶׁנִּטְעַ פְּרֻדָּס וְנִטְעַ בּוֹ כָּל מִינֵי מִגְדִּים רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נַחֲמָיָה, חֵד אָמַר, פְּרֻדָּס, וְחֵד אָמַר, פְּנִדָּק, בְּשִׁלְמָא לְמֵאן דְּאָמַר פְּרֻדָּס הֵיִינוּ דְכִתְיִב, וַיִּטַּע, אֶלֶּא לְמֵאן דְּאָמַר פְּנִדָּק מֵאֵי, כְּדִכְתִּיב, (דְּנִיאל יא, מה) "וַיִּטַּע אֶהְלִי אֶפְדָּנוּ" וַיִּקְרָא שֵׁם בָּשֵׂם ה' אֵל עוֹלָם, אֵל תִּקְרִי 'וַיִּקְרָא', אֶלֶּא 'וַיִּקְרָא' מִלְּמַד שֶׁהַקְּרִיא אֲבָרְהָם אָבִינוּ שְׁמוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְכָל עוֹבֵר וְשָׁב. לְאַחַר שֶׁאֶכְלוּ וְשָׁתוּ, עָמְדוּ לְבָרְכוּ, אָמַר לָהֶם, וְכִי מְשַׁלִּי אֶכְלֶתֶם, וְהֵלֵא מִמֵּי שְׁלוֹ כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ אֶכְלֶתֶם, הוֹדוּ וּבָרְכוּ וְשִׁבְחוּ לְמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר, שְׂאֵל מֵהָ תִּשְׂאֵל עֲנָבִים תְּאֲנִים רְמוֹנִים. רַבִּי נַחֲמָיָה אוֹמַר, אֶשֶׁל, פְּנִדָּק אָמַר לָהּ, שְׂאֵל מֵהָ תִּשְׂאֵל קוֹפֵר חֵימָר בֵּיעִין רַבִּי זְעִירָא בְּשֵׁם רַבִּי יְהוּדָה בֵּר סִימוֹן, אֶשֶׁל זֶה סִנְהֶדְרִין, כְּמָה דְּאֶתְּ אָמַר, "וְשֹׁאוֹל יוֹשֵׁב בְּגִבְעָה תַּחַת הָאֶשֶׁל בְּרַמָּה", עַל דְּעֵתִיהָ דְּרַבִּי נַחֲמָיָה דְּהוּא אָמַר אֶשֶׁל פְּנִדָּק, אֲבָרְהָם וְכוּ'.

לד וַיִּגַּר אֲבָרְהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים, רַבִּים מֵאוֹתָן שְׁנַיִם שֶׁעָשָׂה בְּחֶבְרוֹן, שֶׁבְּחֶבְרוֹן עָשָׂה עֲשָׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה, וּבְגֵרָר עָשָׂה עֲשָׂרִים וְשֵׁשׁ שָׁנָה.

א-ב וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַהֲאֱלֹהִים נָסָה אֶת אַבְרָהָם (תהלים ס, ו) "נִתְּנָה לִירָאִיד נִס לְהַתְנוּסָס מִפְּנֵי קִשְׁט סֶלְה", נִסְיוֹן אַחֲרֵי נִסְיוֹן, גְּדוּלָּה אַחֲרֵי גְּדוּלָּה, מֵה טַעַם נִתְּנָה לִירָאִיד נִס, בְּשִׁבִיל לְהַתְנוּסָס, לְנִסּוֹתֶם בְּעוֹלָם. דְּבַר אַחֲרֵי, לְגַדְלֵם כְּנִס הַזֶּה שֶׁל סְפִינָה וְכָל כֶּף לָמָּה, בְּשִׁבִיל "קִשְׁט סֶלְה", בְּשִׁבִיל שְׂתַתְקֶשֶׁט מִדַּת הַדִּין בְּעוֹלָם. שָׂאֵם יֹאמֵר לָךְ אָדָם לָמִי שֶׁהוּא רוֹצֵה הוּא מַעֲשִׂיר לָמִי שֶׁהוּא רוֹצֵה הוּא מַעֲנִי, לָמִי שֶׁהוּא רוֹצֵה הוּא עוֹשֶׂה מְלָךְ. אַבְרָהָם כְּשֶׁרָצָה עֲשֶׂה אוֹתוֹ עֲשִׂיר, כְּשֶׁרָצָה עֲשֶׂה אוֹתוֹ מְלָךְ, יְכוּל אֶתְּהָ לְהַשִּׁיבוֹ יְכוּל אֶתְּהָ לַעֲשׂוֹת מֵה שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם (לעיל כא, ה) "אַבְרָהָם בֶּן מֵאָת שָׁנָה בְּהוֹלֵד לוֹ אֶת יֶצְחָק בְּנוֹ" וְאַחֲרַי כָּל הַצַּעַר הַזֶּה נֹאמֵר לוֹ, קַח נָא אֶת בְּנֶךָ וְלֹא עִבָּב.

(תהלים יא, ה) "ה' צַדִּיק יִבְחֹן וְרָשָׁע וְאוֹהֵב חָמָס שִׁנְאָה נִפְשׁוֹ". הַיּוֹצֵר הַזֶּה אֵינּוּ בּוֹדֵק קַנְקָנִים מְרוֹעָעִין, מִפְּנֵי שֶׁאֵינּוּ מִסְפִּיק לְהַקִּישׁ עֲלֵיהֶן עַד שֶׁהוּא שׁוֹבֵרָן, אֵלֶּה מֵה הוּא בּוֹדֵק, קַנְקָנִים הַיְפִים, שֶׁאֲפִלוּ מִקִּישׁ עֲלֵיהֶן כִּמְהַ פְּעָמִים אֵינּוּ שׁוֹבֵרָן. כֶּף אֵין הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְנַסֶּה אֵלֶּה הַצַּדִּיקִים, שֶׁנֹּאמֵר, "ה' צַדִּיק יִבְחֹן". הַפְּשֻׁתֵי הַזֶּה בְּשִׁעָה שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁפְּשֻׁתָּנוּ יָפָה כָּל זְמַן שֶׁהוּא כּוֹתֵשָׁה, הִיא מְשַׁבַּחַת, וְכָל זְמַן שֶׁהוּא מִקִּישׁ עֲלֵיהָ הִיא מְשַׁתְמָנֶת. כֶּף אֵין הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְנַסֶּה אֵלֶּה הַצַּדִּיקִים. מְשַׁל לְבַעַל הַבַּיִת שֶׁהִיוּ לוֹ שְׁתֵּי פְרוֹת, אַחַת כְּחָה יָפָה, וְאַחַת כְּחָה רָע, עַל מִי נוֹתֵן אֶת הָעוֹל, לֹא עַל אוֹתָהּ שֶׁכְּחָה יָפָה, כֶּף אֵין הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְנַסֶּה אֵלֶּה צַדִּיקִים.

(קהלת ח, ד) "בַּאֲשֶׁר דְּבַר מְלָךְ שֶׁלְטוֹן וּמִי יֹאמֵר לוֹ מֵה תַעֲשֶׂה" "לֹא תִנְסוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם" וַהֲאֱלֹהִים נָסָה אֶת אַבְרָהָם, לְרַב שֶׁהִיָּה מְצִנָּה אֶת תַּלְמִידוֹ אֵל תַּלְוָה בְּרַבִּית, וַהֲזֵה הוּא מְלֹוה בְּרַבִּית, אָמֵר לוֹ, רַבִּי אֶתְהָ אִמְרָת לִי אֵל תַּלְוָה בְּרַבִּית, וְהָרִי אֶתְהָ מְלֹוה. אָמֵר לוֹ, אֲנִי אוֹמֵר לָךְ אֵל תַּלְוָה בְּרַבִּית לְיִשְׂרָאֵל, אֲבָל אֶתְהָ מְלֹוה בְּרַבִּית לְעַכְפּוּ"ם שֶׁנֹּאמֵר, (שם כג, כא) "לִנְכָרֵי תִשְׂיֵד". כֶּף אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, כְּתַבְתָּ בְּתוֹרָתְךָ "לֹא תִקָּם וְלֹא תִטּוֹר", וְאַתְהָ נּוֹקָם וְנוֹטָר, שֶׁנֹּאמֵר, (ויקרא יט, יח) "נִקָּם ה' וּבַעַל חֲמָה, אָמֵר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲנִי כְּתַבְתִּי בְּתוֹרָתִי "לֹא תִקָּם וְלֹא תִטּוֹר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ", אֲבָל נּוֹקָם וְנוֹטָר אֲנִי לְאוֹמוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֹּאמֵר, "נִקָּם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".

אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הִרְהוּרֵי דְבָרִים הָיוּ שָׁם. מִי הִרְהַר אַבְרָהָם הִרְהַר. אָמֵר, נוֹלֵד יֶצְחָק בְּנִי, שְׂמַחְתִּי וְשְׂמַחְתִּי אֶת הַכֹּל. וְלֹא הִפְרַשְׁתִּי לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹא פָר אֶחָד וְלֹא אֵיל אֶחָד, אָמֵר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, עַל מְנַת שְׂאוֹמֵר לָךְ שְׂתַקְרִיב אֶת בְּנֶךָ וְלֹא תַעֲכָב. עַל דַּעֲתִיָּה דְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּאָמֵר וְה' הוּא וּבֵית דִּינּוֹ וַהֲאֱלֹהִים הוּא וּבֵית דִּינּוֹ, אָמְרוּ מְלַאכֵי הַשָּׁרַת, אַבְרָהָם שְׂמַח וְשְׂמַח אֶת הַכֹּל, וְלֹא הִפְרִישׁ לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹא פָר אֶחָד וְלֹא אֵיל אֶחָד. אָמֵר לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל

מִנֵּת שֶׁיֹּאמֶר לוֹ שֶׁיִּקְרִיב אֶת בְּנוֹ וְלֹא יַעֲכֹב. אָמְרוּ אַמּוֹת הָעוֹלָם, אַבְרָהָם זֶה שָׁמַח וְשָׂמַח וְכוּ'.

דָּבָר אַחֵר, אַחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יִצְחָק וַיִּשְׁמַעְאֵל הָיוּ מִדִּינֵינוּ זֶה עִם זֶה. זֶה אוֹמֵר, אֲנִי גָדוֹל מִמֶּךָ שֶׁמִּלְתִּי לְשִׁמוֹנָה יָמִים אָמַר יִשְׁמַעְאֵל, אֲנִי חֲבִיב, לָמָּה שָׁהִיָּה בְּיָדֵי לְמַחֹת וְלֹא מַחִיתִי. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר יִצְחָק, הֲלֹאִי יִגְלָה עָלַי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וַיֹּאמֶר לִי שֶׁאַחֲתֶךָ לִי אֶחָד מֵאַבְרָי, וְלֹא אַעֲכֹב. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, עַל מִנֵּת שֶׁתִּקְרִיב עִצְמֶךָ וְלֹא תַעֲכֹב.

רמז צו וְהֶאֱלֹהִים נָסָה אֶת אַבְרָהָם, רַבִּי יוֹסִי הַגָּלִילִי אוֹמֵר גָּדְלוֹ כְּנִס הִזָּה שֶׁל סְפִינָה. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, נָסָה אוֹתוֹ וַדַּאי שְׁלֹא יְהִי הָאֶפִיקוֹרְסִים אוֹמְרִים, עֲרַבְבוּ וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מַה לַעֲשׂוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲנִי.

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קַרְחָה, בְּשָׁנֵי מְקוֹמוֹת דָּמָה מִשָּׁה עִצְמוֹ לְאַבְרָהָם. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, (משלי כה, ו) "אֵל תִּתֶּהֱדָר לִפְנֵי מֶלֶךְ וּבְמִקּוֹם גְּדָלִים אֵל תִּעֲמֹד". אַבְרָהָם אָמַר הֲנִי, הֲנִי לְכַהוֹנָה, הֲנִי לְמַלְכוּת. זָכָה לְכַהוֹנָה, זָכָה לְמַלְכוּת. זָכָה לְכַהוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר, (תהלים קי, ד) "נִשְׁבַּע ה' וְלֹא יִנְחַם אֶתָּה כִּהְיוֹן לְעוֹלָם". זָכָה לְמַלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, (להלן כג, ו) "נִשְׂאֵא אֱלֹהִים אֶתָּה בְּתוֹכֵנוּ". מִשָּׁה אָמַר "הֲנִי" הֲנִי לְכַהוֹנָה, הֲנִי לְמַלְכוּת. אָמַר לוֹ (שם ה) "אֵל תִּקְרַב הַלֵּם" אִין קֶרֶב אֵלָּא כַּהוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר, "וְהִזָּר הַקְּרִיב יוֹמֵת". וַאֲיִן הַלּוֹם אֵלָּא מַלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, (שמואל ב ז, יח) "כִּי הִבִּיאֲתָנִי עַד הַלֵּם".

דָּבָר אַחֵר, וַיְהִי אַחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אַחֵר לָמִי, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשׁוּם רַבִּי יוֹסִי בֶּן זִמְרָא, אַחֵר דְּבָרוֹ שֶׁל שֵׁטֶן, דְּכַתִּיב, (לעיל כא, ח) "וַיִּגְדֵּל הַיֶּלֶד וַיִּגְמַל". אָמַר שֵׁטֶן לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, זָקוֹן זֶה חוֹנֵנְתוֹ לְמֵאָה שָׁנָה פְּרִי בְטוֹן מִכָּל סְעוּדָה שֶׁעָשָׂה לֹא הָיָה לוֹ תוֹר אֶחָד אוֹ גּוֹזֵל אֶחָד לְהַקְרִיב לְפָנָיו. אָמַר לוֹ, כָּלוּם עָשָׂה אֵלָּא בְּשִׁבְלֵי בְנוֹ, אִם אֲנִי אוֹמֵר לוֹ זָבַח אֶת בְּנֶךָ לְפָנָי, הָיָה זוֹבַח. מִיָּד וְהֶאֱלֹהִים נָסָה אֶת אַבְרָהָם.

אַחֵר דְּבָרָיו שֶׁל יִשְׁמַעְאֵל וְכוּ' כְּדִלְעִיל.

דָּבָר אַחֵר, לְמַלְךְ שֶׁהָיָה לוֹ אוֹהֵב עָנִי. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ, עָלַי לְהַעֲשִׂירָךְ, וְנָתַן לוֹ מָמוֹן כְּדִי לַעֲשׂוֹת בּוֹ פְּרָקְמִטָּיָא. לְיָמִים נִכְנָס לְפִלְטִין. אָמְרוּ, מִפְּנֵי מַה זֶה נִכְנָס, אָמַר לָהֶם הַמֶּלֶךְ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא אוֹהֵבֵי נְאֻמָּן. אָמְרוּ לוֹ, אִם כֵּן, אָמֹר לוֹ שֶׁיִּחְזֹר מִמוֹנֶךָ. מִיָּד אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ, הִחְזֹר לִי מַה שֶׁנָּתַתִּי לָךְ וְלֹא עָכַב וְנָתַבֵּיטוּ בְּנֵי הַפִּלְטִין וְנִשְׁבַּע הַמֶּלֶךְ לְהוֹסִיף לוֹ עֶשֶׂר.

אמר הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת אלו שמעתי לכם כשאמרתם לי "מה אנוש כי תזכרנו", שמא הנה אברהם שמהדרני בעולמי, אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא, כל הנסיונות שנסיתו בממונו, נסנו בגופו אמרו לו יקריב לפניך בנו, מיד אמר לו קח נא את בנך.

הנסיון העשירי, ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם. יצא ושמעאל מן המדבר לראות את אברהם אביו, באותו הלילה נגלה עליו הקדוש ברוך הוא ואמר לו, קח נא את בנך.

ויאמר קח נא, אין נא אלא לשון בקשה. את בנך אמר לו, איזה בן אמר לו, יחידך. אמר לו, זה יחיד לאמו, וזה יחיד לאמו. אמר לו, אשר אהבת וכו' (פדלעיל ברמז ס"ב).

ולך לך אל ארץ המדינה, רבי חנא רבה ורבי ינאי חד אמר למקום שההוראה יוצאה לעולם וחד אמר, למקום שהיראה יוצאה. דפנותה "ארוך" חד אמר, מקום שאורה יוצאה לעולם וחד אמר מקום שהיראה יוצאה לעולם ודפנותה "דביר" חד אמר למקום שהדבור יוצא לעולם וחד אמר מקום שהדברות יוצאות לעולם רבי יהושע בן לוי אמר שמשם מורה כחץ לאומות העולם ומוריך לגיהנם רבי [שמעון] בן יוחאי אומר, למקום שהוא יראוי כנגד בית המקדש של מעלה. רבי יודן אומר, למקום שאני בוראה לך רבי פנחס אמר, מאתר מרותא דעלמא רבנו אמרין למקום שהקטרת קרבה כמו דאת אמר, (שיר השירים ד, ו) "אלך לי אל הר המור".

והעלהו שם לעולה, אמר לפני הקדוש ברוך הוא, וכי יש קרבן בלא כהן אמר לו הקדוש ברוך הוא, כבר מניתך שפתיך כהן, הן הוא דכתיב, (תהלים קי, ד) "נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם".

אל הארץ אשר אראך, וכו' (פדכתוב ברמז ס"ג).

משל למה הדבר דומה, למלך שאמר לאוהבו מתאנה אני לראות על שלחני תינוק קטן, מיד הלך אוהבו והביא את בנו, והעמידו על השלחן לפני המלך, והלך והביא את החרב לשחטו. וצוח המלך עליו, מה אתה עושה, אמר לו, והלא אמרת לי מתאנה אני לראותו, אמר לו שמא מת. כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם, קח נא את בנך וישלח אברהם את ידו וגו', אמר לו אל תשלך ידך אל הנער. אמר לו, והלא אתה אמרת לי קח נא את בנך. אמר לו, שמא אמרת לי לך לשחטו, הוי "לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה".

וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בְּנֵךְ אִין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בְּקִשָּׁה. מִשָּׁל לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְמַלְךְ בְּשָׂר וְדָם שְׁעֵמְדוּ עָלָיו מְלַחְמוֹת הַרְבָּה, וְהָיָה לוֹ גְבוּר אֶחָד שְׁהָיָה מְנַצֵּחַ אֶת כּוֹלָם. לְיָמִים עֲמֻדָּה עָלָיו מְלַחְמָה חֲזָקָה. אָמַר לוֹ, בְּבִקְשָׁה מִמֶּךָ, עֲמוּד לִי בְּמִלְחָמָה זֶה, כְּדִי שְׁלֹא יֵאמְרוּ הָרֵאשׁוּנִים לֹא הָיָה בְּהֵן מִמֶּשׁ. כֶּךָ אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם, הַרְבֵּה נְסִיווֹת נְסִיתִיךָ וְעֲמֻדָּתְךָ בְּכוּלְךָ. בְּבִקְשָׁה מִמֶּךָ עֲמוּד לִי בְּנִסְיוֹן זֶה, כְּדִי שְׁלֹא יֵאמְרוּ הָרֵאשׁוּנִים אִין בְּהֵם מִמֶּשׁ. קַח נָא אֶת בְּנֵךְ שְׁנֵי בָנִים יֵשׁ לִי וְכוּי. קְדַמּוּ שְׁטוֹן לְדָרְךָ. אָמַר לוֹ, זָקוּן, לְהִיכֹן אֶתְּהָ הוֹלֵךְ, לֹא לְשַׁחֵט אֶת בְּנֵךְ, מִיַּד פְּתַח, (אִיּוֹב ד, ב ה) "הִנֵּסָה דָּבָר אֶלֶיךָ תִּלְאַה הֵנָּה יִסְרֶת רַבִּים וְגוֹי כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מְלִיךָ וְגוֹי כִּי עֲתָה תְּבוֹא אֶלֶיךָ וְתִלְאַ" וְגוֹי. אָמַר לוֹ, "אֲנִי בְּתוֹמֵי אֶלְדִּי". אָמַר לוֹ, (אִיּוֹב ש, ו) "הֲלֹא יִרְאֶתְךָ כְּסִלְתֶּךָ" אָמַר לוֹ, (ש, ז) "זָכַר נָא מִי הוּא נְקִי אֶבֶד" כִּיִּן דְּחִזָּא דְּלֹא קָא שְׁמַע לִיָּה. אָמַר לוֹ, "וַיֹּאֲלֵי דָּבָר יִגְנַב". כֶּךָ שְׁמַעֲתִי מֵאַחֲרֵי הַפְּרָגוּד הַשָּׂה לְעוֹלָה וְלֹא יִצְחָק לְעוֹלָה. אָמַר לוֹ, כֶּךָ עוֹנָשׁוּ שָׁל בְּדַאי שְׁאַפְלוּ אוֹמֵר אֲמַת, אִין שׁוֹמְעִין לוֹ.

רמז צ וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֹקֶר וַיַּחְבֵּשׁ אֶת חֲמָרוֹ, אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאֵי, אֲהַבָּה מְקַלְקֶלֶת הַשׁוֹרָה שְׁנֵאָה מְקַלְקֶלֶת הַשׁוֹרָה. אֲהַבָּה מְקַלְקֶלֶת הַשׁוֹרָה, שְׁנֵאָמַר, וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֹקֶר וַיַּחְבֵּשׁ אֶת חֲמָרוֹ. וְכִי לֹא הָיוּ לוֹ עֲבָדִים אֶלָּא אֲהַבָּה מְקַלְקֶלֶת אֶת הַשׁוֹרָה. (להלן מו, כט) "וַיֹּאסֶר יוֹסֵף מְרַכְבָּתוֹ" וְכִי לֹא הָיוּ לוֹ עֲבָדִים, אֶלָּא אֲהַבָּה מְקַלְקֶלֶת אֶת הַשׁוֹרָה. (שמות יד, ו) "וַיֹּאסֶר אֶת רַכְבּוֹ וְאֶת עַמּוֹ לְקַח עִמּוֹ", וְכִי לֹא הָיוּ לוֹ עֲבָדִים, אֶלָּא שְׁנֵאָה מְקַלְקֶלֶת אֶת הַשׁוֹרָה. אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאֵי, תְּבֵא חֲבִישָׁה שְׁחָבַשׁ אַבְרָהָם אֲבִינוּ לְעִשׂוֹת רְצוֹנוֹ שָׁל מִי שְׁאַמֵּר וְהָיָה הָעוֹלָם, וְתַעֲמֹד עַל חֲבִישָׁה שְׁחָבַשׁ בְּלַעַם הָרָשָׁע לִילְךָ לְקַלֵּל אֶת יִשְׂרָאֵל. תְּבֵא אֲסִירָה שְׁאַסֵּר יוֹסֵף לְעִלוֹת לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל אֲבִיו, וְתַעֲמֹד עַל אֲסִירָה שְׁאַסֵּר פְּרָעָה לְרֹדֵף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. תְּנִי רַבִּי יִשְׁמַעֲאֵל, תְּבֵא חֲרַב יָד שְׁעֵשָׂה אַבְרָהָם אֲבִינוּ, שְׁנֵאָמַר, (להלן פסוק ו) "וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת הַמֵּאֲכָלֶת", וְתַעֲמֹד עַל חֲרַב יָד שָׁל פְּרָעָה שְׁאַמֵּר "אַרִּיק חֲרַבִּי תוֹרִישְׁמוֹ נְדִי".

וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ, שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם נִהְגוּ בְּדָרְךָ אֲרָא, אַבְרָהָם וְשָׂאוּל. אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ שָׂאוּל (שמואל א כח, ח) "וַיִּלְךָ הוּא וּשְׁנֵי אֲנָשִׁים עִמּוֹ".

רמז צח וַיִּבְקַע עֲצֵי עוֹלָה בְּשֹׁכַר שְׁנֵי בְּקִיעוֹת שְׁבִקַע אַבְרָהָם עֲצֵי עוֹלָה, זָכָה שְׁבִקַע הָיָם לְפָנֵי בְּנָיו. נֵאָמַר כָּאוּן, וַיִּבְקַע עֲצֵי עוֹלָה, וְנֵאָמַר לְהָלֹן, "וַיִּבְקַעוּ הַמַּיִם". אָמַר רַבִּי לִוִי, דִּיךָ עַד כַּה אֶלָּא אַבְרָהָם לְפִי כַחוֹ וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְפִי כַחוֹ.

וַיִּקַּם וַיִּלְךָ אֶל הַמָּקוֹם נָתַן לוֹ שֹׁכַר קִימָה וּשְׁכַר הִלִּיכָה.

אמר לפניו, לאיזה הר, אמר לו, בכל מקום שתראה כבודי עומד, ואמתין לך השכים בבקר ולקח ישמעאל ואליעזר ויצחק בנו עמו, וחבש את החמור. הוא בן האתון שנברא בין השמשות. הוא החמור שרכב עליו משה, שנאמר, (שמות ד, כ) "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור". הוא החמור שעמיד בן דוד לרכב עליו, שנאמר, (זכריה ט, ט) "עני ורכב על חמור". בן שלשים ושבע שנה היה יצחק בלכתו להר המזרחה, וישמעאל בן חמשים שנה, נכנס תחרות בין ישמעאל לאליעזר, אמר ישמעאל עכשיו מקריב אברהם את יצחק בנו לעולה מוקדת, ואני בנו בכורו, ואני הוא היורש את אברהם. אמר לו אליעזר, כבר גרשך כאשר המתגרשת מבעלה, ושלחך למדבר, אבל אני עבדו משרת אותו ביום ובלילה, ואני היורש. ורוח הקדש משיבה אותן, לא זה יורש ולא זה יורש.

באותה שעה הרהר בלבו אברהם, אם אני מודיע לשרה, נשים דעתן קלה, ואם לא אודיעה ואגנבנו, כיון שאינה רואה אותו תחנק את עצמה. אמר לה, תקני לנו מאכל ומשתה ונשמח היום. אמרה ליה, מה טעם של שמחה זו. אמר לה, זקנים שבדמותנו נולד להן בן, דין הוא שנשמח. בתוך השמחה אמר לה, את יודעת כשהייתי בן שלש שנים, הפרתי את בוראי, והנער גדול ולא נתחנף, ויש מקום ששם מחנכין התינוקות, אוליכנו לשם. אמרה לו, קחנו לשלום. והשכים בבקר אמר, עד שהיא ישנה אצא ולא תחזר בה, ועוד שלא יראו אותנו בני אדם. בא שטן ועמד לפניו ונדמה לו לזקן. אמר לו, להיכן אתה הולך, אמר לו, להתפלל. אמר לו, והעצים והאש ומאכלת למה, אמר לו, שמא אשקה יום ויומים לאפות ולאכל. אמר לו, אדם שכמותך יאבד בנו שנתן לו בזקנתו, ויתאבד נשמה ותתחייב בדין. אמר לו הקדוש ברוך הוא אמר לי בא ועמד אצל יצחק, נדמה לו כנער. אמר לו, להיכן אתה הולך, אמר לו, ללמד מוסר ובינה. אמר לו, בחיף או לאחר מיתתך. לשחטף הוא הולך. אמר לו, אף על פי כן. בא אצל שרה, אמר לה, בעלך, היכן הוא, אמרה לו, במלאכתו, ובגד היכן הוא, אמרה לו, עמו. אמר לה, לא כף היית אומרת, שאינך עוזבת אותו שיצא מפתח החיצונה. אמרה לו, לא למלאכה הלכו, אלא להתפלל אמר לה, לא תראי אותו. אמרה, הקדוש ברוך הוא יעשה רצונו מבני.

ד-ה רמז צט ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק,

כתיב "יחינו מימים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו", ביום השלישי של שבטים, שנאמר, (להלן מב, יח) "ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי" "ביום השלישי של מתן תורה, שנאמר, (שמות יט, טז) "ויהי ביום השלישי בהיות הבקר". ביום השלישי של מרגלים, שנאמר, (יהושע ב, טז) "ונחבתם שמה שלשת ימים". ביום השלישי של יונה, שנאמר, "ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים". ביום השלישי של עולי גולה שנאמר, (עזרא ח, טו) "ונחנה שם ימים שלשה". ביום

השלישי של תחנית המתים, שנאמר, "יחינו מימים" ביום השלישי של אסתר, שנאמר, (אסתר ה, א) "ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות" באיזה זכות, רבנו אמרי בזכות ביום השלישי של מתן תורה. ורבי לוי אמר, בזכות יום שלישי של אברהם. ביום השלישי.

וישא אברהם את עיניו וירא את המקום, מה ראה, [ראה] ענו קשור בהר. אמר, דומה לי שאותו המקום שאמר לי הקדוש ברוך הוא להקריב את בני שם.

אמר ליצחק, ראה אתה מה שאני רואה, אמר לו, הן. אמר לשני נערי רואים אתם מה שאני רואה, אמרו לו, לאו. אמר, הואיל והחמור אינו רואה, ואתם אינכם רואים, שבו פה עם החמור. רבנו מיתי לה מן הכא (דברים ה, יג יד) "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך וגו' [ו]עבדך ואמתך ושורך וחמורך".

אמרו אותו היום שהעלה אבינו אברהם את יצחק בנו על גבי המזבח, תקון הקדוש ברוך הוא שני כבשים, אחד בשחרית, ואחד בין הערבים, שנאמר, "את הכבש האחד" וגו'. וכל כך למה, שבשעה שישראל מקריבין תמידין על המזבח וקוראין את המקרא הזה (ויקרא א, יא) "צפונה לפני ה'", זוכר עקדת יצחק בן אברהם מעיד אני עלי שמים וארץ בין גוי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה קורא את המקרא הזה "צפונה לפני ה'" הקדוש ברוך הוא זוכר עקדת יצחק בן אברהם. דבר אחר, "צפונה לפני ה'" זה מעשה אברהם יצחק ועקב, שהם צפונים לפניו, שנאמר, (שיר השירים ז, יד) "חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך" עמרם וכל הכשרים שהיו במצרים ישנים ושל אחריו חדשים.

אמר רבי יצחק, מהו מרחוק, עתיד לירחק שכונה מבעליו יכול לעולם, תלמוד לומר, (תהלים קלב, יד) "זאת מנוחת יעדי עד פה אשב כי אויתיה".

ביום השלישי הגיעו לצופים וראו כבוד השכינה עומד שנאמר, ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא, ראה עמוד אש עומד מן הארץ ועד השמים. אמר לו, יצחק ראה אתה, אמר לו, הן. והבין אברהם שנרצה הנער לעולה.

וכי מאחר שאין דרך מרבה למה נתעכב שלשה ימים, אלא פיון שלא שמעו לשטן, הלך ונעשה לפניהם כנהר גדול שלא יוכלו לעבר. אמר אברהם, אם יורדים הנערים מתגרא אני שמא טבעו. ירד עמדו להם המים עד צואריהם. תלה אברהם את עיניו לשמים, אמר, רבון העולמים, נגלית עלי ואמרת לי אני יחיד ואתה יחיד הודע שמי בכל העולם והעלה בנד לעולה, ולא הרתתי אחר דבריך ולא עפתי מאמריך, ועכשיו באו מים עד נפש, אם טובע יצחק בני היאך יתיחד שמך, מיד גער הקדוש ברוך הוא בשטן והלך לו.

רמז ק ויִרָא אֶת הַמָּקוֹם מֵרְחוֹק מִתְחִלָּה הָיָה הַמָּקוֹם עָמוּק אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִין דְּרַךְ הַמְּלֻךְ לִשְׁכֹן בְּעַמְק, אֶלָּא בְּמָקוֹם גְּבוּהָ מְעוּלָה וְיָפָה, וְהַגְּבִיחוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לְכַד נִקְרָא הַר הַמּוֹרִיָּה, שְׁמִירָאֲתוֹ נַעֲשֶׂה הַר.

תָּמֹן תְּנִינָן, כָּל מִי שְׂאִין לָהּ עָלָיו קְדוּשָׁיו וְלֹא עַל אַחֲרִים הוֹלֵד כְּמוֹהָ, וְאִי זֹו וְלֹד שְׁפָחָה וְנִכְרִית שְׁפָחָה מְנַלָן אָמַר קָרָא שְׁבוּ לָכֶם פַּה עִם הַחֲמוֹר, עִם הַדּוּמָה לַחֲמוֹר. אֲשַׁכְּחוּ דְלֹא תִפְסִי בָּהּ קְדוּשָׁיו, וְלָדָה כְּמוֹהָ מְנַלָן, אָמַר קָרָא "הָאִשָּׁה וְיִלְדֶיהָ תִהְיֶה לְאִדּוּנִיָּה". נִכְרִית דְכָתִיב, (דְּבָרִים ז, ג) "וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם", אֲשַׁכְּחוּ דְלֹא תִפְסִי בָּהּ קְדוּשָׁיו, וְלָדָה כְּמוֹהָ מְנַלָן, אָמַר קָרָא "כִּי יִסִּיר אֶת בְּנֵדָהּ" וְגוֹ' בְּנֵדָה הַבָּא מִן הַיִּשְׂרָאֵלִית קְרוּי בְּנֵדָה, וְאִין בְּנֵדָה הַבָּא מִן הַנִּכְרִית קְרוּי בְּנֵדָה אֶלָּא בְּנָה. הַאִי בְּשִׁבְעָה גּוֹיִים כְּתִיב אָמַר קָרָא "כִּי יִסִּיר אֶת בְּנֵדָהּ" לְרַבּוֹת כָּל הַמִּסִּירִין. הַנִּיחָא לְרַבִּי שְׁמַעוֹן דְּדָרִישׁ טַעְמָא דְקָרָא אֶלָּא לְרַבָּן דְלֹא דָרְשִׁי מֵאִי טַעְמָא, דְאָמַר קָרָא "וְאַחַר כֵּן תָּבֵא אֵלֶיָּהּ וּבַעֲלֶתָהּ" מְכַלל דְמַעֲקָרָא לֹא תִפְסִי בָּהּ הוּיָהּ. אֲשַׁכְּחוּ דְלֹא תִפְסִי בָּהּ קְדוּשָׁיו, וְלָדָה כְּמוֹהָ מְנַלָן, דְאָמַר קָרָא (שִׁם טו) "כִּי תִהְיֶינָן לְאִישׁ... וְיִלְדוּ לּוֹ" כָּל הַיִּכָּא דְקָרִינָן בֵּיהּ כִּי תִהְיֶינָן קָרִינָן בֵּיהּ וְיִלְדוּ לּוֹ, כָּל הַיִּכָּא דְלֹא קָרִינָן בֵּיהּ כִּי תִהְיֶינָן לֹא קָרִינָן בֵּיהּ וְיִלְדוּ לּוֹ, אִי הִכִּי שְׁפָחָה נְמִי אִין הִכִּי נְמִי, אֶלָּא "הָאִשָּׁה וְיִלְדֶיהָ" לָמָּה לִּי, מְבַעֲיָא לִי לְכַדְתַּנְיָא הָאוּמַר לְשִׁפְחָתוֹ הַרִי אֶת בַּת חוֹרִין וְיִלְדֶיהָ עָבַד, הוֹלֵד כְּמוֹהָ מְשׁוּם שְׁנַאָמַר, "הָאִשָּׁה וְיִלְדֶיהָ" דְבָרִי רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי, וְחֻכְמִים אוּמְרִים, דְבָרִיו קְזִמִּים.

אָמַר רַבָּא, שׁוֹר שְׁנַנַח אֶת הַשְׁפָּחָה, וְיִצְאוּ יִלְדֶיהָ, מְשַׁלֵּם דְמֵי וְלָדוֹת, מֵאִי טַעְמָא חֲמַרָא מְעַבְרָתָא הוּא דְאִזְקָתָהּ דְאָמַר קָרָא שְׁבוּ לָכֶם פַּה עִם הַחֲמוֹר, עִם הַדּוּמָה לַחֲמוֹר.

שְׁבוּ לָכֶם פַּה עִם הַחֲמוֹר, לְכַשְׁיָבֵא אוֹתוֹ שְׁכַתוֹב בּוֹ (זְכַרְיָה ט, ט) "עֲנִי וְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר", תַּחֲזֹר הַמָּקוֹם לְבַעֲלָיו.

וְאִנִּי וְהַנְּעַר נִלְכָּה עַד כַּה, גִּלְדָה וְנִרְאָה מַה סוּפוֹ שֶׁל כַּה "כַּה יִהְיֶה זְרַעְדָה", וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשׁוּבָה אֶלֶיכֶם בְּרִית כְּרוּתָה לְשִׁפְחָתִים, בְּשַׁרְוֹן שְׁהוּא חוֹזֵר מֵהַר הַמּוֹרִיָּה. אָמַר רַבִּי יִצְחָק, הַכֹּל בְּזָכוֹת הַשְׁתַּחֲוּיָה. אֲבָרְהָם לֹא חָזַר מֵהַר הַמּוֹרִיָּה אֶלָּא בְּזָכוֹת הַשְׁתַּחֲוּיָה, שְׁנַאָמַר, וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשׁוּבָה אֶלֶיכֶם, יִשְׂרָאֵל לֹא נִגְאָלוּ אֶלָּא בְּזָכוֹת הַשְׁתַּחֲוּיָה, שְׁנַאָמַר (שְׁמוֹת ד, לא) וַיֹּאמֶר הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ וְגוֹ' וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ". הַתּוֹרָה לֹא נִתְּנָה, אֶלָּא בְּזָכוֹת הַשְׁתַּחֲוּיָה (שִׁם כד, א) "וְהַשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרְחוֹק". תְּנָה לֹא נִפְקְדָה אֶלָּא בְּזָכוֹת הַשְׁתַּחֲוּיָה, שְׁנַאָמַר (שְׁמוֹת א, א, כח) וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לָהּ. הַגְּלוּיּוֹת אִינָן מִתְּכַנְסוֹת אֶלָּא בְּזָכוֹת הַשְׁתַּחֲוּיָה, שְׁנַאָמַר, "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וְגוֹ' וְהַשְׁתַּחֲוּוּ לָהּ". בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לֹא נִבְנָה, אֶלָּא בְּזָכוֹת הַשְׁתַּחֲוּיָה, שְׁנַאָמַר,

(תהלים צט, ט) "רוֹמְמוּ ה' אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוּוּ". אף המתים אינן חיים אלא בזכות השתחויה, שנאמר, "בואו נשתחוה ונכרעה".

ו רמו קא ויקח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו, כזה שהוא טוען
זלובו בכתפו.

ויקח בידו את האש ואת המאכלת למה נקרא שמה מאכלת, מפני שהיא מכשרת
אכלים ורפגן אמרי, למה נקרא שמה מאכלת, שישאל אוכלים בעולם הזה,
בזכות אותה מאכלת.

וילכו שניהם יחדו זה לעקד וזה ליעקד, זה לשחט וזה לישחט.

ז-ח ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי, בא סמאל ואמר לו, סבא
הובדת לבדך בן שנתן לך למאה שנה את הולך לשחטו, אמר לו, על מנת בן. ואם
מנסה לך יותר מכן תוכל לעמד, (איוב ד, ב) "הנסה דבר אליך תלאה" אמר לו
ויותר עד פדיון אמר לו למחר יאמר לך שופד דם אתה, ששפכת דמו. אמר לו, על
מנת בן. וכיון שלא הועיל לו, בא אצל יצחק. אמר לו, אן ברא דעלובתא הולך
הוא לשחטך. אמר לו, על מנת בן. אמר לו, אם בן, כל פרוגיאות שעשתה אמך
לישמעאל שנאיה דביתא ירותא כד לא תיעול כולה תיעול פלגא הדא הוא דכתיב
ויאמר "אבי", למה אבי שני פעמים, כדי שיתמלא עליו רחמים ויאמר הנה האש
והעצים ואיה השעה לעולה, אמר לו יצף לה הוא גברא דיגער ביה מכל מקום יראה
לו השעה לעולה ואם לאו השעה לעולה בני.

וילכו שניהם יחדו, זה לעקד וזה ליעקד, זה לשחט וזה לישחט.

ט ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח וטלו
והצניעו ליצחק, אמר דלא יזרק ההוא אבן, ויפסלנו מן הקרבן.

ויעקד את יצחק בנו כל מה שהיה אברהם אבינו עוקד את יצחק בנו מלמטה היה
הקדוש ברוך הוא כופת שריהם של אומות העולם מלמעלה, ולא עשה אלא כיון
שהפליגו ישראל עצמן לעבודה זרה בימי ירמיה, אמר ליה הקדוש ברוך הוא, מה
אתם סבורין דאינון כפתיא קימין, שנאמר, (נחום א, י) "כי עד סירים סבכים"
וגו' כי עד שרים סבוכים, אשתרון ותהון כפתיא, "אפלו כקש גבש".

ויעקד את יצחק בנו ממעל מהו ממעל, מלמד שעשה את המזבח מכון כנגד פסא
הכבוד, כמו דאת אמר (ישעיה ו, ב) "שרפים למדים ממעל לו".

וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מֵרֶחֶק, מִיֵּל, כְּמוֹ דֹּאֲתָ אָמַר, (ויהושע ג, ד) "אֵד רְחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם.

אָמַר לוֹ יִצְחָק, אָבָא, אוֹסְרֵי בְּיָדֵי וּבְרִגְלֵי, שֶׁהִנָּפֵשׁ חֲצוּפָה הִיא, שְׁלֵא תִרְאֶה הַמַּאֲכָלֶת וְאֶפְסֵל מִן הַקֶּרֶב, בְּבִקְשָׁה מִמֶּדָּ שְׁלֵא תַעֲשֶׂה בִּי מוֹם.

וַיְבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם שְׁנֵיהֶם מְבִיאִים אֶת הָאֲבָנִים, שְׁנֵיהֶם מְבִיאִים אֶת הָאֵשׁ, שְׁנֵיהֶם מְבִיאִים אֶת הָעֵצִים. אַבְרָהָם דּוֹמָה כְּמִי שֶׁעָשָׂה חֲתָנוּת לְבָנוּ, וַיִּצְחָק דּוֹמָה כְּמִי שֶׁעָשָׂה חֶפֶה לְעַצְמוֹ. אָמַר לִיה יִצְחָק, אָבָא, מִהֵר וְעֲשֵׂה רְצוֹן יוֹצֵרָד וְשׁוֹרְפֵי יָפָה, וְאֶפֶר שְׁלֵי הוֹלֵד לְאִמִּי, וְתִנְיַחְהוּ, וְכָל זְמַן שֶׁתִּרְאֶהוּ אִמִּי תֹאמַר, זֶהוּ בְּנִי שֶׁשָּׁחַטוּ אָבִיו. אָבָא, מַה תַּעֲשׂוּ לְזִקְנוֹתֵיכֶם, אָמַר לוֹ, בְּנִי, יוֹדְעִים אָנּוּ שְׁמִיתֵתִינוּ קְרוֹבָה. מִי שֶׁנִּחְמְנוּ עַד עַכְשָׁיו הוּא וְנִחְמְנוּ עַד יוֹם מוֹתָנוּ. וַיִּשָּׂם אוֹתוֹ עַל הַמְּזַבֵּחַ עֵינֵי אַבְרָהָם בְּעֵינֵי יִצְחָק, וְעֵינֵי יִצְחָק בְּשָׁמֵי שָׁמַיִם, וְהָיוּ דְמַעוֹת מְנַשְׁרוֹת וְנוֹפְלוֹת מֵעֵינֵי אַבְרָהָם עַד שֶׁהִיָּתָה קוֹמָתוֹ מְשׁוֹטְטָת בְּדַמְעוֹת. אָמַר לוֹ, בְּנִי, הוֹאִיל וְהִתְחַלַּתְתָּ עַל רְבִיעִית דָּמָד, יוֹצֵרָד זְמִין לָד קֶרֶב אַחַר תַּחֲתִיד. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה פָּעַר פִּיו בְּבִכָּיָה וְגָעָה גְעִיָּה גְדוֹלָה, וְהָיוּ עֵינָיו מְרוֹפְפוֹת וְצוֹפוֹת לְשִׁכְנָה וְהָרִים קוֹלוֹ וְאָמַר (תהלים קכא, א ב) "אֲשָׂא עֵינֵי אֶל הַהָרִים מֵאֵין זְבוֹא עֲזָרִי מֵעַם ה' עוֹשֶׂה שְׁמַיִם וָאָרֶץ". בְּאוֹתָהּ שָׁעָה "הוּ אֶרְאֶלֶם צָעֲקוּ חֲצָה" וְגו' עָמְדוּ מִלְּאֲכֵי הַשָּׁרֵת שׁוֹרוֹת שׁוֹרוֹת בְּרִקִיעַ, וְאוֹמְרִים זֶה לָּזָה, רְאוּ יְחִיד שׁוֹחֵט וְיְחִיד נִשְׁחַט. אָמְרוּ מִי יֹאמַר לְפָנֶיךָ עַל הַיָּם (שמות טו, ב) "זֶה אֱלֹהֵי וְאֲנֹהוּ", שְׁבוּעַת "כֹּה יִהְיֶה זֶרְעֶךָ" מַה תַּעֲשֶׂה לָּהּ, מִיָּד (להלן פסוק יב) אֶל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעַר.

ט-יב וַיָּבֹאוּ שְׁם אַבְרָהָם מְזַבֵּחַ אֵין כְּתִיב כָּאֵין, אֶלָּא אֶת הַמְּזַבֵּחַ הַמְּזַבֵּחַ שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ קִין וְהָבֵל, הוּא הַמְּזַבֵּחַ שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ נֹחַ וּבְנָיו.

אָמַר יִצְחָק לְאָבִיו, אָבָא, קְשׁוֹר שְׁתֵּי יָדַי וְשְׁתֵּי רַגְלֵי שְׁלֵא אֲבַעַט אוֹתָד, וְנִמְצָאתִי מִחֲלַל מִצְוֹת (שמות כ, יב) "כִּבְד" וְעָשָׂה כֵּן, וְכִפְהוּ גְדוֹל הַגִּישׁ אֶת מִנְחָתוֹ וְאֶת נֶסְכּוֹ, וְהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא רוֹאֶה אֶת הָאֵב מֵעֵקֶד בְּכָל לֵב, וְהִבּוּ נֶעְקָד בְּכָל לֵב, וּמִלְּאֲכֵי הַשָּׁרֵת צוֹעֲקִים וּבּוֹכִים, שֶׁנֶּאֱמַר, "הוּ אֶרְאֶלֶם" וְגו', אָמְרוּ לְפָנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, נִקְרָאתָ (שמות לד, ו) "רַחוּם וְחַנוּן", מִי שֶׁרַחֲמֵנוּ עַל כָּל מַעֲשָׂיו, רַחֵם עַל יִצְחָק שֶׁהוּא אָדָם וְבֵן אָדָם נֶעְקָד לְפָנֶיךָ כְּבַהֲמָה, (תהלים לו, ז) "אָדָם וּבַהֲמָה תוֹשִׁיעַ ה'". רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר, כִּינּוּן שֶׁהִגִיעַ הַחֶרֶב לְצִוָּאֵר פְּרָחָה וַיִּצְאָה נִשְׁמָתוֹ שֶׁל יִצְחָק. וְכִינּוּן שֶׁהִשְׁמִיעַ קוֹלוֹ מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרוּבִים אֶל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעַר, חֲזָרָה נִפְשׁוֹ לְגוּפוֹ, וְהִתִּירוֹ וְעָמַד יִצְחָק, וְיָדַע יִצְחָק שֶׁכָּדָ עֲתִידִים הַמֵּתִים לְחַיּוֹת. וַיִּפְתַּח וְאָמַר, בְּרוּךְ אַתָּה ה' מִחַיֵּה הַמֵּתִים.

יתביב רב אחוריה דרבי חניא קמיה דרבי, ויתביב רבי וקאמר, מנין לשחיטה שהיא בתלוש, שנאמר, וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחט את בנו. אמר לו רב לרבי חניא, מאי קאמר אמר לו וייו דכתיב, אאופתא קאמר, והא קרא קאמר, קרא זריזותיה דאברהם קא משמע לו.

בשעה ששלח אברהם אבינו את ידו ליקח המאכלת לשחט את בנו, בכו מלאכי השרת, שנאמר, (ישעיה לג, ז) "הן אראלם צעקו חצה" חצה פתיב, חיצה היא בדידה למפס ית בריה מה היו אומרים "נשמו מסלות" שאין אברהם מקבל את העוברים ואת השבים, (שם) "שבת עבר ארח" "הפר ברית" "ואת בריתי אקים את יצחק". "מאס ערים" "ויסע אברהם משם ארצה הנגב וגו'." (ישעיה שם) "לא חשב אנוש" לא חשב זכות אברהם.

ויקח את המאכלת, רב בעי קומי רבי חניא רבה, מנין לשחיטה שהיא בדבר המטלטל, מהקא וישלח אברהם את ידו ויקח, מכלל דתלוש הוא. אמר ליה אם מן אגדה אמר לך רבי אפלו במחבר שרי דחזר הוא ביה. אם מן אלפון אמר לך לית הוא חזר ביה, דתני לוי, היו נעוצין מתחלתן הרי אלו פסולין תלושין ונעצן הרי אלו כשרין דתנין השוחט במגל יד בצור ובקנה שחיטתו כשרה.

ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם לשון חבה לשון זירוז, רבי אליעזר בן יעקב אומר לו ולדורות אין דור שאין בו אברהם אין דור שאין בו כיעקב ואין דור שאין בו כמשאש ושמואל.

ויאמר אל תשלח ידך אל הנער וסכין היכן היה, נשרו שלש דמעוות ממלאכי השרת עליו ונשחת הסכין. אמר לו, ומה אעשה לו, אחנקנו, אמר לו, אל תשלח ידך אל הנער. אמר לו, אוציא ממנו טפת דם. אמר לו, אל תעש לו מאומה מומה, כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה הודעת לי לכל שאנת אוהבי, ולא חשבת את בנך את יחידך ממני שלא תאמר כל חלאים שחוץ לגוף אינן חלאים, אלא מעלה אני עליך כאלו אמרתי שתקריב עצמך ולא עכבת.

אמר לו, כביכול שיש לפניך כשיחות בני אדם שמחליפין בדבורם, אתמול אמרת לי (לעיל כא, יב) "כי ביצחק יקרא לך זרע", וחזרת ואמרת "קח נא את בנך", ועכשיו אתה אומר אל תשלח ידך, אמר לו הקדוש ברוך הוא, לא אחל את בריתי שאמרתי (לעיל יז, כא) "ואת בריתי אקים את יצחק", בשעה שאמרתי לך, "קח נא את בנך" מוצא שפתי לא אשנה, וכי אמרתי לך שחטו "העלהו" אמרתי לך, אסקתיה אחתינייה.

אברהם אברהם מפני שהיה אברהם ממהר לשחטו. אמר לו אברהם, מי אתה, אמר לו, מלאך. אמר לו, כשאמר לי הקדוש ברוך הוא להקריב, בעצמו אמר לי,

וְעִכְשָׁיו אָנִי מִבְּקֵשׁ שְׂיֹאמַר לִי הוּא. מִיַּד פָּתַח הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הַרְקִיעַ וְאָמַר לוֹ, (להלן פסוק טז) "בִּי נִשְׁבַּעְתִּי". אָמַר לוֹ, אָף אָנִי נִשְׁבַּעְתִּי שְׂאִינִי יוֹרֵד מִן הַמַּזְבֵּחַ עַד שְׂאוֹמֵר כָּל מָה שְׂאִנִּי צָרִיךְ. אָמַר לוֹ, אָמֹר. אָמַר לוֹ, אֶתְּהָ אֶמְרָתְךָ לִי (לעיל כא, יב) "כִּי בִּצְחָק יִקְרָא לְךָ זָרַע", כָּשֶׁם שֶׁהָיָה לִי לְהַשִּׁיבֵךְ וְלֹא הִשְׁבַּתִּיךָ, אָף אֶתְּהָ כְּשֶׁהָיָה בְּנִי שֶׁל יִצְחָק חוֹטְאִין לְפָנֶיךָ, זְכוֹר לָהֶם עֲקֻדַּת יִצְחָק אֲבִיהֶם וּפְדָה אוֹתָם מִצָּרָתָן. אָמַר לִי, עֲתִידִין בְּנֵיךְ שְׂיִהְיוּ חוֹטְאִין לְפָנֶיךָ, וְאָנִי עֲתִיד לְדוֹן אֶתְּךָ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְאִם מִבְּקֵשׁינִי הוּן שְׂאֶסְלַח לָהֶן יִהְיוּ תוֹקְעִין לְפָנֶיךָ בְּשׂוֹפָר אָמַר לָהֶן יִצְחָק לְשָׂרָה, נִטְלָנִי אֲבָא וְהֶעֱלָנִי הָרִים וְהוֹרִידֵנִי גְבָעוֹת וְהֶעֱלָנִי לְרֹאשׁ הַר אֶחָד וּבָנָה מִזְבֵּחַ וְסִדֵּר אֶת הַמַּעֲרָכָה וְהֶעֱרִיךְ אֶת הַעֲצִים וְעֲקֻדָּנֵי עַל גְּבֵי הַמַּזְבֵּחַ, וְנִטַּל הַסַּפִּין בְּיָדוֹ לְשַׁחֲטֵנִי, אֵילּוּלִי שְׂאֶמַּר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר כְּכָר הַיִּיתִי שְׁחוּט. אָמַרְהָ לִי, וּוִי לְךָ בְּרָא דְעֻלּוּבְתָא אֵילּוּלִי דְאָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶל תִּשְׁלַח יָדְךָ הַיִּיתְךָ שְׁחוּט. לֹא הִסְפִּיקָה לוֹמֵר הַדָּבָר עַד שֶׁיִּצְאָה נִשְׁמָתָהּ, הַדָּא הוּא דְכַתִּיב, "וַיִּבְאֵר אֲבָרְהָם לְסַפֵּד לְשָׂרָה וְלִבְכָתָהּ", מֵהֵיכָן בָּא, מֵהַר הַמּוֹרִיָּה בָּא. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הַצְּדִיקִים לֹא שְׁמָחוּ בְּעוֹלָמִי, וְאֶתְּם שְׁמָחִים בְּעוֹלָמִי (תהלים עה, ה) "אֶמְרָתִי לְהוֹלִלִים אֶל תִּהְלוּ וְלִרְשָׁעִים אֶל תִּרְיִמוּ קֶרֶן".

יג וַיִּשָּׂא אֲבָרְהָם אֶת עֵינָיו וַיִּרְא וְהִנֵּה אֵיל רַבִּי זְכַרְיָה אוֹמֵר, אוֹתוֹ אֵיל שְׁנַבְרָא בֵּין הַשְּׂמֻשׁוֹת הָיָה רָץ וּבָא לְהַתְקַרֵּב תַּחַת יִצְחָק, וְהָיָה סַמָּאֵל עוֹמֵד וּמִסְטִינּוֹ כְּדִי לְבַטֵּל קַרְבָּנוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם אָבִינוּ, וְנִאֲחִזוּ בְּשִׁתֵּי קַרְנָיו בֵּין הָאֵילָנוֹת. מָה עָשָׂה אוֹתוֹ אֵיל, פֶּשֶׁט אֶת יָדוֹ וְאֶת רַגְלוֹ בְּטִלִּיתוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם וְהִבִּיט אַחֲרָיו וְרָאָה אֶת הָאֵיל וְהִתִּירוֹ וְהִקְרִיבוֹ. רַבִּי בְּרַכְיָה אוֹמֵר, עָלָה רִיחַ נִיחוּחַ שֶׁל יִצְחָק וְעָרַב עֲלָיו מָה עָשָׂה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, פֶּשֶׁט יָד יְמִינוֹ וְאֲחִזּוּ בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל יִצְחָק וְנִשְׁבַּע לְבָרְכוֹ בְּעוֹלָם הָיָה וּבְעוֹלָם הַבָּא, שְׁנֵאָמַר, "כִּי בְרַךְ" בְּעוֹלָם הָיָה, "אֲבָרְכֶךָ" בְּעוֹלָם הַבָּא, "וְהִרְבֵּה" בְּעוֹלָם הָיָה, "אֲרַבֶּה אֶת זְרַעְךָ" לְעוֹלָם הַבָּא. רַבִּי חֲנִינָא בֶן דּוּסָא אוֹמֵר, אוֹתוֹ אֵיל שְׁנַבְרָא בֵּין הַשְּׂמֻשׁוֹת לֹא יִצָּא מִמֶּנּוּ דָּבָר לְבַטְלָהּ, גִּידִין שֶׁל אֵיל אֵלוֹ עֲשָׂרָה נְבָלִים שֶׁל כְּנוֹר שֶׁהָיָה דוֹד מְנַגֵּן בָּהֶן. עוֹרוֹ שֶׁל אֵיל הָיָה אֲזוֹר מִתְּנִיּוֹ שֶׁל אֵלֶיהוּ. קַרְנָיו שֶׁל אֵיל שְׂמָאלוֹ שֶׁתִּקַּע בּוֹ בְּהַר סִינִי (שמות יט, יט) "וַיְהִי קוֹל הַשּׂוֹפָר". קַרְנָיו שֶׁל יָמִין שֶׁהוּא גְּדוֹל מִשְׂמָאלוֹ שֶׁהוּא עֲתִיד לְתַקּוֹעַ בּוֹ לְעֲתִיד לְבָא, שְׁנֵאָמַר, (ישעיה כז, יג) "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּתְקַע בְּשׂוֹפָר גְּדוֹל".

וַיִּרְא וְהִנֵּה אֵיל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, מִן הַהָרִים בָּא, שֶׁהָיָה רוֹעֵה שֵׁם. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר, מִלְּאָדָּה הִבִּיאוּ מִגּוֹן עֵדוֹן, וְתַחַת עֵץ הַחַיִּים הָיָה רוֹעֵה וְשׂוֹתֵה מִן הַמִּים שְׁעוֹבְרִין תַּחְתָּיו, וְהָיָה רִיחוֹ שֶׁל אֵיל נוֹדֵף בְּכָל הָעוֹלָם. וְאִימְתִי נִתַּן בְּגוֹן בֵּין הַשְּׂמֻשׁוֹת שֶׁל שֵׁשֶׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית.

וַיֵּרָא וְהִנֵּה אֵיל אַחַר מֵהוּ אַחַר, אַחַר כָּל הַמַּעֲשִׂים יִשְׂרָאֵל נֶאֱחָזִים בְּעֵבִירוֹת, וּמִסִּתְבָּכִים בְּצָרוֹת וְסוֹפֹן לִיגָאֵל בְּקִרְנָיו שֶׁל אֵיל, הִדָּא הוּא דְכָתִיב, "בִּיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גְּדוֹל". לְפִי שְׁהִיָּה אַבְרָהָם אָבִינוּ רוֹאֵה אֶת הָאֵיל נוֹתֵשׁ מִחוֹרֵשׁ זֶה, וְנִסְבֵּד בְּחוֹרֵשׁ אַחַר אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, כִּדְ עֲתִידִין בְּגִיד לְהִסְתַּבֵּד בְּמַלְכֵיּוֹת מִבְּבֵל לְמַדִּי, וּמִמְדֵי לְגִנּוּ, וּמִיָּנֹן לְאָדוּם, וְסוֹפֹן לְהִגָּאֵל בְּקִרְנָיו שֶׁל אֵיל, הִדָּא הוּא דְכָתִיב, (זכריה ט, יד טו) "וְהָ אֱלֹהִים בְּשׁוֹפָר יִתְקַע... ה'... יִגַּן עֲלֵיהֶם".

וַיִּלְדֵּךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֵלָה תַּחַת בְּנוֹ. אָמַר לְפָנָיו, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, הֲגִי רוֹאֵה דָמוֹ שֶׁל אֵיל זֶה, כְּאֵלוֹ דָמוֹ שֶׁל יֶצְחָק בְּנֵי קָרֵב. כִּהִדָּא דְתַנְיָנָא הָרִי זֶה תַּחַת זֶה הָרִי זֶה חֲלוּפֵי זֶה הָרִי זֶה תְּמוּרָה. רַבִּי פְּנִיחָס אָמַר, [אָמַר] לְפָנָיו, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, הֲגִי רוֹאֵה דָמוֹ שֶׁל אֵיל זֶה כְּאֵלוֹ הַקְרִבְתִּי אֶת יֶצְחָק בְּנֵי תַּחֲלָה, וְאַחַר כִּדְ הַקְרִבְתִּי אֶת הָאֵיל תַּחֲתָיו, כִּדְ אָמַר (מ"ב טו, יז) "וַיִּמְלֹךְ יְתָם בְּנוֹ תַּחֲתָיו", בְּמִקּוּמוֹ, כִּהִדָּא דְתַנּוּ הָרִי עָלֵי פְּאִימָרָא פְּדִירִים [רַבִּי יוֹחָנָן] אָמַר, כְּפִאימָרָא תְּמִידָא [רִישׁ לְקִישׁ] אָמַר, כְּפִאֵילוֹ שֶׁל יֶצְחָק, תַּמָּן אָמְרֵי כּוֹלֵד הַחֲטָאֵת תַּנִּי בַר קַפְרָא כְּפִאימָר דְּלֵא יִנַּק מִן יוֹמוֹ.

יד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יְרָאָה. אָמַר לְפָנָיו, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, בְּשַׁעָה שְׁאַמְרָתְ לִי (לעיל פסוק ב) קח נא את בְּנֵךְ, הִיָּה לִי לְהַשִּׁיב אֶתְמוֹל אֶמְרָתְ לִי "כִּי בִיֶּצְחָק יִקְרָא לְךָ זָרַע" וְעַכְשָׁיו אֶתְהָ אֶמְרָתְ לִי קח נא את בְּנֵךְ, וְלֹא עֲשִׂיתִי כֵן, אֶלָּא כְּבִשְׁתִּי רַחֲמֵי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ. יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ בְּשַׁעָה שְׁיִהוּ בְּנֵי שֶׁל יֶצְחָק בְּאִין לִיִּדֵי עֵבִירוֹת, תַּהֲיָה נִזְכָּר לָהֶם הַעֲבוּדָה הַזֹּאת וְתִתְמַלֵּא עֲלֵיהֶם רַחֲמִים.

רמז קב אַבְרָהָם קָרָא אוֹתוֹ יְרָאָה, וְשֵׁם בְּנוֹ נַח קָרָא אוֹתוֹ שְׁלָם, שְׁנֶאֱמַר, (לעיל יד, יח) "וַיִּמְלֵכֵי צֶדֶק מְלֹךְ שְׁלָם". אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִם אֲנִי קוֹרָא אוֹתוֹ יְרָאָה, כִּדְרָךְ שְׁקָרָא אוֹתוֹ אַבְרָהָם, שֵׁם בְּנוֹ נַח אָדָם צְדִיק הוּא וּמִתְרַעֵם. וְאִם אֲנִי קוֹרָא אוֹתוֹ שְׁלָם, כִּדְרָךְ שְׁקָרָא אוֹתוֹ שֵׁם בְּנוֹ נַח, אַבְרָהָם אָדָם צְדִיק הוּא וּמִתְרַעֵם. אֶלָּא הֲרִינִי קוֹרָא אוֹתוֹ כְּמוֹ שְׁקָרָאוּ שְׁנֵינֵיהֶם יְרוּשָׁלַיִם יְרָאָה שְׁלָם. רַבִּי בְּרַכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי חֲלָבוֹ, עַד שֶׁהוּא שְׁלָם עָשָׂה לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא סִפָּה, וְהִיָּה מִתְפַּלֵּל בְּתוֹכָהּ, שְׁנֶאֱמַר, "וַיְהִי בְּשֵׁלָם סִכּוֹ וּמִעוֹנָתוֹ בְּצִיּוֹן", מֵהָ הִיָּה אוֹמֵר, יְהִי רְצוֹן שְׁאַרְאָה בְּבִנְיָן בֵּיתִי. דְּבַר אַחַר, מִלְּמַד שְׁהָרָאָה לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּנוֹי וְחָרֵב וּבְנוֹי. ה' יְרָאָה, הָרִי בְּנוֹי. אֲשֶׁר יֹאמֵר הַיּוֹם בְּהָר, הָרִי חָרֵב, כְּמוֹ דְּאֶתְ אָמַר, (איכה ה, יח) "עַל הַר צִיּוֹן שְׁשִׁמְסִים". ה' יְרָאָה הָרִי בְּנוֹי וּמִשְׁכָּלָל לְעֲתִיד לְבֵא, כְּמוֹ דְּאֶתְ אָמַר, (תהלים קיב, יז) "כִּי בָנָה ה' צִיּוֹן נִרְאָה בְּכַבּוּדוֹ".

טו-טז וַיִּקְרָא מְלֶאֶךְ ה' אֶל אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי מֵהָ צָרָךְ לִשְׁבִיעָה זֶה, אָמַר לוֹ, הַשְּׁבַע לִי, שְׁאִין אֶתְהָ מְנַסָּה לִי עוֹד, לֹא אוֹתִי וְלֹא לִיֶּצְחָק בְּנֵי. מְשַׁל לְמֶלֶךְ

שְׁהִיָּה נְשׁוּי לְמִטְרוֹנָא יְלָדָה מִמֶּנּוּ בֶן רֵאשׁוֹן, וְגֵרְשָׁה, וְחִזֵּר וּנְשָׂאָהּ, וַיִּלְדָּה לוֹ בֶן שְׁנֵי וְגֵרְשָׁה עַד שְׁיִלְדָּה בֶן עֲשִׂירִי, וְנִכְנְסוּ כּוֹלָם וְאָמְרוּ לוֹ, הַשְּׂבַע שָׂאִין אֶתְּהָ מְגֵרֶשׁ אֶת אֲמֵנוּ עוֹד מַעֲתָה. כֶּף פִּיּוֹן שְׁנֵינְסָה אֲבָרְהָם אֲבִינוּ נְסִיּוֹן עֲשִׂירִי אָמַר לוֹ, הַשְּׂבַע לִי שָׂאִין אֶתְּהָ מְנִסָּה לִי עוֹד מַעֲתָה. כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה נְסִיּוֹן עֲשִׂירִי הוּא, וְאֶתְּהָ אֲמַרְתָּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה, אֲלֵא נְסִיּוֹן אַחֲרוֹן שְׁקוּל כְּנֶגֶד כּוֹלָן, שְׂאִילוּלִי שְׁקִיבֵל עָלָיו זֶה, אֲבָד כָּל מָה שֶׁעָשָׂה מִתְחַלָּה.

יז כִּי בָרַךְ אֲבָרְכֶךָ בְּרִכָּה לְאָב בְּרִכָּה לְבֶן. וְהִרְבָּה אֲרֻבָּה רַבּוֹת לְאָב וְרַבּוֹת לְבֶן.

וַיִּרְשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שַׁעַר אֲיָבִיו זֶה תִּרְמוֹד, אֲשֶׁרִיו מִי שֶׁהוּא רוֹאֶה בְּמִפְלְתָהּ שֶׁל תִּרְמוֹד שְׁהִיָּתָה שׁוֹתֶפֶה בְּשָׁנֵי חֲרָבָנוֹת. רַבִּי יוֹדֵן וְרַבִּי הוֹנָא, חֵד מְנַהוֹן אָמַר בְּחֻרְבֵּן רֵאשׁוֹן הֶעֱמִידָה שְׁמוֹנָה אֶלְף קִשְׁתִּים וּבְשָׁנֵי הֶעֱמִידָה אֲרָבַעִים אֶלְף קִשְׁתִּים. וְחֵד אָמַר בְּחֻרְבֵּן רֵאשׁוֹן הֶעֱמִידָה אֲרָבַעָה אֶלְף קִשְׁתִּים וּבְשָׁנֵי אֶלְפִים קִשְׁתִּים.

יט וַיֵּשֶׁב אֲבָרְהָם אֶל נְעָרָיו וַיִּצְחַק הֵיכֵן הָיָה, שְׁלַחוּ אֶצֶל שָׁם, לְלַמֵּד מִמֶּנּוּ תוֹרָה. מִשָּׁל לְאִשָּׁה שֶׁהֶעֱשִׂירָה מִפְלָכָה, אָמְרָה הוֹאִיל וּמִן הַפֶּלֶךְ הַזֶּה נִתְעַשְׂרָתִי עוֹד, אֵינּוּ זֶה מִתְחַת יָדֵי לְעוֹלָם רַבִּי יוֹסִי בַר חֲנִינָא אָמַר, שְׁלַחוּ בְּלִילָה מִפְּנֵי עֵין הָרַע, שֶׁלֹּא יִשְׁלַט בּוֹ. שְׁמִשְׁעָה שֶׁעָלוּ חֲנִינְיָה מִיִּשְׂאֵל וְעִזְרִיָּה מִכַּבָּשׁוֹן הָאֵשׁ לֹא הִזְכְּרוּ עוֹד לְהֵיכֵן הִלְכוּ, רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר, בְּרוּק מֵתוֹ, שֶׁהָיוּ אוֹמְרוֹת הָעוֹלָם רוֹקְקִים בָּהֶם וְאוֹמְרִים יֵשׁ לָכֶם אֵלּוּהַ כְּזֶה וְאַתֶּם עוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה רַבִּי יוֹסִי בַר חֲנִינָא אָמַר, בְּעֵין מֵתוֹ. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לׁוֹי אָמַר, שִׁינוּ מְקוֹם, וְהִלְכוּ לָהֶם אֶצֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדֵק לְלַמֵּד תוֹרָה, הֲדָא הוּא דְכָתִיב, "שְׁמַע נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֶתְּהָ וְרַעֲיָה הַיּוֹשֵׁבִים לְפָנָיִךָ כִּי אֲנֹשִׁי מוֹפֵת הַמָּה", עַל מְנַת כֶּן יִרְדּוּ לְתוֹךְ כַּבָּשׁוֹן הָאֵשׁ עַל מְנַת שִׁיעֲשֵׂה לָהֶם מוֹפֵת.

כ-כז וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יְלָדָה מִלְּכָה, כְּתִיב, (משלי יד, ל) "חַיִּי בְּשָׂרִים לֵב מִרְפָּא" שֶׁעַד שֶׁהוּא בָּהֵר הַמּוֹרְיָה נִתְבַּשֵּׁר שְׁנוֹלְדָה בַּת זׁוּגוֹ, שְׁנֵאֲמַר, וּבִתּוֹאֵל יָלַד אֶת רַבֵּקָה.

דְּבָר אַחֵר, אַחֲרֵי הַדְּבָרִים אַחֵר הִרְהוּרֵי דְבָרִים שֶׁהָיוּ שָׁם, מִי הִרְהַר, אֲבָרְהָם הִרְהַר. אָמַר אֵלּוּ מֵת יִצְחָק בָּהֵר הַמּוֹרְיָה, לֹא הָיָה מֵת בְּלֵא בָּנִים, עַכְשָׁיו שֶׁנַּעֲשֵׂה לוֹ יֵס אֲשִׁיאָנוּ מִבְּנוֹת עֵנָר אֲשֶׁכַּל וּמִמָּרָא, שֶׁהוּן צְדָקָנִיּוֹת, אָף עַל פִּי שְׂאִינָן מִיּוֹחֲסוֹת, דְּמָה אֲכַפֵּת לִי בְּיוֹחֲסִין אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵינּוּ צָרִיךְ, כְּבָר נוֹלְדָה בַּת זׁוּגוֹ שֶׁל יִצְחָק בְּנֶדֶךְ, שְׁנֵאֲמַר, הִנֵּה יְלָדָה מִלְּכָה גַם הִיא, מֵהוּ גַם הִיא, מָה זׁוֹ בְּנֵי גְבִירָה שְׁמוֹנָה, וּבְנֵי פִילֶגְשִׁים אֲרָבַעָה אָף זׁוֹ בְּנֵי גְבִירָה שְׁמוֹנָה, וּבְנֵי פִילֶגְשִׁים אֲרָבַעָה.

דָּבַר אַחֵר, מֵהַ הֲרַהֵר, נִתְּנָה מִן הַיְסוּרִין. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵין אֶתְּהָ צָרִיךְ כָּבֵר נוֹלַד מִי שְׂיִקְבְּלִים.

אֶת עוֹץ בְּכוֹרוֹ רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לִקְיִשׁ מְשׁוּם בַּר קַפְרָא אָמַר, אֵיּוֹב בִּימֵי אַבְרָהָם הָיָה.

רַבִּי אֲבָא בַר כְּהֵנָא אָמַר, בִּימֵי יַעֲקֹב הָיָה, וְדִינָה אֲשֶׁתּוֹ שֶׁל אֵיּוֹב הִיְתָה, שְׁנֵאָמַר, (אֵיּוֹב ב, ו) "כְּדָבַר אַחַת הַנְּבִלּוֹת תִּדְבְּרִי", וְכַתִּיב (לחלן לד, ז) "כִּי נִבְלָה עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל".

רַבִּי לִוִּי אָמַר, בִּימֵי שְׁבַטִים הָיָה, דְּכַתִּיב, "אֲשֶׁר חֲכָמִים נִגִּידוּ וְלֹא כִחְדוּ מֵאַבּוֹתֵם" זֶה רְאוּבֵן וַיהוּדָה, מֵהַ שְׂכָר נִטְלוּ עַל כֵּן, (שם יט) "לָהֶם לְבַדָּם נִתְּנָה הָאָרֶץ".

רַבִּי יוֹסִי בֶן חֲלַפְתָּא אָמַר, בִּירִידְתּוֹ לְמַצְרַיִם נוֹלַד, וּבְעֵלְיָתָן מֵת. אֶתְּהָ מוֹצֵא עֵקֶר שְׁנוֹתָיו שֶׁל אֵיּוֹב מְאֵתִים וְעֶשְׂרֵי שָׁנָה, וַיִּשְׂרָאֵל הָיוּ בְּמַצְרַיִם מְאֵתִים וְעֶשְׂרֵי שָׁנָה, וּבָא שְׁטוֹן לְקַטְרֵג וְגִירָה אוֹתוֹ בְּאֵיּוֹב. מְשָׁל לְרוּעָה שֶׁהָיָה עוֹמֵד וּמְבִיט בְּצֵאֲנוֹ, בָּא זָאֵב וְנִזְדוּג לוֹ, אָמַר לָהֶם, תָּנוּ לוֹ תִישׁ אֶחָד שְׂיִתְגַּרְהָ בּוֹ. רַבִּי חֲמָא בַר חֲנִינָא אָמַר, מְשָׁל לְמִלְדָּה שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בְּסַעוּדָה, בָּא כָּלֵב אֶחָד וְנִזְדוּג לוֹ, אָמַר, תָּנוּ לוֹ אֶבֶר אֶחָד שְׂיִגְרָה בּוֹ. כִּךְ בָּא שְׁטוֹן לְקַטְרֵג וְגִירָה אוֹתוֹ בְּאֵיּוֹב, הוּא דְאָמַר אֵיּוֹב, "יִסְגִּירֵנִי אֵל אֵל עֲוִיל" זֶה שְׁטוֹן, "וְעַל יְדֵי רְשָׁעִים יִרְטְנִי" אֵלוֹ חֲבָרִיו.

רַבִּי יוֹסִי בֶן רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, בִּימֵי שְׁפוּט הַשּׁוֹפְטִים הָיָה, הֵדָא הוּא דְכַתִּיב, (שם כז, יב) "הֵן אַתֶּם כָּלְכֶם חֲזִיתֶם" חֲזִיתֶם מַעֲשֵׂי וּמַעֲשֵׂה דוֹרֵי, מַעֲשֵׂי מִצּוֹת וּמַעֲשֵׂים טוֹבִים, וּמַעֲשֵׂי דוֹרֵי, שֶׁהֵן מְבַקְשִׁים לִתְּנוּ שְׂכָר לְזוֹנוֹת מִן הַגְּרָנוֹת, הֵדָא הוּא דְכַתִּיב, (הושע ט, א) "אֶהְבֵּת אֶתְּנֶן עַל כָּל גְּרָנוֹת".

רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן אָמַר, בִּימֵי כְּשָׁדִים הָיָה שְׁנֵאָמַר, "כְּשָׁדִים שָׁמוּ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים", רַבִּי נֶתָן אָמַר, בִּימֵי מַלְכוּת שְׁבָא הָיָה, שְׁנֵאָמַר, (שם טו) "וַתְּפוֹל שְׁבָא וַתִּקְחֶם". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קַרְחָה אָמַר, בִּימֵי אַחַשְׁוֵרוּשׁ הָיָה, שְׁנֵאָמַר, (אסתר ב, ב) "יִבְקָשׁוּ לְמִלְדָּה נְעֻרוֹת בְּתוּלוֹת" וְגו', וְכַתִּיב, (אֵיּוֹב מֵב, טו) "וְלֹא נִמְצָא נָשִׁים זָפוֹת כְּבָנוֹת אֵיּוֹב".

רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לִקְיִשׁ אָמַר, אֵיּוֹב לֹא הָיָה, וְלֹא עֲתִיד לְהִיּוֹת. מַחֲלָפָא שְׁטַתִּיחַ דְּרִישׁ לְקִישׁ, תַּמָּן אָמַר רִישׁ לְקִישׁ בְּשֵׁם בַּר קַפְרָא אֵיּוֹב בִּימֵי אַבְרָהָם הָיָה, וְהָכָא אָמַר לֹא הָיָה וְלֹא עֲתִיד לְהִיּוֹת, אֶלָּא תִבְרָא הוּא הָיָה, וַיְסוּרִין שְׁנִכְתְּבוּ עָלָיו לֹא הָיוּ, וְלָמָּה נִכְתְּבוּ עָלָיו, אֶלָּא לְאֵמַר שֶׁאִם הָיוּ בָּאִים עָלָיו הָיָה זָכוֹל לְעַמֵּד בָּהֶן. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, מַעוּלֵי גוֹלָה הָיָה וַיִּשְׂרָאֵל הָיָה. וְלוֹמְדִין מְמַנּוּ הַלְכוֹת אַבְלִים, "וַיִּקְסֵם אֵיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת מְעִילוֹ", מִכָּאן שְׁצָרִיךְ אָדָם לְקַרְעַ מְעַמֵּד. רַבִּי חֲנִינָא אָמַר, גוֹי

הָיָה, דִּתְנִי רַבִּי חַיָּא צְדִיק אֶחָד הָיָה לִי בְּאוֹמוֹת הָעוֹלָם בְּעוֹלָמִי, וְנִתְּתִי לוֹ שְׂכָרוֹ
וּפְטָרְתִּיו, וְאֵיזָה, זֶה אֵיזֹב.

וּבְתוֹאֵל יָלַד אֶת רַבָּקָה (כְּתוּב בְּפָרְשַׁת אֶשָׁה כִּי תִזְרִיעַ).

וְאֵת קְמוּאֵל אָבִי אָרֶם, הוּא לְבָן הוּא קְמוּאֵל, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ קְמוּאֵל, שְׂקָם עַל
אוֹמְתוֹ שֶׁל אֵל.

וּפִילְגָשׁוֹ וְשָׂמָה רְאוּמָה, כָּלּוּ לְשׁוֹן מְרֻדוֹת הֵן טַבַּח טַבָּחוֹן גַּחֲסִים גַּחְמוֹן תַּחֲשׁוּ תַחֲשׁוֹן
מֵעַכְשָׁנָה.

פרשת חיי שרה

פרק כג

א (תהלים לו, יח) "יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה" כשם שהם
תמימים, כך שנותיהן תמימים. בת עשרים כבת שבע לנוי, בת מאה כבת עשרים
לחטא, דבר אחר, "יודע ה' ימי תמימים" זו שרה, "ונחלתם לעולם תהיה"
שנאמר שני חיי שרה וגו'.

"וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ", אֵין אָנוּ יוֹדְעִים שְׁזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ, אֶלָּא עַד
שֶׁלֹּא הַשֶּׁקִיעַ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁמָּשׁוֹ שֶׁל צְדִיק זֶה, הוּא מְזַרֵּחַ שֶׁמָּשׁוֹ שֶׁל צְדִיק
חֲבָרוֹ. יוֹם שְׁמֵת רַבִּי עֲקִיבָא נוֹלַד רַבִּי, וְקָרְאוּ עָלָיו "וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ".
יוֹם שְׁמֵת רַבִּי נוֹלַד רַב אֲדָא בְּרַ אֲהֵבָה. יוֹם שְׁמֵת רַב אֲדָא נוֹלַד רַבִּי אֲבִין. יוֹם
שְׁמֵת רַבִּי אֲבִין נוֹלַד רַבִּי אוֹשַׁעְיָא בְּרִיהַ יוֹם שְׁמֵת רַבִּי אוֹשַׁעְיָא נוֹלַד אֲבָא הוֹשַׁעְיָא
אִישׁ טְרַיָא. יוֹם שְׁמֵת אֲבָא הוֹשַׁעְיָא אִישׁ טְרַיָא נוֹלַד רַבִּי אוֹשַׁעְיָא. עַד שֶׁלֹּא הַשֶּׁקִיעַ
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁמָּשׁוֹ שֶׁל מוֹשֶׁה הַזֶּרֶחַ שֶׁמָּשׁוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, שְׁנֵאמַר (במדבר כו,

יח) "קח לך את יהושע בן נון". עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל בן קנז, שנאמר (יהושע טו, יז) "וילכדה עתניאל בן קנז". עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל, שנאמר "וְגַר ה' טָרַם יְכַבֵּה וְשִׁמוּאֵל שׁוֹכֵב". עד שלא שקעה שמשו של שרה זרחה שמשו של רבקה, שנאמר (לעיל כב, כ) "הֲנִיחַ לְלֶדֶה מִלְכָּה גַם הִיא" ואחר כך שני חיי שרה.

רבי עקיבא הנה יושב ודורש והצבור מתנמנם, בקש לעוררו. אמר, מה ראיתך אסתר שתמלך על מאה עשרים ושבע מדינה, אלא תבא אסתר שהיא בת בתה של שרה, שחיתתה מאה עשרים ושבע שנה, ותמלך על מאה עשרים ושבע מדינה.

ב ותמת שרה בקרית ארבע, ארבעה שמות נקראו לה, אשכל ממרא קרית ארבע וחברון ולמה קורא אותה קרית ארבע שדרו בה ארבעה צדיקים, ענר, אשכל וממרא ואברהם, ושפלו בה ארבעה צדיקים, אברהם, ענר, אשכל וממרא. ושנקברו בה ארבע אמהות, חנה, שרה, רבקה ולאה ועל שם בעליה שהן ארבע, ענק ושלשת בניו, אמר רב עזריה שמשם יצא אברהם אבינו ורדף ארבעה מלכים קוזמוקטורין שהיא עולה בקרנסין של ארבע. בתחלה ליהודה, ואחר כך לכלב ואחר כך לפהנים ואחר כך ללוויים.

שהוא אחד מארבעה מקומות מגנים שבארץ ישראל, ואלו הן, רבי יצחק אומר דור (יהושע יב, כג), ונפת דור (שם יט, ט), ותמנת סרח וחברון ורבנו אמרי, דנה, וקרית דנה ותמנת סרח, וחברון.

מערת המכפלה, רב ושמואל, חד אמר, שני בתים זה לפני מזה, וחד אמר, בית ועליה על גביו. בשלמא למאן דאמר זה למעלה מזה, היינו דכתיב מכפלה, אלא למאן דאמר שני בתים זו לפני מזה מאי מכפלה, שפולה בזוגות.

רבי יוסי הגלילי אומר, אחר שהכתוב שוקל מעשה ארץ מצרים למעשה ארץ כנען, שנאמר "כמעשה ארץ מצרים" וגו' למה זכו כנענים שישבו על ארצם ארבעים שנה ושבע שנים, שנאמר (במדבר יג, כב) "וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים" מפני שכבדו את אברהם אבינו שאמרו לו "נשיא אלהים אתה בתוכנו" וגו' זכו שישבו על ארצם ארבעים ושבע שנה. רבי שמעון בן גמליאל אומר משום רבי יהודה בן לקיש, הרי הוא אומר (יהושע יד, טו) "האדם הגדול בענקים והארץ שקטה ממלחמה", בזכות אברהם, שכבדו את אברהם אבינו, זכו שתשקט עליהם הארץ.

(ממרא) קרית ארבע (קרית) ארבע זוגות, אדם וחנה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה.

וַיבֹּא אַבְרָהָם לְסֹפֵד לְשָׂרָה, כְּשֶׁשָּׁב אַבְרָהָם מֵהַר הַמּוֹרִיָּה בְּשָׁלוֹם, חָרָה אַפּוֹ שֶׁל סַמְאֵל שָׂרָאָה שְׁלֹא עָלְתָה בְּיָדוֹ תַּאֲוֹת לְבוֹ לְבִטֵּל קְרָבָנוּ שֶׁל אַבְרָהָם. מָה עָשָׂה, הֲלֹךְ וְאָמַר לְשָׂרָה, לֹא שָׁמַעְתָּ מָה נַעֲשֶׂה בְּעוֹלָם. אָמְרָה לִי, לָאוּ. אָמַר לָהּ, לִקַּח אַבְרָהָם אֶת יֶצְחָק בְּנֵהוּ וְהִקְרִיבוֹ עַל עוֹלֹת מוֹקֵדָה. הִתְחִילָה בּוֹכָה וּמִיַּלְלֶת שֶׁלֹּשׁ בְּכִיּוֹת כְּנִגֵּד שֶׁלֹּשׁ תְּקִיעוֹת, שֶׁלֹּשׁ יְלָלוֹת כְּנִגֵּד שֶׁלֹּשׁ יְבָבוֹת וּפְרָחָה נִשְׁמָתָה וּמָתָה. וַיבֹּא אַבְרָהָם, מֵהֵיכָן בָּא, מֵהַר הַמּוֹרִיָּה בָּא.

וַיבֹּא אַבְרָהָם לְסֹפֵד לְשָׂרָה וְלִבְכֵּתָהּ, אֲבַעֲיָא לְהוּ הַסִּפְדָּא יִקְרָא דְחַיֵּי הוּא אוּ יִקְרָא דְשִׁכְבֵי הוּא לְמַאי נִפְקָא מְנָה, נִפְקָא מְנָה לְהַהוּא דְאָמַר לֹא תִסְפְּדוּ לְהַהוּא גְבַרְא, אִי נָמִי לְאַפּוּקֵי מִיּוֹרְשֵׁין מֵאִי. תָּא שְׁמַע וַיבֹּא אַבְרָהָם לְסֹפֵד לְשָׂרָה, אִי אֲמַרְתָּ מִשׁוּם יִקְרָא דְחַיֵּי הוּא מִשׁוּם יִקְרָא דְאַבְרָהָם מִשְׁהוּ לְהוּ לְשָׂרָה שָׂרָה גּוּפָה נִיחָא לָהּ כִּי הֵיכִי דְמַתִּיקָר בָּהּ אַבְרָהָם. תָּא שְׁמַע, רַבִּי נָתַן אוּמַר, סִימָן יָפָה לְמַת שְׁנַפְרָעִין מִמְּנוּ לְאַחַר מִיתָה מִת שְׁלֹא נִסְפְּד וְלֹא נִקְבְּר אוּ שְׁחִיָּה גְרִרְתּוֹ אוּ שְׁהִיּוּ גְשָׁמִים מְזַלְפִין עַל מְטָתוֹ, שְׁמַע מְנָה יִקְרָא דְשִׁכְבֵי הוּא שְׁמַע מְנָה.

וַיבֹּא אַבְרָהָם, מֵהֵיכָן בָּא, רַבִּי לְוִי אָמַר, מְקַבְּרִיתוֹ שֶׁל תִּרְח לְשָׂרָה בָּא, אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסִי, וְהֵלֵא קְדָמָה קְבוּרָתוֹ שֶׁל תִּרְח לְקַבְּרָתָהּ שֶׁל שָׂרָה שְׁתֵּי שָׁנִים אֶלְא מֵהֵיכָן בָּא, מֵהַר הַמּוֹרִיָּה בָּא, וּמָתָה שָׂרָה מֵאוֹתוֹ צֶעַר. לְפִיכֹךְ נִסְמְכָה עֲקֵדָה לְוִיָּהּ חַיֵּי שָׂרָה.

ג-ד וַיִּקַּם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ, מְלַמֵּד שְׁהִיָּה רוּאָה מִלְאַךְ הַמָּוֹת מִתְרִיס כְּנִגְדוֹ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מִן הוּן תְּנִינָן מִי שְׁמָתוֹ מְטַל לְפָנָיו פְּטוֹר מִקְרִיאת שְׁמַע וּמִן הַתְּפִלָּה וּמִן הַתְּפִלִּין וּמִכָּל מִצְוֹת הָאֲמוֹרוֹת בְּתוֹרָה, מִן הַכָּא וַיִּקַּם וַיִּדְבֵּר.

אָמַר רַבִּי בּוּן (דְּבָרִים טו, ג) "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ", יָמִים שְׁאֵתָה עוֹסֵק בָּהֶם בְּחַיִּים וְלֹא יָמִים שְׁאֵתָה עוֹסֵק בָּהֶם בְּמֵתִים.

רַב אֲסִי אָמַר, כֹּל זְמוֹן שְׁמִטָּל עָלָיו לְקַבְּרוֹ כְּמוֹטָל לְפָנָיו דְּמִי, שְׁנַאֲמַר וְאִקְבְּרָה מִתִּי מִלְּפָנָי, אָטוּ הֵהִיא שְׁעֵתָא קַמִּיהָ הִנּוּה רַמְיָא, וְהִכְתִּיב וַיִּקַּם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ, אֶלְא כֹּל זְמוֹן שְׁמִטָּל עָלָיו לְקַבְּרוֹ כְּמוֹטָל לְפָנָיו דְּמִי, וְהִמְשִׁמַּר אֶת הַמֵּת אֶף עַל פִּי שְׁאִינוּ מֵתוֹ מֵתוֹ, אֶף עַל פִּי שְׁאִינוּ מְשִׁמְרוּ, אִינוּ מְבָרְךְ וְאִם רָצָה לְהַחְמִיר עַל עֲצָמוֹ אִינוּ רְשָׁאִי.

גַּר וְתוֹשֵׁב אֲנֹכִי עִמָּכֶם, גַּר דִּיר תוֹשֵׁב מְרִי בֵּיתָא אִם רְצִיתֶם גַּר, וְאִם לָאוּ מְרִי בֵּיתָא שְׂכָדָא אָמַר לִי הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, "לְזַרְעֶךָ נִתְּתִי אֶת הָאֶרֶץ הַזֹּאת".

תנו לי אַחַזַת קָבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מִתִּי, חַד מֵיַת (דְּבַר אַחַר, אֵינִי מִבְקֵשׁ מִכֶּם אֶלֶּא מֵת אַחַד, שֶׁנֶּאֱמַר תִּנּוּ לִי אַחַזַת קָבֶר).

ה-ו וַיַּעֲנוּ בְנֵי חַת אֶת אֲבָרְהָם וְגוֹ' שְׁמַעְנוּ אֲדֹנָי, אָמְרוּ לוֹ, מִלֶּדֶד אֶתָּה עָלֵינוּ, נָשִׂיא אֶתָּה עָלֵינוּ, אֱלֹהִים אֶתָּה עָלֵינוּ. אָמַר לָהֶם, אֵל יַחֲסֹר הָעוֹלָם מִלְּפֹו וְאֵל יַחֲסֹר אֱלֹהִו.

בְּמִבְחָר קִבְּרֵינוּ, בְּמִבְחָר שֶׁבְּקִבְּרֵינוּ. קָבֶר אֶת מִתְּדָ, מֵתִים הַרְבֵּה.

ח-יב וַיְדַבֵּר אֲתָם לֵאמֹר אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם וְגוֹ' וּפְגַעוּ לִי, פְּגַעוּנִי לִי סְרָסְרוּנִי לִי, וְאִם לֹאוּ צָלוּ לֹו עֲלוּי.

וַיִּשְׁתַּחֲוּ אֲבָרְהָם לִפְנֵי עִם הָאָרֶץ, מִכָּאן שֶׁמוֹדִין עַל בְּשׁוּרָה טוֹבָה.

וְעַפְרוֹן יוֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי חַת, יָשַׁב כְּתִיב אוֹתוֹ הַיּוֹם מִנּוּ אוֹתוֹ אֲרַכִּיטִיגוֹס דְּלֵא יִהְיֶה בַר נֵשׁ רַב זָבִין מְאִינֵשׁ זְעִיר.

וַיִּתֵּן לִי אֶת מְעַרַת הַמִּכְפָּלָה (פְּתוּב בְּרִמְזוֹ י"ג).

וַיַּעַן עַפְרוֹן הַחַתִּי אֶת אֲבָרְהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי חַת מִלְּמֹד שֶׁנֶּעְלָו דְּלִתּוֹתֵיהֶן וְהִלְכוּ לְגַמֵּל חֶסֶד לְשָׂרָה.

יג תִּמְוֹ תִּנְיָנוּ, הָאִשָּׁה נִקְנִית בְּשָׁלֵשׁ דָּרָכִים, בְּכֶסֶף, בְּשֵׁטֶר וּבְבִיאָה. בְּכֶסֶף, מִנָּא לוֹ, גָּמַר קִיחָה קִיחָה מִשְׁדָּה עַפְרוֹן, כְּתִיב הֵכָא (דְּבָרִים כַּד, א) "כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָעֵלָהּ" וְכִתִּיב הֵתָם נִתְתִּי כֶסֶף הַשְּׁדָה קַח מִמֶּנִּי, וְקִיחָה אִיקְרִי קִנְיָו, שֶׁנֶּאֱמַר (לֵהֲלוֹ כֹה, י) "הַשְּׁדָה אֲשֶׁר קָנָה אֲבָרְהָם", אִי נִמְי "שְׁדוֹת בְּכֶסֶף יִקְנוּ".

טו-טז אֲדֹנָי שְׁמַעְנִי אָרֶץ אַרְבַּע מְאוֹת שָׁקֶל כֶּסֶף, זֶהוּ שֶׁאֲמַר הַכְּתוּב, (מִשְׁלֵי כח, כב) "נִבְהַל לְהוֹן אִישׁ רַע עֵינִו", זֶה עַפְרוֹן, שֶׁהַכְּנִיס עֵינֵי הָרַע בְּמִמוֹנוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם. אָמַר אִי אֶתָּה בְּעֵי לְמִתְּוֹ אַרְבַּע מְאָה קִנְטָרִין דְּכֶסֶף מִן סְחוּרְתָא דְּבִיתְדָ, אֶתָּה יָכִיל יִהְיֶה לִי "וְלֵא יִדַע כִּי חֶסֶר יִבְאָנוּ", שֶׁחֲסָרוּ הַכְּתוּב וַיִּיּוּ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁקַל אֲבָרְהָם לְעַפְרוֹן, עַפְרוֹן תִּנְיָנָא חֶסֶר וַיִּיּוּ.

אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, שְׁקָלִים שֶׁנֶּאֱמַר בְּתוֹרָה, סְלָעִים, בְּנִבְיָאִים לִיטְרִין, בְּכְתוּבִים קִנְטָרִין חוּץ מִשְׁקָלִים שֶׁל עַפְרוֹן שֶׁהֵם קִנְטָרִין, שֶׁנֶּאֱמַר אַרְבַּע מְאוֹת שָׁקֶל כֶּסֶף עוֹבֵר לְשׁוֹחַר, פְּרָקֵמְטִיָה נִפְיָק.

יז וַיִּקַּם שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמִּכְפֵּלָה, מִלְמַד דְּהוֹת נְפִילָה וְקָמַת דְּהוֹת דְּבַר אֵינֶשׁ זְעִיר וְאִתְעַבְדִּית דְּבַר אֵינֶשׁ רַב אֲשֶׁר בַּמִּכְפֵּלָה, מִלְמַד שְׁנִכְפֵּלָה בְּעֵינֵי כָּל אֶחָד וְאֶחָד שְׁכָל מִי שְׁקִבּוֹר שָׁם בְּטוּחַ שְׁשָׁכְרוּ כְּפוּל וּמִכְפֵּל. אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ, שְׁכַפְּפֵי הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא קוֹמְתוֹ שֶׁל אָדָם הָרָאוּשׁוֹן, וְקִבְּרוּ בְּתוֹכָהּ.

הַשְּׂדֵה וְהַמַּעֲרָה אֲשֶׁר בּוֹ, תַּמּוֹן תַּנְיִנּוֹן, הַמּוֹכֵר שְׂדֵהוּ צָרִיךְ שְׁיִכְתֹּב סִימְנִיָּה וּמְצָרִיָּה מִן הַכָּא הַשְּׂדֵה וְהַמַּעֲרָה אֲשֶׁר בּוֹ וְכָל הַעֵץ אֲשֶׁר בַּשְּׂדֵה.

הַמּוֹכֵר אֶת הַשְּׂדֵה, מָכַר אֶת הַחֲרוּב שְׁאִינוֹ מְרַכֵּב וְאֶת בְּתוּלַת הַשְּׁקָמָה וּבְזַמַּן שְׁאָמַר לוֹ הִיא וְכָל מָה שֶׁבְּתוֹכָהּ הָרִי אֵלָיו כֶּלֶן מְכוּרִין. בֵּין כֶּךָ וּבֵין כֶּךָ לֹא מָכַר חֲרוּב הַמְרַכֵּב וְסִדּוֹן הַשְּׁקָמָה, דְּאָמַר קֵרָא וַיִּקַּם שְׂדֵה עֶפְרוֹן וְגוֹי מִי שְׁצָרִיךְ לְגַבּוֹל [סְבִיב] יֵצְאוּ אֵלָיו שְׁאִינוֹן צָרִיכִין לְגַבּוֹל סְבִיב מִכָּאן לְמִיּוֹצְרִים מִן הַתּוֹרָה.

יח לְאַבְרָהָם לְמַקְנָה לְעֵינֵי בְּנֵי חַת, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, כַּמָּה דִּיּוֹת מְשַׁתְּפָכוֹת כַּמָּה קְלָמוּסִין מְשַׁתְּבְּרִין כְּדִי לְכַתֵּב בְּנֵי חַת בְּנֵי חַת עֵשֶׂר פְּעָמִים (ו) לְלַמְּדֵךְ שְׁכָל מִי שְׁמַבְרֵר מְקַחוֹ שֶׁל צְדִיק כְּאֵלּוֹ מְקַיֵּם עֲשָׂרַת הַדְּבָרוֹת אָמַר רַבִּי יוֹדֵן, חֲמִשׁ פְּעָמִים כְּתִיב (מ"א ב, ז) "וּלְבְנֵי בְּרִזְלֵי הַגִּלְעָדִים", לְלַמְּדֵךְ שְׁכָל מִי שְׁמַאֲכִיל פְּרוּסָה לְצְדִיק כְּאֵלּוֹ מְקַיֵּם חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה.

יט וְאַחֲרֵי כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ, הִדָּא הוּא דְכְּתִיב (משלי כא, כא) "רוֹדֵף צְדָקָה וְחֹסֵד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכַבּוֹד". "רוֹדֵף צְדָקָה" זֶה אַבְרָהָם, שְׁנֵאמַר "וְשָׁמְרוּ דָרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה". "וְחֹסֵד", שְׁגַמַּל חֹסֵד לְשָׂרָה. "יִמְצָא חַיִּים", שְׁנֵאמַר (להלן כה, ז) "וְיִשְׁגִּי חַיֵּי אַבְרָהָם" "צְדָקָה וְכַבּוֹד", אָמַר לוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אָנִי אֲמַנּוּתִי גְּמִילוֹת חֹסְדִים, תַּפְסִיף אֲמַנּוּתִי בָּא וּלְבַשׁ לְבוּשֵׁי שְׁנֵאמַר וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בְּיָמִים, כְּתִיב, (משלי טז, לא) "עֲטֹרַת תַּפְאָרֶת

פרק כז

א-ב רַמְזוֹ קַג וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בְּיָמִים, כְּתִיב, (משלי טז, לא) "עֲטֹרַת תַּפְאָרֶת שְׂיִבָּה בְּדָרֶךְ צְדָקָה תִּמְצָא". רַבִּי מֵאִיר אָזַל לְמַמְלָא רָאָה אוֹתוֹן כֶּלֶן שְׁחוּרֵי רֹאשׁ אָמַר לָהֶם, תֵּאמְרוּ מִמְשַׁפְּחוֹת בְּנֵי עָלִי אַתֶּם, דְּכְּתִיב בֵּיהּ (שמואל א ב, לג) "וְכָל"

מרבית ביהדות ימותו אנשים". אמרו לו, רבי התפלל עלינו. אמר להם, לכו וטפלו בצדקה ואתם זוכים לזקנה, דכתיב "עטרת תפארת שיבה", מהיכן היא מצויה "בדרך צדקה", ממי את למד, מאברהם, על ידי שנאמר בו, (לעיל יח, יט) "ושמרו דרך ה' לעשות צדקה" זכה לזקנה, שנאמר ואברהם זקן.

"עוז והדר לבושה", עוז והדר לבושה של תורה. (שם) "ותשחק ליום אחרון" אימתי משחקת, ליום אחרון מתן שכרה לעתיד לבא ממי אתה למד מאברהם, על ידי שנאמר בו (לעיל יח, יט) "ושמרו דרך ה'" וגו', זכה לזקנה, שנאמר ואברהם זקן.

"ארך ימים בימינה" לעתיד לבא, "בשמאלה עשר וכבוד" בעולם הזה אפלו שהיא פאה להשמאל לאדם עשר וכבוד ממי אתה למד, מאברהם, על ידי שכתוב בו וכי.

(תהלים מה, ג) "יניפית מבני אדם", נתיפית בעליונים, שנאמר (ישעיה לג, ז) "אראלם צעקו חוצה" נתיפית בתחתונים, (לעיל כג, ו) "נשיא אלהים אתה בתוכנו", "על כן ברכו אלהים לעולם". וה' ברוך את אברהם בכל.

(תהלים כד, ג) "מי יעלה בהר ה'", זה אברהם, "ומי יקום במקום קדשו", זה אברהם, שנאמר "וישכם אברהם בבקר אל המקום". "נקי כפיס" (לעיל יד, כג) "אם מחוט ועד שרוף נעל". "ויבר לבב" (לעיל יח, כה) "חלילה לך מעשות כדבר הזה" "אשר לא נשא לשוא נפשו", זה נפשו של נמרוד "ולא נשבע למרמה" "הרימותי ידי אל ה'". "ישא ברכה מאת ה', וה' ברוך את אברהם בכל.

אברהם היה מברך את הכל, שנאמר (לעיל יב, ג) "ונברכו בך כל משפחת האדמה". ומי מברך את אברהם, הקדוש ברוך הוא, שנאמר וה' ברוך את אברהם בכל. משה, נסן של ישראל, (שמות יז, ב) "מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'" ומי הוא נסו של משה, הקדוש ברוך הוא, שנאמר (שם טו) "ויקרא שמו ה' נסי". דוד רועה של ישראל, שנאמר "אתה תרעה את עמי את ישראל", ומי הוא רועה של דוד, הקדוש ברוך הוא, שנאמר (תהלים כז, א) "ה' רעי לא אחסר". ירושלים אורו של עולם, שנאמר "והלכו גויים לאורך ומלכים לנגה זרחך", ומי הוא אורו של ירושלים, הקדוש ברוך הוא, שנאמר (שם יט) "והיה ה' לך לאור עולם".

ואברהם זקן בא בימים, זקן זה שקנה שני עולמים יש לך אדם שהוא בזקנה, ואינו בימים בימים ואינו בזקנה אבל כאן זקנה כנגד ימים וימים כנגד זקנה.

בא בימים, בא בדיופלין רבי ברכיה אמר בא בפילון מפלש לחיי העולם הבא. אמר רבי יצחק, בא באותן הימים שכתוב בהן (קהלת יב, א) "עד אשר לא יבואו ימי הרעה".

וה' ברוך את אברהם בכל, רבי יהודה אומר, שנתן לו נקבה. אמר רבי נחמיה, עיקר ביתו של מלך לא כתיב בו ברכה אלא וה' ברוך את אברהם בכל שלא נתן לו נקבה כל עקר. רבי לוי אמר, תלת שהשליטו ביצרו, ועשה שמעאל תשובה בזמיו, ולא חסר קילרין שלו כלום. רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא, שלא חזר ונסה אותו.

רמז קד רבי חמא בר חנינא אמר, מימיהם של אבותינו לא פסקה ישיבה מהם. היו במצרים ישיבה עמהם, שנאמר "לך ואספת את זקני ישראל". במדבר, ישיבה עמהם, שנאמר (במדבר יא, טז) "אספה לי שבועים איש מזקני ישראל". אברהם זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר ואברהם זקן יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר (להלן כז, א) "ויהי כי זקן יצחק". יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר (להלן מח, י) "ועיני ישראל כבדו מזקן". אליעזר עבד אברהם זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו. מהו המשל בכל אשר לו, המושל בתורת רבו. "הוא דמשק אליעזר" שדולה ומשקה תורת רבו לאחרים.

ואברהם זקן, זה אחד משבעה מופתים (כתוב ברמז ע"ז).

רמז קה עד אברהם לא הנה זקנה, נמא דהנה בעי למשתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק. אתא אברהם ובעי רחמי והוי זקנה, שנאמר ואברהם זקן. עד דאתא יעקב לא הנה חלשא, אתא יעקב ובעי רחמי והוי חלשא, שנאמר (להלן מח, א) "ויאמר ליוסף הנה אביך חולה". עד דאתא אלישע לא הוי קצירא דאתפח אתא אלישע ובעי רחמי שנאמר "וילישע חלה את חליו" וכו' ושלשה חלאים חלה וכו'.

ואית דמפקין לה בהאי לישנא, אברהם תבע זקנה, אמר לפניו, רבוננו של עולם, אדם ובעי נכנסין למקום אחד אין העולם יודעין למי יכבד, ומתוך שאתה מעטר בזקנה ושיבה אדם יודע למי מכבד. אמר לו הקדוש ברוך הוא, חייך, דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל. מתחלת הספר ועד פאן אין בו זקנה וכיון שעמד אברהם אבינו נתן לו זקנה, הדיא הוא דכתיב, ואברהם זקן. יצחק תבע ישורין, אמר לפניו, רבוננו של עולם, אדם מת בלא ישורין מדת הדין מתוחה כנגדו (ומת), ואם את מביא עליו ישורין אין מדת הדין מתוחה כנגדו אמר לו הקדוש ברוך הוא, חייך, דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל. מתחלת הספר ועד פאן אין כתיב ישורין, וכיון שעמד אבינו יצחק נתן לו ישורין, דכתיב, (להלן כז, א) "ויהי כי זקן

יִצְחָק וּתְכֵהִין עֵינָיו מֵרְאוֹת". יַעֲקֹב תִּבְעֵ אֶת הַחֲלִי. אָמַר לְפָנָיו, רַבּוֹן הָעוֹלָמִים, אָדָם מִת בָּלֵא חֲלִי אֵינּוּ מֵיֵשֵׁב בֵּין בָּנָיו וּמִתּוֹךְ שֶׁהוּא חוֹלָה שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים הוּא מֵיֵשֵׁב בֵּין בָּנָיו. אָמַר לוֹ, חַיִּיד, דְּבַר טוֹב תִּבְעֵתָ וּמִמֶּנּוּ הוּא מִתְחִיל, הֲדָא הוּא דְכִתִּיב, (להלן מח, א) ("וַיֵּגֶד") [וַיֵּאמֶר] לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִידָ חוֹלָה". אַבְרָהָם חֲדָשׁ זָקֵנָה, יִצְחָק חֲדָשׁ יְסוּרִין, יַעֲקֹב חֲדָשׁ אֶת הַחֲלִי, חֲזָקִיהוּ מְלֻךְ; יְהוּדָה חֲדָשׁ חֲלִי שְׁנֵי אָמַר לְפָנָיו, רַבּוֹן הָעוֹלָמִים, לֹא טוֹב לָאָדָם שֶׁהֶעֱמִידָתָ אוֹתוֹ עַד יוֹם מוֹתוֹ אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁאָדָם חוֹלָה וְעוֹמֵד הוּא עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה. אָמַר לוֹ, חַיִּיד, דְּבַר טוֹב תִּבְעֵתָ וּמִמֶּנּוּ הוּא מִתְחִיל. הֲדָא הוּא דְכִתִּיב, "מִכְּתִיב לְחֲזָקִיהוּ מְלֻךְ; יְהוּדָה בְּחִלּוֹתוֹ וַיְחִי מִחֲלָיו", מִכָּאֵן שֶׁהִיא בֵּין חֲלִי לְחֲלִי חֲלִי כְּבֵד מְשֻׁנְהָם.

רמז קו וְה' בְּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בְּכָל, עַד שֶׁהוּא בֵּין הַבְּתָרִים בְּשָׂרוֹ שֶׁהוּא נוֹתֵן לוֹ בֶּן אַחַר חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה בֶּן אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה שָׁנָה הַפִּיר לְבוֹרְאוֹ, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בְּשָׂרוֹ.

בְּכָל, בְּזָכוֹת הַמַּעֲשֵׂר שֶׁנֶּאֱמַר (להלן יד, כ) "וַיִּתֵּן לוֹ מַעֲשֵׂר מִכָּל".

תִּנְיָא וְה' בְּרַךְ אֶת אַבְרָהָם רַבִּי מְאִיר אוֹמֵר, שְׁלֵא הִיָּתָה לוֹ בֵּת (ראה לעיל אות לח). רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, שֶׁהִיָּתָה לוֹ בֵּת, אַחֲרִים אוֹמְרִים, בֵּת הִיָּתָה לוֹ וּבְכָל שְׁמָה. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר אֶצְטַגְנִינּוֹת גְּדוֹלָה הִיָּתָה לְאַבְרָהָם בְּלִבּוֹ, שְׁכָל מַלְכֵי מִזְרַח וּמַעֲרָב מְשֻׁכֵּימִין לְפִתְחוֹ רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, מִרְגְּלִית טוֹבָה הִיָּתָה לְאַבְרָהָם אֲבִינוֹ תְּלוּיָהּ בְּצַנְאוֹרוֹ, שְׁכָל חוֹלָה הָרוּאָה אוֹתָהּ מִיַּד נְתַרְפָּא, וּבְשָׁעָה שֶׁנִּפְטָר אַבְרָהָם אֲבִינוֹ נְטָלָה הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא וּתְלָאָהּ בְּגִלְגַּל חֲמָה. אָמַר אַבְיִי, הִיָּנוּ דְאִמְרֵי אֵינְשֵׁי מִיַּדְלֵי יוֹמָא אֵיזְדְּלֵי קְצִירָא דְבַר אַחַר, שְׁלֵא מְרַד עֲשׂוּ בְּיָמָיו. דְּבַר אַחַר, שְׁעֵשָׂה יְשָׁמַעְאֵל תְּשׁוּבָה בְּיָמָיו.

תִּנּוּ רַבָּנָן, שְׁלֹשָׁה לֹא שְׁלֵט בָּהֶם יֵצֵר הָרַע, וְאֵלוֹ הוּן, אַבְרָהָם, יִצְחָק וַיַּעֲקֹב, דְּכִתִּיב בְּהוּ, בְּכָל מִכָּל כָּל שְׁלֹשָׁה הִטְעִימָן הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא מַעִין הָעוֹלָם הַבָּא, וְאֵלוֹ הֵם, אַבְרָהָם, יִצְחָק וַיַּעֲקֹב, דְּכִתִּיב בְּהוּ בְּכָל מִכָּל כָּל שְׁשָׁה לֹא שְׁלֵט בָּהוּ מִלְּאָדָּה הַמּוֹת, אַבְרָהָם, יִצְחָק וַיַּעֲקֹב, דְּכִתִּיב בְּהוּ בְּכָל מִכָּל כָּל מוֹשֶׁה, אֶהְרֹן וּמִרְיָם דְּכִתִּיב בְּהוּ (במדבר לג, לח, דברים לד, ה) "עַל פִּי ה'", וּמִרְיָם אֶף עַל גַּב דְּלֹא כְּתִיב בָּהּ אֶתְיָא "שָׁם שָׁם" מִמּוֹשֶׁה, וּמִפְּנֵי מַה לֹּא נֶאֱמַר בָּהּ, שֶׁגִּנְאֵי הַדְּבַר לוֹמַר אֶצֶל אִשָּׁה.

תִּנּוּ רַבָּנָן, שְׁבַעֲהָ לֹא שְׁלֵט בָּהוּ רַמָּה וְתוֹלְעָה, אַבְרָהָם, יִצְחָק וַיַּעֲקֹב, דְּכִתִּיב בְּהוּ, בְּכָל מִכָּל כָּל, מוֹשֶׁה, אֶהְרֹן וּמִרְיָם, דְּכִתִּיב בְּהוּ "עַל פִּי ה'" בְּנִימִין בֶּן יַעֲקֹב, דְּכִתִּיב בִּיהּ "יִדִּיד ה' יִשְׁכֹּן לְבִטְחִי" וַיֵּשׁ אוֹמְרִים, אֶף דָּוִד, דְּכִתִּיב (תהלים טו, ט) "אֶף בְּשָׂרֵי יִשְׁכֹּן לְבִטְחִי".

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל עֶבְדוֹ זָקֵן בֵּיתוֹ, שְׁהִיָּה זֶיךָ אִיקוֹנִי שְׁלֹו דוֹמָה לוֹ. הַמוֹשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ, שֶׁהוּא שְׁלִיט בְּיִצְרוֹ כְּמוֹתוֹ.

שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יָרְכִי, לְפִי שְׁנַתְנָה לָהֶם הַמִּילָה בְּצַעַר לְפִיכָךְ אִין נִשְׁבְּעִין אֶלָּא בָּהּ.

דָּבָר אַחֵר, לָמָּה הָיוּ מְחַבְּבִין אֶת הַמִּילָה, שְׁהָיוּ יוֹדְעִין שֶׁהִיא עֲתִידָה לְהַצִּיל אֶת בְּנֵיהֶם מִגִּיהֶנֶם, שֶׁנֶּאֱמַר "לָכֵן הִרְחִיבָהּ שְׂאוֹל נִפְשָׁה וּפְעָרָה פִּיהָ לְבָלִי חֶק" וְאִין חֶק אֶלָּא מִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קה, ט י) "אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לִישְׁחָק וַיַּעֲמִידָהּ לַיַּעֲקֹב לְחֶק". וַיִּשְׂרָאֵל שְׁהָיוּ מוֹלִיךְ נִמְלָטִין מִמֶּנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מג, ב) "כִּי תַעֲבֹר בַּמַּיִם אֶתְּךָ אָנִי וְגוֹ' כִּי תִלָּךְ בָּמוֹ אֵשׁ לֹא תִכְנֹה".

ג רמו קז וְאֲשֶׁבִיעֶךָ בְּה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם, עַד שְׁלֹא הוֹדַעְתִּי אוֹתוֹ לְבָרִיאוֹתָיו אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְכִינֹן שֶׁהוֹדַעְתִּי אוֹתוֹ לְבָרִיאוֹתָיו וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ.

אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבְנֵי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי הַזֵּהִירוּ עַל בָּנוֹת עֵנָר, אֲשֶׁכֶּל וּמִמֶּרָא.

ד כִּי אִם אֶל אֶרֶץ וְאֶל מוֹלְדֹתַי, אִמְרִי, חֲטִיֵּא דְקָרְתְּךָ זִינֹן מִנְהוֹן זָרַע.

ה וַיֹּאמֶר אֱלֹו הָעֶבֶד אוֹלֵי וְגוֹ', הִדָּא הוּא דְכָתִיב "כְּנַעַן בָּיְדוֹ מֵאֲזֵי מֶרְמָה". "כְּנַעַן", זֶה אֱלִיעֶזֶר. "בָּיְדוֹ מֵאֲזֵי מֶרְמָה", שְׁהִיָּה יוֹשֵׁב וּמִשְׁקַל בְּתוֹ אִם רְאוּיָה, אִם אֵינָה רְאוּיָה. "לַעֲשֵׂק אֶהֱב", לַעֲשֵׂק אֶהוּבֹו שֶׁל עוֹלָם זֶה יִצְחָק, אָמַר, אוֹלֵי לֹא תֵאבְּהָ הָאִשָּׁה אֶתָּן לוֹ בְּתִי. אָמַר לוֹ, אֶתְּהָ אָרוּר וּבְנֵי בְרוּךְ, וְאִין אָרוּר מִדְּבַק בְּבְרוּךְ.

ו-ז ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקַחְנִי מִבֵּית אָבִי, זֶה בֵּית אָבִי, וּמֵאֶרֶץ מוֹלְדֹתַי, זֶה שְׁכוּנָתִי וְאֲשֶׁר דָּבָר לִי בְּחָרוֹן, וְאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִי בֵּין הַבְּתָרִים.

הוּא יִשְׁלַח מִלְאָכּוֹ לְפָנָיְךָ, הָרִי מִלְאָךְ מְסִיָּם בְּשַׁעָה שְׁאָמַר (הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא) [אַבְרָהָם] הוּא יִשְׁלַח מִלְאָכּוֹ זָמַן לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁנֵי מִלְאָכִים, אֶחָד לְהוֹצִיא אֶת רַבָּקָה וְאֶחָד לְלוֹוֹת אֶת אֱלִיעֶזֶר.

ח וְאִם לֹא תֵאבְּהָ הָאִשָּׁה וְגוֹ' רַק אֶת בְּנֵי לֹא תִשָּׁב שְׁמָה. רַק, מַעוּט, בְּנֵי אֵינֹו חוֹזֵר, בֶּן בְּנֵי חוֹזֵר.

ט ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו, גמליו של אברהם אבינו היו נכרים שבכל מקום שהיו יוצאין יוצאין זמומין.

וילך אל ארם נהרים, בר יומו היא דעתיה דרבי ברכיה (להלן פסוק מב) "ואבא היום אל העין", היום יצאתי היום באתי הדיא הוא דכתוב (תהלים ס, ד) "הרעשתי ארץ", בימי אברהם "פצמתי", בימי אליעזר. "רפה שבריה", בימי יעקב "כי מטה", בימי ישבי בנוב, הדיא הוא דכתוב (שמואל ב כא, טז) "וישבי בנוב אשר בילידי הרפה". אגוף במגניה קפץ דוד לאחוריה שמנה עשרה אמין, זה נתגרא מזה וזה נתגרא מזה. זה נתגרא, לומר אם לאחוריה קפץ כדון, לקדמוהי לא כל שכן וזה נתגרא לומר אם במגניה אניפיה כדון, היך אנא זכיל למיקמא ביה, באותה שעה אמר דוד, הלואי הנה לי חד מן בני אחתי, ויסיעני מיד, "ויעזר לו אבישי בן צרויה". לאחורי תרעא הנה קאי, אתמהה, רבנן אמרין, אפלו הנה בסוף העולם הטיסו הקדוש ברוך הוא והביאו כדי שלא יהא אותו צדיק עומד ומצטער.

תנו רבנן, שלשה קפצה להו הארץ, אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה. אבישי, כדכתוב, (ברמה) (שמואל ב כא, טז) "ישבי בנוב" אליעזר, דכתוב, "ואבא היום אל העין" למימרא דההוא יומא נפק אלא מלמד שקפצה לו הארץ. יעקב אבינו, דכתוב, (להלן כח, י יא) "ויצא יעקב" וכתוב "ויפגע במקום וילן שם" אלא כי מטא לתרון אמר, אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ולא התפללתי בו כיון דהרהר בדעתו למיזל, מיד קפצה ליה ארעא ועאל וצלי דכתוב, "ויפגע במקום", ואין פגיעה אלא תפלה, ואפתי הנה עדנא ליומא בטר דצלי בעי למיהדר, אמר הקדוש ברוך הוא, צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה, מיד "וילן שם כי בא השמש". כתיב (להלן לב, לב) "ויזרח לו השמש" וכי לו בלבד זרחה והלא לכל העולם כלו זרחה, אלא שמש שבאה בעבורו זרחה בעבורו.

יא ויברך הגמלים, ארבענו.

לעת ערב לעת צאת השאבת, אמר רב הונא, בשעה שאדם הולך לקח אשה ושמע קל כלביא מנבחין, הוא צית מה אנון אמרין לעת ערב לעת צאת השאבת.

יב ויאמר ה' אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום, "מי בכם ירא ה'", זה אליעזר, "שומע בקול עבדו", בקולו של אברהם, "אשר הלך השכים" בשעה שהלך להביא את רבקה "ואין נגה לו" ומי מאיר לו, הקדוש ברוך הוא מאיר לו בזיקים וברקים "יבטח בשם ה' וישען" הקרה נא לפני היום.

כתיב (משלי יז, ב) "עבד משכיל ימשל בבו מביש", "עבד משכיל" זה אליעזר. ומה היתה השפלתו, אמר, כבר קללת אותו האיש בידו שפא זבא פושי אחר או ברברי אחר וישתעבד בי, מטב לי שאשתעבד בבית זה ולא אשתעבד בבית אחר. "ימשל בבו מביש", זה יצחק שביש את כל העולם פלו בשעה שנגעקד על גבי המזבח. "ובתוך אחים יחלק נחלה", בתוך ישראל מה אלו מזכירין זכות אבות אף זה מזכיר זכות אבות, שנאמר ה' אלהי אדני אברהם.

הקרה נא לפני, התחלת גמר ועשה חסד עם אדני אברהם, הפל צריכין לחסד אפלו אברהם שהחסד מתגלגל בעולם בשבילו, נצרך לחסד שנאמר ועשה חסד עם אדני אברהם.

יג-יד הנה אנכי נצב על עין המים והיה הנערה, ארבעה הן ששאלו שלא כהגון. לשלשה נתן להם כהגון ולאחד נתן לו שלא כהגון, ואלו הן, אליעזר עבד אברהם ופלב ושאוול ויפתח. **א**) אליעזר, והיה הנערה אשר אמר אליה, אלו יצתה אמה אחת (והשקהו) [והשקתו] היה משיאה לכן אדוניו זמן לו הקדוש ברוך הוא כהגון, והנה רבקה יוצאת. **ב**) פלב אמר, (יהושע טו, טז) "אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה", אלו לכדה עבד אחד היה נותן לו את בתו, זמן לו הקדוש ברוך הוא כהגון (שם יג) "וילכדה עתניאל בן קנז". **ג**) שאול אמר, "והיה האיש אשר יבניו וגו', אלו יצא פושי אחד או גוי אחד או עבד אחד והכהו היה נותן לו את בתו, זמן לו הקדוש ברוך הוא כהגון (שם יב) "וידוד בן איש אפרתי". יפתח אמר, "והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי", אלו יצא חמור אחד או פלב אחד היה מעלה [עולה], זמן לו הקדוש ברוך הוא שלא כהגון, (שם לד) "ויבא יפתח המצפתה והנה בתו (יוצאה) [יוצאת] לקראתו".

טו רמז קח ויהי הוא טרם פלה לדבר, שלשה הן שנענו במענה פיהו אליעזר עבד אברהם, משה ושלמה. אליעזר, דכתיב, ויהי הוא טרם פלה לדבר. משה, דכתיב, (במדבר טז, לא) "ויהי פכלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם". שלמה, דכתיב, "ויכלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים".

טז והנערה טובת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה, תמן תנינן מפת עץ כתבתה מאתים, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים מפת עץ כתבתה מנה. טעמא דרבי מאיר מהקא, ואיש לא ידעה הא אם נבעלה מעץ בתולה, טעמא דרבנן בתולה הא נבעלה מעץ אינה בתולה. אמר רבי יוחנן, לא נבעלה אשה ממהול לשמנה תחלה אלא רבקה. אמר רבי שמעון בן לקיש, לפי שבנות הכותים משמרות עצמן

ממקום ערונו ומפקירות עצמן ממקום אחר, אבל זו בתולה ממקום בתולים ואיש לא ידעה ממקום אחר אמר רבי יוחנן, ממשמע שנתאמר בתולה אין אנו יודעין שאיש לא ידעה, אלא אפלו אדם לא תבע בה, על שם (תהלים קכה, ג) "לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים".

ותרד העינה ותמלא, כל הנשים יורדות וממלאות מן העין, וזו כיון שראו אותה הפנים מיד עלו אמר לה הקדוש ברוך הוא את סימן לבניך, מה את כיון שראו אותך הפנים מיד עלו, כך בניך כיון שהבאר רואה אותן מיד תהא עולה, הדא הוא דכתיב, (במדבר כא, יז) "אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה".

יז וירץ העבד לקראתה, לקראת מעשיה הטובים.

רמז קט הגמיאיני נא מעט מים גמיאה אחת.

הדא הוא דכתיב (משלי יג, כה) "צדיק אוכל לשבע נפשו", זה אליעזר, שאמר, הגמיאיני נא, גמיאה אחת, "ובטן רשעים תחסר", זה עשו הרשע, שאמר לאבינו יעקב, "הלעיטני נא". אמר רבי זעירא, פער פיו אותו רשע כגמל. אמר, אנא אפתח פומי ואת משדר ואזיל כהדיו דתנינן אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין.

כא והאיש משתאה לה, ממצמץ ומביט בה.

כב ויקח האיש נזם זהב, אבו יקרה קיה בה, והיה משקלה בקע ושני צמידים על ידה, כנגד שני לוחות, עשרה זהב משקלם, כנגד עשרת הדברות.

כג-כה היש בית אביך מקום לנו ללון, לינה אחת. גם מקום ללון, לינות הרבה.

כו ויקד האיש וישתחו לה, מכאן שמודין על בשורה טובה.

כז ויאמר ברוך ה' אלהי אדני אברהם, ממה שקפצה הארץ והדרך לפני הייתי יודע שבדרך נחני ה' בית אחי אדני.

כח ותרך הנערה ותגד לבית אמה, אין האשה רגילה אלא לבית אמה. התיבון ליה, והכתיב (להלן כט, יב) "ותרך ותגד לאביה", אמר להון, שמתה אמה ולמי קיה להגיד, לא לאביה.

כט-לא וְלִרְבֵּקָה אַח וְשָׁמוּ לָבֹן, פְּרָדִיכּוֹס רַבִּי בְּרַכְיָה אָמַר, לִגְנָאֵי, מְלָבֹן בְּרִשְׁעֵי. וַיִּרְצֵ לָבֹן אֶל הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל הָעֵינִי, מְעִינֵי לִיָּה וַיְהִי כִּרְאוֹת אֶת הַנְּנֹזִים, מְעִינֵי גְרָמִיָּה.

וַיְהִי כִּרְאוֹת אֶת הַנְּנֹזִים, מִיַּד הַלֵּךְ לוֹ לְהַמִּיתוֹ. הִפִּיר בּוֹ שְׁמֵרְצָתוֹ לְרַעַה הַזִּפְּיִר שֵׁם וְהַעֲמִיד הַגְּמָלִים עַל הָעֵינִי בְּאֹיִר וְהוּא עוֹמֵד עַל הַגְּמָלִים בְּאֹיִר, וַיְהִי בִּרְאוֹתוֹ כִּן הִפִּיר שֶׁהוּא צָדִיק וְאָמַר בֶּאֱרוּךְ הוּא.

שֶׁהָיָה סָבוּר שֶׁהוּא אֲבָרְהָם, שֶׁהָיָה קִלְסָתָר פְּנִי דְזוּמָה לוֹ, כְּנֻעַן הוּא אֱלִיעֶזֶר, וְעַל יְדֵי שֶׁשָּׁמַשׁ אֶת הַצָּדִיק בְּאֶמּוּנָה יָצָא מְכַלָּל אֲרוּר לְכָלֵל בְּרוּךְ וַיֹּאמֶר בֶּאֱרוּךְ הוּא, רַבִּי יַעֲקֹב בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן דְּבֵית גּוֹבְרִין עֶבֶד לִיָּה אֶפְטָרִיָּה וּמָה אִם אֱלִיעֶזֶר, עַל יְדֵי שֶׁשָּׁמַשׁ אֶת הַצָּדִיק בְּאֶמּוּנָה, יָצָא מְכַלָּל אֲרוּר לְכָלֵל בְּרוּךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּן עוֹשִׂין חֶסֶד עִם גְּדוּלֵיהֶן בִּיִדְיָהֶן וּבְרַגְלֵיהֶן עַל אַחַת כַּפָּה וְכַפָּה. לָמָּה תַעֲמִד בַּחוּץ, אִין כְּבוֹדָךְ שֶׁתַעֲמִד בַּחוּץ. וְאַנְכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת, מְטוֹנֹפֶת עֲבוֹדַת אֱלִילִים.

לב וַיָּבֵא הָאִישׁ הַבַּיִתָּה וַיִּפְתַּח הַגְּמָלִים, הַתִּיר זְמַמְיָהוּן רַבִּי יְרֵמְיָה שָׁאֵל לְרַבִּי חִזְקִיָּה בֶּר אֲבָא לֹא הָיוּ גְמָלִים שֶׁל אֲבָרְהָם דְּזוּמִין לְחַמּוּרוֹ דְּרַבִּי פְּנַחֲס חַמְרַתִּיָּה דְּרַבִּי פְּנַחֲס נְסֻבוֹ יְתָה לְסַטְאֵי עֲבָדַת גְּבִיָּהוּן תְּלַתָּא יוּמֵי וְלֹא טַעְמָה כָּלֵל אֲמַרִי, סוּפָּה מִתָּה וּמִסְרִיָּה עָלֹן, נְמַסְרָה לְרַבּוֹנָה שְׁלַחוּ יְתָה וְעָאֵל בְּבֵיתָא דְּמֵאָרָה כִּינּוֹן דְּעָאֵלַת נְהִקַּת וְחַפְסֵי קָלָא אָמַר, פְּתַחוּן לְאוֹתָהּ עֲנִיָּה וְהָבוּ לָהּ דְּתִיכּוּל דְּאִיתָ לָהּ תְּלַתָּא יוּמֵי דְלֹא טַעְמָה כְּלוּם יְהָבוּ לָהּ שְׁעוּרִים וְלֹא טַעֲמִנּוּן אָמַר לְהוּן, תַּקְנִיתִין יְתָהוּן אָמְרוּ לִיָּה, אִין אָמַר לְהוּן, אֶפְיָקֶתוֹן דְּמֵאֵי אָמְרוּ לוֹ, וְלֹא כִן אוּלְפָּן רַבִּי הַלּוֹקַח לְזַרְע וְלִבְהֵמָה וְקַמַּח לְעוֹרוֹת וְשָׁמֹן לְגַר וְשָׁמֹן לְסוּף בּוֹ אֶת הַכְּלִים פְּטוּר מִן הַדְּמָאֵי. אָמַר לְהוּן, וּמָה נַעֲבִיד לָהּ דְּהִיא מַחְמָרָא עַל גְּרָמָה רַבִּי יְרֵמְיָה שְׁלַח לִיָּה לְרַבִּי זְעִירָא חַד טְרַסְקַל שֶׁל תְּאֲנִים, אָמַר רַבִּי זְעִירָא, אֶפְשָׁר רַבִּי יְרֵמְיָה מְשַׁלַּח לוֹן דְּלֹא מִתְקַנּוֹן אָמַר רַבִּי יְרֵמְיָה, אֶפְשָׁר רַבִּי זְעִירָא אֲכִיל לוֹן דְּלֹא מִתְקַנּוֹן בֵּין דִּין לְדִין אֶתְאֲכִיל תְּאֲנִים בְּטַבְּלָן. לְמַחֵר קָם רַבִּי יְרֵמְיָה עִם רַבִּי זְעִירָא. אָמַר לִיָּה, תַּקְנִיתִין אֲלִין תְּאֲנִים, אָמַר לִיָּה, לֹא. אָמַר רַבִּי זְעִירָא, אִי הוּוּ קַדְמָאֵי מְלֶאכִים אָנּוּ בְּנֵי נֶשׁ וְאִי הוּוּ בְּנֵי נֶשׁ אָנּוּ חַמְרִין אָמַר רַבִּי מְנָא אֶפְלוּ חַמְרִין לִית אָנּוּ דְּחַמְרַתָּא דְּרַבִּי פְּנַחֲס כִּן יֵאִיר יְהָבִין לָהּ שְׁעָרִין טַבְּלִין וְלֹא טַעֲמַתְהוּן וְאָנּוּ אֲכִלִין תְּאֲנֵיָּא בְּטַבְּלָיָא.

וַיִּתְּנוּ תָּבוֹן וּמִסְפָּא לְגְמָלִים, יָפָה שִׁיחַתָּן שֶׁל עֲבָדֵי אֲבוֹת מִתּוֹרַתָּן שֶׁל בְּנִים, שֶׁהָרִי פְּרָשְׁתוֹ שֶׁל אֱלִיעֶזֶר שְׁנִים וּשְׁלֹשָׁה דְּפִין הִיא אֶמּוּרָה, וְהַשְּׁרָץ מִגּוּפֵי תּוֹרָה וְאִין דְּמוֹ מְטַמָּא כְּבִשְׂרוֹ אֶלָּא מִרְבוּי הַמְּקָרָא. רַבִּי שְׁמַעוֹן כִּן יוֹחֵאֵי אוּמַר, "טַמָּא הַטַּמָּא", רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַבִּי יוֹסִי אוּמַר, (שם) "זָה וְזָה".

לג-לה ויושם לפניו לאכל אמר רבי אחא, יפה רחיצת רגלי עבדי אבות מתורתן של בנים, שאלו רחיצת רגליהם צריך לכתב והשרץ מגופי תורה וכו'.

ויאמר עבד אברהם אנכי, מלתא דאת בהית בה אמר לה קודמי.

מב "ואבא היום אל העין", מקרית ארבע עד חרו מהלך שבע עשרה זמים, ובשלש שעות בא העבד לחרו, והיה תמה בלבו, והיה אומר היום יצאתי והיום באתי, שנאמר "ואבא היום אל העין". רצה הקדוש ברוך הוא לגמל חסד ליצחק, ושלח מלאך לפני אליעזר ונקפצה הדרך לפניו, ובת מלכים שלא יוצאת לשאב מים מימיה. יוצאת לה באותה שעה, והנערה שלא היתה יודעת מהו איש קבלה עליה להזדוג ליצחק שהיתה ראויה לו ממעי אמה וכתוב, (פסוק נא) "הנה רבקה לפניך". והשכים העבד בפקר וראה את המלאך עומד וממתין לו בחוץ. אמר להם, "אל תאחרו אותי". ובשביל שלא יתיחד העבד עם הנערה בלילה, נקפצה הארץ לפניו ובשלש שעות בא לחברון לעת תפלת הערב (להלן פסוק סג) "ויצא יצחק" להתפלל תפלת מנחת הערב. אמר אברהם ליצחק, העבד הזה חשוד על כל עברות שבתורה, ומרמה בידו, שנאמר (הושע יב, ח) "כנען בידו מאזני מרמה". הביא הנערה האהלה והוציא בתוליה באצבע, אם טהורה היא בבתוליה הרי היא ראויה לה, וכך עשה והראה אותן לאברהם, ואחר כך לקחה לאשה ובשביל שגמל אליעזר חסד ליצחק הוציאו לחירות ונתן לו הקדוש ברוך הוא שחרו בעולם הזה והעמידו למלך והוא עוג מלך הבשן.

כיון שראו את הצמידים נתקבצו להרג לאליעזר, וראו שהיה נוטל שני גמלים בשתי ידיו ומעבירן את הנחל. כיון שראו כן אמרו אין אנו יכולין להרגו, והניחו קערה לפניו וסם המות בתוכה ובזכות אברהם נתחלפה הקערה ואכל בתואל ממנה ומת. ואין ויושם אלא לשון סם. ומפני מה מת בתואל, שהוא היה מלך בארם נהרים, וכל בתולה שתנשא בו על אותה לילה ראשונה ואחר כך חוזרת לבעלה. נתקבצו כל השרים ואמרו, אם הוא עושה לבתו כשם שעשה לבנותינו מוטב, ואם לאו אנו הורגים אותו ואת בתו. לפיכך מת כפי שינצל אליעזר ורבקה. בשתי שעות ביום יצאו מתרו וקפצה הארץ לפניהם. (להלן פסוק סג) "ויצא יצחק לשוח בשדה", מהיכן יצא, מגן עדן. "ותפל מעל הגמל", לפי שראתה ברוח הקדוש שעתיד לצאת ממנו עשו הרשע, נזדעזעה ונעשית מפת עץ, ויצא ממנה דם בתולים. מיד אמר הקדוש ברוך הוא לגבריאל, רד ושמר את הדם שלא יסריח ולא יהיה בו מום. בא יצחק עליה ולא מצא לה בתולים. חשדה מאליעזר. אמר לה, בתולותיך היכן הן. אמרה לו, כשנפלת מן הגמל נעשיתי מפת עץ. אמר לה, שקר את מדברת אלא אליעזר פגע בך. ונשבעה לו שלא נגע בה. הלכו ומצאו העץ צבוע דם. מיד ידע יצחק שהיא טהורה. אמר הקדוש ברוך הוא, מה אעשה

לעבד הזה שהיה חשוד. אמר למלאכי השרת, הכניסוהו חי בגן עדן. הוא אליעזר בן נמרוד והוא (תמיהה) [תמיהה] גדולה, יצחק יצא מגן עדן חי, ואליעזר נכנס לגן עדן חי.

מט-נא ויען לבן ובתואל ויאמרו מה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב, מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים, שאין זיוגו של אדם אלא מאת הקדוש ברוך הוא. מן התורה, ויאמרו מה יצא הדבר. מן הנביאים, (שופטים יד, ד) "וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ כִּי מֵה' הִיא". ומן הכתובים, "בית והון נחלת אבות ומה' אשה משפלת".

ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת וגו' ואפנה על זמיו, זה ישמעאל או על שמאל, זה לוט, כמו דאת אמר, (לעיל יג, ט) "אם השמאל ואימנה".

מה יצא הדבר, מהיכן יצא, מהר המורה יצא ורפנו אמרו, מהיכן יצא, ויתהי אשה לבן אדניך.

נג ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ומגדנות. רב הונא אמר, קונפי רפנו אמרי, קליות ואגוזים. וקליות היו חביבות מן הכל אלא ללמדך שאם יוצא אדם לדרך אם אין מזונותיו עמו מסתגף הוא.

נה ויאמרו אחיה ואמה, ובתואל היכן היה, בקש לעבב ונגף בלילה, הדא הוא דכתיב (משלי יא, ה) "צדקת תמים תישר דרכו", ויברעתו (ילכד) [נדחה] רשע". "צדקת תמים", זה יצחק. "תישר דרכו", של אליעזר. "ברעתו (ילכד) [נדחה] רשע", זה בתואל שבקש לעבב ונגף בלילה.

תמן תנינו נותנין לבתולה שנים עשר חדש, משתבעה הבעל כדי לפרנס את עצמה מנא הני מילי, דאמר קרא תשב הנערה אתנו ימים או עשור, מאי ימים, אילימא תרי יומי, משתעי אינש הכי אמרו ליה, תרי יומי ואמר להו לאו, והדר אמרו ליה עשרה יומי אלא מאי ימים, שנה דכתיב, (ויקרא כה, כט) "ימים תהיה גאולתו". ואימא מאי ימים, חדש דכתיב (במדבר יא, כ) "עד חדש ימים", דנין ימים סתם מימים סתם, ואין דנין ימים סתם מימים שנאמר בהם חדשים.

תשב הנערה אתנו ימים, אלו שבעת ימי אבלו של בתואל או עשור, אלו שנים עשר חדש שנותנין לבתולה לפרנס את עצמה.

נו ויאמרו נקרא לנערה מכאן שאין משיאין את הקטנה אלא על פיה.

(פסוק נח) ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי. אמרה, הולכת אני על כרמכם שלא בטובתכם.

ט ויברכו את רבקה, אמר רבי איבו דוויים ושפופים ולא היו מפריניו אותו אלא בפה.

כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה שלא טבלה. ומנין לברכת חתנים מן התורה, שנאמר, ויברכו את רבקה. ומנין שאפלו אלמנה צריכה ברכה, שנאמר "ויקח בעז עשרה אנשים".

אחתנו את היי לאלפי רבבה, מפני מה לא נפקדה רבקה עד שהתפלל צחק עליה, שלא יהו אמות העולם אומרים ותפלתנו עשתה פרות, אלא (להלן כה, כא) "ויעתר צחק לה". "ברכת אוֹבד עלי תבא" זה לְבַן הָאֲרָמִי שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כו, ה) "אָרָמִי אוֹבֵד אָבִי". "עלי תבא", זו רבקה, שנאמר אחתנו את היי לאלפי רבבה, ועמדו ממנה אלוֹפִים מעשו ורבבה מיֶעֱקֵב. אלוֹפִים מעשו (להלן לו, טו) "אלוף תימן אלוף אומר", רבבה מיֶעֱקֵב, שנאמר "רבבה כצמח השדה". ויש אומרים אלו ואלו עמדו מיֶשְׂרָאֵל, שנאמר (במדבר י, לו) "ויבנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל".

טא ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש, ולא לפני האיש, כעור לאיש להיות מהלך אחרי אשה.

אמר רב נחמן, מנוח עם הארץ הנה שנאמר (שופטים יג, יא) "ויילך מנוח אחרי אשתו". ודלמא אחר דבריה ואחר עצתה. ולמאי דאמר רב נחמן מנוח עם הארץ הנה, אפלו פסוקי בי רב לא קרא, דכתוב ותקם רבקה ונערתיה וכו'.

ותרכבנה על הגמלים. שכן דרך הגמלים גדלים במזרח. רבנן אמרין, מה גמל זה יש בו סימן טמאה וסימן טהרה כן העמידה רבקה צדיק ורשע.

טב ויצחק בא מבוא, אתא מלמיתי ולהיכן הלך, באר לחי ראי, הלך להביא את הגר. אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי עולמים ראה בעלבוני.

ויצא צחק לשות, אין שיחה אלא תפלה (כתוב ברמז פו).

טד ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק, צפת שיֵדו שטוּחה בתפלה. אמרה, ונדאי אדם גדול הוא, לכך שאלה עליו. ותפל מעל הגמל, אתרכינת כמו דאת אמר, (תהלים לו, כד) "כי יפל לא יטל".

סה ותאמר מי האיש הלזה, ראתה אותו הדור כמו דאת אמר "הנה בעל החלומות הלזה בא" רבנן אמרי, הוא ופלוסונו הלזה אלון זה.

ותקח הצעיר ותתכס, שתיים הן שנתכסו בצעיף וילדו תאומים. רבקה, ותקח הצעיר ותתכס, תמר, "ותכס בצעיף ותתעלף".

טו ויספר העבד ליצחק אמר רבי אלעזר, כלליה של תורה מרבין מפרטיה שאלו בא לכתב שנים שלשה דפין היה כותב ורבנן אמרי דברי שבח גלה לו מה שקפצה הארץ לפניו.

טז וביאה יצחק האהלה שרה אמו, כל הימים שהיתה שרה קימת היה ענן קשור על האהל, וכיון שמתה פסק אותו ענן. וכיון שבאת רבקה חזר אותו ענן כל זמן שהיתה שרה קימת היתה ברכה משלחת בעסה, וכיון שמתה שרה פסקה אותה ברכה, וכיון שבאה רבקה חזרה אותה ברכה. כל זמן שהיתה שרה קימת היו דלתותיה פתוחות לרוחה, וכיון שמתה שרה פסקה אותה רוחה, וכיון שבאה רבקה חזרה אותה רוחה. כל זמן שהיתה שרה קימת היה נר דלוק מלילי שבת לילי שבת, כיון שמתה שרה פסק, וכיון שבאה רבקה חזר אותו נר. וכיון שראה יצחק שהיתה עושה כמעשה אמו עושה חלתה בטרה, וקוצה חלתה בטרה, מיד וביאה יצחק האהלה שרה אמו.

וינחם יצחק אחרי אמו, רבי יוסי אמר, שלש שנים עשה יצחק אבל על אמו, ולאחר שלש שנים לקח את רבקה ושכח אבל אמו. מכאן אתה למד, עד שלא לקח אדם אשה אהבתו הולכת אחר הוריו, לקח אדם אשה, אהבתו הולכת אחר אשתו, שנאמר (לעיל ב, כד) "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו" וגו', וכי יעזב איש את מצות כבוד, אלא שאהבת נפשו דובקת אחרי אשתו, שנאמר "ודבק באשתו".

אמר רבי יודן, למדתך תורה דרך ארץ שאם יהיו לאדם בנים גדולים יהיה משיאן תחלה ואחר כך נושא לו אשה. ממי אתה למד, מאברהם, בתחלה וביאה יצחק האהלה שרה אמו, ולבסוף ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה.

פרק כה

א וַיִּסֹּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה, כְּתִיב (תהלים א, א ג) "אִשְׁרֵי הָאִישׁ", זֶה אַבְרָהָם "אֲשֶׁר לֹא הִלָּךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים", זֶה דֹּר הַפְּלָגָה, "וּבְדַרְךְ חֲטָאִים לֹא עָמַד", אֱלוֹ אֲנָשֵׁי סְדוֹם, שְׁנַאֲמַר (לעיל יג, יג) "וְאֲנָשֵׁי סְדוֹם רָעִים וְחֲטָאִים". "וּבְמוֹשֵׁב לְצִיִּים לֹא יָשֵׁב", זֶה אַבְיִמְלֵךְ, שְׁאָמַר לוֹ "הִנֵּה אֲרָצִי לְפָנֶיךָ בְּטוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב", וְלֹא קִבַּל עָלָיו "כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חֲפָצוֹ" שְׁנַאֲמַר (לעיל יח, יט) "כִּי יִדְעֶתְיוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְנֶה" וְגו'. "וּבְתוֹרַתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה", אָב לֹא לְמַדּוֹ וְרַב לֹא הָיָה לוֹ. מֵהֵיכָן הָיָה לְמַד תּוֹרָה, אֶלָּא זְמַן לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁתֵּי כְלִיּוֹתָיו כְּמִין שְׁנֵי רַבָּנִין וְהָיוּ נוֹבְעוֹת וּמְלַמְדוֹת אוֹתוֹ חֲכָמָה, הִדָּא הוּא דְכְּתִיב (תהלים טו, ז) "אַבְרָךְ אֵת ה' אֲשֶׁר יַעֲצֵנִי אֶף גִּילּוֹת יִסְרוּנִי כְלִיּוֹתַי". (תהלים א, ג) "וְהָיָה כְּעַץ שְׁתוּל עַל פְּלָגֵי מַיִם", שְׁשִׁתְּלוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. "אֲשֶׁר פָּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ", זֶה יִצְחָק. "וְעֲלָהּ לֹא יִבַּל" זֶה יִשְׁמַעֵאל. "וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ", אֱלוֹ בְּנֵי קְטוֹרָה, שְׁנַאֲמַר וַיִּסֹּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וַיִּשְׁמָה קְטוֹרָה.

"עוֹד יִנּוּבוֹן בְּשִׁיבָה", זֶה אַבְרָהָם, "דְּשִׁנִּים וְרַעֲנָנִים יִהְיוּ" וַיִּסֹּף אַבְרָהָם וְגו'.

(איוב יד, ז ט) "כִּי יֵשׁ לַעֲץ תִּקְוָה", זֶה אַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁהָיָה לוֹ תִקְוָה "אִם יִכְרַת וְעוֹד יִחְלִיף", אִם יֹאמַר עָלָיו הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּרַת הַבְּרִית הוּא כְּרַת הַבְּרִית וְעוֹד יִחְלִיף מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. "וְיוֹנְקֵתוֹ לֹא תִחְדַּל" זֶה לְחִלּוּחִית שְׁבוֹ. "אִם יִזְקִין בְּאֶרֶץ שְׁרָשׁוֹ" וַאֲבָרָהָם זָקֵן בָּא בְּיָמָיו, "וּבַעֲפָר יָמוּת גְּזָעוֹ", (לעיל כג, ב) "וְתִמָּת שָׁרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע". "מְרִיחַ מַיִם יִפְרֹחַ" מְרִיחַ מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים יִפְרִיחַ. "וְעֲשֶׂה קָצִיר כְּמוֹ נָטַע". נָטַע אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא "כְּמוֹ נָטַע", הַתּוֹסֵפֶת מְרַבֶּה עַל הָעֵקֶר וַיִּסֹּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח וְגו'.

(קהלת יא, ו) "בַּבֶּקֶר זָרַע אֵת זָרַעְךָ וְלָעָרֵב אֵל תִּנַּח יָדְךָ", אִם הָיָה לְךָ בָּנִים בְּנַעֲרוֹתֶיךָ קַח לְךָ אִשָּׁה בְּזִקְנוּתְךָ וְהַעֲמַד בָּנִים. מִמֵּי אֵתָה לְמַד, מֵאַבְרָהָם, שֶׁלְקַח אִשָּׁה וְהָיוּ לוֹ בָּנִים בְּנַעֲרוֹתָיו וְלָקַח אִשָּׁה בְּזִקְנוּתוֹ, וַיִּסֹּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה.

וַיִּשְׁמָה קְטוֹרָה, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, זֶה הָגֵר. אָמַר לִיה רַב נַחְמָן, וְהַכְּתִיב וַיִּסֹּף אָמַר לוֹ, עַל פִּי הַדְּבוּר כְּמוֹ דְאֵת אָמַר "וַיִּסֹּף ה' דָּבַר אֵלַי". אָמַר לִיה, וְהַכְּתִיב וַיִּשְׁמָה קְטוֹרָה שֶׁקְטָרָה מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. אָמַר לִיה וְהַכְּתִיב (להלן פסוק ו) "וְלִבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם" אָמַר לִיה, פִּילִגְשִׁים כְּתִיב (שם) "בְּעוֹדָנוּ חַי" אוֹתָהּ

שְׁשִׁיבָה עַל הַבָּאָר וְאָמְרָה לְחַי הָעוֹלָמִים רְאֵה בְּעֶלְבוֹנִי אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה, אֵף עַל גֵּב דְּאֵת אָמַר (לעיל כא, יד) "וַתִּלְדְּ וַתִּתַּע בְּמִדְבָּר" תֹּאמַר שְׁנַחֲשֵׁד עָלֶיךָ בְּרִיָּה, תִּלְמוּד לומר, וְשָׂמָה קְטוּרָה, כְּזֶה שֶׁהוּא חוֹתֵם גִּנְזָכָאֵי וּמְצָאָהּ בְּחוֹתְמָהּ.

מִנָּא הָא מְלִתָּא דְאִמְרֵי אִינְשֵׁי שְׁתִּין תַּכְלִי מְטִיָּה לְכַכָּא דְקָל חֲבָרִיה שְׁמַע וְלֹא אֲכַל שְׁנַאֲמַר "וְלִי אֲנִי עֲבָדָךְ וְלְצַדִּיק הַכֹּהֵן" וְגו' אָמַר לִיה, אֵת אָמַר מִהֲתָם, וְאֲנָא אֲמִינָא מִהֲכָא, וַיְבִיאָהּ יְצַחֲקָהּ הָאֵהָלָה וְכָתִיב בְּתַרְיָה וַיִּסֹּף אֲבָרְהָם.

רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לֵקִישׁ בְּשֵׁם בַּר קַפְרָא, תּוֹסַפְתּוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְרַבֵּה עַל הָעִיקָר. קִיּוֹן עִיקָר וְהֶבֶל עַל יְדֵי שֶׁהוּא תּוֹסַפְתַּת נוֹלָד הוּא וְשְׁתֵּי תִּאֲוֹמוֹתָיו יוֹסֵף עִיקָר וּבִגְנִימִין עַל יְדֵי שֶׁהוּא תּוֹסַפְתַּת מְעַמִּיד עֲשָׂרָה, שְׁנַאֲמַר (לחלן מו, כא) "וּבְנֵי בְּנֵימִין בְּלַע" וְגו'. עַר עִיקָר וְשִׁלָּה עַל יְדֵי שֶׁהוּא תּוֹסַפְתַּת מְעַמִּיד עֲשָׂרָה בְּתֵי דִינִין, שְׁנַאֲמַר "בְּנֵי שִׁלָּה בֶן יְהוּדָה עַר אָבִי לָכֵה וְלַעֲדָה אָבִי מְרַשָּׁה" וְגו'. עִיקָר שְׁנוֹתָיו שֶׁל אִיּוֹב לֹא הָיוּ אֶלָּא מֵאֲתִים וְעֵשֶׂר שָׁנִים וְנִתְוֹסְפוּ לוֹ מֵאָה וְאַרְבָּעִים שָׁנָה שְׁנַאֲמַר (איוב מב, טז) "וַיְחִי אִיּוֹב אַחֲרַי זֹאת מֵאָה וְאַרְבָּעִים שָׁנָה". עִיקָר [יְמִין] מְלֻכּוֹתוֹ שֶׁל חִזְקִיָּהוּ לֹא הָיוּ אֶלָּא אַרְבַּע עֲשָׂרָה שָׁנָה, וְנִתְוֹסְפוּ לוֹ חֲמִשׁ עֲשָׂרָה שָׁנָה, שְׁנַאֲמַר (ישעיה לח, ה) "הִנְנִי יוֹסִיף עַל יְמֵיךָ חֲמִשׁ עֲשָׂרָה שָׁנָה". יְשַׁמְעָל עִיקָר, וּבְנֵי קְטוּרָה עַל יְדֵי שֶׁהוּן תּוֹסַפְתַּת וַתִּלְדְּ לוֹ אֵת זְמָרֹן וְגו'.

כִּיּוֹן שְׁרָאוּ הַנְּבִיאִים שֶׁתּוֹסַפְתּוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְרַבֵּה עַל הָעִיקָר עֲמָדוֹ וַיְבָרְכוּ אֵת יִשְׂרָאֵל בְּתוֹסַפְתּוֹ. "יוֹסֵף ה' עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלְף פְּעָמִים". (תהלים קטו, יד) "יוֹסֵף ה' עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם". וְאֵף לְעֵתִיד לְבֹא כְּתִיב (ישעיה יא, יא) "יוֹסֵף ה' שְׁנִית יְדוֹ לְקִנּוֹת אֵת שְׁאָר עַמּוֹ".

ב זְמָרוֹ, שְׁהִיוּ מְזַמְרִין בְּעוֹלָם, יְקָשׁוּ, שְׁהִיוּ מְתַקְשִׁין בְּעוֹלָם, וְרַבְּנָן אֲמַרְיוֹ, זְמָרוֹ שְׁהִיוּ מְזַמְרִין בְּתַף לְעַבּוּדָה זָרָה, וַיְקָשׁוּ שְׁהִיוּ מְקִישִׁין בְּתַף לְעַבּוּדָה זָרָה.

ג וַיְקָשׁוּ יָלַד אֵת שְׂבָא וְאֵת דָּדוֹ, אֵף עַל גֵּב דְּאֲנוּן מְתַרְגְּמִין תַּגְרִין וְלוֹפְרִין וְרֵאשֵׁי אֲמִין כְּלָן רֵאשֵׁי אֲמוֹת הֵן.

ה רִמְזוּ קִי וַיִּתֵּן אֲבָרְהָם אֵת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר, בְּכוּרָה רַבִּי נְחֻמְיָה אוֹמַר, בְּרַכָּה רַבְּנָן אֲמַרְיוֹ, קְבוּרָה וְדִיִּתִּיקֵי רַבִּי לְוִי בְּשֵׁם רַבִּי חֲמָא בַּר חֲנִינָא, לֹא בְּרַכּוֹ, אֶלָּא מִתְנֹת נָתַן לוֹ מִשָּׁל לְמַלְךְ שֶׁהָיָה לוֹ פְּרִדָּס וּמִסְרוֹ לְאַרִּיס וְהָיוּ בּוֹ שְׁנֵי אֵילָנוֹת כְּרוּכִים זֶה לָזֶה. אֲחָד שֶׁל סַם חַיִּים וְאֲחָד שֶׁל סַם הַמָּוֶת. אָמַר הָאֲרִיס, אִם אֲנִי מִשְׁקָה זֶה שֶׁל סַם חַיִּים זֶה שֶׁל סַם הַמָּוֶת חֵי עֲמוֹ, וְאִם אֵין אֲנִי מִשְׁקָה זֶה שֶׁל סַם הַמָּוֶת הַיֵּאָדָּה זֶה שֶׁל סַם חַיִּים חֵי. חֲזַר וְאָמַר, אֲנָא אֲרִיס אֲנָא

מה דאָהני לְמַרְיָה דְּפִרְדָּסָא לְמַעְבַּד עֲבַד לִיהּ. כְּדָּ אָמַר אַבְרָהָם, אִם מְבָרַךְ אֲנִי אֶת יִצְחָק בְּנִי עִכְשָׁו, יִשְׁמַעְעָל וּבְנֵי קְטוּרָה בְּכָלְל, וְאִם אֵין אֲנִי מְבָרַךְ יִשְׁמַעְעָל וּבְנֵי קְטוּרָה, הֵיאָד אַבְרָךְ אֶת יִצְחָק. חֲזַר וְאָמַר, אָרִיס אֲנָא, אֵלָא מַה שְׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה בְּעוֹלָמוֹ יַעֲשֶׂה. כִּיּוֹן שְׁמַת אַבְיָנוּ אַבְרָהָם נִגְלָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל יִצְחָק בְּנוֹ וּבְרָכוֹ, הִדָּא הוּא דְכָתִיב (לֵהֲלוֹ פְסוּק יֵא) "וַיְהִי אַחֲרַי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרַךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ".

ו וְלִבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנַת. בִּימֵי אֶלְפִסְנִדְרוּס מוֹקְדוֹן בָּאוּ בְנֵי יִשְׁמַעְעָל לְעוֹרֵר עִם יִשְׂרָאֵל עַל הַבְּכוֹרָה וּבָאוּ עִמָּהוֹן שְׁתֵּי מְשֻׁפְחוֹת רְעוּת, כְּנַעֲנִיִּים וּמִצְרַיִים. אָמְרוּ, מִי הוֹלֵךְ וְדוֹן עִמָּהֶם. אָמַר גְּבִיעָה בְּן קוֹסֶס אֲנִי הוֹלֵךְ וְדוֹן עִמָּהֶם. אָמְרוּ לוֹ הִזְהַר שְׁלֵא תַחְלִיט אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אָמַר, אֲנִי הוֹלֵךְ וְדוֹן עִמָּהֶם, אִם נוֹצַח אֲנִי הָרִי מוּטָב, וְאִם לָאוּ הָרִי אַתֶּם אוֹמְרִים מַה הַגְּרוּעַ הִזָּה שְׁיַעֲיֵד עֲלֵינוּ. הִלְךְ וְדוֹן עִמָּהוֹן. אָמַר לוֹ אֶלְפִסְנִדְרוּס מוֹקְדוֹן, מִי תוֹבַע מִיַּד מִי. אָמְרוּ בְנֵי יִשְׁמַעְעָל, אָנוּ תוֹבַעִין מִיָּדוֹן וּמִתּוֹרְתוֹ אָנוּ בָּאִים עֲלֵיהֶם. כְּתִיב "כִּי אֶת הַבְּכוֹר בֶּן הַשְּׁנוּאָה יִפִּיר לְתַת לוֹ פִּי שְׁנַיִם", וְיִשְׁמַעְעָל בְּדִין הוּא שְׁיִטֵּל פִּי שְׁנַיִם. אָמַר לוֹ גְּבִיעָה בְּן קוֹסֶס, אֲדוֹנֵי הַמְּלָךְ, אֵין אָדָם עוֹשֶׂה חֲפָצוֹ בֵּין בְּנָיו. אָמַר לוֹ, הוּן. אָמַר לוֹ, וְהַכְּתִיב וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק. אָמַר לוֹ, וְהִיכֹן הוּא נוֹתֵן לְבְנֵי קְטוּרָה. אָמַר לוֹ, וְלִבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנַת. וְנִסְתַּלְקוּ מִשָּׁם בְּבִשְׁת פָּנִים. אָמְרוּ כְּנַעֲנִיִּים, מִתּוֹרְתוֹ אָנוּ בָּאִין עֲלֵיהוֹן. בְּכָל מְקוֹם כְּתִיב "אֶרֶץ כְּנַעַן", יִתְּנוּ לָנוּ אֶרְצָנוּ. אָמַר לוֹ, אֲדוֹנֵי הַמְּלָךְ, אֵין אָדָם עוֹשֶׂה מַה שֶּׁהוּא רוֹצֵה בְּעַבְדוֹ, אָמַר לוֹ, הוּן. אָמַר לוֹ, וְהַכְּתִיב, (בְּרֵאשִׁית ט, כה) "וַיֹּאמֶר אֲרוּר כְּנַעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאַחִיו", הָרִי הָאֶרֶץ שְׁלָנוּ וְהוּן עֲבָדִים לְאֲדוֹנֵינוּ הַמְּלָךְ. וְנִסְתַּלְקוּ בְּבִשְׁת פָּנִים. אָמְרוּ מִצְרַיִים, מִתּוֹרְתֶם אָנוּ בָּאִים עֲלֵיהֶם. שְׁשִׁים רְבּוּא יִצְאוּ מֵאֶרְצָנוּ טְעוּנִין כְּלֵי כֶּסֶף וְכֵלֵי זָהָב, דְּכָתִיב "וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם", יִתְּנוּ לָנוּ כֶּסֶפְנוּ וְזָהָבְנוּ. אָמַר לָהֶם גְּבִיעָה בְּן קוֹסֶס, אֲדוֹנֵי הַמְּלָךְ, שְׁשִׁים רְבּוּא עֲשׂוּ אֶצְלָם עֲבוּדָה מְאֵתִים וְעֶשְׂרִים שְׁנַיִם, מֵהֶם כֶּסֶפִּים מֵהֶם זָהָבִים, יִתְּנוּ לָנוּ מִדִּינָר דִּינָר בְּכָל יוֹם. יִשְׁבוּ פִּילוֹסוֹפִים חֲשָׁבוּ, לֹא הִגִּיעוּ לְמֵאָה שָׁנָה עַד שֶׁנִּמְצְאָת אֶרֶץ מִצְרַיִם לְטַמְיוֹן וְנִסְתַּלְקוּ מִשָּׁם בְּבִשְׁת פָּנִים. בְּקֶשׁ לְעֵלוֹת לִירוּשָׁלַיִם. אֲזָלוּן אֵלֵינוּ כּוֹתְאֵי וְאָמְרוּ לוֹ הִזְהַר, שְׁאִינְס מְנִיחִין אוֹתָךְ לְפָנֶיךָ לְבֵית קֹדֶשׁ הַקְּדוּשִׁים שְׁלָהֶם. כִּיּוֹן שְׁהַרְגִישׁ גְּבִיעָה בְּן קוֹסֶס הִלְךְ וְעֲשֶׂה לוֹ שְׁנֵי אֲנְפִילָאוֹת וְנָתַן בָּהֶם שְׁתֵּי אַבְנִים טוֹבוֹת בְּשָׁנֵי רְבָאוֹת כֶּסֶף. כִּיּוֹן שְׁהַגִּיעַ לְהַר הַבַּיִת אָמַר לוֹ אֲדוֹנֵי הַמְּלָךְ שְׁלַף אֶת מְנַעְלֶיךָ וְנִעַל אֵלַי שְׁנֵי אֲנְפִילָאוֹת שְׁהַרְצָפָה חֲלָקָה שְׁלֵא תַחְלִיק רַגְלֶיךָ כִּיּוֹן שְׁהַגִּיעַ לְבֵית קֹדֶשׁ הַקְּדוּשִׁים אָמַר לוֹ, עַד כָּאן יֵשׁ לָנוּ רְשׁוֹת לְפָנֶיךָ, מִכָּאן וְאֵילָךְ אֵין לָנוּ רְשׁוֹת לְפָנֶיךָ. אָמַר לוֹ, לְכֹשְׁאֵצָא אֲנִי מִשְׁוֹה לָךְ אֶת גְּבַהְתָּךְ אָמַר לוֹ אִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן, רוֹפֵא אֲמֹן תִּקְרָא וְשָׁכַר הַרְבֵּה תִּטַּל.

תנו רבנן, בעשרים וחמשה בניסן אתנטול דימוסנאי מיהודה ומירושלים, כשבאו בני אפריקא לדון עם ישראל וכו', אמר להם גביהה בן פסיסא לחכמים, תנו לי רשות, ואדון עמהן. אם נצחוני אמרו להם הדייט שפנו נצחתם. נתנו לו רשות (וכו' עד) עבד שקנה נכסים עבד למי, נכסים למי, ולא עוד אלא כמה שנים שלא עבדתנו אמר להם, חזרו לו תשובה. אמרו, תן לנו זמן. נתנו להם זמן שלשה ימים, בדקו ולא מצאו תשובה. מיד הניחו שדוניהן פשהו זרועות וכרמיהן פשהו נטועות וברחו ואותה שנה שביעית היתה. עד ויתן אברהם את כל וגו'. ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת אב שכתב לגטיון לבניו בחיים ושגר זה מעל זה, יש לזה על זה כלום מאי מתנות, אמר רבי ירמיה, שמסר להם שם טמאה וכו'.

וישלחם מעל יצחק בנו אמר להם, מה שאתם יכולין להרחיק הרחיקו שלא תכוו בגחלתו של יצחק אבל עשו על ידי שפא ונזדוג ליעקב נטל את שלו מתחת ידו הדיא הוא דכתב (ישעיה כג, ז ח) "הזאת לכם עליזה וגו' מי יעץ זאת צור המעטירה" וגו'.

ו ואלה ימי שני חיי אברהם (תהלים לו, יח) "יודע ה' ימי תמימים", זה אברהם "ונחלתם לעולם תהיה", ואלה ימי שני חיי אברהם.

ח ויגוע וימת אברהם, אמר רב חנן בר רבא אמר רב, אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל גדולי אמות העולם בשורה ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבדה קברניטה.

אמר רבי יהודה בר אלעאי, חסידים הראשונים היו מתים בחלי מעים בעשרה ובעשרים יום לומר שהחלי ממרק רבי יהודה אומר, כל מי שנאמר בו גויעה מת בחלי מעים.

שלשה שנאמר בהן בשיבה טובה, אברהם, דוד וגדעון.

מה בין מיתת נערים למיתת זקנים. רבי יהודה ורבי אבהו, רבי יהודה אומר, נר זה בשעה שהוא כפה מאליו יפה לו ויפה לפתילה וכל זמן שאינו כפה מאליו רע לו ורע לפתילה רבי אבהו אמר, התאנה הזו בשעה שהיא נלקטת בעונתה יפה לה ויפה לתאנה בשעה שהיא נלקטת שלא בעונתה רע לה ורע לתאנה. רבי חייא רבה ותלמידיו ואית דאמרי רבי עקיבא ותלמידיו, ואית דאמר רבי יוסי בן חלפתא ותלמידיו, היו למודין להיות משפמיין ויושבין ושונין תחת תאנה אחת, והיה בעל התאנה משפמיין ולוקטה אמרו שמא חושדינן מה עבדון, חלפון אתריהון אזל לגביהו, אמר להון, רבותי הדיא מצוה דהגיתון ילפין זכין בי יושבין ושונין תחת

תאנתי בטלתו יתה אמרו ליה, אמרנו שמא אתה חשדינו פיסו וחזרו לאתריהו
מה עשה, השכים בשחרית ולא לקטו וזרחו עליהו חמה והתלעו. אמרו, בעל
הבית יודע אימתי עונתה של תאנה ללקט ולוקטו. כך הקדוש ברוך הוא יודע
אימתי עונתו של צדיקים ומסלקו, הדין הוא דכתיב, "דודי ירד לגנו".

זקו ושבע, הדין הוא דכתיב, (משלי לא, כה) "עז והדר לבושה ותשחק ליום
אחרון", כל מתן שכרו של צדיקים מתקן לעתיד לבא. ומראה הקדוש ברוך הוא
להו עד שהו בעולם הזה מתן שכרו מה שהוא עתיד לתן להם לעתיד לבא, ונפשם
שבעה והם ישנים. משל למלך שעשה סעודה לאורחים, והראה להם מה שהו
אוכליו ושותיו ושבעה נפשם וישנו להם. כך הקדוש ברוך הוא מראה לצדיקים
עד שהו בעולם הזה מתן שכרו מה שהוא עתיד לתן להם לעתיד ונפשם שבעה
והם ישנים. מה טעם, (איוב ג, יב) "כי עתה שכבתי ואשקט ישנתי אז ינוח לי". פד
דמך רבי אבהו חזי שלש עשרה נהרין דאפרסמון, אמר לון אליו דמאן אמרין
ליה, דידך. אמר לון, אליו דאבהו (ישעיה מט, ד) "ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו
והבל פחי כליתי אכו משפטי את ה' ופעלתי את אלהי". ובדי בן לוי ורבי יהושע
ורבי יוסי בן פטרא תלתייהו אמרין הליו קרנא פד דמכין חד מנהון אמר, "על
זאת תפיל כל חסיד אליך" וגו'. וחד מנהון אמר, (שם כג, ה) "תערוך לפני שלחן
דשנת בשמן ראשי כוסי רניה", "וישמחו כל חוסי בך" וגו'. וחרנא אמר, (שם פד,
יא) "כי טוב יום בחצריך מאלף". רבנן אמרי, (שם לא, כ) "מה רב טובך אשר
צפנת". הוי בשעת סלוקו של צדיקים מהעולם הקדוש ברוך הוא מראה להם
שכרו המתקן להו, ואימתי, סמוך למיתתו, דכתיב "יקר בעיני ה' המותה
לחסידיו", הוי (משלי לא, כה) "ותשחק ליום אחרון".

ט ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו, בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה.

כל מי שנאמר בו גויעה ואסיפה אינו אלא מיתתו של צדיקים. והא ישמעאל
כתיב ביה (להלן פסוק יז) גויעה ואסיפה, ישמעאל עשה תשובה, דכתיב ויקברו
אותו יצחק וישמעאל בניו, מכדי ישמעאל קשיש, מאי טעמא חשיב ליה יצחק
מקמיה, שמע מנה תשובה עבד ואדבריה [ל]יצחק לקמיה. ודלמא דרך חכמתו
קא חשיב. אלא מעתה דכתיב (להלן לה, כט) "ויקברו אתו עשו ויעקב בניו" הכא
נמי דרך חכמתו קא חשיב, אלא מדאקדמיה ואדבריה שמע מנה עשה תשובה.

י השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת וגו', אמר רבי תנחומא, והלא מקבורתה
של שרה לקבורתו של אברהם אבינו שלשים ושמנה שנה, והכא את אמר שמה
קבר אברהם ושרה, אלא בא ללמדך שכל מי שגמל חסד עם שרה זכה לגמל חסד

עם אברהם אמר רבי שמואל בר נחמן שם ועבר היו מהלכין לפני מטותו, וראו איזה מקום מפנה לאבינו אברהם, וקברו אותו בדיוטרין שלו.

יא ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק, (כתוב ברמז יג ולג).

אמר רבי סימון, כל מקום שנאמר ויהי אחרי חזר העולם לאחור ויהי אחרי מות אברהם, מיד [ו]כל הבארות אשר" וגו'. (יהושע א, א) "ויהי אחרי מות משה", מיד פסק הבאר והמן וענני כבוד "ויהי אחרי מות יהושע", מיד נתגרו בהן יתדות הארץ (שמואל ב א, א) "ויהי אחרי מות שאול", מיד (שמואל א לא, א) "ויפלטתים נלחמים בישראל". מתיבין חבריא לרבי סימון (ניהי) "ואחרי מות יהונדע באו שרי יהודה וישתחוו למלך" אמר רבי תנחום, לא אתא רבי סימון למימר אלא ויהי אחרי אמר רבי יודן, אלולי שהעמיד הקדוש ברוך הוא אחרים תחתיהם, כבר חזר העולם לאחוריו דכתיב "ויהי אחרי מות אברהם", (להלן כו, יח) "וישב יצחק ויחפר את בארת המים". כתיב (יהושע א, א) "ויהי אחרי מות משה" [וכתיב] (שם) "ויאמר ה' אל יהושע". כתיב "ויהי אחרי מות יהושע, וכתיב ויאמר ה' יהודה יעלה" כתיב (שמואל ב א, א) "אחרי מות שאול, וכתיב ודוד שב מהכוח את עמלק".

יב-יז ואלה תולדות ישמעאל, רבי חיא בר אבא ורבנן הוו יתבין ומקשין, מה ראה הקדוש ברוך הוא ליחס תולדותיו של רשע כן. עבר רבי לוי. אמרין, הא אתא מרא דשמעתא נשאליניה אתא רבי לוי ואמר בשם רבי חמא בר חנינא, להודיעך בן כמה שנים נתברך זקנדך.

ואמר רבי חיא בר אבא אמר רבי יונתן, למה נמנו שנותיו של ישמעאל, כדי ליחס שנותיו של יעקב דכתיב ואלה ימי שני חיי ישמעאל וגו' וכתיב "ואברהם בן שמונים ושש שנה וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה" עד דאתגליד יצחק הוה בר ארביסר, וכתיב (להלן כה, כו) "ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם", וישמעאל בר כמה הוה בר שבעים וארבע, כמה פישן משניה ששים ושלש ובו בפרק שנתברך יעקב מת ישמעאל, דכתיב (להלן כח, ט) "ויילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל" ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא שקדשה ישמעאל ומת, והשיאה נביות אחיה ששים ושלש וארבע עשרה עד דאתגליד יוסף הרי שבעים ושבע, וכתיב "ויוסף בן שלשים שנה" הרי מאה ושבע שבע דשבעה ותרתין דכפנא הרי מאה ושש עשרה ואמר ליה יעקב לפרעה (להלן מז, ט) "ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה" וארבע עשרה שנה בבית עבר, אחר ירדתו לארם נמצא יעקב כשעמד על הבאר בן שבעים ושבע שנה היה כשם שפירש יעקב מיצחק עשרים ושתים שנה כך פירש יוסף מייעקב עשרים ושתים

שָׁנָה וְהָא יַעֲקֹב פִּירֵשׁ שְׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ אֲלָא אַרְבַּע עָשָׂרָה שָׁנָה דְשִׁמֵּשׁ בְּבֵית עֶבֶר לֹא נֶעְנַשׁ עֲלֵיהֶם, לְלַמְדָּךְ שְׁגָדוּל תִּלְמוּד תּוֹרָה יוֹתֵר מִכְּבוּד אָב וְאִם.

וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמַעְאֵל, מַה רָאָה הַכְּתוּב לִיחֹס שְׁנֵיו שֶׁל יִשְׁמַעְאֵל כָּאוּ, אֲלָא עַל יְדֵי שְׂבָא מִקְדָּקְדוּ שֶׁל מִדְּבַר לְגַמֵּל חֶסֶד לְאָבִיו.

ח וַיִּשְׁכְּנוּ מִחוּילָה עַד שׁוּר וְגוֹ' הִכָּא אֶתְ אֶתְ אֲמַר נָפַל וּלְהֶלֶן (לעיל טז, יב) אֶתְ אֲמַר "יִשְׁכֹּן", אֲלָא כָּל הַיָּמִים שֶׁהָיָה אַבְרָהָם אָבִינוּ חַי, יִשְׁכֹּן וְכִינּוּן שְׁמֵת אַבְרָהָם אָבִינוּ "נָפַל". עַד שֶׁלֹּא פָּשַׁט יָדוֹ בְּבֵית הַמְּקַדָּשׁ, "יִשְׁכֹּן", כִּינּוּן שֶׁפָּשַׁט יָדוֹ בְּבֵית הַמְּקַדָּשׁ "נָפַל". בְּעוֹלָם הַזֶּה "יִשְׁכֹּן", אָבָל לְעֵתִיד לְבֵא "נָפַל".

פרשת תולדות

ט וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם, כְּתִיב (משלי כג, כד) "גִּיל יְגִיל אָבִי צְדִיק וַיּוֹלֵד חֶכֶם יִשְׁמַח בּוֹ". גִּילָה בְזִמּוֹן שֶׁהוּא צְדִיק בֶּן צְדִיק "וַיְהִי בִימֵי אַחָז" וְגוֹ', אָמְרוּ מְלָאכֵי הַשָּׁרֵת לְפָנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם וַיִּשְׁמַח בְּרוּךְ אַחָז, אָמַר לָהֶם בֶּן יוֹתָם הוּא, וְאָבִיו צְדִיק הָיָה, אֵינִי יָכוֹל לְפָשׁוּט יָדֵי בּוֹ. "וַיּוֹלֵד חֶכֶם יִשְׁמַח בּוֹ", מִנֵּינָן אֶתְהָ אֹמְרִים כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בֶּן יִגַּע בְּתוֹרָה שֶׁהוּא מִתְמַלֵּא עֲלָיו רַחֲמִים תִּלְמוּד לומר "וַיּוֹלֵד חֶכֶם יִשְׁמַח בּוֹ". אֵין לִי אֲלָא אָבִיו בְּשָׂר וְדָם, מִנְּלָן שֶׁאֲפִילוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְמַלֵּא עֲלָיו רַחֲמִים, תִּלְמוּד לומר (משלי כג, טו) "בְּנֵי אִם חֶכֶם לְבָד יִשְׁמַח לְבִי גַם אֲנִי".

"עֲטָרַת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים", הָאֲבוֹת עֲטָרָה לְבָנִים וְהַבָּנִים עֲטָרָה לְאָבוֹת הָאֲבוֹת עֲטָרָה לְבָנִים, שְׁנַאֲמַר (שם) "וַתִּפְּאֶרֶת בָּנִים אָבוֹתָם" וְהַבָּנִים עֲטָרָה לְאָבוֹת שְׁנַאֲמַר (שם) "עֲטָרַת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים" אָמְרוּ לֹא נִצּוּל אַבְרָהָם מִכְּבָשׁוֹן הָאִשׁ אֲלָא בְּזָכוֹת יַעֲקֹב אָבִינוּ מְשַׁל לְאֶחָד שֶׁהָיָה לוֹ דִּין לְפָנֵי הַשְּׁלֵטוֹן, וְיִצְאָ דִּינוֹ מִלְּפָנֵי הַשְּׁלֵטוֹן לְשָׂרָף, וְצָפָה אוֹתוֹ שְׁלֵטוֹן בְּאִיסְטְרוֹלוֹגוֹת שְׁלוֹ, שֶׁהוּא עֵתִיד לְהוֹלִיד בֵּת וְהִיא נִשְׂאֵת לְמִלְכָּךְ, אָמַר כְּדָאֵי הוּא לְהַנְצִל בְּזָכוֹת בֵּתוֹ, כְּדָ יִצְאָ דִּינוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ לְשָׂרָף לְפָנֵי נְמַרּוֹד, צָפָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁעֵתִיד יַעֲקֹב לְצָאת מִמְּנוֹ, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּדָאֵי הוּא לְהַנְצִל בְּזָכוֹתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב. הִדָּא הוּא דְכְּתִיב "לֶכֶן כֹּה אָמַר ה' אֵל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם".

אברם נקרא אברהם, שְׁנַאֲמַר (דברי הימים א' א, כז) "אברם הוא אברהם". יצחק נקרא אברהם, דְּכָתִיב וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם אֲבִרְהָם. יַעֲקֹב נִקְרָא יִשְׂרָאֵל, דְּכָתִיב (להלן לה, י) "לא יקרא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל". יצחק נקרא יִשְׂרָאֵל, דְּכָתִיב (להלן מו, ח) "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרִימָה יַעֲקֹב" אברהם נקרא יִשְׂרָאֵל, מִלְתָּא עֲמִיקְתָּא הִיא דִּין "וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם (וּבְאַרְצָא פְּנַעַן וּבְאַרְצָא גִשׁוֹ) שְׁלוֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה".

יצחק דוֹמָה לְאַבְרָהָם (פְּתוּב בַּפְּסוּק מִי מִלַּל לְאַבְרָהָם).

יֵשׁ בְּנִים שְׁנַתְּגִנוּ בְּאַבְיָהֶם זֶה יֹאשְׁיָהוּ שְׁנַתְּגִנָּה בְּאַמוֹן (דה"ב לג, כג), "כִּי הוּא אָמוֹן הַרְבֵּה אֲשֶׁמָּה". חִזְקִיָּה נִתְּגָנָה בְּאַחֲזָא שְׁנַאֲמַר "צוּר תִּעֲוֹדָה וְיֵשׁ אֲבוֹת שְׁנַתְּגִנוּ בְּבִנְיָהֶם, עָלֵי נִתְּגָנָה בְּבִנְיָו (שְׁמוּאֵל א ב, יג), "וּבְנֵי עָלֵי בְּנֵי בְּלִיעֵל". שְׁמוּאֵל נִתְּגָנָה בְּבִנְיָו (שֵׁם ח, ג), "וְלֹא הָלְכוּ בְּנָיו בְּדַרְכָּיו". אֲבֵל אֲבִרְהָם הוּא נִתְּגַדֵּל בְּיִצְחָק, וְיִצְחָק נִתְּגַדֵּל בּוֹ. שְׁנַאֲמַר "וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו", וְכָתִיב אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק, וְכִי לֹא הוֹלִיד אֶלָּא יִצְחָק, אֶלָּא שְׁנַתְּגַדֵּל בּוֹ.

כ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקָחְתּוֹ אֶת רַבְקָה. יִצְחָק אָבִינוּ הָיָה כְּשֶׁנֶּעְקַד עַל גְּפֵי הַמִּזְבֵּחַ בֶּן שְׁלוֹשִׁים וְשֶׁבַע שָׁנָה בּוֹ בַּפֶּרֶק מִתָּה שָׂרָה, בְּאוֹתוֹ פֶּרֶק נוֹלְדָה רַבְקָה, נִמְצְאָת רַבְקָה נִשְׂאָת לְיִצְחָק בֵּת שְׁלֹשׁ שָׁנִים.

שֵׁשׁ זִוגוֹת, שְׁשֵׁנִתֵיהֶם שְׁוֹת, רַבְקָה וְקָהֶת לְוִי וְעַמְרָם יוֹסֵף וַיְהוֹשֻׁעַ שְׁמוּאֵל וְשַׁלְמָה הֵלֵל הַזָּקֵן וְרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַפְּאִי מִשָּׁה רַבִּינוּ וְרַבִּי עֲקִיבָא.

בֵּת בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי, אִם לְמַד שֶׁהוּא מִפְּדוֹן אָרֶם מֵהַתְּלִמוּד לומר אַחוֹת לְבֵן הָאֲרָמִי אֶלָּא בָּא לְלַמְּדָא אֲבִיָּה רַמְאִי וְאַחִיָּה רַמְאִי וְאַנְשֵׁי מְקוֹמָה רַמְאִין, וְהַצְדִּיקֵת הַזֹּאת שֶׁהִיא יוֹצֵאָה מִבִּינְיָהֶם לָמָּה הִיא דוֹמָה לְשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוֹחִים. כְּתִיב (להלן כח, ה) "וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פְּדָנָה אָרֶם אֶל לָבָן" וְגו' מְלַמֵּד שֶׁכָּלֵן כָּלֵם בְּרַמְאִוֹת.

כא וַיַּעֲתֵר יִצְחָק לַה', רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר שֶׁשֶׁפֶד תִּפְּלוֹת כְּעֵתֵר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לֵקִישׁ אָמַר, שֶׁהֶפֶד אֶת הַגְּזֵרָה וּלְפּוּם כֶּן קָרִיין לִיה עֵתֵרָא דְהַפִּיף אֲדָרָא.

לְנִכַח אֲשֶׁתּוֹ, מְלַמֵּד שֶׁהָיָה יִצְחָק שְׁטוּחַ כָּאוֹ וְהִיא שְׁטוּחָה כָּאוֹ, אָמַר לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם כָּל בְּנִים שֶׁאֲתָה עֲתִיד לִתֵּן לִי יְהִיו מִן הַצְדִּיקֵת הַזֹּאת. אִף הִיא אֲמָרָה כֶּן.

כִּי עֲקָרָה הִיא, עִיקָר מְטָרִין לֹא הָיָה לָהּ, וְגַלְפָּה לָהּ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עִיקָר מְטָרִין.

ויעֶתֶר לוֹ ה', לָבוֹן מְלָכִים שֶׁהִיָּה חוֹתֵר לְאָבִיו לְטוֹל לְטָרָא שֶׁל זָהָב, הַבֵּן חוֹתֵר מִבְּחוּץ וְהָאֵב חוֹתֵר מִבְּפָנִים.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, לָמָּה נִמְשָׁלָה תְּפִלָּתוֹ שֶׁל צַדִּיקִים לְעֶתֶר לוֹמַר לָךְ מָה עֶתֶר זֶה מִהֵפֵךְ אֶת הַתְּבוּאָה בְּגוֹרֶן מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, אִף תְּפִלָּתוֹ שֶׁל צַדִּיקִים מִהֵפֵכֶת דַּעְתּוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִמֵּדֶת רְגִזְנוֹת לְמֵדֶת רַחֲמָנוּת.

אָמַר רַבִּי יֶצְחָק, יֶצְחָק אָבִינוּ עָקַר הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲתֵר יֶצְחָק לֵה' לִנְכַח אִשְׁתּוֹ, עַל אִשְׁתּוֹ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא לִנְכַח אִשְׁתּוֹ, שֶׁשְּׂגִיָּהֶם עֲקוּרִים הָיוּ. אִי הָכִי וַיַּעֲתֵר לוֹ ה' וַיַּעֲתֵר לָהֶם מִבְּעֵינָא לִיָּה אֶלָּא לְפִי שְׂאִינוּ דוֹמָה תְּפִלַּת צַדִּיק בֶּן צַדִּיק לְתְּפִלַּת צַדִּיק בֶּן רָשָׁע.

אָמַר רַבִּי יֶצְחָק, מִפְּנֵי מָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ עֲקוּרִים, מִפְּנֵי שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְּאֵוָה לְתְּפִלָּתוֹ שֶׁל צַדִּיקִים. לָמָּה נִמְשָׁלָה תְּפִלָּתוֹ לְעֶתֶר וְכוּ' כְּדָלְעִיל.

רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר, עֲשָׂרִים שָׁנָה הִיָּתָה רַבָּקָה עֹקְרָה, וּלְאַחַר עֲשָׂרִים שָׁנָה לָקַח אֶת רַבָּקָה וְהִלְךְ לוֹ לְהַר הַמּוֹרְיָה, לְמָקוֹם שֶׁנִּגְעַד שָׁם, וְנִתְפַּלֵּל עָלֶיהָ עַל הַרְיוֹן הַבֶּטֶן, וַיַּעֲתֵר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲתֵר לוֹ.

כב-כג וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקַרְבָּהּ, רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, זֶה רַץ לְהַרוֹג אֶת זֶה, וְזֶה רַץ לְהַרוֹג אֶת זֶה. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לָקִישׁ אָמַר, זֶה מִתִּיר צוּוּיָו שֶׁל זֶה, וְזֶה מִתִּיר צוּוּיָו שֶׁל זֶה רַבִּי לְוִי אָמַר, שְׁלֹא תֵאֱמַר מְשִׁיחָא מִמְּעֵי אִמּוֹ נִדְוֹג לוֹ, אֶלָּא עַד שֶׁהוּא בְּמַעֲי אִמּוֹ זִיָּרְתִּיָּה מִתּוֹחָה לְקַבְּלִיָּה הִדָּא הוּא דְכָתִיב (תְּהִלִּים נח, ד) "זָרוּ רְשָׁעִים מִרְחָם". דְּבַר אַחַר וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים עוֹבְרֵת עַל בְּתִי עֲבוּדָה זָרָה עֲשׂוּ מִפְּרָכֶס לְצִאת "זָרוּ רְשָׁעִים מִרְחָם תַּעֲוּ מִבֶּטֶן". עוֹבְרֵת עַל בְּתִי כְּנִסְיוֹת וּבְתִי מִדְּרָשׁוֹת יַעֲקֹב מִפְּרָכֶס לְצִאת, הִדָּא הוּא דְכָתִיב (יִרְמִיָּה א, ה) "בְּטָרָם אֶצְרָךְ בְּבֶטֶן יְדַעְתִּיד".

וּתֵאֱמַר אִם כֵּן לָמָּה זֶה אֲנֹכִי, מִלְּמַד שֶׁהִיָּתָה רַבָּקָה אִמְנוּ מִחֲזָרָת עַל פְּתִיחָהּ שֶׁל נָשִׁים, וְאוֹמְרָת הִגִּיעַ לָכֶם הַצַּעַר הַזֶּה מִיִּמִּיכֶם אִם כֵּן הוּא הַצַּעַר שֶׁל בָּנִים הַלְוָאִי לֹא עֵיבְרָתִי. אִם כֵּן אֲנִי עֲתִידָה לְהַעֲמִיד שְׂנִים עֶשֶׂר שְׁבַטִים הַלְוָאִי לֹא עֵיבְרָתִי שְׂרָאוּיָה הִיָּתָה רַבָּקָה לְהַעֲמִיד שְׂנִים עֶשֶׂר שְׁבַטִים, הִדָּא הוּא דְכָתִיב וַיֹּאמֶר ה' לָהּ שְׂנֵי גוֹיִם בְּבֶטְנֶךָ, הֵא תִרִין. וְשְׂנֵי לְאֻמִּים מִמְּעֵיךָ יִפְרְדוּ, הֵא אֲרַבַּע. וְלֹאִם מִלְּאִם יִאֲמָץ, הֵא שִׁיתָא. וְרַב יַעֲבֹד צַעִיר, הֵא תִמְנִיָּא. וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לְלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִים בְּבֶטְנָהּ, הֵא עֲשָׂרָה. וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אֲדָמוּנִי, הֵא חַד עֶשֶׂר. וְאַחֲרָי כֵּן יֵצֵא אַחֲיוּ הֵא תִרִיסָר. וְאֵית דְּמִיתִי לָהּ מִן הַדִּין קַרְיָא, "ז"ה" בְּגִימְטְרִיא תִרִיסָר.

וּתְלַךְ לְדַרְשׁ אֶת ה', וְכִי בְּתֵי כְּנִסְיֹת וּבְתֵי מִדְרָשׁוֹת הָיוּ בְּאוֹתָן הַיָּמִים, אֲלֵא לֹא הִלְכָה אֲלֵא לְבֵית מִדְרָשׁוֹ שֶׁל שֵׁם וְעֵבֶר, לְלַמְדָּךְ כָּל מִי שֶׁהוּא מְקַבֵּל פָּנֵי זָקֵן כְּאֵלוֹ הוּא מְקַבֵּל פָּנֵי שְׂכִינָה.

וַיִּתְרַצְּצוּ הַבְּנִים בְּקִרְבָּה, שֶׁהָיוּ חוֹלְקִין בְּשִׁבְלֵי הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, בְּאוֹתָהּ שֶׁעָה רָצָה סִמְאֵל לְהַרְוֹג יַעֲקֹב בְּמַעֲי אָמוֹ, אֲלֵא שֶׁעֲמַד מִיכָאֵל כִּנְגָדוֹ. בְּאוֹתָהּ שֶׁעָה עֲמַד מִיכָאֵל וְרָצָה לְשַׁרוֹף לְסִמְאֵל, עַד שֶׁהוֹשִׁיב הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּתֵי דִינִים בִּינְיָהוּ.

וַיֹּאמֶר ה' לָהּ, עַל יְדֵי שֵׁם בֶּן נָח (כַּפְתּוֹב בַּפְּסוּק וּתְכַחֵשׁ שָׂרָה).

שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנָךְ, שְׁנֵי גַאִים בְּבִטְנָךְ אֲדַרְיִינוּס בְּאוֹמוֹת, וּשְׁלֹמֹה בְּיִשְׂרָאֵל.

שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנָךְ אָמַר לָהּ דְּוֹמָה אֶת לְשׁוֹנָהּ שֶׁזָּרְעָה הַצְּלִיחַ וּמְלָאוּ הָאוֹצְרוֹת בֶּרֶךְ וְהָאֲצִטְבָּלוֹת קֵשׁ, תִּהְיֶה בְּרוּכָה הַשְּׁדָה שֶׁמְלָאָה הָאוֹצְרוֹת בֶּרֶךְ וְהָאֲצִטְבָּלוֹת קֵשׁ, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְרַבָּקָה יֵהָא שְׁלוֹם בְּכֶרֶס הַזֶּה שֶׁהִיא עֲתִידָה לְמַלְאוֹת גֹּן עַדן צְדִיקִים וְגִיהֶנֶם רְשָׁעִים.

שְׁנֵי גוֹיִם שְׁנוּאֵי גוֹיִם כָּל הָאוֹמוֹת שׁוֹנְאִים אֶת יִשְׂרָאֵל וְכָל הָאוֹמוֹת שׁוֹנְאִין אֶת עֶשׂוֹ, סִנְאוּן דְּבִרְיִיךְ בְּמַעֲיךְ שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֵת עֶשׂוֹ שִׁנְאֵתִי".

וּשְׁנֵי לְאָמִים מִמַּעֲיךְ יִפְרְדוּ, מִכָּאן שֶׁנּוֹלַד מֵהוּל.

וּלְאִם מְלֵאִם יֶאֱמָךְ, עַד כָּאן קוֹרִין סִבְתָּכָא וְרַעְמָה, מִכָּאן וְאֵילָךְ יְקוּמוּן יְהוּדָאֵי וְאַרְמָאֵי.

וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר, אִם זָכָה יַעֲבֹד, וְאִם לֹא יַעֲבֹד.

שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנָךְ, אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב אֵל תִּקְרִי 'גוֹיִם' אֲלֵא 'גַאִים' זֶה אֲנִטוּנִינוּס וְרַבִּי שֶׁלֹא פָּסַק מִשְׁלַחֲנָם לֹא צָנוּן וְלֹא חֲזָרְתָּ וְלֹא קִשּׁוּאִין לֹא בִימֹת הַחֲמֵה וְלֹא בִימֹת הַגְּשָׁמִים. דָּאֵמַר מַר, צָנוּן מִחֲתִידָךְ אֶת הַמַּאֲכָל, חֲזָרְתָּ מִהַפֶּסֶךְ הָאוֹכֵל. קִשּׁוֹת מְרוּחָא מַעֲיִנָא וְהַתְּנִי דְּבִי רַבִּי יִשְׁמַעְיָאֵל לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹן קִשּׁוּאִין שֶׁהוּא קִשָּׁה לְכָל גּוֹיִם שֶׁל אָדָם כְּחֲרָבוֹת, לֹא קִשְׂיָא הָא בְּרַבְרַבִּי הָא בְּזוּטְרִי.

וּלְאִם מְלֵאִם יֶאֱמָךְ, אָמַר רַבִּי נַחֲמוּן, מִתְחַלָּה הָיוּ מְבִיאִין נְסֻכִים מִיְהוּדָה שֶׁלֹא הָיָה יֵינָם מִחֲמִיץ עַד שֶׁנּוֹתְנִים לְתוֹכּוֹ שְׁעוֹרִין, וְהָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ חֲמִץ סִתָּם. עֲכָשְׁיוּ אִין יֵינָם שֶׁל אָדָם מִחֲמִיץ עַד שֶׁנּוֹתְנִים לְתוֹכּוֹ שְׁעוֹרִים וְקוֹרִין אוֹתוֹ חוֹמֵץ הָאֲדָמִי, לְקִיִּים מֵה שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כו, ב) "אֲמַלְאָה הַחֲרָבָה" אִם מְלָאָה זֶה חֲרָבָה זֶה, רַב נַחֲמוּן בֶּר יַצְחָק אָמַר מִהֲקָא וּלְאִם מְלֵאִם יֶאֱמָךְ.

קיסרי וירושלים, אם יאמר לך אדם חרבו שתיהם או ישובו שתיהם אל תאמין, חרבה קיסרי וישובה ירושלים האמן, שנאמר "אמלאה החרבה" וכתוב ולאם מלאם יאמץ.

כז וימלאו ימיה ללדת פאן לחסרין ולהלן למלאין והנה תומם בבטנה תומים פתיב להלן (לח, כז) "תאומים" מלא, לפי ששניהם פרוץ וזרח היו תמימים, וכאן עשו ויעקב אחד צדיק ואחד רשע.

כח ויצא הראשון אדמוני, בזכות ראשון אני נגלה לך ראשון ופורע לך מן הראשון, ובונה לך ראשון, ומביא לך ראשון. ובזכות (ויקרא כג, מ) "ולקחתם לך ביום הראשון", אני נגלה לך ראשון, "אני ראשון ואני אחרון". ופורע לך מן הראשון ויצא הראשון אדמוני. ובונה לך ראשון זה בית המקדש, שנאמר (ירמיה יז, יב) "כסא כבוד מרום מראשון". ומביא לך ראשון, זה מלך המשיח, שנאמר (ישעיה מא, כז) "ראשון לציון הנה הנם".

דבר אחר למה יצא עשו ראשון, כדי שיצא מלא דמים ותצא סריותו עמו, כהדין פרביטא שהוא משטף את המרחץ ואחר כך מרחץ בנו של מלך, כך למה יצא תחלה כדי שיצא הוא וסריותו עמו. מטרוניא שאלה את רבי יוסי בן חלפתא, למה יצא עשו תחלה אמר לה טפה ראשונה של יעקב היתה, משל אם תניחו שתי מרגליות בשפופרת אחת, לא זאת שאף נותנה בראשונה היא יוצאה אחרונה, כך טפה ראשונה של יעקב היתה.

אדמוני פאלו שופך דמים, וכיון שראה שמואל את דוד אדום, דכתוב (שמואל א טז, יב) "וישלח ויביאהו והוא אדמוני", מנד נתגרא, אמר אף זה שופך דמים פעשו, אמר לו הקדוש ברוך הוא "עם יפה עינים", עשו מדעת עצמו הוא הורג, אבל זה מדעת סנהדרין הוא הורג.

דיקלטינוס מלכא הנה רעי חזירי בהדא טבריא וכיון דהנה מטי סדרא דרבי הווי ינוקי נפקין ומחין ליה, לבתר יומין אתעבד מלך ויתב ליה בהדא פניאס ושלח פתבין לטבריא בפניא רמשא דערובתא דשבתא אמר אנא יהיב קילון דיהון רברבני דיהודאי קיימין קדמאי בצפרא דחד בשבא פקדיה לשליחא ואמר לא תתן ותהון להון אלא מטמעיא יומא דערובתא נחת רבי שמואל בר נחמן למיסחי חמתיה לרבי דהנה קאי קומי סדרא רבה ופגיו חולנית אמר לו למה פניך חולנית, אמר לו כך וכך אשתדר לי מן מלכותא. אמר לו איתא סחי, דבריך עביד לך ניסון כדעלון למסחי אתא הדא ארגינטין מנחך ומרקד קדמיהון בעי רבי דנזעף ביה, אמר לו רבי שמואל בר נחמן שבקיה דזימנין על ניסין הוא מתחמי אמר לו מרךך

בעקבא ואת קאס גחיד ומרקד אמר להון אכלון ושתון דבריכוון עביד לכוון ניסון, ונאנא מקיים לכוון קדמי בצפרא דחד בשבא באפוקי שבתא בטר סדרא נסביתון ואוקימוון קדם פייילי דפניאס עלון ואמרין הא קיימין קדם פייילי אמר סגרון פייילי נסביתון ואוקימוון על מטכסא דמדינתא עלון ואמרין ליה אמר אנא קילווי דיתזון בי בני תלת יומי, ויעלון ויסחון וייתון לגבאי אזלון ואתזון בי בני תלתא יומין ועאל ארגינטין ומזגא קומיהון ועאלון ואסחון ואתון לגביה אמר להון בגין דאלהכוון עביד לכוון ניסון אתון מקילון למלכא אמרין ליה לדקלטינוס רעי חזירי אקילנו, ברם לדקלטינוס מלכא אגון משתעבדיו אמר להם אף על פי כן לא תבזון לא ברומי זעיר ולא בגולייר זעיר פלו פאדרת שער, פלו ראוי לאדרת.

פלו פאדרת שער (דניאל ב, לה) באדון דקו כחדה פרזלא חספא נחשא כספא ודהבא והווי כעור מן אדרי קיט מי גרם להם להיות אדרי קיט על שפשוטו ידיהם באדירים.

ויקראו שמו עשו, הא שוא שבראתי בעולמי אמר רבי יצחק, אתון קריתון לחזירתכון שם אף אנא אקרי לבני בכורי, שם "כה אמר ה' בני בכורי ישראל".

ויצא הראשון אדמני, שעד שהוא במעי אמו שתה דם נדתה.

כו ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו, הגמון אחד שאל את רבן גמליאל אמר ליה מי תופס מלכות אחרינו, הביא ניר חלק נטל קלמוס וכתב עליו ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו אמרו ראו דברים ישנים מפי זקן חדש להודיעך כמה צער היה אותו צדיק מצטער.

מכאן אתה למד שאין בני עשו נופליו עד שיבא שריד מיצקב ויקצץ רגלי בני עשו מהר שער, שנאמר (במדבר כד, יט) "וירד מיצקב והאביד שריד מעיר".

כז ויגדלו הנערים ויהי עשו, משל להדס ועצבונית שהיו גדלים זה על גבי זה וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו, וזה חוהיו כך כל שלש עשרה שנה שניהם הולכים לבית הספר ולאחר שלש עשרה שנה זה הולך לבית הספר, וזה הולך לבית עבודה זה. אמר רבי אלעזר ברבי שמעון צריך אדם לטפל בבנו עד שלש עשרה שנה, ולאחר שלש עשרה צריך שיאמר ברוך שפטריני מענשו של זה.

ויהי עשו איש ידע ציד, צד את הבריות בפיו, את לא גנבת מאן גנב עמך את לא קטלת מאן קטל עמך רבי אבהו אמר שודני צודני צד בבית צד בשדה. צד בבית היאך מתקנין מילחא צד בשדה, היאך מתקנין תיבנא, רבי אבא בר כהנא אמר, הפקיר עצמו כשדה, אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבוננו של עולם לא דיינו

שְׁנֵשֶׁת־עֶבְדָּנוּ לְשִׁבְעִים אוֹמוֹת אֲלֵא אִף לְזוֹ שְׁנִבְעַלְתָּ כְּנָשִׁים, אָמַר לָהֶם הַקְדּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בּוֹ בִלְשׁוֹן אֶפְרַע מִהֶם, הִדָּא הוּא דְכָתִיב (ירמיה מט, כב) "וְהָיָה לֵב גְבוּרֵי אֲדוּם בַּיּוֹם הַהוּא כְּלֵב אִשָּׁה מְצָרָה".

וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יוֹשֵׁב אֶהְלִים, שְׁנֵי אֶהְלִים, בֵּית מְדַרְשׁוֹ שֶׁל שֵׁם, וּבֵית מְדַרְשׁוֹ שֶׁל עֶבֶר.

וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים, יַעֲקֹב הִלְךְ בְּדַרְךְ הַחַיִּים, שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב אֶהְלִים וְעוֹסֵק בְּתוֹרָה כָּל יָמָיו, עָשׂוּ בְּדַרְךְ הַמְּנוּת, שֶׁהֲרֵג אֶת נִמְרוֹד וְאֶת חִינּוֹר בָּנוּ. וְעוֹד בִּקְשׁ לַהֲרוֹג אֶת יַעֲקֹב, "וַיִּקְרְבוּ יָמֵי אַבְל אָבִי".

יַעֲקֹב שָׁמַשׁ אֶת אַבְרָהָם חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְאֶת שֵׁם חֲמִשִּׁים וּשְׁמוֹנָה שָׁנָה שָׁמַשׁ שֵׁם אֶת מְתוֹשֶׁלַח תִּשְׁעִים וּשְׁמוֹנָה וְכוּ'.

יַעֲקֹב אִישׁ תָּם, נוֹלַד מֵהוּל, (פְּדָכְתוּב בְּרָמֶז י"ו).

כח וַיֵּאָהֵב יַצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צִיד בְּפִיו, קוֹפְרָא טְבָא לְפּוּמִיָּה כְּסָא טְבָא לְפּוּמִיָּה וּרְבִיקָה אֶהְבֵּת אֶת יַעֲקֹב כָּל שְׁשׁוּמַעַת קוּלוֹ מוֹסְפֵת אֶהְבֵּה עַל אֶהְבֵּתוֹ.

כט וַיִּזְדַּע יַעֲקֹב נְזִיד, אָמַר לוֹ עֵשָׂו מַה טִּיבוֹ שֶׁל תִּבְשִׁיל זֶה, אָמַר לוֹ שְׁמַת אוֹתוֹ זָקֵן אָמַר לוֹ בְּאוֹתוֹ זָקֵן נִגְעָה מִדַּת הַדִּין, אָמַר אִם כֵּן לֹא יֵשׁ מִתּוֹן שְׂכָר, וְלֹא תַחֲזִית הַמְּתִים. וְרוּחַ הַקְּדוֹשׁ אוֹמֵר (ירמיה כב, י) "אֵל תִּבְכּוּ לְמַת" זֶה אַבְרָהָם (שם) "בְּכּוּ בְּכּוּ לַהוֹלֵךְ" זֶה עֵשָׂו וְכוּ'.

וַיִּזְדַּע יַעֲקֹב נְזִיד, תָּנָא אוֹתוֹ הַיּוֹם נִפְטָר אַבְרָהָם אָבִינוּ וְעָשָׂה יַעֲקֹב אָבִינוּ תִּבְשִׁיל שֶׁל עֲדָשִׁים לְנַחֵם יַצְחָק אָבִיו. וַיֵּמַאי שְׁנָא עֲדָשִׁים, מָה עֲדָשִׁים אֵלוֹ גִּלְגָּל אִף אַבְלוֹת גִּלְגָּל וְאֶפְא דְאֶמְרֵי מָה עֲדָשָׁה אֵין לָהּ אִף אַבְל אֵין לוֹ פָּה אֶפְא בְּנִיָּהוּ לְנַחוּמֵי בְּבִיעֵי.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, חָמֵשׁ עֶבְרוֹת עֶבֶר אוֹתוֹ רָשַׁע בְּאוֹתוֹ יוֹם, (א) בָּא עַל נַעֲרָה הַמְּאוֹרְסָה, דְּכָתִיב וַיִּבֹא עֵשָׂו מִן הַשָּׂדֶה וּכְתִיב הִתָּם (דברים כב, כז) "כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ". (ב) הֲרֵג אֶת הַנֶּפֶשׁ, כְּתִיב הֲכָא וְהוּא עֲנִי, וּכְתִיב הִתָּם "כִּי עֲנִיפָה נִפְשֵׁי לַהוֹרְגִים". (ג) כָּפַר בְּתַחֲזִית הַמְּתִים, דְּכָתִיב (להלן פסוק לב) "הִנֵּה אֲנֹכִי הוֹלֵךְ לְמוֹת". (ד) כָּפַר בְּעִיקָר, כְּתִיב הֲכָא לְמָה זֶה לִי בְּכָרָה, וּכְתִיב הִתָּם "זֶה אֵלֵי וְאֵנוּהוּ". (ה) בָּזָה אֶת הַבְּכוֹרָה, דְּכָתִיב (להלן פסוק לד) "וַיִּבְזֶה עֵשָׂו אֶת הַבְּכוֹרָה".

אֶתְּה מוֹצֵא אֲבָרְהָם חֵי מֵאָה וְשִׁבְעִים וְחֲמִשׁ שָׁנָה וַיִּצְחָק מֵאָה וְשִׁמּוֹנִים אֶלֶּא אוֹתָן חֲמִשׁ שָׁנִים שְׁמֹנֶע הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִחַיֵּינוּ, מִפְּנֵי חֲמִשׁ עֲבֵרוֹת שְׁעָשָׂה אֶמֶר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כִּד הַבְּטַחְתִּי אֶת אֲבָרְהָם (לעיל טו, טו) "וְאֶתְּה תִּבּוֹא אֶל אֲבוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקְבֵּר בְּשִׁיבָה טוֹבָה", זוֹ הִיא שִׁיבָה טוֹבָה רוֹאָה בְּנוֹ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, וּמְגִלָּה עֲרִיזוֹת, וְשׁוֹפֵד דְּמִים, מוֹטֵב לוֹ שְׁיִפְטֵר בְּשָׁלוֹם. הַדָּא הוּא דְכָתִיב "טוֹב חֲסִדֶּךָ מִחַיִּים".

ל הַלְעִיטְנִי, פֶּעַר פִּיו וְכוּי' (כְּדָתוֹב בְּרַמֵּז ק"ט).

רמז קיא מִן הָאָדָם הָאָדָם הִזָּה, רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, מֵיָה וּמִן פְּטְרוֹנָה וְרִישׁ לְקִישׁ אָמַר, מֵיָה וּמִן דְּפִנוּתִיהָ הוּא אָדָם (לעיל פסוק כה) "וַיֵּצֵא הָרֵאשׁוֹן אֲדָמוֹנִי", תִּבְשִׁילוֹ אָדָם, הַלְעִיטְנִי נָא מִן הָאָדָם, אֲרָצוֹ אֲדָמָה (להלן לב, ד) "אֲרָצָה שְׁעִיר שְׂדֵה אָדָם", גְּבוּרָיו אֲדָמִים (נחום ב, ד) "מִגֵּן גְּבוּרִיהוּ מְאָדָם", לְבוּשׁוֹ אֲדָמִים, "אֲנָשִׁי חֵיל מְתַלְעִים" יִפְרַע מִמֶּנּוּ אָדָם (שִׁיר הַשִּׁירִים ה, ו) דוֹדֵי צַח וְאָדָם בְּלְבוּשׁ אָדָם "מִדּוּעַ אָדָם לְלְבוּשָׁךְ".

לא-לב מְכָרָה כִּיּוֹם אֶת בְּכָרְתֶּךָ לִי, אָמְרוּ כְּשֶׁהָיוּ יַעֲקֹב וְעֵשָׂו בְּמַעֲי אֲמֹן אָמַר לוֹ יַעֲקֹב לְעֵשָׂו, אַחִי שְׁנֵי עוֹלָמוֹת לְפָנֵינוּ הָעוֹלָם הִזָּה וְעוֹלָם הַבָּא. הָעוֹלָם הִזָּה יֵשׁ בּוֹ אֲכִילָה וְשִׁתְיָה וּמִשָּׂא וּמִתֵּן לְשָׂא אִשָּׁה וּלְהוֹלִיד בָּנִים וּבָנוֹת, אֲבָל הָעוֹלָם הַבָּא אֵין בּוֹ כָּל הַמִּדּוֹת הַלְלוֹ, רְצוֹנָךְ טוֹל אֶתְּה הָעוֹלָם הִזָּה, וְאֲנִי אֶטַל הָעוֹלָם הַבָּא, שְׁנֵאֲמַר מְכָרָה כִּיּוֹם אֶת בְּכָרְתֶּךָ לִי, כְּאוֹתוֹ הַיּוֹם שֶׁהָיוּ בְּבֶטֶן אִמָּם מִיָּד כְּפָר עֵשָׂו בְּתַחֲנִית הַמִּתִּים, שְׁנֵאֲמַר הִנֵּה אֲנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוֹת אוֹתְּה שְׁעָה נָטַל עֵשָׂו חֶלְקוֹ הָעוֹלָם הִזָּה, וַיַּעֲקֹב נָטַל חֶלְקוֹ הָעוֹלָם הַבָּא. וְכִשְׁפָּא יַעֲקֹב מִבֵּית לָבָן וְרָאָה לוֹ עֵשָׂו בָּנִים וּבָנוֹת עֲבָדִים וְשִׁפְחוֹת, אָמַר לוֹ יַעֲקֹב אַחִי לֹא כִּד אֲמַרְתָּ לִי שֶׁתִּטּוֹל אֶתְּה הָעוֹלָם הַבָּא וְאֲנִי אֶטַל הָעוֹלָם הִזָּה, מִנֵּינ לָךְ כָּל הַמָּמוֹן הִזָּה שֶׁתִּשְׁמַח הִרְהַר עֵשָׂו בְּדַעְתּוֹ וּמֵה הָעוֹלָם הִזָּה שְׁאִינוֹ חֶלְקוֹ, נָתַן לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁכָרוֹ, הָעוֹלָם הַבָּא שֶׁהוּא חֶלְקוֹ, עַל אַחַת כְּפָה וְכְפָה. מִיָּד אָמַר עֵשָׂו רְצוֹנָךְ בּוֹא וְנַעֲשֵׂה שְׁתַּפּוֹת, טוֹל אֶתְּה חֶצִי הָעוֹלָם הִזָּה וְחֶצִי הָעוֹלָם הַבָּא כּוּי'. אָמַר לוֹ יַעֲקֹב בְּנֵי רַפִּים וְאֵינוֹ יְכוֹלִין לְעַמּוֹד בִּישׁוּרִין, שְׁנֵאֲמַר (להלן לג, יג) "וַיִּדְפְּקוּם יוֹם אֶחָד".

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מְכָרָה כִּיּוֹם, אָמַר לוֹ זִבִּין לִי חַד יוֹם מִן דִּידֶךָ, אָמַר רַבִּי אַחָא, כָּל מִי שְׁיִוִּדַע לְחַשְׁבַּ כְּפָה שְׁנִים יֵשֵׁב אֲבִינוֹ יַעֲקֹב בְּשִׁלּוּהָ יִמְצָא שְׁיּוֹם אֶחָד יֵשֵׁב יַעֲקֹב בְּשִׁלּוּהָ בְּצִלוֹ שֶׁל עֵשָׂו.

וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אֲנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוֹת, מִתַּחֲלִיל מְחַרֵּף וּמְגַדֵּף לָמָּה לִי אֵין כְּתִיב כָּאֵן, אֶלֶּא לָמָּה זָה לִי.

דָּבַר אַחַר הַנֵּה אֲנֹכִי הוֹלֵךְ לְמוֹת, שְׁהִיָּה נִמְרֹד מִבְּקֵשׁ לְהִמִּיתוּ בְּשָׂבִיל אוֹתוֹ בְּגֹד שְׁהִיָּה שֶׁל אָדָם הָרָאוּשׁוֹן, שְׂבִשְׂעָה שְׁהִיָּה עֲשׂוֹ לֹבֶשׂוֹ וְיוֹצֵא בַּשָּׂדֶה הָיוּ בְּאִין כָּל חַיָּה וְעוֹף שְׂבַעוֹלָם וּמִתְקַבְּצִים אֶצְלוֹ.

לג וַיֹּאמֶר הַשֶּׁבַע לִי, מָה רָצָה יַעֲקֹב אֲבִינוֹ לִיתֵּן נַפְשׁוֹ עַל הַבְּכוֹרָה, דִּתְנֶן עַד שֶׁלֹּא הִיוּקָם הַמִּשְׁכָּן הָיוּ הַבְּמוֹת מִתְּרוֹת וְעִבּוּדָה בְּבְכוֹרוֹת, מִשְׁהוּקָם הַמִּשְׁכָּן נֶאֱסְרוּ הַבְּמוֹת, וְעִבּוּדָה בְּכֹהֲנִים. אָמַר יְהוָה רָשַׁע זֶה עוֹמֵד וּמִקְרִיב הֲדָא הוּא דְכָתִיב (יחזקאל לה, ו) "אִם לֹא דָם שָׁנֵאתָ וְדָם יִרְדָּףְךָ", וְעֲשׂוֹ זֶה שׁוֹנֵא אֶת הַדָּם רַבִּי לְוִי אָמַר, זֶה דָם מִיֵּלָה רַבִּי שְׁמוּאֵל בֶּר נַחֲמָן אָמַר, זֶה דָם הַקְּרִבָּנוֹת. רַבֵּן אֶמְרִי שָׁנֵאתָ דָמוֹ שֶׁל אָדָם וְאִתָּה הוֹרְגוֹ הֲדָא הוּא דְכָתִיב "וַיִּצְאֵהָ קָלְלָהּ וַתִּבּוֹאֶהוּ וְלֹא חִפֵּץ בְּבִרְכָה" רַבִּי לְוִי אָמַר וְלֹא חִפֵּץ בְּבְכוֹרָה, רַבִּי חֲמָא אָמַר, זֶה דָם הַקְּרִבָּנוֹת שֶׁהוּא קְרוִי בְּרָכָה, כְּמָה דְאִתָּה אָמַר (שמות כ, כא) "מִזֶּבַח אֲדָמָה תִּעֲשֶׂה לִּי" וְכָתִיב (שם) "אֲבֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכָתִיךָ".

לד וַיַּעֲקֹב נָתַן לַעֲשׂוֹ לָחֵם וּנְזִיד עֲדָשִׁים, מָה עֲדָשָׁה זֹו יֵשׁ בָּהּ שְׁמֹחָה וַיֵּשׁ בָּהּ אֲבִלוֹת כְּדֹ אֲבָל, שְׁמֹת אֲבָרְהָם, וְשְׁמֹחָה שְׁנִטְלַ יַעֲקֹב הַבְּכוֹרָה.

וַיֵּאֱכַל וַיִּשְׂתֶּה, הַכְּנִיס עִמּוֹ כֶּתֶ שֶׁל פְּרִיצִים אָמַר נִיכּוֹל מְדִידָה וְנִיחּוּף עִילוּיָה וְרוּחַ הַקּוֹדֵשׁ אוֹמֵר (ישעיה כא, ה) "עֲרֹף הַשֵּׁלֶחַן" סִדֵּר פְּתוּרָא "צִפָּה הַצִּפִּית" סִדֵּר מְנַרְתָּא אִית אִתָּרָא דְקָרְיִין לְמְנַרְתָּא צִפִּיתָא "קוּמוּ הַשָּׂרִים", זֶה מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל. "מִשְׁחוּ מִגֹּן", כִּתְבוּ הַבְּכוֹרָה לַיַּעֲקֹב. תְּנִי בֶר קַפְרָא וּלְפִי שְׁהִיוּ כְּמִשְׁחָקִים, הַסְּכִים הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲמֵהוּ, וּמִנֵּן שְׁהַסְּכִים דְכָתִיב (שמות ד, כב) "כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל".

וַיִּקָּם וַיִּלָּךְ, יָצָא הוּא וּבְזִיוָנוֹ עִמּוֹ.

וַיָּבֹז עֲשׂוֹ אֶת הַבְּכוֹרָה, מָה בָּזָה עֲמָה תְּחִיַת הַמִּתִּים בָּזָה עֲמָה, הֲדָא הוּא דְכָתִיב "בְּבוֹא רָשַׁע בָּא גַם בּוֹז" שְׂבָא הוּא וּבְזִיוָנוֹ עִמּוֹ "וְעַם קָלוֹן חָרְפָה", שְׁנִתְלָוָה עִמּוֹ קָלוֹנוֹ שֶׁל רָעַב, וְאִין חָרְפָה אֵלָא רָעַב, כְּמָה דְאִתָּה אָמַר "וְלֹא אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חָרְפַת רָעַב בְּגוֹיִם".

א-ג וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ, כְּתִיב (תהלים לו, יח יט) "יִוָּדַע ה' יָמֵי תַמִּימִים" [זֶה יִצְחָק] "וַיִּנְחַלְתֶּם לְעוֹלָם תְּהִיָּה" גּוֹר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת. (תהלים שם) "לֹא יִבוֹשׁוּ בְּעֵת רָעָה", בְּרַעְתּוֹ שֶׁל אַבְיִמֶלֶךְ "וַיְבִימֵי רָעֲבוֹן יִשְׁפְּעוּ" וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ.

"לֹא יִרְעִיב ה' נֶפֶשׁ צַדִּיק" זֶה יִצְחָק גּוֹר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת. "וַיִּהְיוּ רְשָׁעִים יַהֲדִיף" זֶה אַבְיִמֶלֶךְ.

עֲשֶׂה מִיַּי רָעֲבוֹן וְכוּ' (פְּדָתוֹב בְּרָמֹז מ"ו).

אֵל תִּרְדַּ מְצַרִּימָה שָׁכֵן בְּאֶרֶץ, עֲשֶׂה שְׂכֻנָּה בְּאֶרֶץ, הָיִי זָרַע, הָיִי נוֹטֵעַ, דְּבַר אַחֵר שָׁכֵן הַשְּׂכִינָה בְּאֶרֶץ.

גּוֹר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת, אֶת עוֹלָה תַמִּימָה, מָה עוֹלָה אִם יִצְאָה חוּץ לְקַלְעִים נִפְסָלָת, אֶף אֶת אִם אֶת יוֹצֵא חוּץ לְאֶרֶץ אֶת נִפְסָל.

כִּי לָךְ וּלְזֶרַעְךָ אֶתְּנוּ אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵל הַקְּשׁוֹת וְכוּ' (בב"ר פס"ד). הָאֵל מְקַצֵּתְנוּ אִימָתֵי אֲנִי נוֹתֵן לָךְ אֶת הַשָּׂאֵר, לְעֵתִיד לְבֹא.

ה עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקָלִי, בֶּן אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה שָׁנָה הִפִּיר אַבְרָהָם אֶת בּוֹרְאוֹ, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לֵקִישׁ אָמַר, בֶּן שְׁלֹשׁ שָׁנִים הִפִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ שְׁנֵאמַר עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע מִנֵּן עַק"ב.

אָמַר רַב קֵיִים אַבְרָהָם אָבִינוּ כָּל הַתּוֹרָה כְּלָה שְׁנֵאמַר עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקָלִי וְגו', וְאִימָא שְׁבַע מִצְוֹת וּמִלָּה, אִם כֵּן מִצְוֹתֵי חֻקוֹתֵי וְתוֹרָתֵי לָמָּה לִי. קֵיִים אַבְרָהָם אָפִילוּ עֲרוּבֵי תַבְשִׁילִין שְׁנֵאמַר תּוֹרָתִי, אֶחָד דְּבָרֵי תּוֹרָה, וְאֶחָד דְּבָרֵי סוּפְרִים.

ח וַיְהִי כִּי אָרְכוּ לוֹ שָׁם הַיָּמִים, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן חֲלוּם קָשָׁה נְבוּאָה קָשָׁה, אֲבָל שׁוֹטָה אֲרִיכוֹת יָמִים מְבַטְלָתָן, נְבוּאָה קָשָׁה דְּכָתִיב (יחזקאל יב, כב) "וַיֵּאָרְכוּ הַיָּמִים וְאָבָד כָּל חֲזוֹן" אֲבָל שׁוֹטָה וְכוּ' מִיִּצְחָק וַיְהִי כִּי אָרְכוּ לוֹ שָׁם הַיָּמִים... וַיֵּרָא וְהִנֵּה יִצְחָק מְצַחֵק, בְּשִׁבִיל שְׁהַעֲלוּ יָמִים אֲרוּפִים הָיָה עוֹשֶׂה דְּבַר זֶה לֹא כִּדְ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן הַמְּשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ בַּיּוֹם הַרִּי זֶה מְגַנֵּה, דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אִין תַּשְׁמַשׁ הַמְּטָה אֶלָּא בְּלִילָה, שְׁנֵאמַר "בְּעָרֵב הִיא בָּאָה וּבְבֹקֶר הִיא שָׁבָה". אִיּוֹב קָלַל יוֹם לֵידָתוֹ וְלִיל עֲבוּרוֹ, הִדָּא הוּא דְּכָתִיב (איוב ג, ב) "יֵאבֵד יוֹם אֲנֹלָד בּוֹ וְהִלְלִיָּה אָמַר הָרָה גְּבַר" אָמַר אִיּוֹב הַלּוֹאֵי הִיָּתָה אֲמִי נָדָה בְּשַׁעָה שְׁבָא אֲבָא לִיזְקַק לָהּ, שְׁתֵּאמַר לוֹ הָרָה גְּבַר וַיִּרְמֶיָה מְקַלֵּל יוֹם לֵידָתוֹ וַיּוֹם עֲבוּרוֹ "אֲרוּר הַיּוֹם אֲשֶׁר יָלַדְתִּי בּוֹ", זֶה

יום העבור, "יום אשר ילדתני אמיי", זה יום הלידה, אפשר חלקיהו אדם צדיק
הזה עושה דבר זה אלא לפי שהיתה איזבל הורגת בנביאים שמש מטתו ביום
וברח.

יא-יב ויזרע יצחק בארץ ההיא, אמר רבי חלבו הארץ קשה והשנה קשה אף
על פי כן הצלית, ואלו היתה זפה על אחת כמה וכמה וימצא בשנה ההיא מאה
שערים, מאה מינים שערים מאה פורים האמידו אותה ועשתה כמה שהאמידוה
והלא כל דבר שבמדה ובמנין אין ברכה מצויה בו, מפני מה אמדו אותה, מפני
המעש.

ויזרע לקח כל המעש מממונו וזרע צדקה לעניים, כשם שאתה אומר, (הושע י,
יג) "זרעו לכם לצדקה", וכל דבר ודבר שעשיר נתן לו הקדוש ברוך הוא מאה
שערים של ברכות.

ויצו אבימלך את כל העם לאמר הנגע, אמר רבי איבו אפילו צרור לא יזק בו
אדם.

יג ויגדל האיש וילך הלוד וגדל, עד שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק, ולא
כספו וזהבו של אבימלך.

יד ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה, ועבדה כתיב אם אין אדם נעשה
כעבד לעצמו אינו קונה אותו.

טז לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד, אמר לו כל עצומות שעצמת, לא ממנו הנה
לשעבר הנה לך קווקנא חד כדון אית לך קווקנא סגי אין.

יח-כב אמר רבי חנינא, הרואה באר בחלום רואה שלום, שנאמר ויחפרו
עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים, רבי נתן אומר, מצא תורה, שנאמר
(משלי ח, לה) מצאי מצא חיים רבא אומר, חיים ממש. הרואה באר בחלום, ישכים
ויאמר ויחפרו עבדי יצחק בנחל, קודם שיקדמונו פסוק אחר "כחקיר בור
מימיה".

כמה בארות חפר יצחק אבינו בבאר שבע, רבי יהודה ברבי סימון אומר, ארבעה
כנגד כן נעשו בניו ארבעה דגלים במדבר ורבנן אמרין חמשה כנגד חמשה חומשי
תורה ויקרא שם הבאר עשק, כנגד ספר בראשית, שבו נתעסק הקדוש ברוך הוא

וּבָרָא אֶת עוֹלָמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שְׁטִנָּה, כַּנֶּגֶד סֵפֶר וְאֵלֶּה שְׁמוֹת עַל שֵׁם וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם וַיִּמְצְאוּ שֵׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים כַּנֶּגֶד סֵפֶר וַיִּקְרָא, שְׁמֵלֵא הֶלְכוֹת רַבּוֹת (להלן פסוק לג) "וַיִּקְרָא אֹתָהּ שְׁבַעָה", כַּנֶּגֶד סֵפֶר וַיִּדְבֵּר, שֶׁהוּא מִשְׁלִים לְשִׁבְעָה חוֹמְשֵׁי תוֹרָה וְהֵלֵא חֲמִשָּׁה הוּן, בַּר קַפְרָא עֲבִיד מִן רִישָׁא דְסַפְרָא דְוַיְדַבֵּר עַד (במדבר י, לה) "וַיְהִי בְּנִסְעֵי הָאָרֶץ" סַפְרָא "וַיְהִי בְּנִסְעֵי הָאָרֶץ" וּפְסוּקֵי דְבִתְרֵיהּ סַפְרָא בְּפִנְי עֲצָמוֹ, מִן תַּמָּן עַד סוֹפֵיהּ דְסַפְרָא סַפְרָא בְּפִנְי עֲצָמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ וְגוֹ' נֶגֶד מִשְׁנֵה תוֹרָה.

כו וַאֲבִימֶלֶךְ הֶלְדָּא אֱלִיו מְגַרְר, [מגורר] מְלַמֵּד שְׁנַכְנְסוּ לִיסְטִין בְּתוֹף בֵּיתוֹ וְהָיוּ מְקַרְקְרִין בּוֹ כָּל הַלְיָלָה. [ד"א מְגַרְר] מְגוֹרְר שְׁעָלוּ בּוֹ צְמַחִין.

וְאַחוּזַת מִרְעָהוּ, רַב יְהוּדָה אֹמֵר אַחְזַת מִרְעָהוּ שְׁמוֹ רַבִּי נַחֲמִיָּה אָמַר סִיעַת מִרְחֲמוּהִי.

וּפִיכֵל שֶׁר צְבָאוֹ, רַב יְהוּדָה אֹמֵר פִּיכֵל שְׁמוֹ רַבִּי נַחֲמִיָּה אֹמֵר פֶּה שְׁכָל צְבָאוֹתָיו נוֹשְׁקִין לוֹ עַל פִּיו.

כח-כט וַיֵּאמְרוּ רָאוּ רָאוּנוּ, מַעֲשֵׂיךָ וּמַעֲשֵׂה אַבּוֹתֶיךָ. אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה וְגוֹ' רַק מַעוּט, מְלַמֵּד שְׁלֵא עָשׂוּ עִמּוֹ טוֹבָה שְׁלָמָה.

בִּימֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה, גְּזָרָה מַלְכוּת שְׁיַבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הוֹשִׁיבוּ פְּפוּס וְלוּלִיאָנוּס טְרַפִּיזִין מַעֲכּוֹ לְאַנְטוֹכְיָא. וְהָיוּ מַסְפִּיקִין לְעוֹלֵי גוֹלָה אֲזִלִּין אֲלֵיךְ כּוֹתְאֵי וְאִמְרִין לִיהּ "יִדְיַע לְהוֹי לְמַלְכָּא דְהַד קַרְתָּא דְתַתְּבַנְי וְשׁוּרְיָא יִשְׁתַּכְּלִין מְנַדָּה בְּלוֹ וְהַלְדָּא לֹא יִתְנוּן" "מְנַדָּה" זֶה מְנַת הַמֶּלֶךְ "בְּלוֹ" פְּרִיגוֹרִין "וְהַלְדָּא" זֶה אֲנִגְרוּטוּג אָמַר לוֹן וּמַה נַעֲבִיד וְגִזְרִית אִמְרִין לִיהּ, שְׁלַח וְאִמּוֹר לְהוֹן אִו יִשְׁנִינְיָה מִן אֲתֵרִיָּה, אִו יוֹסִיפוּן עֲלֵיהּ חֲמִשׁ אַמִּין, אִו יִבְצְרוּן מִינֵיהּ חֲמִשׁ אַמִּין. וּמִן גְּרַמִּיָּה אִינוּן חֲזָרִין בְּהוֹן הוּוּ קְהֵלְיָא זֶה מַצְמֵתִין בְּהַדָּא בְּקַעֲתָא דְבֵית רַמּוֹן פִּינוֹן דְאַתְגִּין כְּתַבֵּיָא שְׁרוּן בְּכַן בָּעוּן מִימְרַד עַל מַלְכוּתָא אִמְרִין יַעוּל בַּר נֶשׁ חַפִּים וַיִּשְׁדַּל צְבוּרָא אִמְרִין יַעוּל רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה, דְהוּא אֶסְקְלוּסְתִּיקָא דְאוּרִיקָא עָאֵל וְדַרְשׁ אַרִי טַרְף וַיֵּשֶׁב לוֹ עֶצֶם בְּגֵרוֹנוֹ, אָמַר כָּל דְאַתֵּי וּמְפִיק אֲנָא יְהִיב לִיהּ אֲגַרְיָה אֲתָא הַדִּין קוֹרָא מַצְרָאָה דְמוֹקְרִיָּה אַרִיף וְיַהֲב קוּעִיָּה וְאַפְקִיָּה אָמַר לִיהּ הַב לִי אֲגַרְיָה אָמַר לִיהּ תְּהִי מַגְלָלָא וְאַמְרַת דְעַלְת בְּפוּמָא דְאַרִי בְּשָׁלָם וְנִפְקַת בְּשָׁלָם וְאִין לָךְ שְׁכָר גְּדוּל מְזָה. כֶּף דִּינוֹ שְׁנַכְנְסוּ לְאוּמָה זֶה בְּשָׁלוּם וַיִּצְאָנוּ בְּשָׁלוּם.

לב וַיָּבֵאוּ עֲבָדֵי יִצְחָק וַיִּגְדּוּ לוֹ אִין אָנוּ יוֹדְעִים אִם מְצָאוּ אִם לָאוּ מִמָּה דְכַתִּיב (לעיל פסוק כ) וַיִּמְצְאוּ שֵׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים, הָוִי שְׁמֵצָאוּ מִיִּם חַיִּים.

לד

רמו קיב

ויהי עשו בן ארבעים שנה, כתיב "יכרסמנה חזיר מייער", כל הנביאים לא פרסמוה אלא אסף ומשה אסף אמר "יכרסמנה חזיר מייער" משה אמר (ויקרא יא, ז) "ואת החזיר כי מפריס פרסה" למה מושלה בחזיר, מה החזיר הזה בשעה שהוא רובץ פוישט טלפיו כלומר ראו שאני טהור כך עשו כל ארבעים שנה היה צד נשי אנשים ומענה אותו, כיון שהגיע לארבעים שנה דמה עצמו לאביו, אמר מה אבא נשא אשה בן ארבעים שנה, אף אני נושא אשה בן ארבעים שנה.

ויקח אשה את יהודית רבי יודן בן רבי סימון פתח "אלהים מושיב יחידים ביתה" אפילו ממזר אחד בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם הקדוש ברוך הוא מביאן ומזונן זה לזה, לפי שפיתוב (דברים כ, יז) "כי תהרס תחרימם החתי" וכיו, אמר הקדוש ברוך הוא ייתי הדין מחיק שמא דכתיב (עובדיה א, יח) "ולא יהיה שריד לבית עשו", ויסב להדא מחקת שמא.

רמו קיג

ויקח אשה את יהודית, הלך אצל מינו "את כל עורב למינו" בימי רבי חנא הלך זרזיר לארץ ישראל, אתו טעון ליה לגביה, אמרו לו, מהו דנגכליניה אמר להם אזליו והביתו על אנרא, וכך עוף דשכון עליה מיניה הוא עבדיו בן, ואתא הדין עורבא מצראה ושכו גביה אמר לון מסאב הוא דכתיב (שם) "את כל עורב למינו" אמר לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו, כך לפי דכתיב (דברים כ, יז) "כי תהרס תחרימם" וכתיב (עובדיה א, יח) "לא יהיה שריד לבית עשו", ייתי הדין מחיק שמא ויסב להדא מחיקת שמא.

לה

ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה, למה ליצחק תחלה, אלא רבקה על ידי שהיתה בת עובד עבודה זרה, לא היתה מקפדת על עובדי עבודה זרה. יצחק שהיה בן קדושים, והיה מקפיד על עובדי עבודה זרה, לכך ליצחק תחלה. דבר אחר מפני מה ליצחק תחלה לפי שהיה הדבר תלוי בה שנאמר "ויאמר ה' לה שני גוים בבטןך", לכך ליצחק תחלה. דבר אחר וכיו אלא דרבה של אשה להיות יושבת בבית ודרך של איש להיות יוצא לחוץ ולומד בינה מבני אדם, וזה על ידי שפאו עיניו והוא יושב בתוך ביתו לכך ליצחק תחלה. דבר אחר לפי שגרם לו לסלק רוח הקודש ממנו.

א ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו, רבי יצחק פתח (ישעיה ה, כג) "מצדיקי רשע יעקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו", כל מי שנוטל שחד בשביל להצדיק את הרשע זה יצחק על ידי שהצדיק את הרשע כהו עיניו ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו וגו'.

"מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם", לא ממה שהיתה רבקה אוהבת לעקב יותר מעשו עשתה את הדבר הזה, אלא אמרה לא יעול ויטעי לה הוא סבא על שם "תועבת ה' גם שניהם" ועל ידי שהצדיק את הרשע כהו עיניו.

רמז קיד רבי יצחק פתח (דברים טז, יט) "ולא תקח שחד" וגו', ומה מי שנוטל ממי שנתחייב לו כהו עיניו, הנוטל שחד ממי שאינו חייב לו, על אחת כמה וכמה.

רבי חנינא בר פפא פתח (תהלים מ, ו) "רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו" כל פעלות שפעלת אלינו בשבילנו, למה כהו עיניו של יצחק, כדי שיבא יעקב ויטל את הפרכות.

יצחק תבע יסורין וכו' (פדכתוב ברמז ק"ה).

ותכהין עיניו מראת, מראות ברעתו של אותו רשע. אמר הקדוש ברוך הוא יהא יצחק יוצא לשוק ויהוון ברינתא אמרין דין אביו של אותו רשע, אלא הרי אני מכהה עיניו ויהא יושב בתוך ביתו, הדין הוא דכתיב "בקום רשעים יסתר אדם" מפאן כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע עיניו כהות. תלמיד רשע מאחיה השלני (מ"א יד, ד) "ואחיהו לא יכול לראות כי קמו עיניו משיבו" שהעמיד ירבעם הרשע. בן רשע מיצחק ותכהין עיניו מראת שהעמיד עשו הרשע.

דבר אחר מראת, מכח אותה ראיה בשעה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת דכתיב (ישעיה לג, ז) "הו אראלם צעקו חצה" ונשרו דמעוניהן לתוף עיניו של יצחק והיו רשומות בתוף עיניו וכיון שהזקין כהו עיניו. דבר אחר בשעה שנגקד על גבי המזבח תלה עיניו למרום והביט בשכינה. מושלים אותו משל למה הדבר דומה למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו וראה בן של אוהבו מציץ עליו בעד החלון, אמר אם אני הורג אותו הריני מכריע את אוהבי, אלא הריני גוזר שישתתמו חלונותיו. כך בשעה שנגקד תלה עיניו והביט בשכינה, אמר הקדוש ברוך הוא אם אני הורג אותו הריני מכריע את אברהם אוהבי, אלא גוזרני שיכהו עיניו.

והביט בכבוד השכינה, והכתוב (שמות לג, כ) "כי לא יראני האדם וחי", אלא תחת המיתה פהו עיניו בזקנותו, מכאן אתה למד שהסומא פמת.

אסור להסתכל בצלם דמות רשע, שנאמר "לולי פני יהושפט... אני נושא אם אביט אליך ואם אראך" ואמר רבי אליעזר עיניו פהות, שנאמר ויהי פי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת, משום דאסתכל ביה בעשו הרשע. והא גרמא ליה והאמר רבי יצחק, לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה, שנאמר (לעיל כ, טז) "הנה הוא לך פסות עינים", אל תקרי פסות עינים אלא פהות עינים שנאמר ותכהין עיניו מראת. הא והא גרמא ליה.

דבר אחר לאדם גדול שהיה לו טרקליו נאה ומשובח והיו שכניו שורפין קש ותבן ומעליו עשן בעד החלון הלך וסתם את החלון, כך נשי עשו עובדיו עבודה זרה ויצחק רואה ומצר, מיד פהו עיניו.

ויקרא את עשו בנו הגדל, הגיע ליל פסח קרא יצחק לעשו בנו, אמר לו בני הלילה הזה העליונים אומרים שירה, הלילה הזה אוצרות טללים נפתחין, ועשה לי מטעמים ורוח הקודש משיבה אותו (משלי כג, ו) "אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמותיו" ונתעבב שם אמרה רבקה ליעקב בנה הלילה הזה העליונים וכוי היום הזה ברפת טללים עשה מטעמים לאביך שעד שהוא בעולמו ויברךך, והבא שני גדדי עזים, וכי שני גדדי עזים היה מאכל של יצחק אלא אחד הקריב קרבן פסח, ואחד עשה מטעמים עשר ברכות ברך יצחק את יעקב כנגד עשרה מאמרות שנברא בהן העולם, וכשיצא יעקב מעטר כחתו וכפלה בקשוריה וירד עליו תחית טל מן השמים ונדשנו עצמותיו ונעשה גבור חיל לכך נאמר (להלן מט, כד) "מידי אביר יעקב".

ויקרא את עשו בנו הגדל, למדינה שהיתה מכתבת ענקמין למלך והיתה שם אשה אחת והיה לה בן ננס, והיתה קוראה אותו מקרואלפרוס אמרה להם בני מקרואלפרוס ואין אתם מכתבין אותו, אמרו לה אם בעיניך מקרואלפרוס בעינינו הוא ננס. כך אביו קרא אותו גדול, ויקרא את עשו בנו הגדל, אמו קראה אותו גדול ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדל אמר להם הקדוש ברוך הוא בעיניכם הוא גדול, בעיני הוא קטן, שנאמר (עובדיה א, ב) "הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד". אמר רבי ברכיה לקבל תורא טבחה הדא הוא דכתיב, (ישעיה לד, ו) "כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום".

ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני, הדא הוא דכתיב (משלי כו, כה) "כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו" את מוצא תועבה אחת פתיב בתורה וכתוב

בה עֶשֶׂר **א**) לֹא יִמָּצָא בְּךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ **ב**) וּבַתּוֹ בָּאֵשׁ וְגוֹ' כָּאֵן כְּתִיב "שִׁבְעַ" עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, הוּי שִׁבְעַ תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ.

ב הִנֵּה נָא זְקִנְתִּי לֹא יִדְעָתִי יוֹם מוֹתִי, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, הִגִּיעַ אָדָם לְפָרֶק אֲבוֹתָיו קוֹדֵם לְחַמֵּשׁ שָׁנִים יִדָּאג מִן הַמִּיתָה שֶׁכֶּד אָמַר יִצְחָק אִם לְשָׁנִים שֶׁל אָבָא אֲנִי מִגִּיעַ, עַד עַכְשָׁיו מִתְבַּקֵּשׁ לִי, וְאִם לְשָׁנִים שֶׁל אִימָא מִגִּיעַ, הִנֵּה נָא זְקִנְתִּי לֹא יִדְעָתִי יוֹם מוֹתִי.

תִּנִּי שִׁבְעָה דְבָרִים מְכַסִּים מִבְּנֵי אָדָם, וְאֵלּוּ הֵן **א**) יוֹם הַמִּיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר (קֹהֶלֶת ט, יב) "כִּי... לֹא יִדַע הָאָדָם אֶת עֵתוֹ." **ב**) יוֹם הַנְּחֻמָּה "אֲנִי ה' בְּעֵתָה אַחִישָׁנָה." **ג**) וְעַמֶּק הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים א, יז) "כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹהִים הוּא." **ד**) וְאִין אָדָם יוֹדַע בְּמָה מְשַׁתְּכֵר, דְּכְתִיב (קֹהֶלֶת ה, יח) "מִמֵּת אֱלֹהִים הִיא." **ה**) וְאִין אָדָם יוֹדַע מַה בְּלֵב חֲבֵרוֹ "אֲנִי ה' חוֹקֵר לֵב." **ו**) וְאִין אָדָם יוֹדַע מַה בְּעִבּוּרָה שֶׁל אִשָּׁה, דְּכְתִיב (קֹהֶלֶת יא, ה) "כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה." **ז**) וּמְלָכוֹת הָרְבִיעִית מְתִי תַפּוּל, דְּכְתִיב (ישעיה סג, ד) "כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי".

ג וְעֵתָה שָׂא נָא כְּלִידָ, שְׁחוּז מְאִנִּי זִינָד שֶׁלֹּא תִאֲכִילֵנִי נְבִלוֹת וּטְרַפּוֹת. סב מְאִנִּי זִינָד שֶׁלֹּא תִאֲכִילֵנִי גְזֵלוֹת וְחֻמְסִים. תְּלִידָ אָמַר לוֹ הָרִי בְּרָכוֹת תְּלוּיוֹת לְמֵאן דְּרַחֲמֵי לִיה לְמִתְבְּרָכָא הוּא מִתְבְּרָדָ דְבָר אַחַר שָׂא נָא כְּלִידָ זֶה בְּבֵל דְּכְתִיב (דְּנִיאל א, ב) "וְיֵאֵת הַכְּלִים הַבִּיא" וְגוֹ' תְּלִידָ זֶה מְדִי, דְּכְתִיב "וַיִּתְּלוּ אֶת הַמֶּן". קִשְׁתָּד זֶה וְגוֹ' דְּכְתִיב (זְכַרְיָה ט, יג) "כִּי דְרַכְתִּי לִי יְהוּדָה קִשְׁתִּי וְגוֹ' וְעוֹרְרִיתִי בְּנִידָ צִיוֹן עַל בְּנִידָ זֶה וְגוֹ' וְצֵא הַשָּׂדֶה זֶה אֲדוּם, דְּכְתִיב "אַרְצָה שְׁעִיר שְׂדֵה אֲדוּם".

ד וְעֵשֶׂה לִי מְטַעֲמִים כַּאֲשֶׁר אֶהְבֵּתִי, אָמַר לוֹ בְּתַחֲלָה הִיִּיתִי נִהְנֶה מִן הָרְאִיָּה, וְעַכְשָׁיו אֲנִי נִהְנֶה אֶלָּא מִן הַטַּעַם. וְכֵן שְׁלֵמָה אוֹמַר (קֹהֶלֶת ה, י) "בְּרַבּוֹת הַטּוֹבָה רַבּוֹ אוֹכְלֵיהָ" וְגוֹ' לֹא דְמִי הַהוּא דְחֻמֵי סוּלְגִיתָא פְּנִיָּא וְכַפֵּן לְהַהוּא דְחֻמֵי סוּלְגִיתָא מְלִיא וְשִׁבְעַ.

ה וְרַבָּקָה שְׁמַעַת בְּדַבְרֵי יִצְחָק אֶל עֶשׂוֹ וְגוֹ' לְצוּד צִיד לְהַבִּיא אִם מְצָא מוּטָב, וְאִם לֹא לְהַבִּיא מִן הַגְּזֵלוֹת וּמִן הַחֻמְסִים.

ח-יא וְעֵתָה בְּנִי שְׁמַע... לָךְ נָא אֶל הַצֵּאן, לָךְ וְקוֹדֵם אֶת הָאוּמָה שֶׁהִיא מְשׁוּלָּה כְּצֵאן (יחזקאל לד, לא) "וְיֵאֵתָן צֵאֲנִי צֵאן מְרַעִיתִי". וְקַח לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְדֵי עֲזִים, אִם מְצָאתָ מוּטָב, וְאִם לֹא הִבֵּא לִי מִפּוֹרְנִין שְׁלִי, שֶׁכֶּד כְּתִב לָהּ שֶׁהוּא מַעֲלָה לָהּ שְׁנֵי גְדֵי עֲזִים בְּכָל יוֹם. גְּדֵי עֲזִים טָבִים, טוֹבִים לָךְ, טוֹבִים לְבִנְיָדָ. טוֹבִים לָךְ, שְׁעַל

ידיהם אֶתְּה נוֹטֵל אֶת הַבְּרָכוֹת. טוֹבִים לְבַנְיָד שְׁעַל יָדָם מִתְכַּפֵּר לָהֶם דְּכָתִיב "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם".

יא הוּ עֲשׂו אַחֵי אִישׁ שְׁעַר, גָּבֵר שְׁיִידוֹן כְּמָה דְאֶתְ אָמַר (ישעיה יג, כא) "וּשְׁעִירִים יִרְקְדוּ שָׁם". וְאַנְכִי אִישׁ חֶלֶק כְּמָה דְאֶתְ אָמַר (דברים לב, ט) "כִּי חֶלֶק ה' עִמּוֹ" רַבִּי לוי אָמַר לְקוֹץ וְקֶרֶחַ שְׁהִיו [עוֹמְדִים] עַל שְׁפַת הַגֶּרֶן, עֲלֵה הַמוֹץ [בְּקוֹץ] וְנִסְתַּבֵּד בְּשַׁעְרוֹ, עֲלֵה הַמוֹץ בְּקֶרֶחַ וְנִתְּנוּ יָדוֹ עַל רֹאשׁוֹ וְהִעֲבִירוֹ, כִּדְ עֲשׂו הַרְשָׁע כָּל הַשָּׁנָה כּוֹלָה הוּא מִתְלַכְלֵד וְאִין לוֹ בְּמָה יִתְכַּפֵּר, אֲבָל יַעֲקֹב בָּא יוֹם הַכִּיפּוּרִים וּמִתְכַּפֵּר, כְּמָה דְאֶתְ אָמַר (ויקרא טז, ו) "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם".

4+ (רמז קטו) אָמַר רַבִּי יִצְחָק, לָא שְׂאִיל הוּא לָהּ וְלָא שְׂאִילָה הִיא לוֹ "וְנִשְׂאָה הַשְּׁעִיר", זֶה עֲשׂו עֲשׂו אַחֵי אִישׁ שְׁעַר. "אֶת כָּל עוֹנֹתֶם", אֶת כָּל עוֹנֹת תָּם (לעיל כה, כז) "וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם".

יב אוֹלֵי יְמֵשֵׁנִי אָבִי וְהִיִּיתִי בְעֵינָיו כְּמִתְעַתֵּעַ, כְּתוּעָה וּכְעוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה.

וְהִבֵּאתִי עָלַי קִלְקָלָה וְלֹא בְרָכָה, אֲפִילוֹ בְרָכָה אַחַת שֶׁהוּא עֲתִיד לִתֵּן לִי בַסּוֹף אֵינּוּ נוֹתֵן לִי.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, כָּל הַמַּחְלִיף דְבוּרוֹ כְּאֵלוֹ עוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה, כְּתִיב הִכָּא וְהִיִּיתִי בְעֵינָיו כְּמִתְעַתֵּעַ וְכְתִיב הִתָּם "הִבֵּל הֵמָּה מַעֲשֵׂה תַעֲתָעִים".

יג וְתֵאמַר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְקָלָתְךָ בְּנִי, אִמְרָה אָדָם הָרֹאשׁוֹן שְׁחָטָא לֹא אִמּוֹ נִתְקַלְלָה שְׁנֵאמַר (לעיל ג, יז) "אֲרוּרָה הָאֲדָמָה" אִף אֶתְ עָלַי קִלְקָלָתְךָ בְּנִי, רַבִּי יִצְחָק אָמַר עָלַי לְכַנְס לומר לוֹ בְּנֵד יַעֲקֹב צְדִיק וְעֲשׂו רְשָׁע.

(פסוק יד) וַיִּלְךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ, אָנוּס וְכַפּוֹן וּבוֹכָה.

טו וְתִקַּח רַבָּקָה אֶת בְּגָדֵי עֲשׂו בְּנָה הַגְּדֹל הַחֲמוּדוֹת, שְׁחָמַד מִנְמְרוֹד הַרְשָׁע, הִדָּא הוּא דְכָתִיב "חָמַד רְשָׁע מְצוֹד רָעִים".

רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, עֲשׂו רָאָה אֶת הַכְּתִנָּת עַל נְמְרוֹד וְחָמַד אוֹתָהּ בְּלִבּוֹ וְהִרְגּוֹ, וּלְקַחוּ מִמֶּנּוּ וּפְשָׁלְבֵשׁ אוֹתָהּ נַעֲשָׂה גַם הוּא גְבוּר, שְׁנֵאמַר (לעיל כה, כז) "וַיְהִי עֲשׂו אִישׁ יָדַע צִיד" אָמַר יַעֲקֹב, אִין הַרְשָׁע רָאוּי לְלַבּוֹשׁ בְּגָדִים הַלְלוּ מָה עָשָׂה חֶפֶר בְּאַרְצָ וְטָמְנָם, שְׁנֵאמַר (איוב יח, י) "טָמוֹן בְּאַרְצָ חִבְלוֹ" וְגוֹ'.

אֲשֶׁר אֶתָּה בְּבֵית, שֶׁבָּהֶן מְשַׁמֵּשׁ לְאָבִיו, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, כָּל יָמֵי הָיִיתִי מְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִי וְלֹא שִׁמְשֵׁתִי אוֹתוֹ אַחַד מִמָּאָה שֶׁשִׁמֵּשׁ עָשׂוּ הָרַשָּׁע אֶת אָבִיו. אֲנִי בְּשָׁעָה שֶׁהָיִיתִי מְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִי הָיִיתִי מְשַׁמֵּשׁ אוֹתוֹ בְּבִגְדִים מְלַכְלָכִים, וּבְשָׁעָה שֶׁהָיִיתִי יוֹצֵא לְשׁוּק הָיִיתִי יוֹצֵא בְּבִגְדִים נְקִיִּים, אֲבָל עָשׂוּ בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה מְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִיו לֹא הָיָה מְשַׁמֵּשׁוֹ אֶלָּא בְּבִגְדֵי מְלָכוֹת.

אֲשֶׁר אֶתָּה בְּבֵית כְּמָה נָשִׁים הָיוּ לוֹ וְאֶת אִמְרַתְּ אֲשֶׁר אֶתָּה בְּבֵית, אֶלָּא דְּהוּא יָדַע מָה עוֹבְדִיהוּ עוֹבְדָא הָוָה בְּהָדָא סִיעָא דְּפָרִיזִין בְּהָדָא כְּפַר חֲטִיא דְּהוּוּ נְהִיגִין אֲכָלִין וְשִׁתִּין בְּבֵי כְּנִישְׁתָּא כָּל פְּתֵי רַמְשָׁא דְּשִׁבְתָּא מִן דְּהוּוּ אֲכָלִין הוּוּ נִסְבִּין גְּרָמִי וּמְקַלְקְלֵי יַתְהוֹן עַל סַפְרָא חַד מִנְהוֹן דְּמָדָּא אִמְרִין לִיה לְמָאן אֶתְּ מִפְקֵד עַל בְּנֵיךָ אָמַר לוֹן לְסַפְרָא אָמַר כְּמָה רַחֲמִין הוּוּ לִיה וְהוּא אָמַר לְסַפְרָא אֶלָּא דְּהוּוּ יָדַע עוֹבְדִיהוֹן כְּדָ כְּמָה נָשִׁים הָיוּ לוֹ, וְאֶת אִמְרַתְּ אֲשֶׁר אֶתָּה בְּבֵית אֶלָּא דְּהוּוּ יָדַע עוֹבְדִיהוֹן.

טז וְאֶת עֵרַת גְּדֵי הָעֵזִים, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן תַּרְוִין אֲדָרְעִין דְּאַבוּנָא יַעֲקֹב כְּתַרְוִין עֲמוּדִין דְּפִרְסָפָא וְאֶת אִמְרַת הַלְבִישָׁה אֶלָּא חִיטִּינָן [רַב הוּנָא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסִי אָמַר] שְׁנֵי תַמְיָדִין שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְקַרִּיבִין בְּחַג הָיוּ מְרַכִּיבִין אוֹתָן עַל שְׁנֵי הוֹגְגִין וְהָיוּ רַגְלֵיהֶן שְׁפוּפּוֹת בְּאַרְצָא קַנְמוֹן הָיָה גְּדֵל בְּאַרְצָא יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ עֵזִים וְצַבָּאִים אוֹכְלִין מִמֶּנּוּ. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, [וְהֵלֵא] עֲגָלִין נִשְׁחַטִּין וְזִיתִים נִקְצָצִין וְעֶפְרָא שְׁבֻהָרִים מַעֲשֵׂה נֶסִים הֵם.

תַּמְן תַּנְיָנָן בְּשׁוֹר בְּהֵמָה טְהוֹרָה בְּחֵלֶב בְּהֵמָה טְהוֹרָה אֲסוּר לְבַשֵּׁל וְאֲסוּר בְּהֵנָאָה, מִנָּא הֵינִי מִיָּלִי אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, דְּאָמַר קָרָא (להלן לח, כ) "וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת גְּדֵי הָעֵזִים" הָא כָּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר גְּדֵי סֵתִם אֶפִּילוּ פָּרָה וְרַחֵל בְּמִשְׁמַע. וְלִילֵף מִינָּה כְּתִיב קָרָא אַחֲרֵינָא וְאֶת עֵרַת גְּדֵי הָעֵזִים, הָיוּ לְהוּוּ שְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאַחַד וְכָל שְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאַחַד אִין מְלַמְדִים. הֵנִיחָא לְמָאן דְּאָמַר אִין מְלַמְדִין, אֶלָּא לְמָאן דְּאָמַר מְלַמְדִין מֵאִי אֶפְא לְמִימָר, תַּרְי מַעוּטֵי כְּתִיבֵי.

יז וַתִּתֵּן אֶת הַמְּטַעֲמִים, לְוַתָּה אוֹתוֹ עַד הַפְּתַח אִמְרָה עַד כָּאן הָיִיתִי חִיָּבֵת לָךְ, מִכָּאן וְאִילָךְ בְּרִיךְ יְקוּם לָךְ.

יט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב... אֲנֹכִי עָשׂוּ בְּכַרְךָ, אָמַר רַבִּי לְוִי אֲנֹכִי שְׁעֵתִידִין בְּנֵי לְקַבֵּל עֲשֵׁרֶת הַדְּבָרוֹת אֲבָל עָשׂוּ בְּכַרְךָ.

קוּם נָא שְׁבָה, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיַעֲקֹב אֶתָּה אִמְרַתְּ קוּם נָא שְׁבָה בְּבִקְשָׁה חֲזִיף בְּאוֹתוֹ לְשׁוֹן אֲנִי פּוֹרַע [לָךְ] "קוּמָה ה' וַיַּפְּצוּ אֵיבֵיךָ" (משלי יג, כג) "יֵשׁ נִסְפָּה

בלא משפט", זה עשו אמר לו הקדוש ברוך הוא לעשו אתה אמרת "יקום אבי", אף אני בו בלשון אני פורע לך, (תהלים סח, ב) "יקום אלהים לפוצו אויביו".

כ-כא ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני, מה זה מהרת למצוא את הפרכה בני, אביך נתברך בן שבעים וחמש ואתה בן ששים ושלש.

ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני, רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש, חד מניהו אמר ומה אם לקרבנה המציא לך (לעיל כב, יג) "וירא והנה איל" וגו', למאכלך על אחת כמה וכמה. חד מנהון אמר, אם לזוגה המציא לך, דכתיב "הקרה נא לפני" וכתיב (שם סג) "וישא עיניו וירא והנה גמלים באים", למאכלך על אחת כמה וכמה. כי הקרה ה' אלהיך לפני, משל לעורבא דאייתי נורא לקיניה בשעה שאמר כי הקרה ה' אלהיך אמר יצחק יודע אני שאין עשו מזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא אין זה עשו אלא יעקב, מיד אמר ליה (פסוק כא) גשה נא ואמשך בני. נשפכו מים על ברקיו והיה לבו רפה פשעוה, וזמן לו הקדוש ברוך הוא שני מלאכים אחד לימינו ואחד לשמאלו והיו אוחזין אותו במרפקו כדי שלא יפול, הדא הוא דכתיב (ישעיה מא, ו) "אל תשתע כי אני אלהיך" אל תשוע אל יהי לבך לשעוה.

כב ויאמר הקל קול יעקב, הא קל דקל חפים וידיים משלחן מתין אין יעקב שולט אלא בקולו שניאמר הקל קול יעקב. ואין עשו שולט אלא בידיים, שניאמר והידיים ידי עשו. בשעה שיעקב מצפצף בקולו אין ידי עשו שולטות. לא עמדו פילוסופים באומות העולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי. אבנימוס הגרדי נתכנסו כל אומות העולם אצלו אמרו לו תאמר שאנו יכולים להזדווג באומה זו, אמר להן לכו וחזרו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שלהן, אם [מצאתם] שם תינוקות מצפצפים בקולם אי אתם יכולים להן ואם לאו אתם יכולים להם, שפך הבטיחן אביהם ואמר להם הקל קול יעקב בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין הידיים ידי עשו הקל קול יעקב בפילגש בגבעה "ארור נתן אשה לבנימיו".

דבר אחר הקל קול יעקב, הא קל משתק את העליונים ואת התחתונים כתיב (יחזקאל א, כד) "בעמדם תרפינה כנפיהן" וכי יש ישיבה למעלה והכתיב "ורגליהם רגל ישרה" שאין להם קפיצים (דניאל ז, טז) קרבת על חד מן קאמיא מן קיימיא (ישעיה ו, ב) "שרפים למדים ממעל לו" "וכל צבא השמים למדוים) עליו מימינו ומשמאלו" ואת אמרת "בעמדם" אלא בעם דם, בשעה שישאל אומרים שמע ישראל וגו' שותקים ואחר כך תרפינה כנפיהן ומה הן אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" כתיב (איוב לח, ז) "ברן יחד פוכבי בקר"

זָרְעוּ שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁנִּמְשָׁלוּ לַכּוֹכָבִים (דניאל יב, ג) "וּמִצְדִּיקֵי הָרַבִּים כְּכּוֹכָבִים". וְאַחַר כֵּן (איוב שם) "וַיִּרְיֵעוּ כָּל בְּנֵי אֱלֹהִים", אֵלֹהֵי מַלְאָכִים כְּתִיב "וַתִּשָּׂאֲנִי רוּחַ וְאָשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל" מִשְׁקַלְסִתִּי אֲנִי וַחֲבֵרֵי וְאַחַר כֵּן "רַעַשׂ גְּדוֹל", וַיִּמָּה הֵן אוֹמְרִים (שם) "בְּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ".

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בֶּן רַבִּי אֱלֵעָאִי, רַבִּי הָיָה דוֹרֵשׁ הַקֵּל קוֹל יַעֲקֹב קוֹלוֹ שֶׁל יַעֲקֹב צִוָּח, מִמָּה שֶׁהִזְדִּים יְדֵי עֲשׂוֹ עֲשׂוֹ לוֹ, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֲנִדְרִינּוּס קִיסָר הָרַג בְּבֵיתָר שְׂמוֹנִים אֶלֶף רַבּוֹא בְּנֵי אָדָם.

הַקֵּל קוֹל יַעֲקֹב, כִּתְחַד קָשָׁה מִשָּׁל עֲשׂוֹ, [עֲשׂוֹ] אִם תּוֹפֵס אֶת הָאָדָם הָרִי הוּא בְּיָדוֹ, וְאִם בָּרַח, אֵינּוּ יָכוֹל [לַעֲשׂוֹת] לוֹ דָּבָר, אֲבָל אֶתְּהָ אֶפִּילוֹ אָדָם בּוֹרַח לְסוֹף הָעוֹלָם, הַקֵּל אֶתְּהָ אוֹמֵר בְּבֵית הַכְּנֻסֶת וְהָרִי הוּא בָּא מֵעֲצָמוֹ.

דָּבָר אַחֵר כָּל הַקּוֹלוֹת שֶׁלָּךְ "וַיְהִי קוֹלוֹת וּבְרָקִים", וְהַגְּשָׁמִים בְּזָכוּתָךְ (ירמיה י, ג) "לְקוֹל תִּתְּנוּ הַמּוֹן מִיָּם" אִם אֶתְּהָ מִפִּטְט בְּקוֹלָךְ הִזְדִּים יְדֵי עֲשׂוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות יז, ז) "הִישׁ ה' בְּקַרְבְּנוֹ" מִיָּד "וַיָּבֵא עֲמֶלֶק".

הַקֵּל קוֹל יַעֲקֹב וְהִזְדִּים יְדֵי עֲשׂוֹ, זֶה אֲנִדְרִינּוּס קִיסָר שֶׁהָרַג בְּאַלְכְּסַנְדְּרִיָּא שֶׁל מִצְרַיִם שְׂשִׁים רַבּוֹא עַל שְׂשִׁים רַבּוֹא כְּפָלִים כְּיוֹצְאֵי מִצְרַיִם. הַקֵּל קוֹל יַעֲקֹב זֶה אֲסַפְסִינּוּס קִיסָר שֶׁהָרַג בְּכַרְדָּ בֵּיתָר אַרְבַּע מֵאוֹת רַבּוֹא, וְאִמְרֵי לֵה אַרְבַּעַת אֶלְפִים רַבּוֹא. וְהִזְדִּים יְדֵי עֲשׂוֹ זֶה מְלָכוֹת רוֹמִי, שֶׁהִחְרִיבָה אֶת בֵּיתֵנוּ, וְשָׂרְפָה הִיכָלֵנוּ וְהִגְלָתֵנוּ מֵאַרְצֵנוּ. דָּבָר אַחֵר הַקֵּל קוֹל יַעֲקֹב, אֵין לָךְ תְּפִלָּה נְשַׁמַּעַת שְׂאִין בָּהּ מִזָּרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב.

כג וְלֹא הִפְרִירוּ כִּי הָיוּ יְדֵי כִּיִּדֵי עֲשׂוֹ אַחִיו, בְּשַׁעָה שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים עוֹמְדִים מִמְּנוֹ לֹא הָיָה מִפְּרִירוֹ.

כה-כו וַיֹּאמֶר גִּשְׁהָ נָא וַיִּשְׁקָה לִי בְּנִי, אֶתְּ נוֹשֶׁקֵנִי בְּקַבּוּרָה וְאֵין אַחֵר נוֹשֶׁקֵנִי בְּקַבּוּרָה.

וַיָּבֵא לוֹ יִין, מִהִיכָן הָיָה וְכְתִיב (לעיל פסוק יז) וַתִּתֵּן אֶת הַמִּטְעָמִים מִיכָאֵל הַבֵּיא לוֹ מִן עֵדֶן, אֵין אֶתְּהָ מוֹצָא יִין שֶׁל בְּרָכָה אֶלָּא זֶה וְשֶׁל אַבְרָהָם (בראשית יד, יח) וּמִלְכֵי צָדֵק מְלָדֵי שְׁלָם וְגוֹ'.

כז ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו, אמר רבי יוחנן, אין לך דבר שריחו קשה מן השטף הזה של עזים, ואת אמרת וירח את ריח בגדיו ויברכהו, אלא כשנכנס יעקב נכנס גן עדן עמו.

דבר אחר וירח את ריח בגדיו, ריח בגדיו, כגון יוסף משיתא ויקום איש צרורות. יוסף משיתא בשעה שבקשו שונאים לכנס להר הבית אמרו יכנס מהם ובהם תחלה אמרין ליה עול ומה דאת מפיק דידך הוא נכנס והוציא מנורה של זהב אמרו ליה אין דרכו של הדיוט להשתמש בו, אלא עול זמן תננינות ומה דאת מפיק דידך הוא ולא קבל עליו, נתנו לו מכס שלש שנים ולא קבל עליו, אמר לא די שהכעסתי לאלהי פעם אחת אכעיסנו פעם שנייה, ומה עשו לו נתנוהו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו והיה צוח ווי דאכעסתי לברי יקום איש צרורות בן אחותו של יוסי בן יועזר איש צרדה דהנה רכיב סוסיא בשבתא אזל קומי שריתא למצטלבא אמר ליה לרבי יוסי חמי סוסיא דארבבי מרי, וחמי סוסיא דארבבך מרד אמר ליה אם בן למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו אמר לו עשה אדם רצונו יותר ממך אמר לו אם בן לעושי רצונו קל וחומר למכעיסיו נכנס בו הדבר כפארס של עכנא הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין, סקילה שרפה הרג וחנק. מה עשה הביא קורה ונעצה בארץ, וקשר בה נימין והקיפה גדר ועשה מדורה לפניה ונעץ את החרב באמצע נתלה בקורה נפסקה נימא ונחנק קדמתו חרב, ונהפך עליו גדר ונשרף נתנמנם יוסי בן יועזר וראה מטתו פורחת באויר, אמר אזי לשעה קלה קדמני זה לגו עדן.

דבר אחר מלמד שהראה לו הקדוש ברוך הוא בית המקדש בנוי וחרב ובנוי, ויאמר ראה ריח בני הרי בנוי, כמה דאת אמר (במדבר כח, ב) "ריח ניחחי תשמרו להקריב". פריח שדה הרי חרב, כמה דאת אמר "ציון שדה תחרש". אשר ברכו ה', הרי בנוי ומשכלל לעתיד לבא, כמה דאת אמר, (תהלים קלג, ג) "כי שם צנה ה' את הברכה חיים עד העולם".

וירח את ריח בגדיו, [הנהו] בריוני דהו בשייבבותיה דרבי זירא, דהנה מקרב להו כי היכי דאהדרו בהו בתיובתא והו קפדי רבנו, כי נח נפשיה דרבי זירא, אמרי עד האידינא הנה קטינא חריד שקי דהנה בעי עלן רחמי השתא מאן בעי עלן רחמי, הרהרו בלבפיהו ועבוד תשובה.

כח-כט ויתן לך האלהים מטל השמים, כתיב "שרשי פתוח אלי מים וטל יליו בקצירי" אמר יעקב על ידי שהייתי עוסק בתורה שנמשלה למים, זכיתי להתברך בטל ויתן לך האלהים מטל השמים.

הַגְּשָׁמִים אֵינָן יוֹרְדִין אֶלָּא בְּזִכְוֹתָךְ (דברים כח, יב) יִפְתַּח ה' לָךְ בְּזִכְוֹתָךְ, הַטְּלָלִים אֵינָן יוֹרְדִין אֶלָּא בְּזִכְוֹתָךְ וַיִּתֵּן לָךְ הָאֱלֹהִים, בְּזִכְוֹתָךְ.

יִתֵּן לָךְ, וַיַּחְזֹר וַיִּתֵּן לָךְ. יִתֵּן לָךְ בְּרָכוֹת וַיִּתֵּן לָךְ כְּבוֹשֵׁין הַרְּאוּיֹת לָךְ. יִתֵּן לָךְ שְׁלָךְ, וַיִּתֵּן לָךְ שֶׁל אַבִּיךָ יִתֵּן לָךְ שְׁלָךְ וַיִּתֵּן לָךְ שֶׁל אַחִיךָ. יִתֵּן לָךְ אֱלֹהוֹתָא אִימְתִי לְכַשְׁתַּצְטַרְךָ, הִדָּא הוּא דְכְּתִיב (שופטים טז, כח) ("וַיִּתְפַּלֵּל) [וַיִּקְרָא] שְׁמִשׁוֹן וְגו' וַיֹּאמֶר זְכַרְנִי נָא וַחֲזַקְנִי נָא", אָמַר לְפָנָיו רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם זְכוֹר לִי אוֹתָהּ בְּרָכָה שְׁבַרְכְּנִי אַבָּא יִתֵּן לָךְ אֱלֹהוֹתָא.

מִטַּל הַשָּׁמַיִם, זֶה הַמָּן, "הַנְּנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם". [וַ]מִּשְׁמַנֵי הָאֶרֶץ זֶה בָּאֵר, שֶׁהִיָּתָה מַעֲלָה דְגִים שְׁמַנִּים. וְרַב דְּגוֹן אֵלּוּ הַבַּחֲוָרִים (זכריה ט, יז) "דְּגוֹן בַּחֲוָרִים". וְתִירֵשׁ אֵלּוּ הַבְּתוּלוֹת, (שם) "וְתִירֵשׁ יְנוּבָב בְּתוּלוֹת". דְּבַר אַחַר מִטַּל הַשָּׁמַיִם אֵלּוּ מְנַחוֹת וּמִשְׁמַנֵי הָאֶרֶץ, הַקְּרִבְנוֹת וְרַב דְּגוֹן, אֵלּוּ הַבַּחֲוָרִים וְתִירֵשׁ, אֵלּוּ הַנְּסָכִים דְּבַר אַחַר מִטַּל הַשָּׁמַיִם זֶה מִקְרָא וּמִשְׁמַנֵי הָאֶרֶץ, זֶה מִשְׁנָה וְרַב דְּגוֹן, זֶה תִּלְמוּד וְתִירֵשׁ, זֶה אַגְדָּה.

יַעֲבֹדוּךָ עַמִּים, אֵלּוּ שְׁבָעִים אוֹמוֹת. וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לָךְ לְאֱמִים, אֵלּוּ בְּנֵי יִשְׁמַעֲאֵל וּבְנֵי קְטוּרָה, דְּכְתִיב (לעיל כה, ג) "וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אֲשׁוּרִים וּלְטוֹשֶׁם וּלְאֱמִים". הָיָה גְבִיר לְאַחִיךָ זֶה עָשׂוּ וְאֵלּוּפִיו. וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לָךְ בְּנֵי אִמְךָ, הִכָּא אֵת אִמְרַת בְּנֵי אִמְךָ, וְלַהֲלֹן הוּא אוֹמֵר "בְּנֵי אַבִּיךָ", אֶלָּא יַעֲקֹב עַל יְדֵי שְׁנַשָּׂא אַרְבַּע נָשִׁים הוּא אוֹמֵר "בְּנֵי אַבִּיךָ", יַצְחָק שְׁלֵא נָשָׂא אֶלָּא אַחַת הוּא אוֹמֵר בְּנֵי אִמְךָ.

אַבְרָיָה אַרְוֵר וּמְבַרְכֵיךָ בְּרוּךְ, וְלַהֲלֹן הוּא אוֹמֵר (במדבר כד, ט) "מְבַרְכֵיךָ בְּרוּךְ וְאַבְרָיָה אַרְוֵר" אֶלָּא בְּלָעַם עַל יְדֵי שֶׁהָיָה שׁוֹנָא, פּוֹתַח בְּבְרָכָה וְחוֹתֵם בְּקַלְלָה דְּבַר אַחַר, הַרְשָׁעִים עַל יְדֵי שֶׁתַּחֲלַתּוּ שְׁלֹה וְסוֹפֹן יְסוּרִין פּוֹתַח וְחוֹתֵמִין בְּקַלְלָה. הַצְדִּיקִים עַל יְדֵי שֶׁתַּחֲלַתּוּ יְסוּרִין וְסוֹפֹן שְׁלֹה, פּוֹתַח וְחוֹתֵמִין בְּבְרָכָה אַבְרָיָה אַרְוֵר וּמְבַרְכֵיךָ בְּרוּךְ.

ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כָּלָה יַצְחָק לְבַרְךָ אֵת יַעֲקֹב וַיְהִי אֵף יָצָא יַעֲקֹב, פִּילוֹנוּ שֶׁל אַבִּינוּ יַצְחָק מִפּוֹלֵשׁ הָיָה וְרַבָּן אִמְרֵי כְּמִין אִיסְטִימוֹטָא הַדְּלַתּוֹת הָיוּ נְכַפְלוֹת לְאַחוּרִיהוֹן וְעַמֵּד לוֹ יַעֲקֹב אַחוּרֵי הַדְּלַת וַיָּצָא, דְּכְתִיב אֵף יָצָא יַעֲקֹב נִרְאָה יוֹצֵא וַאֲיֵנוּ יוֹצֵא וְעָשׂוּ אַחִיו בָּא יוֹצֵא מְזִין.

לא וַיַּעַשׂ גַּם הוּא מִטְעָמִים, הִדָּא הוּא דְכְּתִיב "שְׁמַמִּית בְּיָדִים תִּתַּפֵּשׂ וְהִיא בְּהִיכְלֵי מְלָךְ" בְּאִיזָה זְכוּת הַשְׁמַמִּית בְּיָדִים תִּתַּפֵּשׂ, בְּזִכְוֹת אוֹתָן הִיָּדִים וַיַּעַשׂ גַּם הוּא מִטְעָמִים.

יָקָם אָבִי, אָמַר לִיהֵ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיַעֲקֹב אֶתְּהָ אִמְרַתְּ וְכוּ', כְּדִלְעִיל.

לג וַיִּחְרַד יַצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד מְאֹד, (שם כט, כה) "חֲרָדַת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבּוֹטָח בְּה' יִשְׁגָּב", חֲרָדָה שֶׁהִחְרִידָה רוּת לְבוֹעֵז בְּדִין הָיָה לְקַלְלָהּ, אֲלֵא "וּבּוֹטָח בְּה' יִשְׁגָּב", נִתֵּן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּלִבּוֹ וּבִרְכָה, (רות ג, י) "וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתְּ לַה' בְּתִי". חֲרָדָה שֶׁהִחְרִיד יַעֲקֹב לְיַצְחָק בְּדִין הָיָה לְקַלְלוֹ, אֲלֵא "וּבּוֹטָח בְּה' יִשְׁגָּב" נִתֵּן בְּלִבּוֹ וּבִרְכוּ.

אָמַר רַבִּי חֲמָא בַר חֲנִינְא מְאֹד מִחֲרָדָה שֶׁהִחְרִיד עַל גַּבֵּי הַמְּזֻבָּח אָמַר מִי הוּא שֶׁנַּעֲשֶׂה סְרִסוּר בֵּינֵי לְבָבוֹ הַמְּקוּם שֶׁיִּטַּל יַעֲקֹב אֶת הַבְּרָכוֹת כְּלַפֵּי רַבָּה אָמַר אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מִי שֵׁינֵשׁ לוֹ שֵׁנֵי בָּנִים אֶחָד יוֹצֵא וְאֶחָד נִכְנָס חֲרָד אֲלֵא בְּשַׁעַה שֶׁנִּכְנָס עָשׂוּ נִכְנָס גֵּיהֶנָם עִמּוֹ. רַבִּי נִתָּן בְּשֵׁם רַבִּי אַחָא הִתְחִילוּ כְּתִלֵי הַבַּיִת מִרְתִּיחִין, הוּא דְחָהּ אָמַר מִי אִפּוּא, מִי הוּא זֶה שֶׁעֲתִיד לְאַפּוֹת בְּכָאן, אָנִי אוֹ יַעֲקֹב בְּנֵי אָמַר לִיהֵ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹא אֶתְּהָ וְלֹא יַעֲקֹב בְּנֵד, אֲלֵא הוּא הָצַד צִיד צִידָא הֵיךְ צִידָךְ פְּכוּר תַּרְעֵךְ הֵיךְ תַּרְעֵךְ פְּכוּר וּמְקוּלְקַל הָדָא הוּא דְכַתִּיב, "לֹא יִחְרָךְ רַמְיָה צִידוֹ", לֹא יֶאֱרִיךְ וְלֹא יֶאֱחַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְרַמְאֵי וּלְצִידוֹ דְאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, כָּל אוֹתוֹ הַיּוֹם הָיָה עָשׂוּ צָד צְבָאִים וְכוֹפְתָן וּמְלֵאךְ בָּא וּמִתִּירוֹ, צָד עוֹפוֹת וְכוֹפְתָן וּמְלֵאךְ בָּא וּמִפְרִיחוֹ, כָּל כֶּף לָמָּה, (שם) "הוּן אָדָם יָקָר חְרוּץ" כִּדִּי שֵׁיבָא יַעֲקֹב וַיִּטַּל אֶת הַבְּרָכוֹת שֶׁהוּן יָקָרוֹת שֶׁל עוֹלָם חְרוּצוֹת לוֹ. רַבִּי חֲנִינְא בַר פְּפָא שֶׁאֲלִיהֵ לְרַבִּי אַחָא, אָמַר לִיהֵ מַהוּ דְכַתִּיב "הוּן אָדָם יָקָר חְרוּץ", אָמַר לִיהֵ חְרוּצָה הִיא בְּיַד הַצְּדִיקִים, שֶׁאֵינָן נוֹטְלִין מִן הַיָּקָר שֶׁל עֲתִיד לְבוֹא בְּעוֹלָם הַזֶּה.

וְאִכְל מִכָּל, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמַר, מִכָּל מַה שֶׁנִּבְרָא מִשְׁשֶׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית. רַבִּי נַחֲמִיָּה אוֹמַר, מִכָּל מַה שֶׁהוּא מִתְקַן לְצְדִיקִים לְעֲתִיד לְבוֹא. אָמַר לִיהֵ עֲקָרוֹ שֶׁל דָּבָר מַה הֵאֱכִילךְ אָמַר לִיהֵ אֵינִי יוֹדֵעַ, אֲלֵא טוֹעִים הֵייתִי טַעַם פֶּת, טַעַם בֶּשֶׂר, טַעַם דָּגִים, טַעַם חֲגָבִים, טַעַם כָּל מַעֲדָנִים שֶׁבְּעוֹלָם. אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה כִּינּוֹן שֶׁהַזְּכִיר בֶּשֶׂר מִיַּד בְּכָה, אָמַר אָנִי קַעְרָה אַחַת שֶׁל עֲדָשִׁים הֵאֱכִילֵנִי וְנִטַּל אֶת בְּכוֹרְתִי, אֶתְּהָ שֶׁהֵאֱכִילךְ בֶּשֶׂר עַל אַחַת כְּפָה וְכָמָּה. אָמַר רַבִּי לֵוִי לְפִי שֶׁהָיָה יַצְחָק אָבִינוּ מִתְפַּחַד תֹּאמַר שֶׁלֹּא עָשִׂיתִי כְּשׁוֹרָה שֶׁעָשִׂיתִי אֶת שֶׁאֵינוּ בְּכוֹר בְּכוֹר, וְכִינּוֹן שֶׁאָמַר (להלן פסוק לו) "אֶת בְּכוֹרְתִי לָקַח" אָמַר יְאוֹת בְּרַכְתִּי אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, אֵין קִיוִם הִגֵּט אֲלֵא בְּחוֹתְמֵיו, שֶׁלֹּא תֹאמַר אֵלוּלֵי שֶׁרַמָּה יַעֲקֹב אָבִינוּ בְּאָבִיו לֹא נִטַּל אֶת הַבְּרָכוֹת תִּלְמוּד לוֹמַר גַּם בְּרוּךְ הָיָה.

אָמַר רַבִּי יַצְחָק, בָּא לְקַלְלוֹ אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הַזֶּהֱרָ שְׂאָם אֶתְּהָ מְקַלְלוֹ לְנַפְשָׁךְ אֶתְּ מְקַלְלֵךְ, שֶׁכְּבָר אִמְרַתְּ (לעיל פסוק כט) אֲבָרְיָךְ אֲרוּר.

אמר רבי לוי, ששה דברים משמשין את האדם, שלשה ברשותו ושלשה אינן ברשותו. העין והחוטם והאזן, אינן ברשותו. מה דלא בעי שמע מה דלא בעי מורח מה דלא בעי חמי הפה והיד והרגל ברשותו, אי בעי הוא לעי באורייתא אי בעי מפליג מצות, אי בעי אמר לישן ביש, אי בעי מחרף ומגדף והיד אי בעי גניב, אי בעי קטיל והרגל אי בעי אזיל לבתי פנסיות ומדרשות ואי בעי אזיל לבתי טרטיאות ולבתי קרקסיות, ובשעה שאדם זוכה הקדוש ברוך הוא עושה אותו שהן ברשותו שלא ברשותו. הפה גם ברוך יהיה. היד "ותיבש ידו אשר שלח עליו" הרגל (משלי א, טו טז) "בני אל תלך בדרך אתם... כי רגליהם לרע ירוצו".

לד כשמע עשו את דברי אביו, אמר רבי חנין, כל מי שאומר הקדוש ברוך הוא ותרו הוא ותרו מעיו אלא מאריז רוחה וגבי דיליה זעקה אחת הזעיק זעקב אבינו לעשו אימתי נפרע לו, בשושן הבירה "ויזעק זעקה גדולה ומרה".

שלושה דמעות הוריד עשו, אחד מימינו, ואחד משמאלו, ואחד נסתלקה בתוך עינו והיא (תהלים פ, ו) "האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שלישי". אמרו ישראל עשו הרשע על שהוריד שלש דמעות נתמלא רחמים עליו אנו שדמעותינו תדירין ביום ובלילה כללם, על אחת כמה וכמה, שנאמר (שם מא, ד) "היתה לי דמעותי לחם יומם ולילה", אמר דוד "אל דמעותי אל תחרש".

ואכל מכל, (כתוב לעיל).

לה-לו הכי קרא שמו זעקב, מלמד שחפץ בגרונו והוציא את הזמורה.

שלשה באו בעליה, קין, ועשו, ומנשה. קין דכתיב (לעיל ד, יג) "גדול עוני מנשוא" עשו דכתיב (להלן פסוק לח) הברכה אחת הוא לך אבי מנשה בתחלה קרא לאלהות הרבה, ולבסוף לאלהי אבותיו.

ויאמר בא אחיך במרמה, בחכמת תורתו הלא אצלת לי ברכה, מן הנצולות.

לז ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך, היא ברכה שביעית ולמה אומר תחלה, אמר לו מלך שמתיו עליך וברכותיך שלו הן, עבדא ומה דיליה למריה ולכה אפוא מה אעשה בני, ברם לך פתא אפוייה רבי יוחנן אמר הרף ממני שפורניותו אפוי לך בכל מקום וריש לקיש אמר, הרף ממני שאף וחסמה מסורין לו אמר לו הקדוש ברוך הוא כף היית אומר ולכה אפוא אמר לו (ישעיה כו, י) "יחן" אמר לו "רשע" הוא, אמר לו "בל למד צדק" לא כבד את הוריו אמר לו

"בְּאֶרֶץ נְחֻמֹת יַעֲוֹל" עֲתִיד לְפָשׁוּט יָדוֹ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, אָמַר לוֹ אִם כֵּן הַשְּׁפַע לוֹ טוֹבָה בְּעוֹלָם הַזֶּה "וְיָבֵל יִרְאֶה גְאוֹת הִי" לְעוֹלָם הַבָּא.

לט הִנֵּה מִשְׁמַנֵי הָאֶרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶדָּה, זֶה אֵיטְלָא וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מַעַל, זֶה בֵּית גּוֹבְרִין דְּבַר אַחַר הִנֵּה מִשְׁמַנֵי הָאֶרֶץ, מִן שְׁמִינְיָא דְאֶרְעָא אֲנִטוּנִינוּס שְׁלַח לְגַבֵּי רַבִּינוּ, אָמַר לִיה בְּגִין דְּתִיסְבַרְיָא חֲסָרִין מַה נַּעֲבִיד דְנִמְלָא יִתְהוֹן נִסְבִּיה לְשְׁלִיחָא וְעֵיילִיה לְגוֹ פְרִדְסָא עֶקֶר פּוּגְלִין רַבְרַבִּין וְשִׁתַּל דְקִיקִין, חֲסִין רַבְרַבִּין וְשִׁתַּל דְקִיקִין אָמַר לִיה הֵב לִי אֲנִטִיגְרָפָא לָא יֵהֵב לִיה עָאֵל גְּבִיָּה אָמַר לִיה מָה אָמַר לָךְ, אָמַר לִיה לֹא אָמַר לִי כְלוּם, אָמַר לִיה וְלֹא עָבַד קְדָמָךְ כְלוּם אָמַר לִיה אֲעֲלִנִי לְגוֹ פְרִדְסָא שְׁרֵי עֶקֶר פּוּגְלִין רַבְרַבִּין וְשִׁתַּל דְקִיקִין תִּרְדִּין רַבְרַבִּין וְשִׁתַּל דְקִיקִין, חֲסִין רַבְרַבִּין וְשִׁתַּל דְקִיקִין. שְׁרֵי מִפִּיק דוּכְסִין וּמַעֲיִיל אִיפְרָכוּן עַד זְמַן דְאִיתְמַלְיָאן תִּיסְבַרְיָא.

מ וְעַל חֲרָבָה תַחֲיָה, אָמַר רַבִּי לִוִי, תִּטַּל חֲרָבָה וְאֵת חַיֵּי וְאֵת אַחִידָה תַעֲבַד אִם זָכָה תַעֲבַד, וְאִם לֹא תַעֲבַד וְהָיָה כְּאִשֶׁר תִּרִיד, אָמַר לִיה אֵת יֵשׁ לָךְ יִרִידִין וְהוּא יֵשׁ לוֹ יִרִידִים. אֵת יֵשׁ לָךְ נְמוּסִים וְהוּא יֵשׁ לוֹ נְמוּסִים אִם רְאִיתָ יַעֲקֹב אַחִידָה פּוּרְק מַעֲלִין עוֹלָה שֶׁל תּוֹרָה, גְזוֹר עָלִין שְׁמַדִּים וְאֵת שׁוֹלֵט בּוֹ, הִדָּא הוּא דְכִתְיָב (ישעיה סג, טז) "כִּי אֲתָה אָבִינוּ כִּי אֲבָרְהָם לֹא יִדְעָנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יִכִּירָנוּ", וְיִצְחָק הֵיכֵן הוּא אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל מִי שְׂאוֹמֵר גְזוֹר עָלִין שְׁמַדִּים אֵת מִתְכִּיפּוֹ, עִם הָאֲבוֹת.

מא וַיִּשְׁטַם עֲשׂו בְלָבוֹ, נַעֲשֶׂה לוֹ שׁוֹנָא וְנוֹקָם וְנוֹטֵר, עַד כְּדוֹן קָרְאוּן סְנִיטִירָאֵי דְרוּמָאֵי.

וַיֹּאמֶר עֲשׂו (אל לבו) [בלבו], הִרְשָׁעִים בְּרִשׁוֹת לָבֹן (כְּתוּב בְּרָמֵז ס"א).

אָמַר רַבִּי לִוִי, אוֹי לְהֵם לְרִשְׁעִים שֶׁהֵן מִתְעַמְקִין עֲצוֹת רְעוֹת עַל יִשְׂרָאֵל, כָּל אֶחָד וְאֶחָד אוֹמֵר עֲצָתִי יָפָה מִעֲצָתְךָ, עֲשׂו אָמַר שׁוֹטָה הָיָה קִין שֶׁהִרְגָה אֶת אָחִיו בְּחַיֵּי אָבִיו וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁאָבִיו פָּרַח וְרָבָה, אָנִי אֵינִי עוֹשֶׂה כֵּן אֶלָּא יִקְרְבוּ יָמֵי אָבִי פָּרַח אָמַר שׁוֹטָה הָיָה עֲשׂו שֶׁאָמַר יִקְרְבוּ יָמֵי אָבִי וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁאָחִיו פָּרַח וְרָבָה, אָנִי אֵינִי עוֹשֶׂה כֵּן, אֶלָּא עַד דְאִינוּן דְקִיקִין תַּחַת כּוּרְסֵי אֲנָא מַחֲנֵק לְהוֹן הִדָּא הוּא דְכִתְיָב "כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיֹּאֲרָה תִשְׁלִיכֶהוּ" וְגוֹ'. אָמַר הֵמֶן שׁוֹטָה הָיָה פָּרַח וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהַבְּנוֹת נִשְׂאוֹת לְאֲנָשִׁים וּפְרוֹת וְרַבּוֹת, אָנִי אֵינִי עוֹשֶׂה כֵּן, אֶלָּא (אסתר ג, יג) "לְהַשְׁמִיד לְהִרְגָה וּלְאַבְדֵּךְ". אָמַר רַבִּי לִוִי, אִף גּוֹג לְעֵתִיד לְבֹא אוֹמֵר כֵּן שׁוֹטָה הָיָה הֵמֶן וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁיֵּשׁ לָהּ פְטָרוֹן בְּשָׁמַיִם, אָנִי אֵינִי עוֹשֶׂה כֵּן אֶלָּא בְּתַחֲלָה אָנִי מַזְדַּוֵּג לְפִטְרוֹן, וְאַחַר כֵּן לָהֶם, הִדָּא הוּא דְכִתְיָב (תהלים ב, ב) "יִתְנַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד עַל הַיָּם וְעַל מְשִׁיחוֹ", אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא

רָשַׁע לִי בְּאֵת לְהִזְדוּג, חִיִּיד שְׁאֲנִי עוֹשֶׂה מִלְחָמָה עִמָּךְ, שְׁנֹאֲמַר "ה' כְּגִבּוֹר יֵצֵא" וגו', (זכריה יד, ג) "וְיֵצֵא ה' וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם הַהֵם כִּיּוֹם הַלְחָמוֹ בְּיוֹם קָרֵב".

יִקְרְבוּ יָמֵי אֲבָל אָבִי וְאֶהְרֶגָה אֶת יַעֲקֹב, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר בָּא לוֹ עֲשׂוֹ בְּמִתְיָנָה אָמַר מַה אָנָּה מַעֲכִיר אֶת אֲבָא אֶלָּא יִקְרְבוּ יָמֵי אֲבָל אָבִי רַב נַחְמָן אָמַר, הַרְבֵּה סְיַחֲיָן מִתּוֹ וְנִעֲשׂוּ עוֹרוֹתֶיהֶן שְׁטִיחִין עַל גְּבֵי אֲמוֹתָן רַבֵּן אֲמַרִי אִם אָנִי הָרְגוּ, הָרִי שֵׁם וְעֶבֶר יוֹשְׁבֵינִי עָלֵי בְּדִין, וְאוֹמְרִים לִי לָמָּה הִרְגַתְּ אֶת אַחִיךָ. אֶלָּא הָרִינִי הוֹלֵךְ וּמִתְחַתֵּן לִישְׁמַעֲלָל, וְהוּא בָּא וְעוֹרֵר עִמּוֹ עַל הַבְּכוֹרָה וְהוֹרְגוּ, וְאֲנִי עוֹמֵד עָלָיו כְּגוֹאֵל הַדָּם וְהוֹרְגוּ וְיִוֹרֵשׁ אָנִי שְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת. הִדָּא הוּא דְכָתִיב (יחזקאל לה, ט) "יַעַן אֲמַרְךָ אֶת שְׁנֵי הַגּוֹיִם וְאֶת [שְׁתֵּי הָאֲרָצוֹת] לִי תִהְיֶינָה וְיִרְשְׁנוּהָ וְה' שָׁם הָיָה", מֵאֵן אָמַר דְּאֲמַרְתָּ כֵּן אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא "וְה' שָׁם הָיָה" כִּפְר עֲשׂוֹ וְאָמַר אָנָּה לֹא אֲמַרִי הִדָּא מִלְתָּא, אָמַר לִיהַּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לִית (אָנָּה) [אֲתָּ] יָדַע דְּאָנָּה בּוֹדְקִיהוֹן דְּלִבָּא, (ירמיה יז, ט) "אָנִי ה' חֹקֵר לֵב".

מב רמו קטז וַיִּגַּד לְרַבְקָה אֶת דְּבָרֵי עֲשׂוֹ, מִי הִגִּיד לָהּ, אִמָּהוֹת נְבִיאֹת הָיוּ, רַבְקָה הִיָּתָה מִהֶאֱמָהוֹת. רַבִּי בְּרַכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי יִצְחָק, אֶפְיֵלוֹ הַדִּיּוֹט אֵינּוּ חוֹרֵשׁ תְּלָם וְנְבִיאִים חוֹרֵשִׁים תְּלָם בְּתוֹךְ תְּלָם "אֵל תִּגְעוּ בְּמִשְׁיַחֵי וּבְנְבִיאֵי אֵל תִּרְעוּ".

הִנֵּה עֲשׂוֹ אַחִיךָ מִתְנַחֵם לָךְ, כְּמַת הוּא תוֹהַ עֲלֶיךָ כְּמַת הוּא מִתְנַחֵם עֲלֶיךָ כְּכֹר הוּא שׁוֹתָה עֲלֶיךָ כּוֹס תִּנְחוּמִין.

מד וַיִּשְׁבַּת עִמּוֹ יָמִים אַחָדִים, וּכְתִיב (להלן כט, כ) "וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרַחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיְהִיוּ בְּעֵינָיו כְּיָמִים אַחָדִים", נֹאֲמַר כָּאֵן יָמִים אַחָדִים, וְנֹאֲמַר לְהֵלֵן "אַחָדִים", מַה לְהֵלֵן שֶׁבַע שָׁנִים, אֵף כָּאֵן שֶׁבַע שָׁנִים.

עַד אֲשֶׁר תִּשׁוּב חֲמַת אַחִיךָ, אִמּוֹ בְּצַדִּיקְתָּהּ אֲמָרָה וְהוּא לֹא עָשָׂה כֵּן, אֶלָּא "וַיִּטְרֹף לְעַד אָפוֹ וְעִבְרָתוֹ שְׁמָרָה נְצַח", עוֹבְרָתִיָּה וְנִחְרָתִיָּה לֹא זִיעָא מִפּוּמִיָּה (לָמָּה אֲשַׁפֵּל גַּם שְׁנִיכֶם).

מו וְתֹאמַר רַבְקָה אֵל יִצְחָק קִצְתִּי בְּחַיֵּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חַת, הַתְּחִילָה גּוֹרְפַת מִחוּטְמָה וּמִשְׁלֶכֶת אִם לִקְחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת חַת כְּאֵלָּה קוֹפַחַת זוֹ לְזוֹ.

א ויקרא יצחק אל יעקב וגו', לפי שהיו הברכות מפוקפקות בגדו, והיכן נתאוששו בגדו, כאן ויברך אתו. אמר רבי אלעזר, אין קיום הגט אלא בחותמו וגו' כדלעיל אמר רבי ברכיה, לבן מלכים שהיה חותר לאביו לטל ליטרא של זהב אמר לו למה במטמוניות, בוא וטול בפרהסיא, כך ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אתו.

ויצוהו הזהירו על בנות ענר אשכל וממרא.

ב וישמע יעקב אל אביו, הדיא הוא דכתיב, (משלי כא, ב) "כל דרך איש ישר בעיניו", זה שמשון (שופטים יד, ג) "ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני". "וישמע לעצה חכם", זה יעקב, וישמע יעקב.

ט וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת, רבי יהושע בן לוי אמר, נתן דעתו להתגיר מחלת שנמחלו לו עונותיו (להלן לו, ג) "בשמת" שנתבשמה דעתו עליו, אמר לו רבי אלעזר, אלו הוציא את הראשונות יפה היית אומר, אלא על נשיו כאב על כאב, תוספת על בית מליא.

וילך עשו אל ישמעאל (כתוב לעיל בסוף פרשת חיי).

מנא הא מלתא דאמרי אינשי מטיל ואזיל דיקלא בישתא גבי קינא דשרכי, דבר זה כתוב בתורה, ושנוי בנביאים, ומשלש בכתובים. תני במתניתין, ותניא בבבלי. כתוב בתורה, וילך עשו אל ישמעאל. שנוי בנביאים (שופטים יא, ג) "ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים". משלש בכתובים, (בו סירא יג) "כל עוף למינו ישכון וכן אדם לדומה לו". תני במתניתין, המחבר לטמא טמא לטהור טהור. ותניא בבבלי, רבי אליעזר אומר, לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו.

רבי יודן בשם רבי אבו (משלי יב, יג) "בפשע שפתיים מוקש רע", ממרד שמרד עשו וישמעאל בהקדוש ברוך הוא באת להם תקלה, "ויצא מצרה צדיק", זה יעקב, ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה.

(ישעיה סה, טז) "אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן", להודיע שכל הברכות שברך יצחק את יעקב ברכו הקדוש ברוך הוא מלמעלה. יצחק אמר (לעיל כז, כח) "וינתן לך האלהים מטל השמים" והקדוש ברוך הוא ברכו בטל "והיה שארית

יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה"'. יצחק אמר (לעיל כז, כח) "משמני הארץ", והקדוש ברוך הוא ברכו (ישעיה ל, כג) "ונתן מטר [זרע] אשר תזרע את האדמה ולחם תבואת [האדמה] והיה דשן ושמן". יצחק אמר (לעיל כז, כח) "ורב דגן ותירוש", והקדוש ברוך הוא אמר [הנני שלח] לכם את הדגן והתירוש". יצחק אמר (לעיל כז, כט) "יעבדו עמים", והקדוש ברוך הוא אמר "והיו מלכים אמני". יצחק אמר (לעיל שם) "הוה גביר לאחיד", והקדוש ברוך הוא אמר (דברים כו, יט) "ולתתך עליון" ואף רבקה אמו ברכתו כנגדו שנאמר "ישב בסתר עליון... כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך" וכי מאחר שברכו הקדוש ברוך הוא ואמו, אביו למה חזר וברכו שנאמר ויקרא יצחק אל יעקב אלא שראה יצחק שעתידין בניו להגלות בין אומות העולם, אמר לו בוא ואברכך ברכה של גלויות שיחזור ויקבצך, ומהן ברכות שברכו, (איוב ה, יט כב) "בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע, בשוט לשון תחבא ולא תירא משד כי יבוא, לשד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא".

זרעו של עשו כל זמן שהיה יצחק קיים קימו עליהם את המילה, וכיון שמת בטלו את המילה, משלו משל למה הדבר דומה למלך שנתן פתרו לאוהבו, אמר לו זה יהא מונח בראשך ובראש בניך לעולם, הניחו אוהבו בראשו עד שעה שנכנס לבית עולמו, וכיון שנכנס לבית עולמו אמר המלך אלך ואראה בן אוהבי, מה אם היה מונח פתרו אביו בראשו, הלך ומצאו שהוא משלך באשפה הלך לאחוריו בקצף גדול, שנאמר (שופטים ה, ד ה) "ה' בצאתך משעיר וגוי הרים נזלו מפני ה'".

למה נדמה עשו הרשע ואליפז ועמלק בנו וירבעם ונבוכדנצר והמן האגגי, לאחד שמצא כסות בדרך תפשה בגדו והכניס לתוך העיר והיה מכריז ואומר, אבדה זו של מי נתקבצו כל בני העיר ויצאו לקראתו אמרו ראיתם איש פלוני כמה צדיק הוא, כמה חסיד הוא, מיד עמדו ועשאוהו ראש וקצין עליהם שנה, בשתי שנים ובשלוש שנים בארבע בחמש עד שהחריב את כל העיר כלה, לכך נדמו הרשעים. לא בשכר שלש דמעות שהוריד עשו לפני אביו נתנו לו את הר שעיר שאין גשמי ברכה פוסקין ממנו לעולם. לא בשכר ירבעם שהקשיב דבר לפני המלך נתנו לו עשרת שבטים. לא בשכר מרודך שנהג כבוד באבינו שבשמים יצא ממנו נבוכדנצר. לא בשכר אגג שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהיה חבוש בבית האסורין ואמר אוי לו שמה יאבד זרעו יצא ממנו המן.

פרשת ויצא

י-יא רמז קיז רבי פנחס פתח, (משלי ג, כג) "אז תלך לבטח דרךך", זה יעקב, דכתיב ויצא יעקב. "אם תשכב לא תפחד" מלבן ומעשו, "ושכבת וערבה שנתך", וישכב במקום ההוא.

רבי שמואל בר נחמן פתח, (תהלים קכא, א) "אשא עיני אל ההרים" אל ההורים למלפני ולמעבדני "מאין בא עזרי" אליעזר עבד אברהם בשעה שהלך להביא רבקה מה פתיב ביה "ויקח העבד עשרה גמלים", אני לא צמיד אחד ולא נזם אחד רבי אליעזר אומר, גדוד שלחו רבי יהושע בן לוי אומר, שלח עמו אלא שבא עשו ונטלו ממנו. אומר מה אנא מובד סברי מן בריי אלא (שם ב, ה) "עזרי מעם ה' עשה שמים וארץ אל יתן למוט רגלך אל ינום שומרך הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל". (שם ז ח) "ה' ישמך מכל רע" מעשו ומלבן, "ישמר את נפשך" ממלאך המות. "ה' ישמר צאתך" ויצא יעקב מבאר שבע.

רבי יודן בשם רבי סימון פתח, "אלהים מושיב יחידים ביתה", מטרונא שאלה לרבי יוסי לכמה זמנים ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, אומר לה לששה, דכתיב (שמות כ, יא) "כי ששת זמנים עשה ה'" וגו', מאותה שעה ועד עכשו מהו עוסק, אומר לה יושב ומזוג זווגים, איש לאשה ואשה לאיש וכו' (ומאריך במדרש רבות קחנו משם), יש שהוא הולך אצל זוגו, ויש שזוגו הולך אצלו. יצחק בא זוגו אצלו, דכתיב (לעיל כד, סג) "וישא עיניו וירא והנה גמלים באים". יעקב הלך אצל זוגו, דכתיב ויצא יעקב מבאר שבע.

חזקיה אומר, בן ששים ושלש שנה היה יעקב אבינו כשנטל את הברכות עשה עוד מטמו בארץ ומשמש לעבר ארבע עשרה שנה, ובאמהות שבע שנים נמצא נושא אשה בן שנים וארבע ועשו בן ארבעים למדנו שהקדוש ברוך הוא מקדים לרשעים, ומשהה לצדיקים אומר רבי יהושע, כבר כתוב (לעיל פסוק ז) "וישמע יעקב אל אביו", מה תלמוד לומר ויצא יעקב מבאר שבע אומר, אבא בשעה שבקש לצאת חוץ לארץ מהיכן הרשה לו לא מבאר שבע, אף אני הולך לבאר שבע, אם נותן לי רשות הריני יוצא, ואם לאו אין אני יוצא. לפיכך צריך הפתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע.

ויצא יעקב. וכי לא יצא משם אלא הוא, כמה חמרים יצאו וכמה גמלים יצאו ואת אמרת ויצא, אלא כל זמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא שבחה הוא הדרה, פנה משם, פנה זיוה פנה שבחה פנה הדרה. ודכותה "ותצא מן המקום אשר היתה שמה", וכי לא יצאה אלא היא והלא כמה חמרים כמה גמלים יצאו וכו' ניחא

תמן שלא היתה שם אלא אותה צדקת בלבד, ברם הכא לא היה שם יצחק ורבקה, לא דומה זכותו של צדיק אחד לזכותו של שני צדיקים.

מבאר שבע. רבי יודן אמר, מבארה של שבועה, שלא יעמוד עלי אבימלך ויאמר השבע לי כמו שנשבע לי זקנד, נמצאתי משהה בשמחת בני שבועה דורות, רבי אמר, מבארה של בכורה שלא יעמוד עלי עשו ויאמר לי כך היתה מרמה אותי ונוטל בכרתי, נמצאתי מאבד אותה שבועה, שנאמר (לעיל כה, לג) "השבועה לי כיום". מבאר שבע, רבי ברכיה אומר, מבארה של ברכה שלא יעמד עלי עשו ויאמר לי כך היתה מרמה בי ונוטל את ברכתי, נמצאתי מאבד אותה יגיעה שניגעה בי אמי.

ויילך חרנה. בן יומו, רבי ברכיה בשם רבי יצחק אמר, לישנא דבריתא, פלן אזל לקיסרין ועד פדון הוא על זדוהי.

חרנה תני, כל דבר שצריך למ"ד בתחלה נתן לה ה"א בסופה "סדמה" "מצרימה" "שעירה", "חרנה". התיבון והפתיב "ישובו רשעים לשאלה" לדיוטי התחתונה שבשאל.

ויצא יעקב מבאר שבע. והלא בחברון היה, שנאמר (להלן לה, כז) "הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק", אלא ממקום המיוחד לשבועות. אברהם (לעיל כא, כג) "ועתה השבעה לי באלהים", "על כן קרא למקום ההוא באר שבע" וגו', יצחק, (שם כז, לג) "ויקרא אתה שבעה", אף עשו כשפכר בכורתו (לעיל כה, לג) "ויאמר [יעקב] השבעה לי" חשב בלבד, אם נבא עשו ויאמר השבע לי שלא נטלת את הברכות אמר, הואיל והמקום הזה מיוחד לשבועות אצא מכאן, וכן הוא אומר (הושע יב, ג) "ויברח יעקב וגו'".

ויפגע במקום. למה מכנין שמו של הקדוש ברוך הוא וקורין אותו מקום, מפני שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו, אמר רבי יוסי בן חלפתא, אין אנו יודעין אם הקדוש ברוך הוא מקומו של עולם או אם העולם מקומו, ממה דכתיב "הנה מקום אתי" הוי הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו. אמר רבי יצחק, פתיב (דברים לג, כז) "מענה אלהי קדם" אין אנו יודעים אם הקדוש ברוך הוא מעונו של עולם או אם העולם מעונו, ממה דכתיב "ה' מעון אתה היתה לנו" הוי הקדוש ברוך הוא מעונו של עולם, ואין העולם מעונו. משל לגבור שהיה רוכב על סוס וכליו משפעים אילך ואילך הסוס טפל לרוכב ולא הרוכב טפל לסוס, הדא הוא דכתיב (חבקוק ג, ח) "כי תרכב על סוסך מרכבותיך ישועה".

ויפגע במקום. באת השכינה ואמרה לו, יעקב בני, שתים עשרה שעות כנגד שנים עשר שבטים שאני נותן לך, שתים עשרה מזלות ברכיע [כנגד] שתים עשרה אבני

מצבה. וכשנמכר יוסף הִזָּה בֹּכָה וּמְתַאֲבֵל כָּל אוֹתָן עֲשָׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה. אָמַר, אוֹי לִי שָׁמָּה נִתְחַיַּבְתִּי שְׁנַשְׂאֹתַי שְׁתֵּי אַחִיוֹת אוֹ שָׁמָּה נִהְיִיתִי מִמְמוֹנוֹ שֶׁל לֶבֶן, אוֹ שָׁמָּה נִהְיִיתִי מִמְמוֹנִם שֶׁל שְׂכָם, וּבִטְלָה אוֹתָהּ הַבְּרִית [שְׁפָרַת] לִי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, מִיָּד נִתְגַּלְגַּלוּ רַחֲמָיו שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְהוֹסִיף לוֹ שֶׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה מִכָּאן אָמְרוּ, כָּל שֶׁהִשְׁגִּיתָּ שָׁנָה אַחַת טוֹבָה סָמוּךְ לְזִקְנָתוֹ סִימָן יָפֵה לוֹ, יַעֲקֹב אָבִינוּ הִזָּה בְּטוֹבָה כָּל אוֹתָן הַשָּׁנִים שֶׁהִזָּה בְּמִצְרַיִם לְפִיכֹךְ הֵעֲלָה עָלָיו הַפְּתוּב כְּאִילוֹ הִזָּה בְּטוֹבָה כָּל יְמֵי חַיָּיו.

וַיִּפְגַע בְּמִקוֹם. צָלִי אֲבוֹת הָרַאשׁוֹנִים תִּקְנוּ תַּפְלוֹת (פְּתוּב בְּרַמְזוֹ ע"ז).

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן, כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים שְׁהִיֹּם מִשְׁתַּנָּה. עַרְבִית צָרִיךְ אָדָם לוֹמַר יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי שְׁתוּצִיאֲנִי מֵאַפְלָה לְאוּרָה. בְּשַׁחֲרִית צָרִיךְ לוֹמַר מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי שְׁהוּצֵאֲנִי מֵאַפְלָה לְאוּרָה. בְּמִנְחָה צָרִיךְ לוֹמַר יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי שְׂכָשָׁם שְׁזִכִּיתָנִי לְרֵאוֹת חַמָּה בְּזִרְיָחָתָהּ כִּן תִּזְכְּנִי לְרֵאוֹת בְּשִׁקִּיעָתָהּ. רַבֵּנּוּ אָמְרִי, כְּנֶגֶד תְּמִידִין תִּקְנוּם, תַּפְלוֹת הַשַּׁחַר כְּנֶגֶד תְּמִיד שֶׁל שַׁחַר, תַּפְלוֹת הַמִּנְחָה כְּנֶגֶד תְּמִיד שֶׁל בֵּין הָעֶרְבִים. תַּפְלוֹת הָעֶרֶב לֹא מִצְאוּ לָהּ קִבְעָה, אָמַר רַבִּי תַנְחוּמָא, אִף הִיא יֵשׁ לָהּ קִבְעָה, כְּנֶגֶד אֲבָרִים וּפְדָרִים שֶׁהִיוּ מִתְאַפְּלִים עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ כָּל הַלַּיְלָה.

וַיִּפְגַע בְּמִקוֹם. בְּקֵשׁ לַעֲבֹר וְנַעֲשֶׂה הַעוֹלָם כְּתֹל לְפָנָיו רַבֵּנּוּ אָמְרוּ, כִּי בָּא הַשֶּׁמֶשׁ הַשֶּׁמֶשׁ, מִלְּמַד שֶׁהַשֶּׁקִּיעַ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חַמָּה שְׁלֵא בְּעוֹנָתָהּ בְּשָׁבִיל לְדַבֵּר עִם יַעֲקֹב אָבִינוּ בְּצִנְעָא. מְשָׁל לְאוּרָהּ שֶׁל מְלֶךְ שְׁבָא לְפָרְקִים אֶצְלוֹ, אָמַר הַמְּלֶךְ כְּבוֹ הַפְּנִסִים, שְׁאֲנִי מִבְּקֵשׁ לְדַבֵּר עִם אוּרָהּ בְּצִנְעָא, כִּי הַשֶּׁקִּיעַ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חַמָּה שְׁלֵא בְּעוֹנָתָהּ כִּי לְדַבֵּר עִם יַעֲקֹב בְּצִנְעָא.

רמז קיח רַבִּי חֲנָן בְּשֵׁם רַבִּי חֲנָן דְּצַפּוּרִי אָמַר, שְׁמַע קוֹל מְלַאכֵי הַשָּׁרֵת שֶׁהִיוּ אוֹמְרִים בָּא הַשֶּׁמֶשׁ אֲתָא שְׁמִשָּׂא, בְּשַׁעָה שְׁאָמַר יוֹסֵף "וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאֲחַד עֶשְׂרֵה כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי" אָמַר מִי גָּלָה לָזֶה שְׁשִׁמִּי שְׁמִשׁ אוֹתָן שְׁתֵּי שְׁעוֹת שֶׁהַשֶּׁקִּיעַ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חַמָּה בְּצֵאתוֹ מִבֵּית אָבִיו, אִימְתִי הִחֲזִירוּ לוֹ, בְּחִזְרָתוֹ לְבֵית אָבִיו. הִדָּא הוּא דְכָתִיב (לֵהֲלוֹן לֵב, לֵא) "וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כְּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנוּאֵל", אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲתָה סִימָן לְבָנֶיךָ מֵהַ בְּצֵאתְךָ מִבֵּית אָבִיךָ הַשֶּׁקִּיעָתִי לָךְ גִּלְגַּל חַמָּה, וּבְחִזְרָתְךָ הִחֲזַרְתִּי לָךְ גִּלְגַּל חַמָּה, אִף בָּנֶיךָ בְּצֵאתָם (וִירְמִיָּה טו, ט) "אֲמַלְלָה לְלִדְתָהּ הַשְּׁבַע נִפְחָה נִפְשָׁה בָּאָה שְׁמִשָּׁה", וּבְחִזְרָתָם מֵהַ אוֹמַר (מְלָאכִי ג, כ) "וַיִּזְרַח לָכֶם יְרָאִי שְׁמִי שְׁמִשׁ צְדָקָה וּמִרְפָּא בְּכַנְפֵיהָ".

אָמַר רַבִּי יַעֲקֹבָא שְׁאֲלֵתִי אֶת רַבִּי גַמְלִיאֵל וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בְּאֵטְלִיז שֶׁל אֲמָאוּם כְּשֶׁהָלְכוּ לַקַּח בְּהַמָּה לְמִשְׁתָּהּ בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי גַמְלִיאֵל, כְּתִיב "וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כְּאֲשֶׁר

עבר את פנואל" וכי שמש לו לבדו זרחו והלא לכל העולם פלו זרחה, אמר רבי יצחק, שמש שבאה בעבורו זרחה בעבורו דכתיב ויצא יעקב וילך וכתיב ויפגע במקום כי מטא לחרו הרהר בדעתו, אמר, אפשר עברתי במקום שהתפללו בו אבותי ולא התפללתי בו, יהיב דעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא, מיד ויפגע במקום. בתי דצלי יהיב דעתיה למיהדר אמר הקדוש ברוך הוא צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה, מיד בא השמש.

כתיב ויחח מאבני המקום וישם מראשותיו. אמר רבי יצחק, מלמד שנתקבצו כל האבנים פלם וכל אחד ואחד אמר עלי ינוח ראשו של צדיק זה, תנא וכלו נבלעו באחת.

רמז קיט ויחח מאבני המקום. רבי יהודה אומר, שנים עשרה אבנים נטל. אמר, כך גזר הקדוש ברוך הוא שאני מעמיד שנים עשר שבטים. אברהם לא העמידו, יצחק לא העמידו, ואני אם מתאחות זו לזו אני יודע שאני מעמיד שנים עשר שבטים. וכיון שנתאחו ידע שהוא מעמיד שנים עשר שבטים. רבי נחמיה אומר, שלשה אבנים נטל, אברהם, יחד הקדוש ברוך הוא שמו עליו, יצחק, יחד הקדוש ברוך הוא שמו עליו, ואני אם מתאחות זו לזו יודע אני שהקדוש ברוך הוא מיחד שמו עלי, וכיון שנתאחו זו לזו ידע שהקדוש ברוך הוא מיחד שמו עליו. ורפנו אמרין, מעוט אבנים שנים, אמר, אברהם יצא ממנו פסלת ישמעאל ובני קטורה, יצחק, יצא ממנו פסלת, עשו ואלופיו, ואני, אם מתאחות הן, יודע אני שאין יוצא ממני פסלת. וכיון שנתאחו ידע שאין יוצא ממנו פסלת.

עשאן כמרזב ונתנו תחת ראשו, שהיה מתגרא מן החיות. כתוב אחד אומר (מיכה א, ג ד) "כי הנה ה' יצא ממקומו וירד וידר על בתי ארץ ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו", מי שנגלה עליו הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה רבי ברכיה בשם רבי לוי אותו אבנים שנתן אבינו יעקב נעשו תחתיו כמטה וכפירנס מה טריפה הטרף שם "קרות בתינו ארזים" צדיקים וצדיקות נביאים ונביאות.

וישכב במקום ההוא. רבי יהודה אומר כאן שכב, הא כל ארבע עשרה שנה שהיה מטמן בארץ ומשמש לעבר לא שכב רבי נחמיה אומר, כאן שכב, הא כל עשרים שנה שהיה בבית לבן לא שכב. ומה היה אומר חמש עשרה שיר המעלות שבספר תהלים, ומה טעם (תהלים קכד, א) "שיר המעלות... לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל" ישראל סבא, רבי שמואל בר נחמן אמר, כל ספר תהלים היה אומר, ומה טעם, שנאמר (שם כב, ד) "ואתה קדוש יושב תהלות ישראל" ישראל סבא.

בן שבעים ושבע שנה היה יעקב בצאתו מבית אביו והיתה הבאר מהלכת לפניו מבאר שבע עד הר המוריה מהלך שני ימים והגיע לשם בחצי היום, ופגע בו

הקדוש ברוך הוא, שנאמר ויפגע במקום, ולמה נקרא שמו של הקדוש ברוך הוא "מקום", שבכל מקום שהצדיקים עומדים שם הקדוש ברוך הוא נמצא, שנאמר "בכל המקום אשר אזכיר את שמי" וגו'. אמר לו הקדוש ברוך הוא, יעקב, הלחם בצקלונך והבאר לפניך לאכל ולשתות, שכב במקום זה, אמר לפניו, רבון העולמים עכשו יש לשמש ירידות חמשים ואני שוכב במקום הזה בלא עת ובא השמש במערב הביט יעקב וראה את השמש וילן שם, שנאמר וילן שם כי בא השמש. לקח יעקב שתיים עשרה אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו וצחק אביו, ושם אותם מראשותיו. בא המקום להודיעו שעתידין לעמד ממנו שנים עשרה שבטים ונעשו כלן אבן אחת, להודיענו שכלם עתידין להיות גוי אחד בארץ.

יב-יג ויחלם והנה סלם. תנא, רחבו של סולם שמנת אלפים פרסה, דכתיב עלים וירדים בו עולים תרין וירדים תרין, דכי פגעו בהדי הדדי הוו להו ארבעה וכתוב ביה במלאך (דניאל י, ו) "והגיתו כתרשיש" וגמירי דתרשיש תרי אלפי פרסי הוי. תנא, עולים ומסתכלים בדיוקנו של מעלה וירדים ומסתכלים בדמות דיוקנו של מטה, בעי לסכונגיה מיד, והנה ה' נצב עליו. אמר רבי שמעון בן לקיש, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, כאדם שמיניף במניפה על בנו.

הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך. מאי רבותיה אמר רבי יצחק, מלמד שקפלה הקדוש ברוך הוא לארץ ישראל והניחה תחת אבינו יעקב כדי שתהא נוחה להכבש לבניו (שאר קטעיה כתוב (בפרשה עי) ברמז (קני"א)).

ויחלם, תני בר קפרא, אין חלום שאין לו פתרון. והנה סלם, זה כבש מצב ארצה, זה מזבח כמה דאת אמר (שמות כ, כא) "מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלתך" וגו'. וראשו מגיע השמימה, אלו הקרבנות שריחן עולה לשמים. והנה מלאכי אלהים, אלו כהנים גדולים. עלים וירדים בו, שהיו עולים וירדים בכבש. והנה ה' נצב עליו, (עמוס ט, א) "ראיתי את ה' נצב על המזבח". רבנן פתרון לה בסיני. והנה סלם זה סיני, אותיות דדין פאותיות דדין מצב ארצה "ויתיצבו בתחתית ההר". וראשו מגיע השמימה, (דברים ד, יא) "וההר בער באש עד לב השמים". והנה מלאכי אלהים, זה משה ואהרן. עלים וירדים בו, (שמות כד, יב) "עלה אלי ההר", "וירד משה מן ההר". והנה ה' נצב עליו, (שם כ) "וירד ה' על הר סיני".

והנה ה' נצב עליו. ריש לקיש אמר, תרנוס של שלש רגלים הראה לו, את שהוא רגל שלישי כתיב (דברים לב, ט) "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו", מה החבל הזה פחות משלשה אין מפקיעין אותו [כך האבות אין פחות משלשה]. רבי ברכיה אמר עולם ושליש עולם הראה לו, עלים, אין עולים פחות משנים ואין ירדים פחות משנים והמלאך הוא שלישו של עולם, מנין, שנאמר (דניאל י, ו) "והגיתו

כתרשיש" רבי חיא רבה ורבי ינאי, [חד אמר, עלים וירדים בסלם], וחד אמר עלים וירדים ביצקב מאן דאמר עלים וירדים בסלם ניחא, ומאן דאמר עלים וירדים ביצקב, מעלים בו, מורידים בו אופזים בו קופזים בו סונטיים בו "וישראל אשר בך אתפאר", את הוא שאיקונך חקוק למעלה, עולים למעלה ומוצאים איקונין שלו וירדין למטה ומוצאין אותו ישן, משל למלך שהיה יושב ודן, עולין לבסילקו ומוצאין אותו יושב ודן, יורדין בפרווד ומוצאין אותו ישן.

דבר אחר מלאכים שהן מלוין את האדם בארץ ישראל אינן מלוין אותו בחוזה לארץ, עלים, אלו שלוו אותו בארץ ישראל, ירדים [אלו] שלוו אותו בחוזה לארץ.

רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן, מלאכי השרת על ידי שגלו מסטורין של הקדוש ברוך הוא, נדחו ממחיצתו מאה ושלושים ושמונה שנה רבי תנחומא הנה מפיך לישנא קלא על ידי שנתגאו ואמרו (לעיל יט, יג) "כי משחתים אנחנו את המקום הזה" היכן חזרו, פאן, עלים ואחר כך ירדים.

רבי יהושע בן לוי פתר קריא בגליות, ויצא יעקב "ויצא מן בית ציון כל הדרה". מבאר שבע (עמוס ח, ז), "נשבע ה' בגאון יעקב" וילך חרנה (איכה א, יב) "אשר הונה ה' ביום חרון אפו". ויפגע במקום "עד אפס מקום" וילן שם כי בא השמש, (ירמיה טו, ט) "אמללה יולדת השבעה... באה שמה". ויקח מאבני המקום (איכה ד, א) "תשתפכנה אבני קדש". וישם מראשותיו (ירמיה יג, יח) "כי ירד מראשותיכם" וישכב במקום ההוא, "נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי לה' אלהינו וגו'. ויחלם, זה חלומו של נבוכדנצר. והנה סלם, זה צלמו של נבוכדנצר, הוא סלם הוא סמל, אתיא דדין אינון אתיא דדין מצב ארצה, (דניאל ג, א) "אקימה בבקעת דנרא". וראשו מגיע השמימה, "רומה אמין שתיו". והנה מלאכי אלהים, זה חנניה מישאל ועזריה. עלים וירדים בו מורידים בו, אופזים בו, קופזים בו סונטיין בו (שם ג, יד) "וילצלם דהבא די הקימת לא סגדין" והנה ה' נצב עליו, (שם כו) "עבדוהי די אלהא עלאה פקו ואתו" דבר אחר, והנה מלאכי אלהים, זה דניאל. עלים וירדים בו, שעלה והוציא בלעו מתוף פיו והנה ה' נצב עליו, "דניאל עבד (ד) אלהא חיא".

והנה ה' נצב עליו. רבי יוסי בן זמרא פתח (תהלים סג, ב) "צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועגף בלי מים" ככמהות הללו שהן מצפות למטר רבנו אמרי בשם שניפשי לך צמאה כך מאתים ארבעים ושמונה אברים שיש בי צמאין לך, היכן "בארץ ציה ועגף בלי מים", (שם) "כן בקדש חזיתיד", על כן בקדושה חזיתיד "לראות עזד" זה פמלה שלך "ויכבודד", והנה ה' נצב עליו.

רבי חמא בר חנינא פתח, (משלי כז, יז) "בַּרְזֵל בְּבַרְזֵל יַחַד וְאִישׁ יַחַד פָּנֵי רַעְהוּ", אין סכין מתחדדת אלא בירכה של חברתה כך אין תלמיד חכם משתבח אלא בחברו "איש יחד" זה יעקב שנתחדה עליו שכניה, והנה ה' נצב עליו.

מה פתיב למעלה מן הענן והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו ואחר כך והנה ה' נצב עליו, משל לבן מלכים שהיה ישן על גבי עריסה, והיו זבובים שוכנים עליו, ובאת מניקה שלו ושחה עליו ומניקתו וברחו מעליו, כך בתחלה מלאכי אלהים עלים וירדים בו וכיון שנגלה עליו הקדוש ברוך הוא מפרום ברחו מעליו.

רבי חמא, רבה ורבי יוחנן, חד אמר עליו על סלם, וחד אמר, עליו על יעקב. מאן דאמר על סלם ניחא מאן דאמר על יעקב (מי) מתקים עליו אמר רבי יוחנן, הרשעים מתקיימים על אלהיהם "ויפרעה חלם והנה עמד על היאר" אבל הצדיקים הקדוש ברוך הוא מתקים עליהם, שנאמר והנה ה' נצב עליו. אמר רבי שמעון בן לקיש, האבות הן הן המרפבה, (לעיל יז, כב) "ויצל אלהים מעל אברהם", ויצל מעליו אלהים. והנה ה' נצב עליו.

רמז קכ ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. שמנה עשרה פעמים הוא מזכיר את האבות בתורה וכנגד כן קבעו חכמים שמנה עשרה ברכות בתפלה, ואם יאמר לך אדם תשע עשרה הן, אמר לו הנה ה' נצב עליו לית הוא מנהון ואם יאמר לך אדם שבע עשרה הן, אמר לו (להלן מח, טז) "ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק" הוא חד מנהון.

רבי שמואל בר נחמני אמר, כנגד שמונה עשר צוויין שכתובים (בפרשה) משכן שני מן (שמות לח, כג) "ואתו אהליאב" עד סיפיה דספרא.

הארץ אשר אתה שוכב עליה. ריש לקיש בשם בר קפרא אמר, קפלה כפנקס ונתנה תחת ראשו כאינש דאמר מן תחות רישך דידך הוא רבי הונא בשם רבי אלעזר, ובלבד שתקבר עליה.

והנה ה' נצב עליו. משל לעני שהיה המלך אוהבו, ונכנס ויוצא בפלטין שלא ברשות, ובני פלטין מקנאין ומבקשין להרגו, אמר להם, אני מתקים עליו. כך שמע הקדוש ברוך הוא לשגרי המלכות שהיו אומרים עתיד זה לירש העולם ולהעביר המלכות, נהרגנו, מיד והנה ה' נצב עליו.

יד והיה זרעך כעפר הארץ. מה עפר אינו מתברך אלא במים כך בניד אינו מתברך אלא בזכות התורה שנמשלה למים מה עפר מכלה פלי מתכות והוא מתקים לעולם, כך בניד מכלים כל אומות העולם והן קימין לעולם. מה עפר

עשוי דיש לעולם כד בנדיד נעשים דיש למלכות. הדא הוא דכתוב "ושמתיה ביד מוגיד", אלו דמוגין יתיד ואפילו כו, לטבתיד מקשקשין ביד הדא הוא דכתוב (תהלים סה, יא) "ברביבים תמנגנה צמחה תברך", (ישעיה שם) "אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה". מה היו עושין להו, היו מרביצין אותו בפלטרין ומעבירין פרו עליהו והוא סימן טב, מה פלטרא מכלה את העוברים ואת השבים והיא קימת לעולם כד בנדיד מכלים אמות העולם והו קימין לעולם.

ופרצת ימה וקדמה. אמר רבי אבא בר חנינא, את תרעיא דימא כמה דאת אמר (מיכה ב, יג) "עלה הפרץ לפניהם" רבי יוסי בר חנינא אמר, אף חלוקי יחזקאל הראה לו והלא לא פרש יחזקאל אלא מן המזרח בא ישעיה ופרש "כי ימין ושמאל תפראצי".

טו והנה אנכי עמד ושמרתיו בכל אשר תלך. רבנן אמרין על הכל השיבו ועל הפרנסה לא השיבו (להלן פסוק כ) "אם יהיה אלהים עמדי", הנה אנכי עמד. "ושמרני" ושמרתיו "בדרך הזה אשר אנכי הולך" בכל אשר תלך. "ושבתני בשלום אל בית אבי" והשבתיו אל האדמה הזאת. ועל הפרנסה לא השיבו, רבי אסי אמר, אף על הפרנסה השיבו. שנאמר כי לא אעזבך, ואין עזיבה אלא פרנסה, כמה דאת אמר (תהלים לו, כה) "ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם".

טז וייקץ יעקב משנתו. רבי יוחנן אמר, ממשנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה, אכן שכנה שרויה במקום הזה ולא הייתי יודע.

יז ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה. הסלם הזה עומד בבאר שבע, ונפועו מגיע בבית המקדש, מה טעם, ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה, (וכתיב ויקרא את שם המקום שהוא בית אל) אמר רבי יוחנן, הסלם הזה עומד בבית המקדש ונפועו מגיע עד בית אל, מה טעם ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה, וכתיב (להלן פסוק יט) "ויקרא את שם המקום שהוא בית אל".

אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים. אמר רבי אחא, עתיד השער הזה להפתח לכמה צדיקים פיוצא בו אמר רבי שמעון בן יוחאי, אין בית המקדש של מעלה גבוה מבית המקדש של מטה אלא שמנה עשר מיל. מה טעם, וזה שער השמים, מנין "וזה".

דבר אחר, מלמד שהראהו הקדוש ברוך הוא בית המקדש בנוי וחרב ובנוי. מה נורא המקום הזה, הרי בנוי, כמה דאת אמר "נורא אלהים ממקדשי". אין זה, הרי חרב כמה דאת אמר (איכה ה, יז) "על זה הזה דוה לבנוי". וזה שער השמים,

הרי בנוי ומשכלל לעתיד לבא, כמה דאית אמר (תהלים קמז, יג) "כי חזק בריחי שערך".

ח ויקח את האבן אשר שם מראשתינו. מה עשה הקדוש ברוך הוא ברגל מינו, הטביע האבן עד עמקי תהום ועשה אותו סניף לארץ כאדם שהוא עושה סניף לכפה, לפיכך נקרא אבן שתיה ששם הוא טבור הארץ, ומשם נמתחת כל הארץ, ועליה היכל עומד, שנאמר (להלן פסוק כב) "והאבן הזאת" וגו' וענו העליונים ואמרו ברוך אתה ה' האל הקדוש.

ויצק שמן על ראשה. שופע לו מן השמים כמלא פי הפך.

ט ואולם לזו שם העיר לראשנה. למה נקרא שמה לזו, שכל הנכנס בה הטרף מצות ומעשים טובים פלוז רבנן אמרין, מה הלזו הנה אין לה פה כף לא הנה אדם יכול לעבר על פתחה של עיר לזו הנה עומד על פתח של מערה והנה הלזו חלול ומן הלזו נכנסים לעיר הנה הוא דכתיב "וינראם את מבוא העיר ויכו את העיר לפי חרב ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו" רבי ננאי בר שמעאל עבד ליה הפטרה ומה אם זה שלא הלך לא בידיו ולא ברגליו אלא שהראה באצבע נצל מן הפרענות, ישראל שעושין גמילות חסדים עם גדוליהם ועם קטניהם בידיהם ורגליהם, על אחת כמה וכמה.

רמז קכא כתיב (ירמיה ל, י) "ואתה אל תירא עבדי יעקב... ואל תחת ישראל", מדבר ביעקב, דכתיב ויחלם והנה סלם אלו שרי אמות העולם, מלמד שהראה הקדוש ברוך הוא ליעקב אבינו שרה של בבל עולה שבועים חוקים ויורד, ושל מדי עולה חמשים ושנים, של גון מאה ושמונים, ושל אדום עולה ולא ידע כמה באותה שעה נתירא יעקב אבינו, אמר, תאמר שאין לזה ירידה, אמר לו הקדוש ברוך הוא "אל תחת ישראל", אפילו אתה רואה אותו יושב אצלי, משם אני מורידו, הנה הוא דכתיב (עובדיה א, ד) "אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנף משם אורידך נאם ה'". רבי ברכיה בשם רבי מאיר אמר, מלמד שהראה הקדוש ברוך הוא ליעקב אבינו שרה של בבל עולה ויורד ושל גון עולה ויורד ושל אדום עולה ויורד. אמר לו הקדוש ברוך הוא, יעקב, אף אתה עולה. באותה שעה נתירא אבינו יעקב ואמר, תאמר כשם שיש לאלו ירידה כך אני יש לי ירידה, אמר לו הקדוש ברוך הוא, "אל תירא ישראל" אם אתה עולה אין לך ירידה, ולא האמין ולא עלה, (תהלים עח, לב) "בכל זאת עוד חטאו ולא האמינו בנפלאותיו" זה יעקב אבינו שלא האמין ולא עלה. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אלו האמנת ועלית, לא היית יורד לעולם, עכשו שלא האמנת ולא עלית, יהו בניך משעבדין בארבע מלכיות בעולם הנה במסים ובארנוניות ובגלגליות. יכול לעולם, תלמוד לומר

"אל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק" מבבל, "ואת זרעך מארץ שבטים" מגלגל ומאספמניא ומחברותיה, "ושב יעקב" מבבל, "ושקט" ממדי, "ושאנו" מינו, "ואין מחריד" מאדום.

כ-כא רמז קכב וינדר יעקב נדר לאמר. (תהלים סו, יד) "אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי". אמר רבי יצחק, דנדר מצוה בעת צרתו מהו לאמר, לאמר לדורות שיהו נודרין בשעת הדחק. יעקב פתח בנדר תחלה, לפיכך כל הנודר לא יהא תולה אלא בו, דכתיב (שם קלב, ב) "אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב", לאביר אברהם ויצחק לא נאמר, אלא "לאביר יעקב", תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה.

כתיב (דברי הימים א' כט, ט י) "וישמחון העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה'". לפי שהיו עוסקים במצוות נדבה ועלתה בנדם, שמחו, מהו אומר שם "ויברך דויד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה ה'" אלהי אברהם ויצחק לא נאמר אלא "אלהי ישראל אבינו", תלה הנדר במי שפתח בו תחלה. אמר רבי יודן עוד מן אתרא לית היא חסרא "וינדר ישראל נדר", וינדרו ישראל אין כתיב כאן, אלא "וינדר ישראל נדר" ישראל סבא.

ארבעה הו שנידרו, שנים נדרו והפסידו, שנים נדרו ונשתפרו, יעקב נדר והפסיד ופתח נדר והפסיד חנה נדרה ונשתפרה ישראל נדרו ונשתפרו.

רבי איבו ורבי יונתן, חד אמר מסרסת היא הפרשה וחד אמר, על הסדר נאמר. מאן דאמר מסרסת היא הפרשה, שפבר הבטיחו הקדוש ברוך הוא (לעיל פסוק טו) "והנה אנכי עמך" והוא אומר אם יהיה אלהים עמדי אתמהה מאן דאמר על הסדר נאמר, מה מקים אם יהיה אלהים עמדי אם יהיה לי שיתקיימו התנאים שהתנה עמי אני אקים את (נדרו) [נדר].

רבי אבהו אמר, אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה, מלשון הרע כמה דאת אמר "וינדרכו את לשונם קשתם שקר". ונתן לי לחם, מגלוי עריות, כמה דאת אמר (להלן לט, ט) "ולא חשך מפני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו" ושבתי בשלום אל בית אבי, משפיות דמים והיה ה' לי לאלהים, מעבודה זרה. רבנן פתרון לה בכל ענינא אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה, מגלוי עריות ושמיות דמים ומעבודה זרה ומלשון הרע אין דרך אלא עבודה זרה, כמה דאת אמר (עמוס ה, יד) "הנשבעים באשמת שמרון ואמרו חי אלהיך דו וחי דרך באר שבע", ואין דרך אלא גלוי עריות, "כו דרך אשה מנאפת", ואין דרך אלא שפיות דמים, (שם א, טו) "בני אל תלדו בדרך אתם". וכתיב (שם טו) "כי רגליהם לרע רוצו וימהרו לשפך דם". ואין דרך אלא לשון הרע, דכתיב (ירמיה ט, ב) "וינדרכו את לשונם קשתם שקר".

רמז קכג ונתנו לי לחם לאכל ובגד ללבוש. עקילס הגר נכנס אצל רבי אליעזר, אמר לו, הרי כל שבחו של גר, "ואהב גר לתת לו לחם ושמלה" אמר לו, וכי קלה היא בעיניך, דבר שנתחבט עליה אותו זקן, ונתנו לי לחם לאכל, בא זה והושיטה לו בקנה בא לו אצל רבי יהושע, התחיל מנחמו בדברים, "לחם" זו תורה כמה דאת אמר (משלי ט, ה) "לכו לחמו בלחמי", "שמלה" זו טלית זכה אדם לתורה זכה למצות, ולא עוד אלא שהו משיאין לכהונה ובני בניהן מקריבים על גבי המזבח. "לחם" זה לחם הפנים, "שמלה" אלו בגדי כהנה גדולה.

והיה ה' לי לאלהים. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה אמרת והיה ה' לי לאלהים, חידך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן איני נותן אלא בלשון הזה, "והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם", (ישעיה ז, כא) "והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן", (שם יא, יא) "והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית, "והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס", (ישעיה כז, יג) "והיה ביום ההוא תקע בשופר גדול".

כב תנו רבנן, המבזבז אל יבזבז יותר מחמש שמה יצטרך לבריות. מעשה באחד שבקש לבזבז יותר מחמש ולא הניחו חברו, ומנו רבי ישבב, ואית דאמר רבי ישבב ולא הניחו חברו, ומנו רבי עקיבא. דאמר קרא, "אשר תתן לי עשר אעשרנו לך" והא לא דמניא עשורא קמא לעשורא בתרא אעשרנו לך לבתרא כקדמא. וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. (פתיב ברמז עה וקל"ג).

פרק כט

א וישא יעקב רגליו. (משלי יד, ל) "חיי בשרים לב מרפא" כיון שנתבשר בשורה טובה טען לביה נת רגלוהי הדא אמר, כרסא טען רגלוהי.

ב-ג וירא והנה. רבי חמא בר חנינא פתר בה שית שטין א) וירא והנה באר בשדה, זה הבאר והנה שם שלשה עדרים צאן רבצים עליה, זה משה ואהרן ומרים כי מן הבאר הוא יסקו העדרים, שמשם כל אחד מושך לשבטו ולדגלו ולמשפחתו. והאבו גדלה על פי הבאר, כמלא פי כברה קטנה היה בה ונאספו

שָׁמָּה כָּל הַעֲדָרִים, בְּשַׁעַת הַמַּחֲנוֹת וְגָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבַּיִת וְהִשְׁקוּ אֶת הַצֹּאן, שְׁמֹשֶׁם מוֹשֶׁד כָּל אֶחָד לְשִׁבְטוֹ וּלְדַגְלוֹ וּלְמִשְׁפַּחְתּוֹ. וְהִשִּׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבַּיִת לְמִקְוָה, בְּשַׁעַת הַמִּסְעוֹת (ב) דָּבַר אַחֵר, וַיֵּרָא וְהִנֵּה בָּאֵר בְּשֹׁדֵה, זֶה צִיּוֹן וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדָרֵי צֹאן רוֹבְצִים עָלֶיהָ, אֵלּוּ שְׁלֹשָׁה רִגְלִים כִּי מִן הַבַּיִת הַהוּא יִשְׁקוּ הַעֲדָרִים, שְׁמֹשֶׁם שׁוֹאֲבִים רוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבַּיִת, זֶה שְׁמֹחַת בֵּית הַשׁוֹאֲבָה שְׁמֹשֶׁם הָיוּ שׁוֹאֲבִים רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְנֶאֱסָפוּ שָׁמָּה כָּל הַעֲדָרִים, בָּאִים מִלְּבָא חֲמַת עַד נַחַל מִצְרַיִם. וְגָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבַּיִת וְהִשְׁקוּ אֶת הַצֹּאן, שְׁמֹשֶׁם הָיוּ שׁוֹאֲבִין רוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וְהִשִּׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבַּיִת לְמִקְוָה, שְׁמֹנַח עַד רִגְלֵ הַבָּא. (ג) דָּבַר אַחֵר, וַיֵּרָא וְהִנֵּה בָּאֵר בְּשֹׁדֵה, זֶה צִיּוֹן וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדָרֵי צֹאן, אֵלּוּ שְׁלֹשָׁה בְּתֵי דִינִין. דְּתַנְיִן, שְׁלֹשָׁה בְּתֵי דִינִין הָיוּ שָׁם אֶחָד בְּפִתַח הַר הַבַּיִת וְאֶחָד בְּפִתַח הָעֲזָרָה, וְאֶחָד בְּלִשְׁכַּת הַגְּזִית כִּי מִן הַבַּיִת הַהוּא יִשְׁקוּ הַעֲדָרִים, שְׁמֹשֶׁם הָיוּ שׁוֹמְעִין אֶת הַדִּין. וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבַּיִת, זֶה בֵּית דִּין שֶׁבְּלִשְׁכַּת הַגְּזִית וְנֶאֱסָפוּ שָׁמָּה כָּל הַעֲדָרִים, אֵלּוּ בֵּית דִּין שֶׁבְּחֻצָּה לְאַרְצָה וְהִשִּׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבַּיִת לְמִקְוָה, שְׁהָיוּ נוֹשְׂאִין וְנוֹתְנִין בְּדִין עַד שְׁהָיוּ מַעֲמִידִין אוֹתוֹ עַל בְּרִיו. (ד) דָּבַר אַחֵר, וְהִנֵּה בָּאֵר בְּשֹׁדֵה, זֶה צִיּוֹן וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדָרֵי צֹאן, זֶה שְׁלֹשָׁה מַלְכֵי הָרָאשׁוֹנוֹת כִּי מִן הַבַּיִת הַהוּא יִשְׁקוּ הַעֲדָרִים, שְׁהַעֲשִׂירוּ מִן הַהַקְדָּשׁוֹת הַצְּפוֹנוֹת וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבַּיִת, זֶה זְכוֹת אֲבוֹת, וְנֶאֱסָפוּ שָׁמָּה כָּל הַעֲדָרִים, זֶה מַלְכוּת הַרְבִּיעִית שֶׁהִיא מִכְתָּבַת טִירוֹנִיָּא מִכָּל אַמּוֹת הָעוֹלָם. וְגָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן שְׁהַעֲשִׂירוּ מִן הַהַקְדָּשׁוֹת שֶׁבְּלִשְׁכַּת הַגְּזִית וְהִשִּׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן, לְעַתִּיד לְבֵא זְכוֹת אֲבוֹת עוֹמְדֵת (ה) דָּבַר אַחֵר, וְהִנֵּה בָּאֵר בְּשֹׁדֵה, זֶה סִנְהֶדְרִין וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדָרֵי צֹאן, אֵלּוּ שְׁלֹשׁ שׁוֹרוֹת שֶׁל תִּלְמִידֵי חֲכָמִים שְׁיוֹשְׁבֵין לְפָנֶיהֶן כִּי מִן הַבַּיִת הַהוּא יִשְׁקוּ הַעֲדָרִים, שְׁמֹשֶׁם הָיוּ שׁוֹמְעִין אֶת הַהֲלָכָה. וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבַּיִת, הַמוֹפְלָא שֶׁבְּבֵית דִּין שֶׁהוּא מְסָרֵס הַהֲלָכָה. וְנֶאֱסָפוּ שָׁמָּה כָּל הַעֲדָרִים, אֵלּוּ תִּלְמִידִים שֶׁבְּחֻצָּה לְאַרְצָה וְגָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן, שְׁהָיוּ נוֹשְׂאִין וְנוֹתְנִין בְּהֲלָכָה עַד שְׁמַעְמִידִין אוֹתָהּ עַל בְּרִיָּה. (ו) דָּבַר אַחֵר, וְהִנֵּה בָּאֵר בְּשֹׁדֵה, זֶה בֵּית הַכְּנִסֶּת. וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדָרֵי צֹאן, אֵלּוּ שְׁלֹשָׁה קְרוֹאִין כִּי מִן הַבַּיִת הַהוּא יִשְׁקוּ, שְׁמֹשֶׁם שׁוֹמְעִין אֶת הַתּוֹרָה. וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבַּיִת, זֶה יֶצֶר הָרַע וְנֶאֱסָפוּ שָׁמָּה כָּל הַעֲדָרִים זֶה הַצְּבוֹר. וְגָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן, זֶה סֵפֶר תּוֹרָה שְׁגוֹלְלִין וְשׁוֹמְעִין מִמֶּנּוּ דְּבָרֵי תּוֹרָה וְהִשִּׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבַּיִת, שְׁכִּיּוֹן שְׁיוֹצְאִין יֶצֶר הָרַע חוֹזֵר.

רַבִּי יוֹחָנָן פֶּתַר קִרְיָא בְּסִינֵי וְהִנֵּה בָּאֵר בְּשֹׁדֵה, זֶה סִינֵי וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדָרֵי צֹאן, כְּהֵנִים לְוִיִּם וַיִּשְׂרְאֵלִים כִּי מִן הַבַּיִת הַהוּא יִשְׁקוּ הַעֲדָרִים, שְׁמֹשֶׁם שְׁמַעוּ עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת. וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבַּיִת, זֶה שְׁכִינָה וְנֶאֱסָפוּ שָׁמָּה כָּל הַעֲדָרִים, שְׁאֵלּוּ הָיוּ יִשְׂרָאֵל חֲסָרִין אֶחָד לֹא הָיוּ מְקַבְּלִים אֶת הַתּוֹרָה וְגָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן, שְׁמֹשֶׁם שְׁמַעוּ עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים, וְהִשִּׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבַּיִת, "אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דְּבַרְתִּי עִמָּכֶם".

ד-ו ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם. רבי יוסי בר חנינא פתר קריא בגליות ויאמרו מחרן אנחנו, מחרונו של מקום אנו בורחין הידעתם את לבן בן נחור, הידעתם את מי שהוא עתיד ללבן עונותיהם כשילג ויאמרו ידענו ויאמר להם השלום לו, ויאמרו שלום, באיזה זכות, והנה רחל בתו באה עם הצאן הדא הוא דכתיב (ירמיה לא, יד טז) "כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים וגו' כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעלתך נאם ה' ושבו מארץ אויב ויש תקנה לאחריה נאם ה' ושבו בנים לגבולם".

ויאמר להם השלום לו. ביניכם לבינו ויאמרו שלום. ואי פטטין את פעי והנה רחל בתו באה עם הצאן, הדא אמרה שהדבור מצוי בנשים.

ז ויאמר הן עוד היום גדול. אמר להם אם שומרי שכר אתם, הן עוד היום גדול. ואם שלכם אתם רועים, לא עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו.

ט רמז קכד ורחל באה עם הצאן אשר לאביה. אמר רבן שמעון בן גמליאל בא וראה מה בין שכוונות לשכוונות להלן שבע ובקשו הרועים להזדוג להם, דכתיב "ויבאו הרעים ויגרשום", ברם הקא אחת הייתה ולא נזדוג לה ברעה על שם (תהלים לד, ח) "חנה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצים", לסבובים ליראיו.

י ויגש ויגל את האבן. כאדם שהוא מעביר את הפקק מעל פי הצלוחית וישק יעקב לרחל כל נשיקה לתפלות בר מן תלת וכי עד ורחל באה עם הצאן).

רבי עקיבא אומר, כל מי שהוא נכנס לעיר ומוצא נערות יוצאות לפניו דרפו מישרת, בא וראה מאליעזר (לעיל כד, טו) "והנה רבקה יצאת", יעקב ורחל באה.

יא וישק יעקב לרחל. כל נשיקה לתפלות, בר מתלתא (א) נשיקה של גדלה "וישק שמואל את פה השמן וגו' וישקהו", (ב) נשיקה של פרקים, (שמות ד, כז) "ויילך ויפגשו בהר האלהים וישק לו", (ג) נשיקה של פרישות (רות א, יד) "ותשק ערפה לחמותה" רבי תנחומא אמר, אף נשיקה של קרבות וישק יעקב לרחל שהיתה קרובתו.

וישא את קלו ויבד. למה בכה, אמר, אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה פתיב ביה (לעיל כד, י) "וישק העבד עשרה גמלים", ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד.

דָּבַר אַחֵר, לָמָּה בָּכָה, שֶׁרָאָה שְׂאִינָה נִכְנָסֶת עִמּוֹ לְקַבְּרָהּ. דִּהְיָא אָמְרָה לִיָּה "לָכֵן יִשְׁכַּב" וְגו' עִמָּךְ הוּא דְמִיָּךְ, עִמִּי לִית הוּא דְמִיָּךְ.

דָּבַר אַחֵר, לָמָּה בָּכָה, שֶׁרָאָה בְּנֵי אָדָם מְלַחְשִׁין, אָמְרוּ אֵלָיו לְאֵלָיו וְכִי מָה בָּא זֶה לְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ דְבַר שֶׁל עֵרְוָה שְׂמִשְׁעָה שֶׁלָּקָה הָעוֹלָם בְּמַבּוּל גָּדְרוּ אַמּוֹת הָעוֹלָם עֲצָמָם מִן הָעֵרְוָה, וְהִדָּא אָמְרָה שְׂפִינֵי מְזַרְחֵי גְדוּרִים מִן הָעֵרְוָה.

יב וַיִּגַּד יַעֲקֹב לְרַחֵל כִּי אַחֵי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן רַבְּקָה הוּא. אִם לְרַמְאוֹת, כִּי אַחֵי אָבִיהָ הוּא, וְאִם לְצַדִּיקוֹת, וְכִי בֶן רַבְּקָה הוּא.

וַתִּרְצַץ וַתִּגַּד לְאָבִיהָ. אֵין אִשָּׁה רְגִילָה אֶלָּא לְבֵית אִמָּהּ. וְהַכְּתִיב וַתִּגַּד לְאָבִיהָ, אָמַר לִיָּה, שְׂמִתָּהּ, וּלְמִי הָיָה לָהּ לְהַגִּיד, לֹא לְאָבִיהָ.

יג וַיְהִי כִשְׂמוּעַ לְבֶן אֶת שָׁמֶע יַעֲקֹב בֶּן אַחֲתוֹ. אָמַר, אֶלְיַעֲזָר פְּסוּל הַבַּיִת הָיָה, וְכַתִּיב בֵּיהּ (לְעִיל כַּד, י) "וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמָלִים", זֶה שֶׁהוּא אֶהוּבֹו שֶׁל בַּיִת עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, וְכִיּוֹן דְּלָא חָמָא אֶפְיִסְתִּיקָא וַיִּחַבֵּק לוֹ, אָמַר דִּילְמָא דִּינְרִין אֵינּוּן וְאֵינּוּן יְהִיב לִיָּה בְּחַרְצִיָּה וְכִיּוֹן דְּלָא אֶשְׁכַּח כְּלוּם וַיִּנְשָׁק לוֹ, אָמַר, דִּילְמָא אֵנּוּן וְאֵנּוּן יְהִיבִין בְּפוּמִיָּה וְכִיּוֹן דְּלָא אֶשְׁכַּח אָמַר מָה אֶתְּ סָבוּר, מָמוֹן אֶתִּיתִי טָעִין לֹא אֶתִּיתִי טָעִין אֶלָּא מַלְיִין וַיִּסְפֹּר לְלִבָּן אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה.

יד וַיֹּאמֶר לוֹ לָבֶן אֵךְ עֲצָמִי וּבְשָׂרִי אֶתָּה. אָמַר, מָלְךְ הָיִיתִי סָבוּר לְעֲשׂוֹתְךָ עָלַי וְכִיּוֹן דְּלִית עִמָּךְ כְּלוּם אֵךְ עֲצָמִי וּבְשָׂרִי אֶתָּה כְּהַדִּין גְּרָמָא, אֲנָא מְהַדֵּק לָךְ וַיִּשָּׁב עִמּוֹ חֲדָשׁ יָמִים, לְמַדְתָּךְ תּוֹרָה דְּרַךְ אֲרָץ, עַד הֵיכֵן חִיב אָדָם לְטַפֵּל בְּקָרוּבִין, עַד חֲדָשׁ.

טו וַיֹּאמֶר לָבֶן לְיַעֲקֹב הֲכִי אַחֵי אֶתָּה. וְאִם לֹא וְעַבְדְּתַנִּי חֲנָם, אֶפְשָׁר כֶּן אֶלָּא אֵי הָוָה פְּעֵלָא בְּעֲשָׂרָה פּוּלְרִין הָוָה יְהִיב לִיָּה חֲמִשָּׁה וְאֵי הָוָה מוֹבִילְתִּיהָ בְּשִׂתָּא פּוּלְרִין הָוָה יְהִיב לִיָּה תְּלָתָא פּוּלְרִין אָמַר לִיָּה, מָה אֶתְּ סָבוּר מָמוֹן אֶתִּיתִי בְּעֵי מַנְדָּךְ, לֹא אֶתִּיתִי אֶלָּא בְּגִין תַּרְתִּין טְלִיתָךְ.

טז וּלְלָבֶן שְׁתֵּי בָנוֹת. כְּשִׁתֵּי קוֹרוֹת מְפַלְשׁוֹת מִסּוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ זֶה הָעֵמִידָה אֶלּוּפִים וְזֶה הָעֵמִידָה אֶלּוּפִים, זֶה הָעֵמִידָה מְלָכִים וְזֶה הָעֵמִידָה מְלָכִים מִזֹּו עִמְדוֹ הוֹרְגֵי אַרְיֹות וּמִזֹּו עִמְדוֹ הוֹרְגֵי אַרְיֹות מִזֹּו עִמְדוֹ מְכַבְּשֵׁי אַרְצוֹת, וּמִזֹּו עִמְדוֹ מְכַבְּשֵׁי אַרְצוֹת מִזֹּו עִמְדוֹ מְחַלְקֵי אַרְצוֹת, וּמִזֹּו עִמְדוֹ מְחַלְקֵי אַרְצוֹת קָרְבָן בְּנָה שֶׁל זֶה דּוּחָה אֶת הַשְּׁבֵת וּמְלַחֶמֶת בְּנָה שֶׁל זֶה דּוּחָה אֶת הַשְּׁבֵת לְזֹו נִתַּן שְׁתֵּי לִילוֹת

ולזו נתן שתי לילות, ללאה ליל של פֶּרְעָה, ולילו של סִנְחַרִּיב ולְרַחֵל לילו של גִּדְעוֹן ולילו של מֶרְדְּכַי "בְּלִילָה הַהוּא נִדְּדָה שְׁנַת הַמְּלָךְ".

שם הגדלה לאה. גדולה במתנותיה כהנה לעולם, ומלכות לעולם. ושם הקטנה רחל, קטנה במתנותיה, יוסף לשעה, שאול לשעה.

רמז קכה ועיני לאה רפות. אמוריה דרבי יוחנן אמר קודמוי, עיני לאה רכיכין אמר ליה עיני דאמך הוו רכיכין ומהו רפות רפות מבכיך שפך היו התנאים שיהא גדול נושא לגדולה וקטן לקטנה והיתה בוכה ואומרת יהי רצון שלא אפל בידו של רשע.

אמר רבי חוניא, קשה התפלה שבטלה הגזרה ולא עוד אלא שקדמה לאחותה.

אמר רבי יונתן, מה ראה יעקב אבינו שנטל בכורה מראובן ונתנה ליוסף משאר בניו, ראונה היתה בכורה לצאת מרחל דכתיב (להלן לו, ב) "אלה תלדות יעקב יוסף", אלא שקדמה לאה ברחמים, ומתוך צניעות שהיתה בה ברחל החזירה הקדוש ברוך הוא לה. ואמאי קדמתה לאה, דכתיב ועיני לאה רפות, מאי רפות, אילימא רפות ממש, אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב, דכתיב (לעיל ז, ח) "ומן הבהמה אשר איננה טהרה", בגנות הצדקת דבר הכתוב, אלא שמתנותיה ארפות, כהנה לונה ומלכות רבא אמר, לעולם רפות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה, שהיתה שומעת בני אדם שהיו אומרים שני בניי יש לה לרבקה ושתי בנות יש לו ללבן, הגדולה לגדול והקטנה לקטן, והיתה יושבת בפרשת דרכים ושואלת לבני אדם מה מעשיו של גדול איש רע הוא ומלסטם את הבריות, קטן מה מעשיו, "איש תם (הוא) ישב אהלים" הוא, והיתה יושבת ובוכה עד שנשרו ריסי עיניה, והיינו דכתיב (להלן פסוק לא) "וירא ה' כי שנואה לאה", מאי שנואה, אילימא שנואה ממש, אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר וכו', אלא ראה הקדוש ברוך הוא ששנואין מעשה עשו בפניה (שם) "ויפתח את רחמה". ומאי צניעות היתה בה ברחל, דכתיב (לעיל פסוק יב) ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא, והלא בן אחות אביה הוא, אלא אמר לה מנסבת לי, אמרה ליה אין, מיהו אית לי אבא רמאה ולא זכלת ליה, אמר לה מאי רמאותיה, אמרה ליה אית לי אחתא קשישא מנאי ולא מנסב לי מקמה אמר לה אחוה אנא ברמאות. ומי שרי להו לצדיקי לסגויי ברמאות, אין, דכתיב "עם נבר תתבר ועם עקש תתפל", מסר לה סימניו. כי מעיל לה ללאה סברה רחל השתא אחותי מכספה מסרתינהו ניהלה הינו דכתיב (להלן פסוק כה) "ויהי בבקר והנה הוא לאה", מכלל דעד השתא לאו לאה היא, אלא מתוך סימניו שמסרה רחל ללאה לא הנה ידע לה עד ההיא שעתא.

זֶה שְׁאָמַר הַפְּתוּב "לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק (עֵינֹו) [עֵינָיו] וְאֵת מְלָכִים לִכְסֹא". אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, בְּשֹׁכֵר צְנִיעוּת שְׁהִיְתָה בָּהּ בְּרַחֵל שְׁמִסְרָה לָּהּ סִימָנִין לְאַחוּתָהּ, זְכָתָהּ וַיִּצְא מִמֶּנָּה שְׂאוּל וּבִשְׁכָר צְנִיעוּת דִּהְיָה בְּשְׂאוּל, דְּכָתִיב (שְׂמוּאֵל א' י, טו) "וְעַל דָּבָר הַמְּלוּכָה לֹא הִגִּיד לוֹ", זְכָה וַיִּצְאָה מִמֶּנּוּ אֶסְתֵּר, דְּכָתִיב (אֶסְתֵּר ב, כ) "אִין אֶסְתֵּר מִגִּדַּת מוֹלְדֵתָהּ".

יח אֶעֱבֹדָךְ שִׁבְעַ שָׁנִים בְּרַחֵל בִּתְּךָ הַקְּטָנָה. אָמַר בְּגִין דְּאֲנָשִׁי מְקוּמָךְ רַמְאִין אֶבְרַר אֵת קִנְיָנִי בְּרַחֵל, וְלֹא בְּלֵאָה, בִּתְּךָ, שְׂלֵא תִבִּיא אַחֲרֵת מִן הַשּׁוּק וְתִקְרָא אֵת שְׁמָהּ רַחֵל, קְטָנָה, שְׂלֵא תַחֲלִיף שְׁמוֹתָן זוּ בְּזוּ. וְאֶפִּילוּ אֵת נוֹתָן אֵת הַרְשָׁע בְּחִמּוֹר שֶׁל חֲרָשִׁין אִין אֵת מוֹעִיל.

כא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לֵבָן הֵבָה אֵת אֲשֵׁתִי. אָמַר רַב אֵיבּוֹ, אֶפְלוּ אָדָם פְּרוּץ, בְּלִשׁוֹן הִזָּה גִנְאִי הוּא לוֹ, וְאָדָם צָנוּעַ כְּיַעֲקֹב אוֹמֵר בְּלִשׁוֹן הִזָּה אֶלָּא כֶּךָ אָמַר, גִּזְרֵי הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא שְׂאֲנִי מַעֲמִיד שָׁנִים עֶשֶׂר שְׁבַטִים וְעַכְשָׁו הָרִינִי שְׁמוֹנִים וְאַרְבַּע שָׁנִים וְאִם אֵינִי מַעֲמִיד עַכְשָׁו אֵימַתִּי אֲנִי מַעֲמִיד, לְכֶךָ צְרִיךְ הַפְּתוּב לֹמַר הֵבָה אֵת אֲשֵׁתִי וְאַבּוֹאָה אֵלֶיהָ.

כב-כה וַיֵּאֶסֶף לָבָן אֵת כָּל אֲנָשֵׁי הַמְּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּהּ. אָמַר לָהֶם יוֹדְעִים אַתֶּם שְׁהֵינּוּ מְדַחֲקִים לָמִים, וְכִינּוֹן שְׂבָא הַצַּדִּיק הִזָּה נִתְבָּרְכוּ הַמַּיִם. אָמְרִין לֵיהּ, וַיְמַח אֶהְיֶה לָּךְ אָמַר לְהוֹן אִי בְּעֵינֵי אַתּוֹן אֲנָא מְרַמֵּי בֵּיהּ, וַיְהִיב לֵיהּ הִדָּא לֵאָהּ וְהוּא רַחִים לְהִדָּא רַחֵל סָגִי, וְהוּא עֶבֶד גְּבִיכּוֹן שִׁבְעַ שָׁנִין אַחֲרָנִין אָמְרִין לֵיהּ, עֶבֶד מַה דְּהִנִּי לָךְ אָמַר לְהוֹן, יְהִבּוֹן לִי מִשְׁכּוֹנִין דְּלִית חַד מִנְכּוֹן מְפָרְסִם יָתִי, וַיְהִיבּוֹן לֵיהּ מִשְׁכּוֹנִין אֲזַל וְאֵתִי חֲמַר וּמִשַׁח וְקוּפָר הָוִי לָמָּה נִקְרָא שְׂמוֹ לָבָן הָאֲרַמִּי, שְׂרַמָּה בְּאֲנָשִׁי מְקוּמוֹ כָּל הַהוּא יוֹמָא הוּוּ מְכַלְלוֹ לֵיהּ וְכִינּוֹן דְּעַל בְּרַמְשָׂא אָמַר לְהוֹן מַה כְּדוֹן אָמְרִין לֵיהּ אֵת גְּמֻלָּתָהּ חֲסֵד בְּזַכּוּתָךְ, גַּם אָנּוּ נִגְמַל חֲסֵד עִמָּךְ הוּוּ מְקַלְסִים קְדָמִיָּה וְאָמְרוּ הִי לֵאָהּ הִי לֵאָהּ בְּרַמְשָׂא אַתּוֹן מְטַלְתָּא נְטַפּוֹן בּוֹצִינָא אָמַר לְהוֹן מַהוּ כְּדִין אָמְרִין לֵיהּ מַה אֵת סְבוּר דְּאָנּוּ בְּזוּי דְּכּוֹתְכּוֹן כָּל הַהוּא לִילְגָא הִזָּה צוּחַ לָהּ רַחֵל וְהִיא עֵנִיא לֵיהּ. בְּצַפְרָא וְהִנֵּה הִיא לֵאָהּ, אָמַר לָהּ מַה רַמְיָתָא בֵּית רַמְאִי לָאוּ בְּלִילְגָא הָוִה קְרִינָא רַחֵל וְאֵת עֵנִית לִי, אָמְרָה לֵיהּ אֵית סַפֵּר דְּלִית לֵיהּ תַלְמִידִים לֹא כִּן הָוִה אֲבוּךָ צוּחַ לָךְ עֵשׂוֹ, וְאֵת עֵנִי לֵיהּ.

כו מֵלֵא שְׁבוּעַ זֹאת וְנִתְנָה לָךְ גַּם אֵת זֹאת. מִכָּאן שְׂאִין מְעַרְבִין שְׂמִחָה בְּשִׂמְחָה.

כט לקח לבן שְׁתֵּי שְׁפָחוֹתָיו וְנָתַן לְשֵׁתֵי בְנוֹתָיו, וְכִי שְׁפָחוֹתָיו הָיוּ וְהָלֵא בְנוֹתָיו הָיוּ אֶלָּא בְּנֵמוֹס הָאֶרֶץ בְּנוֹתָיו שֶׁל אָדָם מִפִּילְגְּשֵׁי הוּן נִקְרְאוֹת שְׁפָחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּתֵּן לְבֵן לְרַחֵל בָּתּוֹ.

ל וַיָּבֵא גַם אֶל רַחֵל וַיֵּאָהֵב גַּם אֶת רַחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שְׁבַע שָׁנִים אַחֲרוֹת. בְּנוֹהַג שֶׁבְּעוֹלָם פּוֹעֵל עוֹשֶׂה מְלָאכָה עִם בַּעַל הַבַּיִת שְׁתֵּים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים בְּאֶמוּנָה, וְלִבְסוֹף הוּא מִתְעַצֵּל, בְּרַם הֵכָא מָה הָרֵאשׁוֹנוֹת שְׁלֵמוֹת, אִף הָאֲחֵרוֹנוֹת שְׁלֵמוֹת, מָה הָרֵאשׁוֹנוֹת בְּאֶמוּנָה, אִף הָאֲחֵרוֹנוֹת בְּאֶמוּנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כְּתִיב "וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שָׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה", אָמַר לָהֶם דְּגָמָא שְׁלָכְכֶם דּוּמָה לְיַעֲקֹב מָה יַעֲקֹב עַד שֶׁלֹּא נִשְׂא אִשָּׁה נִשְׁתַּעֲבַד וּמִשְׁנֵשָׂא מִשְׁתַּעֲבַד אִף אַתְּם עַד שֶׁלֹּא נוֹלַד גּוֹאֵל נִשְׁתַּעֲבַדְתֶּם וּמִשְׁנוֹלַד גּוֹאֵל מִשְׁתַּעֲבַדִּין.

לא וַיֵּרָא ה' כִּי שָׁנוּאָה לֵאָה. רַבִּי שְׁמוּאֵל בֶּר נַחֲמָן פְּתַח, (תהלים סט, לד) "כִּי שָׁמַע אֶל אֲבִיוֹנִים ה' וְאֶת אֲסִירָיו לֹא בָּזָה", אָמַר רַבִּי בְּנִימִין בֶּר יִפְתָּ, פְּסוּק זֶה לֹא סוֹפּוֹ רֵאשׁוֹ וְלֹא רֵאשׁוֹ סוֹפּוֹ לֹא הָיָה צָרִיךְ לְמִימַר אֶלָּא כִּי שוֹמַע אֶל אֲבִיוֹנִים ה' וְאֶת אֲסִירִים לֹא בָּזָה, אֶלָּא "כִּי שָׁמַע אֶל אֲבִיוֹנִים ה'" אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר דַּל דָּךְ מְדַךְ עֲנִי וְאֲבִיוֹן בְּיִשְׂרָאֵל הַכְּתוּב מְדַבֵּר. "וְאֶת אֲסִירָיו לֹא בָּזָה" אֵלּוּ הָעֵקֶרֶת שֶׁהֵן אֲסוּרוֹת בְּתוֹךְ בְּתִיָּהֶם וְכִיּוֹן שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא פּוֹקֵדוֹן בְּבָנִים הוּן נְזַקְפוֹת. תַּדַּע לָךְ, שֶׁהָרִי לֵאָה שָׁנוּאָה בֵּית הַיְתָה וְכִיּוֹן שֶׁנִּפְקְדָה נְזַקְפָּה.

וַיֵּרָא ה' כִּי שָׁנוּאָה לֵאָה. שֶׁעָשְׂתָה כְּמַעֲשֵׂה הַשָּׁנוּאָה שֶׁהֵיְתָה אֲמוּרָה לְהַנְשֵׂא לְשׁוּנָא, שֶׁכָּךְ הָיוּ הַתְּנָאִים שֶׁיְהִיָּה הַגְּדוֹל נוֹשֵׂא לְגְדוּלָה וְהַקָּטָן לְקִטְנָה (כִּי שָׁנוּאָה לֵאָה) וְהָיוּ הַכָּל סוֹנְטִין בְּהַ מְפָרְשֵׁי יָמִים סוֹנְטִין בְּהַ, מְהַלְכֵי דְרַכִּים סוֹנְטִין בְּהַ, וְהָיוּ אוֹמְרִים לֵאָה זֹאת סִתְרָה כְּגִלוּיָהּ, נִרְאִית צַדִּיקָת וְאִינָה צַדִּיקָת, אֵלּוּ הַיְתָה צַדִּיקָת לֹא הַיְתָה מְרַמָּה בְּאַחֲוֵתָהּ. כִּיּוֹן שֶׁרָאָה יַעֲקֹב אֲבִינוֹ מַעֲשִׂים שֶׁרַמָּה לֵאָה בְּאַחֲוֵתָהּ נָתַן דַּעְתּוֹ לְגַרְשָׁהּ, וְכִיּוֹן שֶׁפְּקָדָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר, לְאִמּוֹן שֶׁל אֵלּוּ אֲנִי מְגַרֵּשׁ וּבְסוֹף הַיְדוּדָה בְּדַבָּר (להלן מז, לא) "וַיִּשְׁתַּחֲוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמֶּטֶה", מִי הָיָה רֹאשׁ מִטָּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב אֲבִינוֹ, לֹא לֵאָה.

וְרַחֵל עֲקָרָה. הַיְתָה עֲקָרוֹ שֶׁל בַּיִת, רַב מְסַבִּין שֶׁל לֵאָה הַיְתָה וְאִף עַל פִּי כּוֹן עוֹשִׂין רַחֵל עֲקָרָה וְרַחֵל עֲקָרָה, עֲקָרָה שֶׁל בַּיִת לְפִי שֶׁהַדְּבָרִים תְּלוּיִם בְּרַחֵל לְפִיכָךְ נִקְרְאוּ יִשְׂרָאֵל עַל שְׁמָהּ, (ירמיה לא, יד) "רַחֵל מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ", וְלֹא עַל שְׁמָהּ אֶלָּא עַל שֵׁם בְּנֵה דְכְּתִיב "אוֹלֵי יַחֲנֹן ה' צְבָאוֹת שְׂאֵרִית יוֹסֵף", וְלֹא לְשֵׁם בְּנֵה אֶלָּא לְשֵׁם כּוֹן בְּנֵהּ, (ירמיה לא, יט) "הֲבֵן יִקִּיר לִי אֶפְרַיִם".

משבע חֲדָשִׁים יִלְדָה לָאָה אֶת בְּנִיהָ, וּלְשֶׁבַע שָׁנִים נוֹלְדוּ לְיַעֲקֹב אֶחָד עֶשֶׂר בָּנִים, וּבֵת אַחַת, וְכָלֵן נוֹלְדוּ וְנוֹלְדוּ זְוִיגָן עִמָּם, חוּץ מִיֹּסֵף שֶׁלֹּא נוֹלַד זְוִיגוֹ עִמוֹ, שֶׁהִיָּתָה אֲסֻנַּת בֵּת דִּינָה רְאוּיָה לוֹ לְאִשָּׁה, וְחוּץ מִדִּינָה שֶׁלֹּא נוֹלַד זְוִיגָה עִמָּה, אָמַר, הִיִּלְדָה הַזֹּאת דִּין וּמִשְׁפָּט, עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ דִּינָה.

רמז קכו אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, שְׁלֹשׁ מִפְתָּחוֹת הֵן בְּיָדוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא מִסָּרָן בְּיַד שְׁלִיחַ, אֱלוֹ הוּא, מִפְתַּח שֶׁל חַיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּפְתַּח (ה') אֶת רַחֲמָה", מִפְתַּח שֶׁל מָטָר מִנִּין, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים כח, יב) "וַיִּפְתַּח ה' לָךְ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב", מִפְתַּח שֶׁל תַּחֲתֵית הַמַּתִּים מִנִּין, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לו, יג) "וַיִּדְעַתֶּם כִּי אֲנִי ה' בִּפְתָחִי אֶת קְבֻרוֹתֵיכֶם". בְּמַעֲרַבָא אֲמַרִי, אֶף מִפְתַּח שֶׁל פְּרִנְסָה, שֶׁנֶּאֱמַר "פּוֹתַח אֶת יָדָי". וְרַבִּי יוֹחָנָן מֵאֵי טַעְמָא לֹא קָא חָשִׁיב לָהּ לְהָא, אָמַר לָךְ רַבִּי יוֹחָנָן, גְּשָׁמִים הֵינּוּ פְּרִנְסָה.

תַּנְיָא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר כְּשֶׁם שְׁצִירִים לְבֵית כֶּךָ צִירִים לְאִשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוּאֵל א ד, יט) "וַתִּכְרַע וַתֵּלֶד כִּי נִהְפְּכוּ עָלֶיהָ צָרִיהָ". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, כְּשֶׁם שְׁדֻלְתוֹת לְבֵית כֶּךָ דְּלְתוֹת לְאִשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ג, י) "כִּי לֹא סָגַר דְּלַתִּי בְּטַנְיִי". אָמַר רַבָּא, כֵּלָן אֵינָן מִטְּמֵאִין בְּאֵהָל שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יט, יד) "זֹאת הַתּוֹרָה אֲדָם כִּי יָמוּת בְּאֵהָל", דְּבָר הַשְּׁוֶה בְּכָל אֲדָם, וּבְאִישׁ לִיכָא צִירִים, וְהַכְּתִיב "צִירִים אֲחֻזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלְדָה" צִירֵי בְּשָׂר דְּאֵי לֹא תִימָא הֵכִי רַמ"ח הֵיכִי מִשְׁפַּחַת לָהּ לֹא בְּאִישׁ וְלֹא בְּאִשָּׁה רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, כְּשֶׁם שֶׁמִּפְתַּח לְבֵית כֶּךָ מִפְתַּח לְאִשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּפְתַּח אֶת רַחֲמָה. וְלַרַבִּי עֲקִיבָא קִשְׁיָא תַלְמִידֵי רַבִּי יִשְׁמַעֵאל, דְּאָמַר רַבִּי יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, מַעֲשֵׂה בְּתַלְמִידֵיו שֶׁל רַבִּי יִשְׁמַעֵאל, שֶׁשָּׁלְקוּ זֹנָה אַחַת שֶׁנִּתְחַיְבָה שָׂרְפָה לְמַלְךְ וּמְצָאוּ בָּהּ רַנ"ב אֲבָרִים, בָּאוּ וְשָׂאוּ אֶת רַבִּי יִשְׁמַעֵאל, כַּמָּה אֲבָרִים יֵשׁ בּוֹ בְּאֲדָם, אָמַר רַמ"ח, אָמַר לִיה רַבִּי יוֹחָנָן, וְהֵלֵא בְּדַקְנֵוּ וּמְצָאנוּ רַנ"ב, שְׁמָא בְּאִשָּׁה בְּדַקְתָּם שֶׁהוֹסִיף בָּהּ הַכְּתוּב שְׁנֵי צִירִים וְשְׁנֵי דְלְתוֹת דִּילְמָא אֵינִי דְּזוּטְרָא אַתְמוּחִי אַתְמַח.

לב וַתֵּהָר לָאָה וַתֵּלֶד בֶּן. אָמַר רַבִּי יוֹסִי בַר חֲנִינָא, אַרְבַּע מִדּוֹת בְּשֵׁמוֹת, יֵשׁ שְׁמוֹתֵיהֶן נָאִים וּמַעֲשֵׂיהֶם כְּעוֹרִין, עֲשׂוּ עוֹשֵׂה וְאֵינּוּ עוֹשֵׂה יִשְׁמַעֵאל שׁוֹמֵעַ וְאֵינּוּ שׁוֹמֵעַ שְׁמוֹתֵיהֶן כְּעוֹרִין וּמַעֲשֵׂיהֶם נָאִים, אֱלוֹ בְּנֵי הַגּוֹלָה, (עזרא ב, נא) "בְּנֵי בְּקֻבוּק בְּנֵי חֲקוּפָא בְּנֵי חֲרָחוּר" זְכוּ וְעָלוּ וּבָנוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. שְׁמוֹתֵיהֶן כְּעוֹרִים וּמַעֲשֵׂיהֶם כְּעוֹרִים, אֱלוֹ מְרַגְלִים, "סְתוּר" בַּר מִסְתוּרִין "גְּדִי" כְּגִידִין מְרַרִין. שְׁמוֹתֵיהֶן נָאִים וּמַעֲשֵׂיהֶן נָאִים, אֱלוֹ הַשְּׁבָטִים רְאוּבֵן רְאוּ בֶן בִּין הַבְּנִים שֶׁמְעוֹן שׁוֹמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו שְׁבַשְׁמִים. אָמַר רַבִּי יוֹסִי בַר חֲנִינָא, אֵין שְׁמוֹתֵיהֶן שֶׁל שְׁבָטִים עֶכוּר לָהֶם אֶלָּא חֲפוּת לָהֶם.

לג ותאמר כי שמעתי כי שנואה אנכי. עתיד זה (לעמוד) [להעמיד] שווא ומי מרפא מפתו גם את זה פנחס, שהוא עומד מלוי.

לד הפעם ילנה אישי אלי. עתיד זה ללוות בנים לאביהן שבשמים על פן קרא שמו לוי, בכל מקום שנאמר על פן קרא שמו, מרובה באוכלוסין.

לה הפעם אודה את ה'. משל לכהן שהיה עומד בגרו, נתן לו אחד כור של מעשר ולא החזיק לו טובה, בא אחד ונתן לו קמץ של חלון והחזיק לו טובה. אמר ליה אדוני כהן, אני נתתי לך כור אחד ולא החזקת לי טובה, וזה לא נתן לך אלא קמץ אחד והחזקת לו טובה. אמר ליה את מחלקי נתת לי, אבל זה משלו נתן לי. כן, לפי שהיו האמהות סבורות שזו מעמדת שלשה וכיון שילדה לאה בן רביעי אמרה הפעם אודה את ה'.

דבר אחר על שהיו לה שבט כהנה ושבט מלכות את מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה, בזה משיחה בזה משיחה בזה מטה בזה מטה בזה ברית מלח ובזה ברית מלח בזה פעם ובזה פעם בזה נזר ובזה נזר בזה קריבה בזה קריבה בזה שלשלת יוחסין בזה שלשלת יוחסין בזה ציץ ובזה ציץ.

אמר רבי לוי, (איוב לו, ז) "לא יגרע מצדיק (עינו) [עיניו]" דגמא דידיה. לאה תפשה פלך הודיה ועמדו כל בניה בעלי הודיה. יהודה (להלן לח, כו) "ויגר יהודה ויאמר צדקה ממני", דוד, "הדו לה' כי טוב, דניאל, (דניאל ב, כג) "לך אלה (ד)אבהתי מהודא ומשבח אנה". רחל תפסה פלך שתקנית ועמדו כל בניה בעלי מיסטורין בנימין (שמות כח, כ) "ישפה" ישפה, שיוצע במכירתו של יוסף ואינו מגיד, שאול, (שמואל א, י, טז) ("על) [ונאת] דבר המלוכה לא הגיד לו", אסתר, "לא הגידה אסתר את עמה".

על פן קרא. מרבה באוכלוסין.

ותעמד מלדת. מי מעמיד רגליה של אשה בבית בניה.

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי, מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו לא בא אדם שהודה לפני הקדוש ברוך הוא עד שבאתה לאה והודאתו, שנאמר הפעם אודה את ה' "ראובן", אמר רבי אלעזר, אמרה לאה ראו מה בין בני לבין חמי אלו בני אף על גב דבעל פרחיה אשתקיל בכירותיה מניה, דכתוב (דברי הימים א' ה, א) "ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו [לבני] (ל)יוסף", ואפלו הכי לא אקני ביה, מה פתיב "וישמע ראובן ויצילהו מידם", ואלו בן חמי אף על גב

דְּמִנְפְּשִׁיהָ זָבִין בְּכִירוּתֶיהָ לְיַעֲקֹב, דְּכַתִּיב (לעיל כה, לג) "וַיִּמְכַּר [אֶת] בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב", אָפְלוּ הָכִי (לעיל כז, מא) "וַיִּשְׁטַם עֵשָׂו".

פרק ל

א רמז קכו וַתֵּרָא רַחֵל כִּי לֹא יִלְדָה לְיַעֲקֹב וַתִּקְנֶנָּה רַחֵל בְּאֶחָתָהּ. כְּתִיב "אֵל יִקְנֶנָּה לְבָדָד בַּחֲטָאִים כִּי אִם בְּיָרְאֵת ה' כָּל הַיּוֹם", וְאֵת אִמְרַת וַתִּקְנֶנָּה רַחֵל בְּאֶחָתָהּ, אֵלָּא קִנְיָהּ בְּמַעֲשֵׂיהָ הַטּוֹבִים, אִמְרָה, אֵלּוּלֵי שְׁהִיְתָה צְדָקָת [לֹא] הִיְתָה יוֹלְדָה.

וַתֵּאמֶר אֵל יַעֲקֹב הִבָּה לִי בָנִים. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן, אַרְבַּעַה חֲשׁוּבִין כְּמַת, סוּמָא, וּמְצָרַע, וּמִי שְׁאִין לוֹ בָנִים, וּמִי שְׁיָרֵד מִנְכֶסֶיו. סוּמָא, שְׁנֵאמַר (איכה ג, ו) "בְּמַחְשָׁפִים הוֹשִׁיבֵנִי כְּמַתִּי עוֹלָם". מְצָרַע, (במדבר יב, יב) "אֵל נָא תְהִי כְּמַת". וּמִי שְׁיָרֵד מִנְכֶסֶיו, (שמות ד, יט) "כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת נַפְשָׁד", וְכִי מֵתִים הָיוּ וְהֵלֵא דָתָן וְאַבִּירָם הָיוּ, אֵלָּא שְׁיָרְדוּ מִנְכֶסֶיהוֹן וּמִי שְׁאִין לוֹ בָנִים, שְׁנֵאמַר הִבָּה לִי בָנִים וְאִם אִין מְתָה אֲנֹכִי.

ב-ג וַיַּחַר אֵף יַעֲקֹב בְּרַחֵל. כְּתִיב "הַחֲכֹם יַעֲנֶה דַעַת רִיחִ", זֶה אַבְרָהָם (לעיל טז, ב) "וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שְׁרִי". "וַיִּמְלֵא קָדִים בְּטֶנּוּ" זֶה יַעֲקֹב, וַיַּחַר אֵף יַעֲקֹב בְּרַחֵל. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, כָּד עוֹנִין אֶת הַמְּעִיקוֹת חַיִּיד שְׁבָנִיד עֲתִידִין לַעֲמֹד לַפְּנֵי בְּנָה.

אֲשֶׁר מִנַּע מִמֶּדָּ פְּרִי בְטוֹן. מִמֶּדָּ מִנַּע מִמֶּנִּי לֹא מִנַּע. אִמְרָה לוֹ, כָּד עֲשָׂה אַבִּיד לְאִמֶּדָּ לֹא חָגַר מְתַנְיוֹ כְּנִגְדָּה אָמַר לָהּ, אֹתוֹ לֹא הָיוּ לוֹ בָנִים, אֲבָל אֲנִי יֵשׁ לִי בָנִים אִמְרָה לוֹ, וְזָקְנָד לֹא הָיוּ לוֹ בָנִים וְחָגַר מְתַנְיוֹ כְּנִגְדָּ שָׂרָה אָמַר לָהּ, יְכוּלָּה אֶת לַעֲשׂוֹת מַה שְׁעֲשֻׂתָה זָקְנַתִּי, אִמְרָה לוֹ וּמָה עֲשֻׂתָה, אָמַר לָהּ הַכְּנִיסָה צְרַתָּה לְבֵיתָה, אִמְרָה לוֹ אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה מְעַכֵּב הִנֵּה אֲמַתִּי בְלָהָה בֵּא אֵלֶיָּהּ.

ו וַתֵּאמֶר רַחֵל דְּנַנִּי אֱלֹהִים. דְּנַנִּי וְחַיְבַנִּי דְּנַנִּי וְזָכְנִי. דְּנַנִּי וְחַיְבַנִּי (לעיל כט, לב) "וְרַחֵל עָקְרָה", דְּנַנִּי וְזָכְנִי, וַיִּתֵּן לִי בֵּן.

עַל כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן. מְרַבָּה בְּאוֹכְלוֹסִין.

ח ותאמר רחל וגו' נפתלתני. נסיתי פתייתי תליתי אחותי עלי אמר רבי יוחנן, אני נינפה היתה לי לעשות לפני אחותי אלו שלחתי ואמרתי לו תן דעתך שהן מרמין בך לא היתה פורש אלא אמרתי [אם] איני כדאי שיבנה העולם ממני יבנה מאחותי. דבר אחר, נפתולי פתוליה לא דידי היתה, פלוס הלך יעקב אצל לבן אלא בשבילי. דבר אחר, נפת, לא שלי היתה דברי תורה שנאמר בהם (תהלים יט, יא) "נפת צופים" היו נאמרין בחלקו של נפתלי".

י ותלד זלפה. בכלן פתיב ותהר וכאן ותלד אלא בחורה היתה ולא היתה נפרת בעבורה.

יא רמז קכח ותאמר לאה בא גד. אתא גדא דביתא אתא גדא דעלמא בא מי שעתיד לגדד משתינתן של אמות העולם, מנו אלהו אלהו משל מי רבי אליעזר אומר, משל בנימין הוא, שנאמר "ויערשנה ואלה [וזכרי] בני ירחם... כל אלה [מ]בני בנימין". רב נהוראי אומר, מגד היתה, דכתיב (מ"א יז, א) "ויאמר אלהו התשבי מתשבי גלעד". מה מקים רבי נהוראי קריה דרבי אליעזר ויערשנה ואלה, מדרשות הן, בשעה שהוא מרעיש את עולמו אלהו מזכיר זכות אבות והקדוש ברוך הוא מתמלא רחמים. ומה מקים רבי אליעזר קריה דרבי נהוראי "מתשבי גלעד", מיושבי לשפת הגזית היתה פעם אחת נחלקו רבותינו עליו, אלו אמרו משל בנימין, ואלו אמרו משל גד בא ועמד לפניהם, אמר להם, רבותי למה אתם נחלקים עלי, אני מבני בניה של רחל.

יג ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות. אמר רבי לוי, לא לן אשר באכסניא מימיו ירש אשר פלטיאות מה שלא ירש יהודה ארצות הדא הוא דכתיב (דברי הימים א' ז, ל לא) (י"ו) בני אשר ימנה וישנה וישוי ובריעה ושרח אחותם... הוא אבי ברזית" רבי לוי אמר, שהיו בנותיהם נאות והיו נשאות לכהנים שנמשחו בשמן זית רבי סימן אמר, שהיו נשאות למלכים שנמשחו בשמן זית.

יד רמז קכט וילך ראובן בימי קציר חטים. (משלי כב, ו) "חנך לנער על פי דרבו גם כי יזקין לא יסור ממנה" "יתן הארץ הזאת לעבדיך".

(שמואל א ב, ה ז) "שבעים בלחם נשפרו" לאה שהיתה שבעה בבנים נשתפרה "וירעבים חדליו", רחל שהיתה רעבה לבנים חדלה "עד עקרה ילדה שבעה", לאה שהיתה עקרה ילדה שבעה. "ורבת בנים אמללה", רחל שהיתה ראויה שיעמדו ממנה רבן של בנים, אמללה. ומי עשה כן, "ה' ממית ומחיה" וגו'.

וּמִצָּא דוּדָאִים. רַבִּי חִיָּא ב"ר אָמֵר, זַבְרוּחִין רַבִּי יִצְחָק אָמֵר, שְׁעוּרִין. רַבִּי יְהוּדָה
בַּר סִימֹן אָמֵר, מִיִּשּׁוּן בֵּין לְדַבְרֵי אֱלוֹ בֵּין לְדַבְרֵי אֱלוֹ, הַכֹּל מוֹדִים שֶׁלֹּא הֵבִיא אֱלָא
מִן הַמַּפְקָר תִּדְעַ לָךְ שֶׁהֲלָךְ בְּשַׁעַת הַקְּצִיר, בְּשַׁעַת בְּפוּר כָּל מֵינֵי אֵיפוּרְיָא וְלֹא הֵבִיא
אֱלָא מִן הַמַּפְקָר. לְהוֹדִיעַךָ עַד הֵיכָן הָיוּ שְׁמוּרִים מִן הַגָּזֵל.

וַיָּבֵא אֶתְּם אֶל לֵאָה אִמּוֹ. לְהוֹדִיעַךָ עַד הֵיכָן הָיָה כְּבוֹדָהּ שֶׁל אִמּוֹ עָלָיו, שֶׁלֹּא טַעַמָּם
עַד שֶׁהֵבִיא לְאִמּוֹ.

תַּנּוּ רַבְּנָן, "אֵת ה' הוּא מְגַדֵּף", זֶה מְנַשֶּׁה בֶּן חֲזַקְיָהוּ, שֶׁהָיָה דוֹרֵשׁ דְּרָשׁוֹת שֶׁל דְּפִי.
אָמֵר, וְכִי לֹא הָיָה לְמִשְׁה לְכַתֵּב אֱלָא (לְהֵלֵךְ לוֹ, כַּב) "וְאַחֲוֹת לוֹטָן תִּמְנַע" (שֵׁם יב)
"וְתִמְנַע הָיְתָה פִּילְגֶשׁ לְאַלְיָפוֹ בֶּן עֶשׂוֹ", וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר חֲטִים, וְצָתָה בַת
קוֹל וְאָמְרָה לוֹ "תֵּשֵׁב בְּאַחִידָה תִּדְבַר בְּבֶן אִמְךָ תִּתֵּן דְּפִי אֵלֶּה עֲשִׂיתָ וְהַחֲרַשְׁתִּי דְּמִיתָ
הָיִיתָ אֶהְיָה כְּמוֹד אוֹכִיחֶךָ וְאַעֲרֶכָה לְעִינֶיךָ", וְעָלָיו מְפָרֵשׁ בְּקַבְלָה (ישעיה ה, יח) הוּא
מִשְׁכֵּי הָעוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׂוֵא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חֲטָאָה", מֵאֵי "כַּעֲבוֹת הָעֲגָלָה" אָמֵר רַבִּי
אֲסִי, בְּתַחֲלָה דוֹמָה לְחוּט שֶׁל בּוֹכָא לְסוּף דוֹמָה לְעֲבוֹת עֲגָלָה דְּאִתְּנָן עָלֶיהָ מִיֵּהַת
מֵאֵי "וְאַחֲוֹת לוֹטָן תִּמְנַע", בַּת חֲשׁוּבִים הָוֹת, דְּכַתִּיב (לְהֵלֵךְ לוֹ, מ) "אֱלוֹף תִּמְנַע",
וְכָל אֱלוֹף מְלָכוּתָא בְּלֹא תִגָּא הוּא וְתִמְנַע אִתְּתָא חֲשׁוּבָה הִיא וְהוֹת בְּעָא לְדְבוּקֵי
בְּזַרְעָא דְּאַבְרָהָם, אִתְּיָא לְגַבִּיָּה דְּיַעֲקֹב, אָמְרָה לוֹ גִּירְנִי וְאַהֲוִי לָךְ פִּילְגֶשׁ, וְלֹא
קַבְלָה, הִלְכָה וְהִיתָה פִּילְגֶשׁ לְאַלְיָפוֹ בֶּן עֶשׂוֹ, אָמְרָה אֶהְיָה שְׂפָחָה לְפִסּוּלָה שֶׁל אִמָּה
זוֹ וְאֵל אֶהְיָה גְבִירָה בְּאִמָּה אַחֲרָת. אִתְּיָא לְגַבִּי אֱלִיָּפוֹ וְאָמְרָה לוֹ הֲכִי אָמֵר לָהּ הֵן,
נִפְק מִנָּה עֲמִילַק דְּאִתְּנָא לְצַעֲרִינָהוּ לְיִשְׂרָאֵל, דְּלֹא הָוֵה מְבַעֲיָא לְהוּ לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק
וְלִיעֲקֹב לְרַחֲמָה וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר חֲטִים, מִכָּאן לְצַדִּיקִים שְׂאִין פּוֹשְׁטִין
וְדִיהוֹן בְּגִזֵּל.

טו וְתִאמָר לָהּ הַמַּעַט קִחְתִּיךָ אֵת אִישִׁי. הַבָּאֵת לְפָנַי מִן דְּאִקְנִי תִנִּי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן
יוֹחָאִי, לְפִי שֶׁזִּלְזָלָה בְּצַדִּיק, אֵינָה נִכְנָסֶת עִמּוֹ לְקַבּוּרָה. הוּא דְּהִיא אָמְרָה לָהּ לְכֹן
יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלְיָלָה, עִמָּךְ הוּא דְּמִיךָ, עִמִּי לֵית הוּא דְּמִיךָ רַבִּי בְּרַכְיָה אָמֵר, זֹו
הַפְּסִידָה וְזֹו הַפְּסִידָה, זֹו נִשְׁתַּפְּרָה וְזֹו נִשְׁתַּפְּרָה, לֵאָה הַפְּסִידָה דוּדָאִים וְנִשְׁתַּפְּרָה
שְׁבָטִים וּבְכוּרָה וְכוּ'. רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמֵר, לֵאָה הַפְּסִידָה דוּדָאִים וְנִשְׁתַּפְּרָה
שְׁבָטִים וְקַבּוּרָה וְכוּ'.

טז וַיָּבֵא יַעֲקֹב מִן הַשָּׂדֶה. תַּנּוּנָן, הַשׁוֹכֵר אֵת הַפּוֹעֲלִים וּפְסַק עִמָּהֶם לְהַשְׁכִּים
וְלְהַעֲרִיב מְקוֹם שֶׁלֹּא נִהְגוּ לְהַשְׁכִּים וְלְהַעֲרִיב אֵינּוּ יָכוֹל לְכַפֵּן אָמֵר רַבִּי מוּנָא מְקוֹם
שְׂאִין מְנַהֵג, תִּנְאִי בֵּית דִּין הוּא שְׂיָהָא הוֹצָאָה שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת וְהַכְּנָסָה שֶׁל פּוֹעֵל,
הוֹצָאָה שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת מִנִּין, שְׁנַאָמֵר (תהלים קד, כב) "וְתִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יִאֲסַפּוּן וְאֵל
מְעוֹנֹתָם יִרְבְּצוּן", מִכָּאן וְאֵילָךְ "יִצְא אָדָם לְפַעֲלוֹ" הַכְּנָסָה מִשְׁל פּוֹעֵל מִנִּין (שֵׁם)

"וְלַעֲבֹדְתוֹ עֲדֵי עָרֵב", עַד עָרֵב לֹא נֹאמֵר, אֲלָא "עֲדֵי עָרֵב" לֹאמֵר עַד חֲשֵׁכָה. רַבִּי אַמִּי בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לִקְיֵשׁ הִטְרִיחוּ עַל בַּעַל הַבַּיִת, שָׂאֵם הָיָה עָרֵב שֶׁבֵּת שֶׁתְּהֵא הוֹצֵאָה מִשְׁלוֹ עַד הַיָּכֹן, עַד שֶׁיְהִי כָּל אֶחָד וְאֶחָד הוֹלֵךְ לְבֵיתוֹ וּמִמֶּלֶא לֹא חֲבִית שֶׁל מִים וְצוּלָה לֹא דָג וּמִדְּלִיק לֹא אֶת הַנֵּר לְכַבּוֹד הַשֶּׁבֶת. וַיָּבֵא יַעֲקֹב מִן הַשָּׂדֶה בַּעֲרָב, הִדָּא הוּא דְכַתִּיב "וְלַעֲבֹדְתוֹ עֲדֵי עָרֵב".

וּתְצַא יָלָא לְקִרְאָתוֹ. מְלַמֵּד שְׁלֵא הִנִּיחֵתוֹ לְרַחֵץ רַגְלָיו.

וּתְאָמֵר אֱלִי תְבוּא. צָפָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלֵא הִיָּתָה כּוֹנֵנָה אֲלָא לְהַעֲמִיד שְׁבֻטִים, לְפִיכֹךְ צָרִיךְ הַכְּתוּב לֹאמֵר אֱלִי תְבוּא.

"וּבְרוֹתֵי מִכָּם הַמְרָדִים" וְגו' אֵלּוּ בְּנֵי תְּשֻׁעָה מִדּוֹת בְּנֵי אֲסַנִּי"ת וּמִשַּׁעֲגִ"ח וְכוּ'. בְּנֵי חֲצוּפָה אֵינִי, וְהָאֵמֵר רַב שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן אָמֵר רַב יוֹנָתָן, כָּל אָדָם שֶׁאֲשֵׁתוֹ תּוֹבְעָתוֹ הוֹיִן לִיה בְּנִים שֶׁאֲפֵלוּ בְּדוֹרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה רַבֵּינוּ לֹא הָיוּ כְּמוֹתָן, שֶׁנֹּאמֵר (דְּבָרִים א, יג) "הָבֹו לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנֹבְנִים", וְכַתִּיב (שֵׁם, טו) "וְאָקַח אֶת רְאִשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם" וְכַתִּיב "יִשְׁשַׁכֶּר חֲמֹר גָּרָם", וְכַתִּיב (דְּבָרִי הַיָּמִים א' יב, לג) "וּמִבְּנֵי יִשְׁשַׁכֶּר יוֹדְעֵי בִּינָה לַעֲתִים" הֵהִיא דְמַרְצִייה אֲרַצוּיִי.

אָמֵר רַבִּי לׁוֹי, בֵּא וּרְאֵה כַּחַן שֶׁל דּוֹדָאִים, שְׁעַל יְדֵי דּוֹדָאִים עֲמָדוֹ שְׁנֵי שְׁבֻטִים גְּדוֹלִים בְּיִשְׂרָאֵל, יִשְׁשַׁכֶּר וְזָבוּלוֹן, יִשְׁשַׁכֶּר יוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בְּתוֹרָה וְזָבוּלוֹן יוֹצֵא וּמְפָרֵשׁ בַּיָּמִים וְנוֹתֵן לְתוֹךְ פִּיו שֶׁל יִשְׁשַׁכֶּר, וְהַתּוֹרָה רַבָּה בְּיִשְׂרָאֵל, הִדָּא הוּא דְכַתִּיב (שִׁיר הַשִּׁירִים ז, יד) "הַדּוֹדָאִים נָתַנוּ רִיחִי".

וּתְאָמֵר אֱלִי תְבוּא. (כְּתוּב בְּרִמְזוֹ ל"א).

אָמֵר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, מֵאִי דְכַתִּיב וַיִּשְׁכַּב עִמָּה בְּלִילָה הוּא, מְלַמֵּד שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא סִיעַ בְּאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁנֹּאמֵר (לֵהֲלוֹן מֵט, יד) "יִשְׁשַׁכֶּר חֲמֹר גָּרָם", חֲמֹר גָּרָם לְיִשְׁשַׁכֶּר.

יח וּתְאָמֵר יָלָא נָתַן אֱלֹהִים שְׁכָרֵי. יִשְׁשַׁכֶּר תְּשִׁיעֵי לְשְׁבֻטִים, וְהוּא הַקָּרִיב שְׁנֵי לְמִלְךְ שֶׁנֹּאמֵר "בִּיּוֹם הַשְּׁנֵי הַקָּרִיב נִתְנָאֵל בֶּן צוּעֵר" מִפְּנֵי מָה, שֶׁהָיָה בֶּן תּוֹרָה. הִדָּא הוּא דְכַתִּיב (דְּבָרִי הַיָּמִים א' יב, לג) "וּמִבְּנֵי יִשְׁשַׁכֶּר יוֹדְעֵי בִּינָה לַעֲתִים", לְעַבּוּרֵין. "רְאִשֵׁיהֶם מְאֵתִים" מְאֵתִים רְאִשֵׁי סְנֵהֲדָרָאוֹת הָיָה שְׁבֻט יִשְׁשַׁכֶּר מַעֲמִיד, "וְכָל אַחִיהֶם עַל פִּיהֶם", מִסְּפִימִים הִלְכָה עַל פִּיהֶם וְהוּא מְשִׁיב לָהֶם הִלְכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינֵי, וְכָל הַשֶּׁבַח הָיָה מִנֵּין לוֹ, מִזָּבוּלוֹן, שֶׁהָיָה עוֹסֵק בְּפִרְקֵי מִטְּבָא וּמֵאֲכִיל אֶת יִשְׁשַׁכֶּר שֶׁהוּא בֶּן תּוֹרָה. הִדָּא הוּא דְכַתִּיב "זָבוּלוֹן לְחוּף יָמִים יִשְׁכֹּן". וְכִשְׁבָּא מֹשֶׁה לְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל הַקְּדוֹשׁ בְּרַפְתָּ זָבוּלוֹן לְיִשְׁשַׁכֶּר. הִדָּא הוּא דְכַתִּיב

(דברים לג, יח) "שִׁמַח זְבוּלוֹן בְּצִאֲתָךְ וַיִּשְׂשָׁכֶר בְּאַהֲלֶיךָ" מִמָּה שֵׁישׁ שָׁכַר בְּאַהֲלֶיךָ וַיֵּשׂ אוֹמְרִים יִשְׂשָׁכֶר בְּאַהֲלֵי זְבוּלוֹן.

כ רמז קל וַתֹּאמֶר לָאָה זְבַדְנִי אֱלֹהִים אֲתִי זָבַד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי. הַשָּׂדֶה הַזֶּה כָּל זָמַן שֶׁאַתָּה מְזַבְּלָה וּמַעֲדָרָה הִיא עוֹשָׂה.

כא וְאַחַר יִלְדָה בֵּת. תִּפְּנוּ תִּנְיָנוּ הָרִי שֶׁהִיְתָה אֲשֶׁתּוֹ מְעַבְּרַת וְאָמַר יְהִי רָצוֹן שֶׁתִּלְדוּ אֲשֶׁתִּי זָכָר, הָרִי זֶה תִּפְּלַת שְׂוֹא רַבִּי יִנְאִי אוֹמֵר, בְּיֹשֶׁבֶת עַל הַמְּשָׁבֵר הַדָּא מִתְּנִיתָא רַבִּי יְהוּדָה בֶּן פְּזִי אָמַר, אֲפִי בְּיֹשֶׁבֶת עַל הַמְּשָׁבֵר יָכוֹל הוּא לְהַשְׁתַּנּוֹת. הַדָּא הוּא דְכַתִּיב (ירמיה יח, ו) "הַכִּיּוֹצֵר הַזֶּה לֹא אוֹכַל לַעֲשׂוֹת לָכֶם בַּיִת יִשְׂרָאֵל... הִנֵּה כַחֲמֹר בְּיַד הַיּוֹצֵר" וְגו' הַתִּיבּוֹן וְהַכְּתִיב וְאַחַר יִלְדָה בֵּת, אָמַר לִיה עֵיקַר בְּרִיתָהּ שֶׁל דִּינָה זָכָר הִיְתָה וּמִתְּפַלְתָּה שֶׁל רַחֵל, שֶׁאַמְרָה "יֹסֵף ה' לִי בֶן אַחֵר", נַעֲשֶׂה נִקְבָּה הָאֵמָהוֹת נְבִיאוֹת הָיוּ יוֹסֵף ה' לִי בָנִים, אַחֲרֵים לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "בֶּן אַחֵר", אַמְרָה עוֹד אַחַד הוּא עֵתִיד לַעֲמוֹד, וְהַלּוֹאִי יְהִיָּה מִמֶּנִּי. נִתְּפַנְסוּ כָּל הָאֵמָהוֹת וְאָמְרוּ דִּינָה זְכָרִים, תִּפְּקַד עוֹד זֹאת בְּרַחֵל.

הִיְתָה אֲשֶׁתּוֹ מְעַבְּרַת וְאָמַר יְהִי רָצוֹן שֶׁתִּלְדוּ אֲשֶׁתִּי זָכָר, הָרִי זֶה תִּפְּלַת שְׂוֹא. וְלֹא מִהֲנִי רַחֲמִי, וְהַכְּתִיב וְאַחַר יִלְדָה בֵּת, מֵאִי וְאַחֵר אַחֵר שֶׁדִּינָה לָאָה דִּין בַּעֲצָמָה, אַמְרָה לְפָנָיו, רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם שְׁנַיִם עֶשֶׂר שְׁבָטִים עֲתִידִין לְצֵאת מִיַּעֲקֹב, שֶׁשָּׂה יָצְאוּ מִמֶּנִּי, וְאַרְבָּעָה מִן הַשְּׁפָחוֹת, אִם זֶה זָכָר הוּא, לֹא תִּהְיֶה אַחֲוֹתִי כְּאַחַת מִן הַשְּׁפָחוֹת. מִיַּד נִהְפָּד זָכָר לְנִקְבָּה, שֶׁנֶּאֱמַר וַתִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה, וּמִתְרַץ אִין מְזַכְּרִין מַעֲשֵׂה נְסִים, וְאִיבְעִית אִימָא, מַעֲשֵׂה דְלָאָה בְּתוֹד אַרְבָּעִים הָוָה, כְּדַתְנָא, שְׁלֹשָׁה יָמִים הָרֵאשׁוֹנִים יִבְקֹשׁ אָדָם רַחֲמִים שֶׁלֹּא יִסְרִיחַ מִשְׁלֹשָׁה וְעַד אַרְבָּעִים יִבְקֹשׁ רַחֲמִים שֶׁיְהִי זָכָר, מֵאַרְבָּעִים וְעַד שְׁלֹשָׁה חֲדָשִׁים יִבְקֹשׁ רַחֲמִים דְלֹא יְהִי סְנַדְל, מִשְׁלֹשָׁה חֲדָשִׁים וְעַד שְׁשֵׁה חֲדָשִׁים יִבְקֹשׁ רַחֲמִים שֶׁלֹּא יְהִי נָפֵל, מִשְׁשֵׁה חֲדָשִׁים עַד תִּשְׁעָה חֲדָשִׁים יִבְקֹשׁ רַחֲמִים שֶׁיִּצְא מֵאִמּוֹ בְּשָׁלוֹם. וּמִי מִהֲנִי רַחֲמִי וְהָאֵמַר רַבִּי יִצְחָק, מֵאִי דְכַתִּיב (ויקרא יב, ב) "אִשָּׁה כִּי תִזְרִיעַ וַיִּלְדָה זָכָר", אִשָּׁה מְזַרְעַת תִּחַלָּה יוֹלְדֵת זָכָר אִישׁ מְזַרְעַת תִּחַלָּה יוֹלְדֵת נִקְבָּה, הֵכָא בְּמֵאִי עֲסָקִינוּ שֶׁהִזְרִיעוּ שְׁנֵיהֶם כְּאַחַד.

כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רַחֵל, בְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה נִפְקְדָה (פְּתוּב לְעֵיל בְּרֵמֶז צ"ג).

(תהלים צח, ג) "זָכַר חֶסֶדּוֹ וְאַמּוּנָתוֹ לְבַיִת יִשְׂרָאֵל". "חֶסֶד" זֶה אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ז, כ) "חֶסֶד לְאַבְרָהָם", "וְאַמּוּנָתוֹ" זֶה יַעֲקֹב, שֶׁנֶּאֱמַר "וַתֵּן אֶמֶת לְיַעֲקֹב", (תהלים שם) "לְבַיִת יִשְׂרָאֵל", יִשְׂרָאֵל סָבָא. מִי הָיָה בֵּיתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב אֲבִינוּ, לֹא רַחֵל. בְּכֻלָּן כְּתִיב "בְּנֵי לָאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבוֹן", (שם כו) "וּבְנֵי זִלְפָּה שְׁפַחַת לָאָה... (שם

כה) "ובני בלהה שפחת רחל", וברחל כתיב "בני רחל אשת יעקב". (ד"א) ולכן כתיב] "זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל" ויזכר אלהים את רחל.

(תהלים נה, יט) "פדה בשלום נפשי מקרב לי". "פדה בשלום נפשי", זה יעקב, "מקרב לי" שלא תקרב לו עצתו של אותו רשע שלא יאמר זו שילדה הימנו יטלנה עמו וזו שלא ילדה אל יטלנה עמו (תהלים שם) "כי ברבים היו עמדי" בהרבה תפלות נפקדה רחל, רחל, בזכות עצמה, את רחל בזכות אחותה. וישמע אליה, בזכות יעקב, ויפתח את רחמה בזכות האמהות.

אמר רבי שמואל בר נחמן, אוי להן לרשעים (כתיב ברמז נ"ו) "ויזכר אלהים את רחל". מה זכירה נזכר, ששתקה לאחותה בשעה שהיו נותנין לו את לאה היתה יודעת ושותקת. ויזכר אלהים את רחל, והדין נותן שהכניסה צרתה לביתה "דן יוסף ובנימין" בזכות דן נפקדה רחל, בזכות דן עמד יוסף ובנימין.

כג אסף אלהים את חרפתי. היתה רחל מציירה שתינתן בחלקו של עשו כאן נאמר אסף את חרפתי, ואין חרפה אלא ערלה שנאמר (להלו לד, יד) "כי חרפה הוא לנו".

אמר יעקב, ברשות יצאתי וברשותו של הקדוש ברוך הוא אני חוזר, אמר לו הקדוש ברוך הוא, רשות אתה מבקש "שוב אל ארץ אבותיך", כלום באתה אלא בשביל השבטים, הרי השבטים בידיך, הרי רחל בידיך, הרי נולד שטנו של עשו.

(להלו פסוק מג) ויהי לו מקנה הרבה אין כתיב כאן, אלא "צאן רבות" שהיתה פרה ורבה והיו אמות העולם באין ונותנין ליעקב כסף לקח ממנו צאן.

אסף אלהים את חרפתי. עד שלא תלד האשה הסרחון נתלה בה, מאן אכל הדא מקמתא מאן תבר הדא מקמתא אבל משתלד, הסרחון נתלה בבנה. מאן אכל הדא מקמתא, ברך, מאן תבר הדא מקמתא, ברך.

אסף אלהים את חרפתי. בפילגש בגבעה, (שופטים כא, יח) "ארור נתן אשה לבנימין" אסף אלהים את חרפתי בימי ירבעם "ולא עצר כח ירבעם עוד".

כד ותקרא את שמו יוסף לאמר יוסף ה' לי בן אחר. אחר לגלות עשרה שבטים גלו לפני מנהר סמבטיון, שבט יהודה ובנימין מפזרים בכל הארצות בן אחר למחלקת, מתפלתה של רחל לא חלק שבט יהודה ובנימין עם עשרת השבטים אחר עושה מעשה אחרים.

כה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רַחֵל אֶת יוֹסֵף. כִּי־נָוֵן שָׁטוּלַד שָׁטְנוּ שֶׁל עֵשׂוֹ, דָּאָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמַנִּי, מִסֵּרַת אֲגָדָה בְּיַדְנוּ שְׂאִין עֵשׂוֹ נוֹפֵל אֶלָּא בְּיַד בְּנֵיהָ שֶׁל רַחֵל, הִדָּא הוּא דְכִתְיִב (ירמיה מט, ז) "אִם לֹא יִסְחָבוּם צְעִירֵי הַצֹּאן" וְלָמָּה הוּא קוֹרָא אוֹתוֹ "צְעִירֵי הַצֹּאן", שֶׁהֵם צְעִירִים שֶׁל שְׁבָטִים.

מֵאִי שָׁנָא כִּי אֲתִילִיד יוֹסֵף אֶלָּא רָאָה יַעֲקֹב אָבִינוּ שְׂאִין זָרְעוֹ שֶׁל עֵשׂוֹ נִמְסָר אֶלָּא בְּיַד זָרְעוֹ שֶׁל יוֹסֵף, שְׁנֵאָמַר (עובדיה א, יח) "וְהָיָה בַּיִת יַעֲקֹב אִשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּה וּבֵית עֵשׂוֹ לְקֵשׁ". אֵיתִיבֵיהּ, (שמואל א ל, יז) "וַיִּכַּס דָּוִד מִהַנְּשָׁף" וְגוֹ' אָמַר לֵיהּ, דְּאֶקְרִיךְ גְּבִיאֵי לֹא אֶקְרִיךְ פְּתוּבִים, דְּכִתְיִב "בְּלִקְתוּ אֶל צִיקְלָג נִפְלוּ עָלָיו מִמְּנֻשָּׁה" מִיתִיבֵי (שם ד, מב מג) "מִן בְּנֵי שְׁמַעוֹן הִלְכוּ לְהַר שְׁעִיר" וְגוֹ' יִשְׁעֵי נַפְמֵי מִמְּנֻשָּׁה קִאֲתִי, דְּכִתְיִב "וּבְנֵי [חֲצֵי שְׁבָט] מְנַשֶּׁה וְגוֹ' וְעַפְרַיִם וְיִשְׁשַׁלְלִי".

כו אָמַר רַב הוֹנָא אָמַר רַב, שְׁלֹשָׁה תְּכִיפּוֹת הֵן, תְּכִיפָא לְגֵאוּלָּה תְּפִלָּה, תְּכִיפָא לְסִמְיָכָה שְׁחִיטָה, תְּכִיפָא לְנִטְיִלַת יְדִים בְּרָכָה, תְּכִיפָא לְנִטְיִלַת יְדִים אַחֲרוֹנָה בְּרַבַּת הַמְּזוֹן, אָמַר אַבְיִי, אַף תְּכִיפָא לְתַלְמִיד חֲכָם בְּרָכָה בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם, שְׁנֵאָמַר נַחֲשִׁיתִי וַיְבָרְכֵנִי וְגוֹ'. אִי בְּעִית אֵימָא מִהֲכָא, (להלן לט, ה) "וַיְבָרְךָ ה' אֶת בֵּית הַמִּצְרִי בְּגִלְלַל יוֹסֵף".

נַחֲשִׁיתִי. נְסִיתִי וּבִדְקִיתִי וַיְבָרְכֵנִי ה' בְּגִלְלָדָא.

כח וַיֹּאמֶר נִקְבָּה שְׁכָרְךָ. סְכוּם קְבוּעַ פְּרוּשׁ.

ל כִּי מַעֲט אֲשֶׁר הָיָה לָךְ לְפָנַי. נֵאָמַר כָּאֵן מַעֲט, וְנֵאָמַר לְהֵלֵן "מַעֲט" (דברים כו, ה) "וַיִּגַּר שָׁם בְּמַתֵּי מַעֲט", מַה לְהֵלֵן שְׁבָעִים נֶפֶשׁ, אַף כָּאֵן שְׁבָעִים.

מַתֵּי אַעֲשֶׂה גַם אֲנָכִי לְבֵיתִי. רְאוּבוּן בְּעֵי בִי, שְׁמַעוֹן בְּעֵי בִי.

לג וְעֲנִתָּה בִּי צְדָקוֹתֵי בְּיּוֹם מְחָר. רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימּוֹן אוֹמֵר, "אֵל תִּתְּהַלֵּל בְּיּוֹם מְחָר". אַתָּה אֲמַרְתָּ וְעֲנִתָּה בִּי צְדָקוֹתֵי בְּיּוֹם מְחָר, לְמַחֵר בְּתַדָּא יוֹצְאָה וּמִתְעַנָּה שְׁנֵאָמַר (להלן לד, א) "וַתִּצְאָ דִּינָה בַת לָאָה".

לד וַיֹּאמֶר לָבוֹן הוּא לֹא יְהִי כַּדְבָרְךָ. כָּל דְּבָר שְׁהָיָה לָבוֹן מִתְּנָה עִם יַעֲקֹב אָבִינוּ הָיָה חוּזַר בּוֹ עֲשָׂרָה פְּעָמִים לְמַפְרַע שְׁנֵאָמַר הוּא לֹא וְרַבְּנָן אֲמַרְיוֹ, מֵאָה פְּעָמִים שְׁנֵאָמַר (להלן פסוק מא) "וַתַּחֲלֵף אֶת מִשְׁכְּבֹתַי עֲשָׂרַת מוֹנִים" דְּאִין מְנַגְּוּ פְּחוֹת מַעֲשָׂרָה.

לו וַיַּעֲקֹב רוּעָה אֶת צֹאן לָבָן הַנוֹתְרוֹת. נוֹתְרַת כְּתִיב מִנְהוֹן בִּישׁוֹן מִנְהוֹן עֲקָרוֹ מִנְהוֹן קוּוֹסָרוֹ.

קוֹדֵם עַד שְׁלֹא בָּא יַעֲקֹב לְחָרֵן שְׁלַח הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִגְּפָה בְּצֹאנוֹ שֶׁל לָבָן וְנִשְׁתַּיְרוּ מֵעַט, מִהֲכָא, שְׁנַאֲמַר וַיַּעֲקֹב רוּעָה אֶת צֹאן לָבָן הַנוֹתְרוֹת, שְׁנוֹתְרוּ מִן הַמְּגַפָּה, כְּדִי לְהַפְרוֹת וּלְהַרְבּוֹת צֹאנוֹ לְרַגְלוֹ שֶׁל יַעֲקֹב. מִכָּאן אֵתָּה אוֹמֵר יֵשׁ רֶגֶל מִחֻרְבַּת בַּיִת, וַיֵּשׂ רֶגֶל מִבְּרַכַּת בַּיִת, שְׁנַאֲמַר (לעיל פסוק ל) "וַיִּבְרַךְ ה' אוֹתָךְ לְרַגְלֶיךָ".

לז-לט וַיִּסַּח לוֹ יַעֲקֹב מִקַּל לִבְנָהּ לַח וְלוֹז וְעַרְמוֹן. חֲטָר רְטִיב חָנֹר, דְלוֹז, וְרַדְלוֹב כְּדִי הָיָה אָבִינוּ יַעֲקֹב נוֹתֵן אֶת הַמְּקִלוֹת בְּתוֹךְ הַבּוֹרוֹת שֶׁל מַיִם. הִיָּתָה הַבְּהֵמָה בָּאָה לְשִׁתּוֹת וְהִיָּתָה רוּאָה אֶת הַמְּקִלוֹת וְהָיָה נִרְתַּעַת לְאַחֻרְיָהּ, וּבָּא הַזָּכֵר וְרוּבְעָה וְהָיָה יוֹלְדֵת כִּיּוֹצֵא בָּהּ. אָמַר רַבִּי הוֹשַׁעְיָא, נַעֲשׂוּ הַמַּיִם זָרַע בְּתוֹךְ מַעֲיָהֶם וְלֹא הָיוּ חֲסֵרוֹת אֶלָּא צוֹרֵת הַיּוֹלֵד. אָמַר רַבִּי הוֹנָא דְבֵית חוּרִין, מִלְּאֲכִי הַשָּׂרֵת הָיוּ טוֹעֲנִין מִתּוֹךְ צֹאנוֹ שֶׁל לָבָן וְנוֹתְנִין בְּתוֹךְ צֹאנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הַדָּא הוּא דְכְּתִיב "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל הַעֲתוּדִים" עוֹלִים אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא "הַעוֹלִים" מֵאַלְיָהֶם רַבִּי תַנְחוּמָא אָמַר, שְׁטַף שֶׁל גְּשָׁמִים רַבָּן אֲמַרִין, עַנְיֵי כְבוֹד.

מב וּבַהֲעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יֵשִׁים. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, בְּכִירָא דְדַלְבּוֹ, וְרִישׁ לְקִישׁ אָמַר לְקִישׁא דְדַלְבּוֹ.

מג וַיִּפְרוֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד. נִפְרָצָה לוֹ פְּרָצָה מַעֲיִן דְגִמְתַּת הָעוֹלָם הַבָּא רַבִּי אֲבָא בַר כְּהֵנָא אָמַר, מָאֲתָן וְתַרְתִּין רַבָּן וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וּמֵאֲתָן עֲדָרִין הוּוּ לְאַבוֹנוֹן יַעֲקֹב רַבִּי לְוִי אָמַר, שְׁשִׁים רַבּוּא כְּלָבִים. רַבָּן אֲמַרִין, מָאָה וְעֶשְׂרִים רַבּוּא וְלֹא פְּלִיגִי מֵאֵן דְאָמַר שְׁשִׁים רַבּוּא לְכָל עֲדָר וְעֲדָר חַד כְּלָבָא, מָאֵן דְאָמַר מָאָה וְעֶשְׂרִים לְכָל עֲדָר תַּרְתִּין תַּרְתִּין כְּלָבִים.

פרק לא

א וַיִּשְׁמַע אֶת דְּבָרֵי בְנֵי לָבָן לֵאמֹר. חִזְקִיָּה אָמַר עַד שְׁלֹא יָרַד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְשָׁם לֹא נִפְקְדוּ בְּזִכְרֵים הַדָּא הוּא דְכְּתִיב, וַיִּשְׁמַע אֶת דְּבָרֵי בְנֵי לָבָן לֵאמֹר.

וימאָשׁר לְאַבְיָנוּ עֲשֵׂה אֶת כָּל הַכְּבוֹד הַזֶּה. אֵין כְּבוֹד אֶלָּא כֶּסֶף וְזָהָב, שְׁנַאָמַר (נחום ב, י) "בְּזוֹ כֶּסֶף בָּזוּ זָהָב וְאֵין קֶצֶה לְתַכּוֹנָה כְּבוֹד מִכָּל כְּלֵי חֲמֻדָּה".

ב-ג וַיִּרְא יַעֲקֹב אֶת פְּנֵי לָבָן. "לֵב אָדָם יִשְׁנֶה פָּנָיו בֵּין לְטוֹב בֵּין לְרַע" אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לַיַּעֲקֹב, חֲמִידָא אֵין מִסְבִּיר לָךְ פָּנִים וְאַתָּה יוֹשֵׁב אֶצְלוֹ שׁוֹב אֶל אַרְצְ אַבּוֹתֶיךָ וְאַהֲיָה עִמָּךְ.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל יַעֲקֹב שׁוֹב אֶל אַרְצְ אַבּוֹתֶיךָ. "זַעֲקוּתִי אֵלֶיךָ ה' אֲמַרְתִּי אַתָּה מְחַסֵּי חֲלָקִי בְּאַרְצְ הַחַיִּים" וְהִלֵּא אֵין אַרְצְ הַחַיִּים אֶלָּא צַר וְחִבְרוּתִיָּה תַמְנוּ שׁוֹבְעָא תַמְנוּ זָלָא וְאַתָּה אֲמַרְתָּ "בְּאַרְצְ הַחַיִּים". אֶלָּא אַרְצְ שְׁמַתִּיָּה חַיִּים תַּחֲלָה לִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ רִישׁ לְקִישׁ מְשׁוּם בַר קַפְרָא מִיַּתִּי לָהּ מִהֲכָא (ישעיה מב, ה) "נוֹתֵן נִשְׁמָה לְעַם עֲלִיָּה וְרוּחַ לְהוֹלְכִים בָּהּ". אָמַר לִיָּה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אַתָּה אֲמַרְתָּ "חֲלָקִי בְּאַרְצְ הַחַיִּים" שׁוֹב אֶל אַרְצְ אַבּוֹתֶיךָ וְאַהֲיָה עִמָּךְ, אָבִיךָ מְצַפֶּה לָךְ, אֲמִיד מְצַפֶּה לָךְ, אֲנִי בְּעֲצָמֵי מְצַפֶּה לָךְ, נְכֹסֵי חוּצָה לְאַרְצְ אֵינְן בְּכָלֵל בְּרַכָּה, אֶלָּא מְשַׁתְּשׁוֹב אֶל אַרְצְ אַבּוֹתֶיךָ אַהֲיָה עִמָּךְ. הֲכָא אַתָּה אֲמַרְתָּ וְאַהֲיָה עִמָּךְ וְלַחֲלוֹן אַתָּה אֲמַרְתָּ (שמואל ב ז, ט) "וְאַהֲיָה עִמָּךְ בְּכָל אֲשֶׁר (הת)הִלְכְּתָּ" אֶלָּא דָּוִד עַל יְדֵי שְׁהִיָּה מִפְּרִינְס לְכָל יִשְׂרָאֵל הוּא אוֹמֵר "בְּכָל אֲשֶׁר (הת)הִלְכְּתָּ(ו)", יַעֲקֹב עַל יְדֵי שְׁהִיָּה מִפְּרִינְס אֶת בֵּיתוֹ, הוּא אוֹמֵר לוֹ שׁוֹב אֶל אַרְצְ אַבּוֹתֶיךָ וְאַהֲיָה עִמָּךְ.

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרַחֵל וּלְלֵאָה הַשְּׂדֵה אֶל צֹאנֹו. אָמַר רַבֵּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים אֲנִי אוֹהֵב אֶת בְּנֵי מְדִי, שְׁאֵין נוֹשְׁכִים וְאוֹכְלִין אֶלָּא חוֹתְכִין וְאוֹכְלִין וְאֵין נוֹשְׁקִים אֶלָּא בַּיֵד, וְאֵין נוֹטְלִים עֶצֶה אֶלָּא בְּשִׂדָּה דְאֵית בֵּיהּ רִיחַ הַדָּא הוּא דְכַתִּיב, וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרַחֵל וּלְלֵאָה הַשְּׂדֵה אֶל צֹאנֹו.

ה אִם כֹּה יֹאמֵר נְקֻדִים יִהְיֶה שְׂכָרְךָ. צָפָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַה שְׁעַתִּיד לַעֲשׂוֹת לָבָן עִם אַבְיָנָא יַעֲקֹב, וְהִיָּה צַר צוּרָה פִּיוצָא בֵּה אִם כֹּה אָמַר אֵין כְּתִיב כָּאֵן, אֶלָּא אִם כֹּה יֹאמֵר כִּי רְאִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לָבָן עֲשָׂה לָךְ אֵין כְּתִיב כָּאֵן, אֶלָּא "עוֹשֶׂה לָךְ".

ט-יב וַיֹּאמֶר אֵלֵי מִלֵּאָד הָאֱלֹהִים בְּחִלוּם יַעֲקֹב. (יעקב) לוֹ וּלְדוֹרוֹת אֵין דוֹר שְׁאֵין בּוֹ כְּאַבְרָהָם וְאֵין דוֹר שְׁאֵין בּוֹ כְּיַעֲקֹב וְאֵין דוֹר שְׁאֵין בּוֹ כְּמֹשֶׁה.

שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל הָעֲתוּדִים הָעוֹלָמִים. עוֹלָמִים אֵין כְּתִיב כָּאֵן, אֶלָּא הָעוֹלָמִים, מֵאַלְיָהוֹן הֵיוּ עוֹלָמִים.

וַיִּצַל אֱלֹהִים אֶת מִקְנֶה וְגו'. כְּזֶה שֶׁהוּא מְצִיל מִן הַנְּצוּלוֹת.

יד וַתַּעַן רַחֵל וְלָאָה וַתֹּאמְרֵנָה לוֹ. לָמָּה מִתְּנָה רַחֵל תַּחֲלָה, רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר, מִפְּנֵי שְׂדֵבְרָה בְּפָנֵי אַחֻזְתָּה אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסִי, מִיִּמְיָד רְאִיתָ אָדָם קוֹרֵא רְאוּבוּן וְשִׁמְעוֹן עוֹנָה אוֹתוֹ, וְהֵלֵא לְרַחֵל קָרָא וְרַחֵל עָנְתָה עַל דְּעִתִּיהָ דְרַבִּי יְהוּדָה נִיחָא עַל דְּעִתִּיהָ דְרַבִּי יוֹסִי לֹא מִתְּנָה אֶלָּא מְקַלְלָתוֹ שֶׁל זָקֵן, (להלן פסוק לב) "עַם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ לֹא יַחֲיֶה", וְהִנֵּה (ראה קהלת י, ה) "כְּשִׁגְגָה שְׂוִיֹצְאָה מִלְּפָנֵי הַשְּׁלִיטִי".

טו הַלּוֹא נְכָרִיּוֹת נַחֲשָׁבְנוּ לוֹ וְגוֹ'. אֶפְשִׁי כֵּן אֶלָּא אִי הָוָה חֲמִי קוּוֹקֵיָא טְבָא הָוָה נְסִיב לִיה פְּטִיקְלִין טַב הָוָה נְסִיב לִיה.

יז וַיִּקָּם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת בָּנָיו וְאֶת נָשָׁיו עַל הַגְּמָלִים. (קהלת י, ב) "לֵב חָכָם לִימִינוֹ", זֶה יַעֲקֹב "וְלֵב כְּסִיל לְשִׁמְאוֹלוֹ", זֶה עֲשׂוֹ, "וַיִּקַּח עֲשׂוֹ אֶת נָשָׁיו" וְאַחֵר כַּף "אֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנוֹתֵיו".

יט וְלָבוּ הִלְךְ לְגִזָּז אֶת צֵאֲנוֹ. בְּכָל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר גְּזִיזָה עוֹשֶׂה רָשָׁם.

וַתִּגְנֹב רַחֵל אֶת הַתְּרָפִים. הִיא לֹא נִתְכַּוְּנָה אֶלָּא לְשִׁמְיָם, אֲמַרָה מָה אֲנִי מִזֵּל לִי וְנִשְׁבּוּק הַדִּין סְבָא בְּקַלְקוּלִיָּה לְפִיכָךְ וַתִּגְנֹב רַחֵל אֶת הַתְּרָפִים.

כב-כג וַיִּגַּד לְלָבוּן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי. אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ, מָה שֶׁהִלְךְ יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְשִׁלְשָׁה יָמִים הִלְךְ לָבוּן בַּיּוֹם אֶחָד אָמַר רַבִּי חִזְיָא בַּר אֲבָא מָה שֶׁהִלְךְ יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְשִׁבְעָה יָמִים הִלְךְ לָבוּן לַיּוֹם אֶחָד מָה נִפְשָׁד רּוֹצָה וְלֹא רּוֹצָה, כְּבָר כְּתִיב (לעיל ל, לו) "וַיִּשָּׂם דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב" וְכִתִּיב וַיִּגַּד לְלָבוּן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, שְׁלִישִׁי לְבָרִיחָה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דָּרָךְ שְׁבַע יָמִים, יוֹמָא דְהוּוּ קִיָּמִי בֵּיה הָוִי מָה שֶׁהִלְךְ יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְשִׁבְעָה יָמִים, הִלְךְ לָבוּן בַּיּוֹם אֶחָד.

כד וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל לָבוּן הָאֲרָמִי בְּחִלּוֹם הַלַּיְלָה וְגוֹ'. הַשְּׁמֹר לָךְ מִדְּבַר עִם יַעֲקֹב מְטוֹב עַד רָע. אָמַר רַב יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, כָּל טוֹבָתְךָ שֶׁל רְשָׁעִים רָעָה הִיא אֶצֶל צְדִיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר הַשְּׁמֹר לָךְ פֶּן תִּדְבַּר עִם יַעֲקֹב מְטוֹב עַד רָע, בְּשִׁלְמָא רָע לְחַיֵּי אֶלָּא טוֹב אֲמַאי לֹא, אֶלָּא שְׁמַע מִיָּנָה אֶפִּילוּ טוֹבָתְךָ שֶׁל רְשָׁעִים רָעָה הִיא אֶצֶל צְדִיקִים בְּשִׁלְמָא הֲכָא דְלָמָּא מְדַכְרָ לִיה שְׁמָא דְעִבּוּדָה זָרָה, אֶלָּא הֲתָם מַאי רָעָה אִיכָּא, מִשּׁוּם דְקָא שְׂדִי בַּה זְהֻמָּא, דְאָמַר רַב יוֹחָנָן, בְּשַׁעָה שְׁבָא נַחֲשׁ עַל חוּנָה הַטִּיל בַּה זְהֻמָּא, יִשְׂרָאֵל שְׁעַמְדוּ עַל הַר סִינַי פְּסָקָה זוּהֻמָּתְךָ, אוֹתָם שְׁלֹא עַמְדוּ עַל הַר סִינַי לֹא פְּסָקָה זוּהֻמָּתְךָ.

כז-כט השמר לך מדבר עם יעקב. אפלו דברים שאתה אומרן לטובתו הוא חושבו לרעתו.

למה נחפאת לברח אמר דלמא דחזר ביה ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי, אמר עד כדון אית ביה אמר יש לאל ידי לעשת עמכם רע, אמר לית הוא מניה.

ל למה גנבת את אלהי. כיון ששמעו השבטים כד אמרו בשנו ממך לכו אבי אמנו, שלעת זקנתך את אומר למה גנבת את אלהי.

לג ויבא באהל רחל. דהוה משמשנית.

לד-לה ורחל לקחה את התרפים ותשםם בכר הגמל. בעביטא דגמלא ותאמר אל אביה, אמר רב יוחנן, תרפים לא מצא, קיתוניות מצא נעשו תרפים קיתוניות, שלא לביש את רחל.

מה הן תרפים, שוחטין אדם בכור ומולקים את ראשו, ומולחין אותו במלח ובשמים, וכותבין על ציץ הזָהָב שם רוח הטמאה ומניחין אותו תחת לשונו ונותנין אותו בקיר ומדליקין ומשתחווים לו והוא מדבר עמם, שניאמר (זכריה י, ב) "כי התרפים דברו און", לפיכך גנבתם רחל שלא יגידו ללבן שברח יעקב, ולא עוד אלא להכרית עבודה זרה מבית אביה.

אמר רב ספרא כמאן קרו פרסאי לנדה דשתנא מהכא, כי דרך נשים לי.

לו-לז ויחר ליעקב וירב בלבן. קפדנותן של אבות ולא ענותנותן של בנים קפדנותן של אבות מנין ויחר ליעקב וירב בלבן, מה את סביר שמא מכות ופצעים היו שם ולא היו שם אלא דברי פיוסים, יעקב מפניס את חמיו כי מששת את כל כלי חתן שהוא דר בבית חמיו אפשר לו שלא להנות ממנו אפלו כלי אחד או חפץ או סבין אחד, ברם הכא כי מששת את כל כלי אפלו מחט אחד, אפלו צנורא אחד. ולא ענותנותן של בנים מדוד, (שמואל א כ, א) "ויברח דוד מניות ברמה ויבא ויאמר לפני יהונתן מה עשיתי (ו)מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי", מזכיר שפיכות דמים בפיוסו.

לח-מא טרפה לא הבאתי אליך. דקטילא, אנכי אחטנה, אני הייתי חוטא על הארי שפך גזר הקדוש ברוך הוא על צאנו שהיה הארי אוכל ממנו בכל יום חמשה

ואם תאמר שאם היה רועה אחר היה מצילו, תלמוד לומר "כי... באשר יהיה האריה והכפיר על טרפו" וגו'.

גנבתי יום וגנבתי לילה. קרנו לי גנבא דיממא וגנבא דלילא.

זה לי עשרים שנה. גדול תלמוד תורה מכבוד אב ואם, שכל אותו שנים שהיה יעקב בבית עבר לא נענש עליהם.

ואילי צאנף לא אכלתי. אמר רבא, שור בן יומו קרוי שור, דכתיב (ויקרא כב, כז) "שור או כשב או עז כי יגלד". איל בן יומו קרוי איל, שנאמר ואילי צאנף לא אכלתי, אילים הוא דלא אכל הא כבשים אכל אלא שמע מיניה איל (בין) בן יומו קרוי איל.

הייתי ביום אכלני חורב. ההוא רעיא דהנה רעי חיותא אגודא דנהר פפא שריק חדא מניהו, נפלת לנהרא, אתא לקמיה דרבה, פטריה, אמר מאי הנה ליה למעבד, הא נטר כדנטרי אינשי וכו' הקא נמי דפטור, אמר ליה אין. איתיביה עד מתי שומר שך חב לשמר, כגון הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני, [התם] בחזני מתא אטו יעקב אבינו מחזני מתא הנה, הכי קאמר ליה ללבן, נטרי לך נטירותא יתירתא כחזני מתא.

הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני. מה היה אומר רבי יהושע בן לוי אמר, חמש עשרה שיר המעלות שבספר תהלים, מה טעם שנאמר (תהלים כד, א) "לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל" ישראל סבא רבי שמואל בר נחמן אמר כל ספר תהלים מה טעם, שנאמר (שם כב, ד) "ואתה קדוש יושב תהלות ישראל" ישראל סבא.

מב לולי אלהי אבי אלהי אברהם. כל מקום שנאמר "לולי" בזכות אבות והכתיב "כי לולא התמהמהנו" כל עצמן לא עלו אלא בזכות אבות, שאולי זכות אבות לא עלו משם לשלום. אית דמפיק לישנא אחריןא, כל מקום שנאמר "לולי" בזכות אבות הוא בא חוץ מזה אמר לו, אף זה בזכות אבות בזכות קדשת השם בזכות תורה (תהלים קיט, צב) "לולי תורתך שעשעתי". בזכות אמנה שנאמר "לולא האמנתי לראות בטוב ה'".

ואת גיע פפי ראה אלהים. חביבה היא מלאכה מזכות אבות, שזכות אבות הצילה ממון ומלאכה הצילה נפשות זכות אבות הצילה ממון, לולי אלהי אבי וגו' כי עתה ריקם שלחתי ומלאכה הצילה נפשות, את עניי ואת גיע פפי.

מג ויען לָבוּ וַיֹּאמֶר אֶל יַעֲקֹב הַבְּנוֹת בְּנוֹתַי. אָמַר רַבִּי רֵאֲבוּב, כְּלָהוֹן בְּנוֹתַי הָיוּ
הַבְּנוֹת בְּנוֹתַי הָרִי שְׂתִים, וְלִבְנוֹתַי הָרִי אַרְבַּע.

מה-מו וַיִּקַּח יַעֲקֹב אֶבְרָה. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כְּשֵׁן הָיָה שֶׁל טַבְּרַיָא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
(אל אחיו) [לְאַחִיו] חַד אַח הָיָה לִי וְלֹאִי קִבְרָה אֶלָּא אֵלֹוּ בְּנִי, וְהָיָה קוֹרָא אוֹתָן
אַחִיו, צְדִיקִים כְּיוֹצֵא בּוֹ, גְבוּרִים כְּיוֹצֵא בּוֹ אָמַר רַבִּי יוֹדָן, לְבַשׁ אָדָם לְבוּשׁוֹ שֶׁל
אָבִיו הָרִי הוּא כְּיוֹצֵא בּוֹ.

מז וַיִּקְרָא לוֹ לָבוּ יְגַר שְׁהֲדוּתָא. אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן, אֵל יְהִי לְשׁוֹן סוּרְסִי
קָלָה בְּעֵינַיָדָה, שְׁבִיתוּרָה וּבְנִיבֵיִים וּבְכַתוּבִים מְצִינֵוּ שְׁהֲקָדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חוֹלֵק לוֹ
כְּבוֹד. בִּיתוּרָה, וַיִּקְרָא לוֹ לָבוּ יְגַר שְׁהֲדוּתָא. בְּנִיבֵיִים (ירמיה י, יא) "כְּדָנָה תִּנְאֲמָרוּן
לְהוֹם אֱלֹהֵיָהּ דִּי שְׁמַיָא וְאַרְקָא לָא עֲבָדוּ". בְּכַתוּבִים (דניאל ב, ד) "וַיִּדְבְּרוּ הַכַּשְׂדִּים
לְמַלְךָ אַרְמִית, מְלָכָא לְעֵלְמִין חַיִּי".

מט וְהַמְצִיפָה אֲשֶׁר אָמַר יֶצְחָר ה' בִּינִי וּבִינְךָ. כִּי יִסְתַּר אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא כִּי
נִסְתַּר, עַד כָּאן הָיִינוּ רוֹאִים זֶה אֶת זֶה.

נ אִם תַּעֲנֶה אֶת בְּנוֹתַי. הָרִי שְׂתִים, וְאִם תִּקַּח נָשִׁים עַל בְּנוֹתַי הָרִי שְׂתִים, כְּלָהוֹן
בְּנוֹתַי הָיוּ.

תִּשְׁמַשׁ הַמְּטָה דְאַקְרִי עֲנוּי מִנְלָן, דְּכַתִּיב אִם תַּעֲנֶה אֶת בְּנוֹתַי, מִתְּשַׁמֵּשׁ הַמְּטָה.
וְאִם תִּקַּח נָשִׁים וְכוּ', מְצָרוֹת וְאִימָא אִידי וְאִידי מְצָרוֹת מִי כְּתִיב אִם תִּקַּח וְאִם
תִּקַּח כְּתִיב, וְאִימָא אִידי וְאִידי מְצָרוֹת, חַד צָרוֹת דִּידיָה וְחַד דְאַתְגָא מְעֵלְמָא מִי
כְּתִיב אִם תִּקַּח וְאִם תַּעֲנֶה אִימָא תִשְׁמֵשׁ יְתֵרָה, דְתִשְׁמֵשׁ גּוּפָה עֲנוּי הוּא, דְכַתִּיב
"וַיִּשְׁכַּב אוֹתָהּ וַיַּעֲנֶה", הֵתֵם שְׁעֵנָה בְּבִיאוֹת אַחֲרוֹת.

נא [עַד] [הִנֵּה] הִגַּל הָיָה וְגו' אֲשֶׁר יִרְיֵתִי. כְּזֶה שֶׁהוּא מוֹרָה אֶת הַחֲנִית.

נב עַד הִגַּל הָיָה וְעַדָה הַמְצִיבָה. לְרַעָה אֵין אֶתָה עוֹבֵר עָלַי, אֲבָל אֶתָה עוֹבֵר
לְפָרְקִמְטָיָא.

נג אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו, אלהי אברהם. קדש, ואלהי נחור,
חול, [ו]אלהי אביכם, משמש קדש ומשמש חול.

פרק לב

א וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם, דוויים וסגופים היו, ולא היו מפרינין
אלא בפה וילך וישב לבן למקומו, חזר לדווי מלמד שנכנסו ליסטין בתוך ביתו
והיו מקרקרין בו כל הלילה.

ב-ג ויעקב הלך לדרך. כמה מלאכים היו מלוין ליעקב, שישים רבוא. הדיא
הוא דכתיב, ויאמר יעקב כאשר ראה מחנה אלהים זה, ואין שכניה שורה על
פחות מששים רבוא רבנו אמרין, מאה ועשרים רבוא ויקרא שם המקום ההוא
מחנים, רבי איבו אמר, נטל מאלו ומאלו ושלח פרוזבין לפניו.

פרשת וישלח

ד-ה רבי פנחס בשם רבי ראובן פתח, (תהלים יז, יג) "קומה ה' קדמה פניו",
קדמה לרשיעא עד דלא יקדימך (שם) "הכריעהו", הכריעהו לכף חובה שובריהו,
כמה דאת אמר (שם כ, ט) "המה כרעו ונכלו". "פלטה נפשי מרשע חרבך", מאותו
רשע שבא מפחה של אותה חרב, שנאמר (לעיל כז, מ) "ועל חרבך תחיה". דבר
אחר, מאותו רשע שהיא עתיד לפל בחרבך, כמה דאת אמר "כי רותה בשמים
חרבי" אמר לו הקדוש ברוך הוא, לדרך הנה מהלך והיית משלח אצלו ואומר
כה אמר עבדך יעקב.

רבי יהודה בר סימון פתח, (משלי כה, כו) "מעגן נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע", כשם שאי אפשר למעגן להרפס ומקור להשחת, כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע. אמר לו הקדוש ברוך הוא, לדרכו הנה מהלך וכי.

רבי הונא פתח, (משלי כו, יז) "מחזיק באזני כלב עבר מתעבר על ריב לא לוי", משל לארכיליסטים שהיה ישן בפרשת דרכים ועבר חד מעיר ביה. אמר לו, קום לך דבישא שכח הכא קם ושרי מקפח ביה אמר לו, ינער בישא דהוא דמך ועוררתיה כך אמר לו הקדוש ברוך הוא, לדרכו הנה מהלך וכי.

"אל תתן ה' מאוני רשע", רבנו של עולם אל תתן לעשו הרשע מחשבות לבו. "זממו אל תפק", עשה לו זמם לעשו הרשע, שלא תהא לו נחת רוח שלמה. ומה זמם עשה לו הקדוש ברוך הוא, אלו בני ברבריא ובני גרמניא שאדומיים מתיראים מהם.

דבר אחר, וישלח יעקב מלאכים מה כתיב למעלה מן העגן (לעיל פסוק ג) ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה כמה הוא מחנה אלהים, שני אלפים רבוא, שנאמר (תהלים סח, יח) "רכב אלהים רבתיים אלפי שנאן". ויקרא שם המקום ההוא מחניס, שתי מחנות למה, מלמד שנתנו לו ליעקב ארבעת אלפים רבוא מלאכי השרת, ונדמו כלם לחילות של מלך, מהם לבושי ברזל, מהם רוכבי סוסים, מהם יושבי קרנות פגע בלבושי ברזל. אמר להם, של מי אתם, אמרו לו של יעקב, וכן רוכבי סוסים, וכן ביושבי קרנות, הלא הוא דכתיב (להלן לג, ח) "מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי". ואף יעקב היה מזכיר לעשו הרשע שמו של הקדוש ברוך הוא כדי לראו ולבהלו, דכתיב "כי על כן ראיתי פניך" וגו'. משל דיעקב ועשו למה הדבר דומה, לאחד שזמן חברו לסעודה והכיר בו שהוא מבקש להרגו, אמר לו, דומה תבשיל זה לאותו תבשיל שטעמתי בבית המלך. אמר, ידע ביה מלכא, מסתפי ולא קטלה אף הכא כיון שאמר לעשו (שם) "כראת פני אלהים", אמר עשו הרשע, הגיעו הקדוש ברוך הוא לכבוד הזה, שוב איני יכול לו.

מלאכים שלוחי בשר ודם. אמר רבי חמא בר חנינא הגר שפחת שרה היתה ונדדו ונהגו לה חמשה מלאכים, זה שהוא אהבו של בית על אחת כמה וכמה. יוסף קטנו של שבטים נדדו ונהגו לו שלשה מלאכים.

לפניו, זה שבא עתו לטל מלכות לפניו חלש פורפורה וטלקיה קודמוי אמר לו, אין שני זרזירין ישנים על דף אחד.

אל עשו אחיו, אפלו עשו אלא אחיו.

אַרְצָה שְׁעִיר שְׂדֵה אֲדוּם, לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ שְׁעִיר, שֶׁהוּא מַעֲמִיד שְׁעָרוֹתֵיהֶם שֶׁל אֲדָם.

וַיֵּצֵאוּ אֹתָם לְאֹמֶר כֹּה תֹאמְרוּן לְאֲדוֹנֵי לְעֵשׂוֹ. רַבְּנוּ אָמַר לְרַבִּי אֶפְסֵי כָּתוּב חֵד אֲגִרָא מִן שָׁמַי לְמַרְן מְלָכָא אֲנִטוּיָנוּס וְכַתּוּב לִיָּה מִן יְהוּדָה נְשִׂיאָה לְמַרְן מְלָכָא אֲנִטוּיָנוּס נִסְבָּה וְקָרְאָה וְקָרְעָה אָמַר לִיָּה, כָּתוּב מִן יְהוּדָה עֲבָדָךְ לְמַרְן מְלָכָא אֲנִטוּיָנוּס אָמַר לִיָּה מָה אֵת מְבֻזָּה עַל כְּבוֹדְךָ, אָמַר לִיָּה, מָה אֲנָא טָב מִן סָבִי לֹא כִּי אָמַר יַעֲקֹב כֹּה אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב.

עַם לָבוֹן גְּרַתִּי לָבוֹן רַבְּהוֹן דְּרַמְאֵי יְהִבִּיתִיָּה בְּחַפְתִּי, הֵהוּא גְּבָרָא לֹא כָּל שְׁכֹן.

וְאַחַר עַד עָתָה, שְׁעָדִין לֹא נוֹלַד שְׁטַנּוּ שֶׁל אוֹתוֹ הָאִישׁ, דְּאָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי, מִסְּרַת הִיא בְּיָדֵינוּ שְׁאִין עֵשׂוֹ נוֹפֵל אֶלָּא בְּיַד בְּנֵי בְּנֵיהָ שֶׁל רַחֵל.

דְּבַר אַחַר, וַיֵּצֵאוּ אֹתָם לְאֹמֶר אֵל תֹּאמְרוּ, כְּשִׁיבְרָא נָטַל כְּלוּם מִתְּפַסַּת בֵּית אָבִיו אֶלָּא בְּשִׁכָּר קִנִּיתִי כָּל הַמַּחְנוֹת הָאֵלוּ בְּכַחִּי, שְׁנַאָמַר "וְעָתָה הִיִּיתִי לְשָׁנֵי מַחְנוֹת".

בְּאוֹתָהּ שְׁעָה שְׁקָרָא יַעֲקֹב אָבִינוּ לְעֵשׂוֹ אֲדוֹנֵי, אָמַר לוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵתָּה הַשְּׁפֵלֶתֶת אֵת עֲצָמְךָ לְפָנַי אַחִיד וְקָרְאָתָּ אוֹתוֹ אֲדוֹן שְׁמִנָּה פְּעָמִים אָנִי מַעֲמִיד מִמְּנוּ שְׁמִנָּה מְלָכִים קִדְּם לְבִנְיָדָךְ, דְּכָתִיב "וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֲדוּם לְפָנַי מְלֶךְ מְלֶךְ לְבִנְיָ יִשְׂרָאֵל". אָמַר לִיָּה, אִם לְשָׁלוֹם אֵתָּה, מִתְּקוֹן אָנִי כְּנִגְדְּךָ, וְאִם לְמַלְחָמָה אָנִי כְּנִגְדְּךָ, יֵשׁ לִי גְבוּרִים וּבְעָלֵי מְלַחְמָה, וְאוֹמַר לְפָנַי הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא דְּבַר וְהוּא עוֹשֶׂה, שְׁנַאָמַר (תהלים קמה, יט) "רְצוֹן יִרְאוּ יַעֲשֶׂה".

ו וַיְהִי לִי שׁוֹר וְחִמּוֹר, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, מִשׁוֹר אֶחָד יָצְאוּ שְׁנֹרִים הַרְבֵּה וּמַחְמוֹר אֶחָד יָצְאוּ חִמּוֹרִים הַרְבֵּה. רַבִּי נַחֲמָיָה אוֹמֵר, לִישְׁנָהוֹן דְּבַרִּיתָא חִמְרוֹתָא גְּמִלּוֹתָא רַבְּנָן אֲמַרְיוֹן, שׁוֹר, זֶה מְשׁוּחַ מְלַחְמָה, שְׁנַאָמַר (דברים לג, יז) "בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ", חִמּוֹר, זֶה מְלֶךְ הַמְּשִׁיחַ, שְׁנַאָמַר "עֲנִי וְרִכֵּב עַל חִמּוֹר", צֹאן, אֵלוּ יִשְׂרָאֵל, שְׁנַאָמַר (יחזקאל לד, לא) "וְאַתָּן צֹאנֵי צֹאן מְרַעִיתִי", וְעָבַד וְשִׁפְחָה (תהלים קכג, ב) "הִנֵּה כְּעֵינֵי עֲבָדִים אֵל זֶד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֵל זֶד גְּבַרְתָּה כֹּן עֵינֵינוּ אֵל ה' אֱלֹהֵינוּ עַד שְׁיַחֲנוּנוּ".

דְּבַר אַחַר, וַיְהִי לִי שׁוֹר וְחִמּוֹר. שׁוֹר זֶה יוֹסֵף, דְּכָתִיב (דברים לג, יז) "בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ. חִמּוֹר זֶה יִשְׁשָׁכָר, דְּכָתִיב "יִשְׁשָׁכָר חִמּוֹר גֵּרָם". וְכֵן בְּנוֹ שֶׁל יוֹסֵף עוֹמֵד לְכָלוֹת אֵת עֲמֶלֶק, דְּכָתִיב (שמות יז, יג) "וַיִּחַלֵּשׁ יְהוֹשֻׁעַ וְגוֹ'. וּבְנָיו שֶׁל יִשְׁשָׁכָר יוֹדְעִים מָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה בְּעוֹלָמוֹ, שְׁנַאָמַר "וּמִבְּנֵי יִשְׁשָׁכָר יוֹדְעֵי בֵּינָה לְעֵתִים". וְצֹאן, אֵלוּ יִשְׂרָאֵל, שְׁנַאָמַר (יחזקאל לד, לא) "וְאַתָּן צֹאנֵי". וְעָבַד זֶה דָּוִד,

שְׁנֵאמַר (תהלים קטז, טז) "אֲנִי עֲבַדְךָ בֶן אֲמֹתֶךָ". וְשִׁפְחָה זֹאת אֲבִיגַיִל, שְׁנֵאמַר "הִנֵּה אֲמֹתֶךָ לְשִׁפְחָה". בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הִלְכוּ אוֹתָן שְׁלוּחִים וְרָאוּ אֶת עֲשׂוֹ שֶׁהָיוּ עֲמוּ גִבּוֹרִים מְזִינִים.

וַיֵּשְׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל יַעֲקֹב לֵאמֹר בְּאֵנוּ אֶל אַחִידְךָ אֶל עֲשׂוֹ, אֶת נוֹהַג בּוֹ כְּאֵת, וְהוּא נוֹהַג בְּךָ כְּעֲשׂוֹ.

וְגַם הִלְךְ לְקִרְאָתְךָ וְאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ עֲמוֹ, רִישׁ לְקִישׁ אָמַר, עֲמוֹ כְּעֲמוֹ מֵהוּא הוּא עֲשׂוֹי עַל אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ כְּךָ כָּל אֶחָד מֵהֶם עֲשׂוֹי עַל אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ.

עֲמוֹ. רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן אָמַר, אַרְבַּע מֵאוֹת [קוֹשְׁרִין] כְּתָרִים הָיוּ עֲמוֹ. וַיֵּשׁ אוֹמְרִים, אַרְבַּע מֵאוֹת אִיפְרָכִין הָיוּ עֲמוֹ. רַבִּי יִנְאִי אוֹמַר, אַרְבַּע מֵאוֹת רְאִישֵׁי גִיטוֹת הָיוּ עֲמוֹ.

ח-י רַבִּי לִוִי אָמַר, הִלְךְ וְנָטַל אֲגֻרְמֵי מִמִּצְרַיִם. אָמַר, אֵי יִכִּילַת לִיָּה טְבוֹת וְאֵי לֹא, אֲנִי אָמַר לִיָּה אִיִּתִי מִכֶּסֶּא, מִגּוֹ כֵּן אֲנִי קָאָם עָלֶיָּה וְקָטַל יִתִּיָּה כִּיּוֹן שְׁאֲמָרוּ לוֹ לִיעֲקֹב כָּל אוֹתָהּ גְּדֻלָּה הָיָה מִתִּירָא מִמְּנוּ וְהָיָה מִחֲלֵק אֶת בְּנָיו וְאֶת נְשָׁיו לְשָׁנֵי מַחְנוֹת, שְׁנֵאמַר וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֵר לוֹ.

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עָמַד יַעֲקֹב בְּתַפְלָה לְפָנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. אָמַר לְפָנָיו, רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם כְּתַבְתָּ בְּתוֹרָתְךָ (ויקרא כב, כח) "וְשׂוֹר אוֹ שָׁה אֵתוּ וְאֵת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחָטוּ בְּיוֹם אֶחָד", וְאִם יָבֵא רֶשַׁע זֶה וַיֵּאבֵד בְּנֵי וְאֵת אֲמָם כְּאֶחָת, סִפְרָ תוֹרָה שְׁאֵתָה עֲתִיד לִתֵּן בְּהַר סִינַי מִי יִקְרָאנוּ, בְּבִקְשָׁה מִמֶּךָ הַצִּילֵנִי מִיָּדוֹ שֶׁלֹּא יָבֵא וַיִּכְנֵי אִם עַל בְּנִים, שְׁנֵאמַר הַצִּילֵנִי נָא. מָה עָשָׂה, מִיָּד שֶׁלַח לוֹ דוֹרוֹן לְסַמּוֹת אֶת עֵינָיו, שְׁנֵאמַר (דברים טז, יט) "כִּי הִשְׁחַד יַעֲנִי עֵינֵי חֲכָמִים", וְאִין חֲכָמִים אֵלָּא אֲדוֹם, שְׁנֵאמַר (עובדיה א, ח) "וְהֵאבִדְתִּי חֲכָמִים מֵאֲדוֹם".

וַיִּתֵּן בְּיָד עֲבַדְיוֹ עֵדֶר עֵדֶר לְבָדוֹ. מֵהוּ וְרוּחַ תְּשִׁימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר, אָמַר לְפָנָיו, רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם אִם יִהְיוּ צָרוֹת בְּאוֹת עַל בְּנֵי לֹא תִבְיָא אוֹתָן זֹאת אַחַר זֹאת, אֵלָּא הַרְוִיחַ לָהֶן מִצְרוֹתֵיהֶן. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נָשָׂא יַעֲקֹב אֶת עֵינָיו וְרָאָה אֶת עֲשׂוֹ שֶׁבָּא מִרְחוֹק וְנָשָׂא עֵינָיו לְמָרוֹם וּבָכָה, וְשָׁמַע הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא תַפְלָתוֹ וְהִבְטִיחוֹ שֶׁהוּא מוֹשִׁיעוֹ שְׁנֵאמַר (תהלים כ, ב) "יַעֲנֵךְ ה' בְּיוֹם צָרָה יִשְׁלַחְךָ שָׁמַיִם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב".

רמז קלא וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֵר לוֹ. שְׁנֵי בְנֵי אָדָם הִבְטִיחוּן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְנִתְיָרָאוּ, הַבְּחוּר שֶׁבְּאֲבוֹת וְהַבְּחוּר שֶׁבְּבִיָּאִים. הַבְּחוּר שֶׁבְּאֲבוֹת זֶה יַעֲקֹב שְׁנֵאמַר "כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ", וְאָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא (לעיל כח, טו) "הִנֵּה אֲנִי עֹמֵד", וְסוּף נִתְיָרָא וַיִּירָא יַעֲקֹב. הַבְּחוּר שֶׁבְּבִיָּאִים זֶה מֹשֶׁה, שְׁנֵאמַר (תהלים קו, כג)

"לולי משה בחירו", ואמר לו הקדוש ברוך הוא "כי אהיה עמך", ונתגרא, (במדבר כא, לד) "ויאמר ה' אל תירא אתו", מכלל שנתגרא. (פתיב ברמז רס"ו).

ראויין היו ישראל כליה בימי המן אילולי שסמכו דעתן לדעתו של זקן אמרו, ומה אם אבינו יעקב שהבטיחו הקדוש ברוך הוא נתגרא, אנו על אחת כמה וכמה.

ויירא יעקב. מפאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה כתיב (לעיל כח, טו) "הנה אנכי עמך אם יהיה אלהים עמדי" מפאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה. כתיב (שמות ג, יב) "ויאמר כי אהיה עמך" ואין דבר רע מזיקך, וכתיב "ויהי בדרך בפלון ויפגשוהו ה'", מפאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה. כתיב (מ"א א, לו) "ויען בניהו בן יהודע את המלך ויאמר אמן כן יאמר ה'" לא כן כתיב "הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה" אלא אמר, הרבה קטגורין יעמדו מפאן ועד גיחון.

רבי יעקב בר אידי רמי, כתיב (לעיל כח, טו) "והנה אנכי עמך ושמרתיך", וכתיב ויירא יעקב, אמר שמא יגרם החטא. תנא נמי הכי, (שמות טו, טז) "עד יעבר עמך ה'", זו ביאה ראשונה "עד יעבר עם זו קניית", זו ביאה שניה אמר מעתה, ראויין היו ישראל לעשות להן נס בימי עזרא כדרך שנעשה להן בימי יהושע, אלא שגרם החטא.

ויירא יעקב מאד ויצר לו. לא היא יראה ולא היא צרה אלא ויירא שלא יהרג, ויצר שלא יהרג, אם מתגבר הוא עלי הורגני ואם אני מתגבר עליו אני הורגו, אמר, כל השנים הללו הוא יושב בארץ ישראל, תאמר שהוא בא עלי מלח ושיבת ארץ ישראל, כל השנים הללו הוא יושב ומכבד הוריו, תאמר שהוא בא עלי מלח כבוד אב ואם, כך אמר, "יקרבו ימי אבל אבי ואהרנה את יעקב אחי", תאמר שמות אותו זקן כך אמר לי הקדוש ברוך הוא (לעיל לא, ג) "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך" תאמר עד פאן היו התנאים ולא יותר.

ויחץ את העם אשר אתו. זינם מבפנים והלבישו בגדים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים, (א) לדורון (להלן פסוק כב) "ותעבר המנחה על פניו", (ב) למלחמה "אם יבוא עשו אל המנחה" (ג) לתפלה "ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם".

והיה המנחה הנשאר לפליטה, למדתך תורה דרך ארץ שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזוית אחד, ממי את למד, מיעקב, ויחץ את העם אשר אתו וגו', וכן הוא אומר (מ"א יח, ד) ("ואחביאם) [ויחביאם] חמשים איש במערה".

אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו, אלו אחינו שבדרום, והנה המחנה הנשאר לפליטה, אלו אחינו שבגולה אף על פי כן היו מתעניין עליהן בשני ובחמישי.

ויאמר [יעקב] אלהי אבי אברהם, הא לעשו לא אלא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם אני מתקיים עליהם מי הנה קרוב לדוד, לא אחז, הוא מניח לאחז ואמר לחזקיהו "כה אמר ה' אלהי דוד אביד", אלא הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם אני מתקיים עליהם.

יא קטנתי מכל החסדים, רבי אבא בר כהנא אמר, איני כדאי קטנתי מכל החסדים. רבי לוי אמר, כדאי אני קטנתי מכל החסדים (פתוב ברמז ל"ב).

כי במקלי עברתי את הירדן הנה. בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכות יעקב. בתורה, כי במקלי עברתי את הירדן הנה בנביאים, (יהושע ד, כב) "ביבשה עבר ישראל את הירדן" ישראל סבא בכתובים, דכתיב, "הירדן תסב וגו'. מלפני אלוה יעקב".

אמר רבי לוי, אתר הוא תמן מצוח ירדן בחמי טבריא בבקהל נכנס יעקב לשם ונעל עשו בפניו. חתר לו הקדוש ברוך הוא ממקום אחר. הדא הוא דכתיב (ישעיה מג, ב) "כי תעבר במים אתה אני".

יב הצילני נא. הצילני נא מיד אחי שפא עלי מכחו של עשו.

פן יבוא והפני אם על בני. ואתה אמרת (דברים כב, ו) "לא תקח האם על הבנים". דבר אחר.

יג ואתה אמרת היטב איטיב עמד, היטב בזכותך, איטיב בזכות אבותיך.

יד-טז עזים מאתים. מכאן לעונה האמורה בתורה עזים מאתים שהן צריכות תישים עשרים רחלים מאתים שהן צריכות אילים עשרים. גמלים מיניקות ובניהם שלשים ובנאיהן שלשים פרות ארבעים שהן צריכות פרים עשרה אתנת עשרים שהן צריכות עזים עשרה.

אמר רבי לוי, אלו היית מחזר בכל אהלי קדר אין את מוצא גמלים מיניקות ובניהם שלשים, ראה עשרו של יעקב. ויקח מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות.

וְלָמָּה הוּא נוֹתֵן גְּמֵלִים בְּאִמְצַע אֲלָא אָמַר לוֹ, הֲוֵי רוּאָה עֲצָמָךְ כְּאֵלוֹ אֶתְּהָ יוֹשֵׁב
עַל הַבֵּימָה וְדָן אוֹתִי, וְאַנִּי נִדּוֹן מִלְּפָנֶיךָ וְאַתְּהָ מִתְּמַלְא עָלַי רַחֲמִים.

יז-כ וַיֵּצֵאוּ אֶת הָרֵאשׁוֹן (לוֹמַר) [לְאִמַּר] כִּי יִפְגְּשֶׁךָ עֲשׂוֹ אַחֵי וְאַמְרֶתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב
מִנְחָה הוּא שְׁלוּחָה. רַבִּי וְרַבִּי יוֹסִי בַר יְהוּדָה הָיוּ מְהַלְכִים בְּדֶרֶךְ, רָאוּ גוֹי אֶחָד
מְהַלֵּךְ כְּנֹגֵדוֹ, אָמְרִין תְּלַת מֵיִלֵּי הוּא שְׂאִיל לָן מַה אֶתְּוֹן, וַיִּמָּה אוֹמְנוֹתְכוֹן, וַיִּלְאֹן
אֶתְּוֹן אֲזֵלִין מַה אֶתְּוֹן, יְהוּדִים וַיִּמָּה אוֹמְנוֹתְכוֹן, פְּרַגְמָטוּטְיָא וַיִּלְאֹן אֶתְּוֹן אֲזֵלִין,
לְמַזְבֵּן חֲטִיִן מִן אוֹצְרָא דְיַבְנָה עֲמִד לוֹ רַבִּי כְּנֹגֵד הַגּוֹי לְרֵאוֹת מַה יִּשְׁאַל וְהִמְתִּין לוֹ
רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי יְהוּדָה אָמַר, אִם אָמַר מְלָה אֲנָא אָמַר אוֹחְרֵי אָמְרוּ לְהֵם, מִן הוּן
אֵית הִדָּא אָמְרוּ לְהֵם מְאָבוּנָן יַעֲקֹב כְּדָבָר הַזֶּה תִּדְבְּרוּן אֶל עֲשׂוֹ בְּמִצְאָכֶם אֶתְּוֹ,
בְּגִדוּלְתוֹ.

וַיִּתֵּן בְּיַד עַבְדָּיו עֶדֶר עֶדֶר לְבָדוֹ. לָמָּה לֹא הִכְנִיסוֹן בְּעַרְבוּבֵיָא כְּדִי לְתַמְהוּ עַל דְּזוּרוֹן
שְׁלוֹ וְלָמָּה לֹא הִכְנִיסוֹן כְּלָן כְּאֶחָד כְּדִי לְשַׁבַּע עֵינָיו שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע אֶתִּי לְמַחְסַל וְהוּא
אָמַר קִבֵּל אֶתִּי לְמַחְסַל וְהוּא אָמַר קִבֵּל.

כב וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל פְּנָיו, אֵף הוּא הוּא בְּעֵקָא.

כג וַיִּקַּם בְּלִילָה הוּא וַיִּקַּח אֶת שְׁתֵּי נַשְׂיוֹ, וְדִינָה הֵיכֹן הִיְתָה, נִתְּנָה בְּתִיבָה וְנָעַל
בְּפָנֶיהָ, אָמַר, עֵינֵינוּ שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע רָמָה הִיא שְׂמָא יִתְּלָה עֵינָיו וַיִּרְאָה אוֹתָהּ וַיִּקַּח
אוֹתָהּ מִמֶּנִּי. אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא "לְמַס מִרְעָהוּ חֲסִיד", מְנַעַתָּ חֲסִידָךְ מִן
אֲחוּף וְנִסְבָּתָה לְאִיּוֹב וְלֹא גִיְרָתִיָּה לֹא בְקִשְׁתָּ לְהַשִּׁיָּאָה לְמַהוּל הַרִי הִיא נִשְׂאֵת דְּרָךְ
אֲסוּר, הִדָּא הוּא דְכָתִיב (לֵהֲלוֹ לַד, א) "וַיִּתְּצָא דִינָה בֵּת לָאָה".

כד רְמוֹ קִלְבַּ וַיִּקַּחֶם וַיַּעֲבֹרֶם אֶת הַנְּחָל, עֲשָׂה עֲצָמוֹ כְּגִשְׁרָ, נָסַב מִהֲכָא וַיְהִיב
הֲכָא.

כה-כו וַיִּנְתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ, (דְּבָרִים לַג, כו) "אֵין כְּאֵל יִשְׂרוּן רַכֵּב שְׂמִים בְּעֵזְרָךְ",
"אֵין כְּאֵל" וּמִי כְּאֵל "יִשְׂרוּן" הַנָּאִים וְהַמְשַׁבְּחִים שְׂבַכְכֶם אֶתְּ מוֹצָא, כֹּל מַה שְׁעַתִּיד
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת לְעַתִּיד לְבֵא הַקְדִּים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת עַל יְדֵי
צְדִיקִים בְּעוֹלָם הַזֶּה. הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְחַיֶּה מֵתִים וְאַלְיָהוּ מְחַיֶּה מֵתִים הַקְדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא עוֹצֵר גְּשָׁמִים וְאַלְיָהוּ עוֹצֵר גְּשָׁמִים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבָרֵךְ אֶת הַמַּעֲט,
וְאַלְיָהוּ מְבָרֵךְ אֶת הַמַּעֲט הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְחַיֶּה מֵתִים וְאַלְיָשָׁע מְחַיֶּה מֵתִים
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא פּוֹקֵד עֲקָרוֹת וְאַלְיָשָׁע פּוֹקֵד עֲקָרוֹת הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבָרֵךְ
אֶת הַמַּעֲט וְאַלְיָשָׁע מְבָרֵךְ אֶת הַמַּעֲט הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְמַתִּיק אֶת הַמֵּר וְאַלְיָשָׁע

ממתיק את המר הקדוש ברוך הוא ממתיק את המר במר ואלישע ממתיק את המר במר "אין כאל ישרון" ומי כאל ישרון ישרון סבא מה הקדוש ברוך הוא כתיב ביה (ישעיה ב, יא) "ונשגב ה' לבדו", אף הכא ויותר יעקב לבדו.

רב הונא אמר, נדמה לו בדמות רועה, לזה צאן ולזה צאן, לזה גמלים ולזה גמלים אמר ליה, העבר את שלי ואני מעביר את שלך העביר יעקב אבינו את שלו, חזר וראה שמא שכח דבר מיד, ויאבק איש עמו.

רבי חינא בר רבה ורבי שמעון ברבי ורבו שמעון בן גמליאל עסיקין בפרקמטיא במטכסין בהדא צור כיון שפיצאו להם אמרו, גלד ונתפס אופנות אבותינו. אמרו, נחזר ונחמי אי אנשינן כלום חזרו ואשפחו חדא מחילא דמטכסיה אמרין לו, מן הו אית לכון הדא אמרין להון, מאבונא יעקב דחזר, ויותר יעקב לבדו.

רבנן אמרי, לארכיליסטים נדמה לו לזה צאן ולזה צאן גמלים ולזה גמלים. אמר לו העבר את שלי ואני מעביר את שלך עבר המלאך כהרף עין והיה יעקב אבינו מעביר וחוזר ומשפח אמר לו, פרקמוס נטל פוקרין ונתן בצוארו, אמר לו, פרקמוס פרקמוס, לית חרשין מצליחין בלילה בסוף אמר המלאך, אני מודיעו עם מי הוא עסוק, ומה עשה, נטל אצבעו ונתנה בארץ והתחילה להארץ תוססת אש. אמר לו, מן דא את מדחיל לי, אנא פולי מניה הדא הוא דכתיב "והיה בית יעקב אש".

רבי חמא בר חנינא אמר, שרו של עשו היה הוא דהנה אמר ליה (להלן לג, ט) "פי על בן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותראני".

וירא וגו' לאתליטיס שהוא עומד ומתגושש עם בנו של מלך. תלה עיניו וראה שהיה המלך עומד על גביו והרפיש עצמו לפניו, אמר רבי ברכיה, אין אנו יודעים מי נצח אם המלאך אם יעקב, מן מה דכתיב ויאבק איש עמו, מי נתמלא אבק, האיש שהיה עמו.

ויאבק איש עמו. יש אומרים מיכאל היה. אמר ליה מיכאל, ומה אני שאני אהד מן השרים הראשונים כך עשית לי, ואתה מתגרא מעשו אמר רבי טרפון, לא היה לו רשות למיכאל לזוז ממקומו עד שנתן לו יעקב רשות, שנתאמר שלחני כי עלה השחר. אמר לו, וכי גנב או קוביוסטוס אתה שאתה מתגרא מן השחר. באו כתות כתות של מלאכי השרת שאמרו לו, מיכאל, עלה כי זמן הזמיר הגיע לומר, אם אין אתה פותח בשיר נמצא השיר בטל. התחיל מתחנן ליעקב. אמר לו, בבקשה ממך שלח אותי שלא ישרפוני מלאכי השרת שבערבות בשביל עבוב השיר. אמר לו, לא אשלחך כי אם ברכתני. אמר לו, וכי איזה מהם חביב, השמש או הלב, אני השמש ואתה הלב ואתה צריך לברכתני אמר לו, אף על פי כן. מיד אמר לו "לא

יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל". אומר לו, אשריך ילוד אשה שנכנסת בפלטין של מעלה (ונוצלת) [ונצלת].

א"ר, בשעה שהיו מתאבקים רצה פת של מיכאל לסכנו אלא שנגלה עליהן הקדוש ברוך הוא, וכיון שראה להקדוש ברוך הוא תשש פחו, שנגמר וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו. אומר לו הקדוש ברוך הוא למיכאל, יפה עשית שעשית כהן שלי בעל מום אומר לו, רבוננו של עולם והלא אני כהן. אומר לו, אתה כהני ברקיע והוא כהני בארץ. מיד קרא מיכאל לרפאל. אומר לו, חברי, בבקשה ממך עמד עמי בצרה, שאתה ממנה על הרפואות. ירד ורפאו. ויש אומרים, שמש שעתידי לזרח על הצדיקים ולרפאותן מחלגים הזרים עליו הקדוש ברוך הוא ורפאו, דכתיב (להלן פסוק לב) "ויזרח לו השמש", וכתיב (מלאכי ג, כ) "ויזרח לכם יראי שמי".

זה שאמר הכתוב ויזרח לו השמש והוא צלע, משל, בא פלוני רופא בעיר אין צריך לשאל למה בא אלא כדי לרפאות את החולה אומר ליה הקדוש ברוך הוא למיכאל, למה עשית כן לבני בכורי. אומר לפניו, לכבודך עשיתי. אומר ליה, מעכשו תהא ממנה עליו ועל זרעו עד סוף כל הדורות. הדיא הוא דכתיב (דניאל י, כא) "כי אם מיכאל שרכם". (שם יב, א) "ויבעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול", וכתיב (דברים ד, ז) "כי מי גוי גדול", גבא גדול ויעמד על הגדול. אתה אש (דכתיב) [וכתיב] "והיה בית יעקב אש", גבא אש ויעמד על אש. אתה ראש למלאכי השרת, והוא ראש לכל האמות, גבא ראש ויעמד על הראש. אתה עליון למלאכי השרת, והוא עליון (דברים כח, א) "וינתן ה' אלהיך עליון", גבא עליון ויעמד על עליון, ויבקש מן העליון רחמים עליהם, דכתיב "כי גבה מעל גבה שמר". (להלן פסוק ל) "ויברך אתו שם", אומר לו, יהי רצון שיהיו בניך צדיקים כמותך.

ויותר יעקב לבדו, אומר רבי אלעזר מלמד שנשתיר על פכין קטנים מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופן. וכך כך למה, לפי שאין פושטין ידיהם בגזל.

ויאבק איש עמו עד עלות השחר. אומר רבי יצחק, מכאן לתלמיד חכם שאל יצא יחידי בלילה רבי אבא בר כהנא אומר, מהכא, (רות ג, ב) "הנה הוא זרה את גרן השערים הלילה" רבי אבהו אומר, מהכא, "וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו" ורבנן אמרין מהכא, (להלן לו, יד) "לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן". (חולין צא, ב).

וירא כי לא יכל לו. אומר רבי חנינא בר יצחק, אומר הקדוש ברוך הוא, הוא בא אליך וחמש קמיעין תלויין בו זכותו, זכות (אבות) [אביו], זכות אמו, זכות זקנו,

זכות זקנתו. מדד עצמך אם אתה יכול לעמוד אפלו בזכותו משל למלך שהיה לו קלב אגריאון וארי נמירוון והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי, שאם יבא הקלב להזדוג לו יאמר לו המלך, ארי לא היה יכל לעמד בו ואתה מבקש להזדוג לבני. כך שאם יבאו אמות העולם להזדוג להם לישראל יאמר להם, שרכם לא היה יכל לעמד בו ואתם מבקשים להזדוג לבניו.

ויגע בכך ירכו, נגע בצדיקים שעתידין לצאת ממנו ואיזה זה, זה דור השמד. ונתקע פה ירד יעקב, רבי ברכיה ורבי אליעזר, רבי ברכיה אומר, שייעה רבי אליעזר בשם רבי יוסי אומר, סדקה כדג רב נחמן בר יעקב אומר, פרושה [ממקומה], כמה דאת אמר (יחזקאל כג, יח) "וניתקע נפשי מעליה כאשר נקעה נפשי". אומר רבי חנינא בר יצחק, כל אותו הלילה היו שניהם פוגעין זה כנגד זה, מגיניה דדין לקבל מגיניה דדין כיון שעלה עמוד השחר, מה כתיב, שלחני כי עלה השחר.

ויאבק איש עמו. אומר לו המלאך, לא כך אמרת (לעיל כח, כב) "עשר אעשרנו לך", מנד לקח כל מקנהו ועשר מהן חמש מאות וחמשים מכאן אתה למד שכל מקנהו חמש אלפים וחמש מאות. אומר לו המלאך, הרי יש לך בנים ולא עשרת אותם. מה עשה יעקב, הפריש ארבע בכורות לארבע אמהות ונשתירו שמנה, והתחיל משמעון וגמר בבנימין שבמעי אמו, ועוד התחיל משמעון ועלה לוי מעשר קדש, שנאמר "העשירי יהיה קדש".

רמז קלג רבי ישמעאל אומר, כל הבכורות פשהו בשמירת עין חביבן להתעשר ולא עשר יעקב אלא למפרע, התחיל בבנימין שבמעי אמו ועלה לוי קדש לה'. ירד מיכאל המלאך ונטל את לוי והעלהו לפני כסא הכבוד. אומר לפניו, רבון העולמים זה הוא גורלך וחלק מעשרך, ופשט יד ימינו וברכו שיהיו בניו משרתים לפניו בארץ כמלאכי השרת בשמים. אומר מיכאל לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם המשרתים למלך אינו נותן להם טרף מזונם לכך נאמר (דברים יח, א) "אשי ה' ונחלתו יאכלו". לקח יעקב את כל מעשר מקנהו ושלח ביד עבדיו ונתן לעשו. אומר לו הקדוש ברוך הוא, יעקב, עשית את הקדש חול. ויאמר לפניו, רבוננו של עולם אני מחניף לרשע בשביל שלא יהרגני. מכאן אמרו, שמחניפים לרשעים בעולם הזה מפני דרכי שלום. (להלן לג, ט) "ויאמר עשו יש לי רב", בשביל שחלק כבוד ליעקב בו בלשון חלקו ישראל כבוד לבני עשו, "רב לכם סב את החר הזה". אומר לו הקדוש ברוך הוא, יעקב לא דיך שעשית את הקדש חול אלא שאמרת (לעיל כה, כג) "ורב יעבד צעיר" ואתה אמרת (לעיל פסוק ה) כה אמר עבדך יעקב, חידך כדברך, הוא ימשל בך בעולם הזה ואתה תמשל בו לעתיד לבא.

ויאמר שלחני כי עלה השחר. (איכה ג, כג) "חדשים לבקרים רבה אמונתך", אמר רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יוחנן בכל יום ויום הקדוש ברוך הוא בורא פת מלאכים חדשים והן אומרות שירה חדשה והולכים להם אמר רבי ברכיה, [השבת] לרבי חלב והכתוב ויאמר שלחני כי עלה השחר אמר ליה, חנוקא, מה סברת למחנקני מיכאל וגבריאל הן הן שרים של מעלה, וכולהו מתחלפין, ואנון אינו מתחלפין. אדרגנוס שחיק טמא שאליה לרבי יהושע בן חנניא, אמר ליה, אתון אמרין אין פת למעלה מקלסת ושונה, אלא בכל יום הקדוש ברוך הוא בורא מלאכים חדשים והן אומרים שירה והולכין להן אמר ליה, ולאן אנון אזלו אמר ליה, לאן דאתברון אמר ליה, מן הן אתברון אמר ליה, מן נהר דינור. אמר ליה, מה עסקיה דהדין נהר דינור אמר ליה, כהדין ירדנא דלא פסיק לא ביממא ולא בליליא אמר ליה, מן הן הוא אתא אמר ליה, מן זיעתא דחיתא דאנון מזיעין מן דטענין [פורסיא] דקודשא בריה הוא אמר ליה סנקתדרין דידיה והא דדיו ירדנא מהלך ביממא ולית הוא מהלך בליליא. אמר ליה, נטר הוינא בבית פעור, כמה דהוא מהלך ביממא הוא מהלך בליליא.

רבי מאיר אומר, מי גדול, השומר או הנשמר מן מה דכתיב "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך" הוי אומר הנשמר גדול מן השומר רבי יהודה אומר, מי גדול הנשוא או הנשא מן מה דכתיב (שם יב) "על כפיס ישאונך" הוי הנשא גדול רבי שמעון אומר, מי גדול המשלח או המשתלח מן מה דכתיב ויאמר שלחני, הוי המשלח גדול מן המשתלח.

ויאמר שלחני. שהגיע זמן קלוסי לקלס אמר לו, יקלסו חבריך. אמר לו, איני יכול, למחר אני בא לקלס ויאמרו לי חברי כשם שלא קלסת אתמול כך לא תקלס היום. אמר לו, שיצת סיפת לא אשלחך כי אם ברכתני. אמר לו, אותן המלאכים שבאו אצל אברהם לא פרושו ממנו אלא בברכה אמר לו, אותן נשתלחו על מנת כן, אני לא נשתלחתי לך. אמר לו, שיצת סיפת וכוי אמר לו, מלאכי השרת על ידי שגלו מסתורין של הקדוש ברוך הוא נדחו ממחיצתן מאה ושלושים ושמונה שנים אשמע לך ואדחה ממחיצתי. אמר לו, שיצת סיפת וכוי בסוף אמר, אני מגלה ואם הקדוש ברוך הוא אומר לי למה גלית אני אומר לו בניך גוזרין גזרות ואין אתה מבטל גזרתן, ואני הייתי יכול לבטל אמר לו, עתיד הוא להגלות עליך בבית אל ולהחליף את שמך ואני עומד שם, הדא הוא דכתיב "בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו", עמד אין כתיב כאן, אלא "עמנו".

כט ויאמר לא יעקב ואמר עוד שמך, (כתוב ברמז פ"א).

כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל. נתגוששת עם העליונים ויכלת להם, עם התחתונים ויכלת להם. רבי חמא בר חנינא אמר, שרו של עשו הנה, הוא דהוא

אמר ליה (להלן לג, י) "כי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים" מה פני אלהים דין, אף פניך דין מה פני אלהים (שמות כג, טו) "ולא יראו פני ריקם", אף אתה לא יראו פני ריקם עם התחיתונים זה עשו ואלופיו. דבר אחר, כי שרית עם אלהים, אתה הוא שאיקונין שלך חקוקין למעלה.

ל וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמה. כתוב אחד אומר "מונה מספר לכוכבים" וגו' וכתוב אחד אומר (ישעיה מ, כו) "המוציא במספר צבאם" וגו', אלא מלמד שיש שם שנוי לא כשהוא נקרא עכשו הוא נקרא לאחר זמן, שנאמר (שופטים יג, יח) "ויאמר לו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי והוא פלא" איני יודע מאיזה שם אני מתחלף.

לב (כתוב ברמז ק"ה וברמז ???).

ויזרח לו השמש, אמר רבי ברכיה, ולמי לא זרחה אלא לו לרפואתו אבל לאחרים אורה. אמר רבי אחא, השמש מרפא ביעקב אבינו ומלהטת בעשו ואלופיו. אמר לו הקדוש ברוך הוא, את סימן לבניך, מה [את] השמש מרפא בך ומלהטת עשו ואלופיו, כד [בניך] השמש מרפא בהם ומלהטת אמות העולם. מרפא בהם, דכתיב (מלאכי ג, כ) "ויזרח לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה", ומלהטת אמות העולם, דכתיב "כי הנה היום בא בער פתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא".

והוא צלע על ירכו, רבי יהושע בן לוי סלק לרומי וכיון דאתא לעפו נפק רב חנינא לקדמותיה אשכחיה מטלע על רגליה אמר ליה, את דמי לסבך והוא צלע על ירכו.

לג על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. אמר רבי חנניא, למה נקרא שמו גיד הנשה, שנשה את מקומו. רב הונא אמר, הדין פקוקלתא דגינדא שרזא וישראל קדושים הו ונאסרו אותה עליהן. רבי יהודה ורבי יוסי, רבי יהודה אומר, באחת מהן נגע ואחת מהן נאסרה. רבי יוסי אומר, באחת מהן נגע וישתיהן נאסרו אית תנא תני, הדעת מכרעת שהיא של זמין כדרבי יהודה, ואית תנא תני שהיא של שמאל כדרבי יוסי. מאן דאמר הדעת מכרעת שהיא של זמין (לעיל פסוק כו) "ויגע בכף ירכו" ומאן דאמר הדעת מכרעת שהיא של שמאל כי נגע בכף ירך יעקב.

על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. תנו, שולח אדם לנכרי ירך שגיד הנשה בתוכה רבי אבהו אמר כל מקום שנאמר לא יאכלו אחד אסור אכילה ואחד אסור הנאה במשמע, עד שיפרט לך הכתוב כדרך שפרט לך בבבלה קסבר רבי

אָפּהוּ פֿשֶׁהֲתֵרָה נִבְלָה חֻלְבָּה וְגִידָה הִתְרוּ לְרַבִּי יְהוּדָה דְּאִית לֵיהּ יֵשׁ בְּגִידִים בְּנוֹתָן טַעַם וְלְרַבִּי שְׁמַעוֹן דְּלִית לֵיהּ סְבִירָא לֵיהּ דְּגִיד הַנֶּשֶׁה אָסוּר בְּהִנְיָא.

תַּמָּן תַּנְיָנָן, גִּיד הַנֶּשֶׁה נוֹהֵג בְּאַרְצָא וּבְחוּצָא לְאַרְצָא, בְּפָנֵי הַבַּיִת וְשָׁלֵא בְּפָנֵי הַבַּיִת, בְּחוּלְיוֹ וּבִמְקוֹדָשׁוֹ, וְנוֹהֵג בְּבִהְמָה וּבְחִיָּה, בְּיָרֵךְ שֶׁל יְמִין וּבְיָרֵךְ שֶׁל שְׂמָאל. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אֵינּוּ נוֹהֵג אֶלָּא בְּאַחַת, וְהַדְּעַת מְכַרְעַת שֶׁל יְמִין. וְטַעְמָא מֵאִי אָמַר רַבָּא, דְּאָמַר קָרָא הַיָּרֵךְ, הַמִּיּוֹמֵת שֶׁבְּיָרֵךְ. וְרַבֵּן הַהוּא דְּפָשִׁיט אֶסְוֵרָא בְּכוּלֵיהּ יָרֵךְ לְאַפּוֹקֵי חִיצוֹן דְּלֵא דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׂמוּאֵל, שְׁנֵי גִידִין הֵן, פְּנִימֵי הַסְּמוּד לְעַצְמָא אָסוּר וְחִזְבִּין עָלָיו, חִיצוֹן הַסְּמוּד לְבִשְׂרָא אָסוּר וְאִין חִזְבִּין עָלָיו. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי אָמַר, טַעְמָא דְּרַבִּי יְהוּדָה מִהֲכָא (לעיל פסוק כו) "בְּהֶאֱבָקוּ עִמּוֹ", כְּאֵדָם שְׂחוֹבֵק אֶת חֲבֵרוֹ וְיָדוּ מִגַּעַת לְכַף יְמִינוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ וְרַבִּי שְׂמוּאֵל בֵּר נַחְמָן אָמַר, כְּגוּי נִדְמָה לוֹ וְאָמַר מֵר, יִשְׂרָאֵל שְׁנִטְפֵּל לוֹ גּוֹי בְּדֶרֶךְ טוֹפְלוֹ לִימִינוֹ רַב שְׂמוּאֵל בֵּר אַחָא קַמִּיהּ דְּרַב פִּפְא מְשַׁמִּיָּה דְּרַבָּא בֵּר עוֹלָא אָמַר, כְּתַלְמִיד חָכָם נִדְמָה לוֹ דְּאָמַר מֵר, הַמְּהֵלֵךְ לִימִין רַבּוֹ הָרִי זֶה בּוֹר וְרַבֵּן אֲמַרִי, מֵאַחֲוֵרִיָּה אֲתָא וְנִשְׁיָה בְּתַרְוֵיהּ וְרַבֵּן, הָאִי "בְּהֶאֱבָקוּ עִמּוֹ" מֵאִי דְּרָשִׁי בֵּיהּ הָהוּא מְבַעֲיָהּ) לֵיהּ לְכַאֲיָדָא דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי, מִלְּמַד שְׁהַעֲלוּ אֶבֶק בְּרַגְלֵיהֶם עַד שְׁהַגִּיעַ לְכֶסֶא הַכְּבוֹד, כְּתִיב הֲכָא "בְּהֶאֱבָקוּ עִמּוֹ", וְכִתִּיב הֲתָם (נְחוּם א, ג) "וְעָנָן אֶבֶק רָגְלָיו". אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי, לְמָה נִקְרָא שְׂמוֹ גִיד הַנֶּשֶׁה, שְׁנֵשֶׁה מִמְּקוֹמוֹ וְעָלָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ירמיה נא, ל) "נִשְׁתָּה גְבוּרָתָם הָיוּ לְנָשִׁים" אָמַר רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי חֲנִינְיָא, מֵאִי דְּכָתִיב (ישעיה ט, ז) "דְּבַר שְׁלַח ה' בְּיַעֲקֹב וְנִפְלַ בְּיִשְׂרָאֵל", זֶה גִיד הַנֶּשֶׁה שְׁפִשֵׁט אֶסְוֵרוֹ בְּכָל יִשְׂרָאֵל.

וַיֹּאמֶר שְׁלַחְנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר. אָמַר לוֹ, וְכִי גָנַב אֲתָה אוֹ קוּבִיּוֹסְטוּס אֲתָה שְׁאַתָּה מְתִירָא מִן הַשָּׁחַר. אָמַר לֵיהּ, מִלְּאָדָא אֲנִי וּמִיּוֹם שֶׁנִּבְרַאתִי לֹא הִגִּיעַ זְמַנִּי לִוְמַר שִׁירָה עַד עַכְשָׁו. מְסִיעַ לֵיהּ לְרַבִּי חֲנַנְיָא דְּאָמַר רַבִּי חֲנַנְיָא אָמַר רַב, שְׁלֹשׁ כְּתוּבֹת שֶׁל מְלָאכֵי הַשָּׁרֵת אוֹמְרִים שִׁירָה בְּכָל יוֹם, אַחַת אוֹמְרַת קְדוּשָׁה, וְאַחַת אוֹמְרַת קְדוּשָׁה קְדוּשָׁה, וְאַחַת אוֹמְרַת "קְדוּשָׁה קְדוּשָׁה קְדוּשָׁה ה' צְבָאוֹת מְלֵא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ".

(הושע יב, ה) "וַיִּשֶׁר אֶל מְלֶאכֶד וַיִּכַּל בְּכָה וַיִּתְחַנֵּן לוֹ". אֵינִי יוֹדֵעַ מִי נַעֲשָׂה שָׂר לְמִי כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "כִּי שָׂרִית עִם אֱלֹהִים" הָיִי אוֹמֵר יַעֲקֹב נַעֲשָׂה שָׂר לְמְלֶאכֶד. "בְּכָה וַיִּתְחַנֵּן לוֹ" אֵינִי יוֹדֵעַ מִי בְּכָה לְמִי, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (לעיל פסוק כז) שְׁלַחְנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר, הָיִי אוֹמֵר מְלֶאכֶד בְּכָה לְיַעֲקֹב.

(לעיל פסוק כט) כִּי שָׂרִית עִם אֱלֹהִים, אָמַר רַבָּא, רָמְזוּ רְמִזוּ לוֹ שְׁעֵתִידִים שְׁנֵי שָׂרִים לְצֵאת מִמְּנוֹ, רֵאשׁ גּוֹלָה בְּבָבֶל וְנִשְׂאִי שְׁבַאֲרָא יִשְׂרָאֵל.

אָמַר שְׂמוּאֵל, לֹא אֶסְרָה תוֹרָה אֶלָּא שְׁעַל הַכֶּף בְּלָבַד דְּכָתִיב אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ. אָמַר רַב פִּפְא, כְּתַנְיָא אֶכְלוּ וְאִין בּוֹ כְּזִית חִיב. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, עַד שְׁיָהָא בּוֹ

כזית. מאי טעמא דרבנן ברביה בפני עצמה היא. ורבי יהודה, אכילה פתיב בה ורבנן, ההוא דאי היו ארבעה וחמשה זיתים במקום אחד ואכל מניה כזית חיב ורבי יהודה מאשר על פה הירד נפקא ורבנן, ההוא מבעינה) ליה לכדשמואל, לא אסרה תורה אלא על פה הירד בלבד. ורבי יהודה, ההוא לא מצית אמרת הירד, דכולה ירד משמע ורבנן, הירד, ההוא דמשיד בכולי ירד למעוטי חיצון דלא ולעולם שעל הפה. והאי פה מבעינה) ליה למעוטי עופות דלית להו פה.

האוכל גיד הנשה של טמאה, רבי יהודה מחיב שתים ורבי שמעון פוטר. רבי שמעון מאי קסבר, אי קסבר אסור חל על אסור ויש בגידיו בנותן טעם, לחיב תרתי ואי קסבר אין בגידיו בנותן טעם לחיב משום גיד אמר רבא, לעולם קסבר אין בגידים בנותן טעם וטעמא דרבי שמעון מהכא, על פה לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, מי שגידו אסור ובשרו מת, יצאה בהמה טמאה שגידה ובשרה אסור.

נוהג בטהורה ואינו נוהג בטמאה רבי יהודה אומר, אף בטמאה. אמר רבי יהודה, והלא מבני יעקב נאסר גיד הנשה ועדיו בהמה טמאה מתרת להם אמר ליה, בסניי נאמר אלא שנכתב במקומו אמרו לו, רבי יהודה, וכי נאמר "על פה לא יאכלו בני יעקב" והלא לא נאמר אלא בני ישראל, לא נקראו בני ישראל אלא בסניי, ובסניי נאמר אלא שנכתב במקומו, מה טעם נאסרה. מתיב רבא, "וישאו בני ישראל את יעקב אביהם" לאחר מעשה אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי, מאותו מעשה ואילך לתסרי וכי תורה פעמים נתנה, ההיא שעתא לא שעת מעשה הנאי ולא שעת מתן תורה הנאי.

גיד הנשה של פני אסור, בכף הירד תלה רחמנא והא אית ליה פה דמו [מנין] (ויקרא ז, כו) מ"כ דם לא תאכלו" אצטריך קרא למיסר ספיקא קסבר פני ברביה בפני עצמה היא חלב מנין (שם כג) מ"כ חלב". נבלתו מנין (ויקרא יד, כא) מ"כ נבלה".

פרק לג

א וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא, אמר רבי לוי, ארי כעס על הבהמה ועל החיה. אמרין, מאן אזיל ומפיס יתיה אמר להון הדיו תעלה, אתון [להכא], דאנא

יָדַע תְּלַת מֵאָה מִתְּלִין וְאַנָּא מְפִיִּס יְתִיב אֲמַרִין לִיה, אֲגוּמִין הֶלֶךְ צְבַחַר וְקָם לִיה
אֲמַרִין לִיה, מָה אֵת קָאִים אֲמַר לְהוֹן, אֲנִישִׁית מֵאָה אֲמַרִין לִיה, אִית לָךְ בְּמֵאֲתוֹן
בְּרַכָּאוֹן הֶלֶךְ צְבַחַר וְקָם לִיה אֲמַרִין לִיה, מָה אֵת קָאִים אֲמַר לוֹן, אֲנִישִׁית מֵאֲתוֹן
אֲמַרִין לִיה, אִית לָךְ בְּמֵאָה בְּרַכָּאוֹן כִּינּוֹן דְּמֵטָא [תְּמוֹן] אֲמַר לוֹן אֲנִישִׁית כּוּלְהוֹן, אֲלָא
כָּל חַד וְחַד יִפְיִס עַל נִפְשִׁיה כִּד יַעֲקֹב אֲמַר, יֵשׁ בִּי כַּח לְסִדְר תְּפִלָּה, יֵשׁ בִּי כַּח לְעִרְדָּ
מִלְחָמָה וְכִינּוֹן דְּמֵטָא וַיַּחֲזֵק אֶת הַיְלָדִים, אֲמַר לְהוֹ, כָּל חַד וְחַד זְכוּתִיה תְּקוּם לִיה.

ב וַיֵּשֶׁם אֶת הַשְּׂפָחוֹת וְאֵת יְלָדֵיהוֹן רֵאשֻׁנָּה, הִדָּא אֲמַרְה אַחְרוֹן אַחְרוֹן חֲבִיב.

ג וְהוּא עֲבַר לְפָנֵיהֶם, הִדָּא הוּא דְכָתִיב "כִּרְחִם אֲב עַל בְּנָיִם" כִּרְחִמוֹן שְׂפָאָבוֹת זָה
יַעֲקֹב וְהוּא עֲבַר לְפָנֵיהֶם. טַב דִּינְגַע בִּי וְלֹא בְּהוֹן.

וַיִּשְׁתַּחֲוּ אַרְצָה שְׁבַע פְּעָמִים, לָמָּה שְׁבַע, עַל שֵׁם (מִשְׁלֵי כַד, טו) "כִּי שְׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק
וְקָם" דְּבַר אַחַר, לָמָּה שְׁבַע, אֲמַר לוֹ, הֵוִי רוּאָה אֶת עֲצָמָךְ כְּאֵלוֹ אֵת נָתוֹן לְפָנֵים
מִשְׁבָּעָה קִינְקִלִין וַיּוֹשֵׁב וְדוֹן וְאַנִּי נִדְוֹן לְפָנֵיךְ וְאֵת מִתְּמַלָּא עַלִי רַחֲמִים.

ד וַיִּרְץ עֲשׂוֹ לְקִרְאָתוֹ וְגוֹ' וַיִּשְׁקָהוֹ, נְקוּד עֲלִיו אֲמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר, כָּל מְקוּם
שְׂאֵתָה מוּצָא כְּתָב רַבָּה עַל הַנְּקִדָּה אֵתָה דוֹרֵשׁ אֵת הַכְּתָב הַנְּקִדָּה רַבָּה עַל הַכְּתָב
אֵתָה דוֹרֵשׁ אֵת הַנְּקִדָּה וְכָאוֹן לֹא הַכְּתָב רַבָּה עַל הַנְּקִדָּה וְלֹא הַנְּקִדָּה רַבָּה עַל הַכְּתָב
מִלְמַד שְׁלֹא נִשְׁקוּ בְּכָל לְבוֹ רַבִּי יִנְאִי אוֹמַר, מִלְמַד שְׁלֹא בְקִשׁ לְנִשְׁקוּ אֲלָא לְנִשְׁכּוּ
וְנַעֲשָׂה צְנֹארוֹ שֶׁל שְׂיִשׁ וְקָהוֹ שְׁנִיו שֶׁל אוֹתוֹ רְשָׁע, וַיִּמָּה תִלְמוּד לּוֹמַר וַיִּבְכּוּ, זָה בְּכָה
עַל צְנֹארוֹ וְזָה בְּכָה עַל שְׁנִיו.

אֲמַר עֲשׂוֹ הַרְשָׁע, אִינִי הוֹרֵג אֵת יַעֲקֹב בְּקִשְׁתָּ וּבְחֻצִים אֲלָא בְּפִי וּבְשִׁנֵי אֲנִי הוֹרֵגוּ
וּמוּצָץ אֵת דְּמוֹ, שְׁנַאֲמַר וַיִּרְץ עֲשׂוֹ לְקִרְאָתוֹ אֵל תְּקִרִי 'וַיִּשְׁקָהוֹ' אֲלָא 'וַיִּשְׁכְּהוֹ'
וְנַעֲשָׂה צְנֹארוֹ שֶׁל יַעֲקֹב כְּשִׂישׁ, וְעֲלִיו הַכְּתוּב אוֹמַר "צְנֹאֲרָךְ כְּמִגְדַל הַשָּׁן", וְקָהוֹ
שְׁנִיו שֶׁל עֲשׂוֹ וְהַתְּחִיל כּוּעֵס וְחוֹרֵק בְּשִׁנָּיו, שְׁנַאֲמַר (תְּהִלִּים קִיב, י) "רְשָׁע יִרְאָה
וְכַעֵס" וְגוֹ'.

ה וַיִּשָּׂא [אֵת] עֵינָיו וַיִּרְא אֶת הַנָּשִׁים וְאֵת הַיְלָדִים, לְפִי שְׁמַצִּינוּ חֲנִינָה בְּאֶחָד עֲשָׂר
שְׁבָטִים וּבְשִׁבְטֵי בְנֵימִין לֹא מְצִינוּ, וְהִיכּוֹן מְצִינוּ, לְהַלְוֹן, (מַג, כֵּט) "אֱלֹהִים יַחֲנֹךְ בְּנִי".

ו-ז וַתַּגִּשְׁןָ הַשְּׂפָחוֹת הַנָּה וַיְלַדִּיהוּ... וַתַּגִּשׁ גַּם לֵאמֹר וַיְלַדִּיהָ וּבִיּוֹסֵף כְּתִיב וְאַחַר
נִגְשׁ יוֹסֵף וְרַחֵל אֲלָא אֲמַר יוֹסֵף, הַרְשָׁע הִזָּה עֵינָיו רַמָּה הִיא, שְׁמָא יִתְלָה אֵת עֵינָיו

ומביט באמא, וגבחה קומתו וכסה אותה. הוא דהוא אמר "בן פרת יוסף" פרת רבית יוסף (שם) "בן פרת עלי עין" עלי לפרע אותו עין.

ח-ט ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. כל אותו הלילה נעשו מלאכי השרת פתות פתות חבורות חבורות והיו מגיעין באלין דעשו והיו אומרים להון, מן דמאן אתון הווי אומרים מן דעשו, אמרין הכון לון והכון מן בריה דיצחק הווי אמרין לון הכון לון מן בר בריה דאברהם הווי אמרין הכון לון מן דאחיה דייעקב הווי אמרין שבקוון, דמו דידן אנון בצפרא אמר ליה מי לך כל המחנה וגו' אמר ליה, אמרין לך כלום אמר ליה, מכתת אנא גביהון ויאמר למצא חן בעיני אדני.

ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אשר לך. אמר רבי איבו, לפי שהיו הברכות מפקקות בידו, והיכן נתאוששו כאן, דאמר ליה אחי יהי לך אשר לך.

אמר רבי שמעון מתר להחניף לרשעים בעולם הזה, שנאמר (ישעיה לב, ה) (ו"ו) לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכלי לא יאמר שוע" מכיל דבעולם הזה שרי. ריש לקיש אמר, מהכא כראת פני אלהים ותרצני, ופליגא דרבי לוי דאמר רבי לוי, משל דייעקב ועשו למה הוא דומה, לאדם שזמן את חברו והכיר בו שמבקש להרגו, אמר לו, טעם תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך, אמר, ידע ביה מלכא, מסתמי ולא קטלא ליה.

יא קח נא את ברכתך אשר הבאת לך, אמר לו, אני כמה יגיע כמה צער היה לי עד שלא תבא אצלי, עתה מאליה היא באה אצלך, שנאמר אשר הבאת אשר הבאתי אין פתיב כאן, אלא אשר הבאת לך.

ויפצר בו ויקח, מתחמי חזר וידיה פשוטה ריש לקיש אזל למשאל בשלמיה דרבנו אמר ליה, צלי עלי, דהדין מלכותא בישא סגין אמר ליה, לא תסב מן בר נש כלום ולית את זיהיב כלום מן דיתבי אתא חדא אתתא טעינא ליה דסקרא חד וחדא ספינא בגוה קם נסיב ספינא ואהדר לה דסקרא אתא בלדר ממלכותא חמיתיה חמדה ונסבה בפתי רמשא סליק ריש לקיש למשאל בשלמיה וחמיתא יתיב ושחיק אמר ליה, ההוא ספינא דחמידית אתא חד בלדר וחמדה ונסבה אמר ליה, ולא כן אמרית לך לא תסב מבר נש כלום ולא את זיהיב כלום.

כל שנים עשר חדש שהיה אצלו מכבדו בכל יום, אמר יעקב, (שמות כג, ח) "כי השחד יעגור פקחים" קל וחומר לרשעים. דבר אחר, נכסי חוץ לארץ אין בהן ברכה, לך היה מבזבז שם.

חד עם דארעא אמר ליה לרבי אושעיא, אי אמרין לך חדא מלא טבא את אמרת לה משמי בצבורא אמר ליה, מה היא, אמר ליה, כל אותן הדורות שנתן יעקב לעשו עתידין אמות העולם להחזירו למלך המשיח, מאי טעמא, "מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו", יביאו אין כתיב פאן אלא "ישיבו". אמר ליה, חייך, מלא טבא אמרת ומשמך אנא אמרה בצבורא.

יב רבי יהושע בן חנניה הוה קאי בי קיסר. אחוי ליה ההוא מינאה, עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מניה אחוי ליה איהו ידו נטויה עלינו. אמר ליה קיסר לרבי יהושע בן חנניה, מאי אחוי לך ומאי אחוית ליה. אמר ליה, אחוי לי עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מניה, ואחוית ליה ידו נטויה. אמר ליה קיסר למינאה, מאי אחוית ליה. אמר ליה עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מניה. ומאי אחוי לך, אמר ליה לא ידענא. אמר, גברא דלא ידע מאי קא אחוי ליה במחוג מחוי קמי מלכא אפקוהו לההוא מינאה וקטלוהו. כי נח נפשיה דרבי יהושע בן חנניה אמרו ליה רבנן מה תהוי עלן ממנינים, אמר להו "אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם", "אבדה עצה" מישראל, "נסרחה חכמתם" של אמות העולם ואי תימא מהכא, ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך.

יג ויאמר אליו אדני ידע כי הילדים רפים, זה משה ואהרן והצאן והבקר עלות עלי, אלו ישראל (יחזקאל לד, לא) "ואתן צאני צאן מרעיתי". אלולי רחמיו של הקדוש ברוך הוא כבר מתו כל הצאן בימי אדרינוס רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר, אדני ידע כי הילדים רפים, זה דוד ושלמה והצאן והבקר, אלו ישראל, אלולי רחמיו של הקדוש ברוך הוא כבר מתו כל הצאן בימי המן.

יד יעבר נא אדני לפני עבדו, אמר ליה, מבקש את שנהא שתף עמך בעולמך אמר ליה, יעבר נא אדני לפני עבדו אמר ליה ואת מתירא מאפרכי ומאסטרטליטין אמר ליה, ואני אתנהלה לאטי, להוני להוני אנא מהלך כמה דאת אמר "מי השלח ההלכים לאט" דבר אחר, בפנים פרוכות אנא מהלך כמה דאת אמר (שמואל א כא, י) "הנה היא לוטה בשמלה".

דבר אחר, יעבר נא אדני אמר ליה, עד עכשו יש לפני לעשות מלאכת המשפן ומלאכת המקדש לרגל הילדים, אמר ליה, עד עכשו, יש לי להעמיד חנניה מישראל ועזריה, שנאמר בהן (דניאל א, ד) "ילדים אשר אין בהם כל מום". דבר אחר, עד עכשו יש לי להעמיד מלך המשיח, שכתוב בו "כי ילד ילד לנו".

אדני ידע כי הילדים רפים. אמר ליה יעקב, אני רואה שישורין עתידין לבא מבניך על ילדי, אלא נהוג אתה בשרריתך ושמש בכתרך עד שיעמד משיח מחלצי ויקבל

המלכות ממך, שנאמר יעבר נא אדני לפני עבדו. עד [אשר] אבא אל אדני שעירה, זה בית גוברין. דרש רבי אחא, עתידין כל אמות העולם לבגד במלכות הרביעית ולפנותה מבינם ואין מניחין לה לא כרד ולא מדינה ודוחין אותה מאמה לאמה עד שמגיעת לבית גוברין ומוצאה שם מלך המשיח ומשלים לו המלכות ומנהן הוא בורח לבצרה ונגלה עליו הקדוש ברוך הוא להרגו, והוא אמר ולא צוית (דברים ד, מב) "ונס אל אחת... הערים האל וחי", והקדוש ברוך הוא משיב לו לא קראת מה פתיב בצדו (במדבר לה, יט) "גאל הדם הוא זמית את הרצח", וכתוב (שמות ד, כב) "בני בכרי ישראל", וכתוב "אחי ורעי", וכתוב (שם קמח, יד) "לבני ישראל עם קרבו", וכתוב "דודי צח ואדום" וכתוב (ויקרא כה, מט) "או דדו או בן דדו וגאלנו". מיד הקדוש ברוך הוא תופס לשרו בציצת ראשו, ואלהו שוחטו ודמו נתז על בגדיו בחזרתו משם, אומר (ישעיה סג, א) "מי זה בא מאדום" וגו'.

עד אשר אבא אל אדני שעירה, אמר רבי אבהו, חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שהלך יעקב אצל עשו להר שעיר מימיו, אפשר יעקב אמתו היה מרמה ביה אלא אימתי הוא בא אצלו, לעתיד לבא, הדא הוא דכתוב "ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את הר עשו".

תנו רבנן, ישראל שנודמו לו כותי בדרך טופלו לימינו רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר, בסוף טופלו לימינו במקל טופלו לשמאלו עולין במעלה או יורדין בירידה, לא זהא ישראל למטה וכותי למעלה, אלא ישראל למעלה וכותי למטה ואל ישוח לפניו שפא ריץ גלגלתו. שאלו לאן אתה הולך, ירחיב לו את הדרך כדרך שהרחיב יעקב לעשו, דכתוב עד אשר אבא אל אדני שעירה, וכתוב (להלן פסוק יז) "וייעקב נסע סכתה" ומעשה בתלמידי רבי עקיבא, שהיו הולכין לכזיב פגעו בהן לסטים אמרו להו, לאן אתו הולכין, אמרו להו לעכו פיון שהגיעו לכזיב פרשו. אמרו להו, תלמידי מי אתם, אמרו, תלמידי רבי עקיבא. אמרו, אשריך רבי עקיבא ותלמידיך שלא פגעו בהו אדם רע מעולם. רבי מנשיא הוה אזיל לבי תורתא פגעו ביה גנבי, אמרו ליה, היכן קאזלית אמר להו לפומפדיתא, כי מטא לבי תורתא פרש, אמרו ליה, התלמיד דיהודה רמאה את אמר להו, ידעתו ליה גיהוה הנך אינשי בשמתא אלו עבדו גניבותא עשרין ותרתין שנין ולא אצלחו. פלהו שרו שמתיהו חד גרדנא דלא אתא שרא שמתיה, אכליה ארנא והינו דאמרי אינשי, גרדנא דלא טיזן שמתא בצרא משניה תא חזי מה בין גנבי דבבל ללסטין דארץ ישראל.

טו ויאמר אציגה נא עמך מן העם אשר אתי. בקש ללוותו ולא קבל עליו. רבנו פד הוה סליק למלכותא הוה מסתפל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב עמיה רומאים חד זמן לא אסתפל בה ונסיב עמיה רומאים, ולא הגיע לעכו עד שמכר פינס שלו.

טז וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא יַעֲשׂוּ לְדַרְכּוֹ שְׁעִירָהּ. וְאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ הֵיכָן הָיוּ, שְׁמֵטוּ אֶחָד אַחַד בְּפָנָי עֲצָמוֹ, אָמְרוּ, לֹא נִכְּוָה בְּגַחְלָתָן אִימָתֵי פָרַע לָהֶן הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהֵלֶן, נִמְלֵט (שְׁמוּאֵל א ל, יז) "וְלֹא (נוֹתֵר) [נִמְלֵט] מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ [נִעַר] אֲשֶׁר רָכְבוּ עַל הַגְּמָלִים".

יז וַיַּעֲקֹב נָסַע סִכְתָּהּ, כַּמָּה שָׁנִים עָשָׂה אָבִינוּ יַעֲקֹב בְּסִכְתָּהּ, רַבִּי אֲבָא בַר כְּהֵנָא אָמַר שְׁמֹנֶה עָשָׂר חֲדָשׁ סִכְתָּהּ וּבֵית וְסִכְתָּהּ.

דָּרַשׁ רַבִּי לִוִּי, כָּל אוֹתָן שָׁנִים שְׁעָשָׂה אָבִינוּ יַעֲקֹב בְּבֵית אֵל כְּבָד אֶת עַשׂוֹ בְּאוֹתוֹ דוֹרוֹן. רַב אָבִיו בְּשֵׁם רַב הוֹנָא תַּשַּׁע שָׁנִים הָיָה מְכַבֵּד אֶת עַשׂוֹ בְּאוֹתוֹ דוֹרוֹן. רַבִּי פִּנְחָס בְּשֵׁם רַבִּי אָבִיו כָּל אוֹתָן הַשָּׁנִים שְׁעָשָׂה יַעֲקֹב אָבִינוּ בְּבֵית אֵל לֹא מֵנַע מְלַנְסָדָּ נִסְכִּים. אָמַר רַב חֲנָן, כָּל מִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ לְחַשֵּׁב כַּמָּה נְסוּכֵי נִסָּד אָבִינוּ יַעֲקֹב בְּבֵית אֵל יוֹדֵעַ לְחַשֵּׁב אֶת מִי טְבָרְיָא.

יח וַיָּבֵא יַעֲקֹב שָׁלֹם. (איוב ה, יט) "בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יִצְיִלְךָ וּבְשִׁבְעַת לֹא יִגַּע בְּךָ רָע" אִי שֵׁית אֲנוּן קְאִימְנָא בְּהוֹן, וְאִי שְׁבַע אֲנוּן קְאִימְנָא בְּהוֹן (א) "בְּרַעַב פְּדָד מִמּוֹת" "כִּי זֶה שְׁנַתִּים הָרַעַב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ" (ב) (איוב שם) "וּבְמַלְחָמָה מִיַּד חֶרֶב" "יֵשׁ לְאֵל יָדֵי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע" (ג) "בְּשׁוֹט לְשׁוֹן תִּחַבֵּא" קֶשֶׁה הַלְשׁוֹן שְׁמִי שְׁבָרָא עָשָׂה לוֹ מְקוֹם שְׁיִטְמֵן בְּתוֹכָהּ (ד) "וְלֹא תִירָא מִשׁוֹד כִּי יָבוֹא" עַשׂוֹ וְאַלּוּפִיו (ה) (שם) "לְשׁוֹד וּלְכַפֵּן תִּשְׁחַק", זֶה לָבוֹן שֶׁהָיָה כְּפוּן עַל מְמוֹנוֹ לְשִׁדְדוֹ (ו) "כִּי עִם אָבִי הַשְּׂדָה בְּרִיתִי" "וַיִּקַּח מֵאָבִי הַמְּקוֹם" (ז) "וַיִּדְעַתְּ כִּי שְׁלוֹם אֶהְיֶה", מַעֲשֵׂה רְאוּבוֹן וּבִלְהָה מַעֲשֵׂה יְהוּדָה וְתָמַר "וּפְקֻדָתָּ נְוָה וְלֹא תַחֲטָא", אָבִינוּ יַעֲקֹב בֶּן שְׁמוֹנִים וְאַרְבַּע שָׁנִים [הָיָה] וְלֹא רָאָה טַפַּת קָרִי מִיָּמָיו, "וַיִּדְעַתְּ כִּי רַב זָרְעֶךָ" לֹא נִפְטַר אָבִינוּ יַעֲקֹב מִן הָעוֹלָם עַד שֶׁרָאָה שְׁשִׁים רְבּוּא מִבְּנֵי בָנָיו "תְּבוּא בְּכָלֵךְ אֱלֵי קֶבֶר", רַבִּי יִצְחָק אָמַר, תְּבוּא בְּדָ לְחַלּוּחֵי רַבָּנָן אָמְרֵי "תְּבוּא בְּכָלֵךְ", שְׁאִינוֹ חֲסַר כְּלוּם שְׁנֵאמַר וַיָּבֵא יַעֲקֹב.

(תהלים קכט, א ב) "שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת צָרְרוּנִי מִנְעוּרֵי יֹאמֵר נָא יִשְׂרָאֵל" אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וַיִּכְלּוּ לָךְ אָמַר לִיָּה "גַּם לֹא יִכְלּוּ לִי" וַיָּבֵא יַעֲקֹב שָׁלֹם.

"רַבּוֹת רַעוֹת", זֶה עַשׂוֹ וְאַלּוּפִיו. "צְדִיק", זֶה אָבִינוּ יַעֲקֹב. "וּמִכָּלֵם יִצְיִלְנוּ ה'", וַיָּבֵא יַעֲקֹב שָׁלֹם (תהלים קכא, ח) "ה' יִשְׁמַר צְאֲתֶךָ" (לעיל כח, י) "וַיִּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שְׁבַע" "וּבּוֹאֶךָ", וַיָּבֵא יַעֲקֹב שָׁלֹם.

(תהלים קכו, ה ו) "הַזְרַעִים בְּדַמְעָה", זֶה יַעֲקֹב, שְׁזָרַע אֶת הַבְּרָכוֹת בְּדַמְעָה "אוּלֵי יִמְשְׁנֵי אָבִי" "בְּרִנָּה יִקְצְרוּ", (שם כח) "וַיִּתֵּן לָךְ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם". "הַלּוֹךְ יִלָּךְ" "וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיִּלָּךְ אֶרְצָה בְּנֵי קָדְשׁ". "וּבִכְהָ" (שם יא) "וַיִּשָּׂא אֶת קְלוֹ"

ויבדד. "נשא משד הזרע", שמשד זרעו. "בא יבוא ברנה נשא אלמתיו", אתא טעו עולמין ועולמיתא.

ויבא יעקב שלם, אמר רב, שלם בגופו שלם במקומו ושלם בתורתו.

ויחן את פני העיר, אמר רב, מטבע תקון להו רבי יוחנן אמר, מרחצאות תקון להו.

לפי שכתוב (לעיל לב, לב) "והוא צלע על ירכו" ברם הכא שלם בגופו לפי שכתוב "ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו", ברם הכא שלם בבניו ואף על גב דאמר רבי אבא, תשע שנים היה מכבד את עשו באותו דורו, ברם הכא שלם במקומו. רבי יוחנן אמר אף שלם בתורתו אבל יוסף שכח (להלן מא, נא) "כי נשני אלהים את כל עמלי".

ויחן את פני העיר, חנו את הפנים שבעיר התחיל משלח להו דורונות. דבר אחר, התחיל מעמיד אטליסין ומכר בזול, הדא אמרה שצריך האדם להחזיק טובה למי שיש לו הנאה ממנו.

רבי שמעון בן יוחאי הוי טמון במערה שלש עשרה שנה הוא ובנו והיו אוכלין חרובין של גידורא עד שהעלה גופן חלדה, בסופה נפיק יתיב על פומא דמערותא, חמא חד ציד צד צפרין כד הוה שמע ברת קלא אמרה מן שמיא דמוס דמוס פסגא וכד הוה שמע ברת קלא אמרה ספקולא הות מתצדא אמר, צפור מבלעדי שמיא לא מתצד על אחת כמה וכמה נפש דבר נש נפק וחמא מליא משדכו ונתבטלה הגזרה אתון ואסחון בהדא בני דבית מוקד דטבריא אמר ליה בריה, אבא, כל הדא טבתא עבדא לו טבריא ולא אנו מדכין לה מן קטוליא מה עבד, נסב תורמוסא והוה קצרו תורמוסא ושדי קצוצותיה ומקלק בשוק, וכל אתר דהוה קטילא סליק, ואנו מדכין ונפקין עד זמן דדכי יתיה מן קטיליא כל מקום שלא היתה שם טמאה, תורמתא עומדת והוה מצין איזה מקום טמאה ואיזה מקום טהרה חמתה חד כותי עם דארעא. אמר, לית אנא אזיל ומשחק בהדין סבא דיהודאי אית דאמרי, מן הדא שוקא דגרגינא, ואית דאמרי, מן הדין שוקא דסקאי נסב קטיל וטמריה בשוקא דהו מדכי בצפרא אזל אמר להו, אמרתו דדכי בן יוחאי טבריא אתון וחמו הדין קטילא צפה רבי שמעון ברוח הקודש שהוא נתנו שם אמר, גוזר אני על העליון שיגד ועל התחתון שיעלה והוה בן וסליק ושבת בביתה ועבר בהדין מגדלא דצבעיא שמע קל דנקאי ספרא אמר לא אמרתו דדכי בר יוחאי לטבריא, אמרין אשכחו חד קטילא אמר, יבא עלי אם אין בידי הלכות כשער ראשי על טבריא [שהיא טהורה] חוץ מזה וזה ואתה לא היית במנין עמנו שנטהרה פרכת גדרו של חכמים, עליך נאמר (קהלת י, ח) "ויפרץ גדר ישכנו נחש", מיז נעשה גל של עצמות.

עבר בהדא בקעתא דבית נטופא, חמא חד בר נש קאם ומלקט ספיחי שביעית אמר ליה, ולא ספיחי שביעית הן. אמר ליה, ולא אתה הוא שהתרת, לא כד תנינן, רבי שמעון אומר, כל הספיחין אסורין חוץ מספיחי כרוב שאין פיוצא בהן בירקות שדה אמר ליה, והלא חברי חולקין עלי פראת גדרן של חכמים, (שם) "ויפרץ גדר שכןנו נחש" וכו הות ליה.

דבר אחר, ויחן את פני העיר, נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין לשבת מבעוד יום הדא אמרה ששמר יעקב אבינו את השבת קדם שנתנה (לעיל ברמז ע"א).

יט-כ ויקן את חלקת השדה. זה אחד משלשה מקומות שאין אמות העולם יכולות להונות את ישראל ולומר להן גזולין הן ביזון, ואלו הן, מערת המכפלה וקבורתו של יוסף ובית המקדש. מערת המכפלה, "וישקל אברהם לעפרו את הקסוף". בית המקדש, (דברי הימים א' כא, כה) "וייתן דויד לארגו במקום" וגו'. וקבורתו של יוסף, ויקן את חלקת השדה.

במאה קשיטה במאה אונקיאות במאה טלאים במאה סלעים. אמר רבי סימון ק' קמיליא ש' סלעים, ט' טריון יו"ד ה"א מאי עבדית הכא אלו חליות ודיקניתא וזמרגדן שדרך להנתן בנזמים. ומי הוא כותב האוני אמר רבי ברכיה, ז"ה כותב האוני ומי מעיד על האוני, ז"ה מעיד הדא הוא דכתיב "ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל", זה מעיד עליהן שהן בני אבותיהם.

ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל, אמר ליה, אני אלוה בעליונים ואתה בתחתונים אמר לו הקדוש ברוך הוא, אפלו חזן [הכנסת] אינו נוטל שררה ואת נוטל שררה לעצמו, מחר בתד יוצאה ומתענה הדא הוא דכתיב ותצא דינה בת לאה.

במאה קשיטה, אמר רבי יעקבא פשהלכתי לאפריקא היו קורין למעה קשיטה.

מנין שקרא הקדוש ברוך הוא ליעקב אל, שנאמר ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל. אי סלקא דעתך למזבח קרא ליה יעקב אל, ויקרא לו יעקב אל מבעיה) ליה, אלא מי קראו אל, אלהי ישראל.

א-ב (יחזקאל טו, מד) "הינה [כל] המושל עליך ימשל [לאמר] כְּאִמָּה בְּתֵיחָ" לית תּוֹרַתָּא נְגַחָא עד דְבִרְתָּא בְּעֵיטָא לית אִתְתָּא זְנִי עד דְבִרְתָּא זְנִי אִמֵּר לִיה, אִם כּוֹן לֵאָה אִמְנוּ זֹנָה הִיְתֵה, אִמֵּר לִיה לְפִי שְׁפָתוֹב (לעיל ל טו) "וּתְצַא לֵאָה לְקִרְאוֹתוֹ" יִצְאָה מְקַשְׁטָת כּוֹזֵנָה, לְפִיכָךְ כְּתִיב וּתְצַא דִינָה בֵּת לֵאָה.

"וּכְחִפֵי אִישׁ גְּדוּדִים", כְּשֵׁם שְׁהִלְסָטִים הִלְלוּ יוֹשְׁבִים עַל הַדָּרָךְ וְהוֹרְגִים בְּנֵי אָדָם וְנוֹטְלִין אֶת מְמוֹנָם, כְּךָ עָשׂוּ שְׁמַעוֹן וְלוֹי לְשָׁכָם. (שם) "חֲבֵר כְּהֵנִים", כְּשֵׁם שְׁהִכְהֵנִים מִתְחַבְּרִים עַל הַגֶּרֶן לְטַל חֶלְקָם, כְּךָ עָשׂוּ שְׁמַעוֹן וְלוֹי לְשָׁכָם. "דָּרָךְ יִרְצָחוּ שְׁכֵמָה", מְדָרָךְ יִרְצָחוּ לְשָׁכָם +4(רמז קלד) (להלן פסוק לא) "וַיֹּאמְרוּ הַכּוֹזֵנָה יַעֲשֶׂה אֶת אַחוֹתֶיהָ" מֵה הֵן נוֹהֲגִים בְּנוֹ כְּבִנֵי אָדָם שֶׁל הַפְּקָר וְמִי גְרָם, וּתְצַא דִינָה בֵּת לֵאָה.

(מ"ב יד, ט) "הַחוֹחַ אֲשֶׁר בְּלִבָּנוֹן" זֶה חֲמוֹר אָבִי שְׁכָם "שָׁלַח אֶל הָאָרֶז אֲשֶׁר בְּלִבָּנוֹן", זֶה יַעֲקֹב (שם) "תִּנְהָ אֶת בֵּיתְךָ לְבָנִי" "שְׁכָם בְּנֵי חֲשֵׁקָה נִפְשׁוּ בְּבִתְכֶם". (מ"ב שם) "וַיַּעֲבֵר חִיַּת הַשָּׂדֶה וְגוֹ' "וַתִּרְמַס" (להלן פסוק כו) "וַיֹּאֲת חֲמוֹר וַאֲת שְׁכָם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי חֲרָב", מִי גְרָם, וּתְצַא דִינָה בֵּת לֵאָה.

רַבִּי בְּרַכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי לׁוֹי לְאֶחָד שְׂיֵשׁ בְּיָדוֹ לְטָרָא שֶׁל בֶּשֶׂר וְכִיּוֹן שְׁגֵלָה אוֹתָהּ גֵרֵד הַעוֹף עָלָיו וְחֲטָפָהּ מִמֶּנּוּ, כְּךָ וּתְצַא דִינָה בֵּת לֵאָה וַיִּרְא אוֹתָהּ שְׁכָם בְּן חֲמוֹר, וַיִּשְׁכַּב אוֹתָהּ, כְּדָרְכָהּ, וַיַּעֲנֶה, שְׁלֵא כְּדָרְכָהּ.

ה וְהַחֲרִישׁ יַעֲקֹב עַד בָּאָם, הִדָּא הוּא דְכְּתִיב "וַאֲישׁ תְּבוּנוֹת יַחֲרִישׁ".

ו וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן הַשָּׂדֶה (כְּתוּב בְּרִמְזוֹ ל"ו).

כִּי נִבְלָה עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל לְשָׁכָב אֶת בֵּת יַעֲקֹב וְכוֹן לֹא יַעֲשֶׂה, אֲפִילוֹ אֲמוֹת הָעוֹלָם, שְׁמַשְׁעָה שְׁלִקָה הָעוֹלָם בְּדוֹר הַמַּבּוּל עֲמָדוֹ וְגִדְרוֹ עֲצָמוֹ מִן הָעֶרְוָה.

ח שְׁכָם בְּנֵי חֲשֵׁקָה נִפְשׁוּ, אִמֵּר רַבִּי שְׁמַעוֹן בְּן לָקִישׁ, בְּשִׁלְשָׁה לְשׁוֹנוֹת שֶׁל חֲבֵה חֲבֵב הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל, בְּדַבְּרִיקָה, בְּחֲשִׁיקָה וּבְחַפְצִיקָה. בְּדַבְּרִיקָה שְׁנַאֲמֵר (דברים ד, ד) "וַאֲתֶם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם", בְּחֲשִׁיקָה שְׁנַאֲמֵר (שם ז, ז) "חֲשֵׁק ה' בְּכֶם", בְּחַפְצִיקָה (מלאכי ג, יב) "כִּי תִהְיוּ אֲתֶם אֶרֶץ חֲפָץ". וְאֵנוּ לְמַדִּים מִפְּרָשְׁתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רָשַׁע, בְּדַבְּרִיקָה, וַתִּדְבַּק נִפְשׁוֹ בְּדִינָה בֵּת יַעֲקֹב, בְּחֲשִׁיקָה, שְׁכָם בְּנֵי חֲשֵׁקָה נִפְשׁוּ בְּבִתְכֶם, בְּחַפְצִיקָה, (להלן פסוק יט) "כִּי חֲפָץ בְּבֵת יַעֲקֹב". רַבִּי אַבְאָ בְּן אֱלִישֶׁע מוֹסִיף עוֹד תִּרְיִן בְּאִהְבָה וּבְדַבּוּר. בְּאִהְבָה, "אֶהְבְּתִי אֲתֶכֶם אִמֵּר ה'". בְּדַבּוּר, (ישעיה מ, ב) "וַדַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַיִם". וְאֵנוּ לְמַדִּין מִפְּרָשְׁתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רָשַׁע בְּאִהְבָה,

(לעיל פסוק ג) "וַיֵּאָהֵב אֶת הַנְּעִרָה", בְּדַבּוּר "עַל לֵב" וַיְדַבֵּר עַל לֵב הַנְּעִרָה, דְּבָרִים שֶׁהוּן מְנַחֲמִים אֶת הַלֵּב אָמַר לָהּ, אָבִיךָ בְּשִׁבִיל שְׂדֵה אַחַת רְאִי כִּמּוֹן הוֹצִיא, אֲנִי שָׁיֵשׁ לִי לְתַן לָךְ כִּמּוֹ נְטָעִים, כִּמּוֹ שְׂדוֹת בַּיִת זָרַע, עַל אַחַת כִּמּוֹ וְכִמּוֹ.

ט וְהִתְחַתְּנוּ אִתְּנוּ, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, לְעוֹלָם אֵין יִשְׂרָאֵל נוֹתֵן אֶצְבָּעוֹ לְתוֹךְ פִּיו שֶׁל כּוֹתֵי וְכוּ' וְהִתְחַתְּנוּ אִתְּנוּ "לֹא תִתְחַתְּנוּ בָּם".

יב הָרַבּוּ עָלַי מְאֹד מִהֵר וּמִתָּוֶן, מִהֵר, פּוֹרְנוֹן וּמִתָּוֶן, פָּרָא פּוֹרְנוֹן.

יג-יד וַיַּעֲנוּ בְּנֵי יַעֲקֹב אֶת שָׂכָם מָה אֵת סְבוּר רְמִית דְּבָרִים יֵשׁ כָּאֵן וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְשִׁיבָה, אֲשֶׁר טִמְא אֶת דִּינָה אַחֲתָם.

כג מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל בְּהֵמָתָם הֲלוֹא לָנוּ הֵם, סְבָרִין לְמַחֲפַת וְאִתְחַפְּתוּן.

כד וַיִּשְׁמְעוּ אֵל חֲמוֹר וְאֵל שָׂכָם בְּנוֹ, הָוּה חַד מְנַהוֹן טְעוֹן מוֹבְלַתִּיָּה וְהוּוּה אָמַר, שָׂכָם נָסִיב וּמִגְבָּאֵי גִזָּר.

(עמוס ה, יט) "כִּפְאֲשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי הָאָרִי", זֶה לָבוֹן שְׂרָדָף אַחֲרָיו לְחַטֹּף אֶת נַפְשׁוֹ. (שם) "וּפְגַעוּ הַדָּב", זֶה עָשׂוֹ, שְׁעַמַּד עַל הַדָּרָךְ כְּדָב שְׂכוּל. (שם) "וּבָא (אֵל) הַבַּיִת וְסָמַךְ זָדוֹ עַל הַקִּיר וַיִּנְשָׁכוּ הַנְּחָשׁ", זֶה שָׂכָם בֶּן חֲמוֹר שֶׁהִיָּתָה בַתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב יוֹשֶׁבֶת אֲהֻלִים מָה עָשָׂה שָׂכָם בֶּן חֲמוֹר הַבִּיא נְעֻרוֹת מְשַׁחֲקוֹת חוּצָה לָהּ מִתּוֹפְפוֹת בְּתַפִּים וַיִּצְאָה חוּצָה לְרֵאוֹת בְּבָנוֹת הָאָרֶץ וּשְׁלָלָהּ וּשְׁכַב עִמָּה וְהִרַת וַיִּלְדָּה אֶת אֶסְנַת. וְאָמְרוּ בְּנֵי יַעֲקֹב לְהַרְגָּהּ. אָמְרוּ, יֹאמְרוּ בְּכָל הָאָרֶץ שָׁיֵשׁ בַּת זְנוּת בְּאֵהֲלֵי יַעֲקֹב, מָה עָשָׂה יַעֲקֹב כְּתַב עַל צִיץ שֶׁל זָהָב שֵׁם הַקֹּדֶשׁ וְתָלָה עַל צִנּוֹרָהּ וּשְׁלַחָהּ. וְהַכֵּל צְפוּי לְפָנֵי הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא. וַיִּרַד מִיכָאֵל הַמַּלְאָךְ וַיִּנְטְלָהּ וַיְהוּרִידָהּ לְמִצְרַיִם לְבֵיתוֹ שֶׁל פּוּטִיפְרַע שֶׁהִיָּתָה אֶסְנַת רְאוּיָה לְיוֹסֵף וְהִיָּתָה אִשְׁתּוֹ שֶׁל פּוּטִיפְרַע עַקְרָה וְגִדְלָה אוֹתָהּ כְּבַת, וּלְקַחָהּ יוֹסֵף לְאִשָּׁה.

כה רְמוֹ קְלָה וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהִיוֹתָם כְּאָבִים. תְּנִינֹן, מְרַחֲצִין אֶת הַקֶּטָן

תְּנִי דְבֵי רַבִּי, מְרַחֲצִין אֶת הַמִּילָה אָמַר רַבִּי אַסִּי, עַל כְּרַחֲוֵי אֵית תְּנִינָא מְרַחֲצִין אֶת הַקֶּטָן אָמַר רַבִּי זְעִירָא בְּכָל שְׁעָה הָוּה רַבִּי אַסִּי אָמַר לִיתְנִי מִתְנִיתָךְ, דְּתַנְנוּ אֵין מוֹנְעִין לֹא שְׁמֹן וְלֹא חֲמִים מְעַל גְּבֵי הַמִּפְּהָ בְּשַׁבָּת, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׁמִזְלָפִין חֲמִין עַל גְּבֵי הַמִּפְּהָ בְּשַׁבָּת, וְאִם תֵּאמַר מְרַחֲצִין אֶת (הַקֶּטָן) [הַמִּילָה] מֵאֵי שְׁנָא הוּא מִכַּת קֶטָן מִמַּכַּת גְּדוֹל רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אָמַר, מְרַחֲצִין אֶת הַקֶּטָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי

שֶׁל מִילָה שֶׁחָל לְהִיּוֹת בְּשַׁבַּת אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אֲחָא, בְּכָל שַׁעַה הוּוּ רַבִּי יוֹנָתָן וְרַבִּי יוֹחָנָן מִפְּקִידֵי חֵיטָא וְאָמְרוּ לְהוֹן, כָּל שְׁקוּעִים דְּאִתּוֹן עֲבָדִין בַּחֹלָה עֲבָדִין בְּשִׁלְיֵי שֶׁחָל לְהִיּוֹת בְּשַׁבַּת שְׁמוּאֵל אָמַר, מִפְּנֵי הַסְּכָנָה [אָמַר לִיה רַבִּי יוֹסִי], אִם מִפְּנֵי הַסְּכָנָה נַעֲשֶׂה לוֹ חֲמִין בְּשַׁבַּת דְּתַנְיִן מִיחָס אָדָם אֱלוֹנְטִית וְנוֹתְנָה עַל גְּבִי כְּרִסוּ בְּשַׁבַּת. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, לֵית כָּאן אָסוּר אֱלָא מִתָּר.

וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שְׁמַעוֹן וְלֵוִי, מִמִּשְׁמַע שְׁנַאֲמַר שְׁמַעוֹן וְלֵוִי אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁהוּ בְנֵי יַעֲקֹב אֱלָא שְׁלֵא נָטְלוּ עֲצָה מִיַּעֲקֹב שְׁמַעוֹן וְלֵוִי שְׁלֵא נָטְלוּ עֲצָה זֶה מִזֶּה.

אָחִי דִינָה, וְכִי אָחוֹת שְׁנִיָּהֶם הִיְתָה וְהֵלֵא אָחוֹת כָּל הַשְּׁבֻטִים הִיְתָה אֱלָא לְפִי שְׁנַתְנוּ נַפְשָׁם עָלֶיהָ נִקְרָאת עַל שְׁמָם. וְדַכְּוֹתָהּ "וַתִּקַּח מִרְגָּם הַנְּבִיאָה אָחוֹת אֶהְרֹן", וְכִי אָחוֹת אֶהְרֹן בְּלֶבֶד הִיְתָה וְהֵלֵא אָחוֹת שְׁנִיָּהֶם הִיְתָה אֱלָא לְפִי שְׁנַתְנוּ אֶהְרֹן נַפְשׁוֹ עָלֶיהָ נִקְרָאת עַל שְׁמוֹ. וְדַכְּוֹתָהּ, (בַּמִּדְבָּר כֹּה, יח) "וַעַל דְּבַר כְּזָבִי בַת נְשִׂיא מִדָּן אָחוֹתָם", וְכִי אָחוֹתָם הִיְתָה וְהֵלֵא בַת אֲמִתּוֹ הִיְתָה, אֱלָא לְפִי שְׁנַתְנָה נַפְשָׁה עַל אֲמִתָּה נִקְרָאת אוֹמִתָּה לְשָׁמָּה.

אִישׁ חֲרָבוֹ, בְּנֵי שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיוּ.

וַיָּבֵאוּ עַל הָעִיר בְּטַח. בְּטוּחִים הָיוּ עַל כַּחוֹ שֶׁל זָקוֹן, וְלֹא הָיָה יַעֲקֹב אָבִינוּ יוֹדֵעַ שֶׁעָשׂוּ בְּנָיו אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, אָמַר, מָה אָנִי מַנִּיחַ אֶת בְּנֵי לְפָל בְּיַד אֲמוֹת הָעוֹלָם, אָנִי נִלְחָם כְּנִגְדּוֹ, הוּא דְּהוּא אוֹמֵר לוֹ לְיוֹסֵף, "אֲשֶׁר לְקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחֲרָבִי".

כו וַיִּקְחוּ אֶת דִּינָה מִבֵּית שָׁכֵם וַיֵּצְאוּ. הָיוּ גוֹרְרִין בָּהּ וַיּוֹצְאִים אָמַר רַב הוֹנָא, הַנְּבַעֲלַת מַעְרַל קִשָּׁה לְפָרוֹשׁ, אָמְרָה [נְאֻמֵי אֲנָה] אוֹלִיךְ אֶת חֲרָפְתִּי, עַד שֶׁנִּשְׁבַּע לָהּ שְׁמַעוֹן שֶׁהוּא נוֹשָׂאָה, הִדָּא הוּא דַּכְּתִיב (לַחֲלוֹן מו, י) "וַיִּשְׁאוּל בֶּן הַכְּנַעֲנִית" רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר שֶׁעֲשִׂתָּה כְּמַעֲשֶׂה כְּנַעֲנִית רַבִּי נַחֲמִיָּה אוֹמֵר, שֶׁנְּבַעֲלָה מַחוּי שֶׁהוּא בְּכָלֵל כְּנַעֲן וְרַבֶּנּוּ אֲמָרִין נְטִלָה שְׁמַעוֹן וְקִבְרָה בְּאֶרֶץ כְּנַעַן.

ל-לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל שְׁמַעוֹן וְאֶל לֵוִי עַכְרָתֶם אִתִּי. צְלוּלָה הִיְתָה הַחֲבִית וְעַכְרָתוֹהָ מִסֶּרֶת הִיא בְּיַד הַכְּנַעֲנִים שֶׁהוּן עֲתִידִין לְפָל בְּיַד בְּנֵי אֱלָא שְׁאֲמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא (שְׁמוֹת כג, ל) "עַד אֲשֶׁר תִּפְרָה וְנַחֲלַתְּ אֶת הָאֶרֶץ", בְּשָׁשִׁים רַבּוּא, אָמְרוּ עֲכוּרָה הִיְתָה הַחֲבִית וְצָלְלָנוּ אוֹתָהּ וַיֹּאמְרוּ הַכְּזוּנָה יַעֲשֶׂה אֶת אָחוֹתֵנוּ, מָה הוּן נוֹהֲגִין בְּנוֹ כְּבָנֵי אָדָם שֶׁל הַפְּקָר. מִי גָרַם, וַתֵּצֵא דִינָה בַת לָאָה.

פרק לה

א "מוקש אדם ילע קדש ואחר נדרים לבקר", תבא מארה לאדם שהוא אוכל קדשים בלעו תני רבי חיא, תבא מארה לאדם שהוא נהנה מן ההקדש, ואין קדש אלא ישראל, שנאמר (ירמיה ב, ג) "קדש ישראל לה' ראשית תבואתה" (משלי שם) "ואחר נדרים לבקר", אחר אדם נדרו נתבקה פנקסו "ואחר נדרים לבקר" צריך מפות, כמה דאת אמר (ויקרא יט, כ) בקרת תהיה.

ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל וגו'. בשעת עקתא נדרא, בשעת רוחא שטפא מהולתא טרשא אקיש עלה קום עלה בית אל, קום עלה לביתו של אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחא מפני עשו אחיך, מה עשו נדר ואינו מקיים, אף את נדר ואיך מקיים.

ב ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסרו וגו', אין אנו בקיאים בדקדוקי עבודת אלילים כיעקב אבינו, דתנינן, מצא כלים ועליהם צורת חמה צורת דרקון יוליד לים המלח אמר רבי יוחנן, כל פסות בכלל עבודת אלילים.

ד ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר. רבי ישמעאל ברבי יוסי סליק לצלאה בירושלם עבר בהדין פלטנוס וחמתיה חד שמראי אמר ליה, לאן את אזיל, אמר ליה, למצלא בירושלם. אמר ליה, ולא טב לך למצלא בהדין טורא בריכא ולא בביתא קלקלתא אמר ליה, אמר לך למה אתם דומין, לכלב שהוא להוט אחר הנבלה, כך לפי שאתם יודעין שעבודה זרה טמונה תחתיו, שנאמר ויטמן אתם יעקב לפיכך אתם להוטין אחריו. אמרין, דין בעי מינסבה קם וערק בליליא.

ה-ז כי שם נגלו אליו (פתוב ברמז ???) ויסעו ויהי חתת אלהים. בשלשה מקומות נתכנסו אמות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניחו הקדוש ברוך הוא. שנאמר, ויסעו ויהי חתת אלהים שנית בימי יהונתן שנאמר (שמואל א יד, טו) "ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים" (נירב בער לאכול). שלישית בימי יהושע אמר רבי אלעזר בקשו לרדף ולא הניחו הקדוש ברוך הוא, והיכן נתכנסו, בחצור, הדיא הוא דכתיב "כל הערים העמדות על תלם" וגו' במסורת שרפה הקדוש ברוך הוא אמר למשה ומשה אמר ליהושע.

וַיִּסְעוּ וַיְהִי חַתַּת אֱלֹהִים. אָמְרוּ, אִם שְׁנֵי בָנֵי יַעֲקֹב עָשׂוּ הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה, אִם יֵאָסְפוּ כָּל־יְכוּלִים לְהַחְרִיב אֶת הָעוֹלָם וְנִפְּל פְּחָדוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם לְכַד לֹא רָדְפוּ אַחֲרַי בְּנֵי יַעֲקֹב. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ, אִף עַל פִּי שְׂלֵא רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם בְּפֶעַם הַהִיא אֲבָל לְאַחַר שְׁבַע שָׁנִים רָדְפוּ, וְנִתְּפָנְסוּ כָּל מַלְכֵי הָאֱמּוּרַי עַל בְּנֵי יַעֲקֹב וּבִקְשׁוּ לְהַרְגֵם בְּבִקְעַת שְׂכָם לְפִי שְׂלֵא אַחַר מִכּוֹן חֲזָר יַעֲקֹב וּבְנָיו לְשָׂכָם וְעָמְדוּ שָׁם וַיֵּשְׁבוּ שָׁם, אָמְרוּ, לֹא דֵי לָהֶם שֶׁהָרְגוּ כָּל אֲנָשֵׁי שְׂכָם אֲלָא שְׂיֹרְשֵׁים אֶת אֲרָצָם. נִתְּקַבְּצוּ כָּל־יְכוּלִים וּבָאוּ עֲלֵיהֶם לְהַרְגֵם. כִּיּוֹם שֶׁרָאָה יְהוּדָה כִּדְ קַפֵּץ לְתוֹךְ מַעְרַכַת הַרְגָלִים הַנִּלְחָמִים עִמָּהֶם וְהָרַג בְּתַחֲלָה לְיִשׁוּב מְלָךְ תַּפּוּחַ שֶׁהָיָה מְכַסֶּה מְרֹאשׁוֹ וְעַד רַגְלָיו בְּבִרְזֵל וּבִנְחָשֵׁת וְהָיָה רוֹכֵב עַל הַסּוּס וְהָיָה מוֹרָה חֲנִיתוֹת בְּשִׁתֵּי יָדָיו מֵעַל הַסּוּס לְפָנָיו וּלְאַחֲרָיו, לֹא יַחְטִיא בְּכָל מְקוֹם שֶׁהָיָה מְטִיל, כִּי הָיָה גְבוּהַ בְּכַחוֹ לִירוֹת בְּשִׁתֵּי יָדָיו. כִּיּוֹן שֶׁרָאָהוּ יְהוּדָה לֹא נִתְּנָא מִמֶּנּוּ וְלֹא מְגַבִּירָתוֹ. קַפֵּץ וְרָץ לְקִרְאָתוֹ, נָטַל אֲבָן מִן הָאֲרֶץ (בַּשְּׂקָלָה) [מִשְׂקָלָה] שְׁשִׁים סָלְעִים, וְהִשְׁלִיכָהּ עָלָיו, וְהוּא הָיָה רְחוֹק מִמֶּנּוּ שְׁנֵי חֲלָקֵי רִיס שֶׁהָיוּ מְאֵה שְׁבַעִים וְשְׁבַע אַמּוֹת וְשָׁלִישׁ וְהוּא הָיָה בָּא לְקִרְאָת יְהוּדָה מְקַשֵּׁט בְּכָלֵי בְרִזֵּל וּמוֹרָה חֲנִיתוֹת וְהִכְהוּ יְהוּדָה בְּאוֹתָהּ הָאֲבָן עַל מְגַנּוֹ וְהִפִּילוֹ מִן הַסּוּס. כִּיּוֹן שֶׁרָצָה לְקוּם רָץ יְהוּדָה וּבִקְשׁ לְהַרְגוֹ קִדְּם שְׂיָקוּם מִן הָאֲרֶץ וְהוּא מֵהָרַ וְעָמַד עַל רַגְלָיו לְקִרְאָת יְהוּדָה וְעָרַף מִלְחָמָה כְּנִגְדוֹ מְגַנּוֹ מוֹל מְגַנּוֹ וְשָׁלַף כִּידוּנוֹ וּבִקְשׁ לְחַתּוֹךְ רֹאשׁ יְהוּדָה, וַיְהוּדָה הָרִים מְגַנּוֹ לְנִגְדַת הַכִּידוּן וְקִבֵּל הַכְּפֹאת הַכִּידוּן וּפְסַק הַמְּגוֹן לְשָׁנִים. מָה עָשָׂה יְהוּדָה, גָּזַל וְהִכְהוּ בְּכִידוּנוֹ וְקִטַּע שְׁתֵּי רַגְלָיו לְמַעַלָּה מִן הַקְּרִסוֹלִים וְאָז נִפְּל לְאֲרֶץ וְכִידוּנוֹ נִפְּל מִיָּדוֹ וְקַפֵּץ וְקִטַּע רֹאשׁוֹ. וְעַד שֶׁהָיָה חוֹלֵץ שְׂרִיוֹנוֹ בָּאוּ עָלָיו תַּשְׁעָה חֲבָרִיו. הִרְאִישׁוֹן שֶׁהִגִּיעוּ נָטַל יְהוּדָה אֲבָן וְהִכְהוּ אֶת רֹאשׁוֹ וּמְגַנּוֹ נִפְּל מִיָּדוֹ וּלְקַחוֹ יְהוּדָה, וְעָמַד לְקִרְאָת הַשְּׂמוּנָה. וְלוֹי אַחֲיוֹ הִגִּיעַ וּבָא וְעָמַד אֲצֻלוֹ וַיְרָה אֲבָן וְהָרַג לְאֵילוֹן מְלָךְ גַּעֲשׁ. וַיְהוּדָה הָרַג כָּל הַשְּׂמוּנָה וַיַּעֲקֹב אֲבָיו קָרַב וְהָרַג לְזִירוֹי מְלָךְ שִׁילָה וְכָל־יְכוּלִים לֹא קָמוּ לְקִרְאָת בְּנֵי יַעֲקֹב, וְעוֹד לֹא הָיָה לָהֶם לֵב לְעָמַד אֲלָא לְנוּס. וּבְנֵי יַעֲקֹב רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם וְהָרַג מֵהֶם יְהוּדָה בִּיּוֹם הַהוּא אֲלָף קִדְּם שְׂיָבֵא הַשְּׂמֶשׁ. וְשָׂאָר בְּנֵי יַעֲקֹב יָצְאוּ מִתֵּל שְׂכָם מִן הַמְּקוֹם שֶׁהָיוּ עוֹמְדִין בְּצִדוֹ וְרָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם בְּהָרַעַד עַד שֶׁיָּצְאוּ לְחֶצֶר הָעִיר. וְלִפְנֵי חֶצֶר הָעִיר הָיָה לָהֶם מִלְחָמָה כְּבִדָּה מִן אוֹתָהּ הַמִּלְחָמָה שֶׁנִּלְחַמוּ עִמָּהֶם בְּבִקְעַת שְׂכָם. וַיְרָה יַעֲקֹב חֲצִים וְהָרַג לְפָרְעֵתוֹן מְלָךְ חֶצֶר וּפְסוּסֵי מְלָךְ סֶרְטוֹ וּלְלָבּוֹ מְלָךְ אֲרָם לְשֶׁבֶר מְלָךְ מֵהִנְהִי. וַיְהוּדָה הָיָה רֹאשׁוֹן וְעָלָה לְחוּמָה שֶׁל חֶצֶר וְאַרְבָּעָה גְבוּרִים עָרְכוּ מִלְחָמָה עִם יְהוּדָה קִדְּם שֶׁהִגִּיעַ נִפְתָּלִי אֲצֻלוֹ, שֶׁהָיָה עוֹלָה אַחֲרָיו. וְטָרַם שֶׁעָלָה הָרַג לְאוֹתָם אַרְבָּעָה גְבוּרִים וְנִפְתָּלִי קַפֵּץ וְעָלָה אַחֲרָיו. עָמַד יְהוּדָה לִימִין הַחוּמָה וְנִפְתָּלִי לְשִׂמְאַל הַחוּמָה וְהִתְחִילוּ לְהַרוֹג בָּהֶם. וְשָׂאָר בְּנֵי יַעֲקֹב דָּלְגוּ וְעָלוּ אַחֲרֵיהֶם וְשָׁבְרוּ אוֹתָן בִּיּוֹם הַהוּא וְכָבְשׁוּ לְחֶצֶר. וְהָרַגוּ כָּל הַגְּבוּרִים וְלֹא הִנִּיחוּ אִישׁ שְׂלֵא הִרְגוּהוּ וְשָׁבּוּ כָּל הַשְּׂבִי.

ביום השני הלכו לסרטן וגם בה היה עמם מלחמה כבדה עיר גבוהה ותלה גבוהה וכתשה לכל מי שקרב אצלה, ולא היה מקום לקרב אצל החומה, משום שחזק היה השור וגבוה מאד ולא היה מקום ללכדה. ביום ההוא כבשו אותה ועלו לחומה וקדם יהודה ועלה ראשון מן המזרח, גד עלה מן המערב, עלו שמעון ולוי מן הצפון, עלו ראובן ודן מן הדרום. קרבו ונפתלי ויששכר והדליקו צירי השערים. ועל החומה היה עמם מלחמה כבדה עד שעלו סיעת חבריהם שם. עמדו לנגדם על המגדל קדם שכבש יהודה את המגדל. ואחר כך עלה יהודה לראש המגדל והרג מאתים איש על גג המגדל טרם שיירדו ממנו כל בני העיר, לכדו והרגו כל הגוים ולא החיו מהם איש, מפני שהאנשים חזקים וקשים היו למלחמה, והוציאו כל השבי משם וחזרו לאחוריהם והלכו לתפוח מפני שיצאו אנשי תפוח להציל מינדם השבי שלקחו מחצר העיר. והלכו משם לארבל והרגו לאותם אנשים שיצאו להציל השבי.

ביום השלישי הלכו לתפוח בעת הבקר. וכאשר היו מקבצים השבי ובני שילה באו אצלם לעשות מלחמה אז חלצו עצמם ויצאו אחריהם והרגו כלם קדם חצות היום, ונכנסו אחר הנשים לתוך שילה ולא נתנו להם יד לעמוד. בו ביום לכדו העיר והוציאו כל השבי לסיעת חבריהם שהניחו בתפוח, באו אצלם ועמם שכל תפוח.

ביום הרביעי היו עוברים נגד מחנה שביר. יצאו אף הם להציל את השבי וירדו מהם תוך הבקעה וקבצו ועלו אחריהם והרגו קדם שעלו המעלה. בו ביום יצאו אנשים ממחנה שביר לנגדם, היו משליכים עליהם אבנים. בו ביום לכדו והרגו כל הגבורים והצילו לכל השבי ודבקוהו לאותו שהיה עמם.

ביום החמישי הלכו לגעש, משום ששמעו שנאספו שם עם רב מן האמוריים והיו אומרים שהיו באים עליהם. ועיר חזקה היתה געש, אחת מן ערי מלכי האמורי. הלכו לשם וערכו מלחמה עם העיר עד חצות היום, ולא יכלו ללכדה מפני ששלש חומות היו לה חומה לפנים מחומה, והתחילו מצערין להן והיו מחרפין להן. באותה שעה עלתה חמתו של יהודה ורוח קנאת גבור נכנסה בו וקפץ בכל כחו ועלה ראשון לחומה. ושם הגיע יהודה למות, אלו לא היה יעקב אביו שם היה נהרג, שהוא משך בקשתו והרג מן זמיו ומן שמאל, מן זמיו היו משליכין עליו אבנים, ומן שמאל ומלפניו היו עומדין למלחמה וכלן היו מבקשין לטרדו מן החומה. וכאשר עלה דן אחיו הבריוח מעט מן החומה ונפתלי שלישי מאחריהם. ושמעון ולוי כבשו ועלו מערב וחמשותף השעו ולא נתנו להם יד לעמוד והרגו בהם רבים הרוגים עד זמן שהיה מושך נחל של דם מדמו. ולכדו העיר בעת נטה השמש למערב והרגו כל הגבורים ביום ההוא והוציאו את השבי והלכו ונפשו מחוץ לעיר משום שיגעים היו. ביום ששי נתקבצו כל האמורים ובאו אצלם

בלא כלי מלחמה והיו משתחוים להם ובקשו מהם שייעשו שלום ואז עשו עמהם שלום ונתנו להם מתנה ולכל ארץ חרריה, ואז עשה יעקב עמהם שלום ושלחו לבני יעקב כל הצאן ששבו מהם שנים באחד, ונתנו להם מס והחזירו להם כל השבי, ונטה יעקב לתמנה ויהודה לארבאל ומשם והלאה עמדו בשלום מן האמורים.

וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו, מפני שטר חוב ויש אומרים, מפני הבושה שאמרו רבותינו שבודאי לפי שפנה עשו כליו מפני יעקב והלך לא שהסיר הקנאה מלבו אלא (עמוס א, יא) "ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח". אף על פי שהלך לו באותו זמן לאחר זמן בא עליו למלחמה, היא השנה שמתה לאה והיו יעקב ובניו יושבין באבלות וקצת בניו היו מתנחמין להם. בא עליהם בחיל גדול עורכי מלחמה לובשי שריון של ברזל ונחשת, והיו מזינין כלם מגנים וקשותות וכידונים, והיו ארבעה אלף גבורים והקיפו לבירה אחת שהיו חונים שם יעקב ובניו הם ועבדיהם ובניהם וכל אשר להם כי נתקבצו כלם לשם לנחם יעקב על אבלות לאה, והם יושבים בשלונה ולא עלה על לבם שיבא עליהם אדם להלחם עמם. ולא ידעו עד שדבקו כל החיל לאותה בירה לבד יעקב ובניו היו שם ומאתים עבדים שלהם. כיון שראה יעקב לעשו שהחזיף פניו לבא עליהם למלחמה להרג אותם בתוך הבירה והיה מורה עליהם חצים, באותה שעה עמד יעקב על חומת הבירה והיה מדבר עם עשו אחיו דברי שלום רעות ואחונה ולא קבל ממנו עשו. מיד ענה יהודה ליעקב אביו, עד מתי אתה מאריך עמו דברי שלומים ואהבה והוא בא עלינו כאויב לבושי שריונים להרגנו. כיון ששמע בן משד בקשתו והרג לאדורם האדמי ועוד משד קשתו והכה לעשו בכסא (צ"ל בכסל) ימנית ואז נחלה מן החץ. נשאוהו בניו והרפיבוהו על העיר והלך ומת שם באדורין ויש אומרים, לא מת שם וכיו. ואז יצא יהודה ראשון ונפתלי וגד עמו לדרום הבירה וחמשים עבדים עמהם מעבדי יעקב אביהם, ולוי ודן ואשר יצאו למזרח הבירה וחמשים עבדים עמהם, ויצאו ראובן ויששכר וזבולון לצפון הבירה וחמשים עבדים עמהם ויצאו שמעון ובנימין וחנף בן ראובן למערב הבירה וחמשים עבדים עמהם. ויוסף לא היה כי כבר היה נמכר. באותה שעה החזיק יהודה למלחמה. נכנס תוך החיל הוא ונפתלי וגד ולכדוהו לאותו מגדל של ברזל וקבלו במגנס חלוקי אבנים שהיו מקלעים עליהם והשמש חשד עליהם מפני קליעת אבנים וירית חצים ובליסטראות שהיו משליכים עליהם. ויהודה נכנס ראשון לתוך החיל והרג מהן ששה גבורים, ונפתלי וגד הלכו עמו אחד מימין ואחד משמאל והם היו משמרים אותו שלא יתהרגו החיל. וגם הם הרגו בחיל ד' גבורים, כל אחד הרג שנים. וגם חמשים עבדים שהיו עמהם עזרום וקרבו עמהם להלחם בם והרגו איש את איש חמשים הגבורים. ובכל זאת לא יכלו יהודה ונפתלי וגד לטרד החיל מדרום הבירה ולא הסיעום ממקומם. ואז נתחזקו למלחמה ויאספו כלם וילחמו בו ויתרגו מהם

איש איש. ובכל זאת לא הבריחים ממקומן אלא עמדו החיל לקראתם ערוכים למלחמה ברגליהם. ואז נתחזקו יהודה ואחיו ועבדיהם ונאספו יחדו ונלחמו בהם והרגו מהם כל איש שנים מן החיל. וכיון שראה יהודה שהיו עומדים החיל על עמדם ונלא יכלו להסיעם אזורו חיל ועצת גבורה לבשתו, ויהודה ונפתלי וגד נתחברו יחד ונכנסו תוך אנשי המלחמה והרג בהם עשרה גבורים, ונפתלי וגד הרגו בהם שמנה גבורים. וכיון שראו עבדיהם שנתחזקו יהודה ואחיו ונכנסו לתוך עמק המלחמה נתחזקו גם הם לעמד עמהם להלחם בם, והיה יהודה מכה בחיל מן ימינו ומן שמאלו מאה גבורים ונפתלי וגד היו הורגין אותם אחריו עד שטרדו כל החיל מדרום הבירה מדת ריס. כיון שראו החיל שהיו לקראת יהודה שנשתברו לפני יהודה ואחיו, אז חרדו ונאספו כלם למלחמה וערכו מלחמה עם יהודה ואחיו ועמדו על עמדם להלחם בם בזרוע חיל וכן לוי ואותם שהיו עמו, וכן ראובן ואותם שהיו עמו ושמעון ואותם שהיו עמו וכן עמדו שפנגדם למלחמה ומסרו נפשם להלחם בם בחזקה. כיון שראה יהודה שנתחזקו ונתקבצו כל החיל למלחמה ועשו בדרך אחד להלחם עמם ועמדו על מעמדם לערף עמהם מלחמה תלה עיניו להקדוש ברוך הוא לעזר להם לפי שיגעים היו מכבד המלחמה ולא היו יכולים להלחם בם. באותה שעה קבל הקדוש ברוך הוא תפלתם וראה בצרתם ועזרם והוציא רוח סערה מאוצרותיו ונשבה נגד פניהם ומלאה כל עיניהם חשך ואפלה לא ראו להלחם, ועיני יהודה ואחיו היו מצהירות פי הרוח באה להם מאחריהם, והתחילו יהודה ואחיו להרג בהם ויפלו ההרוגים ארצה באשר יפיל הקוצר קצירו ועמרי אלמותיו ועשה אותן גדישים, שהרגו כל החיל שבא לפניהם לדרום הבירה. וראובן שמעון ולוי עמהם עמדו למלחמה לקראת החיל שהיו לפניהם. ואחר שהרגו יהודה ואחיו כל אנשי החיל שהיו לקראתם הלכו אצל אחיהם לעזר להם, ורוח סערה הממלאה עיני שונאיהם חשך, וראובן ושמעון ולוי וכל שעמהם נפלו בהם והרגו בהם והפילו ארצה גדישים עד שהרגו כל החילים שהיו לקראת יהודה, וראובן ולוי שהיו נגד שמעון נפלו ארבע מאות גבורים (עושים) עושים מלחמה וברחו שש מאות הנותרים גבורים הם וארבע בני עשו רעואל יעוש יעלם קרח. ואליפז לא רצה לילך עמהם כי היה יעקב אבינו רבו. ורדפו בני יעקב אחריהם עד ארודין העיר והניחו לאביהם עשו מת מוטל בארודין, והם ברחו להר שעיר למעלה עקרבים. ובני יעקב נכנסו ונחו שם בלילה ההוא ומצאו לעשו מת מטל וקברוהו מפני כבוד אביהם. ויש אומרים לא מת שם אלא יצא מארודין חולה וברח עם בניו להר שעיר. למחר חלצו עצמם בני יעקב ורדפו אחריהם והלכו וצרו אותן בהר שעיר במעלה עקרבים. יצאו בני עשו וכל אותן אנשים שברחו ונפלו לפני בני יעקב ונשתטחו לפניהם והתחננו להם עד שעשו עמם שלום ונתנום למס עובד.

במאה קשיטה אמר רבי עקיבא כשהלכתיו לאפריקא היו קורין למעה קשיטה. מנין שקרא הקדוש ברוך הוא ליעקב אל, שנאמר: ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל. אי סלקא דעתך למזבח קרא לה יעקב אל, ויקרא לו יעקב אל מבעיא לה, אלא מי קראו אל אלהי ישראל.

הנה [פל] המשל עליך: משל [לאמר] כאמה בתה. לית תורתא נגחא עד דברתא בעיטא, לית אתתא זני עד דברתא זני. אמרו לו: אם כן לאה אמנו זונה הייתה אמר להם: לפי שכתוב: ותצא לאה לקראתו ויצאה מקשטת כזונה, לפיכך כתיב: ותצא דינה בת לאה. וכחפי איש גדודים כשם שהלסטים הללו יושבים על הדרך והורגים בני אדם ונוטלין את ממונם, כך עשו שמעון ולוי לשכם. חבר פהנים כשם שהפהנים מתחברים על הגרן לטול חלקם, כך עשו שמעון ולוי לשכם. דרך רצחו שכם מדרך רצחו לשכם.

ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו מה הן נוהגים בנו כבני אדם של הפקר, ומי גרם, ותצא דינה בת לאה. החוח אשר בלבנון זה חמור אבי שכם. שלח אל הארז אשר בלבנון זה יעקב. תנה את בתך לבני שכם בני חשקה נפשו בביתכם. ותעבר חית השדה וגו' ותרמוס ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב. מי גרם, ותצא דינה בת לאה. רבי ברקיה בשם רבי לוי: לאחד שיש בידו ליטרא של בשר וכיון שגלה אותה ירד העוף עליו וחספה ממנו, כך: ותצא דינה בת לאה וירא אתה שכם בן חמור. וישכב אתה כדרךך, ויענה שלא כדרךך. והחרש יעקב עד באם הדא הוא דכתיב: ואיש תבונות יחריש. ובני יעקב באו מן השדה (כתוב ברמז ל"ז). כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה אפי' אמות העולם, שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו וגדרו עצמן מן הערוה. שכם בני חשקה נפשו אמר רבי שמעון בן לקיש: בשלשה לשונות של חבה חבב הקדוש ברוך הוא את ישראל: בדביקה בחשיקה ובחפיצה. בדביקה שנאמר: ואתם הדבקים בה' אלהיכם, בחשיקה שנאמר: חשק ה' בכם, בחפיצה כי תהיו אתם ארץ חפץ. ואנו למדים מפרשתו של אותו רשע. בדביקה ותדבק נפשו בדינה בת יעקב, בחשיקה שכם בני חשקה נפשו בביתכם, בחפיצה כי חפץ בבת יעקב. רבי אבא בן אלישע מוסיף עוד תרין: באהבה ובדבור. באהבה אהבתי אתכם אמר ה'. בדבור דברו על לב ירושלים. ואנו למדין מפרשתו של אותו רשע. באהבה ויאהב את הנערה. בדבור על לב וידבר על לב הנערה דברים שהן מנחמים את הלב. אמר לה: אביך בשביל שדה אחת ראי כמה ממון הוציא, אני שיש לי לתן לך כמה נטעים כמה שדות בית זרע על אחת כמה וכמה.

והתחתנו אותנו. אמר רבי אלעזר: לעולם אין ישראל נותן אצבעו לתוף פיו של גוי וכו'. והתחתנו אתנו לא תחתנו בס. הרבו עלי מאד מהר ומתן. מהר פרנון. ומתן פרא פרנון.

ויענו בני יעקב את שכם מה את סבור רמית דברים יש כאן, ורוח הקודש משיבה :
אשר טמא את דינה אחותם.

מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם סברין למחפת ואתחפתון. וישמעו אל
חמור ואל שכם בנו הנה חד מנהון טעון מובלתה. והנה אמר : שכם נסיב ומגבאי
גזר.

כאשר ינוס איש מפני הארי זה לבן, שרדף אחריו לחטוף את נפשו. ופגעו הדב זה
עשו, שעמד על הדרך כדב שפול. ובא (אל) הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש
זה שכם בן חמור, שהיתה בתו של יעקב יושבת אהלים. מה עשה שכם בן חמור,
הביא נערות משחקות חוצה לה מתופפות בתפיים, ויצאה חוצה לראות בבנות
הארץ, ושללה ושכב עמה והרת וילדה את אסנת. ואמרו בני יעקב להרגה, אמרו:
יאמרו בכל הארץ שיש בת זנות באהלי יעקב. מה עשה יעקב, כתב על ציץ של
זהב שם הקדש ותלה על צוארה ושלחה. והכל צפוי לפני הקדוש ברוך הוא, וירד
מיכאל המלאך ונטלה והורידה למצרים לביתו של פוטיפרע, שהיתה אסנת
ראויה ליוסף, והיתה אשתו של פוטיפרע עקרה וגדלה אותה כבת, ולקחה יוסף
לאשה.

ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים תנינו : מרחיצין את הקטן, תני דבי רבי :
מרחיצין את המילה. אמר רבי אסי על כרחן אית תניא מרחיצין את הקטן. אמר
רבי זעירא : בכל שעה הוה רבי אסי אמר לי : תני מתניתך, דתנן : אין מונעין לא
שמן ולא חמים מעל גבי המכה בשבת, ולא עוד אלא שמוזלפין חמין על גבי המכה
בשבת, ואם תאמר : מרחיצין את הקטן מאי שנא הוא מפת קטן ממפת גדול,
רבי אלעזר בן עזריה אמר : מרחיצין את הקטן ביום השלישי של מילה שחל
להיות בשבת אמר רבי יעקב בר אחא : בכל שעה הוה רבי יונתן ורבי יוחנן
מפקידין חיתא ואמרו להון : כל שקועים דאתון עבדין בחולה עבדין בשלישי
שחל להיות בשבת. שמואל אמר : מפני הסכנה. [אמר לו רבי יוסי:] אם מפני
הסכנה נעשה לו חמין בשבת, דתנינן : מחם אדם אלנטית ונותנה על גבי כרסו
בשבת. אמר רבי יהושע בן לוי : לית כאן אסור אלא מתר.

ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי ממשמע שנאמר : שמעון ולוי, איני יודע שהן בני
יעקב, אלא שלא נטלו עצה מייעקב. שמעון ולוי שלא נטלו עצה זה מזה.

אחי דינה וכי אחות שניהם היתה, והלא אחות כל השבטים היתה, אלא לפי
שנתנו נפשם עליה נקראת על שמם. ודכותה ותיקח מרזם הנביאה אחות אהרן
וכי אחות אהרן בלבד היתה והלא אחות שניהם היתה, אלא לפי שנתנו אהרן
נפשו עליה נקראת על שמו. ודכותה ועל דבר כזבי בת נשיא מדן אחותם וכי

אחותם היתה והלא בת אמתו היתה, אלא לפי שנתנה נפשה על אמתה נקראת אמתה לשמה.

איש חרבו בני י"ג שנה היו. ויבאו על העיר בטח בטוחים היו על כחו של זקן. ולא היה יעקב אבינו (יודע שעשו) [רוצה שיעשו] בניו אותו מעשה. [וכיון שעשו], אמר: מה אני מניח את בני לפל ביד אמות העולם, אני נלחם כנגדן: הוא דאמר לה ליוסף: אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי.

ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו היו גוררין בה ויוצאים. אמר רבי הונא הנבעלת מערל קשה לפרש. אמרה: [ואני אנה] אוליך את חרפתי, עד שנשבע לה שמעון שהוא נושא, הדא הוא דכתיב: ושואל בן הפנענית. רבי יהודה אומר: שעשתה כמעשה כנענית. רבי נחמיה אומר: שנבעלה מחוי, שהוא בכלל כנען. ורבנן אמרין: נטלה שמעון וקברה בארץ כנען.

ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי צלולה היתה החבית ועכרתיה. מסרת היא ביד הפנענים שהן עתידין לפל ביד בני, אלא שאמר לו הקדוש ברוך הוא: עד אשר תפירה ונחלת את הארץ בששים רבוא. אמרו: עכורה היתה החבית וצללנו אותה. ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו מה הן נהגין בנו כבני אדם של הפקר. (מי גרם, ותצא דינה בת לאה).

מוקש אדם זלע קדש ואחר נדרים לבקר תבוא מארה לאדם שהוא אוכל קדשים בלעו. תני רבי תיא: תבוא מארה לאדם שהוא נהנה מן ההקדש, ואין קדש אלא ישראל, שנאמר: קדש ישראל לה' ראשית תבואתה. ואחר נדרים לבקר אחר אדם נדרו נתבקרה פנקסו. ואחר נדרים לבקר צריך מפות, כמה דאת אמר: בקרת תהיה.

ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל וגו' בשעת עקתא נדרא, בשעת רוחא שטפא. מהולתך טרשא אקיש עלה קום עלה בית אל קום עלה לביתו של אל. ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך מה עשו נדר ואינו מקיים אף את נודד ואינך מקיים.

ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסרו וגו' אין אנו בקיאים בדקדוקי עבודת אלהים כיעקב אבינו, דתנינן: מצא פלים ועליהם צורת חמה צורת דרקון יוליד לים המלח. אמר רבי יוחנן: כל פסות בכלל עבודת אלהים.

ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר רבי ישמעאל ברבי יוסי סליק לצלאה בירושלים. עבר בהדין פלטנוס וחמתה חד שמראי, אמר לה: לאן את אזיל, אמר לה: למצלא בירושלים. אמר לה: ולא טב לך למצלא בהדין טורא בריכא ולא

בביתא קלקלתא, אמר לה: אמר לכם למה אתם דומין. לכלב שהוא להוט אחר הנבלה, כך לפי שאתם יודעין שעבודה זרה טמונה תחתיו, שנאמר: ויטמן אתם יעקב, לפיכך אתם להוטין אחריו. אמרין: דין בעי מנסבה. קם וערק בליליא.

כי שם נגלו אליו (פתוב ברמז י"ו).

ויסעו ויהי חתת אלהים בשלשה מקומות נתכנסו אמות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניחו הקדוש ברוך הוא. שנאמר: ויסעו ויהי חתת אלהים. שנית בימי יהונתן, שנאמר: ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים (ויגר היער לאכל). שלישית בימי יהושע אמר רבי אלעזר: בקשו לרדף ולא הניחו הקדוש ברוך הוא. וחיכו נתכנסו, בחצור. הדא הוא דכתיב: כל הערים העמדות על תלם וגו'. במסרת שרפה, הקדוש ברוך הוא אמר למשה ומשה אמר ליהושע.

ו יבא יעקב לויזה, למה נקרא שמה לוי וכו' (לעיל פסיקתא).

ח-י ותמת דברה מינקת רבקה וגו', לשון יוני הוא "אלון", אחר עד שהוא משמר אבלה של דבורה באתה לו בשורת אמו הדא הוא דכתיב וירא אלהים אל [יעקב] עוד [ויברך אתו], מה ברכה ברכו, ברכת אבלים ברכו.

הדא הוא דכתיב, "ויזכר עון אבתיו וחטאת אמו אל תמח" וכי אבותיו של עשו רשעים היו צדיקים היו, יצחק אביו, אברהם זקנו, אלא חטא שחטא על אבותיו אברהם גרע חמש שנים משנותיו יצחק פהו עיניו רבקה מתה והוציאו מטתה בלילה, אמרי, מאן יפוק קמויה יצחק פהו עיניו, יעקב בבית לבו, יפוק רשיעא קומיה דימרון ליטי ביזא דהכדין איניק הוציאו מטתה בלילה, אף הכתוב לא פרסם מתתה אלא מן הצד, ויקרא שמו אלון בכות עד שהוא משמר אבלה באתה לו בשורת אמו.

יצא מארס נהרים ובא לו לסכות, עשה שם שמנה עשר חדשים, שנאמר (לעיל לג, יז) "וייעקב נסע" וגו' ובית אל עשה ששה חדשים, מקריב עולות וזבחים. יצא משם, נולד בנימין ומתה רחל בדרך. בו בפרק מתו רבקה ודבורה, ונמצאת רחל מתה בת שלשים ושש שנה ולא לא עברה על ארבעים וארבע שנה ורחל ולא נשאו בנות עשרים ושתים שנה בא לו אל יצחק אביו ושמשו עשרים ושתים שנה, (להלן לו, ב) "אלה תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה" בו בפרק מתה (רחל).

כתיב (תהלים פו, יז) "עשה עמי אות לטובה, ויראו שגאי ויבשו פי אתה ה' עזרתני". ויסעו ויהי חתת אלהים "ונחמתני", בברכת אבלים.

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד וְגוֹי, רַבִּי יִצְחָק פֶּתַח, "מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי" וְגוֹי וּמָה זֶה שֶׁבָנָה מִזְבַּח לְשָׂמִי הַרִינִי נִגְלָה עָלָיו וּמִבְּרָכּוֹ, כְּדַכְּתִיב (שם) "אָבּוֹא אֶלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ", יַעֲקֹב שְׂאִיקוּנִין שְׁלוֹ חֲקוּק בְּכִסְאֵי עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

רַבִּי לְוֵי פֶתַח, "וַיִּשׁוּר וְאֵיל לְשִׁלְמִים" וְגוֹי "בְּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֲךָ", בְּבּוֹאוֹ לְבֵית חֲמִיו נִטְעַן בְּרַכּוֹת, "וְאֵל שְׂדֵי יְבָרַךְ אֶתְּךָ". בְּצֵאתוֹ מִבֵּית חֲמִיו נִטְעַן בְּרַכּוֹת, וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב וְגוֹי.

רַבִּי בְּרַכְיָה פֶתַח, (איוב כב, כח) "וְתִגְזַר אֲמַר וְיָקָם לְךָ וְעַל דְּרָכֶיךָ נִגְהָ אֹר" עַל שְׁנֵי דְרָכֶיךָ, בְּבּוֹאוֹ לְבֵית חֲמִיו נִטְעַן בְּרַכּוֹת, בְּצֵאתוֹ מִבֵּית חֲמִיו נִטְעַן בְּרַכּוֹת. (ישעיה מד, כו) "מִמְקִים דְּבַר עֲבָדוֹ וְעֲצַת מַלְאָכָיו יִשְׁלִים" מַלְאָךְ אֶחָד נִגְלָה עַל אַבְיָנוּ יַעֲקֹב וְאָמַר לוֹ עֲתִיד הוּא לְהַגְלוֹת עֲלֶיךָ בְּבֵית אֵל וְלְהַחֲלִיף אֶת שְׂמֶךָ וְכוּי יְרוּשָׁלַיִם שְׁפָל הַנְּבִיאִים מִתְנַבְּאִים עֲלֶיךָ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד. כְּבִרְאשׁוֹנָה, מָה בְּרֵאשׁוֹנָה עַל יְדֵי מַלְאָךְ אֶף שְׁנֵיהָ עַל יְדֵי מַלְאָךְ. אָמַר רַבִּי אַבְא בַר כַּהֲנָא, "עוֹד", אֵינִי מֵיַחַד שְׂמִי עַל בְּרִיָּה.

יא אֲנִי אֵל שְׂדֵי פְרָה וְרֵבָה, וְלֹא פְרוֹ וְרֵבוּ, הָאִישׁ מִצְנָה עַל פְּרִיָּה וְרֵבָה וְנֹאֵין הָאִשָּׁה מִצְנָה עַל פְּרִיָּה וְרֵבָה.

רמז קלו פְּרָה וְרֵבָה וְגוֹי רְאוּבֵן כְּבָר מִבְּחוּץ שְׂמַעוֹן כְּבָר הוּא מִבְּחוּץ וּבְנֵימִין כְּבָר יִצְחָק מִחֲלָצִיו וְעֵדִין הוּא בְּמַעֲי אִמּוֹ אֶלְא גוֹי זֶה בְּנֵימִין וְקַהֲל גוֹיִם, זֶה אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, וּמְלָכִים מִחֲלָצִיךָ יִצְחָק, זֶה יִרְבֵּעַם וַיְהוּא רַבֵּן אֲמֵרִין, אֶפְשָׁר אֲבִנֵר אֲדָם צְדִיק חוֹלֵק עַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד אֶלְא מְדַרְשׁ דְּרִשׁ וְהַמְלִיךְ אֶת אִישׁ בְּשֵׁת, הַדָּא הוּא דְכְּתִיב וּמְלָכִים מִחֲלָצִיךָ יִצְחָק זֶה שְׂאוּל וְאִישׁ בְּשֵׁת. וּמָה רְאוּ לְרַחֵק וּלְקָרֵב מִקְרָא קְרָאוּ וְרַחֲקוּ, מִקְרָא קְרָאוּ וְקָרְבוּ. מִקְרָא קְרָאוּ וְרַחֲקוּ, "אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרָאוּבֵן וְשְׂמַעוֹן יִהְיוּ לִי" מִקְרָא קְרָאוּ וְקָרְבוּ, גוֹי וְקַהֲל גוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ.

עֲתִידִין בְּנֵיךָ לַעֲשׂוֹת כְּקַהֲל עַמִּים מָה קַהֲל עַמִּים מִקְרִיבִין בְּשַׁעַת אִסוּר בְּמָה, אֶף בְּנֵיךָ מִקְרִיבִין בְּשַׁעַת אִסוּר בְּמָה רַבִּי יוֹחָנָן מֵיְתִי לָה מִן הַדָּא (מ"א יח, לא) "וַיִּקַּח אֶלְיָהוּ שְׁתֵּים עָשָׂרָה אֲבָנִים וְגוֹי יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׂמֶךָ" שְׂמִשְׁעָה שְׁנַתָּן לוֹ הַשֵּׁם הַזֶּה נִצְאָמַר לוֹ גוֹי וְקַהֲל גוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ וְאִית דְּמִיתִין לָה מְהֻכָּא, (דברים לג, יח) "עַמִּים הָרַ וְקְרָאוּ" מִשְׁיַעֲשׂוּ בְּנֵיךָ כְּעַמִּים לְהַרּוֹ שֶׁל זְבוּלֹן יִקְרָאוּ "שֵׁם יִזְבְּחוּ" אִסוּר בְּמָה אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלְא "זְבַחִי צִדְקָה" עוֹשֶׂה עִמָּהֶם צְדָקָה וּמִקְבֵּל אֶת קְרָבָנָם.

גוֹי וְקַהֲל גוֹיִם, לְחַיֵּב עַל כָּל שְׁבֵט וְשְׁבֵט דְּבְרֵי רַבִּי שְׂמַעוֹן. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, לְחַיֵּב עַל כָּל קַהֲל וְקַהֲל.

יג ויעל מעליו אלהים, האבות הן הן מרפבה (פתוב ברמו קא).

טז ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ, בשעה שארץ חלולה כפברה והבר מצוי רבנו אמרי, כבר הבר מצוי ועונת גשמים עברה ועדן השרב לא בא.

ותלד רחל ותקש בלדתה, שלש הן שנתקשו בשעת לדתן ומתו. (א) רחל, ותקש בלדתה. (ב) אשת פנחס, (שמואל א ד, יט) "וכלתו אשת פנחס הרה ללת" וגו'. (ג) ומיכל בת שאול, דכתיב "ולמיכל בת שאול לא היתה לה ילד עד יום מותה", עד יום מותה לא היתה לה, ביום מותה היתה לה, הדה הוא דכתיב (שם ג, ה) "והששי יתרעם לעגלה", למה נקרא שמה עגלה שפעת כעגלה ומתה.

יז ויהי בהקשתה בלדתה. שני תלמידים של רבי יהושע שנו עטיפתם בשעת השמד פגע בהן איסטריטיגוס אחד, אמר להם אם בניה אתם תנו נפשכם עליה ואם אין בניה אתם למה אתם נהרגים אמרו לו, בניה אנו ועליה אנו נהרגים וכו' אמר להם, שלש שאלות אני שואל אתכם, אם אתם משיבין לי מוטב, ואם לאו אני ממיר אתכם. אמר להם, פתוב אחד אומר "נצב לריב ה'" וכתוב אחד אומר (יואל ד, יב) "כי שם אשב לשפט את כל הגוים". אמרו לו, בשעה שהקדוש ברוך הוא דן את ישראל דן אותן מעמד ומקצר בדין, ובשעה שהוא דן את אמות העולם דן אותן מישב ומאריך בדין, ואחר כך פוסק הדין. אמר להם, לא כך דרש יהושע רבכם אלא זה וזה באמות העולם, משהוא דן אותן מדקדק בדין ומאריך בדין ואחר כך עומד ונעשה אנטדיקוס כנגדן אמר להם, מהו דכתיב (משלי כח, יט) "עבד אדמתו ישבע לחם". אמרו לו, מוטב מי שחוכר שדה אחת ומעדרה ומזבלה ממי שהוא חוכר שדות הרבה ומובירן אמר להם, לא כך דרש יהושע רבכם, אלא "עובד אדמתו" אלו ישראל "ישבע לחם" ישבע לחמו לעולם הבא וכו'. אמר להם, מהו דכתיב ויהי בהקשתה בלדתה אמרו לו, כך משיבין נפשה של חיה ואמרין לה בשעת הלידה, אל תיראי כי בן זכר ילדת. אמר להם, לא כך דרש יהושע רבכם אלא כל שבט ושבט נולדה תאומתו עמו וכו', תאומה יתרה נולדה עם בנימין.

יח ויהי בצאת נפשה כי מתה וגו' בן אוני, בן צערי בלשון ארמי. ואביו קרא לו בנימין בלשון קדש.

יט ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה, מה ראה אבינו יעקב לקבר את רחל בדרך אפרת, אלא צפה שהגליות עתידות לעבר שם וקברה שם, שתהא מבקשת עליהם

רחמים. הַדָּא הוּא דְכַתִּיב "כֹּה אָמַר ה' קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמַע וְגו' כֹּה אָמַר ה' מְנַעֵי קוֹלְךָ מִבְּכֵי וְגו' וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרֵיתֶךָ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ בָנִים לְגִבּוֹלָם".

כב-כג וַיְהִי בִשְׁכֹן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהֵיא אָמַר רַבִּי סִימּוֹן, קִשָּׁה הוּא לְפָנֵי הַקְּדוֹשׁ

בְּרוּךְ הוּא לְעִקּוֹר שְׁלֹשֶׁת יוֹחֲסִין מִמְּקוֹמָהּ הַדָּא הוּא דְכַתִּיב (דְּבָרֵי הַיָּמִים א' ה, א) "וַיִּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר וַיִּבְחָלְלוּ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרְתוֹ וַלְבָנֵי יוֹסֵף] וְגו' וְלֹא לְהִתְיַחֵשׁ לְבִכְרָהּ", אָמַר מֵעַתָּה בְּכוֹרֵת מָמוֹן נִטְלָה מִמֶּנּוּ, וְלֹא בְּכוֹרֵת יוֹחֲסִין רַבִּי לְוִי וְרַבִּי סִימּוֹן, חַד אָמַר לֹא לְרְאוּבֵן לְהִתְיַחֵס וְחַד אָמַר אֵין מִיַּחְסִין לְיוֹסֵף אֶלָּא לְרְאוּבֵן, וְאַפְלוּ בְּשַׁעַת הַקְּלָקְלָה אֵין מִיַּחְסִין אֶלָּא לְרְאוּבֵן. הַדָּא הוּא דְכַתִּיב וַיְהִי בִשְׁכֹן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהֵיא וַיִּלְךָ רְאוּבֵן וְגו' וַיְהִיו בָּנֵי יַעֲקֹב שָׁנִים עָשָׂר.

+4(רמז קלו) בְּנֵי יֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן. רְאוּבֵן בְּכוֹר לְעֵבֹר, בְּכוֹר לְבְּכוֹרָה בְּכוֹר לְנַחֲלָה בְּכוֹר לְתִשְׁבֻּבָה בְּכוֹר לְנְבוּאָה (הוֹשַׁע א, ב) "תַּחֲלַת דְּבַר ה' בְּהוֹשַׁע".

אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן, כָּל הָאוֹמֵר רְאוּבֵן חֲטָא אֵינוֹ אֶלָּא טוֹעָה, שְׁנֵאמַר וַיְהִיו בָּנֵי יַעֲקֹב שָׁנִים עָשָׂר, מְלַמֵּד שְׁכָלָן שְׁקוּלִין כְּאֶחָת. אֶלָּא מָה אָנִי מְקַיֵּם וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה פִּילְגֵשׁ אָבִיו, שֶׁבִּלְבָל מִצַּע אָבִיו וּמַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאֵלוֹ שְׁכַבָּה. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, מִצָּל אוֹתוֹ צָדִיק מְאוֹתוֹ עוֹן, וְלֹא חֲטָא בָּא לְיָדוֹ, אֶפְשָׁר עֲתִיד זָרְעוֹ לְעַמֵּד עַל הַר עֵיבָל וְלוֹמַר (דְּבָרִים כז, כ) "אֲרוּר שְׁכַב עִם אִשְׁתֵּי אָבִיו" וַיְבוֹא חֲטָא זֶה לְיָדוֹ וּמָה אָנִי מְקַיֵּם וַיִּשְׁכַּב, עֲלֵבוֹן אָמוֹ תִּבַּע אָמַר, אִם אַחֹת אִמִּי תִּהְיֶה צָרָה לְאִמִּי שְׁפַחַת אַחֹת אִמִּי תִּהְיֶה צָרָה לְאִמִּי עֵמֵד וַיִּבְלַב מִצַּעָה. אַחֲרִים אוֹמְרִים, שְׁתֵּי מִצַּעוֹת בִּלְבָל, אַחַת שֶׁל אָבִיו וְאַחַת שֶׁל שְׁכִינָה הֵינּוּ דְכַתִּיב "אִזְ חֲלַלְתָּ יְצוּעֵי עֲלֵה" כְּתִנְאִי "פִּחֹז כְּמִים אֵל תוֹתֵר", רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר פְּזַתִּיה חֲבַתִּיה זִלְתִּיה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, פִּסְעִיתְּ עַל דַּת חֲטָאִית זְנִיִּיתְּ. רַבִּי גַמְלִיאֵל אוֹמֵר, פִּלְלִיתְּ חֲלַתִּיה זְרַחִיה תִּפְלַתְּ רַבִּי אֶלְעָזָר הַמוֹדְעִי אוֹמֵר, "זִ"עֲזַעְתָּ הַרְתַּעַתְּ "פִּ"רַחִ"ה חֲטָאִי מִמִּי" רַבִּי יְרֵמְיָה בַּר אֲבָא אָמַר, "זִ"כְּרַתְּ עֲנִשׁוֹ שֶׁל דְּבַר, "חִ"לִּיתְּ עֲצַמְךָ חֲלִי גְדוֹל, "פִּ"רְשַׁתְּ מִלְחֲטָא.

ה אלה בני לאה (כתוב בפסוק אשה כי תזריע) ואהליבמה ילדה את יעוש ואת יעלם ואת קרח. כתיב (ירמיה מט, י) "כי אני חשפתי את עשו קלפת בצלים כל כף למה "גליתי את מסתרי" כדי לגלות הממזרים שבו. וכמה ממזרים העמיד, רב אמר, שלשה לוי אמר, ארבעה קרח דהכא ממזר הוא.

ו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. רבי אליעזר אומר, מפני שטר חוב, רבי יהושע (בן לוי) אמר, מפני הבושה).

ויקח עשו את נשיו וגו'. כותי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה, כתוב בתורתכם (שמות כג, ב) "אחרי רבים להטות", ואנו מפני מה אינכם משוים עצמכם עמנו לעבודת אלילים. אמר לו, יש לך בנים, אמר לו הזכרתי צרתי בשעה שהיו יושבים על שלחני וכיו אינן עומדין עד שמפצעין מוחיהן אלו לאלו. אמר לו, ומשוה אתה עמהן, אמר לו, לאו. אמר לו, עד שאתה אומר (ו) לי להשוות עמך, לך והשוה עם בניך, נדחף והלך לו. אמרו לו תלמידיו, לזה דחית בקנה, לנו מה אתה אומר. אמר להם, איני משיב אתכם ריקנין, בעשו כתיב נפשות הרבה, וביעקב כתיב (שמות א, ה) "שבעים נפש" אלא עשו על ידי שעבד אלהות הרבה כתיב בו נפשות הרבה, יעקב שכל ביתו עובדין לאלה אחד, כתיב בו "נפש", "ויהי כל נפש יצאיי" וגו'.

רמז קלח וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. אמר עשו ליעקב, חלוק כל מה שהניח אבי לשני חלקים ואני בחר, שאני הוא הגדול. אמר יעקב, הרשע הזה לא מלא עינו מן העשר מה עשה, חלק כל מה שהניח אביו לחלק אחד, וארץ ישראל ומערת המכפלה לחלק אחד. הלך עשו לישמעאל למלך בו, אמר לו, הפנעני יושב בארץ ויעקב בטוח לרשת את הארץ, טול מה שהניח אביך ואין ליעקב מאומה. ולקח עשו כל מה שהניח אביו, וארץ ישראל ומערת המכפלה נתן ליעקב, וכתבו שלום ביניהם, אמר יעקב לעשו, לך מארץ אחזתי מארץ כנען, ולקח עשו את נשיו ואת בניו והלך לו להר שעיר מפני יעקב אחיו. ובשכר שפנה נתן לו מאה מדינות משעיר עד מגדיאל זו רומי. אז ישב יעקב בטח שאנן ושלח בארץ אחזתו ובארץ מולדתו ובארץ מגורי אביו, שנאמר (להלן לו, א) "וישב יעקב".

יב ותמנע היתה פילגש, (כתוב ברמז קנ"ט) (פסוק כ כד) הוא ענה אשר מצא את הימם (כתוב ברמז ז) הוא ענה אשר מצא את הימם. כל שאזניו דקות אמו סוסיא ואביו חמור ושאזניו גדולות אמו חמורה ואביו סוס. רבי חנינא הוה מפקד לאלין דבי נשאה, הוה זבנין מן אלין דאודניהון דקיקין מפני שאמו סוסיא ואביו חמור מה עשה ענה הביא חמורה וזוג לסוס ונצאה מהן פרדה. אמר הקדוש ברוך הוא,

אני לא בראתי בעולמי דבר של הזק מה עשה הביא חכינא וזוג להרדון ויצא מהו
חברבר מעולם לא אמר אדם שנשכו חברבר וחיה, מעולם לא אמר אדם שבעטתו
פרדה לבנה וחיה. והא קא חזינו דחיה אימא וחית והא קא חזינו דמתסי
בדסמקא איהי וחורו רישי פרעיהו אמר רבי יהושע, למה נקרא שמם ימם,
שאמתו מטלת על הבריות.

רבי פנחס בן יאיר הוה קא אזיל לפדיון שבויים פגע ביה גינאי נהרא אמר ליה,
גינאי נהרא חלק לי מימיה ואעבר בך. אמר ליה, אתה הולך לעשות רצון קונך
ואני הולך לעשות רצון קוני אתה, ספק אתה עושה ספק אי אתה עושה ואני ודאי
עושה. אמר ליה, אם אין אתה חולק לי גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם,
חלק ליה. הוה בהדיהו ההוא גברא דהוה דרי קמחא לפסחא אמר ליה, חלק נמי
להאי דבמצוה קא עסק, חלק ליה הוה ההוא טיעא דאלוי בהדיהו, אמר ליה,
חלוק נמי להאי, דלא לימא כך עושין לבני לוי, חלק ליה אמר רב יוסף, כמה
נפיש האי גברא ממשוה ושתין רבון וכו'. אקלע להווא אושפיזא, רמו שערי
לחמריה ולא אכל נקרינהו ולא אכל חבטינהו ולא אכל אמר ליה, דלמא לא
מעשרן. עשרינהו ואכל אמר ליה, עניה זה הולכת לעשות רצון קונה ואתן
מאכילין אותה טבלים. ומי מחיבו והתנן הלוקח לזרע ולבהמה וקמח לעורות
ושמן לגר ושמן לסוף בו את הפלים פטור מן הדמאי. התם הא אתמר עלה אמר
רב יוחנן, לא שנו אלא שלקחו מתחלה לבהמה אבל לקחו מתחלה לאדם ונמלך
עליהו לבהמה חיב לעשר. שמע רבי נפק לאפיה. אמר ליה, רצונך שתסעד אצלי,
אמר ליה אין. צהבו פניו של רבי אמר ליה כמדמה אתה שמדר הנאה מישראל
אני, בני ישראל קדושים הם יש רוצה ואין לו ויש שיש לו ואינו רוצה וכתוב
(משלי כג, ו) "אל תלחם את לחם רע עינו" וגו', ואתה רוצה ויש לך השתא
מסרהיבנא דבמלתא ד(פ)מצוה אנא קאזיל, כי הדרנא אתינא עילנא לגבך. כי
אתא אתרמי עאל בההוא פתחא דהוה קימין ביה כודניתא חורתא אמר, מלאך
המות בביתו של זה ואני אסעד אצלו. שמע רבי, נפק לאפיה. אמר ליה, מזבנינא
להו אמר ליה, "ולפני עור לא תתן מכשל" מפקרנא להו מפשת הזקא עקרנא להו
אפא צער בעלי חיים. קטילנא להו. אפא בל תשחית. הוה קא מבתש ביה טובא
גבה טורא ביניהו בכה רבי ואמר, בחייהו כך במיתתן על אחת כמה וכמה. אמרו
עליו על רבי פנחס בן יאיר, מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו, ומיום שעמד
על דעתו לא נהנה מסעודת אביו.

קים להו לרבנו דחמשה זרעונים בשתא טפחים לא ינקי מהדדי מנלו [דהא] דקים
להו לרבנו מלתא היא דאמר רב יוחנן (דברים יט, יד) "לא תסיג גבול רעה אשר
גבלו ראשנים", גבול אשר גבלו ראשנים לא תסיג. +4(רמז קלט) מאי "גבול
ראשנים", אמר רב שמואל בר נחמן אמר רב יונתן דכתוב אלה בני שעיר החרי
ישבי הארץ, אטו כולי עלמא יושבי רקיע נינהו, אלא שהיו בקיאים בישובה של

אַרְצָא, שְׁהָיוּ אוֹמְרִים מְלֵא קִנְיָה זֶה לְזִיתִים חָרִי שְׁמֵרִיחִין אֶת הָאֶרֶץ כְּחוֹנָא לְמָה נִקְרָא שְׁמֵם חוֹי שְׁטוּעֵמִין אֶת הָאֶרֶץ לְאִיזָה דְבַר רְאוּיָה, כְּנַחֲשׁ שְׁמֵמְאֶכְלוּ עֶפְרַיִם. חָרִי, רַב אַחָא בְרַי יַעֲקֹב אָמַר, שְׁנַעֲשׂוּ בְנֵי חוּרִין מִנְכֻסִיָּהוּ כְּדַכְתִּיב "וּבְנֵי עֲשׂוּ יִירָשׁוּם" וְלֹא הִצְרִיכוּ לְעַבְדָּא אֶת אֲדָמְתָן.

רמז קמ תְּנִי רַבְנָן, (במדבר כז, ח) "אִישׁ כִּי יָמוּת וְיָבֵן אִין לוֹ" אִין לִי אֶלָּא בְּוֹ, בְּוֹ הַבֵּן וּבֵת הַבֵּן מְנִין תְּלִמוּד לֹמַר "אִין לוֹ" עֲנִין עֲלֵיו בֵּת, אִין לִי אֶלָּא בֵּת, בֵּת הַבֵּת וְיָבֵן הַבֵּת מְנִין תְּלִמוּד לֹמַר "אִין לוֹ", עֲנִין עֲלֵיו. הָא כִּי צַד נִחְלָה מִמְשֻׁמְשֵׁת וְהוֹלְכֵת עַד רְאוּבֵן וְלִימָא עַד יַעֲקֹב גְּמִירֵי דְלֹא כְּלֵיאָ שְׁבֻטָא, אָמַר רַב הוֹנָא אָמַר רַב, כָּל הָאוּמָר תִּירֵשׁ הַבֵּת עִם בֵּת הַבֵּן אֶפְלוּ נְשִׂיאָ שְׁבִיטֵי שְׂרָאֵל, אִין שׁוּמְעִין לוֹ, שְׂאִינוּ אֶלָּא מַעֲשֵׂה צְדוּקִים. דִּתְנִינָא, בְּכ"ד בְּטִבֵּת תְּבוּ לְדִינְנָא שְׁהָיוּ צְדוּקִין אוֹמְרִין תִּירֵשׁ הַבֵּת עִם בֵּת הַבֵּן. נְטַפֵּל לְהֵם רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי וְאָמַר לְהֵם, שׁוּטִים, זִו מְנִין לְכֶם, וְלֹא הִיָּה אָדָם שְׁהִחְזִיר לוֹ דְבַר חוּץ מִזְקֵן אֶחָד שְׁהָיָה מְכַפֵּט כְּנַגְדּוֹ וְאָמַר, וּמָה בֵּת בְּנוֹ שְׁבָאָה מִכַּח כְּחוֹ תִירֵשְׁנוּ, בֵּתוֹ הַבָּאָה מִכַּחוֹ אִינוּ דִּין שְׁתִירֵשְׁנוּ. קָרָא עֲלֵיו הַמְקָרָא הַזֶּה אֶלָּה בְּנֵי שְׁעִיר הַחָרִי יִשְׁבִּי הָאֶרֶץ לוֹטֵן וְשׁוֹבֵל וְצָבְעוֹן וְעֵנָה, וְכַתִּיב וְאֶלָּה בְּנֵי צָבְעוֹן וְאִיָּה וְעֵנָה מְלַמֵּד שְׁבָא צָבְעוֹן עַל אִמּוֹ וְהוֹלִיד אֶת עֵנָה וְדַלְמָא תְּרִי עֵנָה הָוִי, אָמַר רַבָּא, אֲנָא אֶמִינָא מְלֵתָא דְשְׁבוּר מְלָכָא לָא אֶמְרָה וּמְנוּ שְׁמוּאֵל, אָמַר קָרָא, הוּא עֵנָה הוּא עֵנָה דְמַעֲקָרָא אָמַר לוֹ, רַבִּי, בְּכָד אֶתָּה פּוֹטְרֵנִי אָמַר לוֹ, שׁוּטָה לֹא תִהֵא תוֹרָה שְׁלָמָה שְׁלָנוּ כְּשִׁיחָה בְּטִלָּה שְׁלָכֶם, מָה לְבֵת בְּנוֹ שְׁכָן יָפָה כְּחָה אֶצֶל הָאֲחִין תִּאֲמַר בְּבֵתוֹ שְׁהָרַע כְּחָה אֶצֶל הָאֲחִים וְנִצְחוּם וּבְטָלוּם, וְאוֹתוֹ הַיּוֹם עֲשָׂאוּהוּ יוֹם טוֹב.

לא-לו וְאֶלָּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מְלָכוּ בְּאֶרֶץ אֲדוּם, רַבִּי יַצְחָק פְּתַח, (יחזקאל כז, ה) "אֲלוֹנִים מִבְּשָׁן עֲשׂוּ מְשׁוּטִיָּד" נִמְשְׁלוּ אֲמוֹת הָעוֹלָם כְּסַפִּינָה, מָה סַפִּינָה זִו עוֹשִׂים לָהּ תֵרֶן מִמְּקוֹם אַחַר וְהוֹגְגִים מִמְּקוֹם אַחַר, כְּדָ אֲמוֹת הָעוֹלָם שְׁמָלָה מִמְּשָׁרְקָה שְׂאוּל מִרְחֻבוֹת הַנְּהָר.

"נִחְלָה מִבְּהֵלֶת בְּרֵאשׁוּנָה" וְאֶלָּה הַמְּלָכִים. (שם) "וְאֶחְרִיתָהּ לֹא תִבְרָךְ" (עובדיה א, כא) "וְעֵלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהָר צִיּוֹן לְשֹׁפֵט אֶת הָרַע עֲשׂוּ".

בְּשַׁעָה שְׁזָה מְעַמִּיד מְלָכִים זֶה מְעַמִּיד שׁוֹפְטִים. זֶה מְעַמִּיד אֲלוֹפִים זֶה מְעַמִּיד נְשִׂאִים. זֶה הָעַמִּיד שְׁמָנָה בְּלַע, יוֹבֵב, חוֹשִׂים, שְׁמָלָה, שְׂאוּל, הִדָּד, בַּעַל חָנוּן, הִדָּר. וְזֶה הָעַמִּיד שְׁמָנָה, שְׂאוּל, וְאִישׁ בְּשֵׁת, דָּוִד, שְׁלֵמָה, רְחַבְעָם, אַבְיָה, אֶסָא, יְהוֹשָׁפָט. בָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר וּבְטַל שֶׁל אֵלוּ וְשֶׁל אֵלוּ, שְׁנַאָמַר (ישעיה יד, יז) "שֶׁם תִּבְלַח כְּמִדְבָר וְעָרִיו הָרַס". בָּא אֲוִיל מְרַדָּד וְנִתְּן גְּדֻלָּה לִיהוֹכִיָן בָּא אַחֲשׁוּרוּשׁ וְנִתְּן גְּדֻלָּה לְהֶמָּן.

מְשַׁל לָבוֹן מְלָכִים שֶׁהָיָה לוֹ דִּין עִם אֶחָד וְכָלוּ מְזוֹנוֹתָיו וּבָא אֶחָד וְהִסְפִּיק לוֹ מְזוֹנוֹת
וְאָמַר הַמֶּלֶךְ, אֵין לִי יַעֲסֵק אֶלָּא עִם זֶה שֶׁהִסְפִּיק לוֹ מְזוֹנוֹת. כִּדְ אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא, כְּבָר הָיְתָה מְלָכוֹת עֲקוּרָה מֵאָדוֹם וּבִאֲתָה בְּצָרָה וְהִסְפִּיקָה מְלָכִים, אֵין לִי
יַעֲסֵק אֶלָּא עִמָּה, הִדָּא הוּא דְכִתִּיב "כִּי זָבַח לֵה' בְּבִצְרָה וְטִבַּח גְּדוֹל בְּאַרְצֵי אֲדוֹם"
אֵף עַל פִּי כּוֹ טִבַּח [גְּדוֹל] בְּאַרְצֵי אֲדוֹם.

לט וַיָּמַת בְּעַל חֲנוּן בֶּן עֲכָבוֹר, רַבִּי לְוִי אָמַר מְטִיבֵי אֱלֹהוֹת הָיוּ. מִהֵיטְבָּאֵל, שֶׁהָיוּ
מְטִיבֵין עֲצָמוֹן לְעַבֹּדֵת אֱלִילִים. מְטַרְד, שֶׁהָיוּ מְעַמְדִין טְרִיוֹן לְעַבֹּדֵת אֱלִילִים. רַבִּי
סִימוֹן אָמַר, מְטִיבֵי נָשִׁים הָיוּ. מִהֵיטְבָּאֵל בֵּת מְטַרְד, שֶׁהָיוּ מְטִיבֵין אוֹתָהּ לְבַעֲלָהּ
[וְאִחֶר כִּד] הָיוּ טוֹרְדִין אוֹתָהּ מִבְּעֻלָּהּ. בֵּת מִי זָהָב מִן דְּעֵתִירִין אֲמַרִין, מָהוּ דְהִבָּא
מָהוּ כְּסָפָא.

מג אֵלוֹף מְגַדִּיאֵל אֵלוֹף עֵינָם, יוֹם שֶׁמֶלֶךְ לוֹטִינוֹס נִרְאָה לְרַבִּי אָמִי בְּחִלוֹם, הַיּוֹם
מֶלֶךְ מְגַדִּיאֵל. אָמַר, עוֹד מֶלֶךְ אֶחָד נִתְבַּקֵּשׁ לְאָדוֹם אֵלוֹף עֵינָם, לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ
עֵינָם, שֶׁהוּא עֲתִיד לְעָרֵם תִּסְבְּרִיּוֹת לְמֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ מִעֲשָׂה בְּשִׁלְטוֹן אֶחָד שֶׁהָיָה
מִבְּזָבֵז תִּסְבְּרִיּוֹת שֶׁל אָבִיו, נִרְאָה לוֹ אֵלֶיהוּ זְכוּרָנוּ לְבָרְכָה בְּחִלוֹם וְאָמַר לוֹ,
אֲבוֹתֶיךָ מְצַמְצָמִין וְאֲתָה מְבִזְבֵּז, וְלֹא זָז עַד שֶׁמֶלְאָן.

הוּא עָשׂוּ אָבִי אֲדוֹם, (כְּתוּב בְּרַמְזוֹ ס"ב) הַחֲטִין וְהַתְּבֹן וְהַקֶּשׁ מְרִיבִין זֶה עִם זֶה,
הַחֲטִין אוֹמְרִים בְּשִׁבְלֵנוּ נִזְרָעָה הַשְּׂדֵה, וְהַקֶּשׁ אוֹמֵר בְּשִׁבְלֵי נִזְרָעָה הַשְּׂדֵה, אָמַרוּ
לָהֶם הַחֲטִים תִּבְּא הַשְּׂעָה וְתִהְיוּ רוֹאִים וְכִיּוֹן שֶׁהִגִּיעַ שַׁעַת הַגְּרוֹן בָּא בְּעַל הַשְּׂדֵה
נוֹטֵל אֶת הַקֶּשׁ וְשׂוֹרְפוֹ, הַתְּבֹן וּמִשְׁלִיכוֹ, הַחֲטִין (מַעֲמִידוֹ) [מַעֲמִידוֹ] בְּכָרִי, הַתְּחִילוֹ
הַכֹּל מִנְשָׁקִין אוֹתוֹ. כִּדְ [אֲמוֹת הָעוֹלָם הַלְלוּ] אוֹמְרִים, בְּשִׁבְלֵנוּ נִבְרָא הָעוֹלָם. [וְהַלְלוּ]
אוֹמְרִים בְּשִׁבְלֵנוּ נִבְרָא הָעוֹלָם, אָמַר לָהֶם יִשְׂרָאֵל, תִּבְּא הַשְּׂעָה וְתִהְיוּ רוֹאִים.
לְעֵתִיד לְבֹא מִה כְּתִיב, (יִשְׁעִיהָ מֵא, טז) "תִּזְרַם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וְסַעְרָה תִּפְיֵץ אֲתָם",
אָבֵל יִשְׂרָאֵל, "וְאֲתָה תִּגִּיל בָּה' בְּקְדוּשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלֵּל".

פרק לו

א כְּתִיב (ישעיה נז, יג) "בְּזַעֲקֶךָ וּבְצִלְךָ קִבּוּצֶיךָ וְאֵת כָּל־שָׂא רוּחַ יִקַּח הַבָּל וְהַחוּסָה בִּי יִנְחַל אֶרֶץ וְיִירֶשׁ הָר קִדְשֵׁי" תְּנִי, כְּנוּסוֹ וּפְנוּסוֹ בְּנִי הַצִּילוּ מִיַּד עֲשׂוֹ" וְאֵת כָּל־שָׂא רוּחַ יִקַּח הַבָּל" זֶה עֲשׂוֹ "וְהַחוּסָה בִּי יִנְחַל אֶרֶץ וְיִירֶשׁ הָר קִדְשֵׁי", זֶה יַעֲקֹב.

(משלי כח, א) "נָסוּ וְאִין רִדְף רָשָׁע וְצַדִּיקָנִים] כְּכַפִּיר יִבְטַח". עֲרַק רְשִׁיעָא וְלֹא רִדְפִין לִיה זֶה עֲשׂוֹ, "וְיִלְךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אֲחִיו". "וְצַדִּיקָנִים] כְּכַפִּיר יִבְטַח", וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו.

(איוב ט, כג) "אִם שׁוֹט יָמִית פְּתָאם לְמַסַּת נְקִיִּים יִלְעָג". אֲנִטוּנִינוּס שָׂאל אֶת רַבְּנּוּ, מֵהוּ "אִם שׁוֹט יָמִית פְּתָאם". אָמַר לוֹ, גְּזוֹר דְּיָסִיב מֵאָה מִגְּלָבִין, הוּוּ יְהַבִּין גְּבַהּ מֵאָה דִּינָרִין, דִּין סְכוּם לְדִין וְדִין סְכוּם לְדִין, וְלֹא מִפְּקִין מִנִּיהַ כְּלוּם כְּעַנְנֵן הַזֶּה מִלְעִיג עַל הַמָּכָה "לְמַסַּת נְקִיִּים יִלְעָג". בְּשַׁעָה שְׁהַצַּדִּיקִים מִבְּקָשִׁין לִישֵׁב בְּשַׁלְוָה בְּעוֹלָם הַזֶּה וְכֹן יַעֲקֹב אָבִינוּ עַל יְדֵי שְׁבַקְשׁ לִישֵׁב בְּשַׁלְוָה בְּעוֹלָם הַזֶּה נִזְדַּוּג לוֹ שְׁטַנוּ שֶׁל יוֹסֵף.

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב. (איוב ג, כה) "לֹא שְׁלוֹתַי וְלֹא שְׁקֻטַּי וְלֹא נַחְתִּי וַיָּבֵא רָגְזִי", "לֹא שְׁלוֹתַי" מַעֲשׂוֹ, "וְלֹא שְׁקֻטַּי" מִלְּבָו, וְלֹא נַחְתִּי" מִדִּינָה, "וַיָּבֵא רָגְזִי" בָּא עָלַי רָגְזִו שֶׁל יוֹסֵף.

אָמַר רַב יוֹחָנָן, כָּל מְקוּם שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּשֶׁב אֵינוֹ אֶלָּא לְשׁוֹן צַעַר, (במדבר כה, א) "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁטִים", מֵה כְּתִיב, "וַיִּנְחַל הָעָם לְזָנוֹת". וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב, מֵה אִירַע שָׁם, מְכִירַת יוֹסֵף. (להלן מז, כז) "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", מֵה כְּתִיב, "וַיִּקְרְבוּ יָמֵי יִשְׂרָאֵל לְמוֹת". (שמות לב, ו) "וַיֵּשֶׁב הָעָם לְאֶכָל וְשָׂתוּ וַיִּקְמוּ לְצַחֲקִי". (מ"א ה, ה) "וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וַיִּשְׂרָאֵל לְבִטָּח", וְכְתִיב "וַיִּקְם ה' שְׁטֵן לְשָׁלְמָה".

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו. אֲבָרְהָם גֵּיר גְּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל יב, ה) "וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרֹן", אִם מִתְּכַנְּסִין כָּל בְּאֵי עוֹלָם לְבָרָא יְתוּשׁ אֶחָד וְלִזְרַק בּוֹ נֶשְׁמָה אֵינֶן יְכוּלִין, וְאֵת אִמְרַת "וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרֹן", אֶלָּא אֵלוֹ הַגְּרִים שֶׁגִּירוּ וְלָמָּה "עֲשׂוֹ" אֶלָּא לְלַמְּדֵךְ כָּל הַמְּגִיר אֶת הַגֵּר כְּאֵלוֹ בְּרָאוּ. יַעֲקֹב גֵּיר גְּרִים, "וַיִּאֲמַר יַעֲקֹב אֶל בֵּיתוֹ וְאֵל כָּל אֲשֶׁר עִמּוֹ הִסְרוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֹּכַר". בְּיַצְחָק לֹא שְׁמַעְנוּ, אֶלָּא וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו, מְגִירֵי אָבִיו.

מה פתיב למעלה מן הענין (לעיל לו, לא) "ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום" וכתוב וישב יעקב. משל לאחד שהיה מהלך בדרך וראה פת של כלבים ונתגרא מהן וישב לו ביניהן כך כיון שראה יעקב אבינו עשו ואלופיו נתגרא מהן וישב לו ביניהן.

אמר רב לוי, משל לנפח שהיה פתחו פתוח לרשות הרבים ופתח בנו זיהבי פתוח כנגדו וראה חבלות חבלות של קוצים נכנסת למדינה. אמר, חבל למדינה מה נכנס בתוכה. והיה שם פקח אחד, אמר לו, מאלו אתה מתגרא, גך אחד משלך וגך אחד משל בנד שורפין אותן, הדא הוא דכתוב (עובדיה א, יח) "והיה בית יעקב אש" וגו'.

ב אלה תלדות יעקב יוסף. התולדות הללו לא באו אלא בזכות יוסף ובשבילו, לא הלך יעקב אצל לבו אלא בשביל רחל, התולדות היו ממתינים עד שבא יוסף הדא הוא דכתוב "ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף" מי מורידן למצרים, יוסף. מי מכלפן במצרים, יוסף. לא נקרע הים אלא בשביל יוסף, הדא הוא דכתוב (תהלים עז, טז יז) "ראוהו מיס נחילו גאלת בזרוע עמו בני יעקב ויוסף". אף הירדן לא נקרע אלא בשביל יוסף.

אלה תלדות וגו'. לא הנה צריך קרא למימר אלא אלה תלדות יעקב ראובן אלא מה יעקב נולד מהויל אף יוסף נולד מהויל מה זה היתה אמו עקרה, אף זה היתה אמו עקרה, מה זה נתקשתה אמו בשעת לידה, אף זה נתקשתה אמו בשעת לידה, מה זה ילדה אמו שנים אף זה ילדה אמו שנים מה זה אחיו שונא אותו אף זה אחיו שונאים אותו, מה זה אחיו מבקש להרגו אף זה אחיו מבקשים להרגו, זה רועה וזה רועה, זה נשטם וזה נשטם, זה נגנב וזה נגנב, זה נגנב שני פעמים וזה נגנב שתי פעמים זה נתברך בעשר וזה נתברך בעשר. זה יצא חוצה לארץ, וזה יצא חוצה לארץ, זה נשא אשה חוצה לארץ, וזה נשא אשה חוצה לארץ, זה הוליד בנים חוצה לארץ, וזה הוליד בנים חוצה לארץ, זה לוהו מלאכים וזה לוהו מלאכים זה נתגדל על ידי חלום וזה נתגדל על ידי חלום זה נתברך בית חמיו בשבילו וזה נתברך בית חמיו בשבילו זה ירד למצרים וזה ירד למצרים, זה כלה את הרעב וזה כלה את הרעב זה משביע וזה משביע זה מצוה וזה מצוה זה מת במצרים וזה מת במצרים, זה נחנט וזה נחנט זה עלו עצמותיו וזה עלו עצמותיו.

אלה תלדות יעקב יוסף. אמרו, ראוי היה יוסף לצאת ממנו שנים עשר שבטים כדרך שניצאו מיעקב אביו, שניאמר "אלה תלדות יעקב יוסף", אלא שניצא שכבת זרע ממנו מבין צפוני ידיו ואף על פי כן יצאו מבנימין אחיו וכלן נקראו על שמו וכו' כדכתוב בפסוק "ויבא הביתה לעשות מלאכתו".

רְאוּיָה הִיָּתָה בְּכוֹרָה לְצֵאת מִרְחֵל, דְּכִתִּיב אֵלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב יוֹסֵף וְגוֹ' (פְּדָכְתִּיב בְּרַמֵּז קַח וּבְרַמֵּז מַט).

יוֹסֵף בֶּן שִׁבְעַ עֶשְׂרֵה שָׁנָה. וְאֵת אִמְרַת וְהוּא נֶעַר, אֵלֶּה שְׁעֵשָׂה מַעֲשֵׂה נְעוּרוֹת, מִמִּשְׁמֵשׁ בְּעֵינָיו וּמִתְקַן בְּשַׁעֲרוֹ וּמִתְלֶה בְּעַקְבוֹ.

וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דְּבַתָּם רָעָה. מָה אָמַר, חֲשׂוּדִין הוּא בְּנִיף עַל אָבִר מִן הַחֵי רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מְזַלְזָלִין הוּא בְּנִיף בְּבִנְי הַשְּׁפָחוֹת רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר, תּוֹלִין הוּא עֵינִיָּהוּן בְּבִנּוֹת הָאֶרֶץ אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי שְׁמַעוֹן, עַל תְּלַתִּיהוֹן לָקָה, (מִשְׁלֵי טו, יא) "פְּלֶס וּמֵאֲזִנִּי מִשְׁפָּט לֵה" אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֵתָה אִמְרַת חֲשׂוּדִין הוּא בְּנִיף עַל אָבִר מִן הַחֵי, חֲיִיף שְׁאֶפְלוּ בְּשַׁעַת הַקְּלָקְלָה אֵינָן אֵלֶּה שׁוֹחֲטִין וְאוֹכְלִין, שְׁנֶאֱמַר (לֵהלוֹ לז, לא) "וַיִּשְׁחָטוּ שְׁעִיר עֲזִים", אֵתָה אוֹמֵר מְזַלְזָלִין בְּבִנְי הַשְּׁפָחוֹת וְקוֹרִין לָהֶם עַבְדִּים, "לְעַבְד נִמְכַר יוֹסֵף", אֵתָה אוֹמֵר תּוֹלִין הֵם עֵינִיָּהֶם בְּבִנּוֹת הָאֶרֶץ, חֲיִיף שְׁאֵנִי מְגַרָה בְּדָ אֵת הַדָּב, שְׁנֶאֱמַר (לֵהלוֹ לט, ז) "וַתִּשָּׂא אִשְׁתִּי אֲדָנָיו" וְגוֹ'.

ג-ד וַיִּשְׂרָאֵל אֶהֱבֵ אֶת יוֹסֵף וְגוֹ'. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, שְׁהִיָּה זִיו אֵיקוֹנִין שְׁלוֹ דוֹמָה לוֹ רַבִּי נְחֻמִּיָּה אוֹמֵר, שְׁכַל הַהֲלָכוֹת שְׁמֻסְרוּ שֵׁם וְעָבַר לִיעֲקֹב מִסְרָן לוֹ.

וְעֵשָׂה לוֹ כְּתַנְתַּ פְּסִים. צָרִיף הָאָדָם שְׁלֵא לְשִׁנּוֹת בְּנוֹ בֵּין בְּנָיו שְׁעַל יְדֵי כְּתַנְתַּ פְּסִים שְׁעֵשָׂה יַעֲקֹב לְיוֹסֵף לֹא יָכֹלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֵם.

פְּסִים שְׁהִיָּתָה מְגַעַת עַד פֶּס זָדוּ, פְּסִים, שְׁהַפִּיסוּ עָלֶיהָ אֵיזָה מֵהֶם יוֹלִיכָה לְאָבִיו, פְּסִים, עַל שֵׁם צְרוֹת שְׁהִגִּיעוּהוּ, "פּוֹטִיפֵר" סַחְרִים "יִשְׁמַעֲאֵלִים" מְדַנְיִים.

רמז קמא "לְכוּ (חִזו) [וְרֵאוּ] מִפְּעֻלוֹת אֱלֹהִים" וְכִתִּיב בְּתַרְיָה (שֵׁם) "הַפֶּף זָם לִיבְשָׂה", לָמָה וַיִּשְׁנֵאוּ אֹתוֹ, שְׁקָרַע לְפָנֶיהֶם אֶת הַיָּם פְּסִים פְּסִים.

אָמַר רַב, לְעוֹלָם אֵל יִשְׁנֵה אָדָם בְּנוֹ בֵּין הַבְּנִים, שְׁבִשְׁבִיל מִשְׁקַל שְׁנֵי סְלָעִים מִילַת שְׁהוֹסִיף יַעֲקֹב לְיוֹסֵף מִשְׁאָר בְּנָיו נִתְקַנְאוּ בּוֹ אַחֲיוֹ וְנִתְגַּלְגַּל הַדָּבָר וַיְרַדוּ אֲבוֹתֵינוּ לְמַצְרַיִם.

וְלֹא יָכֹלוּ דַבְּרוּ וְגוֹ'. שְׁהִיָּה בָּא וְשׂוֹאֵל בְּשָׁלוֹם וְלֹא הָיוּ מְשִׁיבִים אוֹתוֹ. וְכֵן מִשְׁנַכְנֵס לְשַׁרְרָה הִיָּה שׂוֹאֵל בְּשָׁלוֹם אַחֲיוֹ (לֵהלוֹ מַג, כז) "וַיִּשְׁאֵל לָהֶם לְשָׁלוֹם".

מִתּוֹךְ גְּנוּתָם שֶׁל שְׁבָטִים אֵתָה יוֹדַע שְׁבָחָם, לְהִלֵּן [וְ]לֹא דַבְּרָ אֲבָשָׁלוֹם עִם אֲמָנוֹן לְמַרְעֵ וְעַד טוֹב" דְּבַלְבָּא בְּלָבָא בְּרַם הָכָא לֹא יָכֹלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֵם, דְּבַלְבָּא בְּפּוֹמָא.

ה-ו ויחלם יוסף חלום, ויאמר אליהם שמעו נא החלום הזה. אמר להם כֹּה יהיו נביאים מוכיחים אתכם, "שמעו נא את אשר ה' אמר".

ז והנה אנהנו מאלמים. אתם כונסין פירות ואני כונס פירות, שלכם מרקיבים ושלי עומדין.

והנה קמה אלמתי, רבי לוי אמר, עתידין אתם לעשת אלילים אלמים לפני עגליו של ירבעם ולאמר (שמות לב, ד) "אלה אלהיך ישראל" רבי אחא אמר, עתידים אתם להעלים עלי דברים לפני אבא לומר "חיה רעה אכלתהו" ומה קאים לי משתיקותא דאמא.

קמה, [והנה קמה] אלמתי, וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחווין לאלמתי, כנגד חמשה פעמים שהן עתידין להשתחוות לו.

ח ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו. רבי לוי אמר, לפי שענו אותו בעין הרע לפיכך הוא מעמיד רשעים רבי סימון אומר, לפי שענו אותו בלשון כפול הוא מעמיד מלכים.

ט (כתוב ברמז קיח).

י ויגער בו אביו. כֹּה תהיו גוערים בנביאכם, שנאמר (ירמיה כט, כז) "למה לא גערת בירמיהו[נ] הענתתי".

"ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמתי". כֹּה היה אבינו יעקב סבור שתחית המתים מגעת בימיו שנאמר "הבוא נבוא אני ואמך" רחל מתה ואת אמרת אני ואמך ולא היה אבינו יעקב יודע שהדברים מגיעים לבלהה שפחת רחל שגדלה אותו כאמו.

אמר רבי ברכיה, חלום אף על פי שכלו אין מתקיים מקצתו מתקיים, מנלן, מיוסף, שנאמר "הבוא נבוא אני ואמך", והאי יומא אמה לא הנאי אמר רבי לוי, לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד עשרים ושתים שנה, מנלן מיוסף, שנאמר (לעיל פסוק ב) "יוסף בן שבע עשרה שנה" וגו' וכתוב "ויוסף בן שלשים שנה" וגו'. משבע עשרה עד שלשים הוו תליסר ושבע דשבעא ותרתין דכפנא הוון עשרין ותרתין.

תנו רבנו, קידה על אפים, וכן הוא אומר (מ"א א, לא) "ותקד בת שבע אפים".
כריעה על ברפים, וכן הוא אומר (שם ח, נד) "מכרע על ברפיו". השתחונה זו פשוט
זדים ורגלים, וכן הוא אומר "הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה".

יא ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר. נטל קולמוס וכתב באיזה יום באיזו
שעה באיזה מקום, שנאמר "ואביו שמר את הדבר", ורוח הקדש אומרת שמור
את הדבר, עתידים הדברים לגע בך אבינו יעקב רואה את הדברים ממשמשין
ובאים אמרוהו, אם נתבקר פנקסי מה אני יכול לעשות.

יב וילכו אחיו לרעות את צאן אביהו(ו)ם בשכם. את, נקוד עליו, מלמד שלא
הלכו אלא לרעות את עצמן.

יג ויאמר ישראל אל יוסף. נהג בו כבוד כמורא האב על הבן.

ויאמר לו הנני. הדברים הנה אבינו יעקב נזכר ומעיו מתחתכין יודע היית שאחיד
שונאין אותך והיית אומר הנני.

יד לך נא ראה מפאן לתלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה וכו' כדכתוב (לעיל
לב, כה) (ב)וינתר יעקב לבדו).

וישלחהו מעמק חברון. והלא אין חברון נתונה אלא בהר, ואת אמרת וישלחהו
מעמק חברון, אלא הלך להשלים עצה עמוקה שנתן הקדוש ברוך הוא בינו לבין
חבר הנאה שקבור שם ועבדים וענו אתם כיוצא בו אתה אומר "את מצבת אשר
בעמק המלך" בעצה עמוקה של מלכו של עולם "הנני מקים עליך רעה מביתך".

טו-יז וימצאהו איש. שלשה מלאכים נזדמנו לו "וימצאהו איש", "וישאלהו
האיש", "ויאמר האיש".

דתינה, שהן מדותיו של הקדוש ברוך הוא.

וימצאהו איש. זה גבריאל המלאך, שנאמר (דניאל ט, כא) "והאיש גבריאל אשר
[וגו'] מעף ביעף".

יח ויראו אתו מרחק ובטרם (וגו'). אמרו, נשסה בו את הכלבים.

יט ויאמרנו] הנה בעל החלמות. דיליה אתנא וטען חלמוי אמר רבי לוי זהו עתיד להשיאנו לבעלים.

כ אמר ליה הקדוש ברוך הוא, אתם אומרים ונראה מה יהיו חלמתיו, עתה נראה דבר מי יקום שלי או שלכם.
ויאמרנו] איש אל אחיו. (פתוב ברמו קני"ח).

כא וישמע ראובן ויצלהו מידם. והיכן היה רבי יוסי אומר, כל אחד ואחד היה משמש את אביו יומו ואותו היום של ראובן היה. רבי נחמיה אומר, אמר, בכור אני וכל הסרחון אין נתלה אלא בי רבנן אמרי, הוא מונה אותי עם אחי, דכתיב "ואחד עשר כוכבים" וגו' ואיני מצילו אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה פתחת בהצלה תחלה, חייך שאין מפרישין ערי מקלט תחלה אלא בתחומך, הדא הוא דכתיב (דברים ד, מג) "את בצר במדבר בארץ המישר לראובני".

למדתך תורה דרך ארץ שכשהאדם עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח. שאלו היה יודע ראובן שהקדוש ברוך הוא כותב אחריו וישמע ראובן ויצלהו מידם, בכתפיו היה טענו ומוליכו אצל אביו, אלו היה אהרן יודע שהקדוש ברוך הוא כותב עליו (שמות ד, יד) "וגם הנה הוא יצא לקראתך" וגו' בתפס ובמחולות היה יוצא לקראתו, אלו היה בעז יודע שכותב עליו "ויצבט לה קלי" עגלות פטומות היה מביא ומאכילה. לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביאים כותבין אותה, ועכשו שאין נביאים מי כותב אותה, אלהו ומשיח, והקדוש ברוך הוא חותם, הדא הוא דכתיב (מלאכי ג, טז) "אז נדברו יראי ה'" וגו'.

כג רמז קמב ויהי כאשר בא יוסף. רבי אליעזר אומר בקלוס היה בא ויפשיטו את יוסף, זה הפינס את פתנתו, זה חלוק את כתנת הפסים, זה הפרגוד אשר עליו זה פלמניא.

כד ויקחהו וישלכו אתו הברה. מי היה זה, שמעון אימתי פרע לו (להלן מב, כד) ויקח מאתם את שמעון".

כיון שנתנוהו בתוך הבור היה שמעון מצוה והיו משליכים אבנים כדי להרגו, אבל כשנפל הוא ביד יוסף היה משליך עליו פטומות כדי להאכילו.

והבור רק אין בו מים. דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבא, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו.

אמר רב אחא נתרוקן בורו של יעקב אין בו מים, אין בו דברי תורה שנמשלו למים, דכתיב (ישעיה נה, א) "הוי כל צמא לכו למים". כתיב "כי ימצא איש גנב נפש מאחיו" ואתם מכרתם את אחיכם (וכו.).

כה וישבו לאכל לחם. עבירתו של שבטים זכורה לעולם תקוה היא להם לעולם מאכיל לחם לכל באי עולם.

וישאו עיניהם ויראו. והלא אין דרך של ישמעאלים להיות טוענין אלא עורות ועטרן אלא בוא וראה מה זמן הקדוש ברוך הוא לאותו צדיק באותה שעה, שקים מלאים בשמים שהרוח מנשבת בהן מפני ריחו של ערביים.

כו-כז בשלשה מקומות המליכו יהודה עליהן א) ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע. ב) (להלן מד, יד) "ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף" ג) "ויגש אליו יהודה".

לכו ונמכרנו לישמעאלים. אמרו נלך ונתפס דרכו של עולם, כנען שחטא לא לעבד נתקלל, אף זה לכו ונמכרנו לישמעאלים.

כח ויעברו אנשים מדינים. עברו אותן הדינין כתיב (ישעיה סג, יז) "למה תתענו ה' מדרךך" כשרצית נתת בלבם לאהב כשרצית נתת בלבם לשנא.

אמר להם הקדוש ברוך הוא, אתם מכרתם בנה של רחל בחמשה סלעים לפיכך? והא כל אחד ואחד מכם נותן חמשה סלעים במנה צורי, אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף לפיכך? והא כל אחד ואחד מכם מפריש בקע לגלגלת.

וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף. כל אחד ואחד מהם נטל שני כספים לקנות מנעלים לרגליהם, שנאמר (עמוס ב, ו) "על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים". אמרו, נחרים בינינו שאין אחד ממנו מגיד את הדבר הזה ליעקב. אמר להם יהודה, ראובן אינו כאן, אין החרם מתקיים בתשעה, מה עשו, שתפו למקום עמהם וחרמו. הגידו לראובן שעשו את החרם ושמע החרם ושתק. ואף הקדוש ברוך הוא, כתיב "מגיד דבריו ליעקב" דבר זה לא הגיד מפני החרם, וכשבאו למצרים ומצאו אז התירו החרם ושמע יעקב (לעיל מה, כז) "ותחי רוח יעקב" וגו' וכי מתה היתה רוחו של יעקב, אלא מפני החרם נסתלקה רוח הקדש מעליו, וכיון שהתירו החרם שרתה רוח הקדש עליו כבתחלה. רבי עקיבא אומר, החרם

הוא השבועה והשבועה (הוא) [היא] החרם, וכל מי שהוא מפר את החרם כאלו מפר את השבועה.

כט וישב ראובן אל הבור. והיכן הנה, רבי אליעזר אומר, עסוק הנה בשקו ובתעניתו מכיון שגננה הלך אל הבור רבי יהושע אומר, כל טרחתו של בית אביו היתה משלכת עליו וכיון שגננה הציץ בבור אומר לו הקדוש ברוך הוא, מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה חייך שבו בנד עומד ופוחת בתשובה, ואיזה, זה הושע, שנאמר (הושע יד, ב) "שובה ישראל עד הי' אלהיך".

לא וישחטו שעיר עזים, למה שחטו שעיר עזים, שדמו דומה לדם אדם.

אמר רבי ענני בר ששון, למה נסמכה פרשת בגדי כהנה לפרשת קרבנות לומר לה, מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהנה מכפרין. כתנת מכפרת על שפיכות דמים, שנאמר "וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם" וכו'.

לב הכר נא הכתנת בנד הוא. אומר ליה הקדוש ברוך הוא ליהודה, אתה אמרת לאביך הכר נא, חייך שתמר אומרת לה (להלן לח, כה) "הכר נא למי החתמת (ולמי) [ו]הפתילים".

לג רמז קמג ויפירה ויאמר כתנת בני. אומר, [לית] ידע אגא מה אגא חמי חיה רעה אכלתהו, נצנצה בו ריח הקדש, זו אשת פוטיפרע.

דבר אחר, זה יהודה שנאמר חיה רעה ואין חיה רעה אלא אריה, דכתיב "גור אריה יהודה".

לד ויקרע יעקב שמלתיו. שבטים גרמו לאביהם לקרע, והיכן נפרע להם במצרים, (להלן מד, יג) "ויקרעו שמלתם". יוסף גרם וכו'. מנשה גרם לשבטים לפיכך נקרע נחלתו חצה בעבר הירדן וחצה בארץ כנען. בנימין גרם לשבטים לקרע והיכן נפרע לו, בשושן הבירה, "ויקרע מרדכי את בגדיו".

וישם שק במתניו. לפי שתפס יעקב את השק לפיכך לא זו מבניו ומבני בניו עד סוף כל הדורות דוד, שנאמר (דברי הימים א' כא, טז) "ויפל דויד והזקנים מכסים בשקים", אחאב, שנאמר (מ"א כא, כז) "וישם שק על בשרו", יורם, שנאמר "ויגרא העם והנה השק על בשרו מבית", מרדכי, (אסתר ד, א) "וילבש שק ואפר".

ויתאבל על בנו ימים רבים. אלו עשרים ושתים שנה.

לה ויקמו כל בניו וכל בנותיו לנחמו. רבי יהודה אומר, לאחיותיהן נשאו השבטים הדיא הוא דכתיב ויקמו כל בניו וגו'. רבי נחמיה אומר, פגעניות היו רב נחמן אומר, על הדיא דרבי יהודה וכל בנותיו, כמה בנות היו לו, הדיא הות ליה ולואי קברה אלא אין אדם מונע [מ]לקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו.

וימאן להתנחם. מטרונא שאלה את רבי יוסי, אמרה לו, כתיב (דברי הימים א' ה, ב) "כי יהודה גבר באחיו" וכתיב (להלן לח, יב) "וינחם יהודה", וזה שהוא אביהם של כלם יצרו תקיף עליו וימאן להתנחם. אומר לה, מתנחמים על המתים ואין מתנחמין על החיים.

שאל מין אחד לרבנו, אפשר שהמתים חיים, אבותיכם אינם מודים ואתם מודים, מה כתיב ביצקב וימאן להתנחם אלו הנה יודע שהמתים חיים הנה ממאן להתנחם. אומר לו, שוטה, לפי שהנה יודע ברוח הקדוש שהוא חי, ואין מקבלין תנחומין על החי. דבר אחר, אומר יצקב, הרי נפרצה ברית השבטים, כמה יגעתי להעמיד שנים עשר כל מעשיו של הקדוש ברוך הוא כנגד שנים עשר שבטים, שנים עשר מזלות, שנים עשר שעות ביום, שנים עשר שעות בלילה, שנים עשר חדשים, שנים עשר אבנים באפוד, הרי נפרצה ברית השבטים, ולא רצה יצקב לשא אשה ולהוליד בן מפני שבועתו של לבן, "ואם תקח נשים על בנתי וגו'".

ויבד אתו אביו. זה יצחק רבי לוי אומר אצלו הנה בוכה, וכיון שהנה יוצא ממנו הנה הולך ורוחץ במרחץ ואוכל ושותה. ולמה לא גלה לו, אומר, הקדוש ברוך הוא אינו מגלה לו ואני מגלה לו רבי סימון אומר על שם כל המתאבלים עליו מתאבלים עמו.

לו והמדנים מכרו אתו אל מצרים. כמה אניות נכתבות עליו, רבי יודן אומר מכרוהו אחיו לישמעאלים וישמעאלים לסוחרים וסוחרים למדנים, ומדנים למצרים רב נחמן אומר, חמשה מדנים מכרו אותו לדמוסיא של מדינה, בא פוטיפר ונטלו מדמוסיא של מדינה.

א-ב רמז קמד

ויהי בעת ההוא ויִרְדּוּ יְהוּדָה כְּתִיב (מלאכי ב, יא) "בְּגִדְהָ יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נַעֲשֶׂתָהּ" אָמַר לִיָּהּ, כְּפָרְתָּ יְהוּדָה, שְׁקֵרְתָּ יְהוּדָה" "כִּי חָלַל יְהוּדָה", נַעֲשֶׂתָה חֲלִין יְהוּדָה, (שם) "קִדְּשׁ ה' אֲשֶׁר אָהַב וּבָעַל בֵּת אֶל נֶכֶר".

וִיִרְדּוּ יְהוּדָה מֵאֵת אַחֲיוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה א, טו) "עַד הִירָשׁ אָבִי לָךְ יוֹשֶׁבֶת מְרֻשָּׁה עַד עַדְלָם יָבֹא כְבוֹד יִשְׂרָאֵל".

רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן פָּתַח, "כִּי אֲנֹכִי יִדְעֵתִי אֶת הַמַּחְשָׁבֶת" שְׁבָטִים הָיוּ עֲסוּקִין בְּמַכִּירְתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, רְאוּבֵן הָיָה עֲסוּק בְּשִׂקּוֹ וּבַתְּעִנִּיתוֹ, וְיְהוּדָה יָרַד לְקַח לוֹ אִשָּׁה וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבִיא אוֹרוֹ שֶׁל מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ "בְּטָרָם תַּחֲלִיל יִלְדָה" עַד שֶׁלֹּא נוֹלַד מִשְׁעֵבֵד הַרְאִשׁוֹן נוֹלַד גּוֹאֵל הָאֲחֵרוֹן.

וְיָהִי בְּעֵת הַהוּא. מֵה כְּתִיב לְמַעַלָּה מִהַעֲנִין, (לעיל לו, לו) "וְהַמְדַּנִּים מְכָרוּ אֶתְוֹ", לֹא הָיָה צָרִיךְ קָרָא לְמִימָר אֶלָּא (להלן לט, א) "וְיוֹסֵף הוֹרֵד מִצְרַיִמָּה" רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר כְּדִי לְסַמֵּךְ יְרִידָה לִירִידָה רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר כְּדִי לְסַמֵּךְ מַעֲשֵׂה תָמַר לְמַעֲשֵׂה אִשֶׁת פּוֹטִיפַר, מֵה זֶה לְשֵׁם שְׁמַיִם אִף זֶה לְשֵׁם שְׁמַיִם, דָּאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, רוּאָה הָיְתָה בְּאִיסְטֵרוֹלוֹגִין שְׁלָה שֶׁהוּא עֲתִיד לְהַעֲמִיד מִמְּנָה בֶן וְלֹא הָיְתָה יוֹדַעַת אִם מִמְּנָה אִם מִבֵּתָהּ, הִדָּא הוּא דְכְּתִיב (ישעיה מז, יג) "מוֹדִיעִים לְחַדְשִׁים מֵאֲשֶׁר יָבֹאוּ עֲלֵיךָ" "מֵאֲשֶׁר" וְלֹא כָּל אֲשֶׁר וְדְכֻתָּהּ "וְלֹא יִתְבַּשְׁשׁוּ, וְהִנָּחַשׁ הָיָה עָרוֹם", לֹא הָיָה צָרִיךְ קָרָא לְמִימָר אֶלָּא (שם ג, כא) "וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאַדָּם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנוֹת עוֹר וַיִּלְבָּשֵׁם" אֶלָּא לְהוֹדִיעַ מֵאִיזָה חֲטָא קִפְצָה עֲלֵהֶם הֲרָשַׁע הַזֶּה, מִתּוֹךְ שֶׁרָאָה אוֹתוֹ עֲסוּקִין בְּדִרְדֵּךְ אַרְצָה נִתְאַוָּה לָהֶם. אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב דְּכָפַר חָנוּן, שֶׁלֹּא לְהַפְסִיק בְּפָרְשָׁתוֹ שֶׁל נָחֻשׁ וְדְכֻתָּהּ "וְדִי מִהֲלַכִּין בְּגוּה וְכָל לְהַשְׁפִּילָה" "בְּלִשְׂאֲצָר מִלְּכָא עֲבַד לָחֵם רַב". וְהִיכֵן הוּא אֲוִיל מְרוּדָךְ רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, כְּדִי לְסַמֵּךְ רִשְׁעָה לְרִשְׁעָה קוֹצֵץ לְקוֹצֵץ גִּיּוֹתָן לְגִיּוֹתָן. רַב שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן אָמַר כְּדִי לְסַמֵּךְ הַפְּסָקָת מַלְכוּת לְהַפְּסָקָת מַלְכוּת וְדְכֻתָּהּ (שם ה, ל, ו, א) "בֵּה בְּלִילֵיא קָטִיל בְּלִשְׂאֲצָר מִלְּכָא כְּשִׁדְאָה וְדִרְגוּשׁ מְדָאָא קַבֵּל מַלְכוּתָא". וְהוּן הוּא (שם ח, א) "בְּשַׁנַּת שְׁלוֹשׁ" שֶׁלֹּא יֵאמָר [דְּבַר] פְּיוּטִין הֵם כְּדִי שֶׁיִּדְעוּ [הַכָּל] שֶׁאֲמָרוּ בְּרוּחַ הַקְּדוֹשׁ וּרְבִּנָּן אֲמָרִי, כְּדִי לְסַרְגַּע עַל הַסֵּפֶר כָּל שֶׁאֲמָרוּ בְּרוּחַ הַקְּדוֹשׁ אֲמָרוּ, בָּאוּ וּנְפָזוּ אֶת עֲצָמָנוּ שְׁכָל זְמַן שֶׁאֲנִי מְכַנְּסִים הַשֵּׁטֶר מְצוּי לְגַבּוֹת אָמַר לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, עֲשֶׂרָה בְּנֵי אָדָם שֶׁנִּמְצְאוּ בְּגַנְבָה אִין אֶחָד נִתְפָּס עַל יְדֵי כָּל, וְכִיּוֹן שֶׁנִּמְצְאוּ בְּגַנְבָה אֲמָרוּ, "הֵאֱלֹהִים מְצָא אֶת עוֹן עֲבָדֶיךָ" מְצָא בְּעַל הַשֵּׁטֶר לְגַבּוֹת אֶת חוּבוֹ, כְּזֶה שֶׁהוּא מְמַצָּה אֶת הַחֲבִית וּמַעֲמִידָה עַל שְׁמֵרִיָּה אֲמָרוּ, בָּאוּ וּנְפָרְנִס אֶת עֲצָמָנוּ לְשַׁעֲבַר הָיָה עֲסוּק לְהַשְׁיֵאֲנוּ נְשִׁים עֲכָשׁוּ שֶׁהוּא עֲסוּק בְּשִׂקּוֹ וּבַתְּעִנִּיתוֹ אִינוּ דִּין שֶׁיְהֵא עֲסוּק לְהַשְׁיֵאֲנוּ נְשִׁים. אֲמָרוּ לוֹ, יְהוּדָה, וְהֵלֵא אֶתָּה הַרְאֵשׁ לָךְ וּפְרִינִס אֶת עֲצָמָךְ, מִיָּד וִיִרְדּוּ מֵאֵת אַחֲיוֹ. יְרִידָה הוּא לוֹ שֶׁקָּבַר אִשְׁתּוֹ וּבְנָיו.

כָּל מִי שֶׁהוּא מִתְחִיל בְּמִצְוָה וְאֵינוֹ גּוֹמֵר קוֹבֵר אֶת אֲשֶׁתוֹ וּבָנָיו. מִמֵּי אֶת לָמֵד, מִיִּהוּדָה (לעיל לז, כו) "וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל אַחִיו הָיָה לוֹ לְהוֹלִיכֹוּ בְּכַתְּפָיו אֶצֶל אָבִיו, גֵּרָם לוֹ לְקַבֵּר אֲשֶׁתוֹ וּבָנָיו. כָּל מִי שֶׁמִּתְחִיל אֶת הַמִּצְוָה וְאֵינוֹ גּוֹמְרָהּ וּבָא אַחֵר וּגְמָרָהּ נִקְרְאָתָה עַל שְׁמוֹ. הִדָּא הוּא דְכָתִיב (יהושע כד, לב) "וְנָאֵת עֲצָמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֵעֱלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְהֵלֵא מֹשֶׁה הֵעֱלֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יג, יט) "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ" אֵלֶּא שֶׁנִּגְזַר עָלָיו שֶׁלֹּא לִכְנֹס לְאֶרֶץ, וְאֵלֹו מְטַפְּלִין לְפִיכָף נִקְרְאָתָה עַל שְׁמֵם, שֶׁנֶּאֱמַר (כי השבע השביע וגו') מְשַׁל לְמָה הַדְּבָר דּוֹמָה, לְלִסְטִין שֶׁנִּכְנָסוּ וְנִטְלוּ קִנְיָן אֶחָד, הַצִּיץ עָלֵיהֶן בְּעַל הַיִּין אָמַר לָהֶם יַעֲרֹב לָכֶם וַיִּבְסַס לָכֶם שְׁשִׁיתֶם הַיִּין, הַחֲזִירוּ הַקִּנְיָן לְמִקּוֹמָהּ. כֵּן אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְשַׁבְּטִים, מְשַׁכֵּם מִכְרֶתֶם אֶת יוֹסֵף הַחֲזִירוּ אֶת עֲצָמוֹתָיו לְמִקּוֹמָם. דְּבָר אַחֵר, אָמַר לָהֶם יוֹסֵף, מְשַׁבֵּעַ אֲנִי עֲלֵיכֶם שֶׁמִּשְׁם שֶׁגִּבְתֵּינוּנִי שֵׁם תִּחְזְרוּנִי, וְכֵן עָשׂוּ, "וְנָאֵת עֲצָמוֹת יוֹסֵף קִבְּרוּ בְּשָׂכָם".

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, מוֹרִידִין אוֹתוֹ מִגְּדֻלָּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּרֵד יְהוּדָה.

וַיֵּט עַד אִישׁ עֲדָלְמִי וְשְׁמוֹ חִיָּה. רַבֵּנּוּ אִמְרִי, חִיָּה הוּא חִירָם שֶׁהָיָה בְּיָמֵי דָּוִד, (מ"א ה, טו) "כִּי אֶהֱבֶה הָיָה חִירָם לְדָוִד כָּל הַיָּמִים", לְמוֹד הָיָה אוֹתוֹ הָאִישׁ לְהִיּוֹת אוֹהֵב לְשַׁבֵּט הָיָה רַבִּי יְהוּדָה בֶּר סִימּוֹן אָמַר, חִירָם אַחֵר הָיָה עַל דַּעַת רַבֵּנּוּ חִיָּה קְרוֹב לְאֶלְף וּמְאֵתִים שָׁנָה וְעַל דַּעַת רַבִּי יְהוּדָה חִיָּה קְרוֹב לְחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה.

רמז קמה וַיֵּרָא שֵׁם יְהוּדָה בֵּת אִישׁ כְּנַעֲנִי. מֵאֵי כְּנַעֲנִי, אֵילִימָא כְּנַעֲנִי מִמֶּשׁ אֶפְשָׁר בָּא אַבְרָהָם וְהִזְהִיר לְיִצְחָק בָּא יִצְחָק וְהִזְהִיר לְיַעֲקֹב וַיְהוּדָה אֲזִיל וְנָסִיב אֵלֶּא בֶּר גָּבֵר תִּגְרָא כְּדָכְתִּיב "כְּנַעֲן בְּיָדוֹ" וְגוֹ'. וְאֵיתִימָא מִהֲכָא, (ישעיה כג, ח) "כְּנַעֲנִיָּה נִכְבְּדֵי אֶרֶץ".

בֵּת גָּבֵר תִּגְרָא בּוֹצִינָא דְאַתְרָא.

ג וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ עֵר. בֵּן שֶׁהָעֵר מִן הָעוֹלָם.

ד וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אוֹנָן. שֶׁהָבִיא אֶנְיָנָה לְעֲצָמוֹ.

ה וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שִׁלָּה וְגוֹ'. פְּסָקָה.

ו וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע. שֶׁהָיָה חוֹרֵשׁ בְּגִנּוֹת וּמְעַרְהָ לְאִשְׁפוֹת.

ח בא אל אשת אחיך ויבס אתה. יהודה התחיל במצות יבום תחלה תני, כל דבר שהיה בכלל הטר ונאסר וחזר והטר לא להתרו הראשון חזר אלא להתרו השני יבמה בכלל הטר ונאסרה וחזרה והתרה יכול תחזר להתרה הראשון תלמוד לומר (דברים כה, ה) "יבמה יבא עליה" מצוה רבי יוסי בן חלפתא יבם אשת אחיו ובעל חמש בעילות, דרף סדין בעל וחמשה נטיעות נטע רבי ישמעאל בן רבי יוסי ורבי מנחם בן רבי יוסי ורבי חלפתא בן רבי יוסי, ורב אלעזר בן רבי יוסי, ורב אבדימוס בן רבי יוסי, דהוין עינוהי דמין לאמיה.

ט-יב והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת. שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ.

וירא שם יהודה בת איש כנעני. שנה אחת לעבורו של ער, הגדיל שבע שנים ונשא אשה הרי שמנה שנים. שנה אחת לאונן שנה אחת לשלה שנה אחת שבי אלמנה. שנה אחת וירבו הימים. שנה אחת לעבורו של פרח. הגדיל שבע שנים ונשא אשה הרי שמנה שנים שנה אחת לחצרון. שנה אחת לחמול, וירדו עמו למצרים.

תמר מעכה באצבע והא הווי ער ואונן שלא כדרךה שמשו. בשלמא אונן כתיב ביה ושחת ארצה, אלא ער מנלן דעבד הכי. אמר קרא ויקמת גם אתו, באותה מיתה מת בשלמא אונן משום דכתיב לא לו יהיה הזרע, אלא ער מאי טעמא עבד הכי, סבר, כדי שלא תתעבר ויכחש זפיה. (כתוב ברמז נ"א).

ויאמר יהודה לתמר פלתו שבי אלמנה בית אביך. מאי אלמנה, על שום מנה תנח אלמנה מן הנשואין, אלמנה מן האירוסין מאי איכא למימר אידי דהא מקרי אלמנה האי נמי קרי לה אלמנה. אלמנה דכתיבא בתורה מאי איכא למימר. דעתיד רבנן דמתקני לה כתבתה מנה. ומי כתיב קרא לעתיד. אין, דכתיב "ושם הנקה השלישי חדקל הוא החלף קדמת אשור", ואמר רב יוסף אשור זו סליקא ומי הואי אלא דעתידא.

כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו. אף על פי שאין נחש יש סימן.

וירבו הימים. שנים עשר חדש.

ותמת בת שוע אשת יהודה, כל מקום שנקמר גזיזה עושה רשם.

יג-יד כתיב הנה חמיף עלה תמנתה. וכתיב (שופטים יד, א) "וירד שמשון תמנתה", שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה, יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה. רבי שמואל בר נחמן אמר, שתי תמנאות היו, חדא בירידה וחדא בעליה.

רב פפא אָמר, חָדָא תַּמְנָה הוּאֵי דְאֵתֵי מֵהֵאֵי גִיסָא עֲלֵיהּ, וּדְאֵתֵי מֵהֵאֵי גִיסָא יְרִידָה. וְתִשָּׁב בְּפִתְחַ עֵינַיִם. מְלַמֵּד שֶׁהִלְכָה וַיִּשָּׁבָה בְּפִתְחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ מְקוֹם שֶׁכָּל הָעֵינַיִם מִצְפִּים לְרֵאוֹתָיו רַבִּי חֲנֹן אָמַר, מְקוֹם הוּא וּשְׁמוֹ עֵינַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע טו, לד) "תְּפוּחַ וְהָעֵינָם". רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר, שֶׁנִּתְּנָה עֵינַיִם לְדַבְרֵיהָ כְּשֶׁתִּבְעָה אָמַר לָהּ, שְׁמָא גּוֹיָה אַתְּ, אָמְרָה לִּיה, גִּיּוֹרְתָ אֲנִי שְׁמָא אֲשֶׁת אִישׁ אַתְּ, אָמְרָה לִּיה, פְּנוּיָה אֲנִי. שְׁמָא קִבֵּל אָבִיךָ קְדוּשֵׁינוּ אָמְרָה לִּיה, יְתוּמָה אֲנִי שְׁמָא טְמֵאָה אַתְּ, אָמְרָה לִּיה, טְהוֹרָה אֲנִי.

טו-טז וַיִּרְאֶה יְהוּדָה וַיַּחֲשֹׁבֶהָ לְזוֹנָה [כִּי כִסְתָה פְּנֵיהָ]. מִשׁוּם דְּכִסְתָה פְּנֵיהָ

וַיַּחֲשֹׁבֶהָ לְזוֹנָה אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, שֶׁכִּסְתָה פְּנֵיהָ בְּבֵית חַמִּיהָ דְאָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי אָמַר רַב יוֹנָתָן, כָּל כֹּלָה שֶׁהִיא צְנוּעָה בְּבֵית חַמִּיהָ זוֹכָה שְׁיוּצָאִים מִמֶּנָּה מְלָכִים וְנַבִּיאִים, מִנְּלֹן, מִתְמָר. מְלָכִים מִדָּוִד נְבִיאִים דְּכָתִיב (ישעיה א, א) "חֲזוּן יִשְׁעִיהוּ בֶן אַמּוּץ", וְאָמַר רַבִּי לְוִי מְסֻרֵת בְּיַדֵּינוּ מְאַבּוֹתֵינוּ אַמּוּץ וְאַמְצִיָּה אַחֵי הוּוּ הוּא מוֹצֵאת. הִיא מִתּוֹצֵאת מִבְּעִי(ה) לִיה אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, לְאַחַר שֶׁנִּמְצְאוּ סִמְנֵיהָ בָּא סְמָאֵל וְרַחֲקוֹן בָּא גְבַרְיָאֵל וְקַרְבֹן, וְהִינוּ דְּכָתִיב (תהלים נו, א) "לְמַנְצָחַ עַל יוֹנָת אֱלֹם רַחֲקִים לְדָוִד מִכְתָּם" אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, בְּשַׁעַר שֶׁנִּתְרַחֲקוּ סִמְנֵיהָ נַעֲשִׂית כְּיוֹנָה אֶלְמָת. "לְדָוִד מִכְתָּם", שֶׁיִּצָּא מִמֶּנָּה דָּוִד שֶׁהָיָה מִדָּ וְתָם לְכָל. דְּבַר אַחַר, שֶׁהִיָּתָה מִפְתּוֹ תַּמָּה, שֶׁנוֹלַד מְהוּל. וְהִיא שֶׁלָּחָה אֶל חַמִּיהָ לְאִמֵּר. וְתִימָא לִיה מִימָר אָמַר [רב] זוּטְרָא בַר טוּבִיָּה, נוּחַ לוֹ לְאָדָם שֶׁיִּפִּיל עֲצָמוֹ לְכַבֵּשׁן הָאִשׁ וְאֵל יִלְבִּין פְּנֵי חֲבָרוֹ בְּרַבִּים. מִנְּלֹן מִתְמָר. (שם) הֵכֵר נָא, בְּהֵכֵר בִּשְׂרָ אֶת אָבִיו (לעיל לו, לב) "הֵכֵר נָא הַכֶּתֶנֶת בְּנֶדֶף הוּא", בְּהֵכֵר בִּשְׂרוּהוּ, הֵכֵר נָא לְמִי הַחוֹתֶמֶת. הֵכֵר נָא, אִין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בְּקֶשָׁה, בְּבִקְשָׁה מִמֶּדֶף הֵכֵר נָא פְּנֵי בּוֹרְאָךָ וְאֵל תַּעֲלִים עֵינֶיךָ מִמֶּנִּי. וַיִּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צְדָקָה מִמֶּנִּי. מִנָּא יָדַע יִצְאָתָהּ בֵּת קוֹל וְאָמְרָה, מִמֶּנִּי יִצְאוּ כְּבוֹשִׁין וְלֹא יִסֹּף עוֹד לְדַעְתָּה. כִּיּוֹן שֶׁיִּדְעָה שׁוֹב לֹא פָּסַק הִימְנָה. כְּתִיב הֵכָא "וְלֹא יִסֹּף עוֹד לְדַעְתָּה" וְכָתִיב הֵתָם (דברים ה, יט) "קוֹל גְּדוֹל וְלֹא יִסֹּף".

וַיִּרְאֶה יְהוּדָה וַיַּחֲשֹׁבֶהָ לְזוֹנָה. צָרִיךְ אָדָם לְהִזָּהֵר עֲצָמוֹ [בַּאֲחוֹת אֲשֶׁתוֹ] וּבְקָרוֹבוֹתָיו שֶׁלֹּא יִפְשַׁל בְּאֲחוֹת מֵהוּ, מִמִּי אַתְּ לָמַד מִיְהוּדָה, וַיִּרְאֶה יְהוּדָה לָמָּה כִּי כִסְתָה פְּנֵיהָ עַד שֶׁהִיא בְּבֵית חַמִּיהָ דְּבַר אַחַר, וַיִּרְאֶה יְהוּדָה לֹא הִשְׁגִּיחַ כִּיּוֹן שֶׁכִּסְתָה פְּנֵיהָ, אָמַר אֵלּוּ הִיָּתָה זוֹנָה לֹא הִיָּתָה מְכַסָּה פְּנֵיהָ.

אָמַר רַב יוֹחָנָן בְּקֶשׁ לְעֵבֵר וְזָמַן לוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְלַאֵךְ שֶׁהוּא מְמַנֶּה עַל הַתְּאֵנָה. אָמַר לוֹ, לְהִיכּוֹ אֶתְהּ הוֹלֵךְ יְהוּדָה, מֵהִיכּוֹ מְלָכִים עוֹמְדִים, מֵהִיכּוֹ גּוֹאֲלִים עוֹמְדִים, וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל הַדָּרֶךְ, בְּעַל כְּרָחוּ שֶׁלֹּא בְּטוֹבָתוֹ.

יז-יח ותאמר חתמך ופתילך. נצנצה בה ריח הקדש. חתמך, זה מלכות, כמה דאת אמר (ירמיה כב, כד) "כי אם יהיה פגהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני". ופתילך, זו סנהדרין, שהו מצנין בפתיל כמה דאת אמר (במדבר טו, לח) "ונתנו על ציצת הפנף פתיל תכלת". ומטף אשר בגדך, זה מלך המשיח, כמה דאת אמר "מטה עזך ישלח ה' מציון".

ויבא אליה ותהר לו. גבורים פיוצא בו, צדיקים פיוצא בו.

כ וישלח יהודה את גדי העזים. (משלי ח, לא) "משחקת בתבל ארצו", התורה שהיא משחקת על הבריות אמר לו הקדוש ברוך הוא ליהודה, את מרמה לאביך בגדי עזים, חידך שתמר מרמה לך בגדי עזים.

כז ויהי כמשלש חדשים. תמן תנינן, מעברת דיה שעתה משקה עברה. וכמה הפרת העבר, סומכוס אומר בשם רבי מאיר, שלשה חדשים. ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר, ויהי כמשלש חדשים. זכר לדבר, ראיה גדולה היא, משום דאפא דילדה לתשעה ואפא דילדה לשבעה.

רבי חמא בשם רבי יוסי, לא סוף דבר שלשה שלמים אלא רבו של ראשון ורבו של אחרון ואמצעי שלם. ולא סוף דבר (ג' שלמים) וגם הנה הרה לזנוגים אלא שהיתה מטפחת על פרסה ואמרה, מלכים אני מעברת, גואלים אני מעברת.

וגם הנה הרה לזנוגים. אמר עולא, תמר זנתה, זמרי זנה, תמר זנתה יצאו ממנה מלכים ונביאים זמרי זנה נפלו כמה רבבות מישראל.

וגם הנה הרה לזנוגים. שהיתה נכנסת למרחץ ואומרת לחברותיה, עברו מלפני שאני טעונה מלכים. והיה יושב בדיו יצחק ויעקב, ויהודה אמר הוציאוה ותשרף, לפי שבדיני נפשות מתחילין מן הצד.

אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר אמר בשם רבי מאיר, תמר בתו של שם היתה וכתוב "ובת איש כהן כי תחל לזנות" וגו' [לפידך] הוציאוה ותשרף.

כח היא מוצאת. מלמד שנאבדו והמציא הקדוש ברוך הוא אחרים תחתיהם, שנאמר היא מוצאת כמה דאת אמר (שם ה, כב) "או מצא אבדה". היא מוצאת אתמר היא והוא צריכין לצאת.

והיא שלחה אל חמיה לאמר. בקש לכפר אמרה ליה, הכר לברייך עליהון שלך ושל בוראך הם.

תני תנא קמיה דרב נחמן, המלבין פני חברו ברבים כאלו שופך דמו. אמר ליה, שפיר קאמרת, תדע דאזיל סומקא ואתי חנרא אמר ליה אביי לרב דימי, במערבא במאי זהירי טפי. אמר ליה, באחורי אפי אמר רבי יוחנן, כל היורדין לגיהנם עולים, חוץ משלשה שיורדין ואין עולים, המכנה שם לחבירו, והמלבין פני חברו ברבים, והבא על אשת איש. הינו מכנה הינו מלבין אף על גב דדש ביה בשמיה נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. מנלן מתמר, דכתיב היא מוצאת.

מר עוקבא הוה ההוא עניא בשבבותיה דהוה רגיל כל יומא דשדי ליה ארבע זוזי בצנורא דדשא יומא חד אמר, איזיל ואחזי מאן דעבד לי טיבותא ההוא יומא נגה ליה למר עוקבא בבי מדרשא, אתנא דביתתהו בהדיה פיו דחמי דקא מצלי ליה לדשא נפק בתריהו, רהוט מקמיה עיול להווא אתונא דהוה גריפא נורא קא מקלון פרעיה דמר עוקבא. אמרה ליה דביתתהו, שקול פרעין אותבינהו אפרעי חלש דעתיה אמרה ליה, אנא שכחנא בגו ביתא ומקרבא הניתי ולמה ליה כולי האי דאמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי, נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש וכו'. ותו מר עוקבא הוה רגיל ההוא עניא דהוה בשבבותיה דהוה רגיל כל מעלי יומא דכפורי לשדורי ליה [ארבע] מאה זוזי. יומא חד שדרינהו ליה בנד בריה. אתנא ואמר ליה לא צריך, חזאי דהוה מזלפי קמיה יון ישן. אמר ליה, מפנק כולי האי, עיפינהו ושר ליה. כי הוה נח נפשיה אמר, איתי חשבון דצדקה ואחזי פמה צדקה עבידנא, אשכח ביה שבע אלפי דינרי קסריתא. אמר, זנדין קלילין לאורחא רחיקא קם ובזבו לפלגא נכסיה. והיכי עבד הכי, והא אמר רבי אילא, המבזבו אל ובזבו יותר מחמש שמה גרד מנכסיו ויצטרך לפריות. הני מילי מחיים, אבל לאחר מיתה לית לן בה.

כו אמר רבי אלעזר, בשלשה מקומות הופיע רוח הקודש. א) בבית דינו של שם, דכתיב ויאמר צדקה ממני, מנא ידע דלמא כי היכי דאמר דאזקי קא ליה לדידיה אזקי קא נמי לאחריני. יצאה בת קול ואמרה, ממני יצאו כפושים ב) בבית דין של שמואל (שמואל א יב, ג ה), "ויאמר הנני ענו בי וגו' ויאמר עד" וגו', ג) בבית דין של שלמה] "ויען המלך ויאמר תנו לה את הילוד החי וגו' היא אמו", מנא ידע, דלמא ערומי מערמא, יצאה בת קול ואמרה "היא אמו". אמר רבא, ממאי, דלמא יהודה דמנה יומי ונרחי ואיתרמי ליה דחזנא מחזקין ודלא חזנא לא מחזקין ושמואל נמי פלהו ישראל יחיד מקרו, דכתיב "ישראל נושע בה". בית דינו של שלמה סברא הוא, הא מרחמא והא לא מרחמא אלא גמרי לה.

כז-כח ויהי בלדתה ויתנו יד. אמר רב הונא, הוציא עבר ידו והחזיר, אמו טמאה לידה, שנאמר ויהי בלדתה ויתנו יד והא תנו, הוציא עבר את ידו אין אמו חוששת לכל דבר, לחוש חוששת, ימי טהרה לא יתבטלו עד דנפיק רביה. ואינה חוששת מדאורייתא, אבל מדרבנן חוששת וקרא אסמכתא בעלמא.

והנה תאומים. מלא כתיב ברמז קד על וימלאו ימיה ללדת.

שלשה הן נאמנין לאלתר, ואלו הן, החיה והשיא והמטהרת חכרתה [ובלבד] מעת לעת וכי.

כט ויהי כמשיב ידו. זה רבה על כל הפריצים ממך יעמוד "עלה הפרץ לפניהם".

ל ואחר יצא אחיו. כמה ידות כתובות כאן, רב הונא אמר ארבע כנגד ארבע חרמים שהוא עתיד לפשט את ידו [בהן], א) חרמו של עמלק ב) וחרמו של סיחון ועוג, ג) וחרמו של יריחו, ד) וחרמן של כנעניים. רבי יודן אמר, כנגד ארבעה דברים שהוא עתיד לטול מן החרם, שנאמר (יהושע ז, כא) "ואראה) בשלל אדרת שגער [אחת] טובה (מאד) ומאתים (שקל) [שקלים] כסף ולשון זהב אחד".

פרק לט

א ויוסף הורד מצרימה. כתיב (הושע יא, ז) "בחבלי אדם אמשכם" זה יוסף, "וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור", (הושע שם) "בעבתות אהבה" שנאמר "וישראל אהב את יוסף". (הושע שם) "ואהיה להם כמרימי על", שרוממתי צריו עליו, ואיזו, זו אשתו של פוטיפר. כל כך למה "על לחיהם" שהוציא דבר מלחיו, שנאמר "ויבא יוסף את דבתם רעה". וסוף "ואט אליו אוכיל", אני מטה עליו אכילות הרבה, (להלן מב, ו) "ויוסף הוא השליט על הארץ".

ויוסף הורד מצרימה. שליט בהון כמה דאית אמר (תהלים עב, ח) "וירד מים עד ים", כבשו, כמה דאית אמר "כי הוא רדה בכל עבר הנהר". נסח יתהון מאתריהו כמה דאית אמר (שופטים יד, ט) "וירדהו אל כפיו".

ויוסף הורד. הוריד אבינו יעקב. משל לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת. מה עשו, משכו בנה לפניה והיתה מהלכת על כרחה שלא בטובתה. כך היה ראוי יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל. אמר הקדוש ברוך הוא, בני בכרי הוא ואני מוריד אותו בבביון, הריני משך בנו לפניו והוא ירד אחריו בעל כרחו שלא בטובתו. מנא לן שהשכינה ירדה למצרים, דכתיב (להלן פסוק ב) "ויהי ה' את יוסף".

מצרימה. תני בשם רב נחמן, כל דבר שצריך למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה (לעיל לג, יד) "שעירה" "סדמה", "מצרימה" (שם כז, מג, כח, י) "חרנה". התיבון והכתיב "ישובו רשעים לשאולה" לאמבטי' התחתונה שבשאול.

ויקנהו. הקנויין קונין כל העבדים מחסרין בית רבן, וזה (להלן פסוק כ) "ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף". כל העבדים חשודין על הגזל, וזה (להלן מז, יד) "וילקט יוסף את כל הכסף כל העבדים חשודין על הערונה, וזה "לא שמע אליה". כל העבדים רבן מאכילן בתרומה, וזה האכיל את רבו תרומה, דאמר רבי יהושע בן קרחה, מבנות פוטיפר לקח אלעזר.

[פוטיפר]. הוא פוטיפרע [פוטיפר] שהיה מפטם פרים לעבודה זרה, פוטיפרע שהיה פער עצמו לעבודה זרה, וכיון שיגרד יוסף לשם נעשה פוטיננון.

סריס פרעה. שנסתרס בגופו, מלמד שלקחו לתשמיש וסרסו הקדוש ברוך הוא בגופו. משל לדב שהיה משפל בבני המדינה, אמר, תברון ניביה כך מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקדוש ברוך הוא, הדא הוא דכתיב (תהלים לו, כח) "כי ה' אהב משפט ולא יעזב את חסידיו", חסידו כתיב, ואיזה זה יוסף צדיקא, (שם) "לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת" מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקדוש ברוך הוא בגופו.

איש מצרי. גבר ערום מה היתה ערמתו, בכל מקום גרמני מוכר פושי, וכאן פושי מוכר גרמני, אין זה עבד. אמר להם, הביאו לי ערב ואין הלשון הזה מיד אלא לשון ערב כמה דאית אמר (להלן מג, ט) "אנכי אערבנו מידיו וגו'". וכתיב מיד הישמעלים אשר הורידהו שמה. עבדא זבין ובר אמתא מזבין ובר חורין עבד לתרוניהו.

ויוסף הורד מצרימה. אל תקרי 'הורד' אלא 'הוריד', שהוריד איצטגניני פרעה מגדולתו ויקנהו פוטיפר, שקנהו לעצמו בא גבריא אל וסרסו ופרעו מעיקרא כתיב פוטיפר ולבסוף כתיב "פוטיפרע".

ב וַיְהִי ה' [את יוסף]. וְעַם שְׂאֵר הַשְּׁבֵטִים לֹא אָמַר רַבִּי יוֹדֵן, מִשָּׁל לְאָדָם שֶׁהָיוּ לִפְנֵי שְׂתִים עֶשְׂרֵה בְּהֵמוֹת טְעוּנוֹת יֵין. נִכְנָסָה אַחַת מֵהֶן לַחֲנוּתוֹ שֶׁל גּוֹי, הֵנִיחַ אַחַת עֶשְׂרֵה וְהֵלֵךְ אַחֲרֶיהָ אָמְרוּ לָהֶם, אֵלּוּ בְּרִשׁוֹת הַרְבִּים וְאֵינִי מִתְיָרָא שְׂמָא יַעֲשֹׂוּ יֵין נֶסֶד, וְזוֹ נִכְנָסָה לַחֲנוּתוֹ שֶׁל גּוֹי וּמִתְיָרָא אֲנִי שְׂמָא יַעֲשֶׂה יֵין נֶסֶד. כֶּף אֵלּוּ גְדוּלִים וּבְרִשׁוֹת אָבִיהֶם הֵם, אֲבָל זֶה שֶׁהוּא קֶטָן וּבְרִשׁוֹת עֲצָמוֹ, לְפִיכֶף וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף.

וַיְהִי אִישׁ מִצְלִיחַ. גִּבֵּר קַפְיֹו, כְּמָה דְאֵת אָמַר (שְׁמוּאֵל ב יט, יח) "וַיִּצְלַחוּ (את) הַיִּרְדֵּן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ". מִשָּׁל לְדַבָּא שֶׁהִיתָה עוֹבְרַת בְּשׁוּק מְקַשְׁטַת אַבְנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת, אָמְרוּ, כֹּל מֵאֵן דְּקַפּוּ לָהּ יֵסֵב מַה דְעֵלָה הִיא שֶׁם פְּקַח, אָמַר, אֲתוּן מִסְתַּכְּלִין בְּמַה דְעֵלָה וְאֲנִי מִסְתַּכַּל בְּנִיבִיהָ שֶׁל אוֹתָהּ דַּבָּא.

"וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חֶסֶד". וּלְאֲבֵרָהֶם שֶׁהִיא תַחֲלָה לְאֲבוֹת וְנִתְנָסָה עֶשְׂרֵה נְסִיוֹנוֹת לֹא נֶאֱמַר מִשָּׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי אוֹהֲבִים. אֶחָד הִיא רַעֵב וְגַב וְנָתַן לוֹ פֶת קֶבֶר וְאֶכְלָה שְׁלֵא בְּפִנּוֹ, וְאֶחָד הָיוּ נוֹתְנִין לוֹ וְלֹא קִבַּל עָלָיו כִּינּוֹן שֶׁשָּׁמַע הַמֶּלֶךְ אָמַר, זֶה שְׁלֵא אֶכֶל בְּגִנְבָה יִכְנַס בְּסַעֲדָה עֲמִי. כֶּף אֲבֵרָהֶם (בראשית טז, ב) "בֹּא נָא אֶל שְׂפַחְתַּי", מִיָּד "וַיִּשְׁמַע אֲבָרָם לְקוֹל שְׂרִי", וַיֹּסֵף הִיא רוּאָה בְּכָל יוֹם בְּנוֹת מְלָכִים פְּעָמִים מְקַשְׁטוֹת פְּעָמִים מְבַסְּמוֹת פְּעָמִים עֲרָמוֹת וְלֹא רָצָה.

ג וַיִּרְא אֲדָנָיו כִּי ה' אִתּוֹ. הִיא מְלַחֵשׁ וַיֹּצֵא מְלַחֵשׁ וְנִכְנַס וּלְבַסּוֹף שְׂכַח (להלן מא, נא) "כִּי נִשְׁנִי אֶת כָּל עַמְלִי". אָמַר לִיה מְזַג בְּרוֹתְחִין וְהָא רוֹתְחִין, מְזַג פּוֹשְׁרִין וְהָא פּוֹשְׁרִין. אָמַר יוֹסֵף, מִכְּנִיס תִּבְּוֹ לְעַפְרַיִם קִדְרִים בְּכַפֵּר חֲנֻנָּה גְזִיזוֹן בְּדַמְשֶׁק, חֲרָשִׁים בְּמִצְרַיִם בְּאֵתֵר דְּחֲרָשִׁין חֲרָשִׁין עַד הֵיכָן עַד שְׂרָאָה שְׂכִינָה [עוֹמְדַת] עַל גְּבִיּוֹ, הִדָּא הוּא דְכַתִּיב וַיִּרְא אֲדָנָיו כִּי ה' אִתּוֹ.

ה וַיְהִי מֵאִזּוֹ הַפְּקִיד אִתּוֹ. כֹּל מְקוֹם שֶׁהַצְּדִיקִים הוֹלְכִים שְׂכִינָה הוֹלְכַת עִמָּהֶן. [גֵּרד] יִצְחָק לְגֵרֵר בָּאָה בְּרָכָה לְרַגְלוֹ וְכוּ', [נְעֻקְבָא], "וַיִּבְרַךְ ה' אֶתֶּךָ לְרַגְלִי", [יוֹסֵף], וַיְהִי בְּרַכַּת ה' בְּכָל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ וְכוּ'.

שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֲדָשִׁים עָשָׂה שֵׁם שְׁשָׁה בְּבֵית וְשְׁשָׁה בְּשָׂדֵה.

ו כִּי אִם הִלְחַם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל. לְשׁוֹן נִקְיָה. וַיְהִי יוֹסֵף יָפָה תֹאֵר וְגוֹ'. זְרוּק חֲטָרָא לְאֹיְרָא עַל עֵיקָרִיהָ קָאִי. לְפִי שְׂפָתוֹב (בראשית כט, ז) "וַיִּרְחַל הִיתָה יָפַת תֹּאֵר" לְפִיכֶף וַיְהִי יוֹסֵף יָפָה תֹאֵר.

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. (משלי ז, ז) "וַיֵּאָרָא בַּפְּתָאִים" אֵלֹהֵי הַשְּׁבֵטִים בְּעַרְבָּיָא צוֹחִים לְמִינוּקָא פְּתִיָּא (שם) "אָבִינָה בְּבָנִים חֶסֶר לֵב" זֶה יוֹסֵף, שֶׁהָיָה אוֹמֵר עַל אָחָיו לְשׁוֹן הָרַע, הָיִשׁ חֶסֶר לֵב יוֹתֵר מִזֶּה "וְהִנֵּה אִשָּׁה לְקָרְאֲתוֹ" זֶה אִשְׁתֵּי אֲדֹנָיו, "שִׁית זֹנְהָ" לְיוֹסֵף "וּנְצַרְתָּ לֵב" בְּעֵלָה (שם יא יג) "הַמִּיָּה הִיא וְסִרְרַת" בּוֹכָה הִיא וְטַעֲיִתָּא "בְּבִיתָהּ לֹא יִשְׁכְּנוּ רַגְלֶיהָ" אֵלֶּא "פַּעַם בַּחוּץ פַּעַם בְּרַחְבוֹת וְאַצֵּל כָּל פְּנֵה תֵּאָרֵב". שֶׁלְחָה וְאַמְרָה, חֲמִיתוֹן לְיוֹסֵף, [וְהִתְחַזְּקָה בּוֹ וְנִשְׁקָה לוֹ] "וַתִּתְפָּשְׂהוּ בְּבִגְדוֹ". "הַעֲזָה פְּנֵיהָ וַתֵּאמֶר לוֹ", "שִׁכְבָּה עִמִּי".

(תהלים קכה, ג) "כִּי לֹא יָנוּחַ שְׁבֵט הָרָשָׁע" זֶה אִשְׁתּוֹ שֶׁל פּוֹטִיפַר. "עַל גּוֹרֵל הַצְּדִיקִים" זֶה יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר וַתֵּשֶׂא אִשְׁתֵּי אֲדֹנָיו.

מֵה פְּתִיב לְמַעַלָּה מִן הָעֵנָן, וַיְהִי יוֹסֵף יָפֵה תֵּאָר וְגוֹ' וַתֵּשֶׂא אִשְׁתֵּי אֲדֹנָיו, מִשָּׁל לְגִבּוֹר שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בְּשׁוֹק מְמִשְׁמֵשׁ בְּעֵינָיו מִתְקוֹן בְּשַׁעֲרוֹ, אָמַר אֲנִי גִבּוֹר אֲמָרוּ לִי, אֵין אֶתְ גִּבּוֹר, הָא דְבָא קוּמְדָא קַפְחִינִיָּה.

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. הִרְהוּרֵי דְבָרִים הָיוּ שָׁם. מִי הִרְהַר, יוֹסֵף הִרְהַר. אָמַר, כְּשֶׁהִיִּיתִי בְּבֵית אָבִי הָיָה אָבִי רוֹאֶה אֵיזָה מְנָה יָפֵה וְנוֹתֵן לִי וְהָיוּ אַחֵי מְכַנְּסִים בִּי עַיִן הָרַע, עַכְשָׁיו שְׁאֲנִי כָּאֵן מוֹדָה אֲנִי שְׁאֲנִי בְּרוּחָהּ. אָמַר לִיָּה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּחָהּ הוּא, הַטְּלִיס חֲיִיד שְׁאֲנִי מְגַרָּה בְּדָ אֶת הַדָּב. דְּבַר אַחֲרָא אָמַר, אָבִי נִתְנַסָּה זְקִנִי נִתְנַסָּה אֲנִי אֵינִי מִתְנַסָּה, אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּחָהּ הוּא, חֲיִיד שְׁאֲנִי מְנַסָּה אוֹתָדָּ יוֹתֵר מִכְּלָם.

כִּד הָיָה וְסִתָּן שֶׁל אַמּוֹת הָעוֹלָם, אֶחָד מֵהֶם לוֹקַח לוֹ עֶבֶד הוֹלֵדָּ אֶצֶל אֶסְטְרוֹלוֹגוֹס וְאוֹמֵר לוֹ הָא טָב נַחֲשָׂא אֵין לְשׁוֹן זֶה וַתֵּשֶׂא אֵלֶּא לְשׁוֹן אֶסְטְרוֹלוֹגֵינָא כְּמָה דְאֶתְ אָמַר (דְּבָרִים ד, יט) "וּפְן תֵּשֶׂא עֵינִידָּ הַשְּׁמִימָה".

וַתֵּאמֶר שִׁכְבָּה עִמִּי. אַרוּרִים הֵן הָרָשָׁעִים, כָּאֵן וַתֵּאמֶר שִׁכְבָּה עִמִּי כְּבִהֶמָה וְלַחֲלֹן "וּפְרִשְׁתָּ כְּנֶפֶד עַל אֶמְתָּדָּ".

ח-ט וַיִּמָּאֵן וַיֵּאמֶר אֵל אִשְׁתֵּי אֲדֹנָיו. בְּדַבַּר מִצְוָה מְמַאֲנִין בְּדַבַּר עֲבָרָה אֵין מְמַאֲנִין, אֶתְמָהָה בְּדַבַּר מִצְוָה מְמַאֲנִין (דְּבָרִים כה, ז) "מֵאֵן יִבְמִי לְהַקִּים לְאָחָיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל" בְּדַבַּר עֲבָרָה אֵין מְמַאֲנִין בְּדַבַּר מִצְוָה מְמַאֲנִין (שְׁמוֹת כב, טז) "אִם מֵאֵן יִמָּאֵן אָבִיהָ", בְּדַבַּר עֲבָרָה אֵין מְמַאֲנִין.

וַיִּמָּאֵן וַיֵּאמֶר הֵן אֲדֹנֵי וְגוֹ'. אָמַר לָהּ, לְמוֹד הוּא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּחָהּ הוּא לְהִיּוֹת בּוֹחֵר בְּבֵית אָבָא לְעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר (לְעִיל כב, ב) "קַח נָא אֶת בְּנִידָּ", אִם אִשְׁמַע לָדָּ שְׁמָא אֶבְחַר לְעוֹלָה וְאַפְסֵל מִן הַקְּרָבָן. דְּבַר אַחֲרָא, [וַיִּמָּאֵן] וַיֵּאמֶר אֵל אִשְׁתֵּי אֲדֹנָיו. לְמוֹד הוּא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּחָהּ הוּא לְהִיּוֹת נִגְלָה עַל בֵּית אָבָא בְּלִילָהּ, אַבְרָהָם "אַחֲרֵי הַדְּבָרִים

האֵלֶּה הָיָה דְבַר ה' [אֶל אַבְרָם] בְּמַחְזָה, יִצְחָק (שם כו, כד) "וַיִּגְרָא אֵלָיו ה' בְּלִילָה הַהוּא", יַעֲקֹב "וַיִּחַלֵּם וַהֲנִה ה' נֹצֵב עָלָיו", אֲשֶׁמַע לָךְ, שְׁמָא יִגְלָה עָלַי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עָלַי וַיִּמְצָאֵנִי טָמֵא. הוּ אֲדֹנָי. מִתְיָרָא אֲנִי מֵאָדָם הָרֵאשׁוֹן עַל יְדֵי שְׁעֵבֶר עֲבָרָה קָלָה נְטֹרַד מִגֵּן עֵדֶן, וְזוּ גִלּוּי עֲרִיּוֹת שֶׁהִיא עֲבָרָה חֲמוּרָה עַל אַחַת פְּמָה וְכַמָּה. הוּ אֲדֹנָי. מִתְיָרָא אֲנִי מֵאָבָא שְׁבָאָרְךָ כְּנָעוֹ, רֵאוּבֵן עַל יְדֵי שְׁפָתוֹב (שם לה, כב) "וַיִּלְדֻּךְ רֵאוּבֵן וַיִּשְׁפֹּב" נָטַל בְּכוֹרְתוֹ וַנְתַנְּה לִי, אֲשֶׁמַע לָךְ וַאֲרַד מִבְּכֹרְתִי. הוּ אֲדֹנָי. מִתְיָרָא אֲנִי מֵאָדֵנִי, אֲמָרָה לוֹ הוֹרְגָתוֹ אֲנִי. אֲמַר לָהּ, לֹא דִי לִי שְׁאֲמָנָה בְּאִיסְטְרָטִין שֶׁל נוֹאֲפִים אֲלֵא שְׁאֲמָנָה בְּאִיסְטְרָטִין שֶׁל רִצְחָנִין, וְאִם אֶת הַדְּבַר הַזֶּה אֶתְּ מְבַקֶּשֶׁת הוּ אֲדֹנָי הִידָא לְקוּמִיךְ אֲמַר לָהּ, חֲלַב עֲזִים שְׁחֹרוֹת וְחֲלַב עֲזִים לְבָנוֹת טַעַם אֲחָד לָהֶם. דְּבַר אַחַר, הוּ אֲדֹנָי. מִתְיָרָא אֲנִי מֵה', אֲמָרָה לוֹ, אֵינְנוּ. אֲמַר לָהּ, (תהלים קה, ג) "גְּדוֹל ה' וּמְהַלֵּל מְאֹד". הַכְּנִיסָתוֹ מִחֻדָר לְחֻדָר וּמְקִיטוֹן לְקִיטוֹן עַד שֶׁהֶעֱמִידָה אוֹתוֹ לְפָנֵי מִטְתָּה וְהִיָּתָה עֲבוּדָה זָרָה לְמַעֲלָה הַיְמָנָה, הַלְכָה וְכִסְתּוֹ, אֲמַר לָהּ הַלִּין אֲפִיָא כְּסִית מִי שְׁפָתוֹב בּוֹ "עֵינֵי ה' [הִמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ]" עַל אַחַת פְּמָה וְכַמָּה.

אֵינְנוּ גְדוֹל בְּבֵית הַזֶּה מִמְּנֵי לֹא שְׁבַק קִרְיָא כְּלוּם לֵה' אִין כְּתִיב כָּאֵן אֲלֵא לְאַלְהִים לְאַלְהִים אֵינִי עוֹשֶׂה אֶת הַדְּבַר הַזֶּה.

➤ וַיְהִי כַּדְבָרָה אֶל יוֹסֵף יוֹם יוֹם. בְּנִיָּה שֶׁל רַחֵל נָסוּן שְׁוֹה וַיְגַדְלָתָן שְׁוֹה. נָסוּן שְׁוֹה, וַיְהִי כַּדְבָרָה אֶל יוֹסֵף יוֹם יוֹם (אסתר ג, ד), "וַיְהִי כַּאֲמָרָם אֵלָיו יוֹם [נ]יּוֹם" גְּדַלְתָּן שְׁוֹה, "וַיִּסְר פְּרָעָה אֶת טַבַּעְתּוֹ" (אסתר ח, ב) "וַיִּסְר הַמֶּלֶךְ אֶת טַבַּעְתּוֹ", (להלן מא, מב) "וַיִּלְבַּשׂ אֹתוֹ בְּגָדֵי שֵׁשׁ" "וַיִּלְבַּשׂ אֶת מְרֹדְכִי". (שם) "וַיִּשֶׂם רֶבֶד הַזָּהָב", "וַיִּמְרֹדְכִי יִצָּא מִלְּפָנֵי הַמֶּלֶךְ". (להלן מא, מג) "וַיִּרְכַּב אוֹתוֹ בְּמִרְכָּבַת הַמִּשְׁנָה", (אסתר ו, יא) "וַיִּרְכַּבְהוּ (עַל הַסּוּס) [בְּרַחוּב הָעִיר]". "וַיִּקְרָא לְפָנָיו אַבְרָד", (אסתר שם) "וַיִּקְרָא לְפָנָיו כָּכָה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ".

וְלֹא שְׁמַע אֵלֶיהָ לְשֹׁכֵב אֲצֵלָהּ, בְּעוֹלָם הַזֶּה, לְהִיּוֹת עִמָּה, לְעֵתִיד לְבֹא מִטְרוּנָא שְׁאֵלָה לְרַבֵּי יוֹסֵף, אֲפִשֶׁר יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה עוֹמֵד בְּכָל חֲמוֹ וְלֹא הָיָה עוֹשֶׂה אֶת הַדְּבַר הַזֶּה. הַבִּיא לְפָנֶיהָ סֵפֶר בְּרֵאשִׁית הַתַּחֲלִיל קוּרָא מַעֲשֶׂה רֵאוּבֵן וּמַעֲשֶׂה יְהוּדָה וְתַמָּר אֲמַר לָהּ, וּמָה אֵלּוֹ שֶׁהִיוּ גְדוֹלִים וּבְרִשׁוֹת אֲבִיהֶם לֹא כִּסָּה עֲלֵיהֶן הַכְּתוּב, זֶה שֶׁהוּא קָטָן וּבְרִשׁוֹת עֲצָמוֹ עַל אַחַת פְּמָה וְכַמָּה.

וְלֹא שְׁמַע אֵלֶיהָ. אֲמַר רַבֵּי, שְׁמַע לָהּ אֲלֵא שֶׁהִבִּיא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אִיקוּנִין שֶׁל אֲבִיו וַנְתַבְּיֵשׁ וּבְרַח. פַּעַם שְׁנֵי נְכֻסִים, נָטַל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֲבֹן שְׁתֵּינָה. אֲמַר לִיהָ, אִם תִּגַּע בָּהּ הַרִינִי מִשְׁלִיכּוֹ וְאַחֲרִיב אֶת הָעוֹלָם. הִדָּא הוּא דְכְּתִיב, (בראשית מט, כד) "וַיִּפְּצוּ זְרַעֵי יְדֵיו מִיַּדֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רָעָה אֲבֹן יִשְׂרָאֵל.

אמר רבי שמואל, בר נחמני אמר רבי יונתן, כל העושה מצוה אחת בעולם הזה מקדמתו והולכת לפניו לעולם הבא, שנאמר (ישעיה נח, ח) "והלך לפניך צדקך". וכל העובר עברה אחת בעולם הזה מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין, שנאמר "ילפתו ארחות דרכם יעלו בתהו" וגו'. רבי אלעזר אומר, קשורה בו ככלב, שנאמר ולא שמע אליה לשכב אצלה, בעולם הזה, להיות עמה, לעולם הבא.

תנו רבנן, עני ועשיר ורשע באין לדין, עני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה, אומר, עני היה וטרוד במזונותיו. אומרים לו, כלום היית עני יותר מההלל. אומר עליו על הלל הזקן שכל יום ויום היה משתפר בטרעפקיא חציו נותן לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו וחציו לשוער בית המדרש. פעם אחת לא מצא להשתפר ולא הניחו שומר בית המדרש לכנס. מה עשה, עלה ונתלה וישב על פי ארבה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון. אמרו, ערב שבת הייתה ותקופת טבת הנה, ירד עליו שלג. כיון שעלה עמוד השחר אמר ליה שמעיה לאבטליון, אבטליון אחי, בכל יום הבית מאיר והיום אפל, הציצו בו וראו דמות אדם בארבה, עלו ומצאו שלג רום שלש אמות ופרקוהו ורחצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו, ראוי זה לחלל עליו שבת. עשיר אומרים לו, מפני מה לא עסקת בתורה. אומר, עשיר הייתי וטרוד בנכסי הייתי. אומרים לו, כלום אתה עשיר יותר מרבי אלעזר בן חרסום. אמרו עליו שהניח לו אביו אסף ערות ביבשה וכנגדו אסף ספינות בים ולא הלך וראה אותם מעולם אלא ישב ועסק בתורה. פעם אחת מצאוהו עבדיו ועשו בו אנגריא אמר להו, הניחו לי שאני הולך ללמוד תורה. אמרו לו, חי אדונינו אין אנו מניחין אותך. וכיו. רשע אומרים לו, מפני מה לא עסקת בתורה. אומר, נאה וטרוד ביצרי הייתי. אומרים לו, כלום היית יפה תאר יותר מיוסף הצדיק. אמרו עליו שהייתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים, בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית, ערבית לא לבשה לו שחרית, אמרה לו, השמע לי, אמר לה, לא נתנה לו אסף כפר כסף ולא שמע אליה. נמצא הלל מחיב את העניים, ורבי אלעזר בן חרסום מחיב את העשירים, ויוסף הצדיק מחיב את הרשעים.

רמז קמו (פסוק יא יב) אמר רב כהנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, יוסף שקדש שם שמים בסתר הוסיפו לו אות אחת משמו של הקדוש ברוך הוא והוזה קדש שם שמים בפרהסיא נקרא פלו על שמו של הקדוש ברוך הוא מאי היא, דכתיב ויהי כהיום הזה ויבא הבינה לעשות מלאכתו, מלמד ששניהם לדבר עברה נתפנו רב ושמואל, חד אמר, לעשות מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו נכנס. ואין איש מאנשי הבית שם בבית. אפשר בית גדול בביתו של אותו רשע לא היה בו איש. תנא דבי רבי ישמעאל, אותו היום יום חגם היה והלכו פולם לבית עבודה זרה שלהם, והיא אמרה להם חולה אני, אמרה, אין לי יום שאזקק ליוסף כיום הזה. ותתפשוהו בבגדו לאמר שכבה עמי. באותה שעה נראה לו דמות דיוקנו

שֶׁל אָבִיו, אֲמָרָה לוֹ לְיוֹסֵף, עֲתִידִין אַחִיד שְׁיִכְתְּבוּ עַל אַבְנֵי אִפּוֹד וְאִתָּה עִמָּהֶם, רְצוֹנָךְ שְׁיִמְחָה שְׁמֹךְ מִבְּיַנְיָהֶם וְתִקְרָא "וְרַעַה זֹנוֹת יֵאָבֵד הוֹן". מִיָּד (להלן מט, כד) "וַתֵּשֶׁב בְּאִיתָן קִשְׁתּוֹ" "וַיִּפְּזוּ זְרַעֵי יָדָיו", נֶעֱצַ צַפְרָנָיו בְּקִרְקַע "מִיַּדֵי אָבִיר יַעֲקֹב מִשֵּׁם רַעַה אָבֹן יִשְׂרָאֵל", מִשֵּׁם זָכָה וְנִקְרָא אָבֹן יִשְׂרָאֵל שְׁנֵאָמַר (תהלים פ, ב) "רַעַה יִשְׂרָאֵל הֲאִזְיִנָה נִהַג כְּצֵאֵן יוֹסֵף" אָמְרוּ, רָאוּי הָיָה יוֹסֵף לְצֵאת מִמְּנוֹ שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי שָׁבָטִים כְּדָרְךְ שְׁיִצָּא מֵאָבִיו, שְׁנֵאָמַר "אֵלֶּה תוֹלְדֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף" וְכוּ' וְאָף עַל פִּי כֹן יֵצְאוּ מִבְּנֵימִין אַחִיו וְכֻלָּן נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, שְׁנֵאָמַר (שם מו, כא) "וַיְבַנֵּי בְנֵימִין" וְכוּ' "בְּלַע", שְׁנִבְלַע בֵּין הָאֲמוֹת, "בְּכָר", שְׁהָיָה בְּכוֹר לְאִמּוֹ, "אֶשְׁבֵּל", שְׁשִׁבְאוֹ אֵל, "גֵּרָא", שְׁגָר בְּאֶכְסָנִיּוֹת "נַעֲמָן", שְׁהָיָה נַעֲמָן בְּיוֹתֵר, "אֶחִי וְרֵאשִׁי", שְׁהָיָה אַחִי וְרֵאשִׁי, "מִפִּים וְחִפִּים", הוּא לֹא רָאָה בְּחֻפְתִּי וְאַנִּי לֹא רָאִיתִי בְּחֻפְתּוֹ, "וְאֶרְדִּי", שְׁיִרַד לְבֵין הָאֲמוֹת.

וַיָּבֵא הַבֵּיתָה לַעֲשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, שְׁבַת הָיָה, דְּכַתִּיב (בראשית ב, ג) "כִּי בּוֹ שַׁבַּת מְכַל מְלֹאכְתּוֹ", וַיִּמָּה מְלֹאכָה הָיְתָה לוֹ, שׁוֹנָה וְקוֹרָא מַה שְׁאָבִיו לְמַדּוֹ.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, יוֹם גְּדוֹל נִילוּס הָיָה, וְהִלְכוּ כָּל לְרֵאוֹתָיו וְהוּא לֹא הִלֵּךְ אֶלָּא וַיָּבֵא הַבֵּיתָה לַעֲשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ, לְחֻשְׁב חֲשֻׁבוֹנוֹת שֶׁל רַבּוֹ. רַבִּי נַחֲמִיָּה אוֹמֵר, יוֹם טִיאֲטָרוֹן הָיָה וְהִלְכוּ כָּל לְרֵאוֹתָיו וְהוּא לֹא הִלֵּךְ. רַבִּי שְׁמוּאֵל בֶּר נַחֲמָן אָמַר, לַעֲשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ מִמֶּשֶׁ רַב חִיָּא מִתְּנִי, אֶקוּנִין שֶׁל אָבִיו רָאָה וְצָנַן דְּמוֹ, שְׁנֵאָמַר (להלן מט, כד) "מִיַּדֵי אָבִיר" רַב הוֹנָא בְּשֵׁם רַב מִתְּנִי, אֶקוּנִין שֶׁל אִמּוֹ רָאָה וְצָנַן דְּמוֹ, שְׁנֵאָמַר "מִשֵּׁם רַעַה אָבֹן יִשְׂרָאֵל" מִי עָשָׂה כֵּן, (שם כה) "מֵאֵל אָבִיד וַיַּעֲזָרְךְ".

הָא דִּתְנִין, אָבוֹת מְלֹאכּוֹת אֶרְבָּעִים חֲסֵר אַחַת כְּנֶגֶד מִי. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, כְּנֶגֶד עֲבוֹדוֹת הַמִּשְׁכָּן. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹסִי בֶן לְקוּנִיָּא אָמַר, כְּנֶגֶד מְלֹאכָה וּמְלֹאכּוֹת שְׁבַתוֹרָה, בְּעֵי רַב יוֹסֵף, הָאִי וַיָּבֵא הַבֵּיתָה לַעֲשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ מִמְּנִיָּא הוּא אוֹ לֹא. מִסְפָּקָא לִיה מִשׁוּם דְּכַתִּיב "וְהַמְּלֹאכָה הָיְתָה דַּיִם" וְהָא כְּמָאן דְּאָמַר לַעֲשׂוֹת צָרְכִיו נִכְנַס, אוֹ דְלָמָּא וַיָּבֵא הַבֵּיתָה לַעֲשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ מִמְּנִיָּא וְהִכִּי קָאֵמַר דְּשְׁלִימָא לְהוֹ עֲבִידְתָּא.

כִּיּוֹן שְׁבָא לְזַקֵּק לָהּ בָּא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּדַמּוֹת אָבִיו וְנִתְקַרְרָה אֲמַתּוֹ, שְׁנֵאָמַר (להלן מט, כד) "וַתֵּשֶׁב בְּאִיתָן קִשְׁתּוֹ". אֲמָרָה לוֹ מַה לָּךְ, אָמַר לָהּ, אָבָא אָנִי רוּאָה. אֲמָרָה לִיה, וְהִיכֹן הוּא, וְאִין אִישׁ מֵאֲנָשֵׁי הַבֵּית. אָמַר לָהּ, אֵת בֵּית חַמּוּרִים, (יחזקאל כג, כ) "אֲשֶׁר בְּשַׁר חַמּוּרִים בְּשָׂרִים" וְחַמּוּר אִינוֹ רוּאָה אֲבָל אָנָּא מִן הַרוּאִים, שְׁנֵאָמַר "וַיִּרָא אֶת הַמְּקוֹם מִרְחוֹק". אוֹתוֹ הַיּוֹם הִלְכוּ כָּלֵם לַעֲבוֹדָה זָרָה וְהִיא עֲשֵׂתָה עֲצָמָה חוּלָה. כִּיּוֹן שְׁחִזְרוּ הִלְכוּ חֲבֵרוֹתֶיהָ לְבִקְרָה. אָמְרוּ לָהּ, מַה לָּךְ שְׁפָנִיד כֵּן, סִפְרָה לָהּ כָּל הַמְּאָרַע. אָמְרוּ לָהּ, אִין לָךְ תִּקְנָה אֶלָּא אָמַר לְבַעֲלֶךְ כֵּן

וְכַד וַיִּחַבְּשֵׁנוּ בְּבֵית הָאֲסוּרִין. אָמְרָה לָהּ, בְּבִקְשָׁה מִכּוֹן שְׁתֵּאמְרִנָּה כָּל אַחַת וְאַחַת [לְבַעֲלֵיכֶן] שְׂאֵף לָכֵן תִּבְעֵי, וְעָשׂוּ כֵן. וְנִכְנְסוּ כָּל הַשָּׂרִים לְחִצְרוֹ שֶׁל פּוֹטִיפָר וְסָפְרוּ לוֹ. רָצָה לְהִרְגוֹ. אָמְרָה לִיָּהּ, אֵל תִּהְרַגְנִי וְתֵאבֹד מְעוֹתֶיךָ אֲלֵא תִחַבְּשֵׁנִי, אֲפֹלוּ כֵן רָצָה לְהִרְגוֹ עַד שֶׁבָּאת אֲסַנֶּת בְּסִתֵּר אֶל פּוֹטִיפָרַע וְנִשְׁבַּעָה לוֹ וְסִפְּרָה הָאֲמֶת. אָמַר לָהּ [הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא], חַיִּיךְ, הוֹאִיל וְאַתָּה לּוֹמְדַת עָלָיו זְכוֹת, שְׁבֻטִים שְׂאֵנִי מְעַמִּיד מִמְּנוֹ עַל יְדֶיךָ הֵם בָּאִים. וַיֵּשׂ אֲוֹמְרִים, בַּת דִּינָה הִיְתָה אֲלֵא שְׂגַדְלָה פּוֹטִיפָרַע.

יב וַתִּתְפָּשֶׂהוּ בְּבִגְדוֹ וְגו' וַיִּנָּס וַיֵּצֵא הַחוּצָה. קִפְּץ בְּזָכוֹת אֲבוֹת כְּמָה דָּאֵת אָמַר (לעיל טו, ה) "וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה". שְׂמַעוֹן אִישׁ קְטָרוֹן אֹמֵר, בְּזָכוֹת עֲצֻמוֹתָיו שֶׁל יוֹסֵף קָרַע הַיָּם לְפָנָיו יִשְׂרָאֵל, שְׂנַאָמַר (תהלים קיד, ג) "הַיָּם רָאָה וַיִּנָּס", בְּזָכוֹת וַיִּנָּס וַיֵּצֵא הַחוּצָה.

יד וַתִּקְרָא לְאִנְשֵׁי בֵיתָהּ. נְתַנָּה אוֹתוֹ בְּפִיהֶם שֶׁל כָּלֶם.

טז וַתִּנַּח בְּגָדוֹ אֶצְלָהּ. מִחַבְּקָתוֹ וּמִנְשֻׁקָתוֹ.

יט כַּדְבָּרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדְּךָ. אָמְרָה לוֹ בְּשַׁעַת תִּשְׁמִישׁ.

כ וַיִּקַּח אֲדֹנָי יוֹסֵף אֹתוֹ. אָמַר לוֹ, אָנָּה יָדַע דְּלִית הוּא מִנְךָ, אֲלֵא שְׂלֵא לְעָרַב פְּסֻלַּת בְּבִנִי.

כא-כב רַב הוֹנָא אָמַר שְׂמוּשׁוֹ הָיָה עָרַב לְרַבּוֹ, וְהָיָה יוֹצֵא וּמְדִיחַ אֶת הַכּוֹסוֹת וְעוֹרֵךְ אֶת הַשְּׁלַחְנוֹת וּמְצִיעַ הַמְטוֹת וְהִיְתָה אוֹמְרַת לוֹ בְּדַבָּר זֶה עֲסַקְתִּיךָ חַיִּיךָ אֲנִי עוֹשֶׂה לְךָ בְּדָבָרִים אַחֲרִים וְהוּא אֹמֵר (תהלים קמו, ז) עָשָׂה מִשְׁפָּט לְעַשׂוּקִים. חוֹתְכַת אֲנִי אֲנוּנָא שְׁלָךְ, וְהוּא אֹמֵר "נִתְּנוּ לָחֶם לְרַעֲבִים". כּוֹבֵלְתָּנִי אֲנִי, וְהוּא אֹמֵר (שם) "ה' מִתִּיר אֲסוּרִים". מִסְמָא אֲנִי אֵת עֵינֶיךָ, וְהוּא אֹמֵר "ה' פִּקַּח עוֹרִים". כּוֹפְפַת אֲנִי קוֹמְתָךְ, וְהוּא אֹמֵר (שם) "ה' זָקַף כְּפוּפִים". עַד הֵיכֵן עַד שֶׁנִּתְּנָה שְׂרֵתוֹעַ שֶׁל בְּרָזֶל תַּחַת צְנֹאָרוֹ כִּדִּי שְׂיִתְלָה עֵינָיו וַיִּבִּיט בָּהּ, אָף עַל פִּי כֵן לֹא הָיָה מִבִּיט בָּהּ, הִדָּא הוּא דְכִתְיַב (שם קה, יח) "בְּרָזֶל בָּאָה נִפְשׁוֹ". (וַיִּתֵּן שָׂר בֵּית הַסֵּהר בְּיַד יוֹסֵף. שְׂמוּשׁוֹ הָיָה עָרַב לְרַבּוֹ הָיָה יוֹצֵא וּמְדִיחַ אֶת הַכּוֹסוֹת וְעוֹרֵךְ שְׁלַחְנוֹת וּמְצִיעַ לוֹ אֶת הַמְטוֹת).

יָרַד יוֹסֵף לְמִצְרַיִם וְעָשָׂה בְּבֵית פּוֹטִיפָר שְׁנַיִם עָשָׂר חֳדָשִׁים, שְׂנַאָמַר "וַיְהִי מֵאֵז הַפְּקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ" "בְּבֵיתוֹ" מִפְּנֵי הַחֲמָה "בְּשֻׁדָּה" מִפְּנֵי הַצָּנָה שְׁנַיִם עָשָׂר שָׁנָה

עָשָׂה בְּבֵית הָאֲסוּרִין שְׁנָאֲמַר (תהלים קה, יח) "עֲנוּ בְּכָבֵד רַגְלוֹ". "וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעַמְדוֹ" וְגו'. בּוּ בִפְרָק מֵת יִצְחָק וְשָׁבַע שְׁנֵי הַשָּׁבַע וְשִׁתֵּי שְׁנֵי הָרָעַב נִמְצָא יוֹסֵף פָּרַשׁ מֵאֲבִיו, שְׁלֵא רָאָהוּ עֲשָׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה, כְּשֵׁם שִׁפְרֵשׁ יַעֲקֹב מֵאֲבִיו.

כג אִין שַׁר בֵּית הַסֵּהר רָאָה אֶת כָּל מְאוּמָה בְּיָדוֹ בְּאֶשֶׁר ה' אִתּוֹ. עַד עֲכָשׁוּ בְּשַׁעַת צָרָה, וּמִנִּין אַף בְּשַׁעַת הַרְוָחָה, תִּלְמוּד לּוֹמַר (לעיל פסוק ג) "וְכֹל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מִצְלִיחַ".

פרק מ

א-ב וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חֲטָאוּ (תהלים לט, ט) "מִכָּל פְּשָׁעֵי הַצִּילָנִי חֲרַפְתָּ נָבֵל אֶל תְּשִׁימֵנִי". רַב חֲמָא בַר חֲנִינָא אָמַר, לֹא הָיוּ רְאוּיִן אֲמוֹת הָעוֹלָם לְהִיּוֹת בְּהוֹן דְּווייִם וְסַחופִים וְלָמָּה יֵשׁ בְּהֵם, שְׁלֵא יְהוּ מוֹנִין אֶת יִשְׂרָאֵל וְאוֹמְרִין לָהּ לֹא אֲמָה שֶׁל דְּווייִם אַתְּם, הֲדָא הוּא דְכַתִּיב ("וְחֲרַפְתָּ נָבֵל אֶל תְּשִׁימֵנִי". רַב שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן אָמַר, לֹא הָיוּ רְאוּיִן אֲמוֹת הָעוֹלָם שֶׁיְהִי בְּהוֹן מַעֲלָה חֲטָטִין וְלָמָּה יֵשׁ בְּהוֹן, שְׁלֵא יְהוּ מוֹנִין אֶת יִשְׂרָאֵל וְאוֹמְרִין לָהֶם לֹא אֲמָה שֶׁל מְצַרְעִים אַתְּם, עַל שֵׁם ("וְחֲרַפְתָּ נָבֵל אֶל תְּשִׁימֵנִי", "מִכָּל פְּשָׁעֵי הַצִּילָנִי" זֶה יוֹסֵף, "וְתִקְרָא לְאֲנָשֵׁי בֵיתָה", נִתְּנָה אוֹתוֹ בְּפִיָּהֶם שֶׁל כָּלֵם. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מוֹטָב שֶׁיִּפְנּוּ אֵלּוּ בְּאֵלּוּ וְאֵל יִפְנּוּ לְצַדִּיק זֶה. הֲדָא הוּא דְכַתִּיב וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חֲטָאוּ.

רַבֵּנּוּ אָמְרִי, שַׁר הַמְּשַׁקִּים נִמְצָא זָבוּב בְּתוֹךְ פִּילִי פּוֹטִירִין שְׁלוֹ. וְשַׁר הָאוֹפִים נִמְצָא לוֹ זָבוּב בְּתוֹךְ גְּלוֹסְקִין שְׁלוֹ. הֲדָא הוּא דְכַתִּיב חֲטָאוּ מִשְׁקָה מְלֻךְ מְצָרִים וְהָאֵפָה לְאֲדוּנִיָּהֶם, בְּתַשְׁמִישׁ אֲדוּנִיָּהֶם. רַבִּי אֲבִיגְתֵר אָמַר, בְּקִשׁוֹ לְהַזְדַּוֵּג לְבַתּוֹ שֶׁל מְלֻךְ, נֶאֱמַר כָּאֵן חֲטָאוּ וְנֶאֱמַר לְהֵלֶן (לעיל לט, ט) "וְאִידָּךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחֲטָאתִי לְאֱלֹהִים".

חֲנַן בְּשֵׁם יוֹחָנָן "לְכוּ וּרְאוּ מִפְּעֻלוֹת אֱלֹהִים נוֹרָא עֲלִילָה עַל בְּנֵי אָדָם", מִקְצִיף אֲדוּנִים עַל עֲבָדֵיהֶם כְּדִי לִתֵּן גְּדֻלָּה לְצַדִּיק, (להלן מא, י) "פְּרַעַה קֶצֶף עַל עֲבָדָיו". וּמִקְצִיף עֲבָדִים עַל אֲדוּנֵיהֶם כְּדִי לִתֵּן גְּדֻלָּה לְצַדִּיק, (אסתר ב, כא) "קֶצֶף בְּגִתָּן וְתַרְשִׁ" עַל אַחֲשׁוּרוֹשׁ כְּדִי לִתֵּן גְּדֻלָּה לְמֶרְדֳּכַי. (ויקרא פְּרַעַה) קוֹנְדָא מִכִּירִין נִתְּנוּ בְּתוֹךְ מְנַעֲלֵיהֶם רַב חֲנִין אָמַר, מְנַגְּנִין עֲשׂוּ לוֹ לְחִנְקוֹ. שְׁמוּאֵל אָמַר, חֲכִינָא הַטְּמִינּוּ לוֹ בְּתוֹךְ סִפְלוֹ הֲדָא הוּא דְכַתִּיב "וַיִּבְקֹשׁ הַדְּבָר וַיִּמְצָא".

ה ויחלמו חלום שניהם איש כפתרון חלמו. חלמא ופתרניה.

ח ויאמרו אליו חלום חלמנו וגוי הלוא לאלהים פתרנים גוי. תלה הגדלה בבעליה.

ט-י ובגפן שלשה שריגם. אמר רבי חנא אלו שלשה שרי גאים היוצאים מישראל בכל דור ודור. פעמים ששנים פאן ואחד בארץ ישראל, פעמים שאחד פאן ושנים בארץ ישראל, ויהבו ביה רבנן עיניהו ברבנא נחמיה ורבנא עוקבא בני ברתיה דרב. רבא אמר, אלו שלשה שרי גוים שמלמדן זכות על ישראל בכל דור ודור. תנא רבי אליעזר אומר, גפן זה העולם, שלשה שריגם, זה אברהם יצחק ויעקב, והיא כפרחת עלתה נצה, אלו אמהות, הבשילו אשפלתיה ענבים, אלו השבטים. אמר ליה רבי יהושע, וכי מראין לאדם מה שהיה והלא אין מראין לו לאדם אלא מה שעתיד להיות. אלא גפן זה תורה, שלשה שריגם, זה משה ואהרן ומרים, והיא כפרחת עלתה נצה, אלו סנהדרין, הבשילו אשפלתיה ענבים, אלו צדיקים שבכל דור ודור. אמר רב גדל, עדן צריכין אנו למודעי שהיה רבי אלעזר המודעי אומר, גפן זה ירושלים, שלשה שריגם, זה מקדש ומלך וכהן גדול, והיא כפרחת עלתה נצה, אלו פרחי כהנה הבשילו אשפלתיה ענבים, אלו הנסכים. רבי יהושע בן לוי מוקי לה לכהלה במתנות גפן זו תורה, שלשה שריגם, אלו באר, עמוד הענן ומן. והיא כפרחת עלתה נצה, אלו הבכורים הבשילו אשפלתיה ענבים, אלו הנסכים. ורבי ירמיה בר אבא אמר, גפן אלו ישראל, וכן הוא אומר (תהלים פ, ט) "גפן ממצרים תסיע", שלשה שריגם, אלו שלשה רגלים שישאר עולין בהן בכל שנה ושנה, והיא כפרחת, הגיע זמןן של ישראל לפרות ולרבות, וכן הוא אומר (שמות א, ז) "ובני ישראל פרו וישרצו", עלתה נצה, הגיע זמןן של ישראל לגאול, וכן הוא אומר (ישעיה סג, ג) "ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי" הבשילו אשפלתיה ענבים, הגיע זמןם של מצרים לשנות כוס התרעלה. והינו דאמר רבא, שלשה כוסות האמורים במצרים למה, אחד ששתה בימי משה ואחד ששתה בימי פרעה נכה ואחד שעתידים לשנות עם כל חברותיה. אמר ריש לקיש, אמה זו כגפן נמשלה, זמורות שבה אלו בעלי בתים אשכולות שבה אלו תלמידי חכמים, עליון שבה אלו עמי הארץ קנוקנות שבה אלו ריקניו שבארץ ישראל, והינו דשלחו מתם יבעון רחמי אתכליה) על עליא שאלמלא עליא לא מתקיימי אתכליא.

מה הגפן הזו בוצרין אותה והיא שותקת, דורכים אותה והיא שותקת ולבסוף היא מגרה את קרנה וקרנותיה משיגין לאדם ומפילין אותו, ומה הגפן משליכין

עליה גלגליות וארנוניות ובסוף משהיין עולה על ראשו הוא לוקה כן: ישראל
"קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו".

מה גפן זאת אינה נטענת בערבוביא אלא שורות שורות כן: ישראל חונן במדבר
דגלים דגלים, (במדבר ב, ב) "איש על דגלו באתת". מה הגפן הוא בולשין תחתיה
ואחר כן נוטעין אותה כן: ישראל "תגרש גוים ותטעה". מה הגפן הוא כל מה
שאתה מפנה מפניה היא משתבחת, כן הן ישראל פנית לפניהם שלשים ואחד
מלכים. מה הגפן הוא שומרה עולה למעלה ממנה ומשמר, כן: ישראל שומר שלהן
עומד למעלה מהן ומשמרן, שנאמר (שם קכא, ד) "הנה לא ינום ולא יישן שומר
ישראל". מה הגפן הוא נמוכה מכל האילנות כן: ישראל נמוכים בעולם הזה, אבל
לעתיד לבא עתידין לירש מסוף העולם ועד סופו. מה הגפן הוא שרביט אחד עולה
ממנה והוא מכניע כל האילנות, כן: ישראל צדיק אחד עומד ושמעו הולך מסוף
העולם ועד סופו, (יהושע ו, כז) "ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ", "בהם
ינגח יחדו אפסי ארץ". מה הגפן הוא יש בה יין ויש בה חמץ זה טעון ברכה וזה
טעון ברכה. כן הם ישראל מברכין על מדת הטוב ברוך הטוב והמטיב ועל מדת
פרענות ברוך דין האמת. מה הגפן הוא יש בה יין ויש בה חמץ ויש בה ענבים ויש
בה צמוקים, כן הם ישראל יש בהם מקרא משנה הלכות אגדות. מה הגפן הזאת
מי שאוכל ממנה בסר שניו קהות עליו כן כל מי שבא ומזדוג עם ישראל סוף
שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם, פרעה סיחן ועוג ושלשים ואחד מלכים. מה
הגפן העליון חפיו על האשכלות כן: ישראל עמי הארץ חפיו על בני תורה מה הגפן
הוא יש בה אשכלות גדולים וקטנים וכל אשכל הגדול מחברו נמוך מחברו כן כל
מי שהוא גדול מחברו נמוך ממנו. מה הגפן הוא כל האוכל ממנה פניו מצהילות
כן (קהלת ח, א) "חכמת אדם תאיר פניו". מה הגפן הוא סומכין עליה על גבי קנים
והיא חיה, כן הם ישראל אין חיים אלא בזכות התורה שהיא פתובה בקנה. מה
הגפן הוא סומכין אותה על גבי עצים יבשים והיא חיה כן הם ישראל אינן חיון
אלא בזכות אבותיהם אף על פי שמתו, (ויקרא כו, מב) "וזכרתיי וגו'". מה הגפן
הזאת בתחלה היא נרפסת ואחר כך מעליו אותה לפני מלכים כן: ישראל בעולם
הזה (תהלים קכט, ג) "על גבי חרשו" וגו' ושאר "ברגלים תרמסנה" (שם כו, ו)
[תרמסנה] רגל", אבל לעתיד לבא "והיו מלכים אמנוד".

יא- יג רמז קמו וכוס פרעה בידי. מכאן קבעו חכמים ארבע כוסות של לילי
פסח. רב הונא בשם רבי בנאה כנגד ארבע לשונות של גאלה שנאמרו במצרים,
(שמות ו, ו) "והוצאתי" (שם) "והצלתתי" "וגאלתי" (שם ז) "ולקחתתי" רב שמואל
בר נחמן אמר, כנגד ארבע כוסות שנאמרו כאן וכוס פרעה בידי, ואשחט אתם
אל כוס פרעה, ואתן את הכוס על כף פרעה, ונתת כוס פרעה בידי. רבי לוי אמר
כנגד ארבע מלכיות רבי יהושע בן לוי אמר, כנגד ארבע כוסות של תרעלה שעתידי

הקדוש ברוך הוא להשקות את אמות העולם. הדיא הוא דכתיב (ירמיה כה, טו) "כי כה אמר ה' וגו' קח את כוס היין [החמה הזאת מיד], (שם נא, ז) "כוס זהב בבל ביד ה'", "כי כוס ביד ה' וגו' מלא מסך", (שם יא, ו) "ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם". וכנגדו הקדוש ברוך הוא משקה את ישראל ארבע כוסות של ישועה לעתיד לבא, שנאמר "ה' מנת חלקי וכוס", (שם כג, ה) "דשנת בשמן ראשי כוסי רונה", (שם קטז, יג) "כוס ישועות", שתי ישועות אחד לימות המשיח ואחת לימות גוג ומגוג. אמר לו אתה בשרתני בשורה טובה אף אני מבשרך בשורה טובה, בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך.

טו-יט כי גנב גנבתי. אמר רבי אחא, מפאן שנגנב שני פעמים.

אמר רבי יוחנן, מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה, שנאמר "ויהי כאשר פתר לנו כן היה". אמר רבא, והוא דפתר ליה מעין חלמיה, שנאמר (שם, יב) "איש פחלמו פתרי". כתיב וירא שר האפים כי טוב פתרי. מנא ידע, אמר רבי אלעזר, מלמד שכל אחד ואחד ראה בחלמו פתרון חלמו של חברו.

אף אני בחלומי. (פתוב ברמז כז). והנה שלשה סלי חרי על ראשי. אלו שלש מלכיות הראשונות ובסל העליון, זו מלכות הרביעית שהיא מכתבת טירונגא מכל אמות העולם. והעוף אכל אתם. משאכל העליון אחר כך אוכל התחתון אמר ליה, אתה בשרתני בשורה רעה אף אני מבשרך בשורה רעה, בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ.

כ ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה. יום גינוסא שלו.

כג ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. בכל יום היה מתנה תנאים ומלאך בא והופכן קושר קשרים ומלאך בא ומתירן. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה שכתתו ואני לא שכתתיו.

פרק מא

א (איוב כח, ג) "קח שם לחשד ולכל תכלית הוא חוקר" וגו', זמן נתן לעולם כמה שנים יעשה באפלה מה טעם "קח שם לחשד", כל זמן שיצר הרע בעולם (שם) "אפל וצלמות" בעולם, נעקר יצר הרע מן העולם אורה ושמחה בעולם, עבר אפל וצלמות מן העולם. דבר אחר, "קח שם לחשד", זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה בבית האסורין, כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום ויהי מקץ שנתים ימים.

דבר אחר ויהי מקץ שנתים ימים. כתיב "בכל ערב יהיה מותר ודבר שפתיים אף למחסור". אמר רבי שמעון בר אבא כגון בין שותה צונן לשותה חמין מלקט עצמות חד הנה בצפורי ואית דאמר רבי שמואל בר אבא הנה, בשעה שהיה רואה עצמות שחורות הנה אמר אלו של שותה מים אדמות היה אומר אלו של שותה יין, לבנות, היה אומר אלו של שותה מים חמין דבר אחר, (שם) "בכל ערב יהיה מותר" צער שנצטער יוסף עם אדונתו היה לו יתרון ממנה, למה, שנשא בתה. "ודבר שפתיים אף למחסור" על ידי שאמר לשר המשקים "כי אם זכרתני וגו' והזכרתני אל פרעה" נתוסף לו עוד שנתים.

(תהלים מ, ה) "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו", זה יוסף (שם) "ולא פנה אל רהבים ושטי כזב", על ידי שאמר לשר המשקים וכו'.

"כי מבית הסורים יצא למלך", זה יוסף, מבית האסורין ממש (שם) "כי גם במלכותו נולד רש", במלכותו של יוסף נולדה רישותו של פוטיפר.

(שם ה, ב) "כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים" אמר פרעה, מי מתקיים על מי, אני על אלהי או אלהי עלי אמרו לו, אתה על אלהיך.

הרשעים הם מתקיימים על אלהיהם, והנה עמיד על היאר. הצדיקים אלהיהן מתקיימים עליהן (לעיל כח, יג) "והנה ה' נצב עליו".

האבות הן הן המרכבה.

ופרעה חלם. וכל הבריות אינן חולמין, אלא חלומו של מלך על כל העולם הוא.

למה נתוסף לו שתי שנים, כדי שחלם פרעה ויתגדל על ידי חלום.

ב-ג והנה מן היאר עלת שבע פרות. בשעה שהשנים זפות הבריות נעשו אחין אלו לאלו ותרעניה באחו. אחוה ואהבה בעולם וכן הוא אומר "ירעה מקניז ביום ההוא פר נרחב" כירי עבד, קירי אדון, וכן הוא אומר (תהלים עב, ג) "ישאו הרים שלום לעם".

וכשהו רעות, נעשין אחרים לחבריהם, שנאמר שבע פרות אחרות, שהופכות פניהם מהן.

ו והנה שבע שבלי דקות ושדופת קדים, בשעה שהשנים רעות גופן של בני אדם מעלה חטטים.

ויהי בבקר ותפעם רוחו. הקא את אמר ותפעם רוחו, ולהלן את אמר "ותתפעם". רבי יהודה אומר, פאן חלמא בעי גביה להלן חלמא ופתרניה [רבי נחמיה] אומר, חלום הצלם וחלום האילן רבנן אמרין, פאן ליתו גדלה לאחד ולהלן ליתו גדלה לארבעה פאן על ידי שהוא סמוך לבקר ותפעם, להלן (ליתו חיים לארבעה) שהוא מבערב "ותתפעם" אמר רבי יוחנן, כל חלום שהוא סמוך לבקר מיז הוא בא.

ויספר פרעה להם את חלמו ואין פותר אותם לפרעה. פותרין היו אותו אלא שלא היה נכנס באזניו שבע פרות הטבת, שבע בנות אתה מוליד, שבע פרות הרעת שבע בנות אתה קובר, שבע השבליים הטבים שבע אפרכיות אתה כובש, שבע שבליים הרעות שבע אפרכיות מורדות בך. הדא הוא דכתוב (משלי יד, ו) "בקש לך חכמה ואין" אלו חרטמי מצרים, (שם) "ודעת לגבון נקל", זה יוסף.

י פרעה קצף על עבדיו וכו', "קצף בגתו ותרש" וכו' (פתוב לעיל).

יב ושם אתנו נער עברי. ארורין הו הרשעים שאינו עושין טובה שלמה, נער, שוטה עברי, שזנא עבד, שקד כתיב בסיקורין שלהו, שאין עבד מלך ולא לובש פלידין.

יג ויהי כשפר פתר לנו כן הנה. ההיא אתתא אזלת לגבי רבי אליעזר. אמרה ליה, חמית בחלמא שריתא דביתא פקעה אמר לה, ההיא איתתא מעברה וילדה בן זכר חזרת וחמת בחלמא זמן תנן אזלת לגביה דרבי אליעזר וכו'. חזרת וחמת זמן תליתאי, אתא לגביה ולא אשפחתייה אמרה לתלמידי, אן הוא רבכון אמרו לה, מה את בעיא מניה. אמרה, נימא להון דלמא דאנו חכימין מגו דרבהון חכים אמרה להם, חמית בחלמא וכו'. אמרו לה, ההיא אתתא קברת בעלה אזלת וכן

הות לה. כיון דאָתא רבי אליעזר שמע קלה דצוחא אמר להו, מהו כָּדִין תְּנִין ליה עבדא אמר להו, אבדתיו גברא לא כן כתיב פֶּאֶשֶׁר פֶּתַר לָנוּ כֵּן הָיָה. אמר רבי יוחנן, כָּל הַחֲלוּמוֹת הוֹלְכִין אַחַר הַפֶּה חוּץ מִן הַיַּיִן, חָכָם שׁוֹתֵה וְטוֹב לוֹ, עִם הָאָרֶץ שׁוֹתֵה וְרַע לוֹ.

יד ויגלח ויחלף שמלתיו, כָּדִי לַחֲלֹק כְּבוֹד לַמְּלָכוֹת. הַרוּאָה תִּגְלַחַת בְּחִלוּם יְשָׁכִים וַיֹּאמֶר וַיִּגְלַח וַיִּחַלֵּף שְׁמֹלֵתָיו, קִדְּם שְׂיִקְדִּימוּ פְּסוּק אַחֵר, וַיִּגְלַחוּ סָר כַּחוּ מַעֲלָיו.

טז ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה. תלה גדולה בבועליה.

כו שבע פרות הטבת שבע שנים הנה, רבי יהודה אומר, ארבע עשרה שנה היו שָׁכֵן פרעה רואה רב נחמן אומר, עֲשָׂרִים וּשְׁמוֹנֶה שָׁנָה שָׁכֵן פרעה רואה ואומר ליוסף (ויוסף חוזר ואומר לפרעה). רבנן אמרין, ארבעים ושתים שָׁכֵן פרעה רואה ואומר ליוסף (בחלמי והנני) וחוזר יוסף ואומר לפרעה אמר רבי יוסי בן רבי חנינא, שְׁתֵּי שָׁנִים עָשָׂה רָעַב, כִּיּוֹן שְׂגִיד אָבִינוּ יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם כָּלָה אֶת הָרָעַב, וְאִמְתֵּי חֲזָרוּ, בִּימֵי יַחֲזִקְאֵל. הָדָא הוּא דְכָתִיב (יחזקאל כט, יב) "וְנָתַתִּי אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת נְשָׁמוֹת (ארבעים שנה) וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ עָרִים מְחֻרְבוֹת [תהיין שְׁמָמָה] אַרְבָּעִים שָׁנָה".

לח רמז קמח ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה וגו'. (שיר השירים ו, ט) "אחת היא יונתי תמתי" זה אברהם, (יחזקאל לד, כג) "אחד היה אברהם" "אחת היא לאמה", זה יצחק, שהיה יחיד לאמו. (שם) "בְּרָהּ הִיא לְיֹלְדָתָהּ", זה יעקב, שהיה ברור לאמו שהיה צדיק. "רְאוּהָ בְּנוֹת וַיֵּאשְׁרוּהָ" אלו השבטים, "וְהַקֵּל נִשְׁמַע בַּיֵּת פְּרָעָה לְאֹמֶר בָּאוּ אַחֵי יוֹסֵף" (שיר השירים שם) "מְלָכוֹת וּפְלִגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ", זה יוסף, ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש, אם אנו מהלכין מסוף העולם ועד סופו אין מוצאין כזה.

מ-מד ועל פיך ישק כל עמי. שלא יהא אדם נושקני חוץ ממך שלא יהא אדם נוטל פורקופי חוץ ממך.

רק הפסא אגדל ממך. אמר רבי שמעון בן לקיש, שְׁנֵי דְבָרִים כָּתֹב לָנוּ מִשֶּׁה בְּתוֹרָה וְאָנוּ לְמַדִּין מִפְּרָשְׁתּוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע (דברים כח, יג) "וְהָיִיתָ רַק לְמַעַלָּה", יָכוֹל כְּמוֹנֵי, תִּלְמוּד לומר "רק", גְּדַלְתִּי לְמַעַלָּה מִגְּדַלְתָּךְ. וְאָנוּ לְמַדִּין מִפְּרָשְׁתּוֹ שֶׁל אוֹתוֹ

רָשַׁע אֶתְּהָ תְּהִיָּה עַל בֵּיתִי וְעַל פִּיךָ יִשָּׁק כָּל עַמִּי, יָכוֹל כְּמוֹנִי, תִּלְמוּד לֹמֵר רַק הַכֶּסֶּא אֲגַדֵּל מִמֶּךָ, גִּדְּלֹתִי לְמַעַלְהָ. "דַּבֵּר אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדוּשִׁים תִּהְיוּ", יָכוֹל כְּמוֹנִי, תִּלְמוּד לֹמֵר (שם) "כִּי קְדוֹשׁ אָנִי", קְדוּשָׁתִי לְמַעַלְהָ מִקְדָּשְׁתְּכֶם. וְאָנוּ לְמַדִּין מִפְּרָשְׁתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רָשַׁע, וַיֹּאמֶר פְּרַעַה אֶל יוֹסֵף אֲנִי פְרַעַה, יָכוֹל כְּמוֹנִי, תִּלְמוּד לֹמֵר אֲנִי פְרַעַה, גִּדְּלֹתִי לְמַעַלְהָ מִגִּדְּלֹתֶיךָ.

אָמַר רַב אַחָא, מִ"אָנִי" שֶׁל בֶּשֶׂר וְדָם אָנוּ לְמַדִּין אֲנִי שֶׁל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וַיֵּמָר אִם פְּרַעַה מִפְּנֵי שֶׁאָמַר לְיוֹסֵף אֲנִי פְרַעַה זָכָה לְכָל הַגִּדְּלָה הַזֹּאת, כְּשִׁיבָא אֲנִי שֶׁל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא (ישעיה מו, ד) "אֲנִי עֲשִׂיתִי וְאֲנִי אֲשָׂא וְאֲנִי אֶסְבֹּל" עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

וַיִּסֵּר פְּרַעַה אֶת טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ. יוֹסֵף, מִשָּׁלוֹ נִתְּנוּ לוֹ הַפָּה שֶׁלֹּא נִשְׁק בְּעַבְיָה עַל פִּיךָ יִשָּׁק כָּל עַמִּי. צִוָּאָר שֶׁלֹּא דָבַק בְּעַבְיָה, וַיִּשָּׂם רֶבֶד הַזֶּהָב עַל צִוָּאָרוֹ. יָדִים שֶׁלֹּא מִשְׁמָשׁוּ בְּעַבְיָה, וַיִּתֵּן אֶתְּהָ עַל יַד יוֹסֵף. גּוּף שֶׁלֹּא נִדְּבַק בְּעַבְיָה, וַיִּלְבַּשׁ אֹתוֹ בְּגָדֵי שֵׁשׁ. רַגְלָיִם שֶׁלֹּא פָסְעוּ בְּעַבְיָה, יִפְסְעוּ וַיִּרְכְּבוּ עַל קְרוֹנֵי וַיִּרְכַּב אֹתוֹ בְּמַרְכָּבַת הַמַּשְׁנָה. מַחְשָׁבָה שֶׁלֹּא הִרְהַר בְּעַבְיָה, תֵּבֵא וְתִקְרָא חֲכָמָה, וַיִּקְרָאוּ לְפָנָיו אַבְרָהָם, אֵב בְּחֲכָמָה וְרַךְ בְּשָׂנִים. אֶבֶל נְבוּכַדְנֶאֶצַּר נִקְרָא (ראה ירמיה נא, כז) "טַפְסָר" טַפְשׁ בְּחֲכָמָה וְשָׂר בְּשָׂנִים.

מִנְלוֹ דְהָאֵי רַךְ לִישָׁנָא דְמַלְכוּתָא הוּא, דְכָתִיב "וְאֲנִכִי הַיּוֹם רַךְ וּמְשׁוּחַ מְלֹךְ", וְאִיתִימָא מִהֲכָא, וַיִּקְרָאוּ לְפָנָיו אַבְרָהָם.

אָמַר רַב חִיָּא בַר אֲבָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, בְּשַׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ פְרַעַה לְיוֹסֵף וּבִלְעָדֶיךָ לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ, אָמַרוּ אֲצִטְגִּינֵינוּ לְפְרַעַה, עֶבֶד שֶׁלְקָחוּ רַבּוֹ בְּעַשְׂרִים כֶּסֶף תִּמְשָׁלְהוּ עֲלֵינוּ. אָמַר לָהּ, גּוֹנֵי מַלְכוּת אֲנִי רוּאָה בּוֹ. אִם כֵּן יִדַע בְּשַׁבְּעִים לְשׁוֹן. בָּא גְבַרִיאֵל וְלָמַדוּ שַׁבְּעִים לְשׁוֹן. לֹא הָוָה גְּמִיר. הוֹסִיפּוּ לוֹ אוֹת אַחַת מִשְׁמוֹ שֶׁל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פא, ו) "עֲדוֹת בִּיהוֹסֵף שְׁמוֹ בְּצִאתוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁפֶת לֹא יִדְעֵתִי אֲשַׁמְעֵי". לְמַחֵר כָּל לִישָׁנָא דְאִישְׁתַּעֲי פְרַעַה בְּהִדְיָה אֶהְדָּר לִיָּה אֲשַׁתַּעֲי אִיהוּ בְלִשׁוֹן הַקּוּדֵשׁ, לֹא הָוָה יִדַע מֵאִי קָאָמַר אָמַר לוֹ אֲגַמְרֵהּ, אֲגַמְרֵהּ וְלֹא גָמַר אָמַר לוֹ, אֲשַׁתַּבַּע לִי דְלֹא מְגַלִּית אֲשַׁתַּבַּע לִיָּה. כִּי אָמַר לוֹ "אָבִי הֲשִׁבִיעַנִי" [אָמַר לוֹ זִיל וְאֲתַשִּׁיל אֲשַׁבּוּעָה] אָמַר לוֹ אֲתַשִּׁיל גַּם כֵּן אֲשַׁבּוּעֵתִי אָמַר לוֹ זִיל, (שם ו) "עֲלָה וּקְבַר אֶת אָבִיךָ כְּאִשְׁרֵי הַשְּׁבִיעֶיךָ".

מה וַיִּקְרָא פְרַעַה שֵׁם יוֹסֵף צְפַנְת פְּעַנַח. אָמַר רַב יוֹחָנָן, צְפּוֹנוֹת מוֹפִיעַ וְנוֹחוֹת לוֹ לְלָמַד, רַבִּי חִזְקִיָּה אָמַר, צְפּוֹנוֹת מוֹפִיעַ בְּדַעַת, מְנִיח רּוֹחוֹת שֶׁל בְּרִיּוֹת בְּהוֹן וְרַבֵּן אֲמַרִי, "צִיּוּפָה" פִּיּוּדָה "נִיבִיא" תִּיּוּמָךְ "פִּיּוּתֵר" עִירוֹם "נִיבּוֹן" חִיּוּזָה. אָמַר רַב אַחָא, צְפּוֹנָה אַחַת שֵׁיט כָּאֵן בָּאת לְגַלוֹת שֶׁאֵת בָּנָה בְּכֶלֶן כְּתִיב (לעיל לג, ו ז)

"ויתגשן השפחות" ויתגש גם לאה" וביוסף כתיב "ואחר נגש יוסף" וכו' (כפתוב לעיל).

מז ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים. מקמצא לריחא רבנו אמריו, דקמצתא ודלא קמצתא.

ויקבץ את כל אכל שבע שנים רבי יהודה אומר, נתן מה שבתחום טבריא בטבריא ומה שבתחום צפורי בצפורי, שכל ארץ מעמדת פירותיה רבי נחמיה אומר, ערב בהו עפר וקטמיות דבר שהו מעמידו פירות. רבנו אמריו, אם מתכנסין לאכול מה שבטבריא ושבעפורי, כל מה שבתחומן, אינו מספיקו מקומץ קומץ הדא אמרה, שהברכה מצויה באוצרות.

נ אסור לו לאדם שישמש מטתו בשני רעבון, שנאמר וליוסף ילד שני בנים בטרים תבוא שנת הרעב. תנא, חשוכי בנים משמשין מטותיהו בשני רעבון. תנו רבנן, בשעה שהצבור בצער יחיד הפורש מדרך צבור שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהם על ראשו ואומרים, פלוני שפרש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור. תנא אידך, בשעה שהצבור שרויין בצער, אם יאמר אדם אלך אכל ואשפתה ושלוס עלי נפשי עליו הכתוב אומר "והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן" מה כתיב בתריה, (שם יד) "ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון" זו מדת בינונית במדת רשעה מהו אומר (שם נו, יב) "אתיו אקחה יין ונסבאה שכר". מה כתיב בתריה "הצדיק אבד" וגו' אבל המצטער עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור, שכן מצונו במשה רבנו שצער עצמו עם הצבור, שנאמר (שמות יז, יב) "וידי משה כבדים ויקחו אבן", וכי לא היה לו למשה פר או כסת אחת לישב עליהו, אלא כף אמר משה, הואיל וישאל בצער אף אני אהיה עמהו בצער. שמא יאמר אדם, מי מעיד, אבני ביתו של אדם מעידין בו, שנאמר "כי אבן מקיר תזעק". רבי שילא אמר, שני מלאכי השרת המלוין את האדם מעידין בו, שנאמר (תהלים צא, יא) "כי מלאכיו יצוה" וגו'. רבי חזקא אמר, נשמתו של אדם מעידה בו, שנאמר "משקבת חיקך שמר פתחי פידך". וחכמים אומרים, אבריו של אדם מעידין בו, שנאמר (ישעיה מג, ז) "ואתם עדי נאם ה'" וגו'.

נג ותכלינה שבע שני השבע, יצאו מכללות.

נד ותחלינה שבע שני הרעב. נכנסו חולנית עד שהיו יושבים על השלחן בקשו אפלו פת קבר ולא היו מוצאין אמרו, לא כף אמר יוסף (לעיל פסוק לו) "והיה האכל לפקדון".

ויהי רָעַב בְּכָל [הָאָרְצוֹת]. בְּשֵׁלֶשׁ אַרְצוֹת בְּקִפּוּי־טִקְיָא, בְּעַרְבֵי־אֵא וּבְפִלְסְטִינִי.

נה לָכוּ אֶל יוֹסֵף אֲשֶׁר יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ. רַבִּי אַבָּא אָמַר, כְּפָאָן לְמוּל, וַיֹּאמְרוּ חֵייתֵנוּ אִין כְּתִיב אֱלֹא "הִחַיֵּתֵנוּ" נִתְּתָה לָנוּ חַיִּים בְּעוֹלָם הַזֶּה וְחַיִּים בְּעוֹלָם הַבָּא.

נו וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהֶם, הַמֵּאֲשָׂרִים שְׂבָהֶם.

פרק מב

א-ג וַיֵּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ שֹׁבֵר בְּמִצְרַיִם. (תהלים קמו, ה) "אֲשָׁרִי שָׂאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שְׁבָרוּ עַל ה' אֱלֹהָיו", וַיֵּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ שֹׁבֵר כִּי יֵשׁ סֹבֵר זֶה הַשָּׁבַע, כִּי יֵשׁ שֹׁבֵר זֶה הַרְעָב. כִּי יֵשׁ שֹׁבֵר, (לעיל לט, א) "וַיֹּסֵף הוֹרֵד מִצְרַיִמָּה", כִּי יֵשׁ סֹבֵר (להלן מב, ו) "וַיֹּסֵף הוּא הַשְּׁלִיט". כִּי יֵשׁ שֹׁבֵר, "וַעֲבָדוּם וַעֲנוּ אֲתָם". "כִּי יֵשׁ סֹבֵר", (שם יד) "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרַכֵּשׁ גְּדוֹל".

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לְמָה תִּתְרָאוּ. אָמַר לָהֶם, אֵל תֵּצְאוּ וּבִידְכֶם פְּרִנְסָה וְאֵל תִּכְנְסוּ כְּלַכֶּם בְּפִתַח אֶחָד. אֵל תֵּצְאוּ וּבִידְכֶם פְּרִנְסָה, מִפְּנֵי הַתְּרַעְמַת וְאֵל תִּכְנְסוּ כְּלַכֶּם בְּפִתַח אֶחָד, מִפְּנֵי הָעֵין.

תֵּנוּ רַבְּנוּ, הַהוֹלֵךְ מִמְּקוֹם שָׂאִין מִתְעַנֵּין לְמְקוֹם שְׂמִתְעַנֵּין הָרִי זֶה מִתְעַנֶּה עִמָּהוּן. שְׂכַח וְאָכַל וְשָׁתָה אֵל יִתְרָאָה בְּפִגְיָהוּן וְאֵל יִנְהִיג בְּעַצְמוֹ עַדוֹנֵין שְׂנֵאָמַר וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לְמָה תִּתְרָאוּ, אֵל תֵּצְאוּ עֲצֻמְכֶם בְּפִגְיָהוּן עֲשׂוּ וּבְפִגְיָהוּן יִשְׁמַעְעַל כְּאֵלוֹ אֲתָם שְׂבָעִים.

אָמַר לָהֶם יַעֲקֹב לְבָנָיו, בְּבִקְשָׁה מִכֶּם הָיוּ מִצְנִיעִים אֶת עֲצֻמְכֶם, שָׂאִין קִשָּׁה מֵעֵין הָרַע. לוחות הראשונות על ידי שְׂנֵתֵנוּ בְּקוֹלוֹת נִשְׁתַּבְּרוּ, אֲבָל לוחות אַחֲרוֹנוֹת, שְׂנֵאָמַר "וְאִישׁ לֹא יַעֲלֶה עִמָּךְ", נִתְקַיְמוּ. וְאֵף יְרוּשָׁלַיִם חֲרָבָה מִפְּנֵי הָעֵין (איכה ב, טו) "הַזֹּאת הָעִיר שְׂיֵאמְרוּ כְּלִילַת יָפִי".

וַיֹּאמֶר הִנֵּה שְׂמַעְתִּי כִּי יֵשׁ שֹׁבֵר בְּמִצְרַיִם רְדוּ שָׂמָה בְּשָׂרְךָן שֶׁהוּן עֲתִידִין לַעֲשׂוֹת שָׂם מֵאֲתָם וְעֶשֶׂר שָׁנִים מִנֵּן רַד"ו.

וַיְרַדוּ אַחֵי יוֹסֵף עִשְׂרָה. אָמַר רַבִּי בְּנִימִין בֶּן לֵוִי, מִמִּשְׁמַע שְׁנֵאמַר אַחֵי יוֹסֵף אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁהוּ עִשְׂרָה, אֲלֵא תִשְׁעָה חֲלָקִים [לְאַחֲוָה] וְאֶחָד לְשֹׁבֵר בָּר.

דָּבָר אַחֵר, וַיֵּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ שֹׁבֵר, וְכִי בְּמִצְרַיִם הָיָה אָבִינוּ יַעֲקֹב שֶׁרָאָה תְּבוּאָה בְּמִצְרַיִם אֲלֵא מִשְׁנֵנֶנֶב יוֹסֵף נִסְתַּלְקָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִמֶּנּוּ וְרוּאָה וְאֵינוֹ רוּאָה וְשׁוֹמֵעַ וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ, מִפְּנֵי מָה לֹא נֵאמַר יֵשׁ בַּר בְּמִצְרַיִם, יֵשׁ אֲכָל בְּמִצְרַיִם, שֶׁאֵמַר הַכֶּתוּב יֵשׁ שֹׁבֵר, וְהֵלֵא כָּבֵד נֵאמַר (לְעִיל מֵא, נה) "וַתִּרְעַב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם" וּמָה תִלְמוּד לֹמַר יֵשׁ שֹׁבֵר, אֵל תִּקְרִי 'יֵשׁ שֹׁבֵר', אֲלֵא 'יֵשׁ סֹבֵר' שֶׁרָאָה בְּאַסְפִּיקֵי לְרִיא סִבְרוּ בְּמִצְרַיִם, וְאִי זֶה זֶה יוֹסֵף.

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִתְרָאוּ. אָמַר לָהֶן, בְּנֵי, גְבוּרִים אַתֶּם כָּלְכֶם, (נְעִים) [נְאִים] אַתֶּם כָּלְכֶם, אֵל תִּהְיוּ כָלְכֶם נִכְנָסִים בְּפִתַח אֶחָד, וְלֹא תַעֲמְדוּ כָלְכֶם בְּמִקּוֹם אֶחָד, שֶׁלֹּא תִשְׁלַט בְּכֶם עֵין הָרַע.

רְדוּ שָׁמָּה, כָּל הַלּוֹקַח תְּבוּאָה מִן הַשּׁוּק יְרוּד.

ה מִנֵּין שְׁאֵין הַיְחִיד אוֹמֵר קְדוּשָׁה, שְׁנֵאמַר "וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְכַתִּיב הֵתֵם (בַּמִּדְבָּר טז, כא) "הַבְּדִלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת" מָה לְהֵלֵן עִשְׂרָה אֵף כֹּאן עִשְׂרָה.

אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַר אֲבִין, אִם מִתּוֹךְ אֶת יְלִיף סְגִיאוֹן אֲנוֹן אֲלֵא נֵאמַר (וַיִּקְרָא כב, לב) "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְנֵאמַר לְהֵלֵן וַיִּבְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשֹׁבֵר (בַּר), מָה לְהֵלֵן עִשְׂרָה אֵף כֹּאן עִשְׂרָה.

מִנֵּין לְעֵדָה [שֶׁהִיא] עִשְׂרָה, נֵאמַר כֹּאן עֵדָה וְנֵאמַר לְהֵלֵן (בַּמִּדְבָּר יד, כז) "עַד מְתֵי לְעֵדָה הָרַעָה", מָה עֵדָה שְׁנֵאמַר לְהֵלֵן עִשְׂרָה, אֵף כֹּאן עִשְׂרָה. אָמַר רַב סִימּוֹן, נֵאמַר כֹּאן "תּוֹךְ" וְנֵאמַר לְהֵלֵן "תּוֹךְ" מָה תּוֹךְ שְׁנֵאמַר לְהֵלֵן עִשְׂרָה אֵף כֹּאן עִשְׂרָה. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַר אֲבִין, אִם בְּתוֹךְ הַבָּאִים אֶפְלוּ עַד כִּמָּה אֲלֵא נֵאמַר כֹּאן "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְנֵאמַר לְהֵלֵן "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", מָה לְהֵלֵן עִשְׂרָה אֵף כֹּאן עִשְׂרָה. אָמַר רַב סִימּוֹן [בְּשֵׁם רַבִּין] יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי וְרַבִּי יוֹסֵי בֶן שְׂאוּל בְּשֵׁם רַבִּי אַמִּי, תִּינּוֹק עוֹשִׂין אוֹתוֹ סְנִיף לְעִשְׂרָה וְהַתְנַנֵּא, אֵין מִדְּקָדְקִין בְּקִטּוֹן אָמַר רַבִּי אַסִּי וְאִי תִימָא רַבִּי סִימּוֹן לְשִׁנֵּי קִטְנִים נִצְרָכָה אֶחָד סִפֵּק וְאֶחָד קִטּוֹן עוֹשִׂין אֶת הַסִּפֵּק עֵיקַר וְאֶת הַקִּטּוֹן סְנִיף. תְּנִי, קִטּוֹן וְסִפֵּר תּוֹרָה עוֹשִׂין אוֹתוֹ סְנִיף. רַבִּי יְהוּדָה בֶּן פִּזִּי בְּשֵׁם רַבִּי אַסִּי, הָיוּ תִשְׁעָה נִרְאִין כְּעִשְׂרָה עוֹשִׂין אוֹתוֹ סְנִיף מָה עֲבִיד מְסִימָת אֲלֵא אֶפְלוּ קִטּוֹן בִּינֵיהֶן רַבִּי בְּרַכְיָה וְרַבִּי יַעֲקֹב בַּר זְבִדִי בְּעֵא קוּימִי רַבִּי סִימּוֹן, כְּשֵׁם שְׁעוֹשִׂין אוֹתוֹ סְנִיף לְעִשְׂרָה כֶּד עוֹשִׂין אוֹתוֹ סְנִיף לְשִׁלְשָׁה, מָה אִם תִּמּוֹן שְׁאוּמְרִים אֶת הַשֵּׁם עוֹשִׂין אוֹתוֹ סְנִיף, הִכָּא לֹא כָל שְׁכּוֹן. אָמַר לוֹ, הִדָּא הִיא וְלֹא כָל שְׁכּוֹן לְהֵלֵן שֶׁהוּא מְזַכִּיר אֶת הַשֵּׁם עוֹשִׂין אוֹתוֹ סְנִיף, הִדָּא אֲמַרָה

לברכת המזון עושין אותו סניף לתפלה ולקריאת שמע אין עושין אותו סניף עד שביא שתי שערות. אמר רבי יוסי, כמה זימנין אכלית עם אבא תחליפא ועם רבי חנינא בר סיסי חביבי ולא זמינו עלי עד שהבאתי שתי שערות. עד מתי יהא קורא אמר רב איתפלגון חבריא רבי הונא ורבי יהודה תרויהון בשם שמואל, חד אמר עד שיהא יודע לברך וחד אמר עד שיהא יודע טיב ברכה בעון קומי שמואל בר שילת, תשעה אכלו פת ואחד ירק [מהו]. אמר להון, מזמנין עליו. שמנה פת ושנים ירק, מזמנין עליו. שבעה פת ושלושה ירק, מזמנין. ששה פת וארבעה ירק, מזמנין. רבי אבינא בעא, מחצה פת ומחצה ירק [מהו]. אמר רבי זעירא עד דאנא תמן בעי נשאלינה וצרו לי מנף דלאו שאלתינה רבי ירמיה בעא, דין דאכל ירק מהו מזמנא עלוהי תננא, שלש מאות נזירין עלו בימי שמעון בן שטח ובקשו להקריב תשע מאה קרבנות מאה וחמשים מצא להן פתח מאה וחמשים לא מצא להן פתח. סליק לגבי ננאי מלכא, אמר ליה, תלת מאה נזירין אנון ואנון בעון תשע מאה קרבנין ולית להון, הב להון מן דידך פלגא ואנא זיהב להון מן דידי פלגא ויזלו ויקריבו. זיהב להון ננאי ועבד להון. אזלו ואמרו לישנא בישא לננאי מלכא על שמעון בן שטח, תהוי ידיע דכל מה דקרבון מדידך קרבון ברם איהו לא זיהב מן דידיה כלום שמע ויערק בתר יומיו אתיו, הליו פרסאי נגסין על פתורא דננאי מלכא אמרין ליה, אנו נהירין דהנה הכא חד סב והנה אמר לן מילא דחכמה אמר לה לאחתיה שלח אתי תיה. אמרנה ליה, הב לי מילא ושלח לי עזקתך והוא אתא זיהב לה מילא, אתא, יתיב ליה בין מלכא למלכתא. אמר ליה, מהו כדין אמר לו, דכן כתוב בספר בן סירא "סלסלה ותרוממה ובין נגידים תושביך". אמר ליה, ולמה אפלייתא בי אמר ליה, חס ושלום לא אפלת בך, אלא את יחבת מן מה דהנה לך, ואנא יחבת מן מה דהנה לי דכתוב "כי בצל החכמה בצל הכסף". אמר ליה, ולמה לא אמרת לי. אמר ליה, אלו אמרת לך לא הוית עבד אמר ליה, ולמה ערקת, אמר ליה, דכתוב (ישעיה כו, כ) "חבי כמעט רגע עד יעבר זעם". מזג ליה פסא, אמר ליה ליבריך. אמר ליה, ניבריך על המזון שאכל ננאי ומסביו. אמר ליה, מן יומי לא שמעית מנף הדא מילתא אמר ליה, מה את בעי מימר, נברך על המזון שלא אכלתי מזג ליה פסא תננא, אמר, נברך על המזון שאכלנו משלו אמר רבי יוחנן, חלוקים עליו חבריו על שמעון בן שטח. רב ירמיה אמר, על הראשונה רב אבא אמר, על השנייה מחלפא שטתיה דרב ירמיה, תמן צריכא ליה והכא פשיטא ליה מה צריכא ליה כדרבנן ומה פשיטא ליה כדרבן שמעון בן גמליאל דתני רבן שמעון בן גמליאל, עלה והסב וטבל עמהו אף על פי שלא אכל מן הדגן כזית מזמנין עליו, וכדברי חכמים רבי יעקב בר אחא אמר, לעולם אין מזמנין עד שיאכל כזית דגן תנא, שנים פת ואחד ירק מזמנין עליו, ומאן תניתה, רבן שמעון בן גמליאל.

וַיֵּרְדּוּ אֶחָי יוֹסֵף עֶשְׂרָה. הִזָּה רָאוּי לְמִקְרָא לומר וַיֵּרְדּוּ בְּנֵי יַעֲקֹב, מֵהוּ אֶחָי יוֹסֵף, אֲלֵא בְּתַחֲלָה לֹא נִהְגוּ בּוֹ אַחֲוָה אֲלֵא מְכַרְוָהוּ לְעַרְבִים וּלְבַסּוֹף נִתְחַרְטוּ. בְּכָל יוֹם אוֹמְרִים, אִימְתִי נְבַקֵּר עָלָיו, נְבִיאָהוּ אֲצֵל אָבִיו. וְכִשְׁאָמַר לָהֶם רְדוּ לְמִצְרַיִם נִתְנוּ כָּלֶם עֵינֵיהֶם לְנֶהֱג בּוֹ מִנְהַג אַחֲוָה.

כְּתִיב, "מִנְעַ בָּר יִקְבְּהוּ לְאוֹם" זֶה פְּרָעָה הִרְשַׁע שֶׁגָּנַז הַתְּבוּאָה בְּשָׁנֵי רַעְבוֹן וְלֹא בִקֵּשׁ לְמִזְכָּר (שם) "וּבִרְכָה לְרֹאשׁ מִשְׁבִּיר", זֶה יוֹסֵף הַצַּדִּיק שֶׁזָּן אֶת כָּל הָעוֹלָם כְּלוּ בְּשָׁנֵי רַעְבוֹן, וְנִהַג אֶת כָּל הָעוֹלָם כְּלוּ פְרוּעָה שֶׁמִּנְהִיג צֹאנֵנוּ בְּמִרְעָה טוֹב וּבְמִישׁוֹר, וְעָלָיו אָמַר דָּוִד (תהלים פ, ב) "רַעֲהָ שְׂרָאֵל הַאֲזִינָה נֶהֱג כְּצֹאן יוֹסֵף". כְּשֶׁבָּא רַעֲב בִּימֵי דָּוִד הִזָּה מִבְּקֵשׁ רַחֲמִים לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, נִהַג אֶת צֹאנֵךְ כְּיוֹסֵף שֶׁנִּהַג אֶת הָעוֹלָם וְזָן אוֹתָן בְּשָׁנֵי רַעְבוֹן, שֶׁכִּינּוּן שֶׁחִזַּק הִרְעֵב בָּאוּ הַמִּצְרַיִם אֲצֵלוֹ, אָמְרוּ לוֹ, תֵּן לָנוּ לֶחֶם, אָמַר לָהֶם, אֱלוֹהֵי שְׁלִי אֵינִי זֶן אֶת הַמִּצְרַיִם אֲלֵא לָכוּ וּמֹלוּ אֶת עַצְמְכֶם, הִלְכוּ אֲצֵל פְּרָעָה וְהָיוּ צוֹעֲקִים לִפְנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר "וַתִּרְעֵב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל פְּרָעָה לֵלְחֶם", אָמַר לָהֶם, "לָכוּ אֶל יוֹסֵף", אָמְרוּ לוֹ, כִּבֵּר הִלְכְּנוּ אֲצֵלוֹ וְהָא מִדְּבַר עֲמֻנוּ דְּבָרִים יִתְרִים, וּמָה מִדְּבַר עֲמְכֶם, דְּבָרִים שְׂאִין לְסַפְרוֹ, אָמַר לָהֶם, אֵף עַל פִּי כֵן מֵהוּ מִדְּבַר עֲמְכֶם, אָמַר לָכוּ מְלוּ אֶת עַצְמְכֶם, וְלֹא כִּדְ אֲמַרְנוּ לָךְ מִתְחַלָּה עֲבַד הוּא וְאִין דְּרַכּוּ שֶׁל עֲבַד לְנֶהֱוֹג מְלָכוּת עָלֵינוּ, אָמַר לָהֶם שׁוּטִים, לֹא פְרוּז יוֹצֵא מִלְּפָנָיו כָּל אוֹתָן שְׁנִים שֶׁל שְׂבַע רַעֲב בָּא, וְלָמָּה לֹא הִנְחַתָּן תְּבוּאָה שֶׁל שָׁנָה וְשֶׁל שְׁתַּיִם וְשֶׁל שְׁלֹשׁ, בְּאוֹתָהּ שְׁעָה הָיוּ בּוֹכִים וְאוֹמְרִים לוֹ אֵף הַתְּבוּאָה הִרְקִיבָה. אָמַר לָהֶם וְלֹא נִשְׁתַּיֵּר קִמַּח מֵאֲתָמוּל, אָמְרוּ לוֹ, אֵף לֶחֶם שֶׁהִיָּה לָנוּ בְּסֵל הִרְקִיב, אָמַר לָהֶם, שׁוּטִים, אִם עַל הַתְּבוּאָה הוּא גּוֹזֵר וּמִרְקֵבֶת שְׂמָא יְגַזֵּר עָלֵינוּ וַיִּהְרַגְנוּ, אָמַר לָהֶם, אֲפֹלוּ אוֹמַר לָכֶם חֲתִיכוּ מִבְּשָׂרְכֶם וְהִאֲכִילוּ לְנַעֲמִיּוֹת תִּשְׁמְעוּ לוֹ, "כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ". (שם נו) וְהִרְעֵב הִזָּה עַל כָּל הָאֶרֶץ אֵין כְּתִיב כָּאֵן, אֲלֵא "עַל (כָּל פְּנֵי) [פְּנֵי כָּל] הָאֶרֶץ" לֹא הִתְחִיל הִרְעֵב תְּחִלָּה אֲלֵא בְּעֶשְׂרִים, שְׂאִין פְּנִים הָאֲמוֹר כָּאֵן אֲלֵא עֶשְׂרִים, כְּשֶׁאָדָם עֶשְׂרִי יֵשׁ לוֹ פְּנִים שְׁמַחִים לְרֹאוֹת אֶת חֲבֵרוֹ, וְכִינּוּן שֶׁהוּא עֲנִי אֵין לוֹ פְּנִים, שֶׁהוּא מִתְּבַיֵּשׁ מִחֲבֵרוֹ.

ו אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי [סִימוֹן], אֵף יוֹסֵף הִזָּה יוֹדֵעַ שֶׁאֲחָיו יוֹרְדִין לְמִצְרַיִם, מָה עָשָׂה, הוֹשִׁיב שׁוּמְרִין עַל עֶשְׂרָה פְּתָחִים, אָמַר לָהֶם, כָּל מִי שֶׁנִּכְנַס בְּפִתַּח כְּתִבוּ שְׁמוֹ וְהִבִּיאוּ לִפְנָי, זֶה קוֹרָא רְאוּבֵן בְּן יַעֲקֹב וְזֶה קוֹרָא שְׁמֵעוֹן בְּן יַעֲקֹב. וְכֵן כָּל אֶחָד וְאֶחָד. אָמַר לָהֶם יוֹסֵף, חֲתַמוּ כָּל הָאוֹצְרוֹת וּפְתַחוּ אֶחָד וְנִתֵּן שְׁמוֹתָן לְאוֹתוֹ שֶׁהִזָּה מִמְּנָה עַל אוֹתוֹ אוֹצֵר. אָמַר לוֹ לְכִשְׁיָבֹאוּ בְּנֵי אָדָם הִלְכוּ לִקַּח אֶכָּל תַּפְסוּסִים וְשִׁגְרוּם לִפְנָי, הִלְכוּ כְּמָה יָמִים וְלֹא בָּאוּ שִׁגְר עָלֵיהֶם לְשׁוּק וְנִתְּנוּ סִימָנִים עָלֵיהֶם וְאָמַר לָהֶם אִם תִּרְאוּם תַּפְסוּסִים, הִלְכוּ וּמִצְאוּ אוֹתָן בְּשׁוּק שֶׁל זֹנוֹת, וְכִי מָה מְלַאכְתָּן בְּשׁוּק שֶׁל זֹנוֹת, אֲלֵא אָמְרוּ מִפְּנֵי שְׁיוֹסֵף יָפָה תֹאֵר הוֹשִׁיבוּהוּ בְּקִבָּה שֶׁל זֹנוֹת, מִיָּד תַּפְסוּסִים וְהִבִּיאוּם לִפְנֵי יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּוֹסֵף הוּא הַשְּׁלִיט עַל הָאֶרֶץ.

דָּבַר אַחַר, וַיּוֹסֵף הוּא הַשְּׁלִיט, שְׁלַשׁ גְּזֵרוֹת גָּזַר יוֹסֵף, שֶׁלֹּא יִכְנַס בָּהּ עֶבֶד וַיִּקַּח בַּר וְשֵׁלֹא יִכְנַס אָדָם בְּשָׁנֵי חֲמוּרִים שֶׁלֹּא יִכְנַס אָדָם עַד שְׂיִכְתַּב שְׁמוֹ וְשֵׁם אָבִיו וְשֵׁם זְקֵנוֹ וְהָיָה תַּפְּנוֹ מְנַשֶּׁה קַמִּיָּה וּמִקְבֵּל פְּתָקִין אֲמָרִין, גִּיעוּל וְנִיחָמִי(ה) אִי אֲשַׁכְּחוּן יִתִּיָּה טַעִין לָן בְּמַדּוּי בְּמַכְסָא הָא טַב, וְאִי לָאוּ בְּצַפְרָא נִיחָמִי מָה אֲנִן עֶבְדִּין.

ז-יב וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת אָחָיו וַיִּכְפִּירם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם. שְׁנַעֲשֶׂה לָהֶם כְּנֹכְרִי, נָטַל אֶת הַגְּבִיעַ וְהָיָה מְקִישׁ עָלָיו וְאוֹמֵר לָהֶם, מְרַגְלִים אַתֶּם, אֲמָרוּ כְּנִים אֲנַחְנוּ, אָמַר לָהֶם, וְאִם כְּנִים אַתֶּם לָמָּה לֹא נִכְנַסְתֶּם כָּלֶם בְּפִתַח אֶחָד, אֲמָרוּ לוֹ, כִּבְרַ צָנוּנוּ אֲבָא אֲמַר לָהֶם, מָה טִיבְכֶם בְּשׁוֹק שֶׁל זֹנוּת, אֲמָרוּ לוֹ אַבְדָּה אַבְדָּה לָנוּ וְאָנוּ מִבְּקָרִין עָלֶיךָ וְאֲמָרְנוּ שְׂמָא מוֹצֵאִין אוֹתָהּ בְּתוֹכָהּ. אָמַר לָהֶם, רוּאָה אֲנִי בְּגִבְעֵי שְׂבָגְדֵי שְׂשָׁנִים מִכֶּם הִחְרִיבוּ כֶּרֶךְ גְּדוֹל שְׂבָשָׁכֶם, וְאֶחָד מִכְרַתֶּם לְעַרְבֵיִים, מִיָּד נִזְדַּעְזְעוּ, אֲמָרוּ לוֹ, (לְהִלּוֹן פְּסוּק לֵב) "שְׁנַיִם עֶשֶׂר אֲנַחְנוּ אַחִים", אָמַר לָהֶם, וְהִיכֵן הֵן שְׁנַיִם מִכֶּם, אֲמָרוּ לוֹ, אֶחָד מֵת וְאֶחָד אֲצַל אָבִינוּ, אָמַר לָהֶם לָכוּ וְהִבִּיאוּ אוֹתוֹ אֵלַי. הִלְכוּ אֲצַל אָבִיהֶם, אֲמָרוּ לוֹ, כֶּךָ סִפַּר לָנוּ הָאִישׁ, כֶּךָ צַעַר אוֹתָנוּ, אָמַר לָנוּ מְרַגְלִים אַתֶּם וְאָמַר לָנוּ (לְהִלּוֹן פְּסוּק לֵד) "הִבִּיאוּ אֶת אַחֵיכֶם הַקְּטָן". אָמַר לָהֶם יַעֲקֹב, וְשָׁמְעוֹן הִיכֵן הוּא, אֲמָרוּ לוֹ תִּפְסֹו עָלֵינוּ. אָמַר לָהֶם, הוֹסַפְתֶּם לִי יָגוֹן עַל יָגוֹן, שְׁנַאֲמַר וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אָבִיהֶם אֲתִי שְׂפַלְתֶּם וְגו'. "וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל אָבִיו לֵאמֹר אֶת שְׁנֵי בְנֵי תַמְיִת". אָמַר לוֹ, מָה נִשְׁתַּנּוּ בְּנֵיךָ מִבְּנֵי. אָמַר לָהֶם יְהוּדָה, הִמְתִּינוּ לְזָקֵן עַד שְׂתַכְלָה פֶּת מִן הַבַּיִת, וְכִיּוֹן שְׂפַלְתָּהּ, אָמַר לוֹ יְהוּדָה, אֲבָא, אִם הוֹלֵךְ בְּנֵימִין עִמָּנוּ סִפֵּק נִתְפָּס סִפֵּק אִינוּ נִתְפָּס וְאִם אִינוּ הוֹלֵךְ עִמָּנוּ כָּלָנוּ מֵתִים בְּרַעַב, מוֹטֵב שְׂתַנִּיחַ אֶת הַסִּפֵּק וְתִתְפֹּשׂ אֶת הַנְּדָאִי. אָמַר, מִי עָרַב בּוֹ, אָמַר לוֹ (לְהִלּוֹן מִג, ט) אֲנֹכִי אֶעְרָבְנוּ. מִיָּד שְׁלַחוּ עִמָּהֶם, וְכִיּוֹן שְׁנַשָּׂא יוֹסֵף אֶת עֵינָיו וְרָאָה אֶת בְּנֵימִין שְׂמַח מִפְּנֵי שֶׁהָיָה דוֹמָה לְאָמוֹ.

מִרִי בַר אִיסַק אֲתָא לִיה אַח מִפִּי חוּזָאִי אָמַר לִיה, לֹא יִדְעָנָא לָךְ אֲתָא לְקַמִּיָּה דְרַב חֲסִדָּא, אָמַר לִיה, שְׁפִיר קֶאֱמַר לָךְ דְּכַתִּיב וַיִּכְר יוֹסֵף אֶת אָחָיו וְגו' מִלְּמַד שְׂנִיצָא בְּלֹא חֲתִימַת זָקֵן אָמַר לִיה, זֵיל אִיתִי סִהְדֵי דְאַחוּהָ אַתָּה. אָמַר לִיה, אִית לִי סִהְדֵי וּמְסִתְפִי מְנִיָּה דְגַבְרָא אֲלֵמָא הוּא. אָמַר לִיה לְדִידִיָּה, זֵיל אִיתִי אֶת סִהְדֵי דְלָאוּ אַחוּף הוּא. אָמַר לִיה, דִּינָא הֲכִי, הַמוּצִיא מִחֲבָרוֹ עָלָיו הֲרָאָהּ. אָמַר לִיה, הֲכִי דְנִינָא לָךְ וּלְכָל אֲלֵמֵי חֲבָרְךָ. סוּף סוּף אִיתִי סִהְדֵי וְאַסְהִידוּ בֵּיה דְאַחוּהָ הוּא. אָמַר לִיה, זֵיל פְּלוּג לִיה אָמַר לִיה, לִיפְלוּג לִי נְמִי מִפְּרָדִס וּבוֹסְתֵינִי דְשַׁתַּל אָמַר לִיה, שְׁפִיר קֶאֱמַר לָךְ, דְתַנּוּ, הַנִּיחַ בְּנִים גְּדוֹלִים וְקִטְנִים וְהַשְׁבִּיחוּ גְדוֹלִים הַנְּכֻסִים, הַשְׁבִּיחַ לְאֲמָצַע מִי דְמִי הֵתֵם גְּדוֹלִים גַּבֵּי קִטְנִים יְדַעִי וְקָא מַחְלִי, הֲכָא מִי יְדַע דְמַחִיל. אֲגַלְגַּל מִלְתָּא וּמְטָא לְקַמִּיָּה דְרַבֵּי אָמִי אָמַר לָהּ, גְדוֹלָה מְזוּ אֲמָרוּ שְׁמִין לָהֶם כְּאָרִיס הַשְׁתָּא דִּידִיָּה נְמִי לֹא יְהִבִּינָן לִיה אַהֲדָרוּהָ לְקַמִּיָּה דְרַב חֲסִדָּא, אָמַר לָהּ, מִי דְמִי, הֵתֵם בְּרִשׁוֹת נְחִית הֲכָא לָאוּ בְּרִשׁוֹת נְחִית, וְעוֹד קִטָּן הוּא וְאִין

מורידיו קרוב לנכסי קטן. אהדרוה לקמיה דרב אמרי, אמר, לא סימוה קמאי דקטן הנה.

רבי לוי אמר, ויכר יוסף את אחיו, בשעה שנפלו הם בידו, והם לא הכירוהו, בשעה שנפל הוא בידו.

כלנו בני איש אחד נחנו, נצנצה בהן רוח הקדש ואמרו, את ואנו בני דחד גבר.

ויאמר לא פי ערות הארץ באתם לראות. פשם שאברים לאדם כד אברים לארץ, "ראש עפרות תבל", (שמות י, ה) "וכסה את עין הארץ", (במדבר טז, לב) "ותפתח הארץ את פיה", "ארץ אכלת יושביה", (שם יג, לב) "ומתחת זרעת עולם", (דברים לד, כז) "הנה רחבת ידים", (לעיל לד) "וינקהו דבש מסלע", "ישבי על טבור הארץ" (יחזקאל לח, יב), כי ערות הארץ באתם לראות, "והארץ לעולם עומדת".

יג-יד ויאמרו שנים עשר עבדיך, אמר להון, אן אינד. אמרין ליה, זבנן זתיה אמר להון, בכמה זבנתון זתיה. אמרין ליה, בחמש סלעים. ואי אתי בר נש ואמר לכון זבנו לי חמש סלעים ואנא זהיב זתיה לכון אתון עבדין, אמרו ליה אין ואי אמר לכון בר נש זבנו לי בכפלא ואנא זהיב זתיה לכון אתון עבדין, אמרו לו, אין אי אמר לכון בר נש זבנו אתון זבנו לי כמה לית אנא זהיב לכון מה אתון עבדין אמרו לו, על מנת פן נחתינן או למקטיל או למקטלא אמר להם, הוא אשר דברתי אלקים לאמר מרגלים אתם.

טו בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה. בשעה שהיה נשבע לשקר הנה אומר חי פרעה. משל לגדי שברח מן המרעה ונכנס לו אצל אשה אלמנה וכסתה עליו סדיו אתון בעין גפה אמרין, פן תהוי ההיא אתתא אכלה מן הדיו בשרא דלא ידענא ביה כד חי פרעה אם תצאו מזה.

יח ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי, אין הקדוש ברוך הוא מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים.

כא ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו. לשון דרומאי הוא אבל, פרס אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו. אפשר יוסף פן שבע עשרה שנה רואה את אחיו מוכרין אותו ושותק, אלא מלמד שהיה מתחבט לפניו רגליו של כל אחד ואחד כדי שיתמלאו עליו רחמים ולא נתמלאו.

כב ויען ראובן אתם לאמר ננאגם דמו הנה נדרש, דמו ודם זקן.

כג והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם, זה מנשה.

כד ויסב מעליהם ויבד ויקח את שמעון. אמר יוסף בדעתו, אם אני מכניס שמעון ולוי שפא יקפידו שבטים על לוי שהוא חכם וכהן גדול ויעשו למצרים כמו שעשה לשכם אלא הריני מכניס לשמעון, שאין מחבבין לו [כל] כד וילכו אצל אביהם. כיון שבקש אותו לתפסו רצו השבטים לסייעו. אמר להם שמעון, איני רוצה שתסיעוני. שלח יוסף לפרעה ואמר, שגר שבעים גבורים, שמצאתי אנשים ואני רוצה להכניסם בבית האסורים, וכיון שבאו אמר להם, טלו השלשלאות הללו ותנו בצוארו והשבטים מרחוק. כיון שקרבו אצל שמעון נתן עליהם בקולו ונפלו כן לפניו ונשברו שניהן. היה עומד מנשה אצל אביו, אמר ליה, קח אותה השלשלת ושם בצוארו והכהו מכה אחת ונתנה עליו. אמר שמעון, מכה זו של בית אבא היא.

ויאסר אתו לעיניהם. לעיניהם אסרו, כיון שיצאו להם הוציאו והיה מאכילו ומשקהו ומרחיצו וסכו.

כה ויצא לבס ויחרדו. כד דמד רבי סימון בר זבדי אמרו ליה לרבי לוי עול ואפטר עלוי על ואפטר עלוי, (איוב כח, א ב) "כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב זקן, ברזל מעפר יקח ואבן יצוק נחושה", ארבעה דברים הללו הן הן תשמישן של עולם, ואם אבדו יש להן חליפין תלמיד חכם שאבד מי מחליפו. אמר רבי לוי שבטים מצאו מצאה, פתיב ויצא לבס ויחרדו, אנו שאבדנו את רבי סימון בר זבדי על אחת כמה וכמה.

רמז קמט רבי יוחנן אשכחיה לננוקא דריש לקיש אמר ליה אימא לי פסוקא. אמר ליה, (דברים יד, כב) "עשר תעשר". אמר ליה, לפריש לי מר אמר ליה, עשר בשביל שתתעשר. והכתיב "לא תנסו את ה'". אמר ליה, הכי אמר לי רבי אושעיא, חוץ מזו דכתיב (מלאכי ג, י) "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ובחונגי נא בזאת אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די", עד שיבלו שפתותיכם [מלומר די]. יומא אחריןא אשכחיה, אמר ליה, אימא לי פסוקא. אמר ליה (משלי יט, ג) "אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו" הנה קא מתמה, מי אפא מלתא בפתובים דלא רמזה משה באורייתא. אמר ליה, אטו קא מי לא רמזה משה, והכתיב ויצא לבס ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה

זאת עשה אלהים לנו. דלגא עינייה וחזיה אמרה ליה אמיה, תא, דלא לעביד בך
כדעביד לאבוך.

כט ויבאו אל יעקב ויגידו לו את כל הקרת אתם. מלמד שהיו הדברים עליהם
קשין בקורות.

ל ויהי הם מריקים שקיהם וגו', מלמד שחשדו אביהם.

לו ויאמר אלהם יעקב אביהם אתי שפלתם כבר, יוסף איננו ואת בנימון תקחו
עלי היו כלנה, עלי להעמיד שנים עשר שבטים.

לז את שני בני תמית, אמר לו, בכור שוטה, בניך לא בני הם.

לח ויאמר לא ירד בני עמכם. בשעה שהיה אדם אומר דבר מתקון לפני רבי
טרפון הנה אומר כפתור ופרח, ובשעה שהיה אדם אומר דבר של בטלה הנה
אומר לא ירד בני עמכם.

(לעיל פסוק ל) דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות. למימר דכל דבור לשון קשה,
והתנא "אז נדברו יראי ה'", אין נדברו אלא לשון נחת, וכן הוא אומר (תהלים
מו, ד) "נדבר עמים תחתינו", דבר לחוד ודבר לחוד.

וקראהו אסון בדרך. הא בבית לא אמר רבי אליעזר בן יעקב, מכאן שאין השטן
מקטרג אלא בשעת הסכנה.

תני, רבי שמעון בן אלעזר אומר, בית תינוק ואשה אף על פי שאין נחש יש סימן
אמר רבי אלעזר, והוא דאתחזק תלתא זמני, דכתיב יוסף איננו ושמעון איננו
ואת בנימון תקחו.

ה ואם אינך משלח לא גרד. אמר לו, מה הוא אומר לנו, דברים של אמת, ואנו משיבין אותו דברים של בטלה.

ו ויאמר ישראל למה הרעתם לי. מעולם לא אמר אבינו יעקב דבר של בטלה אלא כף אמר הקדוש ברוך הוא, אני עסוק להמליך את בנו במצרים והוא אומר למה הרעתם לי, הוא דהוא אמר "נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור".

ז ויאמרו שאל שאל האיש לנו אפלו עצי עריסתנו גלה לנו.

ח ויאמר יהודה אל ישראל אביו אמר ליה, מוטב שתהא נפש אחת בספק ולא כלם בודאי.

ט אנכי אערבנו כל הימים, זה העולם הבא שכלו יום.

אמר רב נחמן, מנין לערב דמששתעבד שנאמר אנכי אערבנו מידי תבקשנו. מתקיף לה רב חסדא, הא קבילן הוה דכתיב (לעיל מב, לו) "תנה אתו על ידי" אלא אמר רב יצחק מהכא, (משלי כ, טו) "לקח בגדו פי ערב זר" וכתיב "בני אם ערבת לרעה התרפס ורהב" אם יש לך ממון התר לו פסת היד ואם לאו הרבה עליו רעים.

אמר רב יהודה אמר רב, נדוי אפלו על תנאי צריך הפרה. מנלן, מיהודה, דכתיב אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים וכתיב (דברים לג, ו) "יחי ראובן ואל ימת וזאת ליהודה" כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגלגלין בארון עד שעמד משה ובקש עליו רחמים אמר לפניו, רבונו של עולם, מי גרם לראובן שהודה יהודה "וזאת ליהודה", מנד "שמע ה' קול יהודה" עאל אבריה לשפא ולא הוו קא עילי ליה למתיבתא דרקיעא (דברים שם) "ואל עמו תביאנו". לא הוה ידע למשקל ולמטרר בשמעתיא בהדי רבן "ידיו רב לו" לא הוה סלקא ליה שמעתיא אליבא דהלכתא "ועזר מצריו תהיה".

יא ויאמר אלהם ישראל אביהם אם פן אפוא. תאמר אותה תרדה שהחרדתני לאבא "ויאמר מי אפוא הוא" שנזדעזע עלי פאן.

קחו מזמרת הארץ. דברים שהו מזמרין בעולם חלזון חמר קטף, חמר ומרי אגרי מעט צרי. בלקס קטף ומעט דבש. דבש בריא פאבן [נכאת, שענה. ולט, מצטוכא] בטנים ושקדים. משח דבטנים ומשח דשקדים ומשח דלוזים.

יב-יד וְכִסֵּף מִשְׁנֵה קָחוּ בְיַדְכֶם. שָׁמָּה הַיּוֹקֵר הַשְּׁעָר. וְאֵת הַכֶּסֶף הַמְּוֹשֵׁב. אָמַר לָהֶם, הֲרֵי הַדּוֹרוֹן וְהֲרֵי הַכֶּסֶף וְהֲרֵי אַחֲיֵיכֶם. צְרִיכִיתֶם מְלֵא אַחֲרַי אֲמַרְיוֹ לֵיהֶ, צְלוֹתְךָ אָנוּ בְּעֵינֵי אֲמַר לֹו, וְאֵי צְלוֹתַי אֶתּוֹן בְּעֵינֵי וְאֵל שְׂדֵי יִתְּנוּ לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ.

וְאֵל שְׂדֵי יִתְּנוּ לָכֶם רַחֲמִים. (תהלים צד, יב) "אֲשֶׁרִי הַגִּבֹּר אֲשֶׁר תִּיִסְרְנוּ יְהִ", אֲשֶׁר תִּיִסְרְנוּ ה' אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלֶּא "יְהִ", כְּזֶה שֶׁהוּא נִדּוֹן לִפְנֵי הַדָּן וְהוּא אֹמֵר יְהִ כִּדְ אֲבִינוּ יַעֲקֹב אֹמֵר מִי שְׁעֵתִיד לֹוּמֵר לְיִסּוּרֵינוּ דֵי יֹאמֵר לְצָרוֹתַי דֵי, וְאֵל שְׂדֵי יִתְּנוּ לָכֶם רַחֲמִים.

"עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חֹסִיד אֱלֹהִים לְעֵת מְצוֹא". לְעֵת מְצוֹי חֲשָׁבוֹן מִשְׁרָאָה יַעֲקֹב אֲבִינוּ שְׁנֵתִמְצָה בְּחֲשָׁבוֹן הַתְּחִיל שׁוֹפֵד תַּחֲנוּנִים וְאֵל שְׂדֵי יִתְּנוּ לָכֶם רַחֲמִים.

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ פֶּתַח קֶרְיָא בְּגִלוֹת וְאֵל שְׂדֵי יִתְּנוּ לָכֶם רַחֲמִים, (שם קו, מו) "וְיִתְּנוּ אוֹתָם לְרַחֲמִים" לִפְנֵי הָאִישׁ, זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנֵאֲמַר "ה' אִישׁ מְלַחֵמָה". וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת אַחֲיֵיכֶם, אֱלוֹי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים אַחֵר שֶׁבֵט יְהוּדָה וּבְנֵימִין. וְאֲנִי כְּאֲשֶׁר שְׁכַלְתִּי, בְּחֶרֶב רֵאשׁוֹן, שְׁכַלְתִּי בְּחֶרֶב שְׁנִי, לֹא אֶשְׁכַּל עוֹד.

דְּבַר אַחֵר, וְאֵל שְׂדֵי יִתְּנוּ לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ, זֶה הַשְּׁלֵטוֹן. וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת אַחֲיֵיכֶם, זֶה יוֹסֵף אַחֵר, זֶה (בְּנֵימִין. שְׁמַעוֹן) שְׁמַעוֹן, וְאֵת בְּנֵימִין כְּמִשְׁמַעוֹן. וְאֲנִי כְּאֲשֶׁר שְׁכַלְתִּי, מִיּוֹסֵף, שְׁכַלְתִּי מִשְׁמַעוֹן, וְלֹא אֶשְׁכַּל עוֹד.

טו-טז וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת הַמִּנְחָה וְגו'. אֵין וְהֵכֵן אֶלֶּא שַׁבַּת, שְׁנֵאֲמַר (שמות טז, ה) "וְהִזְהָר בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהִכִּינוּ אֶת אֲשֶׁר יִבְיֹאוּ" הַדָּא אֲמַרְיוֹ שְׁשֵׁמֵר יוֹסֵף אֶת הַשַּׁבַּת עַד שֶׁלֹא תִנָּתֵן.

אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַר חֲנִינָא, מֵאֵי דְכְּתִיב וּטְבַח טְבַח וְהֵכֵן, טְבוּחַ טְבַח, פְּרַע לְהוֹן בֵּית הַשְּׁחִיטָה וְהֵכֵן, טַל גִּיד הַנְּשֵׂה בְּפִנְיָהֶם, כְּמֵאן דְּאָמַר גִּיד הַנְּשֵׂה נֶאֱסַר לְבִנְיָנָה.

יז-יט וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח הַבַּיִת, מְלַמֵּד שֶׁהִיא דוֹחֶכָן לִפְנֵיהֶם וְהוּן דוֹחִין אוֹתוֹ לְחוּץ.

כ וַיֹּאמְרוּ בִי אֲדֹנָי יְרֵד יְרֵדְנוּ. יְרִידָה הִיא לָנוּ, בְּאַרְצֵנוּ הֵיִינוּ מִפְּרַנְסִים אַחֲרֵים וְעַכְשָׁו אָנוּ צְרִיכִים לְפְרַנְסָתְךָ.

כג ויאמר שלום לכם אל תיראו, בין בזכותכם בין בזכות אבותיכם מפל מקום כספכם בא אלי.

ויוצא אליהם את שמעון. הנה עבד פהדין צרצורא.

כז-כח **רמז קנ** ויאמר השלום אביכם הזקן וגו', רבי חי'א רבה חמא חד בבבלי. אמר ליה, מה עבד אבא אמר ליה, אמר שיל בך אמר ליה, אנא אמרי לך פדין ואת אמרת לי פדין אמר ליה שואליו על החיים ואין שואליו על המתים כך השלום אביכם זה יעקב. הזקן אשר אמרתם זה יצחק ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חיץ

כט-ל ויאמר אליהם יחנך בני. לפי ששמענו חנינה בשאר שבטים ובבנימין לא שמענו, שעדין לא נולד, והיכן שמענו בו חנינה, כאן, ויאמר אליהם יחנך בני.

אמר רב שמואל בר נחמן, כיון שראה אותו יוסף מיד נתקרה דעתו וברכו באותה שעה. אמר להם, קרבוהו אצלי, והיה שואל לו עד שהגיע לענין אהיו. אמר לו, בני, כלום יש לך אח. אמר, היה לי ואיני יודע היכן הוא, יש לך אשה, אמר לו, הן, יש לי אשה ועשרה בנים. אמר ליה, ומה שמותן. אמר ליה, (בראשית מו, כא) "בלע ובקר ואשב". אמר ליה, למה קראת להם שמות הללו. אמר ליה, על צרות אחי, "בלע", שנבלע בין האמות ואיני יודע היכן הוא, "בקר", שהיה בכור לי ולאמי, "אשב", שנשבה מאביו והלך לו, "גרא", שהוא גר באכסניות ונעשה גר בארץ אחרת, "נעמן", שהיה נעים, "מפים וחפים", שהיה ראשו חפוי בין עובדי ע"א, "וארד" שיירד ממדינה למדינה. דבר אחר, "בלע", שנבלע ממני, "אחי וראש", שהיה אחי וראש, "מפים", שהיה יפה מאד, "חפים", שהוא לא ראה בחפתי ואני לא ראיתי בחפתי, "וארד", שהיה כורד של שושנים. דבר אחר, "מפים וחפים", מיום שגלה ממני לא חפתי ולא שרקתי ועשיתי עצמי כאבל. באותה שעה נכמרו רחמיו של יוסף, שנאמר, וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו וגו'.

לג וישבו לפניו הבכר כבכרתו. נטל הגביע ועשה עצמו כאלו מריח. אמר, יהודה שהוא מלך ישב בראש, ראובן שהוא בכור ישב אצלו, ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר וזבולון בני אם אחת היכן הם, הביאים והסבום זה אצל זה, גד ואשר בני אם אחת היכן הם, הביאים והסבום זה אצל זה, דן ונפתלי בני אם אחת היכן הם, הביאים והסבום זה אצל זה, אנא לית לי אמא והדין טלא לית ליה אמא, אלא בלדתה מתה בגין כך ייתי רישה לרישא דידי לפיכך ויתמהו האנשים.

לד וישא משאת וגוי חמש גדות. יוסף נתן לו חלקו וחלק אסנת וחלק מנשה וחלק אפרים וחלק עם אחיו, הלא הוא דכתיב ותרב משאת בנימן וגוי.

וישיתו וישכרו עמו. עמו שיתו, אבל חוץ ממנו לא שיתו, שפרש יוסף מאחיו לא שיתו ויו אלא נזרו כלם מן היין, ואף יוסף לא שיתו ויו עד אותו היום, שנאמר "ולקדקד נזיר אחיו".

רבי יוסי בר חנינא אמר, אף הו לא שיתו, שנאמר וישיתו וישכרו עמו, ואידך עמו הוא דלא בר חנינא אמר, אף הו לא שיתו [שיתיה] מיהא הנה. הנה.

פרק מד

ג והאנשים שלחו. אמר רב יהודה אמר רב, לעולם יפנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב.

עבדא הנה בחד דרומא דהנות תמן חד פנדק דהנה קאים ולביש זוגוי בלילא, והנה אמר לו למאן דהנה תמן פוקו דלוינתא אנא עביד לכון והווי נפקין ולסטא קדמין להון ומקפחין להון ופלגון עמיה חד זמן אתקבל תמן רבי מאיר וקם ולביש זוגוי ואמר ליה קום דלוינתא אנא עביד לך אמר ליה, אית לי אח ואנא יתיב ומסכי ליה אמר ליה, אן הוא אמר ליה, בבי כנישתא אמר ליה, ומה שמיה ואנא אזיל וקרי ליה אמר ליה, כי טוב כל ההוא לילא אזל ההוא פונדק וצוח על פיל דכנשתא כי טוב כי טוב ולא הנה בר נש עני ליה לצפרא קם רבי מאיר ושרי חמרה למיזל אמר ליה ההוא פונדקא, אן הוא אחוה דאמרת לי אמר ליה, הא אתי דכתיב (בראשית א, ד) "וירא אלהים את האור כי טוב".

ד-ו הם יצאו את העיר לא הרחיקו. כאידך דאת אמרת (יהושע ג, ד) "רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה" אמר, אם יתרחקון מן העיר אפלו מיל אחד אין כל ברקה יכולה להחזירן. קום רדף אחרי האנשים. בעוד שאימת כרף עליהם. והשגתם בשייך כתיב שגש אותן בדברים אחד רף ואחד קשה למה שלמתם רעה תחת טובה, זה קשה, הלוא זה אשר ישתה אדני בו, הרי רף. וכו עשה, וישגם וידבר אלהם, שגש אותן בדברים.

ח הוּ כָּסָף. אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן, זֶה אֶחָד מֵעֲשָׂרָה קָלִים וְחִמּוּרִים שֶׁבַּתּוֹרָה. (א) הוּ כָּסָף אֲשֶׁר מִצְאָנוּ קָל וְחֹמֶר [וְאֵיךְ נִגְנַב ב] (שמות ו, יב) "הוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שְׁמָעוּ אֵלַי" קָל וְחֹמֶר "וְאֵיךְ יִשְׁמַעֲנִי פִּרְעֹה", (ג) "הוּ בְּעוֹדֵנִי חֵי עִמְכֶם הַיּוֹם מִמְּרִים הֵיטֵם עִם הַי", "וְאֵף כִּי אֲחֲרֵי מוֹתֵי", (ד) (במדבר יב, יד) "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאַבְיָה יָרֵק יָרֵק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכְלֹם שְׁבַעַת יָמִים", קָל וְחֹמֶר לְשִׁכְיָנָה (ה) "כִּי אֵת רִגְלִים רָצַתָּה וַיִּלְאוּדָּךְ", קָל וְחֹמֶר [וְאֵיךְ תִּתְחַרְחַר אֶת הַסּוּסִים", (ו) (שם) "וַיִּבְּאֶרְץ שְׁלוֹם אֶתְּהָ בּוֹטַח", "וְאֵיךְ תַּעֲשֶׂה בְּגֵאוֹן הַיַּרְדֵּן", (ז) (שמואל א' כג, ג) "הִנֵּה אֲנַחְנוּ פֹה בִּיהוּדָה יִרְאִים", קָל וְחֹמֶר [וְאֵיךְ כִּי נִלְוֶה קַעֲלָה", (ח) "הוּ צַדִּיק בְּאֶרֶץ יִשְׁלָם", קָל וְחֹמֶר "אֵף כִּי רָשָׁע וְחוּטָא", (ט) (אסתר ט, יב) "בְּשׁוֹשׁוֹן הַבִּירָה הֶרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבְדוּ", קָל וְחֹמֶר "בְּשֶׁאֵר מְדִינֹת הַמְּלָךְ".

י וַיֹּאמֶר גַּם עֲתָה כְּדַבְּרִיכֶם כֹּן הוּא. עֲשֶׂרָה בְּנֵי אָדָם שֶׁנִּמְצְאוּ בַּגְּנֵבָה אֵין כָּלָם בַּסִּירָה אֲנֹכִי אֵינִי עוֹשֶׂה כֹן אֶלָּא אֲשֶׁר יִמְצָא אֹתוֹ הֵיךְ לִי עֶבֶד.

יב וַיִּחַפֵּשׂ בַּגְּדוֹל הַחַל וּבִקְטוֹן כָּלָה. שְׁלֹא יֹאמְרוּ יוֹדַע הֵיךְ הֵיכֵן הוּא מֵנַח.

וַיִּמְצָא הַגְּבִיעַ בְּאִמְתַּחַת בְּנִימָן. כִּיּוֹן שֶׁנִּמְצָא אָמְרוּ לוֹ הֵא גְנָבָא בַר גְּנָבְתָא אָמַר לְהוּ, יֵשׁ כָּאן שְׁעִיר, יֵשׁ כָּאן אַחִים מוֹכְרִים אַחִיהֶם.

יג וַיִּקְרְעוּ שְׁמֵלֹתָם. מִנְּשָׂה גָרַם לְשִׁבְטִים לְקַרְעַ וְכוּי' (כְּדַלְעִיל).

וַיַּעֲמֵס אִישׁ עַל חֲמָרוֹ. כָּל אֶחָד נָסִיב טְעוּיָהּ בְּחַד יָדָא וְטָעַן עַל חֲמָרִיהָ וַיִּשְׁבּוּ הָעִירָה. מְטֵרְפוֹלִין הֵיטָה וְאֶת אֲמָרַת הָעִירָה, מְלַמֵּד שְׁלֹא הֵיטָה חֲשׂוּבָה בְּעִינֵיהֶם אֶלָּא כְּעִיר שֶׁל עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם.

יד וַיִּבְּא יְהוּדָה וְאַחִיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדְנֵנוּ שָׁם. לְמוֹד הֵיךְ לְצִאת בְּכָל יוֹם לְבִימָה לְדוֹן, וְאוֹתוֹ יוֹם לֹא הִלְךְ, שְׁלֹא לְבִישׁ אֶת אַחִיו מִפְּנֵי מִצְרַיִם.

וַיִּפְּלוּ לַפְּנֵיו אֶרְצָה. לְקַיִם הַחֲלוּם, (לעיל לו, ט) "וְאַחַד עֶשֶׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי".

טו וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה נֹּאמַר לְאֲדָנִי, בְּכָסָף הָרֵאשׁוֹן (ו) מַה נִּדְבָר, בְּכָסָף הַשְּׁנִי וּמַה נִּצְטַדֵּק, בְּגִבְעֵי דְבָר אַחַר, מַה נֹּאמַר בְּמַעֲשֵׂה תְּמָר. מַה נִּדְבָר, בְּבִלְהָה וּמַה נִּצְטַדֵּק, (בְּבִנְיָמִין). מַה נֹּאמַר, שְׁחֲטָאנוּ, גְּלוּי וְדוּעַ שְׁלֹא חֲטָאנוּ. הֵאֱלֵהִים מִצָּא אֶת עוֹן עֶבְדֶּיךָ. מִצָּא בַּעַל הַשְּׁטֵר לְגִבּוֹת חוּבוֹ אָמַר רַבִּי לׁוֹי, כְּזֶה שֶׁהוּא מִמְּצָה אֶת הַחֲבִית וּמַעֲמִידָה עַל שְׁמָרְיָה.

נצטדק הננו עבדים לאדני (פתוב ברמו פ).

ז-יח ויאמר חלילה לי. נער פורפירא שלו ואמר חלילה לי מעשות זאת.

אמר להם יוסף, חס ושלוש שאני חושד אתכם, אלא הנער הזה חשוד שגנבו כדי לקסום על אחיו היכן הלך.

האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא? היה לי עבד. באותה שעה הפכו כל השבטים פניהם ממנו, ומי עמד כנגדו, הערב, שניאמר, ויגש אליו יהודה.

אמר שלמא דכלא נטופא ורוח הקודש משיבה (תהלים קיט, קסה) "שלוש רב לאהבי תורתך" וגו'.

פרשת ויגש

יח "אם ערבת לרעה" אמר רבי חנינא, ברח מן שלש והדבק בשלש, ברח מן הפקדונות ומן המאוננים ומלעשות ערבות בין אדם לחברו והדבק בחליצה, ובהתר נדרים ובהבאת שלום בין אדם לחברו. אמר רבי שמעון בר אבא, לית שמה פקדון אלא פוק דין.

דבר אחר, (שם) "בני אם ערבת לרעה", זה יהודה, שניאמר "אנכי אערבנו". "נוקשת באמרי פיך" "אם לא הבאתיו אליך והצגתיו לפניך וחסאתי לך כל הקמים". (משלי שם) "עשה זאת אפוא בני והנצל [לך] התרפס", בעפר רגליו" (שם) "ורחב רעה", והמליכהו עליך ויגש אליו יהודה.

"כי הנה המלכים נועדו", זה יהודה ויוסף שנתועדו נחדו. (שם) "עברו נחדו", זה נתמלא עברה על זה וזה נתמלא עברה על זה. "המה ראו פן תמהו" (לעיל מג, לג) "וימתהו האנשים איש אל רעהו". (תהלים שם) "נבהלו נחפזו", "ולא זכלו אחיו לענות אתו" וגו'. "רעה אחרתם", אלו השבטים, אמרו, מלכים מדינים זה עם זה, מאי אכפת לנו. ויגש אליו יהודה.

(איוב מא, ח) "אָהַד בְּאָהַד וַיִּגְשׁוּ", זֶה יְהוּדָה וַיּוֹסֵף "וְרוּחַ לֹא יָבֵא בִּינֵיהֶם", אֱלוֹ הַשְּׁבֻטִים, אָמְרוּ, הַמְּלָכִים וְגו'.
הַשְּׁבֻטִים, אָמְרוּ, הַמְּלָכִים וְגו'.

(משלי כה, יא) "תִּפְוַחֵי זָהָב בְּמִשְׁכֵּי־כֶסֶף", תִּרְגַּם עֲקִילָס הַגֵּר חֲזוּרֵינוּ [דְּדַהַב] בְּגוֹ דִּסְקָרִין [דְּכֶסֶף] (שם) "דָּבָר דָּבָר עַל אֲפָנֵינוּ" מָה הָאוֹפֵן מְרָאָה פְּנִים בְּכָל צַד כֶּף הָיוּ דָּבָרֵינוּ שֶׁל יְהוּדָה נִרְאִין לְכָל צַד בְּשַׁעָה שֶׁדָּבָר עִם יוֹסֵף.

וַיִּגְשׁ אֱלֹו יְהוּדָה. "מִיָּם עֲמָקִים עֲצָה בְּלֵב אִישׁ וְאִישׁ (תְּבוּנוֹת) [תְּבוּנָה] יִדְלָנָה", מִשָּׁל לְבוֹר שֶׁהָיוּ מִיָּמֶיהָ יָפִין וְעֲמָקִין וְלֹא הָיָה בְּרִיָּה יְכוּלָה לְשִׁתּוֹת הַיָּמָנָה. בָּא אָהַד וְקָשֶׁר חֶבֶל בְּחֶבֶל וְנִימָא בְּנִימָא וְדָלָה וְשִׁתָּה הַיָּמָנָה. הַתְּחִילוּ הַכָּל דּוֹלְקִין וְשׁוֹתִין הַיָּמָנָה. כֶּף לֹא זָז יְהוּדָה מִשִּׁיב דָּבָר לְיוֹסֵף עַד שֶׁעָמַד עַל לְבוֹ.

וַיִּגְשׁ אֱלֹו יְהוּדָה. (עמוס ט, יג) "הִנֵּה יָמִים בָּאִים נָאִם ה' וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בְּקוֹצָר" [חוֹרֵשׁ] זֶה יְהוּדָה (הוֹשֵׁעַ י, יא) "אֲרָכִיב אֲפָרִים יַחְרוֹשׁ יְהוּדָה", "בְּקוֹצָר", זֶה יוֹסֵף, (לְעִיל לז, ז) "וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאֲלָמִים אֲלָמִים" "וְדָרְךָ עֲנָבִים", זֶה יְהוּדָה, (זְכַרְיָה ט, יג) "כִּי דָרְכַתִּי לִי יְהוּדָה". "בְּמִשְׁךָ הַזָּרַע", זֶה יוֹסֵף, שֶׁמֶשֶׁךָ זָרַעוּ שֶׁל יַעֲקֹב וְהוֹרִידוּן לְמִצְרַיִם. (שם) "וְהִטִּיפוּ הַהָרִים עָסִיס", אֱלוֹ הַשְּׁבֻטִים אָמְרוּ מְלָכִים וְכו'.

וַיִּגְשׁ אֱלֹו יְהוּדָה. (קהלת ז, יט) "הַחֲכָמָה תֵּלְעוּ לַחֲכָם". אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, בְּשַׁעָה שֶׁתִּפְס יוֹסֵף אֶת בְּנִימִין אָמַר לוֹ יְהוּדָה בְּנִימִין אֶתָּה תִּפּוֹס וְשָׁלוֹם יֵשׁ בְּבֵית אֲבָא מִיָּד כְּעַס יְהוּדָה וְשָׂאֵג בְּקוֹל רָם וְהִלְךְ קוֹלוֹ אֲרַבַּע מְאוֹת פְּרָסָה עַד שֶׁשָּׁמַע חוּשִׁים בְּוֹ דָו וְקִפֵּץ מֵאֲרָץ כְּנַעַן וְשָׂאֵגוּ שְׁנֵיהֶם יַחַד וּבִקְשׁוּ אֲרָץ מִצְרַיִם לְהַפִּיץ עֲלֵיהֶם. אָמַר אִיּוֹב, "שֶׂאֲגַת אֲרִיָּה", זֶה יְהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (לְהִלּוֹ מַט, ט) "גּוֹר אֲרִיָּה יְהוּדָה". (איוב שם) "וְקוֹל [שְׁחֲלִי]", זֶה חוּשִׁים בְּוֹ דָו, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים לָג, כָּב) "וּלְדָן אָמַר דָּן גּוֹר אֲרִיָּה". "וְשִׁנֵּי כְּפִירִים נִתְעוּ", אֱלוֹ גְבוּרֵי יוֹסֵף. וְכִינּוֹן שֶׁצָּעַק יְהוּדָה נִשְׁרָוּ שְׁנֵיהֶם שֶׁל כָּלָם. אָמַר רַבִּי לִוִּי, אֵף אֶחָיו כִּינּוֹן שֶׁרָאוּ יְהוּדָה כְּעַס אֵף [הֵם] נִתְמַלְאוּ חֲמָה וּבְעֵטוֹ בְּאֲרָץ וְעָשׂוּ אוֹתָהּ תְּלָמִים תְּלָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ד, יא) "לִישׁ אֲבָד מִבְּלֵי טָרֶף וּבְנֵי לְבִיא" וְגו'. "לִישׁ אֲבָד מִבְּלֵי טָרֶף", זֶה יְהוּדָה שֶׁמָסַר עֲצָמוֹ עַל בְּנִימִין, אָמַר, שֶׁמָּא יִמָּחַל לוֹ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹתוֹ עוֹן שֶׁאֲמַרְתִּי לְאֲבָא "טָרֶף טָרֶף יוֹסֵף". (איוב שם) "וּבְנֵי לְבִיא יִתְפָּרְדוּ", אֱלוֹ אֶחָיו שֶׁנִּתְמַלְאוּ חֲמָה עַל יוֹסֵף. כִּינּוֹן שֶׁרָאָה יוֹסֵף סִימָנִין שֶׁל יְהוּדָה שֶׁהוּא כּוֹעֵס מִיָּד נִדְעָעַזַּע וְאָמַר, אוֹי לִי שֶׁמָּא יִהְרָגֵנִי. וּמָהוּ סִימָנִין שֶׁל יְהוּדָה, עֵינָיו שֶׁל יָמִין זּוֹלָגָת דָּם. וַיֵּשׁ אוֹמְרִים, חֲמִשָּׁה לְבוּשִׁים הָיָה לְבוּשׁ וְנִימָא הָיָה לוֹ בְּלָבוֹ וְכִינּוֹן שֶׁהָיָה כּוֹעֵס הָיָה קוֹרַעַת כְּלָן וְיוֹצֵא[ת]. מָה עָשָׂה יוֹסֵף בְּאוֹתָהּ שַׁעָה, עָמַד שֶׁל אֶבֶן שֶׁהוּא יוֹשֵׁב עָלָיו בְּעֵט בּוֹ וְעָשָׂאֵו גַל שֶׁל צְרוּרוֹת. אָמַר יְהוּדָה גַּם זֶה גְבוּר כְּמוֹתֵנוּ. בְּאוֹתָהּ שַׁעָה אֶחָו יְהוּדָה הִתְרַבּ וּבִקְשׁ לְשַׁלְּפָה וְאִינָה נִשְׁלָפָת. אָמַר בְּוִדָּאֵי יֵרָא שְׁמִים הוּא זֶה, לְכָךְ נֶאֱמַר (קהלת ז, יט) "הַחֲכָמָה תֵּלְעוּ לַחֲכָם", זֶה יוֹסֵף. "מַעֲשָׂרָה שְׁלִיטִים", אֱלוֹ עֲשָׂרַת אֶחָיו.

וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, הַגִּישָׁה לְמַלְחָמָה כְּמָה דְאֵתְּ אָמַר "וַיִּגַּשׁ יוֹאָב וְהָעָם אֲשֶׁר (אִתּוֹ) [עִמּוֹ] לְמַלְחָמָה". רַבִּי נַחֲמִיָּה אָמַר, הַגִּישָׁה לְפִיּוֹס כְּמָה דְאֵתְּ אָמַר (יְהוֹשֻׁעַ יֵד, ו) "וַיִּגַּשׁוּ בְנֵי יְהוּדָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ לְפִיּוֹס", וְרַבִּנּוּ אָמְרִי, הַגִּישָׁה לְתַפְלָה (מ"א יח, לו) "וַיִּגַּשׁ אֶלְיָהוּ", רַבִּי אֶלְעָזָר פָּשַׁט לְהוֹן אִם לְמַלְחָמָה, אֲנִי בָּא, אִם לְפִיּוֹס, אֲנִי בָּא, וְאִם לְתַפְלָה, אֲנִי בָּא.

רַבִּי מֵאִיר אָמַר, אֵין וַיִּגַּשׁ אֶלָּא לְשׁוֹן שְׁלוֹם, שְׁנַאָמַר (שְׁמוּאֵל א ל, כא) "וַיִּגַּשׁוּ (ו) וְגוֹ' וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשְׁלוֹם". רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, אֵין וַיִּגַּשׁ אֶלָּא לְשׁוֹן תְּנַחוּמִין שְׁנַאָמַר "וַיִּגַּשׁ וַיִּשְׁק לוֹ". רַבִּי נַחֲמִיָּה אָמַר, אֵין וַיִּגַּשׁ אֶלָּא לְשׁוֹן קָרְבָן שְׁנַאָמַר (וּיקרא ח, יד) "וַיִּגַּשׁ אֵת פֶּר הַחֲטָאֹת". רַבִּי יוֹסִי אָמַר, אֵין וַיִּגַּשׁ אֶלָּא לְשׁוֹן נְזִיפָה, שְׁנַאָמַר "גִּישׁ הַלְּאָה". רַבִּי נֶתָן אָמַר, אֵין וַיִּגַּשׁ אֶלָּא לְשׁוֹן מְשֻׁמוֹשׁ שְׁנַאָמַר (לְעִיל כז, כא) "גִּישָׁה נָא וְאַמְשֶׁד בְּנִי".

וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי. בִּי וְלֹא בּוֹ אִם לְמַלְחָמָה אֲנָא טָב וְאִם לְשִׁמְשָׁא אֲנָא טָב וְאִם לְמַפְצַע קִיסִין אֲנָא טָב.

דְּבַר אַחַר, בִּי אֲדֹנִי בִּינָא אֵת מַעְבִּיר עֲלֵינוּ אֶתְמוֹל אֶמְרֵת לָנוּ (לְהֵלן פְּסוּק כא) "הוֹרְדָהוּ אֵלַי וְאַשְׁיֵמָה עֵינֵי עֲלֵיו" זוֹ הִיא שְׁיִמַת עֵין, זוֹ הִיא סְמִיּוֹת עֵין בְּנִימוּסוֹת שְׁלָנוּ כְּתִיב (י"ו) אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַר בְּגִבְתּוֹ", וְזֶה יֵשׁ לוֹ לְשִׁלָּם.

וְדְבַר נָא עַבְדְּךָ דְּבַר. יִכְנָסוּ דְּבָרֵי בְּאַזְנֵיךָ, זְקַנְתּוֹ שֶׁל זֶה עַל יְדֵי שְׁמִשְׁכָּה פְּרָעָה לְלָחָה אַחַת לָקָה הוּא וְכָל בֵּיתוֹ בְּנִגְעִים. הַזְהַר שְׁלֹא יִלְקָה אוֹתוֹ הָאִישׁ בְּצָרְעַת. אִמּוֹ שֶׁל זֶה לֹא מֵתָה אֶלָּא מִקְלָלְתוֹ שֶׁל אָבָא, (בְּרַאשִׁית לֹא, לב) "עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֵת אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחִיָּה", הַזְהַר שְׁלֹא תַחֲוֹל בְּךָ קַלְלָה אַחַת וְאוֹתוֹ הָאִישׁ מֵת. שְׁנַיִם מִמֶּנּוּ נִכְנָסוּ לְכַרְךָ גְּדוֹל וְהַחֲרִיבוּהָ בְּעָבוֹר נִקְבָּה אַחַת, וְכֹאן בְּשִׁבִיל זָכָר, עַל חֲבַת עֵין בָּא עַל אַכְסִנְיָה שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁנַאָמַר (דְּבָרִים לג, יב) "וַיִּבֶן כְּתָפָיו שְׁכוֹ", עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה.

וְדְבַר נָא עַבְדְּךָ דְּבַר. דְּבַר אֲנִי מוֹצִיא מִפִּי וּמִכְנִיס דְּבַר בְּנָא בְּשַׁעָה שְׁהִיָּה יְהוּדָה מַעֲלָה חֲמָה הִיָּה מִכְנִיס עֲשָׂשִׁיּוֹת שֶׁל בְּרִזָּל לְתוֹךְ פִּיו וּמוֹצִיאָן אֲבָק.

כִּי כְמוֹד כְּפָרְעָה. מַה פְּרָעָה גּוֹזֵר וְאֵינוֹ מְקַיֵּם אֵף אֶתְּהָ גּוֹזֵר וְאֵינוֹ מְקַיֵּם, וּמַה פְּרָעָה לְהוֹיֵט אַחַר זְכָרִים אֵף אֶתְּהָ לְהוֹיֵט אַחַר זְכָרִים, וּמַה פְּרָעָה מְלַךְ וְאֵתְּ שְׁנֵי לוֹ, אֵף אָבָא מְלַךְ בְּאַרְץ כְּנַעַן וְאֵינוֹ שְׁנֵי לוֹ. וְאִם אֲנִי שׁוֹלֵף חֲרָבִי מִמֶּךָ אֲנִי מֵתַחִיל וּבְפָרְעָה אֲנִי מְסַיֵּם. אֵלוֹ אָמַר מִפְּרָעָה אֲנִי מֵתַחִיל וּבְךָ אֲנִי מְסַיֵּם הִיָּה מִנִּיחוֹ כִּיּוֹן שְׁאָמַר מִמֶּךָ אֲנִי מֵתַחִיל רְמִז לְמִנְשָׁה וְרַפְּשׁ חַד רַפְּשׁ וְזַעַת כָּל הַפְּלָטִין אָמַר, דִּין רַפְּשׁ מִדְּבִית אָבָא כִּיּוֹן דְּחִמָּא כּוֹ שְׁרִי מִשְׁתַּעֲי רְכִיכִין אֲדֹנִי שְׁאַל אֵת עַבְדִּיו.

דבר אחר, ויגש אליו יהודה. נכנסו לתוכחות. אמר יהודה לנפתלי, קפץ וראה כמה שוקים יש במצרים. קפץ וראה ואמר, שנים עשר שוקים. אמר, כל אחד ואחד יחריב שלו ואני אחריב שלשה אמר לו יוסף מצרים לא כשכם, אם תחריב מצרים תחריב את כל העולם, דכתיב (לעיל יג, י) "כִּגְן ה' כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם". כי כמוך כפרעה. אם אשליך חרבי אהרג את כל מצרים. אמר יוסף, אם אתה מוציאה אכרד אותה על צנאך. אמר לו יהודה, אני פותח פי ובולעך, אמר לו יוסף, אם תפתח את פיך אני סותמו באבן. אמר לו, אם אלך אל אבי מה אמר לו, אמר לו, הלך החבל אחר הדלי התחיל יהודה פועס, שלא הבין החידה. שגר יוסף לפרעה שישלח לו שלש מאות גברים. אמר בשבועה שבשקר דן אותנו. אמר לו יוסף, שקר לשקרי בשקר העליתם לאחיכם בבור. אמר ליה יהודה, נור דשכם דליק בלבי אמר נור דתמר פלתך אנו מנהרין אמר לו, תגרם שאצבע שוקי מצרים בדם. אמר להם, נהוגים אתם בדבר, שצבעתם הכתנת בדם. כיון שראה יוסף שרצה להחריב מצרים נתנדע לאחיו. בקשו להרגו, בא מלאך ופגרו בארבע פנות הבית. צוח יהודה קול אחד ונפלו כל שרי מצרים והפילו החיות ויוסף נפל מן הספסל ונפלו שניהם של שלש מאות גבורים והפכו פניהם ולא חזרו עד יום מותו. אף פרעה נפל מכסאו, שנאמר "והקל נשמע בית פרעה".

ט רמז קנא אדני שאל את עבדיו לאמר. תדע שבעלילה אתה בא עלינו, כמה מדינות ירדו לכאן לקח אכל, פלום שאלת להם כמו ששאלת לנו, שמא בתך היינו מבקשים, או אחותנו אתה מבקש.

כ ונאמר אל אדני וגו'. אפשר אדם פיהודה מדבר דבר שאינו ברור לו ואחיו מת אלא כך אמר יהודה, אם אני אומר לו שהוא חי הוא אומר לי הביאהו אלי כדרך שאמר על בנימין, לפיכך אמר ואחיו מת.

אמר רבי חייא בר אבא, כל הדברים שאתה קורא מדבר יהודה ליוסף עד ולהלן מה, א) "ולא זכל להתאפק". הנה בהן פיוס ליוסף, פיוס לבנימין, פיוס לאחיו. פיוס ליוסף, ראו היאך נתן נפשו על בניה של רחל. פיוס לאחיו, ראו היאך נתן נפשו על אחיו. פיוס לבנימין, כשם שנתתי נפשי על אחיך כך אני נותן עליך.

כז ויאמר עבדך אבי אלינו, עשרה פעמים אמרו בני יעקב ליוסף עבדך אבינו, ושמע יוסף את הדבר הזה ושתק, ושתיקה כהודאה, לפיכך נתקצרו משני חזיו עשר שנים, שנאמר "וימת יוסף וכל אחיו".

כט-לד וּלְקַחְתֶּם גַּם אֶת זֶה. אָמַר לוֹ, בְּתַחֲלָה כְּשֶׁהָיָה בְּנִימִין אֶצְלֵי הַיְיִתָּה דַעְתִּי מִיִּשְׁבֵּת עָלַי, וְעַכְשָׁו דוֹמָה לִי כְּאִלּוּ שְׁלֹשְׁתָּן לְקַחְתֶּם בְּיוֹם אֶחָד. וּלְמָה יַעֲקֹב דוֹמָה, לָנֶר שֵׁיֵשׁ לוֹ שְׁלֹשָׁה פִּיּוֹת, כִּיּוֹן שְׁכַבְתָּה אַחֲרוֹנָה כְּבוֹ פֶלֶן. וְקָרְהוּ אֶסוּן. אָמַר, אוֹי לִי, שְׂמָא נְגַזְרָה גְזָרָה עַל זָרְעָה שֶׁל רְחֵל, הִיא מֵתָה בְּדָרְדָר, וְאַחִיו מֵת בְּדָרְדָר, וְעַכְשָׁו הוֹלֵךְ הוּא בְּדָרְדָר, מִיָּד יָמוּת, וְאַף אֲנִי מֵת בְּאַנְחָה אַחֲרָיו. אָמַר לוֹ יוֹסֵף, יְהוּדָה לָמָּה אַתָּה דוֹבְרָן וְהֵלֵא יֵשׁ בְּאַחִיךָ גְדוּלִים מִמֶּךָ. אָמַר לוֹ, אֵף עַל פִּי כֹן כָּלֵם חוּץ לְזִיקָא הֵן עוֹמְדִין וְאַנִּי מַעֲי קוֹמְטִים עָלַי כְּחָבֵל אָמַר לוֹ, לָמָּה, אָמַר לוֹ, שְׂאֲנִי עָרַב לוֹ. אָמַר לוֹ, אִם בְּכֶסֶף אִם בְּזָהָב אֲנִי נוֹתֵן לָךְ. אָמַר לוֹ, לֹא בְּכֶסֶף וְלֹא בְּזָהָב אֵלָּא כֶּף אֲמַרְתִּי לְאַבָּא אֶהְיָה בְּנִדוּי בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא שְׁנִקְרָא יָמִים שְׁנַאֲמַר אִם לֹא אֲבִיאָנוּ אֵלֶיךָ וְגו'.

אָמַר לוֹ, לָמָּה אַתָּה מְבַקֵּשׁ בְּנִימִין, אִם לְגִדְלָה אֲנִי גְדוֹל מִמֶּנּוּ, אִם לְגִבוּרָה אֲנִי גִבּוֹר מִמֶּנּוּ, מוּטָב שְׂאֶהְיָה עֶבֶד תַּחְתָּיו וְאֵל אֶרְאָה בְּצַעְרוֹ שֶׁל אֲבָא.

אָמַר לָהֶם יוֹסֵף, אֲנִי רוֹצֶה לִידַע אֵלָּא לְבִנְיָמִין זֶה מִי נָתַן לוֹ עֶצֶה לְגַנֵּב, שְׂמָא אַתֶּם נִתְתֶּם לוֹ עֶצֶה. אָמַר בְּנִימִין, לֹא הֵן נָתַנוּ עֶצֶה, וְלֹא נִגְעָתִי בְּגִבְעֵי. אָמַר לוֹ, הַשֶּׁבַע לִי, נִשְׁבַּע לוֹ בְּפִרְיִשְׁתּוֹ שֶׁל יוֹסֵף אַחִי מִמֶּנִּי לֹא נִגְעָתִי בּוֹ וְלֹא בְּשִׁלַּח חֲצִים שְׁנִשְׁתַּלְּחוּ בּוֹ, וְלֹא בְּהַפְשִׁיטוֹ שְׂהַפְשִׁיטוֹ אוֹתוֹ, וְלֹא בְּהַשְׁלִיכַת הַבּוֹר שְׂהַשְׁלִיכוֹהוּ, וְלֹא בְּמַכִּירָה שְׂמַכְרוֹהוּ לִישְׂמַעְאֵלִים וְלֹא בְּטַבִּילָה שְׂטַבְּלוּ כְּתַנְתּוֹ בְּדָם אָמַר, מִי מוֹדִיעַ שְׂאֵת נִשְׁבַּע עַל אַחִיךָ בְּאַמַּת. אָמַר לוֹ, בְּשָׂמוֹת שֶׁל בְּנֵי אַתָּה יָכוֹל לִידַע כְּמָה אֲנִי מְחַבְּבוֹ, שְׂהוֹצֵאתִי שְׂמוֹתַן עַל מַה שְׂאַרְעַ לוֹ. אָמַר לוֹ, וּמָה שְׂמוֹתַן. אָמַר לוֹ, בְּלַע וּבְכָר וְגו' "מוֹפִים", לְמִדַּתִּי מִפִּי תוֹרָה שְׂלָמַד מֵאַבּוֹ "חֲפִים", שְׂנִתְחַפֶּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה, דְּבָר אַחֵר, שְׂהִלְכְתִי יַחַף וּמִתְאַבֵּל עָלַי, "וְאַרְדָּ" (לַעִיל לוֹ, לֵה) "כִּי אֵרַד אֶל בְּנֵי אָבֶל שְׂאַלָה". בְּבִקְשָׁה מִמֶּךָ אֵל תוֹרִיד אָבִי בְּגוֹן שְׂאַלָה, שְׂכֹן יְהוּדָה אוֹמֵר "כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי" וְגו'. כִּיּוֹן שְׂהִגִּידוּ לוֹ צַעְרוֹ שֶׁל אָבִיו, מִיָּד וְלֹא יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק.

פרק מה

א-ד וַיֹּאמֶר [וַיִּקְרָא] הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ מֵעָלָי. רַבִּי חֲמָא בַר חֲנִינָא אָמַר, לֹא עָשָׂה יוֹסֵף כְּשׂוֹרָה שְׂאֵלוֹ בְּעֵט בּוֹ אֶחָד מֵהֶן הָיָה מֵת. רַבִּי שְׂמַעוֹן בַּר נַחְמָן אָמַר, כְּהֵן

וכשנורה עשה, שלא ביש אחיו בפני המצריים. הנה יודע צדקן של אחיו, אמר, חס ושלום אין אחי חשודין על שפיקות דמים.

נתחזק ונשב. אמר לו, אותו אחיכם שאתם אומרים מת הוא ודאי. אמרו לו הן. ולמה אתם מספרים שקר, הלא אתם מכתתם אותו, אקרא אותו ונענני, והנה קורא אותו יוסף בן יעקב והיו רואים בארבע פנות הבית אמר להם, אני יוסף אחיכם, ולא האמינו לו עד שפרע עצמו והראה להם המילה, ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף.

רמז קנב אמר רבי שמעון בן אלעזר, אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה, בלעם חכם של אמות לא הנה יכול לעמד בתוכחת אתנו, שנאמר (במדבר כב, ל) "ההסכן הספנתי לעשות לך פה ויאמר לא", יוסף קטנו של שבטים הנה ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו, לכשיבא הקדוש ברוך הוא ויוכיח כל אחד ואחד לפי מעשיו, על אחת כמה וכמה.

ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי. הראה להם המילה.

ח ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה וישימני לאב לפרעה בסיליוס ולאדון, לרבון.

ט מהרו ועלו אל אבי. ואל תעמד השעה.

כי פי המדבר אליכם. בלשון הקדוש.

טו ויפל על צוארי בנימן. וכי שני צוארים הנה לו לבנימין, אלא ראה ברוח הקדוש ששני מקדשים עתידין להבנות בחלקו של בנימין ועתידין לחרב ובנימן בכה על צואריו, ראה שמשפן שילה עתיד להבנות בחלקו של יוסף ועתיד לחרב.

ויתן את קלו בבכי. כשם שלא פיס יוסף את אחיו אלא בבכי, כך אין הקדוש ברוך הוא גואל את בניו אלא בבכי, שנאמר "בבכי יבאו ובתחנונים אובילים".

טז-כ והקל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף, (שיר השירים ו, ט) "אחת היא יונתי" וגו' (כדלעיל על ויאמר אל עבדיו הנמצא כזה (לעיל מא, לו)) (שיר השירים ס). "מלכות ופילגשים ויהללוה", אלו השבטים.

והקל נשמע בית פרעה וגו' ויאמר פרעה אל יוסף וגו' זאת עשו וגו' טוב, אלו גריסין של פול.

כב לְכֹלֶם נָתַן לְאִישׁ חֲלָפוֹת שְׁמֵלֶת אֶפְשָׁר בְּדַבֵּר שֶׁנֶּצְטַעַר בּוֹ אוֹתוֹ צְדִיק יִכְשֵׁל בּוֹ דָּאָמַר רַב, לְעוֹלָם אֵל יִשְׁנֶה אָדָם אֶת בְּנוֹ מִשְׁאָר בְּנָיו שֶׁבִשְׂבִיל מִשְׁקַל שְׁנֵי סֻלְעִים שְׁהוֹסִיף וְכוּ' עֶבֶיד אִיהוּ מִלְתָּא בְּבִנְיָמִין כִּי הֵיכִי דְנִקְנוּ בֵּה אַחִיו, אֶלָּא רָמֵז רָמֵז לוֹ שְׁעֵתִיד לְצֵאת מִמֶּנּוּ בּוֹ שְׁיֵצֵא בְּחֻמְשָׁה לְבוּשֵׁי מַלְכוּת, וּמְנוּ, מְרַדְּכִי, דְכַתִּיב "וּמְרַדְּכִי יֵצֵא מִלְפָּנֵי הַמֶּלֶךְ" וְגו'.

כג וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֻרִים וְגו' מֵאֵי מֵטוֹב אֶרֶץ מִצְרַיִם, מִלְמַד שֶׁשְׁגָר לוֹ יֵין יִשׁוּ שְׁדַעַת זְקֵנִים נוֹחָה הֵימָנוּ.

וְעֲשָׂר אֶתְנַת נְשֵׂאת הַלֵּךְ בְּנִדְרִים אַחַר לְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם בָּר, עֲבוּר, לְחָס, כְּמִשְׁמַעוֹ, מִזוֹן, מִכָּאן שֶׁכָּל הַדְּבָרִים קְרוּיִים מִזוֹן.

כד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵל תִּרְגְּזוּ בְּדִרְךָ. אָמַר לָהֶם יוֹסֵף לְאַחִיו, אֵל תִּתְעַסְקוּ בְּדַבֵּר הַלְכָה שְׁמָא תִרְגְּזוּ עֲלֵיכֶם הַדִּרְךָ, אֵינִי, וְהָאֵמַר שֶׁכַּמָּה צְרוֹת הִגִּיעוּהוּ וְעוֹדְנוּ עוֹמְדִים בְּצִדְקוֹ, (הַרְבֵּה מִמֶּנִּי שְׁחֻטָּאֲתִי) שְׁאֲמַרְתִּי (יִשְׁעִיה מ, כז) "נִסְתַּרְהָ דְרַכִּי מֵה'", וּבְטוֹחַ אֲנִי שְׁיֵשׁ לִי בִּמָּה רַב טוֹבָד אֲשֶׁר צָפַנְתָּ" וְגו'.

פרק מו

א-ב וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וְגו' אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לׁוֹי, חֲזַרְתִּי עַל כָּל בַּעֲלֵי אֲגָדָה שֶׁבִּדְרוֹם שְׁיֵאמְרוּ לִי פְסוּק זֶה וְלֹא אָמְרוּ לִי עַד שֶׁבָּאתִי אֶצֶל יְהוּדָה בֶּן פְּדִיָה בֶּן אַחוּתוֹ שֶׁל בַּר קַפְרָא וְאָמַר לִי וְכוּ', הֵרַב וְהִתְלַמֵּיד שֶׁהָיוּ מֵהַלְכִין בְּדִרְךָ בְּתַחֲלָה שׁוֹאֲלִין בְּשָׁלוֹם הִתְלַמֵּיד וְאַחַר כֵּן בְּשָׁלוֹם הֵרַב אָמַר רַב הוֹנָא, כִּי אֶתָּא רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לׁוֹי לְטַבְרַיָּא שְׁאֵלָה לְרַבִּי יוֹחָנָן וּלְרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לְקִישׁ רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, שְׁחִיב אָדָם בְּכַבוֹד אָבִיו יוֹתֵר מִכְּבוֹד זְקֵנוּ. וְרִישׁ לְקִישׁ אָמַר, עַל בְּרִית הַשְּׁבֻטִים הַקְרִיב וְכוּ', בַּר קַפְרָא וְרַבִּי יוֹסֵי בֶּן פְּרֻטוֹס, חַד מִנְהוֹן אָמַר, מָה אֲבָא לְהוּט אַחַר גְּרוֹנוֹ אִף אֲנִי לְהוּט אַחַר גְּרוֹנִי וְחַד אָמַר, מָה אֲבָא מְשֻׁנָּה בֶּן מִבְּנֵי אִף אֲנִי מְשֻׁנָּה בֶּן מִבְּנֵי חֲזַרְתִּי וְאֲמַרְתִּי אֲבָא לֹא הָיָה עָלָיו אֶלָּא טְרַחוֹת נֶפֶשׁ אַחַת וְאֲנִי שֶׁל שְׁבַעִים נֶפֶשׁ יֵשׁ עָלַי.

רבי יודן אמר, תרתי אמר חמש ברכות ברכני אבא. כנגדו נגלה עלי הקדוש ברוך הוא חמש פעמים וברכני. רבי יודן אמר חורי הייתי סבור שהיא מטעימיני מאותן ברכות (לעיל כז, כט) "יעבדוך עמים" וגו', זה יוסף רבי ברכיה אמר, אין הקדוש ברוך הוא מיוחד שמו על הצדיקים בחייהם אלא על בעלי יסורים, והרי יצחק שהיה בעל יסורים רבן אמרי, רואים אפרו כאלו צבור על גבי המזבח.

ד הראה גמל בחלום מיתה וקנסה לו מן השמים ונתנצל הימנה. מאי קראה, אנכי ארד [עמד] מצרימה ואנכי אעלה גם עלה רבי יצחק אמר, מהכא (שמואל ב יב, יג) "גם ה' העביר (את) חטאתך לא תמות.

ויוסף ישית ידו על עיניו. (נעמץ) [יעצם] עיניו לאחר מיתה.

ירידה הרביעית שירד למצרים, שנאמר אנכי ארד מצרימה. שמע יעקב על יוסף שהוא חי והיה מהרהר בלבו ואמר, אעזב את ארץ אבותי ואת ארץ מולדתי ואת ארץ מגורי אבותי ואת ארץ ששכינתו של הקדוש ברוך הוא שרויה בתוכה ואלך לי אל ארץ טמאה, אל תוף ערלים שאין ראת שמים ביניהם, אמר לו הקדוש ברוך הוא, יעקב אל תירא אנכי ארד עמך וגו'. וכשבאו לגבול מצרים נתיחסו כל הזכרים ששים ושש, ויוסף ושני בניו במצרים הרי ששים ותשע, וכתוב "בשבועים נפש ירדו אבותיך" וגו'. מה עשה הקדוש ברוך הוא, נכנס במנן עמם לקיים מה שנאמר אנכי ארד עמך.

בכללן של ישראל אתה מוצא שבועים חסר אחד אלא זו יוכבד שהורתה בדרך וילדתה בין החומות, שנאמר (במדבר כו, נט) "אשר ילדה אתה ללוי במצרים", לדתה במצרים שהורתה שלא במצרים.

רבי יהודה הנה יתיב ודריש (להלן פסוק כז, כח) "כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה וגו' שבועים", הא אנון חסרת חדא זו יוכבד שנולדה על פילי של מצרים. ויש אומרים, סרח בת אשר השלימה מנגנון של ישראל, דכתוב (שמואל ב כ, יט) "אנכי שלמי אמוני ישראל", אני השלמתי מנגנון של ישראל ואני השלמתי מנאמן לנאמן.

וכשעלו ממצרים נתיחסו כל הגברים ששים רבוא חסר אחד. מה עשה הקדוש ברוך הוא הוא נכנס במנן עמם ועלו ששים רבוא, לקיים מה שנאמר ואנכי אעלה גם עלה.

ו בניו ובני בניו. אמר רבי יהודה בר אלעאי, בנות בני הן כבנים, ובני בנות אינם כבנות.

כְּתוּב אֶחָד אָמַר בְּנֵתוֹ וְכְתוּב אֶחָד אָמַר "וַיָּאֵת דִּינָה בִּתּוֹ" אֶלָּא לְלַמֵּד שֶׁבְּנֵתוֹ
שֶׁל יַעֲקֹב נָשִׂי בְּנֵי הָיוּ, וְכָל זֶרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב נִשְׂאוּ אֲחִיּוֹת וְאֵת שָׂאֵר בְּשָׂרָם כְּדִי שֶׁלֹּא
יִתְחַתְּנוּ בְּעַמֵּי הָאָרֶץ, לְפִיכָךְ נִקְרָאוּ זֶרַע אֲמֵת.

כח (ישעיה סה, כה) "זָאב וְטֹלָה יֵרְעוּ כַּאֲחֵד". "זָאב" זֶה בְּנִימִין, שֶׁנֶּאֱמַר "בְּנִימִין
זָאב יִטְרֹף", "טֹלָה" אֵלוֹ הַשְּׂבָטִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה נ, יז) "שֶׁהָ פְּזוּרָה "יֵרְעוּ כַּאֲחֵד",
אִימְתִי, כְּשֵׁיבֵא בְּנִימִין עִמָּהֶם. וְהָיָה יַעֲקֹב אוֹמֵר לָהֶם, (לעיל מב, לח) "לֹא יֵרֵד בְּנֵי
עִמְכֶם", וְכִינּוֹן שֶׁיֵּרֵד עִמָּהֶם הָיוּ מְצַנִּיעִין אוֹתוֹ וּמְשַׁמְרִין אוֹתוֹ, וְכֵן יוֹסֵף אוֹמֵר לָהֶם
"וַיִּירָא אֶת בְּנִימִין אֲחִיו בֶּן אָמוֹ". (ישעיה שם) "אֲרִיָּה" זֶה יְהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (להלן
מט, ט) "גּוֹר אֲרִיָּה יְהוּדָה", "כְּבֻקָר" זֶה יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, יז) "בְּכוֹר שׁוֹרוֹ
הַדָּר לוֹ". נִמְצְאוּ אֲכֵלִים כַּאֲחֵד, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבָּכָר כְּבֹכְרָתוֹ".

דָּבָר אַחֵר, וְאֵת יְהוּדָה שֶׁלַח לְפָנָיו אָמַר רַבִּי נְחֻמָּיָה, לְהִתְקִין לוֹ בֵּית תְּלִמּוּד שֶׁיְהִי
מוֹרָה שָׁם תּוֹרָה וְשִׁיחָה הַשְּׂבָטִים הוֹגוֹת שָׁם תּוֹרָה. תִּדְעַ לָךְ שֶׁכֵּן הוּא, כִּינּוֹן שֶׁהֲלֹךְ
יוֹסֵף מֵאֲצִלוֹ הָיָה אָבִינוּ יַעֲקֹב יָדַע בְּאִיזָה פֶּרֶק פָּרַשׁ מִמֶּנּוּ, שֶׁהָיָה מְשַׁנֵּה אוֹתוֹ. כִּינּוֹן
שֶׁבָּאוּ אֲחָיו וְאָמְרוּ לוֹ (לעיל מה, כו) "עוֹד יוֹסֵף חִי", אָמַר לָהֶם, נָתַן לָכֶם סִימָן
בְּאִיזָה פֶּרֶק פָּרַשׁ מִמֶּנִּי. מָה עָשָׂה נָתַן לָהֶם עֲגָלוֹת שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּתֵּן לָהֶם עֲגָלוֹת",
לְלַמֵּד שֶׁבְּכָל מְקוֹם שֶׁהָיָה יַעֲקֹב יָשָׁב הָיָה עוֹסֵק בְּתוֹרָה כְּשֶׁהָיוּ עוֹשִׂין אַבּוֹתָיו,
שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל כו, ה) "וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמֵרָתִי מִצּוֹתַי חֻקוֹתַי וְתוֹרָתַי".

פרק מז

ב רמז קנג וּמְקַצֵּה אֲחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים. מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיוּ גְבוּרִים
שֶׁבְּשְׂבָטִים מִי הָיוּ, רְאוּבוּן, שְׁמֵעוֹן, לֵוִי, יִשָּׁשְׁכָר, וּבְנִימִין. עָשָׂה הַדָּבָר בְּחֻכְמָה,
אָמַר, אִם אֲנִי מְעַמֵּיד הַגְּבוּרִים שֶׁבָּהֶם לְפָנַי פֶּרְעָה מֵיָד יַעֲשֶׂה אֲתָם אֲנָשִׁי מְלַחְמָתוֹ,
וּמִנֵּין שֶׁלֹּא הָיוּ גְבוּרִים, אֲתָה מוֹצֵא מִבְּרַכַּת מִשֶּׁה רַבְּנוּ כָּל מִי שֶׁנִּכְפַּל שְׁמוֹ הָיָה
גְבוּר, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, ז) "וַיִּזְאֵת לִיהוּדָה וַיֹּאמֶר שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה", "וּלְנִפְתָּלִי
אָמַר נִפְתָּלִי שְׁבַע רְצוֹן", (שם כד) "וּלְאִשָּׁר אָמַר בְּרוּךְ מִבְּנֵים אֲשֶׁר", (שם כב) "וּלְדָן
אָמַר דָּן גּוֹר אֲרִיָּה", (שם יח) "וּלְזְבוּלֹן אָמַר שְׁמַח זְבוּלֹן בְּצִאֲתָד", "וּלְגָד אָמַר בְּרוּךְ
מִרְחִיב גָּד".

ואית דאמרי אפכא, לפי שנגמר ומקצה אחיו לקח ולא נתפרשו שמותם אותם שנקבלו שמותן לקח.

(לעיל מו, כט) "ויאסר יוסף מרכבתו" (פתוב ברמז צו).

שמע יוסף שבאו אחיו [אביו] אל גבול מצרים ולקח את כל האנשים ההולכים עמו ויצא לקראת אביו, וכל העם יוצאים לקראת המלך ואין המלך יוצא לקראת אדם אחר, אלא ללמדך שאביו של אדם כמלכו.

אמר ליה רבא לרבה בר מרי, מאי דכתיב ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים, מאן נינהו, אמר ליה אלו הנכפלים בשמות והא אפא נמי יהודה דאכפל אמר ליה, יהודה למלתה הוא דאכפל דאמר רבי יונתן מאי דכתיב "יחי ראובן ואל ימות וגו' וזאת ליהודה" וכו'.

יד רמז קנד וילקט יוסף. אמר רב יהודה אמר שמואל, כל פסוק וזהב שבעולם לקט יוסף והביא למצרים, שנגמר וילקט יוסף את כל הפסוק. אין לי אלא בארץ מצרים, שבארץ פנעו ושפשאר ארצות מנין, תלמוד לומר (לעיל מא, נו) "וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרֵימָה", וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהם, שנגמר (שמות יב, לו) "וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם", ואמר רב אסי, שעשאוהו כמצולה שאין בה דגים ריש לקיש אמר, עשאוהו כמצודה שאין בה דגן והיה מנח עד רחבעם. בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם, בא זרח מלך הכושי ונטלו משישק בא אסא ונטלו מזרח ושגרו להרדימון בן טברימון באו בני עמון ונטלו מהרדימון בא יהושפט ונטלו מבני עמון והיה מנח עד אחז. בא סנחריב ונטלו מאחז בא חזקיה ונטלו מסנחריב והיה מנח עד צדקיה. באו כשדים ונטלוהו מצדקיה באו פרסים ונטלו מכשדים באו יונים ונטלו מפרסיים. באו רומיים ונטלו מיונים ועדין מנח ברומי. אמר רבי חמא בר חנינא, שלש מטמוניות הטמין יוסף אחת נתגלתה לקרח, ואחת נתגלתה לאנטונינוס בן אסורוס ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא.

כח ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה. למה פרשה זאת סתומה מכל פרשה שבתורה אלא כיון שנפטר יעקב אבינו התחיל השעבוד דבר אחר, שבקש יעקב אבינו לגלות את הקץ ונסתם ממנו דבר אחר, שנסתמו ממנו כל צרות שבעולם.

כט-לא (כתוב ברמז קמ"א).

"יקר בעיני ה' המנותה לחסידיו". קשה לפני הקדוש ברוך הוא לגזר מיתה על הצדיקים. כך היה לכל הכתוב לומר למשה אתה מת, ולא אמר כך אלא תלה המיתה בזמנים (דברים לא, יד) "הן קרבו ימיה למות". וכן ביעקב.

רמז קנה ויקרבו ימי ישראל למות. הדין הוא דכתיב (תהלים פט, מט) "מי גבר יחיה ולא יראה מות". מי גבר כאברהם שהצילו מכבשן האש וכתיב ביה (לעיל כה, ח) "ויגיע וימת אברהם". מי גבר כצחק שפשט צנארו על גבי המזבח, וכתיב ביה "לא ידעתי יום מותי", ומי גבר ביעקב שנפגש עם המלאך, דכתיב ויקרבו ימי ישראל וגו'.

ויקרבו ימי ישראל למות. זהו שאמר הכתוב (דברי הימים א' כט, טו) "כי גרים אנחנו לפניך וגו' כצל ימינו על הארץ", הלואי כצל כתל או כצל אילן אלא "כצל עובר", כצלו של עוף שהוא עובר וצלו עמו. (דברי הימים שם) "ואין מקוה" אין מי שיקוה שלא ימות, הכל יודעין ואומרים בפיהם שימותו. אברהם אמר (בראשית טו, ב) "ואנכי הולך ערירי". יצחק אמר "בטרם אמות". ואף יעקב אמר, ושכבתי עם אבתי, אימתי, בשעה שנטה למות.

רמז קנו ויקרבו ימי ישראל. זהו שאמר הכתוב (קהלת ח, ח) "אין אדם שליט ברוח" חצוצרות שעשה משה במדבר כיון שנטה למות גנן הקדוש ברוך הוא שלא תהא תוקע בהן שום אדם והן באים אצלו, שנאמר (דברים לא, כח) "הקהילו אליי וכו' לקיים מה שנאמר (קהלת שם) "ואין שלטון ביום המות" וכיון שעשה זמרי אותו מעשה "ויבא אחר איש ישראל" וגו', והיכן היה משה ופנחס מדבר לפני משה אלא לקיים מה שנאמר "ואין שלטון ביום המות" ונתנה הישועה לפנחס והשפיל את משה. ואף דוד כתיב "והמלך דוד זקן", וכיון שנטה למות כתיב (שם ב, א) "ויקרבו ימי דוד" וגו'. המלך אין כתיב כאן אלא "דוד". ואף יעקב כיון שנטה למות היה משפיל עצמו אצל יוסף ואמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך. אימתי כשקרב למיתה, ויקרבו ימי ישראל למות.

אמר לו הקדוש ברוך הוא, חייך נטמן אתה ואין אתה מת, מהו ויקרבו, אמר לו הקדוש ברוך הוא, היום קובל עליך כאדם שאומר לחבירו פלוני קבל על חבירו.

אָמרוּ רבוֹתֵינוּ, כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ קְרִיבָה (לְמוֹת) לֹא מִגִּיעַ לִימֵי אַבוֹתָיו. דָּוִד כְּתִיב בּוֹ "וַיִּקְרְבוּ יָמָיו דָּוִד לְמוֹת", לֹא הִגִּיעַ לִימֵי אַבוֹתָיו בְּעִז, עוֹבֵד יְשִׁי אָמרוּ רבוֹתֵינוּ, יִתֵּר מֵאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה חָיו וְדָוִד לֹא חָיָה אֶלָּא שְׁבַעַיִם שָׁנָה. עֲמָרָם חָיָה מֵאַה וְשִׁלְשִׁים וְשֶׁבַע שָׁנָה, וּמִשָּׁה לֹא חָיָה אֶלָּא מֵאַה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. לְפִיכָךְ כְּתִיב בּוֹ קְרִיבָה, (דְּבָרִים לֹא, יד) "הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לְמוֹת". יַעֲקֹב כְּתִיב בּוֹ קְרִיבָה לֹא הִגִּיעַ לִימֵי אַבוֹתָיו. אֲבָרְהָם חָיָה מֵאַה שְׁבַעַיִם וְחִמֶּשׁ שָׁנָה, יֶצְחָק חָיָה מֵאַה וְשְׁמוֹנִים, וַיַּעֲקֹב חָיָה מֵאַה אַרְבַּעַיִם וְשֶׁבַע, לְפִיכָךְ נֶאֱמַר בּוֹ קְרִיבָה, וַיִּקְרְבוּ יָמָיו יִשְׂרָאֵל.

וַיִּקְרָא לְבָנוֹ לְיוֹסֵף. וְלָמָּה לֹא קָרָא לְרֵאוּבוֹן וְלִיהוּדָה שֶׁרֵאוּבוֹן הָיָה בְּכוֹר וַיְהוּדָה הָיָה מְלֶכֶךְ, וְקָרָא לְיוֹסֵף, לְפִי שֶׁהָיָה סֶפֶק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת, לְפִיכָךְ וַיִּקְרָא לְבָנוֹ וְגו'.

וְעֲשִׂיתָ עִמָּדֵי חֶסֶד וְאֱמֶת. וְכִי יֵשׁ חֶסֶד שֶׁהוּא שֶׁל שֶׁקֶר. אֶלָּא מִשָּׁל הַדְּיוּט אוֹמֵר מֵת בְּרִיָּה דְרַחֲמֶךָ טַעוֹן מֵת רַחֲמֶךָ פְּרוֹק אָמַר לוֹ, אִם תַּעֲשֶׂה לִי חֶסֶד אַחֲרֵי מוֹתִי הוּא חֶסֶד שֶׁל אֱמֶת.

אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם. לָמָּה, שֶׁסּוֹפָהּ שֶׁל אֶרֶץ מִצְרַיִם לְלִקּוֹת בְּכַנִּים וַיְהִיו מְרַחֲשׁוֹת תַּחַת גּוֹפִי. דָּבָר אַחֵר, שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּנִי עֲבוּדָה זָרָה, שֶׁכָּשֶׁם שֶׁנִּפְרָעִין מֵעוֹבְדֵי אֱלִילִים כֶּךָ נִפְרָעִין מִמֶּנָּה שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת יב, יב) "וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שִׁפְטִים". וְכֵן אֵתָּה מוֹצֵא בְּדִנְיָאֵל בְּשַׁעַה שֶׁפֶתֶר הַחֲלוּם לְנְבוּכַדְנֶצַּר, מָה כְּתִיב "בְּאִדִּין מִלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר נִפְלַעַל אֲנִפּוּהִי וְלִדְנִיָּאֵל סִגְד וּמִנְחָה וְנִיחָחִין אָמַר לְנִסְכָּה לֵה" אֲבָל דְנִיָּאֵל לֹא קִבַּל שֶׁאָמַר כָּשֶׁם שֶׁנִּפְרָעִין מֵעוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה כֶּךָ נִפְרָעִין מֵעֲצָמָה. וְכֵן אֵתָּה מוֹצֵא בְּחִירָם מְלֶכֶךְ צוּר, כִּינּוֹן שֶׁעֲשֶׂה עֲצָמוֹ עֲבוּדָה זָרָה מָה כְּתִיב בּוֹ, (יִחִזְקֵאל כח, ב) "יַעַן (כִּי) גָבַהּ לְבָבְךָ וַתֵּאֱמַר אֵל אֲנִי". אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, (שֵׁם ג) "הִנֵּה חֲכָם אֵתָּה מִדְנִיָּאֵל" שֶׁנְבוּכַדְנֶצַּר בִּקֵּשׁ לְהַקְרִיב לוֹ וְהוּא לֹא רָצָה, וְאֵתָּה עוֹשֶׂה עֲצָמֶךָ אֵלּוּהַ, וּמָה הָיָה סוֹפּוֹ, (שֵׁם יז) "עַל אֶרֶץ הַשְּׁלֶכְתִּיךָ". דָּבָר אַחֵר, אָמַר יַעֲקֹב שֶׁלֹּא יִפְדּוּ בֵּי הַמִּצְרַיִים כְּתִיב בָּהֶם "אֲשֶׁר בִּשְׂרַחֲמֵיךָ בְּשָׂרֶם", וְאֲנִי נִמְשַׁלְתִּי כְּשֶׁהוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (יִרְמִיָּה נ, יז) "שָׁה פְּזוּרָה יִשְׂרָאֵל", וְכְתִיב "וּפְטָר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְּשָׁה" וְלָמָּה הָאֲבוֹת תּוֹבְעִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּמְחַבְּבִין אוֹתָהּ. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, אֶפְסָא דְבָרִים בְּגוֹ מַהוּ דְבָרִים בְּגוֹ, (תְּהִלִּים קטז, ט) "אֵתָּה לֵךְ לִפְנֵי ה' בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים".

אָמַר קִרְנָא יוֹדֵעַ הָיָה יַעֲקֹב בְּעֲצָמוֹ שֶׁצְדִיק גָּמוֹר הוּא, וְאִם מֵתִים שֶׁבְּחוּצָה לְאֶרֶץ חַיִּים לָמָּה הִטְרִיחַ אֵת בְּנָיו. שֶׁלֹּא קִבַּל עָלָיו צַעַר מְחִילוֹת כִּיּוֹצֵא בּוֹ אֵתָּה אוֹמֵר (לְהַלּוֹ נ, כה) "וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף וְגו' אָמַר רַבִּי חֲנִינְא, דְּבָרִים בְּגוֹ יוֹדֵעַ הָיָה יוֹסֵף בְּעֲצָמוֹ שֶׁצְדִיק גָּמוֹר הוּא, וְאִם מֵתִים שֶׁבְּחוּצָה לְאֶרֶץ חַיִּים לָמָּה הִטְרִיחַ אֵת אַחֲיוֹ, שֶׁלֹּא קִבַּל עָלָיו צַעַר מְחִילוֹת.

שְׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ, הַמוֹצֵא מִתּוֹ נֹטְלוֹ וְאֵת תְּפִסָּתוֹ אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, דָּאָמַר קָרָא, וְנִשְׁאַתְנִי מִמְצָרִים מִקְרָקַע מְצָרִים טַל עָמִי. וְכַמָּה שְׁעוֹר תְּפִיסָה, נֹטְלֵ עֶפֶר תַּחֲוֹחַ וְחוֹפֵר בְּבִתּוּלָה שְׁלֹשׁ אֲצַבְעוֹת.

וַיִּשְׁתַּחֲוֶה יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמָּטָה. כְּתִיב "וַיִּלְכוּ גַם אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לִפְנֵי", הִזְנוּ דָּאָמְרִי אִינְשֵׁי תַעֲלָא בְּעַדְנִיהָ סְגִיד לִיה מֵאֵי בְּצִירוֹתֶיהָ מֵאַחֲנָה אֶלָּא מֵהֶכָּא וַיִּשְׁתַּחֲוֶה יִשְׂרָאֵל וְגו' (כְּתוּב בְּרַמְזוֹ תַתְּלִ"ג).

פרק מח

א וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חָלָה.

בד-ו הִנְנִי מִפְּרָךְ וְהִרְבִּיתִיךָ וַיִּנְתְּתִיךָ לְקַהֵל עַמִּים וְגו' כָּל מִי שֵׁיֵשׁ לוֹ אַחְזָה אֵיקָרִי קָהֵל, וְלוֹי שָׂאִין לוֹ אַחְזָה לֹא אֵיקָרִי קָהֵל אִם כֹּן חֲסָרוּ לְהוּ שְׁנַיִם עֶשֶׂר אָמַר אַבְיִי, אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרָאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי אָמַר רַבָּא, וְהִכְתִּיב עַל שֵׁם אַחִיהֶם יִקְרָאוּ וְגו', לְנַחֲלָה הַיּוֹקֵשׁוּ וְלֹא לְדָבָר אַחֵר וְכוּ', וְהָא חֲלוּקִין בְּנִשְׂאִיִּים, הֵהוּא לְחֶלֶק כְּבוֹד לְנִשְׂאִיִּים דְּתִנְיָא, שְׁלֵמָה עֲשֵׂה שְׁבַעָה יָמִים חֲנֻכָּה מָה רָאָה מִשָּׂה לְעִשׂוֹת שְׁנַיִם עֶשֶׂר יָמֵי חֲנֻכָּה, לְחֶלֶק כְּבוֹד לְנִשְׂאִיִּים.

וַעֲתָה שְׁנֵי בְּנֵיךָ הַנּוֹלָדִים לָךְ. אָמַר לִיה רַב פָּפָא לְאַבְיִי, לְמִימָרָא דְּנֹלָדִים דְּעִתִּידִי דְּמִתְּנַלְדִי מִשְׁמַע אֶלָּא מַעֲתָה שְׁנֵי בְּנֵיךָ הַנּוֹלָדִים לָךְ הֶכָּא נְמִי הַעֲתִידִים דְּמִתְּנַלְדִי אֶלָּא מֵאֵי דִילְדֵי מִשְׁמַע, אֶלָּא מַעֲתָה (מ"א יג, ב) "הִנֵּה בֶן נֹלָד לְבֵית דָּוִד יֵאֻשְׁיָהוּ שְׁמוֹ", הֶכָּא נְמִי דְּהָוָה, וְעַדִּין מְנַשֶּׁה לֹא בָּא אֶלָּא מִשְׁמַע הֶכָּי וּמִשְׁמַע הֶכָּי וּבְנִדְרִים הִלְךְ אַחֵר לְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם.

ז וַאֲנִי בְּבָאִי מִפְּדוֹן מִתָּה עָלִי רַחֵל. תְּנִי, אִין אִישׁ מִתְּ אֶלָּא לְאַשְׁתּוֹ, שְׁנַאָמַר (רות א, ג) "וַיָּמַת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נְעָמִי", אִין אִשָּׁה מִתָּה אֶלָּא לְבַעֲלָהּ, שְׁנַאָמַר מִתָּה עָלִי רַחֵל.

רַבֵּנּוּ אָמְרִי, כָּל מִי שֶׁשׁוּהָה אֶת נְדָרוֹ, סוּף שֶׁהוּא קוֹבֵר אֶת אִשְׁתּוֹ, שְׁנַאָמַר וַאֲנִי בְּבָאִי מִפְּדוֹן מִתָּה עָלִי רַחֵל וְאֶקְבְּרָהּ שֵׁם.

רבי מאיר אומר (ואומר) (מיכה ה, א) "וְאַתָּה בֵּית לָחֶם אֶפְרָתָה". שומע אני בחלקו של יוסף בנה תלמוד לומר "הִנֵּה שְׁמַעְנוּהָ בְּאֶפְרָתָה מִצְּאֲנוּהָ בְּשָׂדֵי יַעֲרִי", במי שנמשל בחיתו יער (להלן מט, כז) "בְּנִימִין זָאב יִטְרֹף".

יד "וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת יְמִינוֹ וַיִּשֶׁתַּעַל רֹאשׁ אֶפְרָיִם וְהוּא הִצְעִיר (פְּתוּב בְּרַמְזוֹ ט).

טו וַיְבָרֵךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכִּי (פְּתוּב בְּרַמְזוֹ כ).

הָאֱלֹהִים הִרְעָה אֹתִי (פְּתוּב בְּרַמְזוֹ לז).

טז רמז קנו המלאך הגאל אתי. רבי אלעזר אומר, הקיש גאלה לפרנסה ופרנסה לגאלה, מה גאלה פלאים אף פרנסה פלאים מה פרנסה בכל יום אף גאלה בכל יום רבי שמואל בר נחמן אומר, גדולה מן הגאלה, שהגאלה על ידי מלאך, דכתיב המלאך הגאל אתי, ופרנסה על ידי הקדוש ברוך הוא, דכתיב "פֹּתַח אֶת דְּפָדִי וּמִשְׁבִּיעַ". רבי יהושע בן לוי אומר, גדולה מקריעת ים סוף, דכתיב (שם קלו, יג) "לְגַזֵּר יָם סוּף לְגִזְרִים", וְסָמִיד לִיָּהּ (שם כה) "נִתַּן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר".

וַיִּקְרָא בְּהֵם שְׁמִי (פְּתוּב בְּרַמְזוֹ קכ).

וַיִּדְגוּ לָרֶב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ. כתיב "בֵּן פֶּרֶת יוֹסֵף בֵּן פֶּרֶת עָלִי עֵינִי", אומר רב אבהו, אל תקרי עלי עין אלא עולי עין זרעא דיוסף לא שלטא ביה עינא בישא רב יוסי בר חנינא אומר, מהקא וידגו לרב מה דגים שביים מים מכסים בהו ואין עין הרע שולטת בהו אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהו.

רבי יוחנן הנה אזיל ויתבי אשערי טבילה. אומר, כי סלקון בנות ישראל מנהרא מסתפקון בי, ולהוי להו זרעא שפירי פותי אמרי ליה רבנו, ולא מסתפי מר מעינא בישא אומר להו, מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא בהו עינא בישא, דכתיב (להלן מט, כב) "בֵּן פֶּרֶת וְגוֹ' וְאֶכָּא דְאֶמְרִי, מִהֲכָא, עֵינִי שְׁלֵא רְצַתָּה לְזוֹן מִמָּה שְׂאִינוּ שְׁלָה לֹא תִשְׁלַט בָּהּ עֵינִי הִרְעָה. (פְּדֻלְעִיל).

יט ואולם אחיו הקטן יגדל. (פְּתוּב בְּרַמְזוֹ יא).

כא הנה אנכי מת. רב נחמן ורב יצחק הוו יתבי בסעודתא. בתר דסעודא אומר ליה רב נחמן לרב יצחק, לימא לן מר מידי, אומר ליה, הכי אומר רבי יוחנן, יעקב אבינו לא מת אומר ליה, וכי בכדי ספדו ספדניא וחנטו חנטיא אומר לו, מקרא אני

דורש, (ירמיה מו, כז) "ואתה אל תירא עבדי יעקב וגו' ואת זרעך מארץ שבטים", מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים אף הוא בחיים.

כב ואני נתתי לך שכס אחד על אחיך וגו', וכי בחרבו ובקשתו לקח, והא כב נאמר (תהלים מד, ז) "כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני", אלא בחרבי זו תפלה ובקשתי זו בקשה. (פתוב ברמז רל"ג).

אמר יעקב, מה אני מניח את בני לפל ביד אמות העולם אני נלחם כנגדם, הוא דאמר לו ליוסף אשר לקחתי מנד האמרי וגו', והיכן מציינו שלקח יעקב בחרבו ובקשתו, הוי אומר בשכס. (הנה אביך חלה).

פרק מט

א ויקרא יעקב אל בניו. לא היה צריך לומר אלא ויקרא עשו אל בניו למה, שהיה גדול אלא אמר הכתוב "כי לא שאול תודוך מנת יהללך" ומי מודה שהוא משתחוה לחי שכן כתיב (שם לח, יט) "חי חי הוא יודוך כמני". אמר רבי חנינא, בנהג שבעולם אין עבד עושה דיתיקי ומי עושה דיתיקי, בן חורין. בן עשו הרשע אינו עושה דיתיקי, לא מת עשו על מטתו ומי עושה דיתיקי, יעקב, לך כתיב ויקרא יעקב אל בניו.

שנו רבותינו, אנשי יריחו היו פורכין את שמע כיצד אומרים, שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ולא היו מפסיקין דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו וגו', ואנו מאי טעמא אמרין בדרבי שמעון בן פזי, ויקרא יעקב אל בניו, בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה. אמר, שמא יש פסול במטתי כאברהם אבי אבא שיצא ממנו ישמעאל וכיזחק אבא שיצא ממנו עשו, אמרו לו, שמע ישראל וגו', כשם שאין בלבבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. מיד פתח ואמר, "ברוך שם כבוד מלכותו וגו'. אמרי רבנו, היכי נעביד, נאמריה לא אמריה משה, לא נאמרין, אמריה יעקב, התקינו שיהיו אומרים אותו בחשאי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה תאמר יש לה גנאי, לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה הביאו לה בחשאי.

זֶה שֶׁאָמַר הַכְּתוּב "מִסִּיר שְׁפָה לְנֶאֱמָנִים", זֶה יִצְחָק וַיַּעֲקֹב שֶׁשְּׁנִיחָם בְּקִשׁוֹ לְגִלוֹת הַקֶּץ, קָרָא לַעֲשׂוֹ וּבִקֵּשׁ לְגִלוֹת הַקֶּץ, וּגְנָזוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִמֶּנּוּ. שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל כז, א) "וַיִּקְרָא אֶת עֵשׂוֹ בְּנוֹ הַגָּדֹל", וְאַף יַעֲקֹב בִּקֵּשׁ לְגִלוֹת אֶת הַקֶּץ, שֶׁנֶּאֱמַר הָאֶסְפִּי וְאֶגִּידָה לָכֶם מִשָּׁל לְמַה הַדָּבָר דּוֹמָה, לַעֲבֹד שֶׁהָאֱמִינוּ הַמְּלֶךְ עַל כָּל מָה שֶׁיֵּשׁ לוֹ נֹטָה אוֹתוֹ עֲבָד לְמוֹת וְקָרָא לְבָנָיו וּבִקֵּשׁ לַעֲשׂוֹתָן בְּנֵי חוּרִין וְלוֹמַר לָהֶם הֵיכָן הוּא דִּינִי וְהֵיכָן וְהֵאֱוִי שְׁלָהוֹן וְהֵאֱוִי שְׁלָהוֹן יִדַע הַמְּלֶךְ עָלֶיהָ הַמְּלֶךְ לְמַעַלְהָ הַיָּמִינוּ. נִשְׂאָה הַעֲבָד עֵינָיו וְרָאָה הַמְּלֶךְ וְהַפְּלִיג הַדָּבָר שֶׁהִיָּה מִבִּקֵּשׁ לְגִלוֹת לָהֶם. הַתְּחִיל לֹאמַר לָהֶם, בְּנֵי, עֲבָדְיָו שֶׁל מֶלֶךְ אַתֶּם, הֵיוּ מְכַבְּדִין אוֹתוֹ כְּדָרְךְ שֶׁכְּבַדְתִּי אוֹתוֹ כָּל יָמֵי חַיָּי. כִּי יַעֲקֹב בִּקֵּשׁ לְגִלוֹת לְבָנָיו הַקֶּץ, מִיָּד נִגְלָה עָלָיו הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְאָמַר לוֹ לְבָנֶיךָ אֵתְהָ קוֹרָא וְלִי אֵי אֵתְהָ קוֹרָא שֶׁכֵּן אָמַר יִשְׁעִיָּה (ישעיה מג, כב) "וְלֹא אֲתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב". כִּינֵן שֶׁרָאָה אוֹתוֹ יַעֲקֹב הַתְּחִיל אוֹמַר, בְּנֵי בְּבִקֵּשָׁה מִכֶּם כְּבָדוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּמוֹ שֶׁכְּבַדְתִּיו אֲנִי וְאַבּוֹתַי, שֶׁנֶּאֱמַר "הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכִינוּ" וְגו'. אָמַרו, יוֹדְעִים אָנוּ מָה בְּלִבְבְּךָ (דברים ו, ד) "שִׁמְעַיִשְׂרָאֵל הִ"י" וְגו', כְּשֶׁשֶׁם שְׂאִין בְּלִבְבְּךָ אֵלָּא אֶחָד כִּי אֵין בְּלִבְנֵינוּ אֵלָּא אֶחָד. כִּינֵן שֶׁשִּׁמְעַיִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב מִיָּד הִשְׁתַּחֲוָה, שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל מז, לא) "וַיִּשְׁתַּחֲוּ יִשְׂרָאֵל" וְגו', הַתְּחִיל אוֹמַר בְּלַחֲיִשָּׁה "בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד" וְגו'. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא (משלי כה, ב) "כְּבֹד אֱלֹהִים הַסֵּתֵר דָּבָר" אֵין הַמַּדּוֹת הַלְלוּ שְׁלָךְ, שֶׁנֶּאֱמַר "הוֹלֵךְ רַכִּיל מִגְּלָה סוֹד".

(תהלים נז, ג) "אֶקְרָא לְאֱלֹהִים עֲלִיּוֹן" וְגו', מִדָּבָר בְּיַעֲקֹב, בְּשַׁעַה שֶׁנִּכְנְסוּ בְּנָיו לְבִרְכָה הַתְּחִיל מְחַלֵּק לָהֶם פְּרוֹקֶפְאוֹת וּמִנֵּין שֶׁהִסְפִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל יָדוֹ, אֵת מוֹצֵא כָּל מָה שֶׁבִּרְךְ יַעֲקֹב אֵת הַשְּׂבָטִים כִּי בִרְכָן מִשָּׁה אֵימַתִּי בְּשַׁעַה שֶׁהִיָּה מִסְתַּלֵּק מִן הָעוֹלָם הָיָה וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו.

מֵהוּ הָאֶסְפִּי, הִטְהַרוּ כְּשֶׁם שֶׁאֵתְהָ אוֹמַר "תִּסְגַּר מְרִים... וְאַחַר תֵּאֲסֹף" (פסוק ג ד) דָּבָר אַחַר, הַעֲשׂוֹ אֶסְפוֹת כִּינֵן שֶׁבָּאוּ אֶצְלוֹ אָמַר, רְאוּבֵן בְּכָרִי אֵתְהָ.

ג-ד רְאוּבֵן בְּכָרִי אֵתְהָ. בְּכֹר אֵתְהָ לְנַחֲלָה בְּכֹר אֵתְהָ לְיוֹחֲסִין בְּכֹר לְתִשׁוּבָה, (לעיל לז, כט) "וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר" בְּכֹר לְנַחֲלָה "וּמִקְנֵה רַב הָיָה לְבָנֵי רְאוּבֵן" בְּכֹר לְגִלוֹת (דברי הימים א' ה, כו) "וַיִּגְלַם לְרְאוּבֵן וְלִגְדֵי", בְּכֹר לְעָרֵי מִקְלָט, (דברים ד, מג) "אֵת בְּצָר בְּמִדְבַר בְּכֹר לְיוֹחֲסִין (דברי הימים א' ה, א) "כִּי הוּא הַבְּכֹר וּבְחָלְלוֹ יִצְוִיעֵי אָבִיו מִמוֹן נָטְלוּ מִמֶּנּוּ, וְלֹא לְהַתִּיחֵס וְכוּ" (פְּתוּב בְּרָמֵז תַּת"א).

דָּבָר אַחַר, רְאוּבֵן בְּכָרִי אֵתְהָ. וְכָל הַמַּתְנוּת הֵן רְאוּבֵן לָךְ, דְּכַתִּיב "וְרֵאשִׁית כָּל בְּכוֹרֵי כָל וְכָל תְּרוּמַת כָּל", וְחֻלָּה מִנֵּין, "רֵאשִׁית עֲרִיסוֹתֶיכֶם" וְגו'. לָכֵן נֶאֱמַר רֵאשִׁית אוֹנִי. יִתֵּר שְׂאֵת, זֶה לְוִיָּה, דְּכַתִּיב (דברי הימים א' טו כב) "וּכְנַנְיָהוּ שָׂר הַלְוִיִּם בְּמִשְׁאֵ יִסֵּר בְּמִשְׁאֵ" וְאוֹמַר "בְּכַתֵּף יִשְׂאוּ", וְכַתִּיב (ויקרא ט, כב) "וַיִּשְׂא אֶהָרֹן אֵת דִּוִּי". וְיִתֵּר עַז, זֶה הַמְּלָכוֹת, פְּחֹז כְּפִימִים, נְדָמִית לְפַחוּזִים הַמְּקַפִּיצִים.

רבי נתן דורש לשבח, בכרי אתה, לך נאה הבכורה, שאר בכורות גזלנו וחמסניו, שנאמר (לעיל כז, ה) ("ויצא) [ויגד] עשו השדה וגו' אבל אתה לא חטאת אלא מן ההפקר, שנאמר "וימצא דודאים" שאר בכורות שונאין זה את זה, קין להבל, ישמעאל ליצחק, עשו ליצקב, אבל אתה (שם לו, כב) "ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם". פחי. שהעמיד גבורים בעלי כח, שנאמר (יהושע ד, יג) "[כ]ארבעים אלף חלוצי [ה]צבא" שאת. בנחלה, (דברים ג, ד) "ששים עיר כל חבל ארגב" ויתר עז. שהיו גבורים, דכתוב [ו]פני אריה פניהם". פחז פמים. רמזו שאינו מתקרב עד שיקרבו משה העולה מן הפמים, שנאמר (שמות ב, י) "כי מן הפמים משיתהו". מהו אומר "יחי ראובן ואל ימת".

דבר אחר, ראובן בכרי אתה פחי וראשית אוני. שלא ראה אבינו יעקב קרי שמנים וארבע שנים עד שנולד ראובן יתר שאת ויתר עז. אמר לו, ראוי אתה לטול שלשה חלקים יותר על אחיך, הבכורה והפנה, והמלכות וכשחטאת נתנה הבכורה ליוסף והפנה לגוי והמלכות ליהודה.

פחז פמים אל תותר (פדכתוב ברמז קל"ז).

אז חללת יצועי עליה. אמר לו, בני, אין לך רפואה עד שיבא מי שכתוב בו (שמות יט, ג) "ומשה עליה". וכיון שבא משה ועמד בהר עיבל ומנה שבטו של ראובן על הברכות ואמר (דברים כז, כ) "ארור שכב עם אשת אביו" ידעו כל ישראל שהיה ראובן זכאי ונתרפא ומחל לו הקדוש ברוך הוא.

ה-ז שמעון ולוי אחים בסדס אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבדי. בקש רחמים על עצמו שלא יחשב עמם שנאמר בסדס אל תבא נפשי, אלו מרגלים בקהלם אל תחד כבדי, אלו עדת קרח כשחטאו השבטים האלה בקהלם לא יזכר שמי שם, כתיב "זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני", וכן (שם טז, א) "קרח בן יצהר בן קהת בן לוי".

רמז קנה ארור אפס פי עז. בשעה שהרגו שכם וכל אנשי העיר לא נמלכו באביהם, וארור כעסם ביותר, לפיכך אחלקם ביצקב ואפיצם בישראל, להעמיד משמעון סופרים ומשנים בבתי כנסיות, ומשבט לוי בבתי מדרשות שיהיו עוסקין בתורה.

דבר אחר, שמעון ולוי אחים. וכלם אינם אחים אלא אחים בעצה, נטלו עצה על שכם והחריבוה, שנאמר (לעיל לד, כה) "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי". והם נטלו עצה על יוסף, שבקשו להרגו, שנאמר (לעיל לו, יט כ) "ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא ועתה לכו ונהרגהו", מי היו, אם תאמר ראובן, הרי

ראובן בקש להצילו, שִׁנְאַמֵר "וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלֵהוּ מִיָּדָם", אִם תֹּאמַר יְהוּדָה, הֲרִי אָמַר (שם כו) "מָה בָּצַע כִּי נִהְרַג אֶת אַחִינוּ", וְאִם תֹּאמַר בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת, הֲרִי כָּבָר נֶאֱמַר, "וְהוּא נָעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה", אֲלֵא מִי הֵם, זֶה שְׁמֵעוֹן וְלוֹי, דְּכַתִּיב בָּהֶם שְׁמֵעוֹן וְלוֹי אַחִים. וְכֵן כְּשֶׁבָּאוּ לְמִצְרַיִם אָמַר יוֹסֵף, אִם אֲנִי מָנִיחַ לְשְׁמֵעוֹן וְלוֹי בְּמָקוֹם אֶחָד הֵן נוֹטְלִין עֲצָה וּמַחְרִיבִין כְּרֹד גְּדוֹל שֶׁל מִצְרַיִם, לְפִיכָף הִפְרִישׁ שְׁמֵעוֹן מִלוֹי, שִׁנְאַמֵר (שם מב, כד) "וַיִּקַּח מֵאֲתָם אֶת שְׁמֵעוֹן", וְכִיּוֹן שֶׁהִפְרִישׁ אוֹתָם נִעְשָׂה לוֹי יְחִידִי, שִׁנְאַמֵר (שם מב, כז) "וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת שִׁקּוֹ", וְכִי אֶחָד הָיָה אֲלֵא זֶה לוֹי הַנֶּשְׂאָר יְחִידִי מִזּוּגוֹ. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה תִּשָּׂש כְּחוֹ שֶׁל לוֹי. לְכָף נֶאֱמַר שְׁמֵעוֹן וְלוֹי אַחִים.

ח רמז קנט יְהוּדָה אֶתָּה יוֹדוּף אַחִיד. אָמַר רַבִּי תַנְחוּם בַּר חַנְיָלָאִי, כְּשֶׁהוֹכִיחַ יַעֲקֹב אֶת רְאוּבֵן וְשְׁמֵעוֹן הוֹרִיקוּ פָּנָיו שֶׁל יְהוּדָה, וְנִתְגַּרָא שְׁלֵא יוֹכִיחוּ בְּמַעֲשֵׂה תַמָּר. מִיָּד קָרְאוּ וּפְיִסוּ יְהוּדָה אֶתָּה יוֹדוּף אַחִיד.

זֶה שֶׁאָמַר הַכַּתוּב עַל יְדֵי אֶסָף "זָבַח תּוֹדָה יַכְבְּדֵנִי", מִקְרָא זֶה לֹא אָמְרוּ אֲלֵא כְּנֶגֶד צְדִיקִים שְׁכּוֹבְשֵׁין אֶת יֶצְרָם וּמוֹדִין (בְּמַעֲשָׂיו) [בְּמַעֲשֵׂיהֶם], שְׁכָל הַמוֹדָה בְּמַעֲשָׂיו זֹכָה לַחַיִּי הָעוֹלָם הַבָּא, שִׁנְאַמֵר (תהלים שם) "זָבַח תּוֹדָה יַכְבְּדֵנִי". וְכֵן אֶתָּה מוֹצֵא בִּיהוּדָה שֶׁהוֹדָה בְּמַעֲשֵׂה תַמָּר. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶתָּה הִצַּלְתָּ תַמָּר וְשָׁנִי בְּנִיָּה מִן הַשְּׂרָפָה וְאֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר, שִׁנְאַמֵר (לעיל לו, כו) "וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל אַחִיו מָה בָּצַע כִּי נִהְרַג אֶת אַחִינוּ", חֲיִיד שְׁאֲנִי מִצִּיל מִבְּנִיד אַרְבַּעָה, אֶחָד מִן הַבּוֹר, דְּנִיָּאל כְּנֶגֶד יוֹסֵף, וְשִׁלְשָׁה מִן הָאֵשׁ, חֲנַנְיָה מִיִּשְׂאֵל וְעִזְרָיָה כְּנֶגֶד פֶּרַח וְזָרַח וְתַמָּר. וְכָל מִי שֶׁאִינוּ מוֹדָה בְּמַעֲשָׂיו הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְקַלְלוֹ, שְׁכֵן מְצִינּוּ בְּקִין בְּשָׁעָה שֶׁהִרְג אֶת אַחִיו אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, (שם ד, ט) (הִיכּוּ) [אֵי] הֶבֶל אַחִיד. אָמַר לְפָנָיו, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, אֲנִי וְהֶבֶל הַבְּאֵנוּ דוֹרוֹן לְפָנֶיךָ, שְׁלוֹ קַבְּלַת וְלוֹי הַחַזְרַת בְּפַחֵי נֶפֶשׁ, מִמְּנֵי אֶתָּה מְבַקְשׁוּ, וְהֵלֵא אִינוּ מִתְבַּקֵּשׁ אֲלֵא מִמָּד, שֶׁאֶתָּה מְשַׁמֵּר אֶת כָּל הַבְּרִיּוֹת. אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲנִי מוֹדִיעֵךָ הִיכּוּ הוּא. אָמַר לְפָנָיו, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם "גְּדוֹל עֲוֹנֵי מִנְשׂוּא", לֹא יְהֵא עֲוֹנֵי גְדוֹל מְשֻׁשִׁים רְבוּא שְׁהוּ עֲתִידִין לְהַכְעִיס לְפָנֶיךָ בְּמִדְבָּר וְכִיּוֹן שֶׁאוֹמְרִים לְפָנֶיךָ (שמות לד, ז) "נִשְׂא עֲוֹן", מִיָּד אֶתָּה מוֹחֵל לָהֶם. שִׁנְאַמֵר "וַיֹּאמֶר ה' סַלַּחְתִּי כְּדָבָרְךָ". בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אִם אִינִי מוֹחֵל מִיָּד אֲנִי נוֹעַל דָּלַת בְּפָנֶי בְּעַל תְּשׁוּבָה, מִיָּד מַחֵל לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְחַצֵּה, שֶׁבִּתְחִלָּה אָמַר לוֹ (לעיל ד, יב) "נַע וְנָד תִּהְיֶה בְּאַרְצֵךְ", וְלִפִּי שְׁלֵא עָשָׂה תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה כְּתִיב (שם טז) "וַיֵּשֶׁב בְּאַרְצֵךְ נוֹד" "מִכִּסֵּה פִּשְׁעֵינוּ לֹא יִצְלִיחַ", זֶה קִין, (שם) "וּמוֹדָה וְעֵזֵב יִרְחֵם" זֶה יְהוּדָה. וְלִפִּי שְׁגָרַם יְהוּדָה לְרְאוּבֵן שֶׁהוֹדָה לְפִיכָף סָמְכוּ מִשָּׁה, שִׁנְאַמֵר (דברים לג, ו ז) "יַחִי רְאוּבֵן וְאֵל יָמַת וְזֹאת לִיהוּדָה", וְעֲלִיהוֹן כְּתִיב (איוב טו, יח) "אֲשֶׁר חֲכָמִים יַגִּידוּ".

יהודה אֶתֶּה יוֹדוּךָ. הַמְּלִיכּוֹ עַל אֶחָיו, זֶה מְלַכּוֹת דָּוִד.

דָּבָר אַחֵר, יוֹדוּךָ. לְמַלּוּךְ עָלֶיךָ בְּעוֹלָם הִזָּה וּבְעוֹלָם הַבָּא. וְעַמְדוֹ מִמְּנוּ מְלָכִים, שְׁנַאֲמַר "וְאַלֶּה תוֹלְדוֹת פְּרָצַב (רַחֲבָעַם, ג) אֲבִיָּה, ד) אֶסָּא עַד יֵט) יִכְנֶנֶה וְכֹן לְעוֹלָם הַבָּא (יַחֲזַקָּא לֹא, כה) "וְדָוִד עֲבָדֵי נְשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם". וְעוֹד, מְשַׁבֵּט יְהוּדָה יִצְתָּה אֶלְיִשְׁבַּע אִם הִכְהִנָּה, וְעוֹד מְשַׁבֵּט יְהוּדָה יִצָּא נַחֲשׁוֹן רֹאשׁ לְנְשִׂאִים, וְעוֹד, בְּמִסְעוֹת הִזָּה רֹאשׁוֹן, ("וְנִסְע) [נִיסַע] דָּגַל מַחְנֶה [בְּנִי] יְהוּדָה" וְעוֹד, מְשַׁבֵּט יְהוּדָה יִצָּא בְּצִלָּאֵל שְׁעֵשָׂה הַמְּשָׁפָן וְכָל כְּלָיו, אַחֵר מִיתַת יְהוֹשֻׁעַ שְׁאֵלוּ (שׁוּפְטִים א, א ב) "מִי יַעֲלֶה לָנוּ בְּתַחֲלָה וַיֹּאמֶר ה' יְהוּדָה יַעֲלֶה", וְעוֹד, מְשַׁבֵּט יְהוּדָה יִצָּא עֲתַנְיָאֵל רֹאשׁוֹן לְשׁוֹפְטִים, וְעוֹד, מְשַׁבֵּט יְהוּדָה בְּעַז, וְעוֹד, מְשַׁבֵּט יְהוּדָה יִצָּא שְׁלֹמֹה, וְהוּא בָּנָה אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְעוֹד, מְשַׁבֵּט יְהוּדָה יְהוֹשָׁפָט וַיֹּוֹתֵם וַיֹּאשְׁיֵהוּ (חגי ב, ב) וַיִּזְרַבְּבֵל בֶּן שְׁלֹתִיאֵל פָּחַת יְהוּדָה" וּמְלָךְ הַמְּשִׁיחַ, שְׁלֹמֹה בָּנָה בֵּית רֹאשׁוֹן זְרַבְּבֵל בָּנָה בֵּית שְׁנֵי וּמְלָךְ הַמְּשִׁיחַ עֲתִיד לְבָנוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. יְהוּדָה הֶרְבִּיעֵי לְשַׁבְּטִים, כְּגוֹן דָּלִ"ת שֶׁהוּא רְבִיעֵי בְּאֶלְ"ף בִּי"ת וּבִיּוֹם הֶרְבִּיעֵי נִתְלוּ הַמְּאֹרוֹת, וְכַתִּיב בְּמִשְׁיחַ "וְכִסְאוֹ כְּשֶׁמֶשׁ נִגְדִי" וְנִצְלוּ מִבְּנֵי אֲרַבְּעָה, אֶחָד מִבּוֹר אֲרִיּוֹת, וְשְׁלֹשָׁה מִכְּבָשׁוֹן הָאֵשׁ. דָּוִד (הוּא) אוֹת רְבִיעֵי הוּא רֹאשׁ וְסוֹף שְׁנַאֲמַר (לְהַלּוֹן פְּסוּק י) "לֹא יִסּוֹר שְׁבֵט מִיְהוּדָה" וְגו', וְכַתִּיב (שְׁמוּאֵל ב' ז, טז) "וְנִנְאֲמֹן בֵּיתְךָ וּמִמְלַכְתְּךָ עַד עוֹלָם", וְכַתִּיב (תְּהִלִּים פֶּט, כֹּט) "לְעוֹלָם אֲשַׁמְרֶךָ לֹא חֲסָדִי" וְכַשֵּׁם שְׁבִיּוֹם רְבִיעֵי נִתְלוּ הַמְּאֹרוֹת, כֶּף יְהוּדָה נוֹלַד רְבִיעֵי לְשַׁבְּטִים. וַיְהוּדָה נִמְנָה רֹאשׁ לְשַׁבְּטִים בְּאֲרַבְּעָה מְקוֹמוֹת, כְּנִגְדַּל דָּתוֹ וְעוֹד כְּתִיב בְּקֶרֶב נַחֲשׁוֹן "וְקֶרְבָּנוּ קִיעֶרֶת כְּסוֹף", וּבְכֻלָּם כְּתִיב "קֶרְבָּנוּ", הוֹסִיף לְנַחֲשׁוֹן ו', רָמַז לִיְהוּדָה שְׁנַצָּאוּ מִמְּנוּ שְׁשָׂה צְדִיקִים, וַיִּתְּבָרְכוּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּשֵׁשׁ מִדּוֹת. בְּדָוִד כְּתִיב (שְׁמוּאֵל א טז, יח) "יִדְעַ נֶגֶן וְגִבּוֹר [חֵיל] וְאִישׁ מְלַחֲמָה וְנָבוֹן דָּבָר [וְאִישׁ תֵּאֲרָה] וְה' עִמּוֹ". וְכַתִּיב בְּדִנְיָאֵל חֲנֻנְיָה מִיִּשְׂרָאֵל וְעִזְרָיָה שְׁשָׂה דְבָרִים "וְיִלְדִים אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כָּל מְאוֹס" וְגו'. וְכַתִּיב בְּחִזְקִיָּהוּ שֵׁשׁ מִדּוֹת (ישעיה ט, ה) "וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פְּלָא, יוֹעֵץ, וְגו', וְכַתִּיב בְּדִנְיָאֵל (דְּנִיאֵל ה, יב) "דִּי רוּחַ נִתְיָרָה (בִּיה) ", וְכַתִּיב בִּיה (ו) מִפְּשָׁר חֲלָמִין וְאַחֲוִית אֶחִידוֹן וּמִשְׁרָא קִטְרִין וְכַתִּיב בְּמְלָךְ הַמְּשִׁיחַ (ישעיה יא, ב) "וְנִחַח עָלָיו רוּחַ ה'" וְגו'.

אָמַר יַעֲקֹב, יְהוּדָה בְּנִי, גְּלוֹי וַיְדוּעַ לְפָנֶי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁאַתָּה הַצִּלָּת אֶת יוֹסֵף מִן הַמִּיתָה שְׁאֵלוֹי אֶתָּה הֶרְגוּהוּ שְׁמַעוֹן וְלוֹי, וְעַכְשָׁיו תִּזְכֶּה שְׁיִדּוּ לְךָ אֶחִידוֹ שְׁהַצִּלָּת אֶת יוֹסֵף מִן הַמִּיתָה וְלֹא נִטְרָדוּ אֶחִידוֹ לְגִיהֶנָּם אִף בְּעוֹלָם (הַבָּא) תִּזְכֶּה שְׁיִקְרָאוּ כְּלָם עַל שְׁמֶךָ יְהוּדִים.

יָדָךְ בְּעֶרְףְּ אִיבִידוּ. אָמַר לוֹ, בְּנִי הַקִּשְׁתָּ עֲרַפְךָ וּבִשְׁתָּ עֲצָמְךָ בְּמַעֲשֵׂה תִמְרָה, תִּזְכֶּה שְׁתִּהַרְג אוֹיְבִידוֹ בְּדָבָר שֶׁהוּא נוֹשֵׁקוֹ עַל עֲרֹפוֹ וְזֶה הַקִּשְׁתָּ.

יָדָד בְּעַרְףְּ אֵיבִיד אֵיזוּ מִלְחָמָה שְׁצָרִיכָה יָד כְּנֶגֶד הָעֶרֶף הַזֶּה אֹמֵר זֶה קִשְׁת רַבִּי אֶלְעָזָר אֹמֵר, (דברים לג, ז) "יָדִיו רַב לוֹ", אֵיזוּ מִלְחָמָה שְׁצָרִיכָה שְׁתֵּי יָדַיִם, הַזֶּה אֹמֵר זֶה קִשְׁת.

ט רמז קס גֹּר אַרְיָה יְהוּדָה. זֶה מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד שְׂיֵצֵא מִשְׁנֵי שְׁבָטִים, אָבִיו מִיְהוּדָה וְאִמּוֹ מִדָּן, וְשְׁנֵיהֶם נִקְרְאוּ אַרְיָה, שְׁנֵי אֲמָר גֹּר אַרְיָה יְהוּדָה, וְדָן נִקְרָא גֹר אַרְיָה, שְׁנֵי אֲמָר (דברים לג, כב) "דָּן גֹּר אַרְיָה".

אָמַר לִיָּה יְהוּדָה בְּנֵי, מְסַלֵּק אֶתְּהָ מֵאֹתוֹ עוֹן שְׁאֲמַרְתָּ "טָרֵף טָרֵף יוֹסֵף".

❧ לֹא יָסוּר שְׁבָט מִיְהוּדָה. אֵלּוּ רָאִשֵׁי גְלִיּוֹת שְׁבָבָבֵל, שְׁרוּדִין אֶת יִשְׂרָאֵל בְּשְׁבָט וּמְחַקֵּק מִבֵּין רִגְלָיו אֵלּוּ בְּנֵי בְּנֵי שֶׁל הַלֵּל שְׁמֵלְמָדִין תּוֹרָה בְּרַבִּים.

דָּבָר אַחֵר, לֹא יָסוּר שְׁבָט מִיְהוּדָה. זֶה מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד, שֶׁהוּא עֹתִיד לְרַדוֹת הַמַּלְכוּת בְּשְׁבָט, שְׁנֵי אֲמָר (תהלים ב, ט) "תִּרְעַם בְּשְׁבָט". וּמְחַקֵּק מִבֵּין רִגְלָיו. אֵלּוּ "יִשְׁבִּי יַעֲבֹץ" שְׁמֹרִין הַלְכוֹת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּסִנְהֶדְרֵי גְדוּלָה שֶׁהִיא יוֹשֶׁבֶת בְּחֶלְקוֹ שֶׁל יְהוּדָה, שְׁנֵי אֲמָר (שם) "וּמִשְׁפָּחוֹת סוֹפְרִים יִשְׁבִּי יַעֲבֹץ". עַד כִּי יָבֵא שִׁילָה. שְׁעֵתִידִין כָּל הָאֲמוֹת לְהִבִּיא דוֹרוֹן לְיִשְׂרָאֵל וּלְמִלְכָּה הַמְּשִׁיחַ שְׁנֵי אֲמָר (ישעיה יח, ז) "יִוָּבֵל שֵׁי לְה' צְבָאוֹת". וְלוֹ יִקְהֵת עַמִּים. זֶה יְרוּשָׁלַיִם שֶׁהִיא עֹתִידָה לְהִקְהוֹת שְׁנֵיהֶם שֶׁל אֲמוֹת הָעוֹלָם שְׁנֵי אֲמָר (י"ו) בְּיוֹם הַהוּא אֲשֵׁים אֶת יְרוּשָׁלַיִם אָבִן מִעֲמָסָה לְכָל הָעַמִּים".

יא-יב הַרוּאָה גִּפּוֹ בְּחֵלוֹם אֵין אֲשֶׁתּוֹ מִפְּלֶת נְפָלִים, שְׁנֵי אֲמָר (תהלים קכח, ג) "אֲשֶׁתֶּךָ כְּגִפּוֹ פְרִיָּה". שׁוֹרְקָה, יִצְפָּה לְמְשִׁיחַ, שְׁנֵי אֲמָר וְלִשְׁרָקָה בְּנֵי אֶתְנֹו.

כִּי אֶתָּא רַב דִּימֵי אָמַר, אֲסָרִי לְגִפּוֹ עִירָה, אֵין לָךְ גִּפּוֹ וְגִפּוֹ שְׂאִינוֹ צָרִיד עִיר אֶחָד לְבַצְרָה. וְלִשְׁרָקָה בְּנֵי אֶתְנֹו. אֶפְלוֹ אֵילֵן סָרְק עוֹשֶׂה מִשְׂאֵת שְׁתֵּי אֶתְנֹוֹת. וְשְׂמָא תֵּאמַר אֵין בּוֹ יָן, תִּלְמוּד לֹמַר כְּבֵס בֵּינֵן לְבָשׁוֹ. וְשְׂמָא תֵּאמַר אֵינוֹ אָדוּם, תִּלְמוּד לֹמַר (וימדס) [ויבדס] עֲנָבִים סוּתָה. וְשְׂמָא תֵּאמַר אֵין בּוֹ טַעַם, תִּלְמוּד לֹמַר חֲכָלִילִי, כָּל חַד שְׁטוּעֵמוֹ אֹמֵר לִי לִי וְשְׂמָא תֵּאמַר, לְנַעֲרִים יָפָה לְזִקְנִים אֵינוֹ יָפָה, תִּלְמוּד לֹמַר וּלְבָן שְׁנִים, אֵל תִּקְרִי לְבָן שְׁנִים אֶלָּא לְבָן שְׁנִים, מְסִיעֵה לִיָּה לְרַב יִצְחָק, דְּאָמַר, יָפָה יָן לְזִקְנִים כְּחֶלֶב לְתִינוּקוֹת, שְׁנֵי אֲמָר וּלְבָן שְׁנִים מְחָלֵב. פְּשִׁטִּיהָ דְקָרָא בְּמֵאֵי כְּתִיב, אֲמָרָה כְּנִסֵּת יִשְׂרָאֵל לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, רְמֹז לִי בְּעֵינֶיךָ, דְּטַב לִי מִחֲמַרָּא וְאַחֲוֵי לִי בְּשִׁינְךָ, דְּטַב לִי מִחֲלָבָא אָמַר [רַבִּי יוֹחָנָן, טוֹב] הַמְּלָבִין שְׁנִים לְחִבְרוֹ יוֹתֵר מִמִּשְׁקָהוּ חֶלֶב, שְׁנֵי אֲמָר וּלְבָן שְׁנִים, אֵל תִּקְרִי 'לְבָן' אֶלָּא לְבָן שְׁנִים. לֹא כְּעוֹלָם הַזֶּה הָעוֹלָם הַבָּא, כְּעוֹלָם הַזֶּה יֵשׁ צַעַר לְבָצֵר וְלִדְרֹךְ, אָבֵל

לעולם הבא כל אחד ואחד יוצא לשדה ומביא ענבה בקרון או בספינה ומניחה בקרון זוית [ומספק הימנו כפטוס] גדול, ועציו מסיקן תחת התבשיל. (דברים לב, יד) "ודם ענב תשתה חמר", אין לך ענבה וענבה שאינה עושה ששים גרבי יין, שנאמר "חמר" לא תקרי חמר אלא חמר.

יג-יד רמז קסא זבולן לחוף ימים. בסחורתו, ויששכר בתורתו, וזה עם זה

שתפות בעולם הזה ובעולם הבא. מה ראה יעקב אבינו שברך זבולן אחר יהודה והלא יששכר גדול ממנו, אלא צפה אבינו יעקב וראה שעתידה ירושלים לחרב. ועתידה סנהדרין שתעקר ממקומה משבטו של יהודה ולקבע בחלקו של זבולן, לפי שבתחלה גלתה סנהדרין וישבה לה בלבנה, ומיבנה לאושא ומאושא לשפרעם ומשפרעם לבית שערים ומבית שערים לצפורי, וצפורי היא חלקו של זבולן, ואחר כך גלתה מצפורי לטבריא, וכן ישעיה אמר (ישעיה כו, ה) "ישפילנה [ישפילה] עד ארץ גניענה עד עפר" אמר רבי יוחנן, טבריא היא משלמת למשיח שנאמר "תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים". מה כתיב אחריו (שם טז, ה) "והיכן בחסד כסא". באותה שעה נפרע הקדוש ברוך הוא מהרשעים פרענות גדולה שאין לה הפסק ונקא, ומורידו לגיהנם ונדונין שם לדורי דורות, שנאמר "ויצאו וראו בפגרי האנשים". וכל כך למה, שנתנו להם הקדוש ברוך הוא ליסוריהו של צדיקים (קא) בעולם הזה, באותה שעה מגעת פרענות של רשעים שאין לה קץ לעולם, (נקא) ויסורים של צדיקים הקדוש ברוך הוא מעבירן מן העולם, שנאמר (איוב כח, ג) "קץ שם לחשך".

ההוא דהנה קאמר, אכיו נמא אנא יתיב כד אתא, בדקו ואשכחו דמזבולון קאתי, דכתיב זבולן לחוף ימים ישכון.

חזיו של יששכר מנין לו, מזבולן, שהוא עוסק בפרקמטיא שלו ומאכיל את יששכר שהוא בן תורה. הדיא הוא דכתיב זבולן לחוף ימים ישכון, בשביל כך יששכר חמר גרם וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברפת זבולן לברפת יששכר, הדיא הוא דכתיב (דברים לג, יח) "שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך" אתה מוצא יששכר תשיעי לשבטים, והוא הקריב שני למלך, דכתיב ("בשני) [ביום השני] הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר", מפני שהוא היה בן תורה.

אמר רבא, לא משפחת צורבא מרבנו דמורי אלא דאתי מלוי או מיששכר. מלוי, דכתיב (דברים לג, י) "יורו משפטיך ליעקב". יששכר, דכתיב (דה"א יב, לג) "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים". ואימא מיהודה, דכתיב (תהלים ס, ט) "יהודה מחקקי". אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא קאמינא.

אֲשֶׁרִי הַצַּדִּיק וְאֲשֶׁרִי שְׂכֹנֹתָיו. יְהוּדָה וְיִשְׁשָׁכָר וְזְבוּלוֹן שֶׁהָיוּ סְמוּכִין לְאַהֲרֹן
וּלְמֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהַחֲנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קִדְמָה לִפְנֵי" וְגו', נֶעֱשׂוּ גְדוּלִים בְּתוֹרָה,
שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ס, ט) "יְהוּדָה מְחַקְקִי", וְכֵן "וּמִבְּנֵי יִשְׁשָׁכָר יוֹדְעֵי בִּינָה לְעֵתִים"
(שופטים ה, יד) "וּמִזְבוּלוֹן מְשֻׁכִּים בְּשֶׁבֶט סַפֵּר". אַבְל מִן הַדָּרוֹם בְּנֵי קָהָת וּסְמוּכִים
לָהֶם רְאוּבוּן וְשִׁמְעוֹן וְגַד, וְהָיוּ שְׂרוּיִן עִם קָרַח, אָדָם בַּעַל מַחְלָקֶת, אָבְדוּ עִמּוֹ
בְּמַחְלֻקֹתָיו. מִכָּאן אָמְרוּ, אוֹי לְרַשָּׁע אוֹי לְשָׂכְנוֹ, טוֹב לְצַדִּיק טוֹב לְשָׂכְנוֹ.

יִשְׁשָׁכָר חֲמַר גָּרָם. כְּשֵׁם שֶׁהַחֲמוֹר הָיָה שׁוֹבֵר הַגֵּרִם וְהַעֲצָם כִּף הָיוּ שְׂבִטוֹ שׁוֹבְרִין
כָּל יִשְׂרָאֵל בְּהִלְכָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים א' יב, לג) "וּמִבְּנֵי יִשְׁשָׁכָר יוֹדְעֵי בִּינָה
לְעֵתִים", שֶׁהַעֲמִיד מֵאֵתֵים רַאשֵׁי סִנְהֶדְרָאוֹת.

חֲמַר גָּרָם לְיִשְׁשָׁכָר, (בְּרַמְזוֹ תשס"ז).

טז-יז יְהִי דָן נָחַשׁ עָלַי דָּרָף. זֶה שֶׁמְשׁוֹן שֶׁצָּפָה יַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁהוּא עוֹמֵד בֵּין
הָעַמּוּדִים וְהַתְּפִלָּל עָלָיו שֶׁיִּתֵּן לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כֹחַ, "ה' אֱלֹהֵי זְכַרְנִי נָא (וּפְקֻדְנִי)
וְחַזְקֵנִי".

הַהוּא דְאָמַר לָהּ, דוֹן דִּינִי אֲמַרִי, שְׁמַע מִנָּה מִדָּן קִאֲתִי, דְכַתִּיב דָּן יְדִין עִמּוֹ.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, שֶׁמְשׁוֹן דָּן אֶת יִשְׂרָאֵל כְּאֲבִיהוֹן שְׂבִשְׂמִים, שֶׁנֶּאֱמַר דָּן יְדִין עִמּוֹ
כְּאֶחָד.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, בְּלַעַם חָגַר בְּרַגְלֵי אַחַת הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כג, ג) "וַיִּלְךְ שְׂפִי"
שֶׁמְשׁוֹן בְּשִׁתֵּי רַגְלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר שְׂפִיפֹן עָלַי אֶרֶח.

יט-כא נִפְתְּלֵי אֵיזָה שְׁלַחָה, מְלַמֵּד שֶׁקֶפֶץ לְמַצְרַיִם וְהִבִּיא שְׁטָר בְּיָדוֹ מִן
הַמַּעֲרָה לְקַבֵּר אֶת אָבִיו.

גַּד גְּדוּד יְגוּדְנוֹ. שֶׁכָּל שְׂבִטוֹ שֶׁל גַּד כְּשֶׁהָיָה אֶחָד מֵהֶם יוֹצֵא לְמַחְמָה הָיָה נוֹצֵחַ,
וְהָיוּ הַרוּגֵיהֶם נִפְרִים (דברים לג, כ) "וְנִטְרָף זְרוּעַ אֶף קִדְקֵד".

מֵאֲשֶׁר שְׁמִנָּה לְחֵמוֹ, שֶׁהָיוּ מִסְפִּיקִין שְׁמֹן הַמִּשְׁחָה לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ.

כב בֶּן פֶּרֶת יוֹסֵף, מְלַמֵּד שֶׁאֵין עֵין הָרַע שׁוֹלֵטת בְּזִרְעוֹ שֶׁל יוֹסֵף.

בנות צעדה עלי שור. שהיו המצריות בנות מלכים מבקשים לראות פני יוסף, ולא תלה עיניו באחת מהן, ולא הרחר באחת מהן, לכך זכה לירש שני עולמים. (כתוב לעיל על וידגו לרב בקרב הארץ).

מעשה ברבי מתנא בן חרש שהיה יושב בבית המדרש ועוסק בתורה והיה זיו פניו דומה לחמה וקלסתר פניו דומה למלאכי השרת, שמנימו לא נשא עיניו לאשה בעולם פעם אחד עבר שטן ונתקנא בו. אמר, אפטר אדם כמו זה לא חטא, אמר לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, רבי מתנא בן חרש מה הוא לפניך. אמר לו, צדיק גמור הוא. אמר לפניו תן לי רשות ואסיתנו. אמר לו, אין את יכול לו. אף על פי כן, אמר לו, לך. נדמה לו כאשה יפה שלא היתה כדמותה מעולם מימות נעמה אחות תובל קין שטעו בה מלאכי השרת, שנאמר (לעיל ו, ב) "ויראו בני האלהים את בנות האדם". עמד לפניו. כיון שראה אותו הפך פניו ונתן לאחוריו. שוב בא ועמד לו על צד שמאלו, הפך פניו לצד ימין. היה מתהפך לו מכל צד. אמר, מתנא אני שמא יתגבר עלי יצר הרע ויחטיאני. מה עשה אותו צדיק, קרא לאותו תלמיד שהיה משרת לפניו, אמר לו לך והבא לי אש ומסמר, הביא לו מסמרו ונתנום בעיניו. כיון שראה השטן כך נזדעזע ונפל לאחוריו. באותה שעה קרא הקדוש ברוך הוא לרפאל אמר לו, לך לרפא את רבי מתנא בן חרש. בא ועמד לפניו, אמר לו, מי אתה. אמר לו, אני הוא רפאל, ששלחני הקדוש ברוך הוא לרפאות את עיניך. אמר לו, הניחני, מה שהיה היה. חזר לפני הקדוש ברוך הוא, אמר לפניו, רבונו של עולם, כך וכך אמר לי מתנא. אמר לו, לך ואמר לו אני ערב שלא ישלט בו יצר הרע. מיד רפא אותו. מכאן אמרו חכמים, כל מי שאינו מסתכל בנשים, על אחת כמה וכמה באשת חירו, אין יצר הרע שולט בו (כתוב לעיל בפסוק ואחר נגש יעקב ורחל).

כז ותשב באיתן קשתו (כתוב ברמז קמ"ז).

כו ולקדקד נזיר אחיו (כתוב לעיל ברמז קל).

כז בנימין זאב יטרף. דכתיב "וראיתו(ים) [והנה] אם יצאו בנות שילו וגו' וחספתם" דבר אחר, זה אהוד "ויעש לו אהוד חרב" דבר אחר, בבקר לאכל עד, זו יריחו שהיא מתבפרת בפרותיה ולערב יחלק שלל, זו בית אל שהיא מלקשת בפרותיה דבר אחר, בבקר לאכל עד. זה שאול, דכתיב (שמואל א' יד, מז) "ושאול לכד (את) המלוכה". "הנה בית המן נתתי לאסתר". דבר אחר, בבקר לאכל עד, (במדבר כח, ד) "את הכבש אחד תעשה בבקר". ולערב יחלק שלל, (שם) "ואת הכבש השני תעשה בין הערבים".

(וְלִישְׂרָאֵל) [וְיִשְׂרָאֵל] סוּדוֹ". כֹּל מָה שֶׁהֶצְדִּיקִים עוֹשִׂין, בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ הוּא עוֹשִׂין. יַעֲקֹב כְּשֶׁבָרַךְ שִׁבְטוֹ (יְהוּדָה בְּרָכּוֹ בְּאֶרֶץ, וּמְזוּגוֹ כְּנֶגֶד מַלְכוּת בָּבֶל דְּכַתִּיב (דְּנִיאל ז', ד) "קִדְמֵיתָא כְּאֶרֶץ" בְּיַד מִי מַלְכוּת בָּבֶל נּוֹפֶלֶת, בְּיַד דְּנִיאל חֲנֻנְיָה מִישְׂאֵל וְעֶזְרָיָה וְיוֹסֵף מְזוּגוֹ כְּנֶגֶד מַלְכוּת הֶרְבִּיעִית מְסוּרֶת הִיא בְּיַדֵּנוּ שְׂאִין עֲשׂוֹ נּוֹפֶל אֶלָּא בְּיַד בְּנֵיהּ שֶׁל רַחֵל. שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי כְּנֶגֶד מַלְכוּת יִזְרְעֵל וּבְנֵי חֲשֻמוֹנִים הָיוּ מְשֻׁבְּטִים לֵוִי. וּבְנֵימִין כְּנֶגֶד מַלְכוּת מְדִי שֶׁמֶרְדֳּכָי פּוֹרַע מִמֶּנּוּ שֶׁהוּא מְשֻׁבְּטִים בְּנֵימִין.

כח כֹּל אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנַיִם עָשָׂר. לֹא פְחוֹת וְלֹא יוֹתֵר אֶפִּילוֹ רַבְּקָה רָאֲתָה אוֹתָם, שְׁנַאֲמַר (בְּרֵאשִׁית כה, כג) "וַיֹּאמֶר ה' לָהּ שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנָךְ" וְכוּ' (פְּדֻלְעִיל).

וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם בְּרַךְ אֹתָם. אִין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא וַיְבָרֶךְ אוֹתָם לְמָה כֵּן, אֶלָּא בְּשִׁבִיל שְׁנֵתוֹ לִיהוּדָה גְבוּרָתוֹ שֶׁל אֶרֶץ וְלִיוֹסֵף גְבוּרָתוֹ שֶׁל שׁוֹר וְלִנְפֹתְלֵי קְלוּתוֹ שֶׁל אֵיל וְלִדָּן נְשִׁיכְתּוֹ שֶׁל נָחֵשׁ, תֹּאמַר שְׂזָה גְדוּל מְזָה, לְכֹךְ כָּלְלָן בְּאַחֲרוֹנָה, שְׁנַאֲמַר אִישׁ אֲשֶׁר כְּבָרְכָתוֹ בְּרַךְ אֹתָם וּלְפִי שֶׁחֲלַק לָהֶם אֶת הָאָרֶץ וְנָתַן לִיהוּדָה אָרֶץ עֲשָׂה שְׁעוּרִים וּלְבְנֵימִין אָרֶץ עֲשָׂה חֲטִים, אִף עַל פִּי כֵן כָּלֵל אֵלוֹ כָּאֵלוֹ הָיוּ וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם.

זֹאת אִין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא וְזֹאת אָמַר, עֲתִיד אָדָם כְּיוֹצֵא בִּי לְבָרֶךְ אֹתְכֶם, וּמִמְקוֹם שֶׁפִּסְקִיתִי הוּא מְבָרֶךְ אֹתְכֶם שְׁנַאֲמַר וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם. וְכִינּוּ שֶׁעָמַד (מִשָּׁה) פֶּתַח לָהֶם (דְּבָרִים לג, א) "וְזֹאת הַבְּרָכָה", מִהֵיכָן שֶׁפִּסְק לָהֶם אֲבִיהֶם אָמַר לָהֶם, הַבְּרָכוֹת אֵימָתִי מְגִיעוֹת אֹתְכֶם, מִשְׁעָה שֶׁתִּקְבְּלוּ הַתּוֹרָה, אָמַר מִשָּׁה "מְזֻקְנִים אֲתַבּוֹנִין" יִצְחָק כְּשֶׁבָרַךְ אֶת יַעֲקֹב בְּרָכּוֹ (לְעִיל כח, ג) בְּ"אֵל שְׂדֵי יִבְרַךְ אֹתְךָ". בְּמָה חֲתַם, בְּקִרְיָא, "וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אוֹתוֹ". וְאִף יַעֲקֹב הִתְחִיל בְּקִרְיָא, (לְעִיל פְּסוּק א) "וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו", וְחֲתַם בְּזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר. וּמִשָּׁה הִתְחִיל לְבָרֶךְ בְּמִקוֹם שֶׁפִּסְק יַעֲקֹב, "וְזֹאת הַבְּרָכָה", וְחֲתַם (דְּבָרִים לג, כט) בְּ"אֲשֶׁרִיךְ יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹד". וְדוּד פֶּתַח בְּמִקוֹם שֶׁפִּסְק מִשָּׁה, שְׁנַאֲמַר "אֲשֶׁרִי", הָרִי (תְּהִלִּים קיט, ק) "מְזֻקְנִים אֲתַבּוֹנִין".

כט אֲנִי נֶאֱסַף אֶל עַמִּי. אָמַר לָהֶם, אִם זְכִיתֶם נְטַפְלֶתֶם בִּי וְאִם לֹא, מִשְׁאֲנֵי הוֹלֵךְ מִן הָעוֹלָם אֲנִי הוֹלֵךְ נֶאֱסַף לְעַמִּי. וְכִינּוּ שֶׁנִּסְתַּלַּק (לְהִלּוֹן נ, יב) וַיַּעֲשׂוּ בְנָיו לוֹ [כֵּן] כְּאֲשֶׁר צִוִּים.

לג וַיְכַל יַעֲקֹב לְצוֹת אֶת בְּנָיו. מִה צִוִּים, לְטַעַן אֶת מִטָּתוֹ שֶׁלְשָׁה מִן הַמְּזֻרָח וְשִׁלְשָׁה מִן הַדְּרוֹם וְשִׁלְשָׁה מִן הַצָּפוֹן וְשִׁלְשָׁה מִן הַמְּעַרְב אָמַר, אֵל יִטְעֵן מִטָּתִי אֶחָד מִבְּנֵי בְנֵיכֶם, שְׁיִשׁ בָּהֶם מִבְּנוֹת כְּנַעַן, שְׁנַאֲמַר (לְעִיל מו, י) "וְשִׂאוּל כֵּן הַכְּנַעֲנִית".

פרק נ

ה בקברי אשר פרייתי לי. אמר רבי, כשהלכתי לכרפי היס היי קורין למכירה פירה.

ו ויעל יוסף לקבר את אביו. יוסף זכה לקבר את אביו ואין באחיו גדול ממנו שנאמר ויעל יוסף לקבר את אביו ומי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה.

מאי שנא מעיקרא דכתיב ויעל יוסף וגו', והדר וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו, מאי שנא לבסוף דכתיב "וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העללים אתו". אמר רבי יוחנן, בתחלה עד שלא ראו כבודו של ישראל לא נהגו בהן כבוד, ולבסוף שראו כבודו של ישראל נהגו בהן כבוד, שנאמר (פסוק י) ונבאו עד גרן האטד, וכי יש גרן לאטד אמר רבי אבהו, מלמד שהקיפו כתרים לארונו של יעקב כגרן זה שמקו לו אטד שבאו בני ישמעאל ובני עשו ובני קטורה למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב נטלו כלן כתריהם ותלאום בארונו של יעקב. תנא, שלשים וששה כתרים נתלו בארונו של יעקב. ויספדו שם מספד גדול, מאלו ומאלו.

רבי אליעזר אומר, התירו אזורי מתניהם וחלקו כבוד ליעקב. רבי שמואל אמרו, בתרי כתפותיהם התירו. ורפנן אמרי, באצבע הראו ארונו ואמרו, אבל כבד [זה] למצרים, לפיכך נתן להם הקדוש ברוך הוא גרן.

ויעש לאביו אבל שבעת ימים. ומנין שאבל שבעת ימים דכתיב (ויקרא ח, לג) "ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים" ולמה שבעת ימים, כנגד שבעת ימי המשטה. כל עמת שבא כן ילך. אמר להם, בעולם הזה נצטערתם עם הצדיק ועשיתם לו אבל שבעת ימים, לעולם הבא אני מחזיר אותו אבל לשמחה, שנאמר (ירמיה לא, יב) "והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם".

רמז קסב כיון שהגיע למערת המכפלה אתא עשו וקא מעכב. אמר, ממרא קרית ארבע זוגות אדם וחוה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, איהו קברה ללאה בדידיה, האי דפש דידי הוא אמרי ליה, זבינתיה אמר להו, נהי דזבינית בכירותי, פשיטותאי מי זבינית אין דכתיב "בקברי אשר פרייתי לי", אין פירה אלא לשון מכירה. אמר להו, הבו לי אגרתא אמרו לו, אגרתא בארעא דמצרים, ומאן ניזל,

ליזל נפתלי דקליל דכתיב (לעיל מט, כא) "נפתלי אילה שלחה הנתן אמרי שפר", אל תקרי אמרי שפר אלא אמרי ספר חשים בריה דדן הווי יקירן ליה אודניה אמר להו, מאי האי אמרי ליה, קא מעבב האי עד דאתי נפתלי מארעא דמצרים. אמר להו, עד דאתי אנרתא ממצרים זהא אבי אבא מטל בבזיון שקל קולפא מחייה ארישיה, נתרון עיניה נפלא אכרעיה דינעקב פתחינהו יעקב לעיניה ואחיד והינו דכתיב (תהלים נח, יא) "ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע". באותה שעה נתקנמה נבואתה של רבקה, דכתיב (לעיל כז, מה) "למה אשפל גם שניכם יום אחד".

אית דאמרי, יהודה הרג את עשו. אימתי, בשעה שמת אבינו יצחק והלכו יעקב ועשו וכל השבטים לקבר אותו, דכתיב "ויקברו אתו עשו ויעקב בניו". היו כלם במערה עומדים ובוכין והשבטים עומדים וחולקין כבוד ליעקב. יצאו חוץ למערה כדי שלא יהא יעקב בוכה ומתבזה לפניהם. התחיל עשו נכנס למערה, נסתפל יהודה וראה שנקנס עשו אחריו, אמר, שמא הורג את אבא בפנים. נכנס ומצא את עשו שהוא מבקש להרג את אביו. מיד עמד והרגו מאחוריו. הוא שאביו מברכו (שם מט, ח) "ידך בערף איביך". ולמה לא הרגו בפניו מפני שהיה קלסתר פניו דומה לו לךך חלק לו כבוד והרגו מאחוריו. ולמה ברכו בערף, כמה נתחבט והושע לפני הקדוש ברוך הוא שיתן לו הערף ולא נתן. מנין שכן הוא אומר, "בי ה', מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו". אף על פי כן לא (מ)נהועיל לו כלום. ולמי נתן (מ)נהוערף, לשבטו של יהודה, שנאמר "ידך בערף איביך". וכן דוד הוא אומר, (שמואל ב' כב, מא) "ואיבי תתה לי ערף", אמר דוד, פוזמיקין שלי היא, שנאמר (דברים לג, ז) "וזאת ליהודה" ממי את למד מגלית, שנאמר "ותטבע האבן במצחו ויפל על פניו", לא הנה צריך לומר אלא לאחוריו והמלאך דחפו על פניו, לקים מה שנאמר "ואיבי תתה לי ערף".

ואי לא עסק ביה יוסף אחיו מי לא הווי עסקי ביה והכתיב וישאו אתו בניו ארצה כנען אמרו הניחו כבודו במלכים יותר מבהדיוטות.

ויעשו בניו לו (כתיב ברמז תרפ"ה).

טו-טז ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מה ראו, כל ימים שהיה יעקב קים היה סועד עמהם והיו אוכלין על שלחנו. וכיון שמת יעקב לא אכלו על שלחנו. אמרו, יש רעה טמונה בלב של יוסף, והשב ישיב לנו וגו'. ויצו א' יוסף. למי צווי לבלקה אנא שא נא. אמר הקדוש ברוך הוא, אתם אמרתם בלשון אנא, עתיד להו גדול לפני לבית קדש הקדשים ומלמד סגוריא על בניכם בלשון הנה, אנא השם. ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך אלה(ו)נו קים. ויבד יוסף, על שחשדוהו.

כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶר חֲנִינָא, כָּל הַמְבַקֵּשׁ מָטוּ מִחֲבֵרוֹ אֵל יִבְקֶשׁ מִמֶּנּוּ יוֹתֵר מִשְׁלֶשָׁה פְּעָמִים, שְׁנַאֲמַר כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּה שָׂא נָא וְגוֹ'.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָאי, מִתֵּר לְשָׁנוֹת בְּדַבֵּר הַשְּׁלוֹם, שְׁנַאֲמַר כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּה שָׂא נָא, רַבִּי נִתֵּן אוֹמֵר, מִצְוָה שְׁנַאֲמַר (שְׁמוּאֵל א' טז, ב) "וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֶיךָ וְשָׁמַע שְׂאוּל וַהֲרַגְנִי וַיֹּאמֶר (לו) ה' עֲגַלְתָּ בָּקָר תִּקַּח בְּיָדְךָ וְאָמַרְתָּ לְזַבְחַ לַה' בְּאֵתִי" תִּנָּא דְבֵי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל אֲמַרִי, גְּדוּלַת הַשְּׁלוֹם שְׁאִפְלוּ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁנָה בּוֹ, כְּתִיב (לעיל יח, יב) "וַאֲדַנִּי זָקֵן" וְכִתִּיב לְבִסוּף (שם יג) "וַאֲנִי זָקֵן תִּי".

כא וַיִּנְחַם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם. מְלַמֵּד שְׁאֵמַר לָהֶם דְּבָרִים הַמְתַּקְבְּלִים עַל הַלֵּב, וְמָה עֲשָׂרָה יָרוֹת לֹא יִכְלוּ לְכַבּוֹת יָר אֶחָד, הַיֵּאָדָּה יָכוֹל יָר אֶחָד לְכַבּוֹת עֲשָׂרָה יָרוֹת.

וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם. אָמַר רַבִּי שְׁמַלְאִי, אָמַר לְהוֹן, אֵתוֹן רִישָׁא וְאָנָּה גּוּפָא אִין אֲזַל רִישָׁא מַה גּוּפָא טַב דְּבַר אַחַר, אָמַר לָהֶם, נִמְשַׁלְתֶּם כַּעֲפַר הָאָרֶץ וְכַחֲוֹל יָמִים וְכַכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, הָרִי אֲנִי הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה מְלַחְמָה עִמָּהוֹן, אִם יִכְלַתִּי לָהֶם הָרִי אֲנִי יָכוֹל לָכֶם, וְאִם לֹא יִכְלַתִּי לָהֶם אֲנִי יָכוֹל לָכֶם. דְּבַר אַחַר, אָמַר לָהֶם, מָה אֶעֱשֶׂה, אֲנִיטִידִיקוּס שֶׁל אָבָא אָבָא מוֹלִיד וְאָנָּה קוּבֵר. דְּבַר אַחַר, אָמַר לָהֶם, מָה אֶעֱשֶׂה, אֲנִיטִידִיקוּס שֶׁל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, [הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא] מְבָרַךְ וְאָנָּה מוֹסִיף. דְּבַר אַחַר, אָמַר לָהֶם, אַתֶּם מְנַהֵג סְדוּרוֹ שֶׁל עוֹלָם, שְׁנִינִים עֲשָׂר שְׁעוֹת בַּיּוֹם, שְׁנִינִים עֲשָׂר שְׁעוֹת בַּלַּיְלָה, שְׁנִינִים עֲשָׂר חֲדָשִׁים, שְׁנִינִים עֲשָׂר מְזֻלוֹת, שְׁנִינִים עֲשָׂר שְׁבָטִים, יָכוֹל אֲנִי לְבַטֵּל מְנַהֵג סְדוּרוֹ שֶׁל עוֹלָם דְּבַר אַחַר, אָמַר לָהֶם עַד שְׁלֹא יִרְדְּתֶם לְכָאן הָיוּ הַמְצָרִים נוֹהֲגִין בֵּי עֲבָדוֹת, מִשְׁיִרְדְּתֶם לְכָאן הוֹדְעֶתֶם גִּינוּסְיָא שְׁלִי, וְאִם אֲנִי הוֹרֵג אַתְּכֶם יְהוּ הַמְצָרִים אוֹמְרִים כֵּת שֶׁל בְּחוּרִים רָאָה וְאָמַר אֵלּוּ אַחֵי הֵם תִּדְעוּ לָךְ שֶׁהוּא כּוֹן שְׁלֹא אַחַר זְמוֹן עָלָה עֲלֵיהֶם וַהֲרַגוּ דְּבַר אַחַר, אָמַר לָהֶם אִם אֲנִי הוֹרֵג אַתְּכֶם עֲכָשׁוּ יְהוּ הַמְצָרִים אוֹמְרִים עִם אַחֵיו לֹא מְשַׁמֵּר אֲמִנָּה עִמָּנוּ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, לְפִיכָךְ וַיִּנְחַם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם. וְהֵלֵא דְּבָרִים קַל וְחוֹמֵר, וְמָה יוֹסֵף שֶׁהָיָה מְדַבֵּר עַל לִבָּם שֶׁל אַחֵיו דְּבָרִים טוֹבִים דְּבָרִים נְחוּמִים נְחָמִים, כְּשִׁיבָא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְנַחֵם אֶת יְרוּשָׁלַיִם, כְּדִכְתִּיב "דְּבָרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַיִם", עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, הָיָה (שם א) "נְחָמוּ נְחָמוּ עִמִּי" וְכִתִּיב "כִּי נַחֵם ה' צִיּוֹן נַחֵם כָּל חֲרִבְתֶּיהָ וַיִּשֶׁם מִדְּבָרָהּ כְּעֵדוֹן וְעֲרַבְתֶּיהָ כְּגוֹן ה' שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצָא בָּהּ תוֹדָה וְקוֹל זְמֵרָה".

הַדְּרוּ עֲלֶיךָ יְלָקוּט שְׁמַעוֹנִי סִפְר בְּרֵאשִׁית